3 1761 08117039 1

inv. 20

345

NAŠE DOBA

REVUE

PRO

VĚDU, UMĚNÍ A ŽIVOT SOCIÁLNÍ.

Vydavatel:
JAN LAICHTER.

Redaktor:
PROF. DR. FRANT. DRTINA.

ROČNÍK XXVI.

1919.

MAJITEL A NAKLADATEL JAN LAICHTER V PRAZE.

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

AP
52
N35
ročv.26

1113634

TISKEM EDV. LESCHINGRA V PRAZE.

Obsah ročníku šestadvacátého.

Články.

Vídeňské dojmy —er 1
Velmoci a Čechy. Napsal Alois Šašek. 8
Otázka jihoslovanská. Napsal Adolf Černý. 15, 96
Všeobecné právo volební a zastoupení zájmů. Napsal Josef Smrtka. 27 108
Stát a politika populační. Podává prof. Karel Anderle. 37, 114
Život v rodině. Stať z delší práce o mládí Palackého. Napsal Karel Kálal. 46, 127
Nový život. —er. 81
Národ nesmrtelný. Postavení národa českého ve světové situaci a jeho demokratické úkoly Přednesl prof. Břet. Foustka. 85
Filosof vladař. Napsal prof. Břetislav Foustka. (Na uvítanou presidenta Masaryka.) 161
Otázka lužická. Napsal Adolf Černý. 168
O výchově náboženské. Napsal Emil Svoboda. 179
Bezplatná právní porada a ochrana. Napsal Josef Tomas. 210, 281, 363, 437
Nebezpečí z Vídně. — er. 241
Praha slovanskou Mekkou. Napsal Ant. Jirák. 246
Dva programy pro novou dobu. Proslovil v Klubu moderních filologů dne 13. a 20. ledna 1919 dr. Miloš Weingart. 252, 330
Isolace malé vědecké kultury. Napsal Jiří Polívka. 263
Ruské trecento a quattrocento. Napsal Fr. Táborský. 269, 357, 431, 496, 608
Rusko a Evropa. Závěrečné kapitoly z knihy T. G. Masaryka. 321
Sestátnění velkostatků, latifundií a lesů, a ochrana památek. Napsal JUDr. Děboš Jeřábek. 330
Frederik van Eeden jako sociální reformátor. Napsal Miloš Seifert. . . 347
Nový svět. —er. 401
Likvidace. Píše dr. František Müller. 405, 512
Konservatismus, liberalismus a socialismus. Napsal dr. Jos. Macek. . . 413
Spravedlnost (zakonodárná) Uvažuje JUDr. Ant. Klosse. 423
T. G. Masaryk. Na slavnostní schůzi universitní dne 7. března 1919 přednesl V. Novotný. 481
Politický útisk Slováků v 10. století Etika a politika. Napsal Vojtěch Cížek. 480, 585
Bibliografie cizí i česká. (Příspěvek k otázce českého ústavu knihopisného.) Napsal Lad. J. Živný. 502, 612, 672
Nové naděje Vídně. —er. 561
Český nárok na Těšínsko po právu sebeurčení. Napsal L. Stěhule. 565, 653.
Vnitřní vývoj Ruska od smrti Alexandra II. do revoluce r. 1917. Napsal Dr. Jaroslav Bidlo 574, 660
Střední škola a náboženství. Napsal Jan Zachoval. 593
Husův kult v osvobozeném národě. Napsal Vlastimil Kybal. 641
Z politických myšlenek a úvah JUDra. Josefa Želízka. Podává Vlastimil Kybal. 648, 736

Jan Evang. Purkyně jako reformator školství a české pedagogiky. Napsal Frant. Pražák. 729
O příštích úkolech dějin a historiků umění v československém státě. Napsal Dr. Karel Chytil. 753
Cesty filosofie a vědy. Napsal Tomáš Trnka. 767

Rozhledy.

Zahraniční.

Obrat světového vývoje. — Vítězství práva a spravedlnosti nad násilím. — Jednání o mír. 55
Konec světové války. — Kapitulace Turecka, Rakouska, Uher a Německa. — Revoluce v Německu. — Abdikace Viléma II. a jeho útěk. 134
Zápas Německa o jednotu říše a novou státní formu. 217
Volby v Anglii. — Porážka bolševismu v Německu. 289
Mír a jeho problémy. 618
Nesnáze míru. 685

Věci sociální.

Šestý sjezd odborového sdružení československého. — Ženská vyšší škola pro sociální péči v Praze. 59
První sociálně politická opatření naší republiky. — Stoupání mezd. — Bytová politika. 527
Otázka sociální spravedlnosti v praksi: Doklady ze zákonů zemědělských. — Zákonodárství ochranné: Zákon o práci dětské. — Snahy o sociální rovnováhu. 776

Veřejné hospodářství.

Likvidace rakouských státních dluhů válečných i předválečných při provedeném sebeurčení národů. — Papírový peněžní oběh a hodnota válečné koruny. — Odpadnutí Haliče a jiných zemí při likvidaci válečných dluhů. — Zbytečné finanční plány rakouských ministrů. — Rozdělení zemské správní komise a finanční důsledky z toho. . . . 61
Přeměna rakouského a uherského veřejného hospodaření v československé a naše povinnosti z toho. — Jak dalece smíme převzíti protiústavní válečné půjčky a ostatní válečné dluhy. Odškodnění jistým státním věřitelům. — Půjčka »národní svobody«. — Velká Praha a vyvlastnění stavebních pozemků na jejím obvodu; potravní daň na čáře. 138
Dědictví po rozvráceném Rakousko-Uhersku, dvojí účastenství v něm: vítězů a poražených. Československá republika zda setrvá na tom, aby byla mezi vítězi, či chce mezi poražené? — Ohromné zatížení československého státu válečnými dluhy, i když zásadně se odmítnou. — Rostoucí břemena státní při stoupající ceně papírových peněz. — Hrozící národohospodářská zhouba, kdyby se napravovala cena znehodnocené rakousko-uherské koruny; ohrožené podnikání stoupáním kupní síly znehodnocených peněz. — Osudná povolnost a ústupnost Vídni při likvidaci rakouských aktiv. . . . 292
Racionální eklekticismus v hospodářské politice. Uvažuje dr. Frant. Müller, sekční šéf býv. ministerstva obchodu ve Vídni. . . . 446, 521
Finanční mírové podmínky pro státy na území bývalého Rakousko-Uherska. 688
Nynější drahota je z části zdánlivá i vysvětluje se malou kupní silou papírových peněz. — Nepatrnost úřednických a zřízeneckých důchodů. — Skrovnost mzdy. — Ceny obilí. — Letošní rozpočet a deficit. — Nutnost odstraniti centrály. — Jak potříti lichvu. 733

Národní škola.

Zákon o dětské práci přijatý na říšské radě a význam jeho pro školu národní. — Věstník vládní v Čechách ohlašuje, že budou provedeny hmotné výhody osnovy zákona, vypracované bývalou permanentní školskou komisí před 6—7 roky. — Bilance uplynulého školního roku ve školách národních a vyhlídky pro školní rok nastávající. . . . 64
Osvobozená česká škola národní v Československé republice. — Návrh na organisaci československého školství národního ve vlastním státě. — Pražská manifestace pro osvětové požadavky školské. — Ministerstvo školství a národní osvěty, a jeho program a organisace. — Školské záležitosti v zasedajícím Národním shromáždění. — Očista školských úřadů. — Svolání okresních porad učitelských a porady zemské. 219
Nejintensivnější péče o školu a duševní život ve smyslu presidentova poselství. — Známky nedostatečného chápání významu školy na počátku života Československé republiky. — Otázka převychování mládeže. — Péče o Slovensko a jeho duchovní potřeby. — Uvolnění školy z církevního poručnictví. 374
Komenského oslava na školách. — Demokratický ideál výchovný našeho velkého vychovatelského reformatora a důsledky jeho ve společenském zřízení. — Spis R. E. Hughesův »Demokratický ideál u výchově«. — Vybudování národního školství našeho v duchu demokratickém. 530
Národní škola v prvním roce národní svobody a samostatnosti. — Odrakouštění a odřímštění národní školy. — Nový duch v osvobozené škole. — Československá republika splňuje základní požadavky učitelské: dává učitelstvu plná občanská práva. — Zrovnoprávňuje je ve směru hmotném se státním úřednictvem s rovnocenným vzděláním. — Otázka učitelského vzdělání. — Počátky zodborňování školních úřadů. 692

Střední škola.

Samospráva žákovská. 141
Duch osvobozené školy československé. Občanská práva a povinnosti studentstva. Náboženské úkony. Koedukace. Zakončení válečné školy. Škola ve službách výchovy lidové a tělesné. Rostoucí samospráva sborů učitelských. Poradní sbory. Slovanské uvědomění. — Střední školy slovenské. Sjezd středoškolského studentstva československého. . . 452
Střední školy slovenské. — Národní humanismus. 606

Školství vysoké.

Budoucí úkoly českého státu v školství vysokém. — Poučná historie salcburská. — Ženy připuštěny k studiím na technice a fakultě právnické. 222
Nové školy vysoké u nás a další projekty. — Z cizích universit. . 620

Lidová výchova.

Nové úkoly lidovýchovné. — Občanská výchova. — Osvětový program ministerstva školství a národní osvěty. — Nový úkol lidovýchovný vzniklý uzákoněním osmihodinové doby pracovní. — Nové lidovýchovné podniky agrární. — Lidová výchova na Slovensku. — † prof. dr. Fr. Čáda. 297
První lidovýchovný zákon československé republiky. — Organisace povinných kursů občanské výchovy. — Ostatní úkoly lidovýchovného oddělení ministerstva školství a národní osvěty. — Poradní sbor pro lidovou výchovu při ministerstvu. — Návrh zákona o povinných knihovnách lidových. — Lidovýchovná práce na Slovensku. — Ministerské výnosy o podpoře lidové výchovy. — Lidová výchova ve vojsku. — Jubileum universitních ekstensí pražských. 534

Výchovná péče o mládež.

Z nedávné minulosti pro nejbližší budoucnost 144
Žákovské dílny. 457
Pomocné školy. 624
Péče o hluchoněmé. 770

Literatura.

Krásná.

Čechov A. P., Děti. 784
Čelakovský F. L., Padesátka z mé tobolky 150, 305
Fischer O., Hořící keř. 703
Frič A. V., Bylo, jest a bude. . 305
Frýdecký Fr., Hlas Tatry. . . 150
Fučík Milan, Tajemství Gabriely W. 228
Gruň Petr, Byla malá dědinka. . 69
Haasz Jaroslav, Jeřabiny. . . . 460
Havlasa Jan, Zahrada splněné touhy. 71
Hegner Edvard, Cesta k peklu. 227
Herrmann Ignát, Vánoční koledy. 783
Hradecký J. R., Čekatelé štěstí. 71
Jesenská Růžena, Tajemství srdcí. 461
Karas J. F., Kamení. 227
Knoesl B., Ozvěny a nápěvy. . 703
Kompiš Peter ml., Slovenské rozprávky. 68
Lier Jan, Román Lutnových. . . 784
Lošťák L., Demokracie vítězná. 304
» Sebrané spisy. . . 700
Macek A., Velký mír. 304
Majerová Marie, Deery země. . 630
Matula Ant., V začarovaném kruhu. 782
Menčlová Antonie: Země zaslíbená. 148
Molière: Amphitryon. 305
Nauman Jaroslav: Válečné glossy. 462
Piskoř Karel, Démon lidství. . . 150
Pixa Jaroslav Y., Písně touhy a lásky. 140
Preissová Gabriela, Zahrady. . . 377
Procházka Fr. S., Mistr Jan Hus. 460
Rokyta Jan: Lesní pohádka. . . 140
» Zpěvník pozdního Husity. 702
Scheinpflug Karel: Ponta soužití. 627
Stašek Antal, Přelud. 70
Sula Pavel: Úsměvy v slzách. 542
Svoboda F. X., Čarovná kořist. 378
Šarapatka E. J., Šla duší láska. 783
Taufer František, Zhudebněný život. 538
Téver Felix: Bílá a rudá a jiná prosa 69
Tilschová A. M., Hříšnice a jiná prosa. 226
Toman Karel, Básně I. 302
Wojkowicz Jan, Tmy a světla. . 458
Vrba Jan, Člověk boží. 379
Zábranský Alois, Břehule. . . . 541
Ziegloserová Anna, Tmy a svítání. 151

Poučná.

Adler Dr Max, Klassenkampf gegen Völkerkampf. 630
Blackwell Alice Stone, The little Grand mother of the Russian Revolution. 560
Blüher Hans, Gesammelte Aufsätze. 470
Buzková Pavla: Žena v životě a díle Macharově. 308
Čapek Dr. Karel: Pragmatismus. 232
Černocký Dr. Karel: Úvod do psychologie 73
Denis E.: La grande Serbie. . 706
Dominian Leon: The Frontiers of Language and Nationality in Europe. 560
Endres Franz Karl: Zionismus und Weltpolitik. 319
Erzberger M.: Der Völkerbund, der Weg zum Weltfrieden. . . 479
Fleischmann Max: Die Alandfrage, eine Denkschrift. . . . 400
Foerster Fr. W.: Weltpolitik und Weltgewissen. 630
Folprecht Dr. Josef: Památník Moravsko-slezské besedy. . . 630
Gamma: Rembrandt. 710
Goldscheid Rudolf: Reine Vernunft und Staatsvernunft. . . 310
Hajn Dr. Ant.: Odcizené části českého státu. 382
Hasbach Dr. Wilhelm: Die parlamentarische Kabinettsregierung. 550
Hedin Sven: Jerusalem. . . . 310
Heyer Karl: Der Machiavellismus. 550

Hoetzsch Otto: Der Krieg und die grosse Politik. 79
Hofrichter Dr. Anton: Krieg und Handelsrivalität. 160
Hoppe Vladimír: Příroda a věda. 230
Hruševskij Michael: Ukrajina a Ukrajinci. 466
Chamberlain Houston Stewart: Lebenswege meines Denkens. 639
Chopin Jules: Le complot de Sarajevo. 398
James Wiliams: Pragmatism. 231
Jodl Dr. Friedrich, Problém mravní výchovy ve škole. . . 784
Jungmanna Josefa Vybrané spisy původní i přeložené. 703
Kádner Dr. Otakar: Náboženství a škola. 708
Kautsky Karl: Demokratie oder Diktatur. 720
Kautsky Karl: Habsburgs Glück und Ende. 720
Klimke Friedrich S. J.: Monismus und Pädagogik. . . . 74
Kobza Zdeněk, Potraviny. . . . 786
Krejčí Frant.: Filosofie posledních let před válkou. 462
Kreči Jan, Siegfried Kapper. . . 785
Kuffner Hanuš: Náš stát a světový mír. 381
Langhammer Jos.: Österreichs Schule und Staat. 73
Lanyz Pierre de: La Yougoslavie, la France et les Serbes. . . 398
Leroy Maxim: La société des Nations. 398
List Vladimír, Elektrisace po válce. 787
Macek Dr. Josef: Znárodnění a zlidovění české půdy. 382
Maeterlinck M.: Smrt. 307
Marchant James: The Master Problem. 80
Matula Antonín: Kořeny v moravské půdě. 306
Meinecke Friedrich: Probleme des Weltkrieges. 160
Merhout Cyr. a Dr. Boh. Němec: Národní čítanka. . . . 151, 309, 383
Milhaud Edgar: La société des nations. 160
Muckle Friedrich: Die Geschichte der sozialistischen Ideen im 19. Jahrhundert. 160
Nečas Jaromír: Ukrajinská otázka 467
Novikov J.: Problem bídy a přirozené jevy hospodářské. . . 155
Oncinl Dr. v.: Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänien. 160
Oucken Hermann: Über die Zusammenhänge zwischen äusserer und innerer Politik. . . . 719
Pekař Josef: Z české fronty. . . 307
Pfordten Otto von: Religionsphilosophie. 232
Plenge Johann: Die Geburt der Vernunft. 80
Plenge Johann: Die Revolutionierung der Revolutionäre. . . 79
Pražák Frant.: Sborník České pedagogické společnosti. . . . 72
Rádl Em.: Romantická věda. . . 228
Rathenau Walther: Gesammelte Schriften. 80
Redslob Dr. Robert: Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und in ihrer unechten Form. 399
Redslob Prof. Dr. Robert: Das Problem des Völkerrechts. . . 160
Renner Karl: Marxismus, Krieg und Internationale. 79
Ročenka pedagogická a školská. 633
Runkel Dr. Ferdinand: Die deutsche Revolution. 639
Russell Bertrand: Political Ideals. 479
Sborník prací věnovaných Prof. Dr. Polívkovi. 634
Schmoeller Gustav: Die soziale Frage. 640
Schücking Walther: Die völkerrechtliche Lehre des Weltkrieges. 79
Schücking Walther: Internationale Rechtsgarantien. 399
Špaček Ing. St.: Masarykova akademie práce. 380
Špaček Ing. St.: Práce a hospodářství. 544
Tagore Rabindranath: Nationalism. 478
Trnka T.: Cesty filosofie a vědy. 542
Weber Max: Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland. 319
Wehberg Hans: Neue Weltprobleme. 719
Velemínský Karel: Americká výchova. 464
Westrussland in seiner Bedeutung für die Entwicklung Mitteleuropas. 80
Wittmayer Dr. Leo: Deutscher Reichstag und Reichsregierung. 400
Zangwill Israel: The Principle of Nationalities. 560

Po životě náboženském a církevním.

K mezinárodnímu dorozumění po válce. 75
Symboly a symptomy. 233
Symboly a symptomy II. . . . 358
Palestina. — Reforma manželského práva. — Československá strana lidová. — Sjezd Zemské Jednoty katolického duchovenstva a jeho požadavky. 545
Návrhy na novou úpravu církevních poměrů v Německu se strany sněmu a se strany církve protestantské. — Reforma manželského práva u nás, civilní a církevní sňatek. . . 711

Veřejné právo.

K novému právnímu řádu! . . 371

Ženské hnutí.

Mateřství a ochrana matek. 236, 389. | Jak žijeme. 467, 713

Umění.

Kus velkého uměleckého programu našeho. 156

Hudba.

J. Suka »Zrání«. 311
Česká Filharmonie. — J. Polívky »Jaro«. — J. Martinů »Česká rapsodie«. — V. Petržilky »Živly«. — Ladislava V. Čelanského »Adam« a »Noe«. 393

Divadlo.

Činohra. 552, 635

Beseda.

Rudolf Jedlička. (* 20. II. 1869.) Náčrt psychografický. . . 472, 548

Zprávy.

Zprávy knižní a literární. 79, 315, 397, 476. 555, 639, 719, 790.
T. G. Masaryk, Ed. Beneš, Přemysl Šámal, Milan Štefanik. — Lidová vysoká škola pro venkovské dívky. — Lidová vysoká škola ve Vircburce. Zprávy knižní a literární. 159
Dr. G. Tichý †. — Seminář pro obecné hospodář. a péči o blaho. 240
Smrt prof. dra. Františka Čády. — President Woodrow Wilson. — Anketa české eugenické společnosti. 315
† Gorazd Alois Jurečka. — Z literatury francouzské poslední doby. 307
Za † Oktavianem Wagnerem. . .476
Poznámky k stavu školství na Slovensku. — Literatura o T. G. Masarykovi prosinec 1918—duben 1919. 555
Anketa o národní eugenice. — Zdraví a příroda. — Osud chrámu sv. Moudrosti v Cařihradě. 788

Nový život.

Od té chvíle, kdy první ruská revoluce rozrazila chmury zatažené oblohy, vydechlo se volněji, zdálo se již jistým, že není možný návrat do středověku. A monarchie středoevropské nebyly ničím jiným než středověkem! Po německém císaři, po vzdorném německém císaři, panovníku z boží milosti, jak sám si říkal, odchází i císař rakouský. »Od svého nastoupení na trůn namáhal jsem se ustavičně, abych své národy vyvedl z hrůz války, na jejíž vypuknutí nemám viny. Neváhal jsem obnoviti opět ústavní život a otevřel jsem národům cestu k jejich samostatnému rozvoji.« To jsou slova, jimiž se poslední Habsburk na trůnu loučí se svými národy. Slova, jež obsahují něco pravdy, mnoho nepravdy.

Císař Vilém II. osudu svému vzdoroval do poslední chvíle, Vlastně lépe řečeno, nechal jej přejíti svou hlavu. Proklamace, kterou ohlašuje své vzdání se od státních věcí, přišla v době, kdy mladý císař na státní věci vlivu vůbec již neměl. Kruhy, které mu ještě přály a přejí, jsou toho času bez vlivu, nebo alespoň se neodvažují otevřeného boje. Že jest s nimi císař Karel ve styku a že se nevzdává plně naděje na obrat, tomu nasvědčuje forma proklamace, která není vlastně vzdáním se trůnu, nýbrž pouze podřízením se rozhodnutí německého národa v Rakousku: »Uznávám předem rozhodnutí, které učiní Rakousko o své příští státní formě.« A nejen to; i nervosnost republikánů svědčí o tom, že jejich věc není tak pevná, že jejich vítězství není tak plně zajištěno.

Přece však — jaký to skok od roku 1917. Ve své trůnní řeči pronesené před půl druhým rokem hlásal ještě císař Karel sebevědomě: »Musím míti zároveň na paměti předpis státního základního zákona, jenž rozhodování ve veliké chvíli ujednání míru vkládá jedině v Mé ruce.« Předpis základního státního zákona zapadl kdesi v neurčitu a s ním zbaveny vlády a moci i ruce, které mohly býti tak mocné. Snad jest již na vždy zpečetěn osud Habsburků. U nás alespoň jistě. Není ušlechtilé spílati tomu,

kdo leží zničen na zemi. Jest nám však velmi těžko nevysílati za poraženým rodem slova prokletí. Téměř čtyři sta let jsme pod ním úpěli. Úpěli částečně vlastní vinou. Byl nám vždy cizí tento rod a vždy nepřátelský. Viděl v nás plémě rebelů, které musí býti zkroceno, nebo možno-li, úplně vyhlazeno. Dařilo se mu to. Politika Habsburků byla v tom směru dlouho příznivá zájmům jejich rodu. Od roku 1526 šlo to s železnou určitostí a pevností ku předu. Již se téměř zdálo, že bude dosaženo vytčeného cíle, že bude vyhlazen nenáviděný národ, že bude zničeno jeho zvláštní státní zřízení.

Teprve, když širší vrstvy lidové počaly povstávati k politickému životu, počal se probouzeti národ ze svého zemdlení. Byly to nejprve vrstvy selského lidu, jež se po zrušení nevolnictví vzchopily k novému životu a vzbudily také naděje, že celý národ povstane ze svého hrobu. Hnutí národní rozšířilo se i do měst a vzbudilo i tam proudění ducha svobody, plného odvahy a radostného snažení. Rok 1790 zachvacuje ještě pouze kruhy šlechtické a přenáší moderní myšlenky velké revoluce francouzské na zašlé a prohnilé trosky stavovských zřízení. Rok 1848 jde již dále a buduje ústavy nové, nezaložené na ústavách stavovských. Jednotná říše se trhá, Staatsvolk (státní národ) se rozpadá v jednotlivé národy, Untertan (poddaný) stává se státním občanem, nositelem určitých politických práv. Habsburkové se snaží zachrániti, co se dá. Slibují, aby hned zas odvolali, jakmile zmizí tísnivá chvíle, dávají, aby brali hned, jak jen to jest možno, a konečně i přísahají, přísahají s předsevzetím, že nesplní daného slova, přísahají křivě. Když není již možno zničit národy, tu alespoň připoutat je na vždy k Vídni a zbavit je dříve všech zbytků starých jejich říší, všech zbytků vlastní slavné jejich minulosti, jejich svobody, to stává se novým heslem Habsburků. Národové měly býti alespoň tak učiněni bezbrannými a neškodnými, měly se tak státi věčnými služebníky koruny a dynastie, stálým předmětem jejího vykořisťování.

Lysý stařec František Josef v bezradnosti svého postavení svolil k válce nad jiné krvavé. Stará, perversní licoměrnost rodu se v něm probudila. Zbrocen krví nešťastných obětí války, kterou vyvolal, dává se zobraziti klečící s rukama sepiatýma k nebi. Nemohlo býti hnusnějšího obrazu. Smrt zasáhla krvavého starce dříve než mohl pocítiti kruté rány, jež spravedlivý osud seslal na jeho rod. Nebyl posledním rakouským císařem, jak mu bylo pro-

rokováno. Na jeho místo nastoupil mladý muž, nezkušený, zkažený zvrhlostmi tohoto rodu, ale mnohdy měkký, až lidsky přístupný. Snažil se zachrániti svou vrchnostenskou moc, snažil se skončiti válku, aby sobě a své rodině zachoval trůn. Bylo již pozdě. Kolo osudu bylo již uvedeno v pohyb takovou silou, že je nebylo lze zastaviti. Mladý císař, člověk slabé vůle, potácel se semo tamo, až se poskvrnil těžkým zločinem. Aby se zachránil před intrikami císaře Viléma a nespokojených a hrabivých členů svého rodu, dopustil se těžkého zločinu. Proti svému původnímu rozhodnutí se dal konečně pohnouti k tomu, že poslal statisíce rakouských vojáků na západní frontu, aby tam zadrželi německý ústup a marně krváceli za cizí sobecké cíle několika jednotlivců. Bylo to těžkým zločinem voliti smrt tolika nevinných místo rozhodného činu.

Válka tato ukázala, že dědičné monarchie v moderním státu jsou něco hroznějšího než středověká nevolnost. Ohromný široce rozvětvený stroj moderního státu uchvátil člověka ještě pevněji než moc středověkého zemana, uzavřel mu všechny východy a stiskl i jeho duši tak, že sotva byla schopna záchvěvu. Čím dokonalejší byl, čím přesnější byl tento státní stroj, tím byl hroznější zbraní v ruce toho, kdo jej mohl říditi a ovládati a tím hrůzněji stiskl každého, kdo byl v dosahu jeho moci. Jen se zachvěním odporu vzpomínáme na první tři léta války. Panovník a několik jednotlivců, nikomu nezodpovědných, hrabivých, perversně bezcitných, mdlého zdegenerovaného rozumu a cítění, vládlo dík státní formě tímto obrovským, a při zneužití strašným, aparátem moderní dědičné monarchie. To, co se nám zdálo v moderní době již nemožným, ukrutnosti, jež jsme již nepokládaly za pravděpodobné, zvířecké běsnění, poskvrňování se krví, zneuctívání bližního i sebe, ponížení všeho lidského, bylo květem a plodem těchto státních forem, které umožňovaly vládu těm nejtupějším a nejdravějším a nejvíce krvežíznivým.

Řádění jejich bylo umožněno podporou těch, kteří byli slabí nebo mravně zkažení a viděli svou spásu v tom, že upevňovali moc a sílu dynastie a její válečné horečky. Byli takoví lidé, byli spoluvinníci všech těchto válečných zločinů i mezi námi. Nyní, kdy dynastie padla u nás navždy, mají tito slaboši nebo zrádcové zůstati bez trestu? Nebylo by to spravedlivé, nebylo by to ani zdravé pro další náš státní i mravní vývoj. Vše, co bylo nakaženo až hluboko v kořeni, musí býti navždy umlčeno politicky, nesmí nikdy míti

vlivu na veřejný život, neboť by v něm bylo složkou rozkladnou, ne rozkladnou na cestě k jinému lepšímu, nýbrž otravující a znemravňující vše kolem sebe. A my máme velkou minulost, velkou tradici. Dovedli jsme v patnáctém století za mravnost a za velkou myšlenku státi v boji proti celé Evropě. Zakrváceli jsme se v tomto boji. Očistíme-li se mravně, vymýtíme-li ze sebe vše, co mezi námi jest nečistého a prohnilého, můžeme opět kráčeti v čele národů. Můžeme býti pojítkem a duševními vůdci národů malých. Svaz národů již není snem. Hranice mnohých států se zřítily, a ty které zůstaly a které se postaví na místě zbořených, nebudou již tak nepřestupné. Abychom toho dosáhli, nesmíme rozkládati to, co dnes jsme dobyli, nýbrž budovati na tom dále. Viděti jest to v Praze, viděti jest to i ve Vídni v československém vyslanectví, jak se stáváme střediskem, osou nově povstávajících říší, jak jsme jejich vzorem a prostředníky mezi nimi. Važme si této zkušenosti, snažme se jí býti hodnými, snažme se jí udržeti a dále vybudovati ku blahu svého národa i ku blahu zmučeného lidství. Nedopusťme, aby ctižádostiví jednotlivci pouze z touhy po moci způsobili rozvraty a páchali zločiny, pro něž musily zahynouti středoevropské dynastie.

Máme před sebou lákavý život, plný širokých výhledů a nesčetných širokých cest. Neuzavírejme jich. Postavme každého na místo, kde nejlépe může prospěti celku a rozvinouti svou osobnost a své síly tak, aby s sebou strhl množství jiných jedinců československého kmene a mohl je vésti na cesty pokroku, čistšího lidství a osvobození i těch nejmenších a nejslabších z pout sociální nespravedlnosti. To, co se děje a bude díti v Německu a tak zvaném Deutschösterreich, nemůže a nesmí nám býti vzorem. Zde byl lid sváděn po desetiletí a sveden pro politiku násilí. Dnes procitl ze svého zklamání, procitl teprve, když utrpěl nenahraditelné ztráty a škody. Bude-li zejména v Německu zuřiti proti svým svůdcům, musíme to chápati, ale nesmíme jej následovati v taktice a způsobu boje, pro něž u nás schází podobné předpoklady. Jsem přesvědčen, že bez krvavých převratů budeme republikou, jež se železným vývojem bude ubírati k socialismu. Nerušme tento vývoj činy, jež by způsobily jen rozklad a postihly opět jen široké lidové vrstvy nejtíže ji. *-er.*

Národ nesmrtelný.

Postavení národa českého ve světové situaci a jeho demokratické úkoly.

V předvečer blížících se věcí.

Řeč, kterou na krajském sjezdě České státoprávní demokracie v Náchodě dne 6. října 19 8 proslovil prof. Břetislav Foustka.

Věrní Čechové, demokraté!

Slyšeli jste teď zajímavé zprávy poslance dra Franty, přijíždějícího z vídeňského parlamentu. Vyslechli jste bystré vývody dra Hajna o politickém charakteru našeho příštího státu československého. Dovolte, abych k tomu připojil filosoficko-historický dovětek o postavení českého národa ve světové situaci a o jeho demokratických úkolech příštích.

Chtěl bych těmi slovy sebrat mysli nás všech k práci pro veliký společný cíl.

* * *

Že národ náš stojí dnes tam, kde stojí, to není nic nahodilého, to je jen projev nezvratného velkého zákona dějinného.

Dnešní světový zápas není snad jen dílem posledních desítiletí — natož posledních několika let!— ale je výsledkem staletého zápasu vnitřního v Evropě, jenž nalezl ohlas a pokračování v demokratických synech nového světa za oceánem. Není jen mocenským zápasem veleříší, není jen srazem hmotných zájmů, ale je spolu tragickým i povznášejícím projevem hlubokého zápasu duchovního, zápasu mezi dvěma světy: starým a novým, středověkým a moderním, zápasu mezi dvěma tábory lidstva: zpátečnickým a pokrokovým, mezi dvěma názory světovými a životními: aristokratickým a demokratickým, otrockým a svobodným.

Je to nejen boj hmotný, ale i duchovní a mravní, a ten je snad i důležitější složkou a prvotním základem, neboť jestliže na př. běželo té neb oné mocnosti o plány dobývačné, o anekse, tož faktum, chtít ještě v tomto století násilné a nespravedlivé anekse, to je také výraz starého názoru a starého řádu.

Není bez významu, že první vědecké souborné dílo vydané o válce na straně jednoho z oněch dvou světů, má název: War and Democracy (Válka a demokracie). A není bez významu, že na jedné straně tohoto bojujícího světa od samého počátku války mohl být v čele do výše vztyčen prapor duchovních hodnot, prapor spravedlnosti, svobody a lidství utištěných národů — a na druhé straně takový prapor vztyčen býti nemohl, a vlastně po ostýchavém pokuse rozvinout jej byl zase tiše svinut.

Na kterou stranu se vítězství skloní ,to dnes všichni vidíme.

Nuže, náš český národ octl se hned s počátku tohoto zápasu v ohnisku těchto dvou navzájem protivných světů, táborů, zájmů, tendencí, názorů a filosofií, ba i dvou mravností.

A že se na prvý ráz orientoval, dokud ještě ani nebylo viděti, kam se vítězství skloní, a že se dobře orientoval, kde je jeho místo, to bylo možno jenom proto, že celá česká historie a celá vnitřní duchovní podstata jeho jej nezvratně určila na toto místo, s něhož nebylo a není uhnutí, aby to neznamenalo pád, výhrůžku smrti anebo mravní sebevraždu.

A tak zde tedy dnes stojíme mocí nezvratného přirozeného zákona historického, ukazujícího na vítězství pravdy, spravedlivosti a svobody.

Žádný národ v nynější organisaci lidstva nemůže sice zcela zaniknout, ale jeho život mohl být přidušen. Národ, život národa se vyvíjí v jisté míře podobně jako organism. Národ sám sice není organismem, nýbrž organisací, ale má svůj vývoj, vzrůst, rozkvět podobně jako organism, může propadnout i jistému úpadku. Ale na rozdíl proti individuálnímu organismu, jenž jest smrtelný, národ, říká se, je nesmrtelný, aspoň může být nesmrtelný, když to poctivě chce, a my pro svůj národ chceme, aby byl nesmrtelný. Pro tu nesmrtelnost právě svůj národ milujeme nejhlouběji, protože v ní hledáme nesmrtelnost svou osobní.

Národ, jenž chce mocně svou nesmrtelnost, nemůže ani přes nejsilnější útisk být sklácen do hrobu. Přes bouře a vichřice věků, přes rány osudu, přes zlobu protivníků, přes násilí dějin národ náš, jejž odvěcí nepřátelé chtěli uložit k věčnému odpočinku, přihlásil se mocně k věčnému životu...

Jsou chvíle v životě pospolitostí lidských, kdy národ, překonav svoje první vývojová období, z kmenového života vyzrává v pravý národ. V té chvíli pociťuje mocně, že se musí ztělesnit v samostatný, na nikom nezávislý politický útvar, v samostatný

stát, jenž je tělem ducha národního. Ale i národ, jejž nepřízeň osudu připravila o svobodu, pocítí neuhasitelnou touhu po nové samostatnosti, bude-li chtít svou nesmrtelnost. A kdyby sebe více úpěl pod cizím jhem, národu života schopnému musí jednou nadejíti taková chvíle.

Dnes, kdy myšlenka svobody jednotlivcovy se přenesla na sociální celky ve formě ideje sebeurčení národů, není možno, aby sebe menší národ zcela utonul v záplavě jiných národů. Ba historie strojí základnu pro samostatnost i sebe menších skutečných národů.

Náš národ znova povstalý k životu vyzrál... Tisícerýma rukama sbírá všechny nitě svého života v osnovu slavného roucha nové nesmrtelnosti, tisíc radostných zvuků zní mu z různých končin světa vstříc, hlásajících novou svobodu.

My všichni hluboce cítíme, že nadchází okamžik, kdy podle nezvratného zákona historického slovo se stane skutkem, duch národa dostane samostatnou formu vlastního svobodného života státního.

Ten okamžik k neuvěření krásný a slavný, až vskutku přijde, všichni s vášnivou láskou obejmeme pevně ve svém náručí, obšťastněni a posilněni na celý život...

Ale národ, jeho pouhá samostatná eksistence, myšlenka národní samostatnosti, ačkoli teď je pro nás hlavním cílem, není konečným cílem.

Soloviev o ruském národě jednou krásně řekl: Národní otázka ruská není otázkou eksistence Ruska, ale otázkou důstojné eksistence Ruska. — Tak otázka každého národa není jen otázkou eksistence, ale otázkou, jak krásný, dokonalý, jak lidstvu platný bude tento život. Národové všichni jsouce sami sice do jisté míry cílem, zároveň jsou prostředkem k nejvyššímu cíli: tvořit a uskutečňovat vznešené a čisté lidství.

Náš národ se ocitá v dvojité vážné situaci: jednou rukou strhujeme k sobě dychtivě, ale pevně svou samostatnost a druhou musíme strojit život v ní před zraky lidstva.

Dnes ve chvílích, kdy se rodí nové světy, není možno blížit se tomu cíli a zabezpečit si nesmrtelnou budoucnost mezi národy světa nežli poctivou, pravdivou, mužnou, vznešenou a zároveň ušlechtilou demokracií.

Neklanme se, takovou demokracii si budeme musit teprve rozumně a upřímně vybudovat!

Demokracie má v sobě velmi obtížné a vážné problémy vnější i vnitřní. Ty problémy budeme mít také my, musíme o nich myslit, musíme je rozřešit a překonat.

Máme-li splnit velké úkoly, jež na nás vkládá toto vzestupné a syntetické století, musíme si vybudovat především

demokracii opravdovou, přesvědčenou, životně útěšnou a prožívanou. Nikoli demokracii klamnou a předstíranou. Kořen všeho je poctivost a pravda. Vidíme dnes, jak pod nátlakem vnějších dějů i státy nedemokratické snaží se navlékat si nezvyklé roucho demokratické, jak jsou nuceny kousat do kyselého pro ně jablka demokratického, vidíme, jak stáníci včera ještě ultrakonservativní, jsou nuceni, ač neradi, činit ústupky nové době, jak se stavějí aspoň do demokratické pózy, jak přijímají Wilsona, a s demokratickými vlky vyjí společnou píseň. Vidíme, jak hrabě Czernin, pán z Vinoře, pojednou uznává český stát...

Ne, té zdánlivé demokracii, která má být jen pláštíkem, aby se zastřelo nitro od základu autokratické, aristokratické, zpátečnické a protikulturní — té my nevěříme. Nevěříme té lžidemokracii, jíž »národové byli vždy věcí vedlejší«, a s ní se nemůžeme a nebudeme smlouvat. Nám demokracie nesmí být »obarvenou kulisou«, ale opravdovým přesvědčeným životem.

My musíme dále chtít demokracii pravou a ne nepravou, křivou: chceme demokracii, jež podle slov otce americké demokracie *Lincolna* je vládou a správou celého národa skrze celý národ a pro celý národ. Demokracii, jež je výrazem vůle celého národa, demokracii celonárodní, ne pouze demokracii třídní, ne pouze absolutní snad vládu širokých vrstev lidových s vyloučením vrstev ostatních. Chceme nikoli pouhou číselnou vládu většiny. Jakkoli s úctou a vážně vyslovujeme slovo »lid«, neklaníme se pouhému číslu. Chceme demokracii, ne demagogii. Demokracie chce blaho všech, v demokracii vůdcové vedou k vysokým společným cílům a pracují nezištně na prospěch všech. V demagogii vůdcové stávají se pouhou hlásnicí mas anebo, co ještě horšího, zneužívají důvěřivosti širokých vrstev pro své sobecké cíle.

Chceme-li vést národ svůj k nesmrtelnosti, musíme dále vybudovat poctivou a upřímnou demokracii nejen politickou,

ale i sociální a stejně i kulturní, vybudovat i demokracii mravní a prostě — životní.

Jedna bez druhé nic není. Nic není politická bez sociální, a obě dvě nic bez kulturní. To již Marat dobře řekl ve francouzské revoluci, že nic nebude platno odstranit aristokracii politickou, zbude-li aristokracie plutokratická. A Fourier drastičtěji pověděl, že dělník v poledne místo oběda nemůže číst ústavu...

Naše politická demokracie musí být založena:

1. na politické rovnoprávnosti všech vrstev a všech jednotlivců v národě, bez všech zvláštních politických výsad a výhrad;

2. na podmínce všeobecného souhlasu všech se všemi kroky, jimiž mají být řízeny osudy národa, na tom, co Angličané dávno svým odborným názvem nazývají »consentment of all«. Tato podmínka nepřipouští ani diktátů ani oktrojů;

3. na veřejnosti všeho jednání a všech smluv;

4. ale obzvláště na novém duchu svobody a vzájemné politické úcty, jež se jeví nejen ve vztahu člověka k člověku, ale i národa k národu, na tom duchu, jenž v národě — a byť to byl sebe menší a po případě i opozdilejší národ, nevidí prostředek a předmět pro vykořisťování a panství druhého národa, ale spatřuje v něm samostatnou tvůrčí, osobitou bytost, jež může být prostředkem jenom k jedinému cíli: k uskutečňování lidství, bratrství a solidarity všeho lidstva.

Máme-li dostát velikým požadavkům doby, musíme si také vybudovat poctivou a upřímnou demokracii sociálně hospodářskou. Demokratism politický by byl neúplný, kdyby neměl za průvodce demokratism sociální. To bude největší úkol blížících se hodin a roků. Úkol daleko nesnadnější nežli provést demokratism politický. Velkými a pádnými kroky blíží se nová otázka sociální. Její příval může být hrozný, kdyby se hráze jeho protrhly a šly cestou necestou. Kristus pěti chleby nasytil zástupy. To byl zázrak. Nemůžeme dnes dělat zázraky, ale otázka, jak nasytit široké zástupy, zůstává stejně palčivou. V moderním demokratickém státě nikdo, zcela nikdo by neměl trpět hlad. Ale neběží jen o to, odstranit hlad a nasytit zástupy: běží o život všech sociálně důstojný. O celou osobnost lidskou při tom běží. Proto stojíme před obrovskými úkoly. Demokratism sociálně hospodářský má vybudovat novou říši sociální.

Naše demokracie sociálně-hospodářská musí být založena na zásadách naprosté sociální spravedlnosti a sociální rovnoprávnosti

všech vrstev a jednotlivců národa. Musí vytvořit stejné sociální podmínky, stejnou příležitost pro rozvoj sociálního života jednoho každého člena národního společenství.

Velký zápas kráčí světem mezi dvěma řády sociálními: mezi starším a dosud převahou vládnoucím řádem individualistickým, jenž byl založen na předpokladu, že blahobyt pokolení lidského bude zabezpečen svobodným individuálním hospodařením se svobodnou soutěží soukromého kapitálu;

a mezi novými touhami sociálními, jež se vynořily po zklamání staršího řádu a jež se domnívají, že spravedlnost sociální a hmotné štěstí společnosti může býti vytvořeno jenom společným, organisovaným společenským hospodařením společenského celku (nebo větších či menších celků) na prospěch celého národa —

zápas mezi individualistickým, soukromokapitalistickým řádem a mezi rodícími se proudy socialisujícími, kolektivistickými a socialistickými.

Moderní demokratism sociálně hospodářský, také náš, bude povolán, aby zdravé a života schopné prvky obou dvou protichůdných řádů sebral a tvůrčí syntesou vybudoval nový, jednotný a harmonický život a řád sociální, jenž by byl důstojný svobodného moderního člověka a jenž by zabezpečil sociální spravedlnost vůči všem, jenž by vytvořil větší blahobyt celku a připravil tím cestu k tomu štěstí, jaké může být založeno na hmotném základě. To bude práce obtížná, jež bude vyžadovat napětí všech sil, prozíravého rozumu a dobře cítícího srdce. Bude nutno postarat se o to, aby nebyla ochromena tvůrčí síla osobního počinu jednotlivcova, jenž jest hlavním hybným činitelem řádu individualistického, a na druhé straně s krajní prozíravostí organisovat pochod socialisační, pečlivě uvážit, co k socialisaci uzrává a stejně pozorně uvážit, jaké duchy a soustavy zespolečenštění a znárodnění se hodí pro ten onen obor hospodaření, jaké druhy statků a jaké druhy výroby může převzít do svých rukou celá společnost (národ, stát) a co mohou převzít společnosti menší (obec, výrobní družstva). Jedno je jisto: dosavadní řád sociálně-hospodářský nevystačuje moderní společnosti, poněvadž při něm zůstalo množství nesrovnalostí a nespravedlivostí, a musí být překonán ve smyslu demokratickém. Každý starý řád dokonává, předávaje, co zplodil nejlepšího, novým pokolením. Tak i zdravé a plodné prvky řádu individualistického vplynou v nově se rodící řád sociálně hospodářský. A tento nový řád vymýtí všechnu jednostrannost a doktrinářskou

schematičnost, bude živý, pružný, mnohostranný a složitý, poněvadž bude musit odpovídat nekonečné přirozené rozmanitosti a složitosti moderní společnosti a jejím mnohotvárným potřebám. Musí daleko víc ještě nežli řád individualistický rozpoutat a rozpiat tvůrčí síly hospodářské a hospodářské možnosti, aby ukojil tyto vzrůstající potřeby společnosti demokratické. První však starostí demokratického řádu sociálně hospodářského musí být, aby nebylo ve společnosti sociálně potlačovaných, utiskovaných a vykořisťovaných. Demokratism hospodářský musí sice sloužit všem rozmanitým vrstvám národa, ale srdce jeho především musí být na straně těch, kdož trpěli a trpí pro sobectví a nespravedlnost mnoha těch, kdož měli hospodářskou moc v rukou a zneužívali jí pro sebe a proti ostatním.

Ale člověk nežije samým chlebem, nýbrž každým slovem, jež vychází z úst božích.

Máme-li splnit požadavky doby a máme-li vést svůj národ k nesmrtelnosti, musíme vybudovat též osvícenou demokracii kulturní, založenou na účasti všech v kulturních statcích národa, na vzdělanosti všech vrstev jeho a na duchovním bratrství všech. Nikoli hmotný zájem, ale duchovnost je prvým základem všeho žití, je základem vnitřní svobody. Mluvívá se mnoho o neschopnosti a nepovolanosti demokratických mas k trvalému ovládání světa a k zabezpečení lidského pokroku. A historie ukazuje nejeden případ rozvratu, jenž měl svůj pramen v nepovolanosti širokých vrstev lidových. Prožili jsme všichni v současných chvílích trapně a bolestně, jak neuvědomělé a svedené bolševismem masy ruské daly příklad pro všechny časy výstražný. Není proti tomu léku nežli ve vzdělanosti a kulturnosti. Pravá vzdělanost je nejpevnějším základem stálosti, pevnosti a trvalosti demokracie. Opravdové vzdělání všech je však možné jenom v pravé demokracii. A vyřkneme-li: národ demokratický, bude to pravda jen tenkrát, bude-li to národ vzdělaný. Jen vzdělaný národ se dovede orientovat v těžkých chvílích osudu, jen vzdělaný národ dovede svůj osud tvořit a sebe určovat. Jen vzdělaný národ může se stát a zůstat národem svobodným.

A konečně musíme vybudovat, a to je dílo nikoli nejmenší, opravdovou demokracii mravní. Demokracie potřebuje více mravnosti nežli jakákoli jiná forma státní a společenská. V monarchii, zvláště absolutistické bylo možno ledacos, co se dobře nemohlo ukázat na světle božím, přikrýt přítmím státní i sou-

kromě tajnosti nebo obestřít monarchickým nimbem nebo ochránit železným štítem moci. Ale demokracie vyžaduje veřejnosti a tím již větší mravnosti. Vyžaduje větší mravnosti také proto, že v demokracii jsou jisté prvky rozpojující, rozlučující, proti nimž není léku nežli ve vyšší občanské i společenské mravnosti. Demokratism však na štěstí již svým vnitřním principem chová v sobě možnost vyššího vývoje mravního. Sama idea rovnosti a bratrství obsahuje v sobě živel mravní. Zásada veřejnosti je schopna očistit politické i společenské ovzduší. Demokracie nesnese tajné diplomacie, žádného pletichaření, žádných záludů. Žádá cestu přímou. Je zapřísáhlým nepřítelem dvojí morálky. Demokratism káže konat spravedlivost politickou, sociální i životní vůči bohatému i chudému, vznešenému i nízkému. Chce poctivý život všude: v státě, v okrese, v obci, ve styku veřejném i soukromém. Chce ušlechtilou, krásnou osobnost. Chce vznešené lidství. Lidství však nemá jen svá práva, ale i své povinnosti. Když francouzská Revoluce zavolala do světa slovo: Svoboda!, v malém městě Královci velký filosof Kant přejímá a krásně určuje tuto svobodu, ale zároveň na ni odpovídá slovem: Povinnost! Je nebezpečí, aby se v demokracii nekladl přílišný důraz na svobodu a přílišný malý důraz na povinnost. Hus v listě z vězení napomíná všechny věrné Čechy, všechny stavy od vládnoucích a vznešených až k prostým, od učených, od učitelů až k studentům, k řemeslníkům, nejen aby stáli věrně u víře Kristově, ale aby také všichni konali věrně svou povinnost.

Tak i demokracie káže mocným hlasem: všechny třídy, všecky vrstvy, všichni jednotlivci konat svou povinnost národní, občanskou, soukromou! Demokracie nemůže být bez zodpovědnosti veřejné ani osobní.

Vůči rozpojujícím, rozlučujícím nebo dokonce rozkladným prvkům, jež se mohou v demokracii objevit, pravá demokracie sama volá k solidaritě, k mravnímu bratrství. Nevíme ještě, jakými otřesy sociálními se může zachvět půda staré Evropy. Těžké dunivé kroky jejich mohou pošlapat květy mladé svobody a poškodit i zájmy těch, jimž měly prospět. U národa vzdělaného a opravdu demokratického se snižuje nebezpečí sociálních otřesů vědomím, že cílem není boj, ale solidarita, mravní bratrství. Jestliže francouzská Revoluce ve svém hesle: Svoboda, Rovnost, Bratrství! postavila bratrství na poslední místo, tedy to není nejnižší místo. Je to heslo trojjediné, nerozlučná trojice rovnomoc-

ných hodnot světa. Nejen teď v těžkých chvílích, kdy tisíce a tisíce a statisíce hladovíme, je nám potřebí vzájemnosti a solidarity, ale demokracie i příště bude žádat solidarity a bratrství, aby se neotřásala sama ve svých základech. Demokracie musí být mravní demokracií. Demokracie stojí a padá se vzrůstem a poklesem mravnosti.

Takovou novou demokracii politickou, sociální, kulturní a mravní si tedy musíme ve svém příštím, samostatném, svrchovaném státě československém vybudovat. Musíme očistit demokracii od všech kazů, kalů, rmutů, musíme uskutečnit lepší, vyšší, čistší, krásnější, vzdělanější a mravnější demokracii, jako výraz našeho nového života.

K práci a vědomé součinnosti pro tuto demokracii, jež má nám a našemu příštímu pokolení zabezpečiti tento nový šťastnější život, voláme všechny vrstvy národa. Práce je princip demokratický. Proto všichni na palubu! Všichni od hlav vůdčích až k poslednímu poctivému drobnému národnímu pracovníku jsme tu dělníci na díle božím. V jednotě srdcí a ducha při té společné práci bude naše síla. Nejsme již malí a slabí. A nejsme sami. Od vládního domu ve Washingtoně přes ostrov Britů, evropskou pevninu, přes Sibiř až na ostrovy Japonské dnes český národ je znám. Otázka naše je na světovém foru. Jsme částí nového světa. Svět nový jde s námi. Ale že s námi cítí, to je ovoce naší staleté věrnosti ideám pokroku, svobody a demokracie, jež vítězí mocí nezvratného zákona historického.

Ty jsou napsány i dnes na našem kovovém štítu, a s nimi v před! A ať se od štítů blýská do všech konců země!

V tom velkém proudění a vření, jež nastane, až se vyzuří katastrofa posledních pěti let, bude potřeba, a b y c h o m b y l i n e p o u z e g e o g r a f i c k ý m s r d c e m E v r o p y, a l e a b y c h o m b y l i s k u t e č n ý m j e j í m d e m o k r a t i c k ý m s r d c e m a d e m o k r a t i c k o u h l a v o u.*)

K tomu budeme zavázáni před svým svědomím, před památkou svých předků, před památkou slavných našich bojovníků, kteří v cizině za nás padli, před soudem svých vlastních dějin i před soudem celého světa za své osvobození.

*) P o z n. p ř i k o r e k t u ř e. O měsíc později přítel Wilsonův, prof. Heron poslal po našem poselstvu ze Švýcar srdečný vzkaz, v němž mimo jiné praví: »Jediné bych si přál, aby československý národ, jako je v zeměpisném smyslu srdcem Evropy, aby po osvobození svém *stal se svým demokratickým, sociálním a socialistickým zřízením skutečným srdcem šťastné a svobodné Evropy.*«

Když se starý řecký rek Odysseus po dlouhých bojích trojských v mnoha bloudění po moři vracel do vlasti zmítán vlnami, toužil v hloubi srdce spatřit kouř z rodného sídla na Ithace. Když se vojíni Xenofontovi ze slavné své anabase vraceli k břehu a spatřili v dálce moře, jásali mu v opojení vstříc: Thalassa, thalassa! Moře, ó moře! Ale až nadejde naše chvíle — a snad není ani daleká — nebudeme volat: Moře! ale budeme ruce vzhůru vzpínat a jásat: Země! Země! Naše milovaná, drahá, znova svobodná, opravdu demokratická, opravdu naše Země! Na kolena padnem a líbat budeme zem svobodnou!

A ten okamžik přijde a přijít musí s naprostou nutností dějin.

Ale až zavlají bílomodročervené prapory se střech a až zavzní s věží slavné zvony, jimiž budeme vítat svůj nový svobodný život, musíme všichni být připraveni na tento okamžik tak, abychom před dějinami světa ukázali, že jako strůjci lepší budoucnosti své plníme i velký úkol lidský nejen před tváří světa, ale i p ř e d t v á ř í v ě č n o s t i!

Jen tak budeme národem nesmrtelným. 6./10. 1918.

*

Doslov po 22 dnech.

Tato slova byla pronesena v předtuše blížících se věcí. Ale ještě dříve, nežli jsme se nadáli, přišel onen den k neuvěření radostný a krásný. Pozdravili jsme den svobody! Nikdo nikdy nevysloví ani nevypíše, co je pozdravit den svobody po třistaleté porobě. Tisíc srdcí hořelo v nitru pozdravujícího, vichřice letěla vířícími myšlenkami hlavy, krev hnala se do mozku, do rukou, do hrudi. Ztisíceronásobit se zachtělo duši, nabrat dechu a síly na tisíc let. V té chvíli slavné bylo pocítit vanutí věčnosti, odpověď nesmrtelnosti. Ale zároveň v té chvíli slavné a veliké smrtelná zodpovědnost zatřásla rozumem i citem. Věky strojily dnešek. Ale teď přišla pravá chvíle. Vychází slunce. Začíná svítit přes hory. Na všechny stezky a cesty nás volá. Nastal den činů. Přichází doba demokratické práce, demokratické solidarity, demokratické ukázněnosti. Svoboda demokratická je ukázněná svoboda. Je nutno pevnou rukou a organisovaným rozumem chopit dar dějinné spravedlnosti a tvořit budoucnost. Tvořit je těžké a zodpovědné, ale ze všeho nejsladší. Nuže, všichni na cestu za nesmrtelností národa! 28. října 1918.

Otázka jihoslovanská.

Napsal Adolf Černý.

(Dokončení.)

Při takové neústupnosti rakousko-německých a maďarských vlád a politiků proti jihoslovanským požadavkům bylo pro Jihoslovany příkazem, aby semkli své řady k jednotnému postupu za jednotným programem. Proto vidíme v jihoslovanských zemích především snahy po zjednodušení poměrů stranických, po splynutí a novém organisování politických stran.

U Slovinců volalo se po tom již koncem r. 1917. V »Slovenském Národu« objevil se 31. prosince dokonce návrh na splynutí všech slovinských stran a skupin, stojících na stanovisku deklaračním — proti nové selské straně Šusteršičově (kmečka stranka), která se odštěpila od lidové (klerikální) strany, a mimo stranu sociálně demokratickou. Bylo by se to tedy týkalo národně pokrokové strany (narodno-napredna str.) v Krajině, téže strany v Gorici, národní strany (narodna stranka) v Terstu a podobné strany ve Štyrsku, tedy předválečných stran a skupin liberálních, jakož i klerikální všeslovinské lidové strany (všeslovenska ljudska stranka). Naproti tomu redakce »Slov. Naroda« navrhovala, aby se vedle jednotné lidové strany (klerikální) organisovala jednotná pokrokově-demokratická strana — a obě aby utvořily koalici pro společný postup na podkladě májové deklarace. Tím směrem se také věci vyvinuly — podobně jako u nás, jenže hodně později. Teprve v červnu 1918 na valném sjezdu v Lublani (29. a 30.) se ustavila »Jugoslovanska demokratska stranka« a vypracovala si podobný program.[1] Obě velké deklarační strany, lidová i demokratická, řídily souhlasně všecku akci na Slovinsku pro sjednocení Jihoslovanů ve společném státě — až na taktické úchylky jednotlivců a skupin, jako byl směr terstsko-slovinský (posl. Ry-

[1] Slovenski Narod 1918 č. 146, 151 (hospodářský program).

báře a listu »Edinosti«), žádající »reálnou« a »positivní« politiku,[1] nebo oportunistický projev Dra Iv. Tavčara, předsedy strany demokratické, a preláta Andreje Kalana ze strany lidové, uznávající nepřímo dualismus.[2] Tyto ojedinělé úchylky však neporušily jednotného postupu obou velkých politických stran slovinských, neoslabily všeobecné vůle po dosažení konečného cíle, která byla tak mocná, že strhla v tento proud na Slovinsku vše, co nebylo vysloveně protinárodní (jako Šusteršič se svou družinou), ba působila mocně i na isterské Charváty. Nejpádnějším dokladem síly slovinského hnutí jest fakt, že všecko katolické kněžstvo slovinské a vůbec jihoslovanské (až na Stadlera) s drem Korošcem v čele postavilo se od počátku na půdu májové deklarace, a že i lublaňský biskup Dr. Ant. Bonaventura Jeglič veškerým svým vlivem tento směr podepřel.[3] Postavil se dokonce ostře proti Šusteršičovi: Když Šusteršič novou svoji stranu později organisoval pod jménem Slovinského katolického svazu (Slovenska katoliška zveza), přikázal mu, aby z názvu odstranil označení svazu »katolickým«. Vedle demokratické a lidové strany, nikoli však proti nim, postupovala sociální demokracie slovinská (Jugoslovanska socijalnodemokratična strana). Stanovisko její bylo s počátku dosti nejasné. Vánoční její resoluce, přijatá 25. a 26. prosince 1917, pozdravuje sice jihoslovanskou májovou deklaraci, staví se na základ národního sebeurčení, ale při tom přijímá Rennerův program uspořádání Rakouska, podle něhož by se měly organisovati jednonárodní obce a okresy, a ty pak zase spojovati v jednonárodní politické svazy. Pomíjí tedy menšiny, čímž jihoslovanský program značně zužuje. Avšak buď jak buď, svobodný stát jihoslovanský byl čím dál jasněji cílem také slovinských sociálních demokratů, k němuž směřovali souběžně se stranou demokratickou a lidovou.

V Dalmacii také se všecky strany záhy postavily na základ květnové deklarace a na tom základě se sbližovaly až k úplnému sjednocení v národní organisaci. Kouzlo myšlenky působilo

---

[1] Glas S. H. i S. 1918 č. 154.

[2] Na provokační resoluci zemského výboru kraňského (ovládaného Šusteršičem a Lampem) proti Trumbićovi, která zůstane navždy hanebným památníkem politiky Šusteršičovy, podali uvedení dva předáci stran deklaračních místodržiteli hr. Atternsovi 10. července 1918 protest proti usnesení zemského výboru, v němž zdůrazňovali loyálnost Slovinců a rakouský podklad jihoslovanské deklarace. Tím vlastně zúžili význam deklarace pouze na rakouské Jihoslovany, což vzbudilo arci odpor. (Slov. Nar. 155.)

[3] Viz můj článek »Síla slovinského hnutí« v České Stráži č. 13.

tam tak mocně, že se k ní přihlásili i lidé zrádní neb aspoň nespolehliví, kteří již za balkánské války a tím více za prvních let války světové přisluhovali vládě i denunciacemi a jinými nepěknými službami. Tak již na lednové schůzi v Šibeniku předsedal Dr. Vice Iljadica, kdysi místopředseda charvatské lidové pokrokové strany (hrvatska pučka napredna stranka), který ještě před válkou přešel k velmi černožluté klerikální skupině a za prvních dob války neštítil se žádných prostředků proti svým politickým protivníkům. Živlové ti však zůstaveni stranou jako důvodně podezřelí z aktivismu (Dulibić a jeho přívrženci). Na zaderské schůzi 13. dubna nebylo již rozdílů stranických — strana lidověpokroková, charvátská strana i strana práva mlčky pominuly, zbyla jen jednomyslnost pro sjednocení Srbocharvatů i Slovinců ve svobodném státě. Formálně však se o splynutí stran ani nejednalo.

V Charvátsku zůstalo ostré rozštěpení až do zřícení Rakousko-Uherska. Nebylo to však rozštěpení z příčin zásadních, jak se na konec ukázalo, nýbrž jen z taktických zřetelů. Nehledíme-li na stranu frankovskou, která až do posledka hrála úlohu strany vídeňské (podobně jako na Slovinsku strana Šusteršičova) a s níž z opositičnosti až do května šla Radićova selská strana, byly v Charvatsku po celá poslední dvě léta válečná, v nichž se mohl jeviti politický život, jen dvě veliké skupiny: koalice srbocharvatská, držící se vyrovnání uhersko-charvatského a stojící v otázce jihoslovanské na své adrese ze dne 17. března 1917, přijaté ve sněmu — a ostatní strany a skupiny, t. j. Starčevićova strana práva, dissidenti ze srbocharvatské koalice (skupení kolem Glasu Slovenaca, Hrvata i Srba), srbská národní radikální strana, později vzniklé menší skupiny (»Malých Novin« a »Novin«), a charvatská sociální demokracie, které celkem — třeba různými projevy — zaujímaly stanovisko úplného sjednocení Jihoslovanstva, vyslovené v březnové resoluci záhřebské, o níž byla již řeč. Totéž stanovisko zaujala srbská národní radikální strana projevem svého předsedy Dra Gj. Krasojeviće)[1] a strana socialistická resolucí ze 2. srpna 1918.[2] Pro koncentraci všech stran, které stojí na základě jednoty Slovinců, Charvatův a Srbů, vyslovila se již březnová resoluce záhřebská, ale hlas její vyzněl na prázdno; pro-

[1] Glas S. H. i S. č. 30 z 8. února 1018.
[2] Glas č. 164.

pasti mezi předválečnými stranami zdály se ještě příliš hluboké, aby mohly býti překlenuty.[1] Proto se sjeli přívrženci jednoty ze zemí srbocharvatských 12. května znova v Záhřebě a vydali projev, žádající seskupení všech národních sil k dosažení velikého cíle. Nestačila by k tomu žádná z předválečných stran sama o sobě, poněvadž jednak představuje každá jen zlomek národa, jednak jsou přežitkem doby předválečné, nevyhovujícím duchu času. K provedení takové všenárodní organisace sestaven hned 10členný výbor, jehož předsedou zvolen Dr. I. Krstelj (dalmatský předák) a tajemníkem Dr. Srgjan Budisavljević (Srb, dissident z koalice). K jakémusi sblížení stran přispěly pražské slavnosti květnové, jichž se účastnil také Š. Radić, jehož strana (selská) se rozešla s frankovci a přiblížila ostatním stranám národním. Krokem vpřed byla také reorganisace Starčevićovy strany práva na základě nového programu, přijatého 5. června 1918. Program se jednak postavil na půdu jednoty slovinsko-srbocharvatské v jednotném státě na území, na němž jihoslovanský národ souvisle bydlí a k němuž nezcizitelně přináleží jadranské pobřeží s přístavy, jednak schválil účast strany při koncentraci všech nezávislých a nekompromitovaných národních živlů.[2] Přes takováto sblížení ke stranickému zjednodušení nedošlo.

V Bosně-Hercegovině o nějakém organisovaném životě ve stranách, ať již spojených nebo rozptýlených, nemohlo býti řeči.

Když se splývání stran jevilo nemožným, obracela se snaha Jihoslovanů čím dál více k národní organisaci mimo strany a nad stranami, k níž první podnět dal květnový sjezd v Záhřebě. Počátek učinila Dalmacie, kde 2. července 1918 ve Splitu založena Národní organisace dalmatská, jejímuž ředitelství uloženo, aby působilo k organisování nezávislých národních živlů také v jiných zemích jihoslovanských a ke zřízení vrcholné organisace všech Jihoslovanů. Po Dalmacii následovalo Přímoří, které na sjezdě v Sušaku 14. července založilo Národní organisaci pro charvatské Přímoří s Istrií, a země slovinské, jejichž národní organisace do-

[1] Nejblíže si stály strana Starčevićova (orgány: »Hrvatska Država«, »Novine«, »Primorske Novine«) a skupina, kterou bychom mohli nazvati jihoslovanskou (orgány: »Glas Slovenaca atd.«, »Jug«), obě strany opoziční a pracující v souhlase s Jihoslovanským klubem.

[2] Program vytiskl také »Glas« v č. 111.

vršena ustavením Národní rady v Lublani (Narodni svet) 16. srpna. Dovršením národní organisace jihoslovanské měla býti vrchní Národní rada záhřebská, jejímuž ustavení však stále překáželo stanovisko srbocharvatské koalice.[1]

Ta totiž stále mlčela o jihoslovanské májové deklaraci: proti ní se vysloviti nemohla, ježto s ní dojista od samého počátku souhlasila, a pro ni ze zřetelův oportunistických také ne. To dráždilo charvatskou veřejnost, která naléhala na vyjasnění a dávala i citelně svou nelibost na jevo. Velmi podráždil zákaz oslavy Preradovićovy (18. března), takže tehdy zdvihl varovný hlas i záhřebský »Obzor«, který ještě v lednu koalici hájil. Již tehdy upozorňoval, že za takovéhoto dalšího postupu by se koalice nesměla odvážiti účasti ve volbách. Záhy se to objevilo při květnové doplňovací volbě v Delnicích (v horském okrese župy modrušrijecké), kde kandidát koalice zůstal v ohromné menšině proti kandidátu strany Starčevićovy. Došlo i ke sporu ve straně samé pro koaliční orgán (»Hrvatska Riječ«), který psal ve smyslu národní jednoty a národního sebeurčení, čímž dával najevo, že koalice vyčkává jen vhodného okamžiku, aby mohla v tom směru vystoupiti. Když se proti tomu v družstvu »Hrvatské Riječi« projevil odpor, vystoupili posl. Dr. I. Lorković a prof. Gj. Šurmin z koalice. V té době — v červnu (26.) — byla koalice ještě tak na Pešť vázána, že zamítla pilnost návrhu Dra A. Paveliće a soudruhů, aby charvatský sněm protestoval proti diplomatickému řešení jihoslovanské otázky bez otázání sněmu, jakož i aby se projevil pro jednotu Slovinců, Charvatů i Srbů a pro právo národního sebeurčení. Za těch okolností nebylo lze ještě pomysliti na dovršení národní organisace jihoslovanské zřízením Národní rady v Záhřebě.

Utužována zatím jiná organisace: spojenství s Čechy a Poláky. Úzké spojení s nimi, zejména Čechy, udržoval Jihoslovanský klub hned od svého vzniku. Jest patrno již v redakci květnových deklarací z minulého roku. Sympatie Čechům projeveny byly hlasitě počátkem ledna v resoluci voličské schůze národní pokrokové strany slovinské v Lublani — a jindy při každé příležitosti. S Poláky sblížil nás i Jihoslovany — mír brestský. Ten odpudil Poláky od Němců i německého Rakouska a přiblížil

[1] V ní, jak známo, se spojili někdejší pravaři, pokrokovci a většina Srbů.

je nám, tím více, že již před tím v lednu projevená německá choutka po anektování pohraničních částí král. Polského rozhořčila Poláky proti Němcům. Sblížení s Poláky manifestovali poslanci čeští a jihoslovanští svou účastí na pohřbu krakovského starosty posl. Lea. Kolo polské přešlo té doby do oposice i octlo se tak po boku Čechů a Jihoslovanů; a bylo-li ještě vládou získáno k ústupnosti, nebylo již získáno nadobro, ba nastal v samém jeho lůně rozkol pro poměr k Čechům a Jihoslovanům. Události pracovaly pro souručenství všech západních Slovanů. Manifestovala pro ně mládež všech tří západoslovanských kmenů v Praze 11. března — a veliký krok k němu byl učiněn pražskými slavnostmi květnovými, zvláště kongresem zástupců potlačených národností, konaných v obecním domě památného pátku 17. května. Na něm proslovili polští politikové (Głąbiński, Tetmajer, Śliwiński) rozhodné řeči pro společný postup s Čechy a Jihoslovany. A nezůstalo již jen při řečech. Navázané styky byly odtud stále utužovány. Slovinci založili si v Lublani »Društvo ljubiteljev poljskega naroda« (v červenci), do jehož výboru zvoleni zástupci všech tří velkých stran. A k ustavení Národní rady i k odhalení pamětní desky politickému vůdci J. E. Krekovi v Šent Janžu (na domě, v němž 8. října 1917 zemřel) sezvali Slovinci do Lublaně na den 17. srpna sjezd západních Slovanů, který byl vystupňováním sjezdu pražského v tom směru, že na něm zjevně byl (hr. Skarbkem) vysloven program do budoucnosti: aby všichni západní Slované od Baltu po Adrii utvořili pevnou hráz proti Němectvu. Nebylo to heslo nové, byl to záměr, jejž sledovala česká politika již vědomě a jejž prof. Masaryk za hranicemi při nejedné příležitosti vyslovil — ale v Lublani byl prohlášen z úst polských, což znamenalo, že shoda k provedení tohoto záměru jest úplná, že jsou pro něj získáni i Poláci.[1] Byly to arci zatím jen strany nár. demokratů, lidovců a socialistů, ale bylo známo, že za nimi stojí celý národ.

Majíce od počátku vědomí věrného spojenectví českého (pro něž sami Jihoslované dali heslo »věrnost za věrnost«) a potom i polského, a majíce oporu v úspěších zahraniční činnosti Jihoslovanského výboru, vypracovávali si Jihoslované podrobnosti svého programu pro budoucnost, připravovali se k řešení různých

[1] Slovinci byli tou myšlenkou tak nadšeni, že si vypsali cenu (v »Slovenci«) na hymnu slovanského trojspolku (na slova S. Stanerovy básně »Troveznica«). Refrén její zní: »O poj, naš spev, o večno poj s Pomorja do Balkana, o stoj, naš dom, o večno stoj od Balta do Jadrana.« (Obzor 193 odpolední.)

otázek, tvořících celek otázky jihoslovanské. Tak Slovinci zejména propracovávali otázku své severní hranice, postavivše se na stanovisko, podepřené všeobecnými projevy Wilsonovými, že totiž mají právo na vše, co jim bylo násilím vyrváno, tedy na území svých menšin v Korutansku, jižním Štyrsku a v Uhrách.[1] Žádají pro sebe hranici, zjištěnou v minulém století Czoernigem, Koslerem a jinými, která dosud zahrnuje aspoň slovinské menšiny. Žádají tedy v Korutansku hranici od Ziljského údolí na sever od Běláku, k Št. Vidu a Glině, severně od historického Gosposvetského pole, jež v minulém století ztratili, podél Labodského údolí k pomezí štyrskému — ve Štyrsku pak hranici — na severu Drávy po hřbetech a vrcholích Radla, Remšnika, Pesničkého vrchu nad prameny Pesnice, po severních úbočích Kozjaku a Ploče k Muře mezi Ernožem a Spielfeldem, odtud po Muře až k Radgoně, která i s východním okolím (t. zv. Prekmurje) by připadla území slovinskému.[2] Hranici tu výslovně reklamoval štyrský odbor Národní rady slovinské počátkem října, když proskočila zpráva, že by podle vídeňských návrhů měla slovinskou hranici ve Štyrsku tvořiti Dráva. Hranice Drávy byla arci pro Slovince nepřijatelna, poněvadž by tím přišli nejen o své menšiny, ale i o ryze slovinské území t. zv. Slovenských goric a Kozjaku, jakož i o Prekmurje a o celé území uhersko-slovinské; také v Korutanech nemohou se vzdáti svých zachovalých území a menšin severně od Drávy, tak jako Charvati nemohou vydati Mezimuří (v Uhrách mezi Drávou a Murou). Uherští Slovinci sami se přihlásili, že žijí a chtějí býti uvnitř hranic příští Jihoslavie, projevem pro májovou deklaraci, který se ozval krátce před srpnovým slovanským sjezdem v Lublani.[3] Charvati ujasnili si otázku své severní hranice a svých menšin na území uherském tak, že dospěli k požadavku, aby k území jihoslovanskému připojeny byly i všecky charvatské ostrovy, jichž řetěz jde při západní hranici uherské od území uherských Slovinců až k Dunaji, jejž u Prešpurka překračují a za nímž se spojují se živlem československým. Tím rozřešením dospěli k požadavku přímého sousedství se státem československým. O západní hranici jihoslovanské (proti

[1] Slovenski Narod věnoval té otázce články »Naša severna fronta« v č. 295. r. 1917 a v č. 7. a 9. r. 1918.

[2] Je to tedy hranice, jaká byla před 60 lety, kterou jem naznačil na mapce ke svému článku »Slovinsko-německá hranice v Štyrsku«, Slov. Přehled VIII. 222.

[3] Slov. Narod č. 184.

Italům) zatím se veřejně nemluvilo. Ba když německé listy v dubnu přinesly zprávu, že italští Slovinci z okupovaného území poslali Jihoslovanskému klubu projev pro květnovou deklaraci a pro připojení k jihoslovanskému státu, jihoslovanské listy přímo odmítli tento průhledný podvrh.[1]

Za to pilně se přetřásala otázka terstská, ježto Terst leží v území nesporně slovanském, jehož hlavním přístavem by měl na severu Adrie vedle Rijeky býti. Němci na něj zdvihli nároky, které terstští Jihoslované rázně odmítli na schůzi 30. května. Jinak se otázkou německých nároků příliš neobírali, poněvadž bylo jasno, že konečné dohodování o Terst nebude s Němci, nýbrž s Italy. S těmi, byť ne s vládou, se jakási dohoda stala již na římském kongresu potlačovaných národností v rámci všeobecné zásady sebeurčovacího práva národního. Terstští Jihoslované na uvedené schůzi ohlásili sice svůj nárok na Terst, poněvadž jest přirozeným přístavem souvislého území jihoslovanského, ale zároveň prohlásili, že na připojení Terstu k svému území pomýšlejí jen po dohodě s Italy. Proti tomu vystoupil terstský socialistický list »Il Lavoratore«, k němuž se připojil slovinský socialista Dr. H. Tuma.[2] Polemika se potom rozšířila na obou stranách; také Italie do ní zasáhla (»Il Messagero«). Objevily se v ní tři proudy: jihoslovanský, vlašský a mezinárodní (socialistický). Proti vlašským nárokům na Terst jihoslovanské listy[3] připomněly zajímavé výroky italských státníků z minulosti: Cavour psal r. 1866 královskému důvěrníku L. Valeriovi, aby se střehl každého slova, z něhož by se mohlo uzavírati, že nové království Italské žádá netoliko Benátky, nýbrž i Terst s Istrií a Dalmacií. »Známo jest mi, že v pobřežních městech jest vlašské obyvatelstvo krví i touhami — ale na venkově jsou všichni obyvatelé slovanského rodu...« Také nynější min. Sonnino r. 1881 (ve své »Rassegna settimanale« 29. květ.) napsal: »Obyvatelstvo terstské je smíšené... Požadovati Terst, jako kdybychom k tomu měli jaké právo, bylo by přepínáním zásady národnostní.« Stejně mluví statistika. První sčítání lidu v Terstu r. 1735 zjistilo 3865 Vlachů a 3385 Slovanů. R. 1842 uvádí Pietro Kandler 53.000 Vlachův a 21.000 Slovanů. Sčítání z r. 1910 má 118.957 Vlachův a 59.331 Jihoslovanů. Také 12.000 slovanských hlasův, odevzdaných při posledních obecních

[1] První tak učinil Glas S. H. i S. v č. 75.
[2] Viz můj článek v České Stráži č. 17.
[3] Glas 182, 216, 221.

volbách vedle 40.000 vlašských, svědčí o znamenité jihoslovanské menšině v Terstu, která i podle úřední statistiky dosahuje skoro 32%. Co však při dosavadním systému bylo zde slovanského živlu povlaštěno, ukazují jména terstských Vlachů: dobrá polovice příjmení terstských obchodníků končí na »-ich« (což jest jihoslovanská koncovka »-ić«). Proto i vlastí socialisté nepřiznávají Italům práva na Terst, jehož arci nepřiznávají ani Jihoslovanům. Za to pozadí Terstu, které jest vesměs slovanské, mluví určitě pro příslušnost k Jihoslavii. To stanovisko zaujali Jihoslované zcela určitě,[1] poněvadž pro ně mluví důvody národnostní, zeměpisné i hospodářské, kdežto terstští Vlaši mohou uváděti jen své důvody nacionální. Rozhodování o něm výslovně zůstavovali mírové konferenci a na ní dohodě s Vlachy.

Velkou pozornost všeho jihoslovanského světa obracela k sobě otázka bosenská, proti jejímuž jednostrannému — ať již »rakouskému« nebo »maďarskému« řešení protestovali všichni naši Jihoslované. Velmi významný byl protest zemského výboru dalmatského ze dne 20. června, v němž se dí: »Národ v Bosně a Hercegovině s národem v Dalmacii a v Charvatsko-Slavonsku tvoří územní, jazykový i národopisný celek. Národu v Bosně a Hercegovině budiž poskytnuta příležitost, aby s týmž národem charvatského a srbského jména sám rozhodl o své budoucnosti. Návrh na připojení Bosny a Hercegoviny k Uhrám se příčí národním i hospodářským zájmům Dalmacie. Myšlenka národního sjednocení pak se nemůže obmeziti jen na Charvaty a Srby, nýbrž musí se přirozeně vztahovati i na třetí plémě národa jihoslovanského, žijící v téže monarchii, na bratry Slovince.«[2] I srbocharvatská koalice prohlásila v září, že každé řešení otázky jihoslovanské vůbec a bosenské zvlášť, které by se stalo bez svolení národa, vyvolá na všem slovanském jihu nejprudčí odpor. Tisza se o tom přesvědčil v druhé polovici září na své informační cestě do Charvatska, Dalmacie a Bosny. Odpověď, jakou mu dala do té doby mlčelivá Bosna, byla zdrcující. Kromě bezvýznamné skupiny Šerifa Arnautoviće nevyslovili se ani mohamedáni po přání maďarském, ač v ně Maďaři kladli veliké naděje. I vládní frankovci žádali aspoň spojení s Charvatskem a Dalmacií. Nejpádněji promluvilo památné memorandum srbocharvatské z 20. září

[1] Posledně terstsko-slovinský odbor Národní rady v projevu z 19. října. (Slov. Narod 244.)

[2] Zadérský »Narodni List«, z něho »Slovenski Narod« č. 143.

jež Tiszovi místo ústního vyjádření podal Dr. Vojislav Šola a jež bylo opatřeno 24 podpisy. Bylo hroznou obžalobou rakousko-uherského režimu, odhalivši po prvé spoustu zločinů, napáchaných za války v Bosně a Hercegovině — a bylo nejrozhodnějším projevem pro jednotu jihoslovanskou na základě práva národního sebeurčení.[1]

Tou odpovědí poraženo vládní řešení otázky jihoslovanské, ač vláda se úzkého jeho řešení na základě dualismu ještě nevzdala. Vzdala se jen řešení »maďarského«, rozhodnuvši se pro řešení ve smyslu koaliční adresy z března loňského roku. Ale bylo již příliš pozdě. Přišel náraz, jímž se zřítil bulharský pilíř německého mostu do Orientu, po němž se počaly viklati a také se konečně zřítily i pilíře turecký a rakousko-uherský. Události přikvačily a dále se hnaly takovou prudkostí, že vládní rakousko-uherské řešení otázky jihoslovanské ozvalo se jen ještě v manifestu císaře Karla ze 16. října, který však ve vřavě překotných změn rychle přezněl.

Jihoslované 2. října odmítli v parlamentě příliš pozdní ochotu k národní autonomii, projevenou v řeči minist. předsedy Hussarka. A v zápětí po mírové nabídce rakouskouherské a německé přikročili sami ke spravování svých záležitostí: dovršili si rázem svoji organisaci založením »Národní rady Slovinců, Charvatů a Srbů« v Záhřebě ve dnech 5. a 6. října. Nyní nadešla doba i pro koalici, aby opustila dosavadní politiku oportunistickou, jíž se držela jen proto, aby uchránila Charvatsko persekuce a zachovala tak národní sílu neztenčenou.[2] A tak došlo rázem ke splynutí všech sil opravdu národních v jednom proudu. V »Národní radě« sešli se zástupci všech národních stran a skupin i všech zemí jihoslovanských na území dokonávajícího Rakousko-Uherska (do předsednictva 17. října zvoleni Slovinec A. Korošec, A. Pavelić ze strany Starčevićovy a Svetozar Pribičević z koalice). Důležito jest, že do Národní rady vstoupili také socialisté, takže národní organisace jihoslovanská jest dokonalá, vylučujíc jen živly, které do té doby stály zjevně proti národní jednotě (frankovce, přívržence Šusteršičovy). Kompromisní stanoviska koaliční adresy a jihoslovanské deklarace květnové byla nyní arci právem opuštěna. Marně sliboval císařský manifest federalisaci Rakouska — bylo pozdě, a pak při zachování celistvosti Uher

[1] Podrobnosti viz v mých čl. »Otázka bosensko-hercegovská« a »Bosna promluvila« v České Stráži č. 23 a 30.

[2] Jak prohlásila »Hrvatska Riječ« 7. října.

byla pro Čechoslovany i Jihoslovany i tato nabídka bezcenná a naprosto nepřijatelná. Proto v odpověď na manifest prohlásila Národní rada záhřebská dne 19. října, že požaduje »sjednocení všeho národa Slovinců, Charvatův i Srbů na celém jeho národopisném území beze zřetele na jakékoliv hranice zemské a státní, v nichž nyní žije, v jeden jediný, zcela svrchovaný stát, zřízený na zásadách politické a hospodářské demokracie...« Jinými slovy: přijala nepokrytě korfský program, třeba ho výslovně neuváděla.

Ještě rychleji se věci vyvíjely, když byla 21. října uveřejněna Wilsonova odpověď na mírovou nabídku Rakousko-Uherska. Celé Charvatsko mělo následujícího dne národní svátek. Rijeku na krátko ujalo tamější charvatské vojsko, než přišly maďarské posily. V Kraňsku Šusteršič a věrný mu E. Lampe ustoupili, odevzdavše řízení zemského výboru Dru Trillerovi. Lublaň připravila si národní svátek na 29. října netuše, že ten den stane se národním svátkem všech dosud potlačených národů Rakousko-Uherska, že se stane svátkem radosti z dosažené svobody.

Dne 28. října Rakousko-Uhersko kapitulovalo nabídnuvši příměří — a hned také se odstředivou silou svých nespokojených, dosud potlačovaných národů rozpadlo. Hned 29. charvatský sněm formálně prohlásil neplatným svazek království Charvatsko-slavonsko-dalmatského s Uhrami i Rakouskem, všecky tři tyto charvatské země i s Rijekou prohlášeny samostatnými, a vyhlášen suverenní stát Srbů, Charvatů a Slovinců »všude, kde se mluví naším jazykem«. Zároveň prohlásila se záhřebská Národní rada za vrchní vladařskou moc pro všecka území, v ní zastoupená. Předsednictvo rozšířeno o S. Budisavljeviće, A. Drinkoviće (za Dalmacii), J. Lorkoviće a A. Kramera (Slovince). Sestavena hned také první vláda s banem A. Mihalovićem v čele, v níž svěřena osvěta M. Rojci, spravedlnost A. Badajovi, národní hospodářství Ž. Petričićovi, vnitro S. Budisavljevićović pro ostatní obory jmenováni důvěrníci, pro finance F. Braun, pro sociální péči V. Bukšek, pro poštu Č. Akačić, pro železnice V. Wilder, pro národní obranu A. Drinković, pro aprovisaci E. Marković a pro obchod Gj. Šurmin. O správu v jihoslovanských zemích rozdělily se ostatní místní Národní rady a organisace, k nimž přibyla Národní rada bosensko-hercegovská v Sarajevě. Nová vláda jihoslovanská chopila se rázně věcí vojenských, aby zabezpečila pořádek v době velikého převratu. Zdvihla také hned nárok na rakousko-uherské

válečné loďstvo, když ji ministerstvo války požádalo, aby intervenovala u námořnictva, které vypovědělo poslušnost a prohlásilo, že od 1. listopadu lodi opustí. Ministerstvo se zpěčovalo, ale když Národní rada stála na svém, bylo rakousko-uherské loďstvo 30. října Jihoslovanům vydáno, aby nepadlo do rukou italských. Dne 31. října »Narodno vijeće« všem spojencům jiskrovou telegrafií oznámilo, že »stát Slovinců, Charvatů i Srbů, který se utvořil na území jihoslovanského národa, jež bylo dosud ve svazku s bývalou rakousko-uherskou monarchií, a který jest hotov přistoupiti ve společný stát se Srbskem a Černou Horou, prohlašuje formálně, že není ve válečném stavu se spojenci. Je šťasten, může-li prohlásiti, že považuje spojence za státy přátelské, a očekává, že mu na mezinárodním kongrese v souhlase s vyhlášenými zásadami věnují svou mocnou podporu, aby byla zajištěna svrchovaná nezávislost jednotného státu všech Srbů, Charvatů a Slovinců. Při té příležitosti oznamuje také spojencům, že válečné loďstvo, které náleželo rakousko-uherské monarchii, jest ode dneška v držení Národní rady Srbů, Charvatův a Slovinců. Na lodích vyvěsil charvatské vlajky.«

Když Rakousko-Uhersko přijalo podmínky příměří, obsadili Italové Terst na žádost místního výboru pro veřejné blaho; učinili to, jako by jej okupovali pro Italii, ač zástupce Jihoslovanů v deputaci prohlásil, že Národní rada považuje Terst za území sporné, o němž konečně rozhodne mírová konference. Poněvadž Italové počali hned také pronikati do vnitra Istrie a vyslali zároveň lodi do Pulje, Opatije, Rijeky i na některé dalmatské ostrovy (dvě býv. rakouské lodi v Pulji dokonce potopili), vznikaly vážné obavy z italské okupace, aby neměla cíle jiné než obsazení bývalého území rakouského po demarkační čáru, stanovenou příměřím. Při všech obavách však hledí Jihoslované s důvěrou v budoucnost, třeba si byli vědomi, že také Maďaři, kteří uzavřeli zvláštní příměří, budou jihoslovanskému státu vší silou překáženi. Důvěru jihoslovanskou posílil i pozdrav generála Francheta d'Esperay Národním radám v Záhřebě i Lublani, v němž mluví o nové jihoslovanské armádě na suchu i na moři, která vstoupila pod prapor armád spojeneckých.[1]

Dodám-li, že srbské kraje v jižních Uhrách obsazuje srbské vojsko, které také obsadilo Bosnu, mohu skončiti přehled jiho-

[1] K jednání o loďstvu se zástupci spojenců odplul na Korfu Dr. Tresić-Pavičić se dvěma jinými zástupci Nár. rady.

slovanské otázky. S hlediska mezinárodního není ještě tak vyjasněna jako otázka československá. Jihoslovanům přišel rozpad Rakousko-Uherska trochu předčasně; bylo by prve ještě bývalo třeba docíliti spojeneckého uznání jihoslovanského státu, jakého se dostalo státu našemu. Ale doufejme, že všeobecný vývoj věcí bude příznivý spravedlivé věci jihoslovanské a nedopustí návrat k londýnské smlouvě s Italií z r. 1915. Přijaté zásady Wilsonovy mluví pro Jihoslovany a padnou pro ně na váhu na mírovém kongresu v zájmu příštího trvalého míru. Také o vládní formě spojeného státu jihoslovanského bude pravděpodobně rozhodnuto v duchu nové doby, čímž asi jedině bude korigován korfský program.

Všeobecné právo volební a zastoupení zájmů.

Napsal Josef Smrtka.

(Dokončení.)

III.

Jest otázkou, zdali by se doporučovalo se zřetele, který sledujeme, rozčlenit komory na odbory, jichž členstvo by volilo odděleně, anebo aby se volilo hromadně, jakož i jak volby vykonávati.

Co se týče komory zemědělské, lze podle výsledků voleb z r. 1907 a 1911 souditi, že by rozdělení to stalo se předmětem tuhých sporů o dělbu posavadní »državy«. Sporů takových ve vážné době nynější nebylo by radno rozpoutávati. Bylo by asi nejlíp zůstaviti zde otázku tu přirozenému vývoji v době příští. Parlament by tudíž nyní stanovil po dobrém zdání komory pouze, které zájmy mají býti zastoupeny kvalifikovanými odborníky. Strany politické, které by na volbě této komory měly interes, sestavovaly by na tom základě své kandidátní listiny a doporučily by svým stoupencům volbu jimi navržených kandidátů. Voličové volili by hromadnou listinou všech třicet poslanců a tím pořadem, jak by výčet kvalifikace parlamentem stanovené určoval.

Jak viděti, bylo by zdravé soutěži zůstaveno otevřené pole jako doposud. Tím, že by strany vzájemně si oponující musily stavěti kandidáta určité odborné kvalifikace proti kandidátu téže kvalifikace, bylo by znemožněno, aby strany protichůdné tak zvaným panašírováním (vynecháváním a přidáváním kandidátů protivné strany) provedly dekapitulaci, t. j. zmaření volby předáků strany konkurující nebo jí způsobily jinak nemilá překvapení. Při tomto způsobu volby mohla by býti vládnoucí většina ve straně poražena anebo utrpěti průlomy jenom silnou oposicí, anebo silnou, semknutou protistranou. To by přirozeně zamezilo stranické drobení, znemožňující vytvoření konstantní parlamentní většiny, potřebné k provozování politiky ve velkém slohu, jakož tomu bylo u nás před válkou.

Jelikož je však přece jenom radno usnadniti zastoupení *minoritám*, aby se mohly na povolaném foru uplatniti, bylo by lze tomu vyhověti tak, že se neurčí odbornost kandidátů pro všech 30 mandátů, nýbrž jenom pro určitý počet, na př. 20, a pro *ostatní* mandáty se zůstaví *volnost kumulace hlasů*. V tom případě by menšina, necítící se dosti silnou proraziti protikandidátem odborně kvalifikovaným, soustředila všecky své hlasy na jednoho, dva, tři nebo všech deset mandátů odborně nekvalifikovaných a mohla by jimi proraziti.

Objasněme si obě eventuality na příkladě.

Dejme tomu, že bude v komoře zemědělské 500.000 voličů (kdyby volily i ženy) a ti mají voliti 30 poslanců vesměs s určitou kvalifikací, že při první volbě je ke zvolení třeba nadpoloviční většiny platně odevzdaných hlasů, při druhé užší, že stačí většina prostá. Dejme tomu dále, že opposice je s to soustřediti 100.000 hlasů. Při prvé volbě mohla by tedy zvítěziti některým svým kandidátem jen v tom případě, když se jí podaří kandidovati zvlášť vynikající osobnost a postaví ji proti nepopulárnímu kandidátu strany druhé, takže by jednak z této strany k ní přešlo, jednak volby se nezúčastnilo tolik voličů protivné strany, aby se rozdíl 150.000 překonal. To je málo pravděpodobné. Při vlažnosti nebo nespokojenosti stoupenců majority mohla by se však dostati i s několika ze svých kandidátů do užší volby a při abstinenci a přeběhnutí voličů z druhého tábora mohla by je, ovšem jen s malou pravděpodobností, prosaditi. Na úspěch má v tom případě naději, jak bylo řečeno, jen opposice silná, jaká se může vytvořiti, když vládnoucí strana je v úpadku, když se její akce potkávají s nezdarem, když protiví se reformám žádaným velkým počtem oprávněných voličů a p.

V druhém případě, kdyby se volilo jen 20 odborně kvalifikovaných poslanců a 10 poslanců bez odborné kvalifikace, a kdyby byly ostatní podmínky volby jako v případě prvém, může každý volič dáti všech svých deset hlasů jednomu kandidátu; tu stačí, aby opposice na něm soustředila hlasy 40.000 a 1 voliče, by hned v prvé volbě jej prosadila. Může tedy opposice disponující 100.000 voliči, budou-li soupeřiti dvě disciplinované strany, zvítěziti se dvěma kandidáty; s více než 200.000 voličů má vítězství pěti kandidátů.

Tu by se ovšem mohlo při soupeření většího počtu stran než dvou státi, co se stává i jinde při volbách užších, kdy se současně volí několik kandidátů společnou listinou, že by se voličové, kteří

již svého kandidáta prosaditi, zúčastnili při užší volbě opět volby kandidátů, kteří přicházejí do užší volby. Kandidát většiny by tím ohrožen nebyl. Slabá menšina musila by dobře odhadnouti své síly, aby pokud možná prorazila v první volbě. —

Mezi voličstvem, které by tvořilo komoru průmyslovou a komoru obchodní, postoupila odborová krystalisace vlivem socialistické propagandy dále, než u zemědělců, ale snad i tu by mohlo zůstati při jednom z obou způsobů voleb, jak byl právě naznačen.

Za to komora všeobecná zahrnovala by v sobě kategorie, které by rozhodně bylo třeba rozděliti v odbory. Jsou tu advokáti, lékaři, státní úředníci a zřízenci všech kategorií, vysokoškolští a středoškolští profesoři, učitelé, spisovatelé a umělci a jiní, jichž životní zájem buď větší nebo menší měrou na parlamentě závisí. Jsou to po většině stavy, které obecnosti prokazují největší služby, ale jsou tak rozptýleny po celém království, že v nynějších volebních okresích tvoří nepatrné zlomky. Z nich však až na některé státní úředníky a učitele není žádná kategorie ani v komoře tak početná, aby si mohla zvoliti poslance. Na celou komoru a tedy na všechny ty interesenty by podle rovného práva hlasovacího připadlo jen 9 poslanců. Tu by se rozhodně mělo uvésti v platnost minoritní zastoupení v ten způsob, aby se z každé kategorie utvořil zvláštní odbor, který by měl nejméně po jednom poslanci. I kdyby počet poslanců komory této se zdvojnásobil, nebylo by to na újmu ostatních tří komor, které by měly dohromady 66 poslanců. — Každý odbor by volil ovšem odděleně.

Rozdělením komor na odbory a oddělenou volbou komor by se zmenšil počet hromadných kandidatur; v komoře všeobecné by se podle všeho konaly hromadně volby nejvýše 2 poslanců. Ježto však je žádoucí, aby již volebním zřízením posílena byla kontinuita a jakási stálost parlamentní činnosti, doporučovalo by se voliti delší trvání mandátu, na př. šestileté, voliti každá tři léta jen polovici poslanců a nepřipustiti, aby parlament mohl býti rozpouštěn. Tím by se zároveň listina hromadných kandidatur zredukovala na polovic, takže by v každém volebním období volila komora zemědělská jen 15, průmyslová 14, obchodní 4, všeobecná pak nejméně 5 poslanců.

IV.

Ve třetím oddílu pojednání vyřídili jsme otázku representace speciálních zájmů voličstva jednotlivých komor. Je třeba ještě uvažovati o zastoupení zájmů všeobecných a vše-

národních. Na prvém místě jest si tu uvědomiti, že jsou některé interesy všeobecné, které spolu tvoří životní speciální zájem dvou, tří i všech čtyř komor (na př. železnice, pošty, telegrafy a telefony, vývoz a dovoz, právo občanské a j.), i že každé komoře bude záležeti na tom, aby měla mezi svými zástupci odborníky znalé oněch všeobecných otázek a mohla jimi uplatňovati svůj vliv na veškeru politickou činnost parlamentu a státu. Proto zajisté již parlament sám, když ustanovovati bude, které zájmy mají býti odborně kvalifikovanými mandáty obstarávány jednotlivými komorami, bude míti tyto obecné zájmy na prvém místě na zřeteli. Dále třeba počítati s tím, že každý vzdělanec ovládá vedle oboru, pro který se specialisoval, i obory jiné a má vyvinutý zájem i pro jiné záležitosti. Ježto pak parlament nezabývá se současně řešením všech otázek, pro které by byli poslanci svým mandátem speciálně kvalifikováni, jest přirozeno, že se tito poslanci svou, abych tak řekl, druhotnou odborností v různých komisích tak uplatní, jako se to děje posavad.

Krom toho by se ovšem mohl parlament kooptací, podmíněnou kvalifikovaným hlasováním, rozmnožiti přibráním takových odborníků, jako jsou vysokoškolští profesoři státního práva, národního hospodářství, etc.

Konečně dlužno zúčtovati s byrokratickým systémem výkonné moci a správy státní, jak se vytvořil v centrálních úřadech u nás v Rakousku, — se systémem úředníků, kteří všechen svůj život strávili v úřadovnách vzdáleni vlnobití skutečného života, kteří z valného počtu pokládají sebe sama za nejdůležitější kolečko ve státě, podle něhož se musí všickni občané ve státě točit.

I když se nedopustí takové extrémy, aby jako v americké Unii se změnou vládního směru vystřídáni byli až i poštmistři v poslední Lhotě, čímž se otvírají dokořán brány korupci, i když nepůjdeme ani tak daleko, aby jako ve Velké Britanii při každém odstoupení kabinetu musilo podávati resignaci všech 55 nejvyšších jeho úředníků, tedy alespoň tolik by se mohlo akceptovati z ústavnosti americké, aby hlava státu v souhlasu se senátem čili horní sněmovnou jmenovala čelné resortní úředníky ministerstva na určitou řadu, na př. 6 let, při čemž by odstupující, kteří se dobře osvědčili, mohli býti jmenováni znova. Tito úředníci byli by voleni se zřetelem ke své odborné znalosti, ale bez ohledu na to, zdali prodělali dráhu byrokratickou. Aby se pak zabezpečila potřebná kontinuita i v úřadování, mohl by býti

v odstupování určitý turnus. Tak by opět zjednána byla možnost opatřiti správu státu kvalifikovanými silami, vybíranými ze všech stavů a tříd národní společnosti.[1]

Sem náleží také vytvoření a volba sboru areopagitů, representativního orgánu ve smyslu senátů a horních sněmoven ústavních států, jichž potřeba je všeobecně uznávána. Co se tohoto sboru týče, není sporného názoru o tom, že v něm mají zasedati lidé vážení a vynikající vzděláním a životní zkušeností, nejpřednější osoby všech povolání veřejných a všech tříd společenských. A proto by měly volbu jich vykonávati korporace, které samy sebou jsou nejautoritativnějšími sbory v národě: každá vysoká škola, třídy akademie věd a umění, jednotlivé třídy všech volebních komor, zemské výbory, samosprávné korporace.

Trvání mandátu mělo by zde býti co nejdelší, nejméně 8 až 9leté, a měly by se obnovovati částečně po 2—3 letech. Není však třeba, aby sbor ten se skládal z velikého počtu členů; velká Unie severoamerická má 78 senátorů a dobře s nimi vystačí.

*

Nebude od místa zrekapitulovati a zdůrazniti, čeho by systémem zde navrženým bylo dosaženo:

1. Na prvém místě stůj to, oč nám šlo hlavně: komorovým roztříděním voličstva podle jeho nejdůležitějších interesů životních a volbami na tom základě konanými zjednávají se nepříznivější podmínky pro výběr nejkvalifikovanějších zástupců národa a všech jeho důležitých zájmů. Odbory a komise parlamentu a stran v parlamentě a všeliké ankety budou moci býti obesílány skutečnými odborníky. To nebude bez prospěšného vlivu na výkonnou moc a správní orgány státu. — 2. Listinové volby kandidátů volených všemi zájemníky téže komory nebo téhož odboru komory z celé země znemožní, aby při volbě rozhodovala úzká hlediska lokální volebního obvodu a aby činnost poslancova se nezvrhala v agenturu interesů místních a osobních (o ty pečovati připadlo by komorám). — 3. Listinové volby s vyslovenou kvalifikací pro každý nebo pro většinu mandátů odstraní podstatné vady hromadných voleb listinových. — 4. Připuštění kumulativních voleb k obsazení některých mandátů umožní politickým stra-

[1] I u nás byl před lety povolán do ministerstva vyučování prof. Dr. J. Rezek za dvorního radu a stal se i sekčním šéfem — jeho úřadování a pracovitosti se vzdávala právě od úředníků ministerských jednomyslná chvála. Takovým přibíráním vynikajících odborníků-neúředníků by se úřad účelně doplňoval a omlazoval.

nám, které jsou v menšině a mají po celé zemi své stoupence, aby dosáhly v parlamentě zastoupení, aniž bude třeba tak nedůstojných zápasů, kterými se lid demoralisuje a představa jeho o důstojnosti mandátu poslaneckého kalí. — 5. Oddělené volby odborů všeobecné komory umožní zastoupení stavům, které jsou po celé zemi rozptýleny, aby mohly buď samy, nebo v koalici s příbuznými kategoriemi zjednati si zastoupení odborným znalcem svých poměrů a zájmů. — 6. Při třídění čtyřkomorovém a při poměru počtu zástupců těchto komor nemůže žádná třída ani žádný stav demagogickým způsobem nabýti většiny, která by utiskovala třídy nebo stavy ostatní. — 7. Jenom velké politické strany, jak se nyní utvářejí v národě, mohou se svým bezprostředním vlivem na politiku státní uplatniti. Sněmovní jednání se tím snáze zkonsoliduje. — 8. Konsolidace ta, souvislost a stálost působnosti se posílí částečným obnovováním parlamentu. K tomu by přispělo, kdyby poslanci byli voleni na dobu delší (5—6 let) a sněmovna nemohla býti žádným orgánem státním, ani hlavou státu rozpouštěna, kdyby funkce parlamentu a výkonné moci byly ústavou (měnitelnou jen plebiscitem nebo se souhlasem kvalifikované většiny sněmů zemských) omezeny na věci pro stát a obecné dobro všech státních občanů nejnutnější, ostatní pak, kdyby ponecháno bylo autonomii zemské. — 9. Zásada všeobecného rovného a tajného práva hlasovacího zůstává nedotčena. — 10. Členové komory jedné, kteří se svým osobním zájmem nebo vlivem svého prostředí zapracují a vyniknou odbornou znalostí a zkušeností ve věcech spadajících v obor zájmů komory druhé, mohou sice vykonávati aktivní právo volební v komoře své, ale mohou býti voleni za poslance za kteroukoliv komoru. — 11. Nynější volební místa by mohla býti volebními místy pro všecky čtyři komory. — 12. Tvoření a působnost politických stran nezávisle na systému volebním zůstává zachována, na sociální poměry a na programy politických stran se systémem tím nevykonává tlak žádným směrem. — 13. Styk poslanců s voličstvem by se dál tak, že by komory nebo strany politické své poslance odborníky vysílaly do okresů k ventilování otázek, o něž by byl v daném případě zájem.

Komory a jich odbory zřízené za účely volebními by se mohly vybudovati v zemské organisace k zastupování, hájení a pěstění zájmů svých členů, k podávání znaleckých zpráv a návrhů, ale to se již vymyká z rámce této úvahy.

Stát a politika populační.

Podává prof. Karel Andrle.

(Pokračování.)

Zajímavý hlas proti přeceňování přebytku porodů na Rusi ozval se na německo-rakouském sjezdu pro blaho lidu ve Vídni v r. 1916. Vrchní zdravotní rada dr. Theodor Altschul z Prahy prohlašuje před celým shromážděním, že nebezpečí úbytku porodů bývá poněkud přeceňováno. Ubývání porodů je zjevem mezinárodním, a v tom jest pro nás moment uklidňující. Nevěří ve správnost odhadů ruského přebytku porodů již zřetelem k obrovské úmrtnosti obyvatelstva. Zvyšování kultury bude znamenati i intensivnější pronikání hesel novomalthusianismu, a tím v dohledné době lze počítati s ubýváním porodů.[1]

Avšak takové střízlivé hlasy jsou v celku ojedinělé a zanikají v záplavě názorů opačných, ač právě populační poměry v Čechách a na Moravě ukazují zřetelně cestu, jakou v letech příštích sledovati bude vysoká populace i ostatních národů slovanských. Vše jest jen otázkou času a rychlejšího či pomalejšího vývoje. Zejména poslední veliký převrat na Rusi nenechává nás ani na okamžik v pochybnostech o tom, že Rusko otevřeno jsouc nyní nerušeně myšlenkovým proudům západoevropským, jako v řadě jiných případů, tak i v poměrech populačních začne se přizpůsobovati státům Evropy střední a západní. Není jistě nahodilé, že manželská plodnost ve městech 50 evropských gubernií vůči plodnosti venkova je v poměru 247:307! Vedle vyššího věku sňatkového ve městech nemenší role připadá — dle Nowosselského — již i vědomému omezování počtu dětí.

A tak slovanské nebezpečí přejímáno z úst do úst, z knihy do knihy objevuje se ve všech publikacích vytýkáno tu s menším.

---

[1] Die deutsch-österreichische Tagung für Volkswohlfahrt (Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge roč. VIII. č. 4. str. 96).

jinde zase s větším důrazem. Viz na př. Grotjahn,[1] Hirsch,[2] Schallmayer,[3] Mombert, Wolf[4] a j. V Německu při obrovském ročním přebytku živě narozených nad úmrtími volá se po státních opatřeních — jak by pak neměla Francie, jež ocitla se již na mrtvém bodu obraceti všechen svůj zřetel a všecky síly k témuž?

Jak se vyvíjejí populační poměry Rakouska?

Živě narozených na 1000 obyvatel v Rakousku bylo[5]

r. 1871—1880 . . .	39·39	r. 1901—1910 . . .	34·72
r. 1881—1890 . . .	38·08	r. 1911	31·45
r. 1891—1900 . . .	37·46	r. 1912	31·41
		r. 1913	29·80

Na 1000 obyvatel připadá živě narozených ve skupinách zemí

	V zemích alpských	krasových	sudetských	karpatských
r. 1841	33·8	37·8	39·4	44·1
r. 1881	32·9	37·3	37·0	43·6
r. 1891	32·5	38·0	37·1	46·3
r. 1901	31·5	34·9	35·0	43·7
r. 1911	25·9	34·6	28·8	38·5

Jak jsme se již dříve zmínili, nejspolehlivějším měřítkem pro vývoj populace je počet živě narozených připadajících na 1000 provdaných žen v letech 14—45. Bohužel rakouská statistika nedbá dosud tohoto zřetele a tak jsme odkázáni na výsledky soukromého badání. Kol. Boháč dal mi laskavě k disposici data o plodnosti v Rakousku. Plodnost v Rakousku klesá.

r. 1881—1890 . . .	2854
r. 1891—1900 . . .	2848
r. 1901—1910 . . .	2670

	1881—1890	1891—1900	1901—1910
V zemích českých	2831	2740	2489
V zemích alpských	2695	2597	2358
V zemích krasových	3144	3152	3094
V zemích karpatských	2901	3061	2986

[1] Grotjahn v uvedeném spise 254.

[2] Dr. Max Hirsch: Fruchtabtreibung und Präventivverkehr im Zusammenhang mit dem Geburtenrückgang. Würzburg 1914 str. 108.

[3] »Eine Entscheidung über das Sein oder Nichtsein eines unabhängigen Deutschlands gegenüber der russischen Gefahr wird schwerlich länger als einige Jahrzehnte auf sich wartenlassen«. Wilhelm Schallmayer: Zur Bevölkerungspolitik gegenüber dem durch den Krieg verursachten Frauenüberschuss« (Archiv für Rassen u. Gesellschafts-Biologie sv. XI. r. 1914—15 seš. 6. str 729).

[4] Dr. Julius Wolf: Der Geburtenrückgang Die Rationalisierung des Sexuallebens in unserer Zeit. Jena 1912 str. 182 a n.

[5] Österreichische Statistik. Neue Folge sv. VIII. seš. 1. a 3.

	1881—1890	1891—1900	1901—1910
Čechy	2781	2649	2357
Morava	2907	2874	2708
Slezsko	3040	3128	2961

Z uvedených přehledů je vidno, že v Rakousku rovněž ubývá živě narozených v době poslední tempem rychlejším. Úbytek nezasahuje všechny země stejnoměrně, rozhoduje při tom hospodářsko-sociální struktura jednotlivých zemí, jich kulturní úroveň a j. Vyjímaje Dolní Rakousy,[1] kde rozhoduje vliv Vídně, nejprudší pokles živě narozených mají Čechy.

Již Boháč upozornil na nebezpečí, jež hrozí národu našemu od šíření idei novomalthusianismu: omezování počtu dětí, systém dvou- jednoho dítěte či bezdětnost. V zemích, kde stýkají se dvě či více národností nebo různá vyznání víry, nutno snižování počtu živě narozených sledovati s tím větší pozorností, ježto v delším období časovém může se pak projeviti změnou v poměru jednotlivých národností a vyznání.

Tak na př. profesor berlínské university Wolf[2] tvrdil, že Švýcarsku a Holandsku hrozí v budoucnosti pokatoličtění, založené na nestejné plodnosti obou konfesí. Již dříve vzpomenutý drážďanský pastor Forberger[3] vidí vzrůstati v Německu katolické nebezpečí, zejména v Prusku, ježto procentualním vzrůstem katolické části obyvatelstva pruská a tím i německá politika bude vždy více závislejší na centru, na Římu. A to opětně neskrývá v sobě jen nebezpečí konfesionální, nýbrž i kulturní.

Podobně zase Němci v Rakousku bojí se slovanské záplavy. Posuny nějaké za kratší období estačí ještě k tak smělým závěrům, nehledě k tomu, že bývají podobná tvrzení často povrchně založena (jako je tomu u Wolfa) a že nevyčerpávají všech možností i kombinací. Vyvolávají pak zbytečně národnostní a náboženské třenice.

Třeba rozeznávati širší a užší zájem rakouských Němců na otázce populační. Širší — zřetelem k celé monarchii, užší toliko se vztahem k národnosti německé. Proto populační problém rakouský je daleko složitější než v říši německé — nejde jenom o udržení nebo zvýšení populace všeho obyvatelstva naší monarchie, ale současně aspoň o udržení statu quo národnosti němec-

[1] Plodnost v Dol. Rakousích 1881-1890: 2542, 1891-1900: 2360, 1901-1910: 1998.
[2] Wolf tamtéž str. 230 a n.
[3] Forberger tamtéž str. 72.

cké v poměru k národnostem jiným. V Německu, odmyslíme-li si živel polský, je úkol značně zjednodušen: ať katolík či evangelík, vždy Němec, může se tudíž v rámci říše německé mluviti v tom smyslu nejvýše o zájmu konfesijním. Naproti tomu národnostní i náboženský konglomerát Rakouska bude patrně vyžadovati posuzování se zcela jiného hlediska.

Doklad toho vidím v neklidu, s nímž přijaty výsledky sčítání za poslední období. Situace národnosti německé v Čechách a na Moravě se poněkud zhoršila. Jest snad tedy oprávněna obava, že populační převahou živlu českého bude národnost německá dále zatlačována? Dr. Hecke[1] nevěří v nějaké další zatlačování Němců v Čechách zřetelem k tomu, že nepříznivé rozmnožování postihuje obě národnosti. Přistěhovalecký příliv z české oblasti do německého území není již na té výši jako dříve, naopak nastává zpětné proudění, a podobně i přitažlivost Vídně působí v prvé řadě na okresy české, méně na německé. Pokud se týče plodnosti (na 1000 žen ve stáří 14—45 let) vypočítává Hecke průměr pro léta 1910—11. Srovnáváním pak s průměrem let 1891 až 1900 (dle výpočtů Rauchbergových) objevuje se pro okresy převahou německé (ze 4/5) úbytek ze 149·6 na 120·1, pak následují ihned okresy české s úbytkem ze 143·0 na 120·4, okresy jazykově smíšené mají téměř stejný pokles, německo-české ze 158·7 na 142·9 a česko-německé ze 143·0 na 127·2. Hecke k tomu podotýká: Je to skoro zápolení obou skupin čistojazykových a omezování počtu porodů.«[2]

V tom znamení vyvíjí se zatím populační otázka zemí českých. Není pochyby, že bude zase směrnicí v záležitostech politických, kulturních a sociálních.

III.

Dokud otázka populační, ubývání porodů, zdála se býti zjevem specificky francouzským, mnoho se mluvilo a psalo i se strany autorů francouzských o degeneraci národa francouzského. Naprosto nesprávně ztotožňován život jedince se životem celého národa: mluvilo se o stárnutí, o zániku národa francouzského.[3] Genius francouzský vyplnil již prý svůj úkol

[1] Dr. Wilhelm Hecke: Die Verschiedenheit der deutschen und slavischen Volksvermehrung in Oesterreich. Stuttgart 1916 str. 37.

[2] Hecke tamtéž str. 36.

[3] Viz Schallmayer: »Vererbung und Auslese« 1910, str. 300 a n.

v životě národů i rozmachu civilisace, dal lidstvu co nejlepšího mohl, jest tedy na čase, aby ustoupil národům »mladším«, kteří hlásí se také o svůj podíl, chtějíce něčím přispěti k rozvoji kultury, aby pak kráčeli touž cestou, kterou věčný osud určil národu francouzskému. Věřilo se, že těmi »mladšími« národy jsou Germáni a Slované.

Otázkou, znamená-li úbytek porodů (jakožto zjev hromadný) fysickou degeneraci,[1] netřeba se dále zabývati, je odbyta definitivně.[2]

Bertillon[3] odpovídá sice záporně na otázku, je-li snad ubývání porodů známkou degenerace, ale přece z objetí teorie degenerační ani on plně se nevyprostil.

Teorii o degeneraci franc. rozhodně také zamítá prof. Näcke v článku[4] neobyčejně zajímavém i když snad s jeho závěrečnou částí, tam kde vykládá o rasách, nelze úplně souhlasiti. Článek jeho jest krásnou obhajovací řečí franc. kultury, prostvší nízkosti a povýšenosti, s kterou bohužel tak často potkáváme se i v dílech odborných.

Uvádí také charakteristický výrok Hermannův[5] »Deutschland ist auf dem Wege, bald alle Kulturländer Europas an Sittenlosigkeit zu übertreffen«. Srovnávaje mravnost Francouzů a Němců netvrdí, že by morálka Němců stála výše, jistě to zajímavý výrok z úst německého badatele, a plným právem klade si otázku, které že jest ono správné, naprosto spolehlivé měřítko pro posuzování výše pohlavní morálky některého národa? Ploetz, známý německý rasový hygienik, odpovídá: »Eine gute Rate gesunder, kräftiger Geburten«. V tom případě,

[1] Že nemáme co činiti s denegerací fysickou, patrno i z toho, že Francouzové opustivší rodnou zem, v jiných světadílech, na př. v Kanadě, vynikají neobyčejnou plodností. Tak na př. president lékařského kollegia ve franc. Quebecu píše prof. Davisonovi, že každá franc. rodina v Kanadě má průměrem 12 dítek, avšak rodiny s 15, 18 i více dětmi nejsou zde zvláštností (Havelock Ellis: Rassenhygiene u. Volksgesundheit. Překlad z angličiny od Dr. Kurelly, Würzburg 1912, str. 77.)

[2] Viz R. Goldscheid: Höherentwicklung und Menschenökonomie. I. Lipsko 1911, str. 398, 478 a j. Dále Pontus Fahlbeck v Archivu für Rassen und Gesellschaftsbiologie, roč. 1912, str. 31, pak Wolf: Geburtenrückgang 1912, str. 22 a n.; Kruse v článku: Physische Degeneration und Wehrfähigkeit« v Zentrallblattu für allgemeine Gesundheitspflege, roč. XVII., dále viz jeho článek: »Entartung« v Zeitschrift für Sozialwissenschaft roč. VI. (1903) atd.

[3] Bertillon: »La Depopulation«, Paříž 1911, str. 90 a n.

[4] Näcke: »Zur angeblichen Entartung der romanischen Völker, speziell Frankreichs« Archiv für Rassen- u Gesel. Biol. III., 1906, str. 373 a n.

[5] Z díla »Die Prostitution und ihr Anhang«, Lipsko 1905, str. 1.

odpovídá Näcke, měli by Číňané nejvyspělejší pohlavní morálku! Näcke se přiznává, že nezná dosud spolehlivého měřítka, jímž by dotyčný fakt mohl bezpečně analysovati.

Teorie o degeneraci národů evropských, jmenovitě západoevropských, pozbývá čím dále tím více půdy, jen málo autorů je ochotno ještě i dále ji hájit. Ani antropologická měření[1] ani odvodní statistiky[2] a j. nedovedou nám podati nějakých nezvratných důkazů o fysické degeneraci Francouzů. Jak možno věřit v degeneraci tam, kde úmrtnost dospělých i dětská stále se snižuje? Dle Bertillona[3] současně s populací klesá po celé 19. stol. i úmrtnost, ovšem pomaleji než populace.

	Na 1000 obyvatelů připadá		
v letech	narození	úmrtí	přebytek
1801—1810	33,0	29,0	4,0
1811—1820	31,8	26,1	5,7
1821—1830	31,0	25,2	5,8
1831—1840	29,0	24,8	4,2
1841—1850	27,4	23,3	4,1
1851—1860	26,3	23,9	2,4
1861—1870	26,3	23,6	2,7
1871—1880	25,4	23,7	1,7
1881—1890	23,9	22,1	1,8
1891—1900	22,2	21,5	0,7
1901—1909	20,7	19,6	1,1

Rok	počet nar. vůbec	na 1000 ob.	Rok	počet nar. vůbec	na 1000 ob
1901	857.274	22,0	1907	773.969	19,7
1902	845.378	21,7	1908	791.712	20,1
1903	826.712	21,1	1909	769.969	19,6
1904	818.229	20,9	1910	774.390	—
1905	807.291	20,6	1911	741.114	18,7
1906	806.847	20,5	1912	750.650	—
			1913	745.539	—

V Německu déle než v jiných zemích — především zásluhou všeněmců — dívali se na Francouze jako na národ degene-

[1] Lapouge pokoušel se vykládati úbytek porodů anthropologicky, přibýváním krátkolebců na úkor dlouholebců, ovšem zcela nesprávně.

[2] Vedle Kruseho zejména Vogl (Die wehrpflichtige Jugend Bayerns, München 1905) vytýká s důrazem, že na základě statistik odvodních nelze ještě činiti naprosto žádných závěrů o zdatnosti některého národa a úbytek zbraně schopných ještě ani z daleka nelze považovati za projev nastávající degenerace. Viz Archiv f. Ras. u. Ges. Biol. II., 1905, str. 607. Ostatně i Foustka: Slabí v lidské společnosti atd., Praha 1904, str. 106 a n.

[3] Bertillon, v uvedené již knize, str. 1. a 2.

rovaný, odsouzený k vymírání. Teprve válka způsobila vystřízlivění. Válku s degenerovanou Francií představovaly si kruhy všeněmecké jako velmi snadnou, domnívaly se, že budou za několik dní s Francouzi hotovy. Po bitvě na Marně, kde Joffre a Gallieni rozbili strategické předivo něm. vojevůdců, posuzována situace válečná sice střízlivěji, ale přece ještě velmi optimisticky. Poukazovalo se totiž na neobyčejně vysoký počet onemocnění v armádě franc. v zimě 1913—14. Zdálo se, jako kdyby armáda franc. nebyla s to snášeti útrap delšího tažení, jmenovitě tažení zimního. Jak vysvětliti onen vysoký počet onemocnění? Zcela prostě. Úbytek porodů vymstil se totiž Francii jednak zavedením tříleté služby u vojska, jednak zvýšenou číslicí odvodní. Schopných ke službě vojenské bývalo ve Francii uznáváno asi 48%, kdežto za poslední tři léta před válkou stoupl onen počet až na 89%![1] Přirozeno, že tato vysoká číslice odvodní nemohla odpovídati skutečné fysické zdatnosti národa franc., čehož důkazem jsou právě onemocnění v zimním období 1913—14. Pohnutkou, aby Francie odváděla více branců než dosud, byly příčiny politické: obava před Německem. Stavěla tedy Francie s vynaložením všech sil ročně asi 200.000 rekrutů, kdežto Německo s poměrnou snadností více jak 300.000.

Jistě tedy Francie překvapila svými výkony válečnými a překonala samu sebe. Ale za jakou cenu? Myslím, že žádný stát nebude těch obětí tak těžce pociťovat, jako Francie. Otázka ta v poslední době je ve Francii mnoho přetřásána a došlo k zajímavé výměně názorů mezi pařížskými žurnály a zástupci vědy. Kdežto pařížský tisk maluje růžovou situaci po válce a věří v regeneraci národa franc., (analogicky i po prohrané válce r. 1870-71), vědecké kruhy neslibují si mnoho ani v případě úplného vítězství. Na př. známý badatel Reclus nevěří již v regenerační schopnost národa franc., dle jeho mínění bez cizí pomoci nelze již tu regeneraci provésti. Jak a čím se to má státi? Nová rasa franc. má vzejíti křížením s obyv. severoafrických kolonií, zejména Berbery a Araby.

Rovněž Näcke[2] spatřoval záchranu Francie v přibírání cizího elementu, hlavně germánského, ježto prý Němci neznají systému dvou dětí a jsou také plodnější. Příznivým raso-

[1] Schopnost ke službě vojenské v jednotlivých státech: v Německu 53—56 proc., ve Švédsku 75—80 proc., v Norsku 60—68 proc., ve Švýcarsku 50—55 proc., v Italii 53 proc., v Rusku 57—68 proc., v asijském Rusku 76—87 procent.

[2] Näcke v citovaném článku str. 385.

vým křížením mohou býti vypěstovány určité vynikající vlastnosti, jež změní prostředí a tím odstraní staré škodliviny. Křížení Románů a Germánů jest dle Näckeho slibné, nikoliv však křížení Arijců s cizí krví.

Tedy vnitřní kolonisace cizími elementy má býti záchranou Francie. Nejde jen o mocenské postavení, ale pro Francii vzrůstalo v poslední době již i nebezpečí národnostní.[1] Moment to, na který poukazují všechny spisy franc. autorů, obírající se problémem populačním. A nelze opravdu upříti, že zejména vývoj podél celé hranice severovýchodní dával oprávněně podnět k úvahám co nejvážnějším.

Francii nedostává se již po delší dobu dosti sil pro průmysl i zemědělství. Nedostatek domácích sil je nahražován přílivem z ciziny a tu právě kraje pohraniční byly postiženy nejcitelněji. Všimněme si průmyslových obvodů východní Francie. Po poslední válce prusko-franc. byl počet obyv.:

v departementu Meurthe et Moselle	365.150
v departementu des Vosges	393.100
v území belfortském	68,000

Pohyb obyv. za léta 1896, 1906 a 1911 jeví se nám takto:

v depart. Meurthe et Moselle . .	465.459	513.984	564.730
v depart. des Vosges	420.688	428.438	433.914
v území belfortském	88.169	95.000	101.386

Značnější přírůstek vidíme zejména v dep. M. et M.; není to ovšem výsledek rozmnožování se obyv. tam usedlého, nýbrž

[1] Vedle Bertillona upozorňuji v tomto směru na dílo Leroy-Beaulieua: »La Question de la Population«, Paříž 1913 a spis Vuillermetův: »Le suicide d'une race«, Paříž 1911 (dílo podložené tendencí náboženskou). Oba autoři hrozí se přímo vývoje na severových. hranici Francie. Podle V. ročně bývá naturalisováno až 3000 cizinců, za léta 1872—1906 asi 500.000. Zákonem ze dne 26. června 1896 byla naturalisace podstatně ulehčena za účelem, aby effektivní stav armády udržen byl co možná na bývalé výši. L. B. chová obavy ještě větší, bojí se netoliko o Francii, ale o národy evropské a kulturu evropskou vůbec. Vidí na východě vyvstávati hrozivou záplavu asijskou, jež stane se jednou katastrofou pro Evropu, potrvá-li dosavadní vývoj populační. V literatuře něm. potkáváme se s těmito obavami před nebezpečím asijským mnohem častěji, snad v každé knize, rozhodně však mnohem častěji než v literatuře franc., ač bychom čekali opak, poněvadž prvým rozpjetím Japonska bude daleko více postižena Francie (franc. kolonie jsou jak říkáme, přímo na ráně) než Německo (kolonie v Mikronesii). U Němců spolurozhoduje tu ještě jiný moment než koloniální, jejich nesmírné sebevědomí rassové, mínění, jež sdílí jistě většina národa něm., že Němci jsou výkvětem, representantem »Arijců«, a že teprve pádem Německa padá pravá »arijská kultura« a výkvět člověčenstva. Kážou tudíž obranu Evropy proti návalu asijství především za svoji věc.

přistěhovalectví, přílivu cizinců, kteří zaměstnáni jsou především v průmyslu.

Počet přistěhovalců dle sčítání v r. 1906 byl:

v depart. M. et. M. 44.608
v depart. d. Vosges 9.380
v území belfort. 8.438

Přistěhovalci byli z největší části Němci a Italové. Počet něm. a ital. přistěhovalců v dep. M. et M. byl:

	1901	1906	1911
Němci	17.421	17.782	39.642
Italové	6.280	12.900	26.303

Obzvláště silný byl příliv cizinců do rudonosné pánve u Briey, v sev. části dep. M. et M., kde svým rázem připomíná téměř na poměry americké. Počet obyv. byl zde v r. 1896 toliko 73.300, r. 1906 již 100.500 a r. 1911 dokonce 126.700. V okresu Briey r. 1911 bylo 57.098 cizinců, z toho 32.069 Italů, ostatek Němci.[1]

Pojednal jsem poněkud podrobněji o tomto severových. úseku Francie, abych ukázal, že poměry jsou tu opravdu vážné. Ale i na jiných místech východní Francie zakládáním nových a nových průmyslových podniků nebezpečí národnostní roste, ježto téměř šmahem dělnictvo je původu cizího.[2] Charakteristické pak je, že tyto něm. enklavy průmysl. dělnictva dovedly zachovat svůj ráz, že vzdorují vytrvale franc. prostředí. Než i v krajích zemědělských zdá se, že nedostatek sil začíná se jeviti měrou velice povážlivou, ač zase na druhé straně, jak líčí situaci Bertillon (na př. pro le Cotentin), tak přísterné to jistě ještě není. Bertillon upřílišuje.[3]

Rovněž Fahlbeck[4] velice černě maluje význam přistěhovalectví. »Kdyby nebylo značné immigrace, počet obyv. klesal by stále, až by nastal velký nedostatek lidí a národ by ztratil svoji samostatnost. Počet obyv. je udržován na původní výši z největší

---

[1] W. Maas, Weltwirtschaftliches Archiv 1917, sv. 9, seš. 4., str. 454 a n.

[2] Poslanec Lacombe uvedl kdysi v parlamentu franc. zajímavý doklad. V depart. Meurtheet Moselle jest továrna, jejíž majitel, úřednictvo i dělnictvo jsou vesměs Němci, takže při povolání záložníků na cvičení továrna zastavila vůbec výrobu. Zůstali tam toliko franc. četníci, aby továrnu hlídali.

[3] Bertillon, str. 41.

[4] Pontus Fahlbeck: Der Adel Schwedens und Finlands. Eine demographische Studie. Jena 1903, str. 340.

části přílivem zvenčí, totiž Němců, Italů a Belgičanů. Avšak při tom přirozeně národ franc. nezůstává i nadále tímtéž národem. Jest velkým štěstím, že národové okolní jsou kmenově příbuzní a téže kultury. V opačném případě, kdyby Francie byla obklopena kmeny černošskými, tu by již na některých místech její synové a dcery nabývali zbarvení temného a skvělá kultura franc. propadla by záhy barbarství, právě tak jako tomu bylo před 1700 lety ve světové říši římské. Země s ubývajícím obyv. působí na okolní národy jako prázdný prostor na obklopující jej vzdušné vrstvy. Vsává je, ale tím sám doznává změny. Podobně je tomu i s Francií v době přítomné, pakliže i na dále potrvá a dále bude nabývati půdy zhoubný národní zvyk systému dvou dětí.«

Za války místo dělníků domácích povolaných k voj. službě a místo kočovných dělníků, kteří přirozeně do Francie nemohou, používá se na práce zemědělské a průmyslové Kabylů, obyv. Tunisu a Annamu, v průmyslu hlavně dělníků španělských a v poslední době dopraveno bylo do Francie více jak 60 tisíc dělníků čínských. Počítaje s národy zastoupenými ve vojsku ať už franc. či angl. hostí dnešní Francie zástupce všech plemen světových.

Ve znamení populační krise stály ve Francii i poslední volby do sněmu v dubnu r. 1914. Vedle ligy protialkoholické, jež v zákazu alkoholu spatřovala otázku života a smrti národa franc., velmi čile volební agitace zúčastnilo se též »Alliance nationale pour l'accroissement de la population française«, organisace to založená Bertillonem r. 1896 pro povznesení populace ve Francii. Vydala zvláštní manifest k voličstvu, jenž rozšířen byl ve statisících exemplářích po celé Francii.

V manifestě ukazuje se na nebezpečí vylidňování země a úpadku národa franc. Úbytek populace měl dle provolání dosud za následek tříletou službu vojenskou, značné zvýšení daní, a zdražení životních potřeb. Nenastane-li obrat, znamená dosavadní vývoj sebevraždu, národní smrt. Manifest poukazuje na populaci Němců,[1] obává se ztráty velmocenského postavení Francie, ztráty kolonií a j. Provolání k voličstvu končí: »Pověřte důvěrou jen takové zástupce, kteří přiznají vám zásady, aby natalita byla peněžně podporována, aby vdovy s dětmi dostávaly vý-

[1] R. 1820 na 100 Francouzů počítalo se toliko 88 Němců, v době přítomné je poměr 100 : 165.

služné, aby početné rodiny nabývaly výhod sociálních, aby ničení plodů bylo stíháno, aby bojováno bylo proti zneuctavnění«.

Za války veškeré snahy čelící k provádění rozumné politiky populační nesmírně získaly půdy a během krátké doby došly ohlasu i v praksi. Tak na př. otcové šesti dětí, přidělení dosud k skladištím, propuštěni byli domů a záložníci, otcové 3, 4, 5 dítek přiděleni byli k posledním ročníkům zálohy armády territoriální.

Jako všude jinde tak i ve Francii populace během války nesmírně klesla. Data, jež byla úředně publikována (týkají se toliko 77 franc. departementů) pro r. 1915 vykazují vůči 382.466 živě nar. 644.301 ú m r t í.

Mapky, které přináší Bertillon ve svém díle na str. 104 a 105 a které předvádějí populaci v jednotlivých částech Francie za léta 1801—1810 a 1891—1900 ukazují obrovský pokles populace. Kdežto diference populace za prvé desetiletí 19. stol. kolísala mezi 44—24‰ za poslední desetiletí snížila se obě čísla na 31·7‰ až 14·5‰. Počet dítek připadajících průměrem na jednu franc. rodinu byl r. 1820 4,08, r. 1880 3,09, r. 1907 již toliko 2,46.

Počet depart. s přebytkem porodů nad úmrtími stále je menší a menší. R. 1912 zaznamenán byl přebytek ještě v 56 depart., r. 1913 již toliko v 49, zejména severních a severozápadních, na př. du Nord, Pas de Calais, Bretagne atd., kdežto v Garonne, Normandii, Dauphiné obyvatelstva valem ubývá.

Vážnost problému franc. ukazuje hlavně fakt, že za 90 let 1800—1889 byla ve Francii jen čtyři léta: 1854, 1855, 1870, 1871, kdy vlivem války, epidemií atd. úmrtnost převyšovala počet porodů, avšak během dalších 11 let — nehledě již ani k posledním 15 létům — 1889—1900 bez válek a epidemií p ě t k r á t e b y l a ú m r t n o s t v y š š í.

Natalita Paříže: 1880: 25,6, 1885: 26,6, 1890: 23,3, 1895: 22,1, 1900: 21,2, 1905: 19,0, 1909: 17,6.

Natalita Paříže vzhledem k jiným velkoměstům v Evropě je velmi nízká:[1]

	Berlín	Vídeň	Paříž	Londýn	Moskva	Bukurešť
1881—1890	35,0	35,6	26,2	33,2	37,8	31,4
1891—1900	29,1	32,9	22,6	30,2	32,5	33,2
1901—1905	25,4	29,2	20,0	28,0	33,9	27,2
1906—1908	23,5	24,3	18,4	20,4	34,3	29,8

[1] H i r s c h: Fruchtabtreibung u. Präventivverkehr im Zusammenhang mit dem Geburtenrückgang. Würzburg 1914, str. 103.

Máme mnoho dokladů, že v Evropě po větších válkách vždy některé státy pokoušely se o provádění politiky populační, tak zejména v Německu po válce 30leté a Bedřich Vel. po válce sedmileté, ve Francii za Ludvíka XIV. a za válek napoleonských. Napoleon na př. mimo jiné obíral se plánem, aby sedmé dítě vychováváno bylo na útraty státu. Je vidět, že Bedř. Vel., Ludvík XIV., Napoleon a jiní státníci byli si dobře vědomi, co pro ně znamená lidský materiál...

Úpadek populace ve Francii uvedl v činnost řadu společností, z nichž jedny starají se o zájmy rodin eksistujících, jiné zase pracují k tomu cíli, aby rodiny s více dětmi byly četnější než dosud. Výčet 10 vlasteneckých společností nalezne čtenář u Bertillona na str. 247 a n. Vedle společnosti založené Bertillonem r. 1896 »Allance nationale« atd. zajímá nás nejvíce liga rodin s více dětmi založená p. Mairem (Ligue des pères et méres de famille nombreuse). Liga je rozdělena na 700 sekcí a má nyní více než milion členů, vesměs to rodin se třemi i více dětmi. Rodiny tyto čítají celkem 23 mil. osob, představují tedy většinu národa! Jaký duch vane tou společností a jakou činnost rozvíjejí, k tomu zajímavý příspěvek nalezneme v revue »La reforme sociale« r. 1914, číslo 82 (16. května) str. 658 a n., kde je uveřejněna zpráva o valném shromáždění jedné sekce této ligy, totiž kantonu péronského.

Z dosavadního je patrno, že Francie je si plně vědoma nebezpečí, jež jí z ubývání natality hrozí a že také chápe se prostředků obranných. Potírat s úspěchem zjev tak složitý, jakým je ubývání porodů, jest věcí velmi těžkou, daleko těžší než se některým lidem na prvý pohled zdá, ba za některých okolností přímo nemožné. Nesmí se totiž zapomínati, že v podstatě své jest ubývání porodů zjevem psychickým — a to už samo sebou dává tušiti, že bude tudíž jen těžko dostupný oněm rozličným reformám.

Odvolávati se na to, že říši římskou nezachránily ani reformy velkolepé, ba přímo geniálně založené, nebylo by správno, neboť nelze jen tak ledabyle prohlásiti, že neprospěly vůbec ničím; a pak situace Francie je dnes přece jenom docela jiná, než tehdejšího Říma!

Ale jednomu už jsme se z dějin římských a francouzských přiučili: jako pokles natality jest zjev velmi složitý, výslednice různých sil, různě se uplatňujících, tak právě proti němu nutno

postaviti celý systém prostředků pomocných, nikoliv toliko jeden, dva či tři. To bylo základní chybou starších pokusů francouzských. Francie byla a je zkušebným kamenem pro rozličné reformy v otázce populační a Němci jsou jen o to chytřejší, že mohou přejíti hned »in medias res«, ježto základní práci vykonali za ně autoři francouzští!

Naprosto nelze říci, že vinu na depopulaci Francie má nedostatek sňatků. Dle Bertillona (str. 186) připadá sňatků:

r. 1901 . . .	303.469	r. 1907 . . .	314.903
r. 1902 . . .	294.786	r. 1908 . . .	315.928
r. 1903 . . .	295.996	r. 1909 . . .	307.951
r. 1904 . . .	298.721	r. 1912 . . .	311.929
r. 1905 . . .	302.623	r. 1913 . . .	298.760
r. 1906 . . .	306.487		

Roku 1907 21. června vydán byl zákon, jímž odstraněna řada pouhých formalit sňatek ztěžujících; působivost zákona jest patrna na číslicích. Nezáleží však ani tak dalece na tom, kolik sňatků bylo uzavřeno, jako na plodnosti jednotlivých manželství. Rovněž nutno vyvrátiti i jiný mylný názor u nás velmi rozšířený, jakoby Francie byla zemí, kde počet svobodných osob je daleko větší než ve státech jiných. Dle Bertillona[1] na 1000 osob starších 50 let připadá svobodných (pro r. 1891):

v Německu	75	ve Švýcarsku	149
v Prusku	67	v Rakousku	113
v Sasku	44	ve Francii	101
ve Španělsku	57	ve Švédsku	86
v Uhrách	36	ve Skotsku	115
v Bavorsku	144	v Irsku	160
v Dánsku	70	v Holandsku	109
v Norsku	86	v Belgii	163
v Italii	110		

(Dokončení.)

[1] Bertillon, str. 177 a 178.

Život v rodině.

Stať z delší práce o mládí Palackého.

Napsal Karel Kálal.

(Pokračování.)

Na »handel« otec opět naříká: nelze tolik vydělati, aby se mohly úroky zaplatit. Také si stěžuje, že nepřátelství na faře posud trvá. Troje včely pomřely už v prosinci hladem; ještě jsou čtrnáctery, ale zůstanou-li do jara osmery, dosti bude.

Chválí si novou školu; je v ní také světnice pro učitele, do té se brzy nastěhuje, aby tam v pokoji o samotě obýval. Slábne i zraku mu ubývá. Ve škole mívá 70—100 dětí, tedy práce je mnoho.

V tomto dopise tuším ponejprv otec Jiří žádá na Františkovi pomoci. »Budeme-li míti znovu máslo skupovati, i od tebe pomoci musíme žádati.«

František, sám zatím peněžité odměny nebera, podporoval Andresa a nyní už i otec, v neustálé jsa tísni, žádá od něho pomoci.

V březnu 1822 píše otec synovi do Čúzu, že v hospodářství velice klesají. V »handli« málo se vydělá, někdy i ztráta jest, četná rodina hodně stráví, ale nejvíc na zkázu přivádí interes. »Ne nějaká marná slova píšu, v pravdě povím, že nebude-li proměna, i handel všecek přestane a náklad na vyučování také se zastaví, neboť odkud bych co vzal? Služba církevní (roz. za vyučování) jest jenom tak vydělaná, aby člověk hladem nebyl... Pera (roz. brkového) nemohu sobě dobře spraviti (ubývá mu zraku), modrého nebo černého zvláště při svíci nemohu šíti... Nad lidem církevním nemohu si stěžovati, i slíbenou službu i vážnost jakožto školní učitel dostávám. Ve faře pomaličky se přátelství po vrchu začíná. Josefovi se prst hojí, asi za dva nebo tři měsíce snad bude zdráv. On nyní pomaly koudel s matkou přede.«

Dále si chválí otec, že zahrada při nové škole je hezky velká, a že mu církev přidala, davši mu na Rovniskách 2½ měřice pole a louky k užívání. Včelám se medu nedostává; koupil ho cent (cent = 100 liber) v Novém Městě nad Váhem za 52 zl. 30 kr. a za dovoz dal 5 zl. Nakoupili rži (pšenice), žita a hrušek, ale nelze prodati s užitkem, neboť všecko oblacinělo; rež koupil za 7 zl. a nyní aby ji prodal za 6.

Píše potom, kterak vezl na dvou vozích (se synem Jiřím) máslo do Vídně přes Trenčín, Trnavu a Prešpurk, to proto, aby cestou nějaký obchod udělal. Nakoupil v Súmance a Žikovcích (cestou v Uhrách) usušených trnek (švestek), v té naději, že něco vydělá, ale netoliko ničeho nevydělal, nýbrž přidal ještě cestovní útratu a třicátek (clo v Uhrách ve výši $^1/_{30}$ zboží). Když se vracel z Vídně, koupil ve Vágramu pohanky a těší se, že na ní vydělá, co na trnkách ztratil. Tíží ho dluhy a 8% úroky z nich. Kéž by se mohl vyplatit vídeňským faktorům (sprostředkovatelům), jimž je tak říkaje prodán. »Jediným slovem říci musím, že se nám ne podle vinšu, nýbrž naopak vede a děje.« Andres si vybral od faktorů 12 zl. 30 kr.; »není to mnoho, ale moje čtvrtletní služba právě celá«. »A kdež já na ostatní dítky co vzíti mám? A jedenkaždý cosi potřebuje. Ještě jsem tak v ouzkém položení nebyl, jako nyní jsem. Nyní bych potřeboval přítele s penězi. Jestliže bys mohl najíti a na své jméno se vypůjčiti, přispěj k pomoci, prve než smutnou novinu uslyšíš; neboť žádného strašidla tobě nepíši, ale pravdu. Jak náhle paní důchodnice neb jiný někdo svého kapitálu od nás požádá, tedy bude handlu konec. Bojím se toho. Nepropil jsem svých ani lidských peněz ... já tobě píši a žádám, abys nás retoval, neboť jináče upadneme do hanby, do škody ... jestliže nám penězi nepomůžeš, aspoň mocné potěšení a poradu pošli, kterými bych se těšiti a radovati mohl ... ani v noci spáti nemohu pro starost. Vezmi sobě k výstraze naše okoličnosti, abys jim hleděl vyhnouti se dle možnosti ...« A podpisuje se: Tvůj žalostivý otec.

Ještě i v takovém nedostatku pomýšlí děti své vyšinouti výše, Josefa na řemeslo, Janka do — vyšších škol ...

Dopis začal psáti 1. března 1822 a teprv dne 8. jej skončil. —

Brzy po tomto listě František píše Andresovi do Šopronu. Posílá mu 10 zl. »Náš otec psal mi nedávno list velmi smutný ... Potřebí tedy nám šetřiti peněz, abychom jemu nákladu nečinili.« Dále ho napomíná, aby se v řečech, zvláště latinské, hodně po-

cvičil; francouzské a jiným později. »A jak jest s klavírem? Či nemáš nijaké příležitosti? František asi na to myslil, že pěstounům je třeba uměti na klavír. »Jen o to usiluj, abys dobrým člověkem a dobrým učedníkem byl... Setrvej a drž se vzhůru; přijdou léta, kdež ti lépe bude, ale jen tehdáš, když toho sám osobně zasloužíš...«

Obchod s usušenými švestkami — řekl jsem už — se nepodařil, 40 zl. škody bylo při nich. Žito a pšenice prodány se škodou, jen na hruškách bylo něco výdělku. Otec Jiří posílá v dubnu 1822 Andresovi 10 zl. v bankovkách, což 25 zl. v šajnech činí, a radí mu, aby své útočiště hledal u France.

V srpnu 1822 posílá František Andresovi 25 zl. omlouvaje se, že dříve nemohl. Žádá ho, aby o prázdninách Janečka poučil, že jej též budoucího roku chce dáti do škol; radí se, zda do Šopronu nebo někam jinam.

Andresovi nastaly prázdniny teprv 1. září; dne 2. září se vypravil ze Šopronu domů a už za pět dní byl v Hodslavicích — chodec znamenitý. Uvítání bylo bolestné, ukázalit mu mrtvého bratra Josefa. V Hodslavicích řádila hlavnička, jí onemocněl i 12letý Josef Palacký a po třech nedělích utrpení podlehl. Andres o tom píše Františkovi. Začíná: »Nejmilejší pane bratře!« A v dopise bratru svému oniká. Starší bratr Jiří připisuje několik řádků žádaje hlavně oba díly Preslova Rostlináře, ne darmo, chce si je zaplatit. Otec pak připisuje: »Největší mé myšlení jest: »Josefa nemám! Zůstávám v zármutku postavený otec...«

Rok 1822 byl pro rodinu Palackých rokem neštěstí, jemuž nebylo konce ani smrtí Josefovou. V září měli ve Vídni 50 centů másla a obchod s máslem úplně uvázl; faktoři píší, aby více neposílali, vyčkávajíce doby příznivější. Otec Jiří počítá, že ke ztrátě 800 zl. z roku letošního a loňského přibude 600 zl. ztráty nové! Kdož pochopí, jaká je to suma! Otec nejen že se nemůže odhodlat dáti na studie Janečka, ale uvažuje, neměl-li by i Andresa ponechati doma, také proto, aby mu ve vyučování 110—133 dětí byl nápomocen. Andres má 15 let, půjde do retoriky, ale nezpanštěl, konaje větším dílem všecky práce s domácími.

Takovéto smutné zprávy píše Andres koncem září 1822 Františkovi do Čúzu; připojuje pozdrav tiché trpitelky, dobré matky, jež vzkazuje, že koupila milému Františkovi na dvě košile plátna, o kterém otec neví.

Plátno na dvě košile, věc všední, ale Františka vzpomínka na ně hřála. Matka zase nosila v duši pěkný dopis Františkův, jejž poslal z Pešti — byl tam kol 20. září 1822 za Kollárem, Šafaříkem a Benediktim — po jičínských kupcích. Chválila se známým i neznámým, jakého má zdárného syna; milovalať jej nad Júru i Annu i ostatní děti své. Na její chválu namítal otec: »Kdyby Franc nechal pánů a jen po sprostu jako chudobný se držel a za chudobu se nestyděl.« Matka na to: »Milý brachu, to se tobě zdá, ale když on s pány žije, jemu se to zase jináč zdá.«

Brzy po smrti Josefově ulehla matka, také hlavničkou onemocněvši. To už zvlášť toužila po listě Františkově, dni počítajíc a do Jičína na poštu posílajíc; doufala, že na Andresovu zvěst o smrti Josefově rychle odpoví. Zatím list od Františka nepřicházel. »Ajaja, co on dělá, nic na mne nedbá; dočkám-li se ještě psaní od něho?« Nechtěla lékaře ani léků; Josef měl doktora i léky, přece zemřel, jiní léků neužívali a ozdravěli. Čím dál byla lhostejnější, ba i o Františkovi přestala mluviti. Ale touha žíti byla v ní stále. Jednou v noci, když pro bolesti spáti nemohla, muž odvážil se mluviti o smrti. »Nestarej se a nenařikej sobě, dej na vůli boží. Však víš, že všickni jedenkráte umříti musíme, jako i naši rodiče byli a už nejsou; ale oni nezahynuli, oni jsou živi, a my, zemřeme-li, rovnou k nim přijdeme.« Na to matka: »Prosím, již mi nic neprav, já bych spala.« Tři dni v horečce matožila (blouznila), poslední den byla při jasné mysli. Muž byl odpoledne na poli a když se vrátil, nemocná manželka jej oslovila: »Kdes byl tak dlouho? Sedni vedle mne na lože. Já již s vámi déle nebudu, není možné vytrvat, takovou těžkost mám, jakobyste všickni na mně leželi. Co jsem mohla, to jsem udělala a vždy k pokoji vedla; již nebudu. Řiďte se dobře.« To byla poslední její slova, která sama od sebe řekla. Co nad to promluvila, byla leda odpověď na otázky. O osmé hodině večer v pátek dne 25. října 1822 přestala dýchat majíc jen 53 let věku, nedočkavši se ani jen počátku slávy synovy. František nebyl ani při její smrti, ani na pohřbu; daleko, na rovině dunajské prožíval bol potud největší. Jediná mezi tisíci máti jeho již nikdy syna svého neuvítá . . .

Na počátku prosince 1822 dostal otec od Františka psaní se 100 zl. šajnů, psaní kratičké s omluvou synovou, že pro žalost nad ztrátou matky více psáti nemůže . . .

V lednu 1823, než odešel navždy z Čúzu, maje 24½ roku, napsal Palacký autobiografii; v ní znovu píše o svých rodičích

a ačkoli opakuje některé myšlenky z 5. ledna 1820, přece tu příslušnou část opakuji doslovně. »Otec můj byl ve vší prostotě přece muž neobyčejný. Příroda udělila mu byla pronikavého rozumu i ostrého vtipu, kterýmž já i v dospělejším věku často jsem se obdivoval. Mnohostranná zkušenost, zdravý soud a pozorlivá paměť na vše, co kdy duchu jeho se představilo, zásobily ho jistou filosofií života, kterouž nad sousedy své znamenitě vynikal; ale i samé učenosti nebyl cele prázden, dychtivě a bedlivě čítávav každou knihu, která kdy do rukou se mu dostala. Ve všem, co se dotýkalo lidské mravnosti, býval nad míru přísným, aniž kdy jakou něžností osvědčoval se k dítkám svým, ačkoli o dobro jejich ochotně a upřímně se staral; vůle jeho byla neoblomná, často i prchlivá. Při tom byl pilný v povinnostech křesťanských, horlivý v nábožnosti nepřetvářené a stálý ochránce církevního vyznání svého. Bibli celou měl v paměti a ve všech příhodách života svého slovy jejími se řídíval a těšíval.«

R. 1865 napsal Palacký o svém otci do Riegrova Slovníku: »Byl muž bystroumný a podnikavý, pobožný a mravně přísný, ale často i prchlivý.«

O matce napsal: »I matka má byla jediná mezi tisíci; bylať čistý obraz neviny, tiché domácnosti a mateřské lásky. Nepamatuji, že by kdy vášeň aneb náruživost nějaká byla zkalila jasnou, ctnou a pokojnou duši její; nikdy myšlenka neslušná neopanovala mysli její, nikdy slovo nesvaté nevyšlo z úst jejích. Příkoří ode zvášnivělého manžela svého snášela trpělivě; kdykoli vznikla mezi otcem a dítkami nevole jaká, ona dovedla ji pokaždé k dobrému konci. Literní vzdělanosti neměla naprosto, aniž rozuměla řeči které, kromě mateřské; rozum přirozený a soud neporušený chránily ji vší pověry a pobožnůstkářství. Byloť ji milovati každému, kdokoli ji kdy poznal.«

Bystrost a podnikavost dědil František po otci, milující srdce a pokojemilovnost po matce. Výrok: »Literní vzdělanosti neměla naprosto«, jakož i to, že Františkovi nikdy sama nepsala, listy toliko diktujíc, zdají se svědčiti, že byla negramotná, což v době tehdejší byl zvláště u žen úkaz velmi častý. —

Otec Jiří brzy po smrti manželčině pomýšlel oženiti se znovu, byť měl už 55 let. Píšeť 21. ledna 1823 synovi do Čúzu: »Než, pomalu se na jedno i druhé zapomíná, ale ne tak zapomíná, jako že sobě chce člověk v takové ztrátě zase pomoci a náhradu způsobiti. I já, můj milý synu, nechci déle o samotě zůstávati.« Hledal prý

sobě a vyhledal takovou osobu, která by mu nebožku nahradila; je to vdova Juliana Tomanová, jež prý Františkovi košile šívala. Všecky dítky jsou prý s jeho volbou spokojeny, otec žádá i Františka, aby i on své přivolení k tomu připojil.

František dostal list otcův 1. února 1823. I zapsal si do každodenníčku: »Ale jakž mi bude možno osobě, kterou sotva znám, svaté jméno drahé matky své dávati?« Tak cítil v srdci svém, ale Andresovi psal: »Snad ti nebude nemilé dostati novou matku či macechu, kteráž arci ztracené matky naší nám i při nejlepší vůli své vynahraditi nikdy nebude moci.«. To píše z Vídně 8. března 1823, jsa již na cestě z Uher do Prahy. »Buď zdráv a šťastliv, milý bratře... Pomni především, že budoucí štěstí tvé nejvíce od tvé nynější pilnosti a mravopočestnosti záviseti bude, a že tedy světější povinnosti nemáš, než pilně ve školách a ctnostně v životě se míti.«

Z Vídně putoval do Prahy přes Hodslavice, kamž dospěl 18. března 1822. Ponejprv nebyl uvítán matkou... Také Josef mrtev. A místo matky macecha, jež přišla k Palackým s vlastní malou dcerkou Rozinou — měl tudíž František i nevlastní sestru. —

Praha naplňovala Palackého myšlenkami velkými; vnikal v prameny a jimi do velké minulosti národa; stýkal se srdečně s Jungmannem, králem českých spisovatelů, a všemi vynikajícími vlastenci, idealisty, jakýchž nynější doba nerodí, vlast a národ byly jejich náboženstvím; chodil do divadel a koncertů, přátelil s umělci; byl vítán v salonech šlechtických, s hrabaty Šternberky umlouval musejní časopis; vstoupil do sálu, a pěvci uvítali jej kantatou, na jeho poctu složenou...

Do takového světa myšlenek a citů přicházejí chudí poslíčkové z hodslavské chaloupky naříkajíce, že »handel« nejde, že bratr Jiří cítí se býti poškozen od otce, jenž se nechává svésti lstnou macechou a po každé žádají pomoci od Františka, jenž nemá ničeho než zářný ideál, jehož rodná chaloupka nevidí, nepochopuje... Čeští bratří v hodslavské chaloupce rádi by viděli Františka kazatelem a učitelem lidu z chaloupek, z jakéž vyšel on i oni, aby jej vedl k Bohu a sám spokojeně žil, někde na blízku, jim na očích, jim k radosti a podpoře. On zatím vzlétl do výše jim nedozírné, odkudž toužil kázati širé vlasti, národu celému.

Ale i s té výše vidí těžkosti rodné chaloupky a snaží se jí pomoci. Zemanka paní Čúzová, nemohouc bývalého pěstouna podle

smlouvy odměnit hotovými penězi, nabízí mu zaplatit — obilím nebo vlnou. Palacký rychle zdělal plán: dne 15. máje 1823 píše otci, aby obilí nebo vlnu od paní Čúzové přijal, sám prodal, strženými penězi sobě v těžkostech vypomohl a jemu, synovi, po částech a bez úroku splácel. Když psaní přišlo, otec měl právě naloženo máslo do Vídně. Zaplesal radostí, byl prý jako opilý, a celá rodina jásala s ním. Vysvobozen! Jede do Vídně a z Vídně rovnou — přes Prešpurk a Velký žitný ostrov — do Čúzu, kdež je už 31. máje. Nejprv se představil úředníkovi. »Věru, tady nic není, ani obilí, ani peněz,« řekl otci Jiřímu. Smutný šel k mladému pánovi. Ten jej přijal se zvláštní uctivostí a po celou dobu se stejně uctivě choval. Milostpaní spala až do deseti hodin. I ta uvítala otce bývalého svého pěstouna srdečně, provodila jej po zahradě, v níž mnoho radosti zažíval František. »Peněz není,« povzdychla a nabídla vlnu. Přečítala otci dopis synův, a otec od radosti a od lítosti nemohl se zdržeti pláče, i paní, než přečetla, dvakráte proměnila hlas. »Šťastný jste otec, že takové dítky máte,« řekla a list darovala otci. »Proč jen matka toho nedožila!« psal téhož dne z Čúzu synovi do Prahy. Paní Čúzová byla té doby dlužna ještě 2550 zl.; otec Jiří přijal od ní za 2301 zl. vlny a slíbil dodati pro ni do Vídně cent másla — cent měl 100 liber — za 55 zl. Úředník schválil otci, že vlnu vzal, neboť peněz není, on sám už milostpaní půjčil na touž vlnu 500 zl. Statek v úpadku.

Ani s vlnou neměl Jiří Palacký štěstí; paní Čúzička počítala ji draho, byloť při ní 374 zl. škody. A když potom František žádal na otci splátek, listy jeho byly přijímány s nevrlostí.

Od srpna 1823 obchoduje otec zvlášť a syn Jiří také zvlášť, nesnášeliť se; Jiří postěžuje si Františkovi na otce, otec zase na Jiřího. Mariana, provdaná za Hromádku, žila nuzně; chleba za kolik týdnů si nepekli, zeláky jedli třikrát za den, i ty byly kupovány, 4 zl. dal jí otec na křtiny, mnohé věci do kuchyně zanesl, a když měla hlad, přišla se k otci najíst; ode žní mají co jíst, ale peněz není. František píše otci, aby z jeho peněz za vlnu dal určitou sumu sestrám a bratrům, to tenkrát — v létě 1823 — kdy sám ještě neměl v Praze žádného příjmu.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Konec světové války. — Kapitulace Turecka, Rakouska, Uher a Německa Revoluce v Německu. — Abdikace Viléma II. a jeho útěk.

Byl by to marný pokus chtíti zachytit a vtěsnati do naší statě všecko to, co se událo v říjnu-listopadu 1918 ve světovém zápasu. Období toto bude na vždy památným, neboť v něm byla spečetěna konečná porážka ústředních mocností. Z trosek starého režimu vztyčuje se už nová Evropa a v ní český a jihoslovanský stát, Polska a osvobození národové.

Po německé notě z 12. října, kterou vláda berlínská vzala program Wilsonův za podklad jednání o příměří, tíseň a tušení z nadcházející katastrofy proniká i do veřejnosti. Všeněmecký tisk volá na obranu cti národní, odmítá smíření s mírem, který prý bude diktován Wilsonem, děsí se požadavků dohody napověděných v listech francouzských a anglických: že bude obsazen Helgoland, Kiel, Essen, levý břeh Rýna a j. Ale dosud je nejasno, co se stane. Německo lidové takřka mlčí, veřejné mínění ovládají pera stoupenců staré soustavy. Tägl. Rundschau praví, že Německo má býti napřed pokořeno, potom zničeno, Deutsche Tagz. nazval německou notu dokumentem hanby, a útočí zle na vládu, že propadla demokracii. Sněmovní frakce konservativců vydala provolání »v hodině nejvyššího nebezpečí«, aby vnitřní boje byly zastaveny. Vorwärts psal, že všecko spěje ke konci, ale k takovému míru, jaký si v Německu nikdo nepředstavoval. Ve všeobecné úzkosti vzplane ještě na několik dní diskuse o starším dopise Maxe prince Badenského, v němž se činí výtky nesoudnosti lidu, a strany většiny konají porady, nedojde-li pro tuto věc k nové kancléřské krisi.

Všecky tyto rozkladné prvky a nejasnosti ustupují však rázem do pozadí, když 14. října došla druhá odpověď stát. tajemníka Lansinga. Wilson v ní zdůraznil neomezené přijetí 14 bodů z 8. ledna 1918 a klade požadavek, aby ponorková válka byla zastavena; ale vyhražuje svým spojencům, aby stanovili vojenské podmínky příměří, chce však záruky, že libovůle moci v Německu bude odstraněna. Druhého dne promluvil veřejně Lansing, že autokracie v Německu musí býti potřena a Asquith rovněž 15. října opakoval, že páteř starého Německa musí býti zlomena.

Americká odpověď vyvolala v Německu zděšení. Bylo slyšeti stesk, že je příkrá, Reventlov vyslovil obavu, že monarchie zanikne. Všeněmci naléhali, aby diskuse s Amerikou byla přerušena, Tirpitz a jiní útočili proti vládě, která zatím po úradě 15. října se rozhodla změniti čl. 11. říš. ústavy a omeziti vladařskou moc. Panská sněmovna v Prusku pod tlakem událostí schválila všeobecné právo volební. Volá se už po národní obraně. Setník Salzmann omlouvá neúspěchy na západě tím, že vojáci nemají oddechu, že

jsou přetíženi a znaveni bojem. Posl. Gothein uveřejnil 17. října článek vzbudivší všeobecnou pozornost, »Odvrácení od militarismu«, a Dr. Haas pronesl obžalobu, že lid se cítí oklamán, že stará soustava udělala bankrot. Válečná rada zasedá v Berlíně a 18. října koná se rada korunní za přítomnosti Ludendorffovy. Uplyne však několik dní, nežli odpověď německá je hotova. Aby vláda uklidnila mysle, vrchní velitelství dává prohlášení, že Německo není na konci svých sil, že vojsko nebude likvidovat a připouští se vojenští attaché neutrálů na německou frontu, aby čeleno bylo výtkám ciziny proti nelidské válce.

V těchto temných dnech je naprostá nejistota, co se stane. Výklad »Agence Havas« z 16. října podává ukázku, jak budou postupovat spojenci: že Německu bude dán pokyn, aby si došlo k Fochovi pro podmínky míru, že Rakousku Wilson odpoví zvláště, že Německo musí odstraniti císaře. V Anglii i v Americe je silná nedůvěra v poctivost smýšlení v Berlíně a v demokratické reformy. Princ Max je prý pouhou kulisou, Vilém zase vystoupí, jakmile mine nebezpečí. Vskutku konservativci pruští odmítají nabízený mír a chtějí bojovati mečem až do konce.

Německá odpověď Wilsonovi byla hotova konečně 20. října. Ohražovala se proti žalobám, sdělila zastavení ponorkové války a dala ujištění, že demokratické reformy německé jsou trvalé, že vůle lidu je neochvějná k míru. Kancléř podal výklad svůj ještě 22. října v říšském sněmu. Svalil vinu za další válku na dohodu, že chce mír mocenský, ne právní, že Německu nezbývá než se bránit, že se neskloní před násilím. Vláda prý překonala pýchu vítězného národa a odvrátila se od starého systému.

Z úředních míst bylo už proneseno vyznání, že celá budova Bismarkova se kácí. To pochopili ve Washingtoně a již 23. října sdělil radiový telegram, že Wilson přijal nabídku míru, ale ovšem chce jednati jen s národem, nikoliv s císařem. Všecky zraky spočinuly teď na Vilémovi II.! Co učiní? Köl. Zeitung 25. října položil těžkou otázku: Musíme povolit? Vzdáti se na milost a nemilost? Balfour mohl už dáti veřejné ujištění, že Německu nebudou vráceny jeho osady a posl. neodvislé frakce Haase zvolal, aby se otevřely archivy zahraničního úřadu a zjistila vina osob, přivodivších válku. Dne 25. října došla první zvěst, že Vilém odstoupí ve prospěch sedmiletého syna korunního prince. Věci dospěly na ostří nože. Konservativci volají na poplach, aby vláda odmítla mír, který je kapitulací a znamená zotročení celých pokolení. Vojsko a lid budou prý dále bojovati. Předstíraná odhodlání k dalším u boji jsou už holou frází; patrioti nemají nikoho za sebou. V říšském sněmu byly schváleny ústavní změny o přesunutí moci s císaře na vládu a první, kdo z tohoto stavu vyvodil důsledky byl — Ludendorff. Vojenský diktátor Německa padl. Pocit úlevy se zmocnil veřejnosti a teprve nyní bylo také odhaleno, že on to byl, který vynutil mír brest-litevský a bukurešťský.

Jak se věci zhoršily, bylo lze rozpoznati v tom, že císařská otázka se velmi přiostřila. Vorwärts naléhal na rozhodnutí a tázal se: Co učiní císař? Nač ještě čeká? Germania varovala před abdikací ze strachu před bolševismem a o jednotu říše. V Bavorsku se objevily letáky protidynastické s tendencí proti Prusku. Vláda pak dala na jevo, že čeká už jen na podmínky příměří. Když Hindenburg, děkuje ještě za důvěru, 1. list. ujišťoval, že síla vojska je neoblomná, kryl jen rozklad až do poslední chvíle. Krise však do-

stoupila vrcholu. Scheidemann podal kancléři spis, že rychlé odstoupení císaře Viléma je naprosto nutné. V Berlíně konají se horlivé porady, neboť vojenská situace se nesmírně zhoršila kapitulací Turecka a Rakouska. Nepřítel je před branami; Italové vtrhli do Terstu, Francouzi stojí na Dunaji.

Vilém ještě se vzpírá. Vydal 2. listopadu výnos o úpravě nových poměrů, lichotí Němcům, že budou míti takovou svobodu, jako žádný jiný národ na světě. Té chvíle ohlásil již v Times lord Nordeliff podmínky míru, jež budou uloženy Německu. Situace takřka hoří. Max princ Badenský volá opětně k lidu, aby byla zachována důvěra. Ale důvěry není více; vše se řítí jako lavina. V Kielu došlo k prvým demonstracím, v Mnichově byli osvobozeni zatčení a v Štuttgartě odehrály se veliké projevy. Lord Cecil prohlásil v Londýně, že Německu bude už brzy rozepiata kazajka.

Příhoda na nádraží v Berlíně zvýšila ještě poplach. V kufrech ruského kurýra z Moskvy byly zjištěny německé letáky vybízející k revoluci a ve Smolensku zachycen list »Der rote Soldat«, vydávaný bolševickou vládou pro německé vojáky. V Berlíně »Pod Lipami« byla tedy revoluční centrála. Aby byla zastavena bolševická vlna, je diplomatický styk s Ruskem ihned přerušen a 6. listopadu odjel už Joffe do Moskvy. Linsingen pak zakázal tvoření rad dělníků a vojáků v Markách. Bylo však už pozdě. Hnutí v přístavních městech strhlo po Kielu Hamburk, Brémy, Lubeck a šířilo se dále.

Zde stačí už jen konstatovati fakta:

Ještě 5. listopadu Vilém děkuje vojsku na západě za hrdinný boj; kníže Bülov pokouší se váhou svého jména veřejným apelem odvrátiti abdikaci, jako neštěstí. Lloyd George téhož dne sdělil, že spojenci požádali Wilsona, aby vyrozuměl Německo, že chce-li zvěděti podmínky míru, aby se obrátilo na maršálka Focha. Němečtí parlamentáři odjeli po té 6. listopadu z Berlína na západ a překročili na udaném místě anglické linie. Tu došlo k poslednímu: V Berlíně hrozí už neodvislí socialisté revolucí proti vládě i Scheidemannovi. Aby se zachránili, položí Ebert a Scheidemann vládě ultimatum, v němž v bodě III. žádáno okamžité odstoupení císaře. Lhůta byla ještě prodloužena z 8. na 11. listopadu. V těchto dvou dnech uzrála katastrofa.

Dne 9. listopadu císař Vilém se zřekl trůnu. Téhož dne revoluce socialistů a vojáků zmocnila se už Berlína. Všade v říši byla sesazována knížata a králové opouštěli trůny, aby ustoupili republikám. Nová revoluční vláda přijala pak dohodové podmínky 10. listopadu v plném znění. Kapitulace Německa tím zpečetěna před celým světem. V pondělí 11. list. byl prohlášen konec bojů na všech frontách.

V zápětí po té telegram pak sděloval, že Vilém uprchl s rodinou do Holandska, kde byl internován. Říšským kancléřem se stal soc. demokrat Ebert. Hindenburg dal se k disposici revoluční vládě.

Také císař rak. Karel se zřekl současně trůnu, když Uhry podepsaly kruté podmínky vítěze tak jako Rakousko, jež přestalo tím eksistovati. — Turecká kapitulace byla podepsána 31. října a obsahuje nejdůležitější podmínku té chvíle: otevření Dardanel; rakouská kapitulace nabyla platnosti 4. listopadu o 3. hod. odp.

Na bojišti zůstaly nejen mrtvoly vojáků, ale také padlé modly králů, rozbité trůny a koruny, zničené iluse a poražené násilí. Je konec světové

války. Imperialism je navždy pohřben. Demokracii otevírá se nová budoucnost.

*

Epilog světového dramatu uveřejnil Max Badenský v Preussische Jahrbücher. Je to věc, kterou chtěl přednésti v badenské sněmovně o své kancléřské činnosti, ale nepromluvil ji, protože sněm nebyl více svolán. Princ Max prohlašuje, že byl si toho vědom, když přejímal úřad kancléřský, že válka je prohrána. Chtěl Německo zachrániti přetvořením v lidový stát, cíle toho však nedosáhl. Přijel do Berlína a tam byla mu předložena k souhlasu hotová nabídka míru. Vzpíral se sice tomu kroku, jenž křižoval jeho politiku a zdál se mu těžkou chybou, protože byl doznáním německé slabosti.

Na námitky princovy odpověděly vojenské autority, že stav na frontě vyžaduje rozhodnutí během 24 hodin. Nový kancléř a jeho vláda musely takto krýti svými jmény čin staré vlády. Teprve po týdnu doznaly prý vojenské autority, že se klamaly v posuzování válečné situace.

Účinky nabídky míru, praví princ, urychlily jen separátní akce spojenců, zvýšily opojení z vítězství u dohody a vzbudily přesvědčení o marnosti dalšího boje. Ve vnitřní politice děl už se vývoj pro vyloučení vedlejších vlád a Ludendorff už povolil a na konec padl. Tu však byla vznesena Wilsonem císařská otázka. Váhal-li Vilém s abdikací, bylo to proto, že naň působily mocné vlivy chtějící ho přesvědčiti, že odstoupení přivodí rozklad vojska.

V událostech v Kielu viděl princ nebezpečí občanské války. Domluvil se proto s Ebertem, aby sociální demokraté vyčkali, až on, kancléř přiveze rozhodnutí z hlavního stanu. Ti však jej překvapili ultimatem, jež ho přinutilo odstoupiti. Neboť ono znamenalo porážku jeho politiky.

Princ varuje před násilnostmi. Německo se osvobodilo od diktatury Ludendorffovy, Německo nesnese žádné diktatury politické menšiny. Jednoho si přeje na konec — aby Německo nepropadlo bezkarakternosti.

Výklad prince Maxe Badenského odhaluje jen jeho nerozhodnost v osudné chvíli. Povolil tam, kde neměl. Proto také jeho dobrá vůle nebyla nic platna. Dějiny vyřknou i o něm soud, že jako slabý muž byl smeten tlakem událostí.

*

Podmínky příměří byly stanoveny spojenci na poradě v Trianonském paláci versailleském. Konference tato byla v pravdě prvním sněmem společnosti národů (has been, in fact, the first parliament of the society of nations. Times, 5. list.), neboť účastnilo se jí 24 zástupců různých států.

Podmínky kapitulace byly sdělány pro všecky poražené spojence v stejném duchu. Rozhodovaly při nich důvody vojenské. Vítězi své odpůrce nejprve odzbrojují; poražení vydávají děla, zbraně, lodi a všecky prostředky obrany. Také ústup armád byl diktován se zřetelů strategických.

Všecky ostatní otázky mírové a poválečné jsou odkázány až k řádnému kongresu.

Revoluce zachvátila východní a střední Evropu jako požár stepi, na niž plameny seženou vyschlou trávu. Staré mocnosti byly smeteny, nové se zmocnily vlády. Tím není však dosaženo všeho, nový řád je ještě daleko svého cíle. Dvě nejnaléhavější věci musí býti zdolány = demobilisace armád a výživa. V Rakousku se vojska rozložila ve své národní složky, v Německu proudí všecky armády ze Západu k Rýnu a za demarkační čáru 10 km na vý-

chod od této řeky. Mnoho závisí od toho, bude-li tento ústup proveden v pořádku. Kdyby měla nastati anarchie a vojáků zmocniti se bolševism, jak o to usiluje agitací spartakovská skupina levého křídla socialistů, byla by mladá německá republika ztracena. Národní shromáždění vypsané na 2. ledna 1919 sotva by se konalo, ale co víc — s bolševickým Německem, v němž by byla diktatura po způsobu ruském, dohoda by nejednala. To bylo by prostě celé obsazeno cizím vojskem.

Skončeno 15. listopadu. *Alois Šašek.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Přeměna rakouského a uherského veřejného hospodaření v československé a naše povinnosti z toho. — Jak dalece smíme převzíti protiústavní válečné půjčky a ostatní válečné dluhy. Odškodnění jistým státním věřitelům. — Půjčka »národní svobody«. — Velká Praha a vyvlastnění stavebních pozemků na jejím obvodu; potravní daň na čáře.

Do minulého čísla psali jsme ještě o veřejném hospodářství rakouském nebo rakousko-uherském, o veřejném hospodářství, které nás považovalo za pouhý předmět vhodný k vykořisťování, které z nás ždímalo naši mízu, ba i naši krev, aby ji nerozvážně, ba zločinně utrácelo, aby našimi vlastními prostředky nás otročilo a zbídačilo Ba poslední vrchní zřízenec vídeňské vlády v Praze, zlopověstný místodržitel Coudenhove zamýšlel český lid v Čechách mořiti vší bídou, ponenáhlu jej vysilovati, aby pomíralo hladem doma, co nebylo vyhlazeno na bojištích krví naší prosáklých a co z našich nejlepších lidí nebylo utraceno na šibenicích a nebylo utýráno v hroznych vězeních.

Nuže, nyní si budeme svými veřejnými, dosud nevyčerpanými hospodářskými zdroji vládnouti sami, i jest již postaráno, že jen sám náš lid ze své vlastní svrchovanosti o nich může rozhodovati. Tím větší je zodpovědnost toho lidu a jeho vybraných zástupců, aby svých hmotných prostředků moudře, rozvážně i s veškerou obezřelou opatrností užíval, jimi zbytečně neplýtval a je na opravdivý obecný prospěch vynakládal. Třeba hospodářské i finanční zdroje československých zemí jsou bohaté, nejsou přece nevyčerpatelné a jsou hrozně zatíženy bývalým bohopustým veřejným hospodářstvím rakouským i uherským. Musíme z konkursu Rakouskouherska převzíti podíl pasiv jen takový, kterého nebudeme moci nikterak se zříci, ale jen právě tolik, čemu nebude lze uniknouti. To platí zejména o státních dluzích rakouských a uherských i o znehodnocených papírových penězích rakousko-uherských.

Již bylo tu vyloženo, jaké ohromné zadlužení zůstalo po zaniklé rakousko-uherské monarchii. Dosáhne snad v celku 150 miliard K, na jichž úrokování bylo by potřebí přes 8 miliard K ročně. Jest to víc jak o polovici více, nežli činily veškery hrubé příjmy obou zaniklých států před válkou, počítaje do toho hrubé příjmy z drah, pošt, dolů, statků, státních monopolů a jiných státních podniků. Obě státní hospodářství byly pasivní a insolventní již v prvém roce války., ale zadlužovaly se pak dále za hroznych podmínek jako zločinní kridatáři bez potazu svých národů, ba beze všeho

schválení nesmírně lehkomyslně a protilidově sestavených ústav. Ani zdání ústavní správnosti nemají pro sebe všecky válečné půjčky rakouské (ani poslední z nich nevyjímaje), jen zdánlivě ústavní jsou válečné půjčky uherské, protože je povolovala šlechtická oligarchie, která se jimi chtěla obohatiti při všeobecném zločinném utrácení životů a bohopustém ničení všech drahocenných hmotných prostředků veřejných i soukromých.

Je zřejmé, že nové státy vzniklé z trosek zbankrotělé monarchie nemají vlastně nijaké povinnosti přejímati cokoli z válečných papírů, kterými se válčení, ničení a hrozné pustošení stále jen živily a válečný požár vše hubící ustavičně rozdmychoval. Bláznivé jest tvrzení, že vítězící mnohodohoda — (jak své nepřátele v nedávné době pokřtil německý generální štáb) — bude míti nějaký zájem na tom, aby válečné dluhy čtyřspolku se uznaly a platily snad určitou hodnotou. Naopak čtyřdohoda byla by jen vděčna, kdyby váleční věřitelé zbankrotělých států pohořeli, protože umožňovali tak nesmyslný i až do konce rozlícený odpor ústředních mocností. Byl by dán tak výstražný příklad, jak se nevyplácí válečným spekulantům mobilisovati všechny hmotné prostředky na díla ničení, ukrutného vraždění a vybíjení lidí. Zároveň by to bylo zaslouženým trestem pro zištné lidi, kteří se hleděli v tomto všeobecném utrácení všech hospodářských i idealních hodnot ještě obohacovati, nebo spravedlivá újma pro slabochy, kteří povolovali nátlaku i podporovali svými silami tak ohavné dílo zhouby.

Ovšem se namítne, že mnozí se jistému hroznému nátlaku musili podrobovati a že je celá spousta poškozených, kteří ani úřednímu násilí odporovati nesměli. Byli na př. odvedení lidé posíláni nemilosrdně na frontu do nejpřednějších řad, ať k tomu byli schopni či nic, když neupisovali nebo málo upisovali válečných půjček. Kdo nebyl odveden, tomu pohrozeno odvodem nebo povinností k válečným úkonům nebo nátlakem na jeho děti a nejbližší příbuzné nebo výhrůžkou nevlastenectví, trestního stihání a šikanování všeho druhu (na venkově krutými rekvisicemi, v městech policejním stíháním atd.). Za nezletilé, sirotky, za veřejné fondy, nadace, dobročinné ústavy a jiné podniky správě nebo dozoru státnímu podléhající samy úřady nebo jejich správci zneužili jmění svěřenců na úpisy válečných půjček.

Těmto takto znásilněným nebo bez jich vůle okradeným může se však pomoci. Nikoli tím, že by se šmahem všecky válečné dluhy uznaly, to by byl hrozný nesmysl a ohromné nebezpečí pro budoucí zdar nových států — nýbrž tak, že by se za takové bezprávně vynucené úpisy poskytla jistá náhrada, jisté odškodnění nebo částečné navrácení v bývalý stav (částečná »restitutio in integrum«). Taková náhrada by ovšem nemohla býti plná, nýbrž jen určitým podílem. Ztrácelitě válkou bezpečně všichni — i načisto nevinní — pozbyli mnozí všecko, i to nejdražší, svůj život vlastní! Proto jistou ztrátou budou i oni znásilnění postiženi.

Mezi těmi, jimž se potkytnouti může a snad musí jisté odškodnění, jsou i pojišťovny, městské spořitelny a jiné veřejné úvěrní ústavy, ano snad i některé soukromé podniky úvěrní a jiné, které jakkoli byly znásilněny. Konečně vzhledem k velikému množství postižených a vzhledem k velikým společenským vzájemným souvislostem všech hmotných zájmů, může se jistý podíl válečných půjček uznati vůbec pro všechny vlastníky. Ale musí se výslovně podotknouti, že uznání to je dobrovolné, že nesmí z něho vzniknouti

ani stín možnosti a příležitosti k obohacení a že smí se převzíti jen takový podíl, který by nikterak nepoškodil budoucí finance zvláště našeho slibného československého státu.

Podobné zásady nutno uplatniti také při převodu rakouskouherské měny, zejména rakouskouherské papírové koruny na naši novou měnu, která bude ustálenou měnou zlatou, ať si už její forma jest jakákoli.

Snad to bude frank, česky přezvaný »sokolem«.

Zajisté nesmí se dostati za korunu, která se stržila na př. za dvacetinu toho, co bylo možno dostati za zlatý frank, snad zlatý frank celý, nýbrž smí se koruna vypláceti jenom nějakým přiměřeným (a to dosti nepatrným) zlomkem franku zlatého. Tento zlomek vyšetřiti je ovšem úkolem nad míru těžkým a není možno to zde pro obmezenost místa prozatím podrobněji vyložiti. Také sluší pamatovati, že to bude nutno provésti ve shodě se všemi státy, které místo zaniklé monarchie povstaly nebo jichž území o krajiny bývalé monarchie bylo rozšířeno.

*

Náš rodící se stát potřebuje pro své ohromné potřeby a nedostatky zaviněné rakousko-uherskou správou i pro své nové přečetné úkoly mnoho prostředků, které nemůže nikterak uhraditi z běžných důchodů, z nichž mu zbývají pouze dosti skrovné drobty nevykořistěné bývalými vládami. Bylo nutno tedy použiti úvěru a vypsati půjčku »národní svobody« výškou 1 miliardy K, z níž zatím polovice se vykládá k úpisu. Půjčka je výhodným uložením dosavadních peněz (korun), lepším nežli ve spořitelnách nebo v jiných ústavech, jelikož poskytuje plnou bezpečnost při vyšší úrokové míře i ještě získává upisovatelům jakési zdání vlasteneckých zásluh.

Ale jsou lidé, kteří si myslí, že tyto úpisy budou míti ještě jiné výhody, že snad budou spláceny příště nějakými lepšími korunami nežli jsou nynější znehodnocené. Zapomínají, že by to bylo divné vlastenectví, které by chtělo svému novému drahému státu dáti něco hodně chatrného (nynější papírové koruny), aby pak se za to dostala věc nepoměrně cennější (snad koruna mnohem vyšší, ustálenější hodnoty). To zajisté bylo by spíše lichvou než vlastenectvím.

*

Důvodně se volá po sjednocení pražských předměstí s Prahou a utvoření »Velké Prahy« dosti rozsáhlé pro naše hlavní město a středisko všeho veřejného života. Sluší však pamatovati na budoucnost Velké Prahy, zejména aby pozemků dosud nezastavených nebylo zneužito k vykořistění chudého lidu pozemkovou lichvou. Nutno jest vyvlastniti všechny pozemky pro zastavení určené obcí za ceny slušné, ale jen za takové ceny, které dávají vlastníku slušný výdělek proti cenám, za které jich nabyli, nebo za které by je byli mohli před některým časem prodati, pokud nebyly parcely jejich stavebními pozemky. Veliká část pozemků těch patří mimo to mrtvé ruce nebo velkostatkům, které vůbec podle programů všech stran bude potřebí vyvlastniti.

Po sjednocení Prahy s okolím bude nutno také odstraniti nynější daň potravní na čáře, daň, která je nejnespravedlivější daní spotřební. Je to daň obírající nejchudší lid městský, který má beztoho už samou povahou městského života živobytí nejdražší. Kromě toho daň ta je daní dosti málo výnosnou — (aspoň čistý její výtěžek je nepoměrně malý) — a daní nejobtížnější. *R.*

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Samospráva žákovská.

Historický obrat v životě českém nemůže nezanechati viditelných stop na středních školách. Přerod z polovičního absolutismu v republikánskou demokracii vynutí si změny celého směru veřejné výchovy naší. Kdežto dosud ukládalo se školám připraviti poslušné poddané, nyní půjde o to, aby do života vysílaly samostatné, svéprávné občany. Každá demokracie potřebuje lidí uvědomělých a iniciativních, osob kvalifikovaných na vůdčí místa nejen věděním, nýbrž i schopnostmi tvůrčími, organisačními. V republice stoupá cena umění řečnického pro každého občana, znalost forem spolkových (volebních) a parlamentárních stává se voličům nezbytnou, stejně jako znalostí novin prohlubuje se zájem o veřejný život, žádoucí při častém a všeobecném hlasování. Střední školy demokratických států přizpůsobily se těmto moderním požadavkům; složitým poměrům nynějším nestačí teoretické poučování občanskou naukou, nýbrž je třeba také praktického výcviku občanského. Pojem kázně školní mění se v republice podstatně: místo kázně vynucené nastupuje rostoucí sebekázeň, vědomí dobrovolných povinností. Chce-li stát náš míti svobodné obyvatelstvo, musí svobodně vychovávati již svou mládež ve školách.

Z Ameriky přišla výborná myšlenka samosprávy žákovské, o níž bylo psáno v Naší Době r. 1914. Vyniká nad pokusy evropské tím, že volí zajímavou formu a svěřuje mládeži více než nudné úkoly dozorčí. Žáci volí si zastupitelský sbor, v Americe organisovaný buď po způsobu městské rady nebo ministerstva a uznávaný také učitelstvem. Samosprávě odevzdává se péče o pořádek mezi žactvem, vedení zábav, sportu a j., ona tlumočí přání žactva řediteli a učitelům. V Americe vítají aspoň počátky samosprávy již do obecné školy, na vyšších stupních právomoc její rozšiřují. Nelze tedy přijímati tu jednotného schematu, mnoho záleží na spolučinnosti učitelů. Učitelé ustupují při samosprávě do pozadí, vzdávají se vedení, ale tím více se uplatňují jako přátelští rádcové, uvádějíce žáky do forem parlamentárních a nabádajíce důsledně je dodržovati. Bez taktní pomoci rádcovy samospráva v rukou nezkušené mládeže zvrhla by se v anarchii a záhy by se rozpadla. V Americe pečuje na každém ústavu několik učitelů o samosprávu, jsou přítomni jejich schůzím, ale zasahují jen, když nezbytně třeba. Tím vytvářejí se úzké styky mezi žáky a učiteli, učitelé poznají svěřence s nové stránky a často opravují dosavadní odhady své.

Obyčejně volívají se z každé třídy 2—3 zástupci (radní, poslanci, důvěrníci), jejich shromáždění pak ze sebe vyvolí předsedu (starostu) a 4—5 členů užšího výboru správního, na př. pokladníka, zapisovatele, pořadatele, vyšetřujícího soudce a p. V Americe studující rádi napodobují volební agitaci veřejnou a upravují volby co možná slavnostně. Za tím účelem svolávají schůze z celého ústavu, »strany« ustanovují kandidáty a p. Nutno přiznati, že mládeži se líbí vzrušující akce takové a že nemají býti zbytečně potlačovány. Samosprávní činovníci podávají zprávy na valné hromadě celého ústavu aspoň jednou měsíčně. Tu také konají se doplňovací volby a jiné

změny. Valná hromada volivá činovníky nedéle než na 2—3 měsíce, aby se co možná mnoho osob vystřídalo; opětná volba funkcionářů, zejména osvědčených jednotlivců, není vyloučena.

V každé třídě mohou se důvěrníkům (radním.) přidružiti ještě další funkcionáři, volení žactvem nebo jmenovaní důvěrníkem. Kdežto důvěrníkům přísluší vedení a vlastní dozor na pořádek ve třídě i na chodbě nebo hřišti, další žáci ustanovují se k speciálním úkonům: na př. dvojice aby utírala tabuli, jiný aby větral třídu, jiný vybíral peníze na společné potřeby a pomůcky (sešity, tužky, učebnice a j.), řídil samosprávnou knihovnu třídní, dbal čistoty (papírků), přehlédl, zda po vyučování nebylo nic zapomenuto v lavicích a p. Nejlépe, když v rámci samosprávy celého ústavu roste podnikavost jednotlivých tříd, když konají se také schůze třídní, neboť tím udržuje se zájem každého jednotlivce a přicházejí podněty zdola. Jmenované funkce třídní doporučuje se soustřediti do rukou 3—5 osob, které se však mohou častěji střídati. Dobrá samospráva nedá vyrůsti mladistvé řevnivosti mezi podniky tříd a celého ústavu. Program samosprávných novot může se upraviti v každé třídě jinak; studentíci přirozeně ani netouží po složitějších úkonech, které lákají žáky tříd vyšších. Ponechá-li se vývoj tento mládeži samé bez nadbytečného zasahování učitelstva, vyskytnou se na každém ústavu zajímavé obměny.

Výboru samosprávnému dávají v Americe také moc kázeňskou, soudní. Tím nepříjemná povinnost učitelova trestati klesá na míru nejmenší. Z výboru ústavu tvoří se soud sborový nebo několikačlenný senát, jemuž pomáhají zvolení porotci v případech vážných nebo v odvolacím řízení. Poruší-li se ve škole pořádek, kolegialita, slušnost, kázeň, drobné případy vyřídí důvěrníci třídní, větší přednesou samosprávnému výboru. Žákovský soud mívá státního návladního (veřejného žalobce), vyšetřujícího soudce a zapisovatele, místy obžalovaní mohou si přibrati obhajce. Dbá se, aby formy soudního jednání veřejného byly přeneseny i na půdu školní a aby rozhodnutí soudců bezpodmínečně se respektovala.

Soudní a kázeňská moc žákovská neschvaluje se však bez výhrady přívrženci novot. Namítá se, že tato část samosprávy vystupuje jednostranně do popředí, kdežto budoucí občan zřídka jen přijde do styku se soudnictvím. Mimo to samosprávní soudcové někdy neradi soudí a trestají spolužáka, žáci pak protiví se rozsudkům svých vrstevníků. Hledá se řešení, aby aspoň o nejsložitějších věcech kázeňských rozhodovali učitelé.

Tresty samosprávných soudů vyskytují se rozmanité: někdy stačí poulá důtka, jindy třeba citelné pokuty, na př. naučiti se něčemu nazpamět, vykonati nesnadnou práci — nebo mravního nárazu, zbaví-li se obžalovaný dočasně práv samosprávných, vyloučí-li se ze styku nebo her se spolužáky atd. Trvalí rušitelé přestanou podléhati soudu samosprávnému, vydají se sboru učitelskému. Pokuty peněžní se ve škole valně nedoporučují.

Dobrá samospráva obrací zájem celku k občanské činnosti kladné, především zákonodárné. Samospráva zdravě vyrůstá, když se jí předpisy neukládají kázeňským řádem ani diktátem učitelů, nýbrž když zákony její vyplývají z právního cítění žákovské obce, když tedy tvoří se postupně z konkretních podnětů. Zákony vyžadují si sankce ředitelovy neb učitelovy. Rádce učitelský snad zprvu podnítí chut žáků, aby si samostatně formulovali po-

třebná ustanovení, může je diskusí přivésti k některým zásadám základním, pomoci jim při stilisaci, ale později přenechati iniciativu celku, valné hromadě měsíční, neb aspoň zákonodárné komisi užší, výboru, která podněty jednotlivců upravuje pro diskusi valné hromady. Doporučuje se uveřejňovati »zákoník« aspoň na černém prkně ústavu, po případě vyvěšovati ve třídách nová ustanovení a oznámení samosprávná. Vůbec jest věci na prospěch vše, co způsobuje rozmanitost, aby zájem o samosprávnou činnost neklesal. Měsíční schůze mají býti pečlivě připravovány, předseda včas rozdělí referáty a stanoví schůzím pevný program. Činovníci stručně podávají zprávy o své činnosti, podněcují debaty, odpovídají na dotazy. Tu je pravá škola řečnická.

Stejně mají si třídní důvěrníci v důležitých věcech vyžadovati vota spolužáků, býti pojitkem mezi výborem a třídou.

Největší obliby docházejí společenské podniky samosprávy. Začínají tím, že žáci za vedení svých důvěrníků řadí se v přestávkách bez pomoci učitelovy, udržují si pořádek na chodbách, hřištích, pochodech a výletech. Tvoří si ve třídách zábavní výbory nebo zvláštní komisí připravují si program výletů, studentské akademie, žákovského představení nebo jiné slavnosti. Takových odborných komisí může výbor vytvořiti libovolný počet a přidělíti jim z usnesení valné hromady konkretní úkoly. Obdobné akce drobnější chystají se pomocí komise třídní. Na černém prkně referenti mohou vyvěšovati (z novin a odjinud) zprávy o divadelních představeních, koncertech, výstavách, přednáškách, sportovních podnicích ve městě, o knihách nově získaných, po případě také ilustrace.

Nejvyšší třídy nespokojují se podniky pro všechny, nýbrž zakládají si vlastní sdružení literární, debatní, dramatická, hudební, abstinentní, zábavní, sportovní, pochodová, kroužky kreslířské, fotografické, přírodovědecké a j. Volí si v nich předsedu a jednatele, scházejí se ve školních místnostech za pomoci učitelského rádce. Na ústavech, kde samospráva již zdomácněla, žáci starší stávají se po případě rádci mladším ročníkům místo učitelů.

V demokratickém prostředí netřeba brániti žákovským časopisům, naopak nutno je vítati. Jednak zvýší stilistickou obratnost mladých pisatelů, jednak upoutají zájem nejschopnějších jednotlivců na ušlechtilou zábavu tuto. Nezdravé dosavadní odcizení mezi školou a žáky se zmírňuje, může-li mládež taktně, ale upřímně rozepsati se o tom, co ji tísní, může-li projevovati přání i rozumnou kritiku. Moderní časopisy studentské nespokojují se básničkami a jinými pokusy beletristickými, nýbrž živě referují o význačných zjevech života studentského, o sportu a j. V Americe, kde vychází tiskem mnoho ilustrovaných časopisů takových, tvoří se zvláštní redakční komise žákovské, volí se i sběratelé inserátů, administrátoři a j.

Otvírají se tedy školám našim nové možnosti. Studentstvo, opájejíc se vědomím mladé svobody české, volá již nedočkavě po reformách, ba chce některé provésti samo. Zájem obrací se zejména k samosprávě, o jejíchž konkretních formách jest bohužel u nás ještě málo známo. První pokusy na československé obchodní akademii v Praze a na I. české reálce na Král. Vinohradech narážely v minulých letech na překážky, dané dřívější soustavou školskou, také nedostatkem iniciativy a sebekázně naší mládeže. Nutno vytvořiti přechodnou úpravu, zvykati žáky na práva i povinnosti svobodné

společnosti. Především třeba informovaných a obětavých učitelů ráden, neboť bez jejich pomoci samospráva stala by se vratkou, improvisovanou hrou. Tyto novoty znenáhla vpraví se do rámce školního a vytvoří si zdravé meze, aby se nestaly účelem, nýbrž prostředkem občanské i společenské výchovy naší. *K. V.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Z nedávné minulosti pro nejbližší budoucnost.

Lhostejnosti, netečnosti k otázkám výchovy a školství bylo u nás před válkou a do války až dost. Ale když vypukla válka, vypukla i zjevná nevážnost k potřebám výchovy, zřejmá neláska ke škole a ukázala se po všech mnohořečných výnosech, nařízeních a deklamacích o ochraně mládeže nesmírná lehkovážnost právě v otázkách péče o mládež a proniklo úžasné znehodnocení veškerých opravdových snah o zdraví a blaho dětí. Je žalostno, že bědný stav, ve kterém ocitla se mládež za let válečných nezavinila jen nepřátelská, rdousící nás vláda, vojenská hrůzovláda všude pronikající, nýbrž že značná část viny spadá i na mnohé našince. Někde porozumělo se ochraně mládeže, která zdánlivě za války posunuta byla do popředí zájmu veřejného, jako vhodné zástěře osobních ctižádostivých cílů; našli se lidé, kteří z předstírané péče o mládež licoměrně si učinili žebřík k vytouženým titulům, vyznamenáním nebo i k pomíjivým hodnostem. Jest odporno vzpomínati, jak se nejednou pod pláštíkem akcí a podniků péče o mládež mládeže právě zneužívalo docela bezohledně. Bezhlavost nebo bezpříkladná ledabylost nejednoho »rozhodujícího činitele«, bezpáteřnost mnohého našeho člověka na čelném místě zlo dovršila. Kdo sledoval stanovisko k výchově a zejména, kdo bezprostředně prožil, jak se jednalo ve věcech pedagogických, jak se nakládalo také se školou a se vším, co s ní souvisí, zvláště v prvých letech válečných, má jistě nezahladitelný dojem, že školství, výchova a vzdělání ukázaly se tehdy nejzbytečnější záležitostí. Výrok knížete Thuna »nepotřebujeme učitelů!« stal se okřídleným slovem a nejen příkazem, nýbrž i heslem, kterým řídívali se také »naši« lidé s nadbytečnou ochotou. Učitel ve svém povolání stal se nejzbytečnějším člověkem. Naplnila se slova písma: »Ven ze škol vyženou vás.« Budovy školní se zavíraly, přeochotně se věnovaly nebo s přílišnou povolností se postupovaly, třídy se rušily a spojovaly, děti se učily často jen střídavě stísněny v nedostatečných místnostech... Za to se organisovala »válečná péče o mládež«, vymýšlely a honosně se zaváděly náhražky rodinné a školní výchovy. Dětem se postupně všeho ubíralo, a rostoucímu hladu jejich čelilo se potištěným papírem, péčí úřadů zbaveny byly děti i matek a samy vyhnány do »front«, odkázány ulici, byla jim odňata i duševní strava, četba — zavřením školních knihoven (»aby se nešířily nakažlivé nemoci«), ale zůstaveno bylo zcela volné pole rozličné pokoutní »literatuře« detektivek, fantastických slátanin atd. A aby ironie byla úplná, ozdobeny byly chodby školní plakáty, na kterých vyhlašovala se palcovými literami »záchrana příštích pokolení«!

Až když se schyloval třetí rok války, když podařilo se oficiální péči uvésti mládež na samý kraj záhuby, když dovoleno bylo již hlasitě říci a když smělo se i napsati, že většina dětí je nedoživených (říkalo a psalo se: stižených podvýživou = Unterernährung), že nedostavil se »zušlechtující vliv války«, nýbrž že ve mnohých dětech za války vyklíčila zloba, že mnohé zachvacuje již mravní zkáza, tu konečně v úpalu strastných dnů roztával tvrdý příkrov té lhostejnosti, který dříve bránil, aby kolektivní mysl širší veřejnosti připouštěla si opravdověji otázku soustavné péče o mládež. Snad nyní po těžkých ztrátách na nejdražším statku národa, na mládeži, která nebyla by tolik poklesla, kdyby prozíravě v čas se byly vybudovaly vhodné instituce k její ochraně, podaří se za činné účasti občanstva uvědomělejšího o základu štěstí národa vybudovati soustavně organisaci institucí, které by vedly k záchraně a k tělesnému i mravnímu ozdravění mládeže. Především však jest nutno poznati přítomný stav.

Ten ovšem jest žalostný.

Tělesný, rozumový i mravní rozvoj mládeže byl válkou těžce poškozen. Na vzrůst i na zdraví dětí měl stav vyvolaný válkou přirozeně vliv zhoubný. Po této stránce zajisté o vlivu válečných let na mládež především autoritativní váhu bude míti odborný posudek lékařský. Ale již to, co každému jistě jest u dětí nápadno, jsou fakta významná. Zřejmý jest vliv nedostatečné a organismu dětskému z valné části nepřiměřené výživy, jakož i vliv úplného nedostatku mléka, tuků, cukru, živin rostoucímu organismu obzvláště potřebných. Ve škole jest to však zvláště patrno a bude to znáti ještě leta. Tam zejména jest nyní viděti hromadný zjev: vzrůst tělesný se zarazil, jest patrný úbytek váhy, vzezření dětí jeví zřejmé známky strádání a nedostatku, plet jest bledá, jako bezbarvá, svalstvo chabé, hubenost mnohých dětí jest zarážející, v držení těla jeví se ochablost, skleslost. Školní práci značně ruší a ztěžuje neklid dětí. Jest to zjev, který jistě příčinně souvisí s chatrnou výživou a z ní vznikající chudokrevností a nervositou mnohých dětí. Nervosita u dětí roste a přibývá jí. Velký podíl na tom má zajisté také ta okolnost, že potraviny začasté byly porušovány látkami nestravnými nebo aspoň těžko ztravitelnými, že tedy mnohé látky, které jako potraviny nebo v potravinách se podávají, zažívací ústrojí nad míru zatěžily, vznikaly poruchy zažívání, v těle tvořily se látky, které nepochybně škodlivě působí zejména na nervovou soustavu dětí. Často přiházelo se v těchto letech, že žactvo schváceno bylo ve škole nevolností, mdlobou, děti zvracely, trpěly bolestmi hlavy, průjmy, čímž průběh vyučování citelně byl rušen. Vedle právě uvedených příčin, jichž podstatnost asi stvrdí odborný posudek lékařský, rozhodující vliv škodlivý na nervovou soustavu dětí a na duševní výkonnost žactva měly přímé vlivy psychické: krajně vzrušující výjevy, jichž děti v těchto letech byly svědky, zprávy, které slyšely, všeobecná deprese, ve které ocitly se rodiny starostmi o své příslušníky a strastmi, jež vyplynuly z hospodářské tísně i útrapami spojenými s opatřováním nejnutnějších potravin atd.

Výkonnost duševní, pozornost, paměť, soudnost a ovšem píle žáků v letech válečných značně poklesla. V tom shodují se úsudky všeho učitelstva ze všech tříd školy obecné i měšťanské. Jest to vysvětlitelno jednak již z příčin uvedených. Energie duševní zajisté jest dána energií buněk kůry

mozkové, která zcela závisla jest na jakosti a povaze výživy. Jest přirozeno, že ústroj chatrně živený a různými škodlivinami porušovaný funguje chatrně, nepravidelně, špatně. Vedle toho však přímo na mysl žactva působily vlivy protichůdné tendence, kterou škola sleduje. Mysl žactva zaujata byla zájmy a představami silně citově přizvukovanými, myšlenkami, které zabíraly jejich bytost tak, že odvrátiti je od nich a vésti k tomu, co škola podává a co škola požaduje, bylo značně nesnadno, začasté vůbec nemožno, poněvadž nemáme ve škole vlivu, abychom působili na to, co děti venku zažily, abychom vyloučili nebo vyrovnali, z paměti vyhladili silné dojmy a události, jež děti prožily doma, mimo školu, na ulici, které často byly zůstaveny a namnoze přímo odkázány. Ubylo i píle, časté i mnohé jsou dosud stesky do chování mládeže. Uvažme, v čem tkví toho kořeny: Vůle dětská sama sebou jest chabá, vrtkavá, snadno podléhající sugesci. Skrovná o sobě energie její ještě poklesla, protože poklesla celková živoucnost, tělo sesláblo, údy ochably; schopnost úsilí se snížila, sebevláda, beztoho u dětí malá, ještě byla o mnoho snížena proto, že děti tělesně chřadnou, ba ve mnohých případech docela se ztrácí, protože děti nervově churaví. Odtud neukázněnost, všeliký nepořádek a také nepíle. Ale ubylo píle i z příčin vnějších. Málokdy vyvíjí se u dětí píle z vlastního popudu. Většinou jest nutno, aby k píli někdo dítě přidržoval. Dítě samo ostatně i při dobré vůli zapomene na své vlastní povinnosti, odváděno jsouc od nich svými dětskými zájmy, a jest nutno stále mu připomínati, co jest jeho povinností, jest třeba vybízeti, přidržovati je ku práci domácí. Ale většinou nyní není, kdo by to činil. Chybí autorita otců, a matce zabrané starostmi, jak sežene na chléb, jak potom dostati ten chléb samotný, matce vyčerpané sháněním a klopotováním, ubčhané, ustarané a přirozeně nikoli vždy v náladě dobré a klidné, nezbývalo sil, aby o toto také ještě pečovala a často na to ani nevzpomněla. Nesmíme zapomenouti ani okolnosti, že po tu část roku, kdy se nejintensivněji pracuje — na podzim a v zimě — namnoze byly školy uzavřeny pro nedostatek uhlí, doma nebylo čím svítit a že příbytky byly většinou nevytopené, studené. Také třeba uvážiti, že žactvo bylo dlouho bez učebnic. Žactvo odvyklo doma pracovati a — nedbá. Jaký div? Jestliže se s rozhodujícího místa tak málo dbalo, aby žactvo mělo doma na čem se cvičiti a z čeho opakovati, kterak měly nedospělé a nerozumné bytosti dětské dohánčti toto vážné opomenutí vlastním přičiněním.

Nejsilněji a nejpovážlivěji se obráží účinek válečných let ve mravním životě naší mládeže. O tom jsem již v této rubrice psal (ve čl. o mravně zpustlé mládeži) a jen ještě na jeden moment poukáži. Dítěti vštěpované, arcit daleko ještě nikoli pevně zakotvené mravní poučky a zásady silně jistě zviklalo, jeho neustálený a teprve se tvořící úsudek o mravnosti jednání velice zmátlo, co vidělo a slyšelo ze skutečného života za válečných let. Najisto působily na jeho mravnost docela rozkladně rozpory, které poznalo nebo vycítilo. Učilo se a kázalo se mu »miluj bližního«, ale dítě zvídalo z vypravování, z tisku, z »válečných« obrázků o nejstrašlivějších ukrutnostech, které líčívaly se namnoze do podrobností a velmi drasticky. Učilo se o milosrdenství a slitování, ale vidělo a poznávalo, kterak nabývá převahy pravý opak a nejedno si jistě povšimlo, že pro milosrdenství a slitování mnozí lidé za války byli přísně potrestáni. Učilo se, jak ohavná, zavržitelná a škod-

livá jest lež, klam, přetvářka, ale skutečnost poučila je velmi důrazně, že lež a klam staly se heslem dne, ba že staly se v hrůzných poměrech let válečných často nutným prostředkem sebeobrany a sebezáchovy. Hladovělo, bylo bosé, polonahé, ale kolem sebe vidělo rozmařilost, přepych získaný krádeží, podvodem, lichvou, neřestí. Co potom zmůže vštěpovati pravidlo »poctivosti nejdál dojdeš«? Tyto momenty zajisté jsou »přirozenými vychovateli« velice mocnými, proti nimž účinně působiti výchově školské i rodinné vůbec se vymyká. A kterak paralysovati to, co děti viděly a slyšely, když vstávaly po »frontách« nebo co zažily, když někdy také pod záminkou aprovisace oddávaly se zahálce, povalečství a rozličné nepleše pouličního života?

Víme, že úžasně se rozmohly krádeže dětí. A sledujeme-li to, jak k nim došlo, jak byly provedeny, přicházíme většinou k stejnému poznatku, že spáchány byly vlivem příkladu, svodem i přímým návodem. Tito činitelé ve značné míře působí i při jiných deliktech mládeže. Jejich účinek zvláště u některých dětí jest schvacující. Jest neodolatelný a neodvratný tam, kde jest pro ně p ř i p r a v e n a p ů d a p s y c h o p a t i c k o u k o n s t i t u c í d ě t í. Kdybychom u nás, jako se již namnoze v cizině děje, podrobně vyšetřili a vědecky, lékařsky, psychologicky, psychiatricky zkoumali děti, které tvoří kategorii notorických darebáků, shledalo by se v četných případech, že vlastním podkladem jejich darebnosti jest m o m e n t n e u r o p a t i c k ý nebo p s y c h o p a t i c k ý, že p ů v o d n í p ř í č i n o u j e s t n e r v o v ě p s y c h i c k á s l a b o s t, d i s p o s i c e p s y c h o p a t i c k é, zpívu sotva patrné nebo utajené ú c h y l k y d u š e v n í (n e j e n o m s l a b o m y s l n o s t, nýbrž řada úchylek, dle znaků svých nazvaných »lehčí«), které stupňují se a vyhraňují ve z ř e j m é v a d y mravní souběžně s p o k l e s e m n e r v o v é e n e r g i e: počátkem úpadku mravního jest úpadek organický. Vliv p r o s t ř e d í, hospodářských a rodinných p o m ě r ů dílo d o v r š í, příklad a svod už jen r o z v í j e j í protispolečenské t e n d e n c e a pomáhají jim dozráti ve s k u t k y zločinné povahy.

Vše, co jest příčinou duševní úchylnosti, co ji plodí, co jest jejímu vzniku příznivo, co ji vyvolává a zhoršuje, vystoupilo s válkou, hromadilo a zhustilo se ve svém účinku za let válečných. Duševně úchylných dětí jest již nyní značný počet, přibývá jich a až příliš pravděpodobný jest předpoklad, že děti, které zplodili lidé ubídnění útrapami války a svízelemi válečných let, děti, které prožily útlé dětství svoje v těchto dobách neklidu, útlaku, strádání a bídy, nebudou zdravé tělesně ani duševně. V nejbližších letech lze očekávati, že se ukáže hrozivý přírůstek dětí duševně úchylných a mezi nimi vystoupí asi také značné procento dětí v rozličném stupni slaboduchých.

Tedy celkem jest patrno, že válečná leta přivodila tělesný, rozumový i mravní úpadek mládeže, jehož rozsah a hloubku sotva dosud tušíme. To jest ostatně jen potvrzení předpokladu, o jehož správnosti hned na počátku války byli přesvědčeni mnozí, který však tehdy otevřeně nesměl vysloviti nikdo. Smutná skutečnost stojí před námi. Je čeho želeti. Trpko jest při tom vzpomínati, jak činitelé, jichž povinností bylo v zájmu výchovy a školství hájiti tělesného mravního zdraví, napomáhali této zkáze.

Ale teď není času lkáti a nestačí jen činiti výtky jistě svrchovaně oprávněné. Neboť nyní jest svrchovaně nutno učiniti hned dvojí: dobře uvážiti,

kterak dalo by se proniknavě a účinně všemu tomu odpomoci, potom neprodleně rázně chopiti se práce k uskutečnění, provedení. Sic otálením se zlo zmnoží.

J. Mauer.

LITERATURA.

Krásná

Antonie Menčlová: Země zaslíbená. Básně. V Praze 1918. Nákladem vlastním. — *Jaroslav J. Pixa:* Písně touhy a lásky. 1918. Nákladem Slovanského knihkupectví v Plzni. — *Jan Rokyta:* Lesní pohádka. Idyla. 1918. Hovory básníků. Svazek šestý. Nakladatel F. Topič v Praze. — Hlas Tatry. Anthologie z básníků slovenských. Uspořádal Fr. Frýdecký. 1918. Hovory básníků, svazek čtvrtý. Nakladatel F. Topič. — *F. L. Čelakovský:* Padesátka z mé tobolky. Vydala Grafická edice Veraikon v Praze 1918. — *Karel Piskoř:* Démon lidství. Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze. — *Anna Ziegloserová:* Tmy a svítání. Nakl. Zemědělské knihkupectví A. Neubert v Praze 1918.

Z drobných sešitků poslední naší produkce básnické upoutají v první řadě biblické zpěvy mladé básnířky Antonie Menčlové. Zaujmou kritika odhodlaným objektivním vyřešením biblických mythů a dosti značným bohatstvím formální intonace. V řadě básní podává nám spisovatelka starozákonní motivy zhodnocené ideově, zmodernisované s hlediska dnešního toužícího, neuspokojeného, vášnivého a zase radostně oddaného člověka. Vzpomeneme-li velikých básníků, jimž Starý Zákon byl hlubokým zdrojem umělecké inspirace, od Miltona k Byronovi, od Alfréda de Vigny k Hugovi, k polským romantikům, k našemu Vrchlickému, od Goethova Fausta ke kosmickým hymnům Březinovým a modlitbám Bojkovým, vyznáme po přečtení těchto skromnějších ovšem, méně výrazných, ale čistých a hlubokých veršů, že začátečnice čestně obstojí vedle velikých vzorů a předchůdců. Ideová stránka jejího díla působí bohatstvím promyšleného, filosoficky zdisciplinovaného názoru příjemně. Jsou tu básně rázu výhradně myšlenkového. Z chaosu kosmického stvořil Bůh člověka, vykřesal jiskru božství v těle, jehož hmota ležela před nesmírnými věky v hlubinách mrákoty. A člověk na věky vzpíná ruce k Bohu — věčné inteligenci a radosti, touží, vzdoruje pyšně před branou ráje, kde andělé plamennými meči střeží zlatého plodu poznání. Eva, v ráji nespokojená, s žíznivou duší a lačným srdcem, se smyslnou žádostí objímající silné pruty stromu zapovědného, je prototypem moderní ženy; věčně se obrozující a zmlazená, první obět démona, spalující se ohněm vlastní vášně. A tak jde v řadě myšlenkových básní před námi galerie vůdců a proroků starozákonních. Mojžíš, tragický prorok, jenž typicky vyžívá bolesti marného volání, jenž nedochází země zaslíbené a ve svém jasnozření chápe, jak marně bude lidstvo k ní spěchati a její vidinou se opíjeti. Samuel zjeví se nám jako obět zaslepené lásky k člověku, pro niž pohrdl vůlí Hospodinovou, ze žalozpěvů Jeremiášových slyšíme hluboce procítěné vzdechy nad sešlým pokolením lidským, rodem Kainovým, jak je básnířčinu peru diktovala brutální doba válečného vraždění. Slibnou předností této hloubavé stránky mladistvých básní jest jejich prostá důslednost, nevšednost pojetí

a podání, průzračná plnost; nejsou zatíženy mlhavými abstrakcemi ani banální otřelostí.

Také ostatní drobnější básně rázu spíše lyrického, měkké genrové obrázky s osobitým rytmickým nápěvem, mají namnoze půvab vzdělané, vkusné, vědomě se oprošťující individuality. Z nich upoutají zase obrázky žen, tak oddané Ruth v lahodné idyle, tak zrazené a vznešené Thamar, tak toužící, zpěvné Sulamit. Ačkoli ideový ráz převládá, je tu i dosti básnických obrazů s orientální nádherou, zdrželivě a diskretně vznesených. Po stránce formální čteme většinou nezrýmované jamby, jejichž chod se ještě někdy vzpírá lehkému samozřejmému toku, čistější, stilovější jsou passáže hymnické, s volnými rytmy a hudebními závěrečnými tendencemi; mihne se i útvar strofický, až v posledních (posud neuměle, ale čistě) rýmovaných číslech ozve se tón lidový i harmonie náladová. Sešitek básní dosud nevyhraněných, nezcela výrazných, ale pozoruhodný slib do budoucnosti.

Naproti tomu knížka roztěkaných veršů Jaroslava J. Pixy nese zřetelnou pečeť básnické prvotiny. Jsou tu ovšem mnohé měkké, srdečné tóny, zvláště kde básník vzpomíná mládí, západočeských lesních hlubin a zasněných rybníků, venkovských chatek a intimního života. Ale jeho skromnost, nevýbojnost a nevýraznost nedává ještě tušiti budoucího básníka, nekryje vážnějších možností, jež by rozkvetly kdysi v umělecké dílo. Snad tu byla vinna nedávná poslední otrocká doba, kdy i náš básník, zotročený voják, prolil svou krev na cizí půdě mezi chrpy a kopretiny nehostinné nivy; snad dosud stesk po dětských dnech, matčině tváři a milenčiných loktech byl tak mocný, že překonával schopnost vnitřnější, naléhavější a osobitější noty; snad byly ohlasy starší lektury příliš silné, že nedopřály místa jadrnějšímu, mužnějšímu projevu. Cennější než vzpomínky z vojny, z nichž pokládám za nejsilnější kresbu opilé hnusné společnosti ve vídeňském Prateru, s krásným zakončením, že doma čekají rodné nivy těch silných dlaní, které v prodejném velkoměstě zahálejí, jest řada drobných lyrických básní, intonace někdy velmi rázovité a čisté (Měsíc, Jarní, Far niente). V číslech věsteckých, vlasteneckého důvěřivého rázu, marně hledáme tvrdý vzdor, z kořen vyvřelou nenávist (srovnej báseň Černotín, připsanou Bezručovi s mohutným pathosem bezkydského barda); spíše tu zaznívají tóny starších vlasteneckých básníků, nám v historii milých a vzácných, ale v dnešních ohlasech nových napodobitelů vybledá jejich primitivní kouzlo. Pixa je básník nesložitých, nevášnivých rysů, jeho erotika je sentimentální a pastorální. Nejcennější poměrně jsou srdečné vzpomínky na rodnou ves, domovské lesy, zasněné rybníky, jimž věnoval zvláště pěkné verše v elegii na zemřelého bratra.

Velmi zasloužilý slavista, překladatel, obětavý a zdatný pracovník na kulturním sblížení Slovanů Adolf Černý, vydal s básnickým jménem Jan Rokyta již řadu veršovaných knih, intimní, něžné a čisté lyriky. Skoro všechny znaky, které jsme konstatovali ve starších jeho sbírkách básnických, objevují se i v objektivní poslední idylle. Do zeleného rámce píseckých lesů, k hladině tichého jezera svádí uměleckou společnost veselého, zdravého malíře a tesklivého básníka, jenž je ze své melancholie vyléčen svěžím, bílým zjevem dívčím, jenž se rozradostní láskou a po letech jako šťastný otec s ženou a dcerou přichází opět k jezeru. Nevášnivá, plachá erotika líčena jest naivními, leckdy starodávnými obraty, básnického oživotnělého,

z kypícího bohatého zdroje citového, z velikých schopností postřehových nebo výrazových vyvěrajícího obrázku marně tu hledáme.

V době nejširšího zájmu o Slovensko vhod přichází anthologie ze starších i nových básníků slovenských, kterou uspořádal Fr. Frýdecký. Jak pořadatel v doslovu připomíná, určoval malý rozsah knížky, že bylo možno čtenáři podati jen úvod do slovenské poesie, jen vnadu a povzbuzení. První zřetel byl umělecký; díla tedy menší básnické ceny byla vypuštěna, ať byla jejich tendence jakákoliv. Stanovisko to je celkem správné. Ze starších básníků před Štúrovou odlukou pojaty jsou ukázky z bernolákovce Jana Hollého, velkou část zaujímají výběry z básníků školy Štúrovy Ondřeje Sládkoviče, Samo Chalúpky, Karla Kuzmányho, Janka Krále, Janka Kolinčáka a Jana Botta. Temperamentní a významný zakladatel školy neměl býti pominut, rovněž z Jos. Mil. Hurbana nebo Michala Hodži byly by vítány ukázky. Z čísel volených příliš mnoho jest zřejmých ohlasů českého básnictví nebo literatur cizích. Tak první báseň Jana Hollého Pláč matky Slávy je zřejmé napodobení Kollárova Předzpěvu, Hollého Jaroslav je naprostý ohlas Vergiliových Eklog. Bottova Báj na Dunaji živě připomíná Rukopis královédvorský, Bottova Smrt Jánošíkova, jakož i Kalinčákova báseň Moja mladosť nesou zřetelné stopy Máchova Máje. V takovém skrovném výběru měly spíše býti vybrány básně, které by zpřízvučnily osobitou, charakteristickou notu Slovenska; jak výhodně čtli by tu čtenáři některou z politických chanson z r. 1848, ukázku ze Sládkovičova Detvana, z Bottovy symbolické básně, třeba Maginhrad! Z jiných čísel převládá ohlas lidové písně na újmu osobitější notě básníkově (v ukázkách z veršů Janka Krále) Z novějších básníků přirozeně největším počtem básnických ukázek zastoupeni jsou Svetozar Hurban Vajanský, Hviezdoslav a Ivan Krasko. Ačkoli tedy s výborem nesouhlasíme v každém směru, nepochybujeme, že je to knížka prospěšná a že svůj úkol, aby vzbudila zájem o básnickou literaturu na bratrském Slovensku, vyplní.

»Padesátka z mé tobolky« Františka Lad. Čelakovského jest zajímavá a významná sbírka epigramů z doby největší životní tísně básníkovy, v níž Čelakovský, denuncovaný a sesazený redaktor, ulevil si hořkými satirami a invektivami. Obsah, ráz a literárně historický význam těchto padesáti výsměšků a protestů je znám. Dosud znali jsme Padesátku teprve ze znění v Sebraných spisech, poněvadž básník, jenž původně chtěl epigramy otisknouti 1837 v Časopise Českého musea, rozmrzel se na novou denunciaci a dal sazbu rozmetati, ponechal pouze několik výtisků důvěrným přátelům. Dru Dolanskému podařilo se nalézti jediný dnes známý starý výtisk a podle něho vydala grafická edice Veraikon Padesátku znovu, věrně ponechávajíc typy a celý ráz vzácného unikátu. Krátký přehled o historii Padesátky napsal do úvodu prof. Jakubec.

Z poslední literatury belletristické zajímavý jest román Karla Piskoře Démon lidství. Vzpomínáme při jeho čtení živě na experimentální, fantastické romány Arbesovy. Spisovatel vede čtenáře do tajemných spiritistických seancí, s dokonalou znalostí okultistických termínů a metod napíná pozornost a stupňuje sporý děj od počátečních senzačních ukázek přenášení lidské vůle a inteligence až k vrcholnému bodu, kdy Hyginu Kentovi za pomoci alchymistických příprav podaří se pod hvězdnou oblohou stvořiti dvojníka.

Byl-li až potud román rázu groteskního a romaneskního, nastupuje v druhé polovině část thésovitá a filosofická. Neboť rozpolcením duševní bytosti tvůrcovy, přelily se dobré stránky jeho (astrální bytost, jak se autor odborně vyslovuje) na dvojníka Hygina, kdežto surovější, materielní, zlá část povahy zůstává v Kentovi. Dramatický náraz nastává pak v kolisi lásky dvojníků k jemné a vznešené Almě, končí se na konec v pohnuté scéně, kde brutální Kent zavraždí svého dvojníka, jehož tělo ovšem rozpadá se v prchavou vůni atomů, duch pak vrací se ke Kentovi, takto obrozenému a napravenému. K prospěchu spisovatelovu dlužno říci, že se v této velmi groteskní a fantastické fabuli vystříhal křiklavých nevkusů, jakož nutno uznati jedrotnou, plynnou a obsažnou dikci filosofickou, jejímuž účelu slouží celý experiment napínavého arbesovského děje.

Anna Zieglosserová zůstává na půdě reální a vede čtenáře v řadě posledních povídek na český venkov, do osamělých mlýnů, mezi maloměstskou společnost, nejčastěji pak na drobné ostrůvky jaderského moře, vysazené věčnému příboji neumdlévajících vln. Hlavní zájem obrácen jest k ženským postavám, pravidelně zklamaným, trpícím v manželství, šosáckém a závistivém okolí. Jsou to malé románky napověděného dlouhého a bolestného života, potlačených slz, nepřekonatelného vzdoru. Častěji zajímá autorku problem ženy nadprůměrné, kulturně a povahově vyspělé, osudem postavené do nízkého, klepařského okolí, jehož duševní pustotu dovede řízně a jadrně ironisovati. Romantický ráz některých historek jeví se hlavně v účincích staré kletby, která vyplňuje se tragicky na dětech druhého a třetího pokolení. Nejsympatičtější jest poslední povídka Most, oproštěná vypiatých romantických situací a motivů, jimiž jsou naplněny mnohé z povídek předcházejících. V ní se zdarem pokusila se spisovatelka vykresliti životní poslání celé a energické, inteligentní ženy, která z umělkyně nalézá ve své bohaté duši dosti místa pro občtavou, oddanou lásku, zachraňující život milovanému muži. Na této půdě, zbavené nicotné sentimentality a dutého romantismu, daří se spisovatelčiným novelám nejlépe. *K. H.*

Poučná.

Národní čítanka. Umělecké snahy. Nákladem B. Kočího v Praze 1918. Uspořádali *Cyr. Merhout a Dr. Boh. Němec.* — Problem bídy a přirozené jevy hospodářské. Napsal *J. Novikov.* (Přeložil z francouzského Dr. Jaroslav Novák. Otázky a Názory. Nakl. J. Laichter.)

Když před rokem vydali pořadatelé Národní čítanky provolání, v němž vyložili českému obecenstvu svůj úmysl, že vydají populární encyklopedii všech vědomostí, které mají býti majetkem každého dnešního Čecha, byl jejich plán přijat jak velikou částí naší kritiky, tak zvláště českým čtenářstvem velmi sympaticky. Všichni cítili, že v době nesvobodné a zotročené, kdy nejlepší naše knihy byly rakouskou censurou zakazovány, vyřazovány z knihoven veřejných i školních, kdy čítanky pro naši mládež byly na věčnou hanbu původců i českých jejich pořadatelů znešvařovány nemravným a vynuceným rakouským patriotismem a do dětských duší vléván od-

porný jed chvály militarismu a jeho statečných, zištných, barbarských nebo neuvědomělých nástrojů, bude nejširšímu českému čtenářstvu velmi prospěšná kniha, která ukáže důrazně a věcně na pravý smysl národních dějin a české kulturní tradice, která svobodně vyloží vččně pravdivé a nezměnitelné zákony humanity, opravdové svobody a důstojnosti lidské i národní.

Čítanka vyšla ještě v době rakouské, všechny články psány byly s ohledem na válečnou censuru, jí byly také v tisku předkládány. To neznamená ovšem, že by z bázlivosti dělány byly přispěvateli nevhodné ústupky nedávným našim poměrům tiskovým. Ovšem, pokud se týče rozvrhu prací a seznamu statí, byly by za nové svobody nastaly určité významné změny. Tak zejména nalezly by tu místa ukázky nejvýznamnějšího moderního myslitele našeho, dnes nejvroucněji milovaného a slaveného Čecha, Tomáše Masaryka; tak přesunut by byl zájem s hlediska historického, kde zvláště důrazně a obšírně probrána jest starší fase českých dějin, v první řadě doba husitská, na obor novější historie, ostřeji a spravedlivěji byla by komentována neblahá vláda Habsburků, více pozornosti bylo by věnováno ústavním a politickým bojům českým v celé druhé polovině století devatenáctého, byly by analysovány a vylíčeny složky našeho života před válkou, z nichž se vyprýštil od počátku jednomyslný, živelný, s českou mravní opravdovostí cítěný odpor proti zločinnému násilí válečných států německého a maďarského, z nichž vyrostli naši mučenici a světci, legionáři, i naši neohrožení vůdcové a politikové za hranicemi i doma. Leccos z těchto přání mohlo snad i při mírnější, svobodnější censuře posledního válečného roku býti splněno.

Po této stránce bude se děliti Národní čítanka s osudem knih, dobrých českých spisů, které více či méně zakrytě snažily se i v dobách persekuce ukazovati jediný smysl českého poslání.

Pořadatelé z rozličných důvodů, které uvádějí v stručném doslovu, nedodrželi slibů a plánů prospektu. Vkusně vypravená kniha, přes půl šesta sta hustě potištěných stran obsahující, rozděluje se zřetelně na několik oddílů, které výhodněji měly býti i typografickou úpravou označeny. Mezi články populárně vědecké pěkně jsou připojeny vynikající básně a výňatky, obsahem a tendencí přimykající se k objektivním partiím, vzrušeně a naléhavě shrnující a vyzdvihující básnickým slovem syntesu epického klidného líčení.

Oddíly, na něž se zřejmě rozpadá celkový a hutný, bohatý obsah knihy, jsou tyto. V úvodních statích promlouvají K. Kramář, Jos. Černý, Jan Klecanda a Emil Svoboda o lásce k národu a vlasti. Vynikající jest zvláště článek Kramářův jasností, obsáhlostí a vysokým kulturním hlediskem, srdečným teplem, které proniká z každé řádky.

V části druhé, která jest nepoměrně obšírná, zabírajíc plnou třetinu knihy, vylíčen jest vynikajícími odborníky, ponejvíce universitními profesory nejlépe dnes u nás representované vědy historické, dějepisný obraz českého života od nejstarších dob až k českému národnímu a politickému probuzení.

Ideová stránka českého obrození odbyta jest naproti tomu velmi stručně a neúplně. Krátký výňatek z Denisova díla nemůže obsáhnouti ani základních prvků myšlenkových, literárních a společenských, které vedly a určovaly české probuzení v Praze a na venkově. Hned pak následují mo-

nografie předních vůdců politických, Palackého od dra Fliedra, Havlíčkova od dra Glücklicha, Riegrova od Jana Heidlera. Jak rádi bychom na tomto místě čtli výňatek z Masarykovy České otázky nebo z jeho Havlíčka!

Po oddílu historickém a politickém nastupuje část kulturně historická a vlastivědná. Zněmčenému území a otázce »Deutschböhmen«, která byla v době vydání čítanky naléhavější, než jest dnes, rozhodně měly býti věnovány úvahy. Morava vylíčena v historickém poměru k českému státu, z její rázovitosti přírodní vykresleny jen Radhošť a Valašsko. Články o Slezsku a Slovensku vhodně se druží k statím o zemi české. Pokud se týče kulturní rázovitosti československého národa, vylíčena jest ve statích o české vesnici, o našich selských krojích, o české písni lidové, o potřebné ochraně domoviny. Bohatství nerostné i plodinné, které bude hráti vynikající roli při hospodářském utvrzení našeho nového státu, nalezlo řádného popisu a výčtu ve statistických a národohospodářských popisech o československých nerostech, našich lesích, uhlí, o otázce budouciho národohospodářství, o národnostní povaze průmyslového a obchodního jednání. Velmi prospěšné bylo by bývalo statistické, makavé srovnání, jak vyssávány byly české země rakouským centralismem a jak výhodně utváří se hospodářský vývoj v našem novém státě. Mnoho materiálu v té věci snesl a řadu velmi působivých, pevně založených článků napsal prof Koloušek, z nichž aspoň ukázka byla by tu velmi vhod.

Ideové a umělecké perspektivy do lepší svobodné naší budoucnosti otvírá následující řada článků. Stati o českém státním právu, o sebeurčení národů, o naší samosprávě, o socialismu, demokratismu, o významu dělnictva v národě, volebním právu žen, o českých menšinách, Ústřední matici školské, o Sokolstvu, Národní radě a našich obranných organisacích tvoří na jedné straně bezpečnou basi niterného základu nového, svobodného a demokratického Čecha, na druhé straně ovšem budou brzy míti význam již jen historický. Otázce nového, svobodně vybudovaného školství, ušlechtilé mravní výchovy, péče o zdraví národa, otázce péče o děti a národního vzdělání všeobecného věnována jest řada kapitol. Málo místa mohly zaujmouti stati o jazyku českém, obě — Flajšhansova i Weingartova — hluboké a cenné. Nejméně však místa věnováno bylo pořadateli k vystižení významu a národnostního rázu české literatury. Přehledný článek o národnostní otázce v české literatuře daleko nemohl zachytiti ani nejzákladnějších ideových a uměleckých prvků pro výkvět našeho národního života, krásné písemnictví české, nad míru důležitých. Tu nemůžeme ušetřiti redakce, v níž bohužel ani literární historik, ani kritik, ani spisovatel, básník nebo belletrista, neměli slova, těžké výtky. Nedodržení slibů v prospektu, kde padesáti tisícům subskribujících čtenářů z chudších namnoze vrstev našeho lidu byly po stránce literární slibovány přehledy a články Jar. Vlčka, Jana Jakubce, Jos. Hanuše, F. X. Šaldy a jiných prvních literárních historiků a kritiků, jest těžkým proviněním na důvěřivých subskribentech a největší minus Národní čítanky. Nevím, proč vypadla jména Jar. Vlčka, F. X. Šaldy a jiná, mohu však z vlastní smutné zkušenosti se zmíniti o tom, jak pořadatelé vedli si k jiným spolupracovníkům. Nejde tu při obšírnějším vylíčení o věci osobní, nýbrž o věcné nedostatky a formu jednání pořadatelů, které zasluhují přísné a spravedlivé kritiky.

Redakce volila nesprávně dvojí princip: monografie význačných postav a úhrnné přehledy, v nichž se musely přední literární postavy opakovati. Literární monografie v Národní čítance jsou náhodně vybrány, dotýkají se vlastně jen počátků české vědy, kdežto postavám rázovitě českým, umělecky drahým a významným není věnována ani řádka, ani Čelakovskému, ani Erbenovi, ani Máchovi, ani Nerudovi, nemluvě o mladších. Je-li v článku o Jungmannovi poukázáno na vynikající buditelské zásluhy velkého vlastence, zasloužil patriarcha českého obrození Dobrovský aspoň stejného obrázku. Má-li býti Národní čítanka kompendiem veškerých základních vědomostí inteligentního Čecha — a při prozíravé, energické redakci mohla se jím při svých 570 stránkách státi —, čteme-li v ní v oddíle hudebním medailony Smetanův a Dvořákův, v oddíle výtvarném Manesův a Alšův, jest zhola nepochopitelné a naprosto neomluvitelné, že nová česká kultura literární, v níž starší národní tradice spojily se s moderním duchem a kořeny rasového, kmenovitého umění, mohla býti tak bezohledně vypuštěna. Původně slibovali vydavatelé též literární přehledy od významných badatelů a kritiků. Skutečně články ty byly také napsány a redakci odevzdány. Ale vinou málo orientované a energické redakce se stalo, že část historická rozrostla do takové šíře, že když polovina knihy byla vysázena a v y t i š t ě n a, horečně počalo teprve zkracování, oklešťování a vynechávání v ostatních částech knihy. Šli jsme tu v ochotě k redakci na krajní mez a mohu prozraditi, že na příklad profesor Jakubec dvakrát zkrátil podle přání redaktorů svůj rukopis o starším českém písemnictví. Podobně učinil i podepsaný referent ve statích o literatuře obrozenské a v přehledu nejnovějšího písemnictví. Byla to práce svrchovaně nepříjemná a trapná; neboť jistě jsme se všichni poctivě snažili, abychom formou nejstručnější a nejlidovější vyložili bohaté složky staršího i nového literárního umění. Ale tentkrát již materiál redaktorům přerostl přes hlavu; polovina knihy, bez energické ekonomie pořadatelů, byla vytištěna, materiál pro významnější oddíly druhé části byl překotně komolen a vymycován. Tak se stalo, že v díle literárním čtou se obšírné monografie Preslova a Purkyňova, ale pro Dobrovského, Máchu, Nerudu, Sv. Čecha, Jiráska nezbylo ani řádku. Když pak ani největší naše sebezapření pro dobrou věc redaktory neuspokojilo a nad to pan učitel Merhout stal se v podrážděných dopisech briskním, odmítli jsme rozmrzeni ochotu nového (třetího) přepracování a nesouhlasili ani s žádostí redakce, aby literární články vyšly v jakémsi ponižujícím přílepku k Národní čítance, v Knihovničce N. Č., o níž pořadatelé mluví v doslovu. Nabyli jsme velmi nepříjemné zkušenosti a marné byly mé osobní výklady redaktorům, že nutno mnohé zjevy nové naší poesie vykládati a chápati jako květ, syntesu naší národní kultury, jako nejvzácnější projev českého ducha a srdce, jako nejsvětlejší cíle postavené národu v dobách nesvobodných.

Přiznávám, že jest v těchto rekriminacích přimíšen tón osobního roztrpčení, ale jsem přesvědčen, že vylíčení případu veřejnosti jest prospěšné. Národní čítanka vyšla v 50.000 exemplářích a tiskne se vydání druhé. Její nedostatky padají tím více na váhu a její pořadatelé, mezi nimiž měl býti někdo, kdo by projevil větší porozumění národnímu významu našeho krásného písemnictví, měli si vésti daleko obezřeleji a objektivněji. Vybrání a seřazení tak obsáhlého a různorodého materiálu vyžaduje vysokého rozhledu

všeobecného a dlouhého řazení a upravování; rozhodně má býti taková publikace dána do tisku, až jest celý její obraz pořadatelům jasně patrný, zkrátka až je kniha hotova.

Mohli bychom vytknouti, že i jiné obory kulturního našeho života nejsou plně zastoupeny, zvláště české filosofii náležel by tu článek na místě neposledním. Úhrnem lze říci: články jsou v Čítance cenné a obsahem bohaté, přinesou do širokých vrstev prostého našeho čtenářstva jistě mnoho uvědomění a zdravého poučení. Pokud se však týče práce pořadatelů, nemůžeme ji ušetřiti významných výtek. O ryzí slohovou úpravu statí postaral se dr. Miloš Weingart, jemuž pořadatelé v doslovu děkují i za cenné rady v ohledu uspořádání. *K. H.*

J. Novikov: Problém bídy a přirozené jevy hospodářské.

J. Novikov, rodem Rus, naturalisovaný Francouz, je známý sociolog, který jako většina francouzských sociologů je dosud horlivým zastancem A. Smithova liberalismu; neostýchá se přisahati na známé heslo: »laissez faire, laissez aller...«, ba ani manchesterianismu neodmítá. Velmi pěkným, průzračným slohem snaží se čtenáře přesvědčiti, že jedině naprostá individuální svoboda dovede zaopatřiti lidstvo všemi potřebnými hmotnými prostředky, i že k tomu cíli žádná společenská nucenost a vázanost nejen není vhodnou, nýbrž naopak hmotnému blahobytu a jeho všeobecnému rozšíření mezi lidstvem nejvíce překáží. Nechce ani nijakému obmezování soukromého vlastnictví ani práva dědického, ba i silnějšímu zdanění takto nabytého vlastnictví se vzpírá. Nevidí, jak neobmezené, soukromé vlastnictví a dědictví silně přispívá k sociální nerovnosti i k nakupení kapitálu v rukách nečetných jednotlivců. Nechce také uznati, že úplně individualistické podnikání, společensky nespoutaná zištnost nevede vždy k nejlepšímu společenskému zaopatření lidstva celého ani jeho jednotlivých skupin.

J. Novikov tvrdí, že všecky společenské poruchy v hmotném zaopatřování lidstva jsou zaviňovány pouze olupováním a banditismem, které překážejí přizpůsobování přírody k účelům lidským a způsobují různé společenské zmatky a křivdy. Lékem proti olupování není socialismus a zvláště ne kolektivismus, který naopak zdržuje přizpůsobování přírodních prostředků a sil, ano je i ohrožuje. V tom směru J. Novikov socialismu křivdí a individualismu nadržuje, vidí v socialistických snahách jen samé nebezpečí, kdežto liberalistický individualismus je mu všelékem proti všem společenským neduhům i nedostatkům. Je příliš pravověrným liberálem, aby mohl postřehnouti jeho nesnáze a nedostatky, kdežto proti socialistickým směrům je neúprosným i stranickým kritikem.

Jeho skvělý sloh mu pomáhá přesvědčovati čtenáře. Zvláště je pozoruhodno, jak kritisuje — několik let před válkou — ruské socialisty. Jeho líčení následků sociální revoluce podle názorů ruských kolektivistů je zrovna prorockým vystižením řádění bolševického za světové války. Ale nezná jistě pravdu, když podobné důsledky vyvozuje pro všecky socialistické směry. — J. Novikov je vášnivým stranníkem, který svou výmluvností dovede získávati nerozhodného čtenáře. *R.*

UMĚNÍ.

Kus velkého uměleckého programu našeho.

Tři architekti naši promluvili velmi významně o vývoji naší moderní architektury.[1]

»Moderní architektura je schopna volného rytmu a volných proporcí. Řekněme citovějších, oproti architektuře eklektické, jež napodobuje a aplikuje jeden vybraný historický sloh jako přímý vzor.« Ale »i ona má vždy nějaké odezvy na zákonech, jimiž vládly slohy historické... Tedy je tu vždy výběr a harmonie s minulostí, přes to, že mnohým se zdá, že v moderní architektuře je vše převráceno. Opodstatněním současností i minulostí vedeni jsme k poesii a k novému výrazu«... V této »své schopnosti volné rytmiky a volných proporcí prodělává začasto klikatý vývoj, aby z mezinárodní tendence modernistní dostala se k svému typu domácímu.« Tak praví první.

»Nepřichází doba, po které jsme zoufale toužili a v jejíž příští téměř nevěřili? Neblíží se stav, o který tisíckrát v myšlenkách jsme se snažili?... Plodit a tvořit opravdové umění čistého života? Svítá...« Přítomná doba »připravuje nový vnitřní, kulturní boj, slavný a šťastný, jehož nositeli zajisté budou Slované, vedeni Čechy... Tato je tedy úloha, jež nás očekává: dosíci bohatostí duševní velikosti činové i z malých našich poměrů; býti veliký bez sta milionů duší, bez tisíců kilometrů železnic...« Třeba se naplnit čímsi podobným, jako kdysi stavitelé gotických katedrál; ty byly »stavěny odhodlanou vůlí a klenuty modlitbou a vírou.« Tak praví druhý.

»Mluvíváme však často s pýchou, jako bychom měli již n o v o u č e s k o u a r c h i t e k t u r u. Ale to není ještě c e l á architektura. Vše, co bylo dosud dosaženo, jest jen n o v ý n á z o r na hmotu, nové molekulární složení hmoty pro nás, nová její živoucnost, nová t k á ň hmoty... Máme tkáň, ale nemáme ještě osnovu, nejásejme tedy, že máme architekturu... jsme tak as ve třetině cesty.« Druhá třetina cesty za architekturou bude »probíti se k čisté, nám vlastní osnově podle našeho citu... Dalším stupněm krystalisace architektury na cestě k větším celkům je architektura, kterou nazveme ú č e l o v o u.... Rozřešení lidských účelů je do vzrůstu architektury zařaděno a to takto: hmota je totožná s půdou — vlastí, nad níž vyrůstá kmen — národní život a duch, který z této řady totožností vychází, vrací se do ní a vytváří z jejích jednotlivých oblastí organisované celky architektury. Taková architektura objímající již tvořivě i život je a r c h i t e k t u r o u n á r o d n í... obsáhnuvši i tento stupeň, tuto oblast sociální, stává se z čistého umění uměním národním. Tu jest třetí třetina jejího vývoje.«

»Šťastna je ona architektura, která je v obou svých částech, čisté i účelové, stejně úměrně založena a rozvinuta... Naše architektura, bojujíc marně svůj boj o objevení hmoty, nevěnovala se části sociální: založila se sice pevně v sobě a započala správně své budování zdola, avšak musí, má-li

[1] V l a s t i s l a v H o f m a n, O vývoji naší moderní architektury. — O. N o v o t n ý, Zápisky z interregna. — P a v e l J a n á k, Ve třetině cesty. (Volné Směry XIX., č. 9—12.)

být architekturou národní, obrátit se po vybudování svého řádu k pořádání účelu českého života. V tomto oddíle je vykonáno málo. Tak — nemáme ani nejnaléhavějších účelových typů, tím méně tradice a proto také tolik nespokojenosti... národ jako celek i jako jednotlivci nemá dosud úměrného a k němu souhlasného bytu. Nevíme dosud ani přibližně, jaký je pravý tvar a prostorovost české světnice, jaký rozvrh bytu souhlasí s povahou českého rodinného života.« Řada otázek: Je nám nutna a hodí se nám anglická »hall«? Jaký má být český rodinný dům? Jaký moderní městský dům činžovní? Jaká má být »podle českého ducha« zahrada? Jaké vilové kolonie? A ještě větší otázka: české město! »Skutečně víme mnohem více z úcty a obdivu o starém městě než o novém, v němž máme žít; na ruce lepí se při práci stále ještě stará schemata regulační. Ulice přímé či zakřivené? Jaký tvar náměstí by byl pravým prostorem pro český veřejný život? Atd. atd. Tak rostou česká města a vesnice, aniž je pro ně národního tvaru. A přece je nad českou půdou veliký vzduch, ochotný přijmout nové výrazné obrysy. Co do něho vztýčíme?... V architektuře typů (typ domu) a architektuře skupinové (stavba měst) byly pro nás směrodatny vlivy italské a německé, a přece musíme zde dojíti k jediným čistým typům prostorovým a objemovým, které budou od oněch zcela jiného jádra a budou vnitřní jednoty co do hmoty, obrovy i účelového tvaru... Tu je celá, veliká a poslední třetina cesty české architektury, kterou národ očekává zvláště netrpělivě« Tak praví třetí.

Není bez významu že tyto hlasy ozvaly se zrovna před příchodem velikého převratu, velikého našeho osvobození. Jsou to vážné hlasy, úvahy činorodé. Víra z nich mluví v osvobození toto a zároveň odhodlanost utvrzovat a upevňovat je a udržovat v čistotě nejryzejší. Hlasy těmi hlásí se tvůrčí činnost k níž třeba mohutných příprav a pevného obrnění. Nový náš stát bude potřebovat stavitelů. Oni budou jeho mluvčími a déle, než ostatní smrtelníci. Oni musí výtvory svými dokázat pravdu staré věštby: »Město vidím veliké —« i oprávněnost našeho snu: »Zemi vidím svobodnou a krásnou — —«. Architektura je přece viditelným znamením, viditelným výrazem povahy národní, rostoucí moci a vyspělosti národa, jeho vítězství, jeho svobody. Především v hlavním městě. V novém našem státě vznikne přece nová Praha a musí se připojit šťastně, jako silný k silnému — tu je totožnost povahy — k jedinečné kráse staré Prahy, ale musí se od ní lišit, poněvadž duchem jsme se změnili, a ještě více musí se lišit od dosavadní nové Prahy, bezcharakterní, stavěné ne pro ducha, ale jen pro tělo. Tato nová Praha bude zcela nová, velikých rysů, velikých linií. Musí v ní býti vyjádřeno naše vysvobození, naše jásotná radost z něho, naše radost z vítězství, naše láska k svobodě, a zároveň naše pevnost, odhodlanost a víra, že udržíme si toto vítězství, že vybudujeme si stát vzorný, jenž váží si své svobody, přeje svobody každému, ale na svou sáhnout si nedá. Takovou řečí bude mluvit i architektura nové Prahy k národu osvobozenému. I kámen i kov musí být osvobozen od tíže hmoty své a nabýt vzletu, jako se stalo v Řecku a v gotické Francii nejvýmluvněji. Dílo našeho osvobození je tak neobyčejně nové, že potřebuje ve všem svého nového výrazu. V novém vzduchu našem, v té uvolněnosti přiložíme na všecko větší měřítko. Český loket musí být od nynějška delší. Nová Praha, volná, vzdušná, vzletná, ať se pojí k Praze staré, té čarovné krystalové skupině české minulosti: volná, vzdušná, vzletná Praha svobodných

a svobodymilovných občanů, a nikoliv chamtivých, hrabivých sobců, kteří by každý čtvereční metr chtěli zištně zastavit. Volnou, vzdušnou, vzletnou musí novou Prahu učinit naši architekti. Jim připadne řešit veliké, čestné a radostné úkoly: vytvořit náš chrám národní a občanské svobody — parlament, budovy strážců duševních i hmotných statků národních — budovy ministerstev, budovy národní naší kultury: Národní knihovny, Národní obrazárny, Veliké opery, university, techniky, Akademického domu — je v tom hrozný zlozvuk, páchnoucí parvenuovštinou: mít parádní domy bankovní, ale pro všecku naši vysokoškolskou mládež z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska mít jen těsný, umouněný, nevlídný činžáček; toť jako kdybychom přišli někam do parádních komnat, ale náhodou zahlídli, že děti ponechány jsou v zadní komůrce na starost služce — dále Sokolská závodiště, Školu Husovu, budovy pro sociální péči a jiné; pro tyto vynikající budovy najít vynikající místa a na místech nejvíce vynikajících, nejvhodnějších postavit významné pomníky, především z nejlepší české žuly Vítěznou bránu, jež bude na věky hlásat slávu našich hrdinů, Masarykovu a našich legií.

To všecko a ještě více — na př. dům rodinný, jak pěkně už řekl arch. Janák, nebo milý a krásný úkol: obecnou školu — musí vyřešit naši architekti. Do té nové veliké Prahy musí oni nám vkreslit volné sady a za ní veliký Národní park, prostírající se z Obory královské do Šárky a celou Šárkou pro budoucí milionovou Prahu. To všecko nebude hned, ani za rok, ani za pět let — spokojíme se zatím interregnem — ale bude to. Našim architektům již hlava hoří.

To všecko musí býti myšleno a tvořeno ve velkém měřítku pro velkou přítomnost a ještě větší budoucnost. Ale ve velikém měřítku musejí také růsti naše občanské ctnosti. Bez nich by všecky ty budovy a pomníky a parky, ve velkém měřítku vytvořené, byly novou Potemkinovskou vesnicí. »Prokážete největší službu národu, když pozvednete ne střechy domů, nýbrž duše občanů. Neboť lépe jest, aby veliké duše přebývaly v domech malých, nežli aby nízké duše číhaly v domech největších.« Tato zlatá slova Epiktétova měla by býti vtesána do průčelí budoucího našeho parlamentu a každé naší radnice, aby svítila všem a vždycky do dálky.

Ale nejen novou Prahu musí mít na mysli naši architekti, nýbrž všecky země našeho státu a všecky jejich kraje. Znovu a znovu musíme volat a opakovat a zdůrazňovat: Chceme, aby země naše byly nejen svobodné, ale také k r á s n é, naším odstínem krásy, naším půvabem. Chceme, aby národ pokládal k r á s u za sílu tak životodárnou, jako všecko ostatní dobro a všecku ostatní pravdu. S Ruskinem, volajícím k mladému pokolení anglickému, voláme k mladému pokolení našemu prosbu, aby »snažili se cítit veškerou silou svého mládí, že jenom ten národ jest hoden půdy a okolí, jež byl zdědil, který veškerými činy a uměními je zlíbezňuje pro své dítky.«

T.

ZPRÁVY.

T. G. Masaryk. Ed. Beneš, Přemysl Šámal, Milan Štefanik. Oba první redigovali Naši Dobu, již Masaryk založil. A přece jména jejich za krutovlády vojenské nesměla býti v Naší Době otištěna, ba byl konfiskován i nevinný opis »dřívější redaktor Naší Doby«. Už to nahánělo strach těm, kdo chtěli udržet spuchřelé Rakousko. Naše Doba byla ohrožena a sám oběma jsem byl pověřen, abych ji v dobách persekuce chránil a zachoval pro lepší budoucnost. Jsem šťasten, že se mi to podařilo v poměrech nad jiné kritických. Dnes, kdy povznášíme zrak radostí zářící do doby lepší, pociťujeme všichni radost nadšenou nad tím, že zvítězila prací neúnavnou tří našich politiků a bojovníků zahraničních, jich statečných pomocníků a hrdinstvím českých legií dobrá věc česká, že zvítězily pravda a právo nad lží a bezprávím, mravní síla nad hrubou mocí, světlo nad tmou, svoboda nad porobou — duch nad hmotou. Vstupujeme v nový, krásný, radostný život a pozdravujeme v Masarykovi prvého presidenta československé republiky. Masaryk je dokonatel našeho národního obrození, s ním jako vůdcem stáváme se občany a občankami vlastního samostatného státu. Pro národ obětoval vše, štěstí osobní i rodinné, život vlastní položil v sázku, nadšeně a neohroženě pokračoval v životním díle Komenského a Palackého. Byl jako Komenský »muž touhy« (vir desiderii), ale nikoli již touhy zklamané a nesplněné, nýbrž muž činu, přítel a rádce velikého W. Wilsona, jenž právem se nazývá »soudcem světa« (arbiter mundi), politik, organisátor vítězných českých legií, zjev světlé, radostné, nadšené naděje. Životním přesvědčením a odvážným činem dovedl v krásné harmonii sloučiti v bytosti své Žižku a Chelčického. Dnes požívá neomezené úcty, lásky, vděčnosti všech dobrých Čechů a celého vzdělaného světa. K němu druží se Ed. Beneš, pomocník a rádce jeho odvahy neohrožené, jež se nelekala žádného nebezpečí. V prvých letech válečných doma vedl akci záchrannou za účinné pomoci skromného, neohroženého a krajně obětavého Přemysla Šámala a odevzdal mu prapor Masarykův, když odcházel v krajním nebezpečí, ve kterém mu šlo o život, do přátelské ciziny. A tam duchem politicky založeným, rozmyslem vynalézavým a bystrým zjednával našemu národu uznání dohodových politiků a přátelství států, v nichž se o nás vědělo dříve tak málo anebo rozšířeny byly představy nesprávné. Oba byli učiteli české filosofické fakulty, oba filosofové a sociologové plnili odkaz Komenského a prokázali pravdu slov Platonových, že filosofové mají býti ve státě spořádaném králi. A Beneš vykonal tolik se zdarem dokonalým za pomoci astronoma Milana Štefanika, doktoru filosofie české university, jenž se chopil meče na obranu a záchranu dobra a pravdy a stal se prvým naším vojevůdcem. Všem těmto mužům národ český vděčí dnes s nadšenou radostí za svou novou svobodu a počíná žíti život nový, radostný, nadšený, samostatný. *Dra.*

Lidová vysoká škola pro venkovské dívky. Ve Würtemberce rozhodli se uspořádati ke konci října letošního roku »vysokou školu pro dívky venkovské«. Vyučování v této škole potrvá čtyři a půl měsíce a v učební osnově nalézáme předměty: biologii (Lebenskunde), občanskou nauku, přírodopis (s hygienou), hospodářství, nauku o potravinách, posléze: péči o kojence a děti, zpěv a tělocvik.

Lidová vysoká škola ve Vireburce vznikla letos a to na podnět vyšlý z kruhů vysokoškolského studentstva. Dvanáctičlenný výbor, v němž také starosta města jest zastoupen, pečuje o její uskutečnění a prof. Dr. Piloty zahájil ji již slavnostní přednáškou z oboru nauky občanské. *Č.*

Zprávy knižní a literární. Onciul, Dr. v., Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänien. Gotha 1917. VIII.-133 S. M 4. Věcně psaná orientace po rumunských poměrech. V krátce podává se historický vývoj. O půdě, lidu, hospodářských, kulturních, politických a sociálních poměrech sneseno jest mnoho materiálu. — Friedrich Meinecke, Probleme des Weltkrieges. München u. Berlin 1917. 136 S. M 1·80. Známý německý historik vydává tu ve formě knižní ty z řady článků prve roztroušených v denících a časopisech, jež pokládá za nejdůležitější. Prozrazují jeho živý a vřelý poměr k dění a velikým problémům přítomnosti. Základním motivem spisu jsou myšlenky o nutnosti historického smyslu jak u jednajícího státníka, tak i u občana povolaného ku konání politické povinnosti, o ovládání instinktů násilných u celých národů, o mezích demokratického vývoje, o proniknutí bytí a jednání státu duchem pravé kultury, a o nutnosti zachrániti pro budoucnost v nynější kritické době vědomí společenství kultury. — Friedrich Muckle, Die Geschichte der sozialistischen Ideen im 19. Jahrhundert. 2. Aufl. Leipzig u. Berlin 1917. I. svaz.: Der rationale Sozialismus 156 S. M 1·20. II. svaz.: Proudhon und der entwicklungsgeschichtliche Sozialismus. 152 S. M 1·20. Jest to sice populární, ale při tom vědeckému měřítku vyhovující podání nejdůležitějších socialistických systémů 19. století, vydané jako svazeček 269. a 270. známé sbírky »Aus Natur und Geisteswelt«. — Dr. Anton Hofrichter, Krieg und Handelsrivalität. Ein Kritischer Beitrag zur deutsch-englischen Politik. Berlin 1917. 104 S. M 2. Autor snaží se dokázati, že protiva hospodářských zájmů Anglie a Německa není důvodem, nýbrž pouze následkem války lidské vůbec. Dovozuje to množstvím zajímavých číslic. Dle jeho mínění protiva mezi oběma národy nebyla tak veliká, aby se nebyla dala po dobrém odstraniti. Teprve během války vyvinul se vlastně onen hospodářský zápas, který se strany Anglie, dle názoru autorova, jest veden více s oním velikým cílem před očima. Rozkvět britského obchodu po válce po zničení německého obchodu ve válce. — Prof. Dr. Robert Redslob, Das Problem des Völkerrechts. Leipzig 1917. VI.-392 S. M 12. Studie o vývoji národů k universálnímu systému států, který zaručuje platnost a účinnost mezinárodního práva. — Edgar Milhaud, La société des nations. Paris 1917. 268 S. Frcs 3·50. Sebrání článků uveřejněných v různých dobách v časopisech a novinách. Lze v nich sledovati vývoj myšlenky jak utvořiti společnost národů, jíž by se zúčastnily všechny státy.

NAKLADATELŮV OTEVŘENÝ LIST A OZNÁMENÍ.

Když na začátku války děs a hrůza omračovaly svět, mnozí i kostelně nábožní se zříkali víry v Boha a mnozí zčetlí pohrdavě odmítali všecko úsilí o vzdělání, všecku filosofii. Co prý se načetli, naposlouchali; teď se ukázalo, že bylo marné všecko... Kde humanita, vznešeno, krásno, dobro, kde cit a karakter! Vítězí bestialita, kultura zvrací se v barbarství a Bůh nesráží furii k zemi! Jakými se objevili lidé dvacátého století? Vždyť vše, co se děje, je dílem ducha a rukou lidských!

Mnohý kuturní pracovník nedůvěřivě se zahleděl na účel a prospěch své činnosti. Sám jsem se v pochybách pozastavoval. Posud jsem se bláhově domníval, že i moje práce směřuje k určitému cíli, že něco chce a znamená. Skutečně, lidé se knize vyhýbali. Nevěří anebo nenávidí? A k tomu dolehla vojenská diktatura, policie a censura ucpávaly ústa a ruce svazovaly, pošta tvrdošijně žádala při expedici každé jednotlivé knihy a sešitu o průkaz a svolení policie.

Veřejnost dle mého zdání přehlíží fakta, že nejen autor, ale i nakladatel a s ním knihkupecký svět jsou důležitými veřejnými činovníky ve službách kultury; jsou řečníky, jsou i školami, pořádají kursy a extensní přednášky, a mohou být a jsou — dobré i špatné. Nakladatel propaguje a socialisuje vědu a umění, zasahuje do politiky, uvádí na přetřes životní vážné otázky. Jeho slovem jsou knihy, které tiskne a vydává, ačkoli jich sám nenapsal. Nakladatel má svoji tribunu a má své věrné a vděčné posluchače, jichž není deset nebo sto, ale tisíce, a jsou-li tisíce, jistě strhne a vede mnohé a mnohé.

V prvých dnech války začali někteří lidé přemýšleti o zodpovědnosti. Každý za svoji práci má být a je zodpověden! Sám sobě jsem sliboval, že, byl-li jsem dosud zdrželivý, tož příště teprve nevydám knihy, která by neměla smyslu a pádného důvodu.

V druhé polovici roku 1917 udál se pro knižní trh nenadálý obrat. Z fronty a z vojenských stanovišť začaly docházeti četné objednávky knih a i po vlastech českých o knihu vzrostl neobyčejný zájem. Mně specielně zajímalo, jak hledány jsou mé Otázky a Názory. Lidé a vojáci začali toužiti a nalézati svou útěchu a povzbuzení v četbě a studiu. Nebyli to jen materielní pohnutky, že není kam jíti, že není piva, že je draho, ač snad o Vánocích hojně podnítil odbyt nedostatek jiných předmětů a v poměru k všemu skutečná veliká láce knih...

A nyní vražedná furie leží povalena. Nastává klid a návrat k práci. Když jsem před čtvrtstoletím zahajoval vydávání Výboru nejlepších spisů poučných, napsal jsem do prospektu, že přes všechen kulturní ruch a přes všechen rozkvět krásného písemnictví českého v naukové literatuře stále poměrně málo u nás se děje, nebo kdo touží po trochu hlubším všeobecném vzdělání, marně se ohlíží po spisech, které by mu posloužily; že kromě školních učebnic nemáme na příklad ani úplného dějepisu všeobecného, nemáme dějin filosofie, dějin náboženství, politiky, literatur atd., a že z velkých myslitelů světových všech

dob a národů rovněž máme pramálo. Nakladatelé tu tam zasáhli a vydali těžší věc, leč většinou se zklamali a hmotně utrpěli. Jest a bude vždy více těch, kteří hledají v knize pouhou zábavu, aneb dokonce jen pastvu pro oči, a proto také literární podnikatelstvo vždy spíše se vrhá na věc, která zaručuje odbyt a větší zisk.

Kterak od těch dob poměry se změnily, co vážné práce vykonáno na všech stranách a ve všech oborech! Dnes zajisté nemůže být o tom pochyby, že tato práce spisovatelů, učenců a umělců v spolku s nakladateli nebyla marná, bezpečně sloužila k našemu vzrůstu a sesílení. Vykonal-li jsem sám snad méně než očekáváno, prozrazuji, že i činnost nakladatelovu podmiňuje hmotný úspěch a obmezují finanční prostředky.

Všichni jsme nyní nedočkavi, všichni chceme něčím přispěti k dílu, však cesty posud jsou zataraseny; třeba je mnoho nezaměstnaných, není dostatek pracovních sil, není materialií, měna je nejistá a ceny něčeho jsou vyšší než za války. A přece není možno vyčkávati! Jsem rád, mohu-li oznámiti, že v nejbližší době přikročím k vydání díla, které, znamenajíc samo sebou literární událost, zvláštní shodou okolností stává se téměř symbolickým výrazem a trvalým památníkem dostavivšího se uskutečnění našich národních snů a tužeb a nadcházejících začátků nové doby našeho národního života. Sotva lze si představiti vhodnějšího spojení, než když nejvýznamnější okamžik v dějinách našeho novodobého dějinného vývoje provázen bude vydáním cenného vědeckého díla o nejznamenitější době našich dějin starších a o jednom z nejslavnějších synů našeho národa. A dílem takovým zajisté jest veliký spis, který vyjde mým nákladem, totiž

MISTR JAN HUS.

ŽIVOT A UČENÍ.

Napsali Václav Novotný a Vlastimil Kybal.

Dílo toto, které bylo poctěno jubilejní cenou České Akademie, zaujme více než 130 tiskových archů a lze o něm plným právem říci, že jest v naší literatuře svého druhu jediné, a že ani žádná jiná literatura nemůže se o Husovi a jeho době vykázati dílem podobným, jak toho již jména obou spisovatelů mohou býti zárukou. Prof. Novotný jest obecně uznáván za jednoho z nejlepších znalců osoby a doby Husovy, profesor Kybal uvedl se do literatury svým velikým dílem o Matějovi z Janova, v němž zvláště také partiím rozboru učení Matějova věnovaným dostalo se obecného uznání, jako také četné jiné práce jeho vynikají právě schopností zachytiti a vystihnouti středověké nálady náboženské.

Zření k těmto okolnostem vedlo také oba spisovatele při spisování nynějšího jejich velikého společného díla. Spis Mistr Jan Hus rozdělen jest na dva díly, z nichž první z péra prof. Novotného podává široce založený, na základě všech dostupných pramenů a literatury a s částečným užitím pramenů dosud jen rukopisně známých, podaný podrobný životopis Mistra Jana Husa, jehož postava zde kreslena v širokém rámci dobovém v plném svém vývoji duševním i literárním. A co zde naznačeno pouze širokými rysy s hlediska vývojového, do-

plňuje zevrubným přihlédnutím k detailu díl druhý z péra docenta Kybala podávající soustavný přehled učení Husova se zřením k jeho pramenům i významu, s ustavičným přihlížením k učení souvěké církve, současníků i protivníků Husových, čímž arci vlastní význam učení Husova teprve náležitě vyniká.

Oba spisovatelé pracovali arci každý samostatně, ale v neustálém styku a dorozumění, takže oba díly tvoří jediný, nerozlučný celek, doplňují se navzájem a ve svém spojení podávají ucelený obraz celého zjevu Husova.

Zkrátka jde o spis, jímž se nám poprvé dostává díla, jež literatura naše světlé postavě Husově dávno již byla dlužna a které každému vzdělanému příslušníku našeho národa jest prostě nepostrádatelné.

Spis Mistr Jan Hus bude vycházeti ve Výboru nejlepších spisů poučných po sešitech a mimo to celkově ve čtyřech objemných svazcích. Rukopis je k tisku úplně připraven.

Podotýkám, že ve vydávání Českých dějin bude ovšem pokračováno.

Kromě díla »Mistr Jan Hus« oznamuji další nový a též důležitý a i časový podnik:

DĚJINY NÁRODŮ.

Konečný výsledek strašné války světové změnil úplně dosavadní politické seskupení států a národů evropských, zvláště pak seskupení a vzájemný poměr národů slovanských. Všichni stali se sobě bližšími sousedy, když padly umělé přehrady, které jejich těsnějším stykům překážely. Jmenovitě českému národu otevřela se teď vyhlídka rozvinovati přátelské sousedské styky s Jihoslovany. Jest tudíž potřebí, aby se náležitě obeznámil s jejich národními tradicemi, tužbami, ideály, s jejich poměry společenskými a hospodářskými, s jejich plody duševními. Poněvadž přítomný stav každého národa tkví v jeho minulém vývoji, jako strom ve svém kořeni, jest znalost jeho dějin základní podmínkou ku pochopení všeho, co duši národa ovládá a co jest vzpružinou jeho přítomné činnosti a úsilí. Ze všech Jihoslovanů nejvýznačnější místo zaujímali vždycky a zaujímají zvláště nyní Srbové, národ s nejpohnutějšími dějinami, národ veliké slávy, ale i tragiky, národ, který rozvíjel se na rozhraní dvou kulturních oblastí, románsko-germánské a byzantské. Znáti tudíž dějiny srbského národa jest z nejčasovějších potřeb novověkého českého člověka.

Této potřebě vyhovuje náležitou měrou spis

Stanoje Stanojeviće, **DĚJINY SRBSKÉHO NÁRODA,**

jehož 2. oprav. a doplněné vydání vyšlo v Bělehradě r. 1910. Jest to pozoruhodný, populární a informativní spis v nejlepším slova smyslu, spis psaný vynikajícím srbským dějepiscem, profesorem bělehradské university, žákem vídeňského profesora Konstantina Jirečka a odchovance ruských universit. Vyznačuje se moderním pojetím srbských dějin a pěkným slohem. Nejsa přeplněn podrobnostmi, líčí podstatné rysy dějin srbských, jakožto součástky velikého celku dějin světových a sleduje tok událostí až do doby svého sepsání a podává tedy zároveň i filosofii dějin srbských. Zčeštění jeho již před válkou jevilo se velice potřebným — tím spíše tedy nyní. Vyšel sice mezi tím důkladný německý spis Jirečkův, »Geschichte der Serben«, ale tento sáhá pouze do r. 1537 a hodí se spíše jen pro odborníky. Jirečkův článek o dějinách srbských v »Ottově Nauč. Slovníku« je málo komu přístupný a příliš stručný.

Český překlad provedený od Dr. Milady Paulové přehlédl univ. prof. Dr. Jaroslav Bidlo.

Dějiny srbského národa vyjdou v jednom svazku asi 350 stran objemném, jejž ale bude předcházeti menší spis

DĚJINY ANGLIE.

Studie politického vývoje. Napsal *A. F. Pollard,* profesor anglických dějin na universitě londýnské. Přeložil a poznámkami opatřil F. Chudoba. Tento spis, as 150 str. objemný, hutný, velmi obsažný, podává jasný obraz o věcech, kterých si má všímati dnes každý vzdělaný čtenář. Je rozvržen v kapitoly:

I. Základy Anglie 55 př. Kr. — 1066 po Kr. II. Anglie pod hladinou. 1066—1272. III. Anglický národ se vynořuje. 1272—1485. IV. Národnost na postupu. 1485—1603. V. Zápas o vládu lidovou. 1603—1815. VI. Vzrůst Anglie. 1603—1815. VII. Převrat v průmyslu VIII. Století světové říše 1815—1911. IX. Anglická demokracie.

Po Dějinách srbského národa, vyjdou ve dvou menších svazcích Dějiny národa ruského, a ve dvou svazcích Dějiny národa anglického. Všecky jsou psány s hlediska kulturního a sociálního vývoje. Jsou slíbeny i původní práce vynikajících odborníků.

RUSKO A EVROPA

dílo prof. T. G. Masaryka, jehož tisk byl zastaven, bude nyní dále vydáváno.

Jan Laichter.

Knihkupectví .....

Objednávám a žádám o pravidelné zasílání díla prof. V. NOVOTNÉHO a Dr. VLAST. KYBALA

MISTR JAN HUS *sešit 1. / svazek I.* } *atd. až do úplného ukončení*

Úplná adresa:

V ..... *dne* *191*

Filosof vladař.

Napsal prof. Břetislav Foustka.

(Na uvítanou presidenta Masaryka.)

Je tomu bezmála dva a půl tisíce let, co na půdě slavné Hellady, v athenském přístavě Peiraieu, konána poprve slavnost thrácké bohyně Luny, bohyně Bendis. Slavnosti, jež slibovala být velmi skvělá, šel se účastnit z Athen i sám Sokrates se svým přítelem Glaukonem. Zúčastnili se i pocty bohyni i krásné podívané na průvod, v němž kráčel květ kmene attického i slavná poselstva thrácká. Když se již vraceli do Athen, shlédl je Polemarchos a poslal za nimi chlapce, aby je pozval k přátelské schůzce v jeho domě v Peiraieu. Sokrates i Glaukon vyhověli pozvání. V domě Polemarchově našli řadu přátel, s nimiž se pak rozpředla památná rozmluva o spravedlnosti jako základu života a základní ctnosti ve státě. Tak nám to před oči předvádí božský filosof Platon, žák Sokratův, ve svém nesmrtelném díle o státě, v němž podává hluboké své názory o podmínkách a způsobech života ve státě, o různých ústavách státních a v němž pak kreslí obraz ideálního státu, jaký by si přál zosnovat a jaký se mu zdál spásou řeckého života.

V této proslavené rozmluvě nahodila se příležitost promluvit také o významu a postavení filosofa ve státě. A tu Platon ústy Sokratovými pronáší památný výrok, že v pravém a dokonalém státě filosof chtě nechtě musí se stát vladařem anebo aspoň vladař musí být prodchnut opravdovou láskou k pravé filosofii.

O vladaři má Platon vznešené ponětí. Představuje si jej jako povzneseného člověka, jenž s vrcholné výše zrakem dalekozírným s božskou prozřetelností pohlíží na svět i stát a s opravdovou láskou jej vede a chrání. Krásným názvem jej pojmenovává: je to strážce, jenž s celou duší bdí nad blahem všech.

Kdo jiný je způsobilejší k tak velikému a krásnému úkolu nežli filosof, míní Platon, ovšem pravý, skutečný filosof? Ten je pravý filosof, jehož mysl je obrácena k tomu, co je věčnou nepomíjející podstatou veškeré eksistence a všeho dění. Musí postřehnout, co je obecného, všeobecně platného. Musí chápat minulost i přítomnost. Pravý filosof je pozorovatelem »všeho času a veškeré eksistence« — παντὸς μὲν χρόνου, πάσης δὲ οὐσίας. Proto mysl jeho nedá se strhnout žádnými všedními, pomíjejícími, malichernými, nahodilými úkazy. Jedním z hlavních znaků filosofa je dále, že miluje vášnivě pravdu a spravedlnost. Není v něm nízkého sklonu, není v něm nic neušlechtilého a nesvobodného. Ve své povaze slučuje velkost i uměřenost. Takový filosof bude schopen vlády.

Ale Platon činí na státníka, na vladaře ještě jiný požadavek: nemá to být pouhý teoretik, sebe ideálnější, ale má mít zkušenost života a světa. Co do této zkušenosti nemá státi za lidmi praktiky — jakož skutečně vidíme, že filosofové řečtí nebyli pouzí knižní teoretikové, ale že se stýkali se svým okolím, s lidem, vždyť Sokrates ani nepsal svou filosofii, jen s lidmi, s občany měl filosofické rozhovory. A Platon sám zcestoval velký kus světa a učinil i pokus, zdali by nebylo možno uskutečnit stát dle jeho představy.

Filosof Platonův, jenž má být vládcem a strážcem, má v sobě spojovat i pravou mysl teoretickou i velkou zkušenost praktickou.

Ovšem připouští Platon, že takových pravých filosofů není mnoho, a kdož jsou, jsou ještě vydáni nebezpečí, aby nebyli s pravé cesty svedeni buď lichocením jednotlivců nebo vlivem veřejného mínění. Pro ty různé svody zbude pravých filosofů schopných vladařství tak málo.

Ale právě ti schopní mají být v čele států, neboť ten, kdo svou mysl obrací k pravé a neměnné podstatě věci, kdo se zaměstnává tím, co je božského a uspořádaného, bude sám v sobě urovnaný a božský, pokud je to člověku možno, a bude tyto vlastnosti přenášet i na řízení státu.

Filosof vladař ujímaje se vlády, béře do ruky stát a duše lidí jako tabuli, do které by chtěl vrýt plán své vlády. Ale vida změtenost poměrů, rád by smazal starý obraz, aby měl desku čistou. Tam narýsuje základy ústavy. Pak přihlédne na jedné straně k tomu, co je přirozeně spravedlivého, krásného a uměřeného, a na druhé straně na vše, co dříme v člověku, a bude hledět

z toho vytvořit dílo veliké: člověka bohu podobného a stát k obrazu božímu.

Není možno bez hlubokého rozechvění číst řádky hellenského mudrce. Jeho sen o filosofu vladaři se ovšem v historii téměř nikdy neuskutečnil, nehledíme-li k Marku Aureliovi, císaři filosofu. Spíš historie viděla na trůnech množství vladařů nehodných, nevzdělaných, neschopných, tyranských a krvežízniv ých, a spíše ještě jen mezi rádci jejich, mezi státníky, kteří při nich a za ně vedli vládu, vyskytly se hlavy rázu duchovnějšího, ať vzpomeneme jen na př. na slavného filosofa lorda kancléře Bacona verulamského nebo na lorda kancléře Tomáše Mora, jenž však svou hlavou odpykal svou věrnost k svým filosofickým, mravním a politickým zásadám.

Ale časy se mění, staré trůny se kácejí, staří absolutističtí tyrani a autokratičtí monarchové a stará knížata se rozutíkávají se svých trůnů, ba čeká na ně soud národů. Se vznikem republik dostávají se v čelo států lidé nového ducha, vzdělaní vůdcové svých spoluobčanů, duchové kulturní. S pokrokem obecné vzdělanosti i hlavy států nutně budou vybírány z nejlepších. A snad nejsou ani tak daleké doby, kdy Platonův sen o filosofech vladařích bude častěji uskutečňován.

Není jistě nic nahodilého — vždyť doby si nacházejí své lidi — že současné chvíle mají vzácnou podívanou dvou vladařů ve smyslu Platonově. Za oceánem stojí veliká postava státníka, státovědce, sociologa, učence, ducha filosoficky a eticky hluboce založeného, hlasatele nové svobody a spravedlivosti politické, národní a sociální, vyznavače lidství — presidenta největší moderní demokratické republiky. Jeho duch nese se politickým světem a celým životem jako očistné a obrodné poselství, a co celý svět k němu vábí (i lepší lidi z řad nepřátel), je právě výše jeho vzdělané mravní osobnosti.

A před oceánem, v srdci Evropy je to právě národ československý, jenž vždy bude vděčen historii za úkaz na pohled zvláštní a přec podle historického určení tak přirozený, že my Čechové ve chvíli, kdy po třistaletém poddanství cizí vládě svobodně můžeme vydechnout v mladé své republice československé, že my jako prvého presidenta této svobodné republiky pozdravíme muže, jenž v pravém a celém smyslu Platonově je filosofem vladařem.

Pozdravíme ve svém presidentu, profesoru, učenci, filosofu, sociologu ducha příbuzného a kongeniálního nesmrtelnému Platonovi. Muže, jenž sám v mládí (a ještě podnes) je obdivovatelem tohoto posvěceného myslitele. Sám nám v družině prvých svých posluchačů, od té doby navždy mu věrných, vykládal o dvou povahách lidských, o dvou duších filosofických, jedné ideální, druhé více reální, jedné více platonovské, druhé více aristotelské. Jemu samému problémem bylo (a pro jeho život sám problémem), jak v sobě tvůrčím skladem sloučit ve vyšší typ duši platonskou i aristotelskou, v harmonickou vyšší jednotu. Ale nás, mladé jeho tehdejší posluchače, především vábilo k sobě právě to, co bylo v jeho osobě víc platonského. A myslím vábí dodnes i mnohé dospělé a starší muže.

Neboť tato přitažlivost duše platonovské zůstala v něm dosud, přes to, že život, zkušenost, boj se světem často nepřátelsky jej obklopujícím, celá jeho tvůrčí praktická činnost v reálním světě politickém, vtiskla jeho osobnosti i mnoho té aristotelské střízlivé, reální, ke skutečnostem kriticky přihlížející povahy aristotelské, a že jeho duše vskutku vyzrála dnes ve vyšší harmonii obou těchto dvou velkých a živelných rysů lidské přirozenosti, v kteréžto harmonii přece zůstává jako základní ton kouzelný půvab platonského idealismu.

Pozdravujeme ve svém presidentovi muže, jenž jako pravý filosof má vzácný dar postřehovat ve věčném vření a kolotu věcí lidských a dějství historických trvalou základní podstatu, základ toho, co je a co se vyvíjí, poznávat obecné zásady a zákony eksistence i vývoje světového, především duchovního, politického a mravního. Muže, jenž umí odloučit věčnou podstatu od nahodilých denních jevů, ale jenž přece i ve všedních a běžných úkazech vidí neustále projev zákonů obecně platných, řídících i nejvšednější jevy života jednotlivého a pospolitého.

Pozdravujeme v něm muže, jenž se strmých vrcholů vysokého duchovního stanoviska dalekozírným pohledem patří na minulost, přítomnost i budoucnost národů, pohlíží na všechny země, jako pravý Platonův »pozorovatel všeho času a veškeré eksistence«, Spectator of all time and all existence.[1] Muže, jenž s takového hlediska nejen prohlíží touhy, snahy, potřeby a směřování českého národa, ale jenž život a význam národa českého

[1]) Nadpis anglického vydavatele nad statí o filosofovi v Platonově Státě.

chápe jako složku velkého dějství světového a poznává vznešený úkol, jaký v souvislosti s životem lidstva, s životem ostatních národů, připadá pro přítomnost i budoucnost také národu československému.

Pozdravujeme v něm muže, jenž stejně jako má vysoký a širokosáhlý obzor duchovní, má i vysoký obzor mravní a hluboký základ mravní. Muže, jenž jako pravý filosof vladař Platonův především je vášnivým milovníkem pravdy, jenž nenávidí lež; opravdového a neohroženého zastance práva a spravedlnosti: milovníka životní poctivosti; muže čistého srdce a čistých rukou; muže nezištného, jak na státníkovi výslovně žádá už Platon: vůdce sloužícího především ideám a ideálům národa; muže vznešeného smýšlení bez nízkých sklonů; muže, jenž vždy hlásal, že nemůže-li nepřítele milovat, chce vždy k němu přece být spravedlivý; muže, jenž při veškeré vznešenosti ducha nepozbyl prostoty mysli ani moudré uměřenosti, oné platonské sófrosyné. Muže, jenž po celý život hlásal, že žádný čin není lhostejný, a že každý čin, jenž má být uznán, vyžaduje mravního posvěcení, etické sankce, stejně v životě soukromém jako ve veřejném, politickém a státním, a jenž tudíž nikdy neuznával dvojí morálky a zvláštních privilegií pro morálku státní, jako dovolovala část filosofů a politiků germanských. Muže, jehož osobní sebekázeň a osobní mravní výše bude žádat, aby všechno politické konání v naší mladé, pučící republice bylo posvěceno i mravně.

A jestliže Platon klade požadavek, aby filosof vladař byl svou myslí obrácen nejen k duchovním věcem, ale aby byl zároveň mužem zkušeným a světa znalým, může, československý národ je šťasten, že ve svém prvém presidentovi může pozdravit člověka světového, světa znalého, života zkušeného, jenž nikdy neoddělował vědy od života, ale tvrdil, že věda a život (ve správném pochopení) jedno jsou. Muže, jenž nežil jen v tichém a osamělém koutě vědecké a filosofické studovny, ale i uprostřed samého života, v němž bojoval a bojem se otužil, jenž právem svou dlouholetou činnost politickou zavrcholuje největší politickou poctou národa — presidentstvím, jako hlavní tvůrce naší svobodné republiky, jenž ji tvořil nejen teď na světovém foru, ale dlouhou prací před tím doma ji pomáhal budovat.

Nezapomeňme, že president Masaryk nebyl a není jen filosofem, ale i sociologem. A že jako sociolog studoval nejen teo-

reticky život společnosti, ale že i prakticky poznával život národů současného světa kulturního. A je pozoruhodno, ba podivuhodno, jak právě v posledních dobách, za strašlivé této války, za poměrů nebezpečných, sám již v pokročilém věku, prakticky zasahuje osobně a osobně jede do Italie, Francie, Anglie, Ameriky, do Ruska a zase zpět do Ameriky a všude osobně působí pro hlavní politické dílo svého života — naše osvobození.

Je přirozeno, že pro tyto všecky své zkušenosti může být a bude náš president hlavním rádcem světového kongresu mírového pro poměry střední Evropy.

Jako sociolog, jenž dovedl plně postřehnout tužby a směřování národů, duchovní, mravní, politické i sociální proudění doby, a jenž sám se jich činně účastnil, nutně musel se stát mužem pokroku, mužem opravdové ukázněné svobody, vyznavačem vyspělého a vzdělaného demokratismu, zbaveného všech vulgárních a demagogických sklonů. Mužem hluboce sociálně cítícím, jenž zná i duši a potřeby malého člověka a i v posledním člověku, jako Dostojevskij, vidí záblesk jiskry božské, a proto přirozeně bojovníkem proti všem křivdám, útiskům, proti násilí, proti všeliké bídě fysické, sociální, duchovní a mravní, pravým rytířem dobra, krásy, lidství.

Masarykova touha od prvých dob jeho veřejné činnosti (a snad i dříve), byla politikou velkého slohu obrátit svět, vybudovat nový svět politický, nový politický život, učinit svět jiným, krásnějším a dokonalejším.

To byl právě platonský ideální rys v něm, posilovaný studiem velkého francouzského positivisty a sociologa Comtea, jejž rovněž miloval, třebas úzký positivism sám hleděl překonat.

Dnes jej vidíme nejen jako hlavního tvůrce našeho svobodného státu, ale i spolutvůrce příštích osudů příští Evropy vedle Wilsona, Lloyda George, Clémenceaua a j. A v této nové jeho funkci jistě hlas jeho bude slyšán.

Ale my jej především pozdravujeme jako hlavního tvůrce naší československé republiky, jako prvého jejího kormidelníka, jenž má do sebe zvláštní charakter filosofa vladaře po duchu a smyslu Platonově.

A jsme přesvědčeni, pevně přesvědčeni, že kormidlo jeho pevné ruce svěřené povede naši státní loď k nové vyšší svobodě, k svobodě solidární a ukázněné, k pravdě, k spravedlnosti a po-

kroku, k bratrství a k mužnému lidství, k vysokým ideálům duchovním, mravním, sociálním i politickým, bude-li hlas jeho slyšán, jak slyšán být má.

Až přijde mezi nás a zasedne k politickému stolu a vezme osud národa do svých rukou jako Platon říkal, jako desku, na níž bude rýsovat svůj plán, nebude to již *tabula rasa*, deska nepopsaná — je v ní již ledacos napsáno v jeho duchu, ale vidím, jak pevnou rukou vede rydlo a vyrývá mohutné tahy a tu i onde vymazává, tu i onde stínuje, přidává, aby obraz měl silný, zdravý život a lahodnou harmonii i jasnou perspektivu.

Končím těmito slovy: Přes věky 2½ tisíce let nikdy nezemřelá duše velkého Platona podává si ruku s živou a i dnes mladou duší svého ctitele, našeho filosofa vladaře.

Jedna nejhlubší a nejvnitřnější myšlenka je oba spojuje: žít život pod zorným úhlem věčnosti.

Jsme přesvědčeni, že naše mladá, znovuzrozená vlast pod jeho bdělým zrakem bude vedena také k tomu, aby na svůj život, na svůj rozvoj, na svůj úkol patřila jako na něco, co musí být prožíváno a vykonáváno pod zorným úhlem věčnosti,

že náš stát bude, jak Platon na dobrém státě žádá, krásný útvar k obrazu božímu (θεοειδές.)

Masaryk nerad mluvil o panování a vladaření. Raději říká: správa a vedení společnosti a národa. Platon, jak jsem pravil, mluví o politických vůdcích jako o strážcích státu.

Pozdravujeme ve svém filosofu vladaři tedy správce všech nejsvětějších věcí národa, vůdce k světlým metám a strážce nejdražších hodnot národních i lidských.

Buď zdráv a buď nám vítán, Velký Strážce!

Otázka lužická.

Napsal Adolf Černý.

Když jsem v Naší Době psal o lužickosrbském hnutí r. 1848 a o lužickosrbské kandidatuře do německého sněmu, když jsem při tom vykládal zdánlivě apatické mlčení Lužických Srbů za války, řekl jsem, že se jistě o svá práva přihlásí, jakmile nabudou možnosti volného projevu. Tak se také stalo. Hnutí za dobytí plných práv národních vypuklo v Lužici živelnou silou hned po revolučním převratu v Německu — a nyní jest již otázka lužická v plném plameni na očích Evropy.

Otázka ta zrodila se arci již národním probuzením lužickosrbským v minulém století, které přes všecku svoji skromnost bylo živým protestem proti politickému roztržení národa na kongrese vídeňském a proti germanisačnímu úsilí německých vlád, které se ve Vídni r. 1815 o lužickou zemi o národ rozdělily. Otázka ta hlásila se lužickosrbskou obranou proti odnárodňovacím snahám: přičiněním posl. B. A. Klina v saském sněmu r. 1835 o zákonné zabezpečení aspoň skrovného práva lužickosrbskému jazyku v obecné škole, širokým hnutím r. 1848, účastí J. E. Smeleřa a P. Dučmana při moskevské pouti, protesty proti saské školské novele r. 1875, cestou Smoleřovou do Polska i do Ruska r. 1881 pro získání pomoci Matici Srbské v Budyšíně, lidovou peticí osady slepjanské k pruskému ministerstvu r. 1880 proti potlačování srbského jazyka ve škole, vystoupením ev. faráře J. H. Imiše v knize »Der Panslavismus« na obranu Lužických Srbů proti nenávistným útokům německé žurnalistiky, školskou peticí saských Srbů z r. 1912 proti snahám po odstranění nepatrného zbytku srbštiny z vesnických škol atd. Ale až do světové války ta otázka toliko zněla: jak dlouho se udrží zbývající hrstka lužických Slovanů proti německé přesile, moci a násilnosti?

Za války zprvu se zdálo, že jest lužická otázka jen v tomto smyslu zesílena. Lužičtí muži posíláni na východ i na západ, aby

bojovali i umírali za světové panství německé a především za panství nad Slovany, i zdálo se, že pušky, děla a bodáky uspíší poslední dějství tragedie lužicko-srbské, táhnoucí se již od 11. stol. Doma v Lužici také bylo mrtvo, ani hlásek se odtamtud neozval.

Zatím však se připravoval v lužické otázce dvojí obrat: vnitřní i vnější. Uvnitř rostl v lužickosrbském lidu odpor proti válce a tedy i proti těm, kdož ji způsobili, který se do jisté míry projevil při lednové doplňovací volbě do říšského sněmu. Odpor ten, ať již uvědomělý či neuvědomělý, vyvolaný dlouhým utrpením a strádáním, podkopával tradiční politický konservatismus lužickosrbský a také kořeny německého a pruského ducha, lužickému lidu neustále vštěpovaného školou, církví, vojenskou povinností i všelikými jinými cestami a necestami. Vnější události válečné připravovaly ponenáhlu vítězství dohody a tím příznivou situaci pro všecky národy. Tuto příznivou situaci však zejména vytvářel ideový podklad čtyřdohodového zápasu proti německému militarismu, zhuštěný v zásadách Wilsonových. Zásada národního sebeurčení ve spojení se zásadou důsledného demokratismu čím dál více nabývala vrchu a stala se konečně hybnou silou světovou a vítězem nad původci války. Její vítězný postup naplnil i lužickosrbské vlastence nadějí v lepší osud nejmenšího národa slovanského, ale v srbském tisku ji vysloviti nemohli. Ten byl buď přinucen psáti o válce ve smyslu německém (Katholski Posoł), nebo mlčeti (Serbske Nowiny).

Všichni Slované měli v zemích dohodových své zástupce a politiky, kteří tam pracovali pro domácí věc národní, jen Lužičtí Srbové neměli tam nikoho. Přece však nebylo na ně zcela zapomenuto. Prof. Masaryk v jedné ze svých lonských řečí v Kijevě vzpomněl i Lužických Srbů, jejich národních práv a reklamoval pro ně samosprávu. Ale do Lužice ta slova nemohla tehdy proniknouti, nemohla v ní vzbuditi ohlasu a tím probuditi otázku lužickou. Čas k tomu však musil přijíti, to dobře cítili Němci, kteří byli stále na stráži. Když se počaly v českém tisku objevovati úvahy o Lužici, jež jsem zahájil článkem »Lužičtí Srbové za války« v Národě 27. prosince 1917.[1] zaznamenala je také »Grenzwarte« a přinesla potom 1. května fingovaný dopis prý Lužického Srba, hrubě útočící na Čechy, na něž prý lužickosrbský lid po-

[1] Ač časově dříve vznikl článek »Národní ruch lužickosrbský v l. 1848 až 1849«, který vyšel potom v Naší Době až v květnu a červnu 1918.

hlíží s pohrdáním, přezdívaje jim »šlabaků«. Dopisovatel, kryjící se jménem Georg Lisk, na konci ujišťoval, že pruský i saský stát může klidně přistoupiti na sebeurčení národů; Čechové budou marně čekati na ohlasy z Lužice — Lužičtí Srbové se neohlásí.[1]

Zatím co se německé listy takto upokojovaly, připravovali se již Lužičtí Srbové vskutku, že se o své právo přihlásí. Chystali již v únoru a březnu 1918 petici k říšskému kancléři, ale upustili od ní — zcela správně, neboť po vyhlášení Wilsonových zásad o sebeurčovacím právu národů nebyla již doba na petice. Blížil se již čas, který měl i potlačeným Lužickým Srbům poskytnouti možnost, aby se přihlásili o své právo rozhodně a bez proseb.

Než by tak mohli učiniti Lužičtí Srbové sami, rozhodl jsem se učiniti tak memorandem ze dne 13. října, které potom také vyšlo tiskem v Národních Listech v neděli 27. října s nadpisem »Lužice a mírový kongres«. Vydal jsem je jako »jediný z lužicko-srbských spisovatelů, který v této době má plnou volnost projevu,« — ač ta volnost nebyla ještě plná —, a žádal jsem pro Lužici především připojení ke státu československému, nebo, kdyby toho nebylo možno docíliti, úplnou samosprávu ve sjednoceném, nerozděleném srbském území, a konečně zastoupení Lužických Srbů na mírovém kongresu, kde by mohli přímo svá přání vysloviti. Kdybych byl tušil, že jest zhroucení Rakouska i Německa tak bezprostředně blízké, byl bych se omezil toliko na požadavek připojení samostatné srbské Lužice ke státu československému. Němci však i z předložené alternativy to vycítili. »Leipziger Neueste Nachrichten« aspoň v tom směru o mém projevu referovaly. Ostatně po mém projevu ozvalo se takových hlasův u nás více.

Byl tu však již čas, který Lužickým Srbům samým rozvázal svázané ruce a uvolnil ucpaná ústa. Čas ten se ohlásil revolučním dnem 28. října v Čechách i rozpadnutím Rakousko-Uherska. »Serbske Nowiny« přinesly hned 2. listopadu úvodník »Samostatné Čechy«, podrobně líčící státní převrat v Čechách, prohlášení československé republiky a radost českého národa ze zrozené svobody. V témž čísle oznámily, co lipské noviny psaly o mém projevu v Nár. Listech: že Čechové navrhují, aby se Lužice požadovala nazpět pro Čechy, zejména aby se slovanské její obyvatelstvo mírovým kongresem připojilo k československému státu, ježto Lužičtí Srbové i jazykem jsou Čechům nejbližší.

[1] Dopis otiskla si také pražská »Bohemie« ve feuilletonu 11. května 1018.

O několik dní později, dne 6. listopadu, podal posl. Arnošt Bart za souhlasu druhého lužickosrbského poslance, starčického Kokly, protest proti potlačování lužické srbštiny ve školách, z něhož zasluhují zaznamenání tato místa: »V posledních desetiletích užívalo se bohužel také ve mnohých školách srbských krajů v Sasku brutálních vyhlazovacích prostředků, jimiž trpí Srbové v pruské Lužici ... Školní inspektoři ... různými nařízeními měli své podřízené učitele k tomu, aby neslušným nátlakem a jinými nečistými násilnostmi odstrašovali srbské děti a jejich rodiče od požadování nepatrných zákonných práv srbské mateřské řeči ve škole, i aby tím naši srbskou řeč a národnost zaškrtili. My Lužičtí Srbové, kteří se loyálně všem požadavkům státního života podřizujeme, nejsme ochotni své národnosti se vzdáti... Proto jménem všech Srbů prosíme, aby královská vláda při nastávajícím znovuzřízení země nám zaručila, že také nejmenšímu národu bude ... jeho právo na mateřskou řeč a národnost zajištěno. Tato žádost není nic nového, je tak stará jako zkracování práv, Srbům r. 1848 přislíbených. Když se nyní také u nás v Sasku všecko mění, musí se také v tom státi zákonná změna. Toto vystoupení Srbů pro vlastní právo není teprve nyní usneseno; pracovalo se k němu již dávno. Již dlouho před tím, než vznikla nějaká myšlenka na nynější obrat v Sasku nebo obava před ním, připravoval se nový, obšírnější a propracovanější návrh k vládě. Proto ať nyní naše úsilí o právo není marné!«

Byl to poslední lužickosrbský projev, mírněný starou skromností ze zřetele na královský rod, od něhož dosud očekávali ochranu — ač mohli býti celou dosavadní historií poučeni, že to jest naděje bláhová.

Po Rakousku přišla řada na Německo. V sobotu večer 9. listopadu vyhlásili němečtí sociální demokraté v Berlíně republiku, když byl před tím císař Vilém přinucen vzdáti se trůnu. V neděli 10. listopadu odstoupil také saský král a uchýlil se do Moritzburgu u Grossenhainu (nedaleko Drážďan). Dávno očekávaný převrat v Německu se dostavil. Nepřekvapil ani Lužických Srbů: okamžitě pochopili, že udeřila hodina, která také jim může přinésti vysvobození. Hned v pondělí 11. listopadu sešlo se několik budyšínských vlastenců k předběžné poradě, z níž vyšlo pozvání k širší schůzi, kterou svolal poslanec Bart na středu 13. listopadu. Z této schůze vyšel prozatímný Národní výbor s předsedou Bartem v čele, aby se ujal národních zájmů v roz-

hodné době. Zde také bylo uneseno provésti širokou organisaci všeho lužickosrbského lidu, aby se Národní výbor mohl s náležitým důrazem domáhati všech práv srbského národa — neboť nyní bylo jasno, že dosavadní skromné usilování o získání neb zachování aspoň nějakých nepatrných práv srbského jazyka ve škole a v chrámě musí ustoupiti rozhodnému úsilí o vše, nač lužickosrbskému národu dávají právo zásady Wilsonovy, přijaté za podklad nového uspořádání světa. To vyzírá z provolání, jež posl. Arn. Bart uveřejnil v 46. čísle »Srbských Novin« 16. listopadu:

»Jako trouba soudného dne zaznívají světem obrovské, převratné události. Jaký obrat! Na jaře ještě tři čtvrtiny Evropy ležely pokorně u nohou německého císaře ... A dnes je císař nešťastný, opuštěný uprchlík, hlídaný v cizině. Jeho vojska se rozpouštějí, německé panství se rozpadává! Nám nepřináleží souditi, všemohoucí Bůh sedí na soudné stolici! Jeho vůle se děje! Vstupujeme do zcela nového času a pořádku. Není na čase bázlivě se ptáti, co teď bude s námi. Nikoli, ku předu! Všecka pouta jsou zlomena. Také srbskému lidu vzchází ještě nová, lepší budoucnost! Nyní jest nutno se hýbati ... Srbové, vstávejte, zoře se rdí! Srbský lid poznal důležitost a příkaz této hodiny. Již minulou středu sešel se houfec rolníkův a vzdělanců. Založili jsme Národní výbor. Nyní půjdeme na vsi. Od dědinky k dědince. Od hornolužických hor k dolnolužickým nížinám. Žádné hranice nás již nedělí a žádné násilí nás již nedusí. A bude ještě lépe. Jen vstávejte! Křesťané, Srbové, rolníci, podejme si ruce k ochraně a zmnožení našich ideálů, jež jsou: Budovati království boží v srbské Lužici, chrániti naše dvory a nivy, hájiti naši drahou mateřskou řeč! — Všichni jsme nyní jedno, katolíci a evangelíci, Hornolužičané i Dolnolužičané. Hromadně, Srbové, vstupujte pod Národní výbor. Mužové i ženy, všichni se musíme pevně spojiti, abychom stáli jako skála ...«

Nyní půjdeme na vsi, řekl předseda Národního výboru ve svém provolání — a přistoupil hned také k činu. Již na neděli 17. listopadu svolal politickou schůzi do evangelických Bukec na jihovýchodním jazykovém pomezí. Místo pro první lidovou schůzi bylo moudře zvoleno. V katolické vsi byl by úspěch nepochybný, ale poněvadž katolíci tvoří jen asi

desetinu všeho národa lužickosrbského, položena první schůze do vsi evangelické. Byla to zároveň zkouška síly srbského uvědomění v rozhodné době. Lužičtí evangelíci pod vlivem úřední německé církve luteránské, jejíž hlavou v Německu byl císař, a jejíž duchovní byli tam zároveň členy státní byrokracie, byli odevždy vystaveni zhoubnějšímu vlivu německého ducha. Že Bukecy leží na rozhraní jazykovém, sesilovalo jen ještě význam této zkoušky. Posl. Bart vsadil mnoho na tuto kartu — a vyhrál. Schůze byla navštívena velmi hojně a vyzněla ve prospěch srbského hnutí pro jednotu za účelem osvobození. Přijaty v ní tři základní zásady: že Srbové neustoupí od své národnosti, že k jejímu zachování spojí se s každým, kdo jim zaručí klidný rozvoj v zemi, a že za tím účelem má býti založen »Serbski zwjazk« (Srbský svaz), který by spojil celý lužickosrbský národ v pevnou organisaci.

Tím bylo zahájeno mocné hnutí, které se odtud šíří po celé Lužici a rázem staví lužickou otázku před oči evropské i světové veřejnosti.

Ohlášený »Serbski zwjazk« byl skutečně založen ve středu potom (20. listopadu) v Khrósćicích, největší osadě katolické Lužice. Každá farní osada vyšle do Národního výboru po delegátu, jenž se svým důvěrníkem vytvoří v osadě místní organisaci svazu a bude tu s ní šířiti národní propagandu. Na takovou propagandu sebralo se hned na khrósćické schůzi 3000 marek, suma to v miniaturních poměrech lužických opravdu imposantní, svědčící o síle osvobozenského hnutí. Že to jest hnutí za lužickou svobodu a samostatnost, hlásá jasně resoluce, přijatá památnou schůzí v Khrósćicích:

»My Lužičtí Srbové, shromážděni dne 20. listopadu v Khrósćicích, vyslovujeme se rozhodně, že na základě sebeurčovacího práva národního, uznaného celým světem, žádáme pro sebe, abychom si ve spojené Horní a Dolní Lužici budoucnost svého národa sami vytvářeli a samostatně se spravovali. Proto souhlasíme, aby se založil Srbský svaz všech hornolužických i dolnolužických Srbů, jenž bude podporovati srbský Národní výbor, aby naší sjednocené srbské Lužici a našemu sjednocenému srbskému národu zajistil samostatný rozvoj v budoucnosti. Aby to bylo možno, žádáme, aby na mírovou

konferenci byl připuštěn také zástupce lužickosrbského národa.«

To jsou již slova v srbské Lužici dosud neslýchaná. Lužičtí Srbové jimi svoji otázku prohlašují za mezinárodní, odmítají tedy jednati o své budoucnosti pouze s Němci, vystupují tím fakticky ze svazku Německa, žádají samostatnost a vyhražují si právo, že si sami určí její formu. Pokrok proti r. 1848 jest ohromný. Tehdy bylo hnutí lužickosrbské rozdrobené: v saské Horní Lužici bylo silné, v pruské slabší a oddělené, v Dolní žádné — nyní jest základem všeho jednota celé srbské Lužice, Horní i Dolní. Tehdy bylo jen loyálním hnutím za kulturní práva uvnitř Německa, ba konec konců jen uvnitř Saska — nyní jest hnutím rázu mezinárodního, směřujícím k osamostatnění od Německa.

To hned postřehli Němci a počali se o lužické hnutí v žurnalistice svým způsobem zajímati. Budyšínské denníky (Bautzener Nachrichten, Bautzener Tageblatt) opatřily si hlasy jako renegáta Pitsche z Bórku,[1] který je tak Srbem asi jako Titta Čechem. Otevřely tím jaksi rubriku pro »velezrádnou« lužickou otázku, domnívajíce se, že přimějí i skutečné Srby k ústupným projevům. Ale poslanec Bart odpověděl za Srby jednou provždy: Že Srbové nežádají nic jiného, než nač jim dávají právo zásady Wilsonovy, Německem výslovně přijaté — a to že budou žádati neoblomně. Jinak že již na žádné útoky v německých listech odpovídati nebudou, ježto mají své časopisy, v nichž budou o všech svých záležitostech psáti. Po budyšínských listech psaly o lužickém hnutí nebo přímo proti němu také jiné německé listy: Kamenzer Tagblatt, biskopický »Sächsischer Erzähler« (který pronesl podezření, arci naprosto bezpodstatné, že Lužičtí Srbové se tajně a hojně účastnili pražských slavností květnových, kde prý již byla nynější akce smluvena), Sächsische Volkszeitung, ba i Deutsche Zeitung v Berlíně a j.

Ke hnutí zaujala stanovisko i saská vláda. »Sächsische Staatszeitung« psala: »Mezi Srby se nyní agituje pro samostatný stát... Malí národové v říši — jako Lužičtí Srbové — mají při živelném úsilí o jednotu (Německa) málo vyhlídek, že by mohli svoji národní politiku provozovati nebo si zříditi svůj stát. Jak se zdá, nemají na zřeteli také politické poměry, které se revolucí nadobro změnily... V budoucnosti nebude žádného útisku pře-

[1] V č. 274. »Bautz. Nachr.«

svědčení a svědomí; stížnosti na potlačování Srbů, jaké byly ještě ve sněmě předneseny, nebudou již míti půdy. Ke zvláštnímu znovuzrození Srbů není tedy příčiny.«

Podobně se vyslovil i saský ministr vnitra Lipinski k dopisovateli »Venkova« (viz č. 288 ze dne 10. prosince). Lužických Srbů jest prý v Sasku mizivá menšina, není proto příčiny, aby se v jejich zájmu odtrhovala část Německa; právo sebeurčení nemůže prý se v tom smyslu na ně vztahovati. Ostatně prý dostanou jazyková práva i právo na kulturní samostatnost. Sasko nebude prý Lužičanů potlačovati.

Na takové chlácholení a ujišťování »Katholski Posoł« dobře poznamenal, že novým důkazem, že se Srbové musí starati sami o sebe, jest rozdělení okresů k volbám do německého národního shromáždění. Lužice jest přidělena ke třem okresům tak, že v žádném z nich by srbský kandidát nemohl býti zvolen.

Vším tím nebylo hnutí zastaveno, šířilo se nezadržitelně po saské Lužici a odtud do pruské. Místní delegáti Národního výboru, kteří byli za všecky katolické farnosti hned na khrósćické schůzi zvoleni, pořádají od té doby schůze ve svých osadách — a posl. Bart po vsích evangelických. Tak po khrósćické »zhromadžizně« následovala v neděli 24. listopadu schůze ve Wotrově, v úterý 26. listopadu v Njeswačidle, ve čtvrtek 28. listopadu v Rašově, v neděli 1. prosince v Pančicích a v Radwořu, potom v Ralbicích, ve středu 4. prosince v Rakecích, v neděli 8. prosince v pruském Kulově atd. Všude zasahoval do debaty horlivě také sám lid nadšenými a dalekosáhlými projevy pro samostatnost srbské Lužice.[1] Všude přijímána khrósćická resoluce — ba mnohde (jako v Ralbicích) lid volal po silnějším a určitějším projevu národní vůle pro samostatnost a osvobození od Německa.[2]

Německé listy psaly přímo o snaze po připojení Lužice k Čechám. Pražská »Bohemie« měla o tom 6. prosince zprávu z Lipska, že se »po sasko-pruské Lužici přímo záhadným způsobem šíří hnutí pro připojení k české vládě. Hnutí spočívá (prý) v rukou osob, které již po léta těsně cítí s vůdčími

[1] Z lidových řečníků dosud nejvíce vynikl domkář Rynč dvouhodinnou řečí v Radwořu.

[2] Jen v Njeswačidle přijata resoluce slabší vlivem tamějšího evang. faráře Jana Waltera, rodilého Němce, který však se naučil srbsky a dokonce srbsky básnil (psal se srbsky Waltař). Za války přihlásila se v něm přece jen německá duše, což se i o řečené schůzi projevilo.

kruhy českými a získávají půdy zdůrazňováním, že takové připojení může Lužičany zachrániti před tvrdými podmínkami mírovými.«

Nevím dosud o nějakém veřejném projevu lužickosrbském pro připojení k Čechám, ale bylo by zcela přirozeno, kdyby se stal. Lužičtí Srbové dobře vědí, že ve svazku s Německem byli by i při samosprávě ztraceni. Proto volají po samostatném státě. Vědí naproti tomu, že spojení s Čechy by jim nejen jejich nerušený národní vývoj do budoucnosti zabezpečilo, ale že by jej i neobyčejně posílilo; vědí, že by tímto spojením nabyli mocné opory pro všecko své národní snažení, které by bez takové opory bylo přec jen slabé. Vědí konečně, že pro takové připojení mluví také státoprávní důvody, že totiž odstraněním panovnických rodů saského a pruského nastává stav, předvídaný v recesu ze dne 30. května 1635 a v 18. článku vídeňských aktů z 9. června 1815 pro případ vymření obou rodů. Podle obou těchto dosud platných mezinárodních aktů má v takovémto případě obojí Lužice připadnouti nazpět koruně české. Nebylo by proto divu, kdyby se Srbové pro připojení k Čechám opravdu sami vyslovili.[1]

Stane-li se to, a jak vůbec bude otázka lužická vyřízena, ukáže budoucnost. Otázka ta však tu již jest a neodbytně se dožaduje rozřešení. Doufám pevně, že s ostatními národnostními otázkami dostane se na mírový kongres a že tam bude pro Lužičany spravedlivě rozřešena.

Bude-li kongresem dána Lužickým Srbům taková samostatnost, aby se mohli volně, beze všech překážek se strany Němců a s veškerou podporou od Slovanů a spojenců rozvíjeti, není pochybnosti, že jim nastane zcela nová doba národního života. Jen si představme, že pojednou budou všude míti srbské obecné školy (a to i pro menšiny) — že se jim tedy děti netoliko nebudou poněmčovati, ale že budou naopak odkájeny duchem národním. Že pojednou také dostanou srbskou střední školu, ústavy učitelské i jiné odborné školy — že se jim tedy nebude inteligentní dorost

[1] Zatím vyzírá toto přání z článku Srbských Novin »Čechové žádají Lužici nazpět« (v č. 47. ze dne 23. list.), v němž se na konec lidu přístupně praví: »Budoucnost české republiky je tím zajištěna, že se připojila ke spojencům, tedy k těm státům, které jsou v této válce vítězi. Proto nebude nikomu platiti ani zlámané grešle válečné náhrady. Jako spojenec bude míti ve všem výhody, jako na př. při dodávkách zámořských plodin, surovin atd. atd. Kdyby tomu tak bylo, jak německé noviny píší, že Lužice nebo aspoň Srbové připadnou české republice, unikli bychom rázem všemu strachu a úzkostem o život a majetek, o náš církevní a školský život! Bůh sám ví, jak bude!«

odcizovati v nepřátelském prostředí, že se tam nebude měniti ve vlažné Srby, ne-li docela v renegáty. Že na studia vysokoškolská nebudou jezditi do Lipska, Vratislavě nebo do Berlína, nýbrž do Prahy; že na pražské universitě — ať již se Lužice rozhodne pro připojení k Čechám nebo ne — budou míti také stolici lužickosrbské řeči a literatury. Že se osvobodí také od německé církve vytvořením vlastní, národní církve evangelické v Lužici, že tedy pominou poněmčovací praktiky církevní, které dospěly tak daleko, že na př. v Dolní Lužici jest nyní všeho všudy jen 5 far obsazeno srbskými duchovními — a ti snad všichni ještě k tomu jsou proniknuti pruským duchem. Že se srbští evangeličtí duchovní budou vzdělávati na theologickém učení, které si zřídí česká Husova církev bratrská — a duchovní katoličtí na českém katolickém učení v Praze.[1] Že si povolají do vlasti srbské inteligenty, které dosud rozhodující německé kruhy posílali na místa po celém Německu, jenom ne na srbská místa v Lužici. Že se za to aspoň postupně zbaví Němců a renegátů v učitelstvě a evangelickém duchovenstvě, kteří v Lužici šířili národní demoralisaci a tím Srbům působili největší ztráty. Že jim nebude domácí půdu vykupovati německý kapitál, který zde hledá hnědé uhlí (zejména v pruské Horní Lužici a v jižní části Dolní Lužice), volá sem německé dělnictvo a zabrané kraje jednak přímo Němci osazuje, jednak je germanisuje proletarisováním, demoralisováním (pomocí kořalky) a potom odnárodňováním domácího obyvatelstva. Že namístě toho ujme se těžení kapitál domácí a slovanský, který bude srbskému živlu spíše na podporu než na záhubu, když budou doly postátněny. Že výkup velkostatků nestane se ve prospěch německé kolonisace, jako by se beze vší pochybnosti stalo, kdyby Lužice zůstala třeba při samosprávě ve spojení s Německem, nýbrž ve prospěch domácího obyvatelstva. Že se tím domů vrátí mnoho Srbů, rozptýlených dosud mimo vlast v Srbsku a Prusku. Že se i mnoho srbských řemeslníkův a živnostníků vrátí do měst v Lužici, kdežto snad nejeden Němec naopak se odtud vystěhuje. Že již tím se zlepší početný poměr lužickosrbského živlu v městech lužických, dávno poněm-

[1] Dosud katoličtí alumnové sice také studovali v Praze, ale na — německé teologické fakultě. Vůbec chovanci t. zv. lužického semináře v Praze byli nuceni studovati na německých školách — a bývalo mezi nimi v posledních dobách vůbec více Němců než Srbů. To se musí co nejrychleji změniti. Lužický seminář musí býti vrácen jen Srbům, pro něž byl založen, a chovanci jeho musí studovati na českých školách.

čených. Že bude posílen i menšinovým školstvím, které si Srbové v městech rázem vytvoří, aby se jim tu mládež neodcizovala — že bude růsti i přirozeným přílivem srb. živlu z venkova, který se zde nyní nebude ztráceti, a že si tak Srbové pomalu vytvoří své měšťanstvo, jako tomu bylo v Čechách a na Moravě. Že již v následujícím pokolení získají si nazpět kusy své vlasti, které se jim hlavně na západě v Dolní Lužici ztratily v posledních desítiletích. Že se vyvinou českolužické styky hospodářské, které zmnoží nejen hospodářské síly lužické, nýbrž i národní uvědomění. Že se na základě národního školství a kulturními styky s Čechy rychle vyvine nový literární život na Lužici a dá vznik zcela novému, širšímu a mohutnějšímu rozvoji kulturnímu vůbec... Považme to vše a vznikne nám obraz zachráněného národa, vytrženého z dosavadního ubohého živoření a vráceného opravdovému, plnému životu.

Až toho stupně dosáhne, bude lužická otázka rozřešena.

Přál bych si spatřiti ještě své Srby na jisté cestě k této budoucnosti!

O výchově náboženské.

Napsal Emil Svoboda.

Spinoza: Mens aeterna est, quatenus
res sub aeternitaetis specie concipit.

I.

Věta Spinozova, kterou na počátku uvádím, praví vše, co bych mohl říci, abych objasnil směr této úvahy. Věčná je mysl, pokud věci chápe ve znamení věčnosti.

Člověku je dána schopnost, která jest pramenem nevyrovnatelného vnitřního štěstí, ale zároveň pramenem odpovědnosti neméně vážné. Je to schopnost poznání. Nejen suchého, přísného poznání rozumového, nýbrž zároveň i poznání, při němž člověk nenabývá o věcech jasného vědomí, ale spíše podvědomého, citového, často i mocně vzrušujícího tušení. Nejen mozek poznává život a svět, ale i srdce lidské.

Toto druhé poznání není jen činností nestranného, nesúčastněného pozorovatele. Je zároveň hnutím vůle. A jako rozumovému poznání jsou předem dány určité předpoklady, z nichž si tvoří obraz světa zevního — tak i poznání citovému (možno-li je tak nazvati) je cosi dáno, čím měří, hodnotí svoje zkušenosti. Dostojevský věří, že na dně každé bytosti lidské hoří posvátná jiskra, a že není třeba ničeho, než rozhrnouti dusivou vrstvu a přivésti jiskru ke vzplanutí. Tento dusící nános je nevědomost a houstne temným, živočišným chápáním života. Rozumové a citové poznání vede k uvědomění si vlastního smyslu života — k osvobození svatého ohně v srdci lidském, v jehož světle úplně se mění obraz skutečností a dějů životních.

Tolik je příležitostí na světě, při nichž člověk pociťuje dotyk věčnosti, že je skoro nemožno, důsledně se mu vyhýbati. Někteří lidé věnují nadlidskou sílu boji proti vnitřnímu pohnutí, které otvírá zabedněná okna žaláře, v němž žijeme, a propouští osvobozující zavanutí do dusna všedního života. Zoufale si namlouvají,

že otročení hmotě je svoboda, ale osvobození od krutého jha hmoty — zotročením života.

Při pohledu do nekonečné hloubky prostoru, poseté miliony hvězd, honem přicházejí s geometrií a matematikou, nahlas vykládají o zákonu tíže, o silách odstředivých a o přitažlivosti těles, počítají dráhy a vzdálenosti — jen aby nepřišli na myšlenku, že naše slunce s celou soustavou planet již s nejbližší stálice bylo by viditelno jen jako mizivý bod a s jiných stálic by už nebylo postřehnutelno ani nejdokonalejšími nástroji, jaké vytvořila naše civilisace — jen aby nepřišli na myšlenku, že tato země, atom kosmického prachu, jest obydlena člověkem, bytostí, kterou nekonečně zvětšíme, přirovnáme-li ji s tohoto hlediska k mikroskopickému bacilu na samé hranici toho, co ještě jest něco, a toho, co pro oblast naší zkušenosti je holé, nevnímatelné nic.

Jiní vykládají, užívajíce soustavně vytvořeného nástroje vědy, o dějinách lidstva, o tom, jak spolu válčili národové této země, co vykonali svou civilisací, jak zemi přizpůsobili svým potřebám — jen aby ušli myšlence, že tento člověk, sotva více než nic, v nejvznešenějších okamžicích svého života ve vlastním srdci pociťuje styk s onou věčností, která je rozprostřena kolem něho do nekonečna v prostoru i času, ano ve vlastním nitru nese tuto věčnost, která tvoří a ničí nesmírné soustavy světů i nekonečné obměny stvoření, obývajících na těchto světech.

Jiní mně vykládají, jak je sestrojen můj orgán zrakový a sluchový, jak se tvoří a jak působí můj mozek a soustava nervová, jak proudí krev a pracuje srdce — jen aby se vyhnuli otázce, kdo jest ten, jenž mýma očima vidí, mýma ušima slyší, mým mozkem myslí a srdcem cítí; kdo to jest, jenž činností mého ústrojí zachovává se v tělesném styku s touto zemí a s bytostmi, sdílejícími se mnou onu dráhu, která »začíná« zrozením a »končí« smrtí; aby ušli otázce, co vlastně zrozením začíná, co končí smrtí.

Ale jsou také lidé, k nimž promlouvá věčnost při pohledu na oblohu plnou hvězd, při prvním výkřiku nově zrozeného dítěte, při pohledu za člověkem, jenž dožil; kteří si uvědomují, že tělo jest nástroj, lopata, již prací opotřebujeme a znovu brousíme až do zničení (Tolstoj), a táží se: kdo jest dělník, jenž pracuje tímto nástrojem, odkud přichází, kam spěje? Oni nedávají se zatemniti samozřejmou jasností rozumového poznání a v úžase zastavují se nad skutečností, že člověk, sotva více než nic, žijící krátkou chvíli na atomu kosmu, má sílu, aby vlastním skutkem popřel odvěké

zákony hmoty a života, poslušen hlasu, jímž k němu promlouvá věčná podstata všehomíra, navždy skrytá vnímání smyslovému, ale zjevná, přístupná a důvěrně známá jeho vnitřní bytosti, ano totožná s touto bytostí. Dítě ji chápe a cítí, ale mnohý učenec, zešedivělý moudrostí a bojem o »pravdu«, popírá ji a nechápe.

Povšimněte si na př. hovoru, který měl tatík se synáčkem za ranní procházky: »Zdravý a silný pes, Hektor, právě dostal hrnek, plný jídla. Protože bylo jídlo dobré a Hektor měl hlad, dal se do obědu s velikou chutí. V tu chvíli blížil se pejsek hubený, se sklopenou hlavou a mdlýma očima, s vypelichanou, řídkou srstí a svislým ohonem. Blížil se nejistě a jen chvílemi zavrtěl ohonem na důkaz přátelského smýšlení. Cítil patrně vůni jídla, protože si olizoval pysky a občas tichounce zakňučel. Hektor nechal hubu v hrnku, ale přestal žvýkat a přes okraj nádoby pozoroval cizince. Po chvíli odešel váhavě od jídla, lehl si opodál, položil hlavu mezi přední packy, vrtěl nepravidelně ohonem — a díval se, jak si hladový pejsek dodal odvahy a dal se hltavě do jeho jídla. Sliny se mu sbíhaly, opět a opět zvedal hlavu, otřásal se, olizoval si mokré pysky a na prázdno zívavě otvíral hubu. Ale nevstal, až když byl hrnek docela vyjeden a vylízán. Pak přiběhl koketně k cizinci, vykonal všechny obvyklé projevy psí náklonnosti, přijal projevy vzájemné — a tak se v klidu rozešli.«

»Tatínku, odpusť — ale to je nesmysl. To se nemohlo stát.«

»Proč?«

»Protože žádný pes by nepustil druhého k svému hrnku. Radši by se dal do pranice. Ani vlastní pán mu nesmí brát jídlo od huby. Hned zavrčí.«

»No dobrá. Ale což, kdybys ty měl plnou misku a přišel by hladový chlapeček. Dal bys mu svoje jídlo a měl bys potěšení z toho, jak mu to chutná?«

»Snad bych to udělal.«

»A kdybys to udělal ty nebo někdo jiný. Myslíš, že by to byl dobrý skutek?«

»Dobrý skutek by to byl. Ale těžko bych to udělal, kdybych měl sám hlad.« — — —

»Tatínku! A proč to je, že člověk někdy něco takového udělá, do čeho se mu nechce, ale pak má radost, že to udělal?«

»Protože v člověku ozývá se vyšší hlas, žádající spravedlnosti a soucitu v případech, kde zvíře podléhá jen prostým hnutím touhy živočišné.«

II.

Nezáleží mnoho na tom, řeknu-li, že v oněch zasvěcených okamžicích, kdy se člověk rozhoduje pro skutek étický, promlouvá hlas boží v jeho srdci, nebo odložím-li slovo »bůh« (jehož bylo tolikrát a tak velmi zle užito v dějinách lidstva) a řeknu-li raději, že se tu ozývá ona vyšší bytost v člověku, jež lidi sjednocuje a překonává živočišnou vůli, tvořící strže a propasti mezi nimi. Jen když jasně chápu, co značí v tomto užití slovo »Bůh«. Jen když si uvědomím, že to není bůh člověku podobný, nositel jeho vlastností, nekonečně nadsazených, že to jest jednota v mnohosti, podstata všehomíra — nepoznatelná a zároveň jediná reálná, proti níž je všechno ostatní jen souhrn představ, produkt smyslů a mozku. Hlas Jeho tajemným způsobem popírá odvěké zákony přírodního dění. Hlásá spravedlnost a soucit uprostřed přírody, v níž není spravedlnosti ani soucitu. Popírá egoismus ve všech stupních, od nejvyššího — národního, kmenového, rodového, až po nejnižší — sobectví individuálné. Skutek étický proráží otvor do hráze dění živočišného, dává vyhlédnouti do oblasti, kterou zevní pozorovatel nazve »Neznámem«, ale která pro vnitřní život člověka jest oblastí nejblíže a nejdůvěrněji známou, oblastí nejvyššího, ničím nedotknutelného, ničím nenahraditelného štěstí. —

Bláhové jsou pokusy, vysvětliti skutečné činy étické pouhým »osvíceným egoismem«. Zákon spravedlnosti přikazuje: neubližuj nikomu. Jinak vyjádřeno: Jinému nečiň, co nechceš, aby jiní tobě činili. Již ze samozřejmých důvodů logických jest nepřípustno, ztotožňovati smysl této věty s jinou poučkou, která vzniká zdánlivě nepatrnou, ale sofistickou obměnou věty prvé: nečiň zlého, nechceš-li, aby jiní tobě zle činili. Neboť z této věty zřejmě mluví vypočítavé sobectví a skutek, prýštící z obavy o vlastní bezpečí, nemá hodnoty étické — ať na venek vypadá jakkoli. Naproti tomu smysl původní věty jest pouze ten, aby člověk, když se odhodlává k nějakému činu vůči druhému, otázal se dříve sám sebe: chtěl bys, aby jiný takhle jednal vůči tobě? A dopadne-li odpověď záporně, praví důsledně příkaz spravedlnosti: ani jinému toho nečiň. Vlastní touha po spravedlnosti je pouhým měřítkem — ne předmětem vypočítavé směny. Spravedlnost dle toho pojetí nejen neútočí, ale ani nemstí. Zlého netrestá zlým, ale varuje, napomíná, odpouští, z nepřátel tvoří přátele nejoddanější a jen s bolestí odchází tam, kde se marně pokoušela o přijetí. Spravedlivý

činí tak následkem vyššího pochopení života — plní vůli Boží, která se mu projevila a v přečetných případech projevuje hlasem vlastního svědomí. —

Vychování na tomto poli jen o to se může snažiti, aby rozšířilo a prohloubilo poznání světa a života, aby zjemnilo chápání hodnoty skutečností a dějů, zbystřilo vnímavost pro hlas svědomí a učinilo člověka vědomým a oddaným nástrojem jeho. Neboť nevědomé je stejně nezáslužno jako neodpovědno.

Tím méně lze sobectvím vysvětliti zákon soucitu. Slovo »soucit« neznamená totiž jako soustrast. Znamená spíše soucítění, t. j. citové ztotožnění se s druhou bytostí živoucí. Bylo by možno nahraditi je slovem »láska« — kdyby právě toto slovo nebylo tak strašným způsobem zneuctěno životem i literaturou. Láskou nazývají zpravidla úplný protiklad soucítění: divý, surový i sprostý egoismus, snižující »milovaného« člověka na pouhý předmět vášně, která změní »lásku« v nenávist, nedojde-li žádaného uspokojení. Vždyť píší celé básně a romány o »lásce«, která zabíjí, píší milostné příběhy na motiv: ať raději zhyne, nechce-li náležet mně. To není láska, a lépe jest vyhnouti se slovu, obecně špatně chápanému.

Zákon soucitu přikazuje: každému pomáhej, seč jsi, nebo jinak řečeno, čiň každému, co chceš, aby jiní tobě činili. Ani zde ovšem není zásady: něco za něco, dám dobré, abych dobré přijal. Ale smysl příkazu jest ten, abych, žádá-li někdo ode mne něčeho, nebo vidím-li z okolností, že druhý touží po určitém konání ode mne, dal si uvnitř otázku: kdybych já žádal totéž od jiného — chtěl bych, aby mi bylo vyhověno? A zní-li kladně odpověď, přikazuje mi zákon soucitu, abych učinil, oč jsem žádán, nebo co se ode mne očekává, pokud síly stačí.

Mravní zákon je jednoduchý a jasný. Pouhé dvě samozřejmé věty. Ale spíše lidé budou žíti dle nejsložitějšího řádu právního, než důsledně dle těchto dvou vět. Překážkou není skutečnost, že éticky bude sotva kdy živo »lidstvo«. Neboť na tuto otázku je jednoduchá odpověď: nestarej se, jak bude či nebude žíti lidstvo; žij především ty sám dle poznané pravdy. (Tolstoj.) Ale překážkou bude člověku společnost, která stihá posměchem toho, kdo chce žíti dle zásad spravedlnosti a soucitu, která nutí k přetvářce, k předstírání sobecké zchytralosti, k tomu, že se člověk stydí za svá hnutí mravní a snaží se odůvodniti nízkou »politikou«

svá rozhodnutí, pramenící z pohnutek nejčistších — na rozdíl od jiných, kteří étickými hesly zakrývají činy nejnižšího sobectví.

Další překážkou je zakořeněný zlozvyk sebepřelhávání. Mravní vývoj předpokládá vnitřní kázeň. Snahu, nazvati každou věc, pravým, nezastřeným jménem. Má-li míti člověk slitování nad jinými, musí býti bez slitování k sobě. Odhalit každou lež, strhati všechny příkrasy, vidět nahou, nevyzdobenou, nezakrytou pravdu. Na místo snahy, omluviti, ospravedlniti se, živme snahu, obviniti a odsouditi se. Sebezkoumání a sebekázeň jsou základní podmínky mravního povznesení. Sebeláska a obdivování sama sebe — začátek konce dráhy vzestupné.

Není pochyby, že skutečnosti přečasto se tak zapředou, že bude třeba, vlastní bolestí vykoupiti utrpení jiných, bolestí okamžitou a přechodnou utrpení těžší a vleklé. Budou požadovány věci, které jsou neslučitelny s příkazem spravedlnosti a soucitu vůči jiným. Nestačí tedy, pudově poslouchati hlasu srdce. Třeba jasného uvědomění, širokého a hlubokého chápání života. Vlastní, živočišná bytost bude se často vzpírati hlasu svědomí, bude jí za těžko, chápati věci s hlediska věčných zákonů mravních a jíti za hlasem, který žádá obětí a neslibuje nic mimo vnitřní uspokojení.

Jak často člověk chybí! Snad jen ve vzácných případech rozhodne se dobře. Ale stačí, aby si alespoň chybu uvědomil. I tím se posílí v poslušenství vyššího vědomí, přiblíží se směru, který boří hradby mezi lidmi a sjednocuje rozptýlené po drahách živočišného snažení. Království Boží na zemi buduje se v srdcích lidí, ne v organisaci davů. Život ve znamení věčnosti osvobozuje z otroctví hmoty a étickou lásku, vycházející jako trs paprsků z malého ohniska v duši člověka, rozšiřuje do dálky a šíře, aby čím dále větší prostor ozařovala, netratíc na teple a jasu.

III.

Vychování náboženské má směřovati k tomuto ideálnému cíli. Nechápe svého úkolu vychovatel, který učí nepochopitelným, středověkým myšlenkám o bohu, o světě a člověku a mechanickému odříkávání modliteb. Ty věci všechny zůstavují prázdno v duši a ve mnohém směru působí škodlivě. Jak těžce se na př. dotýká citlivé mysli hrozná nauka o pekle! Co znamená posmrtné trápení bez konce, bez naděje ve spásu a vykoupení? Jen to, že někdo krutě a nesmyslně se mstí za to, co učinil člověk za nicotného dějství života mezi nekonečností času, rozestřenou před tímto ži-

votem a po něm. Není to trest obrozující, očišťující, ale trest beze smyslu, pomsta nekonečně nadsazená. Pachatelem pomsty takové nemůže býti Bůh, který žije v srdci člověka a hlásá zákon spravedlnosti a soucitu, může jím býti jen bůžek, uctívaný kdysi před tisíciletími divokým národkem západoasijským, bůžek hněvu, pichlivosti a pomsty. Oč vyšší je nauka indická o karmě, výslednici díla životního a předpokladu pro další stupeň na dráze mravního vývoje! Jak ubohá je proti této myšlence vlastní odpovědnosti, vlastního boje utrpením a sebeobětováním za obrácení a obrození vůle domněnka, že člověk může býti spasen cizím utrpením, cizí obětí. A v kolika variacích tato myšlenka náhradního utrpení objevuje se v našich pohádkách, legendách, mytech! Jak zavádí bloudící myšlení, na místě, aby je z bludu vyváděla!

Jiné myšlenky, o sobě skvělé, jsou porušeny slovním, dětinským výkladem. Jest na př. opravdu nesmírně hluboká a krásná legenda o stromu poznání. Slova bible: »Budete jako bohové, vidouce dobré a zlé« vyjadřují mezník mezi živočišným a lidským chápáním života. Duchaplným obrazem osvětlují dar, který člověku otevřel dráhu k nejvyšší kráse mravní, ale i k těžké odpovědnosti za dílo životní. Jest tu objasněna veliká záhada lidství. Do biblické legendy dá se výkladem i ten smysl vložiti, že vznešený dar lidství přijala nejprve žena, protože je bytost citová, intuitivní, více podvědomě, srdcem tušící než rozumově vědoucí a že jej od ní přejal muž jako představitel uvědomění, osvícený poznáním rozumovým. Ale nekonečně naivní je nápad, že ten, kdo člověku odpíral lidství, byl bůh — a kdo mu je daroval, byl ďábel. Také vykoupení má pak ten smysl, aby vůle člověka byla obrácena, aby poznávaje dobré, žil dle něho, nikoli však ten podivný smysl, aby člověku bylo odpuštěno přijetí daru, jímž ze zvířete stal se člověkem.

Náboženské vychování směřuje k tomu, aby člověk ve věcech největších i nejmenších otevíral se věčnému hlasateli zákona mravního, nedokazatelnému, ale nade vše jistému. Aby se v těžkých okamžicích života obracel do svého nitra a naslouchal hlasu Božímu, dávajícímu jedinou a neklamně jistou odpověď na každou otázku. Člověku ovšem nestačí jakýsi kodex mravních naučení. Táže se, kdo ukládá a proč je třeba plniti tyto příkazy. Materialistická odpověď, dokazující, že to je rozumný egoismus, že to je výhodný obchod, omezujeme-li vlastní zvůli, aby cizí zvůle vůči nám se omezovala, že »mravný« život je také tělu zdravý a pod., nestačí. Neboť je-li mi chvilkové uspokojení milejší než dlouhý,

svízelný život, shledám-li výhodným »vyžíti se« třeba na cizí i na vlastní budoucí účet — jak mě zadrží šedivá morálka »zdravého« egoismu? Což poznám-li, že teprve dodatečně se člověk obyčejně doví, byl-li jeho egoismus »zdravý«?

Etika jest nemyslitelna bez metafysického základu, protože jinak nemůže zodpověděti otázku, proč ve sporu zájmu živočišného a mravního, má míti přednost uposlechnutí zákona mravního. Náboženskou pravdu nelze ovšem zjistiti ani přezkoumati v chemické laboratoři nebo ve fysikální pracovně ani na pitevním stole. Vzniká z intuice a život ji ověřuje, třeba že slovní výraz nedosahuje toho, co člověk vnitřně prožívá a co by chtělo býti vyjádřeno. Dlouhá tisíciletí přečkala nauka idealistického monismu, od doby véd po naše dny, nedokázána a nevyvrácena. Učí o jediné podstatě, mimo čas a prostor trvající, o duchu všehomíra, nepoznatelném a zároveň jediné reálném, o druhořadnosti toho, čemu říkáme svět zkušeností nebo svět představ. Tato nauka tvoří syntesu lidí v mravní jednotu, ukazuje, že jediná jest podstata metafysická, přebývající v nepřehledné mnohosti tvorstva, ukazuje, proč vlastně člověk, osvícený poznáním, podvědomě cítí cizí štěstí a cizí bolest jako vlastní, proč jedná éticky, poddávaje se vědomě tomuto vnitřnímu hnutí a odmítaje, budovati svoje štěstí na bolesti jiných tvorů, schopných radosti i utrpení.

Při hlubší úvaze pak snadno postřehneme, jak blízka je tato nauka učení Kristova, očištěnému od hebrejských a středověkých příměsků i primitivních, strašidelných výkladů. Poznáme, že učení o totožnosti Otce a Syna neznamená podivnůstku o bohu, který ještě s duchem tvoří jednu bytost — mimo svět — ve třech osobách. Značí naopak, že jsou všichni zrozenci Boží, že Otec je totožný s každým z nás, že sídlí — jediný, duch všehomíra, átman — v nespočetné mnohosti stvoření, že promlouvá k člověku hlasem svědomí a zjevuje mu věčný zákon mravní.

Vědecká pravda to není. Nikdo dosud neodpověděl na otázku, proč to jest, kdy začalo, kam spěje řetězem životů, řetězem radostí a utrpení, všechno vtělující se a vtělené. Ale je to myšlenková soustava, jíž nelze upříti hloubky ani krásy, která na člověku nežádá nerozumné víry ve věci nesmyslné, opírá ryzí zákon mravní způsobem, jehož se dosud lidstvu nepodařilo předstihnouti.

Zároveň jest pravda, že těchto myšlenek, otvírajících před vnitřním zrakem člověka závratné hloubky, nesnese prostá mysl

v plné, filosofické jednoduchosti a síle. Zástupy nesnesou pohledu do říše tajemství, nesnesou vzestupu do oblastí, ve kterých se ztrácí pevná konstrukce myšlenková a výhled se tratí v zářících mlhách intuitivního poznání. Ale dítě i prostý člověk chápe krásu podobenství, vycítíuje v něm jádro myšlenokvé, které mu dává oporu ve chvílích rozporů, pochybností, neštěstí.

Každá z dochovaných soustav náboženských má množství obrazů nevyrovnatelné krásy poetické a hloubky myšlenkové. Ale při výběru a výkladu jejich třeba míti na mysli cestu k vyššímu poznání, k němuž spějeme, a vyloučiti všechno to, co svádí na scestí. A není konfese, jež by neobsahovala množství »pravd«, které jsou opakem pravdy. Ke skutečně náboženskému vychovávání mládeže hodí se proto lépe vzdělaný, mravně vyspělý a sám nábožensky cítící laik — než kněz, konfesionálně, jednostranně vyvinutý a zřídka kdy v pravdě náboženský. Neboť k tomu, aby se člověk žádaným způsobem vyvinul, je třeba svobodného myšlení, svobodného vzdělání, ne duševního zotročení a výchovy ztrnule, úředně konfesijní. Snad i v této věci přinese zlepšení demokratisace církví a uvolnění poměru mezi státem a církví.

Ale ve školách měla by býti nahrazena soustava »vyučování« náboženství soustavou náboženské výchovy. Vždyť opravdu není možno, naučiti člověka náboženství, nýbrž jen jistým příběhům, legendám, modlitbám, obřadům; — ale to přece není náboženství. Vždyť všechno to dělají, papouškují, do omrzení vykládají lidé, naprosto nenáboženští, zatvrzelí proti všemu, co možno tímto slovem poctivě nazvati. Je přímo směšno, dávati známky, zkoušeti z »náboženství«. Zkoušíte věci, které naopak ničí zárodky myšlení náboženského, učíte věci, které tvoří zástupy lidí, pohrdajících náboženstvím, odmítajících je s posměchem.

Na místě toho třeba vychovávati nábožensky, ukazovati na podobenstvích i na událostech životních, jak se rozhodne, jak bude jednati ten, kdo žije ve znamení věčnosti. Ne zkoušet a klasifikovat, ale upoutat, povznést, obrátit k životu dle zákona mravního. Zejména je však třeba ženy — matky připraviti k úsilí o náboženské obrození příštích pokolení, k boji proti konfesijní lži a za náboženskou pravdu.

* *
*

Bezděčně vynořuje se otázka: Jak s touto mravní filosofií srovnati vlastenectví? Odpověď je možna jen rozlišením národa a člověka. Národ chce žíti a vyvíjeti se. Kde není této životní vůle — tam je choroba a rozklad. Pud sebezachování vede národ k zápasu o život. Okouzlující je výhled do budoucnosti, kdy budou národy zápoliti zbraněmi kulturními a nebude barbarských utkání, užívajících prostředků, jež vyrobila civilisace ku vzájemnému vraždění. Dosud nejsme tak daleko. Národy užívají fysické moci, kde jiné pomoci není. Boj, který je sebeobranou, projevem vůle života, nemá kladné ani záporné hodnoty mravní. Boj loupežný je mravně bídný, hanebný. Velikým kladem poslední války jest, že přivedla loupeživý egoismus národů ad absurdum. Ti, kdož jednali v sebeobraně, jednali právě tak, jako jedná člověk nebo zvíře, brání se proti útoku. Kde se snažili, vésti boj v mezích lidskosti, získali si obdiv, nahromadili hodnot mravních.

Jiné je v těchto úžasných dějstvích rozpoložení člověka-individua. Dal se do služby národa, zápolícího o bytí a nebytí. Vrhal se do boje, ne pro sebe, nýbrž pro bytost nade vše drahou, pro svoji lásku k ní. Odložil osobní zájem, zapřel se, obětoval se. Zasvětil vše, čím byl a co měl idei, v jejíž spravedlivost a čistotu věřil z celé své duše. Byl ve strašné kolisi a svobodně volil. Ne pro osobní úspěch, ne ze strachu o vlastní život, ne proto, že ho ze zadu hnali zbraněmi.

Česká národní armáda šla touto cestou. Její boj byl činem sebeobětování, lásky, zasvěcení.

Ani ti, kdo bojovali v řadách loupeživých armád středních mocností, nejsou hodni odsouzení — jen politování. S odporem, s nechutí, s nenávistí šli tam, kam byli hnáni. Podlehli živočišnému strachu o život vlastní, nebo o život svých rodin. V případě vzdoru byla smrt jista, v případě podrobení se jen pravděpodobna. Stali se bezmocným, nevolným nástrojem zla. Jiní šli do boje bez myšlení, bez vědomí — jako štvaná zvěř. Umírali bez zásluhy — bez odpovědnosti.

Pracujme k tomu, aby budoucnost nikdy již nepostavila člověka do strašné kolise, pracujme k tomu, aby život národa nebyl vykupován smrtí tisíců nevinných lidí. Kulturou potřeme temný zákon smrti, vládnoucí dosud na této zemi.

Stát a politika populační.

Podává prof. Karel Andrle.

(Dokončení.)

Vinu na depopulaci mají tedy především manželství málo plodná a sterilní, ale spatřovati ve sterilnosti francouzského manželství symptom degenerace nebylo by správné, jelikož rozdíl u porovnání Paříže s jinými městy není značný, aby oprávňoval k podobnému závěru. Na 100 manželství (trvajících 15—25 let) připadá bezdětných rodin:[1] v Paříži 13·3, v Berlíně 12·8, v Riu de Janeiru 11·3. Počet manželství bezdětných nevzrostl během posledních desetiletí, jak bychom snad očekávali dle poklesu natality. Na 100 manželství připadalo rodin bezdětných

r. 1856 . . . . 16·4
r. 1896 . . . . 16·2

Všimněme si současně poměrů rakouských a německých.

V Rakousku:[2]

průměr let	počet sňatků
1871—1880	178.918
1881—1890	179.909
1891—1900	199.247
1901—1910	212.110
1911	217.373
1912	212.187

Na 100 obyvatelů připadá:

	a) sňatků	b) živě naroz.
1871—1880	8·48	39·39
1881—1890	7·84	38·08
1891—1900	8·02	37·46
1901—1910	7·77	34·72
1911	7·61	31·45
1912	7·38	31·41

[1] Týž, str. 94.
[2] Österreichische Statistik N. F. sv. 8, seš. 1., str. 5.

Relativně jeví sňatky tendenci se snižovat, avšak pokles živě narozených je daleko prudší a klesá i v té době, kdy nelze téhož tvrditi o sňatcích. Rozhodně tedy není kausální souvislosti mezi ubýváním sňatků a úbytkem porodů.

Tendenci k ubývání sňatků pozorujeme téměř ve všech státech. Počet sňatků na 1000 obyvatelů byl:[1]

	r. 1900	1910
Francie	7·7	7·9
Německo . . .	8·5	7·7
Rakousko . . .	8·29	7·59
Italie	7·2	7·7
Uhry	8·9	8·6
Dánsko	7·6	7·3

Že nelze v ubývání sňatků spatřovati příčinu snížení natality, potvrzují ještě i jiné zjevy, jako na př. Berlín, ač má největší počet sňatků, vykazuje nejnižší porodnost, naproti tomu okresy, které mají nízká data sňatková (jako Poznaň, Oppolí, Cáchy), vynikají neobyčejnou plodností. Podobných dokladů lze najíti v každé zemi.[2]

Na 1000 obyvatelů v Německu připadalo sňatků:[3]

v letech		v letech	
1841—45 . . .	8·2	1876—80 . . .	7·8
1846—50 . . .	7·9	1881—85 . . .	7·5
1851—55 . . .	7·5	1886—90 . . .	7·9
1856—60 . . .	8·1	1891—95 . . .	8·0
1861—65 . . .	8·4	1896—00 . . .	8·4
1866—70 . . .	8·6	1901—04 . . .	8·0
1871—75 . . .	9·4		

Tato poslední data, týkající se říše německé, uvádím proto, abych znovu poukázal na vlnitou linii sňatkovou a na značné stoupnutí sňatků v období po válce prusko-francouzské r. 1870/71. Na základě těchto dat porozumíme pak německým nadějím, že po-

---

[1] Wolf: Der Geburtenrückgang, str. 17. Rozvodů ve Francii přibývá: r. 1884:1657, r. 1889: 4786, r. 1894: 6184, r. 1900: 7157, r. 1912: 14,579, r. 1913: 15.076. Ašak v Německu rozvodů také přibývá: Na př. na 1000 manželství připadá v Prusku rozvodů: r. 1900: 16,0, 1901: 16,0, r. 1902: 19,0, 1903: 21,0, r. 1904: 22,0, r. 1905: 23,1, r. 1906: 24,3, r. 1907: 25,4, r. 1908: 26,9, r. 1909: 29,5. Počtem rozvodů na prvém místě stojí asi Amerika. (Viz: Hirsch, str. 53.)

[2] Viz Koloušek: Populační problém, str. 75 a n.

[3] Mombert: Studien zur Bevölkerungsbewegung in Deutschland atd., Karlsruhe 1907, str. 46.

kles sňatků i tentokráte bude zase vystřídán linií vzestupnou a zejména mnoho naděje je vkládáno do výsledků šťastně skončené války...

Z předchozího tedy vyplývá, že závada spočívá v samotném životě rodinném,[1] vyjádřeno jinými slovy, že počet potomků v jednotlivých generacích stále klesá. Měla-li prvá generace ještě 5 dítek, má další již toliko 4, třetí 3 a následující generace utkvívají pak na systému 2—1 dítěte.

Že systém jednoho dítěte ve Francii převládá, vyčteme z tabulky, kterou Bertillon na str. 267 uvádí:[2]

Rodiny bez dětí	1,808.839
» s 1 dítětem	2,638.752
» s 2 dětmi	2,379.259
» s 3 dětmi	1,593.387
» s více jak 3 dětmi . . .	2,190.155

Dokud tento systém zůstával omezen na vrstvy vyšší, dokud venkov a třída dělnická stála mimo, nebylo následků toho ještě tak značnou měrou pozorovati, teprve když venkov a dělníci následují příkladu vyšších vrstev, ukazuje se katastrofální následek systému dvou, jednoho dítěte.

Kde je kořen toho zla, příčiny, prameny? Nestačí říci, že lidé nechtějí míti dětí, musíme se ptáti po příčině jejich rozhodnutí, odkud vzniká, jak se vyvíjí.

Zodpovědným se činí poměry hospodářské, alkoholism, pohlavní choroby (zaviňující sterilnost manželství), obava před děckem, emancipační hnutí žen (nebo-li jak to vyjadřuje Leroy-Beaulieu: »masculination de la femme«), novomalthusianismus, přílišný individualismus, hrubý egoismus, demokracie, následky pokroků civilisace, oslabení nábož. cítění (to zdůrazňuje zejména P. Bureau, Leroy-Beaulieu a Vuillermet; proto na př. L. B. odsuzuje boj státu proti církvi ve Francii), úpadek mravnosti, touha po bezstarostném životě, snaha netříštit majetek,

[1] »Francouz rád se žení, aby měl svůj domov, avšak přesně odděluje tuto tužbu od touhy po lásce a ještě více od přání míti děti.« Ch. Gide a Ch. Rist: Dějiny nauk národohosp. od doby fysiokratů až po naše dny. II. vyd. 1915, str. 194.

[2] Bertillon, str. 267. Již r. 1888 upozornil Baudrillart na systém jednoho dítěte v rodinách bohatých zemědělců franc. V jednom okresu v Picardii v 35 bohatých usedlostech napočítal toliko 37 dětí. Depart Lot et Garonne má nejmenší počet dítek a největší počet zámožných sedláků. Jen chudší a zemědělské obyv. má dosud větší počet dítek. (Viz Grotjahn: Geburtenrückgang u. Geburtenregelung str. 203.)

obrácený poměr mezi individuací a rozmnožováním, t. zv. »sociální kapilarita«,[1] touha po životě luksusním, snaha nižších tříd vyrovnati se vrstvám sociálně výše stojícím, vzrůst blahobytu,[2] příslovečná spořivost franc.,[3] útěk z venkova do měst, tíseň bytová, tovární práce žen, nevhodný agrární zákon dědický atd.

I když všichni autoři franc. stejně nezdůrazňují moment hospodářský, přece jenom zase z jiného poznáváme, že s ním vážně počítají, ježto při uvádění prostředků pomocných všichni vytýkají nutnost zavedení příspěvků peněžitých, ať již příspěvků vychovávacích či prémií a pod. Zaváděním prémií a příspěvků měla býti zmírněna hospodářská tíseň a výchova podstatně ulehčena. Ovšem naděje Francouzů ani zdaleka nebyly splněny.[4] Hlavní příčinu toho zklamání a neúspěchu vidím v tom, že si ve Francii jasně neuvědomili, čeho možno vlastně finančními prostředky dosáhnouti, čili, je-li cíl, jejž si vytkli, oněmi prostředky vůbec dosažitelný?

Lze vůbec poskytnouti někomu tolik materielních a snad i jiných výhod, aby na základě toho odhodlal se k plození dětí? Jaké

[1] Dumont je původcem teorie »sociální kapilarity« (»Dépopulation et Civilisation« 1890). Jádro teorie Dumontovy podal již Foustka v uved. spise na str. 137: »Každý člověk totiž má tendenci povznést se: každá molekule sociální snaží se vystupovat k světlému ideálu, jako se olej vsakuje tím výše do knotu lampy, čím je ohnisko zářivější. Mezi silnou mohutností povznést se (énergie ascensionelle) a mezi silnou porodností je rozpor, poněvadž četná rodina je na překážku osobního uplatnění jejích jednotlivých členů: mezi rozvojem plemene co do hodnoty individuální a co do počtu je rozpor. Demokracie pak odstraňujíc překážky osobního povznesení podporuje tuto mohutnost ascensijní a způsobuje menší porodnost. Naproti tomu je na př. v Číně, kde organisace rodinná nedovoluje povznést se, vidět silnou natalitu. V Rusku zase vlastnictví komunistské v rolnictvu ničí onu snahu a podporuje vzrůst obyvatelstva.«

[2] Teorii blahobytovou hájí ve Francii jmenovitě: Bertillon, Leroy-Beaulieu, Tallquist (Recherches statistiques sur la Tendance à une moindre Fécondité, 1886) a Levasseur (La Population française, Paříž 1889—1892, III.).

[3] Svého času rozesílána byla od nějaké banky poštou brožura: Kapitalsanlage und Vermögungsverwaltung«. V ní na str. 3. pod titulem »Frankreich als Kapitalmacht« čteme pozoruhodné věty: »Francie jest touto dobou kapitálově nejsilnější zemí na světě.« »Obrovské bohatství země jest podmíněno velkou pracovní silou národa, jeho enormní pílí a především příslovečnou spořivostí.« »Francie uložila svoje přebytečné prostředky v cizích hodnotách. jest věřitelkyní celého světa, nejvýznačnějším půjčovatelem peněz státům, jež potřebují půjček.« Věci to ostatně dávno známé a často také uváděné na obhajobu (nebo také proti) nízké populace ve Francii. Inama-Sternegg kdesi ironicky podotkl, že spoří Francouzi jednou uspoří si i to míti vůbec děti... a Heberlin podotýká, že s ubývajícím počtem dítek v rodinách zámožných měšťanů roste počet automobilů.

[4] Levasseur (Questions ouvrières et industrielles en France sous la troisième république, 1907) o dosavadních pokusech zvýšiti populaci Francie vyjadřuje se značně nepříznivě.

výhody by to musely býti, aby prokázaly takovou moc a může stát vůbec s takovými návrhy vážně počítati?

Volalo se všeobecně, že prostředků peněžitých je zapotřebí, úhrada výdajů má se díti novými daněmi, zejména daní mládeneckou, z dědictví atd. Avšak málokterý z těch navrhovatelů také skutečně — počítal. Proberme jeden z podobných návrhů.

Na př. Bénaret odůvodňuje svůj návrh tím, že je třeba, aby děti nebyly rodičům břemenem, nýbrž aby se staly rodičům ještě zdrojem příjmu, pak že lze teprve počítat, že porody opět stoupnou. Navrhuje tudíž, že každá matka (manželská nebo nemanželská) má míti při prvých dvou dětech nárok na prémii 500 fr., při třetím dítěti na 1000 fr., při čtvrtém na 2000 fr. a při každém dalším dítěti na 1000 fr.

Jak mnohem skrovněji vypadá zákon přijatý 14. červ. 1913 o podpoře rodin s více dětmi (platnosti nabyl 1. března 1914)! Roční podpora na jedno dítě kolísá mezi 60—90 fr., avšak má se týkati toliko rodin s více jak 3 dětmi pod 13. rokem. Ve městě se podpora vyplácí ve formě příspěvků k nájemnému, na venkově v naturáliích. Výlohy hradí stát, obec a departementy. V případě, že matka jest mrtva, má se podpora vypláceti již pro třetí dítě, v případě, že i otec jest mrtev, již i pro druhé dítě. Roční výdej pro celou Francii je rozpočten asi na 33 mil. fran. Soupis skončený zatím v 38 depart. vykazuje 93.105 rodin a v nich 160.316 dítek pod 13 lety. Při odůvodnění zákona mluvilo se o tom, že se jedná o ulehčení při výchově dětí a o možnost poskytnutí lepší výživy, čímž má býti umožněno zvýšení národní síly.[1]

Mysleme si nyní návrh Bénaretův provedený aspoň v tom rozsahu jak stanoví zákon z r. 1913. Kolik set mil. fr. bylo by tu ročně třeba?[1]

---

[1] Viz Grotjahn, str. 210 a n., nebo též Zeitschrift für Kinderschutz und Jugendfürsorge, č. 1, sv. IX., roč. 1917, str. 24. Rozpočet 33 mil. fr. ročně i když máme na mysli celou řadu obmezení a že se týká toliko nemajetných vrstev, připadá mi nicméně velmi nízký, zejména srovnáme-li jej s návrhem a rozpočtem senátora franc. Piota. Ten pracoval pro přijetí zákona, aby stát každému otci, jenž má více jak 3 dítky, ročně poskytoval příspěvek 50 fr. na každé dítě. Za základ béře sčítání za r. 1896 a dle toho roční výdej odhaduje asi na 250 mil. fr. Senátor Piot, zastupující depart. Côte d'Or jest ve Francii známý horlivý pracovník v otázce populační i literárně činný. R. 1900 vydal studii: La question de la dépopulation en France. Le mal — ses couses — sés rémèdes. Většího významu je druhá jeho publikace z r. 1902, výsledek to ankety, kterou uspořádal v otázce poulační: La dépopulation. Enquête personelle sur la dépopulation en France. Documents. discours et rapports.

Příspěvek 250—300 fr. bude jistě každou rodinou vděčně kvitován, ale je to v celku vzato příliš nepatrná splátka na dluh státu k jednotlivci, k rodině, jež má dítky, zejména syny, neboť nejhroznější daň, kterou rodina musí platit, je daň z krve! Aby mohly býti podpory udíleny ve větším měřítku je nemyslitelno, toho rozpočet Francie nedovoluje a za sumu tak nepatrnou nikdo se neodhodlá k rozmnožení počtu dítek, aby místo 2 měl 3 a 4 dítky, jak záchrana Francie by toho ve skutečnosti vyžadovala.

Bez poznámky uvádím zde návrh lékaře Léona Aroulaye z r. 1916, který horuje pro každoroční vypisování zdravotních a výchovných cen. Představuje si celou akci navázánu na instituci školních lékařů. Každého roku udělovány by byly konkurenční ceny různě odstupňované, rodinám, jichž dítě 1. ledna příslušného roku shledáno by bylo úplně zdravým a správně vychovávaným. Jako vedlejší okolnosti přicházely by ještě v úvahu: počet ostatních starších dětí, jich zdravotní stav, pilnost ve škole atd., konečně pak zdravotní stav otce a matky a jich způsob života. Již předem ze soutěže vylučuje rodiny, jež výchovu dítek přenechávají ulici a kde otec, matka nebo starší děti v témže bytě bydlící jsou alkoholici, tuberkulosní a pod. Jména rodin odměněných mají býti veřejně ohlášena.

Není mým úmyslem probírati zde všechna opatření a návrhy rázu finančního, avšak na jednu studii přece ještě musím upozorniti. Je to studie Colsonova v Revue des deux Mondes LXXXV. roč., sv. XXVI., str. 840 a n.: »La tâche de demain. La population.« Přesná formulace (tím odlišuje se od jiných, neurčitých návrhů), důkladná znalost thematu i věcné pojetí zaručily studii té úspěch. Akademie des Sciences morales et politiques ve shromáždění dne 27. března 1915 schválila v celku návrhy Colsonovy a usnesla se zasaditi se veškerou svojí autoritou o jejich uskutečnění. Jádrem Colsonovy studie je daňové ulehčení pro rodiny s více dětmi a řeší je velmi bystře. Do podrobností nelze bohužel na tomto místě se pouštěti. Dále dožaduje se Colson, aby napříště veškerá ulehčení daňová omezena byla toliko na rodiny s více dětmi a podobné stanovisko aby zaujal stát i při příspěvcích k rentě starobní a invalidní, avšak připouští některé výminky. O dalších jeho návrzích bude ještě řeč.

Mnoha autory franc. navrhovaná sleva daní přímých je v celku vzata pomocí nepatrnou, ježto hlavním zatížením rodin

s četnou populací jsou jako všude jinde daně nepřímé.[1] Otázku úhrady výdajů řeší autoři franc. především navrhováním daně staromládenecké a zavedením daně pro rodiny bezdětné či s málo dětmi. V tom ohledu jsou Bertillon, Leroy-Beaulieu, Piot, Héberlin i Vuillermet úplně za jedno. Povinnosti každého občana jest vlast netoliko obhajovati, ale také udržovati: »Tout homme a le devoir de contribuer a la perpétuite de sa patrie exactement comme il a le devoir de la défendre.«[2] Kdo pak neplní svých povinností ke státu v tomto smyslu, musí tak učiniti ve formě jiné, placením daní, aby jiným nemajetným rodinám s větším počtem dítek usnadnil jich výchovu.

Pracemi franc. autorů proniká tedy zřejmě zásada, že ten, kdo má dítky, plní svoji státoobčanskou povinnost vůči státu a národu případně vyšší měrou než ten, kdo dává k disposici pouze svoje síly tělesné a duševní; neboť k zachování státu a národa, k zajištění jejich eksistence do budoucna jest zapotřebí obojího.

Avšak s jednou zásadou nemohu se smířit: rodiny bezdětné nebo osoby svobodné mají býti jaksi pokutovány za to, že nechtějí míti dítek, má to býti jakýsi trest za jejich zarputilost, případně i nátlak!

Netajíme se, že u demokratického národa franc. nás podobné návrhy poněkud zarážejí, naproti tomu něm. duchu jsou daleko bližší a srozumitelnější.[3] Daň uvalovanou jako trest pokládáme za velké pochybení. Jistě bude povinností těch, kdož nechtějí (anebo nemohou či nesmí) míti dítek, aby svojí hřivnou přispívali na výchovu dospívající generace, ale daň ta nesmí býti cejchem vpáleným na čelo, neboť neznáme hlubin nitra lidského, neznáme pohnutek a případně citu zodpovědnosti, proč někteří lidé odříkají se života rodinného, radosti z dětských hlaviček. Není ještě špat-

[1] »Moderní berní zákonodárství se svými daněmi nepřímými na předměty výživy a požitků je pro rodinu s četnými příslušníky přímo pokutou za její plodnost. Daně ty zdražují živobytí rodiny a stanoví poplatnost její podle počtu hlav. Proto na př. byly skoro směšnými návrhy činěné ve Francii (Bertillon a j.), aby se podporovala četnější populace slevou (a to celkem málo významnou) daní přímých početným rodinám. Co by taková sleva platila, když neúprosné daně nepřímé jsou mnohonásobně vyšší nežli daně přímé?« Viz Koloušek: Problém populační str. 80.

[2] Bertillon str. 265.

[3] Důstojnictvo a úřednictvo, representující výkvět národa německého, má populaci velmi nízkou. Jelikož má se zabránit též ztrátě kvalitativní, navrhuje W. Siemens donutit tyto kruhy vysokými daněmi k plození dětí. (»Die Proletarisierung unseres Neschwuchsesatel« v Archivu f. Ras. u. Gesel. Biol. 1916-17 sv. 12, seš. 1., str. 43 a n.) K tomu poznámek netřeba.

ným vlastencem, egoistou ten, kdo zůstává neženat, kdo nemá dítek, právě tak jako nemusí ještě býti nejlepším člověkem, kdo má 8—10 dětí.

Mnoho slyšíme dnes ve Francii odvolávati se na slova býv. min. předsedy B r i a n d a, že podpora udělená rodinám s více dětmi není almužnou, ale splátkou na dluh. Proto stát má jíti příkladem napřed a vedle poskytování jiných výhod i při obsazování míst bráti ohled na rodiny s více dětmi.

Leroy-Beaulieu je v tom ohledu značně radikální. Stát má zaměstnávati jen úředníky ženaté, otce několika dítek, v každé kategorii smí býti nanejvýše toliko 10% úřednictva s menším počtem dítek než tři. L. B. stejně jako Bertillon uznává fatální situaci úřednictva, jež bez vlastní viny octlo se vývojem poměrů v postavení velmi stísněném. Vidíce v oněch tísnivých poměrech jednu ze spolupříčin malého počtu dětí v kruzích úřednických, naléhají na zlepšení hmotných poměrů všech kategorií úřednictva. L. B. žádá, aby počínaje již třetím dítětem vyplácena byla roční prémie v obnosu 500 fr.[1]

Colson navrhuje, aby přídavky úřednictvu dávány byly při narození dětí, ježto dosavadní způsob má za následek vysoký věk sňatkový a že děti jsou dlouho nevítaným přítěžkem, dokud úředník má nižší stupeň platový.

Jinou výhodou pro rodinu s četnými dětmi má býti ulehčení ve službě vojenské, naráží však na obtíže. Tak na př. právě Bertillon rozchází se v tomto bodě s názorem jiných autorů: poukazuje totiž na stále nejistou politickou situaci v Evropě, netají se svými obavami a prozatím staví se proti jakémukoli oslabení armády.

C o l s o n chtěje poskytnouti otcům s více dětmi i v tomto směru úlevy bez nějaké újmy armády, navrhuje, aby otcové dvou a více dítek dříve byli přeloženi z reservy do armády territoriální, a dříve byli sproštěni vojenské povinnosti, kdežto služební doba osob svobodných nebo bezdětných v stejném rozsahu by se naopak prodloužila. Za to Leroy-Beaulieu a Piot nelekají se chvilkového

[1] Návrh senátora L a n n e l o n g u e, prof. fakulty lékařské mluví o tom (ze dne 16. června 1910), aby stát při přijímání úředníků kladl jako podmínku, že se úředník po dokonaném 25. roce ožení. Úředníci, kteří mají nejméně 3 dítky, mají býti při postupu favorisováni, mají obdržeti větší přídavky a vyšší pensi.

oslabení armády a žádají, aby synové četnějších rodin (kde jsou nejméně 3 dítky) sloužili toliko jeden rok.[1]

Velkého ohlasu došel ve Francii návrh plurálního práva volebního pro otce s 3 a více dětmi. Zvláště horlivě návrhu toho ujímají se Bertillon a Leroy-Beaulieu. Když osud a budoucnost Francie spočívá především v rukou těchto rodin, má jim také býti dáno právo, aby hlas jejich byl slyšán. Mnozí si slibují, že by tím dosavadní váhavost a kolísavost vlády a parlamentu při provádění politiky populační byla odstraněna a že by vláda byla donucena k provádění energických opatření.[2]

Liga na ochranu rodin s četnými dětmi usiluje o to, aby sedmé dítě vychováno bylo na útraty státu, aby děti četných rodin požívaly podpory na studiích, aby na ně brán byl zřetel, aby řešena byla současně i otázka bytová při udělování stipendií atd.[3] Poslanec Peyraux navrhl nedávno ve sněmovně, aby ženy, jež daly život nejméně 12 dětem, obdržely kříž čestné legoie. Návrh tento souvisí se snahou, která jako červená nit vine se všemi publikacemi pojednávajícími o otázce populační, aby totiž mateřství bylo výše ceněno a váženo, aby matky více dítek nebyly vystavovány posměšku jiných žen.

Mezi radikální návrhy z mnoha stran schvalované a odůvodňované náleží i ony, jež dožadují se změny dědického zákona dle zásady: čím méně dítek má ten, jenž dědictví odkazuje, tím větší má býti daň dědická, takže stát má případně nárok až na ⅓ odkázaného obnosu. Již před lety v Akademii věd morálních a politických poukazoval Toutén na fakt, že na př. pro rok 1898 z 281.383 dědictví neméně 170.730 s celkovým obnosem 2123

---

[1] Přirozeně, že i zde setkáváme se s přemrtěnými návrhy. Jako kuriositu uvádím návrh žurnalisty Levanda z r. 1916. Žádá, aby vojenská povinnost, již podléhají jednotlivci, přenesena byla na celou rodinu dle zásady: čím více dětí, tím pro jednotlivce snadnější povinnost. Stát by obtížil každou rodinu šesti léty voj. povinnosti. Jediný syn by musil sloužit celých 6 let, dva bratři by sloužili po 3 letech, tři po dvou atd. Tedy jedináčci by pykali za vinu svých rodičů. Kdyby byl v rodině 1 syn a 2 dcery, sloužil by syn pouze 2 léta, protože dcery, budoucí matky, mají vzhledem na budoucí své potomstvo cenu čtyř let voj. služby.

[2] Že vláda neměla původně mnoho chuti k provádění politiky populační vidíme na př. z osudu komise, zřízené r. 1902 za vlády Waldeck-Rousseau, totiž »Commission extraparlamentaire dé la dépopulation« — již za vlády jeho nástupce Combesa činnost její byla úplně ochromena.

[3] Leroy Beaulieu žádá pense pro práce neschopné otce rodin, kteří vychovali dítky, ale právě proto nemohli si nastřádati kapitálu.

mil. fr. pocházejí od osob, jež měly jedno nebo nejvýše dvě dítky.

Úmrtnost franc. vzhledem k jiným státům je stále ještě poměrně vysoká, činí pro r. 1911 19·6, v Anglii 14·6, v Norsku 13·0, v Německu r. 1913 klesla na 15·8. I když nebude lze dosíci ideálních čísel nízké úmrtnosti států skandinávských, jistého snížení přece ještě se docílí energičtějším prováděním zásad hygienických a odstraňováním zdravotních závad.

Nejen však k docílení nižší úmrtnosti vůbec poukazují franc. populační politikové, nýbrž zejména k snížení úmrtnosti dětské. Ač v tom ohledu bylo již ve Francii mnoho vykonáno a také pěkných výsledků dosaženo, zbývá ještě mnoho práce. Jako jedna z hlavních příčin velké úmrtnosti kojenců uvádí se zvyk rozšířený v Paříži a v jiných větších městech franc., dávati dítky záhy po porodu do ošetřování na venkov, 22% všech kojenců bývá ošetřováno mimo vlastní domov — — —[1]

Ač literatura o otázce populační ve Francii je už obrovská a všestranných návrhů proti depopulaci podáno nevyčerpatelné množství,[2] vláda zůstávala dosud poměrně stranou toho ruchu, takže ve skutečnosti v praksi vykonáno bylo velmi málo. Obrat datuje se teprve těsně před válkou. Kromě zákona z r. 1913 o podporování rodin s více jak 3 dětmi, přicházejí v úvahu ještě některá zákonná opatření z poslední doby. Zákon z r. 1911 nařizuje, aby na př. učitelkám v době těhotenství udílena byla pro slehnutí dvouměsíční dovolená při plném příjmu a později toto opatření rozšířeno i na úřednice při poštách, telegrafech a telefonech. Počet učitelek odhadován je na 70.800, úřednic na 18.600.

V témže roce provedena byla úprava ochrany šestinedělek v průmyslu zaměstnaných. Ženám těhotným dovoluje se i bez předchozího ohlášení opustiti práci a během čtyř neděl po sleh-

---

[1] V roce 1916 vyšla ve Freiburku kniha: »Die Franzosen, wie sie sind.« Napsal Nostradamus (pseudonym). Kniha ta je vlastně apologií franc. ženy. Autor tvrdí na př., že vinu na systému dvou — jednoho dítěte má ve Francii daleko více muž než žena. Žena středních vrstev franc. béře velkou měrou účast na zaměstnání svého muže, to ji znemožňuje vykonávání povinností mateřských a výchovu dítek. Proto ujal se v těchto vrstvách zvyk — když už se žena přece k mateřství odhodlá — dávati dítě na vychování na venek. Systém jednoho dítěte jest franc. ženě vnucen zvrácenou tendencí hospodářskou a nelze proto ještě mluviti o degeneraci mateřského citu. Tolik autor.

[2] Viz: »Quelques remèdes contre la dépopulation« v La Réforme Sociale 1914, březnové číslo (77) str. 346 a n. Zde nalezne čtenář krátce nastíněnu řadu pomocných prostředků proti depopulaci.

nutí nesmí býti zaměstnávány. Nařízení týká se žen zaměstnaných v průmyslu, obchodu i domácnostech.

Doba šetření před porodem i po něm nemá překračovati dobu dvou měsíců. Během té doby má každá žena právo na podporu a to až do výše 1½ fr. V případě, že sama kojí dítě, zvyšuje se podpora až na dva fr. denně.

Přiznáváme se, že zejména na tomto poli, politice populační nejblíže stojícím očekávali bychom, že nám Francie předvede celý systém, přesně vypracovaný atd., avšak místo toho setkáváme se teprve s prvými náběhy a pokusy o řešení věci vlastně tak samozřejmé.[1]

Všichni populační politikové volají též po energických opatřeních proti šíření idei novomalthusianistických, ježto v tomto hnutí vidí jednu z hlavních příčin dnešní vážné situace. Neprávem veškerá zodpovědnost bývá svalována na působnost spolků a organisací toho rázu, ježto systém 2—1 dítěte znám byl ve Francii již d ř í v e než založen byl na půdě franc. prvý odštěpný spolek angl. »Malthusian League«.[2]

Že v posledních letech hnutí toto zmohutnělo, vidíme ze vzrůstu časopisů šířících tyto idee. Vycházejí pokud je mi známo dosud 4 časopisy propagující novomalthusianismus: »La Regéneration«, »La Génération Conseiente«, »Le Malthusien« a »La Maternité«. Francie měla by býti ze všech zemí nejposlednější pro podobné eksperimenty.[3]

Po stejně ostrých opatřeních volá se dále proti příliš okatému obchodu s preventivními prostředky, proti nemravným inserátům a nabídkám v novinách, proti znemravňující literatuře

---

[1] A. G r o t j a h n : Geburtenrückgang u. Geburtenregelung str. 212 a n.

[2] Vznik novomalthusionismu klademe do r. 1854, kdy vyšla kniha dra. D r y s d a l a (Elements des sciences sociales). Avšak »Malthusian League« založena byla teprve r. 1877.

[3] Zhoubnou působnost novomalthusianismu dokazuje B e r t i l l o n (str. 227) číselně na několika příkladech. Počet naroz. na 1000 obyv.:

	Roubaix	Tourcoing	Lille
1889—1893	32	34	30
1894—1898	30	32	29
1899—1903	27	27	29
1904—1906	22	22	26
1907—1908	21	19	25

V sestupu těchto čísel vidí Bertillon nesporný doklad místního působení oněch rozličných společností jako je »Ligue de la Régénération humaine« (založ. r. 1896) a j.

atd. Žádá se dále radikální potírání pohlavních chorob, přísné stíhání kriminelních potratů a j..[1]

Doplňkem pak toho všeho má býti nová výchova ve škole i v rodině, výchova vedoucí k vyššímu mravnímu stanovisku, k vyššímu pojímání úkolu každého jedince uprostřed svého národa, státu i celé společnosti lidské. Mnoho se věřilo v prvých dvou letech nynější války v mravní a náboženskou obrodu národa franc., válka světová měla býti pro Francii očišťujícím ohněm, z něhož vzejde lid nových názorů, nových myšlenek, lid vědomý svých povinností k vlasti a také plnící — —

---

[1] Počet kriminelních potratů odhaduje se pro Francii (ač je ovšem velmi těžko stanoviti číslo věrohodné) na ½ mil. ročně, což uvádí se v úzký vztah se šířením ideí novomalthusianismu. Počet potratů odhaduje B. pro Paříž na 50.000, pro Lyon na 19.000 ročně! Jak v Rakousku, Německu a jiných státech kriminelních potratů přibývá, viz dílo Hirschovo: Fruchtabtreibung und Präventivverkehr im Zusammenhang mit dem Geburtenrückgang. 1914, v prvé kapitole str. 5. a n.

Život v rodině.

Stať z delší práce o mládí Palackého.

Napsal Karel Kálal.

(Dokončení.)

Otec vybral 30 liber nejlepší vlny míně dáti z ní utkat Františkovi pěkný kus sukna na šaty; úmysl tajil a sám se jím těšil. Ale starý známý mu řekl, že by se synovi výrobkem, sotva prostředním, nezavděčil. Nuž, otec přece pro památku dá z těch 30 liber čúzské vlny, ať je jakkoli, sukna utkati a dá z něho ušíti šaty Andresovi a Jankovi, také sobě, neboť má všecky šaty odřené a pláště žádného.

Nemá-liž i chudoba dojemné poesie? Nepochybuji, že otec národa ještě i ve stáří vzpomínal na — vlnu. Vlně děkujeme, že si i otce Jiřího můžeme představiti. Když vstoupil k mladému Karlu Čúzovi, bývalému chovanci Františkovu, hned jej poznal, neboť byl podoben synovi. Vizme fotografii Františka Palackého ve věku 55 let — tak asi vypadal otec Jiří, když se po druhé ženil a když přijel do Čúzu pro synův honorář v žošich. —

Bratr Jiří, rozdvojiv se s otcem v obchodě, koupil si vlastní koně, vozy a nářadí; 200 zl. za to dal. Máslo do Vídně vozí vlastním potahem, krom toho formaní lidem, což mu 10—25 zl. týdně užitku nese. Andres vrací se na studie do Šopronu tak, že se nejprv sveze s Jiřím do Vídně a odtud už nějak dále. O prázdninách r. 1823 psal Františkovi latinsky, otci psává někdy německy; jeť mu čeština těžká, nikde se jí neučí. Podpisuje se s jedním l, ale podržuje tz — Palatzký.

Otec Jiří má starosti nejen o Andresa, ale posud i o Františka, píše mu: »Bojím se, že tě svět zavede a oklame.« Jak by se mu ulehčilo, kdyby František přijal faru! I farář Winkler ze Vsetína vybízí ho, aby se ucházel o místo rektora školy v Těšíně. »Já přece želím, že jsi pro nás umřel a panstvu žiješ,« píše mu; jedině tím se těší, že protestantstvu dobré jméno působí.

František častěji posílal otci knihy, na př. někdy koncem r. 1823 zaslal mu »Obraz dokonalého učitele«, »Přítele mládeže«, knížku o počítání z hlavy. Když knížky přišly, otec měl takovou radost, že na všecko jiné zdál se zapomenouti. »Vůbec vyznati a diviti se musím — píše 4. ledna 1824 —, že opravdu Čechové (snad myslí Čechy v Čechách) vzadu nezůstanou, ale již mnoho učinili. Budiž jim Bůh nápomocen.« Tu cítíme již národní uvědomění.

V témž listě píše otec: »Než zdá se mně, že Andres France nedožene. On ještě vždy v svém psaní chyby dělá a na řeč v psaní chudobný jest, ačkolvěk ostatně chvalitebně se snad chová.«

V té době už Jan, sotva 12letý, otci ve škole vypomáhal; přes léto hodlá otec dáti jej do školy německé.

Dne 2. března 1824 psal otec Františkovi list tuze smutný; syn téhož dne ponejprv uviděl Terezii Měchurovou a téhož dne radoval se z prvního úspěchu v českých dějinách — přečítal hrabatům Šternberkům rodopis šternberský, velkou to práci pro Hormayrův Taschenbuch na r. 1825. A co to smutného otec psal? Bolí ho, že syn píše o splátky, trápí ho věřitelé. »... proč jsem hned nejprv nezahynul?« Ale dobrý křesťan zase zotavuje se, jest ještě Věčný a Svrchovaný, tenť zase potěší a pomůže. »Až trnu, když si pomyslím, bez úřadu a povolání jsi v cizím světě, jak bude, kdybys upadl do nemoci anebo mezi závistivé lidi?«

I za takových poměrů František se vydal na studijní cestu a prodlel čtvrt roku v archivech. Z Třeboně píše Andresovi, v Hodslavicích na prázdninách meškajícímu, aby hleděl mít samé eminence, i to na svědomí mu vkládá, aby řečem cizím sice se všemožnou pilností se učil, ale na tu řeč, kterou je oba matka kojila, aby především ohled měl »... jestli tobě na radě, anobrž na důvěrnosti a na lásce mé co záleží, žádám od tebe, abys se pilně a snažně literaturou naší mateřskou obíral. Nepiš mi více ani latině, ani německy, ale česky jako já tobě. Dostanu-li bibliotekářství v museu, jakož naděje jest, možná, že bys mohl na pražské universitě dále studovati a u mne platné pomoci najíti; ale to by se nestalo, kdybys české řeči nerozuměl...«

Andres byl bratr vděčný. »Milý p. bratře! Jejich veliká ke mně náklonnost a láska by mne skoro byla zarmoutila. Neb když si pomyslím, kdy a jakým způsobem se jim za tak veliké dobrodiní budu moci odměniti, tedy není možné, aby mne to aspoň něco nepokojného nenučinilo...« A otec téhož dne — 3. října 1824 — píše Františkovi: »Můj milý synu! Patrně viděti z tvého psaní, že

se o své krevní bratry staráš a že bys nám všem, kdyby ti možné bylo, chtěl pomoci . . .« Věda, že se syn obírá historií, udílí mu radu. »Při této historii české mohl bys také připomenouti, jak totiž v tom chybovali předkové, když se proti vrchnosti pozdvihovali a zbraně chopili. Kristus řekl: »Kdo meč bere, od meče zahyne.« A zase: »Království mé není z tohoto světa.« A pan důchodní vzkazuje, by psal tak, aby nepřišel do vězení.

Dne 18. ledna 1825 zapsal si Palacký, že dostal list od otce, nevelmi potěšitelného obsahu. Hledejme příslušný list v korespondenci. Otec má posud o Františka starost jsa přesvědčen, že evangelík nedostane v Čechách úřadu. V Uhrách prý ve mladším věku si vydělal, kdežto v Praze to utrácí. Dále píše o velké mrzutosti v rodině. Dcery Mariana a Anna si usmyslily, že peřiny po nebožce matce patří jim, kdežto otec Jiří schovával je na půdě pro nejmladší dcerušku Rozinu. Dlouho se o tom povídalo po vsi, macecha plakala a v noci nespala vědouc, že nevlastní dcery mají ji za vinu, až když kroužel zelí dceři Anně, ta mu konečně vypověděla, co lidé praví, že totiž peřiny a nové cíchové plátno náleží jí a Marianě. Otec pozbyl spánku, tesknost jej pojala a zármutek nevyslovitelný. »Což bych sobě žádati měl, života či smrti? Raděj smrti!« Otec si byl vědom lopoty celého života, starosti o děti a své poctivosti — odtud bolest jeho. Žena Jiřího, Rozina, je naň vždy hodná; a 11letá dcerka Rozina mu dělá radost, už mu i ve škole pomáhá, 13letý Janek už i zaň některou chvíli učí. Dítky si rozdělil tak, že větší učí dopoledne, menší odpoledne. Sobotáles pěkný, přes 2 zl. každý týden; učí už 40 let, totiž od r. 1784. Mají dvě krávy a zabili si hezky tučné prase.

Za čtvrt roku žádá na Františkovi peněz otec i bratr Andres; otec půjčky bez interesu, aby mohl »handel« zase začít a jím z dluhů vyváznouti, Andres podpory, neboť má boty roztrhané, je dlužen za byt, za stravu v alumnátě, také školné . . . »Prosím Jich a žádám pokorně, aby mně, jestli jim něco možné, z této nouze a bídy pomohli, a to co nejspíše.«

V červenci 1825 paní Čúzová doplatila dluh Palackému, tedy po 2¼ roku, a to do rukou Vyrožilových, jehož Palacký za sprostředkování požádal.

Po prázdninách r. 1825 vrací se Andres na lyceum prešpurské. Rektor ho nechce zapsati, pokud nezaplatí 4 zl., jež je z minulé doby dlužen. Andres prosí rektora, aby některý měsíc počkal, a když nadarmo, jde k Vyrožilovi, a ten mu ochotně půjčí. Vůbec

František dovolil, aby Andres v těžké chvíli utekl se o půjčku k Vyrožilovi.

V prosinci 1825 oznamuje otec Františkovi, že proň koupil Kralickou bibli; byl pro ni na Vsetíně, tamní rektor Boubela mu o ní pověděl, je vyvázána v kůži, plechem okutá, stojí 30 zl. šajnů.[1]

V únoru 1826 odjel Palacký na dva měsíce za studiem do Vídně, odkudž si i do Prešpurka zaskočil. Do Vídně přijel pak s máslem otec Jiří a synovi odevzdal — Kralickou bibli. Což si toho otec se synem narozprávěli! Jeden večer poseděli v hostinci Františkově, druhý u Lva, kde nocoval otec, teprv třetího dne se rozloučili. Umluvili, že příležitostně přijede do Vídně i Jan. V březnu přijel s máslem sám pacholek bratra Jiřího a přivezl Janečka, chlapce 14letého. František potkal nejprve pacholka; i požádal ho, aby přišli s Janečkem za ním do hostince. Jeník, vstupuje do velkoměstského hostince, tajil dech, a když uviděl bratra, chloubu rodiny, dal se do pláče. Odevzdali Františkovi patery podvlíkačky, jež ušila nevlastní matka, a 20 loket plátna, jež koupil otec na jarmarce v Příboře, jež se však jsouc hrubé Františkovi nehodilo. Oba bratři, 28letý a 14letý, vyšli si do Leopoldova až k Augarten, večer byli spolu a s vozky u Lva, kdež František všecky častoval, takže vydal za večeři 3 zl. 12 kr. Druhého dne o poledni přišel se Janek s pacholkem odebrat; Palacký dal bratrovi 7 zl. 30 kr., pacholkovi 1 zl., sestřičce Rozině poslal 50 kr., sám toho dne povečeřel za 18 kr.

Dne 22. března 1826 dostal František do Vídně list od otce i bratra Jiřího s 25 zl. šajnů, poslední to splátku. František, dav otci užívati stržených za vlnu peněz, zachránil, jakož sám otec vyznal, rodnou chaloupku.

Andres žije v Prešpurku v nedostatku. Otec mu radí, aby hleděl se státi knězem. V srpnu 1826 posílá mu 4 lokte modrého sukna na kabát a 3 zl.; sestra Mariana přidává 1 zl. a nevlastní sestra Rozina také 1 zl. Vlastní sestra Rozina pase dvě krávy a tele i uklízet pomáhá matce vydatně.

Ani Andres na kněžství nepomýšlí a je šťasten, když ho dne 1. září 1826 František vybízí, aby se přestěhoval k němu do Prahy a studoval medicinu. Bude mu pomocen v redakční kanceláři

[1] Palacký — jakož svědčí jeho vnučka Libuše Bráfová — čítal pravidelně v této bibli až do smrti. Rodina Riegrova darovala ji Rozině Turkové v Hodslavicích, nejmladší sestře Palackého, kdež se na půjčkách ztratila. Hodno jest ji vyhledat a uložit v museu.

musejních časopisů, hlavně prací písařskou, 3 hodiny denně a bude za to od musea placen. Dne 20. října 1826 zasnoubil se Palacký s Terezií Měchurovou; byl to nejšťastnější den v životě jeho. A za tři dni o 10. hod. ráno vstoupil k němu do pokoje — bydlel u sv. Anny — Andres. Překvapení příjemné, zapsal si František. Obědvali doma. Potom šli k dru Heldovi, srdečnému příteli Františkovu, profesoru medicinské fakulty, potom k prof. Preslovi, odtud ke kloboučníkovi — nepochybně Andres potřeboval klobouku lepšího — druhého dne šli společně do opery, za několik dní do domu bohaté a krásné nevěsty Terezie ...

Otec Jiří vypravuje 17. listopadu 1826 kufr za Andresem. Vůz jeda s máslem do Vídně vykoná oblouk přes Brno a tam zanechá kufr; až se trefí příležitost, odveze jej do Prahy. Věřitelé — stěžuje si otec v listě do kufru vloženém — vypověděli otci kapitál; on dluh zaplatí, ale nebude mít zač kupovati másla, čímž zase utrpí Jan, neboť otec nebude moci vypravit ho do škol. Ale hlavní věc je zbaviti se dluhů, bez nich i smrt se veseleji očekává. Otec chtěl, aby všecky dítky bratrům do Prahy něco napsaly, že se to bez útraty v kufře doveze, ale toliko Jan — s podpisem Johann Pallatzky — připsal několik řádků. Mariana pravila, že raději do Prahy za bratry půjde, než by co napsala; patrně už psaní hodně odvykla a špatně psáti se ostýchá. Do kufru přidány dva ručníky, čtyři cihličky sýra a nevlastní matka několik jablek místo peněz vložila, aby se synové i na ni rozpamatovali.

Bratr Jiří už tři roky Františkovi nepsal; v prosinci 1826 ho žádá naléhavě, aby mu půjčil 100 zl. stříbra, a to tak, co by o tom nikdo nezvěděl. —

*

Nahlédnuvše dostatečně do vnitřního rodinného života, další osudy povězme si co nejstručněji.

Otec Jiří vypravil se v máji 1827 za svými syny do Prahy; přišel odpoledne 30. máje — bydlili u sv. Anny — a 2. června odpoledne se odebral domů.

V červnu Ondřej onemocněl a rozhodl se mediciny zanechati; jeho lékař dr. Held, rektor university, úmysl ten mu schválil. Dne 16. září 1827 měl František ve Votíně svatbu. Otec Jiří uspořádal téhož dne pro četnou rodinu svou hostinu, zaslav už předtím ženichovi srdečné přání.

V listopadu 1829 otec Jiří vylicitoval v Zubří u Rožnova — fojtství a hned se na ně nastěhoval. Kohož nepřekvapuje: Jiří

Palacký fojtem! Na vybídnutí hodslavského faráře Pilečky šel se nejprv na fojtství podívat. I zalíbilo se mu. Radil faráři, aby je koupil a jeho ustanovil za hospodáře. Farář souhlasil a šel s učitelem Jiřím k licitaci. Kupní cena dostoupila 4330 zl. a fojtství mělo připadnouti farářovi. Toho pojal strach; prosil spolulicitanta, aby ho přeplatil. Stalo se. V tom však farář povzbudí učitele Palackého, aby vydražil fojtství pro sebe, což on také hned učinil — nový a největší doklad jeho odhodlanosti.

V Praze byl za synem ještě dvakráte; po třetí od 5.—10. února 1836. To se viděli naposled. Čtyři roky předtím, v máji 1832, byl František u otce na fojtství v Zubřím a zašel i do Hodslavic. Dne 8. září 1836 Jiří Palacký zemřel ve stáří 68 let, na počátku synovy slávy. Šel pěšky z Hodslavic do Zubří; cestou si v lese odpočíval, zmije ho uštkla, brzy zemřel otravou krve.

Je pochován na starém »krchově« v Hodslavicích u dřevěného kostelíčka, původně bratrského. Pohřeb měl slavný, pět vesnic se účastnilo. Hrob se zachovává v paměti; buď nám vítaným úkolem postaviti na něm pomník. Bude o jedno místečko hlubokého dojmu více; poutník si tady řekne: Zde odpočívá Český bratr a otec otce našeho...

Po otci Jiřím hospodařil na fojtství v Zubří Jan, ale neudržel ho, poněvadž bylo od počátku zadluženo.

Na rodné chaloupce, jak známo již, hospodařil nejstarší syn Jiří. Muž rozumný a řádný; dopisy psal jak otec slohem biblickým. S lítostí zeznamenávám, že se později oddal pití; zemřel 1868.

Andres, jakož jsme ho již poznali, byl dobráček, člověk bez vlastní vůle. Byl dosti nadán i pilen — míval eminence —, ale kondic nezjednával si tak lehko jako František, protože vystupování jeho bylo neenergické. František, sám jda do manželství chud, nemohl si vzíti bratra na starost, a on zas nebyl schopen sám o sebe se postarati. Nedokončil ani teologie, ani medicíny, také ničím nebyl žije v Zubří, zahradu tam zdělávaje a knihy čta. Příbuzní jej obmýšleli potravinami, bratr František peněžními podporami, a když přišel do Rožnova, přijal pohostinství v hotelu Elzerově. Člověk dobrák — podivín... Zemřel svoboden r. 1871 a pochován jest na evangelickém hřbitůvku při silnici z Rožnova do Frenštátu pod utěšenými horami. Na hrobě jest pomník.

Palacký, maje 75 let věku, byl se s rodným krajem rozloučit. V Hodslavicích žila z rodiny už jen sestra Rozina; doprovodila

bratra do Rožnova a do Zubří. Tady Palacký našel bratra Jana ne na fojtství, nýbrž v chaloupce. »Jak vidím, hospodaříte od tisíce ke stu,« řekl smutně. Vyslovil lítost, že nemohl rodiny a příbuzných podporovati; v pravdě menšími podporami obmýšlel Andresa i Jana, snad i sestry. Nepovažoval ženina jmění za své, sám jsa vděčen choti své, že mu umožňovala oddati se zcela studiu českých dějin, mnohdy velmi nákladnému. V Zubří porozjímal na místě, kde zemřel dobrý Andres a když jel z Rožnova do Frenštátu, u evangelického hřbitova vystoupil z kočáru a zašel se pomodlit na hrob bratrův. Což se to vyrojilo vzpomínek v duši starcově!

Rozina zemřela r. 1886, a v Hodslavicích žijí posud dvě její dcery, tedy vnučky učitele Jiřího a první ženy jeho Anny.

*

Jiří Palacký byl zjev výminečný, a to svým nadáním, přirozenou žízní za věděním (proti výroku Písma: vědění nadýmá) a velkou snahou. Žije v bídě a děti posílá na studie, nemá ničeho a koupí fojtství. Písmák zbožný, vždy v Boha doufající, zná dobře zákon Nový, ale častěji cituje Starý. Mluví vždy pravdu, také svým představeným. Učitel výborný; nejen uměl učit, ale učil rád. On věděl — a toho neví každý učitel —, že děti jsou bytosti čisté, nejpodobnější člověku a rád mezi nimi prodléval. Při častých nářcích a žalobách nikdy nevyslovil, že má ve škole děti rozpustilé, sprosté, zkažené nebo že se ve škole rozčiluje, zlobí, mučí. »Práce je dost,« říkával a dále jeho žaloba na školu nešla. Sto dětí od šesti do dvanácti let, na různých stupních vědění... a on se neděsil, naopak rád mezi děti vstupoval — to karakterisuje člověka.

Celou úvahou tiskne se otázka, proč Jiří Palacký, člověk bystrý, usilovný, střídmý a šetrný, zůstával chud, zvláště proč obchod nešel.

Doma nakoupil másla — na př. v září 1824 — libru po 18 kr. a ve Vídni prodal po 24—30 kr. Prodal-li po 30 kr., stržil při 20 centech 240 zl. Ale uvažme vydání: najatý povoz, šest dní do Vídně, tam dva dni, šest dní zpět, něco pohltili faktoři — i zbylo jen 50 zl. čistého výdělku. V takovém případě si otec Jiří pomnul ruce a děkoval Pánu Bohu. Ale přiházelo se, že 50 zl. prodělal, někdy 100 při jedné fůře! To bylo vzdechů a nářku!

Den dva pomýšlel nechat obchodu, ale pak zase zatoužil vsadit znovu — snad vyhraje a ztrátu si nahradí.

Základní chyba byla, že obchodoval s městem příliš vzdáleným; i jiní tak dělali, ale chybovali všickni, neboť dopravní náklad byl přílišný.

Domnívám se, že Jiřímu Palackému vadilo v obchodě také — české bratrství. Hermes měl dva resorty; tomu Český bratr nerozuměl. Když Mikuláš Drabík obchodoval jako druzí, biskup Komenský, přítel od mládí, zbavil ho kněžství. Kdo věří, jakož otec Jiří, že se mu Bůh dívá na ruce, nemůže zbohatnouti.

Ovšem, jeho chudobu zaviňovala hlavně církev, jež jeho poctivou práci učitelskou tak bídně honorovala. —

S lítostí pozorujeme v rodině Palackých nesvornost; na jedné straně otec, na druhé děti. Dobrák Andres píše Františkovi, že přes celé vakace r. 1825 musil poslouchati samo naříkání a žalování. Otec si naříkal, že za všecku svou péči a dobrotu sklízí jen nevděk, zejména syn Jiří že vše podle své hlavy dělá, neporadí se, jakoby otec nebyl otcem a pánem domu. Bratr a sestry zase praví, že se otec po smrti matky docela přejinačil, že k nim nikdy pěkného slova nepromluví, nýbrž vždy cosi předhazuje, ve všem nějakou chybu najde a vše popravuje ...

Otec Jiří byl opravdu člověk, který nenechal ničeho bez kritiky a zpravidla všemu lépe rozuměl; takový rys bývá v povaze četných učitelů, svádíť jejich povolání ke kritisování a autoritářství — možná, že i Jiří Palacký, učitel od 16 let věku, nabyl autoritářské nevrlosti školou. Nepochybuji, že trpěl i učitelskou nervosou. A obchod? Ten vždy napíná.

Ku vlastním lidem býváme nejpřísnější, protože chyba vlastních nejvíc bolí, ona nejvíc rozechvívá nervy, často až do vášně, a vášeň snadno ukřivdí. V rodině jsme krom toho všickni v nedbalkách, v řeči je menší zdrželivost, větší troufalost. A tu padnou slova všední i drsná, a od nich je blízko ke křivdě. Tak hleďme na korespondenci rodiny Palackých. Otec Jiří ukřivdil Františkovi nejednou. Když František, nemoha pro bolest nad smrtí matky hodně se rozepsati, otec mu vytkl, že poslal prázdný papír, toho že nepotřebuje, mát ho doma za 18 kr. knihu. Častěji mu vytýkal, že dělá pána a za chudobu že se stydí. Školy zpanšťují, o to není sporu, a daly i Palackému jiný kabát i klobouk a zavedly jej do panské společnosti. Ale za chudobu se nikdy nestyděl; sám do životopisu zapsal, že vyháněl na pastvu

krávy, že sbíral houby a prodával, že byl v konviktě sluhou a p. Po svatbě bratra Jiřího matka ulehla; asi se přemohla prací, kterouž jí svatba uložila. Ale Jiří psal Františkovi, že onemocněla z lítosti nad tím, že neposlal jemu ke sňatku blahopřání. Ostří bývalo v dopisech bratra Jiřího a otcových zvláště. Ostře mu vytýkali, když jim dlouho nepsal; výtka pochopitelná — jeť dopis od vzdáleného dítěte tak milý! Ale u Palackého třeba uvážit jeho zaměstnanost: stálá žízeň za studiem a korespondence na četné strany. Jednou psal Kollárovi, že je mu každá prázdná chvilka tou nejmilejší; už jen zasednout a studovat, připravovati se k poslání buditelskému! Stalo se, že i zbožňovaný Jungmann musil čtvrt roku čekat na Palackého odpověď.

Soudím, že hlavně nedostatek přivolával sváry. Ráda paní Nouze do Svárova, ještě raději pan Svár do Nouzovic. Když přišlo Františkovo psaní o vlně, v rodině rázem zahostila se svornost.

Škoda, že se nezachovaly Palackého dopisy rodičům; je vada venkovanů, že zpravidla dopisy pohazují. Co psával Andresovi, svědčí o hluboké lásce bratrské, o péči přímo otecké a ušlechtilosti.

Nynější doba vytkne Palackému, že dopustil, aby mu Andres onikal a oslovoval : pane bratře. Ještě dnes — ač škola, sokolské jednoty, sociální demokracie a národní sociálové vštěpují rovnost — venkovští příbuzní ostýchají se měšťanským tykati, ještě dnes osloví venkovská sestra bratra kněze: velebný pane. Před sto roky byla mezera mezi obecným lidem a tak zv. pány mnohem širší a hlubší. Matka Palackého, diktujíc dětem listy ke Františkovi, dávala mladším bratrům staršímu a studovanému vykati. Tak se to tenkrát rozumělo samo sebou. Měšťané si onikali; pokorný Andres Františkovi onikal, ale také i profesor Palkovič, když na př. psal svým bývalým žákům, onikal jim.

Dnes jsme rovnosti mnohem blíž; rolník má zaslouženou platnost, dělník jí nabývá, měšťan a inteligent se své povznešenosti slevili. Poměr Palackého k lidu je potřebí posuzovat duchem jeho doby; neměl — a v té době nemohl míti — poslání Barákova, ale lid znal a lid miloval, na to jsou doklady. —

Bylo potřebí nahlédnout do hodslavské chaloupky, abychom uviděli velikost Palackého. Sta jiných bylo by praštilo studiemi a šlo písařit. On neklesl, vztýčen a hlavu vzhůru hleděl jen do hvězd. Mocný ideový proud, jako veletok, zachoval si svůj směr všecky překážky překonávaje. Svaté národní nadšení vedlo jej z chaloupky až do Šternberského paláce, až k vůdcovství slavného národa.

Bezplatná právní porada a ochrana.

Napsal Josef Tomas.

I.

Vznik bezplatné právní porady.

Sociální uvědomění tříd hospodářsky slabších a rostoucí snaha po ochraně lidského zdraví vyvolaly v našem věku řadu nových úkolů státu, země a obcí. Sociální zákonodárství, pojišťování nemocenské, úrazové, starobní a proti nezaměstnanosti, ochrana žen a dětí, omezení jejich výdělečné práce a konečně rozšiřování i uplatňování politických práv, s nimiž souvisí větší účast lidu na veřejném životě, přivádějí všechny vrstvy stále v užší styk s právními řády. V poslední době pak zvláště válka se všemi svými důsledky přinesla nové požadavky, kterých dřívější doby neznaly a na něž nebylo dosud v zákonodárství pamatováno.

Avšak právní řády, kterými jsou upraveny vzájemné vztahy mezi občany, jejich práva a povinnosti vůči státu, zemi a obcím množí se rok od roku a zasahují stále pronikavěji do veřejného i soukromého života. Přibýváním výdělečné činnosti a rostoucí účastí lidu na veřejném životě množí se denně počet těch, kteří se stávají závislými na právních řádech a zdánlivě svobodná vůle občanstva je spoutána sítí zákonných předpisů, které dávají směr jeho jednání; poměr zaměstnavatele k úředníku, dělníku, ke služce, majitele k nájemci, občana ke státu, obci a pod. jest jen z části ponechán volnému rozhodování, poměr k vojenské moci pak je z něho vůbec vyloučen; rozšířené právo volební, chystané zákony pojišťovací a daňové vnutí pak dalším tisícům pevné právní formy.

Avšak platné právo a na něm založené právní řády, které dávají občanu moc, aby dle nich svůj život řídil a oprávněných nároků se domáhal, nejsou všeobecným majetkem, jak by měly

býti. Početným vzrůstem zákonů a jiných veřejných opatření ubývá — zvláště nemajetným vrstvám, kterých se ochranné zákonodárství především týká — možnosti věděti, v čem záleží jejich právo a jak ubrániti se materiální škodě, která jim z neznalosti zákonných předpisů nebo z opomenutí potřebné formy může vzniknouti. Zákony a právní zařízení jsou úhorem, který velké části občanstva nenese užitku; ano spíše lze říci, že právo v zákonech uložené stává se zbraní v rukách jednotlivců proti těm, kteří práva neznají. Tím stává se, že četné oprávněné nároky lidu naproti spoluobčanům, veřejným institucím, obci, zemi a státu z neznalosti zákonů nebo z opomenutí náležité formy nebývají uplatňovány. Že nedostatek právní ochrany a ústupnost, pocházející z nejistoty, v čem právo záleží, působí velké škody národnímu celku, o tom podávají doklad naše menšiny ve změmčeném území.

Zákony a nařízení, zejména taková, jež pečují o vrstvy hospodářsky slabší, dosahují teprve tehdy svého účelu, znají-li je ti, pro něž jsou určena. Aby veřejné právo stalo se jednotící páskou občanstva a neslo užitek všem, nejen vzdělanějším a zámožnějším třídám, je třeba rozšiřovati znalost právních řádů a poučovati o jejich významu. Nejlepším prostředkem k tomuto cíli jsou praktické zkušenosti, kterých nabýváme ze styku s veřejným životem, ovšem zkušenosti opírající se o snadno dostupné prameny, v nichž je možno získati potřebné informace.

Jelikož naše školství neposkytuje ani nejmenší právní průpravy pro praktický život, jest jednotlivec odkázán získávati si potřebné, kusé vědomosti buď empiricky ze styku se životem a dedukcí z relativních případů nebo ze sporých, populárně psaných spisků, jež podávají výklad jednotlivých zákonů, a konečně nelze přehlédnouti onoho, byť i zcela stručného, všeobecného poučení, kterého poskytují v právních věcech některé časopisy svým odběratelům. Kdo však sleduje tyto odpovědi časopisů, ví, jak často stručné vysvětlivky zápolí s nedostatkem místa a potřebné látky, z níž by si právník mohl utvořiti správný úsudek a dáti přesnou informaci, neboť jen osobním výslechem a různými dotazy lze dojíti jasného názoru. Venkovský lid pak, odkázaný na starostu, učitele, kněze nebo snad na pokoutní písaře, je na tom ještě hůře.

U soudů, státních a samosprávných úřadů nedostane se tazatelům porady v náležité míře a s potřebnou ochotou, dotaz u práv-

ního zástupce je spojen se značnými výlohami, jejichž výše často přesahuje hodnotu předmětu, k čemuž dále přistupuje, že i praktickému právníku často unikají podrobnosti z oborů, ve kterých není zapracován (na př. sociální zákonodárství).

Nynější nedostatečnost právní ochrany je nejlépe prokázána faktem, že vedle právní porady, poskytované odbornými znalci práv z povolání (advokáty, notáry) vyrostla svépomocná akce, která směřuje k tomu cíli, zpřístupniti co možno nejvíce právní ochranu nejširším vrstvám a to na základě bezplatnosti; tím vzniká řada institucí, které poskytují bezplatnou nebo alespoň levnou právní poradu buď určitým zájmovým skupinám nebo také všeobecně bez ohledu na vymezenou příslušnost.

Sociální uvědomění tříd hospodářsky slabších vedlo u nás k prvním pronikavějším pokusům systematické a bezplatné právní porady, kterou pro své příslušníky zavedly dělnické organisace, a kterou po nich napodobí i některé jiné zájmové skupiny a spolky. Bylo to právě uvědomění individuálních a sociálních práv, které vyvolalo tuto akci a jež vedle materiálních výhod má další, velice důležitý důsledek výchovný, že posiluje mezi příslušníky oněch tříd uvědomění a důsledné trvání na vlastních právech. Naproti tomu u středních stavů převládá lhostejnost k vlastnímu právu, škodlivá jednotlivci i celku, která pramení jednak v nedostatečné organisaci těchto tříd, jednak v poměrné nedostupnosti a drahotě právní porady.

Potřeba právní porady je tedy dána, a to po stránce práva formálního i materiálního. Formálním právem rozumí se onen předepsaný postup, který je třeba zachovati naproti úřadům a veřejným ústavům, domáhá-li se někdo určitých nároků. V materiálním právu má právní porada uchrániti tazatele před škodou nebo poučiti ho o právním nároku a dopomoci mu k dosažení zamýšleného výsledku.

Ačkoli čistě humání účel a omezený rozsah bezplatné právní porady jsou zřejmé, přece je třeba vytknouti, že jí nikterak nemohou býti dotčeny zájmy advokátů, nýbrž že má většinou pouze účel informativní přispívajíc skutkem nejvýše jen ve věcech čistě formálních, kdežto věcné projednání všech případů před soudy a pod. je přirozeně ponecháno praktickým právníkům z povolání.

Uvedu alespoň jediný příklad, který jasně dokazuje, jak zhoubné následky má pro nemajetné, zpravidla neuvědomělé

vrstvy nedostatek právního sebevědomí, a jak na druhé straně lze dociliti neočekávaně příznivých výsledků, jestliže právní pomoc je lidu zpřístupněna nebo snad dokonce vnucena. Je to právní oddělení při zemském nalezinci, založené před lety z iniciativy dvor. rady dra Jana Dvořáka, jehož neunavná a pronikavá činnost v ochraně opuštěné mládeže bude teprve v budoucnosti náležitě oceněna. Toto právní oddělení vyhledává legitimní otce nemanželských dětí a vymáhá alimenty, jejichž úhrn jde do statisíců.

Bezplatná právní porada, udělovaná dosud roztříštěně, je přirozeným doplňkem vzrůstajícího zákonodárství a výsledkem sociálně politických snah v našem věku: jde jen o to, aby těmto snahám byla dána forma dobře organisovaných humánních institucí.

Tomuto účelu vyhovují zvláště veřejné úřadovny pro bezplatnou právní poradu, které jsou pod různými názvy a s rozdílným zařízením rozšířeny téměř po všech zemích evropských.

Bezplatné právní porady vytkly si úkol vysvětlovati platné právo, šířiti právní vědomosti, vyvraceti nesprávné názory a pomáhati nemajetným vrstvám radou i skutkem, aby svého práva dosáhly. Tímto právním poučováním v daných případech přispívají poradny k tomu, že se zákony v lidu vžijí a jsou chápány, že myšlenky a úmysly zákonodárcovy se uplatňují, a že i nemajetné vrstvy stávají se rovnoprávnými se zámožnějšími třídami.

Tyto poradny neomezují svou činnost na čistě juristické vysvětlení předkládaných otázek, nýbrž vyhovují potřebám svých klientů i v tom směru, že píší jim dopisy, sestavují žádosti, odvolání a jiné písemnosti úřadům, pomáhají opatřiti přílohy, dále odvracejí od bezúčelných a beznadějných procesů a hledí dociliti smírné shody mezi spornými stranami.

Bezplatné právní poradny liší se od advokátů mezi jiným také tím, že nezastupují strany, nýbrž slouží právu a proto nejen smiřují strany, nýbrž též odmítají své prostřednictví v těch případech, kde etické zásady mluví proti klientu, ač zákon je na jeho straně (na př. nezastanou se lichváře proti dlužníku, který nemůže platit): jinými slovy bezplatné právní poradny nelpí na formálním právu, nýbrž hledají spravedlnosti. Svou rozsáhlou činností, která kromě čistě právnického oboru zasahuje do chudinství, do ochrany sirotků, ne-

manželských dětí a pustnoucí mládeže, do sprostředkování práce a do jiných oborů komunální politiky, mohou se bezplatné právní poradny státi ústřednami sociální péče obcí.

II.

Rozšíření bezplatné právní porady.

Četné instituce v cizině, v nichž uděluje se bezplatná právní porada, děkují za svůj vznik téměř vesměs soukromé iniciativě, kdežto obce a někde i stát omezují svou účast většinou pouze na hmotnou podporu této akce. Rozdílné poměry v jednotlivých zemích a různý vznik, povaha i činnost těchto poraden vedly ovšem též ke smíšeným formám, jež podávají pestrý obraz, které však zároveň jsou důkazem, že bezplatná právní porada vyvinula se všude jako přirozený a nutný důsledek skutečných poměrů. Politické poměry, organisace a rozvrstvení dělnictva, úprava veřejné i soukromé péče chudinské a dobročinnosti, rozsah sociálně politické činnosti obcí — to vše jsou činitelé, kteří měli podstatný vliv na povahu a cíle bezplatné právní porady v jednotlivých zemích.

Italie. Kdybychom šli po stopách snah, jejichž cílem bylo ujímati se tříd právně slabších, shledali bychom, že nejstarším pokusem v tomto směru bylo zřízení ústavu posud existujícího L'avvocato dei poveri, který byl založen z dobročinného odkazu již roku 1669 v Alessandrii v Italii, a v němž státní, placený zástupce právní uděluje poradu a poskytuje ochrany ve věcech chudinských i trestních.

K nejlepším zařízením tohoto druhu nejen v Italii, nýbrž vůbec v evropských zemích patří široce rozvětvená bezplatná právní porada v Miláně, kterou vydržuje soukromý spolek z finančního základu daného filantropem Loriou. Ve službách spolku je 31 placený právní zástupce, a při poradách klade se váha na to, aby smírným urovnáním sporného případu mezi oběma stranama bylo zabráněno soudnímu procesu. Kromě toho je bezplatná právní porada zavedena v četných obcích italských a vydržována vesměs soukromými spolky, kdežto obce jen zřídka přispívají, stát pak v žádném případě jim neuděluje podpory. Porada je všude úplně bezplatná, v některých městech pak ji zdarma udělují spolky advokátů, alespoň ve věcech trestního práva.

Skandinavie. Rovněž ve skandinavských zemích, které v četných oborech veřejného života, zejména pak v sociální péči namnoze předstihly ostatní Evropu, vyvinula se bezplatná právní porada již v letech sedmdesátých minulého století, a to — co zvláště třeba zdůraznit — vyplynula z povinné sociální činnosti obcí; porada je většinou udělována úředníky a advokáty, jež platí obce. »Kancelář města Stokholmu pro právní pomoc« je vydržována nákladem 15.000 švédských korun, poradny v jiných městech, vydržované z části dosud soukromými spolky, jsou zvolna přejímány obcemi. V Norsku uplatňují se zejména »Kontory pro bezplatnou právní pomoc«, zřízené v Kristianii a Bergenách, které oba vydržovány jsou obcemi a vedeny obecními úředníky s právnickým vzděláním; první z nich dostává státní podporu.

V Dánsku jsou bezplatné právní poradny velice rozšířeny a většinou jsou spravovány soukromými spolky, kterým obce dávají zdarma místnosti a peněžitou podporu; poradu udělují právníci z povolání, kteří se dobrovolně hlásí, ale v posledních letech stále více jsou nahražováni placenými úředníky. Zvláštní místo zaujímá »Právní pomoc studentské jednoty pro nezámožné« v Kodani. Byla založena již roku 1885 universitními posluchači liberálního směru, dostává obecní i státní podporu, celkem 10.000 dánských korun ročně, a kromě toho dary a soukromé odkazy; její činnost rozmohla se tou měrou, že zaměstnává přes 100 osob, každoročně pak bývá udělováno přes 30.000 právních porad; četní právníci z povolání věnovali práci v této poradně celý svůj věk.

Spolková kancelář úřaduje ve všední dny od 7 do 9 hodin večer a v její čele jsou čtyři placení úředníci; kromě toho dostávají menší odměnu studenti, kteří konají písařské práce, píší stranám žádosti atd. Právní poradu uděluje tu dobrovolně a bezplatně devět doktorů práv; listiny, které diktují studentům, jsou předkládány některému z vedoucích úředníků k prohlídce. Každý večer uděluje se průměrně 100 porad, jichž většina týká se alimentů pro nemanželské děti, rozvodů a chudinství. V těchto oborech liší se pokrokové dánské zákonodárství podstatně od ostatních zemí evropských. Alimentační spory vyřizují v prvé řadě správní úřady, které na podanou stížnost předvolají obě strany a určí samy výši alimentů, nemůže-li býti otcovství popřeno. Toto rozhodnutí samo stačí, aby příspěvky byly od otce násilně vymáhány, nejsou-li v čas placeny. Pouze tehdy, není-li otcovství

dokázáno, odevzdává se spor soudu, avšak i v těchto případech na základě rozsudku správní úřady určují výši alimentů. Stojí dále za zvláštní zmínku, že správní úřady mají subsidiární povinnost samy platit opuštěné matce příspěvky, nelze-li je z jakýchkoli příčin vymoci od otce.

Rovněž rozvody projednávají se pouze u správních úřadů; poradna vylíčí případ policii, která pozve oba manžely a rozbodne sama, v druhé řadě ministerstvo spravedlnosti o podané stížnosti.

Kromě bezplatné porady poskytuje kodaňská poradna stranám svého zástupce, který zdarma je před soudem zastupuje. Třeba však dodati, že velká většina případů bývá smírně urovnána v poradně nebo u správních úřadů, takže pouze jedno procento sporů dostává se před soud. V tom je důležitý rys činnosti v bezplatných právních poradnách, že dle možnosti zabraňují soudním procesům. Kodaňská poradna rozšířila svou činnost také na venkov, odkud dostává četné písemné dotazy a má téměř ve všech dánských městech mezi advokáty své zástupce, kteří ochotně pracují v jejích intencích.

Švýcarsko. Také ve Švýcarsku uplatňuje se stále více přesvědčení, že bezplatná právní porada pro nezámožné obyvatelstvo plní důležitý úkol sociální péče. Je tu poměrně málo úřadoven tohoto druhu, mají však tu přednost, že téměř všechny jsou vydržovány obcemi a již jejich název — bureaux sociaux — svědčí, jak jejich činnost je hodnocena. Nedávno zřízená poradna v St. Gallen je podřízena chudinskému úřadu, v Curychu, dokud tam nebyla obecní poradna, obíral se soud touto činností. Švýcarské úřadovny omezují se na pouhou poradu a vypracování potřebných písemností, kdežto zastupování před soudem není jim dovoleno. V Ženevě byla bezplatná právní porada založena r. 1908, v němž projednala 696 případů, v r. 1909 stoupla její činnost trojnásobně.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Zápas Německa o jednotu říše a novou státní formu.

Berlín, 12. prosince.

Dny 8. a 10. prosince t. r. byly pro Německo rozhodující. V cizině nebylo arci toho vědomí. Ale zde, v tom napiatém ovzduší revolučních proudů, odpovědné kruhy prožily okamžiky veliké nejistoty. Dne 8. prosince vyvrcholil, možno říci, útok radikálního křídla vedeného Liebknechtem, socialistické skupiny zvané Spartakovci. Toho dne bylo totiž rozhodnuto, kdo je silnější, zda-li dosavádní vláda většiny, v níž zasedají také někteří neodvislí socialisté, jako Haase, Barth a Hoffmann Adolf, či frakce komunistů à outrance, jejímž orgánem je list »Die rothe Fahne« vedený mladým Liebknechtem a Rosou Luxemburkovou. Bylo po veliké schůzi v Treptovském parku. Účastníci táhli berlínskými ulicemi v demonstračním průvodu k paláci kancléřskému ve Wilhelmstrasse, kde úřaduje výkonná rada zmocněnců lidu. Zástupy neodvislých odzbrojily stráže, zmocnily se strojních pušek a zbraní a Liebknecht pronesl v oslovení hrozbu: My máme moc! Příště toto hnízdo vyberem!

Té chvíle Liebknecht byl opravdu pánem situace. Garda ve Wilhelmstrasse nekladla žádného odporu, republikánské vojsko, jehož vláda má nyní v Berlíně na 10.000 mužů, bylo roztroušeno po celém městě. Stačilo vniknouti do kancléřského paláce, zatknouti členy vlády a sesaditi je. —

Liebknecht toho neučinil. —

Proč nesáhl k moci, o tom netřeba dnes už uvažovati. Jisto je, že kdyby byl provedl tento čin, byla by se v Berlíně rozpoutala občanská válka. Celé Německo bylo by bývalo strženo do anarchie, do katastrofy. A tento zápas byl by Liebknecht nakonec prohrál. Neboť není už žádné pochybnosti, že převážná většina dělnictva i vojáků stojí za vládou Ebert-Haaseho. Radikálové směru Spartakovců, jinak řečeno: němečtí bolševici, jsou nesporně menšinou. Masy německého lidu nemají chuti napodobiti ruský vzor a bolševickou taktiku.

Tak zůstalo dne 8. prosince při pouhé hrozbě. K velikému štěstí celého Německa. —

Druhý kritický den byl 10. prosinec. Na 1 hod. odpoledne byl ohlášen příchod německého vojska ze západní fronty. Vojsko všech formací bylo

soustřeďováno několik dní před tím v Postupimi a v okolí hlavního města. Nikdo neznal jeho smýšlení. Postaví se tyto pluky, zvyklé válečnému ohni, na půdu republikánskou? Či použijí svých zbraní k povalení nové vlády, proti mladé republice a učiní pokus dosaditi zase na trůn Viléma II.?

V rozmluvě onoho dne v zahraničním úřadě ve Wilhelmstrasse pravil mi státní tajemník Karel Kautsky, když jsem položil otázku, jaký je duch vracejícího se vojska z války:

»Chováme naději, že toto vojsko přijme nový stav věcí. Ale kdož ví napřed, co se stane? Toto vojsko je v plné zbroji. Možná dost, že za dvě hodiny budu desavouován... Taková byla nejistota.

To bylo 11 hod. dopoledne.

Po té jsem šel k Braniborské bráně, kudy němečtí válečníci měli vtáhnouti do Berlína. Obrovské Pařížské náměstí, ozdobené prapory a věncovím, bylo už přeplněno zástupy. Ve středním portálu brány visel velký nápis: Mír a svobodu! Policii, která jindy v Prusku dělávala »pořádek«, nebylo spatřit.

General Lequis, jenž velel vracejícímu se vojsku, zaujal místo na tribuně vedle Eberta. K 1 hod. odp. objevily se prvé sbory. V čele průvodu jel na koni vnuk Bismarkův a toto vojsko přijato bylo dělnickým, socialistickým a republikánským Berlínem za velikého nadšení.

V nepřehledných řadách táhlo »Pod Lipami« do přikázaných míst. K protirevoluci nedošlo. —

Dne 10. prosince byla zachráněna německá republika podruhé.

Kdo prožil ony chvíle nejistoty, kdy byla v sázce budoucnost německého lidu, ano celého národa, dal by se svésti k názoru, že nejhorší je už v Německu překonáno.

Než ani teď není situace politického vývoje v říši jasnou. Nové komplikace objevují se jedna za druhou. Středem všeho zájmu je, jak známo, Národní shromáždění. Se všech konců Německa ozývá se přímo křik po jeho rychlém svolání. Termín, kdy německá konstituanta se měla sejíti, byl stanoven zatímně na 19. února 1919. Jaká to dlouhá doba! Proč národní shromáždění nebylo svoláno už dříve, říkal jsem si již v Praze. Ale teprve v Berlíně jsem se dověděl příčiny tohoto odkladu.

Hovořili jsme o událostech dne v redakci jednoho velkého deníku berlínského. A tu šef listu mi vysvětloval: Že národní shromáždění nebylo svoláno tak dlouho, je výsledkem kompromisu, k němuž došlo po tuhém boji mezi socialisty většiny a neodvislými. Tito byli vůbec proti tomu. Nechtěli o konstituantě s prvu ani slyšet. Trvali na stanovisku, aby dělnické a vojenské rady podržely vládní moc v rukou trvale. Organisace rad měla býti upevněna a vybudována po celé říši a z té měla vzejíti nová budoucí státní forma německé jednotné republiky. A to na podkladě čistě socialistickém. Proletariát měl podržet diktaturu; buržoasie měla býti úplně zbavena vlivu a účasti na veřejném životě. Socialistické většiny byly však proti tomu. Ze dvou důvodů. Z důvodu politiky vnitřní a z důvodu zahraničního nebezpečí. Ukazovali na to, že dohoda nechce uznati sovětovou vládu v Rusku a že ji neuzná ani v Německu. Vyslovili se dále proti diktatuře proletariátu, která za dnešních poměrů v Německu, jež má přec jen silnou třídu nedělnickou a nesocialistickou, je jako moc jedné strany politické ne-li nemožná, tož aspoň ne-

bezpečná Scheidemann a jeho stoupenci byli od počátku pro konstituantu, a tedy pro demokratickou republiku, v níž by i kruhy buržoasní měly zastoupení. Když pak byl vydán konečně volební řád do národního shromáždění, musel býti také určen den voleb. Jinak celý ten postup neměl smyslu. A tu neodvislí prosadili aspoň to, že volby byly oddáleny co nejvíce, a sice v naději, že do té doby podaří se jim strhnouti na svou stranu většinu veřejného mínění dělnického a vojáky.

Neodvislí socialisté se však přepočítali. Vývoj smýšlení v Německu dál se naopak čím dále tím více pro konstituantu. Proniklo přesvědčení, že má-li býti zachráněna jednota říše — separatism už se vzmahal na mnoha místech a hrozil Německo roztrhnouti na skupinu samostatných států (Bavorsko, Porýní a j.) — je národní shromáždění jedinou záchranou. A proto musí se sejíti co nejdříve. —

Té chvíle, kdy jsou dopisovány tyto řádky, je už všeobecný hlas, že konstituanta na 19. února byla by opožděna. Ano věci postupují tak rychle, že vláda lidových zmocněnců nebude snad ani moci vyčkati konstituanty vůbec, třeba by ji svolala as v polovici ledna, a že bude nutno, vzhledem na hrozby dohody, že potáhne s vojskem do Německa o obsadí Berlín, svolati na rychlo starý sněm říšský.

Nebezpečí vzrůstá novému Německu z dohodového požadavku, že s vládou rad dělnických a vojenských nebude jednáno o mír. Prohlášení toho druhu se očekává už se vší určitostí. Bude-li učiněno, způsobí dohoda v Německu obrat politického vývoje dalekosáhlého významu.

Zatím soustřeďuje se všecka pozornost ke kongresu rad celé říše, který dne 16. prosince rozhodne na určito, kdy národní shromáždění se bude konati. Volební kampaň do tohoto sboru byla už zahájena ve všech velkých městech. K zápasu hotoví se také všecky skupiny měšťanské, organisované nyní ve svém jádře v nové demokratické straně.

Od výsledku těchto voleb záviseti pak bude celý budoucí státní život Německa. Jde o to, který směr politický vyjde z tohoto zápasu vítězně a získá většiny. Obraz tohoto útvaru je dosud nejasný. Nikdo si netroufá vysloviti proroctví, poněvadž názory nejsou vyjasněny. Nežli však tyto řádky vyjdou tiskem, bude jisto, jak dohoda naloží s Německem a jeho dnešní revoluční vládou.

Alois Šašek.

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Osvobozená česká škola národní v Československé republice. — Návrh na organisaci československého školství národního ve vlastním státě. — Pražská manifestace pro osvětové požadavky školské. — Ministerstvo školství a národní osvěty, a jeho program a organisace. — Školské záležitosti v zasedajícím Národním shromáždění. — Očista školských úřadů. — Svolání okresních porad učitelských a porady zemské.

Československá republika, která se stala z nejodvážnějšího snu téměř přes noc skutečností, přináší také národní škole veliké osvobození a vykoupení. Osvobozuje ji rázem od ponižujícího služebníkování bývalé rakouské »širší« vlasti, vykupuje ji od zdůrazňované povinnosti pěstovati loyální city

k dynastii, jež téměř po čtyři sta let chovala se k národu našemu a jeho kulturním snahám nepřátelsky.

Současně padají pouta klerikalismu a byrokratismu, jež národní školu svírala a jež učitelstvo marně po celá desítiletí setřásalo. Ke svobodné, volné a proto radostné školní práci dostává se nyní český národní učitel, k práci bez přetvářky a falše, práci sloužící od nynějška jedinému nejvyššímu majestátu, to jest československému národu.

České učitelstvo bylo již během války přesvědčeno, že česká samostatnost přijde. Zvláštní odbor Zemského svazu městského učitelstva v král. Českém pracoval již od ledna t. r. na »Návrhu na organisaci československého školství národního ve vlastním státě« a počátkem května jej ústy svého zpravodaje Fr. Čálka objasnil a odůvodnil.

Návrh je vypracován na následujících zásadách: 1. Volné sebeurčení národa československého. 2. Svobodný a všestranný rozvoj každého jedince v národě. 3. Demokratisace veškerých zřízení výchovných. 4. Nezávislost vychovatelské činnosti na vlivech, jež nepryští z vůle národa. 5. Svoboda vychovatelských myšlenek, volnost metody a pokusu ve výchově a vyučování. 6. Osvobození učitelovy práce ze sociálního útlaku.

Je pamětihodno, že v době, kdy světová válka ještě zuřila, kdy ještě své děje ke konci nedopředla, učitelstvo české reklamovalo pro český národ neobmezené »právo přirozeně vychovávati svou mládež« v duchu posvátných ideálů národních, jež jsou v základních rysech v úplné shodě s výchovnými ideály všech národů kulturních, toužících po výchově k ušlechtilé lidskosti.« Odmítlo zhoubný vliv národností, které lid československý ovládaly. Žádalo, aby veškerá výchovná zřízení poskytovala každému jedinci již od nejútlejšího mládí úplného a harmonického rozvoje osobnosti po stránce tělesné i duševní, aby vyspěv mohl ve společnosti zaujmouti místo, přiměřené jeho vlohám, intelektu, osobní hodnotě a práci, kterouž vývoj osobnosti spoluurčoval. Zdůrazňovalo bezplatnost všeho veřejného vychování, vzdělávání a vyučování. Žádalo, aby ve správě všech vychovávacích a vyučovacích institucí uplatňovala se vůle národa jeho zástupci volenými všeobecným rovným právem hlasovacím, platným pro muže i ženy. Hlásilo se o to, aby nezávislost vychovatelova byla chráněna právě tak, jako nezávislost soudcova, aby všechny církve byly prohlášeny za soukromé náboženské společnosti, aby byla provedena odluka církve a státu a vyučování náboženství aby bylo ze všech veřejných škol odstraněno a nahrazeno mravoukou, svěřovanou toliko učitelům světským.

Zdůrazňovalo, aby základní podmínkou zdatné a hodnotné práce vychovatelské byla učitelova osobnost i aby národ, pozdvihnuv se z paria na pána ve vlastním domě připojil k heslu »Rovnost mezi národy« také heslo: »Rovnost a spravedlivé hodnocení práce v národě«. Žádalo, aby po vybojování akademického vzdělání pro každého příslušníka svého, opřelo se o svépomoc v syndikátních učitelských komorách nebo v učitelských skupinách komor všeúřednických. Vyslovilo očekávání, že demokratický a v převážné většině socialistický národ československý nebude odpírati spravedlivým požadavkům učitelstva, nesoucím se za zlepšením jeho trudné eksistence a že navždy zúčtuje s dosavadním nemravným vykořisťováním vychovatelské práce. A na konec projevilo nezvratné přesvědčení, že jenom v myslitelské práci svobodný,

v činnosti vychovatelské nezávislý, občansky a politicky rovnocenný a sociálně zabezpečený učitel bude jistou zárukou zdatné výchovy československé mládeže.

V prvních dnech československé svobody, dne 4. listopadu sešlo se učitelstvo Velké Prahy, aby manifestovalo pro svoje osvětové požadavky. Mocný dech svobody vanul celým jednáním pohnuté schůze, jejíž mnozí účastníci přáli si míti uskutečněny nejdalekosáhlejší školské opravy přes noc. Schůze usnesla se vymáhati neodkladné prohlášení interkonfesijního rázu veřejné správy a škol v době přechodné a žádala záruku následujících zásad o zřízení veřejného školství v nové ústavě. Pomoc státní nemajetným při vzdělání dítek. Státní péči a dozor na školství. Všeobecnou povinnost základního vzdělání občanského. Bezplatnou přístupnost veřejných škol. Nepřípustnost konfesijních soukromých škol jako náhrady škol veřejných. Úpravu školství menšinového zvláštním zákonem. Sestátnění učitelstva. Právní a sociální nezávislost učitelstva a vyučovací svobodu ve veřejných školách. Součinnost ústavně vybudované učitelské samosprávy při organisaci a správě školství (učitelské komory). Světský ráz školy a výchovu dle výsledků vědeckého badání. Odstranění nucené nebo podmíněné příslušnosti ke konfesi a zrušení výsad kterékoli konfese ve veřejné správě a ve školách. Odstranění náboženské přísahy a povinného označování konfese na veřejných listinách.

Není pochyby, že společenský vývoj ke všem těmto žádoucím reformám směřuje. Některé již se uskutečňují. Nově ustanovení učitelové a učitelky na př. neskládají již dnes náboženské přísahy, ale pouhý slib v ruce předsedů okresních školních rad.

Ministr školství a národní osvěty G. Habermann i státní tajemník v témže ministerstvu prof. dr. Fr. Drtina jsou učitelstvu národních škol dostatečnou zárukou, že nutné školské opravy nedají se odkládati a že se budou řešiti v duchu svobodomyslném a demokratickém. První jejich oběžník hlásá, že nekrvavá politická revoluce osvobozuje učitele i profesora. Byrokratická nařízení budou v nejbližších dnech odstraněna. Výklad dosavadních školských zákonů bude se přibližovati co nejvíce duchu doby a smyslu republikánského zřízení. Jed, který nalévala do duše české mládeže bývalá vídeňská a maďarská správa bude vykořeněn. Školy a učitelé budou co nejrychleji vráceny svému povolání. Veškerých prostředků soukromé práce o mládež bude využito k tomu, aby chudé dítě bylo ošaceno a nasyceno. Vychovatelské působení učitelstva, vedené za ideály lidstva, nebude omezováno. Právo politického nazírání a svoboda svědomí se zabezpečuje. Kulturní a občanská nezávislost učitelstva bude chráněna. Politické a náboženské přesvědčení nebude předmětem disciplinárního vyšetřování. S pochvalou dlužno přijati, že ministerstvo školství rehabilituje již učitele, kteří pro uvedené příčiny byli stiháni. Učebnice a vyučovací pomůcky, které byly za války odstraněny, mají se do škol, pokud jsou po ruce, vrátiti. Okresní školní dozorci mají býti učitelstvu pedagogickými rádci.

Blízká budoucnost má vybudovati československé školství na nových základech ve smyslu demokratického a sociálního pokroku. Odborné kruhy budou moci uplatniti své zkušenosti. Zdravá výchova demokratického občana musí býti cílem, za nímž musí učitelé, jimž blízká budoucnost upraví hmotné poměry, pracovati.

Ministerstvo školství a národní osvěty má pět odborů: 1. školství obecné, 2. školství střední, 3. školství vysoké, 4. odborné, 5. průmyslové. Školství zemědělské má býti podřízeno ministerstvu zemědělství. Ozývají se však vážné hlasy, aby veškeré školství bylo podřízeno ministerstvu školství a národní osvěty. Vybudování odborného školství průmyslového, obchodního i zemědělského měla by se účastniti ministeria veřejných prací, obchodu a zemědělství zvláštními vyučovacími radami.

V Národním shromáždění, v němž zasedá z učitelstva národních škol celkem 8 učitelův a učitelek, je živý ruch. Ustavil se školský odbor, který se schází ku pravidelným schůzím. Živo je také v příbuzném výboru kulturním. Podává se návrh na úpravu hmotných poměrů učitelstva národních škol v uvážení, že bylo znemožněno, aby se provedlo usnesení bývalé říšské rady o hmotné pomoci učitelstvu. Návrh žádá, aby byly vyplaceny rodinám učitelů legionářů, nezvěstných a padlých plné požitky aktivních učitelů, aby invalidní učitelé nezpůsobilí k úřadu učitelskému požívali téhož opatření a postupu jako aktivní učitelé se stejnou dobou služební, aby učitelstvu byly vyplaceny drahotní přídavky za rok 1918 dle plného schematu říšského zákona srpnového a nákupní přídavky za týž rok ve výši podobných příspěvků, udělených státnímu úřednictvu s rovnocenným vzděláním.

Jiný návrh žádá správně, aby služba na veřejných školách byla úřadem veřejným, jehož může dosáhnouti každý občan bez ohledu k svému vyznání náboženskému, prokáže-li k němu náležitou způsobilost. Z ostatních má ráz návrhu pilného návrh na odčinění škod způsobených obecnému školství válkou. Časovým v občanské republice je návrh na zavedení občanské nauky do škol všech kategorií i příbuzný s ním návrh na organisaci lidových kursů občanské výchovy.

V zemské školní radě provedena byla očista od živlů česky nesmýšlejících, rakušáckých, násilnických. Také řada okresních školních inspektorů musila svá místa opustit a předat je osobám povolanějším. Ministerstvo je tu vedeno správnou zásadou, aby nikdo nebyl odsuzován, aniž by nebyl řádně souzen a slyšen.

Na den 7. prosince byly svolány okresní porady učitelské, aby se po více než čtyřleté době znovu ustavily, složily československé republice slavný slib a zvolily ze sebe delegáty do Zemské porady učitelské, svolané na 14. prosince.

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

Budoucí úkoly českého státu v školství vysokém. — Poučná historie salcburská. — Ženy připuštěny k studiím na technice a fakultě právnické.

Rozklad říše rakouskouherské a zřízení státu československého přinese, jak pevně doufáme, také vysokým školám českým novou, šťastnější budoucnost. Ač nepřízeň vlády vídeňské dusila naše školské a osvětové potřeby na všech stupních ve prospěch Němců, nebyla nikde jejich nadvláda tak křiklavě vyzývavá a nespravedlivá, jako právě v školství vysokém. Ještě tak

v oboru technickém měli jsme aspoň zhruba to, co nám dle počtu obyvatelů patřilo, ač technika pražská trpěla již před válkou naprostým nedostatkem místností a ač technika brněnská pořád a pořád byla kusá a neměla ani oddělení obecného ani architektury, ba ani dostatek laboratoří, dílen a pokusných stanic. Za to jsme vůbec neměli v Rakousku ani vysoké školy zemědělské — příslušníci národa, jehož zemědělství bylo v celé říši nejvyvinutější, musili nejvyšší vzdělání odborné vyhledávati ve Vídni — ani vysoké školy obchodní, ovšem také ne vlastní školy montanistické, ba ani vysokého učiliště zvěrolékařského, ač je vedle Němců měli i Poláci: zkrátka stát tu znal především jenom Němce a ostatní národnosti pořád měl za druhořadé a méněcenné.

Marno bylo proto také všecko úsilí českých politiků, aby nám dána byla druhá universita s českým jazykem vyučovacím, jejíž jediné přirozené sídlo bylo v Brně: i ministři, kteří chtěli jít s českým národem v klidu a míru, odbývali nás v té příčině jen sliby a vytáčkami. A k tomu pověstný dvojí loket rozpočtový: na 1. pololetí 1914 na př. navrhla vláda na české školy vysoké 2·21 mill. K, na polské 2·59, ale na německé 8·09, čili v procentech: 35·5 proc. obyvatelstva německého dostalo 62·7 proc. celého nákladu, ale 60·6 proc. Slovanů jen 37·3, speciálně 22·5 proc. českého obyvatelstva jen 17·1 proc.! (Čas 16. říj. 1913.) Jediná vídeňská universita při tom pohltila skoro tolik, co všecky tři slovanské univesity dohromady, neboť tam via facti v posledních letech vyvinuly se zdvojením všech stolic a ústavů vlastně university dvě. Ještě v posledním rozpočtu na r. 1918-19, který bohudík zůstal jen na papíře, na německé university bylo preliminováno 10·81 mil. kor., na všecky slovanské 5·73 mil. K, čili německá třetina obyvatelstva měla dostávati zhruba dvě třetiny všeho universitního nákladu (Venkov 4. října 1918).

To vše, jak doufáme, nyní se radikálně změní. Musíme v dohledné době míti nejen druhou, nýbrž i třetí universitu (pro Slovensko), jistě i třetí techniku (rovněž pro Slovensko), aspoň dvě vysoké školy zemědělské, školy zvěrolékařské i obchodní, ovšem i lesní. Vezmeme-li na konec v úvahu, že jistě brzy počne se řešit i otázka vysokoškolského vzdělání všeho učitelstva — ani tu by ovšem nestačil ústav jediný! — pochopíme, jaké vyhlídky otvírají se v příštích letech mladým zástupcům české vědy. Dosud přece byly postupové poměry na světských fakultách, vyjímaje nahodilé případy příznivé konjunktury, celkem velmi neutěšené a dlouholetá docentura neb neplacená profesura téměř pravidlem. Jestliže 27letý docent byl po čtyřech letech působení jmenován mimořádným a po dalších čtyřech řádným profesorem, byla to kariéra u nás závratná, neboť byly právě v poslední době velmi časté případy, že řádné stolice dočkal se učenec dávno již padesátiletý, který při tom proti dosavadním svým příjmům býval dokonce finančně zkrácen! Kdo se dosud u nás věnoval dráze vysokoškolského učitele, nemohl z pravidla ani přibližně si vypočísti, kdy se dočká na dráze té postavení, které by mu zajistilo vskutku klidný život jen pro školu a vědu. Že při tom nemohla se uplatniti ani vědecká konkurence, ba ani vědecká kritika, je ovšem více než samozřejmé.

*

Z projektů, které se v starém Rakousku vynořily v poslední době před válkou světovou a jimiž ještě více měla býti posílena nadvláda Němců na

poli universit, nejzajímavějším vývojem prošla zajisté otázka nové university v Salcburku. Již r. 1619 bylo tamní latinské učiliště benediktinů povýšeno na školu vysokou, ale r. 1810 ztenčeno na lyceum (vysoký odborný ústav filosoficko-teologický, jaké eksistují dosud jmenovitě v Bavořích, načež r. 1850 ponechána jen teologická fakulta a ústav ranhojičský (tento po dalších dvaceti letech zavřen úplně). Při povaze alpských zemí a jich obyvatelstva nepřekvapí, že právě Salcburk vyhlídli si rakouští katolíci jakožto místo, kde by mohla býti nová »svobodná« universita katolická, které půdu připravovala ostatně již v letech padesátých min. století pověstná politická agentka, hraběnka Ida Hahn-Hahn. R. 1884 poprvé předložila strana klerikální zemskému sněmu salcburskému návrh, aby k tamější samostatné fakultě teologické přičleněny byly světské fakulty v duchu pravověrném. Propagandy návrhu ujal se zvláštní katolický universitní spolek, o jehož působení vykládal svého času také na pražském kongrese Volné Myšlenky dr. Jos. Stark a jenž sebral prý až do války v celku obnos 5 mil. K. Mimo nesčetné davy kněží i nábožných laiků věnovala také jistá arcivévodkyně k tomu účelu a ke cti a chvále neposkvrněného početí 200.000 K; byly dle sdělení Starkova již tehdy zabezpečeny velké vědecké sbírky, zvl. přírodní a knihovna, zakoupeno dokonce stavební místo a projektováno r. 1906 otevření fakulty právnické.

V kruzích církevních bylo od počátku velké nadšení pro nový projekt: sám papež Lev XIII. dal kdysi svým breve požehnání této bohulibé akci, kterou mimo jiné vylíčil skvělými barvami princ Max Saský v slavnostním kázání v domě salcburském. Je zajímavo, že profesor inšprucké university, jesuita Donát, zastával se nové university mimo jiné i z důvodu, že tak bude podlomen státní monopol universitní, který prý dnes přivádí vědu a universitu v závislost na panující třídě a vládě; formuloval tedy účel projektu docela protistátně, což ovšem nevadilo, aby také vysoké kruhy byrokratické účastnily se akce podpůrné, ač mohly přece věděti, že university rakouské i po svém sesvětštění úzkostlivě se vyhýbaly všemu, co by se mohlo dotknouti náboženského cítění posluchačstva, ba zachovávaly dokonce na venek i leckteré náboženské zvyklosti a obřady. Potěšuje proto, že se záhy odhodlali svobodomyslní němečtí profesoři a studenti a utvořili si r. 1901 protispolek, který založení university vysloveně konfesijní zmařiti chtěl tím, že se domáhal pro Salcburk nové university státní a zatím aspoň od r. 1903 pořádal pravidelné podzimní kursy vynikajících německých učenců za velikého návalu posluchačstva.

Katolický spolek ovšem ve své činnosti neustával: nedodržel sice lhůty r. 1906, ba ani dalšího slibu pro leta 1912 a 1913, nýbrž prohlašoval zase nový odklad na r. 1916, kdy mělo býti slaveno stoleté příslušenství Salcburska k říši; hlavní příčina váhání asi byla ta, že spolek očekával pro své plány ještě příznivější doby, než byla za vlády Františka Josefa, a že se na konec těšil nadějí, že katolickou universitu otevře sám stát, jehož dle zákona by přece »svobodná« universita byla jen soukromým ústavem beze všeho oprávnění. Zatím r. 1914 přinesly i naše časopisy (na př. Čas 24. února 1914 a Národní Listy den potom) překvapující zprávu z mnichovské Zeit, že prý bude vůbec upuštěno od otevření katolické university a sebraný kapitál půjčen na stavbu budovy nového klerikálního časopisu Reichspost, kdežto Salcburk se prý spokojí jen zřízením »badatelského« ústavu při fakultě teologické; ale

záhy zpráva vyvrácena a znovu zdůrazněno, že spolek trvá na svém úmyslu, ač se proti němu právě r. 1913 vyslovilo veřejným prohlášením na 500 profesorů všech rakouských a německých vysokých škol.

Do nového stadia vstoupila salcburská universitní otázka za vlády posledního císaře habsburského. Krátce po jeho nastoupení objevily se zprávy, že do Salcburku bude přeložena německá universita z Černovic, jež rozhodně byla založena jen z důvodů politických, aby udržovala německou kulturní nadvládu v zemi, kde počet Němců byl vždy nevelký a kde ani dosud není podmínek pro vyšší život kulturní. Je charakteristické, že sami profesoři této university podali svého času vládě memorandum, aby universita byla přeložena, ježto většina studentstva, po národnosti velmi pestrého, nemá prý vůbec ve svém rodinném okruhu možnosti, aby mohla dosíci vyššího vzdělání a ježto z gymnasií si přináší předběžné vzdělání často více než chatrné. Ač část profesorů černovických trvala na tom, aby se universita nepřekládala na západ, zdá se, že došlo na konec k tajné úmluvě se salcburským spolkem katolickým, aby tak rázem se dostalo Salcburku dávno toužené školy, rozumí se tedy nákladem státu. A k té myšlence přidaly se posléze i některé strany obecního zastupitelstva tamějšího, jež si od otevření university at právem či neprávem slibovaly rozkvět krásné, ale chudé té končiny.

Vše zdálo se, že je již na dobré cestě a tak v dubnu 1917 přijal sám císař Karel deputaci notáblů salcburských, jimž slavnostně universitu slíbil, ovšem jen cestou ústavní a zatím bez fakulty medicinské; k dosavadním pěti universitám německým měla tak přibýti šestá Karlova, na níž několik stolic mělo býti vyhrazeno profesorům katolickým (Vychovatelské Listy 1917, 351 a 1918, 73). A snad by bylo došlo k tomuto dalšímu a ještě nespravedlivějšímu nadržování Němcům, kdyby se proti plánu nebyl objevil odpor velmi prudký, a to současně ze dvou stran: protestovali především sociálně demokratičtí členové obecního zastupitelstva, že nechtějí vůbec university konfesijní, a protestovala neméně důrazně i sousední universita v Inšpruku, která právem se obávala o vlastní budoucnost. Tato vysoká škola, nejmenší v říši, zápasí již po leta s těžkými obtížemi; má málo posluchačstva, málo sbírek a pomůcek, chatrnou starou budovu, nedostatečné prostředí kulturní — dost důvodů, aby byla na snadě myšlenka, že by jí nová tak blízká universita zadala smrtelnou ránu. Nesmíme se proto diviti, že proti salcburskému projektu se hned r. 1917 velmi ostře postavilo inšprucké profesorstvo i nedávno ještě znovu národní rada tyrolská (Národní Listy 5. pros. 1918), ježto by tak prý navždy byl podkopán život university v Inšpruku; na věčnou paměť budiž tu připomenuto, že inšpručtí profesoři ve svém memorandu k vládě upozorňovali, že by Salcburk lákal posluchače krásným okolím, ruchem cizinců a — dobrým pivem!

Katastrofální porážka Rakouska učinila asi definitivně konec i tomuto poslednímu pokusu Němectva, aby nespravedlivou svou državu ještě rozšířilo a upevnilo. Zůstane nicméně charakteristickým zjevem, že v dobách, kdy vláda odmítla přijmouti odkaz arcib. Kohna ve prospěch české university v Brně a kdy o universitu vůbec marně volali rakouští Jihoslované, Italové, Rušíni i Rumuni, nestyděla se slibovati Němcům ještě další vysokou školu, ač její eksistence v místě tak nepatrném a u samých hranic říšských byla více než pochybná.

*

Na konec budiž zatím jen konstatováno potěšující faktum, že konečně usnesením profesorských sborů otevřena ženám i technika i fakulta právnická a že tak učiněny byly nové významné kroky k rovnoprávnosti žen také v těchto oborech studijních. Zůstala ženám uzavřena tedy již jen fakulta teologická, o niž opravdu vůbec státi nemusí. *Kd.*

LITERATURA.

Krásná

A. M. Tilschová: Hříšnice a jiná prosa. Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze. — *J. F. Karas:* Kamení. Povídky a nálady. Nakladatelství Frant. Švejda v Praze VIII. — *Edvard Hegner:* Cesta k peklu. Lidová knihovna sv. 110. Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství v Praze. — *Milan Fučík:* Tajemství Gabriely W. a jiné povídky. Nakladatelství Fr. Švejdy v Praze VIII.

Stilově vytříbená spisovatelka A. M. Tilschová podává v knize Hříšnice řadu povídek a studií náladových i psychologických, z nichž každá je psána pevným perem, každá jde za vědomě určeným stilisačním cílem. Tím již odpadají všecky jalové výplně, zbytečná opakování, mnohoslovné popisy, které právě u ženské naší belletrie tak často unavují a obtěžují.

První nejobšírnější povídka, spíše románová psychologická studie, dotýká se problemu ženiny nevěry v manželství. Paní Olga hnána jest vnitřním nepokojným žárem, pokračujícím stářím ženy, která vidí se zoufalou dychtivostí, že teď lze užíti ještě posledních krůpějí rozkoše, chladnou odměřeností vynikajícího chotě k nevěře, k porušení harmonie domácí jako těžkou vnitřní chorobou. Autorka dovede nakreslit scény neobyčejně plastické a zřetelné, dovede oživotnit, několika tahy sestilisovat dějiště, rozsadit figurky s neobyčejným darem bystrého postřehu a pronikavé tvárnosti. To jest jedna veliká přednost autorčina, tento dar výborné komposice a techniky, tak svěží a nové, jež po několika větách čtenáře zaujme a nezklame. Druhou nevšední stránkou jejího umění je vyrovnanost a delikátnost, s níž jsou načrtnuty scény, které snadno mohly by se zvrhnouti v triviální. Soucit, lidské pochopení daly ve scénách nejbolestnějších onu vyrovnanou tichou harmonii životní, která chápe a odpouští, pro niž je rodina pojmem posvátným a vznešeným. Jak roztomile připojeny jsou k dramatické eksposici a katastrofě postavy dětské, které samy stávají se podstatnou částí nesložitého, ale hluboce podaného a procítěného děje.

V některých z následujících drobnějších črt spisovatelčiných na první ráz překvapí a upoutá zkušeného čtenáře cílevědomý a šťastně rozřešený problém stilisační. Běží v první řadě o to, jak spisovatelka dovede přenésti na svou poddajnou, zvlněnou prosu techniku výtvarných umění, zvláště nových směrů malířských. Tak rozkošná drobotina »U Primasů« jest zcela zdařilým pokusem o kubistickou ekspresionistickou techniku, aplikovanou na moderní zčeřenou, bystře plynoucí prosu. Tak v genrovém obrazku. V dešti v první řadě vnímáme svěží akvarelový obrázek hezounké vilky, jejíž střecha se červená, okna lesknou v jarních krůpějích, sad, plný žlutavé mladé zeleně,

kouří modravými parami. A teprve v druhé řadě, jaksi dodatkem, uvědomujeme si rozvrácený život obyvatelů, lidiček unavených, tuctových. Mnohá čísla jsou pouhé náčrtky, lyrické nálady, podané vždy s jiskřivým temperamentem a křehce nadechnuté. Jsou mezi nimi tiché katastrofy, poslední scény, jež definitivně uzavírají dlouhou bolest životní (Na opuštěné stanici); v poslední prose vrací se autorka k studii psychologické, kreslí matku, opuštěnou, mužem zrazenou ženu, která s bolestí pozoruje na synovi, vřele milovaném, první stíny nepěkného charakteru otcova a cítí a bojí se o dítě vidouc, jak otcovy rysy v povaze dítěte porostou a se vybaví. Možno shrnouti: vytříbená, zralá kniha, která s posledními románovými pracemi autorčinými velmi prospěšně dokresluje sympatický profil české spisovatelky.

Jak již název nové knihy J. F. Karasa »Kamení« ukazuje, vybral si spisovatel látky k drobným povídkám a charakterovým studiím z našich hor, kamenitých, málo úrodných polí vysočiny českomoravské. Stýká se tu látkově s dílem Terézy Novákové, od níž ho ovšem dělí řada okolností jak v obsahu tak v podání. Karas líčí moravskou stranu hornatiny, od Žďáru a Jimramova přes Pernštýn a Nedvědici až k brněnským končinám; nespřádá svých horských studií v široké cykly románové komposice, nesleduje svých osob do hlubšího jejich niterného života, zvláště pro náboženskou stránku a vznešenější projevy lidové filosofie a kultury nemá porozumění. Ale přece můžeme i tuto sbírečku výrazných a tvrdých horských portrétů přijmouti sympaticky. Mile působí zvláště otevřený srdečný způsob, jasný sloh a přiléhající charakteristika. Se zálibou líčí nám spisovatel zvláště postavy starců, vyrostlých v železné práci a odříkání, svědků vesnických tragedií, kteří šli neoblomně za svým cílem — v první řadě za zvětšením majetku, a dramaticky vyvrcholuje jejich rozčarování, pozdní prohlédnutí a vystřízlivění. To jest také hlavní ráz veškerých prací Karasových. Děj jest jen průvodcem pozadím, za nímž ostře vystupuje sukovitý horský karakter, v závěrečných pak scénách nepříznivý osud a tvrdá pěst lidí a okolnosti lámou a dítí žulové postavy, až je zlomí. Autorovy dramatické situace a závěry ukazují rutinovaného a zdatného básníka dramatického; zdá se však, že jsou účinnější v krátké epické prose nežli v dramatické básni na jevišti. Příjemná a zdravá četba, zvláště lidová.

Jako Karas s oblibou líčí v horských svých povídkách a skizzách život tuláků, věnoval i Edvard Hegner svůj sešitek filosofii bosácké. Dva tuláci, kteří se sešli a sblížili na kterési valašské silnici, mají na další společné pouti moravským a uherským Slovenskem dosti času a příležitosti, aby po svém rozbírali svůj zahálčivý tulácký život, jehož se štíti, jímž pohrdají, kde jsou na obtíž a na posměch dobrým pracovitým lidem. Kořen zla nacházejí v neúkrotné touze po změně a volném tuláckém životě, která je přepadá vítězně uprostřed pilné práce a nejlepších předsevzetí. Jinou hlavní příčinu své zbědovanosti a nízké lidské důstojnosti vidí v moru kořalečním, jemuž dlouho propadávali. Autor pak líčí jejich pevné předsevzetí, že se kořalky nedotknou, nová pokušení, boj proti nim, až na konec z prvních vydělaných peněz na slovenském městečku všechno padne neblahé vášni v oběť. Ponuře zavírá spisovatel jednoduchý příběh; vždyť cesta k peklu dlážděna jest dobrými úmysly a sliby.

V druhé stručnější povídce podána jest charakteristika jadrného a by-

strého horala z okolí Novopackého a spisovatel dovede pěkně ukázati, jak lid náš horský hluboko dotčen v kořenech bytosti hrůzami válečnými zachoval si tradiční svěžest charakteru, nezviklaný solidní názor, jarou bodrost i humor, jenž i přes slzy dovede se usmívati.

Milan Fučík přichází po dlouhé přestávce s knihou próz a, jak se z připojeného přehledu dovídáme, má řadu veršů, aktovek a prosaických črt ještě v tisku nebo v rukopise. Také většina statí v této knize otištěných vznikla — podle připojeného data — před deseti i více lety. Mohli bychom tedy očekávati — podle Horácova rčení: Nonum prematur in annum — dílo vyzrálé a plné. Nemůžeme však přiznati, že by prosy Fučíkovy zaujaly čtenáře a pro sebe získaly. Spisovatel má zvláště v erotických výlevech obnošené fráze pohotově — přirovnal bych zvláště první nejobsáhlejší povídku k tuctovým skladbám Q. M. Vyskočila —, jeho romantika, povýšenost společenských vrstev, pojetí jedinečné lásky, závěrečná detektivní komedie mají mnoho lživého, staropanensky sentimentálního, nevkusného. Odpuzuje mne nevkusem zvláště lyrická apostrofa poslední »Žena«, kde mladý autor vyvyšuje vtipnou jarou paní hlavně proto, že se kdysi ucházela o protekci pro autora přítele, vydávajíc se obmezenému šéfovi za jeho nevěstu. To vše psáno rozjařeným slohem estétů z let devadesátých nebo rutinovaných erotiků, jejichž díla namnoze vycházela v nákladu Švejdově. — Literárně cennější jsou obě povídky střední; z druhé zvláště první polovina, sytými a silnými barvami kreslící českého siláka v mnichovském prostředí; v povídce o pikulíkovi zaujme snad tichá něha, diskretně rozestřená, ačkoli u Hermanna čtli jsme obrázky téhož rázu čistější a vroucnější. *K. H.*

Poučná.

Em. Rádl: Romantická věda. Laichter ve sbírce »Otázky a názory« 1918. — *Dr. Em. Rádl:* Rasové teorie a národ. Vyšlo jako 1. číslo Přednášek Jednoty filosofické. 1918 u Kočího. — *Vladimír Hoppe:* Příroda a věda. Nákladem »Unie« 1918. — *Wiliams James,* Pragmatism. Nové jméno pro staré způsoby myšlení. Populární přednášky o filosofii. Přeložil Jos. Špaček. V Praze, nákl. J. Laichtera, 1918. Stran 205. — *Dr. Karel Čapek:* Pragmatismus, čili filosofie praktického života. Nákladem F. Topiče v Praze. (Sbírky Duch a Svět sv. 34.) — *Otto von Pfordten:* Religionsphilosophie. Sammlung Göschen 1916.

Em. Rádl: Romantická věda. Laichter ve sbírce »Otázky a názory« 1918.

Rozumí se tím: věda vyšlá z Goetha, Herdera, Kanta, počínající Fichtem, Schellingem a končící Heglem: zdánlivé zaujetí pro vědu, pokles jasné pojmotvornosti, mlhavé splynutí logického myšlení s fantastikou, úsilí zpoetisovati vědu jsou znaky její — Kant svojí metafysikou měl značný vliv na ni, stejně jako subjektivismem, jejž Rádl uvádí ve vztah s abstraktním empirismem a vytýká romantismu jako Kantovi nedostatek smyslu pro skutečnost a zabývání se čistými pojmy, z nichž hledí dedukovati vše ostatní bez ohledu na zkušenost konkrétní — čímž ztratili vůbec smysl pro vědecké badání, a považujíce pravdu za danou v apriorních pojmech, snažili se z ní další

dedukovati. Ve smyslu známých svých názorů klade proti relativnosti pravdy Rádl absolutnost do vnitřního přesvědčení člověka, a v Kantově postulátu apriorních syntetických soudů vidí jeho romantism, jeho nedostatek pochopení pro životnost vědy. S tou absolutností pravdy souvisí i odpor proti individualismu u Kanta, Fichta, romantiků vůbec a požadavek absolutismu, politicky odmítání demokratismu. K tomu připojil Schelling intelektuální názor, to jest intuici, jíž básník bezprostředně geniálně chápe, co vědec zvolna musí hledat, kterýmžto pojetím intuice ji úplně znehodnotil. Záliba v aforismech a paradoksech byla pak dalším znakem dále upadající romantické vědy. Rádl sleduje tuto i v lékařství, jazykozpytu, právnictví, ukazuje romantism v Heglově filosofii státu a dějin, patrný v nechápání konkrétní historie. Od Friese a Herbarta datuje pak reakci proti romantismu, zájem o positivní vědu se vzmáhal, smysl pro přírodovědecké badání rostl a rozdíl mezi jím a filosofií byl stále více cítěn. Ale »přírodní filosofie neuznává materiálního rozdílu mezi přírodovědou a filosofií; ... jen z praktických důvodů oddělujeme vědu od filosofie, počítajíce do vědy studium podrobností, do filosofie studium všeobecností ... Není přírodní filosofie mimo přírodovědu. Vědcové byli a jsou filosofy; buďtež filosofy dobrými«. To je jaksi teoretický závěr a credo Rádlovo, a k tomu přistupuje postulát mravní: Život nesmí býti roztržen na teorii nezodpovědnou před životní praksí. »Cíle života nejsou mimo život, nýbrž v životě samém ... zde na zemi v jednání lidském jest pravda a ideál, je-li vůbec kde.« »Pravda jest najednou správná i mravná i zbožná; každá domnělá pravda, která necítí se závaznou přede všemi těmi požadavky najednou, jest lež«, to jest »romantické heslo o nezodpovědnosti nauk vědeckých jest zločinné heslo ...«

Rádl má své názory o vědě, filosofii, pravdě, poznání atd., nelze v mnohém souhlasiti s jeho chápáním Kanta, Hegla, noetických problémů, ale bez odporu souhlasiti se musí se dvěma základními myšlenkami jeho vědecko-filosofického a mravního názoru: každý musí svoji pravdu poctivě hledat, pravda musí vyvěrat z nitra člověka a působit zpět na ně mocí ideálu — pravda stává se živou mravní mocí v člověku, čehož právě v romantismu nebylo. *Tý.*

Dr. Em. Rádl: Rasové teorie a národ. Vyšlo jako 1. číslo Přednášek Jednoty filosofické. 1918 u Kočího.

Popírá se oprávněnost užíti darwinovské teorie pro germánské teorie o vyšší rase blondynů Germánů. Všecka plemena i při rasových různostech mohou svým způsobem plniti životní úkol, nelze vysvětliti kulturní dějství bojem ras dle rasových teoretiků, neboť jest to aristokratické materialistické učení, jež má odůvodniti vyvýšenost jednoho národa; rasová teorie je fantasie, neboť nelze mluviti o čisté rase ve skutečnosti, nelze při dnešním smíšení stanoviti hranici mezi blondýny a brunety, krátkolebci a dlouholebci, a nelze proto z té teorie vyvoditi otázku národnostní. Podstata národa není v rase ani v minulosti, jazyku a jiných tradicích, nýbrž život národa je v cíli, který si národ postavil; ta idea musí býti uvědomělá, odůvodněná, vypracovaná v program, jenž národ v jeho životě vede a zaručuje mu skutečnou svobodu, dávaje mu pravý smysl. Program musí býti vyvozen rozumově a správně postaven, ne spoléhati na nějaký národní instinkt, lásku k vlasti neb minulosti. To znamená nelpění na půdě, jazyku, rase, je to spojení v národ

lidí jdoucích za týmž cílem, a tak taková národní idea sice vyrůstá z jednoho národa, ale v tendenci své obepíná celý svět. A v důsledcích to znamená, že národ není mystickým dílem přírody, rasy, geniů a p., nýbrž sestrojený od rozumných lidí dle daných programů k daným cílům, a zahrnuje organisaci lidí jdoucích za týmž cílem, měnící se a míněnou vědomě dle nových programů; národ není dav, nýbrž stále vzniká podle plánu svých lidí, kteří zaň pracují — naším úkolem je vytvořiti národní program, aby každý chtěl býti členem našeho národa. — Tím dány ovšem spíše podmínky ideálního vývoje národa než přirozené jeho složky. *Tý.*

Vladimír Hoppe: P ř í r o d a a v ě d a. Nákladem »Unie« 1918.

Věda nedospívá dle auktora k vlastní podstatě věcí, nýbrž v podobě kvantitativních vztahů utkvívá jen na povrchu skutečnosti; kvantitativní výraz však nemůže vystihnouti celou bohatost subjektivních kvalit, nemůže vésti k pochopení dění, neboť vědecké poznání je pojmové, symbolické, statické, založené na principu identity, jenž nedbá právě bohatosti detailů a stálého dění — proto poznání vědecké krouží jen bezradně kol předmětu poznání a nemůže proniknouti k jeho podstatě. — To je kritická, negativní část spisu, jak patrno již z tohoto náčrtu, obrácená ostře proti positivismu jakožto metodě vědecké i směru filosofickému; odmítá proto všecky předpoklady i důsledky positivismu: relativism, kausalitu, mechanism — to vše jsou aspekty, jimiž se poznání omezuje a vlastní přírodní dění umrtvuje, bohatství jevů zjednodušuje a správné poznání znemožňuje. Vůbec diskusivním poznáním, pojmovým, logickým nepronikáme k bohatosti dění, za to intuice je pramen poznání absolutního; je to schopnost spočívající v možnosti přenésti se prostřednictvím fantasie do nitra jevů samých, vlastní básníkům i tvůrčím myslitelům; potřebuje ovšem pozorování i potvrzení eksperimentem, nelze však ji nahraditi poznáním racionálním. Teprve v intuitivním nazírání jsou uplatněny tvůrčí mohutnosti našeho ducha, naše tužby a ideály, jimiž dovedeme říditi svět a vytvářeti jej dle nich — v tomto psychovitalistickém názoru naše nitro je centrum poznání i tvoření — to je stručný smysl positivní části. Proto přicházejí k platnosti teleologie, podvědomé stavy, geniálnost, duše, mytus, a jiné pojmy, jichž kritikou a překonáním právě moderní věda a její pokroky byly umožněny, a nelze proto tento návrat k romantickému pojetí myšlení vědeckého i filosofického považovati za pokrok.

Co do původu jsou myšlenky spisu spojením bergsonovského intuitivismu a tvůrčího vývoje s Vaihingerovým systémem fikcí — ale ani psychologicky ani noeticky není intuice dostatečně analysována, přednost intuitivního poznání před diskusivním dokázána, prostě se v různých variacích opakuje tvrzení, že vědecké poznání dění přírodní umrtvuje a podstaty skutečnosti nám neodhaluje; kdežto však positivism u vědomí hranic poznání zůstává poctivě u relativismu, má zde intuice překročiti ty meze a vniknouti přímo do nitra skutečnosti — aniž jest jasno, jak je to intuici možno. Spojení její s podvědomím, jež zde hraje opět velmi důležitou roli, činí celý její základ ještě nejistější, psychologicky je celá ta představa intuitivního nazírání nevědecká, mytická. Tendence spisu vede k nahražení vědy filosofií — ona zůstává na povrchu, tato vniká do skutečnosti samé, ona podává jen jeden aspekt umrtvené přírody, tato celou živou bohatost dění — stejně jako k nahražení vědeckého pozorování intuicí; proto je positivism filosofií nihilismu,

materialismu, dokonce i neschopnou naše mravní ideály tvořit, neschopnou uplatnit v mechanismu všeho dění naši vlastní tvořivou moc. — Nelze upříti spisu snahu, ve směru jiných současných systémů filosofických býti jakousi noetikou nové vědy, ale nutno pochybovati, že by toto obnovení romantismu vědeckého mohlo odstraniti ty vědecké metody a ty noetické základy vědy, které ji tolik vyzvedly a které vedly k positivismu vědeckému, filosofickému, je spíše obava, že obratný sloh a spíše mlhavá než kritická analysa způsobí více zmatku než jasna u nás o základních noetických problémech vědeckých.

Tý.

Williams James, Pragmatism. Nové jméno pro staré způsoby myšlení. Populární přednášky o filosofii. Přeložil Jos. Špaček. V Praze, nákl. J. Laichtera 1918. Stran 205.

W. James jest nejpopulárnějším mluvčím filosofického směru zvaného pragmatismem. Tato filosofie navazuje na anglický empirism Millův a Spencerův a tudy i na Comteův positivism, a zavádí vědecké myšlení do metafysiky. Býti vědeckým, t. j. opírati se o experimentální metodu, jest ideálem pragmatismu. Vlastností vědy pak jest skepse a víra v pokrok; každá pravda se považuje jen za přibližné vystižení docela určité řady zkušeností a může býti novou zkušeností opravena anebo změněna; pravdy vědecké jsou teorie shrnující vhodným způsobem určité poznatky; jsou tedy fakta a konkrétní zkušenost hlavní věcí, kdežto teorie neboli formulovaná pravda jest jen formální pomůckou k vyjádření oné zkušenosti. Této metody má prý užívati i metafysika; ani poznatky takové jako Bůh, duše, materialism nejsou absolutními hodnotami vznášejícími se nad světem konkrétního života, nýbrž jsou to také jen jména pro konkrétní obsah života. Pragmatické pojetí »Boha« se na př. liší od staršího pojetí racionalistického tak, že podle tohoto Bůh jest bytostí nejvýš moudrou, spravedlivou atd., bytosti vůbec, které rozum přičítá řadu vlastností, které logicky odvodil z jakéhos předem daného pojmu božství; pragmatistovi však jest Bůh živým ideálem, ve který skuteční lidé určitým způsobem věří a od něhož něco očekávají, tedy Bůh Kristův, Mohamedův a »mnoho jiných Bohů« (možno-li tak říci). Víra v tohoto Boha jest zkušeností do jisté míry oprávněna; stane-li se, že zkušenost selže, pak nezbývá, než víru v Boha opraviti anebo prohloubiti a tak ji zdokonalovati. Jest tedy v tomto smyslu víra v Boha pravdou, která má praktickou (t. j. životní) hodnotu a její cena se měří tím, »jak se osvědčí«, a není jedna pravda o Bohu, nýbrž jest jich mnoho. Čtenář snad rozumí, že se tím víra v Boha ani jiná pragmaticky pochopená víra nesnižuje, nýbrž jen se zkonkrétňuje, strhuje se ze sfér abstraktních, racionalistických konstrukcí do oblastí citů a denního života. Pragmatism nežádá také, abychom věřili, že jest »mnoho Bohů« anebo že platí najednou mnoho pravd o témž předmětě, nýbrž abychom v Boha věřili po svém, podle své vnitřní potřeby, abychom se neohlíželi na jednotnou abstraktní formuli o »pravdě«, nýbrž abychom jí dali svůj živý individuální obsah.

Tyto názory James vykládá populárně a názorně, jsa dalek těžkopádné metody filosofií německých; čtenář, prostuduje-li jeho poučný spis, bude také chráněn proti nedorozumění, šířícímu se zvláště z některých kruhů francouzských a německých, kde se pragmatism docela proti duchu svému vykládá jako reakce proti víře ve vědu. Pragmatisté ovšem neuznávají absolutních

pravd, ale neuznávají jich právě v metafysice, považujíce za samozřejmé, že ve vědě se neuznávají; naproti tomu se na pevnině dává pragmatismu ten smysl, že prý rozumem nelze poznati absolutna — a tedy že jest nutno je poznávati instinktem. Pragmatisté ovšem učí, že vědecké poznání má »jen« praktickou cenu, ale odvozují odtud správně, že i filosofické poznání má praktický význam, kdežto na pevnině se dělává z pragmatismu důsledek, že tedy věda nestačí, jsouc jen praktická a že jest třeba filosofie, která jest nadpraktická, ideální. Protože se také u nás takovéto názory šíří pod jménem pragmatismu, jest dobře prostudovati si zvlášť pozorně spis Jamesův, který jest pro pragmatism spisem klassickým, abychom se ubránili těmto neprávným důsledkům.

Čeština překladu není dokonalá. *Em. Rádl.*

Dr. Karel Čapek: Pragmatismus čili filosofie praktického života. Nákladem F. Topiče v Praze. (Sbírky Duch a Svět sv. 34.)

Současně s překladem Jamesova spisu o pragmatismu vyšla tato původní česká studie mladého literáta o témž směru filosofie moderní. Na rozdíl od Jamesa Čapek hlavní pozornost věnuje tomu, aby umístil řádně pragmatismus do proudění současné filosofie a aby vedle názorů hlavních představitelů anglických (resp. amerických) vyložil také aspoň o německém pragmatistovi Vaihingerovi a jeho filosofii fikcí, s kterou si Vaihinger zprvu ani netroufal vystoupiti na veřejnost. Spisek Čapkův je tedy především informačního rázu a vede si tu vskutku s taktem a nestranností vzácnou: charakteristický je pro smýšlení spisovatelovo jmenovitě závěr, v němž chce pragmatismus učiniti čtenáři pochopitelným jen jako příklad t. řeč. filosofie prakse, filosofie, jež patrně má člověku ulehčiti a zpříjemniti život, který dle slov Čapkových není jen čilý a úspěšný, nýbrž i drtivý, umdlený a bezohledný k dobru a prospěchu světa. Také Čapkovi nutno bohužel vytknouti přílišné užívání cizích slov a to namnoze docela zbytečně, kde nejde o výrazy odborné, kterých ovšem nelze nahraditi dobře výrazy domácími; má-li spisek býti vskutku poučením i pro neodborníky — a to chce přec především — nemělo by se porozumění zbytečně zatěžovati. Čapek mimoděk potvrzuje tu správnost vlastních slov (str. 9), že na nepopulárnosti filosofie hlavní vinu má usmrcující terminologie většiny filosofických soustav. *Kd.*

Otto von Pfordten: Religionsphilosophie. Sammlung Göschen 1916.

Malá tato knížka obsahuje velmi zhuštěně náboženskо-filosofický problém, a to ve třech oddílech tři jeho stránky: historickou, psychologickou a noetickou. Teologické stanovisko autorovo nedovoluje sice postaviti se objektivně k problému, propracování je však důkladné a orientaci podává úplnou. Za základní myšlenku náboženství pokládá ideu boha, jež zahrnuje jistou metafysiku, psychologii i etiku, takže náboženství je víra ve spořádaný vzájemný vztah mezi člověkem a jakýmsi nadmyslným dobrým duchem. S toho stanoviska stopuje vývoj náboženských forem, jichž ideálem je takové náboženství, jež má nejšlechetnější a co nejodůvodněnější pojem boha, spojený s nejvyšší etikou. Animismus, spiritismus, fetišismus, animalismus, totemismus, daimonismus a p. formy jsou předstupně vývoje náboženského, neboť nemají ještě pojmu boha, řecké náboženství je spíše filosofie. Křesťanství v tomto názoru má zcela zvláštní postavení, nelze je pochopiti

prostě vývojem z předchozích forem, ač spojuje v sobě to nejlepší z nich: novou etiku s metafysikou, jež žádá víru v živého boha lásky. Deismus, ateismus, panteismus, náboženství monistické nenalézají ovšem v tomto rámci dosti pochopení. V psychologické analysi jeví se náboženství nikoliv jako pouhá záležitost srdce, tím méně však jako poznání boha; ani život citový, ani pojmový afekt, ani fantasie nemohou vystihnouti podstatu náboženskosti, náboženství vyžaduje celou osobu člověka, jenž v představě boha soustřeďuje své ideály mravní a v té personifikaci povznáší sebe v nadsmyslno. Zázrak i zjevení patří k podstatě náboženství a nejsou ovšem přístupny kritice vědecké. Stejně i noetický podklad náboženských představ vůbec nelze čistě logicky vyvozovati: tvrzení eksistence boží je eksistenciální soud a spočívá tedy na intuici, takže ho není třeba dokazovati — tak zvané důkazy jsoucnosti boží svojí sylogistikou nemohou nikdy nahraditi onoho vnitřního přesvědčení, jehož je pro náboženský život třeba. Autor sám podává ve svém konformismu »důkaz ducha a síly«: je-li náboženství nutný element dalšího vývoje lidstva, má zajisté v sobě pravdu — a pak platí i náboženský kategorický imperativ: lidstvo má míti náboženství.

Zajisté usiluje Pfordten o zvnitřnění, očištění, zetičtění náboženství a chce je učinit skutečnou kulturní složkou, ale základní jeho teologické stanovisko nedovoluje správně pochopiti význam náboženství v dnešní kultuře a chybná analysa psychologická i noetická znemožňuje viděti, v které formě jedině by náboženství bylo schopno vývoje. Že v otázkách filosofických: determinismu, monismu, pragmatismu a j. nedovoluje teologické stanovisko volný soud, je také této obsahově vážné studii na škodu. *Tý.*

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Symboly a symptomy.

Dlouho, a s určitostí očekávaný a přece v době, způsobu a rozsahu překvapující pád a rozvrat »mocností středu« zasáhl přirozeně velice hluboce, a to podnětně i rušivě též do zájmů a sfér církevních stejně jako do všech ostatních oborů veřejného života. Bezprostřední jeho účinek týká se ovšem především života politického, a u nás mezi Čechy arci též života národnostního, ale i kdyby nebyla církev tak těsně spiata s politikou, jako u nás fakticky jest, nebylo by možno ani vůbec myslitelno, aby události takového dosahu se vyhnuly okruhu církevnímu a náboženskému bez jakéhokoli účinu.

Něco tak velikého, radikálního a dalekosáhlého jako v politice se arci nestalo v organisaci a struktuře církvi ani v náboženském životě. Na to byl přítomný rozvrat přec v první řadě příliš výlučně politickým. Ale: poněvadž nebyla prázdným zvukem a ze vzduchu vzatou konstrukcí řeč o těsné souvislosti mezi »trůnem« a »oltářem«, jako kdysi ve Francii i jinde termín o alianci mezi »šavlí« a »kropáčem«, jest a bude dějinnou logickou nutností, že po zviklání a pádu trůnů vlna otřesů se povalí též na církev. V Ně-

mecku byla těsná, příliš těsná souvislost mezi státem a církví skutečnosti nespornou, a byla jí také ve starém bývalém Rakousku. Speciálně u nás mezi Čechy němělo staré Rakousko nikde — absolutně i relativně počítáno nikde — tolik zastanců a přívržencú jako právě v kruzích katolické hierarchie, katolické žurnalistiky a katolickopolitických organisací. Do citů a názorů těchto církevních kruhů zasáhl tedy politický čin 28. října přirozeně nejhlouběji a nejrušivěji. Jest příznačno, ale pro toho, kdo žije v Čechách s otevřenýma očima není nic překvapujícího, že jediní, kdo v Národním shromáždění súčtování s Habsburky přijali bez nadšení, ano spíše s vnitřním odporem a nesouhlasem, byli zástupcové stran klerikálních, jako není nahodilé, že do jednotného šiku národních ideálů poslední se přihlásili katoličtí kněží, ještě sice v čas, ale zrovna v hodinu jedenáctou, nebo několik minut před večerem samým, před koncem pracovního období, aby nepropásli okamžiku, kdy se vyplácí mzda.

Co se dosud stalo a děje, není než začátek. Dosud jest slyšet jen vzdálené dunění blížící se bouře. Co se děje, jsou pouze symptomy a symboly toho, co se chystá. Dnes ještě není doby k tomu, aby se mohla psáti historie církve z těchto převratných dnů. Ale pozorovatel života a čtenář značek má materiálu dost, aby mohl předvídat a tušit, co přijde, poněvadž podle logiky dějin přijít musí.

Symboly a symptomy!

Nejpatrnějším, nejvýmluvnějším symbolem jest *stržení mariánského sloupu na staroměstském náměstí*, symbolem i tím, co se stalo, i tím, jak fakt byl přijat.

Co mariánský sloup na staroměstském náměstí znamenal, není sporno. Jest obcházením skutečnosti a nemužným kompromisnictvím, když se vykládá, že sloup nebyl postaven na oslavu bělohorského vítězství císařských, nýbrž na pamět osvobození Prahy od nebezpečenství švédského o několik let později. To je povrchně vlastenecký výklad české historie v duchu Jiřího Plachého. Švédové zajisté mohli odčiniti pro český národ porážku bělohorskou a zbaviti Čechy od panství Habsburků. Oslavovati »osvobození« Prahy od Švédů jest totožné s oslavou protireformačního vítězství, a protireformační vítězství znamená porobu českého národa. Obluda, kterou na pomníku mariánském potíral mečem a zašlapával patou anděl, jest snad v první řadě hydra protireformace, ale neméně saň svobody svědomí a svobody národní vůbec a — konec konců: příšera českého národa, který strašil Vídeň i Řím.

Způsob odstranění jest arci násilný. Bylo by bývalo lépe, kdyby Národní výbor nebo městská rada pražská byly nařídily odbourání klidné, úřední, oficiální, a uložily historickou památku neporušenou do musea nebo jinam. Ale není bez významu, že to učinil lid sám spontánně a elementárním vzplanutím. Učinil tak snad bez našich úvah, ale v tom instinktivním poznání, v instinktivní jistotě, že úřední cestou by se to nikdy nebylo stalo. Co se o tom sloupu najednalo, namluvilo! A vždycky na prázdno! Je v dobré paměti, jak při kladení základního kamene k nynějšímu pomníku Husovu na Staroměstském náměstí oficiální řečník strany ovládající radnici apostrofoval mariánský sloup a vítal fakt, že na representačním náměstí Prahy a národa českého budou státi pomníky dva. Dodávali jsme si tehdy: ano,

pomníky dva, ale protichůdné, vzájemně se potírající a popírající jako smutně příznačný vykřičník rozdvojenosti a rozpoltěnosti české duše.

Příznačný, ale řeknu hned: ne radostně příznačný byl také ohlas, s jakým bylo demolování sloupu přijato ve veřejnosti. Měli jsme dojem, jakoby se skoro všichni byli lekli toho, co se stalo, a spěchali se omluvit: přímo z kruhů, ve kterých vznikl impuls k činu, z řad dělnického tisku hned druhý den po činu bylo dáváno slavnostní a kvapné ujištění, že čin nebyl namířen proti náboženskému přesvědčení a proti žádné církvi. Národní výbor spěchal s prohlášením, že čin stal se bez jeho podnětu ano i vědomí. Skoro ve všech novinách objevily se jako na zavolanou výklady, o nichž jsme se již zmínili: že sloup nebyl památkou naší pobělohorské poroby a — to byla tendence — že tedy vlastně nebylo důvodu odstraňovati jej. A k tomu pak ještě vývody, námitky, skoro protesty z řad našich estétův a archeologů, strážců »Staré Prahy«, atd.

Nejsnáze pochopitelné jest stanovisko estétů: komu jest kus krásně opracovaného kamene nebo jiné umělecké dílo nejvyšším a snad jediným projevem duševního života, ano něčím nad veškeren ostatní život, komu jde krásná forma nad ideu, u toho nepřekvapí protest proti zmizení, zvláště proti násilnému zmizení památníku, který sice nebyl než kopií mnichovského originálu a pouze jedním ze sta podobných, ale přece jen uměleckým dílem krásných tvarů.

Méně vysvětlitelno jest hledisko historiků, kteří vědí, oč jde, a naprosto překvapuje projev Národního výboru — snad se smí v republice kritisovat činy naší nejvyšší vládní instance?

Projev, se kterým Národní výbor přispěchal, jeho výklady, ohražení a omluvy jsou činem nedůstojného kompromisu. Národní výbor chce arci zachovati mír uvnitř hradeb, a snaha ta je chvalitebná. Ale smí se to díti na újmu důslednosti a cti? Národní výbor má mezi jiným povinnost hájit národní cti. Není přirozeno, není nutno, že osvobozený národ nechce do období svobody nésti ani stínu, ani symbolu bývalé poroby? Na kraji nového věku Žid emancipovaný z ghetta přirozeně nutně prvně odhodil znamení hanby. Osvobozený otrok neponese dále ani symbolických okovů. Sloup na Staroměstském náměstí byl pomníkem národního pokoření, pokoření nejen církevního, ale i politického a národnostního. Byl ovšem také uměleckým výtvorem. Jde o to, co z obojího více váží. Mně a tobě by sloup nevadil. Dovedeme snadno se vžít v myšlenkový postup těch, kteří v Římě sjednocené Italie snesou památník separatismu papežského státu a jen jej opatří vysvětlujícím nápisem, ale dovedeme se neméně snadno vmyslit v duši národa, který po staletích setřásá jho a touží zbaviti se i každé viditelné památky po něm.

S mnohých stran bylo dáváno velice horlivé ujišťování, že čin ze 3. listopadu po dělnické a sokolské manifestaci na Bílé Hoře vykonaný na Staroměstském náměstí neměl hrotu proti církvi a tím méně proti náboženství, proti něčímu náboženskému cítění a přesvědčení.

Myslím, že ani to není správné. Je jisto, že mnoho lidí cítilo a cítí tento čin jako útok na své náboženské cítění. A jsou mezi nimi nejen ti, kteří ani nevěděli ani se nestarali, jaký byl původ sloupu, nýbrž i takoví, kterým bylo dobře známo, čeho byl mariánský sloup symbolem. Jest přece v Čechách mnoho lidí, kteří se stotožňují po dnes s pobělohorskou metodou nejen

Vídně, ale hlavně Říma, a když ne Vídně, tož jistě Říma. Ostentativní skácení sloupu jest zahroceno proti jejich náboženskému cítění, a jest rovněž zahroceno proti církvi, která byla a dosud namnoze jest nejen slepým a nevolným nástrojem, nýbrž vědomým strůjcem oněch pobělohorských metod a cílů. Proti těmto tendencím byl onen čin obrácen dokonce jistě vědomě, tak, že ono ujišťování ani není upřímné. A hlavně není dost mužné.

Jest v něm arci kus pravdy: jistě nebylo ničím úmyslem urážeti náboženské city, urážeti církev. Ale odpor a protest proti církvi i náboženství, pokud se obojí stotožňuje s tím, co znamenalo a znamená porobu a ponížení českého národa. Bylo by zvýšilo důstojnost a význam činu ze dne 3. listopadu, kdyby se toto bylo otevřeně a mužně přiznalo.

Symboly a symptomy!

Elementárním projevem národního cítění byla dělnická a sokolská, ano může se říci všenárodní manifestace na Bílé Hoře dne 3. listopadu a evangelická pouť na toto smutné místo českého ponížení dne 8. listopadu, jejich pouť první a poslední. Bělohorská pláň a 8. listopad jsou místo a den, kde a kdy měla být prohlášena česká obnovená samostatnost. Formálně stala se tato proklamace jinde a jiný den, ale obě ony manifestace byly její složkou a zůstanou jejím symbolem. Na Bílé Hoře spálili evangelíci černý prapor s rudým kalichem a vztyčili bílý prapor s týmž kalichem: poroba a smutek Bílé Hory odčiněny, s národem vstupují i dědicové reformace české do období radosti a svobody.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Mateřství a ochrana matek.

I.

Ženské hnutí české omezeno bylo válkou na míru nejmenší. Ženě české příčila se účast na válečných podnicích, se zatajeným dechem, ale s pevnou jednolitou vírou v duši sledovala vývoj události, které měly dáti vítězství Slovanstvu, svobodu nám a volnost všem národům a lidstvu. Byly válečné podniky i u nás, ale nekonaly se s nadšením a jen spoře v představě, že se tím slouží ne válce, ale českým vojínům, našim otcům, bratrům, synům. Za to plnou účast věnovaly ženy české těm zřízením, která směřovala k dobru českých lidí, na naší půdě: ochraně a péči o děti, ochraně matek a kojenců. Vědomí o této nejsvětější povinnosti k národu je tak samozřejmým a nevniklo přece ještě do každého srdce, ke každé mysli. Přes to stala se Ochrana matek a kojenců za tu dobu velmi významným činitelem v našem veřejném životě, stojí tu dnes jako úřad hotový, a práce vykonávána jest hlavně ženami, sdruženými po venkově v odbory »Ochrany matek a kojenců« při »Okresních komisích pro péči o mládež«.

Mateřství jest problém hluboký a velmi složitý. O mateřství bylo u nás dosud veřejně málo uvažováno. A přece ono se stýká se všemi životními

poměry sociálními, hospodářskými, zdravotními, právními, má vztahy mravní, duševní i citové.

Mateřství, to znamená dokonanou ženu. Dívka je také ženou, ale nepochopuje plně svého ženství, jest zaujata svou osobou. Žena obejímá v sobě mateřství, ale neuskutečněné. Teprve matka pochopuje všechny vztahy a může plně rozuměti životu. Proto pokládáme mateřství za plnější stav. To neznamená vyšší a lepší než panenství a svoboda ženy, ale jest vyžitím ženství. Každá žena nemusí být matkou, může žíti život krásný, obětavý, prospěšný sobě a druhým, může jakožto člověk růst a vysoko se povznést a znamenat velkou kulturní a národní hodnotu, ale každá matka m u s í být dobrým člověkem, aby byla dobrou matkou a dovedla své děti dobře zrodit, živit a vychovávat a vést k pravému úkolu člověka. Matka musí mít obětavou lásku, rozum i cit, moudrost života, zdraví i sílu tělesnou, musí obsahovat v sobě vše to, co má dítěti, budoucímu člověku dát do života a proto chceme rozumět matce, abychom jí mohli radit, chceme znát její postavení, abychom ji mohli pomoci, a uvažujeme o mateřství už i ve veřejnosti.

Dnes ovšem potřebuje matka více rychlé pomoci než úvah. Nejvíce bije do očí t ě l e s n á s t r á n k a a donucuje k pomoci. Děti rodí se za příšerných přímo poměrů. Žena nejširších vrstev, všech stavů pracuje do úpadu do poslední chvíle, těžce, úmorně nad svoje síly. Při tom není vydatně živena a celá tíha rodinných starostí doléhá na ni. K porodu klesá vysílena a dítě rodí se v bytě ne dosti zdravém, ne čistém, naplněném rodinou neb přeplněném cizími nocleháři. A sotva se dítě narodí, pečuje matka už zase o veškerou práci domácí. To vše děje se na úkor zdraví matky i dítěte. Jak může zachovat matka své zdraví, kterého tolik potřebuje pro své další úkoly, jak může prospívat dítě, které je ve všem utlačeno a odstrčeno? Matka i dítě nesou důsledky toho často po celý život. Pěstíme-li domácí zvířata užitková i přepychová, víme již, jak si máme počínati, aby byla zdatná a krásná. Jen člověku, našemu dítěti, nedovedeme připravit příchod do světa ani tak, jak toho potřebuje, tím méně tak, aby byl krásným a důstojným člověka, jenž stává se takto tím posledním nešťastným nebožákem v přírodě — vinou rodičů a celé společnosti. Nic neděje se tak lehkomyslně a nerozvážně, ba bezhlavě, jako spojování lidí a plození a rodění dětí. A to je křivda, která děje se matce, že mateřství její je poslední věcí, na niž se myslí. Spoléhá na to, že je to věcí přirozenou. Ano, ale jen tehdy, kdy se dbá o vše, čeho je třeba. Proto přece má člověk rozum, aby svůj život upravoval a řídil. A přece chtějí lidé míti děti zdravé, smavé a dobré.

Vše to, čeho m a t k a r o d i č k a potřebuje, klidu, zdraví, veselé mysli, ošetření, čistoty, potravy, dnešní poměry nedovolují většině, jsou jí nedosažitelny. Jest tedy povinností veřejnosti usnadnit matce ty těžké chvíle. »Ochrana matek a kojenců« buduje za tím účelem útulky rodiček a kojenců kde to jen lze. Po venkově jsou takové útulky zřizovány při městských neb okresních nemocnicích. V Praze jest velký O c h r a n n ý ú s t a v r o d i č e k a k o j e n c ů na ostrově Štvanici. Zde mohou řádně v d a n é ž e n y za dobrých hygienických podmínek a lékařského ošetření a opatření slehnouti bez starostí a v klidu. Ústav přijímá bezplatně všechny ženy, kamkoliv příslušné týden před porodem a mohou zde pobýti týden, dle potřeby déle, po narození dítěte. V Ústavě postaráno jest o rodičky

dobře a bylo jich od otevření v lednu 1906 ošetřeno přes 500. Děti v Ústavě narozené zůstávají po odchodu v péči spolku až do 2 let. Členky spolku tvoří opatrovnický sbor, navštěvují domácnosti matek, poptají se po dítěti, vyšetří poměry zdravotní, bytové a vše, čeho třeba vědět, a kde je možno poradí a pomohou za účinné pomoci »Českého srdce«. V Ústavě udílí se také denně lékařské porady ženám těhotným, a hojně se jich používá.

Postavení chudé rodičky vdané jest zlé, horší však jest postavení matky svobodné. Jest známo, co vytrpí děvče, o němž se říká »padlé«. Ač dnes hodně se bere v ochranu veřejnou — nectí-li se v ní dívka, jest ctěna v ní matka — vždy ulpívá na ní stín lehkovážnosti a slabosti. Je smutné, že nelpí na muži, nemanželském otci, ač muž jmenuje se silnějším a vydělávajícím a často nelze ho ani přiměti, aby se o svedené děvče a o své dítě staral. V každém případě, nenalezne-li svobodná matka útočiště ve své rodině, je-li dokonce rodinou vyhnána, přijde chvíle, kdy ztrácí práci i místo pro pobyt a bývá vehnána buď do rukou kuplířů neb k zoufalému činu sebevraždy. Nalézají tedy svobodné těhotné na dobu, než jsou přijaty v porodnici, útulek v pražském Ústavě rodiček a kojenců s prostým závazkem, že budou vykonávati práce v domácnosti Ústavu. Bylo tu umístěno dosud na 300 dívek.

Ústav má již také oddělení pro nemocné kojence, jež je však dosud v začátcích. Ač jsou tu již kojenci přijímáni, oddělení se zařizuje, což jest dnes náramně nákladnou a obtížnou věcí, proto postupuje jen pozvolna, avšak vyplňuje citelnou mezeru v nemocničním zařízení českém.

Válka, strašlivá metla, ukázala nám matku v novém postavení, v starosti o výživu kojence. Ví každý, že nejpřiměřenější potravou dítěti jest mléko mateřské, ví každá matka, že jejím nejsvětějším úkolem jest dítě kojiti, že neubírá jí to ani na kráse, ani na zdraví. Jest to nejpřirozenější úkon, který následuje mateřství a kterým se žena stává statnou. Ovšem v poměrech jaké mají býti. Je-li žena utahaná a ustaraná ztrácí svůj půvab, ale ne protože kojí, ale pro tu práci nad síly v době, kdy má je věnovat dítěti, pro ty starosti, kterých nemá míti, když má vlévati něhu a radost do jeho těla i duše. Co však máme říci v kruté době nynější? Žena zrodí dítě a neví, jak je uživí. Spoléhá snad na to, že je bude kojit, ale nemá čím sebe živit, aby měla i pro dítě a toto ssaje až i krev jejího těla. Se všech stran je potvrzováno, že matky obětavě své dítky kojí až do krajnosti. Postavení matek je zoufalé, vidí-li zmírat to, čemu samy daly život, dotčena je ta nejživelnější stránka lidské bytosti, když vidí, kterak veškera její bolest, vyčerpávání životní energie, síly, citu a lásky bylo marným, že vydala vše to pro ten chladný hrobeček. Příroda úmyslně vložila tolik lásky v srdce matčino, aby chránila lidský rod a matka, dárkyně života dává život smrti. To je to nejnepřirozenější a největší zločin poměrů jest páchán na matkách. Činíme tedy co můžeme. Víme, že mateřské mléko může být nahraženo mlékem zvířecím, později moučkou, suchary, krupičkou. To bylo nutno zachrániti pro matky a kojence a také se Ochraně matek podařilo zachránit aspoň v městech přednostní mléko pro ně. Proto zařídila Ochrana matek v samotné Praze osm poraden pro matky, kde se dítě prohlíží, váží, po případě opatří lékařským ošetřením, předepíše se mu mléko neb dětská moučka a vede se o něm záznam. Vedle toho dostane se matkám naučení ústní i letáky s brožurkami, jak zacházeti s kojencem a v sedmi výdejnách obdrží na poukaz

mléko. Za dobu od července 1917 do září 1918 dostalo se 39.551 matkám 563.919 litrů mléka za obnos 610.985 korun a vydáno bylo 12.000 balíčků dětské moučky za peníz 28.000 K. Obdobné poradny zřízeny jsou péčí odborů Ochrany matek po venkově a do dnes je zaznamenáno v péči jejich přes 30.000 dítek do 2 let. Že tato působnost má výsledek, je zřejmo z toho, že v Praze za tu dobu úmrtnost kojenců klesla až o 7 proc. Za to ovšem, při nedostatečné výživě stoupá slabost dítek a mírné poruchy s ní spojené až na 98 proc.

K našim tužbám patří a přední prací poválečnou bude pojištění matek a právní jejich ochrana. Už dnes jest zavedena právní péče o matky, a ponejvíce jest to vymahání alimentů, o které svobodné matky žádají. Ale jde ještě o jiné opatření. Budeme chtít mít matky a budeme úzkostlivě pečovat o dorost a každého jednotlivce, aby byl zachován a zdatně rostl. Nebudeme chtít neduživců a neschopných, budeme potřebovat dělníky ducha i ruky. Budeme budovat nový život, chceme, aby byl silný a krásný. My nepočítáme s takovým dorostem, jaký si opatřují Maďaři, kteří používají násilné prostituce i českých dívek, těch, které se daly získat k válečným úkonům, pro zalidnění uherské vlasti, neboť podle zákona zůstanou tam narozené děti pod ochranou státní. My budeme chtíti, aby naše děti byly našimi, aby byly vítány, milovány a radostny a proto budeme pečovati o matky ze všech sil.

Již před válkou měly ženy smělé tužby vzhledem k právnímu postavení matek. Chtěly jsme, aby matka byla na roveň postavena otci v rodině, aby nemanželská matka byla chráněna, aby nemanželský otec měl k ní a svému dítěti povinnosti jako manželský. Ale hlavním přáním bylo, aby přestala pohlavní podřízenost ženy muži a hlavně, aby ženy byly poučovány o svém důstojenství ženském, o svém úkolu povznášet muže manželstvím a vést ho k zodpovědnosti. Válka přivedla náhlý a nucený obrat a věříme, že mnohá žena uvědomila si své ženství a svou důstojnost, takže nebude déle muži ani svodem ani předmětem ukájení chtíčů, ale nadále stane se matkou uvědoměle a radostně z vlastní touhy a vůle, ne z přinucení a povinnosti. To bude zdravý kmen, z něhož vzejdou nejlepší lidé budoucnosti. Aby to bylo všeobecným, to jest úkolem výchovy v budoucnosti. Je včasným poukázati na to dnes, kdy očistujeme všechny své názory a snahy své pozvedáme až k nejvyšším ideám. Proviňovali jsme se, hovíce více materielním potřebám a oddalujíce to, co je naším úkolem, poznati a uplatňovati vznešené hodnoty duchovního života. To platí v svrchované míře o manželství, o poměru muže a ženy, z něhož vzchází mateřství, otcovství, dítě, rodina.

(Dokončení.)

ZPRÁVY.

Dr. G. Tichý †. Dr. Gustav Tichý, profesor na reálce v Kostelci nad Orlicí, český filosof, narodil se r. 1880 v Týnci n. L.; vystudovav moderní filologii na pražské universitě, odešel po doktorátu na studie do Vídně a působil pak na několika středních školách; na konec, před válkou, byl přidělován do Prahy, aby se tu připravoval k docentuře z psychologie. Vedle několika odborných článků německých známo jest od něho mnoho českých článků, většinou stručných, které uveřejňoval v České Mysli a v Hlídce Času. Z důležitějších jsou to tyto: Filosofie náboženství u Kanta, Sociální individualism, Studium snu, Rozhledy psychologické (v Čes. Mysli). Připravoval větší spis o snech a k šedesátiletí F. Krejčího napsal článek o významu jeho filosofie do Naší Doby. Několikrát také přednášel ve Filosofické Jednotě. Byl vědecky žákem prof. F. Krejčího a věrným jeho přívržencem; byl positivistou směru německého (t. j. byl blízek německým monistům); jeho články psané bez vnějších ozdob hledí vyvoditi logickou cestou abstraktní pravdu, za kterou pak Tichý stál celou svojí bytostí. Byl jediným z mladších představitelů tohoto přímočarého a nebojácného myšlení, které od filosofa vyžaduje též důsledného života. Byl to tichý, velmi skromný, pilný pracovník. Nebyl sám sice útočný, ale tam, kde cítil, že druhý filosof nemá pravdu, odbýval jej prudce a bezohledně, nic se neohlížeje na následky. Byl velice milý a přátelský, ačkoli jeho prostý a trochu nervósní způsob vystupování bránil tomu, aby tato srdečnost jeho hned na první pohled vystoupila. Byl hned na začátku války povolán na vojnu, kterou velmi těžce nesl, i jako Čech i jako volnomyšlenkář; vrátil se teprve před samým koncem těžce nemocen (před válkou vynikal v Sokole) a dne 6. pros. t. r. skonal. Česká filosofie v něm ztrácí pilného a poctivého pracovníka. *Dr. Em. Rádl.*

Jako jinde i v Tubinkách chtějí zvláštní **seminář pro obecné hospodářství a péči o blaho** (»Seminar für Gemeinwirtschaft und Wohlfahrtspflege«) přiřaditi k státovědecké a právnické fakultě, ale výslovně zdůrazňují, že určen jest také pro studující medicíny, teologie, učitelství atd. Péči o blaho má dostati se tu ostatně i zvláštní kliniky pro děti a ke cvičením praktickým v ní mají míti přístup zejména také ženy a dívky. *C.*

Nebezpečí z Vídně.

Zmírá-li město, které dosud bylo plné ruchu a proudícího velkoměstského života, máme pocit tragiky. Nemáme však tohoto pocitu, hledíme-li na to, jak všemi žilami prchá krev a síla z hlavního města bývalé rakousko-uherské monarchie na Dunaji. Ještě nyní máme pocit odporu a nechuti. Nikoli jako nepřátelé, nýbrž jako klidní pozorovatelé, jako lidé moderní, žijící diferencovanějším životem kulturním. Není zde, co by vzbuzovalo soucit.

Posledního října nám ještě spílali velezrádců, prvního listopadu již snímali rakouské orlíky a zamazávali černožluté barvy. Bez převratu v smýšlení, bez přemýšlení, bez bolestného přerodu! Omezený měšťák, který jednoho dne ještě tvrdil, že vším jsou vinni Češi svou zradou, druhého dne se stejným přesvědčením tupého, samolibého svého mozku vykládal: »die Tschechen haben uns den richtigen Weg zur Revolution gezeigt«. Marně se ptáme, marně pátráme po tom, co se stalo v hlavách vídeňských Němců, že nastala tato změna. Nestalo se tam nic, pranic. Změnil se vnější rámec, a vídeňský občan zapadl do něho právě tak tupě jako tupě vězel v rámci starém.

První den listopadu se zdálo, jako by něco bylo otřáslo Vídní. Byl smutný podzimní den, plný studeného deště a bláta. Přes to měl střed města jaksi jiný ráz. Tvořily se skupiny, tu a tam bylo viděti červené prapory, před parlamentem se řečnilo, hromadili se tam vojáci, demonstrovali invalidi: zkrátka byl to obraz, který by všude jinde věštil počátek bouří. Byli lidé, kteří soudili, že první den, kdy ulice nebudou zatopeny deštěm a blátem, to vypukne. Zklamaný, svedený národ procitne a pomstí se na těch, kteří jej vedli cestou nepravou. V neděli 3. listopadu déšť ustal. V městě zavládl neobyčejný ruch. Velké zástupy vojínů táhly vnitřním městem, patrně z jednoho nádraží na druhé. Odpoledne ruch ustal, a bylo nápadné ticho a prázdno v ulicích. Nezkušení lidé si říkali: konají se asi schůze na periferiích, a večer to propukne. Bylo klidno jako před bouří. Město ožilo večer skutečně; ožilo těmi, kteří se vraceli z výletů, z Pratru a kinematografů.

Když se po delší době deštů obloha vyjasní, nemůže Vídeňák dělati revoluci a nemůže si kaziti volnou chvíli, již může užíti k příjemnému pobavení. Hnusný národ.

Prohlášení republiky před parlamentem. Ve městě trochu rušněji, ale naše Praha to není. Málo jest těch, kteří mají zájem. Ani stopy po nějaké radosti ze svobody, po nějakém nadšení! Snad to bylo lépe za císařů, když byl při tom plný žaludek. Dvacet červených gardistů jako šílených střílí a bije do dveří parlamentu, za nimiž se neskrývá nebezpečí. Celá nacionální Volkswehr němě a nečinně přihlíží k tomu, jak dvacet rudých gardistů řádí, němě a nečinně přihlíží k tomu, jak několik paží rve červeno-bílo-červené prapory se žerdí a zbavuje je bílé barvy.

A od té doby ticho. Bez zájmu vlekou se lidé bezútěšnými ulicemi, na nichž jsou již stopy budoucího úpadku. Tu a tam sic objeví se zárodky bolševismu, ale pouze nesměle a slabě. Nová vláda zatím vládne a jedná zcela v duchu starých vlád rakouských. Nejprve se zmocňuje ústředních úřadů, ústavů a podniků bývalé říše rakousko-uherské a tak zvané Cislajtanie. Nechápe, že v tom jest hrozné bezpráví, že se v tom jeví naprostý nedostatek právního citu! Když s české strany se ozve silný protest proti uchvácení toho, co musí býti rozděleno, poněvadž obsahuje dosud majetek společný, zamyslí se na chvilku němečtí staatsratové, ale vědí si hned rady. Vzali prý tento majetek společný všem dosavadním rakouskouherským a rakouským národům do správy jako Treuhänder těchto národů. Jaký to mozek! Národ, proti němuž povstal celý svět, s nímž odepřeli nadále žíti všichni národové doposud s ním spiatí společným státním svazkem, sám pokládá se za způsobilý, aby byl jejich důvěrníkem, vhodným správcem jejich jmění! Neštěstí, zkáza nenaučily tento národ dosud ničemu. Neschopnost vžíti se v duši druhého, nedostatek dobré vůle pokusiti se o to a zpupnost mu zůstaly i po strašné porážce. Co by byl činil, kdyby byl zvítězil?

Spisovatel Dr. Ludo Hartmann, německý sociální demokrat, dal se zneužíti k tomu, aby uchvátil vídeňské archivy, kde všechny národy bývalé monarchie mají přímo poklady cenných historických památek. Úředníky, kteří nevykonali k jeho rukám slibu předepsaného německorakouskou vládou, písemně vyzval, aby opustili své úřadovny a zdrželi se další úřední činnosti. Jakým právem? Na jakém podkladě práva přirozeného nebo psaného odvážil se tak učiniti, dokud nebylo provedeno rozloučení majetku,

jenž byl dosud společným. Neschází tu úplně právní cit i primitivní smysl pro právo? V ministerstvu pro sociální péči byli českým úředníkům jejich úřadovny uzamčeny a oni ani nevpuštěni do nich. Němci v ústředních úřadech zasedli k plnému stolu, zmocnili se hotového správního aparátu, který jim nepatřil. Nepovážili, že jest to novým bezprávím, jež je bude zatěžovati při mírovém jednání?

Každý člověk i velmi mdlého rozumu pozná ihned, že pruhy tak zv. Sudetenlandu v severních Čechách a na Moravě nedají se spravovati z Vídně, kamž nemají spojení, a přece jen německorakouský zahraniční úřad chrání a podporuje tento nemožný stav a působí tím zmatek.

Také německá žurnalistika vídeňská a bohužel nejen měšťácká, nýbrž i socialistická, nenaučila se loyálnosti. Kde jaké maličkosti se využívá ke štvaní proti Čechům, na druhé straně se však neuzná a nekvituje veřejně, kdykoli z československé republiky přijde Vídni pomoc v uhlí nebo potravinách. Článek Austerlitzův v Arbeiter-Zeitung ze 14. listopadu v úvaze o české republice (Tschechische Republik) prorokuje dokonce, že Češi nebudou míti ani většinu v tomto státu, poněvadž Slováci jsou dle jeho rozumu docela jiným národem. Že sami Slováci jsou jiného názoru, není pro autora článku rozhodným. České dělníky volá do boje proti českému imperialismu a proti vyhladovování Vídně, jež trvá sotva tři měsíce a není námi zaviněno. Když po čtyři roky války byly české země přímo drancovány ve prospěch Vídně, a když při tom trpěli v přední řadě opět jen proletáři čeští, neslyšeli jsme tak silných protestů od vídeňských soudruhů proti tomuto násilí. Nechápou ostatně, že velmi mnoho jest zaviněno katastrofální politikou nynější vlády ve Vídni, v níž mají čelná místa obsazena? Což nezpůsobuje se zmatek a poruchy tím, že se obsazují obce, které bezpečně budou náležeti k československému státu? Což nepodvázala se tím zejména výroba a dovoz uhlí ze severních Čech? Proč trpí, aby denně byly dopravovány zbraně do severních a jižních končin Čech a Moravy a připravována tak občanská válka, která by jen dokonala zkázu způsobenou čtyřletým nešťastným válčením? Ostatně nečtli jsme v Arbeiter-Zeitung ani slůvka protestu, když na př. ubohé Srbsko bylo zbavováno všeho, co i k pouhému živoření jest nezbytné, tehdy, kdy vyčerpané srbské armády musily ustoupiti za hranice vlasti.

Zatím nehledá se vina na vlastní straně, a štvaní proti Če-

chům má zastříti vlastní neschopnost. Štvaní to přináší již ovoce. Množí se protičeské projevy. Prozatím jednotlivců, na veřejných prostranstvích, ale všechny známky nasvědčují tomu, že se proti nám zde ve Vídni cosi chystá.

Na druhé straně množí se opět projevy, nejprve roztroušených jednotlivců, pak různých společenských i zájmových skupin, které se již vyslovují přímo pro připojení Vídně s územím sahajícím na sever od ní až k československým hranicím k tomuto státu. Příčiny jsou různé. Základem všech jest poznání, že Vídeň hrozně poklesne. Poklesne politicky, poklesne hospodářsky a ovšem i kulturně. Myšlenka republiky německo rakouské nikoho nenadchla. Není tu vnitřního přesvědčení, není tu lásky k věci, není tu víry v budoucnost. Hledá se spása jinde. Jedny lákají hospodářské výhody k nějakému státoprávnímu svazku s Československou republikou, druhé pudí obavy před zpátečnictvím alpských zemí, aby hledali jiného spojení. Německorakouská vláda nemá autority, nastává znenáhla anarchie. Všude jinde bylo by již došlo k pokusům o převrat, ať již dále na levo nebo na pravo, směrem k reakci.

*

Mluvíme-li již o Vídni, nutno se zmíniti ještě o zvláštním zdejším zjevu, o vídeňském ministerském úředníku. Zdejší ústřední úřady neslynuly zpravidla zvláštními přednostmi. Spíše lze naopak tvrditi, že značná část spoluviny na katastrofě, jež postihla Rakousko, spadá na tuto skupinu jeho státních občanů. Duch, kterým jsou prosyceni, možno nazvati jedem. Byli to, pravda, rozhodnou většinou úředníci německé národnosti, ale na místa zejména nejnižší zapadli i mnozí Čechové. Většina jich přišla sem protekcí, někteří, nemnozí, pro zvláštní svou dovednost. Jen málo jich dovedlo vzdorovati jedu, jenž všechno nakazil, co do Vídně a jejich ministerstev zapadlo. Velká většina stala se tu národně vlažnými nebo dokonce se dopouštěla zrady na svém národu. A i mnozí z těch, kteří tak nečinili, přece jen byli skrze naskrze prodchnuti duchem, který byl vlastní Vídni a rakouské byrokracii.

Co učinila většina těchto úředníků pro československou samostatnost? Těžká by byla pro většinu odpověď. Mentalita jejich jest taková, že vyšší ministerský úředník, jenž se ve Vídni dal do služeb československých, hned první den žádal, aby bylo zakročeno v kabinetní kanceláři o jeho vyšší třídu hodnostní. Nepo-

chopil prostě, že tak nemůže činiti revoluční český orgán a že by to i pro něho bylo nedůstojné přijati povýšení z milosti Habsburka, proti jehož rodu a panství stojí celý národ, do jehož služeb právě přešel. Vůbec většina jich byla a jest snad toho názoru, že naši legionáři prolili svou krev proto, aby ministerští úředníci z Vídně získali jednu nebo raději více hodnostních tříd při nastalém převratu. Jakým právem? Proč mají míti přednost před úřednictvem v zemi, které není prosyceno jedem z Vídně, jenž hrozí nakaziti i naše ústřední úřady a vzbuzuje v nás obavy, že náš nový stát, do něhož vcházíme se šílenými nadějemi a pro nějž jsme pracovali každý na svém místě, a od něhož čekáme nový rozmach českého ducha, bude v začátcích svým duchem německým Beamtenstaatem? A mají býti odměněni tak i lidé, kteří ještě před dvěma měsíci se posmívali každému, kdo přišel s myšlenkou české samostatnosti a útrpně kroutili nad tím hlavou?

Jed z Vídně začíná pronikati hlavu i tělo našeho státního zřízení a počíná již hlodati na jeho ryzích základech. Učiňme rychle nápravu! Nestavme na nejdůležitější posice osoby prosycené tímto jedem!

Ale nejen z Vídně, nýbrž i z Prahy a odjinud šíří se jed po našem národním těle. Mnozí, velmi mnozí z těch, kteří se hrubě provinili na našem národním snažení, kteří podnikali vše, co bylo v jejich moci a jejich silách, aby se udrželo to staré shnilé státní zřízení, aby se udrželo vše to, co nám vybavuje v mysli to odporné slovo Rakousko, stojí dnes opět v prvních řadách, stojí na význačných, ba namnoze na nejvýznačnějších místech. Bude třeba očisty, bude třeba vroucího a neústupného boje za ni. Bude tohoto boje třeba v zájmu čisté, ryzí budoucnosti, v zájmu velké budoucnosti našeho mladého státu.

Když před lety provedlo se jedním z pokrokových časopisů hlasování o tom, kdo by byl presidentem, kdyby se Čechy staly republikou, vyšlo z volby jmeno Masarykovo. Ani jsme se nechtěli příliš opájeti takovým snem, že bychom v brzku mohli býti samostatni a že bychom mohli býti republikou. A nyní se nám to splnilo! Celý národ jásal nadšeně nad příchodem svého vůdce, neboť on svými činy ztělesnil to, co dřímalo v duši každého opravdu českého člověka. Národ čeká od něho, že i uvnitř odstraní to, co jako hlíza hlodá na jeho kořenech a jeho ušlechtilých, radostných květech.

—*cr.*

Praha slovanskou Mekkou.*)

Napsal Ant. Jirák.

Národu českému byla Praha vždy střediskem a ohniskem skoro veškerého života politického i osvětového, jakož i veškeré téměř činnosti duševní; proto možno právem tvrditi, že dějiny města Prahy jsou zároveň dějinami celého českého národa.

Avšak od dob našeho obrození stala se Praha také ohniskem, odkud se šířila idea slovanská po všech zemích a národech slovanských. Dobrovský, Jungmann, Palacký, Šafařík, Čelakovský, Hanka a jiní přední naši mužové v Praze byli vedle Kollára hlavními podněcovateli a šiřiteli vzájemnosti slovanské pěstujíce čilé osobní i písemné styky s předními osobnostmi ostatních národů slovanských, kteří pohlíželi vždy ku Praze jako ke slunci, odkud vycházelo světlo pro všecky Slovany, a zajížděli do Prahy, aby se pro osvětové povznesení svých národů posilnili a nabývali ke své činnosti osvěžujících podnětů. Prahu za přední místo pro činnost v oboru vzájemnosti slovanské i pro kulturní povznesení všech slovanských národů uznávali nejen utiskovaní a slabí Srbové Lužičtí, Slovinci, Charváti, Srbové a Bulhaři, nýbrž i četnější a kulturně pokročilejší Poláci i »svobodní« Rusové.

Když r. 1848 zasvitla Slovanům jitřenka svobody, poznali, že jediná Praha může býti místem pro prvý sjezd slovanský. A od té doby nastaly s Prahou styky ještě častější. Praha byla všem Slovanům místem k vyhledávání styků osobních, ku pěstování slovanské vzájemnosti, k osobní výměně myšlenek o Slovanstvu a o jeho budoucnosti, k vydávání spisů slovanských i k poradám o prostředcích, jak povznésti kulturně jednotlivé národy slovanské a jak prohloubiti myšlenku slovanskou. A slabý,

---

[1] Podávám námět ke článkům dalším a jistě důkladnějším, než tento v rychlosti načrtnutý, jež by mohly vésti k sestavení zvláštního sboru pracovníků o vzájemnosti slovanské, který by sestavil rozvrh práce v tomto oboru. Sbor ten mohl by později zříditi zvláštní kancelář slovanskou, a až budou poměry u nás ustáleny, mohla by vláda za tím účelem zříditi zvláštní sekci při ministerstvu školství a národní osvěty nebo ještě při některých ministerstvech jiných.

porobený národ český pomáhal zvlášť od r. 1848 velmi platně a nezištně všem Slovanům na poli osvětovém vůbec, zvláště však na poli školském a literárním. Čechové pomáhali Lužičanům i Slovincům, jimž byli vzorem pro činnost v oboru kultury i politiky, pomáhali Charvátům, vysílajíce k nim učitele, kteří jim tvořili pedagogickou literaturu, pomáhali Srbům i jako učitelé i jako průmyslníci a obchodníci, pomáhali Bulharům po zřízení knížectví bulharského jako učitelé i jako organisátoři zřízení státního, pomáhali Rusům jako učitelé jazyků klasických a tělocviku, byli jim vzorem jako rolníci, průmyslníci a obchodníci. Nevydařili se sice všichni tito naši průkopníci osvěty a vzájemnosti mezi Slovany — Poláci vzpomínají s odporem na české úředníky v Haliči, t. zv. husary Bachovy, a Rusům nebyli rovněž vhod mnozí čeští profesoři klasických jazyků, protože obojí byli příliš povolnými nástroji vládními — ale celkem vzato prospěli naši lidé všem ostatním Slovanům dobře, někteří znamenitě.

A když jsme se my Čechové domohli svých škol středních, odborných a vysokých, všichni Slované, Rusů nevyjímajíc posílali do Čech a hlavně do Prahy své syny na vzdělání. Ti poznali náš kulturní, hospodářský a sociální život, náš urputný boj s odvěkými utiskovateli a podle našeho vzoru hleděli upraviti kulturní život u svých národů. To platí zejména o Jihoslovanech: Slovincích, Charvátech a Srbech.

Zvláště vysoko vytknouti dlužno dvě věci, jimiž Čechové velmi platně přispěli ostatním Slovanům k značnému povznesení duševnímu a ke zvýšení národního sebevědomí: zavedení českého pravopisu u Srbů Lužických, u Slovinců a Charvátů, a rozšíření myšlenky sokolské po všem Slovanstvu. Prvou věc nelze ještě dosti vysoko oceniti, protože důsledky její projeví se v budoucnosti ještě pronikavěji i u jiných Slovanů, druhá pak rovněž bude v dobách příštích míti ještě větší důležitost a váhu, než měla dosud. Čechové projevovali své přátelství ke všem národům slovanským bez rozdílu, zvláště však ke Slovanům utiskovaným; pomáhali jim, pokud mohli, i hmotně i kulturně i politicky, bez nároků na zisk a vděčnost. A z Čech, hlavně pak z Prahy šířily se ve Slovanstvu nové myšlenky, idea rovnosti a bratrství všech Slovanů bez rozdílu, myšlenka svobody a samostatnosti všech národů slovanských. Zejména působení Masarykovo na studentstvo jihoslovanské mělo na nejnovější přerod Slovinců, Charvátů a Srbů vliv neobyčejný. Porobený národ český cítil živě porobu ostat-

ních národů slovanských a jeho uvědomělí členové jevili tak dobře odpor proti ruskému carismu jako Poláci, přes to, že pro vídeňskou politiku haličských Poláků nebyl poměr náš k Polákům vždy tak srdečný jako k ostatním Slovanům.

Při tom všem slovanském cítění, dotvrzeném četnými skutky na prohloubení a upevnění vzájemnosti slovanské, Čechové nečinili nikdy nároků na přednost mezi národy slovanskými, Čechové měli a mají mezi sebou muže, kteří jednotlivým národům slovanským věnovali skoro všecku svou práci. Nepřipomínám K. Kálala, který pracoval a pracuje pro část národa českého, ale ukazuji jen na práci Legovu pro Slovince, Jelínkovu pro Poláky, Řehořovu pro Rusíny, Černého pro Lužické Srby, Jirečkovu pro Bulhary, jiných pracovníků českých mezi ostatními Slovany v jednotlivých oborech duševní činnosti a pro jednotlivé vrstvy národa ani se nedotýkaje, ježto by to vyžadovalo zvláštní studie.

Než všecka tato dosavadní činnost, která se dodělala namnoze výsledků utěšených, je vzhledem k činnosti, kterou dlužno od nynějška podniknouti, pouze činností, řekl bych, přípravnou. Hlavní práce pro slovanskou vzájemnost nastává teprve nyní, kdy Slovanstvo z »prachu vstává«, a kdy národ český vstupuje v řady národů svobodných a samostatných. Jestliže Čechové v dosavadní porobě vykonali pro vzájemnost slovanskou, pro osvětové, politické i hospodářské povznesení národů slovanských mnoho, můžeme plným právem očekávati, že v budoucnosti vykonají nepoměrně více, protože budou míti k tomu mnohem více síly i možnosti. Práce však na tomto poli čeká tolik, že vyžadovati bude celých desetiletí a na sta, ba na tisíce pracovníků, má-li býti vykonána tak, jak toho pravá slovanská vzájemnost a budoucnost Slovanů vyžaduje. A jako v dosavadní činnosti Čechů na poli vzájemnosti slovanské hlavní úkol měla Praha, ten zlatni Prag slavenski, jak Slované na jihu říkají, jestliže byla dosud všem utiskovaným a nesvobodným Slovanům bez rozdílu útočištěm, pomocnicí, ba tvrzí slovanskou, musí se státi Slovanům svobodným Mekkou, městem, ke kterému pohlížeti budou jako ke své první svatyni, kamž budou putovati, aby se tu posvěcovali ke své činnosti pro národ svůj i pro všecko Slovanstvo.

Aby se však Praha skutečně Mekkou slovanskou stala, o to se musí starati jak všechen národ český, v prvé řadě jeho vzdělanci, tak zvláště město Praha sama a zejména česká vláda. Stát český nesmí litovati sebe větších nákladů, aby Prahu učinil pře-

devším důstojnou hlavou, matkou měst československého národa celého, aby zachovávajíc český a slovanský ráz, rovnala se předním světovým městům evropským, vedle toho pak aby se všem Slovanům stala tím, čím je Paříž a Londýn celému světu, Mekkou slovanskou, jak jsem už uvedl. Je to požadavek veliký, ale možno jej uskutečniti, když se splní podmínky, aby mu bylo vyhověno. A podmínky ty bude také možno při dobré vůli plniti. Přední podmínkou bude, aby sloučeny byly co nejdříve všecky předměstské obce s Prahou v jedno jediné velké město, řízené a spravované jedním duchem tak, aby budoucí vývoj Prahy dál se bez překážek a obtíží v duchu opravdu moderním a velkoměstském. Spojení i nejvzdálenějších čtvrtí s vnitřkem města i mezi sebou musí býti dobré, rychlé a laciné. Síť elektrických drah musí býti značně rozšířena, zdokonalena a na všecky strany prodloužena až do blízkých míst výletních, spojení železniční se všemi krajinami státu českého a se zeměmi cizími, zejména slovanskými, musí býti rovněž co možná nejkratší a nejrychlejší. Vedle toho Praha musí míti splavněnou Vltavu a splavněným Labem, jakož i průplavem spojujícím Dunaj s Vltavou a s Labem dobré spojení se zanedbanými středními a jižními Čechami i s Moravou, Slovenskem i se zeměmi alpskými jako se severním Německem. Krásné Povltaví a Posázaví musí býti zrovna tak Praze snadno přístupné jako ostatní krajiny přilehlé. Dobrým spojením se světem okolním nabude Praha nejen výhod obchodních, ale bude snadno a levně přístupna všem obyvatelům říše české i sousedních říší slovanských, s nimiž Čechové musí pěstovati přátelské styky jak politické a obchodní, tak zvláště kulturní. Obchodní spojení vynutí si samo sebou i zvelebení pražského průmyslu v četných oborech, k nimž bude míti Praha dobré podmínky: vodní sílu, blízkost uhelné pánve kladenské, úrodné i lidnaté okolí a výhodné spojení po dráze i po vodě.

Krásná poloha Prahy, krásné okolí, jakož i starobylé památky její vábily vždy jak Čechy samotné tak i cizince. Aby však je Praha vábila v míře mnohem větší, to musí býti přední péči města, všeho jeho obyvatelstva i české vlády. K tomu musí míti Praha nejen všecka nejmodernější zařízení, ale i okolí její musí býti tak upraveno, aby opravdu k sobě vábilo. Pusté a rozryté okolí pražské musí býti proměněno a upraveno v ladné zahrady, parky a lesy dýchající zdravým vzduchem, špinavé a odpuzující kouty, jakých je v okolí pražském dosud plno, musí úplně zmizeti.

Na přitažlivost Prahy pro mládež českou i slovanskou i pro kulturní pracovníky všech Slovanů musí míti hlavní vliv vzorně zřízené školství pražské. Od nejnepatrnějších zahrádek školských a škol mateřských až po školy vysoké musí býti všecky druhy pražských škol zřízeny a vypraveny co nejmoderněji, ať se to týká školních budov, nábytku, pomůcek nebo učitelstva samého. Zejména pokud jde o učitelstvo, musí býti dobře k úřadu svému způsobilé a vzdělané, pracovité, povolání svému cele oddané a ovšem také dobře placené. Jestliže i v jiných oborech práce tělesné i duševní musí míti Praha pracovníky vynikající, vzorné, tím spíše je musí míti ve školství. Tu musí býti lidé z celé říše nejlepší, nejzdatnější, pravý výkvět národa českého, který bude do Prahy lákati i přední pracovníky jiných národů slovanských. Hledali-li ostatní Slované v Praze důkladnějšího vzdělání na školách vysokých, odborných a středních, než jakého mohli nabýti na školách domácích, v době, kdy jsme nemohli své školy upraviti podle svých přání a potřeb, tím spíše k nám budou choditi v budoucnosti, kdy budeme úplnými pány, upravovateli a řediteli svých škol. Úkol upraviti a zdokonaliti pražské školy všeho druhu tak, aby byly vzorem všem ostatním Slovanům, kteří pak místo do Berlína, do Paříže a jinam choditi budou do Prahy, bude sice veliký, ale máme-li dosíci toho, čeho si přejeme, musí býti proveden v době co možno krátké beze všech ohledů na vydání.

Se školstvím souvisí také činnost literární, časopisecká, umělecká, ba i obchodní a politická. Vzájemnost slovanská v těchto všech oborech musí býti pěstována v Praze co nejvíce se všemi Slovany, zvláště však s Poláky a s Jihoslovany. I v tom musíme býti ostatním Slovanům příkladem a vzorem. Musíme míti v Praze slovanské knihkupectví tak zařízené, aby každý potřebný slovanský časopis nebo spis byl hned po ruce, musíme dbáti, aby učení všem slovanským jazykům bylo každému Čechu co nejvíc usnadněno nejen ve školách a kursech, nýbrž i hojnými a vhodnými pomůckami knižními: mluvnicemi, slovníky velikými i malými, úplnými i jen diferenciálními, příručkami k rozličným potřebám upravenými atd. Dobré a spolehlivé zprávy v časopisech o všech Slovanech, důkladné a podrobné knihy, statistiky a mapy o Slovanstvu veškerém i o jednotlivých jeho národech, zemích a krajinách v jazyku českém i v jiných jazycích slovanských musí býti co nejdříve zpracovány a stále doplňovány, k čemuž musí podávati podněty jak jednotlivci tak zejména česká vláda. Z Prahy

a z říše naší musí vycházeti naši učenci, umělci, průmyslníci, obchodníci i turisté do všech zemí slovanských, aby poznávali Slovanstvo po všech jeho stránkách a podávali o nich zprávy v časopisech i psali odborné studie a knihy. V tom oboru mohou nám býti dobrým vzorem a příkladem Němci, jejichž důkladná znalost a hojná literatura o všech cizích národech a zemích přinášely jim před válkou neobyčejný zisk, kdežto vzájemná dosavadní neznalost Slovanů přinášela nám i Slovanům ostatním jen častá nedorozumění, spory, škodu a nepřátelství, které ani v dobách budoucích nebude načisto odklizeno, protože je namnoze již hluboce zakořeněno. Jak je právě nyní, kdy se bude rozhodovati o osudu Slovanů, o jejich počtu, ohraničení a politickém rozdělení, hodno politování, že nemáme ani spolehlivých a přesných zpráv a dat ani řádných map o počtu a sídlech jednotlivých národů slovanských (ba ani národa českého), zejména o jejich hranicích, nářečích atd. To musí býti napraveno co nejdřív, k tomu musí býti dán z Prahy podnět, a nebude-li jinak možno, musí býti všecka ta práce vykonána námi Čechy.

Mohl bych ve vytýkání úkolů, které nás nyní čekají, chceme-li, aby Praha byla slovanskou Mekkou, jíti ještě dále, ale přestávám zatím na těchto, abych ukázal, že nás čeká práce veliká, máme-li dosíci řádných výsledků vzájemnosti slovanské. Že však řádné výsledky této práce se dostaví, o tom nás přesvědčují výsledky dosavadní naší práce pro vzájemnost slovanskou. Přinesla-li utěšené výsledky dosavadní naše práce nesoustavná a jen horlivými jednotlivci podnikaná, přinese zajisté veliké výsledky práce vedená soustavně a vytrvale jak jednotlivci tak celým národem a jeho vládou. Jisto je, že i ostatní Slované u věci vzájemnosti slovanské budou nyní horlivěji pracovati, ale podle dosavadních zkušeností mám za to, že hlavní práci vykonati musí jako dosud Čechové, a že Praze připadne v práci té lví podíl. Jen tak stane se Praha opravdu slovanskou Mekkou. Neujmou-li se Čechové této práce s plnou odvahou a opravdovou energií, nevykonají-li hlavní její díl, nevykonají ji ani Slované ostatní — Praha nejen že se slovanskou Mekkou nestane, ale také vzájemnost slovanská bude míti stále trhliny jako má dosud, a nepovede nikdy k jednotné kultuře slovanské jako protiváze kultury románské a germánské. O tom jsem přesvědčen.

Dva programy pro novou dobu.

Proslovil v Klubu moderních filologů dne 13. a 20. ledna 1919 dr. Miloš Weingart.

I. Český stát a český jazyk.

Řeknete: zbytečná věc psáti o něčem tak samozřejmém. Rozumí se přece samo sebou, že český stát věnuje svému jazyku všechnu péči politickou. Čeština se stala přes noc úředním jazykem vnitřním i vnějším ve všech úřadech, ve všech odvětvích života veřejného. V nesmírné záplavě převratných událostí neměli jsme ani pokdy, pozastaviti se nad tímto rychlým triumfem a domysliti celý jeho dosah a význam. To, oč po dlouhá desetiletí marně zápasila ve Vídni česká politika, co denně otravovalo po celé století český život, co vyčerpávalo nejlepší energii našich národních pracovníků, to, čím bylo naplněno všechno naše snažení politické a oč se rozbíjely všecky naše ctižádostivé sny — stalo se rázem živou skutečností. Nebudeme již drážděni ponižujícími hádkami o německé uliční tabulky, o jízdní lístky, o poštovní a berní tiskopisy, o německé soudní jednání, o německé hlášení ve vojště, o německé zápisy v matrikách a o rozbité české nápisy náhrobní! Jak plesali naši buditelé, když r. 1816 mohli zaznamenati první politický úspěch v uznání českého jazyka, když totiž dvorská studijní komise ustanovila dekretem ze dne 23. srpna 1816, aby se české řeči učilo na gymnasiu a aby političtí úředníci v českých krajinách byli povinni prokázati znalost češtiny! Jakou vymožeností bylo r. 1896 Badeniho jazykové nařízení pro Slezsko, v němž byla ve vnějším úřadování připuštěna vedle němčiny čeština a polština! Jak dojemná byla radost z drobečků tak těžce urvaných! Jak trpké vlastně bylo dostiučinění, při tom pociťované! A zbytečno již je dnes bouřiti si žluč vzpomínkou na jazykové nařízení Stremayerovo nebo na jazykové bouře, jež v srpnu r. 1893 předcházely hnutí Omladiny. To vše tedy již patří minulosti. Ještě ovšem není vše vyřízeno: ještě není vymezeno místo,

jaké bude míti úřední čeština ve styku s německým obyvatelstvem, ještě neovládl náš jazyk úplně v slovenských úřadech, ještě nejsou zabezpečeny menšiny a Češi vídeňští, ještě není dosti českých škol v krajinách ohrožených a nově získaných, ještě nejsou zachráněni pruští Moravci a Čechové kladští — ale to vše je už jen otázkou rychlého vývoje a tvoří pilný program naší vlády. Proč tedy bouřiti pozornost, dnes v tolika směrech napínanou?

Nezáleží jenom na tom, kolik místa ve státním životě jazyk má, ale také j a k ý j e s t. Čtěte diplomatické a státní listiny české říše v patnáctém a šestnáctém věku, čtěte češtinu Žižkových vrstevníků — a srovnejte s tím dnešní stav jazyka. »Eh! zase už broušení!« namítáte s opovržením. »Jako bychom neměli dnes větších starostí nežli starat se o písmenka!« Ano, bohužel, zase broušení, opět a opět. Je už to náš dědičný hřích, že v zápalu o přerůzné zájmy politické a sociální jsme zelhostejněli k tomu, co máme nejdražšího. O to, aby se mohli všichni dobře najísti, stará se právem kde kdo; pečovati o dokonalost všech vydávaných nařízení, aby vyhovovala prospěchu občanstva, pokládají odborníci za samozřejmou povinnost; hájiti všemi silami panství českého jazyka proti všemu omezování jsou odhodláni všichni Čechové: mysliti na to, jak zdráv je tento jazyk v sobě sám, chrániti ho ode všech chorob — k tomu se odhodlává málo kdo, to je pořád ještě věc vedlejší. V dřívějších dobách, v rakouských poměrech, bylo lze tuto lhostejnost poněkud omluviti: bylo tolik tíživých starostí jiných! Vláda němčiny dusila uskutečnění každého takového podnětu; byla-li i dobrá vůle, chyběla moc. Nuže, nyní tu moc máme! Dobrá vůle musí ustoupiti smyslu pro povinnost.

Pravíte, že jest přemrštěné, mluviti dnes o chorobě či docela úpadku jazyka? Máme přece na své poměry nádhernou literaturu a rozvitou publicistiku. Máme české odborníky ve všech oborech lidské práce. Máme školy všech stupňů. Ano, ale jak vypadá jazyk, jehož se v nich užívá! Vzpomeňme si především na naši úřední češtinu! Jaký to byl nevyčerpatelný zdroj vtipů, ovšem vtipů vlastně tuze smutných! Zkoumejte někdy trochu naši novinářskou češtinu — každé číslo »Naší řeči« podává bohatou kytici divokého kvítí z těchto luhů. Rozeberte si někdy jazyk našich průměrných překladů. Ba, jděte i k vrcholku naší literární činnosti, k naší krásné literatuře a vědě: čistý, přesný cit jazykový se při tom rozbolaví. Sledoval jsem jazykovou stránku

naší literatury po celé válečné období; jako člen redakce »Národní čítanky« opravoval jsem dodávané rukopisy — a nemohu beze vzrušení pomysliti na tyto věci. Vynikající spisovatel píše o lidech s tmavými očmi; jinému pochybnosti mizí a podniky zahálí; téměř všichni spolupracovníci myslí německy, aniž jim to »přichází v úvahu«, a odstraní-li se jim takové potupné znamení našeho bývalého kulturního otroctví, hněvají se dokonce někteří z nich, že se jim »stírají zvláštnosti jejich individuálního slohu«. Neobviňuji nikoho, nechci nikoho urážeti: vina není celá na jejich straně; ty základní, školácké chyby, jichž se dopouštějí, i ona svědectví o osvětové závislosti v jejich slohu jsou jenom následkem bývalé soustavy, výslednicí poměrů národních. Mnozí spisovatelé dnes, bohudíky, jsou si vědomi tohoto trapného stavu a poctivě usilují o nápravu především u sebe samých. Ti, kdo ještě v poslední době odmítali s opovržlivým úsměškem »školácké broušení« a pokládali své chyby za nedotknutelné, jsou na štěstí v mizivé menšině. Ba máme příklady tak vzácné, jako je Ignát Herrmann, kde spisovatel uznaných hodnot uměleckých a vynikající čistoty jazykové, jeden z našich nejsprávnějších stilistů, jehož spisy čte odborník češtinář s potěšením, veřejně přiznává, že o své újmě podrobil své dílo odborné jazykové prohlídce (v doslovu k XXIII. svazku Sebraných spisů). Ale tato svépomoc nestačí. Nezřídka ti, kdož jí chtějí užíti, naříkají, že není jednoty v požadavcích jazykové čistoty, a nad to náprava se nekoná vždy, ve všech oborech a soustavně. Jiný vynikající spisovatel, moderní básník velké síly tvořivé, napíše v předmluvě své knihy o ženách nestvůru dvěmi. Jak se vyjímá takovýto kaz v knize, která je bibliofilsky bezvadně vypravena! A proto pravím: dosavadní zmatky a vady nesmějí přejíti ze staré správy do nové, vlastní domácnosti! Péče o zdraví, o čistotu jazyka musí se ujmouti stát sám!

Předním závazkem tu jest, aby zejména vše, co stát sám občanům oznamuje a nařizuje, bylo česky bezvadné. Stát rakouský natropil našemu jazyku svým němčícím mrzačením největších škod: stát vlastní musí je odstraňovati. Státní vyhlášky vojenské, soudní, zásobovací a ostatní jsou nejrozšířenější četbou lidovou; z nich musí soustavně přecházeti obnovený cit pro jazyk do statisíců čtenářů. Věhlas našich právníků zajisté nám ručí za to, že zákony a nařízení, jež skládají, jsou a budou věcně bez kazů. Stejně tomu však musí býti i po stránce formální, jazykové.

Bude tomu jistě tak, ale není dosud. Špatné dědictví ze starého hospodářství nebylo lze ovšem najednou odvrci. Čtěme na příklad čelnou publikaci, svědčící tak hrdě o naší nové svobodě — Sbírku zákonů a nařízení státu československého. Vybírám namátkou šestou částku ze dne 14. listopadu 1918.[1] V jednacím řádu Národního shromáždění, v § 4. a potom i v dalších, nacházíme starou chybu dle svého nejlepšího svědomí, místo podle; § 9. obsahuje nečeské rčení za jeho zaneprázdnění (Místopředsedové zastupují předsedu se vší jeho mocí i se všemi jeho povinnostmi za jeho zaneprázdnění, m. pokud je zaneprázdněn); v § 22. čteme hrubou chybu aniž by (členové vlády ... jsou oprávněni dostaviti se do schůzí výborových, aniž byli pozváni, m. i když nebyli, třebaže nebyli pozváni), a stejně v § 58., kde nad to je chybná vazba aniž by o to byl tázán, neboť říkáme-li »táži se matky« a nikoli »táži se matkou«, nemůžeme od tohoto slovesa tvořiti trpných vazeb. A podobně můžeme pokračovati. § 68. obsahuje zastaralý tvar »dotazovati se vlády a její orgánů« místo »jejích«, § 72. chybné pasivum »jest poskytnuta doba«, neboť toto sloveso žádá genitivu, § 75. německou vazbu »vede se zápis«, § 78. nepříjemnou pravopisnou chybu »předseda spraví o ní (stížnosti), t. j. zpraví, totiž dá zprávu, a nikoli spraví, totiž sešije, v § 85. je starý germanismus »plat ve výši 1000 K«. To nejsou chyby všechny: drobnější věci, asi tiskové chyby, a některé obraty, o něž by bylo lze se příti, jakož i slovosled nechávám stranou. Je ovšem docela lehké pronésti takovouto kritiku, a bylo by lze ji snadno rozmnožiti ukázkami z jiných čísel, ale nejde tu o úmyslné vyčítání chybiček při díle, jinak přece tak vážně konaném, nýbrž o důkaz, že tyto naše řádky jsou odůvodněny. Jako je uznanou věcí, že v komisích, skládajících zákony, nařízení a vyhlášky, zasedají nejlepší odborníci, tak je jistě oprávněn i požadavek, aby každé státní ustanovení, dříve než se rozšíří tiskem, mělo zabezpečenu též úplnou jazykovou správnost, a to spolehlivou odbornou prohlídkou jazykovou.

Kulturní výbor Národního shromáždění ve své ustavující schůzi dne 21. listopadu 1918 slíbil nejnaléhavější péči o čistotu českého jazyka ve sněmu, ve správě veřejné i v žurnalistice a o obnovení správných místních názvů na území československé

[1] Tato stať psána ve dnech 21.—24. listopadu 1918. Ale také další čísla sbírky zákonů nejsou jazykově lepší.

republiky. Prakticky lze vykonati tento nezbytný úkol jen tehdy v žádoucí soustavnosti, bude-li bezpodmínečně každý koncept jakéhokoli ustanovení, zákona, nařízení, vyhlášky i tiskopisu podroben před uveřejněním jazykové prohlídce. Též ústní projevy vládní by měly býti vždy jazykově očištěny.[1] Ideální stav by byl ten, aby při každém ministerstvu byl odborník češtinář, a to ze školy Gebauerovy a Zubatého, který by opravoval všechno to, co z ministerstva vychází na veřejnost. Kromě toho by bylo potřeba působiti praktickými pokyny k tomu, aby nečeský sloh staré úřední češtiny byl odstraněn i ze vnitřního úřadování, a aby byla navždy odložena ona služební hantýrka, jaká dosud žije. »Tak jsem ty štandy konečně sehnal; poslal jsem tam 15 dýnstcetlů«, slyšel jsem v hovoru dvou českých úředníků se slovanskými trikolorami ... Pokud bude eksistovati censura, musí si všímati také jazykové stránky u censurovaných předmětů. Kapitolou pro sebe, ale ne zrovna krátkou, byla by čeština Československé tiskové kanceláře. Tato instituce, mající také úkol representační, měla by vydávati na světlo jen zprávy jazykově prohlédnuté. Pro ostatní pak veřejnou činnost, která nepodléhá přímo orgánům státním, opatří stát aspoň bezpečná vodítka k pěstování čistého jazyka (»brusy«, pravidla), vzdálené všeho diletantství, jak o tom ještě promluvíme, a bude usilovati o jejich rozšíření. Zejména pak bude se svými odborníky účastniti všech snah o české názvosloví ve všech oborech vědy a práce, jako se už nyní děje při tvoření českého názvosloví vojenského.

Všecko toto však bude jenom napravování starých zlořádů. Kromě toho bude třeba práce kladné. Bude třeba pečovati, aby nadále vyrůstala pokolení, která úpadku jazykového budou prosta. A to ovšem bude úkolem š k o l. Jeť jádro choroby v tom, že v nové době jsme pro dokonalost jazykovou neměli tradice. Bohužel, ani největší naše básníky novodobé, zvláště Jaroslava Vrchlického a Julia Zeyera, nemůžeme přese všechno jejich slohové umění postaviti jako rovnocenné jazykem proti našim starým mistrům českobratrským, proti Blahoslavovi a bibli králické, proti jazyku šestnáctého století. Proč? Protože českobratrské školy dbaly o český jazyk docela jinak nežli naše. Zase neobviňuji osobností, ale systém. Ve výchově jazykové nevyhovují prostě naše školy na žádném stupni. Zejména ne školy o b e c n é.

[1]) To připomínám proto, že jsem slyšel v Národním shromáždění řeč jednoho pana ministra, jazykově tuze domáckou.

Musí se to už jednou upřímně říci, že znalost jazyková, jaké se dosahuje v našich národních školách, nemůže stačiti. Pravopisné znalosti žáků, přicházejících na školy střední, jsou ze čtvrtiny zoufalé. Vím, že v posledních válečných letech je vinno nepravidelné vyučování. Ale kromě toho se domnívám, že chyba tkví i ve vyučovací metodě a pak v přípravě učitelstva. Učitel obecné školy, muž upřímného zaujetí a velké literární píle, napsal ve svém pojednání několik základních chyb jako o d e j m u t místo »odňat«(!), a když jsem ho na ně poněkud důrazně upozornil, ptal se mne s dobromyslným úsměvem: »A je to tak velká chyba? Vida, to jsem ani nevěděl.« Zde je příčina: jazyková příprava učitelstva je — z valné části bez jejich viny — nedostatečná. Po té stránce se musí ústavy učitelské radikálně zreformovati, i za cenu prodloužení studijního. K doplnění mezer v jazykových vědomostech širokých vrstev nechť stát pořádá l i d o v ý c h o v n é kursy češtiny, a to i po venkově, zejména v dělnických střediscích.[1] Nikterak utěšenější není stav na školách s t ř e d n í c h. Pravopisné chyby, s nimiž žáci do střední školy přišli, nevyplejí se leckdy až do tříd nejvyšších. Žáci si neodnesou ani důkladných jazykových znalostí ani hlubšího pohledu do stavby naší řeči, ani vřelejšího zájmu pro její krásy, ani snahy o její pěstění. Výsledky, jakých se dosáhne ve slohové obratnosti, ve vyjadřování písemném a zejména v ústním, nemohou uspokojiti. O citu pro ostatní slovanské jazyky ani nemluvím. Proč to vše? Pro nedostatek času. Ty tři hodiny týdně, které dřívější vyučovací správa milostivě vyhradila češtině, strkané řediteli často ještě na nevýhodná místa v rozvrhu, nemohou dělati zázraků. Byl v tom kus copaté pohodlnosti vídeňských ministerstev, která na gymnasiu věnovala 10 hodin týdně, tedy více než t ř e t i n u všeho učebného času, jazykům mrtvým, a pro mateřský našla jen hodiny tři. Jazyky klasické s němčinou zabraly 13—14 hodin, t. j. p o l o v i c i všeho rozvrhu týdenního, čeština měla jen d e s e t i n u! Byl v tom jiště i kus jedovaté zlomyslnosti, usilující o to, aby se děti naše a děti jiných porobených národů oddalovaly od vlastního jazyka a od vlastních národních zájmů k věcem třebas cenným, ale odlehlým; pozornost budoucího národního vzdělanstva měla tak býti soustavně odvracena od národního cítění a vzdělání. Kdo by takové soustavě chtěl ještě dnes napomáhati? Sami

[1] Dosud se tak děje pouze v Praze péčí Svazu Osvětového a Jednoty Svatopluka Čecha. Účast však by měla býti při tom větší.

naši klasičtí filologové dosavadního stavu již nehájí a přiznávají, že bude třeba ústupků. V osnově středních škol musí nastati náprava od kořene a hned. Loni se ustavila při Ústředním spolku českých profesorů sekce češtinářů, která vyslovila soustavně své požadavky pro chystanou a nutnou reformu středních škol. O způsobu, jak tato komise byla vyvolána v život, bylo by lze snad leccos pronésti, a také nejsem oprávněn, abych zde jejím jménem mluvil, ale její základní požadavek je samozřejmý a není, proč by měl býti zamlčován: chceme úplně novou osnovu češtiny, založenou na počtu hodin co největším. Tuto novou osnovu načrtl prof. V. Ertl ve výborném článku »Humanismus národní« v prvním sešitě letošního ročníku Věstníku českých profesorů. Má-li býti řádně uskutečněna, potřebuje čeština šesti hodin týdně ve všech třídách a na všech typech. Čeština bude prvním předmětem na střední škole, bude se jí v každé třídě denně vyučovati, a předním úkolem bude při tom výchova jazyková, ústní i písemná. Zejména výchova řečnická bude důležita v životě republikánském. Ale ke stejnému cíli musí ovšem pracovati i všechen ostatní život středoškolský. Správný jazyk musí býti pěstován i v ostatních předmětech, a proto učebnice všech předmětů nebudou se příště moci schváliti, nebudou-li jazykově dokonalé. Spisovatelé a posuzovatelé jejich budou o to pečovati, a aby tato péče byla soustavná, bylo by nejlépe, kdyby stát sám se ujal vůbec vydávání učebnic, i středoškolských, neboť by tím také získal dobrý pramen příjmů a mohl by snad vydávati učebnice levnější, nežli činí někteří nakladatelé. Bylo by nejlépe, aby obrozený školní knihosklad vydával trvale středoškolské učebnice, které by byly nejen obsahem cenné, nýbrž i dobře české. Rovněž úřední stránka střední školy bude, tak doufáme, očištěna od jazykových poskvrn, a zmizejí pak i ony úřední perly, které zná každý, kdo četl několik středoškolských ředitelských protokolů a vyšších výnosů. Totéž platí vesměs ovšem i o školách odborných, na nichž zvláště mateřský jazyk bývá nezřídka zanedbáván.

Aby však bylo tohoto zdokonalení dosaženo, k tomu musí napříště napomáhati i lepší jazyková příprava středoškolských učitelů na universitě. Předpis o šetření jazykové správnosti nepomůže sám, nebudou-li mu na pomoc vědomosti těch, kdo jej mají zachovávati. Zkušební řád pro češtináře bude zajisté rozšířen a doplněn; ale také posluchači ostatních odborů budou nuceni vycvičiti se jazykově lépe než dosud. Kdo někdy slyšel, jak

odpovídá některý kandidát matematik, přírodopisec nebo vůbec nefilolog při tak zvané zkoušce z jazyka vyučovacího, je na rozpacích nad češtinou, jakou bude k žákům mluviti tento budoucí učitel. Zde nebude lze vystačiti s předpokladem, že ti, jichž se věc týče, osvojí si aspoň znalost středoškolských mluvnic: zde bude třeba vyhlásiti povinný nějaký praktický kurs češtiny pro všecky kandidáty středoškolského učitelství, ať jsou kteréhokoliv odboru. Kdo by pak neuměl dokonale česky, nedosáhl by příznivého vysvědčení o zkouškách. Ale stejnou povinnost bude nutno ještě více zdůrazniti pro ostatní fakulty university a pro všecky obory techniky i jiných vysokých škol. Čtli jste několik vysvědčení lékařských nebo dobrých zdání technických? Čtli jste několik právnických konceptů? Jestliže ano, dáte mi za pravdu.

Samozřejmé je při tom, že tato státní péče bude se týkati nejen spisovné češtiny, nýbrž i slovenštiny. Bude zajisté vyhrazeno smíšeným komisím českých a slovenských odborníků, aby se dohodli o poměru češtiny a slovenštiny v slovenských úřadech a školách. Jinak však má slovenské nářečí spisovné stejný nárok na státní ochranu jako spisovná čeština. Na českých školách středních bude pak, jak již oznámeno, slovenštině vyučováno zcela pravidelně a povinně. Pro zesílení styků československých je zvláště cenný návrh kulturního výboru Národního shromáždění na vydání diferenciálního slovníku slovenskočeského a zajisté i československého.

Toto vše, co až dosud bylo řečeno, týká se praktické stránky jazykové, totiž čistoty a dokonalosti řeči. Ale čestnou povinností českého státu bude také starati se o vědecké prozkoumání českého jazyka.

Tu by se snad mohlo namítnouti, že je nemístné volati státní autoritu do badání vědeckého, které jest a bude vždy, má-li býti úspěšné, zcela svobodné a nezávislé. Nejde také o nějaké poručníkování české vědy, nýbrž o její ochranu a podporu. Po této stránce bude patrně třeba, aby stát zasáhl přímo svým zakročením na Slovensku. Dosavadní prozkoumání a vědecké pěstování slovenštiny se potkávalo s nejúkladnějšími překážkami a vlastní síly slovenského vzdělanstva by asi sotva stačily na nákladné vědecké podniky. Ale český stát, který zajisté bude svým nákladem vydávati slovenské učebnice pro slovenské školy, ujme se jistě i slovenské jazykovědy. Založí a bude vydávati časopis, ve kterém se budou ukládati výsledky vědeckého studia o slovenštině.

Poměry ukáží, bude-li tento časopis věnován jen slovenštině, tedy bude-li jen jazykozpytný, či bude-li spíše věnován Slovensku vůbec, jeho literatuře, dějinám a celému životu lidovému. V tomto časopise budou se ukládati gramatické monografie, spisované od slovenských odborníků, a bude-li jich nedostatek, i od odborníků českých, kteří budou vládou na Slovensko vysláni, aby se věnovali studiu jazyka a nářečí. Budou to zvláště rodilí Moravané, kteří již svým původem jsou slovenštině bližší. Tito dialektologové budou vyzbrojeni moderními metodami a budou zejména pracovati s použitím fonografů, podobně jako ti, kdo budou studovati národní písně a tance. Jiní jazykozpytci zase budou konati historická badání o slovenštině podle památek písemných. Pokud by došlo k větším úhrnným dílům o slovenštině, k mluvnicím a slovníkům, bude je stát podporovati.

V ostatních krajích československé republiky nebude již třeba na poli vědeckém takovéto iniciativní činnosti státní, nýbrž půjde o to, aby stát spíše podporoval v nejštědřejší míře, zejména finančně, ty snahy a plány, které tu již existují. Naše vědecké časopisy, které se českým jazykem obírají, jako Listy filologické, Časopis pro moderní filologii, Časopis českého musea a Časopis matice moravské, nebudou zajisté již odbývány několikastovými podporami, jaké jim uštědřovala ministerstva vídeňská, nýbrž dostanou podpory v míře nejhojnější. Zejména pak časopisu »Naše řeč« bude jistě umožněno finanční podporou, aby se také rozsahem stal naším prvním časopisem, který jest věnován jedině zkoumání a pěstění českého jazyka. Rovněž vydavatelská činnost České akademie věd a umění bude zajisté tak podporována, aby publikace starých i novějších českých památek jazykových byla co nejširší a nejrychlejší. Obzvláštní však nároky na štědrost státu bude nucen pronésti největší podnik České akademie — Slovník jazyka českého. Toto ohromné dílo, které se má státi největším českým podnikem vědeckým, mělo by se také státi předmětem representační ctižádosti českého státu. Jím by měla býti ukázána nejenom zdatnost české vědy, nýbrž i bohatá, uvědomělá podpora, jaké se v samostatném státě dostává národní vědě. Obsáhnet Slovník veškera česká slova a úsloví, zajisté ovšem i slovenská, v nejdůkladnějším doložení, vyčerpá plně literaturu krásnou, vědeckou i dialekty, a zejména shromáždí celé české bohatství slovní nejen snad z beletrie, nýbrž také zejména ze všech odvětví odborné práce; Slovník tedy ukáže všestrannost českého

ducha na desetitisících svérázných českých názvů pro nejrůznější řemesla, technické obory a vědu. Již v nynějším období přípravném mohl by se státi Slovník střediskem, kam by se sbíhala jazyková stránka vší národní práce, měl by býti závaznou názvoslovnou poradnou, jež by byla nadána autoritou státní. Ke všem těmto úkolům je třeba mnoho sil a velmi mnoho peněz. Akademie sama podporuje tento veliký podnik, vymykající se ve svém rozvrhu dosavadním měřítkům českého literárního života, podle svých možností; dokonce i rakouský stát věnoval Slovníku několik tisíc korun. Ale tyto podpory nikterak nestačí. První milion lístků s výpisy slov bude brzo naplněn, a přece to vše je ještě nepatrná část. Má-li věc postupovati nadějně, máme-li vůbec dohlédnouti konce, dosud neviditelného, musí se tempo připravných prací proti poslední době několikanásobně zrychliti, musí se tisíce a desetitisíce lístků rychle shromažďovati a dodaný materiál zatím zpracovávati, musí se získati další sta vypisovačů, a pak ovšem také dosavadní čtyřčlenná kancelář nepostačí zvládnouti díla lavinovitě rostoucího, a bude třeba ji rozmnožiti na desítky spolupracovníků. Pracovních sil, k tomuto účelu uvolněných, a peněz v tisícových sumách bude tu potřebí po celé desetiletí. V uskutečnění Slovníku viděl bych vrchol péče našeho státu o náš jazyk mateřský, a pokládal bych za zvláště významný doklad toho, jaký význam má vlastní stát pro národní osvětu, kdyby bylo možné připraviti k tisku aspoň začátek nového Slovníku ke stoletému jubileu Slovníku Jungmannova, tedy v letech 1935—1939.

Jest ovšem ještě jeden požadavek, který jest vysloviti české vědě za český jazyk. Ještě v letech nedávno minulých byl řešen spor, pokud je nutná nebo prospěšná česká literatura vědecká, a nechyběly hlasy, obhajující české vědecké pracovníky, kteří píší cizím jazykem, zvláště německy. Máme vskutku bohužel mnoho českých vědeckých prací, psaných cizí řečí, hlavně německou. Výtka tato se ovšem nemůže týkati německých děl z doby probuzenské, kdy jedině cizím jazykem bylo lze vzbuditi pozornost vzdělaných vrstev a zaujmouti je pro české snahy. Něco jiného však jsou německé spisy našich pracovníků z posledních desetiletí. Za dřívějších poměrů bylo lze snad poněkud chápati toto počínání, které přece nebylo většinou ničím jiným než nošením dříví do lesa, bylo lze chápati je potud, že politická slabost vskutku stlačovala českou produkci vědeckou. Této závady dnes není. Naopak ti, kdo litovali, že jejich české vědecké práce zůstanou světu

neznámy, nebudou se již toho napříště obávati, neboť politická a hospodářská váha českého státu vynutí jistě i náležitý zřetel k jeho kulturní hodnotě a rozšíří po světě i znalost českého jazyka. Dočkáme se zajisté i toho, že i české vědecké práce se budou překládati do cizích jazyků. Tento stav se vyvine sám sebou, i nebude tedy zajisté třeba vyzývati český stát, aby svou autoritou chránil práv českého jazyka na vrchol kulturní činnosti národní — na literaturu vědeckou: mezi českými vědci a odbornými pracovníky nebude zajisté nikoho, kdo by necítil dobrovolně jako čestný závazek, že kteroukoli cizí řečí lze psáti jen pro poučení ciziny o našich poměrech a o naší práci, vlastní však tvůrčí dílo vědecké že nelze psáti jinak, nežli česky (po případě s cizojazyčným resumé).[1] Stát pak bude konati jen radostný úkol, bude-li vždy, kdykoli toho bude potřeba, podporovati sepsání a vydání českého díla vědeckého ze všech oborů národní práce.

Toť jest povšechný program, jehož načrtnuti bylo povinností hned v prvních týdnech naší samostatnosti. Není zajisté propracován do podrobností, nýbrž jenom nastíněn, a bylo by snad lze ještě v něčem jej doplniti. Nevadí. Vždyť nelze ho ani dnes najednou splniti. Program ten znamená úplný převrat v poměru, v jakém byl dotud český jazyk k životu státnímu, a bude zajisté povolanými muži lépe propracován. Ale kéž jeho splnění se počne uskutečňovati hned k prospěchu českého státu a k slávě českého jazyka!

(Dokončení.)

---

[1] Na ostatní slovanské jazyky bych však této zásady nevztahoval bezvýjimečně.

Isolace malé vědecké kultury.

Napsal Jiří Polívka.

Na konci své pozoruhodné stati »O kritikách a polemikách« dotknul se dr. Frant. Weyr této palčivé otázky (nahoře XXV., 747) i bolestných jejích důsledků pro život vědecký i pro pěstitele vědy. Podle jeho mínění nelze jim jinak odpomoci, »než tím, že isolace malé vědecké kultury neprovede se do krajnosti, nýbrž naopak co možná se zmírní. Toho nelze jinak provésti, než přikloněním se (sic) k některé světové literatuře vědecké, rozumí se, že jazykovým přikloněním.« Lituje pak, že »se o tomto životním problému v poslední době« u nás »velmi málo uvažuje«.

Jsme povděčni spisovateli této stati, že se nerozpakoval postaviti tento problém v celé jeho ostrosti, a budiž nám dovoleno vysloviti zde několik skromných poznámek. Jsme přesvědčeni, že málem všickni členové naší vědecké obce, nechť si pracují v kterékoliv vědecké disciplině, zvláště ovšem ti, kteří nepracují v disciplinách specificky vlastivědných, nejednou velmi bolestně snášeli těžké následky této »isolace«. Jen těžké naše národněpolitické zápasy donucovaly naše učence, že se nepouštěli do teoretických úvah o této »isolaci«, ale za to namnoze prakticky hleděli se z ní vymaňovati, navazovali styky vědecké s některou literaturou světovou, publikovali totiž namnoze též cizím jazykem, ovšem téměř veskrze německým jazykem, kterýmž průměrně daleko více vládnou než jiným světovým jazykem. Jsouť si při tom dobře vědomi, že užívajíce cizího německého jazyka mohou zasahovati do vědeckého života mezinárodního, a nabudou-li tu zvučného jména, že tím také rozmnoží dobré jméno svého národa. V. Jagić popsal stohy papíru po německu, rozhojnil nesmírně vědomosti o slovanském světě po veškerém kulturním lidstvě a zůstal věhlasným slovanským učencem, nestal se sloupem německé vědy, třebas že většinou tiskl německy.

Čím abstraktnější jest která vědecká disciplina, čím méně souvisí se životem národa a jeho zájmy, tím nesnadnější jest po-

stavení jejího pěstitele. V první řadě jsou tu obory matematické a fysikální, dále přírodní v nejširším toho slova smyslu, ale také mnohé obory historické a filologické, které nemohou docházeti širšího ohlasu také ve velkých »vědeckých kulturách« a nalézají zájem jen u poměrně nečetných odborníků všech národů. Český orientalista aneb také romanista na př. nemůže doma nalézati čtenářů pro nějakou svou speciální vědeckou práci. Český romanista nalezl na př. rozřešení zajímavého problému v starofrancouzské poesii epické aneb prozkoumal podrobně smíšené francouzské nářečí, jímž mluví Černoši na ostrově Mauritius. Tu nemůže přece býti pochybností, že svým výzkumům zjedná platnost a své vědě poslouží skutečně jenom, když je vytiskne v některé romanistické publikaci některým světovým jazykem. Vytiskne-li je doma, zapadne úplně a nanejvýše se zaregistruje v nějakém bibliografickém hřbitově, a vědě vlastního národa vlastně ani neposlouží. Nesmíme přece se domnívati, že nějakou sebe významnější prací našeho učence se »obohacuje« ona velká literatura, jejímž jazykem jest vytištěna. Připomeňme si že u jiných »malých národů«, na př. u severských, aneb u Nizozemců a u Finů učenci podobné práce nejenom vydávají cizími jazyky, anglicky, francouzsky neb německy, než že jich vědecké společnosti, akademie samy je vydávají svým nákladem právě v tomto cizím jazyce.

Slavistům jest zajisté velice vítáno, že severští slavisté tisknou své práce jazykem německým neb ruským; kdyby je tiskli norsky neb švédsky, litovali bychom toho velice, ale sotva který slavista by se k vůli jedné neb dvěma knihám učil norsky neb švédsky. Své pak domácí vědecké literatuře by zajisté málo posloužil na př. Olaf Broch, kdyby své výzkumy slovenských, maloruských, velkoruských, srbských dialektů psal norvéžsky. V zájmu vědy jest, aby její vzdělavatelé se mohli dorozumívati. Široké pak vrstvy t. zv. inteligence každého národa bez rozdílu nemají vůbec zájmu na tom, vytištěna-li která monografie jejich jazykem čili nikoliv. Dovídají se o práci svých učenců zpravidla leda příležitostně, při jubileích a j.

Jest dvojí práce vědecká, čistě abstraktní, řešící své problémy beze všeho ohledu na okolí, zemi a národ, v jehož prostředí pracuje, a druhá postupující v nejtěsnější shodě se životem svého národa, sloužící jeho zájmům a ideálům, ovšem povždy přísně objektivní, nesestupujíc k denním heslům, do vřavy všedního ko-

lotání. Při tom zajisté postupuje se stálým zřetelem a v nejužší spojitosti s kulturním životem jak starých, zašlých starověkých dob, taktéž nové doby. Vědecká práce u každého národa, též u velkých národů jest určena výzkumu vlastivědnému v nejširším toho slova smysle. Účelná organisace vědecké práce učiní zkoumání vlastního národa, jeho minulosti a přítomnosti, zemí jim obývaných hlavním předmětem badání. Zároveň ovšem nutno dokonale probádati poměry a styky především se sousedními národy a zeměmi, politické a kulturní vlivy jinonárodní v minulosti a přítomnosti. Všecka ostatní práce vědecká, pokud není aspoň v nepřímém poměru s výzkumem vlastivědným, nečelí k povznesení kulturní a vědecké úrovně národa, jest zvláště pro malý národ, který nevládne velikými prostředky, luxus a zatěžuje vlastní činnost vědeckou. Zástupcové jiných vědeckých oborů mohou se zajisté i při organisaci takto obmezené náležitě uplatňovati. Zůstaňme při uvedených příkladech: monografie o starofrancouzské poesii epické bude zajisté ode všech radostně uvítána, ale přišel-li náš odborník k samostatným vývodům o jejím vzniku a j., učiní lépe, předloží-li je odborníkům jazykem, kterým se může s nimi dohovořiti. Také pojednání o smíšeném nářečí černošsko-francouzském může býti nám zajímavo, ba i vítáno, řeší-li důležitý problém o smíšených jazycích a jich vzniku. Ale speciální studie na př. o syntaxi v Mahabháratě, o filiaci rukopisů Pančatantry a j. buďtež předkládány odborníkům v nějakém světovém jazyce. Našemu učenci bude přece na tom záležeti, aby o své práci slyšel soud odborný a aby jeho vývody byly po případě uznány a přijaty za základ dalšího badání. V tom právě záleží pokrok vědecký. Dialektické poměry na pomezí slovensko-maloruském, na pohraničí srbskobulharském jsou pro Norvéžana nepochybně zcela irelevantní, třebas jest jich od výbojných živlů národněpolitických zneužíváno k egoistickým účelům, nalézány v nich podněty k dobývačným plánům na rozšíření državy národněpolitické, jakoby různé drobné rysy jazykové byly hlavním příznakem národním.

Považlivější jest než užívání cizího jazyka v uvedených a jiných disciplinách vědeckých, když ho užíváno tak hojně v slavistice. O tom budiž tu promluveno několik slov, rovněž zcela upřímných.

Hlavní a stěžejná díla slovanské filologie napsána jsou jazykem německým. Ústřední orgán její »Archiv für slavische Philologie« vydáván jazykem německým. A také mladší »Rocznik sla-

wistyczny — Revue slavistique« tiskne většinou články německé, ačkoliv přispívají do něho téměř vesměs jen slovanští učenci, také naši přední jazykozpytcové. Jen ruští jazykozpytcové Korš, Kulbakin a zvláště V. Ščepkin, a jednou srbský slavista A. Belić přispěli polskými úvahami. Zásadně připouští redakce každý slovanský jazyk, ale použili toho jen ojediněle Rusové Kulbakin, Sokolov a Šachmatov. Ojedinělá jest jedna srbská úvaha Belićova. Francouzsky psal pařížský slavista A. Meillet, a mimo to jednou Bulhar Mladenov. Jest to zjev příznačný a požaduje zvláštního výkladu, proto jsme tato data blíže vypsali.

Jest především důsledkem toho dominujícího významu, kterého dobyla německá věda zvláště v jazykozpytě, ve filologii vůbec. Také slovanští filologové chtějí se jmenovitě ve všeobecnějších otázkách dorozumívati s cizími odborníky. Nelze ovšem zamlčovati ještě jiné, zajisté jen dočasné okolnosti: slavisté ovládají dosud nevalnou měrou prakticky jiné slovanské jazyky, méně než němčinu. Souvisí to pak s tím, že dosud žádný slovanský jazyk se nedopracoval takového významu ve vědeckém světě, že by se mohl rovnoprávně postaviti po bok některé západní kultuře vědecké, ba ani na užším poli slavistickém. Jsou to poměry málo potěšující, a smíme důvodně doufati, že jsou jen dočasné a že dalším příznivějším vývojem se slovanské jazyky aspoň na tomto více budou uplatňovati.

Mimo jazykozpyt pojednáváno velmi hojnou měrou jazykem cizím, rovněž po výtce německým ještě o dějinách slovanských literatur, o starožitnostech a o lidovědě, a sice především v Archivě f. slav. Philologie, též po různu v jiných časopisech. Pisatel těchto řádků sám tiskl ne jenom v různých slovanských jazycích, než hojně také po německu, a přiznává se k tomu otevřeně ne snad, aby se kál, než naopak jest přesvědčen, že posloužil slovanské věci, když cizí kulturní svět seznamoval s přebohatou slovanskou literaturou tradicionální. Archiv f. slav. Philol., vydávaný již přes 40 let neúmorným V. Jagićem, měl za hlavní spolupracovníky především zástupce této vědy na německých universitách v Německu a v Rakousku, mimo to ovšem též na universitách ruských a v jiných slovanských zemích. Hlavní tíha práce ležela po celou tuto dlouhou dobu na jeho vydavateli. Co tu V. Jagić vykonal, jest takořka jedinečné v dějinách věd vůbec. Veliký význam jeho soustředil kolem jeho katedry a jeho časopisu všecky adepty vědy, a zajisté každý, zvláště nově se představující učenec pokládal to za

vyznamenání, mohl-li v Archivě debutovati. Jeho působením a vlivem věnovala též cís. akademie věd ve Vídni větší pozornost slavistice, a tak bylo ještě mnohé vážné a důležité dílo, jako o slovanských dialektech na Balkáně, vytištěno po německu. Budiž tu hned vytknuto, že fondy slovanských akademií v Rakousku a v jiných slovanských zemích nestačily na nákladné publikace toho druhu. Někde a někdy nebylo ani náležitého porozumění pro taková díla, poukazováno na to, že by se tím ubíralo prostředků na vydávání důležitějších děl — dokladů netřeba uváděti, pisatel zná je z vlastní zkušenosti.

V různých slovanských střediscích byly ovšem také činěny pokusy o podobné ústřední orgány pro slovanskou filologii, též u nás, ale nemohly se udržeti, ani podnik založený ruskou akademií v Petrohradě nepotkal se s náležitou účastí, až podnik polských učenců krakovských založený před 10 lety v užším rámci, pouze pro jazykozpyt, vyvinul se v pravidelnou revui, doplňující velice platně Jagićův Archiv.

Okolnost, s nacionálního stanoviska pro mnohé jistě trapná, že slovanská filologie pěstována jest valnou měrou cizím, německým jazykem, zaviněna jest zajisté a jmenovitě nedostatečnou vědeckou organisací. Pokus soustřediti aspoň filologické třídy slovanských akademií k jakési společné práci, který se stal nedlouho po sjezdě v Sofii, nevedl k nějaké užší organisaci. Rozbíjelo se všecko o úzkostlivou žárlivost menších a slabších akademií, obávajících se o svou samostatnost, o různé jiné obavy, vyplývající z tehdejších politických poměrů, a k tomu přistoupilo naprosto odmítavé stanovisko polské. Usneseno, tuším jen tolik, že se akademie mají od případu k případu smluviti o vydávání nějakého velikého vědeckého podniku všeobecnějšího rázu, který by přesahoval finanční síly jednotlivého ústavu.

Myslitelná a proveditelná jest součinnost slovanských učenců, a hlavně filologů pouze, když se ve svých národních jazycích budou moci dorozumívati. Prakticky jest bohužel to namnoze nemožné již pro typografické obtíže a nesnáze. Mimo Prahu a Krakov (akademická tiskárna) naráží to všude jinde na velké obtíže. V Petrohradě, v tiskárně akademie věd možno sice vytisknouti na př. české pojednání, ale kdo jednou provedl takovou korekturu, sotva bude chtíti ještě jednou takovou práci provésti. Mimo tuto jest to jinde naprosto nemožné, jak to pisatel sám jednou zkusil.

Vědecká práce obmezuje se u všech slovanských národů

takořka výhradně na vlastní národ a vlastní země. Nevěnuje se ani náležitá pozornost styčným bodům mezi jednotlivými národy a zeměmi, místy dosti značným. O samostatném hlubším prozkoumání sousedních národů a zemí nemůže hrubě býti ani řeči, výjimky potvrzují leda pravidlo. Slovanská filologie rozbíjí se nyní na řadu drobnějších filologií, stojících vedle sebe zcela samostatně, nevšímajících se jedna druhé. Tato specialisace vedla zajisté k nebývalému prohlubování, k dokonalému poznávání vlastního národa, o jakém starší pokolení, encyklopedičtější snad ani nesnilo. Ale zároveň proto, že namnoze přehlíželo, neb aspoň nevěnovalo náležitou pozornost styčným bodům, které bývaly kdysi přece dosti hojné, byť ne v té míře, jak to před lety dovozoval Jos. Pervolf, uvádělo je v zapomenutí, seslabovalo mimovolně i ony slabé styky mezislovanské, vzájemné vlivy kulturní a literární, které skutečně byly. Rozumí se ovšem, že při tom nemohlo býti řeči o utužování a sesilňování nových pojítek kulturních. Měly tu zajisté svůj vliv rozmanité půtky a nevraživosti národně-politické, a také těžké zápasy mezi některými národy. Smíme asi důvodně doufati, že nová doba setře vzpomínky starých, zašlých bojů z paměti živé a zapudí je do archivů. Potom nastane jistě v mnohých těch věcech kýžený, radostný obrat!

Český a vůbec slovanský učenec jest, aneb by aspoň mohl býti vůči isolaci malých vědeckých kultur v posici mnohem příznivější než maďarský, finský, ba i severský — jsouť si slovanské jazyky přece o mnoho bližší, srozumitelnější, než severské němčině. Jest ovšem snad přespříliš žádáno, když se slavistům vytýká přeslabá znalost slovanských jazyků, aby též jiní vědečtí pracovníci si osvojovali jakousi jich znalost, zvláště když dnes každý musí především znáti až tři světové jazyky, ba snad ještě víc! Ozvala se již jednou u nás výtka, že se přespříliš času věnuje jazykům. A přece nezbývá nic jiného, má-li se aspoň našemu učenci otevříti cesta do širého a prostranného světa slovanského a částečně odpomoci isolaci. Náš učený svět přírodovědecký a lékařský nastupoval již tuto cestu. Třeba jen důsledně a pevně na ní postupovati. Chce-li slovanská věda se jednou postaviti rovnoprávně vedle ostatních velkých vědeckých kultur světových, jest nezbytně nutné co možno úzké sdružení všech našich vědeckých sil!

Počátkem října 1918.

Ruské trecento a quattrocento.

Napsal Fr. Táborský.

I.

O starém ruském umění, a zvláště o malířství, Západ, tedy i my, ví o nemnoho více, než zvěděl Goethe. Tento všeobjímající duch uslyšel cosi o suzdalské ikonopisi (malbě ikon, posvátných obrazů) a přál si podrobnějších zpráv o tomto starém ruském umění. Obrátil se s prosbou o ně k veliké vévodkyni Sasko-Výmarské, Marii Pavlovně. Ta požádala ruského ministra zahraničních věcí, aby jí je dodal. Ministr svěřil rozkaz gubernátoru vladimirskému a dějepisci Karamzinovi. Gubernátor naprosto neporozuměl, oč jde: odpověděl, že v Suzdale ikonopisců (malířů ikon) není a že ikonomalbou zabývají se ty a ty vesnice. (Mínil lidové malíře ikon, z nichž přemnohé ne nadarmo nazývali a nazývají »bogomazy«.) Karamzin byl rovněž pohodlně lakonický: »Odpovídám krátce, abych nepověděl nic zbytečného. V materiálech k našim dějinám nenalézám nijakých zpráv o tomto předmětě« — a odevzdal věc tu Akademii umění, podotýkaje úzkoprse: »... jelikož se nemíchám do učenosti o umění«. Jak Akademie ten dotaz vyřídila, nevím; ale podle tehdejšího ovzduší v ní, kdy vkus šel za hesly klasicismu, vyzněl asi bez ozvěny.

Jak vidět, Goethe byl zvědavější, než celá tehdy Rus. Sama Rus až do našich dnů, určitě můžeme říci až do druhé desítky tohoto století XX., nebyla si úplně vědoma, jaký veliký poklad umělecký chová, který nejen obohatí a povznese musea ruská něčím zcela novým, ale vnese povznesení a novou radost do umění ruského a do duše ruské vůbec, ba jistě i do duše všeho lepšího světa.

Starého umění stavitelského, těch milých i velkolepých chrámů dřevěných na severu ruském i zděných ve střední a jižní Rusi, jež uchvacují svou originální konstrukcí, svou nevyumělkovanou malebností a dekorativností, při nichž přísná geometrie není ještě bez dětsky vroucné i dětsky bujné fantasie a citovost

mládí, často půvabně neforemná, s naprostým nedostatkem úzkoprsosti, nedospěla ještě k střízlivé vypočítavosti — tohoto svérázného umění dopetrovského přece si už více všimli, ba již také důkladněji, zvláště v době poslední. Jest to přece umění nápadně viditelné, obci i celému kraji dominující, celou obec k denní neb týdenní bohoslužbě svolávající hotovým koncertem zvonovým. Památek těch zachovalo se mnoho, ačkoliv i tu ztráty se zaznamenávají veliké. Ale s malbami bylo hůře. Nástěnné malby chrámové ze XIV., XV. a XVI. století dlouhými věky zmizely pod vrstvami sazí a prachu, milosrdnějších ještě než štětka zedníkova, která je leckde zalíčila nadosmrti; ale i ona bývala milosrdnější, nežli nešťastně domýšlivá a opovážlivá restaurace. Drobnější pak malby, tabulové, ikony, bývaly tu a tam chovány a později i sbírány jako věci posvátné a starožitné, pokud byly zajisté očím skvostnější; ale bývaly také ničeny, a to úmyslně, když stářím ztratily lesk a barvu. »Na předměty umělecké v Rusku byla vždycky jakási nepochopitelná hanba. Ničili vše, co mohli, a prostě z lásky k ničení, která jest Rusům vrozena, a z principu. Ba i ikony — posvátné relikvie — čarokrásné, z nadšení, z ekstasí vzniklé obrazy Boha a Jeho svatých, Rusové ničili zuřivě. ‚Jakmile zestárly,' vypravuje Adam Olearij, ‚že je mol pojídá (sic!), buď je pouštějí po tekoucí vodě, nechávajíce je plouti, kam jim libo, anebo je zakopávají na hřbitově anebo v zahradě mezi stromy hluboko do země.'«[1] Jiní opět dávali staré své ikony přemalovávat. Zvláště když v XVII. století vkus na Rusi se měnil a ještě více v XVIII. stol., když Petrem Velikým překotné změny nastaly ve všem, veliký počet ikon byl přemalován, byly »obnovovány« anebo si jich ani nevšímali, ani jich necenili, nemajíce smyslu pro jejich slohovou krásu, pro rytmus jejich komposice, pro vznešenost jejich linií, pro sílu jejich víry, pro lahodu jejich pokory, když světské slohy západní zavládly v Rusku i za nástupkyň a nástupců Petrových, vášnivých to milovníků staveb v XVIII. i v 1. polovici XIX. století.

Stát a církev chovaly se k těmto památkám starého umění, ještě neoceněného, zcela lhostejně. Jen jednotlivci to byli, co milovali je a sbírali. Zvláště v Moskvě bylo takých milovníků více a nejvíce mezi staroobřadci. Byli i učenci, kteří s obětavou pílí snášeli materiál k dějinám této ikonomalby. Literaturu o ní za-

[1] Bar. Wrangell ve stati »Poměščické Rusko« (Staryje Gody 1910, červenec-září, str. 20).

hájili už r. 1840 N. Ivančin-Pisarev a 1849 J. Sacharov. Roku 1856 pak D. A. Rovinskij vydal dějiny její »Istorija russkich škol ikonopisanija do konca XVII. v.«, dílo veliké píle, jež dlouhou dobu bylo hlavním pramenem vědomostí o tomto podivuhodném období ruského umění. Po Rovinském pátrali a psali o něm Buslajev, Kondakov, Lichačev, Pokrovskij, Ščepkin a j. Byly to velmi pilné a šetrné a cenné záznamy o pokladě, ale nebyl to objev pokladu, nebylo to překvapení z objevu toho pokladu. Ctihodní učenci nehodnotili správně; zůstávali na území vědeckém a nesestupovali do dílny tvůrčí duše umělcovy; nedoceňovali vnitřní hodnoty starých ikon, jejich něžných půvabů i jejich přísné krásy, jež jsou výrazem duší silné víry a silné pokory. Soudili o ní někdy zcela opačně, na př. Rovinskij i Pokrovskij. A co hlavního, hlasy jejich zůstávaly omezeny jen na úzký kruh odborníků, světlo jejich zůstávalo v jejich učeném kabinetě a nerozlévalo se do daleka široka, aby nejen osvěcovalo, ale také rozehřívalo.

Rok 1905, rok ruského »tolerančního patentu«, přispěl vydatně, že staré ikony byly vyhledávány horlivěji. Vláda dovolila otevření chrámů staroobřadeckých, po celé půlstoletí zavřených, jakož i stavbu chrámů nových. Tím nastala živá poptávka po starých ikonách a také nabídka jich, zvláště ze severu. Odtamtud přicházely ikony větších rozměrů, ikony novgorodské. Když je očistili od prachu, sazí a ztemnělého laku nebo od pozdějšího přemalování, vyšlo veliké překvapení, veliký objev, zatím ještě soukromý: objevilo se »nové, velkolepé, málo ještě komu známé umění«. A ono našlo hned své nadšence. Byli to především stavitelé nových staroobřadeckých chrámů, bratří Novikovi a Rjabušinskij, někteří moskevští sběratelé (Jegorov) a ikonopisci, umělci malíři Ostrouchov a Viktor Vasněcov a jiní. Jejich příkladem i musea, zvláště nové museum Alexandra III. v Petrohradě, věnované jen ruskému umění, jala se doplňovati své sbírky ikon, dala se do pečlivé očisty jich, ba i v duchovenstvu novgorodský arcibiskup Arsenij dal příklad tím, že sám sbíral a očišťoval ikony a zařídil museum ve své eparchii.

Konečně roku 1913 znalecká skupina milovníků starých ikon předvedla toto staré umění ze zátiší učenců a sběratelů před širokou veřejnost. Uspořádala v Moskvě výstavu starého ruského umění prostřednictvím Moskevského archeologického ústavu císaře Mikuláše II. a tato výstava stala se sensací pro celé inteli-

gentní Rusko. Údiv, radostný, zbožný údiv zašuměl Ruskem. Došlo k veřejnému objevu vzácného pokladu uměleckého a k uvědomění o jeho pravé ceně umělecké. Výstava tato zjevila celému světu, že Rusko získalo ohromné umělecké území v minulosti, že si století XIV. a XV. vypiňuje podivuhodnou uměleckou kulturou, že do dějin umění vnáší své vlastní trecento a quattrocento, své primitivy.

Odtud ten údiv radostný, údiv zrovna zbožný. Uvedu jen zatím, co napsaly dva nejvážnější umělecké měsíčníky: »Staryje Gody«, věnované výtvarnému umění všech dob až do polovice XIX. stol., a »Apollon«, mluvčí ruské moderny, zasvěcený umělecké kultuře vůbec, hlavně pak doby naší a především ruské. »Tak nenadále před námi objevila se ohromná nová oblast umění, věrněji řečeno — objevilo se celé nové umění. Divno si pomysliti, že ještě nikdo na Západě neviděl těch silných a něžných barev, těch mistrných linií a produševnělých tváří. Rusko rázem se ukázalo jediným majitelem jakéhosi zázračného uměleckého pokladu« — píší »Staryje Gody« (Muratov).[1] Věří, že »neprojdou ani 3—4 roky, kdy o podobné výstavě Evropa bude snít a kdy ruská ikonomalba vejde čestným hostem do západních muzeí«.

Stejně uchvácen rozepsal se měsíčník ruské moderny:[2] »Tato výstava — událost. Ba více — zjevení pro nás všechny; ne-li počátek nového uměleckého poznání v Rusku?... Opravdu, pootevřely se dveře do země pohádkových pohledů. A my stojíme před nimi zbožně nadšeni, stydíce se za svou nevědomost...« Stará ikonomalba byla až dosud »oblastí archeologie, ikonografie, paleografie a jiných vědeckých disciplin. Ne uměním.« Ale přes to všechno jest i oněch učenců zásluhou, že »ikony vystoupily před námi v bývalé své slávě, a rozčileni libujeme si ve svém starém malířství (malířství v nejvyšším významu slova!), a opakuji, obzvláště v ikonách novgorodských maleb. Tu před dávnými věky nejmenovaní mistři jakoby uskutečnili to, o čem my sníme od té doby, co přestalo radovati nás racionalistické umění XIX. věku, — to, čeho se tak nedostává nám, kteří jsme se připravili o důvěru, nám, zmrzačeným vrstevníkům Edisonovým: symfoničnost barevných sloučenin, moudrá podmíněnost kontur, malebný rytmus komposice a nad to všecko — překrásná duchov-

[1] Staryje Gody 1913, duben: P. Muratov, Epochi drevne-russkoj ikonopisi, str. 31.

[2] »Apollon« 1913, 5: Vystavka drevne-russkago iskusstva, str. 38.

nost umění, hluboká obsažnost jeho, klidná srozumitelnost, v nerozlučném sloučení s dokonalostí formy. V tomto vybraném a zároveň naivním mistrovství našli jsme své primitivy... To naplňuje nás nadějí v budoucnost ruského malířství a za to především vzdáme nadšené díky těm znalcům a sběratelům ikon, jimž jsme zavázáni za uskutečnění této podivuhodné výstavy«. — Toť »skutečnost, která převýšila naše tuchy, všecky sny, nesoucí se k ikoně«, praví druhý hlas v témž »Apollonu«;[1] »sklonivši se a obnaživše hlavu stáli jsme před pokladnicí ohromných uměleckých bohatství, a zdá se, že nemůže býti už nijakých pochyb o tom, že naše minulost je nekonečně krásnou, velikou minulostí a že, stojí-li ještě nad něčím se zamysliti, tož ovšem nad těmi počátky, které zrodily tak vysoké umění, svědčící o neomylném vkuse, nevyčerpatelné vynalézavosti, o dokonalé technice a o nepochopitelném duchovním napětí, které stvořilo jakousi zemi modliteb, zalitou nekonečnou duševní radostí, jako světlem, nemajícím pramene, třepetným, ozařujícím a tichým«... V ikonách těchto možno uvidět, »jakou uměleckou kulturu mělo kdysi Rusko, stvořivší, jako Italie trecento, na základě byzantského dědictví svůj rozkvět. Tu není už exotika, ne provincialism a ovšem ne jakási klášterní, v sobě zamknutá kultura, nýbrž veliká epocha, rozkvět umění, v obecném výsledku rovnoběžný vlašské renaissanci, svázané se jmény Giotto a Beato Angelico, a bez pochyby ještě den nebo dva, a všem bude očividna vzájemnost západní a ruské kultury alespoň ve XIV. století... Celá řada ikon tohoto stylu (novgorodského) svědčí o hlubokém citu pro barvu a linii i o ohromném duševně-náboženském napětí, dostihujícím někdy nejhlubšího tragismu, té prostoty a truchlivosti, kterými ovanuty jsou stránky evangelistského vypravování — toť lakonický, monumentální, vznešený sloh ranní renaissance, ale zároveň toť — ruská intimnost, duše prostá, nekonečně věřící.«

A zajímavá shoda: tento rozkvět starého ruského malířství, školy novgorodské, dál se v touž dobu, kdy u nás, a hlavně v Praze, rozkvétala čarokrásným květem, vznešeně a něžně, jako kvítí v čarovném lese, česká škola malířská.

Proud uměleckých forem, vylévající se z Byzancie — žel, nám tak málo známé! — rozléval se touž dobou, v XIV. století, na západ i na východ, všude přibíraje nových odstínů a dalších

[1] Nikolaj Punin v »Apollonu« 1913, 5, str. 39—41.

přeměn, na západ přes Italii do Francie a odtud na východ až do zemí německých a českých; na východ pak bezprostředně přímo do Ruska.

Druhé desítiletí XX. věku stalo se tedy předůležitou dobou v dějinách ruské ikonomalby. Nastala možnost »přistoupiti k jejím dějinám« a oceniti ji. Objevem velikého počtu ikon novgorodských a očistou jich převrátily se zrovna soudy o ní. Není už plnou pravdou, co se psalo v učených spisech o ikonomalbě XIV.—XV. století, neboť učenci oni neznali staré novgorodské ikonomalby v původním, prvopočátečném stavu. Nad to ještě vedle ikon objeveny byly a prozkoumány i nástěnné malby v novgorodských chrámech a fresky znamenitého Dionisia ve Ferapontově klášteře (z r. 1500) a těmito výzkumy mění se podstatně datování ikon: »ne století XVI. a XVII., nýbrž XIV. a XV. století jeví se epochou vysoce rozvitého umění« malířského v Rusku.

P. Muratov napsal o tom velkou studii »Ruské malířství do polovice XVII. věku« do Grabarových »Dějin ruského umění« (díl VI., str. 5—406), která jest pro západní svět novinkou. Pokládám za nutno seznámiti s ní náš český svět.

II.

Staroruské malířství nebylo dosud ani jednou předmětem badání v celém svém rozvoji a především se stránky umělecké; ani jedno západoevropské museum nevtřídilo je do svého systematického sbírání; v pracích nejpřednějších souvěkých učenců o umění byzantském, Diehla, Milleta, Daltona, Strzygowského, zůstává prázdným místem. V Rusku všímali si ho, jak již řečeno, už dávno, ale více jako památky historické a posvátné, tedy ne se stránky estetické, ba hleděli na ně jako na jeden z projevů »strnulosti staré Rusi do XVII. století i v literatuře i v duševním životě vůbec«, jako na cosi nedokonalého.

Památky jeho jsou dvojí: malby nástěnné a ikony na dřevě; v druhé řadě miniatury rukopisů a výšivky. Nástěnné malby jsou dosud málo prozkoumány. Dosud jen, a to nedávno, fresky chrámu sv. Feodora Stratilata a chrámu Proměnění Spasitelova na Trhové straně v Novgorodě, fresky Urpenského chrámu v Moskvě a chrámové fresky v klášteře Ferapontově; ale jest jich mnoho ještě ze XIV. až XVI. stol. na místech pustých a těžko přístup-

ných, kde očekávají vysvobození a zmrtvýchvstání své zpod vrstev řemeslného přemalování nebo zalíčení. Za to ikon, ne řemeslných, ale duchem uměleckým proniknutých, jest v chrámech i v soukromých domech ruských veliké množství. Ale v původním stavu, v překvapujícím jejich koloritu, nezatemněném prachem, špínou, přemalováním, neočištěných od nevlídných těch pozdějších vrstev, jest jich poměrně málo. Jsou jen v museích, obrazárnách (v Museu Alexandra III. v Petrohradě, v Tretjakovské galerii v Moskvě) a v soukromých sbírkách Ostrouchova, Lichačeva, Rjabušinského, Jegorova a j.) a pak v chrámech staroobřadeckých v Moskvě. V pravoslavných chrámech jsou ikony většinou zastřeny »oklady«, (reliefně vystupující napodobeninou ikony, provedenou buď v kovu drahém, ve zlatě a stříbře, nebo jen pozlaceném a postříbřeném, s otvory pro hlavu a ruce svatých osob, na ikoně namalovaných), vešlými do módy koncem XVII. stol.; v XVIII. stol. už skoro vesměs staly se obyčejem.

Mezi ikonami XIV.—XVI. stol. není ani dvou stejných. Analyzou slohovou možno určiti několik jednorodých skupin a v každé z nich vyšší její typ, uměleckou její charakteristiku. Slohovým cítěním zabírá ruské malířství jedno z prvních míst v řadě s ostatními. V každé té skupině jsou i prostřední i špatné práce; ale ku podivu, i ty špatné a prostřední práce zachovávají obecný sloh celé skupiny. Cit pro sloh v staroruském malířství vyjadřuje se převládou živlů formálních nad živly obsahovými. Ruský umělec vkládal všecku duši svou do formálního traktování tématu, uměje při tom býti hluboko individuálním ve své kompositi, ve své barvě, ve své linii. »Neosobním, epickým uměním možno proto pokládati staroruské malířství jen v tom smyslu, v jakém na př. Berenson přikládá ten termín k malbě Piera della Francesca, stavě ji proti malbě emociální, dramatické. Emoce skoro nikdy nevyjadřuje se ruskou freskou nebo ikonou. Dramatičnost zmenšila by slavnostní smysl svatosti. Ruský umělec nikdy se neosmělil zesilovati děj svatých obrazů přidáváním svých vlastních citů a duševních vzruchů. To uchránilo téměř do samého konce ruské malířství od vulgárního emocionalismu — od exprese, která přinesla tolik škody evropskému malířství po Raffaelovi.« Není však ani vypravovatelem ruský umělec. »Ruská freska a ikona skýtají řídký příklad umění čistého, majícího velmi malou spojitost se životem, živícího se ze sebe, žijícího a rozvíjejícího se ve vlastních tradicích. Nejenom nikdy nezobrazují

život, zůstávajíce vtělením idejí náboženských, básnických a čistě malířských, nýbrž i výlučně málo bývají dotknuty zavátím skutečného života.« Mínění o ‚epickém' a lidovém rázu jejich nedá se držeti. Lidové umění sotva kdy bývá proniknuto takovým čistým idealismem a takovým hlubokovědomým zachováváním slohové tradice. Sotva by také dovedlo se zdržet od zobrazování všedního života, domácí předmětnosti, od vůkolního ‚malého světa'. Toho však není v nejlepších pracích XIV. až XVI. věku; naopak ony jsou proniklé jakýmsi přirozeným aristokratismem ducha i formy.

Typy obličejů za to mohou býti uznány národními, srovnáme-li je s typy řecké a jihoslovanské ikony; ale nikoliv podle přírody a skutečnosti. Jest to čistě národní umělecká idea, nemající přímé spojitosti s přírodou a skutečností. Tak vznešený obraz ruského Krista nemluví nám o tváři ruského člověka, nýbrž o duši a o světě idejí ruského člověka. Ruské umění může hrdě říci, že vytvořilo absolutně krásné umělecké vtělení Spasitele a vykonalo takto, nač nemělo sil vlašské ani severoevropské malířství nejlepší doby. S Madonnami vlašských a staroněmeckých mistrů mohou býti srovnána i některá zobrazení Boží rodičky. Obličeje andělů vyjadřují nejjemnější a nejušlechtilejší ideu krásy, kterou ruští umělci zdědili po Byzancii a vypěstovali jaksi obzvláště pečlivě. Obličeje svatých zachovávají přísnost slohovou i tehdy, kdy lze mluvit o jejich portretnosti. Ruský umělec málo se staral o zobrazení vnitřních hnutí a rovněž málo ho vábilo zobrazování vnějšího pohybu. Tato nepohnutost vyplývá z idealistické osnovy ruského malířství. Nechce porušiti posvátnosti obrazu a zaměnit jeho vněčasovou jednotu episodičností. V ruském malířství tomto není myšlenky o posloupnosti časové. Nikdy nezobrazuje okamžiku, nýbrž jakýsi nekonečně dlící se stav nebo jev. Takto prý umožňuje nazírati na zázrak.

Do XVII. století hraje v ruském malířství hlavní úlohu to, co je »hlavního«, nikoliv zvláštnosti, jednotlivosti. Malá je láska k předmětnosti. Krajiná bývá zcela ideální, jaké není v přírodě: hory, stromy, budovy. Ne k tomuto světu chtěl vábiti pozorovatele umělec, a k onomu.

S uměním Východu na první pohled svazuje ruskou malbu také prostorovost, jak ji ona pojímá. Nesnaží se ujíti s obrazové plochosti jak možno nejhlouběji nebo vystoupit jak možno nejvíce na venek; ale nijak nemůže býti přiřaděna k umění sta-

rého Východu nebo Číny a Iranu. Určitá hloubka v ruské fresce a ikoně jest; ale je to malá hloubka.

Silné jest v nich cítění architekturní; přirozená jest tedy veliká úloha, kterou v nich hraje architektura forem — komposice. Ona byla prvním žákonem umění, vedla umělce k mocné staré tradici, která byla v podstatě své tradicí slohovou, dekorativní. Ruské malířství neztrácelo nikdy tak samého zájmu ke komposici, jak ztráceli jej vlaští mistři XIV. a XV. věku a Španělé a Flámové XVI. věku.

Mistrně vládl starý umělec linií a podivuhodně pojímal siluetu. V linii vyjadřoval svou věrnost k tradici; v barvě své individuální náklonnosti. Po barvě především lze rozeznávati školy a individuálnosti v ruském malířství. Kolorit byl skutečnou živou silou ruské fresky a obzvláště ruské ikony. Ze všeho bohatství básnického citu ruského umělce a z veškeré jemnosti jeho uměleckého vkusu skládala se tato živá síla. Není pravda, co se tvrdívá v cizích učených pracích archeologických, že znaky ruské ikony jsou temnota, mračnost a neradostnost; opak jest pravda. Síla a »radost« barevná jest v ní všude. Ona překvapuje intensivností barvy odděleně vzaté, jako nejlepší příklady antické malby nástěnné, ale i spojením několika barev. Nepřechází tu barva v barvu, nýbrž staví se vedle sebe. Staroruská malba jest jednotonná a mnohobarvá.

Dělí se obyčejně, podle Rovinského, na tři školy: novgorodskou, moskevskou, stroganovskou. V nich byly silné individuality: Feofan Řek, Andrej Rublev, Dionisij. Již jenom díla těchto mistrů dostačí, aby staroruské malířství mohlo býti nazváno plným právem jedním z velikých umění. Bylo původním výrazem duchovního života veškerého národa.

III.

Původ svůj vede staroruské malířství z Byzancie a to výhradněji, než umění italské a umění mohamedánského Východu. Na umění byzantské hledělo se dlouho jako na »umění mrtvě narozené, které po krátkém rozkvětu dožívalo svůj věk v dlouhém a neplodném úpadku«. Učené práce Rusa Kondakova, Francouzů Milleta a Diehla a Angličana Daltona zvrátily takové falešné hledisko. Umění byzantské, jako každé jiné umění, má

svůj organický vzrůst, svou evoluci, své změny: má svůj rozkvět za Justiniána v VI. věku, svou renaissanci v X. až XII. věku za dynastií Makedonské a Komnenů, a má svůj druhý rozkvět ve XIV. věku za Paleologů.

Po pádě Byzancie a balkánských říší stalo se Rusko vůlí osudovou dědicem tohoto velikého tisíciletého umění. V XV. a XVI. století ne Kreta, ne jihoitalská města, ani ne Athon, nýbrž Novgorod a Moskva staly se hlavními městy umění byzantského základu. Novgorodští mistři pracovali tehdy pro chány Zlaté Ordy, malovali pro Němce hansovské kolonie v Novgorodě, pokryli freskami, až dosud zachovanými, kapli Sv. Kříže v Krakově. Tím právě, že Rus odloučena byla od Evropy, zachovalo ruské malířství veliké tradice byzantského umění a udrželo tajemství tohoto umění , na které Západ dávno již zapomněl. Ale ono zachovalo zároveň některé tradice umění mnohem ještě staršího a znamenitějšího — malířství antického, téměř zcela zaniklého. Ajnalov a Strzygowski dokázali skvěle hellenistické upomínky v byzantském umění VI.—XI. stol. S neobyčejnou silou probudily se tyto antické reminiscence v umění Paleologů XIV. až XV. věku. Tehdy »Konstantinopol zůstával pořád ještě střediskem vysoké duchovní kultury. Školy jeho kvetly. Žáci sbíhali se sem se všech konců hellenského světa, ba také z ciziny. Učili tam lidé vynikající: filosofové, kteří vykládali Platona a Aristotela, filologové a gramatikové, kteří svými pracemi o jazyku a o klasických tekstech jevili se důstojnými předchůdci humanistů Renaissance. Znamenití theologové podporovali téže doby v církvi účinné a mocné hnutí ideové. Ale Konstantinopol byl nejen hlavním městem učenců a eruditů: on byl způsobilý k tvoření, on vydal řadu spisovatelů, vládnoucích originálním nadáním, řadu dějepisců, humoristů, pamfletistů a básníků, řadu hvězdářů, lékařů a přírodovědců, kteří, podle slov Krumbacherových, prokázali přírodním vědám nemenší služby, než Roger Bacon na Západě. Všecky síly říše se spojily v tomto posledním Obrození, jež předcházelo evropskému humanismu a velikému duševnímu hnutí XV. věku.«[1] »Možno-li, aby v takovém prostředí zůstávalo nehybno jediné umění?« ptá se dále Diehl a ukazuje na hojnost staveb, fresek a na řadu příznaků na nich, svědčících o spojitosti umění byzantského XIV. věku s uměním hellenistským. Také ru-

[1] Charles Diehl, Manuel D'art Byzantin. Paris 1910, str. 701. (Citováno podle Muratova.)

ský učenec Ajnalov dokázal, že hellenistské tradice nikdy neumíraly v umění byzantském.

Nekvetlo však v Byzancii jenom umění náboženské, nýbrž také světské. Stěny cařihradských paláců a domů byly pokryty freskami, zobrazujícími dějinné a rodinné události, krajinami, skupinami podobizen. A poněvadž toto světské umění neznalo obrazoborců, mohly se v něm lehce udržet staré hellenistské a asijské tradice.

Byzancii tedy děkuje stará Rus za krásu mnohých svých fresek a ikon. Také architektura v nich připomíná překvapujícím způsobem architekturu pompejských fresek a římských sádrových reliefů. Stupňovité skály jsou v nich zrovna jako v byzantských. Ba i allegorické figury antické nalezneme v ruských freskách a ikonách. A půvabné postavy ženské některých fresek a ikon jsou skutečným dědictvím antiky, a nikoliv italské renaissance, jako na př. na fresce »Narození Bohorodičky« v klášteře Ferapontově; ony jsou předchůdkyněmi italské renaissance, zrovna jako na př. figury pařížského Žaltáře. Také technika starých ruských ikon — voskové barvy (enkaustika), jimiž malovali ruští mistři na desce pokryté sádrou — je táž, jaká jest na hellenistských podobiznách, nalezených v egyptských hrobkách.

IV.

První doba staroruského malířství jde od začátků křesťanské civilisace v Rusku do vpádu Mongolů; jest to tedy století XI. a XII. Vpád mongolský, století XIII., jest nejtemnější dobou ruských dějin umění. Mezi freskami Proměnění Páně na hoře Neredici z r. 1198 a freskami novgorodských chrámů XIV. věku není známa ani jediná věrohodná a významná památka umělecká.

Domongolská doba tato jest jen úvodem, praehistorií, za kterou následuje historie. V památkách jejích není národních rysů a vlastností. Jsou zajímavější pro historika umění byzantského než pro historika umění ruského. Jsou na březích Dněpru a na březích Volchova — v Kijevě, Novgorodě, Vladimíru, ve Staré Ladoze.

Kníže Vladimír, přijav křest v Korsuně, vyvezl odtud ikony, kříže, knihy a také dvě sochy a čtyři měděné koně, podobné oněm antickým koním, co zdobili náměstí cařihradské, a těm, co Be-

nátčané vyvezli z Cařihradu a postavili si na chrámě sv. Marka. Dal také hned r. 989 vystavěti chrám »Desjatinnuju cerkov« a vyzdobiti jej, jak letopis vypravuje, od mistrů z Řecka ikonami, a proti němu dal postaviti ony čtyři bronzové koně. Chrám tento se nezachoval; zničili jej Tataři. Ale zachoval se druhý, od Jaroslava I. r. 1036 založený, chrám sv. Sofie. Také on byl od mistrů řeckých nádherně vyzdoben mosaikami, jichž zbytkům rozměrným a krásným dosud možno se obdivovati. Zachovaly se v něm také fresky, žel, v polovici předešlého století hrubě restaurované, jež zobrazují hry, honby a zábavy na cařihradském hipodromě za přítomnosti císaře a císařovny a také knížete Jaroslava I. Tento kníže, i nástupci jeho, přál si udělat z Kijeva druhý Cařihrad. Povznesli jej vysoko. Adam Brémský řekl o něm, že jest »aemula sceptri Constantinopolitani et clarissimum decus Graeciae«, a Dietmar Merseburský vykládá, že to veliké a mocné město má na 400 chrámů a 8 náměstí. Množství umělců pracovalo tam v XI. a XII. věku mosaiky, fresky, ikony, kříže, bohoslužebné nářadí; byly tam i knížecí dílny pro práce emailové. Také jiné chrámy byly vyzdobeny drahocennými skvosty těmito, veliký chrám Pečerského kláštera z r. 1073, veliký chrám Michajlovský z r. 1108, chrám sv. Kirilla Alexandrijského z r. 1140; ale dochovaly se v nich jenom zbytky bývalé nádherné výzdoby.

(Pokračování.)

Bezplatná právní porada a ochrana.

Napsal Josef Tomas.

(Pokračování.)

Holandsko. V Holandsku opírá se bezplatná právní porada o iniciativu státu, jež nejen v tom záleží, že u všech soudů nacházejí se zvláštní »Bureaus van Consultatia«, nýbrž také ve vydatné podpoře, kterou stát uděluje všem právním poradnám, jež jsou po celé zemi zřízeny a vydržovány soukromým spolkem »Zentraal Bureau voor soziale Adviezen«. Stát spojil svou podporu jedině s tou podmínkou, že také obce budou subvencemi podporovati soukromé poradny. První poradna na tomto základě byla založena v Amsterodamě r. 1911; stát dává jí roční příspěvek 3600 K a obec 12.800 K.

Kromě toho zřídil samostatnou poradnu spolek »Ons Huis« (Lidový dům) v Amsterodamě; právní zástupci zasedají tu jednou týdně a dávají asi 1000 porad do roka. Podobnou poradnu založil »Ons Huis« v Haagu, která dává asi 800 porad ročně, »Volkshuis« v Leidenu projednává asi 500 případů ročně. Tyto porady jsou přístupny všem chudým a méně zámožným občanům buď zdarma nebo za mírný poplatek.

V mnohých městech holandských nalézají se »Bureaus voor Arbeidersrecht«, zřízené křesťanskými nebo nestrannými spolky nebo konečně socialistickými organisacemi. První jsou omezeny na souvěrce, dělnické na organisované členy. Amsterodámské bureau projednalo v r. 1911 2000 případů (z čehož 411 týkalo se mezdních sporů, 461 daňových věcí a 187 činže). Ve městě Groningen mladí advokáti sami zřídili bezplatnou právní poradnu.

Anglie. Bezplatná právní porada v Anglii je soustředěna v hnutí zvaném Poor man's lawyer, které vzniklo r. 1891 a má v Londýně 24, na venkově 15 úřadoven, zpravidla spojených s místními »Law Societies«. Advokáti, kteří za svou činnost ne-

jsou honorováni, udělují tu bezplatně právní poradu, při čemž četná opatření zabraňují, aby svých styků s klienty nemohli využitkovati ve prospěch své prakse. Činnost těchto úřadoven omezuje se většinou na pouhou poradu, a jen zřídka spolek platí straně zástupce před soudem. Vylíčené hnutí trpí byrokratickou zdlouhavostí a přílišným formalismem, takže neodpovídá podobným pokročilejším institucím v jiných zemích.

Vznik tohoto hnutí je zajímavý. Na jaře r. 1891 počal v jednom lidovém domě Mansfield House Settlement londýnský barrister jako právní ochrance chudých (poor man's lawyer) jednou týdně udělovati poradu. Zařízení osvědčilo se tou měrou, že již r. 1911 byly v Londýně 24 takové stálé úřadovny, mezi nimi největší ve známém »Toynbee Hall«. Na venkově jsou podřízeny právnickým spolkům (law societies), které sestávají z advokátův a mají velký vliv. V Manchestru a Liverpoolu mají tyto úřadovny seznamy advokátů, kteří přijímají zastoupení za snížené sazby; tito zástupci bývají pak po řadě bráni k líčením.

Anglické poradny jsou otevřeny zpravidla jednou týdně od 7 do 8 večer. V prvním pokoji úředník sepíše se žadatelem protokol, v němž uvede jeho personalie, určí pořadové číslo a pokoj, do kterého se žadatel odebere k poradě. V četných případech bývají napřed vyšetřeny majetkové poměry žadatelů, aby poraden nezneužívali lidé majetní.

Francie a Belgie. V obou těchto zemích je bezplatná právní porada teprve v prvním období svého vývoje. Ve Francii udělují ji bezplatně advokáti v t. zv. Bureaux de consultations gratuites, zřízených při větších soudech na venkově. Kromě toho založily některé obce na př. Paříž četné úřadovny ke stejnému účelu. Podobné poměry jsou i v Belgii, avšak »bureaux« jsou zřízeny u všech soudů ve městech i na venkově a poradu udělují mladší advokáti bezplatně.

Rusko. »Rada přísežných advokátů« zřídila v Petrohradě několik úřadoven pro bezplatnou právní poradu, které jsou pod dozorem vlády a které jsou nuceny složiti peněžitou záruku. Ve Finsku jsou právní poradny zakládány obcemi a spojovány s chudinskými úřady; nejstarší podobné zařízení je v Helsingforsu (od r. 1885), kde kromě toho r. 1911 obec založila samostatnou a veřejnou právní poradnu, vedenou dvěma advokáty, jimž je však zakázáno přijímati soukromé spory klientů. Tato úřadovna

podléhá dozorčímu výboru, který zkoumá její činnost a docházející stížnosti.

Amerika. Spojené Státy Severoamerické byly zvláště vhodnou půdou pro vznik bezplatné právní porady, které nastal důležitý úkol ujímati se přečetných vystěhovalců, chudých a neznalých ani řeči ani nových poměrů, v nichž chtěli se uchytit a kteří namnoze byli vydáni vykořisťování. Proto bezplatná právní porada vyplynula tu z daných poměrů jako nutný důsledek, a první její úřadovny byly založeny nejprve v přístavních městech již r. 1876. Právní porada prohloubila se ve Spojených Státech v právní ochranu, která účinně zasahuje do veřejného života zastávajíc se svých klientů proti soukromým osobám i proti úřadům a vynucujíc jim jejich právo. Tato instituce vyvinula se tu následkem nepříznivých právních poměrů tou měrou, že zasluhuje podrobnější zmínky.

Právní porady — Legal Aid Societies — jsou rozšířeny po celých Spojených Státech, a na sjezdu konaném 15. listopadu r. 1912 v Novém Yorku uzavřely svaz, který již v následujícím roce měl 50 členů.[1] Právní ochrana těchto spolků vztahuje se na vystěhovalce všech národností, pro něž jsou namnoze zřízeni tlumočníci a ujímá se v jižních státech i černochů, kteří jsou jinak všude odstrkováni.

Zvláštní politické poměry v Americe, kde dle výsledku voleb brzy ta, brzy protivná strana ovládá veřejný život, způsobily, že spolky pro udělování bezplatné právní porady ve Spojených Státech jsou vesměs soukromé a že nepřijímají zásadně žádných příspěvků ani od státu ani od obcí, aby si zachovaly úplnou nezávislost na politických stranách. Před několika roky sněm novoyorského státu přijal zákon, dle něhož měl býti spolku hlavního města každoročně dáván příspěvek 125.000 korun; avšak spolek odmítl tento velký dar z uvedeného důvodu.

Jen dvě výminky jsou, které dokazují, že odmítavé stanovisko spolků pro bezplatnou právní poradu je správné v zájmu jejich nezávislosti: stát Oklahoma dle platného zákona vydržuje veřejného obhajce (public defender) chudých, který však mění se téměř při každých volbách dle toho, která strana zvítězí, takže vzniká právní nejistota. Druhou výminku tvoří Kansas City ve státě Missouri, kde obec vydržuje úřadovnu pro bezplatnou práv-

[1] Údaje v této stati pocházejí převahou z r. 1913, novějších, kromě Německa, nebylo možno za nynějších poměrů opatřiti.

ní poradu; avšak také zde mění se osoby funkcionářů, obhajců i soudců s každým novým vítězstvím politických stran.

Za příklad nezávislé právní porady ve Spojených Státech budiž uveden spolek v Novém Yorku. Tento spolek vydržuje ve městě 7 úřadoven a platí 25 právních zástupců, s nimiž každý rok obnovuje smlouvy s tou podmínkou, že nebudou míti žádné jiné zaměstnání, zejména ne advokaturu, pokud jsou v jeho službách. Vydání hradí se hlavně z darů a činí ročně asi 230.000 korun, při čemž projedná se asi 40.000 případů. Novoyorský spolek neomezuje se však pouze na poskytování právní porady a ochrany (informování a zastupování před soudem), nýbrž obírá se také všeobecnými otázkami, které plynou z právního a sociálního života; v tomto směru podal dle nabytých zkušeností kongresu návrh nových zákonů k ochraně námořníků a přistěhovalců, dále zakročuje proti lichvářským podnikům a je ve spojení s četnými jinými spolky, které pečují o veřejné dobro. Kromě toho vydal populární knihy »Sailor's Log Book« a »Domestic Employment« obsahující poučení o služebních smlouvách, o právech a povinnostech námořníků a domácího služebnictva.

Dle svých stanov sleduje novoyorský spolek účel poskytovati právní poradu a ochranu všem, kteří si jí nemohou sami opatřiti. Členem spolku může býti kdokoliv, příspěvky jsou odstupňovány. V čele spolku je výbor sestávající z 21 členů, z nichž třetina každoročně znova se volí. Se zvláštní péčí usilují novoyorské poradny, aby sporné záležitosti byly urovnávány smírnou dohodou; přes to však v roce 1913 nepodařilo se docíliti smíru ve 2448 případech (tedy asi 6% všech případů), které pak spolek svými zástupci před soudem zastupoval a z nichž asi 80% vyhrál. Shledá-li poradna, že klient není v právu, odmítá jej, což zvláště zhusta se děje při svévolném porušování služebních smluv.

Na rozdíl ode všech evropských zemí žádají novoyorské právní poradny od svých klientů za každý případ poplatek 10 centů (asi 50 h); jsou to nepatrné příspěvky, jejichž souhrn tvoří sotva sedminu všech příjmů spolku, mají však ten mravní význam, že klientu dodávají pocitu sebevědomí; lidé kupují si své právo na poradu, platí za ni a přicházejí po druhé zase s důvěrou. Těm však, kdo nemohou zaplatit, dostane se porady zdarma. Kromě všeobecných úřadoven vydržuje novoyorský spolek několik speciálních pro námořníky, pro židy, černochy, Iry, Italy atd. ve čtvrtích jimi obydlených.

Německo. V žádné zemi není bezplatná právní porada tou měrou rozšířena, organisována a zároveň tak rozvrstvena, jako v Německu. Stát, obce, spolky, politické strany, náboženské organisace, dělnictvo i zaměstnavatelé súčastnili se této práce zakládajíce úřadovny jednak nestranné a všeobecné (státní, obecní, část spolkových), jednak speciální, přístupné pouze členům určitých stran politických, konfesí a zaměstnání; bezplatná právní porada, udělovaná v úřadovnách tohoto druhého druhu slouží — vedle svých vlastních cílů — také šíření ideí, jež tyto organisace zastupují.

Proto je možno rozděliti bezplatnou právní poradu v Německu dle její povahy na tyto druhy:

1. poradny obecní a státní, 2. poradny všeobecně prospěšných spolků, které se jí úplně věnují, 3. poradny ženských spolků, 4. poradny dělnických spolků, 5. poradny zaměstnavatelských spolků, 6. poradny konfesijní, 7. poradny politických stran, 8. poradny spolků soukromých zřízenců, 9. poradny venkovské.

V tomto rozdělení nejsou však pojaty právní porady, které poskytují úřady, pojišťovny a podobné veřejné instituce v mezích své činnosti; jsou to zejména: soudy, policejní a jiné státní i samosprávné úřady, obchodní, živnostenské a zemědělské komory, pojišťovací úřady, svaz pojištěnců, ústředna a spolky pro ochranu mládeže, různá církevní sdružení (zvláště ve sporech o rozvod!), poradna pro vystěhovalce atd.

Největší počet poraden mají dělnické sekretariáty, neboť ochranné zákonodárství, pojišťování, mezdní smlouvy a pod., určené pro veliký počet zaměstnanců, poskytují rozsáhlé pole činnosti; asi 30% všech porad týká se sociálního zákonodárství, 15% mezdních smluv, 25% ostatních oborů občanského práva, 15% obecních a státních záležitostí. Avšak i dělnické poradny jsou roztříštěny dle odlišného zbarvení jednotlivých stran, které namnoze používají této činnosti jako agitačního prostředku k získání přívrženců.

Menší význam mají poradny zřízené podnikateli velkých průmyslových závodů pro vlastní zřízence, dále poradny politických stran, poradny vyznavačů jednotlivých náboženství (evangelického a katolického) a poradny žen, neboť všechny jsou omezeny na úzký kruh svých příslušníků. První podnikatelská poradna byla zřízena již r. 1897, první

politická r. 1895, přes toto stáří nevzrostly však tyto poradny ani početně ani vnitřně.

Všechny tyto právní poradny mají příliš stranický charakter a nemohou býti vzorem. Potřebám právní ochrany nemajetných vrstev vyhovují jedině nezávislé a všeobecně přístupné porady, zřizované obcemi nebo spolky, které si tuto činnost vytkly za svůj výhradný cíl.

První poradny tohoto druhu vznikly v Německu v letech devadesátých předešlého století, a vzorem většiny z nich byla poradna založená r. 1895 sociálním museem ve Frankfurtu n. M. Nejvíce jich bylo zakládáno v posledním desítiletí, když totiž pruská ministerstva obchodu a vnitra nařídila svým podřízeným úřadům, aby doporučovaly obcím zakládati je, a za tím účelem byly poskytnuty státní příspěvky. Roku 1896 byl utvořen svaz bezplatných právních poraden v Německu, který na sjezdu konaném v říjnu r. 1913 v Norimberku za účasti zástupců z četných cizích zemí navázal styky s právními poradnami v celé Evropě a v Americe za účelem vzájemné podpory při zastupování nemajetných klientů.

O stavu těchto poraden a rozsahu jejich činnosti svědčí připojený přehled A, sestavený dle poslední zprávy z roku 1913, přehled B podává obraz, jak je bezplatná právní porada rozdělena dle jednotlivých zemí.

Přehled A.

Bezplatné právní poradny:	1913 Počet úřadoven	porad	písem. podání	1909 Počet úřadoven	porad	písem. podání
I. obecní a státní	144	387.764	58.777	101	248.621	40.348
II. spolků pro právní poradu	36	207.753	38.546	28	134.870	25.401
III. pro ženy	107	25.869	11.961	79	33.772	9.326
IV. dělnické:						
1. odborové	361	777.663	203.169	283	605.722	145.489
2. ostatní	193	141.961	67.230	75	62.521	37.224
V. zaměstnavatelů	13	13.905	5.320	5	3.600	1.130
VI. náboženských sdružení:						
1. evangelických	58	43.894	15.529	14	26.683	11.098
2. katolických	163	272.947	110.708	117	275.466	93.638
VII. politických stran	25	18.611	8.421	11	10.261	3.607
VIII. spolků soukromých zřízenců	42	62.528	1.661	—	—	—
IX. venkovské	1	2.710	—	—	—	—
celkem	1.143	1,982.605	521.322	713	1,401.516	367.261

Přehled B.

Bezplatné právní poradny:	Počet	Prusko	Bavory	Sasko	Virtenbersko	Badensko	Elsasy a Lotrinky	Ostatní země	Celkem
r. 1913:									
I. obecní a státní	úřadoven	104	7	2	4	4	2	21	144
	porad	257.050	29.861	6.988	12.503	18.727	20.266	42.360	387.764
	písem. prací	44.605	2.190	601	723	2.755	428	7.466	58.777
II. spolků pro právní poradu	úřadoven	28	—	5	—	—	1	2	36
	porad	147.468	—	22.368	—	—	10.377	27.540	207.753
	písem. prací	31.908	—	3.553	—	—	1.521	1.564	38.546
III. pro ženy	úřadoven	72	8	5	1	7	—	14	107
	porad	37.770	1.653	4.184	343	4.164	—	4.755	52.869
	písem. prací	8.469	252	915	17	1.453	—	855	11.961
IV. dělnické 1. odborové	úřadoven	179	42	61	9	16	3	51	361
	porad	439.005	73.458	72.419	18.171	37.269	8.520	118.821	777.663
	písem. prací	132.756	14.523	12.231	2.034	8.561	2.988	30.076	203.169
IV. dělnické 2. ostatní	úřadoven	145	13	10	3	4	1	14	194
	porad	117.394	3.282	2.987	504	2.830	3.445	14.499	141.961
	písem. prací	57.398	1.026	700	199	1.564	2.067	3.276	67.230
V. zaměstnavatelů	úřadoven	12	—	—	—	—	—	1	13
	porad	12.930	—	—	—	—	—	975	13.905
	písem. prací	5.027	—	—	—	—	—	293	5.320
VI. náboženských sdružení 1. evangelických	úřadoven	44	2	2	2	1	—	7	58
	porad	32.906	1.862	844	4.954	38	—	3.290	43.894
	písem. prací	13.361	878	174	34	21	—	1.061	15.529
VI. náboženských sdružení 2. katolických	úřadoven	121	17	1	2	9	5	8	163
	porad	198.052	31.977	—	5.681	22.064	7.518	7.655	272.947
	písem. prací	89.954	7.235	—	1.251	6.456	1.758	4.054	110.708
VII. politických stran	úřadoven	22	2	—	—	1	—	—	25
	porad	17.476	985	—	—	150	—	—	18.611
	písem. prací	8.315	91	—	—	15	—	—	8.421
VIII. soukromých zřízenců	úřadoven	27	2	2	—	3	—	8	42
	porad	23.649	1.994	9.083	—	85	—	27.717	62.528
	písem. prací	1.213	—	1	—	21	—	426	1.661
IX. venkovské	úřadoven	—	1	—	—	—	—	—	1
	porad	—	2.710	—	—	—	—	—	2.710
	písem. prací	—	—	—	—	—	—	—	—

Dle přehledu B byly r. 1913 v Prusku 754 úřadovny, které poskytly 1,280.000 porad a vypracovaly 393.006 písemných podání. Z ostatních zemí mají největší účast průmyslové kraje, Porýnsko se 179 úřadovnami, 350.828 poradami a 116.625 písemnými pracemi, pak Vestfálsko a Slezsko. V Berlíně a Brandenburku udělilo 87 poraden 204.169 porad a vypracovalo 49.282 písemných podání. Ve vévodství Hohenzollernském není žádné právní poradny. Nejmenší činnost je v Pomořansku, západním a východním Prusku, totiž 15, 16 a 17 úřadoven s 26.853, 20.396 a 25.487 poradami a s 8164, 4567 a 9156 písemnými pracemi.

Celkem byly r. 1913 v německé říši 1143 úřadovny, v nichž bylo poskytnuto 1,982.605 porad a vypracováno 521.322 písemných podání úřadům.

V r. 1914 jeví se však poněkud pokles, který byl zaviněn mimořádnými poměry válečnými, kdy velká část funkcionářů poraden i občanů, kteří jindy na poradny se obraceli, byla na vojně. Proto ponechávám starší, avšak normální číslice z r. 1913 základem této stati. Počet poraden klesl v r. 1914 s 1143 na 1027, počet porad s 1,982.605 na 1,780.570 a počet písemných prací z 521.322 na 459.765; ubylo zejména dělnických poraden s 554 na 469 a náboženských s 221 na 131; naproti tomu potěšitelně stoupl počet obecních a státních poraden ze 144 na 158.

(Pokračování.)

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Volby v Anglii. — Porážka bolševismu v Německu.

Událostí světového významu jsou anglické volby. Výsledky politického zápasu ve Velké Britanii jsou vskutku velmi poučné. Rozhodným jich znakem je, že obyvatelstvo schválilo válečnou i mírovou politiku Lloyda George. Nová koalice, utvořená ze tří skupin, části unionistů, liberálů a národně demokratické strany dosáhla většiny 262 mandátů ze všech poslaneckých míst rozšířeného parlamentu v počtu 701. Čítát vítězné sdružení anglického premiera nyní 484 poslanců, kdežto strany mimo koalici jen 222 místa. V celku bylo odevzdáno ve volbách 9,681.014 platných hlasů (z těch 2,374.385 dělnických kandidátů).

Všimněme si anglických voleb poněkud blíže.

Volby se konaly 14. a byly prohlášeny 28. prosince 1918. V koalici vyhrálo 338 unionistův, 136 liberálů a 10 národ. demokratické strany. Výsledky mimokoaliční jsou: dělnická strana dostala 59 mandátů, unionisté 48, liberálové 26, národní strana 2, neodvislí 7, sinn-feignové 73, irští národovci 7, abour party kandidovala v 400 volebních okresích, zachránila však jen 59 míst. Celé její levé křídlo, vedené pacifisty, podlehlo. Henderson dostal v East Hamu (bylo v celku 32.472 voličů) jen 5024 hlasy, jeho protikandidát Klement Edward (nár. dem. strana) 7.972 hl. Pacifista Mac Donald v Leicestru (West) dostal 6.347 hl., soupeř Green 20.570 hl. (z 40.634 voličů). Děl. pacifista Snowden v Shipley dostal z 35.566 zanesených voličů toliko 5690 hl., plukovník Rae (koal. lib.). jeho soupeř, 16.700 hl. To jsou toliko nejčelnější hlavy. Naproti tomu dělničtí kandidáti vlastenečtí, ti, kteří byli za války pro rozhodné vítězství nad Německem, jako Barnes, Hodge, Thomas, Roberts, Thorne a j. prošli s velkým triumfem. Příkladem je zvolení Ben Tilleta v Salfordu, kde bylo proň odevzdáno 12.079 hl. proti 4155 odpůrcových.

Všeobecně lze říci, že lid obrátil se proti všem, kdož za války byli diskreditováni a dělali politiku nepopulární. Proto byli poraženi i liberálové skupiny Asquithovy, jehož kolegové, bývalí ministři Mc. Kenna, John Simon, Herb Samuel, Runciman, Gulland, vesměs propadli. Porážka Asquithova byla vůbec největší sensací dne, stejně zase jako vítězství Lloyd Georga 13.993 hlasy proti 1095 hl. protikandidáta Harrisona (Indep.) vyvolala velké uspokojení. Bývalá liberální oposice byla tedy smetena s jeviště.

Ženy kandidovaly v 17 volcb. okresích, propadly v 16 a zachránily jeden mandát (Markiewiczová, S. F. 7835 hl.).

Irští Sinnfeignové zvítězili v 73 okresích; počítali, že dostanou 75 mandátů. Tento výsledek způsobil v Irsku nadšení. Oficiální strana irských nacionalistů přestala takřka existovati; její porážka překonala všecky obavy. Zůstalo jí toliko 7 poslanců. Propadl i její vůdce Dillon, který věnoval 37 let svého života parlamentu. Irské sinnfeigny povzbudil volební úspěch do té míry, že pomýšlejí svolati teď constituent assembly do Dublína. Irské národní shromáždění postavilo by se ovšem proti britskému parlamentu.

Lloyd George má nyní za sebou kompaktní majoritu; národ dal mu mandát, aby svou politiku dovedl až do konce. Volby změnily postavení kabinetu anglického úplně. Stará vláda, kterou Lloyd George převzal jako dědictví po Asquithovi, byla dílem kompromisu. Nynější premier neměl v ní volné ruce. Teď odešli čelní vůdci liberální strany jako Bonard Law, lord Millner a j., všecky velké resorty se uvolnily. A první starostí Lloyda George nyní bylo, sestaviti nový kabinet. Lloyd George odjel hned po volbách do Sev. Walesu na krátkou zotavenou a tam v tichu a klidu sestavil si listinu členů nové vlády a přijel s hotovou do Londýna.

Nová vláda britská, především Lloyd George, je teď postavena před nesmírný úkol. Její politika musí býti vybudována na základech úplně nových. Program ten má dvě stránky: provést rekonstrukci celého života a státu doma. I v Anglii zanechala válka hluboké stopy: Rány musejí býti léčeny a kromě toho vytvořeny podmínky dalšího vývoje. Provést však také dílo míru. Válka je skončena, zbývá práce neméně odpovědná, aby úspěchy vítězství byly zajištěny, zužitkovány a aby Anglie spolupůsobila na konferenci míru v řešení všech velkých otázek práva, národů a organisace světové.

Volby daly Lloyd Georgeovi potřebnou důvěru, aby se tomuto úkolu cele věnoval.

*

Revoluce Spartakovců začala 5. ledna. Trvala devět dlouhých dní, máme-li za to, že dnem 13. ledna byla úplně potlačena. Berlín se opět vzpamatoval z hrůz a teroru. Vítězstvím vlády v hlavním městě říše zpečetěn byl zároveň osud bolševického povstání i v městech menších.

Hnutí Spartakovců bylo s počátku spíše jakousi politickou hračkou. Po každém výbuchu Liebknechtovců v listopadu a v prosinci klonili se Berlíňané k názoru: teď bude konec. Teď to Spartakovci prohráli. Dál se už neodváží. Než věci braly se ku předu právě naopak. Liebknecht se svými věrnými stupňoval svou propagandu úžasným způsobem dnem i nocí. Revoluce lednová byla toho neklamným svědectvím. Tu stály již v boji celé ozbrojené sbory Spartakovců. A bylo třeba mimořádného napětí sil vlády, aby povstání zdolala. Události berlínské jsou poučením všeobecným, k jakým koncům agitace komunistická vede, chápe-li se dle ruského vzoru.

Dějiny druhé revoluce německé budou ve vývoji idejí a poměrů válečných kapitolou stejně výstražnou jako smutnou. Chtěl bych zde zachytiti toliko vnitřní její mechanism, aniž bych snad pomýšlel na úplná vypsání všech podrobností.

Vliv ruský je v tomto německém dramatu nesporný. Němečtí bolševici šli do zápasu s jasným úmyslem, zvrátit podklad demokratického vývoje — přípravy do Národního Shromáždění — a chtěli odstraniti vládu většinářů a zmocniti se moci sami. Jako v Rusku měla býti i v Německu nastolena diktatura jedné skupiny politické a všecko ostatní obyvatelstvo zbaveno všeho vlivu ve státě a ve společnosti. Také Německo mělo dostati sovětovou správu. To byla myšlenka vůdčí; bolševism, na své dráze světem, měl nejprve dobýti Německa. Jakmile by se byl upevnil v Berlíně a v říši, byl by nastoupil cestu dále.

V politickém chaosu hrál velkou úlohu antagonism stran a osob. Spartakovci a neodvislí, aspoň levé jich křídlo, hnali útokem na vládu socialistů většiny, již v čele stojí Scheidemann a Ebert. V politickém boji bylo málo kdy používáno tak hrubých prostředků jako právě zde.

Mezi dělnictvem domácím, pokud mohu posouditi, Spartakovci dlouho nenalézali větší ozvěny. Až teprve příchodem vojska z Francie a z Belgie soustředily se v Berlíně podezřelé a rozkladné živly. Rozvinul se tajný obchod zbraněmi, špatné zásobování, rostoucí tíseň hospodářská a zástupy nezaměstnaných — to byla živná půda, ze které terroristický komunism čerpal stále větších posil. Už srážka s námořníky 23. a 24. prosince byla výstrahou, kam věci spějí. Bylo už to po třetí, co v Berlíně se střílelo a co tekla krev od revoluce 9. listopadu. Politický zápas stran na sjezdech a schůzích nasvědčoval tomu, že v socialismu se tvoří dva základní proudy, jeden reformní, smířlivý a druhý radikální, bolševický. A bylo jen otázkou času, kdy dojde k výbuchu a měření sil.

Stalo se to dříve, nežli se kdo nadál. Kdežto se všech stran říše ozývalo se volání »Los von Berlin«, zvláště z německého jihu, v hlavním městě strhla se pravidelná občanská válka — a to v době nejkritičtější, kdy vojska dohody stála připravena na Rýně, kdy nikdo z odpovědných lidí nemohl říci, bude-li potravy pro 60 mil. duší.

Němci dali si tu před celým světem vysvědčení krátkozrakosti a sobectví. Jejich revoluce neznamená obohacení ideové, není příkladem boje za veliké statky lidstva, není duchovním zanícením všeobecného, trvalého účinku — naopak: je odstrašujícím politickým bludem.

V rozhodné ještě chvíli našlo se dosti síly v německém lidu a vojsku, aby se vzepřeli nebezpečí. Podařilo se to s velkými obětmi. Spartakovci ztratili nyní své vůdčí hlavy. Jsou diskreditováni, politicky nemožni. Svou německou bezohledností zabili se nadobro. Dne 16. ledna byli dokonce Liebknecht a Luxemburková ubiti; onen zastřelen při pokusu o útěk, tato lynchována davem.

Porážkou teroru byl odvalen v Německu největší balvan s cesty. Jednota říše zdá se teď zachráněna. Volby do národního shromáždění byly jen povzbuzeny. Dosavadní provisorní organisace vládní, tím, že obstála v ohni, dostala jisté sankce, aby vedla veřejné záležitosti až do doby zákonného sněmu.

Německo může vydechnout s uspokojením, podaří-li se mu nyní provésti dva největší úkoly: dosíci míru a zbudovati nový stát.

Alois Šašek.

Skončeno 13. ledna.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

(Dědictví po rozvráceném Rakousko-Uhersku, dvojí účastenství v něm: vítězů a poražených. Československá republika zda setrvá na tom, aby byla mezi vítězi, či chce mezi poražené? — Ohromné zatížení československého státu válečnými dluhy i při zásadním odmítnutí. — Rostoucí břemena státní při stoupající ceně papírových peněz. — Hrozící národohospodářská zhouba, kdyby se napravovala cena znehodnocené rakouskouherské koruny; ohrožené podnikání stoupáním kupní síly znehodnocených peněz. — Osudná povolnost a ústupnost Vídni při likvidaci rakouskouherských aktiv.)

Zlé dědictví po zaniklé monarchii rakouskouherské budí nejvážnější obavy i těžké starosti o hmotný zdar státních celků, které si teprve z děsných trosek zaniklé říše musí budovati základy pro svou vlastní společenskou stavbu. Hospodářské síly i morální schopnosti byly zločinným dílem války těžce zasaženy. Nově vznikající naše československá republika musí se jednak ochrániti proti rozkladné nákaze, která z hnijící rakousko-uherské mrtvoly na všechny strany se šíří, jednak musí napínati všechny síly, aby si zabezpečila dostatečné prostředky hmotné ke zdárnému vývoji materiálnímu i morálnímu.

Před konečnou úplnou vojenskou porážkou shroutila se již sešlá monarchie habsbursko-lotrinská naprosto hmotně. Válečné i předválečné dluhy rakouskouherské, páčící se na 150 miliard K, stačily by na více než na úplnou konfiskaci všeho majetku občanstva rakouskouherského, jaký byl před válkou, nezasažený vyčerpáním a zkázami válečnými. Státním věřitelům rakouskouherským ztratil se však dlužník jejich a zbývá po něm rozvrat na všech stranách. Ony různé části rozpadlého státního celku neměly by všecky dohromady zdaleka tolik prostředků, aby mohly uhraditi nároky státních věřitelů rakouských a uherských, kdyby se vyrovnávaly předválečnou hodnotou penězitou.

Ale nejedná se pouze o hospodářské a finanční možnosti zděděných závazků povaleného Rakouskouherska. Je tu vedle toho mnohem důležitější spor *mocenský a politický:* Nebude na všech dědicích rakouskouherské říše možno se hojiti stejným způsobem. Mnozí nástupci jsou sami *věřiteli* zaniklé monarchie. Jistě Italie za jižní Tyroly a Přímoří, pokud jí budou příslušeti, nepřevezme nijakých břemen, ani Srbsko za Jugoslavii, ani Rumunsko za Sedmihrady, Bukovinu a východní Uhry. Naopak tyto státy, zároveň spoludědici Rakousko-Uherska, ohlašují jako konečtí vítězi válkou těžce hmotně vyčerpaní a poškození veliké nároky na odškodnění proti Rakousko-Uhersku. Než ani Poláci za Halič nejsou ochotni cokoli z válečných břemen rakouskouherských na sebe vzíti, jelikož prý sami válkou byli nejtíže poškozeni a mohou i musí žádati válečné odškodnění. Jisto jest, že Halič na dlouhá leta nebude schopna něčím pořádným přispěti na dluhy rakouskouherské, ať si se uzná polské odmítavé stanovisko či neuzná. Je dosud zmítána a hubena poválečnými boji.

Vtírá se tu arci hned otázka: Na které straně má naše československá republika se zúčastniti, zdali na straně vítězů, kteří nejenom neuznávají závazků zmizelé říše, nýbrž mohou míti své nároky proti ní, či na straně pora-

žených, na které se pak svezou všecky válečné hříchy i pohromy z nich? Máme ohromné státní dluhy Rakouskouherska ve výši 150 miliard K společně nésti s Maďary a Němci jen, či je prostě odmítneme, jako to učinili Italové, Jihoslované, Rumuni, ano i Poláci? Vae victis! (Běda poraženým!)

Kdyby nám někdo radil spojiti své osudy s poraženými Němci a Maďary, uvažme, že by nás takových společníků po válce zbylo asi 25 milionů na ono obrovské břemeno 150 miliard K, čili na každou pětičlennou rodinu 30.000 K státních dluhů průměrně. To by kromě jiných nadělení z války bylo tak nesnesitelným obtížením, že by všechno nejúsilovnější namáhání nás všech nestačilo snad ani z polovice uhraditi pouhé nároky státních věřitelů rakouskouherských. Tito věřitelé by stejně měli beznadějné pohledávky vůči insolventním dlužníkům, i kdybychom my s Němci a Maďary byli mezi těmi dlužníky; tedy je ani tak příliš nepoškodíme, když se mezi ty ubohé dlužníky neposadíme!

A k tomu, abychom směli odmítnouti válečné dluhy rakouskouherské, máme nejen právo, nýbrž i svatou povinnost. Vždyt válka ústředních mocností byla promyšleně vedena proti našemu československému národu, my jsme byli určeni, abychom se stali kořistí a obětí vítězných ústředních mocností. Pochopili to všichni naši lidé doma i za hranicemi a pokud mohli, napjali všecky své síly, aby konečně rozbili hrozný rakouskouherský žalář. Naše československá armáda, uznaná dohodou za vojsko spojenecké, bojovala na všech bojištích vítězně snad proto, aby platila útraty toho vězení, které tak ohromným nákladem chtěli naši úhlavní nepřátelé Němci a Maďaři na úplné naše pokoření a potření na věčné doby upevniti? Což nemáme my, kteří jsme zvítězili proti odvěkým svým vyssavatelům, nejsvětější právo žádati od nich spíše náhradu — kdyby ji ovšem mohli dáti — nežli abychom chtěli dobrovolně pykati ještě za hříchy zločinného zpustošení a vydrancování naší vlastní země?

Proto ještě zbude na našich bedrech dosti, až přes příliš dosti z válečné spousty, i když zásadně zcela všechny válečné dluhy rakouskouherské odmítneme. Neboť především budeme míti svých vlastních zemských (na Slovensku župních) a státních nových dluhů (půjčku »národní svobody«) — asi na 2 miliardy K. Z předválečných dluhů rakouskouherských budeme nuceni převzíti asi miliardu franků (ve zlatě), která na nás vyjde z povinných závazků monarchie vůči spojenecké cizině (a neutrálům). Z jiných předválečných dluhů rakouských a uherských musíme převzíti více než 5 miliard K (podle počtu svého obyvatelstva).

Z válečných dluhů však nevyhneme se záplavě rakouskouherských papírových peněz, již možno odhadovati na 12 až 15 miliard K v území československé republiky. Z ostatního válečného zadlužení postihnou nás neodvratně úvěry dávané zbankrotělé monarchii našimi úvěrními ústavy z úspor vkladatelů. Kdyby se totiž tyto dluhy odmítly, pozbyli by naši vkladatelé svých pohledávek následkem insolvence všech bank, spořitelen, záložen, pojišťoven a jiných podobných ústavů, které byly násilím přinuceny své vklady věnovati na válečné potřeby. Také část válečných půjček bude nutno veřejným fondům a jiným znásilněným upisovatelům nahraditi, pokud náš nový stát bez toho za ně bude povinen ručiti nebo musí jejich pasiva nezbytně hraditi. Všechny tyto závazky, jimž se československá republika nevyhne, lze podle prozatím-

ních šetření odhadovati nejméně na 10 miliard K vedle kolujících bankovek.

Je vidčti, že také při zásadním úplném odmítání válečných dluhů rakouskouherských ulpí na československé republice hrozný závazek z rakouskouherských předválečných, válečných i vlastních dluhů československých asi 30 miliard K a miliarda franků ve zlatě, což je dosti již, než abychom se chtěli vázati ještě dalšími břemeny z válečné konkursní podstaty rakouskouherské. Při rozvržení břemen válečných i předválečných podle počtu obyvatel v celé bývalé říši rakouskouherské postihlo by nás zadlužení asi 43 miliard kor. (i s našimi vlastními dluhy), takže zásadním odmítnutím válečných dluhů mohli bychom se zbaviti aspoň 13 miliard K, což přece bude značnou úlevou při hrozném již zatížení, kterému nemůžeme nijak uniknouti.

Toto zatížení při 4procentním úrokování bude přece převyšovati 100 K ročních státních úroků na hlavu čili 500 K na pětičlennou rodinu. Také toto zmenšené břemeno bude jistě nesnesitelným a musí se mu čeliti důkladným zdaněním státních věřitelů, válečných zbohatlíků a vůbec všech lidí zámožných, ale před tím bude nutno znehodnocenou korunu ustáliti na její nízké tržní ceně, jaká jí přísluší podle kupní síly nynějších papírových peněz!

Považme jen, jak by vzrostlo finanční zatížení československého státu, kdyby koruna začala stoupati. Dejme tomu, že by koruna se ustálila na ceně 1 K = 0·15 frs. ve zlatě, tu by roční úroky z 30 miliard K ve výši 1200 mil. korun byly:

při ceně 1 K = 0·15 frs. ve zlatě	180 mil. frs. ve zlatě
při ceně 1 K = 0·20 frs. ve zlatě	240 mil. frs. ve zlatě
při ceně 1 K = 0·25 frs. ve zlatě	300 mil. frs. ve zlatě

Patrně by každé zvýšení ceny koruny *o jediný centime* způsobilo československému státu vyšší roční vydání na úroky 12 mil. frs. a zvětšení státního dluhu o sumu 300 mil. frs.! Kdybychom však poslechli těch našich kapitalistů, kteří horují pro převzetí státních rakouskouherských dluhů vůbec (podle počtu obyvatel), postihly by nás dluhy ty ještě tíhou aspoň dvojnásobnou nebo vyšší, jelikož bychom musili pak snad platit ještě co odmítnou Italové, Jihoslované, Rumuni atd. Je to vůbec možné? Není lépe na př. prohlásiti úplný konkurs Rakouskouherska, který skutečně nastal a vzíti z něho jen tu dosti velkou již úhonu, které uniknouti nemůžeme, a které bude na naše bedra více než dosti?

*

Jak by působilo zvyšování ceny pokleslé koruny na státní naše finance, dosti zřetelně z těchto výkladů vyniklo. Že však by tím postiženo bylo ještě hůře naše podnikání a vůbec celý náš národohospodářský život a že by tím jenom se obohacovali kapitalisté i váleční zbohatlíci, to dá se velmi názorně a zcela jednoduchým počtem dokázati.

Tomu by se nezabránilo ani sebe vyšší daní z majetku, pokud by se jí užilo ke zlepšování ceny papírové koruny, tedy ke zvyšování kupní síly nynějších hluboce poklesłých papírových peněz. Zlepšováním měny získávali by věřitelé a byli by zničeni dlužníci.

Dejme tomu, že by dlužník ze svého dluhu 100.000 K platil 2½ proc. půlletních úroků, čili že by po půl létě musil splatiti 102.500 K s úroky. Kdyby 1 K = 0·20 frs. ve zlatě při uzavření půjčky, a kdyby za půl roku stoupla tak, že by 1 K = 0·30 frs. ve zlatě, oplácel by dlužník již 102.500 K po 0·30 frs. = 30.750 frs. ve zlatě, ačkoli před půl rokem dostal jen 100.000 po 0·20 frs. = 20.000 frs. ve zlatě. Tedy by dlužník zaplatil 30.750—20.000 = 10.750 frs. ve zlatě půlletních úroků ze sumy 20.000 frs., t. j. 53¾ proc. za půl roku! Lze si představiti větší lichvu?

Ale hůře by se ještě vedlo podnikatelům, kteří by měli úvěr ve znehodnocené měně, kdyby měna ta byla pak zlepšována. Získávali by tím věřitelé, ano vyvlastnili by úplně podnikatele, i kdyby jim byla ukládána vysoká daň z majetku.

Představme si majitele kapitálu ve výši 200.000 K buď hotových nebo uvěřených (vkladatel u banky nebo kdo má uvěřený kapitál v jakémkoli podniku nebo má jinou kteroukoli pohledávku).

Proti němu budiž podnikatel stejného jmění, jehož podnik měj cenu 400.000 K, na kterém je však dlužný úvěr 200.000 K. Podnikatel tento má totéž jmění jako onen kapitalista, má totiž podnik za 400.000 K, na němž je dluh 200.000 K, tedy má 400.000—200.000 = 200.000 K stejně jako věřitel nebo vkladatel nebo majitel hotovosti 200.000. — Při tom chceme předpokládati podnik s ustálenou hodnotou neodvislou od proměn papírové měny, který je velmi výnosný, že na př. za půl roku dává 4 proc. čistého výtěžku (po srážce veškery režie a po odpisech).

Dejme tomu, že by 1 K = 0·20 frs. ve zlatě. Kapitalista by měl 200.000 K po 0·20 frs. = 40.000 frs. ve zlatě. Totéž jmění by měl podnikatel: Podnik totiž 400.000 K po 0·20 frs. = 80.000 frs. (který má tuto cenu pro delší určitou dobu ustálenou na 80.000 frs. ve zlatě), proti čemu je úvěr 200.000 K po 0·20 frs. = 40.000 frs. ve zlatě, takže majitel podniku má jmění 80.000—40.000 = 40.000 frs. ve zlatě jako kapitalista. Kapitalista ať dostává ze své pohledávky 2½% úroků a tolikéž ať platí také podnikatel ze svého dluhu.

Stát by pak uložil na jmění podnikatelovo i kapitalistovo 50% daně ze jmění. Kapitalista by daň tu zaplatil najednou, vyplatil by státu ze svých 200.000 K daň 100.000 K a zbylo by mu také 100.000 K. Podnikatel by však nemohl splatit tak vysokou daň 100.000 K najednou, nýbrž by na př. ji splácel v anuitách (splátkách) po 10 let asi 6000 K půlletně (tedy 20 splátek po 6000 kor. = 120.000 K, což by se rovnalo mírnému asi 3½% ročnímu úročení dlužné daně).

Dejme tomu, že stát by použil této vysoké daně ze jmění k tomu, aby zlepšoval svou měnu, na př. aby bankovky, které by se mu na dani sešly, zničil a tím by oběh papírových peněz zmenšoval. Předpokládejme, že by tím způsobem cena koruny stoupala a že by byla za půl roku 1 K = 0·30 frs. ve zlatě a za rok 1 K = 0·40 frs. ve zlatě. Kapitalistovi, který ze svých 200.000 K odvedl najednou 100.000 K daně, by zbylo 100.000 K a po půl roce i s 2½%ními úroky by měl 102.500 K à 0·30 frs. = 30.750 frs. ve zlatě a po roce s dalšími 2½% úroky by již měl 105.062·5 K po 0·40 frs. = 42.025 frs. ve zlatě. Tímto zlepšováním měny kapitalista byl by zaplacením daně nejen nic neztratil, nýbrž by jeho jmění

bylo ještě vyšší nežli před rokem jeho majetek nezdaněný. Daň by tu byla úplně bezúčinná, protože peněžité sumy (papírové peníze, pohledávky, vklady atd.) mezitím nabyly vyšší hodnoty (vyšší kupní síly).

Zcela jinak by se dařilo podnikateli. Ten by za půl roku vydělal na svém podniku 4% čistě, tedy z 80.000 frs. ve zlatě (= 400.000 K) by měl zisku 3200 frs. ve zlatě. Proti tomu by musil zaplatit první splátku daně 6000 K, které však už mají ceny 6000 po 0·30 frs. = 1800 frs. ve zlatě a kromě toho 2½% úroku z dluhu 200.000 K čili 5000 K à 0·30 frs. = 1500 frs. ve zlatě. Je viděti, že by značný výtěžek 3200 frs. nestačil již ani na první splátku daně a na úroky, což by činilo 1800 + 1500 = 3300 frs. ve zlatě, o 100 frs. více než čistý zisk.

V druhém půlletí by zase podnikatel vyzískal 4% ze svého podniku, tedy 3200 frs. ve zlatě a po zaplacení nedoplatku úrokového zbylo by mu 3100 frs. ve zlatě. Tedy podnik i s čistým výtěžkem po zaplacení první splátky daňové by měl ceny 83.100 frs. ve zlatě. Ale proti tomu byl by dluh i s úroky za druhé půlletí 205.000 K, který při stoupající ceně korun by již stál 205.000 po 0·40 frs. = 82.000 frs. ve zlatě. Podnikateli by po roce nezbylo než 83.100—82.000 = 1.100 frs., které by zdaleka nestačily už ani na druhou splátku daně 6000 K po 0·40 frs. = 2400 frs. ve zlatě. Podnikatel byl by insolventní hned za rok, stát by nevymohl už ani druhou splátku daně od něho, leda by se hojil na věřiteli, do jehož moci by podnik po exekuci přišel.

Na tomto příkladě je dolíčeno, jak napravování ceny pokleslé měny obohacuje věřitelské kapitalisty a jak ubíjí i nejvýnosnější podniky, když jsou nuceny používati úvěru, jako k tomu všecky podniky jsou nuceny.

Kdyby podnikatel měl snad úvěr ještě vyšší, na př. kdyby jeho podnik měl hodnoty 600.000 K a dluh na něm byl 400.000 K a kdyby 1 K = 0·20 frs. ve zlatě, měl by podnikatel podnik stálé hodnoty 120.000 frs. ve zlatě a dluh 80.000 frs. ve zlatě; tedy jmění jeho bylo by stejné 40.000 frs. ve zlatě jako jmění onoho kapitalisty nebo jmění vlastníka menšího podniku, ale méně zadluženého — (podnikatele 400.000 korunového s dluhem 200.000 K). Tento majitel většího, ale zadluženějšího podniku byl by již za půl roku se svým jměním hotov. Vydělal by totiž za půl roku 4800 frs. ve zlatě čistě, ale jeho dluh by s 2½%ním úrokem vzrostl na 410.000 K po 0·30 frs. = 123.000 frs. ve zlatě. Zbývalo by tedy podnikateli jen 124.800—123.000 = 1.800 frs. ve zlatě, které by stačily zrovna jen na první splátku daně 6000 K po 0·30 frs. = 1800 frs. ve zlatě. Tedy po půl roce by podnikateli, který měl 200.000 K čistého jmění, nezbylo už vůbec nic. Tím rychleji by tedy podniky upadaly při napravování měny pokleslé, čím větší by byly a čím by vyšším podílem byly při tom zadluženy.

*

Že československá republika nezaujala hned od svého vzniku rozhodné stanovisko vítěze, který z války může míti proti poraženému jenom nároky a nikoli povinnosti, to se dosti mstilo politicky (na Slovensku, ve Slezsku i ve zněmčených územích po Čechách a na Moravě), ale ještě hůře se vydařilo hospodářsky. Po zastavení bojů zbyly obrovské zásoby všelikého válečného zboží, jež bylo po většině v německém Rakousku a jehož cena se páčila na miliardy K. Tohoto zboží zmocnila se vídeňská německo-rakouská vláda,

jakoby to byl její majetek. Právě naše republika měla hned na vše činiti nároky, aby si zajistila pohledávky, které má proti rozpadlé monarchii. Zatím však Vídeň i alpské země řádily v této pozůstalosti, jakoby nebyly nikomu zodpovědny. Velmi cenné věci byly rozchvacovány, ba ničeny nebo ponechány zkáze a když později naši zástupci v likvidačních komisích proti tomu protestovali, vídeňská vláda jako za dob byrokratické všemohoucnosti rakouské si zapovídala jakékoli zakročování.

Proti tomu byla jediná správná odpověď dáti všechny ty věci pod kontrolu vojska našich spojenců dohodových, po případě pod kontrolu národního vojska československého a opatrovati všechno až do rozhodnutí, jak se vše na konec při likvidaci rakouskouherského dědictví súčtuje. Právě nepochopením výhod, které nám náležely ze spojeneckého přátelství se čtyřdohodou a které jsme mohli si zabezpečiti rázným a sebevědomým postupem, ztratili jsme již velmi mnoho, co se nedá již nijak vymoci. Vždyt ani to německé Rakousko samo z toho rozchvácení válečného materiálu mnoho prospěchu nemělo a jistě nebude s to, aby škody tím natropené nahradilo. Naše československá republika se mohla aspoň částečně hojiti z těchto zbytků proti škodám Rakousko-Uherskem jí způsobeným. *J. Koloušek.*

LIDOVÁ VÝCHOVA.

Nové úkoly lidovýchovné. — Občanská výchova. — Osvětový program ministerstva školství a národní osvěty. — Nový úkol lidovýchovný vzniklý uzákoněním osmihodinové doby pracovní. — Nové lidovýchovné podniky agrární. — Lidová výchova na Slovensku. — † proř. dr. Fr. Čáda.

Tichne nadšení prvních dnů naší samostatnosti a republiky, tichne nadšené vítání presidenta do Prahy a počínáme si uvědomovati povinnosti veliké práce, jež nám všem podle opětovných připomínek presidentových nastává na všech stranách.

Dřívější náš politický život byl vyplněn téměř úplně bojem národnostním, obranným zápasem proti Vídni. Tento boj sice ustává, ač nepřestane nikdy naše povinnost býti na stráži na přední výspě slovanské v moři germánském proti odvěké rozpínavosti násilnického němectva. Také ustal vlastně jen vnější boj proti Vídni; nesmí však přestati boj proti vnitřní Vídni, pokud zůstávají (a jsou dosud patrny) stopy její bezstarostné lehkovážnosti v našich názorech a v naší práci veřejné. Ale nastávají větší povinnosti nové: náš dřívější boj s Rakouskem byl více negativní, kritický, s t á t o b o r n ý, dnes naše nová práce musí míti vědomé a kladné cíle s t á t o t v o r n é: Dříve jsme ponechávali klidně většinu starostí o stát Vídni a úřadům a v politickém životě ve stranách i mezi jednotlivci zaměstnávaly nás nejvíce otázky, která taktika byla by pro tento náš zápas nejvhodnější. Dnes je třeba práce zcela jiné, dnes je třeba vlastně sbírati všecky síly, aby každý na svém místě i nejpodružnějším a všichni za jediným velikým cílem abychom stavěli velikou budovu našeho nového života státního.

Těmito novými úkoly národními vznikly nové úkoly i naší výchově a zejména výchově lidové. Základ všech našich snah výchovných, podstata

byt i pozakrytá všeho našeho podnikání lidovýchovného byly a musily býti sice obranné, i když se bojem o národnost naše národní snahy výchovné nevyčerpávaly a bylo pamatováno i na vlastní úkoly kulturní, které se nám dnes ovšem stavějí před oči v celkovém obraze novém, jiném a obsažnějším. Nejzávaznější změnou těchto nových našich ideálů výchovných jest, že neodpadl jen vnější rámec starého Rakouska, nýbrž cítíme všichni, že s novým rámcem státního útvaru vane i nový dech jiné kultury, než jaká nás obklopovala a dusila v staré říši německých Habsburků.

Prvním krokem k této lidové výchově musí býti poznání, že přes to, že jsme v srdcích svých všichni zvláště v posledních letech stále nosili jako poslední metu svých snah touhu po svobodné budoucnosti svého národa, přes to, že nás převrat říjnový nepostavil tedy před události neočekávané, jen příliš brzy a příliš rychle se přiřítivší, široké vrstvy našeho národa nejsou pro republikánskou svobodu ještě dost vychovány. Výchova a zvláště lidová výchova musí tu mnoho a vydatně pomáhati v státotvorné práci dnešní. Dřívější poměr širokých vrstev našeho obyvatelstva k starému Rakousku vyznačen byl vlastně dvěma okolnostmi: lidé, jak již připomenuto, nestarali se mnoho o věci, jež za ně obstarávaly úřady, a kde mohli, hleděli na státu co nejvíce vyzískat nevědouce nebo zapomínajíce, že stát i při starém režimu jsou oni sami. Ale lidé viděli ve státě moc nepřátelskou a k takovému státu nelze přilnout, s ním nelze cítit, takový stát nemožno milovat.

Dnes je třeba poměru naprosto obráceného. Dnes naši lidé všichni musí se učit stát milovat, žít s ním tak, aby se cítili částí nového státního celku našeho a to ne částí přijímající a užívající výhod, nýbrž částí spolubudující a spolu odpovědnou za příští jeho život a rozvoj. Je třeba vychovávat lidi nejen pro republiku, ale pro stát vůbec. Je třeba té občanské výchovy, po níž r. 1916 v České osvětě volal pro dobu poválečnou dr. Václav Joachim.

Z této potřeby obecně pociťované vznikl i návrh podaný v Národním shromáždění drem Uhlířem na organisaci lidových kursů občanské výchovy a na zavedení občanské nauky do škol všech kategorií. Návrh byl již projednáván v kulturním odboru Národního shromáždění za účasti poradců mimo členy Národního shromáždění přizvaných. Veřejnosti nebylo sice dosud oznámeno, jak první návrh má býti uskutečňován a prováděn, ale na některé okolnosti třeba tu upozorniti již dnes.

Nejprve je třeba si ujasniti a stále míti na mysli rozdíl mezi politickým vzděláním a občanskou výchovou, mezi rozumovým poučováním o otázkách a pojmech politických a mezi probouzením a posilováním živého a správného vztahu občana ke státu. Obojí tento úkol, vzdělavací a výchovný, jest ve stejném vzájemném poměru jako při školské práci, můžeme oba úkoly spojovati, starajíce se o politické vzdělání můžeme přispívati k občanské výchově, ale nezapomínejme také, že jednostranné politické poučování může správný vztah občana ke státu někdy spíše i zatemňovati a pokřivovati, ba vésti i k poblouzení.

Dosud se u nás o politické vzdělání a občanskou výchovu staraly tisk, zvláště denní a strany politické. Vzpomeňme jen vzoru Havlíčkova, podnes nedostiženého, jak uměl v době své klasicky jasným slohem a pří-

stupným slovem šířiti nejen poučení o základních pojmech politických, ale probouzeti nejširší vrstvy k občanskému myšlení a cítění. Vedle tisku všecka péče o občanskou výchovu byla dosud téměř výhradně v rukou politických stran. Výchova tato byla podle toho, oč politická strana usilovala, velmi různá, ale většinou ve výběru i v podání jednostranná. Politické strany pochopitelně snažily se vychovati ve svých příslušnících nejprve dobré stranníky a spolehlivé voliče, ale málokterá strana snažila se dojíti nejvyššího cíle občanské výchovy a vychovávati dobré občany. Třeba však spravedlivě uznati, že se strany nesocialistické prohřešovaly na širokých vrstvách mnohem více tím, že o jejich výchovu pečovaly poměrně méně než strany socialistické.

Státní organisace lidové výchovy občanské měla by nyní tuto nestejnoměrnou péči vyyrovnati a podávati všem vrstvám, nejen těm, které po něm touží, věcné a nestranné poučení o nejčasovějších otázkách politických a ve všech vrstvách probouzeti občanské cítění a vědomí. Jest ovšem otázka, pokud politické strany budou souhlasiti, aby tato občanská výchova byla postavena na společný základ věcný a nestranný mimo strany politické. Alespoň zkušenosti pražské i venkovské učí, že socialistické strany nezúčastnily se téměř vůbec nebo jen výjimečně vzdělavacích a lidovýchovných podniků jiných, které neměly ráz třídní, i když byly pořádány neutrálním pořadatelstvem na př. Osvětovým svazem na půdě neutrální. Pro socialistickou třídu byly a zůstaly podniky měšťáckými. Snad návrhu dra Uhlíře, právě že vychází od člena socialistického bloku v Národním shromáždění, člena blízkého české straně socialistické, se podaří soustřediti jednou při této otázce strany všecky. Věc sama, potřeba věcného poučování politického, které by třídních a strannických rozporů nezveličovalo, nýbrž spíše pomáhalo je překlenouti a vyrovnávati, jest jistě nejvýš naléhavá.

Před našima očima rodí se nová naše ústava. Není vyloučena možnost, že o některých otázkách ústavních bude rozhodováno veřejným hlasováním lidovým, plebiscitem. Již tato jediná možnost dokazuje nezbytnost, aby nejširším vrstvám byly podávány výklady pokud lze nestranné,[1] aby lid byl nabádán a veden, aby k politickým otázkám přistupoval ne s užších a jednostranných hledisek zájmových a třídních, které se budou snažit jistě uplatňovat strany politické, nýbrž aby se učil pohlížeti na politické úkoly s povýšenějších a širších hledisek společných zájmů národních.

Ústava naše vejde v život nejenom v psaných a tištěných zákonech, ale také v živém vztahu občanů ke státnímu útvaru. Jaký a jak živý bude tento vztah, v tom bude ukazatel politické vyspělosti našeho národa, k níž lidová výchova občanská může svými účinky platně přispívati.

Vedle těchto nových úkolů lidové výchovy dosavadní soubor osvětových cílů, jak je zejména v posledním desetiletí vytýčil Osvětový svaz, nabyl nového významu tím, že nové naše ministerstvo školství a národní osvěty přejalo všecky tyto úkoly za svůj program. Tento program přednesený státním tajemníkem prof. drem Fr. Drtinou na schůzi konané ve velké

[1]) Pisatel těchto řádků pokusil se o takové výklady přednáškou »O úkolech československé republiky« pořádanou těl. jednotou Sokol v Žamberku 5. ledna t. r.

zasedací síni staroměstské radnice dne 30. listopadu 1918 večer sdělujeme tu u výtahu otištěném příštího dne v Národních Listech: »Především bude pečováno o zřizování a finanční zabezpečení veřejných knihoven a čítáren s dětským oddělením v Husových domech v každé obci. Kde není možno zřídit Husův dům, bude pamatováno při stavbě radnice na zvláštní místnosti pro knihovnu a čítárnu. Další program týká se veřejných přednášek, zakládání Husových škol, Husovy školy pro vyšší vzdělání a národní výchovu v Praze. Povinností samosprávy bude zřizovati musea, opatřovati místnosti pro výstavky, větší musea budou zřizovati komise pro soupis uměleckých památek. Bude zřízen státní úřad památkový a úřad archivnický. Další program týká se učených a vědeckých ústavů. Bude také postaráno o životní zajištění kulturních pracovníků vědeckých a uměleckých. Pamatováno také na umělecké vyřešení veřejných budov, osad i celých obcí. V programu jest dále zřízení ryze české umělecké akademie, akademie výtvarného a hudebního umění, zřizování divadelních budov ve všech větších městech, zejména vystavění divadla v Brně a na Slovensku. Tato serie programových prací daleko není vyčerpána.«

Program tento vzbudí jistě radostný ohlas u všech pracovníků lidovýchovných, že tu v pořad prací našeho nejvyššího úřadu osvětového pojato všecko, oč u nás v lidové výchově v poslední době usilováno.

Jiná jest ovšem otázka, jak bude lze veliký tento program uskutečňovati. Jinými slovy, jaká bude organisace této osvětové práce v novém našem ministerstvu samém a jaký bude poměr státního našeho úřadu k lidovýchovným organisacím dosavadním. Při počátečních finančních obtížích našeho mladého státu jedna věc zdá se již jistá, že nový náš úřad nebude úkolů tuto vytčených prováděti sám, nýbrž že bude jen více jejich strážcem, duchovým vůdcem a soustavným podněcovatelem, aby byly všude prováděny v duchu našich nejvyšších snah osvětových. Činnost našeho Svazu osvětového i všech jeho pobočných vzdělavacích sborů nebude tedy, jak vhodně poznamenává poslední číslo České osvěty, nijak ukončena, naopak: úkoly, o něž běží, jsou úkoly na mnohá a mnohá leta a bude třeba vedle jejich praktického provádění pro ně ještě leckde připravovati půdu a vychovávati obecenstvo, aby však nových nebo k nové činnosti probuzených podniků lidovýchovných využívalo na prospěch mladé naší republiky, na prospěch nové svobody naší. Zejména v jedné věci bude třeba výchovy, bude-li zabezpečení veřejných knihoven a čítáren provedeno zákonem již před lety v Osvětovém svaze připraveným, aby probouzeno bylo v nejširších vrstvách porozumění, jaký význam pro naši budoucnost má vzdělání a cesta k němu i v nejzapadlejší vísce bezpečně vedoucí: veřejná knihovna a čítárna a porozuměním tímto aby byl vyvažován odpor, který by se proti zákonu pro finanční zatížení obcí mohl vyskytnouti.

*

Tyto otázky více organisační ustupují však do pozadí před jiným nesmírně naléhavým úkolem, který lidové výchově nastává uzákoněním osmihodinové doby pracovní. Na tento ohromně důležitý úkol ukázal již před lety T. G. Masaryk ve svém známém klasickém spisku »Osm hodin práce«, kde píše: »Čím kratší práce denně, tím větší prázdeň; a pak nastává

problém, ne jak nejvíce pracovat, nýbrž jak nejlépe využitkovat prázdně. A to je vlastně hlavní problém. Jak pracovat, to více méně každý poměrně snadno si zodpoví; ale co má dělat, když nepracuje? Jak nakládat s prázdným časem? Všecko zlo společenské pochodí právě z prázdně t. j. z neumění s prázdní zacházet, a proto má otázka zkrácení doby ohromnou důležitost sociální. Jistě my také se budeme tázat, jak je postaráno o to, aby člověk mohl prázdně své využitkovat? Co se týká nejen dělnictva, nýbrž i jiných vrstev, víme přece, jak u nás s nedělí se nakládá. Většina lidí neví, co má v neděli dělat, jak má volný čas, jak se říká, zabít. Tedy problém osmihodinné práce je nesmírně důležitým problémem mravním a sociálním.«

Slova Masarykova jsou závažným napomenutím, které by povolané činitele lidovýchovné mělo vyburcovati k úsilovnější činnosti, aby se nezačínalo pomýšlet na nápravu, až bude pozdě. Zejména v takové době kvasu, jakou je naše, v době rozvrácených a převrácených názorů není lhostejno ani pro státní celek a zejména nikoliv pro mladou naši republiku a její svobodu, ani pro dělnické vrstvy samé, jak dělnictvo využívá svého prázdného času, čím se v době svého zotavení zabavuje. Kdo znal z doby předválečné život v hostincích u továren po sobotních výplatách, kdo znal i život v některých dělnických domech venkovských, ten ví, že tento výkřik netryská ze žádné ustrašené duše měšťácké, ale z nitra naplněného ryze lidskými city a touhou, aby dělnictvo dosáhši splnění spravedlivého sociálního požadavku osmihodinové doby pracovní bylo dovedeno svými vůdci také k tomu, aby se naučilo vyžít svůj život po lidsku, aby se naučilo uspokojovat svůj rozum poznatky vědecké pravdy, svůj cit rozechvívat čistými požitky umělecké krásy a své nitro zahřívat ušlechtilým teplem lidského soucitu.

A není-li v dělnických vrstvách důvěry k podnikům měšťáckým, tím větší odpovědnost padá na dělnické vůdce a zejména jejich pracovníky osvětové, v jejichž odpovědných rukou leží nyní řešení řečeného ohromně důležitého a bezodkladného problému Masarykova.

Našim stranám dělnickým nelze vytýkati, že by se na tyto úkoly nepřipravovaly. I z časopisů jejich i z praktických pokusů lze vysouditi, že jsou si dobře vědomi vážných úkolů, které jim připadají. Na př. články Fr. Housera o Vzdělavací práci v dělnictvu v 1. čísle a dr. Fr. Beneše o Socialistické škole v 2. čísle posledního ročníku Akademie jsou toho dokladem. Ovšem dělnictvo mělo by jíti cestou naznačenou v Právu Lidu 10. února 1918 v článku Vysoké školy lidové a ve vlastních spolcích soustřeďovati se na strannickou výchovu svých členů, kdežto všeobecné vzdělání čerpati z lidových škol nepolitických. Ovšem bude na vůdcích dělnictva, aby oni zlomili předsudky dělnictva proti školám nedělnickým a na lidovýchovných pracovnících těchto škol bude zase, aby se přiblížili cítění vrstev dělnických. Potom nebylo by již třeba stížností, že dělnické školy nemají přednašečů, pomůcek atd., že dělnická universita zůstala papírovým heslem. Dvéře chrámů vědy a umění mají být v spořádaném státě otevřeny dokořán každému, kdo do nich přístupu žádá. Uplatniti tento požadavek v praksi bude vděčným, ale ne právě snadným úkolem našeho nového mi-

nisterstva a vrátíme se k němu v příštích rozhledech zevrubnějším rozborem jeho úkolů jednotlivých.

•

Vedle socialistické školy právě řečené, také agrární strana počala zabírati vzdělavací činnost jednak vzdělavacími agrárními kursy (I. zahájen v Praze 15. prosince a trval do 21. prosince 1918 maje 20 přednášek a 150 účastníků ze všech koutů Čech, II. zahájen 6. ledna 1919) jednak první agrární školou venkovskou v Říčanech.

•

Ministerstvo a lidovýchovné pracovníky čeká v dotčených úkolech práce /více než dost, že na léta nebude třeba hledat nových námětů a stačí jen provésti soustavně všecky naše krásné programy dosavadní, zvláště když se nám Slovenskem rozšiřuje oblast působnosti lidovýchovné způsobem netušeným. Ale lidová výchova na Slovensku bude potřebovati činnosti přizpůsobené osobitým zvláštnostem i potřebám této země a proto úkolům lidové výchovy na Slovensku chci věnovati příště stať zvláštní.

Dnešní rozhledy nemohou však nevzpomenouti ještě těžké ztráty, kterou utrpěla česká lidová výchova náhlým úmrtím prof. dra. Fr. Čády. V dějinách české lidové výchovy nebude nikdy zapomenuto veliké práce, kterou prof. Čáda vykonal zejména ve výboru pro pořádání lidových přednášek českých vysokých škol pražských (v universitních ekstensích) a v Osvětovém svazu i v komitétech umělecko-výchovných jako vynikající učenec, který měl zvláštní dar účelně uplatňovati široké a hluboké znalosti odborné v praktické organisaci. Ale nebude zapomenuto ani jeho vždy ochotné pohotovosti, s níž vykonal desítky lidových přednášek, na nichž tisíce posluchačů se napájelo z bohaté studnice jeho vědomostí a okouzlovalo lahodou jeho měkkého hlasu zaznívajícího z jeho slovansky soucitné, dobré a filosoficky hluboké vyrovnané duše. Čestná bude mu pamět. *Jiří V. Klíma.*

V Potštýně, 11. ledna 1919.

LITERATURA.

Krásná.

Karel Toman, Básně, I. (Praha, F. Borový, 1918.) — *A. Macek,* Velký mír. Verše. (Bibl. fondu R. L. Nováka. Sv. 1. 1918. Praha. Česká akademie věd a umění.) — *L. Lošťák:* Demokracie vítězná. Dram. báseň o pěti jed. (Praha. B. Kočí. Um. snahy 141. 1918. K 6·—.) — *A. V. Frič,* Bylo, jest a bude. Pohádky veršem. (Praha. Kočí. 1918. K 7·50.) — *F. L. Čelakovský,* Padesátka z mé tobolky. (Praha. Veraikon. X. 1918.) — *Molière,* Amphitryon (Praha-Zátiší. Knihy srdce i ducha. 1918.)

K. Toman vydává své básně souborně, zařazuje do svazku až na první svoji knihu »Pohádky krve«, jejíhož mladictví se tedy zříká, všechny tři ostatní (v Melancholické pouti potlačiv jediné číslo) a čtrnáct nových

»Veršů rodinných a jiných«. A přímo překvapuje myšlenkovým vzestupem, který se ve sbírce jeví tím výrazněji, že verše Tomanovy tak rostou ze života a kvetou jen v nejtěsnějším spojení s ním. Tato básnická kniha je i poctivým vyznáním i sebevědomým prohlášením. Je to žeň šestnácti let, nebohatá počtem, ale zato tím teplejší a hlubší, že jako pták básník pěje jen pod vnitřním rozkazem. A vidíš, je z těch, kteří se dlouho hledají. Cítíš z díla, jak volá žíznivě po přímosti, upřímnosti, nehledá, nestrojí, třeba někdy těžce se vyjadřuje, zápasí, takže druhdy volí i výraz, který snad chce nebo má toliko domalovávat nebo je jen ohlasem. Je z těch velkých duší, které jsou velké pouze na volném vzduchu, jehož jim, žel, osud nedopřává. Vypluly by směle na nejvyšší oceány, ale mohou mít toliko drobnou lodičku na příjemném jezírku mezi vrchy, které tísní rozhled; rozkřikly by nejraději největší hesla, vzduly nejžhavější prapory, nadchly svým příkladem duše, ale kolem nich se rozkládá toliko mrtvé ticho bázně a lenosti bít se za život ryzího nitra. Čeho se dotknou, ke všemu pocítí vztah hořkosti nedosažené výše, zklamaného rozletu, zlomeného sebevědomí. Bolest tedy zpívá napřed v této čistě ražené lyrice, která si záhy najde několik svých oblíbených obratů, jež se pak vracejí, ale je vždy poctivě přímá a hluboce životní, takže i literární reminiscence není jí myšlenkou, jádrem věci, ale pouhou záminkou, drobným podnětem navázání. A bolest z lásky hlavně tu žije, marnost radostí života, k nimž láká mládí, »A pro mé zrno mlýny nehrají«, ten verš je spodním tonem všech těch melancholických písní lásky a života, který se mění v »zatrpklou elegii« »ztraceného syna«. Ten, jakmile poznává své ztracení, je u cíle smutné pouti, nemůže nechat svůj život nedobudován, torsem. Čím více ve svém odvrácení od světa »přemoudrých« lidí měl pravdu, čím více v něm bylo tolik lidského, básnicky lidského a lidsky básnického. At pročkoli volá »Na zdraví sobě! Snům, světu«, to vždy mluví jeho nejideálnější touha, která tkví pevně v jeho duši, i když žije jakoby prázdně a marně běžící chvíli, ono úsilí o nejvyšší krásu, nejkrásnější čin, nejpravdivější slovo, jichž, běda, nedosáhl, jak jej tím trýzní »tyranský rozmar paměti«. Pod touto hořkostí života kolik však cudnosti, kolik soustrasti se vším, co žije přímo, vášnivě ve vztahu ke kráse života; krvácející srdce zraněné ještě omývá vše trpící, ale duch vzepjatý k nejvyššímu snu, však srážený, bouří se proti všemu kolísavému, lživému, povrchovému a prázdnému. Když se básník nejvíce ubodává těmi bolestmi, protože nelze dojít absolutní radosti života, plná a prostá moudrost životní se mu řine do veršů, opravdová moudrost, nikoli naučená, opakovaná, neboť těžce životem vydobytá. A v kolika nejjednodušších obrazích ji vyjádřil, obrazích, které mohou prýštiti jen z hrůzných záchvěvů duše!? A kolik pod onou sympatií je skryto nutně, samým zákonem života, cítění sociálního, ryzího, neprogramového, ale tím pravdivějšího! A to pomalu dochází světla, vyjasnění. Není radosti života v samotě; básník počítá ztráty, když vše vztahoval na sebe, k sobě, překročuje od individualismu k altruismu národnímu a rodinnému. Spící Lazar, tak zdánlivě mrtvý, vzkříšen. A poslední básně dýší velkou a už cele jasnou důvěrou v život, zmlká neplodná revolta, utichá kouzlo z otvírání ran, zapuzen dech plesniviny, básník zdvihl hlavu k oknu otevřenému na čerstvý vzduch radostného se oddání, cítí, že v obrovitém dechu podzimní bouře světové provívá ozon nového života. Věří a hlásá teď »sladko je žít«, žít v jiném a pro jiného! Přeměna stálé konfesse v prokla-

maci, toť onen krásný vzestup, jejž je tím zajímavější sledovat, čím spíše z bolesti provívá touha po jasném žití.

Vybízely by snadno k srovnávání s Tomanem verše Mackovy. To, co je ztajeno ve verše Tomanovy, to, co v nich žije těžkými počty života, to je předmětem básnické dialektiky u Macka. Nesporně ovládá formu, má zásobu výrazů pohotově, s bravurní odvahou diletantův vyjadřuje systematicky vybudovaný názor, který by ostrou kritikou ideovou snadno doznal některé trhliny, smiřuje velkým citem dobu moderní se zapadlými kulturami. Nedivno, u básníka, který se zahloubal do renaissance a středověku, je jich ctitelem a dovede si obratně a procítěně převést v moderní verš, ničeho neujímaje hodnotě středověké poesie latinské, církevní elegie Jacopona da Todi (ve sbírce Čtyři hymny), ba je i nápodobit s moderním obsahem, vzhledem k dnešní době válečné. Ale jak se zdá z jeho veršů, že snadno došel k Bohu a jak jeho pojetí si činí lehkým! A kde z něho promluví bez dialektiky, ale spontánně a silně takové cítění sociální, takový odboj jako u onoho? Neboť »Velký mír« je toliko mír v duši básníkově, a my bychom byli neskonale raději poznali jeho sen o »velkém míru« světa, který zprahlými ústy znovu volá o rosu a po spravedlivém.

Ty by ráda právě představila dramatická báseň Lošťákova. Neboť svým dějem uvádí na scénu jednak vnitřní hnilobu a posléze rozvrat rodů a rodin, které v pýše, předsudcích i z pohodlí bránily se všem moderním myšlenkám demokratickým, jednak duševní i tělesnou svěžest, sílu i odvahu těch, kdo se pohroužili v svatý ideál obrození lidstva na základě ustavičného úsilí a neumdlévající cesty za vyrovnáním těžkých rozporův i křiklavých nerovností sociálních. Ale jak bychom si byli přáli, aby nositel demokratických idejí pokrokových, Martin Svět, učitel moderních jazykův, a ti, kdo s ním souhlasí, méně deklamovali, ale více ukazovali svůj nový řád světa v obtížných situacích životních, v nichž by se octli, v silně zadrhnutém dramatě životním! Jak by také neměl pravdu Přízrak Mistra Jana (Husa), povzbuzující k velkým ideálům solidarity lidské ve jménu dobra, lásky a pravdy! Avšak ohromná tíha světoborné ideje takto se nepřevádí do dramatu. Nevadilo by konečně, že mu chybí vlastní páteř dramatická, že tu není vnitřního napětí dramatického, jehož marně hledáme i v mnoha scenách, vždyť i na situaci by bylo lze ne-li vybudovat, aspoň vykresliti rozpory a boje dvou duchových světů, z nichž jen jednomu nutně je údělem vítěziti. Ale tu ani příčinně není demonstrována »idea demokracie vítězné«. Zahrnujeť ona sama v sobě nutně také myšlenku, proč demokracie vítězí; úpadkový rod nemusí býti vlastní svou povahou protidemokratický, ač po zákonu přírody dohasínající rod staré demokracie odcházel by arci jinak, patrně vyrovnaně, posledním jedincem typem harmonie duševní. Rovněž není ještě demokratem někdo už proto, že se narodil v chýži nebo z rodičů chudých. Jak jest litovati, že spousta krásných hesel (a básník tu po senekovské tragedii si oblibuje prosévat své scény sentencemi) a velká myšlenka základní nedošly dobrého převedení v dílo a úměrného tlumočení; »vítězství demokracie« bylo by důstojnou látkou a ovšem by musilo být výraznějším dramatem sociálním. Ale kus psaný ne tak pro scénu jako spíše za vysvětlující a oslavný dialog a skládaný v rozechvění válečném snadno utrpěl na vnitřním skladu; době jest patrně i připsati přelom silného a vysokého tonu, který by rád stihl mohutný

a strhující tok lyrický a jemuž se nedostává opravdové dikce, rušené tu dennými obraty politickými a přečetnými libůstkami jazykovými, ba patvary. To arci nijak nepřekáží, aby kniha nebyla čtena, zasluhuje toho; je to hra, která jediná dosud z nesčetných pokusů našla v bohatém pokladě doby válečné důstojný předmět, hra, v níž tak nečekaně zesnulý autor dovedl několika obrazy rozechvít hluboce postihnuv a scénicky vyjádřiv nespravedlivost ukrutného zápasu o světovládu, v němž tolik trpěl pracovitý náš lid.

Šťastnější v převedení myšlenky v liter. dílo byl známý cestovatel A. V. Frič. Pohádková alegorie jeho způsobem prostým, a přece nikoli suchým, v době, která nedovolovala jinak mluviti k srdcím českým, naznačila vítězství demokracie. Neboť takové vítězství je obrození našeho národa plně dokonané, po vnějšku, naším osamostatněním. Osud stromku, který z bohatého podrostu v pralese lidstva může svou životní silou prodrat se až na světlo a pomoc tří dobrých chasníků Dlouhého (Američan), Širokého (Angličan) a Žárookého (Francouz) dobře a jasně vyznačují cestu našeho národa za oním vítězstvím. Přes obtíže, které jinotajnost skýtala, přes nutnost mluviti někdy v narážkách jen vzdálených mládež vidí pod povrch, rozumí, jak jsem se přesvědčil. A cenu knihy znamenitě zvyšují kresby obepínající tekst, neboť nepřenášejí prostě jeho obsahu, nýbrž velmi pěkně a výmluvně (žel, že jakost papíru a tisku umenšují jich jasnost) dopovídávají! Obratně a směle pojatá kniha pro mládež.

Vděčni musíme býti vydavatelství za přetisk ostrých výpadů F. L. Čelakovského, i kdyby nebylo té okolnosti, že přetiskuje verše tekstově těžce přístupné a vzácné. Vděčni, neboť břitkost epigramů, odvaha výpadů, jasnost úsudků a poctivý zápal těchto veršů z r. 1837 připomínají nám důrazně, že naše obrození nepokračovalo v dusném ovzduší tichošlápské idylly, nýbrž prospívalo jen tím, že se mu dostalo duchů poctivě zapálených pro věc a neméně ryze ochotných bojovat.

A vděčni musíme býti nakladatelství, které jedním rázem chystá i soubor paradoksních dramat Shawových a zároveň se pustilo v systematické vydávání překladů Molièra, dosud nedost u nás ceněného a rozšířeného. A přece Molièrův pronikavý pohled do života, jeho jasná důvěra ve všechny spontání síly životní, jeho úsilí vyrovnávat tendence přeracionalistické s hlubokým cítěním humanitním, což ovšem snadno přivádí i neucelenost jeho morálky, ale nade vše jeho ušlechtilý boj o poctivost života po všech jeho stránkách a ve všech jeho projevech, nemluvíc ani o přednostech literárních a zvláště jeho bystrozraku psychologickém, to vše jsou vlastnosti, jimiž jeho dílo nejen se nutně zalíbí, pochopí-li je, našemu čtenářstvu, nýbrž i vykoná poslání. A Amfitryon, jak patrno, našel porozumění. Nemohlo býti jinak při skvělé ironii, která snad bezděčně sáhá až v samy základy aristokratické společnosti ludvíkovské, aby jimi otřásala, při neobyčejném vzletu myšlenkovém a úžasné lehkosti formální. Mnoho z toho se zdařilo dobrému překladu p. Křičkovu zachytit, ale jako nejeden náš překladatel, i on by měl být pamětliv toho, aby neporušoval nikde významový dosah slov hledaje za slova a výrazy francouzské toliko rovnocenný výraz český, arci stále přihlížeje k významu, jaký za slovem cítila doba. Záslužný to a literárně velmi cenný překlad! *M. P.*

Poučná.

Antonín Matula: Kořeny v moravské půdě. Literární studie. Naklad. Fr. Švejda v Praze. — *Josef Pekař,* Z české fronty. (Českého Čtenáře sbírky poučné a krásné četby české roč. IX. str. 4.) V Praze 1917. — *M. Maeterlinck,* Smrt. Přeložil Jan Kubišta. V Praze. Nákl. J. Laichtera 1917. Otázky a názory XLI. Cena 2 K 60 h. — *Pavla Buzková:* Žena v životě a díle Macharově. (Nakladatel F. Šimáček v Praze.) — *Národní čítanka.* Odpověď pořadatelů k posudku p. K. H. v Naší Době XXVI. str. 151—155.

Antonín Matula: Kořeny v moravské půdě. Literární studie. Naklad. Fr. Švejda v Praze.

Aforistická filosofie literárně dějepisná, která se obrací k problému moravské literatury, tedy k otázce, kterou si řešily starší i mladší generace a která zasluhuje konečně širokého vědeckého osvětlení. Leckteré postřehy autorovy po většině s dogmatickou určitostí pronášené, jsou zdravé a pěkně (ač ne nově) formulovány. Ale čteme na různých stranách tolik nepravd, tolik předpokladů literárních, již z kořene bludných a nesprávných, tolik dalších dedukcí vyvěrajících z těchto falešných základů, že nelze v stručném referátu všechny mylné názory spisovatelovy uváděti ani s nimi polemisovati.

V úvodní povšechné kapitole konstatuje spisovatel, že nový rozkvět literární na Moravě datuje se od vývoje realismu uměleckého, s nímž na Moravě splynuly výsledky a tradice školy Bartošovy. Tvrzení do značné míry správné, jakož i další výklady o selskosti, pravdymilovnosti, střízlivosti literatury moravské. Ale autor ve svých konklusích zabíhá do zámezí. Zcela nesprávný teoreticky jest jeho přílišný důraz na obsahovou stránku uměleckého díla a naprosté nedoceňování »chytře nastrojené vnější« formy. O tom, že forma může a má se státi integrující částí díla, že splývá v dokonalém umění s obsahem ve vyšší jednotu (srv. nejkrásnější partie Holečkových Našich!), zdá se, autor neuvažoval. Na romantický svět vysněných dálek, odhmotnělé krásy dívá se náš kritik přímo nepřátelsky, zjišťuje, že prý moravská duše není otrocká (!), nepoddává se této šabloně. Tvrzení i logicky vratké, i historicky nesprávné (což »moravská« poesie? Březina, Bojko, Taufer, Ant. i Adolf Veselý, mystikové z Nové říše?). Holá realita autorova, na niž by omezil moderní naši literaturu, bojí se na jedné straně všeho prudkého naturalismu, na druhé utíká před dekadencí, ale i symbolismem jako zjevy nezdravými, jimiž se vyjadřuje »životní ochablost, znudění životem, zestárlost«. Tam, kde mluví jednostranný kritik o životě, jako programu nové literatury na Moravě, míní ovšem jen ten animální venkovský tradiční život, nezmnožený a neobohacený.

Pro autorův základní omyl uzounkého pojetí smyslu a kmenovitosti v novém umění literárním, je velmi charakteristická okolnost, že básníci mu z rámce docela vypadli. Teprve na poslední stránce čteme několik řádků o Bezručovi, násilně přitažených k základní idei rozboru a zcela neúplných a nevýstižných.

Po úvodní kapitole rozbírá pak autor vynikající zjevy moravské beletrie. Po zásluze zdržuje se u Mrštíků (kritické články Vilémovy, ale zvláště nešťastné Zumry — jimž podkládá tradici Nerudových Povídek malostranských — přeceňuje), váží si románu Herbenova (ač právě »soustředěnosti

není jeho nejsilnější stránkou), přeceňuje po mém mínění význam V. K. Jeřábka, s uznáním, ač velmi neúplně, rozpisuje se o Sumínovi, zkrátka prochází jednotlivé kraje moravské a hledí z kmenovitosti, tradiční lidové povahy osvětliti ráz a podklad modernich románů. Je přirozeno, že zachází tu často v násilných vývodech na zcestí. *K. H.*

Josef Pekař, Z české fronty, (Českého Čtenáře, sbírky poučné a krásné četby české roč. IX. sv. 4. V Praze 1917.

Neveliká knížka, v níž nově otištěny články uveřejněné v Národní Politice od ledna do května 1917, zůstane vždy zajímavým dokumentem osobním i věcným. Osobním proto, že ukazuje, jak v ní spisovatel, věrný odchovanec dvorního rady Golla a kdysi krajně konservativní pěstitel rakouského dějepisu zcela ve smyslu úředním, nenalezl ještě vskutku sama sebe a jmenovitě neuvědomil si ještě svého češství; věcným, ježto sotva rok potom, kdy články ty vycházely v novinách, naše fronta opravdově se přeskupila a to tentokrát vskutku v českou: co je v článcích Pekařových myšleno českou otázkou, napořád je vlastně jen otázkou rakouskou a ani z daleka ještě nedává tušit, jak se věci zásadně a radikálně změní v době docela krátké. Říká-li se někdy, že historie jako učitelka minulosti má také umět podávat poučení pro budoucnost, z tohoto spisku nevybrali bychom si pro příští život českého národa věru pranic. Tu se ještě obšírně dokazuje, že v Rakouské říši máme my Čechové právo býti občany prvého řádu právě tak jako Němci, neboť teprv zvolením rakouské dynastie na královský trůn český bylo Rakousko v pravém slova smyslu umožněno; tu se ještě s pochvalou připomíná, jak v bezpříkladném zápolení o celistvost a budoucnost říše všickni národové přinášejí svorně tytéž oběti na statku a krvi, v přesvědčení, že prospěch říše je i prospěchem jejich; tu se ještě dokonce dohlašujeme toho, aby byl náležitě přetvořen nový státní znak rakouský. Dnes všecky ty výklady čteme s uspokojením a radostí, že to všecko zapadlo jako špatný sen a že nás již nic na světě nedonutí znova k onomu nepřirozenému svazku, v němž jsme se dusili v staré říši habsburské. Doufejme, že také ve vzdělání příštích českých historiků dojde k pronikavým změnám a že jmenovitě co nejdříve zmizí anomalie, aby český kandidát profesury úředně byl zkoušen jen z dějepisu rakouského, v jehož rámci směla se jen krčit nenápadně historie české vlasti. *H.*

M. Maeterlinck, Smrt. Přeložil Jan Kubišta. V Praze. Nákl. J. Laichtera 1917. Otázky a názory XLI. Cena 2 K 60 h.

Ve dvanácti kapitolách probírá tu Maeterlinck svým měkkým a příjemným způsobem věčně živou otázku nesmrtelnosti. Problém sám přiléhá jeho náladě mysticky intellektualistické a Maeterlink si vybral z něho právě ty stránky, které se pro tuto náladu hodí.

Smrt jest prý nejaktuálnější věcí v životě; hroznou však jest prý konec konců jen pro hrůzu před neznámem, do něhož nás smrt vrhá; i jde o to, tuto hrůzu překonati tím, že nahlédneme do tohoto neznáma, pokud jest to možno. Zkusili nahlédnouti do něho theosofové a spiritisté, ale Maeterlinck po kritice těchto hypotes je zavrhuje, ačkoli uznává, že na zjevech spiritistických jest mnohem víc pravdy, než se obyčejně připouštívá. Analysuje pak »osud vědomí«, přemýšleje, co se s ním po smrti stane. Jest prý dvojí nekonečno protichůdné, nekonečno ideální, t. j. nekonečný prostor a čas a neko-

nečná rozmanitost věcí a událostí, nekonečnost reální. V jednu z nich po smrti přejdeme a to buď najdeme tam uvědomění nebo neuvědomění. Žádný z těch stavů nebude míti pro nás nic zlého. Řešení, jak viděti, zní neurčitě; Maeterlinck to uznává — vždyť také jde prý o nejtěžší otázku.

Z výkladů Maeterlinckových jest nejzajímavější jeho rozbor theosofie a spiritismu; čtenář se poučí odtud o rázu těchto teorií, tím spíše, že Maeterlinck ani není zaujat hantýrkou těchto směrů a píše o nich srozumitelně i udává co možná fakta, o která se tyto teorie opírají, zmiňuje se také o slavných autoritách, které jsou těmto teoriím nakloněny, sám přiznává z nich mnoho, ale duchaplně je na konec zavrhuje. Stojí za to, tuto část spisu pročísti. Úvahy další, o vědomí a nekonečnu trpí abstraktností tomuto tématu vlastní. Maeterlinck tu podléhá zbytečně starým metodám, které se chtěly dopátrati věcného poznání pouhým logickým rozborem pojmů; v moderní filosofii se problém nesmrtelnosti řeší reálněji.

Překlad se čte příjemně. *Em. Rádl.*

Pavla Buzková: Žena v životě a díle Macharově. (Nakladatel F. Šimáček v Praze.)

Takové knihy, jakou nám nyní napsala pí. Buzková o Macharovi, píší se obyčejně po smrti, kdy se uvolňují veškeré prameny (korespondence, vzpomínky přátel, příbuzných atd.), jež umožňují dopíditi se základního zřídla pravdy a kdy není obavy, že by žijícím osobám bylo ublíženo.

Paní Buzková odvážila se však na tuto práci již za života Macharova. Je ovšem samozřejmo, že, pokud svou studii opírá o život básníkův, leckde značnou měrou uplatní se jen dohady. Jinak tomu tam, kde autorka podává svůj obraz na základě literárního díla Macharova. Zde rozhoduje již více jen schopnost a pronikavost autorčina, pokud a jak se dovedla ponořit do díla Macharova, jak básníka i jeho životní vztahy vystihuje a chápe.

A tu nutno hned předem říci, že pí. Buzková s nevšední odvahou a bystrostí stopuje básníka. Její kniha vyniká svérázným myšlením, odvažuje se do výší i hloubek, a jistě leccos nám osvětluje, čeho bychom sami nepostřehli. Hlavně P. Buzková velmi dobře vystihuje základní životní podstatu Macharovu. Praví o něm, že proto »vždy zvítězil, proto je nepřemožitelný, že nikdy nepozbyl sebeúcty a v duši duše své nikdy nepochyboval o tom, že je povolán. Všechna mučivá analysa byla jen horečným, vytrvalým hledáním pravého místa pro sílu, již v sobě tušil. Nikdy nezhostil se zodpovědnosti za svoji hřivnu a nikdy nebyl nešťastnější, než když s ní špatně hospodařil«. A nyní velmi případně charakterisuje náboženského jádro Macharovo. »Ten kacíř, beznáboženský Machar«, praví, »žil shodně s reformátory a náboženskými mysliteli, jsa přesvědčen o božské jiskře v hrudi, ctil ji a hledal v každém člověku. Jejím prostřednictvím cítil se i součástkou všehomíra a byť toho snad nevyslovil, Machar sestoupením v sebe našel v srdci Boha stejně jako Tolstoj, Amiel a jiní. Machar útočil na všechny církve, na všechna panující náboženství, ale sám nikdy nežil protinábožensky, neboť nikdy by nebyl v sobě zaprodal a zašlapal lidskou důstojnost, částečku Boha«.

Ale ačkoli pí. Buzková takto pěkně postřehuje podstatu Macharovu, vidí v tom zároveň jeho tragiku. Tragika malého národa, v němž se zrodil, stala se prý i jeho tragikou. Nestal-li se prý Machar básníkem evropského jména, pak prý jen proto, že spoutal svůj život s ohledy na jiné, že připřáhl svoji

sílu k rádlu národní práce, kdežto prý Lermontov, Musset a Byron žili jen sobě a svým nejvniternějším problémům, s pravou pečorinovskou nudou přecházejíce přes vlast, národ, lidstvo.

Tento úsudek o Macharovi je nejen v odporu s tím, co P. Buzková dříve říká o vnitřním povolání, ale i s pravdou, neboť nedovedu si představit opravdového básníka, jakým je Machar, aby ve svém umění žil něčemu jinému než nejvniternějším svým problémům. Rozdíl je pouze v tom, co mu bylo tím problémem.

Stejně neuspokojuje autorčino vystižení Macharova názoru na ženu a jeho poměru k ženám. Myslím, že chyba spočívá ve vlastním názoru pí. Buzkové na ženu a na poměr ženin k muži i mužův k ženě. P. Buzková vidí v lásce polaritu pohlaví, její názor na mužnost a ženskost vysvítá z těchto slov o Kateřině Medicejské a Alžbětě Tudorovně. »Ovšem«, praví o nich, »když milovaly, pak zase jen celé muže, hodné svého jména, za jejichž slabost nikdy se nemusely rdíti; jejich milenci a manželé vraždili, podváděli, ale nikdy nezhanobili své mužnosti, nikdy zbaběle a pohodlně se neskrývali.« Jak vyhlíží dle toho a contrario ženskost? Pí. Buzková přikládá také příliš veliký význam těm různým, zvláště studentským láskám Macharovým. Ve světle jejího líčení Machar činil by dojem spíše nesilného člověka. Myslím také, že tam, kde běží o Rusalku z Confiteoru, není třeba hledat osudovost a hlasy, znějící z nejhlubších dálek věkův. Machar žil v době, kdy mládež vybíjela svůj život o prázdninách studentskými láskami. Dnes naši hoši mají v tom věku svůj skauting a své sporty a styk jejich s dívkami je spíše stykem druha s druhem. Myslím, že P. Buzková někde zbytečně hledá příliš hluboký podklad. Podivně zní také z jejích úst věta: »Zdá se, že Márinka náležela k typu žen, milujících silnou ruku nad sebou, jimž nějaká ta rána od otce a později od muže je téměř nutností a přináší i jisté zadostiučinění.«

V kapitole »Poslední pohádka«, charakterisuje pí. Buzková ženu básníkovu. Je to jedna z nejlepších kapitol její knihy. Ale je tak zcela úplná? Je zde nejen správně, nýbrž i plně vystižen Machar manžel a je vystižena plně i jeho chot? Zde nenapovídají již nic konfese básníkovy a pí. Buzková je nucena dohadovat a kombinovat, právě tak, jako když se snaží zjistit příčinu krátkého trvání přátelství Macharových. Zde snad má pravdu. Ale má plnou pravdu, praví-li, že Machar vidí v ženě buď dítě neb mučenici a že ženy nepovažuje za družky svého duševního života, poněvadž se nemůže svěřovat dětem?

Ovšem, že po knize pí. Buzkové se dočekáme nových knih a studií o poměru Macharově k ženám. P. Buzková má zásluhu první odvahy. *Z.*

Národní Čítanka. Odpověď pořadatelů k posudku p. K. H. v Naší Době XXVI. str. 151—155.

Omezujeme se na nejstručnější vysvětlení k některým výtkám a k odmítnutí nepravd v dotčeném posudku a neodpovíme k ničemu, co je rázu osobního, ceníce příliš starý dobrý význam Naší Doby. Posudek vytýká, že by bylo vhodno zařadit článek Masarykův z České otázky neb z Havlíčka v poblíží monografií o Havlíčkovi, Riegrovi, Palackém; sdělujeme, že censura nám nedovolila určitý výňatek z Havlíčka otisknout, telefonicky jej zakázala a nedovolila ani podpis Masarykův pod kratičký článek »Jsme národ Komenského«, kam jsme směli dáti toliko podpis: »Česká otázka« (str. 418).

Zvláštní články o »Deutschbohmen« bychom pokládali za velice nevhodné, a ponévadž oba stojíme na plném politickém stanovisku, že není třeba, abychom ještě my Čechové odlišovali území, jež chtějí Němci odtrhnouti a věříme, že ani český lid není třeba teprve zvlášť poučovati o organické příslušnosti »Deutschböhmen« k Čechám. Učinili-li si Němci z této otázky svou »časovost«, nemůže k tomu N. Č. přihlížet. Redakce s lítostí a sebezapřením nezařadila všech článků o dějinách české literatury; její rozhodnutí bylo proto též nesnadné, že články byly značně větší, než jak byly vyžádány, a rozsah Čítanky nemohl jich již pojmouti, neměly-li být vypuštěny opět práce jiné. Také článek o literárním období 1848—1900 nebyl dodán dříve, než až když tisk N. Č. překročil stanovené místo pro literaturu. Při tom opravujeme nepravdy posudku p. K. H.: žádným padesáti tisícům subskribentů nebyl slibován přehled neb článek F. X. Šaldy v některém z prospektů, ani v prvním, ani v druhém. Tuto nepravdu opakuje p. K. H. dvakráte. Subskribentů nebylo 50.000, nýbrž 33.000. Jména dvou literárních historiků, jež byla v prospektu a jež p. K. H. jmenuje, nevypadla vinou pořadatelů, ponévadž jeden z pánů rukopisu vůbec nedodal, druhý poslal příspěvek zcela jiný než byl žádaný. P. prof. Jakubec nezkrátil svůj článek dvakrát a nebyl o to žádán po třetí, nýbrž učinil tak jednou; když potom článek byl ještě na 62 rukop. stranách a redakci byl ještě dlouhý, byl požádán podruhé, ale p. prof. již tak neučinil. Podobně i p. dr. K. Hikl byl žádán o druhé zkrácení a ne o třetí. V posudku mluví se o odmítnutí otištění článků v »ponižujícím přílepku« t. j. v knihovničce N. Č. jako o rozhodnutí, následovavším u p. dra. K. Hikla po žádosti o zkrácení; konstatujeme — podle lístku p. dr. K. Hiklem psaného — že jeho prvotní mínění nebylo tak odmítavé, jak o něm dnes píše. P. K. H. také mylně imputuje pořadatelům, že chtěli udělat z Čítanky: »kompendium veškerých základních vědomostí inteligentního Čecha«, ač pořadatelé přiznávají v úvodě: »...Neobsahuje všeho a nemůže ani býti v tom rozsahu úplnou vlastivědou, ale snad každý čtenář v ní nalezne aspoň něco...« a jsou si tedy vědomi, že schází mnoho a mnoho, co by rádi v ní viděli. I oni měli ještě daleko více plánů a měli mnoho dobrých a cenných návrhů od mužů vynikajících, ale, bohužel, nemohli vyhověti. A proto se drželi svého plánu: vydati Čítanku a ne »kompendium veškerých základních vědomostí inteligentního Čecha«.

Pan K. H. přiznává, že v jeho rekriminacích jest »přimíšen tón osobního roztrpčení« a přiznává to při výkladu o tom, kterak sám připravil pro N. Č. literární články; ač přiznáváme význam jeho dvěma neuveřejněným článkům a rádi bychom je v poněkud kratší formě v N. Č. viděli, musíme se, bohužel, uspokojiti tímto prohlášením, a nemůžeme z úcty k dobrému jménu Naší Doby »přimísiti ton osobního roztrpčení«, k němuž vybízí řada osobních invektiv a podceňování, obsažených v jeho posudku.

Myslíme, že význam Národní Čítanky více tkví v tom, co přinesla a podala, než v tom, čeho tam jednotlivec postrádá, a že tímto směrem je možno spíše určovati stanoviska objektivních, neosobních posuzovatelů.

C. Merhout, B. Němec.

Poznámka referentova. Poněvadž jsem dostal odpověď pánů pořadatelů Nár. Čítanky těsně před vydáním čísla, vrátím se k ní v sešitě únorovém. *K. H.*

HUDBA.

J. Suka »Zrání«.

Počátek letošního období přinesl novinku, jíž pro její umělecký význam musíme věnovati i v tomto stručném přehledu více místa. Jest to symfonická báseň J. Suka »Zrání«, dílo, v němž autor synteticky shrnul a uzavřel poslední období svého tvoření, v němž plně vyjádřil svůj dnešní kladný poměr k životu a prošel pod jeho zorným úhlem vzpomínkami na dlouhý a bolestný vnitřní růst, jenž tomuto kladu předcházel. Asi od doby symfonie »Asrael«, která byla hudebním vyjádřením citových stavů, vyvolaných smrtí dvou nejbližších lidí, je Suk typickým subjektivistou. Tím rozumím, že u něho nelze snadno postřehnouti inspiračních podnětů, vzatých z náladovosti v n ě j š í h o světa, dále že jeho lidská osobnost, její citový charakter a osudy obrážejí se p ř í m o v jeho hudbě, konečně že celý tento niterný svět je vyjadřován v Sukově hudbě s takovou bezprostředností, že ani složitým procesem uměleckého formování neztrácí ničeho na své důvěrné vroucnosti. Jenom povšechný obsahový ráz skladeb dává si však Suk určovati svojí životní situací a svojí citovou reakcí: samo u t v á ř e n í uměleckého celku, jakmile byl již jednou koncipován, je pak řízeno jedině smyslem pro svéprávnou zákonitost uměleckého díla a pro logiku jeho dramatického rozvoje, ne tedy individuálními náhodnostmi, s nimiž život autoru jednotlivá citová hnutí přinášel. Každá taková libovůle, která v jádře znamená nedostatek pokory ve vztahu k umění, je neznáma Sukovi.

Sukův vývoj v posledních dílech je tak přímočarý a jeho hudební styl při veškeré rozmanitosti obsahové a při všem postupném obohacování tak hotový a jednotný, že tři symfonická díla tohoto období můžeme považovati takřka za části jediného cyklu, za krisi, peripetii a katastrofu jediného dramatu; ovšem je-li v tomto přirovnání »Zrání« katastrofou, tedy takovou, jejímž jediným výsledným dojmem je výsostná katharse. Do bolestných temnot »Asraela« sotva že skulinou proniká světlé tušení. »Pohádka léta« je váháním na rozhraní dne, ale konečně je to přece ještě samota noci, která promluví nejslibnějším hlasem života a útěchy. Druhý smyčcový kvartet bylo by možno vsunouti do této souvislosti; je zároveň statečný i nesmělý, jako každý prvý krok a každý prvý úsměv. »Zrání« je psáno v polední záři, je láskyplným rozhledem s temene hory, v jejímž podzemí byl kdysi zaklet svět »Asraela«. — Při tom nesmíme si však tato jednotlivá díla představovati jako nekonečnou řadu variant na stejné citové théma, tak, že by snad v »Asraelu« byla j e n bolest ve všech stupních a formách, ve »Zrání« zase j e n odvaha, důvěra a láska. Na své základně staví naopak každá ze symfonií, jež jsem jmenoval, celou dramatickou architekturu, vždy tu jde o vnitřní d ě n í, nikdy ne o nehybnost, a to o dění, jež jest vedeno určitým směrem: ve střídavých vzestupných a sestupných liniích, avšak tak, že v ý s l e d n i c e jde vždy v z h ů r u. Zejména ve »Zrání« je tato vnitřní dynamika tak bohatá a zároveň tak prosycena přitažlivostí jasného závěrečného cíle, že již tím patří »Zrání« k nejmohutnějším projevům současného umění.

Široce rozpředený úvod, v němž vystupuje většina témat, je jakoby náladovým motem celého díla; vládne jím zralý klid, prochvívají jím však také nejrůznější citová vzrušení, od hravého intermeza až po mystické názvuky. Je to rozhled po přírodě i po životě, pochopení hluboké spřízněnosti obou a gesto rozevřené náruče k lidem. Pak následuje prvý díl, vzpomínky na vlastní život, na jeho jara i zimy. Mládí je vyjádřeno útočným, až divokým tónem, jejž brzy ztlumí a ztepli láska; její vroucnost, něha, gracie i touha jsou stělesněny široce melodickým a krásně vystupňovaným adagiem, do jehož závěru už zasahuje zvuk vzdálených kroků nejtěžší bolesti. Marně se proti osudu vzpíná touha zoufalou modlitbou. Nezdrží jeho ran. Chvíli trvá jakoby blouznivá bezradnost, pak se těžce rozezpívá zpěv bolesti. Až potud je »Zrání« rekapitulací citových momentů, jež známe již z dřívějších Sukových děl. Ovšem že nová perspektiva, získaná životní vzdáleností a výší, k níž autor zatím dospěl, dává mu nové pohledy na místa, u nichž se již dříve zastavil. Je tedy už v tomto prvém díle mnohá stránka, jež v dosavadní tvůrčí individualitě Sukově byla zakryta. Vlastní novum »Zrání« však nastupuje hlavně v díle druhém, v mohutně rozpředené fuze, do níž kromě ústředního tématu jsou vetkány všechny hlavní motivy dosavadní, a jež jediným nedílným proudem nese dílo ke grandiosnímu vrcholu. V radostné odvaze k novému životu, k nové v í ř e v život, v odvaze, která má v sobě také dosti s í l y, aby dovedla se prolámati překážkami k spatřenému cíli je toto nejcennější plus, jež »Zrání« do uměleckého profilu Sukova přináší. Suk nikdy nebyl z těch, kdo se slabošsky poddávají protivenstvím. Tak na příklad »Asrael« je dílo plné statečnosti. Avšak životní odvaha tu vykonala dosti, pozvedla-li duši, ponořenou ke dnu bolesti, zpět ke hladině. V kvartetu zase jako by odvážným úmyslům scházela síla uskutečniti je. Ve »Zrání«, zejména v jeho druhém díle je už nastřádáno tolik důvěry a tolik síly, že stačí rozjásati duši až k slavné hymně života. Jedinou, v dlouhých vlnách se valící gradací vynese fuga hudební proud až k vrcholu, po němž pak následuje rychlý spád do smírného, šťastného, tiše slavnostního závěru, nad nímž jakoby znělo beethovenské: Do objetí, miliony!

Zvláštní kouzlo Sukovy hudby tkví v nesmírné výraznosti každé jeho hudební fráse, každého harmonického obratu. Formová stylisace, právě v hudbě tak mnohostranná, v poměru k ostatním uměním daleko nejsložitější, neubírá jeho tónům ničeho na bezprostřednosti výrazu, nestaví ani nejmenší přehrady mezi citový podnět a jeho hudební vyjádření. Příčinou toho je neustálý těsný a živý styk, jejž Suk uchovává při tvoření mezi svojí hudbou a svými životními zažitky, vlastně jich niternými reflexy. Nenalezne se u něho místa, k jehož vzniku prvý impuls by byla dala motivická práce, architektonický zřetel či podobná snaha. Je to podivuhodná harmonie, s jakou Suk dovede sice podříditi vnitřní rozvoj díla i jeho stavbu zákonům v y š š í uměleckě logiky, zákonům, které stojí n a d vůlí individua, jak však při tom přece neztratí nejbližší vztah každého hnutí své hudby k citové zkušenosti svého nitra. Suk vůbec n e d ě l á své hudby, ž i j e ji v každém jejím atomu. Že celkový náladový rámec skladby neb některý její autorovi subjektivně blízký oddíl má zřetelný znak prožitosti, tomu jsme zvykli u mnohých předních skladatelů; aby však tento charakter byl do té míry vtištěn každému nejmenšímu samostatnému organismu hudebnímu, to je zjev asi u Suka oje-

dinělý. Na posluchače působí to pak dojmem zvlášť přesvědčujícího, až naléhavého přízvuku Sukovy hudby.

Na rozbor ryze hudebních kvalit Sukova díla není tu místa. Přece však chci alespoň naznačiti, jak se realisace Sukových tvůrčích zásad jeví po této stránce. Z tradiční hudební formy může samozřejmě podržeti jen její nejobecnější a tím také nejpružnější schema. Oba základní principy hudební stavby, změna a opakování umožňují jen málo formových typů, na něž lze každou, sebe složitější hudební architekturu převésti. Ještě však něco zcela jiného, řekne-li se o skladbě, že ji lze redukovati třeba na sonatovou formu, nebo že je psána v tradicionální sonatové formě. Tímto druhým rozumíme zachování velikého množství podrobných formových pravidel, prvé značí sotva patrnou tendenci, užíti jednoho z několika málo možných typů. Jiný rozdíl je v tom, že kdežto tradicionální forma je při tvoření vždy p r i u s, tato v o l n á forma vplyne autorovi vždy až d o d a t e č n ě, pod nepozorovatelným tlakem neměnných zákonů formových do tvaru, jejž lze přirovnati k některému, z minulosti známému. Suk je z nejdůležitějších budovatelů hudební volné formy, formy, jíž není předepsán ani sled motivů ani plán modulační, formy, jež si své utváření diktuje sama. Vůdcem je mu při tom jedině dramatický rozvoj vůdčí ideje, který geniálnímu a zkušenému skladateli vždy již sám se poddá tak, aby jeho vyjádření bylo možno jen jasnou a přehlednou architekturou. Kdybychom chtěli formu »Zrání« opsati nějakým známým pojmem, mohli bychom říci, že jsou v ní prvky několikavěté, cyklické formy, stažené v jediný celek, mohli bychom však také viděti v ní typ formy sonatové. Již z tohoto dilematu je zřejmo, jak málo takové určení znamená pro určitost představy. Hlavní je, že při naprostém odklonu od známých schemat a úplné hudební svéprávnosti (báseň Sovova je Sukovu dílu heslem, dodatečně nalezeným, ne podnětem a určovatelem formy) je »Zrání« právě svojí úžasně rozlehlou, dokonale soustředěnou a majestátně vyvrcholenou stavbou z nejpodivuhodnějších děl dnešní hudby.

Stejně smělým a stejně ukázněným revolucionářem je Suk ve své melodice. Je tvůrcem volného verše v hudbě. Nezná pravidelných, vždy stejných stop — taktů, nezná jich pravidelného sdružení ve verš — periodu. Bez taktu ovšem jeho melodie není, neboť její proud je rozdělen na lehké a těžké doby, v čemž je podstata taktu. Avšak poměr délky těchto obojích dob se velmi často mění, melos nelze vměstnati do předepsaného a uchovaného taktu; právě naopak plyne zcela volně, porušujíc co chvíli běžnou symetrii taktových čar i metrického členění. Proměnlivost taktu by sama nestačila, aby melodická struktura budila dojem oné zevní uvolněnosti, jako tomu je u Suka. Větší dosah má v tomto směru naprosté rozvázání osmitaktové normální periodicity, jak ji se všemi možnostmi i odchylkami (jež však neporušovaly principu) zná dosavadní hudba. Suk rozvíjí, vrcholí i končí své melodie bez jakékoliv normy kromě úplného hudebního vyžití myšlenky. Je k tomu třeba jeho komposiční vyspělosti a jeho geniality, aby se skladatel, jda touto cestou, neocitl v anarchii, aby se jeho melodický pohyb nepotácel bezradně, od cesury k cesuře. — Tato stylová změna, jejímž důsledným zástupcem v moderní hudbě je právě Suk, patří k nejhlubším, jež hudební styl vůbec zná. Žijeme-li v hudbě skutečně, jak některé zjevy ukazují, v době,

která uskutečňuje znenáhla nový sloh, pak je přechod od periodicity k volné melodii z nejcharakterističtějších znaků této změny.

Jiná hudebně-technická stránka, jež při »Zrání« i laikovi bije do očí, jest bohatství zvukové. Sukova hudební věta sama v sobě je tak barevná, že není možno ji vyjádřiti v orchestru jinak nežli úplným vyčerpáním palety. Sukovo orchestrální mistrovství nevyvinulo se u něho jako virtuosní přídavek, nýbrž jako nutná vyjadřovací schopnost, bez níž při charakteru své hudby nemohl býti. Je však hodno tím většího podivu, že ani nyní, když skutečně suverénního ovládání orchestru dosáhl, nepodlehne nikde blízkému svodu pouhé zvukovosti a nevloží do »Zrání« ani jediného sebe kratšího místa, při němž by účelem byla jen barevná apartnost. Svojí instrumentační technikou, totiž rozložením orchestru v co největší počet barevných odstínů, Suk souvisí s impresionismem; avšak podstatou svého umění: obrácením do nitra, popřením všeho naturalismu a v prostředcích naprostým odklonem od barvy pro barvu je Suk příkladem překonání impresionismu.

O provedení »Zrání« nevím, jakou výstižnější chválu bych mohl říci, nežli že bylo důstojno tohoto Sukova vrcholného díla. Řídil je V. Talich, dirigent, jenž teprve loni se stal širším hudebním kruhům v Praze známým. Bohatý fond přirozené muzikálnosti, ukázněná verva a úplné ovládání dirigentské techniky v rychlém a účinném studiu i v gestu, to jsou vlastnosti, které předurčují Talicha pro přední úkoly v našem hudebním životě. Zpěvnost a vláčnost výrazu, naprostá srozumitelnost polyfonie, pevný rytmus, ohromující vystupňování v architektuře, krásný a svěží zvuk orchestru, tyto přednosti spolu s dokonalým, umělecky intuitivním i rozumově rozmyšleným pojetím díla způsobily, že provedení »Zrání« můžem počítati k vrcholným reprodukčním výkonům, které jsme v posledních letech slyšeli. Zvláště, když také orchestr České Filharmonie, vedený u smyčců členy Českého kvarteta, hrál zřejmě u vědomí své čestné úlohy. *V. St.*

ZPRÁVY.

Smrt prof. dra. Františka Čády. Smrt prof. dra. Čády byla označena jako národní neštěstí a jest jím vskutku, neboť v Čádovi, který zemřel náhle jakoby bleskem byl zasažen, odešel na věčnost významný a svérázný myslitel, vzorný vychovatel, vzácný lidumil. Čáda vycházel ve svém filosofickém nazírání od kritického noetického relativismu a probabilismu, od metodické skepse, dovozoval, že pouhá pravděpodobnost lidského poznání, k níž jedině člověk dospěti může, jest dostatečna k životu důstojně lidskému a potřebám jeho tak, jak je požaduje rozum, cit a vůle. Život ve shodě s touto přirozeností může býti krásný a šťastný. Čáda pojímá filosofii jako odbornou vědu a zpracovává přísnou metodou vědeckou jednotlivé její obory, zvláště noetiku, psychologii a etiku, zahlubává se do dějin filosofie a zvláště obrací se k dějinám českého filosofického myšlení, kde studie jeho mají průkopnický ráz a tvoří cenný příspěvek k dějinám našeho národního obrození. Zvláště vydáním spisů Zahradníkových odkryl neznámého do té doby a tak významného českého myslitele.

Čáda však byl sám filosof český a nebyl dalek pragmatickému nazírání, že filosofie má sloužiti životu a tedy u nás lepšímu českému životu, životu hodnému naší slavné minulosti, a právě jako filosof český přistoupil k otázkám vychovatelským a uvedl k nám pedopsychologii jako důležitou pomocnou disciplinu pedagogiky. Byl u nás jejím zakladatelem. Ale Čáda šel ještě dále. Svým životem, snahou, poctivou a neúmornou prací ukázal, jak se má pro národ pracovati plodně a nehlučně. Obrátil zřetel láskyplně k mládeži, snažil se reformovati výchovu a zajistiti lepší budoucnost českého národu. Čáda si z celé své dobré duše přál viděti národ svobodný, vzdělaný, mravně ušlechtilý, přecházel z teorie v praksi, slovem, písmem, skutkem šířil nové směry myšlenkové, byl šťastným organisátorem a vykonával práci požehnanou ať šlo o výchovu dítěte nebo o výchovu k umění, ať šlo o vyučování rukodělné nebo o ochrannou péči o mládež a snahy lidovýchovné. Ušlechtilá bytost jeho dle vzoru Komenského skláněla se s láskyplným soucitem k slabým lidské společnosti, k dětem opuštěným, chorým, slabomyslným, mravně pokleslým, pomáhal, povznášel, těšil, vracel životu a společnosti. Celá povaha Čádova tak rozumově založená a při tom proniknutá hlubokým citem a nábo-

ženskou vírou umožnila šťastnou účinnost všech jeho lidumilných a vychovatelských snah. Osiřelo místo jeho na fakultě i v akademii, a náhradu nalézti bude nesmírně těžko. Záslužné obětavé činnosti jeho zachováme vděčnou paměť. *D.*

President Woodrow Wilson. V obecném zájmu o osobu slavného dnes presidenta bude našimi čtenáři jistě uvítáno několik životopisných údajů, které před příjezdem presidentovým do Evropy napsal do pařížského Matinu 11. prosince 1918 Louis Forest. Obecenstvo znalo jen činnost presidentovu za války, ale jest užitečno poznati i jeho život a vývoj jeho smýšlení. Wilson narodil se 28. prosince 1856 z vážené puritánské rodiny z krve skotské a irské. Jeho děd přistěhoval se z Anglie počátkem devatenáctého století do Ameriky, aby se stal vydavatelem a redaktorem časopisů ve Filadelfii a později v Pittsburku. Byl muž spravedlivý. Byl jmenován soudcem. A od té doby ho nejmenovali jinak nežli soudce Wilson. Jeden ze synů, právě otec nynějšího presidenta, byl pastorem.

Vnuk žurnalisty, který se stal soudcem, syn pastorův zůstal oddaně věren rodinným tradicím. Studoval na universitě princetonské, které měl jednou býti postaven v čelo. Již jako student ukázal, že je rozeným spisovatelem. Sotva dvacetiletý se pohroužil do studia o velikém anglickém státníku Pittovi, který byl duší odporu proti Napoleonovi. Tato práce projevující již Wilsonovy záliby zahrotila i směr jeho myšlení: hledati výkladu politických událostí i osobností. Možno říci, že není vladaře, který by od mládí studoval s takovou vytrvalostí dějiny a vnitřní zřízení států i jejich vedoucích osobností. Jeho první významný článek rozbírá zřízení Spojených Států. Potom uveřejnil studie o politicích Brightovi a Gladstonovi, r. 1885 svazek o americkém zřízení státním, o několik let později praktické dějiny organisace státní, r. 1802 příruční dějiny Spojených států s názvem, jenž jest oblíbenou myšlenkou nynějšího jejich presidenta, které zůstal vždy věren: Odloučení a spojení. Později napsal zevrubnější dějiny Spojených států, dílo klasické. Postupně uveřejnil ještě životopis Washingtonův, dílo vzácné krásy pojetím i provedením, studie o presidentu Lincolnovi, Clevelandovi a j., potom ještě nové úvahy o ústavě Spojených států. Beze sporu, než byl Wilson zvolen presidentem, nikdo jiný se studiem, úvahami i knihami nepřipravil ke svému úřadu tak důkladně jako on. Není divu, že po takovéto průpravě byl vždy neúprosným nepřítelem improvisátorů a politiků empirických.

Toto své vzdělání Wilson dovršil, když se stal presidentem university princetonské a potom guvernérem státu New-Jerseyského. Stav se profesorem na universitě, na které studoval, Wilson byl r. 1902 jmenován jejím presidentem. My ve Francii na příklad — píše se v Matinu — nemůžeme ani tušiti, jaký je ve Spojených státech vliv presidenta veliké university, jaký dosah jeho úřadu. Velicí presidenti university jsou skutečnými mravními vůdci americké demokracie, jež jest hrda na svůj duševní výkvět a chápe, že žádný rozvoj sociální není možný bez duševního výkvětu lidí vybraných a připravených na svou úlohu.

Wilson postaven v čelo university ukázal se celým mužem, jakým je, toužícím po spravedlivých reformách, odhodlaným, jistým sám sebou.

Veliký pokrok university princetonské Wilsonem řízené se brzy ukázal i v universitní aristokracii, která je podle Wilsona pro demokratické státy nezbytnou.

Ale ponenáhlu samostatná povaha presidentova vzbudila odpor. Jednoho dne Wilson odmítl dar 12 milionů nabídnutý mu, aby v Princetonu upravil vyučování podle plánu, kterého neschvaloval, a proto raději odešel. Ale jeho skvělé působení na universitě získalo mu takovou oblibu, že byl zvolen presidentem státu New-Jerseyského. Tento stát jest velmi důležitý již jako blízký soused státu New Yorkského. V novém úřadě byl přísný v administrativě, stále připravený zaváděti bezodkladný pokrok, byl velikým zušlechťovatelem parlamentních mravů. Tato činnost rozšířila známost o něm ještě více, a byl vybrán za demokratického kandidáta na křeslo presidenta republiky.

President republiky Wilson jako organisátor stihající všecky zlořády, uskutečňoval politické myšlenky celého svého života. Jeho kandidátní řeči projevují dobře jeho smýšlení. Věří, že president republiky má vládnouti, jsa nezávislý na parlamentu, jako lidový strážce národního shromáždění vedoucí je na cesty nejlepší.

Článek v Matinu končil: »Brzy pařížské obecenstvo pozdraví tuto historickou osobnost, čistou a přímou s rysy římského konsula. Uvidí pravidelnou tvář presidentovu, svérázná ústa, hluboký pohled, který za skly, jakoby šel z hloubi hlavy, ukazuje myslitele milujícího pořádek, který energicky a hrdinně spojil ideál a praktickou vůli, myslitele, jejž válka odhalila světu.

Přel. *GEM.*

Anketa české eugenické společnosti o otázkách národní eugeniky, pořádaná spolu s Osvětovým Svazem v českém Ústředí pro záležitosti poválečné, koná se vždy v pátek o ½6. hod večer v zasedací síni pražské obchodní komory počínajíc dnem 6. prosince 1918. Přednášeli a budou přednášeti dr. Frant. Kulhavý: Aktuálnost a význam eugenických problémů, prof. dr. Bř. Foustka: Filosofie a ethika eugeniky, dr. L. Procházka: Zdravotní poměry a kvalita národa, prof. dr. Edv. Babák: Fysiologické podmínky zdaru národa, prof. dr. Drachovský: Problém populační, prof. dr. L. Haškovec: Profylakse dětské zločinnosti, prof. dr. Fr. Procházka: Vliv průmyslu na kvalitu národa, posl. Fr. Modráček: O sociálních činitelích působících na kvalitu národa, prof. dr. Mířička: Kriminalita a eugenika, prof. dr. Kallab: Eugenický význam trestního práva, prof. dr. V. Janovský: O rozšíření pohlavních nemocí a významu jich pro kvalitu národa, prof. dr. Fr. Šamberger: Pohlavní a venerické nemoci a jich význam pro potomstvo a kvalitu národa, řed. dr. Hraše: Zatíženost, psychosy a péče o duševně abnormní mládež, dr. Baťěk: Organisace pomocného školství pro děti slabomyslné, o výchovnách a péči o děti abnormální a zpustlé vůbec, rada z. s. Fr. Mézl: Úkoly soukromé a veřejné péče o mládež v markrabství Moravském, řed. Karel Mrázek: Škola a péče o mládež na Moravě, dr. Em. Soukup, z. sekretář: Výchova mládeže v markrabství Moravském, prof. dr. Lukáš: Sociální pojištění a snahy eugenické, Jos. Klečák: Otázky sociálního pojišťování, dr. V. Pokorný: Domovské právo dětí. Vady zákonné

sociální péče, MUDr. Ant. Merhaut: Boj proti tuberkulose, J. Johanis: Dělnické pojišťování a boj proti tuberkulose, Zd. Vodák: Nemocnictví a chudinství, MUDr. B. Welz: K organisaci zdravotní služby v Čechách, dr. Leop. Batěk: Organisace péče o kojence a matky, prof. Arn. Kraus: Snahy eugenické u skandinávských národů, doc. dr. V. Dvorský: Territorium československé, doc. dr. K. Chotek: Československý typ, prof. dr. Ot. Fischer: Vliv historie a náboženských vyznání na národní charakter, doc. dr. Ot. Zich: Ochrana národa před pauměním, prof. V. Flajšhans: Typ československý a jeho odchylky v řeči, prof. dr. V. Tille: O výrazech typu raçového v literatuře, prof. dr. Vlad. Růžička: Státovědecký význam eugeniky, dr. J. Herfort: O významu eugenických central, Jar. Kříženecký: Ráz české eugeniky. Produkce zemědělská a zdraví národa, univ. prof. dr. Lad. Haškovec: Organisace hnutí eugenického v Čechách, dr. Jan Masák: Sokolstvo a eugenika. Dodatečně přednášky oznámili: dr. Žižka: Dětský chrup a vlivy dědičné, prof. dr. J. Matiegka: Raça a eugenika vzhledem k národu československému, doc. dr. M. Haškovec: Snahy eugenické u Rabelaisa, sl. Marie Buchalová, kočující učitelka Č. Z. K. pro ochranu mládeže v Brně: Ochrana mládeže, prof. dr. R. Eiselt: Dědičnost a tuberkulosa, min. rada dr. Tůma: Sociální zařízení na ochranu mateřství. Péče o slabomyslné s hlediska právního.

Čítánková aféra z doby válečné se vyšetřuje, a objevují se věci nad jiné příznačné. Ukázkou uveřejňujeme posudek o čítance pro vyšší školy obchodní od Jos. K. Šlejhara a dra Petra Zenkla, jejž napsal profesor jeden České obchodní akademie: »Navrhuji, aby oba díly byly hned počátkem příštího školního roku ze seznamu učebnic vyloučeny. V prvém díle, ve kterém schází tekst rakouské národní hymny, shledal jsem asi dvacet závadných článků. Vdruhém díle, kde také není tekstu rakouské hymny, nalezl jsem dokonce asi třicet závadných článků.

Příčiny závadnosti:

Celá čítanka činí dojem, jako kdyby byla sestavena za účelem sledování a buzení jistých politických tendencí; v obou dílech není ani jediné zmínky o státní příslušnosti Čech nebo Moravy k říši Rakouskouherské, nehledě-li, aby tento poměr k říši a k domu panovnickému byl někde vysvětlen a zdůrazněn, aby poukázáno bylo k tomu, že jen těsné splynutí s Rakouskem a věrná příchylnost k rodu Habsburskému jest jedinou podmínkou zdárného vývoje a vůbec eksistence českého národa. Tento poměr a vše, co s tímto svazkem souvisí, jest v obou dílech čítanky naprosto ignorován.

Naproti tomu jsou v obou dílech četné ukázky z básnické literatury české a články, které jsou svou tendencí zcela nevlastenecké. Vlastenectvím ovšem překypují, avšak nikoliv rakouským, nýbrž jen a jen specielně českým, odvažujíce se dokonce hlásati a propagovati ideje státní české neodvislosti, slovanské vzájemnosti a myšlenky antimilitaristické. V některých článcích jest to vysloveno zcela zřejmě, jinde ovšem více nebo méně zahaleně; v mnohých článcích jest dáván výraz bolesti a nářku nad neustálým utlačováním a odstrkováním národa českého; to ovšem nemůže posíliti vlastenectví čtoucího žáka (vlastenectví ve smyslu rakouském). Co se

týče české minulosti, jest tu s obvyklou neupřímností tvrzeno a hlásáno, že Čechové se stali nevinnou obětí krvežíznivých nepřátel, kteří si předsevzali vyhladiti celý národ; není však nikde poznámky, že národ český byl pro svůj úpadek zralý a že bitva na Bílé Hoře se všemi následky byla přirozeným trestem za povstání a vzpouru proti panovníkovi.

Nechtě se dotýkati podružnějších závadností, po případě nedostatků jiného druhu, shrnuji svůj posudek takto: Obsah mnoha článků v obou dílech nejen že není rakousky vlastenecký, nýbrž je pravým toho opakem. Oba díly zaslouží, aby byly neodkladně vyloučeny ze seznamu učebnic.« Také jeden z »českých« lidí, jenž se chtěl zachovati Rakousku.

Zprávy knižní a literární. Weber Max: Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland, München u. Leipzig 1918. 182 S. 4 Mk. Autor ve spise svém dokazuje, že Bismarck a doba po něm v duchu jeho pokračující vyloučila parlament a strany z veškeré tvůrčí politické práce. Proto v přítomnosti postrádá německý národ politické výchovy a jednotné politické vůle. Jeho parlament jest úplně bezmocným. Jest nutno zásadně změniti tyto poměry. Změna podaří se jedině prostřednictvím parlamentarisace říše německé. Politicky živý národ potřebuje vůdců, a ti rodí se pouze na půdě parlamentarismu. Typus vůdce, politika to v pravém slova smyslu, nemůže zroditi německý bureaukratismus, jenž pronikl i moderní organisaci stran politických. Předáci stran, to nejsou politikové, nýbrž zřízenci a úředníci strany, jíž přináležejí. V další části spisu autor věnuje se otázce, jakými úskalími musí německý parlamentarismus proplouti při řešení problémů demokratisace a federalismu. — Franz Karl Endres: Zionismus und Weltpolitik. München und Leipzig 1918. Autor spatřuje v židovi predestinovaného kolonisátora moderní Palestiny. Žid vrací se do okruhu vlastní kultury, jež jest tu již značně rozšířena, a vrací se do své domoviny. Ze 700.000 obyvatel Palestiny jest 100.000 židů. Jerusalém jest převážně městem židovským. Z 85.000 obyvatel jest 50.000 židů. Při tom ovšem židé v Palestině nejsou všichni zionisty. Jsou jimi především obyvatelé kolonií městských a venkovských, jež povstaly z peněžní podpory zejména pařížských finančníků Rothschilda a Hirsche. Kolonie byly před válkou ve stavu kvetoucím. Autor nazývá je oasami celého Orientu. Roční hodnota výnosu žní venkovských kolonistů, jichž je asi 10.000, činila skoro 5 milionů franků. Mladoturci nepřáli snahám zionistickým. Zejména poslední turecký správce Syrie, Džemal Paša, byl jejich nepřítelem. Autor odsuzuje snahu Mladoturků po znivelisování veškerých národnostních rozdílů a po zardousení autonomie. — Kolonisací židovskou zabývá se také kniha Sven Hedinova »Jerusalem«, Lipsko 1918. Dosavadními osídlovacími snahami v Palestině nebyl ještě rozřešen problém výchovy žida k zemědělství. Odborně dá se věc řešiti, až ještě mnohem více půdy přejde do rukou zionistických. Takové rozsáhlé znovuosídlení Palestiny pohltí však miliardy. Poskytnouti je musí židovský kapitál Anglie a Ameriky. — Rudolf Goldscheid: Reine Vernunft und Staatsvernunft. Leipzig und Wien 1918. 87 S. Spis tohoto vídeňského filosofa a socialisty jest připsán Maxu Adlerovi. Odpoutává se ve zdůvodňování socialistického programu od materialistické filosofie

Marxovy a chce jej opříti o idealistickou filosofii Kantovu. Až stane se Kantův »čistý rozum« platný pro všechny časy a země, jediným popudem všeho jednání, pak bude uskutečněn i socialismus i svaz národů. Třídní boj a materialismus dějinný autor, jak vidno, zavrhuje. *K. R.*

Rusko a Evropa.

Závěrečné kapitoly z knihy T. G. Masaryka.

(Význam stadií vývojových: žádný nadčlověk po stránce teorie poznání. Význam 18. stol. v dějinách světových: Hume, Kant, velká revoluce. Středověké Rusko bezprostředně zahrnuto v nový proces vývojový.)

Sociologové ještě nerozebrali a nevysvětlili dostatečně pojmu dějinných stadií: proč se naše doba obecně cítí a prohlašuje za novou, co je na ní nového? A co je staré?

Vyslovil jsem se v těchto studiích často proti historicismu, zvláště také proti Comteovi a Marxovi, jako by se člověk byl měnil v postupných stadiích vývojových působením zvláštních, objektivních sil historických nejen fysicky, ale i psychicky. Podle mého pojetí rozvíjí, utváří člověk sama sebe, a tato tvorba sama sebe počíná se od prvního počátku dějinného vývoje; stručně pověděno — nadčlověk není teorií poznání zaručen, nová doba značí jen plnější rozvoj sil, dosud méně vyvinutých.

V 18. a 19. století jest si podle mého pojetí člověk zúplna vědom této skutečnosti — to tvoří právě význam Humovy skepse, filosofie osvícenské, a zvláště Kantova kriticismu a velké revoluce ve světových dějinách: člověk si uvědomil protivu mytu a vědění, a to odstraňuje jsoucnost Kantova kriticismu a vysvětluje nám, proč zároveň dějiny a dějinná filosofie byly konstituovány jakožto věda.

Mluvím-li takto o významu 18. století ve světových dějinách, nutno připomenouti, že vývoj, který předcházel, trval mnoho a mnoho tisíc let. Podle pojetí, jehož se tu přidržuji, je touto celou dobou starověk v různých fásích svých. Snahy novověké lze vyciťovati již od 12. století, ale teprve v 18. století rozvíjí se to, co zveme novým, kvantitativně i kvalitativně dokonaleji a jest právě vědomě filosoficky pojímáno.

Středověké, staré Rusko jest zahrnuto bezprostředně do evropského procesu vývojového v 18. a v následujících stoletích.

(Výklad Ruska rasou a národností (národním charakterem) nedostatečný. Ani ekonomické a přírodní poměry nestačí k výkladu.)

Výklad dějinného vývoje národností a rasou (národním charakterem), dnes oblíbený, má v mém výkladě malý podklad. Nelze popírati rozdíly rasy a národnosti; ale nejsou takové, aby se jimi dal vykládati dějinný vývoj, neboť jejich vznik a měnivost sama potřebuje výkladu. Ten problém byl častěji (zvláště v § 59) probírán.

Nemohu také přijmouti historický materialism; důvody byly rovněž uvedeny.

Také nepopěrné vlivy přírodní nemohou vyložiti dějiny a po výtce ne ruské dějiny. Ovšem příroda působí velmi silně; Rus, který téměř půl roku je zaklet studenou zimou do bědné dřevěné chýše, bude jinak a o jiných věcech pracovati než obyvatel střední Evropy a jihu. Avšak také tyto vlivy nevyloží duševní a fysický život národů ani výlučně ani dostatečně.

Vlivy přírodní musí se analysovati opatrně již pro zeměpisnou rozlohu země; jinak žije a jiný jest Sibiřan, jinak Velkorus v Archangelsku a Vologdě, jinak v Tule a na Kavkaze. Dále jest míti zřetel k rozdílům Rusů a Ukrajinců; nutno mysliti na míšení národů a mas, a posléze nesmí se zapomínati, že se všude časem mění způsob života a národní ráz. Nutno opatrně rozlišovati důležité věci od nedůležitých, podstatné znaky od náhodných.

Člověk, opakuji, vytváří se v určitých přírodních a společenských poměrech sám; věřím tudíž s Bělinským v svobodu člověka v jeho dějinném vývoji; člověk, nikoli chronologie, nikoli prostor a čas vytvářejí bytost člověka. Znovu a znovu dospíváme problému: subjektivism versus objektivism, a já se rozhoduji pro laskavý subjektivism a uplatňuji tento názor po stránce teorie poznání a po stránce metodologické v těchto studiích důsledně.

(Náboženství jako ústřední duchovní síla. Náboženství církevní a jeho výchovný vliv. Ruská církev.)

Ve svém pokusu o výklad dějinně filosofický vycházím z názoru, že centrální a centralisující duševní mocí v životě jednotlivce i společnosti je náboženství: etické ideály člověka utvářejí se nábožensky, náboženství tvoří duchovní směr, životní náladu člověka.

Mluvíme zde o náboženství církevním; církev jako organisace společenská, církev jako vedoucí podpora státu a jeho organisace, církev jako podklad teokracie byla a jest dosud učitelkou a vychovatelkou národů.

Nepůsobí tu toliko církevní nauka, nýbrž i živý příklad, který církev dává kněžími nebo kazateli; v každé vsi jest jeden nebo více duchovních, kteří vedou obyvatele ve smyslu svých církví; církev je velkolepý, jednotně soustředěný výchovný ústav. Je-li pravda, že je škola, jak pravil Komenský, officina humanitatis, jest takou officinou církev — církev dosud vedla školu a vůbec obstarávala celé duchovní vedení společnosti.

Nevěrec, filosof, podléhá církevnímu vlivu tím, že bojuje proti jejím naukám a zařízením; rázovitý poměr filosofie k teologii a obsah dosavadní filosofie podává o síle církevního vlivu důkaz nejlepší. Masa lidí indiferentních pojí se prostě prakticky k církvi; právě u příležitostech pro život tak důležitých jako je zrození, svatba a smrt musí také indiferentní člověk přemýšleti o smyslu života, a tu skýtá se mu církev za pomocnici.

Uvádí-li se často se strany církvi nepřátelské, že církev dnes působí jen na ženy a děti — je to jen potvrzení skutečnosti, že církev právě tím působí také na dospělé. Nikdo z nás nemůže se zprostiti dojmů a vlivů, jež v dětství zažil skrze církev a to jako člen celé obce. A právě dojmy z dětství jsou pro život velmi rozhodné.

Již ve 3. století byla církev hotova, a odtud působila výchovně a tvořivě na společnost jako nejvyšší a uznaná autorita; po výtce pro Rusko jest hodno pozoru, že byzantská církev výchovně vedla hned jako zcela hotová teokratická organisace ruský stát i společnost.

(Goetheova formule filosofie dějin: boj víry s nevěrou.)

»Nejvlastnějším a nejhlubším tématem dějin světa a lidstva, jemuž všechna témata ostatní jsou podřízena, zůstane konflikt nevěry a víry« — tento výrok Goethův se naší analysou dějinně filosofickou opětně potvrzuje. Je to rázovitý zápas kritického smyslu s mytem, jenž tvoří obsah dějin, zápas kritického, vědeckého myšlení a mytologie.

Tento zápas dospěl v 18. století v Humovi a Kantovi ke kritickému obratu, ale trvá dále a jest právě velikým úkolem přítomnosti vytvořiti náboženství a náboženskou organisaci společ-

nosti, jež by odpovídala kritickému smyslu. Vytvořiti: Nejde o smír vědy a církevního náboženství, nýbrž o vytvoření nového náboženského a duchovního obsahu životního.

Představa Comtea i liberalismu, socialismu a anarchismu, náboženství nepřátelského, jako by nová doba tvořila vyšší nenáboženské stadium vývojové, jest nesprávná. Bylo již zdůrazněno, že právě evolucionism podporuje další vývoj nejen ve vědě, nýbrž i v náboženství a všech duševních silách.

Ruští filosofové dějin a náboženství zaměňovali mytus, jeho nekritickou víru a jeho mysticism, s náboženskostí, teokratické náboženství církevnické s náboženstvím.

(Otázka ruské samostatnosti a originality. Ruská filosofie dějin a její tvůrčí úloha. Překonání nihilismu, revolucionismu a snahy napodobovací: Orientace podle Humea a Kanta.)

S tohoto stanoviska posuzuji také problém samostatnosti a původnosti Rusů. Rusové jsou, to je názor obecný, jiní než Evropané; ale Francouzi a Italové jsou také jiní než Angličané — — co je vůbec na Rusech a na Evropanech správného a pravého, a jak veliká je samostatnost a původnost druhých národů?

Výklady a hodnocení ruské samostatnosti a protiklad Rusů a Evropanů, jež jsme poznali, podnikali jsme s kritickou opatrností; úsudky mají začasté jen cenu aperçus. Na tom poli jest sociologii a dějinám ještě mnoho pracovati — jsou na př. vlivy římské a řecké kultury na Gally, Germány, Jihoslovany a j. již blíže a kriticky stanoveny? A co jest na Řecích a Římanech originálního? A jest již původnost Francouzů, Angličanů, Němců atd. stanovena objektivně?

Odpověděti k té otázce značí revidovati dějiny po stránce filosofie dějin.

Vliv Evropy na Rus je velmi veliký, to je nesporné; ale při tom vlivu vyvíjí se Rusko také samostatně samo ze sebe a analogicky jako západní národové, a na tuto spontánost nesmí se zapomínati. Pro nejstarší Rus nelze dnes ještě podrobněji říci, pokud měli Rusové kulturně a politicky s ostatními Indoevropany společné myšlenky, mravy a zařízení, a jak tyto věci vznikly. Později pokřesťanění položilo tytéž a podobné základy, z nichž se v Rusku mohly vyvinouti tytéž a podobné myšlenky a zařízení, jako v Byzanci a na západě. Totéž platí o novější evropeisaci i západních vlivech a jejich působení.

Rozlišil jsem zevrubně v této dějepisné skice pojednávaje o jednotlivých západních vlivech metodologicky působení recepcí a spontání vývoj paralelní a snažil jsem se to, pokud možno, konstatovati. V jednotlivostech bylo poukázáno na př. na paralelu mezi Pisarevem a Stirnerem; zde máme konkrétní příklad, jak táž předloha (Feuerbach) v Rusku i Evropě přivozovala paralelní vývoj. Ve větším měřítku může býti vývoj marxismu v Rusku podle toho, jak byl přijat Feuerbach, Comte a materialism, do jisté míry považován za paralelní. Na slavofilech mohli jsme doložiti západní vliv a samostatné zpracování a provádění německých idejí. Podobné paralelní řady vývojové lze rozpoznati na ruském a evropském feudalismu, kapitalismu, konstitucionalismu, revolucionismu atd. — vedle recepce a jejího přímého působení máme vždy relativně samostatný vývoj pokračující.

Recepce sama může býti kvantitativně i kvalitativně velmi rázovitá; ryze mechanické přebírání (v literatuře »hrubý« plagiát) a nápodoba, anebo více méně rozmyslná volba (Čaadajev!) a kongeniální zpracování.

Toto vědomé zpracování může se státi tvořící a tvůrčí syntesou, při níž celá osobnost zažívá prvotní bolesti ideálu budoucnosti. O takovou syntesu pokoušejí se na př. Kirějevskij a nejlepší myslitelé mezi Rusy vůbec.

Zde má velký význam fakt, že ruská filosofie byla a jest převahou dějinně a nábožensky filosofická: Kam? Co činit? — to je veliká a stále opětovaná otázka Rusů.

Nevěřím, že se Rus kriticky myslící spokojí dnes s poukazy, jež mu jeho filosofové dějin v té věci dávají. Jestliže na př. Chomjakov v oboru železničním a v mnohém jiném radí prostě sklízeti plody cizí práce, může to být v jistých oborech, ryze technologických, správné, ale zpravidla je to přece nebezpečné. Nebezpečí je v tom, že vlastní myšlení a energie snadno se oslabí; utěšuje-li se Chomjakov, že Rus nemá plýtvati silami na pokusy, a že neopotřeboval své obrazotvornosti v těžké práci — to právě jest nebezpečné. Tak obecně, jak Čaadajev a j. vychvalovali zaostalost Ruska jako záchranu, to nikterak neplatí.

Bělinskij u příležitosti vytýká, že v Rusku je mnohdy nutno vykonati za pět let to, co bylo vykonáno na západě za padesát let — jest otázka, je-li to vskutku tak pravdivé, a za všech okolností je to jen doklad pro nedostatek stálosti a pracovitosti. Slavofilové upozorňovali na poloviČatost západnictví a liberalismu, »hospod-

ské civilisace« (J. Aksakov), dosti často a nad míru. Právě v Rusku tvoří se nebezpečná polovičatost, prazvláštní hřešení na duševní práci evropskou; speciální rozbor rozlišil by tu několik druhů. Jeden ten druh charakterisoval orientalista V. V. Grigorjev v biografii Granovského slovy »chápati se vrcholů«. (Tato práce Grigorjevova způsobila kdysi mnoho povyku — Kavelin Granovského obhajoval.)

Také nelze s Gercenem a j. pomýšleti na přeskakování dějinných stadií vývojových, jako by se Rusko mohlo postaviti bezprostředně z nižšího stupně na stadium mnohem vyšší — — stále a stále je tu na mysli míti rozvinutí aktivnosti, stálosti a pracovitosti proti dědičnému zlu pasivnosti.

Úloha Rusů kriticky myslících jest dosíci cílů na základě daném organickým vývojem postupným; tyto cíle mohou se určiti a voliti z části podle příkladů jiných národů, poněvadž v mnohém budoucnost Rusi je předobrazena již v přítomnosti i minulosti západu; vedle toho však musí Rus usilovati stále o samostatný a samočinný vývoj další ze znalosti vlastního lidu a jeho dějin a pro tento vývoj tvořiti ideály.

Mohu tušim z analysy ruských filosofů dějin vyvoditi poučku, že kritika Rusi, ale také Evropy, bude znova zabírati důkladněji a s hlubší znalostí obou srovnávaných předmětů. Tato kritika zabere nejen vnější, ale i vnitřní, t. j. morální, náboženský a celý duchovní život; potom mohla by se zdařiti veliká syntesa a reformující revoluce.

Tato filosofická kritika Rusů musí se orientovati podle Humea a Kanta a překonati nihilism, negaci starého, nekritický revolucionism a pohodlnou recepci i snahu napodobovací.

(Nedostatky a nebezpečí Evropy: Úsilí po obrodě také v Evropě.)

Při tomto kritickém revisionismu jde — to nutno posléze opětovně zdůrazniti — o sociologické, dějinně filosofické hodnocení nejen ruské, ale i evropské kulturní práce. Není tu prostě jen otázka, aby to, co jest na staré Rusi a v ní cenného, bylo v ceně zachováno a dále rozvíjeno, nýbrž skýtá se současně otázka, co jest cenného v staré Evropě?

Upozornil jsem na to (§ 14), jak již Boltin pod Kateřinou II. učinil pokus ukázati na Evropě tytéž nedostatky, jež Evropané našli na Rusech. Já sám při studiu Ruska zaznamenal

jsem si nejeden příklad, který nedostatků ruských sice neumenšuje, ale který musí Rusa vůči Evropě učiniti opatrným. Čte-li člověk na př. zprávy o rakouské censuře před r. 1848, bude krutostmi censury Mikuláše I. méně překvapen. Anebo jiný příklad: Příběh císařovny Josefiny, jež vydala za toilety v šesti letech dvacet pět milionů franků, učiní marnotratnictví »Semiramidy severu« pochopitelnější.

To a takové věci jsou ovšem jednotlivosti; evropští filosofové dějin podrobili již celý vývoj a stav jednotlivých západních národů důkladné kritice a usilovali o nové ideály; Nietzsche není se svým přehodnocením prvý.

Gercen a četní následovníci jeho nezamilovali si Evropy a nestavěli jí nikterak tak vysoko jako jejich předchůdci a západníci; tento úsudek jest však přijímati opatrně, ježto pochází od emigrantů, kteří v evropské cizině nenašli pevné půdy. Z části, jako zrovna u Gercena, jsou to ruské předsudky, jež nedaly mu viděti správně. Člověk přivykne i šibenici — toto přísloví platí stejně pro Rusy jako pro Evropany: úsudek o Evropě i Rusi musí býti založen sociologicky — na stanovisku filosofie dějin.

V Evropě eksistuje ještě středověký katolicism a papism, filosoficky již dávno překonaný, v Evropě jest filosoficky rovněž překonaný církevní protestantism, v Evropě jest absolutistický monarchism, který po revoluci uměl si získati za nástroj konstitucionalism a parlamentarism (carism také provede tento umělecký kousek!), v Evropě jest monarchický militarism, jest kapitalism — — v Evropě není zkrátka a dobře demokratism rovněž dosud zajištěn, teokratism jest dosud politicky dosti silen. Ovšem evropský teokratismus jest v zásadě filosoficky překonán a politicky již tak oslaben, že vstupuje s demokratismem v kompromisy, vůbec Evropa jest země kompromisů, polovičatosti, ale polovičatosti přechodu; demokratism může po stránce filosofie dějin býti považován již za cíl dosažitelný a za dědice teokratismu.

Mnozí Rusové nemají dnes tohoto přesvědčení o Rusi, a v tom je nebezpečí.

Evropa má problém sklonu k sebevraždě, vlastní veliký problém člověka a lidstva; v Evropě ventiluje se velmi horlivě problém dekadence a degenerace, téma speciálně francouzské dekadence a degenerace jest (nejen ve Francii!) na denním pořádku. Všude v Evropě jest životné úsilí po obrodě. Chci říci, že Rus

v dějinách filosofie má všecky příčiny uváděti svému národu před oči vážnost situace a těžkost úlohy, ale nemá příčiny pochybovati a zoufati nad budoucností svou i svého národa.

(Politický a filosofický zájem Evropy o Rus. Dějinně filosofický problém ruského vývoje: ruská revoluce.)

V Evropě samé jest zájem o Rus a její osudy velmi značný, jak lze změřiti nejen na denním tisku, nýbrž i na literatuře o Rusku a na obírání se ruskou literaturou.

Zatím převahu má zájem politický. Evropský teokratism béře si Rusko za přirozeného spojence a pomocníka — Svatá aliance vznikla z tohoto poznatku, a toto poznání sdílel muž rázu Bismarckova; vycítil jako zápasník za pruský militarism v carismu správně sílu kongeniální. Stejně jako Metternich v Rakousku. Právě proto bojovali evropští liberálové a demokraté proti carismu jako úhlavnímu nepříteli, a toto postavení zaujímají proti oficiálnímu Rusku sociální demokraté. »Máme jen dva úhlavní nepřátele, — duchovně papežství, světsky rusáctví (Russentum)«, zní výrok filosofického učitele Ruska (Feuerbacha).

Veliká evropská literatura o Rusi potvrzuje však též filosofický zájem o Rus a její vývoj; tento zájem roste, takže se může mluviti již nejen o evropeisaci Rusi, nýbrž i o rusifikaci Evropy. Nevzrůstal stále jen politický vliv Ruska v Evropě od 18. století, Evropa ochotně přijala i ruskou literaturu a tím jevila účast na vnitřních problémech Rusi. Poznali jsme Voltaira a Herdera jako obdivovatele Ruska; můžeme k nim dnes připojiti Nietzsche, Maeterlincka, Verhaerena a m. j., kteří přijali ruské ideje a ideály.

Sociolog a filosof dějin naučí se na Rusku mnohému.

Srovnání Evropy s Ruskem jest samo o sobě metodologicky velmi výhodné; vlastní problémy oživotňují se Evropanu ruskými analogiemi.

Ale i obsahově jest Rus a její vývoj velmi poučná — již velká rozloha země činí ji světem v malém; studium evropeisace Ruska, jež, jak pověděno, rozšiřuje se již v studium vzájemných vlivů kulturních, skýtá mnohé a velmi zajímavé problémy. Sociolog noučí se tímto studiem správněji chápati problém kulturní vzájemnosti a jednoty, pro dějiny lidstva tak důležitý.

Filosof dějin je nucen ponořiti se u Ruska vůbec více v názory středověku a staré doby, a tím je přinucen, aby vlastní podstatu nové doby podrobněji analysoval.

Já za svou osobu přiznávám beze všeho, že studiem Ruska a jeho literatury mohl jsem správněji oceniti nejen filosofii Feuerbachovu a Hegelovu; pochopil jsem na ruské filosofii a literatuře význam Humeův a Kantův v světových dějinách.

Jak poučné jest studium ruské revoluce! Zájem Evropy o ruskou revoluci byl velmi veliký, ruská revoluce v Evropě příznivě působila; v Rakousku na př. bylo zavedeno pod dojmem a tlakem ruské revoluce všeobecné právo hlasovací. Vítězství reakce bylo ovšem od evropské reakce uvítáno, ale nelze říci, že by ta radost byla příliš velká.

Avšak zájem o ruskou revoluci neobrací se jen k politické stránce otázky; filosof dějin pozná v ní velký náboženský a etický problém dobový, a o tom možno se od Rusů něčemu přiučiti.

Z těchto studií jest to tušim jasné, a tak smím snad doufati v další zájem pro velkého analytika ruské revoluce, pro Dostojevského.

(Přel. Fr. Tichý.)

Sestátnění velkostatků, latifundií a lesů, a ochrana památek.

Napsal JUDr. Luboš Jeřábek.

Málokterá otázka rozvířila zájem veřejnosti naší do té míry, jako právě tato, delší dobu již veřejným tiskem i různými korporacemi vědeckými i zájmovými — ovšem s nejrůznějších hledisek — přetřásaná, vládou naší v programatickém projevu její již před delší dobou ohlášená opatření zákonná, jimiž v nejbližší již době zabývati se má naše Národní shromáždění. Ovšem ale byla otázka tato, pokud bylo lze sledovati, zkoumána a řešena téměř výhradně po stránce právní, národohospodářské a sociální.

Měrou ještě větší zajímala však zejména kruhy interesované druhotná již otázka, jak naložiti s majetkem takto státem, nechť již jakoukoliv právní formou získaným. Nerozhodno při tom, v čí držení dosud se nalézá, nechť jde již tedy o bývalé statky korunní či lenní, latifundie mrtvé ruky, či statky z majetku korunního právem či neprávem darované neb zcizené, či o majetek svěřenský, či velké statky v minulých dobách či teprve za poslední války, často z nezměrných zisků válečných zbohatlíků nabyté. V popředí diskuse stála hlavně otázka a způsob rozdělení (distribuce) těchto statků a otázka jich socialisace, totiž převzetí statků těchto jako celků pod správu a dozor státní, ve prospěch rozmanitých jeho úkolů hospodářských a sociálních. Tedy nikoli způsob a právní forma jich nabytí, o kterouž otázku jevil se malý zájem, ač i tu rozlišován a brán často v úvahu i právní titul nabytí a dle toho další postup a způsob vyvlastnění navrhován. Jisto tedy, že v této veřejné diskusi o problému tak složitém a svízelném, dotýkajícím se tolik veřejných našich poměrů a dosti bezohledně zasahujícím i do sféry zájmů soukromoprávných, vší-

máno si po výtce jen materiální jeho stránky a důsledků jeho jen potud, pokud mohou míti vliv na další vytváření hospodářských a ještě více sociálních našich poměrů. Daleko však méně přihlíženo k ideální sránce otázky — totiž jaké důsledky toto opatření bude míti po stránce kulturní, zejména jak pronikavé toto zasáhnutí státu v dosavadní poměry bude míti následky v celé řadě otázek čistě kulturních, ale zejména jaké vytvoří se poměry a okolnosti směrodatné pro celý velký soubor otázek ochrany našich památek.

Jakkoliv pak by bylo velmi zajímavým úkolem obírati se celým tímto, byť složitým problémem, přece právě okolnost, že právě tato stránka problému veřejnou diskusí vůbec nebyla ještě uvažována, ba ani se ho nedotčeno, nutí mne zabývati se právě jen touto skupinou otázek, jež nejen akademicky řešiti, ale také ke zdárnému výsledku přivésti, bude úkolem dosti namáhavým a obtížným. Úkolu tomu věnován i tento článek.

I.

Při vzpomínce na ohromné plochy našich velkostatků, rozmanitost jich útvarů, rozlehlost jich lesů, zejména v krajinách pohraničních, mimoděk zatane nám na mysli zajisté nejdříve otázka, jak při zamýšlené reformě a pronikavých důsledcích, které s sebou nese, pochodí ochrana našich přírodních památek!

Tou tedy v prvé řadě nutno se zabývati.

Přirozeně pak nutno položiti si tu otázku, jak tato ochrana dosud u nás byla opatřena!

A tu třeba dáti pravdě průchod, že ne špatně!

Nikoliv péčí bývalého státu. Neměli jsme sice dosud vůbec zákona na ochranu přírodních památek, ač právě u nás nejdříve a sice na sněmu král. Českého podán v tomto směru úplně propracovaný návrh osnovy zákonné.[1] Nebylo téměř ani nařízení na ochranu přírodních památek. Nebylo ani zákona říšského či zemského, kterým by z moci státní neb země bylo pečováno o zřízení národních parků, reservací a ochranných oblastí, a to nejen u nás, ale v celé skupině království a zemí na radě říšské zastoupených, ač právě na sněmu král. Če-

[1] Návrh zákonné předlohy podaný autorem na sněmu král. Českého dne 20. září 1911 (č. 672).

ského i tu dán prvý k tomu v říši naší popud.[1] Ani ostatní zákonodárství, zejména lesní a u nás i zemský zákon silniční, týkající se vysazování stromů při silnicích, neposkytovalo tu ochrany, ne snad žádoucí, ale vůbec žádné, přírodním našim památkám. A přece právě u nás vykonáno a zachováno ovšem bez jakéhokoli přičinění státu a země, v tomto směru poměrně velmi mnoho! Ovšem výhradně péčí soukromou, tedy mimostátní. Hlavně ovšem — péčí — šlechtických vlastníků velikých statků. Uvésti sluší tu nejstarší naší reservaci ochrannou na Boubíně, stávající již od r. 1860, kde v rozloze celých 3200 jiter pralesa z rozkazu vlastníka kníž. Schwarzenberga ponecháno nedotčeno v stavu původním a přísně je chráněno. Dále druhou reservaci šumavskou zřízenou kníž. Hohenzollernem v rozloze 176 ha na pomezí česko-bavorském, přesně na rozvodí Dunaje a Labe u Eisensteinus Čertovým i Černým jezerem. Konečně menší oblasti ochranné v lesích u Nových hradů (Bouquoy) v hejtm. kaplickém, kde chráněn rybník se zajímavou florou (zejména kotvicí splývavou — Trapa natans — dnes velmi vzácnou), na panství Karlovotýnském (ústav šlechtičen), kde chráněn vzácný Dracunculus, na hoře Medníku, kde chráněno stanoviště v střední Evropě vzácného kandíku (Erythronium dens canis), na panství Harrachovském u Nového Světa, kde chráněno stanoviště typických rostlin krkonošských, dále chráněný kus bukového pralesa na velkostatku Pallavicinském u Nových Holic, blíže Pardubic, konečně malou reservaci na Eichberku u Sezimek (Zössnitz, okres Ústí n. L.). Na Moravě pak máme velikou, 143 ha obsahující reservaci na Pradědu, chránící jak typický les, tak i vrchol hory a zajímavou floru místní. Ale i na velkostatcích ostatních pečlivě chráněny a udržovány ostatní přírodní památky, celé zajímavé porosty lesní, dobře udržovány staré, jednotlivými krásnými exempláry vzácných druhů stromoví vynikající parky, staré krásné aleje a i jiné útvary přírodní. Ale i péčí vlastníků menších statků a zejména i péčí a úctou našeho lidu na přečetných místech uhájeny a uchráněny staré stromy, velikáni často staletí, pamětníci dob dávno minulých!

Vysvětliti vše to lze značně vyvinutou láskou k rodné půdě, vlastní i rodům nám cizím, ale spíše ještě značnou vzdě-

[1] Návrh podaný rovněž autorem na sněmu král. Českého dne 20. září 1911 (č. 673 sněm).

laností a duševní vyspělostí našeho lidu, že za poměrů tak nepříznivých beze vší zákonné ochrany a péče tolik bylo zachováno!

Na druhé straně ale nelze zatajiti, že péče a ochrana lesů — ovšem až na čestné výjimky — nacházejících se v rukou vlastníků menších rozloh aneb menších obcí, nebyla takovou, jak bylo by si přáti. Nebyla ani na výši, jakou nalézáme v pokročilejších zemích jiných na př. Švédsku, Norsku, Švýcarech.

Lze prostě to vysvětliti faktem, že u lidu našeho — v neposlední řadě z důvodů čistě hospodářských a užitkových — převládá láska k orné půdě nad láskou k půdě lesní a lesům vůbec.

Tím jedině třeba vysvětliti extensivní hospodaření lesní našich rolníků, se všemi jeho důsledky.

Avšak přes to celkový stav našich lesů a hospodářství na nich právem byly nejen uspokojujícími, nýbrž přímo vzornými, nesporně proto, že jen nepoměrně nepatrná jich část nacházela se v těchto rukou a mizivá téměř část v majetku státním a byla tak ušetřena pronikavějších škod. Celkem pak vzato, lze prohlásiti, že stav přírodních památek našich byl i za tohoto stavu věcí zcela uspokojivý.

Vše ostatní, tedy nejen ochranu zákonnou, ale také iniciativní opatření za účelem prohloubení a organisaci péče o přírodní památky, bylo ovšem třeba vymáhati aneb vynutiti si, dříve či později, jako všude jinde, od státu, ve kterém i v tomto směru, jak již řečeno, snad vše bylo zanedbáno a opomenuto, jako každá téměř pronikavější péče o věci v pravdě kulturní, ač i bývalý rakouský stát trvale snahám těmto nebyl by mohl se vzpírati. Je ovšem otázka, kolik z požadavků těch bylo by bývalo uskutečněno právě u nás a zdaliž opět nebyli bychom i tu byli odkázáni jako vždy jen na svépomoc, ovšem na vlastní naše útraty!

Proto tím větší naděje i v tomto směru upínali jsme neodvratně na příští náš československý stát, od něhož jistě ne neprávem očekávali jsme uskutečnění všeho toho, co pod Rakouskem zdálo se nám ne-li neuskutečnitelným, jistě ale hodně vzdáleným, ba skorem jen vysněným přáním. Tož zřízení a organisace národních parků, reservací a celého systému

ochranných oblastí, za pronikavé zákonné ochrany všech přírodních památek!

Tedy všeho toho, čím, jak dobře jsme cítili, na tomto poli zůstali jsme bez naší viny za ostatními kulturními národy.

Krásnému cíli tomu přiblížilo nás ovšem zřízení samostatného československého státu. Tedy státu, který jedině prohloubením snah svých kulturních — a na tomto poli nejdříve — může jako rovnocenný činitel postaviti se po bok nejpokročilejších druhdy národů s dávnými již tradicemi a dlouhodobým vývojem.

Šťastným řízením právě také i chystaná akce sestátnění velkostatků a latifundií — je lhostejno v jaké formě bude provedena — skýtá k žádoucí realisaci příležitost tak vzácnou a vděčnou, že s těží podobná kdy se naskytne.

Je nesporno, že stát náš opatřením právě dotčeným, dříve či později, získá především ohromné plochy lesů, zejména pohraničních, veliké statky s právy k řece a rybolovu, značný počet rybníků, zejména v jižních a severovýchodních Čechách, celé latifundie v nejkrásnějších a nejrázovitějších krajinách Čech, Moravy a Slovenska, které ničím nezadají, jak půvabv svými, tak i bohatstvím své flory a fauny i geologických útvarů i nejvyhlášenějším podobným útvarům evropské ciziny; právě z těchto důvodů dávno již státní mocí chráněným. Jsou to v prvé řadě rozsáhlé kompleksy naší Šumavy, lesní pláně mezi Roklanem a Luzným při vrchovišti Vltavy a dále až k Polednímu vrchu, obrovská lesní oblast na rozvodí Dunaje a Labe mezi Javorem, Špičákem a Jezerní Stěnou s Čertovým a Černým jezerem, oblasť Boubínská s pralesem již stávajícím, veliké plochy lesní na Jizerských Horách, Krkonoše, Vrchmezí, veliká plocha mezi Sněžníkem Králickým a Pradědem s celou přilehlou oblastí lesní, rázovitá rybničnatá krajina mezi Bezdězí a Rálskem (Doksy a Mimoní) s přilehlými rozlehlými lesy, náš Blaník, na Moravě Radhošť, Žákova hora s pohraničnými lesy, lesy valašské na hranicích Moravy a Uher, divukrásná horská oblast Vysokých Tater, veliká horská oblast kol Královy Hole, Rozsutac s typickou, úplně uzavřenou kotlinou a malebným údolím skalním na Slovensku. Většina těchto ploch jakoby předurčena pro zřízení národních parků a reservací.

Ale máme i rázovitá stanoviště naší flory, lesy zajímavé vzácnými druhy dřevin, celou řadu míst zvláště důležitých pro ochranu ptactva v době tahu i hnízdění, místa, na nichž ještě v hojnějším počtu vyskytují se jinde již vyhynulé neb povlovně sběra-

telskou vášní úplně vymizelé a proto nanejvýš vzácné druhy středoevropské fauny. Je jich značný počet. Podrobně uváděti je brání nedostatek místa. Velká většina nachází se v držení velikých statků, o jichž nabytí státem k jiným ovšem účelům spolu se jedná.

Získati pokud možno největší počet takových míst — a na co kladu zvláštní důraz — rychlým a včasným počinem dříve než bude pozdě — nejlépe již při projednávání příslušných zákonných opatření, nejpozději ale před ev. distribucí státem zabraných pozemků, zvláštním zákonným opatřením a vyhraditi je takto ochranným oblastem dle povahy věci a určení, je jednou z neodbytných kulturních povinností nejen našeho státu, ale i zástupců našeho národa v Národním našem shromáždění. Ale zároveň jest i úkolem všech korporací, které vzaly si za úkol ochranu přírodních památek, dáti popud k akci takové, pokud možno hluboce a vědecky založené!

Je to neodbytnou povinností naší před celým vzdělaným světem! Prostě již proto, abychom dokumentovali takto vyspělost a velikou vyšší vzdělání našeho národa. Vždyť úplně případným osvědčilo se kriterion, na něž způsobem tak šťastným upozorněno ve výborném spisku Dr. J. Fr. Procházky: »Ochranné oblasti přírodní«, kdež se praví: »čím vyšší vzdělání nejširších vrstev tohokterého národa, tím větší je i zájem o zachování přírodních památek«. Také u nás byl tu nesporný zájem. Ale ten projevoval se při nedostatku státní péče a vlivu lidu na ni, po výtce činy naší plutokracie. Opakuji proto: Třeba mnoho tu dohánětí, co nikoli naší vinou bylo zanedbáno a je čas, aby zájem náš projeven byl nyní i zástupci vrstev lidových v našem demokratickém státu při příležitosti tak vhodné, dobře uváženým zákonodárným opatřením. A to jednak tím, že současně se zákonem, kterým zmocňuje se stát získati pro účely státu výše zmíněné latifundie, velkostatky, zejména pokud jde o pohraniční kompleksy lesů poblíže hranic ležící — vydán bude zároveň i zákon, kterým zřizují se národní parky a reservace totální. Padá zde ovšem na váhu především dostatečná rozloha, aby mohl zde vzniknouti samostatný, ničím nerušený koloběh života a vyloučeno i každé zasahování člověka a každé ochuzování přírody rukou lidskou. Tu ovšem budou rozhodovati i momenty jiné — hospodářské a soci-

ální povahy. Především o tom, kolik rozlehlých oblastí takových bude moci bez přílišného napjetí financí státních býti zřízeno. Bude to zároveň i měřítkem, jakých obětí jsme schopni pro povinnosti naše kulturní. Mnohem snadnějším již bude zákonně prohlásiti za majetek státní a státem chráněný všechna místa hodící se za reservace parciální, tedy menší chráněné oblasti, chránící určité, přesně vymezené předměty přírodní, na př. malebné útvary skalní, útvary geologicky zajímavé, menší reservace lesní, cenná a typická stanoviště rostlin, staré památné stromy s celým svým okolím, místa nutná ku chránění typických druhů ptactva v době tahu neb hnízdění a pod., odpovídající určením svým spíše pojmu místně chráněných přírodních památek, někdy i reservací občasných, které lze zříditi ostatně i cestou smluvní. Rozloha jich nebývá a nebude také u porovnání s plochou vyvlastněnou veliká a nutno domáhati se včasným zakročením, aby místa taková bezpodmínečně do ustanovení příslušného zákona byla pokud možno všechna pojata. Nebude tu také asi právě pro nevelkou jich místní rozlohu se stanoviska hospodářského značnějšího odporu! Stejně, ač nejde tu již o ochranu přírodních památek, mělo by při příležitosti té býti pamatováno na to, aby zvlášť vynikající vyhlídkové body na místech, ovládajících zvlášť malebné útvary krajinné (uvádím jich ukázkou hned celou řadu, Kleť, Třístoličná, Jezerní stěna, Třemšín, Tok, Svatobor, Řip, Milešovka, Sutomská hora, Sedlo, Zinkenstein, Vrátenská hora, Bezděz, Rálsko, Ještěd, Kozákov), četné vyhlídkové body v Krkonoších, Rudohoří, Jezerských a Orlických horách u nás a v celé rozloze státu československého prohlášeny byly i s celým přilehlým územím za každému přístupny, jako takový řádně označený majetek státní, státem chráněný, který od případu k případu může býti ponechán i ve správě obcí a korporací. Význam opatření takového pro naši turistiku a řádně organisovanou návštěvu cizinců netřeba ani šíře vyličovati.

A tak zbývá na konec dotknouti se ještě nejchoulostivější, celou povahou svou, části dané otázky. Jsou to krásné a pověstí svojí daleko za hranicemi naší vlasti proslulé parky zámecké, dosud převážně v rukou bývalé naší šlechty se nacházející, vzorně udržované a pěstěné, v nichž uchováno mnoho cenných přírodních památek, zejména vzácných, často věkovitých

stromů v nádherných často eksemplárech. Jsou to i krásné stromové aleje, zdobící často celé daleké a široké okolí našich zámků, krášlící namnoze celou přilehlou krajinu, jejíž bývají přední ozdobou. Obojí, parky i aleje mohly pohodlně býti udržovány vlastníky velkých statků z velikých výtěžků rozlehlých ploch. Byly udržovány často nejen velikým nákladem, ale také bez ohledu na oběti s velikou pietou a láskou. Přestaly také býti často udržovány z výtěžků téže půdy, jakmile dostaly se do jiných rukou, méně pietních, přírodních památek méně milovných, ale za to zištnějších. I při zachování statků takových, jako celků, však státem spravovaných, ve prospěch účelů státních, tedy při formě socialisace statků těchto, je nesporno, že správcům jich, jichž úkolem bude hospodařiti způsobem racionálním sice, ale také k požadavkům krásy jistě méně ohledným, hroziti bude oběma úhona více méně značná. Zejména parkům, jichž pečlivé udržování a pěstění v dosavadním způsobu spojeno je s nepoměrně velikými náklady. Náklady, které povážlivě zmenšují rentabilitu statku. Ji docíliti ale, bude prvým a hlavním úkolem správy, úkolem tím pověřené. Péče o krásno bude tu hráti rozhodně podřízenější roli. Ještě hůře bude při rozdělení statku, jich distribucí na menší či větší díly. Park pouhým fragmentem statku, byť sebe větším, nelze ani při dobré vůli vydržovati bez nepoměrných obětí jednotlivce a nelze toho ani po nikom žádati. Prohlášením parků ale, při rozdělení ostatní půdy, za majetek státní vznikla by ale státu nejen značná břemena, ale také značné správní obtíže. Nejinak s alejemi. Ty udržovati, ošetřovati, hlídati bylo snadným vlastníku rozlehlého velkostatku. Po rozdělení nebude tu ani vůle a tím méně i snaha a péče! Stohoto tedy stanoviska je dělení statků tohoto druhu a způsobu nežádoucí, a auspicie pro tento obor ochrany přírodních památek méně lákavé.

A přece je nesporno, že parky i aleje znamenají mnoho pro krásu krajiny. Jsou nejen cennými přírodními památkami, ale mají i veliký a nesporný význam pro kulturní dějiny země. Východisko tu věru nesnadné. Je tu dáno jen dvojí řešení, buď sestátnění, při čemž musí vzat býti v počet i náklad s tím spojený, aneb udržení rozlehlejšího, jaksi kmenového statku v jedněch rukou, nejlépe vlastníka, který prokázal náležitou pietu a lásku k nevýnosnému objektu takovému, který ale musil by býti zavázán k jeho udržování v zájmu veřejném a ve prospěch veřejný,

umožněním přístupu, pokud možno co nejméně obmezeného, každému občanu státu. Je pak možno, že právě v takových případech stát finančně lépe by pochodil, než při postupu dříve dotčeném. Naprosto ale nelze se stanoviska ochrany přírodních památek a krásy krajinné dopustiti, aby došlo tu na povlovné zničení. Bohudíky objektů takových není přespříliš. Nicméně nutno aspoň v případu tomto dobře rozlišovati, opatrně a rozvážlivě postupovati a také v čas na ožehavost této otázky upozorniti a domáhati se výminečných opatření, při dobré vůli a snaze v zájmu celku i kulturního našeho majetku vždy možných a žádoucích.

Ve směrech právě naznačených, pokud jsem informován, spolky a korporace odborné, pokud jde o propracované ano i vědecky odůvodněné návrhy, plně vykonají svojí povinnost. Je pouze na naší delegaci, kolik projeví tu porozumění a kolik lásky k věci. Jisto pak, že právě uskutečnění těchto snah může státi se někdy důležitým korektivem, ano i žádoucím východiskem z rozporů, zejména tam, kde střetnou se různé zájmy, jež řešiti jedině se stanoviska ať sociálního ať čistě hospodářského, mohlo by vyvolati povážlivé rozpory a boje politických stran. Bude docela i vítáno všade tam, kde v této formě bude možno rozřešiti výhodněji i mnohou palčivou otázku politickou, jejíž bezohledné řešení jiným způsobem a formou mohlo by vyvolati i značné hořkosti, jistě nežádoucí!

Dva programy pro novou dobu.

Promluvil v Klubu moderních filologů dne 13. a 20. ledna 1919 dr. Miloš Weingart.

(Dokončení.)

II. Český stát a slovanské věci kulturní.

Čas vše mění, i časy: co včera bylo velezrádou, je dnes záslužnou činností prozíravého občana. Slovanské věci, které přece v Čechách měly nejlepší tradici, dřímaly po čtyři léta. Probuditi je nyní co nejrychleji, budiž naší horlivou prací.

Úkoly o něž tu jde, byly načrtnuty již drem Jos. Pátou v »Národě« dne 24. října 1918, a cesta, jakou je řešiti, byla pak tamtéž naznačena univ. prof. drem Jar. Bidlem. Jde o to, aby programy, které byly tak nadšeně hlásány na slovanských sjezdech posledních let před válkou, byly konečně také uskutečňovány nyní, kdy tlak úřední moci státní nebude jim překážeti. Je to všestranný program kulturní, politický a hospodářský. Obnovení svazu slovanského Sokolstva, propagace slovanské turistiky a mezislovanských styků společenských, organisace slovanského peněžnictví, obchodu a průmyslu, soustavná výměna slovanských plodin a výrobků, slovanské sjezdy politické a stavovské, toť některá hesla ze slovanského programu politického a hospodářského. Správně upozornil prof. Bidlo na jmenovaném místě, že splnění programu tak širokého přesahuje daleko síly jednotlivcovy, a je proto příkazem dobovým, aby Společnost slovanské vzájemnosti, která právě vchází v život, soustředila co největší počet našich pracovníků na poli slovanském ze všech oborů.

Ale Společnost tato, i když se bude opírati o velký počet členstva i snad o peněžní podporu našich předních ústavů finančních, bude potřebovati i ochrany státní, aby její činnost měla cestu co nejvolnější. Program, jímž se bude tato Společnost zabývati, má pro život našeho státu takový význam, že budou za-

jisté ve vedení Společnosti účastni i zástupci vlády, zástupci ministerstev, jichž se program ten týká, ministerstva vyučování, zahraničních věcí a obchodu; a zajisté také Společnosti se dostane, jakmile tomu budou poměry příznivé, i hmotné podpory vládní, neboť smíme věru doufati, že náš stát bude kulturní práci jinak podporovati nežli stát rakouský: za to nám ručí již jména mužů, jej vedoucích.

Na tomto místě chtěl bych upozorniti nikoli na všecky úkoly, jež v oboru slovanských věcí čekají svého řešení, nýbrž jenom na program kulturní, zejména na ty jeho body, jež se týkají zájmu veřejného, státního, a budou tedy moci očekávati státní podpory.

Je především jisté, že vědomosti o Slovanstvu v širokých vrstvách národa jsou chabé. Byloť sice uspořádáno od jednotlivců a různých korporací nemálo informací ústních i tištěných, ale to vše daleko nestačí, protože to nebylo obecně rozšířeno. Aby znalost slovanských věcí rostla všestranně a stejnoměrně, k tomu je třeba otevříti jí nejvolnější přístup do všech škol. V tomto směru nastane tedy radikální převrat v osnovách našeho školství, naprostý rozdíl od soustavného válečného umlčování, jež utlačovalo sebe skromnější zmínky o slovanských národech, dějinách, jazycích a literaturách v našich školách. Vzpomeneme-li si, že i slova »slovanský«, »Srb«, »Černá Hora«, »junák« a pod. byla v očích c. k. školních úřadů státu nebezpečna, pochopíme, jaké škody se tu napáchaly za čtyři léta války. I v mírových letech předválečných se ovšem slovanská themata mohla do státních škol takřka jen vpašovati, o literaturách slovanských se mluvilo jen mimochodem a v případech naprosto nezbytných (Mickiewicz, Puškin, Turgeněv, Dostojevskij), a o životě slovanských národů byly v čítankách nesmělé zmínky, jen pokud souvisel s půdou rakousko-uherské monarchie. A i tyto drobty, které nikterak nestačily ke vzbuzení uvědomělého slovanského cítění, byly odstraněny hned na počátku války a zejména pak r. 1915 po příchodu Coudenhovově. Čelakovského ohlasy písní ruských a ruské byliny byly kategoricky zakázány, Jiráskův Věk byl znova zakazován, ačkoli všecky tyto knihy, které se staly u c. k. české zemské školní rady najednou velezrádnými, byly toutéž c. k. českou zemskou školní radou v učebné osnově češtiny z r. 1909 za povinnou četbu výslovně předepsány! Jména těch slabochů a karieristů, kteří se k tomuto jednání snížili, zůstanou trvalou hanbou v dějinách českého školství. Když takto postupoval všemocný nadřízený úřad,

který pověstným výnosem z r. 1915 vyhrožoval ztrátou existence těm, kdo neupustí od »rusofilského« smýšlení, není divu, že podřízení, zejména někteří ředitelé středoškolští, šli ještě dále, potlačujíce úzkostlivě i čistě odborné zmínky o slovanském zeměpise a životě. Také ovšem mezi učitelstvem a profesorstvem byli opatrníci. Na universitě pak zůstala sice slavistická studie ku podivu ušetřena persekuce, ale zato úbytek posluchačstva i omezení sil profesorských a potíže tiskové způsobily bolestné ochabnutí v naší slavistice.

Otvírá se tu tedy nové škole úhor zanedbaný, ale velmi vděčný. Poučování o slovanských věcech, výchova slovanského uvědomění musí začínati již ve škole obecné. Mohly-li býti ve válečných čítankách podobné články jako pověstný Hulíkův »Jsem Čech a Rakušan«, budou moci býti stejně dobře v nových čítankách články »Jsem Čech a Slovan« a pod. Již z o b e c n é š k o l y odnesou si děti vědomosti o slovanských národech, o počtu Slovanů, jakýsi cit pro příbuznost slovanských jazyků, několik drobtů ze slovanské kultury, a na těchto základech pak budou stavěti školy měšťanské.

Obzvláštní však úkol tu připadne š k o l á m s t ř e d n í m jakožto přípravkám budoucí inteligence. Nechť v naší středoškolské praksi »slovanská« themata zaujmou napříště totéž čelné místo, jaké dříve mívala themata »patriotická«. Trojí je cesta, po které musí kráčeti středoškolská výchova slovanská: vzbuzování slovanského cítění, vštěpování vědomostí o Slovanech a praktické seznamování se slovanskými jazyky. První úkol splní se ve všech třídách čítankovými články, k tomu účelu zvláště volenými, v nichž bude vzbuzována láska k slovanské povaze, obdiv k slovanské velikosti, zájem pro bohatství slovanských literatur a umění, soustrast se slovanským utrpením. Vedle prosaických článků budou konati výchovný úkol básně, slovansky dyšící projevy básníků-věštců našich i jinoslovanských. Zejména Kollárova Slávy dcera a Čechova Slavie stanou se povinnou četbou; též díla, jednající výstražně o Slovanech polabských, jako zejména Jiráskův Gero, Čechova Dagmar, Vrchlického Píseň o Vinetě. Rovněž i druhý směr — positivní vědomosti o Slovanstvu — bude probíhati všemi třídami, vštěpuje poznatky na nižším stupni v pestrém střídání, později v logické soustavě. O látku se rozdělí čeština, nově pojatá, a dějepis. Dosavadní učebnice dějepisné obsahují poučení o dějinách slovanských od odborníků nejlepšího

jména, ale bohužel vídeňská osnova učební nepřipouštěla důrazně probírati tato fakta a vyvozovati z nich příslušná naučení. To lze tedy snadno napraviti a doplniti. Větší však bude práce v oboru češtiny. Zde bude nová osnova češtiny, k níž dojde, počítati se značným obohacením látkovým. Základní poznatky z národopisu slovanského, t. j. z demografie i folkloru, též z archeologie, ve stálém vztahu k českým věcem budou tvořiti vítané rozšíření učiva; teoretické výklady o hlavních znacích a vzájemných vztazích slovanských jazyků (také znalost kyrilice je nezbytná) pomohou při jazykové výchově české. V dějinách literatury české bude zvláště zdůrazňována slovanská myšlenka v novočeské poesii i vědě (Dobrovský, Ant. Marek, Kollár, Čelakovský, Šafařík, Erben, Masaryk) a také v obdobích starších budou vyznačovány momenty, kde zaznělo vědomí slovanské. Při výkladech o české lidovědě, o českém kulturním a hospodářském vývoji budou vždy dávána srovnání s příslušnými zjevy jinoslovanskými. Konečně žáci poznají literatury slovanské v jejich vrcholcích nejen podle jmen a teoretického výkladu, nýbrž vlastním názorem při školní četbě. Budou to nejdůležitější plody všech hlavních spisovatelů ruských, nejen dvou, tří jako dosud, a rovněž polských, ale také jihoslovanských, a bude se čísti a vykládati nejen literatura umělá, nýbrž i lidová (ze srbských zpěvů junáckých poznali dosud žáci sotva jednu ukázku!). A konečně je třetí požadavek, praktická znalost jazyků slovanských, pro niž mluví ovšem nejenom důvody ideální, nýbrž i praktické, obchodní, politické a jiné. Nová osnova středních škol bude tak rozhojňována novými předměty a tak bohata jazykovými hodinami (půjdeť o angličinu a franštinu jako předměty povinné, o italštinu jako o nepovinný), že je těžko vysloviti požadavek, aby i slovanské jazyky patřily mezi předměty povinné. Doporučovalo by se to zajisté, aspoň v té formě, že by se na různých školách vyučovalo různým jazykům, a někde tedy jazyku slovanskému povinně místo jednoho západoevropského. Slovanská sekce při Ústředním spolku českých profesorů, žádá však, aby byl zaveden do všech středních škol jeden slovanský jazyk (volitelný) povinně, a to již třetí třídou počínaje, po 2 hodinách týdně. Nebude-li zvoleno takové řešení, musí slavisté trvati na přání, aby se slovanským jazykům vyučovalo rozhodně aspoň nepovinně. Pro svou osobu bych si myslil věc tak, že by na každém ústavě, i venkovském, měli žáci možnost učiti se buď polštině nebo srbochorvatštině, nebo oběma, protože již z důvodů blízkého sousedství a stá-

lých styků budeme těchto dvou slovanských jazyků více potřebovati. Věc by se snad umožnila tak, že z každého ústavu aspoň jeden češtinář by dodatečně po jakési přípravě vykonal zkoušku z polštiny a srbochorvatštiny, nebo všichni češtináři, po případě i učitelé jiných oborů, měli-li by k tomu průpravu, každý z jednoho jazyka. Také by mohli v těchto jazykových kursech vyučovati způsobilí rodilí příslušníci oněch národů. Ve větších pak městech, kde je více ústavů, byl by pro dva či několik ústavů zřízen nepovinný kurs ruštiny, po případě bulharštiny, slovinštiny a v Praze i kurs lužické srbštiny.

K tomu konci bude ovšem třeba i rozšíření slavistických studií na universitě. Pražská universita měla již před válkou tak zastoupenu slovanskou vědu, počítaje v to filologii, historii, archeologii i právo slovanské, jako málokterá jiná universita vůbec. Avšak dosavadní stolice všeobecně slavistické budou ještě rozmnoženy o profesury jednotlivých slovanských jazyků. Půjde jen o to, aby zájem posluchačstva o slovanské přednášky a cvičení byl vřelejší, a to se stane, bude-li míti praktické vyhlídky. Stejně bohatě bude zajisté zastoupena slovanská věda i na druhé, a po případě třetí české universitě. Ale toto studium bude potřebovati i příslušných pomůcek. Bude tedy třeba vybudovati slovanský seminář pražské university v ústav, poskytující slavistické práci vší nutné pomoci: Knihovna seminární bude znásobena státní dotací, kdežto dříve rostla nejvíce — dary universitních profesorů, a celý ústav, který dosud každou novou skříň na knihy si musil vybojovávati jako strategickou posici, bude — doufejme — konečně důstojně umístěn a vypraven zřízením většího počtu místností, čítárny slovanských časopisů, povolením místa asistentského a pod. Podobně i slovanský seminář druhé a třetí univesity bude hojně obdařen. Vedle toho zajisté bude hmotně podporována i nejlepší slavistická knihovna středoevropská, totiž pražská knihovna musejní, a pak Národopisné museum československé, ale to již patří do otázek, jak vůbec bude řešen poměr českého státu k těmto ústavům. Aby pak tyto sbírky byly obohaceny, bylo by dobře pomýšleti na zřízení slovanského musea, které by mělo zejména sbírky literární (věci, týkající se slovanských spisovatelů), umělecké (aspoň kopie slovanských obrazů a soch, sbírku slovanských hudebnin, které dosud v Praze nemáme) a národopisné (vše to ze slovanského života, co z českého lidového obsahuje Národopisné museum), tedy sbírky kulturní, ale po případě i pří-

rodovědecké a hospodářské (technické), pokud se Slovanstvem souvisí. Příprava slovanského musea by byla velmi usnadněna, kdyby stát mohl uspořádati slovanskou výstavu, před válkou již slíbenou, ale ovšem nynější politická situace vylučuje na několik nejbližších let takovou myšlenku. Bylo by lze tedy konati jen přípravné práce k založení slovanského musea. V širokých vrstvách by pak byla rozšiřována znalost Slovanstva zřizováním slovanských čítáren časopiseckých a lidových kursů o Slovanstvu a slovanských jazycích.

K tomu ovšem jako nutná součást přistupuje podpora literární činnosti, Slovanstvu věnované, jako jsou jednak informační knihy a brožury, jednak vědecká díla a časopisy. Státní péče bude míti tento český literární ruch slavistický na zřeteli, a bude jej soustavně podporovati. Zejména tu půjde o časopisy, aby všechny naléhavé otázky mohly býti řešeny. Časopisy, jmenované v prvním článku, Listy filologické, Časopis pro moderní filologii, Časopis českého musea, Časopis Matice moravské, a také Český časopis historický a Národopisný věstník československý, obírají se též látkami slovanskými, a budou proto podporovány. Kromě toho však se naděje zvláštní veřejné péče nově vzkříšený Slovanský Přehled, jenž se zabýval nejen abstraktními otázkami vědeckými, nýbrž i všemi aktualitami slovanského života, a bude v soustavných přehledech informovati o slovanských pokrocích ve všech oborech práce. Pokud by se vedle těchto orgánů mohlo pomýšleti ve ctižádostivých snech mladých slavistů ještě dále a výše, totiž k přenesení ústředního orgánu slavistického do Prahy, o tom poučí zkušenost, jaký bude v příštích letech osud Jagićova Archivu für slavische Philologie, který dosud vychází německy v Berlíně.

Toto jsou úkoly na poli českého vědění o Slovanstvu. Kromě toho jest ještě hojnost práce v kulturní organisaci slovanské, která rovněž bude zasluhovati pozornosti a přímé účasti státní. Jde zejména o živý a soustavný vzájemný styk slovanských kulturních pracovníků, a to ne snad jen o soukromý styk jednotlivců, nýbrž o spolupráci korporací, zejména vědeckých akademií, jejichž součinnosti si přál již Jagić r. 1910 v Dějinách slovanské filologie. Jenom svaz slovanských akademií mohl by vzíti na sebe některé velké vědecké podniky, jako byla Encyklopedie slovanské filologie, kterou počal vydávati Jagić v akademii petrohradské a jejíž další osud je teď nejistý, nebo jako by byl velký církevněslovanský slovník a úplná biblio-

grafie slovanské filologie a historie. Podobné organisace a přímo autorativní státní péče by potřeboval slovanský trh knihkupecký a výměna knih ze slovanských knihoven, neboť nemožnost opatřiti si potřebné jinoslovanské pomůcky literární je dosud tíživým okovem každého literárního pracovníka slovanského a jednou z největších překážek slovanské vzájemnosti. Jsou ještě jiné cenné úkoly organisační v žurnalistice, v divadelnictví, v uměleckých jednotách literárních, malířských, hudebních a pěveckých, v slovanské turistice, ve stycích slovanského školství, v pořádání různých slovanských sjezdů; tyto věci nutno zajisté ponechati příslušným odborným sdružením, ale součinnost státu by byla vždy vítána jako cenná podpora soukromého či spolkového podnikání, dodávající věci též většího významu mravního, a bude se zajisté i k nim přihlížeti v státě vskutku slovanském.

Budouť míti všecky tyto práce vážný veřejný význam, ten totiž, aby posílily položení českého státu pevnými svazky s jeho slovanskými sousedy. A všecko toto úsilí slovanskopropagační, které tu bylo načrtnuto, bude míti jen jeden účel, účel, který jest již posvěcen slovanskou tradicí našeho obrození, účel, jímž jsme povinni odkazu Dobrovského a Kollára: vytvořiti z Prahy kulturní ohnisko Slovanstva, povýšiti Prahu za uznané středisko slavistiky, jak jím dovedla býti i ve chmurných dobách Šafaříkových a způsobit, aby Češi byli bez sobeckých nároků na zisk jen ve prospěch celku — osvětovými vůdci Slovanstva.

* * *

Lehká věc jest načrtávati vzletné programy, oslňovati skvělou stavbou vzdušných zámků, tak křiklavě odlišných od prosté skutečnosti, a uplatňovati tak schopnosti, vhodné spíše pro fantastický román, ale těžké jest programy uskutečňovati. Zvláště v nynější době, která je tak plna přímo existenčních starostí státních. Není ani příliš taktní buditi palčivou a ukvapenou kritiku současného stavu, když vysvobozování mladého státu z trosek prokleté minulosti vyžaduje nadlidské práce, zpotřebuje snad všechnu energii a vylučuje v dozírné době úplné splnění programu. Slyším, zdá se mi, tuto námitku. Nikoliv. Tyto řádky nevznikly ze shonu za lacinou slávou vtipného fantasty; vzešly z radostné vděčnosti k tomu štěstí, že máme již tu základní podmínku, která umožní splnění všech těchto zbožných přání — vlastní stát. Chceme-li své všecky síly věnovati tomu, co nás těší a celku pro-

spívá, a smíme-li to konečně udělati, je dobře, uvědomíme-li si hned na začátku, co všecko chceme, aby bylo vykonáno. Nebude všechno hned: bude za deset, bude za dvacet let. Stane se zatím jenom něco, co poměry dovolují a k čemu jsou síly či prostředky po ruce. Nechť! Je dobře, můžeme-li učiniti jenom n ě c o, znáti, čeho v š e h o je třeba; ať se splní z těchto programů cokoli, vše bude užitečné, vše poslouží českému státu. A k tomuto bodu sbíhají se všecky naše myšlenky.

Frederik van Eeden jako sociální reformátor.[1])

Napsal Miloš Seifert.

Frederik van Eeden, jaký to bohatýr ducha! V dnešní moderní době s její roztříštěností, mnohotvárností a jednostranností, takový syntetický duch, jenž je učencem, básníkem a praktickým reformátorem — zasluhuje jistě plné pozornosti. U nás jest skoro neznám. Ale kdo četl jeho »Malého Jeníka«, jehož prvý díl — nejkrásnější — nám převedl do »Knih Dobrých Autorů« spisovatel Arnošt Procházka, poznal hned výjimečnou osobnost. To není básník veršotepec, to není papírový filosof — kdo dovedl napsat pohádku tak jemného myšlenkového zrna, tak čisté, nadzemské krásy a soucitu se vším živoucím, a vtělil v ní tolik hlubokých, procítěných pravd, až otřese nitrem a probudí k novému pojímání smyslu života — to jest muž celého rozumu a celého srdce, jemuž umělecké tvoření je nezadržitelným výkřikem duše, básník života. A proto chápeme, že ten, jenž tak miluje život a hledá v něm uskutečnění a uplatnění toho, co v člověku nejkrásnějšího a nejsvětějšího (jak jemně básník Eeden vnímá a cítí, dokazuje nejlépe jeho kniha »Johannes Viator« — Kniha lásky, která letos vyjde v mém překladu u K. Neumannové), není spokojen s dnešním společenským řádem a že mravní jeho přesvědčení vrhá jej přímo ve vír drsné všednosti, aby ji povznesl k lidštější úrovni. Nespokojí se vyslovením touhy, jeho slova vedou ke skutkům.

A tak básník stává se ochráncem utlačovaných, vede stávky (obrovskou stávku železničních zřízenců v Holandsku r. 1903), a když zvítězilo násilí a zrada, a řada krajanů octla se v bídě, ujímá se obrovské akce, aby zachránil nešťastné rodiny od hladu a mravní zkázy, musili-li by se podvoliti. Založil rozsáhlý nákupní a konsumní spolek »De Eendracht« — a tím vstoupil na pole národohospodářské své činnosti, které již neopouští.

[1] Srovnej jeho knihy (výjimečně v Německu vydané): »Glückliche Menschheit«, S. Fischer, Berlín 1913, a »Helden-Liebe«, 1. díl knihy »Welt-Eroberung durch Helden-Liebe« von Frederik van Eeden und Volker, Schuster & Löffler, Berlín, 1911.

Počátky této činnosti dlužno však hledati již dříve. Již jako lékaři stávají se mu nesnesitelnými běžné názory, že lékař za svou práci může přijímati mzdu. Lékař koná dílo lásky a je nucen za ně bráti almužnu. Stejně básník, umělec je takovým postavením k společnosti pokořován a obyčejně i mravně kažen. Jak možno žíti z milosti druhých, jak možno prodávati, co je mi tak svaté a za co vděčím jenom Bohu?

A když žiji z peněz, jež jiní mi nastřádali, není-li to také almužna? A není-li hříchem žít z dědictví, nebo žíti z úroků vlastního jmění? Jen práce, jen výrobek smí býti placen.

Takovou krisi prodělává Eeden, krisi, již rozřeší rozhodnutím, že odmítá roční podpory peněžité od svých příbuzných a opouští své místo lékaře (— a byl výtečným lékařem, jsa jedním ze zakladatelů psychoterapie) — a najímá svůj Walden, venkovské zátiší, které pojmenuje podle Thoreaua, jehož líčení zdravého života s přírodou u něho zanechalo patrný dojem. Walden jest hospodářství, k němuž poznenáhlu Eeden upoutává celou menší společnost lidí, chtějících se poctivě živiti prací rukou svých a sami si stačiti, nezávisle na hamižném světském hospodářství. Sám náš básník oddává se tu polním a hlavně zahradnickým pracím, pěstování zeleniny, ba otevírá tu i mal krámek. —

To byla první škola jeho sociální prakse, to byl prvý pokus, který sice skončil nezdarem, jak sám upřímně doznává, ale jen z nedostatku vlastních zkušeností a přílišné důvěřivosti v nezištnost a ideálnost lidské povahy. Obrněn novým a hlubším prohloubením svých představ o zdravé lidské kooperaci, hlavně po katastrofálním úpadku tak nadějně kvetoucího »De Eendrachtu«, jenž v Amsterodamu čítal již asi 40.000 členův, odjíždí do Ameriky, aby zde v zemi svobody a novot svým snahám zjednal průchod. Velkolepý byl prvý tento jeho zájezd do severoamerických měst, kde za přítomnosti nejbohatších obchodních kruhů Spojených Států a pak zase před širokou americkou veřejností — uchvacující je jeho »horské kázání laikům« — vykládá, čím trpí dnešní lidstvo a zejména jejich tolik vychvalované soustátí. Přichází jako lékař, ne aby zakrýval rány, nýbrž aby je hojil. Ze všech jeho slov vane radostný optimismus, on ví, že jenom nová víra přinese spásu, nové náboženství, pravé křesťanství — ale čistá ta nezkalená naděje v budoucnost přece nedopouští mu zavírati oči před přítomností, které nelze ani dost černě vylíčiti. Drastické příklady z novin o lidech páchajících z hladu sebevraždu

v této zemi blahobytu, drastický kontrast mezi milionáři a proletariáty v zemi Svobody — co může být výmluvnějšího pro dnešní ubohost hospodářských poměrů? Běda národním hospodářům, kteří dokonce pro ně vyslovovali nezrušitelné zákony! Jak jsou lidé slepí, kteří toho nevidí. Jejich oči jsou zatemněny mamonem, jejich mysl hrubým materialismem. Jak by jinak bylo možno, aby titíž lidé, kteří vedli válku za osvobození otroků, dovedli denně množit řady otroků daleko nešťastnějších, kteří »nemají kam by hlavu položili?« Jak by jinak bylo možno, aby titíž lidé, kteří vedou otevřený boj politický proti monarchii a imperialismu, nasazovali na sebe hospodářské krále, místo jednoho celé desítky (oceloví, petrolejoví, železní atd.), jejichž tyranie daleko přísněji a krutěji se každého dotýká?

Jako by se zdálo, že ta Socha Svobody u New-Yorkského přístavu postavena byla jen proto, aby svou pravicí a pochodní ukazovala k nebi jako jedinému místu, kde Demokracie snad je uskutečnitelna, čili že to je pouhý snad sen naivních snílkův!

A když sledujete příčiny — jsou tak zjevné! Jest to cizopasnictví kapitálu, jest to úplná anarchie hospodářská, která umožňuje privátní obrovské nakupení jmění, dělá z lidí boháče, kteří mohou celý život zahálet — dává hodnosti, tituly a moc do rukou těm, kteří jsou často prohnanými padouchy — — — Peníze dovedou být hrozným zlem. Možnost snadného nahromadění jmění v rukou jedněch na úkor druhých, vede k rozmařilosti a přepychu, takže mrhání statků je na denním pořádku. Jak docela něco jiného musíme rozuměti pojmem bohatství. Zdaž neprohlásil to tak slavnostně Ruskin? Dnes nemůžeme mluviti o národním jmění, tím méně o národním blahobytu (commonwealth). Takto v jednotlivých rukou nashromážděné jmění je velmi vratké — příklad nám dává a výborné poučení Holandsko, jež před 200 lety mělo také imperialistické snahy. Již v druhé generaci obyčejně rozházejí synové majetek svých otců!

A jaká může z tohoto sankcionovaného loupežnictví, kdy jeden vykořisťuje druhého, nebo nedělá-li to přímo, žije z peněz, o nichž neví jak se jich nabylo a kolik slzí teklo, než byly získány, — jaká může býti mravnost! »Vy matky,« — volá Eeden — »jakou si to berete zodpovědnost, posílajíce děti své do té mravní zpustlosti!« Zde potlačována všechna jemnost, citlivost lidské bytosti; v útlém věku ztrácí již hrdost nepřijímat almužny, nespoléhat na mozoly druhého, té nejkrásnější lidské ctnosti.

Ale slova Kristova o »království božím na zemi« nejsou žádnou utopií. Nesmíme si však myslit, že přijde ono království samo. Hříšná, třikrát hříšná jsou hesla à la »laissez-faire«! »Dříve než vystavíte panamský kanál, mohli byste založit a dokonat osvobození lidstva od sociálního dnešního nepořádku. Ale necháte-li věci, jak jsou, bude to vaše sebevražda.«

Takovou víru má Eeden v člověka. Je přesvědčen, že lidé jsou dobří, že se rodí vždy dobří, a jen výchova v nezdravém okolí zvrátila jejich pudy. Člověk má tolik mohutností tvůrčích, jimiž ovládati může přírodu i sebe, že nemusí se ničeho báti. Kolik věcí dneska všedních zdálo se kdysi nemožností! Prvního telefonistu prohlásili za blázna —

Kéž jest více lidí, jimž hrdost nedovoluje účastniti se hospodářského parasitismu. Mezi obchodníky americkými jich Eeden hledá. Zatím však pustí se do provádění svých záměrů sám. Plané teoretisování, pouhé výzvy nic neplatí, nic neprospějí. Jen zkušenost získaná činem může osvětliti, v čem se teorie mýlí. Jen tak možno najíti základy pro zdárnou společnost moderní, jež by daleka jsouc asketického primitivního komunismu prvokřesťanských jednot, zapadla dobře do rámce dnešního života, odpovídajíc vysokému, skvělému stupni civilisace, jaké lidstvo dospělo svými geniii. Sám má Eeden zkušenosti z holandské své vlasti, které za něco stojí. President Taft chápe promyšlené jeho snahy. A ať přízeň či nepřízeň odpovídá veřejnému jeho vystoupení, přesvědčení jeho je tak hluboké, že je nikdo nezvrátí: nutno jít za vidinou »šťastného lidstva«. Kdo má tak pevnou víru, jistě nestaví na písku. Věří sám v sebe. Od koho by čekal pomoci? Od vlád? Dnešní politické vlády nemají zájmu na pokroku lidstva! Od socialistů? Eeden je zapřísáhlým nepřítelem marxismu a po 20 let již proti němu pracuje. Což on není socialistou? »Nazývejte mne socialistou, komunistou, čím chcete, já jsem jen muž, jenž by chtěl vésti poctivý a spravedlivý život v poctivé a spravedlivé společnosti.« Syn ateisty, muž jenž nepatřil nikdy k žádné straně a jehož svobodný vývoj nebyl zkřiven žádnou konfesí, nesklání se před žádnou modlou. Život sám naučil ho isolovati se od těch, kteří zamotávají se do přediva intrik a nepočestnosti — jako literát (— jeť Eeden předním holandským básníkem —) zažil trpkých osobních protivenství! I naučil se hledati pravdy jen ve vlastním rozumu, věřiti jen vlastnímu svému srdci, kdykoli se vznítilo pro dobro. — Když ho Roosewelt nazývá fantastou, do-

vede se hájit: »Podívejte se na Rochdalské tkalce, kterým se kdysi posmívali, když počali na svůj vrub svou družstevní tkalcovnu r. 1843, oni, chudáci, bez kapitálu, bez zkušenosti (upisovali po 2 šilinkách!) — a dnes mají roční obrat 1½ milionu a 300 dělníků zaměstnávají. — A což ony družstevní společnosti anglické, vyrábějící a prodávající ústředny, které povznesly životní podmínky celých středních vrstev v Anglii — a r. 1906 již měly obrat 104 milionů. Amerika má svého generála Bootha — organisátora armády spásy! Může-li býti zářivějšího příkladu nezištné organisační činnosti jednotlivcovy, která měla plný úspěch? A je to dílo jediného člověka!«

Eeden chce také založit armádu, armádu práce! I jemu tane na mysli jen a jen mravní povznesení. Odtud jeho nenávist německého marxismu, materialistického, který nepřivodí nikdy revoluce, naopak, upevňuje kapitál v rukou jednotlivců, prohlubuje třídní rozdíly, a smiřuje lidi s dnešním systémem vykořisťovacím. Převrat musí býti úplný. Mravnost má svůj zdroj tam, kde stýkáme se s hmotou, poměr náš k majetku, tedy otázce vlastnictví, je první kámen úrazu. Privátní jmění je zdrojem úpadku individuality. Bohužel, jsou svoboda majetku a svoboda trhu příliš zakořeněné pojmy. Víme, že ani velká francouzská revoluce neměla odvahu odstraniti soukromé vlastnictví, a teprve Saint Simon, Fourier a Proudhomme hlásali otevřený boj proti starým názorům. A volný obchod ještě dnes má mnoho přívrženců. Jsou-li tito na správné cestě, o tom snad nejlepší soud dávají neblahé poměry dnešní, drsná skutečnost. Eeden je evolucionista. Lidstvo bylo kdysi zřízeno feudálně, pak majetek přešel v ruce více jednotlivců, na konec pak bude patřit celé společnosti — lidstvo bude žít komunisticky! Všechny mravní naše ideály mluví pro to, i všechny hospodářské výhody! Ostatně, proč by člověk neměl jednou svou inteligencí dokázati to, k čemu dospěla zvířata svým instinktem? Včelí úl nám může býti vzorem mravních zásad, které se budou musit uplatniti v lidské společnosti: ve včelím úle vládne sebezapření, ochota oběti jednotlivce pro blaho celku, oběti jedné generace pro příští. Ve včelím úle je kapitál společný — a co ještě bychom vyčtli odtud předností před naší společností!

I kdyby to byl ideál, nedospějeme k němu najednou. Jen evoluce přivede nás tak daleko, že nebude ani států ani vládců. Anarchisti mají pravdu. Má pravdu Tolstoj i Krapotkin. »Ni

Dieu, ni maître,« říkají nejvýstřednější z nich, nikdy však »ni vérité!« Až bude rozum a pravda jedinou autoritou, které se poslušně podrobí všichni, pak ovšem nebude třeba jiných autorit, pak půjde vše šťastným chodem. Poněvadž ta doba je od nás příliš daleko, poněvadž to, čemu říkáme civilisace, kořeny ještě hluboko nezapustilo, nanejvýš jako zkažená civilisace (tím hůře), musíme uznati autoritu. Je třeba vůdců, ale nebudou to králové ani hodnostáři političtí jiní nebo snad církevní, budou to obětaví lidé velikého hospodářského vzdělání a vynikající schopnosti organisační — neboť je třeba organisovati práci. Všechny ostatní pokusy, jako sociální zákony, daně pozemkové, výchova hospodářská, banky, nákupní společnosti, hnutí za půdu, nic neznamenají. Společnost musí býti tak zorganisována, aby nevyvíjela neužitečnou činnost snad pro přepych několika jednotlivců, nýbrž aby zásobila stálý trh spotřebitelů tím, čeho potřebují. Každá spekulace musí být vyloučena, neboť jde o zájmy celku, a každému musí býti opatřeno vhodné zaměstnání. Organisace tato nebude snad omezena na jedno nebo několik míst na povrchu zemském — rozšíří se po celém světě, bude to organisace poctivých pracovníků, jež bude universální a bude všude pracovat, bude růsti uprostřed staré společnosti, až ji přeroste a nad ní se rozšíří jako mladý, silný, rychle rostoucí strom přeroste roští. Ostatní přijde samo... Lidé musí býti přesvědčeni, že blahobyt je cílem všech a ne jen jednotlivců, musí býti vychováni aspoň tak sebevědomě, aby viděli, že dnešní systém založený na vykořišťování je nemravný. Musí také býti naplněni láskou k půdě a dávati přednost venkovskému životu. Lidstvo bude šťastné, až venkov stane se střediskem civilisace a nebudou se lidé za »kulturou« táhnouti do měst. To bude možno v »zahradních městech«, kde každému dostane se dosti radostí společného života, zároveň však neunikne přímému styku s přírodou. I boháč tu bude šťastnější, neboť pozná cenu bohatství. Bohatstvím není nashromážděný kapitál, nýbrž možnosti, které dovede jím získati pro blaho lidí. Rozumíme-li takto vlastnictví, proč je zakazovati? Eeden skutečně nezavrhuje vlastnictví, aspoň v přechodné fási dnešní ne, chce však kontrolu, stálou kontrolu společnosti, by nezůstal kapitál mrtvým aneb nebezpečným hromaděním v jedněch rukou. Omezené vlastnictví a omezenou tržbu.

Měli bychom si zodpovědět jednu otázku: Které věci máme společné, které můžeme mít společné, a které musíme mít společné?

— volá Eeden. Knihovna, museum, Yelowstownský park — jaký to krásný komunismus! Co musíme mít společné, to však rozřeší jen prakse. Jisto jest, že mnoho věcí nemůže být společným majetkem: tam kde sahá komunismus i na dům, nábytek, rodinu, odstrašuje hnedle všechny přívržence, kteří se raději vracejí do starého otroctví. Nesmíme novým společenským řádem omezovati svobodný, individuální vývoj jednoho každého, ať má svůj blahobyt dle svého přičinění. Každý dostane za svou práci, co stojí. Ani úroky nebudou zrušeny. Leč základní kapitál zůstává v rukou společnosti, a bohatství bude se hromaditi v rukou společnosti, jejíž vůdčí lidé budou rozumně s ním nakládati, kdežto dnes bývá bohatství brzo rozmrháno v rukou jednotlivců. Celý problém nové společnosti záleží v uplatnění produkce životních potřeb, která má býti tak organisována, aby společnost vystačila sama sobě. Vyrábí jen tolik, co spotřebuje, nebo aspoň tolik, je-li nadprodukce, jde na cizí trh, proti kterému společnost se neuzavírá. Na cizím trhu nebude však závislou, a tak žádný trust a žádný monopol jí nebude moci ohrozit. Eeden pevně věří v nadprodukci své společnosti a tím v rostoucí její blahobyt. Říká, že nikdo ani nemá tušení, co v takové dobře organisované hospodářské jednotce je síly, jež roste rychleji než počet členů — a tak jednou společnost se rozšíří v mohutné těleso, před kterým všichni dnešní kapitalisté budou musit kapitulovati. Taková společnost řádně řízená bude státi na mnohem pevnějších základech než dnešní podnikatelé a akciové společnosti založené pro zisk. Lid bude míti k ní větší důvěru, neboť vstoupí v daleko těsnější styk s konsumenty, kdyžtě i oni budou dostávat dividendu a majíce tak zájem na zdárnosti podniku, povedou kontrolu jeho sami, jsouce tak jaksi brzdou všemu nezdravému, co by ohrožovalo jeho vývoj. Společnost založená na zásadě spravedlnosti a poctivosti bude neochvějnou a bude se jen zmáhat a růst. Kapitalismus a komunismus se sejdou k společné práci pro užitek jednotlivce i celku.

Pohleďme blíže na provedení těchto zásad, jak jim Eeden dává výraz ve svém »americkém družstevním společenstvu« ve Wilmingtonu v Nové Karolině. Je to obchodní podnik, k politickým a náboženským rozdílům nepřihlíží. Jsou tu vybraní lidé. Aspoň to jádro, ze kterého společnost poroste, musí tvořiti lidé schopní, ba i nadšení, již ochotni jsou přinésti nějakou oběť — možná, že prvá léta nebude úspěch patrný! Musí míti především

víru v poctivost a čest, jdou sem z přesvědčení mravního. Jsou to zahradníci, většinou z Holandska. Půda je velmi příznivá pro zahradnictví, spojení výborné s velkými městy, všechny podmínky zdaru jsou tu. Koupí se pro 25 rodin po 4 ha půdy. Jeden ha je za 180—250 hol. zlatých. Usedlíci se stávají nájemci, platí pevný nájem, který už nikdy se nezvětší, a za dvě léta mohou nabýti p o d m í n e č n é h o vlastnictví — v tom je řešení celého problému vlastnictví půdy — tím, že se stanou akcionáři. Správa rozhodne, jsou-li hodni státi se podílníky. Půdy své jsou majiteli v plném rozsahu, pokud se práce a zužitkování týče, vázáni jsouce jen těmito podmínkami: prodej pozemku není dovolen, nájem také ne, a majitel se zavazuje, že svého podniku nezanedbá. Nájem je tak malý, že může se považovati za daň, žádné jiné daně se neplatí. Odškodnění za omezení vlastnictví je v úrocích akcií, nájemce je vlastníkem kapitálu, který stojí půda. Ostatně daleko důležitější a významnější pro něj je, že se o prodej svých výrobků nemusí starat — to mu obstará společnost. Akcie se později změní v několika procentní hypoteky. Mzdou, ovšem bude zisk z výrobků vlastních, který bude se regulovat nabídkou a poptávkou. Překupníci, obchodníci tu mohou být, ale budou dostávat provisi za svůj obchod a na ceny nebudou míti žádného vlivu. Budou tu i najaté síly, kterým bude vyplácena běžná mzda. Mzda podle práce, ne komunisticky, o tom má Eeden špatné zkušenosti z Waldenu. Ze zisku utrženého společností společným prodejem bude amortisován původní dluh, vyplácena dividenda za prvotní akcie, pak za ostatní akcie, uložena část pro invalidní, starobní a pojišťovací fondy a konečně části použito na rozšíření závodu. Peněžní spekulace bude vyloučena, peníze pomalu v takové důvěryhodné družnosti budou nahrazeny jistě poukázkami. Zisk bude jistě dost velký, aby na všechno stačil. Ze zisků dnes utržených v obchodních sdruženích v Anglii dá se soudit, že bude obrovský, ježto těmto společnostem dokonce chybí půda a vlastní hospodářství. A výhoda zde bude v tom, že přebytek bude se ukládati do nových a nových podniků. Tím se zvýší osamostatnění od cizího vykořisťovacího systému, a zároveň ovšem blahobyt uvnitř. I bude každý míti zájem na tom, aby zisk co možná zvýšil.

Všechen zdar závisí na správném vedení. Správním výborem budou lidé požívající vážnosti a věhlasu — není možna demokracie v tom smyslu, aby každý mohl státi v čele. Mezi lidmi jsou rozdíly, a aristokraty ducha musíme postaviti na místa, kde

se mohou ukázat hrdiny. Budoucnost lidstva tkví v možnosti těchto hrdinů uplatniti se. Demokratisace lidstva musí se vyvinout, přijde sama během doby. Družstevní zřízení Eedenovo se demokratisuje tak, jak členové stávají se postupně akcionáři a získávají právo býti voleni do správního výboru místo původních členův. Správní výbor není placen, jen jeho předseda, který je volen.

Vidíme, že Eeden demokracií nerozumí rovnost lidí, nýbrž jen stejné podmínky životní.

»Neměla-li by míti takováto společnost úspěchu, vzdávám se víry v demokracii,« — zakončuje svou úvahu.

Výsledky takové »konproduktivní výrobní společnosti« musí býti dalekosáhlé. Všichni členové uznají, že bude pro ně velmi výhodno společně kupovati a prodávati a společně ovládati celý kapitál i s pozemky, než kdyby sloužili jako nájemci soukromému majiteli. Každý bude míti na úspěchu svého souseda zájem, a jeden bude se učit od druhého. Každý nově příchozí bude novým konsumentem a zvětší trh. Nic se nepromarní sprostředkováním. Žádné ochabování nebo zanedbávání nebude druhými trpěno. Každé oddělení bude míti svého ředitele, a ten zase bude pod kontrolou členů. Přestane nedostatek práce, poněvadž se produkce zabývá jen potřebnými věcmi, jež mají stálý odbyt, a nezapracovaní se mohou dle sezony přesunouti k jiným pracím. Stálá kontrola a znalost trhu nedopustí libovolnou, neúčelnou produkci. Nadprodukce nebude znamenati zahálku a hlad, ale naopak více prázdně a blahobytu. Každý bude míti dosti a bude mu větší radostí dáti nežli bráti. V sociálním životě bude možno postarati se o mnohé, co by dnes se zdálo neslýchaně velkomyslným. Morálka bude očištěna zkaženosti a pokrytectví a nebude dvojí, veřejná a soukromá, jako dnes. Duševní kultura bude na vysokém stupni a stále se povznášet, poněvadž celková úroveň mravnosti a inteligence stoupne poctivostí a blahobytem, a nad to společnost nebude šetřit žádných prostředků, aby nepodporovala umělce, učence, myslitele. Zvláště výchovu dětí vezme si na starost. Svoji duševní vyspělost dá na jevo tím, že i mimo své hranice bude působit. Nikdo nebude se muset ostýchat brát od ní podpory, neboť jednak dovede výbor ocenit lidi, jednak bude dávat »s plného stolu«, a nikdo tím nebude ochuzen.

Ale nade vše cenná bude morální výše hospodářství, jaká tu zavládne. Jeden pracuje pro druhého, vylučuje se nepoctivost, le-

nost a cizopasnictví, které rozvrátily dnešní společnost. Nebude připuštěno, aby někdo nahromadil tolik jmění, že by mohl přestat pracovati, když ještě práce je schopen, a děti zbavil povinnosti býti společnosti užitečnými. Bude ovšem pilný a přičinlivý dobře odměněn, leč každý bude povinen pracovati, dokavad bude moci. Poněvadž bohatství celkové je nepochybno, bude společnost moci za pár let závodit s největšími americkými trusty, a možno očekávat, že i bytová otázka se rozřeší v tom nejkrásnějším směru, ježto majetek půdy je základem společnosti, — vzniknou zahradní města. Pohodlí bude rozmnoženo, a dostatek prostředků dopravních sblíží lidi, třeba by nebydlili v činžovních domech. Společnost a samota krásně se doplňující, dovrší mravní vývoj. Během doby bude komunismus dokonalejší a dokonalejší. Až lidi se organisaci docela přizpůsobí, přestane vůbec myšlenka na soukromý majetek nebo soukromé vlastnictví mít nějakého významu. V malém měřítku jest nám obrazem tohoto žádoucího stavu lidstva spokojená domácnost moudrého a láskyplného kruhu rodinného. Co je možno v malém, bude po náležité výchově uskutečnitelno i ve velkém.

Není-li to zárodek úplného sociálního a státního převratu? Dnešní stát je převahou hospodářský stát. Aspoň k tomu spěje všechen vývoj. A nejsilnější hospodářská jednotka bude mocnější než všichni králové političtí a peněžní. Bez té ekonomické moci nebudou se moci ani vést války. Žádná stávka bez mocné její podpory nevypukne. Svým neomezeným bohatstvím udrží mír politický i hospodářský. Bude ctí a vyznamenáním náležeti takové společnosti spíše než jakémukoliv občanství světa.

Obrovský převrat politického státu v společenství hospodářské řítí se nezadržitelně v před jako lavina. Neboť přechod ten odpovídá nejsilnějšímu pudu rasy — pudu sebezachování. To neznamená, že se ta přeměna děje nevědomě a instinktivně. Před většinou lidí bude to jen velká hra, kterou nepochopí. Ale člověk jest tvor myslící a jednající z vědomé rozvahy. A tak přijde velká přeměna dobrovolným úsilím, moudrým vedením velkého vrozeného pudu davu chápajícími jednotlivci.

Ruské trecento a quattrocento.

Napsal Fr. Táborský.

(Pokračování.)

Imimo Kijev jsou ještě zbytky této kultury z Cařihradu přenesené: v Černigovské gubernii a hlavně v kraji nevgorodském a suzdalském. Chrám sv. Sofie v Novgorodě z r. 1045 má dosud zbytky (postavy sv. Konstantina a Heleny) velkolepé freskové výzdoby, nešetrně přemalované a zalíčené. »Pokrývala-li taková malba (jako zachované ony postavy) kdysi všecky stěny sv. Sofie Novgorodské, tož chrám ten byl beze vší pochyby jedním z nejkrásnějších chrámů svého věku«, podotýká Muratov. Vysoké mistrovství je v té malbě, »aristokratism kresby i barvy. Krása lehkých barevných skvrn, z nichž zdá se býti setkána tato freska, připomíná nejlepší výtvory byzantského umění v Italii — fresky dolního chrámu sv. Klimenta v Římě a kláštera v Subiacu.« Také Novgorod stavěl veliké stavby, 20 chrámů vystavěl, kdysi vyzdobených, později »obvyklou ruskou nedbalostí« zalíčených nebo zničených. Na velkou škodu zničeny též fresky chrámu ve Staré Ladoze. Zlomky z nich, zrovna jako z fresek sv. Sofie Novgorodské, náleží k nejvyššímu, čeho dostihlo umění byzantsko-ruské XII. století, a jako by vyjadřovaly vkus aristokratické knížecí Rusi toho věku.

Jiného rázu, již provinciálního, jsou dosti dobře zachované fresky novgorodského chrámu Proměnění Páně na hoře Neredici. Tu jest téměř úplný celek malířské výzdoby XII. věku. Jest to umění proti předešlým freskám prostší, lidovější a chudší; je to také Byzancie, ale Byzancie »malého lidu«, vzdáleného od pyšného hlavního města.

Hlavním městem ruské umělecké kultury mezi 1050—1150 byl tedy Kijev; od 1150—1250 převzal ten úkol zároveň s politickou mocí Vladimír; druhá polovice XII. věku byla dobou

rozkvětu Suzdalu, jehož knížata, jako Andrej Bogoljubskij, rádi vyzdobovali chrámy v kraji svém.

O ikonách, t. j. tabulových obrazech na dřevě, z doby domongolské možno říci, že jsou téměř neznámy. Že však byly, svědčí letopisy, vypravující o přivezených četných ikonách řeckých (»korsunské« ikony). V prvních ruských klášterech byly zřízeny i první na Rusi ikonomalířské dílny. Mnich Pečerského kláštera, blahoslavený Alimpij, byl prý prvním ruským malířem ikon. Možno předpokládat, že v ruských chrámech a klášterech jsou ikony z XI.—XII. věku, ale dosud neprozkoumané. Staré, proslavené zázračné ikony, jako Matky Boží Bogoljubské, Vladimírské, Smolenské a j. jsou nedostupny badání. V museích a soukromých sbírkách jsou ikony, jež těžko připisovat věku XIV.; jsou starší. Budoucnost poví o tom více a jasněji.

V.

Byzancie Paleologů viděla nový a skvělý rozkvět malířství. Jedna z hlavních pamětihodných památek nynějšího Cařihradu jest mešita Kachrie-Džami, bývalý chrám Spasitelův, se svými mosaikami, jež náleží k nejvyššímu, čeho dostihlo byzantské umění. Vznikly mezi 1310 a 1320 a jsou zcela samostatným a svobodným výrazem uměleckým. Ale nejen v Cařihradě, také chrámy města Mistry v Morei, residence despotů morejských ve XIV. a XV. věku, v Artě na břehu Ionického moře, v Trapezunde na břehu Černého moře, v Apulii, Gruzii, Mingrelii, v Archipelagu, v Peloponnesu, Thessalii jest řada chrámů s malířskou výzdobou epochy Paleologů. Zvláště však bohaty těmito památkami jsou — tof pro nás vzácná a milá zpráva — Makedonie a Staré Srbsko, uchovávající »památku a slávu velikých srbských carů XIV. věku«. Málo jsou dosud prozkoumány tyto starosrbské umělecké památky. Francouzové Millet a Diehl a Rus Pokryškin psali o nich dosud první.

Chronologie srbských nástěnných maleb jde cestou byzantské kultury z jihu na sever. Začínají v Melnině, blízko Salonik, rokem 1289, pokračují r. 1315 v nedaleké Verrii, v královském chrámě v Studenici po r. 1314, v chrámě Nagoričském r. 1317 »drahocenným výtvorem srbského umění« podle Milleta, v Gračanici, v Ljubotině, blízko Uskjuba, z třicátých a čtyřicátých let XIV. věku, v Matejici, v klášteře Marka, v Lesnově a v celé řadě

makedonských chrámů v Ochridě a jejím okolí. Přechodem ze XIV. do XV. věku jsou chrámové fresky v Ravanici, Ljubostyni, Manassii, Kaliniči a Rudenici. Millet dokazuje slohovou příbuznost srbských maleb s malířskou školou Mistry. »Není pochyby, že srbští mistři byli nejen uměleckými soupeři byzantských mistrů, ale i jejich učeníky... Řečtí malíři pracovali zároveň se Srby a dali vyrůsti mezi nimi řadě prvotřídních mistrů.« Při všem svém národním významě mají však tyto starosrbské malby skoro ještě větší význam pro byzantské umění doby Paleologů.

Co se dálo v Makedonii a Starém Srbsku, stalo se i ve staré Rusi. Činnost znamenitých srbských carů připomíná v menším rozměru činnost Velikého Novgorodu. Ve XIV. věku byl on hlavním sídlem ruského kulturního života. Tatarský vpád ho obešel a politický význam nevystěhoval se z něho tak, jako se vystěhoval z Kijeva do Vladimíru a z Vladimíru do Moskvy. Kulturní život ustálil se v něm za 300 let, jak v Moskvě teprve v XVI. věku. Stal se ochráncem mnohých kulturních tradic Kijevské Rusi, jak ukázal dějepisec Ključevskij; žije po dvě století týmž životem, jako Kijev, žil dále tak i po zpustošení Kijeva. Byl dědicem jeho politického soupeřnictví se zemí Suzdalskou, dědicem jeho jazyka, písemnictví a umění.

Také on živil se tradicemi umění byzantského. Styky s Cařihradem byly živé. Novgorodčané tam putovali, Řekové zase přicházeli do Novgorodu. Roku 1338 »Řek Isaia s druhy« vymaloval novgorodský chrám Vchod do Jerusaléma. I v Moskvě v tu dobu vymalovávali Řekové chrámy. Proslulý Feofan Řek maloval nejdříve v Novgorodě, potom v Moskvě. Tvoří se ikonomalířské artěly, jimž v čele stojí Řekové nebo ruští učeníci Řeků. Ale malby z první polovice XIV. věku se nedochovaly.

Novgorodské malířství začíná rokem 1352, kdy vystavěn byl chrám Nanebevzetí (cerkov Uspenija) na Volotově s bohatou výzdobou nástěnnými malbami, jejichž umělecký význam jest »neobyčejně veliký. Je to památník umění dostatečně rozvitého a přesvědčeného o svých prostředcích, které dovede se vypořádat s takovými úlohami, jako zachycení povahy a pohybu, které dovede také lehko řešiti úlohy dosti složitých skladeb. Volotovská malba vzbuzuje všeobecný dojem ladu, mladosti, vybranosti. Vlastnostmi jejími jsou velmi prodloužené proporce postav, široké gesty, poletavá roucha. Jest vesměs jaksi zvlášť svobodně a směle nakreslena. Jsou v ní zajímavé rysy, příbuzné s mosaikami

Kachrie-Džami, s nimiž Millet spojuje »impressionistskou« školu, jež pracovala v Mistře. Fresky na Volotově malovali tedy, zdá se, umělci, jdoucí za týmiž tradicemi, jež Millet nazývá »impressionistskými«.

Volotovo v Novgorodě, Lychny na Kavkaze, Kachrie-Džami v Cařihradě, Mistra v Morei a chrámy srbské — to všecko jsou různé projevy jednoho a téhož umění, byzantské renaissance doby Paleologů. Tam všude umění byzantské vytvořilo školu do jisté míry samostatnou a vychovávalo učeníky s problesky větší menší originality.

Také malířská výzdoba druhého novgorodského chrámu, Feodora Stratilata na Trhové straně, jen zlomkovitě zachovaná, jest z nejkrásnějších památek staroruského umění. Chrám dal vystavěti novgorodský posadnik (asi jako starosta) Semen Andrejevič a jeho matka Natalja r. 1360 a mistři byzantsko-ruské školy, co jej vymalovali, byli zkušení a výborní. Freska »Cesta na Golgotu« jest proniknuta čistě hellenistskou gracií a tytéž hellenistské vlivy, tak divně došlé do novgorodského chrámu XIV. věku, cítit v krásné postavě archanděla Gabriela ve »Zvěstování«, v architekturních pozadích, v obrysech mnohých hlav. Tyto hellenistské upomínky a také neobyčejná jistota v kresbě, bez tápání a upadání do naivnosti, jež možno viděti ve Volotově, jakoby dokazovaly, že chrám vymalovali Byzančané. Anisimov, srovnav je s odkrytými částmi fresek chrámu Proměnění Páně na Trhové straně, prací to Feofana Řeka z r. 1378, prohlásil je také za dílo tohoto mistra. Až bude všecka výzdoba vysvobozena ze svého štukového zakrytí, rozřeší se otázka původu těchto maleb.

Koncem XIV. věku ornamentální malba a ikonomalba se sblížily, ba sjednotily v umění jedno a přednost přešla na ikonomalbu. Ruská ikonomalba stala se velikým a samostatným uměním. Přirozeně také ona souvisí těsně s uměním byzantským. Ikony přivezené z Byzancie byly v Rusku u veliké vážnosti a udržovaly úctu ke »korsunským« malbám. Doba Paleologů byla dobou rozkvětu byzantské ikonomalby. Málo je dosud známo památek jejích. Teprve nedávno probudil se zájem pro tuto dobu. A také dostup k těmto ikonám pravoslavného Východu jest obtížný. Až tam ikony budou zbaveny kovových říz (okladů) a vrstev pozdějšího přemalování způsobem, který se již nyní provádí v Rusku a který dosud jest neznám učencům západním; až takto budou očištěny ikony athonských, řeckých, makedonských a jihoslovan-

ských chrámů, tehdy teprve bude plně poznána byzantská ikonomalba XIV. věku. Dosud ukázky z ní chovají sbírky v Sieně, ve Vatikánské pinakothece, ve Florencii v Uffizziích, v Britském museu; mnohem více jest jich ve sbírkách ruských, zvláště ikona »Dvanácti apoštolů« v Rumjancevském museu, vynikající monumentálností slohu, jemností barvy a silnými antickými upomínkami; »Nanebevzetí« a »Ukřižování« v Museu Aleksandra III., jakož i řada ikon v přebohaté sbírce N. P. Lichačeva. Sloh jejich tíhne k přesnosti a soustředěnosti výrazové. Byzantská ikona byla konservativnější než freska a silněji zachovávala staré tradice. Obě ovšem na sebe navzájem působily.

Dosud nelze ještě s dostatečnou přesvědčeností říci, které z ikon, v Rusku malovaných vyšly z rukou mistrů byzantských, jakým byl Feofan Řek. U současníků slul on »malířem vzácným mezi ikonopisci«. Namaloval knížeti Vladimíru Andrejeviči »na kamenné stěně samu Moskvu«; maloval tedy vedle chrámových fresk, ikon a miniatur v rukopisech také světské náměty.

Některé z těchto ikon překvapují čímsi novým. Tak zvláště »Sv. Ilija Prorok« ve sbírce Ostrouchovově projevuje primitivism svěžesti výrazové i svobody hledání v pravém a vysokém významu toho slova. Podobně »Velikomučeník Jiří« v Eparchiálním museu v Novgorodě zdá se býti prací ruského mistra XIV. věku, jdoucího za vzorem řeckým. Takových památek v ranním novgorodském malířství je množství. Ikony Matky Boží (Tichvinské, Smolenské) jsou blízky podobným ikonám byzantským. Kromě určitě a silně malířského traktování obličeje a rukou charakterisuje tuto ikonomalbu XIV. věku krajní prostota komposice, což také ukazuje na její závislost na malbě monumentální. Tuto vznešenou prostotu a péči jenom o to, co jest nejvážnější a nevyhnutelno, viděti v »Ukřižování« v chrámě Nanebevzetí u Pokrovského mýta v Moskvě. Životy svatých s celými ději nemohly býti proto ve XIV. věku tak rozprostraněny, jako pouhé obrazy jejich vzezření. V nejrannějších příkladech představovali je poprsovým zobrazováním jednotlivých světců na rámě, zcela podle vzoru byzantského. Jdou někdy tato poprsí světců po všech stranách rámu, okružujíce hlavní obraz, tvář Kristovu nebo postavu světcovu (jak to vidíme také na ikoně Tváře Kristovy v dómě Svatovítském a na jiných tabulových obrazech staročeské školy). Bylo tu vždycky přísně dbáno celkového malebného dojmu, jenž byl prvním úkolem ikonomalby XIV. věku.

O závislosti ikon na malbě nástěnné mluví často i jejich barvy. Některé, jako ikona Matky Boží Gruzinské ve sbírce Rjabušinského, jsou malovány barvami »freskovými«, trochu bledými. To ukazuje na značné jejich stáří, jež jeví také malá ikona sv. Jiřího a »Obětování Páně v chrámě« ve sbírce Ostrouchovově, něžných barev. »Všecky pohyby a podrobnosti této znamenité ikony jsou proniknuty čistě »renaissanční« gracií a úsměvností. Ale v té byzantsko-ruské »renaissanci« není nejmenšího rysu, vzatého od renaissance italské. Sloučení křesťanského citu s tradicemi umění antického uskutečněno zde ne v duchu Florenčanů nebo Umbrijců a ne v pojetí prvních věků křesťanstva, nýbrž v jakémsi ještě třetím, novém složení.«

»Malířství XIV. věku jeví se jednou z nejzajímavějších stránek ruského umění ... Fresky a ikony byly daleky otrocké poddanosti úloze illustrační. Malebnost přidávala tomuto umění svobodnějšího a světštějšího odstínu. Malířství bylo ve službách církve, avšak nestalo se ještě, jako později, pouhou podrobností chrámové potřeby. Této svobodné a umělecké tradici děkovala za svůj vysoký umělecký rozmach odchovanka její, novgorodská škola ikonomalby.«

(Pokračování.)

Bezplatná právní porada a ochrana.

Napsal Josef Tomas.

(Pokračování.)

Číslice uvedené v přehledech odpovídají politickým, náboženským a průmyslovým poměrům jednotlivých zemí. V Prusku, největší zemi s vyvinutým životem politickým, je největší počet úřadoven všech druhů, zejména těch, které zřídily politické strany jako agitační prostředek; kromě toho jsou poradny politických stran ještě jedině v Bavořích (2) a v Badensku (1). Dělnické poradny jsou nejvíce rozšířeny v těch zemích, kde je vyvinut průmysl; počet místních porad, jimi udělených (919.624) dosahuje téměř poloviny počtu, který připadá na celé Německo (1,982.605). počet písemných prací (270.399) přesahuje polovinu (521.322), což odpovídá potřebám a schopnostem tazatelů. Zaměstnavatelé zřídili 12 poraden v Prusku a pouze 1 v ostatních zemích (Hessensko). Rovněž rozdělení poraden dle náboženské příslušnosti podává poučný obraz poměrů v Německu svědčíc zejména o velké agilnosti katolických spolků, jejichž poradny (163) a udělené porady (272.947 + 110.708) daleko převyšují počet evangelických (58) a jejich činnost (43.894 + 15.529). Pro zemědělské obyvatelstvo je pouze jedna poradna (v Bavorsku). Cílem snah po největším rozšíření bezplatné právní ochrany zůstávají ovšem poradny obecní, státní a spolků k tomu účelu založených, neboť zaručují úplnou nestrannost a jsou stejně přístupny všem občanům bez rozdílu politického a náboženského zbarvení i zaměstnání; jedinou podmínkou je poměrná nezámožnost, na kterou však nebývá kladeno přísné měřítko. Vzrůst obecních a státních poraden, jichž v r. 1913 bylo 144 (v r. 1914 158) proti 101 v r. 1909, je potěšitelným zjevem, který svědčí o porozumění německých obcí a vlád (zejména pruské) pro tento obor sociálně politické péče. Z těchto úřadoven 15 jich rozšířilo svou činnost na celé kraje ve prospěch venkovského obyvatelstva. Většina komunálních poraden poskytuje vedle porady skutečnou právní

ochranu naproti úřadům; některé z nich přijímají péči o sirotky (poručenství z povolání) a vybírají pro ně vyživovací příspěvky od otců, jiné přijímají splátky od dlužníků ve prospěch věřitelů, urovnávají spory mezi majiteli domů a nájemníky a vůbec hledí docíliti shody mezi spornými stranami, aby zabránily procesům.

Aby se správcům a tajemníkům právních poraden dostalo vzdělání v oborech, z nichž nejvíce dotazů dochází, založil pro ně svaz německých poraden při sociálním museu ve Frankfurtě n. M. zvláštní kursy.

Značnou pozornost věnují německé poradny pokoutním úvěrním ústavům, sprostředkovatelům půjček, splátkovým a podobným obchodům, které těží z důvěřivosti nebo nouze odběratelů. Dozor nad činností těchto obchodů soustředil svaz poraden v ústředně, k tomu cíli založené, které se z nařízení pruského ministerstva vnitra, bavorského ministerstva spravedlnosti a badenského ministerstva vnitra dostává rozsáhlé podpory policejních i soudních úřadů. Říšská vláda poskytuje této ústředně příspěvek 6000 marek ročně.

Některé poradny a ústřední dělnický sekretariát zastupují své klienty před říšským pojišťovacím úřadem.

Rakousko-Uhersko. V Rakousku a v Uhrách je — nehledíme-li k balkánským státům a ke Španělsku — bezplatná právní porada nejméně vyvinuta, a tato myšlenka jest — alespoň pokud jde o veřejnou a všeobecnou poradu — jen ojediněle v počátcích svého vývoje. V rakouské polovině říše jest jediný spolek pro právní pomoc, který roku 1892 byl založen ve Vídni na podnět vyšlý z Kodaně, po vzoru tamní poradny, a za účasti politických kruhů různých stran a národností. Ve 4 úřadovnách, jež jsou zřízeny ve vnitřním městě i ve vnějších okresech, udělují právní poradu výhradně soudcové a advokáti, a spolek opatřuje klientům dle potřeby také právního zástupce před soudem. V poměru k podobným institucím v cizině není činnost vídeňského spolku příliš rozsáhlá; r. 1912 byly uděleny celkem 6824 porady, klienti pak sestávali ze živnostníků a řemeslníků (549), jejich manželek (134), úředníků (978), obchodních pomocníků (2198), z nevyučených dělníků (1214), dělnic (485), služebnictva (984), ostatních (57). Porady udělují se bezplatně, toliko zástupce klienta před soudem má právo žádati náhradu skutečných výloh, které prozatím spolek platí; vyhraje-li spor, platí ostatní útraty protivná strana, prohraje-li, nedostane ničeho.

Kromě tohoto všeobecného spolku pro právní pomoc jsou ve Vídni ještě jiná podobná zařízení. »Rakouský spolek žen« zřídil tu právní poradny pouze pro ženy v 6., 10., 18. a ve 20. okrese, v nichž v roce 1912 byly projednány 1644 případy (452 odevzdány soudu). Spory mezi nájemníky a majiteli domů obírá se zvláštní právní poradna nájemců. »Ústředna pro lidové byty a veřejnou péči« vede rovněž své poradny asi pro 25.000 osob, které bydlí v domech, jež ústředna vystavěla na obvodu města pro nezámožné vrstvy. Rovněž dolnorakouský nalezinec zřídil speciální právní poradnu výhradně k ochraně zájmů svých chovanců.

Z ostatních zemí rakouských jedině v Dalmacii (v Zadru a Splitu) udělují právní poradu svým členům »Odborová sdružení k podpoře selských zájmů«.

V Uhrách vyvinula se všeobecná a bezplatná právní porada daleko větší měrou, než v rakouské polovině říše. Budapešťský »Spolek pro právní ochranu chudých« vyvinuje rozsáhlou činnost a poskytuje svým klientům i bezplatné zastoupení přede všemi okresními soudy; kromě toho zamýšlí tamní magistrát zříditi 5 obecních poraden pro nezámožné. Kromě Budapešti jsou v několika větších městech činny podobné spolky, které jsou podporovány obcemi a ministerstvem spravedlnosti. Důležitost právní ochrany uznává i ministerstvo orby, které účinně podporuje podobné instituce na venkově.

Čechy.

Z předcházející stati vysvítá, že kromě balkánských zemí a Španělska s Portugalskem, zemí to v každém směru opožděných, v celé Evropě jedině český národ nemá veřejně přístupné instituce, v níž by se občanům dostalo bezplatné porady v právních věcech.

V Ústřední matici školské — kromě Národní jednoty pošumavské a severočeské — máme výbornou organisaci menšinového školství, v České akademii věd, umění a slovesnosti a v několika příbuzných spolcích soustředí se péče o náš kulturní rozvoj, Národní rada je střediskem našeho politického života, Svaz Osvětový se svými pobočnými Vzdělavacími sbory šíří vzdělání ve všech vrstvách lidu po celé zemi, Sokolstvo je uznanou výchovnou tělesného vývoje a discipliny, Hospodářský ústav

při České akademii má usilovati o naše hospodářské osamostatnění, naše národní organisace vyvinuje se utěšeně ve všech směrech — jen v jediné věci nebylo u nás posud prstem hnuto: schází nám ústředí, z něhož by vycházela iniciativa a organisace sociální péče. Když jsem v »Naší Době« (ročník XIX.) uveřejnil pojednání o sociálních museích v cizině a vybízel k založení českého ústavu sociálního, byla tato myšlenka příznivě vítána, ale v Národní radě, které jsem svůj propracovaný návrh předložil, nedostalo se jí souhlasu; bylo k tomu poukazováno, že obce jsou finančně přetíženy, a že není možno dovolávati se jejich příspěvků; jsem však přesvědčen, že oněch 10.000—20.000 K, kterých by bylo ročně třeba k vydržování sociálního ústavu, snadno by se sešlo a že by nesly bohatý užitek. Ze sociálního ústavu vycházely by dle zkušeností v cizině získaných podněty k zakládání nových organisací sociální péče.

Je potěšitelným zjevem, že v přítomné době velké obce dobrovolně a v zájmu svého občanstva přijímají různé úkoly, které vyplývají z daných poměrů, a k jejichž plnění nejsou nuceny státem ani platnými zákony. Kulturní, hospodářský a sociální vývoj, v poslední době pak zvláště válka se všemi svými důsledky přinášejí stále nové požadavky, kterých dřívější doby neznaly a na něž ani v zákonech ani v dobrovolné činnosti obcí nebylo dosud pamatováno. Velká města hledí dohoniti daleko pokročilejší obce ciziny zakládajíce různé instituce, jež slouží všeobecnému prospěchu; toliko jediný obor je však dosud téměř netknut, ač jeho potřeba stále zřejměji vyniká, totiž bezplatná právní porada.

Je možna námitka, že každému — zvláště na venkově — dostane se bezplatného poučení u obecních úřadů. Že však naše obce, zejména ve věcech, které dotýkají se jejich hospodářských zájmů, nepočínají si nestranně, toho četné doklady podává nejbolestnější stránka povinné péče sociální — chudinství, zvláště pokud tato povinnost vyplývá z domovského práva. Domovské právo zahrnuje nároky na nerušený pobyt a na nezbytné opatření (právo chudinské); desítiletým pobytem v obci nenabývá se však samočinně domovského práva, nýbrž toliko nároku na jeho udělení. Domovský zákon má však nedostatky, kterých obce krajně využitkují, aby se zbavily chudých příslušníků. Jestliže na př. někdo po desítiletém pobytu, kterým nabývá nároku na udělení domovského práva, přijme od obce své původní příslušnosti

chudinskou podporu, zaniká jeho nárok na domovské právo v obci, v níž nyní deset let bydlí; proto obce využitkují nevědomosti svých chudých obyvatel a podporují jejich žádosti o chudinskou podporu u jejich domovských obcí jen proto, aby nemusily přijmouti je do svého svazku. Naproti tomu však domovské obce nabízejí svým příslušníkům, kteří deset let bydlí jinde, jen naturální opatření správně soudíce, že žadatelé ze svých bydlišť, kde mají své zaměstnání, se nepřestěhují a tím že se jich zbaví.

Jinde obce z renitence nerozhodují o žádostech za udělení domovského práva; proti tomu jsou dva prostředky, oba však neúčinné: pořádková pokuta, kterou může uložiti okresní výbor, avšak neukládá, protože v něm zasedají tytéž osoby, jako v obecním zastupitelstvu; nebo hrozba rozpuštěním obecního výboru, cesta to dlouhá a rovněž neúčinná, protože nový výbor bude jednati stejně.

V říšském zákoně domovském je ustanoveno, že v případech, kdy obec z renitence po šest měsíců nerozhoduje o žádosti za udělení domovského práva, přechází rozhodovací právo na okresní hejtmanství. Podobného ustanovení je třeba také v zemském zákonodárství, a to nejen v právu domovském, nýbrž také v příčině chudinských podpor.

To jest jeden z četných dokladů, který dokazuje, že ve městech i na venkově je třeba veřejných a nestranných institucí, ve kterých by bylo bezplatně udělováno poučení v právních věcech.

V Čechách z rozvoje dělnického hnutí se všemi jeho důsledky, jako je pojišťování, mezdní zápasy, sociální zákonodárství a všeobecné právo volební, vznikla sama sebou nutnost, aby se dělnictvu, které stále častěji přicházelo ve styk s právními řády, dostalo poučení o prostředcích, jimiž by každý jednotlivec dosáhl svého práva. Proto strana sociálně demokratická a po ní česká sociální zavedly pro své členy bezplatnou právní poradu, kterou udělují ústně i písemně v sekretariátech a také ve svých časopisech.

Druhý druh bezplatné právní porady zavedly redakce denních časopisů pro své odběratele, avšak tyto stručné informace, jak již z předu bylo vylíčeno, vyhovují jen nepatrnou měrou svému účelu. Rovněž o právním oddělení nalezince byla již učiněna zmínka.

Teprve válka a jejím vlivem vydaná vládní nařízení o vyživovacích příspěvcích, invalidních rentách a pod. vyvolala potřebu,

aby se dostalo poučení osobám, o které v oněch nařízeních bylo pečováno. Proto Obchodní a živnostenská komora v Praze zřídila dne 21. června 1915 za pomoci presidia obchodního soudu, dále za součinnosti některých soudů okresních a obchodních akademií Bezplatnou poradnu pro příslušníky osob narukovaných, v níž dostává se ústně i písemně bezplatného poučení v jednotlivých věcech právních a obchodních, zejména nájemních, služebních, daňových, válečného sňatku, vyživovacích příspěvků, nároků po padlých a pod. Do konce května r. 1916 udělila poradna (za 11 měsíců) 2679 porad, z nichž 2150 ústně a 529 písemně.

Podobnou poradnu založil v červnu r. 1916 Český odbor zemědělské rady pro království České pro zemědělské obyvatelstvo v celé zemi a udílí v ní informace:

1. ve věcech vojenských, 2. ve věcech veřejnoprávních (rodinných, majetkových, daňových), 3. o výcviku invalidů, 4. o válečné organisaci nynějšího hospodaření (úvěrnictví).

Všechny tyto uvedené druhy bezplatné právní porady jsou však omezeny buď na příslušníky určitých tříd a skupin (dělnictvo, odběratele časopisů) nebo na určité právní odvětví (nalezinectví, válečné nařízení); veřejné a nestranné instance pro bezplatnou právní poradu ve všech věcech však posud není. Toto pojednání má pak účel upozorniti na úspěšnou činnost ciziny v tomto směru a povzbuditi, aby také v Čechách byly založeny podobné instituce.

III.

Příjmy, výlohy a vnitřní organisace poraden.

Význam bezplatné právní porady pro veřejný život je nesporný, a nebylo by jistě překážek, aby byly zřizovány, kdyby nebylo otázky vydržovacích nákladů. Než právní poradny, konajíce svou práci bezplatně, jsou jako každé mladé hnutí, které vyrůstá ze sociálních potřeb, podnikem hospodářsky pasivním, a proto jsou odkázány pouze na dobrovolné dary. S počátku zpravidla všude čerpají prostředky ke své činnosti z nepravidelných darů a užívají ochoty dobrovolných pracovníků, později však proniká jejich význam a tu dostává se jim mravní i hmotné podpory úřadů státních i samosprávných. Čím déle je tato činnost zakotvena, tím větší je podpora, a vzájemně s rostoucími příspěvky šíří a

prohlubuje se výkonnost poraden. Náklad je vždy úměrný vykonané práci a proto jeho výše nesmí odstrašovat. Z připojeného přehledu C lze učiniti si pojem o vydáních a pramenech příjmů některých poraden v Německu. Další přehled D podává obraz činnosti týchž poraden v r. 1912 a ukazuje, jak velkému počtu nemajetných obyvatel bezplatná právní porada prospívá, dále že přibližně polovinu tazatelů tvoří ženy, které ze vrozené nesmělosti a z nedostatku prostředků sotva by se dovolávaly pomoci advokátů nebo úřadů, čímž by o své právo přišly.

Přehled C*).

Sídlo poraden:	Roční výdaje	Příspěvky				Poznámka
		státu	kraje	obce	jiné	
Berlín	22.490	—	2.000	16.000	—	
Bielefeld	4.000	—	—	—	—	vydržuje obec
Bremy	22.000	—	—	—	22.000	
Brandenburg	5.338	—	150	—	—	vydržuje obec
Cassel	2.418	400	—	1.000	610	
Kolín n. R.	21.000	—	—	20.000	1.000	
Drážďany	7.035	1.550	60	1.000	4.238	
Düsseldorf	7.013	1.500	—	4.761	—	
Esseny	9.500	—	—	500	—	
Frankfurt n.M.	17.391	—	—	7.625	—	
Kiel	9.912	2.400	—	—	—	vydržuje obec
Lipsko	7.400	900	250	—	1.000	
Lübeck	13.080	—	—	—	—	
Magdeburg	8.885	6.000	—	—	7.080	
Štětín	10.321	1.000	—	—	—	vydržuje obec

Přehled D.

Sídlo poraden:	Počet osob, které žádaly o poradu			Počet udělených porad			Počet písem. žádostí, rekursů a t. d.	Počet právních zastoup. před soudem.
	celkem	mužů	žen	celkem	ústně	písemně		
Berlín	59.861	—	—	46.918	38.267	8.774	6.837	—
Bielefeld	3.967	2.864	1.103	4.135	3.285	850	850	—
Bremy	17.694	9.670	8.024	19.498	—	—	897	—
Brandenburg	4.570	3.406	1.164	4.749	4.711	38	1.675	21
Cassel	2.036	1.518	518	2.636	—	—	285	155
Kolín n. Rýnem	18.832	11.973	6.859	20.670	20.649	21	4.302	—
Drážďany	9.348	5.229	4.119	9.942	9.942	—	585	51
Düsseldorf	5.978	3.213	2.765	6.204	—	—	—	5
Esseny	7.162	5.265	1897	7.504	6.776	728	846	—
Frankfurt n. M.	18.966	12.989	5.977	19.229	—	—	—	—
Kiel	9.356	5.624	3.732	12.080	12.073	7	3.416	19
Lipsko	9.951	6.767	3.184	11.044	—	—	1.323	45
Lübeck	7.238	4.581	2.657	7.480	5.436	2.044	485	150
Magdeburg	8.916	5.160	3.756	10.033	10.005	28	1.140	4
Štětín	9.980	5.868	4.112	10.263	10.246	17	2.792	—

[1] Částky rozumí se v markách.

Mnozí tazatelé obracejí se na poradny v několika případech, jiní pro vzdálenost nebo nedostatek času žádají o písemnou informaci. Dále je možno učinit si úsudek o velkém počtu písemných podání úřadům, které poradny svým klientům pracují; naproti tomu je velmi málo těch případů, kdy poradny před soudem zastupují, z čehož právem možno soudit, že tuto ochotu prokazují jen nejchudším, odkazujíce ostatní na advokáty.

Náklady jsou přiměřené vykonané práci a obce zajisté mohou při svých vysokých rozpočtech snadno postrádati částky, kterými umožňují poradnám jejich činnost. Z přehledu *C* a *D* shledáme dále, že režie vyžaduje průměrně za každou poradu téměř ve všech uvedených městech přibližně 1 marku, kdežto v Berlíně pouze 37 fenyků; vyplývá z toho, že stoupajícím počtem porad zmenšuje se průměrný náklad na každou poradu. Podrobnější rozbor činnosti podal by poučný obraz o povaze dotazů a ukázal by, podobně jako vysvitlo již z návštěvy, že poradny slouží výhradně širokým, nemajetným vrstvám. Z hojné látky, kterou mám po ruce, vybírám alespoň podrobné číslice týkající se Berlína; z případů projednaných tu roku 1912 týkalo se: 1. z občanského práva: činže 5415, úvěru a peněžních závazků 14.155, věcných závazků 1242, manželské smlouvy 3346, vydržovacích příspěvků 2577, ostatních z rodinného práva 2414, dědictví 2609, všeobecných bylo 927; 2. ze živnostenského práva 326; 3. z obchodního práva 246; 4. z civilního práva procesního 8656; 5. z trestního práva procesního 4636; 6. z dělnického pojišťování: nemocenského 1065, úrazového 1101, invalidního 1172; 7. z obecních a státních věcí: chudinství 425, vojenských 175, školních 138, daňových 559, všeobecných 120; 8. z různých právních oborů 2046. Počet poskytnutých porad každým rokem stoupá.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ PRÁVO.

K novému právnímu řádu!

Když myšlenka uskutečnění největšího našeho snu a zároveň největší naší reality, zřízení úplně samostatného československého státu, se začala přibližovati svému splnění — snad poněkud dříve, než střízlivé oko odhadovalo — bylo zapotřebí rychle připraviti vše, co jest nutno, aby tu vznikla ihned skutečná státní moc a ihned převzala řízení všeho, co bylo dosud v rukou nepřátel.

Jedním z největších problémů byla otázka, jak upraviti dobu přechodní, t. j. jak první okamžiky nového státního života, tak i dobu jdoucí od této chvíle až do té doby, kdy nový zákonodárný sbor bude moci ústavě nové říše i jejímu vnitřnímu zřízení a životu dáti nové formy a nový obsah. Byly tu dvě cesty, jež bylo možno voliti. Buď bylo možno stvořiti ihned něco *nového*, přiměřenějšího českému cítění a chtění a více přizpůsobeného české povaze, nebo bylo možno nechati vše *při starém*, ovšem jen *prozatím* a na dobu co nejkratší a teprve z toho organicky postupovati k něčemu novému a lepšímu. Nebylo lehko rozhodnouti se pro jeden nebo druhý z těchto způsobů přechodu do nové státní formy. Oba měly své výhody i své obtíže.

První by byl ukázal hned i zevně i vnitřně v státním životě a jeho organisaci, že zde nastala naprostá změna. Není tajemstvím, že postup Habsburků a jednání vídeňských vlád docílily toho, že nám byla vštípena nenávist ke všemu, co mělo pečeť rakouského původu. Nenávist a odpor. Nebylo možno si tajiti, že by podržení dosavadního zřízení a právního řádu mohlo po prvních okamžicích vzrušení a radosti nad naší svobodou způsobiti jisté rozčarování, jehož nebezpečí nebylo lze podceňovati. Setrvání týchž osob v úřadu, osob někde přímo význačně *srostlých se starým rakouským duchem*, podržení celého úředního ústrojí rakouského by bylo mohlo vzbuditi dojem, že se zde vlastně mimo nového *jazykového*

nátěru nic nezměnilo. Dojem ten by byl mohl býti jen sesílen právě chováním se a činy mnohých byrokratů, kteří třebas že se zevně přizpůsobili novým poměrům, nepochopili dobu ani nové úkoly a zůstali prosyceni duchem, který jest v přímém rozporu s tím, co v československém státu chceme míti.

To byla jedna z cest, jimiž bylo možno se bráti. Byla by vyžadovala dlouhých a velmi pronikavých příprav, neboť bylo by bývalo nutno stvořiti něco mnohem dokonalejšího a vábnějšího než bylo to, co představovalo staré Rakousko.

Druhá cesta byla zdánlivě mnohem jednodušší: zachovati pro jakousi přechodní dobu vše, co není přímo v rozporu s novou státní myšlenkou. Cesta ta vycházela z úvahy zajisté odůvodněné, že tak velký, ba ohromný převrat, jakým jest revoluční vznik nového státu, vyžaduje postup velmi opatrný, tak, aby nikde ani na okamžik neustala činnost vnitřní správy. Kdyby úplným přetvořováním úřadů, vtělováním jich ve formy zcela nové jen na okamžik nastalo vacuum, přestávka ve výkonnosti úřadů, kdyby nastala chvíle, kdy zaniklá stará státní moc není podepřena a nahražena novou státní mocí, která by byla ihned výkonnou, ihned pohotovou celým složitým ústrojím správním, snadno by mohl nastati zmatek. Zmatek nebezpečný pro mladý státní život, zmatek hrozící rozkladem. Než by v době převratu z brusu nové instituce, nová správní zřízení mohla se ujati pravidelné a nepřerušené činnosti, mohlo by snadno vzniknouti meziaktí nevyplněné projevy státní moci a funkcemi státního aparátu.

To byly as úvahy, jež naplňovaly mysle těch, kteří připravovali náš nový státní život. Rozhodnutí nebylo lehké, nebylo snadno voliti mezi první a druhou z naznačených cest. Cit nenávisti ke všemu, co zde bylo vytvořeno Rakouskem a touha co nejvíce se vzdáliti od tohoto typu a stvořiti co nejrychleji něco nového, co by více vtělovalo a představovalo našeho českého ducha, mluvily pro cestu první. Chladná, střízlivá úvaha, vědomí ohromné zodpovědnosti, jež nedovolovalo riskantních pokusů, kde šlo o život a blaho národa na dlouhé věky, přimlouvaly se více za druhý způsob řešení. Rychlost, s jakou se konec války přiblížil, od okamžiku, kdy alespoň poněkud otevřeně a rozhodně bylo možno na širokém podkladě osobním i věcném činiti přípravy, přiložily asi další váhu na misku postupu méně překotného a méně převratného. Přípravy, jež by byly bývaly nutné k tomu, aby aparát zcela nový a spočívající na základech zcela jiných než starý rakouský, mohl zahájiti ihned pravidelnou činnost, byly by vyžadovaly času nepoměrně delšího.

Ještě další důvod rozhodl tímto směrem, důvod, jenž nebyl svou vahou v řadě důvodů posledním. Vycházel z úvahy, že první opatření, první závazné normy nového státu musí již z technických důvodů nutně vycházeti z úzkého kruhu osob připravujících celý převrat. Nebyly to sice osoby, nebyli to mužové, kteří by se netěšili důvěře národa, nebylo však přes to možno říci, že by byl tu národ způsobem zcela pravidelným, to jest cestou porad dějících se pod kontrolou celé jeho veřejnosti, dal průchod své vůli. Bylo tedy nutno to, co nezbytně musilo býti učiněno ihned právem, právním řádem, zřízením nového státu, co bylo nutno říci v první den revoluce, omeziti na to, co skutečně bylo nezbytně nutno

změniti a v čem o jednomyslné shodě a vůli celého národa nebylo možno míti pochybnosti. Vše ostatní musilo býti vyhraženo projednání o usnášení se většího sboru zástupců národa, projednání a usnášení, jež by se dálo veřejně, před tváří celého národa, za kontroly tisku a všech zúčastněných činitelů. Toto jednání většího sboru důvěrníků národa jest druhým obdobím vývoje našeho nového právního řádu. Jest to stadium národního shromáždění a jeho zákonodárné činnosti. Národní shromáždění jest jakýmsi zastupitelským sborem zvoleným nepřímými volbami provedenými jednotlivými politickými stranami, a to jejich výbory. Třetím obdobím bude zákonodárná činnost sboru, jenž vyjde z přímých voleb národa, aby určoval, měnil nebo utvrzoval jeho právní řád a stanovil cesty dalšího jeho vývoje. Teprve toto poslední období vtiskne snad na delší dobu ráz právu ve státu platnému, ať již bude určovati vztahy státu k rodině kulturních států a stanoví pravidla, jimiž se budou říditi tyto vztahy i vztahy státních občanů různých států, nebo se bude obírati vnitřní státní organisací, zejména též organisací správy, nebo konečně určovati vztahy společnosti ať státní ať jiné veřejné k jednotlivým občanům a jejich skupinám nebo k hospodářským statkům, jakož i vztahy těchto jednotlivců navzájem a k hospodářským statkům.

V demokratickém státu jest právo výrazem národní vůle, obrazem národního ducha. Musíme míti vzorný právní řád, chceme-li býti vůdci a učiteli jiným národům, chceme-li, jako tomu bylo již v naší velké minulosti, opět jednou ukazovati mnohým cestu k pokroku a mravnějšímu životu.

Jakým způsobem, jakými cestami se bude brát vývoj práva, právního řádu u nás, nelze dnes prorokovati. Válka ještě není zlikvidována. Není ještě známo, k jakým myšlenkovým proudům povede její skončení, kde se zastaví roznícené mozky trpícího lidstva. Není ještě skončena válka, nejsou skončeny ani zažehnány její bědy. Bylo by si přáti, aby nejen geograficky, nýbrž i duchem povstal nový svět. Nový jeho duch jevil by se v novém právním cítění a v novém právním řádu. O tomto novém právním řádu můžeme snad říci s určitostí jedině tuto věc: hranice jednotlivých států nebudou mu již tak těžko překročitelné, nebudou již tak značnou závorou jeho šíření se, jeho se všeobecňování, jeho světovosti. Právo vnitrostátní bude ustupovati právu světovému. Nové a nové obory budou upravovány společně, všelidský duch bude vítězně kráčeti z říše do říše, ze státu do státu. Právo mezinárodní bude nabývati převahy a pozbývati tohoto svého rázu mezistátovsti. Stane se právem všelidským, právem platícím ve všech zemích a u všech národů, které jsou proniknuty duchem lidskosti.

Nebude již ctností v jednom státu, co jest zločinem ve státu druhém. Ochrana poskytovaná veřejnou mocí nebude již činiti rozdílu mezi občanem vlastního státu a občany států jiných. Bude to míti na myšlení a cítění lidstva ten blahodárný vliv, že nebude dvojí morálky, vyplývající z představy, že jest dovoleno proti tomu, kdo bydlí za určitými hranicemi nebo proti jiné státně organisované lidské společnosti to, co by nebylo přípustno vůči spoluobčanu téhož státního celku. Snad i to bude míti velký vliv na oddálení a zmenšení nebezpečí válek. *Dr. F.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Nejintensivnější péče o školu a duševní život ve smyslu presidentova poselství. — Známky nedostatečného chápání významu školy na počátku života Československé republiky. — Otázka převychování mládeže. — Péče o Slovensko a jeho duchovní potřeby. — Uvolnění školy z církevního poručnictví.

»Potřebujeme převychování. Starost o školu a všecek duševní život vyžaduje nejintensivnější péče... Nezdravé rakušáctví musí býti důkladně překonáno, opravdová převýchova nestačí k odstranění vnějšností«.

V několika zhuštěných slovech presidenta československé republiky jsou vystiženy nejpřednější a nejčasovější školské otázky. Ministerstvo školství a národní osvěty pochopilo svůj úkol ve smyslu presidentových slov o nejintensivnější péči o školu a duševní život a nařídilo ihned, aby školní budovy, které byly zabrány k válečným úkolům, se ihned uprázdnily a připravily pro vyučování.

Čtvrt roku uplynulo od vydání nařízení, ale budovy školní se svému úkolu neodevzdávají. Trvá dále střídavé vyučování po dvou třídách v jedné učebně se ztenčeným týdenním počtem hodin, s vypouštěním některých předmětů z rozvrhů hodin a všechny ostatní zlořády, které se za války ve školství všech snad odvětví zahostily.

Nevěří se v potřebu nejintensivnější péče o školu a život duševní. Nemocní vojáci dávno již vyšli z nemocnic, umístěných ve školách, zbyly tu jenom několikačlenné administrativní posádky, ale komise k převzetí školních budov se nescházejí ani po několikerých výzvách. Tu a tam byly ještě nové školní budovy zabrány. Měly sloužiti k umístění přijíždějících českých legionářů. Školní mládež byla tak připravena o měsíc i více vyučovacího času. Legionáři školních budov však neupotřebili.

Některé obce předměstské nabízely školní budovy ministerstvu, které zápasí o potřebné místnosti. Soudily, že školy, které se již pátý rok protloukají nejhoršími poměry, mohou se protloukati ještě pár let po válce.

Je podivné, že v národě Komenského, právě v době, kdy po toliku stech letech přejímá vládu věcí svých ve vlastní ruce, mohou se objevovati úkazy, svědčící o podceňování »dílen lidskosti«. Jakoby právě v této době neměly zdvojnásobiti své úsilí směřující k přípravě budoucích občanů pro znovuzrozený moderní československý stát!

Ministerstvo pošt a telegrafů je po stránce finanční aktivní proti pasivnímu ministerstvu školství a národní osvěty. Taková mínění byla slyšena na samém počátku života Československé republiky. Jakoby tolikrát nebylo dokázáno, že školství je pro každý národ a stát největším aktivem! Odkud odjinud přece vyvírá celý hospodářský rozkvět každé země a každého státu, než z kulturní základny, kterou vždy bylo, jest a bude národní školství? Nemůžeme pochopiti, že by právě v národě Komenského mohlo docházeti, byť jen ojediněle, k úkazům, svědčícím o ne dosti jasném pochopení důležitosti školství. Mohlo by býti tolik dovedných rukou, tolik jasných a bystrých hlav zaměstnáváno ve všech oborech průmyslu, obchodu, zemědělství, kdyby národní škola napřed mysl mládeže nezbystřila?

A kdože jiný připravil mladý náš dorost pro chvíle pro národ tak kritické, do kterých jej přivedla světová válka? Odkud se vzalo to národní uvědomění československých vojáků na frontách, kteří přes všechno, co je čekalo, neváhali učinit, co jim velelo jejich národní uvědomění? Bývalá rakouská velitelství při vší své stupidnosti dobře vycítila, kdo je pravým vinníkem a intelektuálním původcem všech oněch hromadných sbíhání na frontách. Vydávala proto známé rozkazy proti učitelům-vojákům, vybízela k jich pozorování, stihání, pronásledování. Co vše musili i padesátiletí učitelé na vojně prožít a zažít!

Bývalá rakouská vláda učinila během války vše, aby spoustou nařízení, vydáním nových školních učebnic a jinými prostředky probudila a utužila širší rakouské vlastenectví. Poznala důležitost školy k tomuto úkolu. Musí býti učiněno vše, aby vědomí o důležitosti školství proniklo i tam, kde se dosud význam školství nedoceňuje nebo dokonce podceňuje.

President Masaryk uložil škole, aby rozřešila co nejdříve a nejšťastněji otázku p ř e v y c h o v á n í m l á d e ž e. Skoro po tři sta let od osudné pobělohorské pohromy národní nemohli jsme býti vychováváni pod žezlem nepřátelského nám panovnického rodu v duchu svých husitských a bratrských tradic přímě, pravdivě a čestně. Naše celá mravní a občanská výchova musila býti více nebo méně rozpolcená. Na povrchu musila míti znaky výchovy rakušácké, dynastické a jen uvnitř, v ráji našeho srdce mohla dávati vyrůstati kořenné lásce k naší nejslavnější minulosti, k jejím světlým ideálům. Byli jsme nuceni — jak to básník Machar napsal — obelhávati bývalý stát, udržovati jej v přeludu, musili jsme obcházeti jeho zákony.

Naši předkové musili již od dob bělohorských přiznávati se k přesvědčení cizímu. Jen potají, v noci, na pečlivě utajovaných místech mohli dávati průchod pravému svému přesvědčení.

Dvojakost mravní výchovy způsobila v povahovosti našeho lidu mnoho škod mravních. Stala se kazem na naší povaze. Vedla ke hlubokým krisím mravním, na něž naši historikové a spisovatelé nejednou poukazovali. Mravní krise tyto přenášely se po zákonech dědičnosti z otců na děti, z rodů na rody a sesilovaly se. Bylo těžko, aby každý z nás byl — dle Nerudových slov — z křemene, tak, aby celý národ mohl býti z kvádrů.

Masarykovým velkolepým politickým osvobozovacím činem jsme osvobozeni také od dvojakosti mravní výchovy. Převychovat sebe, děti své, mládež školní i celou národní společnost jest naší nejsvětější a nejčasovější povinností. Učitel, učitelka nemusí již ve škole ani zdánlivě lhát, vésti děti k přetvářce, zatajovat jim pravdu — a v tom je již veliká věc pro mravní vychování. To může a musí již býti založeno v plné síle, šíři i hloubce na pravdě, na české pravdě, na upřímnosti, čestnosti a cílem jeho musí býti povaha, čestný svobodný občan, republikán.

Vnějšnosti staré lživýchovy odstranili jsme téměř přes noc z 28. na 29. říjen m. r., kdy zmizely všechny symboly bývalé lživýchovy dynastické ze tříd a učebnic školních. Se školních budov přestaly vláti také dvojí prapory, odznaky to dvojakosti školské výchovy. Bílou vranou, ojedinělou výjimkou byl pouze onen rigorisní správce školy kdesi na venkově, o němž prošla novinami zpráva, že na oslavu vyhlášení české samostatnosti vyvěsil na svoji školu vedle národních českých praporů i prapor černožlutý. Odůvod-

ňoval to poukazem, že starý místodržitelský výnos nebyl tehdy ještě zrušen. Ministerstvo školství záhy po svém ustavení mu radost způsobilo zrušením onoho výnosu.

Pro takovéto otrocké služebníky starého režimu byl ovšem nutný i výčet všech článků, které mají býti vypuštěny dle nařízení ministerského z užívaných dosud školních čítanek. Normálně založeným učitelům a učitelkám napověděl to po státním převratu již sám cit.

Učitelé takoví nebudou čekati také na nové osnovy učebné. Užijí samostatnosti v samostatném státě a upraví si učebnou látku zatímně sami dle nových poměrů.

Ministerstvo školství uvolnilo již také vydaným nařízením národní školu z církevního poručnictví bývalé státní církve. Účast na t. zv. náboženských cvičeních, která byla dříve integrující částí náboženško-mravní výchovy, stává se od nynějška pouze dobrovolnou povinností nábožensky cítících srdcí mládeže, vlastně jejich rodičů. Také symbol odvislosti od bývalé státní církve, t. j. povinný dozor učitelů při církevních úkonech ve smyslu ministerského nařízení odpadá.

Všechny tyto vnějšnosti jsou však pouze zápornou stránkou potřebného převychování mládeže. Třeba však také kladnými prostředky přispívati k převychování dětí z bývalých nevolníků zašlého státu na budoucí občany volné republiky Československé.

Škola nemá také tu ovšem dost potřebné direktivy od školních úřadů ani dost náležitých prostředků. Jako celá republika, tak i její škola je v období povlovného zrání. Je dosud odkázána na staré školské zákonodárství, které v celku nepozbylo platnosti. Užívá se dnes ve škole ještě pověstných »válečných« čítanek a předválečných učebnic, které již duchu nové doby nevyhovují. K vydání nových činí se teprvé přípravy. Znovuzrozený stát náš není také dosud zeměpisně přesně ustálen a vytyčen, aby mohly býti vydány nové školní mapy k úkolům vyučování vlastivědného.

Cítí se všeobecně potřeba občanského vyučování ve školách Československé republiky. Nemohly však dosud ještě ani vyrůsti v našem širokém společenském prostředí výchovném ztělesněné typy českých republikánských ctností a zvyků, k jichž dostihování by mohla býti naše škola vedena. Přes to bylo by chybou, kdyby se v naší škole čekalo se vším na vládu a školní úřady, co v každém směru nařídí a předepíši. Také tu platí slova presidenta Wilsona, dle kterých z dola, z kořenů se obrozuje strom. Z učitelstva samého musí vycházeti potřebné návrhy, jež ministerstvo školství bude zkoumat a ve školách po případě realisovati. Z té příčiny uvedlo proto v život učitelské rady, jako pomocné svoje orgány, do nichž učitelské organisace a politické strany zvolily již své delegáty.

Ke zvýšeným povinnostem zavazuje naši národní školu uherské Slovensko, přivtělené k naší republice po téměř tisíciletém otročení státu uherskému. Naše školní učebnice popřávaly v nedostatečné míře místa pro tuto naši odnož, od které již Havlíček očekával omlazení národa. V nových čítankách, doufejme, bude již celá řada článků jednajících o Slovensku. Bude vhodné, když články ty budou vytištěny slovenštinou, které naše děti po příslušných výkladech učitelských snadno budou rozuměti. Naopak zase vřadí se do

čítanek slovenských, které se připravují k tisku, také články, vytištěné spisovnou češtinou.

V českých školách zdomácňovaly již před válkou krásné rázovité písně slovácké, které svědčí o vzácné hudební duši slovenských bratří. Nyní při svobodě a po politickém spojení se Slovákem rozhlaholí se písně ty tím radostněji. Nechť se tu zpívají ale slovensky a nikoli přeloženě do spisovné naší mateřštiny. Slovenština, která nemá našeho řinčivého *ř*, je podřečí značně hudebnější, než naše řeč spisovná.

Cítíme všichni od presidenta republiky počínajíc velikou zodpovědnost národní školy při tvorbě budoucích občanů. »Republika bude taková, jaká bude naše česká škola«, řekl správně pan ministr školství našeho a národní osvěty Gustav Habermann.

České škole musí se však co nejdříve vrátit normální poměry. Školní budovy, zadržované dosud zbytečně pro nevlastní úlohy musí se vrátit svému poslání, učitelstvo, které je dosud ve službě vojenské, musí se vrátit do posledního ke svému vlastnímu povolání. Čtyřleté válečné běsnění nadělalo ve školství přemnoho škod mravních i duševních a je nejvyšší čas, aby se stala tu zavedením normálních poměrů nutná náprava.

V osvobozeném státě musí býti také škola národní nejen zevně, ale hlavně uvnitř osvobozena. Musí vejíti v živý kontakt s novým kypícím životem. I jí musí ovanouti mocný dech dobyté národní svobody a samostatnosti a poskytnouti jí možnost k novému netušenému rozkvětu.

LITERATURA.

Krásná

Gabriela Preissová: Zahrady. Nakladatelství J. Otto v Praze. — *F. X. Svoboda:* Čarovná kořist. Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze. — *Jan Vrba:* Člověk boží. Nakladatel B. Stýblo v Praze.

Tři knihy autorů, jejichž literární profily známe z hojné produkce starší, ale u nichž přece rádi zopakujeme si kladné složky osobitého románového umění, po případě se zamyslíme nad prvky novými, svědčícími o vnitřním dramatu, růstu nebo úpadku.

Slovesná žeň Gabriely Preissové je bohatá. Veliké části starších jejích prací neodepřeme půvabu prostoty, jemného užití rázovitých prvků dialektických, vkusného, ženský procítěného děje, jehož nositelé nebývají ovšem hluboce propracováni. Již v těchto dřívějších románech a novelách převládal sentimentální děj nad psychologickou pevnou motivací, větší zájem byl věnován náladové, povrchnější, ale dekorativní siluetě nežli podrobnému a trpělivému rozboru. Nebylo by správné vytýkat spisovatelce, že se neřídila přísně teoriemi románu realistického; pokud neupadala její osobitá nota do mělkých vod všední rozcitlivělosti, přinesla její produkce mnoho cenného a zajímavého.

S dobrým rozmyslem zkomponovala autorka v této knize několik povídek na jediný motiv: zahrady, vysněná místa vykoupení, čarovné koutky opu-

štěných a zrazených duší, záblesky touhy po čistějším, jasném a klidném životu. A zahrady prostupují již reálně všemi povídkami: tu zdravý selský sad, s hrušněmi a meruňkami, s vůní košatých lip, tu francouzský park s ostřiženými stromy, posypanými cestami, čínskými pavilonky a letohrady; tu klášterní tichá zahrada, jejímiž večerními stíny tlumeně se nese trio zbožných bratří. Ale tyto reální zahrady jsou obrazem zahrad duše, toho útočiště, tuskula duší věčně žíznivých a toužících. V lásce k zahradám, v požehnání stromům skryta jest touha po věčném a jasném klidu, útěku z všedního dne, perspektiva stáří.

A těmito jednotnými hledisky nabývají práce autorčiny rázu idyl. Všechny bouře citové, zmatky a strázně, vášně a zmrazené naděje nevystupují jaksi bezprostředně, přímo a naze. V jejich rušném střídání ukazuje vyspělá spisovatelka odstup, soucit schlazený rozumem, ale proto neméně opravdový, díváme se s autorkou s vyššího místa na krise mládí, nejistoty a vášně prvního rozpuku. Tak asi, jak na ně pohlíží paní Staša Bornová v nejrozsáhlejší stejnojmenné novele: okem vyrovnané harmonie, která prošla nadějemi i bolestmi života a uchová si ve svěžím nezestárlém srdci svou vidinu ztichlého sadu, konejšícího ke klidnému věčnému spánku.

Jací jsou lidé, kteří se vzpínají k těmto vidinám? Prostí i kulturní, lidé selských slovenských chalup, klášterní bratři vymírajícího řádu, zdraví mužové vystřízlivělí z kvasu madistvých illusí i ženy, posuzované většinou nepříznivěji a nemilosrdněji. V první povídce vede nás spisovatelka na Slovensko, tak jako Slovensko i moravské Slovácko vyvolila si ve starších knihách za dějiště rázovitých příběhů. Danyš Horel je takový snílek, ač mlád a zdráv, po slovensku bujný a plný života, sní o veliké kráse stělesněné v ohromné zahradě, přinášející potěchu a klid nejenom jemu, nýbrž i utištěnému okolnímu lidu. Když pak jeho veliký omyl v lásce a druhém manželství jest Danyšovou energií rozhodnut a ukončen, opouští tento nenapravitelný ilusionista vlast, aby v daleké cizině hledal svou vysněnou zahradu klidu a smíru. Takový snílek je i starý převor v klášteře sv. Romalda na dunajském Žitném ostrově, který úzkostlivě chrání svou lásku k bratru zpěváčkovi, nedávaje se zviklati v zoufalé probuzení. Takovým romantikem citového přesvědčení je Stáša Bornová, která nepochopitelným způsobem prchá na konec před životním štěstím, jsouc mu snad nejblíže.

V řadě těchto novel jde nejčastěji o konflikty starousedlého selského typu s městským lehkým prostředím. Tak jako je hříchem káceti ovocné stromy selských sadů pro modní přeměnu v uhlazené parky, tak i těžká konservativní krev selská nedovede se smísiti v hladkém prostředí parků, lichotek a pozlátka, vrací se k drsnějším a pravdivějším sadům venkovským.

Nejcennější stránkou nové knihy Gabriely Preissové jest promyšlená stavba a sladění jednotlivých novel. Také vyrovnaný jas podzimu dodává těmto pracím osobité pečeti, i když připustíme, že v prokreslení postav a dějů záleželo autorce spíše na zevnější linii a ozdobě nežli na vnitřním studiu a zachycení lživých lidí, bezprostředních pudů a vášní.

Také literární obraz F. X. Svobody jest ustálen již do té míry, že nevím, bude-li na něm mnoho změněno novými pracemi autorovými. Široký epik brdských lesů, lučin a vesnic, pronikavý a zálibný psycholog zvláště ženských a dívčích srdcí, plnokrevný požitkář, který dovedl tolikrát vylíčiti

jas a krásu přírody a lásky, nesentimentální racionalista, jenž rozumí síle okolností, pudů a relativnosti lidského usuzování, vybírá si v poslední práci zase motiv lásky zasazený do zeleného rámce brdských lesů, tentokrát z okolního výletního místa Mokropsů.

Kdežto však v největší části starší produkce Svobodovy zajímají našeho spisovatele typy mládí a zdraví, kdežto v obšírných kronikách věnoval svou pozornost psychologii rodového růstu ve zdatných jedincích, jinde pak v idylkách flirtu a prchavého milostného roztoužení pohrál si se svými dívčinami a studenty, pokouší se v posledním románu o téma závažnější, poněkud patologické. Kreslí postavu mladé paní, vytrženou ze zpřísnělé vážnější půdy jihočeské, která necítíc se šťastna v manželství, oplakávajíc zmařenou první lásku, kterou sama rozbila, nadarmo hledí milostnými dobrodružstvími, koketerií a zase upřímným oddáváním se slastem okamžiku, vyjíti z dusivého prázdna, z hysterie, do níž ji přivedla stejně smrt otcova jako životní nuda a prázdnota. Hned v úvodní stránce karakterisuje vypravěč svou metodu, tak příznačnou pro Svobodu epika: »Zdává se mi častokráte, vzpomenu-li na to, že nebylo vše tak, jak soudím nyní, že jsem si mnohý smysl sám doplnil, mnoho ze složitého děje proměnil, svým zálibám vzpomínkovým přizpůsobil. Nechci proto a ani bych nemohl pronésti určitě svého soudu, povím jen zcela prostým způsobem, jak jednotlivé ty příběhy dotkly se mého zraku a mých citů.« Ano, dojmy zraku a citu, lehká bublinová hra barev, podávaná se zkušeností obratného vypravěče a s temperamentem nadšeného ctitele slunce, lesů, života a lásky. Tím se také neliší tato kniha od starších prací Svobodových. Čarovná kořist je krásná žena (zde paní Dymáková), nevyzpytatelná, hned prchající, hned zas oddaná, rozmarná, krutá a něžná, a Svoboda dovede s pevností a jistotou v tomto oboru sobě vlastní barvitě a zajímavě líčiti nekonečné fáse těch bublin rozmaru a stesku, stupně nervosní ženské duše, i podati portréty nešťastných šťastných milenců, od mysliveckého přiručího až k ztvrdlému sedlákovi a zkušenému inženýru.

Snad cítil autor sám, že tento hravý lehký tón, v němž ostatně výborně je vystižen celý život velké části naší bohaté společnosti, nedostačuje již ve větším románu, zvláště když je základním tónem celé řady spisů starších. Proto snad přimísil trochu těžší jihočeské krve, proto asi vylíčil obšírněji podivné mládí opuštěné dívky, proto připsal kapitoly hysterického blouznění, proto hlavně zkomponoval konec, kde motýlek najednou se mění ve vážného seriosního tvora, jenž prchnouti chce od flirtů a citových povrchností k ilusorní první lásce, proto končí nestilově a nevhodně komedii tragickým výstřelem. Cítíme zřetelně, že se ve vylíčení výjimečného patologického případu nepohybuje autor na své osvědčené půdě.

Třetí v řadě Jan Vrba má již též vyrýsovaný dosti zřetelný obrys své osobnosti, ač tu jde o autora mladého. A také v této práci poznáváme chodské lesnaté kraje, pozorujeme v popisných vložkách známou jiskrnost, radost spisovatelovu z mládí, slunce i života. Ale jen ve vložkách. Neboť v celkovém jednotném pásmu dějovém rozvíjí nám autor v idylickém rámci vnitřní růst a vznešený, obětavý konec svého hrdiny. Jordán Valeš, jenž v chlapeckých letech po těžké nemoci pozbyl sluchu, nestává se zahořklým, trpným, vzdorným členem společnosti. Svým drahým rodinným okolím, láskou k volným nivám, lesům a oblakům, hlavně však zdravou nesobeckou

podstatou hlubokého vniterního života vyrůstá v člověka božího, tak pracovitého a skromného, láskyplně oddaného a obětavého. Příliš úzkým dějištěm omezil si autor vnější epické možnosti, pro intensivní a dramatické vypsání duchovního dramatu nemá přece jen náležité životní zkušenosti nebo bolesti; mnohé konflikty vyřešeny jsou náhodně nebo vnějškově, u jiných slyšíme veliká slova, ale jaksi neznějí dost obsažně, dosti čistě. Doufám, že při náležité zdrželivé autokritice, vyroste i spisovatel napřed sám ve význačného umělce-člověka, jehož výklady (jinak velmi sympatické) budeme čísti s hlubším dojetím a porozuměním. *K. H.*

Poučná.

Ing. St. Špaček: Masarykova akademie práce. Knihovna »Práce« svazek I. Pořádá technicko-hospodářská jednota v Praze. Vydává Jos. Mrkvička. 1919. Cena K 3·—. — *Hanuš Kuffner:* Náš stát a světový mír. S 5 mapami. U J. Springra. — Odcizené části českého státu. (Sbírka Vojna a mír, III. Dr. Ant. Hajn.) — *Dr. Josef Macek:* Znárodnění a zlidovění české půdy. V Praze 1918. Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví. Cena 2 K. — Ještě »Národní čítanka«. — Prohlášení redakce.

Inženýr Špaček uveřejnil již v lednovém čísle 1918 Národohospodářského obzoru článek: Badatelský ústav pro vědu, průmysl a technické hospodářství. V této studii stěžoval si autor na nedostatečnou organisaci pracovníků ducha a pracovních sil u nás vůbec. Následkem nesystematického rozdělení práce a nedostatku pracovní organisace zůstává u nás mnoho duševní práce nejen nezužitkováno, ale i ztraceno. V našich knihovnách máme nedostatek odborné literatury, zvláště periodické, nemáme odborných poraden pro průmysl, řemesla, zemědělství, jež jsou v cizině všude s pronikavým úspěchem zřizovány. Zlepšení bídných poměrů hospodářských očekává se od pečlivého využitkování tech. práce. Navrhuje, aby byly zřízeny akademie práce pro účelné práce hospodářsko-technické, které by vhodně doplnily českou organisaci teoretické práce badatelské. Četné projevy souhlasu z řad vynikajících českých techniků a národohospodářů, změna politických poměrů urychlily provedení návrhů. Autor ve spisku »Masarykova akademie práce« předkládá české veřejnosti návrh na zřízení ústavu s tímto zatímním programem:

M. A. P. byla by složena ze 7 ústavů pro badání a to: 1. ústavu pro badání sociální, 2. ústavu pro badání průmyslové a zemědělské, 3. ústavu pro badání inženýrské, 4. ústavu pro badání lékařské a přírodovědecké, 5. ústavu pro badání technologické, 6. ústavu pro vynálezy, 7. ústavu pro politiku a národní i světové hospodářství. Každému ústavu jsou přičleněny ústavy podružné jako pracovní skupiny odborové, jichž počet se neomezuje. Povšechné úkoly M. A. P.: 1. sledovati potřeby vývoje československého národa. 2. Studium pokroku ciziny, badání a organisace, vysílání stipendistů do ciziny. 3. Řešiti nejrůznější problémy časové. 4. Přednášky, publikace, knihovny. výroční zprávy. Čítárny všech světových časopisů. 5. Výstavy stálé a periodické. 6. Bibliografie, archiv, výstřižky. 7. Poradna pro veškeru práci. Program není úplný, má býti pouze základem k dalším poradám a studiím.

Autor dokládá návrh četnými informacemi o podobných ústavech v cizině a uveřejňuje některé z dopisů, které obdržel po uveřejnění článku v Národohospodářském obzoru od četných techniků a průmyslníků, jež jsou netoliko projevy souhlasu, ale i v mnohém doplňují a rozšiřují původní jeho návrhy. Nepochybuji, že čeští technikové dovedou realisovati tento vynikající návrh, jako dovedli sami vybudovati si Technickou Matici, Technické museum a celou literaturu odbornou, zvláště když budou nyní podporováni v těchto snahách českou vládou. M. A. P. rozřeší šťastným způsobem otázku technické sekce, páté třídy při české akademii věd, soustředí v sobě netoliko všechnu vědeckou a badatelskou práci technickou, ale bude též zdrojem zdravých podnětů k povznesení našeho hospodářského a sociálního života, praktickou školou českých techniků, průmyslníků, řemeslníků a dělníků.

— *vžk* —

Hanuš Kuffner: Náš stát a světový mír. S 5 mapami. U J. Springra.

Jest těžko referovati o spisu, který nemá pevné konstrukce právní. Osnovou jeho je teritoriální uspořádání světa, které by zaručovalo trvalý mír. To vidí v rozdělení jeho ve 3 pásma: 1. Širomořské (Anglie, Amerika, osady), 2. středozemní (státy latinské s Belgií), 3. Soušové, ohraničené na západ Terstem, Řeznem, Smrčinami, Krušnohořím, Míšní a Labem. Každé toto pásmo má: a) »nárazníky« a b) »posilce«. Pásmo 1. a) Nizozemsko, Vezeransko, b) veškeren blok anglického jazyka; 2. a) Belgie, Francouzské Porýní, Švýcary, b) Francie, Italie; 3. a) Dolnolabsko, Odrolabsko, Čechy, Středomezí (= alpský pruh mezi Čechami a Jugoslavií), b) Nordické státy, Polska, Srbsko; mezi 2. a 3. pásmem nachází se německá »reservace« (asi dnešní Sasko, Durinsko, Hesy, Vestfály, Švábsko, Bavorsko). Státy nárazníkové jsou vojenskou stráží obou stran a jsou náležitě vojensky vybaveny, aby mohly útočníka at s té neb druhé strany zadržet. Jest to vlastně obklopení německé »reservace« věncem menších států, opírajících se o veliké državy Britanii, Francii a Rusko a tyto navzájem před Německem chránící.

Tím má být dáno zabezpečení i státu československému, pro který autor revindikuje rozsáhlé území jako Podunají od Řezna až k Pešti, části Zátisí, Pruské Slezsko až po Odru, obě Lužice a Míšeň. Ve státu tom bylo by Němců a Maďarů alespoň polovina všeho obyvatelstva. Spisovatel vychází z teorie, že dnešní Němci jsou naveskrze buď slovanského nebo keltského původu (Du siehst Helenen in jedem Weibe!). To je právní titul opětného odněmčení jich, které má býti provedeno na celém Polabí, Poodří a části Podunají. Správný je postřeh, že připojení Lužice a Slezska byl vědomý politický tah českých králů, kteří tak získali širší základnu a zjednodušení fronty vůči rostoucímu panství německému. Nedostatek její dnes vysvětluje ony rozsáhlé revindikace, jež autor požaduje.

Vadou spisu jsou nesprávné teorie o rozšíření Slovanstva, o jeho domnělé indolenci charakterné (jak potm má být nositelem světových říší? Etymologie »Slovan« je dle autora »žlaban« = milovník žlabu.), nijaké odůvodnění rozdělení Evropy ve 3 pásma, skoro naprostý nedostatek pokusu o právní důkaz, takže kuriozní výkazy, jimiž kniha oplývá, jen více argumentaci její seslabují. *L. St.*

Odcizené části českého státu. (Sbírka Vojna a mír, III. Dr. Ant. Hajn.) Spisek záležející z prací několika autorů, je poučný přivedením množství fakt, jež mohou posloužiti za doklad právní konstrukci našich teritoriálních požadavků. Důležit je fakt, že ještě ve XII. věku šla česká hranice na 20 km k Dunaji v Horních Rakousích, a že patřilo k Čechám nejen Vitorazsko, nýbrž i Zálesí, Světelsko a Krumlovsko na Střední Koubě. Rovněž hospodářské pronikání naše na Moravském poli. Zajímavá jsou historická data ohledně Kladska a Horního Slezska. V horním Slezsku lid považuje se za Čechy více než za Poláky. Povšimnouti si jest teritoriálních změn v území Lužickém. Závažná je dedukce právní o posavadní jich příslušnosti ke koruně České (str. 38, 39). Připojení Lužic k českému státu za Lucemburků mělo pro srbský živel účinek dobrý, lutherství záhubný. Němci vědomě v životě veřejnoprávním potlačovali srbštinu. — Spisku nedostává se přesných principů: jak hluboko do historie sahá restituční nárok na uloupená území v Lužicích, Kladsku, Slezsku a Rakousích? Jaký právní dosah má fakt německy mluvících Slovanů, násilně jazyka rodného zbavených v Lužicích? Vždyť zde nepochybně jde rovněž o přesný titul právní, jemuž toliko jest dáti přesnou formulaci. *L. St.*

Dr. Josef Macek: Znárodnění a zlidovění české půdy. V Praze 1918. Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví. Cena 2 K.

Známý publicista a sociální demokrat vykládá tu názory své politické strany na řešení otázky, o kterou mezi socialisty a agrárníky rozvinuly se již předem tuhé spory a jejíž úprava je ze základních podmínek zdaru naší československé republiky: co má se státi s velkostatky církevními a šlechtickými, jež se mají vyvlastniti a rozděliti bezzemkům, zdali v trvalý majetek či jen v dlouhodobý pacht či zdali, jak nyní socialisté navrhují, mají — aspoň z části — býti i nadále ponechány v celku a spravovány družstevnicky tak, že by pracovníci na těchto pozemcích byli takořka dělníky státními. Tvrdí-li agrárníci, že s plným úspěchem pracuje zemědělec vždy jen na vlastním pozemku, kdežto majetek pouze najatý nikdy mu k srdci nepřiroste a práci na poli cizím odbývá dokonce jen z donucení, spisovatel namáhá se nás přesvědčiti, že i v této věci »dosavadní výlučné, jednotlivecké vlastnictví k půdě musí býti odstraněno, neboť se příčí dnes pronikajícímu právu na život«, že právo k půdě musí být změněno tak, jak toho její zvláštní povaha mezi hospodářskými statky vyžaduje, a že tedy pánem půdy musí se státi a jím zůstati jen celek, kdežto jednotlivci at nadále připadnou pouze plody jeho práce na půdě mu svěřené ve formě dlouhodobého pachtu. Neomezená vláda nad půdou je prý právě tak nelidské zařízení jako bývalo panství člověka nad člověkem; proto chce Macek půdu velkostatkářům vzíti bez náhrady neb nanejvýš jen za kapitalisovaný výnos, který, jak známo, odhaduje se dosud velmi nízko.

Zdá se, že spisovatel sám dobře si nepročetl vlastního pojednání, neboť nemohl by přece nevidět, že na leckterých místech poráží sám své vývody tvrzeními docela opačnými. Tak na str. 52 pojednou tvrdí, že pilnému zemědělci se daří slušně jen tehdy, když pracuje aspoň převážně »pro sebe«; na str. 71 ukazuje, že jsou celé zemědělské obory »kde nejvíce záleží na osobním zájmu pracovníkovu na pečlivém provádění práce a kde by tedy se zřejmě nehodila za podnikatele veřejná korporace«; dokonce tu čteme stesk (na str.

37), že půda česká je vůbec velmi špatně rozdělena mezi majitele! Konec konců čtenář odkládá spisek neuspokojen a bez rozhodného dojmu, protože otázka je patrně z těch, při jejichž řešení zklamou všecky apriorní konstrukce a sebe důmyslnější návrhy, které nepřihlížejí k psychické složce celého problému: a že psychický poměr zemědělce k půdě vlastní je přece docela jiný než k najaté neb dokonce družstevní, o tom přece nepochybuje ani spisovatel sám. A v tom je přece také punctum saliens celého sporu. *R.*

Ještě »Národní čítanka«. Odpověď referentova. Viz Naši Dobu XXVI. str. 151—155 a str. 309—310.

Nejvhodnější obranou mého posudku Národní Čítanky bylo by vyzvání k čtenáři, aby si pozorně pročetl ještě jednou můj článek v druhém čísle Naší Doby a srovnal s polemikou pořadatelů v čísle čtvrtém. Z klidného srovnání jde zřetelně na jevo, že páni pořadatelé vyhnuli se v odpovědi všem závažným podstatným výtkám a omezili se na slovíčkářskou zevnější polemiku. O tom, že polovice knihy byla již vytištěna, když druhá část nebyla ještě uspořádána, o tom, že v Nár. Č. doví se prostý čtenář mnoho zbytečných podrobností historických, kde zvláště partie o husitské době jsou rozvedeny do šíře nesrovnávající se s úkolem a posláním N. Č., že však za to není ani zmínky o Dobrovském, Čelakovském, Máchovi, Nerudovi, že výkvět a ukazatel národního života a kultury, naše národní umění slovesné, je křiklavě zanedbáno, nečteš v odpovědi ani slůvka. Je patrno, že v redakci neměl slova člověk, který by pro tuto stránku české kultury projevil porozumění a náležitou energii.

Všechny opravy mých tvrzení jsou povrchní a malicherné. Jaký je to rozdíl, bylo-li prvních subskribentů 50.000 či 33.000? A v kolika exemplářích byla N. Č. tištěna, v kolika tiskne se druhé vydání? K otázce obsahu. Proč mohli odvážnější redaktoři ještě za rakouské vlády tisknouti průhledné alegorie o Masarykovi (vzpomínám na př. Gammova článku o kovářské ruce), o legionářích, o jediném smyslu českých dějin a našeho poslání? Otázku »Deutschböhmen« nepokládali jiní politikové a spisovatelé za tak zbytečnou (srv. publikace Národa), aby náš lid nemusil býti poučen o jednotnosti a nedělitelnosti historického království. Něco o jménech přispěvatelů. Jména vynikajících pracovníků, slibovaná důvěřivým subskribentům, na konec vypadla, to jest faktum, proti němuž se pořadatelé nebrání a brániti nemohou. Nebylo-li jméno Šaldovo již na tištěném prospektu, jak jsem omylem (jak nepatrným!) napsal, četl jsem v prospektech pozvání spisovatelům Šaldu jako zpracovatele literatury české 19. století, jehož místo přejal později Sekanina. Co však takové vyvracování mění a zeslabuje na mých těžkých výtkách, z nichž nemohu odvolati ničeho?

Několik slov o rázu Nár. Čítanky. Podtrhují-li páni pořadatelé slovo Čítanka, mám plné právo akcentovati přívlastek Národní. A pojem Národní čítanka, zvláště běží-li o knihu tak předem rozhlašovanou, rozšířenou a hlavně i obšírnou, znamená mi samozřejmě, že bylo svatou povinností redaktorů, respektovati všecky stránky národního života, ale hlavně neopominouti s takovým nepochopením jeho slovesného umění, indeksu vyspělého a plného života národního. Také podle prospektů měla vypadati N. Č. jinak, než jak ji okleštěnou dostali čtenáři do rukou. To jsou věci samozřejmé, škoda tu dalších slov.

A nyní ještě o tom »tónu osobního roztrpčení«. To falešné úvodní captatio benevolentiae o starém dobrém rázu Naší Doby je hodně licoměrné. Mluvil-li jsem o redakci N. Č., nemohl jsem se ovšem vyhnouti práci pořadatelů a její kritice. Ostatně i v dobrých a seriosních publikacích jsou kritiky a posudky osob na místě, často velice zdravé a potřebné, a vzpomínám jen, jak v »staré dobré« Naší Době vybojoval si Machar svůj slavný boj o Hálka. Co se týče mého článku: rozpadá se zřetelně na dvě části, první rázu literárního, druhou jako posudek práce redaktorů. Úmyslně a se značnou umírněností ukázal jsem, jak nevhodně a nesprávně zachovali se redaktoři k nám, pozvaným spolupracovníkům literárním, kteří jsme zkracovali z ochoty své příspěvky a byli na konec odměňováni urážlivými lístky pana Merhouta. O svých úsudcích a korespondenci s p. Merhoutem mám dokumenty pěkně připravené, a věru stálo by to za to předvésti veřejnosti, jak se nervosní redaktor dívá na spolupracovníka, kterého si vyvolil a pozval. Bude-li pánům libo, stane se. Neboť jednání redaktorů nebylo seriosní. Byli jsme již v prospektech pozvání oklamáni, řada spisovatelů byla uvedena jako spolupracovníci, po jejichž boku jsme ochotně chtěli přispěti; když jsme již příspěvky psali, když již plán a rozvrh N. Č. byl znám, nevěděli jsme, že kniha vyjde nákladem p. Kočího, k tomu pak přišly na konec neblahé zkušenosti s redaktory, které zasluhovaly, aby významný a typický případ probrán byl nejen s pocitem osobního roztrpčení, nýbrž s opravdovým a přísným rozhorlením. *K. H.*

V polemice o N. Č. je řeč také o mně. Mluvili jsme o N. Č. s kol. K. H., a co uvedl o mém účastenství při ní, pověděl jsem mu já sám. Co se proti tomu namítá v odpovědi pp. pořadatelů N. Č., není v podstatě správné, má jen zdání vnější pravdy. Je pravda, že můj nástin starší literatury české, o nějž jsem byl pořadateli požádán, měl 62 číslované listy. Ale p. C. Merhout, kterému jsem rukopis poslal, nic nepraví o tom, že v rukopise je značně škrtáno, takže na některé stránce nezůstala ani polovice. Zkracoval jsem, abych se přiblížil určenému rozsahu článku. A zkrátil jsem ještě po druhé na žádost p. redaktora Merhouta. Tedy dvakrát, a ne jednou, jak tvrdí p. M. Nezkrátil jsem ovšem tou měrou, jak ode mne žádal pan Merhout. Jak bych byl mohl podepsati svým jmenem nástin staročeské literatury, v němž by byla vynechána na př. Alexandreis, jak si přál p. M.? Pan pořadatel mi teprve při této příležitosti oznamoval, že mě zapomněl upozorniti, že o Husovi, Chelčickém, Komenském v N. Č. budou samostatné články. Jaký by to byl obrázek české literatury bez hlavních jejích postav? Pořadatelé při článcích o české literatuře volili nesprávný postup: vedle samostatných statí o největších postavách literárních souvislé přehledy. A za jejich chyby měli potom někteří přispěvatelé na svých pracích dělat harakiri. A který spisovatel, třeba začátečník, by byl mohl srovnat se svou ctí spisovatelskou, aby se dal do oklešťování své práce po třetí a vydal na veřejnost zkomolený pahýl? Připomínám, že mně byl určen rozsah 5—6 stran a můj nástin by byl vydal asi 7—8 stran. *J. Jakubec.*

Prohlášení redakce. Referát p. H. o knize prof. Dra. J. Pekaře »Z české fronty« v minulém čísle Naší Doby na str. 307 obsahuje některé nesprávnosti, a redakce se s ním neztotožňuje.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Symboly a symptomy II.

Jako skoro všecko, co žijeme a v čem žijeme, tak i otázky církevní a náboženské, které se sunou do popředí, mají jakýsi ráz prozatímnosti a přípravnosti. Neděje se vlastně nic rozhodného a definitivního. Máme prozatímní Národní Shromáždění, — a to je asi klíč k celému tajemství veškeré jiné prozatímnosti. Žijeme v přechodné době, a proto skoro vše, co se tvoří a chystá, jest jen pokusné a dočasné. Podle toho, na kterém místě kdo stojí, posoudí různě i to, co se děje, i to, co se teprv vynořuje na obzoru. Jednomu jest přítomná provisorní a do budoucnosti ukazující doba tajemnou, ale slibnou chvílí záblesků a zápasem mezi tmou a světlem bezprostředně před východem nového, jasného dne; jinému hrozivým okamžikem, kdy se hromadí výbušná elektřina a kupí chmurné mraky zrovna před bouří. Nezáří ještě slunce, ale také ještě nebije hrom, a člověku jest, jako když se probudí náhle z těžkého snu a neví jasně, která je hodina, a co znamená vládnoucí přítmí.

Žijeme v době symptomů a symbolů. Děje se leccos nehotového a i překotného. Se stanoviska katolického se přímo vytýká, že naše prozatímní Národní Shromáždění — a vláda následkem toho také jen prozatímní — podniká vůbec mnoho, co by příslušelo teprve sněmu řádně zvolenému a vládě, která by na základě voleb měla větší oprávnění, poněvadž by odpovídala svým složením skutečnému rozvrstvení národa na strany. Ale v celku snad se nestane žádná velká škoda, i když se některá věc ukáže neudržitelnou. I pokus má cenu, a eksperimentem se vyzkouší praktičnost, trvalost a oprávněnost nových podnětů. My se svého kritického hlediska se nemáme čeho bát. Jest pravda, že se zákon nebo nařízení snáze vydá, než pak zruší, ale zkušenosti, třeba přechodné, nebudou bez ceny. Touže cestou berou se události v sousední říši německé. I tam vydala prozatímní vláda nařízení, kterým se tak řečená náboženská cvičení prohlašují za nepovinná, ale velice brzy následoval výměr nový, jímž se platnost prvního velice omezila a podle místních poměrů někde přímo zvrátila, a to stál v čele ministerstva vyučování známý a pověstný radikální odpůrce církve Adolf Hoffmann. Zdá se vůbec, že v lecčem je nám zase Německo vzorem, jako bývalo. Mohlo by nám býti také v lecčem výstrahou.

V ústředí všeho, co nás zajímá a co hýbati bude budoucností, jest rozluka církve a státu. Dosud se o ní v Národním Shromáždění nejedná, ale všude se o ní mluví a leccos k ní již směřuje. Taková radikální změna dosavadního poměru mezi oběma činiteli se stala nutností, a rozumný člověk se jí nebude stavět v cestu. I na schůzích katolických organisací bylo prohlášeno, že se církev s tímto stavem musí smířit. Ovšem všecko bude záležeti na tom, za jakých podmínek bude rozluka provedena. V podmínkách však právě jest největší nejednota. Slyšeli jsme o rozluce mluvit na schůzi, kde socialista kladl hlavní důraz na konfiskaci církevního jmění, jakoby v otázce

rozluky nebylo problémů jiných, a kněz zase stavěl do popředí nedotknutelnost hmotné državy církevní dosavadní, jakoby chtěl říci: necháte-li nám jmění, nestane se nám nic. Hledíme na problém rozluky jinak: nám je to otázkou svobody svědomí a svobody občanské, jedním z úkolů občanské rovnoprávnosti. Hmotná stránka je tu něčím podřízeným. Zdá se, že na rozhodujících místech není ještě hotový plán, a tak my můžeme zatím ještě vyčkati. Spokojíme se tím, že sledujeme symptomy.

Jedním z nich jest nařízení ministerstva vyučování, kterým se ruší závaznost náboženských cvičení pro žáky k účasti a pro učitelstvo k dozoru. Nemohu říci, že by tento začátek byl logický a šťastný. Hlavní známkou těsného spojení mezi církví a školou jest dosud ne náboženské cvičení, které přece jen v celku se děje mimo školu, třeba pod jejím dozorem a za její účasti, nýbrž vyučování náboženství mezi ostatními učebnými předměty. Se stanoviska pedagogického a náboženského ozývaly se dosud skoro stejné námitky proti učitelnosti náboženství, smím-li utvořiti takové slovo. Jest téměř bezvýjimečný souhlas v tom poznání, že náboženství nelze učit a naučit. O výchovném vlivu náboženství není sice také jednoty v názorech, ale sporů jest přece jen méně. Bylo by tedy přirozeně logické začít s vyloučením náboženského vyučování z učebného plánu, ale ve skutečnosti se začíná s tím, co může mít výchovný a zušlechťující vliv na dítě, s účastí při službách božích, neboť o ty jde počtně v nejčastějších případech, vše ostatní jest jen podřízené. Snad tu rozhodovala ta praktická a technická okolnost, že vyučování jest částí zákona, kdežto náboženská cvičení jsou nařízena prostým předpisem ministerstva. Ae kde jde o principiální věci, bylo by nutno zasáhnout kořeny. Dobrovolnost v účasti při náboženských cvičeních jest zařízení samozřejmě dobré a jedině správné, ale poněvadž u dítěte nelze vědomí povinnosti vyvinouti a vypěstovati jinak, než soustavou rozkazů a návodů, jest přirozeným důsledkem uvolnění v jednom bodu jakýsi rozklad kázně a výchovy k povinnosti v celku. Se stanoviska pedagogického bych pokládal za správnější nezačínati tímto předpisem, nýbrž vyčkati až na celkovou úpravu nových poměrů zákonem školským, který by se pak arci obešel bez jakékoli zmínky o náboženských cvičeních. Začatý postup přirozeně vedl k nezdravým zjevům rozvolnění kázně, na jaké si stěžují někteří katechetové. Kus neupřímnosti a nemužnosti vidím v odůvodnění nařízení zimou, špatným oděvem a obuví. Chvalitebným úmyslem nařízení bylo zmenšiti moc církve nad školou, nad žactvem i učitelstvem. I nad učitelstvem, na které církev panující měla vliv. V tomto bodu však překvapuje, že si nikdo nevzpomněl na k ř i v d u, kterou církev páchala na učitelích evangelických pomocí paragrafu 48. zákona ze dne 14. května 1869 ve smyslu pozměňovacího zákona ze dne 2. května 1883. Evangeličtí učitelé jsou tímto paragrafem až na malé výjimky přímo vyloučeni z vedoucích a lépe honorovaných míst správců škol jen pro své náboženské vyznání. Zde je faktická újma a k ř i v d a, nespravedlnost, ničím neodůvodněná. Spravedlivý a nestranný předpis zákona školního z roku 1869 byl v zájmu panující církve zhoršen. Nebylo by spravedlivo, aby toto zhoršení bylo odčiněno, než letos v květnu si připomeneme padesátiletí jeho vydání?

Bez veřejné pozornosti přešlo nedávno loni jiné padesátileté jubileum rakouského zákonodárství: vydání interkonfesijního zákona roku 1868. I ten

se svými předpisy o přestupcích, o nepřípustnosti přestupů mezi 7. a 14. rokem a se svým prováděcím nařízením a se svou praksí o výchově dětí ze smíšených manželství na základě smlouvy zvláště po smrti jednoho z manželů potřebuje naléhavě revise a opravy.

Jak vidět: symptomů budoucích věcí jest dost, a ještě nejsou všecky.

Budoucnost ozařuje celá řada návrhů na změnu dosavadního zákona i prakse: navrhuje se změna zákona o právu manželském. Proti tomu rozvířila strana katolická veřejnou a velice rozvětvenou agitaci petiční. Statisíce podpisů na protestech, i když snad jsou v celku pravdivé zprávy o způsobu, jakým tu a tam byly podpisy sbírány, jsou dokladem, jak málo jasno je v této sporné otázce, a jak snadno jest kaliti vody. Zdá se mi, že tento úspěch klerikální agitace jest zároveň obžalobou pokrokových stran, ne protože dosud nedovedly čeliti protestní agitaci, ale že nespěchaly vysvětliti lidu v nejširších vrstvách, oč jde. Vůbec mi připadá, že ve všem tom, co se připravuje, víc se stranicky agituje, než nestranně věcně poučuje a informuje. Myslím, že stranám pokrokovým by mělo více záležeti na správném poučení mas, než na prostém odhlasování věci dosud nesympatické. Uzákonění žádoucích reforem by pak bylo prostě výsledkem dosaženého skutečného pokroku, kdežto takto bude spíše vnucením pokročilejšího stadia lidu, který na ně ještě nedospěl, a dokonce snad není pro ně ani zralý. Nechci říci, že by se nemělo a nesmělo uzákoniti nic, co není již akceptováno a samozřejmé. Na to máme ve sněmu výkvět národních schopností, aby kráčel napřed a předchvacoval dobu, ale jest zbytečno narážeti a nutiti, kde by bylo stejně dobře možno vésti. Nehledím ani k tomu, že se agitace proti reformám manželského zákona zneužívá k agitaci proti republice a proti pokroku vůbec. Vážným mementem by měl býti osud, jenž potkal analogický návrh na sněmu Německého Rakouska.

Symptomem jsou návrhy na změnu universitního zákona v tom směru, aby byla vyloučena ze svazku university fakulta teologická. Ještě než došlo k jeho projednávání v Národním Shromáždění, vyvolali zástupcové moravské strany katolické předběžný boj při návrhu na zřízení druhé naší university v Brně pokusem, zdali by nebylo možno vpraviti do rámce již z komise hotového ještě v plenu přece jen teologickou fakultu směnou stávajícího brněnského bohosloveckého semináře. Bylo by zajímavo rozbírati důvody uváděné v debatě pro fakultu i proti ní. Byl to jednak boj světových názorů, jednak posudek o nevědeckosti bohosloveckých fakult, čili konec konců spor o možnost teologické vědy vůbec. Principiální rozbor první části argumentů si ponecháme na jinou dobu. Zde hodláme jen umístiti zmínku o analogickém boji v Německu. Tam se vede boj zásadněji a otevřeněji. Argument, že teologické fakulty nejsou vědecké, tam skoro odpadá. U nás vedou pole proti teologické fakultě universitní profesoři. Naproti tomu citujeme oficiální votum, které k této otázce vydala universita v Marburku: »Juristická, medicinská a filosofická fakulta spatřují v teologických fakultách plnocenné články universit, které nejen vzdělávají úředníky státu a církve, nýbrž jako ostatní fakulty slouží čisté vědě badáním a vyučováním a jsou nepostrádatelny k zachování universitatis literarum. Mají-li — jakož jest všestranně žádoucno — university v budoucnu ještě více než dosud býti místy, kde se

pěstuje celková kultura celého národa, nesmí teologická věda zakusiti žádného zkrácení, neboť jest těsně spojena s jinými odbory vědními, jmenovitě s filosofickými, historickými, filologickými a právními odbory, a podstatně přispěla k vybudování moderní německé vědy a kultury ve vzájemném působení s nimi. Neméně jest další trvání teologických fakult v universitách v zájmu veškerého národního vzdělání nutno. Jako dosud budou i nadále duchovní míti veliký vliv na široké kruhy lidové. Proto jest naléhavě žádoucno, aby vzdělání nastávajících služebníků církve se dálo na universitách, kde mohou poslouchati přednášky ze všech oborů vědy a zůstávati ve stálém styku se zástupci jiných povolání, ne však v kazatelských seminářích, a v konviktech, kde jsou skoro nevyhnutelny veliké škody jednostranného vzdělání. Žádáme tudíž správu vyučovací, aby i v případě odluky církve a státu ponechala teologickým fakultám ku prospěchu vědy a ku blahu národa jejich staré místo v rámci universit.«

Nerad bych, aby na Naši Dobu a její vedení bylo zase vrženo nějaké podezření nepokrokovosti, jako se stalo před nedávnem za podobné příležitosti. Redakce ponechává svým redaktorům hlídek podle dávných tradic masarykovských plnou volnost projevu, a každý z nich má zodpovědnost za své názory sám. Soudím jen, že jest povinností pisatelů hlídek informovati co nejvšestranněji o každém zjevu, který spadá do jejich oboru. Tím není nikomu vnucováno určité mínění. Kritický čtenář si učiní svůj soud o každém zjevu, a bude rád, když to může učiniti na základě nejbohatšího, pokud možno úplného materiálu. Každý vidí, čím se naše poměry liší od cizích. Jest faktem nepopíratelným, že protestantismus vytvořil hned na začátku mohutnou budovu teologické vědy, a moderní protestantismus v tom pokračuje. Samostatnost teologické vědy a následkem toho též samostatnost teologických fakult naproti církvi jest zvláštností protestantismu. Církevní protestantismus byl vždy v jakémsi napětí s fakultami více nebo méně příkrém, a fakulty si dovedly zachrániti velkou samostatnost naproti církevní ortodoksii a církevní byrokracii. Tak v Německu, a stejně ve Francii, Švýcarech, v Holandsku, a v nové době též v Americe (Nový York, Boston atd.).

Z pokrokových stran sotva kdo v uvážení faktického stavu otázky speciálně u nás se postaví proti vyloučení teologických fakult ze svazku universit. Na to jest veřejné mínění mimo katolíky příliš jednotné. Ale poněvadž vzdělání duchovenstva není jen a výlučně zájmem církve, nýbrž spolu zájmem národa, i té jeho části, která není církevní, nesmí republika pustiti tuto stránku církevní činnosti se zřetele, nýbrž uvažovati, není-li pro celek daleko lepší a jedině správné, aby se vzdělání duchovenstva dálo na státních fakultách, a ne výlučně v církevních seminářích. Duchovní jest a zůstane veřejným činitelem ve státě a v národě. Pro celek národní by se mi zdálo žádoucnějším ustanoviti, aby všichni kněží byli povinni ztráviti aspoň jistou část svých studií na státní fakultě.

Všecko, o čem jsme dosud referovali, týkalo se pokusů a podnětů vlády a sněmu. Vedle toho pracuje se v církvích samotných. Zatím jen letmo se zmiňujeme o obnově zemské jednoty katolického duchovenstva a o jejím lednovém sjezdu, a pak o generálním sněmu evangelických církví v prosinci 1918. Obě události jsou tak obsažné, že se k nim musíme obšírněji vrátit.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Mateřství a ochrana matek.

(Dokončení.)

II.

Muž a žena uzavírají manželství, slibují si radost ze spojení a spolužití. Mají nejlepší vůli býti dobrými manželi, rodiči, plnit svoje povinnosti. A tak často vzejde z jejich svazku zmatek, nespokojenost, rodí se děti neduživé, zmrzačelé, mrtvé neb vůbec se nezrodí. Žena trpí tělesně i duševně, je slabá, sešlá, nervosní, přímo nemocná — hyne. Mizí láska, touha, mládí. Místo vysněného štěstí nastupuje zklamání, stesk, výčitky, žaloby. Příčinou toho bývá nevědomost. Nevíme dosti o sobě, o svém těle, o podmínkách zdraví, zdravého pohlavního života, o předpokladech pro zdravé potomstvo. Neuvažujeme dosti o tom a místo, abychom se snažili o poučení, tajíme svoje neštěstí a zklamání a pokládáme každou snahu o nápravu za zbytečnou. Není k ní nikdy pozdě, jistě prospějeme mládeži naší zkušeností, kterou jí sdělíme. Chceme, aby život matek a dětí byl krásným a zdárným. Víme, že takovým může být. Můžeme svou vůlí k tomu působit. Jde tedy o výchovu. Jeden myslitel řekl, že s výchovovou dítěte má se začít již před jeho narozením, jiný, moudřejší chtěl začít již jeho matkou. Dívka má pěstit své tělo a ošetřovat je tak, aby bylo zdravým, silným, má shromažďovat ony znalosti, jichž je zapotřebí, aby se zachovala tělesně svěží a zdatnou. Ale ona musí také vědět, že ku štěstí je také zapotřebí zdraví duše a že je vedle hygieny těla i hygiena duše, mysli, citu. Na ní záleží, aby ze světa vymizela dědičnost, šílenosti, zločinnosti, smilnosti. Ona to vše musí vědět.

Dívka, sotva opustí školu jde za výdělkem neb dalším výcvikem, do továren, do služby, do různých škol a zaměstnání, zde sejde se s hochy, kterým věnuje své prázdné chvíle, baví se, žertuje, fintí se, chce se líbit a neupadne-li do léček, nestane-li se nemanželskou matkou, provdává se, aniž by měla nejmenší znalost o tom, co mateřství jest, co znamená, jak zachovati svou důstojnost ženskou, nezná, jak si počínati, aby dítě bylo zdravým, neví, že to spočívá na její vůli, aby bylo tichým a dobrým, neví jak se zachovat v těhotenství a při porodu, jak dítě ošetřit a vychovávat. Neví, jak ošetřovat své tělo, aby bylo pro mateřství způsobilým, aby porod byl dobrým, bezbolestným, jak vyrovnávat škody způsobené na zdraví jednostrannou prací, neví, že sama i otec dítěte má být zdravým, ve chvíli plození střízlivým, dobré mysli, nevaruje se ani opilce, ani smyslníka, ani nakažlivě neb dědičně nemocného. A štěstí její manželské je většinou krátké a slabé. I v manželství jde často za výdělkem, plahočí se, rodí těžce dítě slabé, neduživé a nese důsledky toho po celý další život. Nežli se zotaví, již přichází dítě druhé a ona jde trnitou cestou utrpení až do konce svého života, tonouc ve všednosti a lopotě. Krátký je její život, neboť jen chvíle zdraví a vnitřní radosti jsou životem, ostatní je živořením.

Velmi povrchně pohlíží na život dívka doma zhýčkaná, usiluje napřed o to, být modní, žije životem zpohodlnělým, zahálčivě, honí se za parádou, flirtuje. Nad ni často vyniká v takovém životě mnohá studentka, která pomocí studia dosahuje svobodnějšího styku s muži. Z těchto flirtujících dívek stávají se lehkovážné, neuvědomělé, předrážděné, nevěrné manželky, slabé a slabošské matky neduživých dětí, nebo jim nebylo mateřství účelem, ale nezbytnou, nevítanou přítěží, které rády se zbavují. Dnes převládá u nás hodně neuvědomělosti a lehkomyslnosti v mateřství a i tam, kde by bylo vítáno, následkem těžkých sociálních, hospodářských poměrů bojí se ho nebo je zmařeno zdravotními chybami.

Z toho všeho vyplývá, aby dívky byly řádně poučeny o svém těle, o jeho úkolech a úkonech, o mateřství, o zacházení s dítětem. Ve školách se o tom důležitém předmětě nemluví, v knihách se o tom málo dočte, ve společnosti to pravé nezví. Jest třeba zvláštních škol a Ochrana matek zavede takové kursy pro dívky, matky a ženy ve svém Ústavě a snad i kočovné kursy pro venkovská města. Ale obávám se, že i zde bude mládež dívčí poučována pouze o stránce tělesné i zdravotní, nikoli o vnitřním a mravním mateřství.

Co každá žena věděti má a o čem se nemluví jest ona pravda, že nemůže být krásného mateřství, není-li krásného spojení muže a ženy, neboť dítě nese znak každého poměru na sobě. K dědičnosti rodinné, která se s obou stran uplatňuje, přistupuje zatížení dítěte tím, čím ve chvíli zplození trpěli oba rodiče, neb čím se radovali, jak byli krásni duševně. Muž i žena jsou si tělesně i duševně úplně rovni. V tělesné jich soustavě není rozdílu, kromě pohlaví. Účelem jeho je plození, nikoli požitek a proto nemá se nikdy jinak uplatňovat. Je-li manželům cílem požitek, pak pravidelně klesá žena na předmět vášně, ocitá se v područí, snaží se zamezit oplodnění a následkem této nepřirozenosti trpí její nervová soustava. Mnohá ženská nemoc má svůj původ v nepřirozeném soužití manželském. Vášeň ženy nepřetrvává otěhotnění, pak potřebuje klidu, aby se plod nerušeně vyvíjel. Ale muž, neukázněný, hýčkaný, vychovávaný v domněnce, že musí svůj pud ukájet kdykoli se mu zachce, podřizuje ženu-matku svým choutkám a matka i plod stávají se nervosními, což se ovšem svádí často na stav mateřský. Kdo ze zdravých, přirozených pudů učiní chtíče a vášně, nemůže zůstati dlouho zdravým a předem ubíjí možnost zdravého potomstva. Většina zločinů, chudoby, zmrzačení přichází od nesmyslného ukájení chtíčů, které omylem také jsou nazývány láskou. Pravá láska chce jen dobro druhého a k dítěti musí se projevovat již předem. Dítě nese všechny znaky svého vzniku. Bude takovým, jakým bývají rodiče, ale i jakým byli ve chvíli početí a žádná tajná neřest nezůstane skryta.

Dítě zdědí i to, co rodiče konali aneb jak mysleli, byli-li klidné, vyrovnané mysli, měli krásné myšlenky, byli-li prochvíváni city lásky a dobra či ovládala-li je myšlenka nenávistná, temná, zloba, vášeň. Dědí se nejen zdraví a nemoc, ale i sklony, žádosti a snahy. Proto dávno před sňatkem měli bychom upravovati svoje myšlení, zušlechťovat svou povahu, své city a vytvářet se takovými, jakými chceme míti své děti. Děti rodičů slabochů a neřestných kle-

saji hloub a hloub, děti rodičů zdatných mají všechny vlastnosti k rozvoji a vzestupu.

Jako nelze uniknouti zákonu dědičnosti, tím více působí vlivy v době těhotenství, kdy sama matka přímo vytvořuje příznivé nebo nepříznivé podmínky stravou, oděvem, pohybem, zvyky i myšlenkami. Neblahé zvyky uvádí matku samu do tak nebezpečného stavu, že porod stává se těžkým. Zachová-li matka všechna pravidla, má-li dítě sama čistá a mravná od muže stejně čistého a mravného, nemůže býti ani porod ani těhotenství těžkým, ani dítě nezdravým. Kdyby matky toto vše a mnohé jiné věděly a zachovávaly, uhájily by nejen svou ženskou důstojnost v plné míře, ale za několik desítiletí nebylo by dětí neduživých, nešťastných, trudnomyslných. Mladý zasmušilý člověk není zjevem přirozeným, děti blbé, nezhojitelně nemocné nejsou dílem přírody, která přece spěje ku stálému zdokonalování. Každý sebevrah, zločinec, vášnivec může za svou sklonnost děkovat svým rodičům neb dědům, kteří mu do života dali myšlenky neblahé, povahu zádumčivou neb násilnickou, aniž by si toho byli vědomi. Z toho, co bylo u nich myšlenkou, vzrostla v dítěti snaha a čin, pakliže proti tomu ničím se nečelilo. Taková jest zodpovědnost za plození dětí a hříchem naším je nevědomost. Nevědomost lze odčinit, můžeme se poučit. Ale víme-li o tom a neučiníme-li tak, pak každý o sobě a všichni pášeme vědomě zločin. V světě vládne zákon spravedlivý, neukojitelný, kterým každé provinění se proti čisté přírodě, a čistému duchu nese v zápětí trest, jemuž neujdeme a neseme sebou až do třetího a čtvrtého pokolení. Pak se buď obrozujeme nebo hyneme. Je to zákon dědičnosti, který nese příkaz mravní čistoty.

Na neblahou neb šťastnou povahu dítěte působí i úmysl, s kterým dítě vzniklo. Buď nechtěli rodiče dětí, snažili se je nemíti, a takový nepřirozený úmysl i styk seslabuje životnost těla lidského a vznikne-li plod v těle seslabeném, nemůže být silným, nemůže míti, čeho při jeho vzniku nebylo. Takové dítě neradostně zplozené není vítáno. Matka se snad potěší, usmíří, ale v nitru nese přece výčitku vůči nežádanému tvoru, který pak nese toho znak. Hůře ještě daří se dítěti, jehož se matka přímo bála, které vzniklo mravním násilím, proti její vůli, z pohlavní poroby neb ze strachu právě před dědičností. Naopak zase dítě, o něž rodiče příliš usilují, proto, aby měli radost, ze sobeckých důvodů, také nebývá šťastné povahy. Už proto ne, že od prvního vzdechu má sloužiti uspokojení rodičů, kteří je vychovávají pro svou radost, pro uspokojení svých plánů a ne pro jeho vlastní samostatný život. Rodiče nikdy nemají zapomínat, že dali život nové bytosti, samostatné, která půjde svou cestou, za svými cíli, bude míti svoje snahy a jejich povinností jest, chrániti tuto novou bytost, napomáhati jí, říditi cesty, ale nikdy ne podrobovati sobě. Rodiče vychovávají dítě pro ně samo, pro blaho bližního, pro službu boží. Mají živit tělo, pěstovat duši, otevírat jeho ducha duchu božímu a napomahat k jeho uplatnění v člověku.

Naše matičky české, dobré, laskavé, obětavé, pečlivé, milé a dbalé svých povinností zachovávají nám a předávají to nejlepší, co jest v našem

lidu tak bohatě obsaženo, jeho duši. Duše našeho lidu je dobrá a hluboká a obsahuje ty nejlepší prvky pro velký a bohatý život. Ne nadarmo obrozuje se život velkých měst a inteligence venkovem, těmi, kdož nenacházejí vlastní půdy a přicházejí do kulturních středisk, aby se zde vzdělali a zdokonalili a obohatili kulturu národa. Z našich chaloupek vyšli nejlepší synové národa, nejzdatnější učenci, umělci a velikáni.

Literatura naše mluví uctivě, výmluvně o matce v českém národě. A přece se nyní česká žena mateřství bojí. To proto, že mateřství není radostným. Jak také měly dostáti úkolu mateřskému v hrůzných událostech současných. Jak se ochránit, když vládla zlotřilá soldateska v poměru mužů a žen, kdy žena těhotná žila ve starostech o sebe, dítě, otce dítka, o majetek, výživu, jak učinit, aby všechny ty trampoty, utrpení, tíže doby, i není-li tělesné nezdatnosti, nebyly přeneseny na dítě, které má nésti v budoucnosti nový život národa, budovati a žíti v novém našem státě, pro nějž pracujeme, a tolik jsme trpěli. Jde o to, aby tyto děti dorostly a byly krásných duší i povah. Tu bylo hlavním uvědomění, s kterým matky procházely všemi hrůzami dnešními, odhodlanost a trpělivost a hlavně víra v krásnou budoucnost. Budovat si ideál krásného, mravného, silného, dobrého života, jaký bychom chtěli žít. Svými myšlenkami položit k němu základ. Každý velký čin, který se kdy stal, byl dříve touhou, která se uskutečnila přičinili-li lidé snahu a vůli. Jsou-li sny a tužby pravými, sesílí a stanou se skutkem. Věříme dále, jako jsme věřili dosud vírou dětskou, která čerpá své nadšení ze sebe, z našeho bytí. A chtějme žíti dobře a silně. Buďme statečni a dobří. To jsou myšlenky a odhodlání našich matek. Ne starosti, ale důvěru, ne sveřepost, ale vůli k činu a pak i z minulých i z dnešních poměrů zrodí nám dorost zdatný. Vzpomeňme krásné Macharovy básně: Dvě matky, která má tolik poučného pro matky. Tichá, mírná, oddaná a zbožná matička, otáčející se s láskou kolem svého domácího štěstí a ve své rodince, přeje si pro své dítě míru a blaha, mysli tiché a zbožné a jest matkou Jana Husa. V zemanském dvorci pečlivá, pilná a snaživá hospodyně, velitelka četných dělníků, ještě v poslední chvíli jde dozírat na pole, před bouří se neleká a pod dubem narodí se Jan Žižka a nese sebou všechny vlastnosti hrdiny. A my budeme potřebovat i Husy i Žižky. A to chceme od matek. Nesmíme však matkám ukládat celé to těžké břímě, které je pro ně stále ještě trojnásob těžkým, musíme jim podat ruky pomocné a je chránit a ochránit pro jejich štěstí, zdatnost potomstva, zdar naší budoucnosti. To je naše síla, tou nesmíme nezodpovědně mrhat. Toho je si plně vědoma Ochrana matek a kojenců v Čechách.

Mateřství není jen záležitostí osobní, do které nikomu nic není, ani není věcí rodiny ale i s rodinou stává se součástí veřejných zájmů i ve vědomí všeho lidstva. Ochrana matek jest povinností sociální, jíž musíme matce poskytnouti za to, že dává světu dítě, národu dorost, státu občana. Ale mateřství nesmí býti obětí, musí býti štěstím žádoucím. A zatím se ho bojí. Jest přece, protože je určeno nepřekonatelným zákonem pro udržení lidstva. Jest bolestným, protože nedokonalým. To musíme odčiňovat. Čeho všeho je třeba, to povídají nám odbor-

ničí bádatelé, to nalézá se v programu Ochrany matek, která usiluje o uskutečnění toho všeho.

Slyšíme vždy, že stát má povinnost zabývat se ochranou matek a kojenců proto, aby měl zdatné občany, rodičky, které dávají mu vojáky, vychovatelky, které vychovávají dorost, ženy, které chrání rodinný krb, poplatnictvo, které ho udržuje finančně, pracovníky, pro své hospodářství a bohatství. Stále je tu hlavním cílem stát, pro nějž vše se děje. Ženy, matky, děti, jejich štěstí, blahobyt, život je tu vedlejší. To ponižuje člověka. Je tu hrubý omyl. Stát není účelem, může být jen prostředkem a výsledkem života občanů. Jaký ti mají život, podmínky vzniku, prostředky vzrůstu, v jakých oni žijí poměrech, takový je pak stát a jeho přední povinností je starati se o občany tak, aby život jejich byl šťastným. Tak to chceme my čeští lidé. Chceme, aby děti se rodily dobře, žily, rostly a vyrostly k štěstí vlastnímu. Nechceme, aby matky ztrácely své děti předčasně, nechceme, aby rodily marně, chceme, aby všechny bolesti a oběti matek měly zdárný výsledek. A proto neopustíme matky s dítětem.

HUDBA.

České Filharmonie. — J. Polívky »Jaro«. — J. Martinů »Česká rapsodie«. — V. Petržilky »Živly«. — L. V. Čelanského »Adam« a »Noe«.

Česká Filharmonie poutala svými vnitřními poměry i svojí činností značně v poslední době zájem obecenstva, bohužel, že sensačními zaslány a novinářskými invektivami také oné části veřejnosti, která nemá zájmu jedině na umělecké prosperitě. Jest ještě v dobré paměti revoluční převrat, jímž členové orchestru loni na jaře sesadili dirigenta dra. Zemánka a postavili si v čelo L. V. Čelanského. Osamostatnění orchestru pokračovalo pak uvolněním vztahů ke starému Družstvu, zbudovanému na zásadách kapitalistických a založením Družstva nového, složeného ze starších členů orchestru. Kritika i obecenstvo uvítaly nový režim velmi příznivě, a když byl po prázdninách ohlášen generální pořad sezóny, zdálo se zřejmým, že Filharmonie chce jíti cestou, na níž ji každý český hudebník již dávno chtěl viděti. První část zimního období zklamala však mnoho nadějí. Na programech koncertů objevovala se jen díla známá a často hraná, jak je právě dirigent již měl v repertoiru, generální pořad nebyl dodržován, slibovaní sólisté neuváděni, z přemnoha slibovaných českých novinek hrána jediná malého rozsahu; ke všemu úroveň provedení byla velmi kolísavá, po výkonech skvělých následovaly jiné, zcela nepřipravené, kdy programy studovány poslední den atd. K varovným hlasům kritiky přidružila se brzo krise vnitřní, vyvolaná jak nespokojeností uměleckou tak neshodami finančními a sociálními; a poněvadž obě sporné strany se rozhodly předložiti věc široké veřejnosti denníkové, rozvířil se kolem Filharmonie celý roj útoků, podezřívání.

bojů a intrik, v němž zejména členové Hudebního odboru Umělecké Besedy byli několikráte bez příčiny prudce napadeni. Kampaň skončila tím, že otázka předložena k rozhodnutí ministerstvu národní osvěty, na jehož radu se nyní Filharmonie znova, doufejme, že na pevnějších základech, organisuje. Prvý krok v tomto směru učiněn volbou V. Talicha za druhého rovnoprávného dirigenta; při rozsahu činnosti Filharmonie, jejž jediný dirigent jen ve vzácných případech může umělecky se stejnou všude intensitou zmoci a při známé výši Talichova dirigentského umění můžeme si od této novoty slibovati pro Filharmonii prospěch největší.

Zatím už pod tlakem obecné nespokojenosti vede Čelanský pořad povánoční řady koncertů zcela jinak. Poněvadž více nežli polovinu koncertů promrhal skorem bez jediné novinky, musí nyní upadati do druhého extrému. Překotným tempem hrnou se české premiery, dvě i tři za jediné odpoledne, k tomu sólista, nějaké cizí slibované dílo, což divu pak, že koncerty trvají tři hodiny i déle, takže obecenstvo na konec odchází nebo poslouchá bez zájmu, což divu také, že leckterá novinka je reprodukčně odbyta, odehrána bez porozumění, pohřbena falešným pochopením a neznalostí partitury. Zejména symfonické básni Novákova loňského absolventa J. Polívky, »Jaru«, se tak špatně vedlo. U rukopisného díla nemůže posluchač sebe cvičenější zjistiti, že nedostatek kontrastu v tempech i v charakteru byl zaviněn dirigentem, který lehkou a vtipnou serenádu středního dílu hrál těžkopádně a pomalu, nemůže se orientovati, co ze zdánlivé plochosti a nesoustředěnosti architektonické je vinou komponisty a co provedení. Vím na štěstí z autentické reprodukce skladatelovy u klavíru, že »Jaro« je velmi svěže koncipovaná práce, krásně se zdvihající k vrcholu před závěrem, že přes některá místa, jež vznikla spíše mladě vzdorovitou vůlí nežli tvůrčí nutností, je to hudba, svědčící o pěkném hudebním fondu, značné kultuře a někdy také o vroucím citu. Takovým paušálním zahráním, jakého se dostalo »Jaru« pod taktovkou Čelanského, trpí zejména dílo, jež pracuje komposičním detailem. Kresba dlouhých melodických linií, klidných harmonií a jednosměrných gradací, jakou pracuje na příklad J. Martinů ve své České rapsodii bude přirozeně méně znetvořena, ač i tu přílišný nános dynamický, neustálé »vrcholení«, jež bylo skladateli leckde vytýkáno, nebylo, jak vím, úmyslem autorovým, nýbrž improvisační nuancí dirigentovou. Vlastenecká apoteosa národních projevů z prvé poloviny minulého roku, jakou chce býti rozsáhlé dílo pro orchestr, sbor a sóla, trpí zejména nedostatkem myšlenkového prohloubení. Semknutí tří velmi různých textů, žalmu, svatováclavského chorálu a Vrchlického oslavné básně na krásy Čech, by ukazovalo na vyšší ideové pojetí, snad na vidění českých dějin ve smyslu Masarykovy koncepce o vývoji k humanitě a o božnosti. Vzbudí-li však pohled na volbu textů taková očekávání, hudba je zklame. Je upřímná a poctivá, v tom je její nejryzejší hodnota; nepropadá vlastenčícímu bombastu, opravdové zanícení a obdiv jsou jí živnou půdou. Nesnaží se však nikde o hlubší citové proniknutí, spokojuje se prostým vyjádřením lásky prostého jedince. Snad je v tomto omezení moudrost, snad by větší rozpjetí křídel hrozilo pádem; ale při námětu tak národním, při pojetí tak slavnostním, neintimním, neosobním je v této přízemnosti hudby také její vada. Vyjadřovací prostředky jsou vzaty ze zásob, jež vytvořila starší tradice; u mladého talentu, jakým Martinů rozhodně jest, takové

přimknutí nevadí, je-li dočasnou oporou. Vadilo by však, kdyby se dalším vývojem ukázalo, že znamená zároveň nedostatek vlastní osobnosti. Brněnský skladatel V. Petržilka byl na programech Filharmonie zastoupen »Živly«, třemi písněmi na slova Theerova, které zpíval dokonale p. Fuchs, neunavný a výborný interpret současné české hudby. Impresionistický základ při zhudebnění těchto básní o moci a kráse větru, vody a ohně byl pochopitelný. Při provedení však alespoň obě krajní písně působily dojmem příliš jednostranného zdůraznění zvukomalby, čímž vlastní smysl poesie byl změlčen. Za to při druhé písni, kde skladatel neměl tolik příležitosti zabývati se vnější tónomalbou (nebo také dirigent ne tolik svodu příliš okatě ji vyzvednouti) dosáhl Petržilka jak plynnou melodickou linií zpěvu tak náladovým zvukem orchestru plné a vzácné výraznosti.

Čelanský uvedl se také jako skladatel. Z trilogie o duchovním vývoji lidstva provedl dosud dva prvé samostatné díly, psané ve formě symfonických fantasií. Jich jména jsou »Adam« a »Noe«, jich obsahem je zrození světa hmotného i duchového (»Adam«), vina lidská, způsobená tím, že duch podřídí se hmotě, propadnuv smyslnosti a trest potopy (»Noe«). Třetí díl (»Mojžíš«) má líčiti vykoupení z viny. Myšlenka sama, třebas některé její části, na příklad vznik hmotného světa, jsou pro hudební vyjádření absurdností, nepostrádá velkoleposti. Ale jako při každém činu, daleko méně záleží na jeho prvé vratké představě nežli na jeho uskutečnění. A to je v tomto případě odporné. Snad i nejsilnější věrou ve svoji uměleckou seriosnost otřásl Čelanský, dav provésti tato svá dvě díla. Autorova představa o programovosti hudby je zcela zvrácená; jako vodítko k »Adamovi« dal na příklad vytisknouti »stručný nástin vývoje naší zeměkoule«, složený z vytržených vět vědeckých příruček a zvukomalbou nebo pohybovou analogií chce se hudebně přiblížiti jednotlivým fásím vývoje země, jak je vybral z Meyera a jiných! Že při tom máme rozpoznati také víření molekuly, svist větru v předpotopních přesličkách a dunění země pod Brontosaurem, 26 m dlouhým a 20.000 kg těžkým, je jenom přirozeným důsledkem skladatelova názoru a jeho komposiční metody. Idea je podána ve své nejhrubší materialisaci; jde-li o duchový svět, není jeho zář hudebně stělesněna, nýbrž opět stejně hrubě v podstatě, jen jinými, jemnějšími prostředky, ilustrována. K tomu přistupuje krajně nevážný poměr Čelanského ke tvoření, jež v jeho dílech vypadá jako vyhledávání nejnásilnějších zvukových efektů, bez potuchy alespoň po logice zevnější architektury, neřku-li vnitřního zdůvodnění. Při všem hřmotu a zdánlivě bůh ví jak složitém aparátu, je hudba Čelanského přímo diletantsky primitivní. Nějaký bezvýznamný úlomek melodické fráse, opakovaný nebo skrucovaný do úmoru, kolem něho ohlušující zmatek bicích nástrojů nebo také pro změnu nějaká méně hlučná, ale zvukově za to tím nápadnější kombinace, pod tím kompaktní massa akkordu a pak ještě náhražka polyfonie, nejčastěji, přímo manýrovitě, v podobě stoupajícího stupnicového chodu, opakovaného v každém taktu a rozevírajícího se ke konci v obrovské crescendo, takže posluchač má ne právě příjemnou ilusi řevu dravé zvěře. O melodické invenci nelze vůbec mluviti, harmonický pohyb je při vší zdánlivé smělosti chudý a neobratný, rytmika jednotvárná nebo chaotická, a barevnou stránku díla, na níž je položeno tolik důrazu, lze nazvati snad udivující, v špatném smyslu, ale dobře znějící nebo dokonce krásnou tuto instrumentaci

jistě nenazve nikdo. Celkem dílo přežitého, chybného směru, bez umělecké mravnosti, psané bez tvůrčího fondu a bez skutečných, poctivých technických znalostí. A na premiéru takového smetí, ojedinělého na štěstí v české hudbě, byl pozván president Masaryk! I když ledacos promineme Čelanskému, nemůžeme mu nikdy odpustiti, že vyvolal onen ošklivý den, kdy se česká tvorba takto presentovala našemu presidentu. *V. St.*

ZPRÁVY.

Gorazd Alois Jurečka zemřel dne 19. prosince 1918. Čtenáři našeho časopisu mají jistě ještě v paměti četné jeho referáty z oboru historie, zvláště slavistiky se šifrou G. J. uveřejňované, zejména referát o novém tenkráte časopise Zeitschrift für osteuropaeische Geschichte ve formě článku s nadpisem »Krok v před a — ve znamení ústupu« v N. D. 1912 otištěný. Vedle toho zvláště Časopis vlast. spolku Musejního v Olomouci přinášel četné jeho zprávy o novějších literárních zjevech z dotčených oborů. Zde také vyšly jeho překlady zajímavých a cenných studií Krumbacherovy: Kulturní cena Slovanů a K. L. Götzovy: Slovanská filologie nebo slovanské dějiny a zeměpis? (1913). K větší samostatné práci dospěti zabránila mu zákeřná choroba, která dlouho jeho síly podrývala a jistě i jeho předčasný konec urychlila, skličujíc ho jistě o to více, oč méně dovedla podlomiti jeho silnou vůli a snahu dospěti výše. Byl jedním slovem muž nevšední. V odlehlém zákoutí venkovském nepatrný venkovský učitel (zemřel jako správce školy ve Veřovicích na Moravě), pouhou sebevýchovou osvojil si zájem o všecko krásné a veliké, a jeho touha spěla k cílům nemalým. Celé Slovanstvo, zvláště Balkán, objímal svou láskou a pečlivou pozorností, toužil po tom, aby mu, i zvláště svému národu, mohl prospěti svou prací, nesčetné plány osnoval a pohřbíval, a jistě aspoň některé, které by byl schopen bývál provésti, pohřbeny s ním. Z nepatrných prostředků dovedl si pořídíti krásnou knihovnu, ale Jurečka nepatřil k těm, které těší knihu míti, on co měl a o čem zvěděl, chtěl vskutku znáti. Mnoho četl, mnoho studoval, o mnohé se pokoušel, snad někdy nad své síly, ale jistě vždy z nejhlubšího zájmu. K jeho cti musí býti řečeno, že on — autodidakt — byl si vědom nedostatku svého odborného vyškolení, a že, ač sám s úmornou horlivostí hleděl je odstraniti, přece vždy pociťoval touhu po skutečně metodickém vzdělání. Do jisté míry náhradou měly mu býti styky s odborníky, jež vyhledával s horlivostí nelekající se překážek. Styky s K. Jirečkem, Murkem, Peiskerem a j. byly takořka jeho chloubou, čerpal z nich, čeho mu nemohlo poskytnouti jeho okolí, nahrazovaly mu styk se světem, a vím sám, jak těžce nesl, když někdy jiná zaměstnání prodlužovala mezery v korespondenci s nimi. Ale třeba i jimi mnoho získával, nepřestával toužiti výše. Žádný nezdar — a zakusil jich mnoho — nedovedl ho odstrašiti, s novou odvahou činil pokusy další. V zaměstnání, které ho vyčerpávalo, v okolí, které mu nerozumělo a jeho čisté snahy provázelo závistí, hledal útěchu ve studiu, a jeho vědomosti jistě byly velmi značné — i ta zlomkovitá činnost literární podává toho zřetelné doklady. V posledních letech disciplinární vyšetřování, v něž ho uvedla konkurenční denunciace, ač skončilo, jak jinak

nemohlo býti, pro něho příznivě, roztrpčilo ho, rozhodněji než dříve (chystal se k tomu již dávno), mínil hledati si povolání jiné, ale přece i tu byla jeho vodítkem touha, nabýti tak více času k práci, více možnosti k studiu. Opravdu ušlechtilá, ideální duše. A proto tím bolestněji dojímá, když takový člověk odchází právě v době, která mu otevírala nové naděje, a již, tak horoucně po ní toužív, tak radostně pozdravil. *V. N.*

Z literatury francouzské poslední doby. Pozornost naši vzbudí především Jules Chopina (J. E. Pichona, bývalého lektora Pražské University) Le complot de Sarajevo. Sarajevské spiknutí, studie o počátcích války. Malý, populární spisek (128 str.), opírající své zajímavé výroky o doložené prameny. V 10 kapitolách vypravuje o Národní Ochraně srbské, o »zločinu« a jeho pachatelích, o vzniku spiknutí, o původu pum a zajímavé cestě útočníků přes celou Bosnu a Srbsko. Téměř rovnoběžně s nimi usiloval i následník František Ferdinand o to, aby útok mohl býti spáchán. Vervně a s plastickým detailem líčí Chopin záměry arcivévody vzhledem k Srbsku, návštěvu Viléma II. na Konopišti, kde zosnován plán provokace Srbska a »jednání ve světové politice se strany Rakouska a Německa«. Dokazuje věru velice vhodně a odůvodněně autor, že byla tu připravena silná armáda obou států, že politika jejich hrála v lahodné harmonii, a že tudíž byl čas, aby hra se počala. Vilém žádal válku, aby upokojil svou ctižádost, František Ferdinand toužil po ní, aby upevnil svůj trůn rozviklaný morganatickým sňatkem a intrikami některých osob, jež autor jmenuje, německý lid volal po válce, aby vybil nahromaděnou sílu. Obě říše kvetly, hospodářsky i kulturně vysoko vyrostly, kypěly zdravím a hojností. Bylo potřebí energii uplatnit. To poznalo se na rafinovaně připravené schůzce na Konopišti 12. června 1914. Popisem atentátu, charakteristikou původců a výpisem procesu a vlivů na jeho průběh působících končí spisovatel zajímavou svou knížku. — Vysoce zajímavým jest Maxima Leroy spis La Société des Nations — Svaz Národů, jenž vyšel jako svazek sbírky L'Ere Wilson v nakladatelství Giard a Brière v Paříži 1917. Probrav historii vývoje snah o vytvoření mezinárodního rozhodčího soudu (ignoruje snahy Mazziniho a krále Jiřího), vyslovuje jako právník-politik hlavní směrnice, jimiž bude se musit řídit organisace Svazu Národů. Problém míru, organisace států, společnost národů, výkonná moc a zastoupení, kongres národů, výkonná moc mezinárodní, moc soudní, atd. jsou názvy zajímavých kapitol, v nichž duchaplný sociolog řeší problémy veliké důležitosti. Podrobností příliš mnoho, než aby bylo možno zde je rozebírati. Spisovatel hojně používá literatury, zvláště poslední (vyjímaje přirozeně německé), což mu nebrání vysloviti subjektivní názory původní. Spis vyslovuje všechny obtíže a nesnáze zamýšlené organisace, ale pokouší se i podati uspokojivé jich řešení ovládnutím velkého množství odborného materiálu. Chystaný překlad vyplní jistě jedno z přání autora: Přispěti ke známosti reálního organisování Svazu Národů, který bude soudním tribunalem vinníků války a rozhodčí instancí ve sporech jednotlivých státních útvarů. — Pierre de Lanyz, La Yougoslavie, la France et les Serbes s předmluvou Paul Adama jest z knih, které záhy upoutají naši pozornost. Sestavena z několika samostatných částí obsahuje odpovědi k otázkám, jaké může si položiti moderní Francouz o Slovanech na jihu Evropy. Počátky Srbska za vlády Petra Karadějdiče, anekse Bosny a obrození

srbské, Unie balkánská a válka proti Turkům, důležitost Kumanova, Jihoslované a srbská vítězství, Srbové a Bulhaři, Srbsko a právo malých národů roku 1914, Francouzi na Adrii, velká invase, trojí porážka Rakušanů, pak pouť Srbskem, příchod do Bělehradu 1912, museum, ulice, divadlo, cigáni, na cestě k jihu, srbští sedláci, obrazy z války, zajatci a přeběhlíci, Kumanovo, nádraží v Niši, na Dunaji, postavy Andrea Nikoliće, Spalaikoviće, Stojana Novakoviće, Radulovića, vojvody Dejana, Milana Gavriloviće, Tankosiće atd., ukázky epické poesie, zpěvů o Kosově poli, Marku Kraleviči, Hajducích a bojích za Nezávislost, jsou z kapitol prvé části spisu. Historií jihoslovanskou a dnešním stavem zabývá se část druhá. Statistická data, kulturní obraz, hospodářské podmínky, otázka náboženská, kolonie v Americe, politické idee, atentát Sarajevský a přípravy k válce, persekuce a pronásledování, Jihoslované a pangermanismus, otázka italsko-srbská, rovnováha balkánská, úloha jihoslovanského státu, svět Slovanský a svět západní, Srbové a m.y, aliance, jíž třeba si přáti a ji připravovati, diplomatické dokumenty vztahující se ke krisi r. 1914, jsou zajímavé úvahy, jimiž mile překvapen jest i čtenář našeho jazyka. Cenné, bystré postřehy spisovatele, který snaží se vystihnouti duši Jugoslavie, duši statečného bojovníka za svobodu vlasti, snaží se vykresliti vývoj národní myšlenky a vypsati statistická data, jsou oporou plastických, beletristicky zabarvených, více méně samostatných článků, za něž musíme i my spisovateli poděkovati. *A. J. Stránský.*

Zprávy knižní a literární. Hübner Rudolf, Die parlamentarische Regierungsweise Englands in Vergangenheit und Gegenwart. Tübingen 1918. 38 S. Mk. 1·20. Tento spisek hallského profesora, ač psán jest vzhledem k ústavním poměrům německým, poslouží pro svou věcnost i u nás těm, již chtějí se politicky vzdělati. Obsahem jeho jest vznik a vývoj representativní ústavy anglické. Sněm stavovský s rozdělením na klerus, šlechtu a měšťanstvo v Anglii nikdy neměl místa. Parlament, počínaje 13. stol., stal se právním a politickým nositelem suverenity a také nejvyšším správním orgánem v říši. Od doby Viléma III. bývali vůdcové většiny parlamentu rádci koruny, tvořili kabinet, v jehož sezeních král nesměl býti přítomen. Kabinet obmezil i moc parlamentu, takže v Anglii dnes rozhodnými činiteli ústavními jsou voličstvo a kabinet. — Dr. Robert Redslob, Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und in ihrer unechten Form. Tübingen 1918. IX. 186 S. Mk 12. Dle názoru autorova parlamentní ústava jest soustava rovnováhy mezi mocí zákonodárnou a výkonnou. Jak dalece jest tato soustava provedena v ústavě anglické, belgické, uherské, švédské a francouzské, jest předmětem spisu. Autor dochází k závěru, že nejlepší jest ústava anglická. Naproti tomu o ústavě francouzské domnívá se, že jí chybí mnoho, aby dosáhla ryzosti parlamentárního režimu. — Walther Schücking, Internationale Rechtsgarantien. Hamburk 1918. S. 135. Mk 3·—. — Spis jest jaksi pokračováním díla téhož autora »Die Völkerrechtliche Lehre des Weltkrieges«, o němž byla zde již také podána zpráva. Obsahuje řadu návrhů, jak zabezpečiti práva mezinárodní, jež jsou tyto: 1. vybudování mezinárodní organisace soudní tím způsobem, že by Haagská konference periodicky se scházela a měla stálý orgán, jenž by jí práce připravoval. V Haagu měl by také zasedati stálý soudní dvůr, příslušný pro jisté spory soukromo-

právní, vyplývající ze společného práva směnečného, obchodního, námořního a mezinárodního práva soukromého. 2. provedení zásady svobody moří. Haagskému svazu států má moře podléhati jako dopravní cesta všech kuturních národů. Válečné akty proti nepřátelskému a neutrálnímu soukromému majetku budou nepřípustny na volném moři. Tím odpadá právo kořistné, blokáda, kladení min. Úžiny nezbytné k obchodní dopravě budou internacionalisovány. V případě, že by některý stát porušil pravidla o svobodě moří, provede se proti němu mezinárodní eksekuce. 3. Odstranění tajné diplomacie a zvláštních spolků mezistátních. 4. Zajištění života hospodářského. Hospodářská válka proti soukromému majetku bude nepřípustna. Státy zavážou se, že budou ve svých koloniích zachovávati zásadu otevřených dveří. Haagský soudní dvůr bude také míti právo odníti některému státu mezinárodní úvěr. 5. Zavedení prostředků, jak zabrániti příštím konfliktům. Sem náleží pravidlo, že jest nepřípustno z politických důvodů podrobovati stát nebo jeho příslušníky zvláštním opatřením rázu hospodářského. Problémem mezinárodního práva, ale rázu speciálnějšího, zabývá se také kniha vídeňského profesora Rudolfa Launa »Die Internationalisierung der Meerengen und Kanäle. Haag 1918. S. 172. Posavadní stav této otázky jest málo jasný. Autor žádá, aby byly internacionalisovány všechny důležité úžiny, které nepřesahují šíře, jejíž úplné uzavření není nad technické možnosti. — Max Fleischmann, Die Alandfrage, eine Denkschrift. 1918. S. 70. Autor, jenž jest profesorem v Královci, zabývá se budoucím politickým osudem ostrovů alandských. Dle jeho názoru ostrovy státoprávně přináleží k Finsku a sdílejí s ním tudíž nynější samostatnost. Pojednávaje o důležitém problému zákazu opevnění ostrovů alandských, vysloveného pařížským mírem (1856), tvrdí, že tento zákaz trvá i po nynějších rozhodných změnách mezinárodně politických, poněvadž závazek Ruska nepochybně přešel dle zásad práva mezinárodního o smlouvách i na Finsko. Připojení ostrovů alandských ke Švédsku autor zamítá z důvodů etnologických, historických a geofysických. — Dr. Leo Wittmayer, Deutscher Reichstag und Reichsregierung. Eine politische Untersuchung. Wien 1918. S. 65. Spis psán jest, jak patrno, ještě před revolucí v Německu. Poněvadž však i revoluční Německo bude asi nuceno navazovati organicky na dosavadní ústavní vývoj, neztrácejí autorovy úvahy aktuálnosti. Úvahy ty týkají se hlavně státoprávních a politických problémů, které povstávají v německé říši zavedením parlamentární vlády. Německá říšská ústava nebyla Bismarckem vybudována tak, aby mohla býti bez ohrožení stability přeměněna ve vládu parlamentární. Naskytují se tu mnohé problémy, jež autor nejenom odkrývá, nýbrž i činí návrhy, jak je řešiti. *K. R.*

Nový svět.

Co nás zdržovalo před zoufalstvím po hrozná čtyři léta světové války, byla naděje, že na troskách vyčerpané Evropy povstane nový svět, svět nový nejen zevně, změněnými hranicemi států, nýbrž i vnitřně, svět obrozený mravně i myšlenkově. To nás sílilo a dodávalo chuti k životu a usilovné, neunavné práci. První věc se nám splnila. Mapa Evropy bude podstatně změněna. Dostali jsme svůj vlastní stát. Vzpomínali jsme na tuto skutečnost s přivřenými zraky, ač jsme v ní nepřestali nikdy věřiti. Něco nám však kalí radost z nové přítomnosti a z budoucnosti. Jest to vědomí stále rostoucí a upevňující se, že vnitřní život států vůbec a tedy i státu našeho se příliš neliší od toho, co zde bylo před válkou. Vidíme, jak život států, jejich organisace, organismus, jsou vlastně něco velmi konservativního, co jen těžko dá se změniti a obroditi.

Boj proti německému imperialismu, proti německému násilnictví, proti neúctě a nevážnosti k právu nebyl touto válkou dobojován. Ještě neumlkla děla, ještě nedozněly výstřely pušek, ještě neoschly slzy těch, jimž byli vyrváni ti nejdražší, ale již hlásí se opět zjevy v životě národů, pokud jde o vzájemné vztahy mezi nimi, které ukazují, že potoky krve nesmyly nenávist, neodplavily nepřátelství a nezošklivily to, co může býti opět zárodkem nových nesvárů a nových krvavých bojů. Jedním z nejodpornějších zel vzájemných styků dvou národů jest získávání státních občanů orgány jiného státu, aby za plat zrazovali své vlastní spoluobčany, svůj národ a stát, jehož jsou příslušníky. Válka neodstranila tohoto zla. Sami jsme se stali jeho obětí. Způsobí tu svaz národů zlepšení? A dojde vůbec k němu ve způsobu, který by odpovídal tomu, co jsme čekali a čeho jsme si přáli?

Pro nejbližší budoucnost není nejlepších nadějí. Není jich tím spíše, že na př. u našich sousedů, a to právě u strany, jejíž program sliboval opak, přejaty všechny staré metody boje mezi národy. A jak jinak by také mohlo býti! Němečtí sociální demokraté v t. zv. Německém Rakousku přejali celý inventář starého Rakouska, přejali zejména všechno to nadbytečné úřednictvo, jež v neposlední řadě bylo příčinou zkázy staré monarchie, přejali s ním i starého ducha této říše. Tytéž metody, jimiž bojovalo staré Rakousko, byly znovu oživeny a kde jen možno, bojuje se jimi proti nám. A jako staré Rakousko užívalo zdrojů, proudících od nás, k vybudování organisací a podniků směřujících jen k našemu potlačení, tak i nové, Německé Rakousko neštítí se orgánů a prostředků náležejících do t. zv. likvidační masy, společné dosud všem státům vzniklým na půdě starého Rakouska a Rakousko-Uherska používati k agitaci proti nám a proti Jihoslovanům. Zejména však proti nám, neboť nás pokládají za nebezpečnější pro budoucnost. Nelze popříti, že v tomto boji proti nám jest německá sociální demokracie v první řadě. Internacionalismus, který sama hlásá, v praksi přenechává pouze druhým národům, snad i s tajným přáním, aby hledal na kořenech jejich národního bytí.

Dr. Bauer, nejnesmiřlivější v otázce severních Čech, Dr. Deutsch, jemu podobný a Dr. Renner snad ještě více. Všichni tři jsou předáky německé sociální demokracie. Nutno procitnouti z fantasií a dívati se na věci reálně. Dr. Bauer sedí v zahraničním ministerstvu jako hlava jeho, obklopen celým tím štábem úředníků, kteří rakouskou státní myšlenku přiváděli ad absurdum a byli nad to představiteli nejčernějšího zpátečnictví, Dr. Renner v bývalém ministerském presidiu povyšuje lidi, kteří by byli dělali čest císaři Františku Josefovi, — a zatím se do světa pouštějí zprávy o československém imperialismu a jeho nebezpečí. A nešetří se penězi při této agitaci a pracuje se lží jako dříve. Ale nejen na venek, ale i uvnitř není o nic lépe, než bylo dříve. Naši vídeňští proletáři budou vypravovati, kdo je znásilňoval. Nebyli to v první řadě občanské strany německé, byli to němečtí sociální demokraté. Svobodné volbě rozuměli tak, že vyhrožovali pogromy a ve sv. Hypolitu neštítili se na př. žádati zaměstnavatele, aby veškeré československé dělníky propustili pro jejich národnost z práce. Kdo tu ušlechtilé myšlenky socialismu podrývá nejvíce? Nejsou to právě ně-

mečtí sociální demokraté? A z Německa zaznívají k nám neméně poplašné zprávy. Mluví-li president Německé republiky o nibelunžské věrnosti, není nám, jako bychom slyšeli císaře Viléma II. nebo jeho generály? Změnila se již německá duše?

Nutno se nad tím zamysliti a tázati se, je-li již nebezpečí, které před válkou a za války ohrožovalo Evropu, odstraněno a potlačeno. Zdá se, že nikoli. Již v té nepolitické Vídni slyšeti jest zhusta slovo »revanche«.

Jaké tu máme úkoly? Musíme se státi strážci svobody a strážci kultury a pokroku lidského ducha. Pochopí versailští delegáti dohody, zejména Američané, kteří přišli do Evropy s myšlenkou jakési nadpozemské, imaginární spravedlnosti, co může náš národ, jenž myšlenku, kterou hlásá, také vždy hned uskutečňuje — a jest snad v mnohém směru až příliš přímočarý — znamenati pro svobodu lidstva a pro myšlenku šťastné, ryzí demokracie? Někdy se zdá, že Vídni, jež zavinila tolik zla a tolik lidských slz a prolila potoky lidské krve, různé ty mise dohody příliš přejí. Snad proto, aby se nezdálo, že jsou vůči Vídni nespravedliví. A není tu snad naopak zdánlivá spravedlnost nejvyšší nespravedlností?

Není o tom pochyby; cosi se děje ve světě, a Vídeň a její představitelé zvedají opět hlavu, jež před časem jakoby byla poklesla malomyslností. Snad pochopí konečně ti, kteří ještě přejí tomuto městu, jaké by to bylo v budoucnosti pro nás nebezpečí, kdyby Vídeň byla silná a rostla dále! Zdá se, že jsme ve Vídni propásli pravý okamžik, kdy Němci byli přestrašeni, a kdy jsme z t. zv. likvidační masy mohli dostati, co nám náleží. Nyní stále jednáme a rokujeme, Němci jednání protahují — a drahocenné statky a zboží mizejí zatím pod rukama.

Jsme proti Němcům v nevýhodě. Mají úplně vypravené, vším opatřené ústřední úřady, které prostě převzali, poněvadž jsme tomu nechtěli nebo nedovedli zabrániti. Mají úplně vybudovaný aparát správní, v němž jest úředníků tolik, že jich mohou mnoho pověřiti agitací pro své účely. My své ústřední úřady v Praze a pak podřízené úřady na Slovensku musíme teprve pracně tvořiti. Nemáme namnoze lidí dostatek. V tom jsme za Němci pozadu. Kdyby svět se štítil boje starými metodami, byli by opět Němci v nevýhodě, že převzali osobní inventář starého Rakouska. My jsme jej převzíti nemusili. Bohužel, svět se dosud

příliš nezměnil. Musíme tedy překonávat zlo nepřátel co nejúčinněji. Chraňme se však při tom vnitřní korupce. Tu nelze tak snadno vymýtiti, jakmile se jednou zakořenila. Převzali jsme však leccos, co staré Rakousko nebo čtyři léta světové války nakazily tímto jedem. Pamatujme, že jako národ malý udržíme se a zachováme svou svobodu, jen když celé naše tělo bude zdravé. Znamená-li již náš vstup mezi svobodné národy pro nás nový život, rozpomeňme se na svou minulost a pamatujme, že ještě jednou můžeme ideově znamenati velmi mnoho, že my se můžeme státi duševními vůdci malých národů, jimž bude snad ještě mnohý těžký boj prodělati, nebude-li svaz národů ovládán duchem doby, kterou válka měla překonati. Boj proti všem starým metodám mezistátních vztahů a zbraním potajmu tu užívaným bude tu jedním z hlavních úkolů. Velcí národové nás v tom jistě pochopí. —*er.*

Likvidace.

Píše dr. František Müller.

Světové dějiny neznají od dob zániku východořímské říše, který nadešel za přibližně analogických okolností, převratu podobného konci rakousko-uherského mocnářství. Že by se byla celá velká říše, nebyvši dobyta vítězným nepřítelem, shroutila sama o sobě, má v světové historii analogii jedině v turecké říši, nástupkyni Byzance, ovšem s tou odchylkou, že rozklad celku ve své ethnografické součásti se dál povlovně.

Ty pohnuté, příkré a zdánlivě chaotické peripetie dějinného vývoje na Balkáně od pádu Byzance přes episodu Islamu byly vlastně likvidací, za které si příroda pomáhala vlastní silou hojit rány násilného převratu a ulehčovat vzklíčení dalšího nového života.

Dnešní doba a její lidé však nemohou a nechtějí vyčkávat účinků tak vlekl'ých metod přírodního léčení. Oni zasahují uměle, aby se kontinuita, kde jest vitální, zachovala, a přechody, kde narážíme na nekrotická residua, s racionelní rázností zkrátily.

V té úvaze tkví resona státní akce likvidační, již zahajují národové na území zaniklého mocnářství procitnuvší k samostatnému státnímu životu.

Stát jest živý organismus a nikoliv jen technický mechanismus, který se dá inventarisovat a pak buď in natura rozložit aneb reluován peněžní hodnotou mezi podílníky rozdělit.

Z toho vysvítá, že likvidační akce státu se musí brát předem za hledisky politicky, sociálně a ekonomicky vyššími, nežli vyplývají z komerčních usancí pro likvidace mas hospodářských podniků neb majetkových celků, nemajících nad svou peněžní hodnotu dalšího významu. Účelná likvidace státu má býti nejenom rozlukou, nýbrž zároveň přerodem.

Organismus státu neodumírá se státní mocí, v organismu tom působí dále celý systém refleksních sil, které tvoří kontinuitu právní a zájmovou pro obyvatelstvo a jeho veškeré instituce, stát a jeho moc přežívajíce.

Jsouť ve světě vztahy sociální a hospodářské, které, jak nás denní zkušenosti a potřeby poučují, přesahují daleko teritoriální meze jednotlivých států a jsou vlastně svrchovanější nežli jednotlivý stát sám. Vždyť i v životě jednotlivcově se naskytují vztahy ke statkům a druhým osobám, jež přetrvávají eksistenci individua a které právnická věda tak výstižně formuluje v pozůstalosti jako souvisící jednotě, fiktivně svého fysického nositele dále representující (hereditas iacens).

Těchto imponderabilií musí vskutku velkým sloheм založená likvidace státu předem dbáti, jelikož přes všechnu elementárnost rozvratu mezi funkcemi starého státu a funkcemi států nových nesmí nastati vacuum. V této úvaze koření (zásadně správný) projekt, který byl svého času přetřásán, aby se ustavil pro přechodní dobu mezistátní likvidační kabinet, jenž by byl měl pro dosah výlučně likvidačních záležitostí kompetenci dispositivní a eksekutivní.

Tento projekt se neuskutečnil, poněvadž se jednotlivé národy rychleji formálně osamostatnily, než se s počátku očekávalo a tím odpadla možnost organisací, třebas i jen fiktivně společných. Podle dočasného vývoje poměrů spočívají odpovídající funkce a starosti o státopolitickou kontinuitu nyní v likvidujících kolegiích plnomocníků (vyslanců), mezistátních likvidátorů a likvidačních komisí při jednotlivých ústřednách, tedy v momentu porad a dohody. Při zájmové spojitosti mezistátní možno očekávat, že námi naznačené požadavky kontinuity státní biologie dojdou ve všech za účelem porad ustavených sborech náležité pozornosti, a že tak docílené zásadně správné direktivy budou v eksekutivní technice na prospěch našeho samostatného státu důsledně prováděny.

Jako praktický výsledek rozpřádaných úvah resumujeme požadavek, aby hlavně rozluka administrativy jak po stránce institutivní (administrativní aparát) tak po stránce funkční (výkonnost a výkony tohoto aparátu) se dála v zájmu neotřeseného veřejného pořádku vnitřního a na venek. První, politicky nejchoulostivější a časově nejnutnější akt likvidace, — který se jeví více jako přerod, než jako rozluka — budiž tedy proveden orgány od-

borně povolanými, ve všech oborech a úkonech veřejné správy naprosto rutinovanými.

Pro dosah správy československého státu můžeme s uspokojením konstatovat, že likvidace administrativy spočívá v osvědčených rukou odborníckých, a že následkem toho věcně postupuje. Naše organisace sloužila ostatním novým státům — už jako časově první — za vzor a její zásadní systematika byla i mezistátní organisací najmě pro činnost mezinárodní komise likvidátorů adoptována. Zevrubnější organisační data ponechávám rozboru ve zvláštní stati tohoto eksposé.

Na podkladě zásad mezinárodního práva a mezinárodní prakse o kontinuitě objektivního práva (zákony a jiné právní normy meritální a procesuální), a subjektivních práv (individuální oprávnění a povinnosti) až do jich změny příslušnou autoritou nového státního řádu, platí po rozumu všeobecných úvah, akčního programu a jednacího řádu, na nichž se komise českých likvidatorů jako representantů veškerých ústředen civilní státní správy se zmocněncem československé republiky ve Vídni v čele jednohlasně usnesla, určitá pravidla pro likvidaci státní administrativy. Detail těchto pravidel jako čistě administrativně-technický širší veřejnost asi nezajímá. Pravidla ta musí zajistit přesun úředního personálu a administrativního aparátu věcného (spisy a ostatní pomůcky) z rámce ústředí do nových kádrů naší vlastní státní správy a odpovídají podle toho platnému kompleksu ústavních a administrativních norem a tradic.

Vedle likvidace administrativy, časovými rozměry a populárním zájmem ji předstihujíc, přichází likvidace majetková, rozluka státního majetku v úvahu. Při tom pojímáme stát v nejširším slova smyslu daném složitou ústavoprávní konstrukcí bývalého mocnářství rakousko-uherského.

Při této akci dlužno dbáti předem zásady, že právním nástupcem (po rozumu universální sukcese) zaniklé státoprávní a mezinárodní jednoty není z nových, na území staré monarchie povstalých států sám o sobě ani jeden. Povstalyť všechny jako zcela nové státoprávně a mezinárodně rovnocenné subjekty, jimž dlužno cestou dohody a smluv upraviti otázku vzájemné likvidace. Jednostranná opatření — buďtež formy jakékoliv — učiněná vůči likvidaci jednotlivým novým státem o vlastní újmě nemají pro ostatní státy rázu závaznosti a jsou tedy jenom fakta, nikoliv

základem práv a nebo prejudikátem. To platí najmě o zákonem osvojené funkci Německo-Rakouska jako »Treuhänder«.

Rozluka majetková jest právně a hospodářsky odůvodněna úvahou, že do likvidace spadající masa byla jak po stránce správní tak po stránce majetkové pořízena a udržována společným nákladem všech národů, kteří nyní na území zaniklé jednoty budují svoje samostatné státy.

Likvidační akce majetková jest co do rozsahu věcného nepřehledná, co do technického provedení svrchovaně složitá, a bude právnicky i politicky ve svých různých fásích nad jiné sporna.

Už zásadní zahájení technických prací likvidační akce vyžaduje jako pevné předpoklady úplnou jistotu o státním území toho kterého z nových států a stanovení určitého dílčího klíče, jelikož se tím bude řídit míra a stupeň likvidačních nároků po stránce aktivní i pasivní.

Zmíněné operační předpoklady, alespoň pokud jde o hranice státního území, nám poskytne teprvé mírová konference, o klíči by mohla být snad docílena předchozí dohoda súčastněných vlád.

Očividné obtíže celé akce, která se po léta povleče (už technické práce úplné inventarisace veškerého státního majetku budou vyžadovat dobu několika měsíců) a bude spojena s takovým nákladem, že značnou část aktivní masy pohltí, nutkají ku principiální otázce, nebylo-li by ekonomicky a takticky účelnějším celé likvidační procedury nechat, a zaujmout stanovisko, že nečiníme nároků na aktiva z centrální likvidační masy, ale že za to nepřevezmeme z její pasiv ničeho anebo jen určitou opatrnou kvotu (ku př. část starých předválečných státních dluhů).

Podle mého soudu nesmíme nazírat na likvidační akci jen s hlediska kupeckého likvidatora, nýbrž musíme se postavit na vyšší stanovisko národního hospodářství ve svém státě. A tu se mi zdá, že z aktiv likvidační masy naše národní hospodářství nedozná tak positivní a vydatné vzpruhy jako nesporně z ohromných pasiv této masy dozná zatížení, jež po dlouhá desítiletí bude celou naši ekonomii privátní i státní ochromovat.

K tomu se druží další úvaha, že z aktiv likvidační masy na nás pro rata připadající obnosy, — pokud se rozluka nebude konat in natura — by nám mohly být vypláceny bezcennou papírovou měnou, co by naše samostatné hospodářství jenom dále zatěžovalo.

Jsem si plně vědom pronikavých dalekosáhlých dusledků podobného rozhodnutí, najmě pokud jde o velko- i malokapitalistické zájmy majitelů válečných půjček. Myslím však, že zájmům malých lidí a blahodárných ústavů by se dalo vyhovět lacinější, časově omezenou podpůrnou akcí státu.

Právnicky a politicky se dá stanovisko naší negace vůči státním dluhům válečným, jako hlavnímu representantu pasiv likvidační masy odůvodnit tím, že válečné úvěrní operace byly podnikány po většině cestou protiústavní a jsou tedy nezávazny, a že politicky bylo použito valuty z těchto operací ku válce vedené proti vitálním zájmům českého národa, který byl uznán dohodou za moc po jejím boku válčící a že konečně podle vítězného konce války máme spíše nárok na náhradu škod, nežli povinnost nésti pro rata válečná břemena strany poražené.

Jelikož však i tuto otázku zodpoví i mírová konference, nejspíše také se zřetelem k tomu, bude-li Německo-Rakousko po svém přání připojeno k Německu čili nic, dlužno pracovat i s opačnou odpovědí anebo s jistými modifikacemi oportunity a zájmových kompromisů.

Rozhodně však jest naší povinností upozornit na veškeré možné eventuality a již v této souvislosti zdůraznit, že jest nutno, obdržet autentické direktivy, zda a kdy se má likvidace konat in natura či reluováním případných hodnot penězi a pak jakých směrnic má dbát odhad likvidovaných předmětů a ve které měně se mají vyplácet ty které kvoty.

Stavíme-li se nyní na stanovisko, že se likvidační akce v celém technickém rozsahu — jak se podle zevních aspektů pravdě podobá — konati bude, naskytuje se nám předem kardinální otázka, má-li se likvidace omezit po stránce majetkové, — jak to právem provádíme při likvidaci administrativy — jenom na hodnoty centrálních institucí bývalého soustátí, aneb má-li likvidační akce zahrnovat veškerý majetek soustátí bez rozdílu, kde se nalézá a jakým účelům slouží, tedy i veškerý erární majetek teritoriální a lokální.

Názory o tom se dosud zásadně rozcházejí, a každá z obou variací má své zastance a své pro i kontra. Já zastávám se svými přívrženci důsledně a rozhodně stanovisko, aby likvidační akce se omezila jedině na hodnoty institucí centrálních. Myslím, že můj názor odpovídá státním rozvratem danému stavu věcí a hospodářské oportunitě s hlediska československého státu.

Jenom centrální neksus a jeho instituvní eksponenti (dvůr, společné rakousko-uherské a státní rakouské centrály) převratem zanikly, a není pro ně v nové ústavní situaci místa a titulu, tedy jsou jen ony předmětem likvidace jako hodnoty pozůstalostní neb derelinkvované. Ony byly pořízeny a vydržovány společným nákladem a sloužily jako společná ústředí společným účelům. Rozluka, která by se dotýkala i teritoriálních a lokálních institucí a jich hodnot, by rozvrátila orgánismus a funkce celého správního aparátu a života, jichž nedotknutelnost jest vitálním požadavkem veřejného pořádku v nových státech.

Po stránce hospodářsko-politické oportunity si musíme uvědomit, že české země byly ve starém soustátí vždycky a převahou jedině aktivní. Co v našich zemích bylo pořízeno erárním nákladem, bylo zajisté z našich peněz úplně zaplaceno, a bylo by pošetilostí, kdybychom se o tyto investice a jiné teritoriální a lokální hodnoty s ostatními faktory měli dodatečně soudit neb dokonce — při nevýhodnosti dosud neznámého klíče — dělit a tím se snad stát dříve pasivním faktorům na úkor celého našeho hospodářství do budoucna poplatnými.

My požadujeme — jest to vlastně jen revindikace — onu kvotu, která z našich příspěvků, z našich sil plynula do investicí nyní bezpředmětných institucí centrálních. Investice v našich zemích jsou zcela našim nesporným majetkem a odpovídají při čelném postavení, které naše země již dříve v kultuře, hospodářství a politice bývalého soustátí zaujímaly, také přibližně zájmové kvotě teritoriální. Že z našich zdrojů plynuly prostředky na trvalé investice teritoriálního i lokálního rázu i do jiných zemí, jest tak notorické, jako jest téměř jisto, že z těch zemí pro sebe asi pramálo aktiv vylikvidujeme.

Mimo to uvažujme technickou komplikovanost a nákladnost takové obsáhlé detailované likvidace, která by se zajisté po desítiletí vlekla a veřejnému mínění dodávala vděčný materiál pro politickou kritiku. Co by ku př. říkaly naše obce, které v horlivé národní obětavosti postavily eráru nádherné budovy, aby dosáhly postátnění té neb oné školy, kdyby se tak investované hodnoty měly vzájemně likvidovat a kdyby sumy z likvidace přesahovaly kvotu klíčovou a plynuly ze země?

Co by říkal celý národ, kdyby náhodou erární památky dějinné, kulturní a umělecké, — představující nedocenitelná bohe-

mica — si musil poznovu zaplatiti, aby je in natura ve své vlasti mohl udržet?

A co by říkala naše státní správa, kdyby teritoriální a lokální hodnoty erární šly nad kvotu našeho likvidačního nároku a my je měli splácet ve vlastní neb jiné lepší měně státům konkurenčním?

Argumenty a návrhy tohoto druhu by se daly rozpřádat do nedozírna. Nechtěje být dále rozvláčným, resumuji, co jsem svrchu uvedl, že podle mého náhledu majetková likvidace má se obírat jenom hodnotami naznačených ústředí a nikoli státním statkem a jměním teritoriálního a lokálního rázu.

Odpověď na tuto spornou otázku a tím přesnou direktivu pro další praktický postup očekáváme od příslušných činitelů vlády.

Obracíme-li nyní svou pozornost k objektu majetkové likvidace, nesmíme přehlížet, že se tento roztříďuje, — abychom se vyvarovali zmatků a nedůsledností — ve tři kategorie, a to:

1. v majetek (v nejširším slova smyslu aktivní i pasivní) normálního ústavoprávního organismu zaniklého soustátí;

2. v majetek mimořádného, válkou vzniklého a jejím účelům slouživšího organismu representovaného v rámci věcné demobilisace a

3. v majetek výminečného organismu vzniklého imperativním přizpůsobením národního hospodářství požadavkům doby válečné, a representovaného v rámci tak zvaného válečného a přechodného hospodářství.

Co se týče první kategorie, která tvoří předmět likvidační akce katexochen a vedle které obě druhé kategorie jsou vlastně jen speciálnostmi reflektivní povahy, zahrnuje tato v sobě soubor všech předmětů, hodnot, práv a závazků, jež představovaly administrativní a ekonomickou jednotnost zaniklého státu rakouského jako takového a jako člena bývalého dualismu, včetně dotyčných vztahů k okupovaným, později anektovaným zemím Bosně a Hercegovině a k majetku bývalého společného dvoru do likvidace náležejícího.

Zevrubná inventarisace a úplná likvidace majetková této kategorie se bude vztahovat na veškerý majetek movitý i nemovitý:

a) c. a k. dvoru, dvorního eráru (pokud nejde o soukromé neb alodiální jmění členů císařské rodiny) a dvorních úřadů

i fondů, jako jsou na př. zámky, budovy jiné, latifundie, podniky, divadla, sbírky — dvorní musea, knihovny — pokladovny, zařízení, nábytky, šperky, umělecké předměty, gobeliny atd. Rozumí se samo sebou, že se musejí započítat i pasiva dvorního majetku, a že k pasivům náleží povinnost péče o systemisované zaopatření zřízenectva;

b) bývalého c. a k. eráru a bývalých c. a k. centrálních úřadů a jich pobočných ústavů centrálních. Sem spadá veškerý movitý i nemovitý majetek c. a k. zahraniční správy, najmě různých diplomatických a konsulárních zastoupení v cizině, majetek vojenské správy společné, inklusive námořní správy, majetek společného ministerstva financí a společného účetního dvoru. Zde třeba podotknouti, že se společné kdysi centrály udržují jako centrály v likvidaci, které se takřka autonomně likvidují a při tom starají o kontinuitu zbytku běžné správy.

Jmění ad a) a ad b) uvedených institucí jest svou ústavoprávní povahou zásadně společné a centrální, ať jest umístěno kdekoliv a bude rozdělováno podle klíče platného jednak pro rozluku z titulu dualismu (kvotový poměr), jednak pro rozluku mezi novými státy v mezích bývalé Cislajtanie. Náš stát má z titulu Slovenska podílnost vůči Uhrám zvláštní: jako superplus z nároku dualistického a jako částí na území bývalého uherského státu nově povstalý stát.

c) Majetek bývalého státu Rakouského (království a zemí na radě říšské zastoupených).

(Dokončení.)

Konservatismus, liberalismus a socialismus.

Napsal Dr. Jos. Macek.

I.

Před válkou se v Čechách naříkalo na roztříštěnost stran politických, a toužilo se po soustavě dvou stran, které by jasně vyslovovaly základní zásady politické; strana dočasně největší by vedla vládu a tím nesla odpovědnost, a kdyby voličstvo zklamala, odpykala by to v nejbližších volbách ztrátou své převahy. Roztříštěnost a z toho plynoucí slabost našich stran znemožňovala samostatnou politiku jedné strany, nutila ke kompromisům a tím snímala odpovědnost s jedné strany; když se akce podařila, tu každá ze stran účastněných si osobovala celou zásluhu; když se nepodařila, strkala celou vinu na »spojence«.

Strany se u nás tvořily dle celé řady kriterií, jako bylo stanovisko ke kulturnímu pokroku, k politickému postavení našeho národa, k právnímu postavení církve zejm. katolické, k sociální spravedlnosti, k soukromohospodářským zájmům určitých skupin obyvatelstva (agrárníci, »živnostníci«); toto rozvrstvení bylo ještě zkomplikováno taktikou, jakou určitá strana zaujala k rakouské vládě vůbec, anebo aspoň k některé, a konečně osobními záležitostmi vůdců. Náš politický život byl opravdu jako prales, v němž rostlo všechno možné vedle sebe, pod sebou, skrze sebe, ze sebe a na sobě, že nebylo divu, když se mnohým a mnohým nechtělo do té houštiny.

Dnes se zdá, že světová válka a světový mír důkladně náš politický prales promýtí. Již dnes můžeme zjistiti, že několik politických kriterií odpadlo osamostatněním československého národa a pádem feudálně monarchické moci rakouské. S velkým zadostučiněním může bývalá strana státoprávně pokroková říci, že její program je uskutečněn nejen zevně, ale i vnitřně. v ústavě

i přesvědčení celého národa. Ale to znamená také konec této strany, jako skupiny uvnitř celku. Rovněž kriterion demokracie pozbylo na své stranotvorné síle. Je pravda, že ještě mnoho schází k tomu, abychom byli všichni proniknuti demokratismem. Jenže hlavním účelem politické strany je přetvářet právní řád, jenž je právě výrazem politických poměrů včerejších a dnešních. Náš právní řád se přetvořuje směrem k demokracii téměř bez odporu v prozatímním zastupitelstvu naší republiky. To znamená, že žádná strana si netroufá vystupovati nedemokraticky, i když jisté zbytky nedemokratismu ještě vykazuje, a snad se nemusíme obávati, že by z voleb na nejširším demokratickém základě vyšlo nedemokratické zastupitelstvo.

Není potřeba se šířiti o tom, jak velice pozbyla na stranotvorné síle národnost; o české národnosti se to snad uzná všeobecně, o národnostech menšinových se to pravděpodobně uzná také, až se vžije nová, spravedlivá správa záležitostí jejich. V přechodné době Němci a Maďaři trpce ponesou ztrátu výsad, které jim poskytovalo Rakousko-Uhersko, budou si připadat utlačovanými, a proto budou ve svých politických programech zdůrazňovat národnost dle toho, jak která skupina uvnitř těchto menšinových národností byla dříve účastna na národnostním útlaku Čechoslováků. Lze očekávati, že němečtí dělníci nejdříve pochopí, že nová jejich situace není nebezpečná jejich národnosti. Budou se vzdělávati německy jako dřív, budou na svých schůzích mluvit německy jako dřív, svých nároků budou před úřadem dobývat svým jazykem jako dřív — proč by je tedy národnost dělila od ostatních dělníků programově? (Rozumí se, že se vyskytnou případy disharmonie v konkretních otázkách, ale ty nemohou míti zásadního významu.) — Docela nepochopitelnou by zůstala rozdvojenost československých socialistů na české a československé! Byl by to anachronismus tak zřejmý, že by i nejširší masy zpozorovaly, že při něm neběží o věc, nýbrž o osoby — a spojily by se bez ohledu na »osoby«, jak už také namnoze začaly.

Politicky privilegovanému postavení církve katolické je odzvoněno. Formální provedení rovnosti mezi církvemi je otázkou krátké doby. Náboženství se už stává věcí ryze soukromou, a není obavy, že by se vytvořily skupiny, které by do svého politického programu daly nějakou státní církev. Církevní příslušnost (kterou většina lidí stotožňuje s náboženstvím) přestane býti politickým dělidlem ještě snáze nežli národnost.

Jak patrno, celá řada barikád, jimiž náš národ byl rozdělen na vzájemně se potírající šiky, padá, ba zcela mizí. Příslušníci »nepřátelských táborů« (dnes řekneme k tomu: sit venia verbo!) se potkávají pod prapory stejných barev, jež vlají na soukromých domech i radnicích, na školách i kostelích, na dělnických spolkových domech jako na továrnách.

Přehrady padají, zástupy se prostupují. Nastane chaos — nějaký život beze stran? Sociologové ukázali, že život politického celku se nemůže projeviti jinak, nežli stranami. Kde je život, jsou strany, kde není stran, není života. A tak i u nás: Nenastává chaos, nýbrž přeskupování po vyhrané bitvě. Nadchází velké i t i o i n p a r t e s, rozestupování v nové strany.

Občané si uvědomují, co už je nedělí, a počínají soustřeďovati svou pozornost na to, co je dělí — co je ještě dělí a co je počíná dělit! Tak jako se sešli mnozí nepřátelé, tak se rozejdou nejedni přátelé.

A jest už vidět obrysy nových útvarů.

II.

Každý vzdělaný člověk zná ať z všeobecných dějin politických, ať z filosofie (etiky), ať z politické ekonomie jisté zásady obecné, vysoko abstrahované, jejichž použití nebo odmítnutí lze zjistiti v každém zásahu politickém. Z nich se nám zdají nejdůležitějšími tři: 1. zásada nabytých práv, 2. zásada osobní svobody (a tudíž osobní odpovědnosti), a 3. zásada vzájemnosti (solidarity a mutuality) a tudíž kolektivní odpovědnosti.

Na těchto třech politických zásadách stojí v každém politickém celku tři politické směry, zpravidla vyhraněné v politické strany. (Že stran může býti více vybudováno různými výklady a kombinacemi oněch idejí, to dokazuje minulost i současnost. — Na idei jednoho boha bylo vybudováno více než jedno náboženství; kombinace jednobožství s mnohobožstvím jsou přečetné.)

Uvažujme krátce o principu »nabytých práv«, zásadě konservativní.

V každé soustavě právní, jakou si obrazotvornost naše dovede představiti, budou se u r č i t á práva nabývat a má-li jich nabývání míti smysl, budou se získaná práva respektovat. Právní soustavy se lišily a budou lišit v tom, k t e r á práva se dle nich

smějí získávat, a jak dalece jsou respektována. Byly u nás právní soustavy, které dovolovaly nabývati práva (na př. nad člověkem, nad manželkou a dětmi, nad jměním dle dnešního názoru »cizím«), jakých dnešní soustava právní nabývati nedovoluje. Změnil se také způsob, jakým se určitá práva (ještě dnes nabývatelná) respektují. (Zřejmě se mění právní poměr dětí k rodičům, o děti řádně nepečujícím; mění se právo dědické na př. »pojem« odúmrti atd.)

V jakém smyslu se užívá zásady nabytých práv jakožto stranotvorného principu? Zřejmě nelze této zásady k utvoření politické strany a k vedení politické akce užíti dříve, dokud se jí nedá obsah: nabytí (nebo udržení) určitého práva, vynucení určitého způsobu šetření toho práva. Neboť — jak už řečeno — v tom se občané rozcházeli, rozcházejí a budou rozcházeti: čeho a jak se má nabývat, a ne v tom, že se vůbec má dovoliti nabývání nějakých práv. A v tom je největší klam (zpravidla úmyslný), že strana hájící určitého práva (na př. k velkostatku, rodový privilej a p.), prospěšného jejím příslušníkům, vyhlašuje, že hájí právní ideje, za kterou se samozřejmě staví skoro každý člověk.

Právní názory se mění s mravními názory, s názory na přírodu, s technickým pokrokem, s organisací uspokojování potřeb (hospodářským řádem) — a jak se všechny ty příčiny a následky kultury jmenují. A tak se neustále mění přesvědčení, kterých práv se smí nabývati, a jak mají býti respektována. Konservativci nazýváme ty, kteří usilují o to, aby ještě zítra a pozítří se smělo nabývati práv, která už dnešek nechce uznávati, a aby byla respektována způsobem, který se dnes odsuzuje. Nemáme dnes konservativců, kteří by chtěli, aby bylo zavedeno starodávné otroctví a poddanství, ius vitae necisque nad manželkou a dětmi, ale máme konservativce, kteří hájí soukromého vlastnictví k půdě v neomezeném rozsahu, kteří hájí zásady »být pánem v domě« pro zaměstnavatele a p. Obsah konservativní politiky se mění — a s ním se mění konservativci.

Čítáme, že i konservatismus má svoji funkci ve společenském životě: že je protijedem vášnivému novotářství, že hájí zásady pozvolného vývoje, že varuje před skoky do tmy a pod. Podle toho by byla filosofií konservatismu hluboká skepse (mravní). Je tomu tak ve skutečnosti? Odporují konservativci novotám

důvodem, že nevíme, co je dobré, celku prospěšné? Daleko jsou od toho! »Nabytými právy« se ohánějí! Žádný filosofický relativismus, žádný smysl pro vývoj! Dáme-li dobrý pozor na jejich řeči o vývoji, poznáme, že oni velebí vývoj jen po onu fási, kterou právě chtějí konservovat. Změna této fáse — to není vývoj, nýbrž novarum rerum cupiditas, revoluce. Nikoli etická skepse, nýbrž sobectví těch, kdo dosavadním stavem jsou šťastni — to je filosofie konservatismu jako strany. Nejhouževnatějšími konservativci nejsou rozpačití filosofové, nýbrž lidé majetkově velmi interesovaní na dosavadním řádě.

III.

Společenská soustava na principu osobní svobody a vlastní odpovědnosti vybudovaná — toť pojem ryzího liberalismu. Tato soustava není protějškem konservatismu, nýbrž despotismu, feudalismu a všech soustav oligarchických, ba vůbec všech soustav »panování«. Negativně určen, jest liberalismus soustavou potírající všechna společenská privilegia. Hlásá, že je nespravedlností každé »právo«, jež není zaslouženo vlastní zásluhou toho, kdo je má. K »nabytým právům« se tudíž liberál staví kriticky: Zač jsou nabyta? Jaké povinnosti jsou s nimi spojeny? — Tahle otázka je ovšem velmi nepříjemná feudálním konservativcům i církevním hierarchům, neboť mají odpovědět mravním důvodem, ač oni chtějí odpovídati začasté pouhým faktem, opřeným o nějaké p r o m l č e n í libovolného činu. (Tomu právě s oblibou říkají nabyté právo.)

Hledáme-li ústřední ideu, osu liberální soustavy, pozorujeme, že je to úsilí po spravedlnosti. Spravedlnost je tu chápána jako poměr ekvivalence mezi zásluhou a odplatou. Toho vyrovnání zásluhy a odplaty doufá liberál dosíci tím, že se uvolní všechny přirozené síly účastněné v dané situaci — jejich svobodná hra způsobí automaticky ono vyrovnání. Vrchnostenský rozum (neřku-li vůle!) nestačí na předepsání, kolik kdo zasluhuje — to se objeví na svobodném trhu pracovních výkonů i hmotných statků. Dejte lidem volnost, aby dělali, co chtějí, aby kupovali, kde chtějí, a prodávali, kam chtějí. Dbejte jen, aby jeden nebránil druhému v rovném užívání svobody (aby někdo nedělal druhému, co sám nechce, aby jemu bylo činěno) ... A nastane na světě spravedlnost, třebas ne rovnost. Pilní, chytří, silní

— zkrátka zdatní budou míti víc, lenoši, hlupáci, nedochůdčata míň anebo nic: to je přírodní řád, jehož tvrdost se snad může mírnit lidumilstvím, ale nemůže být odstraněna jinačím řádem, neboť ten by nebyl spravedlivý. Co kdo ve svobodné soutěži získá, toho zasluhuje. (Jestliže kdo považuje něčí zisk za přemrštěný, jest mu volno koupiti si věc odjinud, anebo dělati výnosné dílo k vlastnímu prospěchu.) Nebylo by spravedlivé žádati pro kohokoliv podíl na zisku, jehož někdo ve svobodné soutěži dosáhl. Naproti tomu nebylo by spravedlivé, aby kdo ztrátu, v soutěži utrpěnou, odstrkoval na jiného nebo na jiné proti jejich vůli. Každý ať je svoboden, ale ať každý odpovídá sám za své činy, za jejich příjemné i nepříjemné následky. Ty jsou spravedlivou jeho odplatou.

Zdá se nám, že toto chápání spravedlnosti, automaticky se uskutečňující v živlu svobody, je charakteristickou ideou liberalismu. Touto ideou spravedlnosti byli nadšeni velcí duchové nejen století osmnáctého a devatenáctého! Důsledná aplikace oné mravní zásady v hospodářské organisaci společnosti znamená totiž nastolení téměř téhož řádu hospodářského, o jaký usilují socialisté několika důležitých směrů. Zásada požívati jen úplaty přiměřené k vlastní zásluze přece není nic jiného nežli socialistické aksioma: netěžit z cizí práce (= zásluhy). Zdůrazňování soutěže jako živlu spravedlnosti přece je totéž jako socialistické odsuzování monopolů. Žádný důsledný liberál nemůže zastávati soukromého vlastnictví k půdě ve větším rozsahu, nežli kolik kdo dovede vlastní prací obdělati — neboť velkostatkářství je nejkrutější monopol, ani nemůže hájiti tak neomezeného vlastnictví k půdě, aby připustil soukromé obohacování pozemkovou rentou — neboť to je důchod bez zásluhy, vzniklý nedostatkem (nemožností) soutěže. Málo který socialista vyslovoval se tak příkře proti monopolistům obchodním, průmyslovým a pozemkovým jako Adam Smith, který pojal svým duchem liberální ideu v celé její hloubce.

Proto působí na člověka divně, když dnes politická strana hrozí se názvu strany liberální, ač její program znamená zásadní přijetí oné ideje spravedlnosti, z níž t. zv. škola liberální vyrůstá, i většiny jejích důsledků. Je pravda, že jest rozdíl mezi manchestrovstvím a sociálně politickým směrem, jaký u nás představuje strana státoprávně demokratická. Ale což není rozdíl ještě větší mezi Marxismem a syndikalismem anebo mezi Marxismem

a družstevním socialismem? A brání se syndikalista nebo družstevník názvu socialista?

V tom odmítání názvu liberál vidíme několik politických jevů: U velké části — snad většiny — dotčených stranníků je to prostě neuvědomělost, co je liberalismus; je to stotožňování oné velkolepé soustavy hospodářské s její zrůdou kapitalistickou. U vůdců a agitátorů strany nerozhoduje snad pro odmítání názvu »liberál« vlastní jejich nevědomost jako spíše strach z nevědomosti a z předsudků davů, které nelze přitahovati učením, nýbrž hesly a názvy. Pod starou firmou se udělal úpadek, protože se odběratelům dodávalo špatné zboží a oni odpadli. Teď je sice nové lepší zboží, ale k zažehnání nedůvěry dlužno ještě změnit firmu.

Že liberalismus je u nás tak nepochopeným a zdiskreditovaným směrem, že liberálové si musí vypůjčovati sociálněpolitické a jiné vignetky na svoje liberální zásady, to je vinou našich liberálů samých. Nestarali se o to, aby lid poznal principy liberální v jejich ryzosti, a aby rozeznával mezi nimi a určitou liberální soustavou (u nás nejen manchestrovstvím, ale hlavně cechovnickým živnostníkováním). U nás průměrný socialista ví, že je několik směrů socialistických, ale kolik stoupenců liberální strany ví, že jsou rozdíly mezi liberálem a liberálem? Marxismus je dnes aspoň tak zdiskreditován jako manchestrovství. Liberální politikové se k vůli zdiskreditovanému manchestrovství zříkají liberalismu (názvu!), socialisty ovšem dosud nenapadlo k vůli opouštěnému a opuštěnému marxismu zříkati se názvu socialista.

Zdá se nám, že tento strach ze slova nezachrání stranu liberální, nepospíší-li sobě její vůdcové, aby občanům-voličům ujasnili rozdíly mezi liberalismem a socialismem, a nepřesvědčí-li ovšem své posluchače, že soustava liberální je lepší než socialistická.

IV.

Jakou pak ústřední ideu mají programy socialistické? Co je jádrem socialismu?

U mnohých a mnohých lidí značí ještě socialismus plán na rozdělení lupu, který provedou jakési temné živly na zámožných lidech, zbohatlých svou prací. Už jsme myslili, že tato karikatura patří politické historii, ale není tomu tak; shledáváme se s ní i u t. zv. vzdělaných lidí, kteří se namnoze teprve teď učí politicky

myslit. Několikrát se stalo pisateli těchto řádků, že když vysvětlil středoškolsky vzdělanému občanu podstatu socialismu, zvolal tento překvapen: A to jsem já taky socialista! Někdy v tom zvolání byl ještě ostych (do jaké společnosti se to hlásí!) — ale většinou radost (že ti socialisté nejsou tak špatní a strašní lidé).

Východisko socialistů je totéž jako liberálů: Spravedlnost! Někteří socialisté přijímají tentýž pojem spravedlnosti (každému zaručiti odměnu přiměřenou jeho zásluze), který shora ve spojení se zásadou svobody byl označen jako základ soustavy liberální. Tito socialisté se rozcházejí s většinou liberálů v tom, že tvrdí: K dosažení tohoto stavu spravedlivé odplaty nestačí ten způsob soutěže, který dnes se nazývá volná soutěž, neboť dnešní soutěž ve skutečnosti není volná: »Směti« (po právu) něco vyráběti je mi málo platné, když ve skutečnosti to vyrábět nemohu. Staré »nesměti« a nové »směti, ale nemoci« má pro postiženého docela stejnou hodnotu. Socialisté, kteří vycházejí z uvedené zásady spravedlnosti, žádají proto více než rovné p r á v o vyráběti, resp. vydělávati (s kterým se spokojuje většina liberálů), žádají totiž takové hospodářské podmínky (takový hospodářský řád), v němž by všichni lidé měli rovnou m o ž n o s t vyráběti, resp. vydělávati.

Někteří socialisté se domnívají, že by tato možnost zde byla, když by všechnu výrobu, oběh a distribuci prováděl stát. Stát (= souhrn občanstva) by byl jediným zaměstnavatelem a zaměstnancem. Ústavou by byla zaručena nejen rovnost před právem, ale také před prací. Ústavou (a celým ostatním právním řádem) by bylo znemožněno, aby se tvořil pro někoho nezasloužený důchod.

Jiní socialisté se domnívají, že ona hospodářská rovnost zde bude, když se zruší všechny právní (trvalé) monopoly a když sociálně důležité monopoly přirozené budou zveřejněny.

Tento směr socialismu není proti soukromému podnikání, ač je proti vykořisťování člověka člověkem. Nápravu dnešního stavu vidí ve zveřejnění veškeré půdy, nerostného bohatství, komunikací, léčivých zřídel; poněvadž i velké podniky průmyslové mají přirozený (= nikoli právním předpisem zřízený) monopol — podobně jako komunikace, žádá tento směr zveřejnění anebo aspoň tuhé podřízení takových podniků pod veřejnou moc. Jinak pro formu podniku nemá tento směr jediné šablony. Vychází

z předpokladu, že podnikatelský zisk je z části pracovním výtěžkem všech v podniku účastněných lidí, z části odměnou za nesení podnikového risika; dále předpokládá, že dosavadní distribuce se asi nezmění z vůle těch, kteří z ní mají prospěch. A z toho vyvozuje politickou radu, aby všichni ti, kdo jsou soukromopodnikatelským ziskem obíráni, sami si pomohli tím, že sdruží a družstevně povedou podnik, jehož potřebují. Mezi podniky takto vzniklými může trvati konkurence anebo dohoda. Konkurence mezi nimi nemůže býti tak dravá, aby vedla k ubíjení, a dohoda nemůže vésti k monopolní posici (nějakého kartelu), neboť nesmíme zapomínati na to, že v této soustavě není zatarasen přístup k půdě, není libovolně zdražováno uhlí a rudy a omezována výroba v důležitých odborech dle soukromého zájmu jednotlivců. Ovšem člověk nemusí býti odborníkem, aby pochopil, jaké obrovské správní úkoly (vlastně ještě otázky) obsahuje socialismus. Dobře řekl president Masaryk ve svém prvním poselství, že ruští bolševici ztroskotali právě na administrativě.

Jsou však socialistické směry, které mají jinou představu o spravedlnosti, nežli je ta, kterou jsme shora uvedli. Známo jest heslo: K a ž d é m u d l e j e h o p o t ř e b! Tedy ne dle zásluhy! — Dodati dlužno ihned, že i tento směr předpokládá všeobecnou práci, (jak ji chce dosíci — to jest právě jeho otázkou). — Koho zarazí uvedené heslo, ať si uvědomí, že se dle něho žije v každé pořádné rodině, ba že už dávno vniklo do mzdové soustavy veřejných úřadů (stupňování služného se stářím sloužícího), a že za války se dle něho musili řídit (a dobrovolně se řídili) přečetní soukromí podnikatelé, kteří dávali větší přídavky ženatým nežli svobodným zaměstnancům (ač pracovní zásluha jejich byla stejná), ještě větší těm, kteří měli rodinu, a tu byly přídavky zhruba odstupňovány dle počtu dětí. Táž zásada, ovšem dosti znetvořená, dávno platí při vyměřování pense dosloužívšímu úředníku, jeho vdově, a jeho dětem.

Tato vykřičená zásada »každému dle jeho potřeb« tedy je beze všeho v praksi přijímána, ba veřejným míněním už vynucována, ač je to základní zásada komunistická. —

Jest možno hájiti ještě jiného způsobu spravedlnosti: K a ž d é m u s t e j n ě (bez ohledu na jeho pracovní zásluhu a jeho potřeby). Člověka, který ji slyší ponejprv takto formulovánu, zarazí snad ještě více nežli předešlá zásada komunistická. A přece většina z nás ponejprv ji slyšela — z evangelia: Přirovnání o děl-

nících na vinici je přece vybudováno na této zásadě: Stejný plat při nestejné pracovní zásluze. Johna Ruskina nadchlo toto přirovnání k essayi »Tomu poslednímu«. —

Při úvaze o liberalismu jsme řekli, že jeho ústřední ideou jest jisté pojetí spravedlnosti, sloučené s myšlenkou svobody a osobní odpovědnosti.

Socialistické soustavy mají různé názory na spravedlnost. Co jim všem je společné, je zdůrazňování celku proti jednotlivci. Jednotlivec není tak svoboden, aby dle svého uznání směl dělat, čím druhému domněle neškodí. Jednotlivec nemůže nésti úplně odpovědnost za své činy, neboť všední zkušenost nás poučuje, že v dnešní soustavě dělby práce jsou nedozírné následky zdánlivě nepatrných činů. Tak na př. přepych není jen věcí osobní odpovědnosti, rovněž nějaká sabotáž v plynárně, falešná zpráva na burse a pod. Socialismus zdůrazňuje členské postavení člověka ve společnosti, ukazuje pravý toho smysl. Jestliže liberalismus posiloval posici jednotlivcovu tím, že jej osvobozoval ze závazků, pak na druhé straně oslaboval jeho posici tím, že mu upíral práv na součinnou pomoc druhých. Socialismus ukládá člověku víc povinností k druhým, ale poněvadž je ukládá všem a dle lidské možnosti stejně, neochuzuje je, nýbrž mění soukromé bohatství každého v jiný způsob.

Jest v povaze těchto soustav, že k liberální soustavě tíhnou lidé »soběstační«, jimž připadá, že druhého nepotřebují více, nežli on jich potřebuje. K socialismu upínají se naděje těch, kdo sami si připadají bezmocni v osamocenosti, ale kteří jsou si vědomi, že vzájemnou součinností dosáhnou vyšší mety nežli nejsilnější a nejchytřejší jednotlivec.

Liberální způsob myšlení může býti přirovnán k »hrdinskému« chápání dějin. Také opravdu mnozí velcí podnikatelé si připadají vojevůdci, kteří svádějí hospodářské bitvy a dělají hospodářské dějiny. Ale snad se dožijeme ještě toho obecného mínění, že tak jako svoje porážky neodnášejí sami, tak také o slávu svých vítězství se budou dělit se svými bezejmennými pomocníky.

Spravedlnost (zákonodárná).

Uvažuje JUDr. Ant. Klosse.

Příčinu povzdechu Tardeova, že všem zákonodárcům všech věků na mysli tanulo lepší právo, než mohli stvořiti, byla nejen touha po ideálu, jehož nelze dosáhnouti, nebo zřídka lze dosáhnouti v dílech a objevech i ostatních věd, nýbrž byla to podstata lidské bytosti samé a života, která bránila určení a kristalisaci vyššího práva.

I ve filosofii vyhledání oněch vyšších cílů, k nimž právo spěti má, jest obtížno, tím spíše pak v positivním právu. Úkol právní filosofie, jak na příklad jej uvádí Trakal, přivésti jednotlivce i společnost k nejvyšší míře dobra, jest velkou neznámou, nehledě ani k rozporu, jejž tato definice v sobě chová.

Také cesty a prostředky, jež by nás k onomu neznámému a mlhavému nejvyššímu dobru vedly (právo formální) nalézti není snadným úkolem.

Prostému člověku, ba i praktickému právníku, jemuž jest dobro konstantní zákonem danou veličinou, jeví se tento cíl jako absolutní nezměnitelná hodnota. Avšak vidíme, že zákony se mění během času, že pojmy, k jichž ochraně byly stvořeny, nejsou už uznávány za tak dobré nebo vysoké, aby byly zákonem chráněny, že pojem dobra se změnil. Kde tedy jest ono absolutní dobro, dobro nepodléhající změnám, platné od věků do věků? — cíl, který dle mínění D r t i n o v a,[1] středověkého člověka činil tak šťastným? Není toho dobra zde. »Mé království není z tohoto světa.« Avšak i onen stav středověku, jenž Drtinovi zdál se býti tak šťastným, vrhl své hluboké stíny právě v právu. Lze za to míti, že tak se dálo i pro ideu onoho absolutního dobra a pravdy, kterou středověký člověk zřel ve Z j e v e n í. Společnost touto myšlenkou ovládaná nejen že snažila se každého jedince učiniti účastným onoho

[1] Úvod do filosofie.

metafysického dobra, nýbrž pokládala vše, co tomu v cestu se stavělo, za těžké zlo, za zločin, jejž stůj co stůj jest třeba vypleniti. Pro tento obrovský rozpor mezi dobrem a zlem v jejich myslích vzniklo právo útrpné, rozkvetla inkvisice. Formálnímu právu tu obětován byl jednotlivec a možnost, že na mučidle octne se nevinný, byla zřetelem k cíli, jehož mělo býti dosaženo, nerozhodnou. Ostatně toto hodnocení není specialitou středověku. Když v 18. století mělo býti mučení odstraněno, a v Rakousku jeho zavržitelnost v hlavách zákonodárných byla plně uznána, vystoupil ve Španělsku renomovaný advokát, tuším, že v replice proti Beccariovi, jenž plamenně a široce obhajoval mučidla, odůvodňuje své hledisko zvlášť poukazem na to, kolikrát toto řízení vedlo k objevení zločinu.[1]

Abychom zůstali věrni pořadu historického vývoje, povšimněmež si, co z pojmu dobra zbylo ve filosofii, filosofii křesťanské nejbližší. Za takovou můžeme pokládati filosofii Kantovu. Jeho poučky o morálce jsou všeobecně známy, a žák jeho následovníka Wundta, Eisler spatřuje dobro v tom, co dle našeho cítění, nebo úsudku, jest schopno ukojiti tu kterou potřebu, a pokud se to uznává a schvaluje jako prostředek k dosažení účelu.

Relativnost, tvořící podstatu této definice, spíše zatemňuje pojem dobra, než by jej vysvětlovala.

Tu budiž podotknuto, že ve směru pátrání po dobru jest cíl právní filosofie nižší než jest cíl filosofie všeobecné, poněvadž právní filosofie hledá pouze jak upraviti poměry a snahy živých lidí za pozemského života. Tím také úkol právní filosofie v tomto směru byl by omezenější, než filosofie všeobecné. Avšak není snažší, neboť právní filosofie operuje ve své podstatě se živlem tak neklidným a měnivým, nad něhož proměnlivějšího není, se životem totiž. A tak tato relativnost, k níž jsme poukázali s hlediska všeobecné filosofie, není pociťována právní filosofií jako závada filosofická, nýbrž zří se v ní spíše okolnost, která plyne ze samého života lidského a společenského.

O radu, jak jí čeliti, utíkala se právní filosofie (i právo) k historii, v první řadě ovšem k právní, ano právo dle Durkheima jest krystalovanou formou života té které doby.

A to, co chtějí filosofové a zákonodárci nalézti z historie, vysvitne z těchto příkladů:

[1] Janet, Dějiny vědy politické. Přeložil Foustka.

Tichomořští ostrované, pokud byli odkázáni jen na vespolitý styk, pro nedostatečný výnos půdy, byli nuceni omezovati vzrůst obyvatelstva, aby nerostl nad zásobu potravin. Proto v zemích těch byly omezovány sňatky a favorisována prostituce, jež prohlášena za instituci posvátnou, a ženy se jí oddavší — i z nejlepších vrstev — byly kněžkami.[1]

Dnešní nauky, na př. národní hospodářství řeší týž problém (systém dvou dětí), a prostředky, jež volí, jsou tytéž, ač často jinak zastřeny. U Eskymáků z téhož důvodu starci byli usmrcováni, jinde, na př. ve starém věku historickém, ctěni. Tam důvodem byl nedostatek potravy, zde množství a hloubka vědomostí.

Žena, původně otrokyně, postavena na roveň zvířeti (kmeny africké), stoupá v hodnotě osobní, až dosahuje plné rovnocennosti s mužem.

A tak letmý pohled historií učí, jakoby skutečně lidstvo spělo k lepšímu a podává příklady stálého vzestupu. Avšak úsilí vypátrati příčinu působící tuto progresi k lepšímu tříštilo se i u historiků o samu podstatu jejich vědy. Historii jednak tvoří a i píše národ vítězný. Tím už dána předpojatost i při nestranném autoru — prameny k disposici jsou pravidelně dokumenty národa opojeného vítězstvím, prosadivšího s v o u kulturu.

Než, historik není automat, naopak člověk tvořící, vědec, mající cosi podobného s umělcem, č l o v ě k. Ne-li před, jistě při díle má n á z o r, názor, který pravidelně je, neb má býti zlatým hřebem díla — a skutečně také cenu mu dodává.

Avšak názor ten je čímsi subjektivním, čímsi, co skutečnost často zastírá a jejímu zjištění překáží. (Názor církevních a našich historiků o husitství.)

A neměl-li autor toho názoru, má mimoděk názory své doby, a ty se do díla vloudí (viz Buckle, níže).

Třeba že po většině historie jsou národní, přece jen celkové přehledy oné myšlence pokroku zdají se nasvědčovati.

Tak C o n d o r c e t na příklad, spisovatel z Velké revoluce, pln nadšení hlásal přemožení všech pokrok brzdících živlů, tak, jak přemoženy byly lidské oběti otroctví a mučení, že přemůže se i válka a jiné nekulturnosti.

To, čeho žádá si právní filosofie věděti z historie, jest rozluštěním otázky: Jest v dějinách logos, smysl?

---

[1] Mackarewicz: Einführung in die Philosophie des Strafrechtes.

Tak, jak na příklad vysvětliti chtěl Buckle tuto záhadu, automatickým vývojem, se problém ten vysvětliti nedá. Příklad z jeho hypotes jest: Stoupá-li zločinnost, nutně klesá morálka ostatního celku — ježto morálních jest méně.(!?) Jest to jen přijetí názoru, ovládajícího všechnu vědu tehdejší (viz vliv Darwinův na sociologii i sociální filosofii).

Dnes ovšem historie právě tak jako sociologie při zjišťování, užívá věd pomocných shora uvedených (Bernheim).

A tak zákonodárci nezbývá, než aby s á m u s o u d i l, co z historie pokládá za nejlepší. V tomto úsudku (mám za to) tkví největší obtíž — a pravá příčina, jež vynutila onen shora uvedený povzdech zákonodárců, toužících po právu lepším než si vytvořili. Což opět nejlépe osvětlí příklad: Radbruch píše, že když chrámy na ostrově Philac v Nilu byly obětovány zavodňovacímu zařízení, že si sir Jiří Birdwood na to ve veřejnosti stěžoval. A tu dal mu sir Henry Knollis otázku: »Co by dělal sir Jiří Birdwood, kdyby byl sám v hořícím domě s živým děckem a s drážďanskou Rafaelovou Madonou Sixtinskou?« Sir Jiří Birdwood v otevřeném dopise odvětil, že by Rafaelově Madoně — d a l p ř e d n o s t.

Naproti tomu uvádí týž spisovatel toto zásadní ocenění:

Kdyby jakékoli a to i nanejvýš bezvýznamné individium, život druhého úmyslně neohrožující, beze své neb dokonce proti své vůli sešlo se světa, jest to událostí daleko důležitější, než jakákoli politická, náboženská neb národní událost a než všechny vědecké, umělecké a technické pokroky všech věků a národů.

S tímto problémem nesetkáváme se ve formách tak příkrých a tak fantastických.

Úkolem zákonodárce jest: nalézti z těchto vzájemně se křižujících zájmů onen nejlepší a nejvyšší a takové též prostředky k jeho dosažení.

Spočívá podstata, substrát spravedlnosti t. j. určení statků, jež právem mají býti chráněny n a h o d n o c e n í jich.

A tu opět rozvírá se před námi nová oblast filosofická, teorie o zásadách právního hodnocení, teorie o vnitřní logické souvislosti a nadřazenosti hodnot. H o d n o t o u pak nazývána jest vlastnost, jíž nějaká věc tím nabývá nebo ji v sobě chová, že jí lze jistou potřebu ukojiti (totéž při relativním dobru) bezprostředně nebo prostředečně svými následky; i předmět, jehož má býti dosaženo, jakožto cenný, má hodnotu.

Hodnocení tkví v tom, že něco jako potřebné pociťujeme, o to se snažíme buď přímo, neb se o to zasazujeme, ježto známe cenu toho ze zkušenosti. (Úsudek hodnotný.)

Určení hodnoty něčeho vůči jiné věci zoveme oceněním, odhadem.

Věc má hodnotu sama o sobě potud, pokud tato hodnota má objektivní podklad, to znamená, že není závislou na subjektivním mínění, že jest všeobecně platna, bez ohledu na čas a místo (zlato).

Avšak statek takové absolutní hodnoty neeksistuje — nanejvýše metafysicky — nikoli však pro život pozemský a tudíž ani pro právní filosofii.[1]

Od individuálně subjektivních a pro určitá individua platných hodnot jest rozeznávati všeobecné (druhové) a absolutní hodnoty. Za absolutní jest míti ony, jež uznávány jsou za pramen hodnot ostatních. Ostatní hodnoty lze zařaditi v systém několika »absolutním« hodnotám podřaděných.

Dle potřeby cíle, k němuž vůle se nese, jsou hodnoty kvalitativně rozdílné:

Biologické, vývojové, hmotné, duševní, náboženské, mravní, estetické, hospodářské, ideální a kulturní.

A tento kvalitativní rozdíl hodnot resp. kvalitativní důležitost jejich chová v sobě největší obtíž, nejtvrdší oříšek pro zákonodárce a právo i nejdůležitější otázku právní filosofie moderní.

Za dřívějších věků neshledáváno ve tvoření práv tolik obtíží, za vlád absolutistických vydával zákony panovník, veden buď názory svými, neb nejbližšího okolí, majícími jedinou směrnici a i když, jako na příklad v republikách a konstitučních monarchiích účast sborů zákonodárných spolupůsobila, byly tu nejvýše dva neb tři směry, buď náboženské nebo stavovské, které však mimo jednu nebo několik málo základně se lišících zásad, tvořily jednotnou sféru kulturní, v níž systém hodnocení byl jeden. Jak stěží lze si za křesťanského středověku představiti i jen myšlenkový rozpor, jaký jest dán v citovaných prohlášeních sira Birdwooda a sira Knollise.

---

[1] Aby se tomu dobře rozumělo, jest uvésti, »že neexistuje *a-priori*«. Neboť i vlastnosti, které i pro morálku mají podstatu absolutního dobra, jako: poctivost, statečnost, jsou ve svých vnějších projevech a sociálních představách pojmy relativními.

Avšak již v XIX. století vidíme, jak různé zájmy ideové bojují o uplatnění se v zákonodárství, tak na příklad idea osobní svobody, naproti tomu komunistická idea Saint Simonova, Proudhonova, Marxova, Idea božské prozřetelnosti, víry, slavnostně proklamovaná ve smlouvě o sv. Alianci, zásada automatického výboje a podobně.

Tento zápas různých kategorií hodnot, děje se sice od věků, a již Rousseau ve smlouvě společenské ukázal na to, že mravy a obyčeje jsou oněmi velkými zákony resp. rudimenty zákonů, jimiž veliký zákonodárce tajně se zabývá, a že jen jimi a za pomocí jich lze pevnou klenbu práva postaviti a uzavříti. A pozorujeme-li vznik některé instituce právní, na př. rodiny během věků a vidíme, jak ze zvířeckého otroctví žena i děti pomalu zdvihají se k eksistenci svobodných lidí, zříme, že ne vůle nebo moc jednotlivcova to byla, která jim tu pomáhá, nýbrž že to byl názor sociální skupiny. Neboť jen ten hodnotný úsudek může se skrystalisovati v normu právní, který dříve uznán byl mravem.

Společenský příkaz mravů jest nositelem objektivního úsudku hodnotného té které společnosti.

Dnes ovšem není třeba, aby tyto hodnotné úsudky dály se praktickou zkušeností, jako jest tomu při mravu, nýbrž tyto hodnotné úsudky mohou býti odvozeny ze sociálních teorií (socialismus) třídně spracovány (tu ovšem ve většině případů prakticky), a v zákonodárných výborech jako zákony (osnovy) navrženy.

Jakou důležitost mají tyto idee a teoretické zásady, představíme si, uvážíme-li, jak na příklad změněn by byl pojem vlastnictví, pojem krádeže a jiných právních pojmů s vlastnictvím souvisejících, kdyby v některém státě absolutní většiny nabyla strana marxismu.

Jak již řečeno, děje se zápas těchto hodnotných ideí mezi skupinami, kteréž jsou nositeli těchto ideí. Zákonodárcem pak jest pravidelně opět skupina (parlament, výbor).

A tak úkol zákonodárce, i kdyby jím byl jednotlivec, byl by velmi těžký, ježto z oněch kvalitativních hodnot druhových, výše uvedených, musil by vybrati hodnotu nejcennější a nejtrvalejší.

Když pak uvážíme, že hodnocení děje se skupinově, jest určení vítězství té které idee předem skoro nemožné (hlasování).

Odtud Stahlova zásada »Nicht Majoritāt, sondern Autoritāt«.

A že přec toto hodnocení zákonodárné jest pro stát obrovského významu, plyne z tohoto příkladu:

Instituce fideikomisu původu španělského[1] děkuje za svůj vznik tomu názoru, že zvlášť vrstvy, stát zachovávající, mají býti hospodářsky silny, a proto králové obdarovávali svoje věrné, o jejichž pevném smýšlení, jim neb jich tradici věrném, se v boji nebo při správě státní přesvědčili, statky, a ježto nejcennějším a vlastně absolutně cenným statkem ve státě jest půda, činili je jejími vlastníky. Poněvadž však nebylo jistoty, že by půda ta nepřišla do jiných rukou, byl vydáván zákaz zcizení, půda jenom svěřována pod dojmem toho poměrně správného úsudku, že v rodě trvale hospodářsky silném daleko spíše udrží se zásady a myšlenky, jež tu byly nabývací kausou, než u povýšenců, kteří zbohatli a zakoupením velkostatků by nastoupili na místa neschopných dědiců. Ovšem, že to byl také přirozený pud, který hlavu rodiny vedl, aby snažila se jmění zabezpečiti na řadu generací, avšak, i v tomto případě tradice rodu hrála vynikající úlohu, což plyne z úvahy, dle níž zakladatel nutně si byl vědom, že ostatní sourozence fideikomisárního čekatele značně ochuzuje a vydává nepoměrně tužšímu zápasu životnímu.

Když pak naproti těmto názorům hodnotným uvážíme o hodnotných zásadách demokracie, dle níž volnou soutěží i v přítomnosti zjistiti jest nejlepší lidi a jim svěřiti vládu, a když uvážíme, že jest třeba poměrného blahobytu, rovnoměrnějšího rozdělení majetku, tedy i půdy, aby tato soutěž v praksi mohla nastati, pochopíme, jaký zápas mezi těmito hodnotnými úsudky nastává, jak těžkou a spletitou úloha zákonodárcova.

Působí-li tento problém obtíže v zákonodárství uvnitř státu, tím větší a dnes skoro nezdolné jsou obtíže ty v právu mezinárodním.[2]

Válka či mír, jsou slova, která Vám značí dva konečné cíle, dle nichž jest uvésti systém různé druhové hodnoty o své uplatnění v právu státním i v právu mezinárodním zápasící. Dle toho, který z prostředků mezinárodní eksekutivy nabude příště moci, zda válka či smírčí soudy, bude upraven systém mezinárodního práva.

Jest tudíž úkolem právní filosofie vyřešiti také tuto otázku, jest válka nutným zlem či přechodným odstranitelným přežitkem

[1] Mackarewicz, Einführung in die Philosophie des Strafrechtes.
[2] Horáček, »Národohospodářská politika«.

zašlých právních kultur a jest možno nejen řešiti spory mezinárodní jinak (soudy mezinárodní), nýbrž i rozsudky, spory končící, vynutiti?

Přes toto značné množství zájmů a ideí hodnotných vzájemně se křižujících, lze pro právní filosofii stanoviti dva pojmy, kol nichž se celé řešení tohoto problému točí, dva předměty, které mají jak pro právo tak pro právní filosofii hodnotu absolutní, které jsou základem všech jejich úvah, jež také Trakal uvádí ve své definici právní filosofie jako subjekty, jimž tato slouží, totiž společnost a individuum.

Avšak oba tyto subjekty nejsou sobě v poměru souřadném, nýbrž i mezi nimi panuje zápas hodnocení, zájmy jejich se křižují a tudíž nejbližší naší otázkou jest, co s hlediska právní filosofie jest důležitějším: jedinec či společnost?

Ruské trecento a quattrocento.

Napsal Fr. Táborský.

(Pokračování.)

VI.

Andrej Rublev jest nejslavnějším jménem ruské ikonomalby z konce XIV. věku. Okolo jeho jména utvořila se nejslavnější legenda dějin ruského umění. Sto let po jeho smrti hledí se na jeho ikony jako na drahocennosti. »Stohlavý Sbor (církevní), odsoudiv mnohé novoty v ikonách, postavil Rubleva do řady se starými mistry byzantskými jako vzor pravoslavné ikonomalby,« praví Ščepkin.

V tu dobu vzniká v Novgorodě ikonomalířská škola, která záhy má značný vliv na malbu monumentální. Třeba objasniti, jak veliké byly její výsledky jakostné a uskutečňovala-li ona jen umělecké ideje Feofana Řeka a jeho krajanů. Domongolské malířství ruské bylo v úplné závislosti na byzantském; v XIV. věku sloh byzantský převládal ještě; ale doba následující, doba Rublevova, jest již dobou národních zvláštností ruské tvořivosti, jaké do té doby možno bylo vidět jen v některých rysech novgorodských maleb nástěnných XIV. věku a v tak řídkých památkách ikonomalby, jako jest na př. prorok Eliáš na rudém pozadí ve sbírce Ostrouchova.

Národní odstíny výrazové dovedeme spíše cítit než vyjadřovat slovy. »O projevu národnosti v umění možno mluviti přesvědčivě jen tehdy, když umění, přejaté od jednoho národa u druhého, přerozuje se v nové své vlasti v nové umění anebo aspoň když zjevně mění se všecek směr jeho činnosti anebo ještě když tato činnost zachvacuje nové obšírné odvětví.« Toto poslední vidíme v novgorodské škole doby Rublevovy, která vytvořila zcela nové umělecké dílo, ikonostas ruského chrámu.

Filimonov a Sperovskij dokázali, že ve staré pravoslavné církvi nebývalo vysokých, ohromných dřevěných ikonostasů s řadami velikých i menších ikon, zrovna jako jich nebylo v Byzancii. Bývalo jen nízké přepažení, později nevysoká přehrada v podobě kolonády nebo arkád, které oddělovaly nejsvětější stánek od obce věřících v ostatním chrámě shromážděné. »Nevycházejíce z mezí opatrnosti, jsme v právu pokládati tento vážný převrat v malebném okrášlení chrámu za převrat národně ruský.« Nejstarší takové ohromné dřevěné ikonostasy zachovaly se v Novgorodě a v Novgorodské oblasti; tu asi také vznikly koncem XIV. a začátkem XV. věku, tedy v době Rublevově. Možná, že v dřevěných chrámech staroruských jsou počátky takového ohromného ikonostasu jako nejlepší, největší a nejvhodnější plochy k umístění velikého počtu ikon. Tato změna znamená v dějinách ruského malířství úplné vítězství ikonomalby nad freskou. Obyčejně nad prostřední branou ikonostasu, tak zvanými »carskými vraty«, stavěli »Deisus«, t. j. trojdílnou ikonu, zobrazující uprostřed Spasitele na trůně, v pravo Matku Boží a v levo Jana Křtitele, kteří oba jsou obráceni k Spasiteli s pokornou modlitbou. Obyčej tento přišel z Byzancie. V Rusku pak se ikonostas rozrůstal do šíře i do výše. Po stranách »Deisusa« stavěli jiné ikony, archanděla Gabriela a Michala, rovněž s pokornou modlitbou k Spasiteli obrácené, pak apoštoly Petra a Pavla, a na větších ikonostasích ještě i jiné světce a mučeníky. Tento »apoštolský pás« vysokých ikon, tak zvaný »Čin«, není podle slov Sperovského nic jiného »než roztažený kupol starých chrámů byzantských a ruských«. Nad »Deisusovým« pasem vyrostl pak »sváteční« pás ikon, t. j. dlouhá řada menších ikon, zobrazujících největší svátky v roce; nad ním pak pás »prorocký«, t. j. řada větších ikon, představujících proroky, mezi nimiž uprostřed bývá Matka Boží; konečně nejvýše jest pás »praotecký« s Hospodinem Sabaothem uprostřed. Takový pětipásový ikonostas možno vidět v Novgorodě v Sofijském chrámě Narození Bohorodičky. To všecko vznáší se slavnostně nad třemi branami ikonostasu, mezi nimiž bývají kolosální obrazy evangelistů a jiné ohromné ikony. Celek jest cítěn a myšlen architektonicky i malebně a působí velkolepě, monumentálně. V něm zachovala se tradice monumentální malby XIV. věku.

V době té proslul Andrej Rublev. Narodil se asi okolo r. 1370 a zemřel okolo r. 1430. Neznámo, odkud byl a z kterého rodu.

Byl mnichem Spaso-Androněva kláštera v Moskvě. První zprávu o jeho pracích přináší letopis z r. 1405: »Této vesny začali vymalovávati chrám kamenný sv. Zvěstování Marie; a mistry byli Feofan, malíř ikon, Řek, a Prochor stařec z Gorodce a mnich Andrej Rublev.« Nebyl-li Rublev přímo žákem Feofana, jehož umění a svobodě, s jakou tvořil, obdivovala se Moskva, jistě neušel jeho mocnému vlivu. Podle dochovaného svědectví byl žákem starce Danily, rovněž mnichem Spaso-Andoněva kláštera. »Ctnostní starci a malíři — praví o nich starý zápis — chovali věčně duchovní bratrstvo a lásku k sobě velikou... a tak odešli k Bohu... v duchovním svazku, jakož i zde živi byli.« Vzpomínka vyskakuje v hlavě na mnicha podobného, umělce velikého a zrovna tak zbožného a srdce tak radostného, v zemi zcela jiné a jinorodé — na Fra Angelica da Fiesole, jen o něco málo mladšího...

Sláva Rublevova byla veliká. Letopis neopomíná zaznamenat, že »Deisus Andrejeva malby Rublevovy shořel«. Byl to »Deisus« na ikonostase chrámu Zvěstování z r. 1405. Jinde se připomíná, že blahoslavený Josef Volockij, chtěje se smířiti s údělným Volokolamským knížetem Feodorem Borisovičem, poslal mu ikony malby Rublevovy a Dionisiovy.« Žel, kráse těch ikon obdivovali se jen staří; dnes jich není. Mohly by vydatně přispěti k poznání jeho umění fresky Uspenského Vladimírovského chrámu, jež provedl Rublev r. 1408; ale běda, v letech 1880—1883 restauroval je malíř ikon Safonov, »jenž si zasloužil smutnou slávu jednoho z nejpůsobivějších ničitelů ruské stařiny.« Možno se v nich jen diviti »vznešené a široké komposici, vzácnosti proporcí« a na pouhé reprodukci krás rytmického seskupení apoštolů — jaká eurytmie, 500 let před Hodlerem! —, postoje a pohybu i vrhu a složení roucha žen i andělů (vše v »Posledním soudě«), tedy možno se diviti jenom kresbě; všecek půvab barevný je ten tam. Ani z nástěnných jeho maleb v jiných chrámech nic dosud neobjeveno. Muratov vyslovuje však naději, »že kdesi pod vrstvami štukovými a hrubé řemeslné malby posledních století chovají chrámové stěny těch dvou klášterů (t. j. Trojického a Spaso-Androněva) ještě původní Rublevskou malbu a že ona uvidí světlo v kterýsi šťastný den pro ruské umění«... A také snad jeho ikony se objeví. Bylo jich mnoho a ústní podání o nich bylo plno veleby. Jedna ikona jest známa, ale také dosud jediná. Je to ikona sv. Trojice, chovaná v Trojice-Sergievském klášteře u Moskvy. Roku 1904 sňali s ní řízu zlatou a, hrůza!, uviděli přemalovanou ikonu

na způsob XIX. věku. Ale malíř Gurjanov odstranil s ní šetrně několik vrstev pozdějšího přemalování, až objevila se mu původní malba široká, upomínající prý na fresky Rublevu současné. Podle Muratova je tato ikona dílo překrásné. »Působí dojmem prvotřídního šedéoru. Jemná a tajemství plná oduševnělost spočinula na ní. Nelze nazvati jinak než bezvadnou její prostou a harmonickou komposici, živoucí v rytmě pohybu jedva cítěného a proto jaksi obzvláště krásného — nachýlení prostředního anděla, opakovaného nahnutím stromu a tvarem hory. Antický obrys andělských obličejů byl ruskému umělci viděním čistě ideální, nezemské krásy, a s tímto snem jeho o kraji svatého podání souhlasí tak podivuhodně lehký a jasný dojem krajiny s hellenistskou budovou. »Řecká manýra« formy a způsoby byzantské malířské tradice stojí tu před námi jakoby pozvednuty na vyšší stupeň odtažitosti, idealisace. A jen touto odtažitostí a ‚odstálostí' všech elementů formy mohly se ony usadit zde v takový čistý krystal slohový.«

VII.

N o v g o r o d s k á š k o l a v XV. v ě k u. Andrej Rublev vyšel z umění XIV. věku, jež plným právem bylo nazváno novgorodským. On jest představitelem novgorodského malířství v Moskvě, jako jím byl do něho Feofan Řek. V době jeho nebylo ještě na Rusi jiné malířské školy. Byly tu a tam odstíny; mluví se o »starých moskevských«, »pskovských«, »severních písmech« (malířských slozích, způsobech malby), ale dosud nedosti jasně a přesvědčivě. Název »novgorodská« (škola) není zeměpisný, nýbrž značí duchovní a uměleckou vlast.

Novgorodských ikon XV. věku je veliké množství; jsou v museích, soukromých sbírkách, v chrámech staroobřadeckých. Jsou i datované. Většina však dosud neprozkoumána. K nejpěknějším náleží »Vjezd Hospodinův do Jerusaléma«, »Snímání s kříže«, »Kladení do hrobu« (u Ostrouchova), »Večeře Páně« a »Smrt Jana Křtitele« (u Chanenka), »Ukřižování« (Museum Alex. III.). Působí dojmem »obrazovosti«. Umělecké thema není v nich zasloněno thematem modlitebním a vystupuje tak určitě na první místo, jak tomu má býti v obrazech. Úkol ilustrační jest vyjádřen všude prostě, jasně a lakonicky. Ščekotov ve stati o výstavě staroruského umění (Staryje Gody 1913) formuloval zákony

komposice těch nejpěknějších ikon: vnitřní uzavřenost, účast okolí v hlavním účinu ikony, zesilujíc jej opakováním vážnějších linií ikony. Toto opakování linií nebo rytmičnost jejich a všeobecná snaha po rovnováze — toť základní rysy novgorodských ikon XV. věku.

Stránka malířská jest různá. Byly různé směry a individuality v tom, čemu se říká »novgorodská škola XV. věku«. Nebyla ještě přervána páska, spojující ruskou ikonomalbu s Byzancií Paleologů. »Rus XV. věku byla zemí opravdových velikých umělců, neméně oddaných svému dílu, než jiní souvěcí umělci Italie a Německa. A v touž dobu tito ruští umělci předešli v mnohém daleko své byzantské předchůdce. Položili mez mnohému jejich kolísání. Utvrdili, očistili, upevnili ikonomalebný sloh. Vědomě zavřeli cestu k realistickým pozorováním, jež někdy velmi vážně zakolísaly slohem umění Paleologů.« Slohově nejbližší jsou mu ruské ikony jednoobličejové.

Od Byzancie ruská ikonomalba XV. věku vzala své typy, opatrujíc je jako odkaz přísné ideálnosti. Přála si mluviti jazykem zvláštním, povýšeným a její láska k dalekému a zázračnému vyjadřovala se i v tom, že tehdejší novgorodský ikonomalíř i život svých národních světců vypravoval formou byzantské renaissance. Nezemská gracie zdála se mu jednou z nevyhnutelných vlastností tohoto posvátného ideálního světa — ta gracie, ta zpívající krása linií a zvučnost barvy, s kterou na ikoně »Přijímání vína« (Mus. Alex. III.) blíží se apoštolové ke Kristu, aby přijímali víno z láhve v jeho rukou. V nevýslovném půvabu linií jest nevýslovný půvab duše, prochvělé blízkostí Boha a dávající se pronikat jím ... S vážností a jakoby zádumčivostí, jež vanou z ikony XV. věku, dodává tato gracie toho královského obratu, jaký vidíme u evangelisty Lukáše, sedícího v okolí zcela antickém (v Tretjakovské galerii). Jakoby ze spojení této gracie s přísností, zalíbili si novgorodští umělci XV. věku zobrazovati zvláště světce vojíny: Jiřího, Nikitu, Dimitrije Solunského a Feodora Stratilata. Vesnická zase novgorodská ikona často zobrazovala ochránce lidového života a představitele síly přírodní: Nikolu (Mikuláše), Iliju, Frolu a Lavru; novgorodští a pskovští trhovci dávali si zase malovati svou patronku Paraskevu Pjatnicu. Ale zvláště jsou četné ikony velkomučeníka a vítěze Jiřího. V rytířskosti jeho jakoby se vyjádřil podíl ruské účasti na středověkosti. Někde se to děje i s láskou k episodě, hodnou rytířského román-

až to vypadá trochu západně (»Život velkomučeníka Jiřího« v Mus. Alex. III.).

Takový jest obraz uměleckého rozvoje novgorodské ikony v XV. věku. V středisku — velkolepé a pevné tradice velikého umění, jež bylo přijato od Byzancie a zachovalo tajemným způsobem klasickou »pravdu« a míru komposice, klasickou víru v rytmus a symetrii, antickou čistotu a sílu barvy, kouzlo staré helenské techniky; na obvodě — svěžest lidového citu, tvořícího obrazy modliteb a skazek, i romantická rytířskost, která se rodila tak přirozeně, jako v středověké Evropě.

Rus XV. věku vyzdobila se i budovami světskými; ale jejich výzdoba byla úplně zničena v době velikého zápasu s Moskvou, v němž zašly novgorodské paláce a komnaty se svou zajisté bohatou výzdobou vnitřní.

Jen ikony dochovaly se v počtu velikém. Očistka jich, jež se provádí systematicky teprve asi deset let, přinesla již mnohé obohacení a přinese zajisté další překvapení a nové doklady o kráse a půvabu novgorodského malířství XV. věku, od něhož zcela se už liší umění věku XVI.

(Pokračování.)

Bezplatná právní porada a ochrana.

Napsal Josef Tomas.

(Dokončení.)

Kromě těchto veřejných a všeobecně přístupných právních poraden vydržuje v Berlíně pro své příslušníky zvláštní poradny dělnictvo, kupecký spolek, spolek žen a spolek zřízenců pojišťoven, které vesměs mají značnou agendu. Uvádím podrobná čísla, aby vysvitl význam bezplatné právní porady pro nemajetné vrstvy, která si stále pronikavěji zjednává zasloužené místo v komunální politice; nemohou-li obce samy zřizovati bezplatné právní poradny, měly by aspoň pečovati, aby v jejich obvodech byly za tím účelem zakládány spolky, kterým by se dostalo podpory obcí.

O správném pochopení sociálního významu bezplatné právní porady v Německu svědčí, že říšská vláda dává svazu poraden pravidelnou roční subvenci, a po jejím příkladu 13 německých států a měst podporují poradny ve svém obvodu penězi (jsou to: Anhalt, Badensko, Bavory, Brunšvik, Hesensko, Sasko, Prusko, Sasko-Koburky a Gota, Schwarzburg-Rudolfstadt, Virtenbersko a města Bremy, Hamburk, Lübeck). Rovněž obce, obchodní a zemědělské komory, pojišťovny a různé spolky přispívají poradnám penězi nebo jinou účastí.

Aby bezplatné právní poradny mohly svým složitým úkolům vyhověti, potřebují především praktických právníků, kteří by dovedli podati tazatelům spolehlivé informace, a tyto ochotné spolupracovníky nalézají především mezi soudními úředníky a advokáty. S jakým porozuměním setkává se tato součinnost soudních úředníků u některých vlád, o tom svědčí na př. výměr pruského ministerstva spravedlnosti, které soudním asesorům (nikoli však samostatným soudcům v zájmu nestrannosti) uděluje jednoroční dovolenou, a dále saského ministerstva spravedlnosti, které soud-

cům bez rozdílu dává půlletní dovolenou, aby v bezplatných právních poradnách nabyli praxe a znalosti skutečného života.

Pruské ministerstvo spravedlnosti praví doslovně v onom výměru ze dne 5. července 1912: »Je žádoucno, aby soudní asesoři v době po hlavní státní zkoušce pokračovali ve svých právnických studiích nebo aby nabývali nových vědomostí a zkušeností v nových, zejména hospodářských oborech. Potřebnou dovolenou dá jim soudní správa.« Jako dobrá škola k nabytí této prakse uvádí se mezi jiným také činnost v bezplatných právních poradnách. Ministerstvo vnitra v Badensku nařídilo již r. 1908 okresním úřadům, aby za předsedy smírčích soudů v obcích, jež mají více než 2000 obyvatel, byli bráni správcové bezplatných právních poraden.

Touto praksí dostává se soudním úředníkům příležitosti nahlédnouti z blízka do sociálního života a poznati škody, které s sebou přináší zvláště život velkých měst spějících k industrialisaci; bytové poměry, úvěrnictví, pijáctví, nemoci, nezaměstnanost, spustlost mládeže poskytují řadu otázek, na něž je třeba hlubšího, psychologického měřítka, než paragrafů. Toto sociální pozadí nabývá tu tím správnějšího osvětlení, jelikož lidé sem přicházejí s důvěrou a bez oné plachosti, kterou již na prahu státních úřadů budí nevlídnost, spěch a mechanismus byrokratické práce. Nezámožní a nesmělí lidé nenalézají tu úředníky, kteří především musí míti na mysli zájmy státu, nýbrž rádce a pomocníky, kteří svou práci v poradnách konají dobrovolně a proto s láskou.

Ke spolupracovníku právních poraden patří také — ač menší měrou — advokáti, kteří v četných městech ciziny, zejména v Rusku, v poradnách bezplatně působí. Tu a tam jeví se ještě nedůvěra, poukazuje se na konkurenci, kterou poradny činí advokátům, přes to však zvolna nabývá vrchu vědomí sociální povinnosti nad materiálním zájmem, a to tím spíše, protože bezplatná porada je především určena pro nemajetné. Ostatně možno poukázati ke klinikám, které také bezplatně léčí, aniž lékaři proti tomu činí námitky.

Kde není po ruce odborných právníků (soudců, advokátů, správních úředníků), jsou poradny vedeny zvláštními správci a tajemníky, kterým se dostalo účelné teoretické průpravy. V Německu svaz poraden pořádá společně se sociálním museem ve Frankfurtě n. M. od r. 1907 každoroční odborné kursy, na nichž

přednášejí soudci, advokáti, úředníci pojišťoven o občanském právu, pojišťování, o praxi poraden, ochranném zákonodárství, o nových zákonech atd. Těchto odborně vycvičených správců je třeba zejména na venkově, kde je také třeba poraden, neboť je tu větší sudivost a větší nedostatek právní pomoci. Proto okresy sdružují se, vydržujíce společnou poradnu, která v určité dny v určitých obcích úřaduje.

Náš český venkov je organisován hospodářsky, ne však sociálně. Důležitost právních poraden na venkově stoupla by proto ještě v tom směru, že by se mohly státi ústřednami sociální péče, o kterou ve venkovských obcích buď vůbec není postaráno, nebo jen měrou nedostatečnou. Naproti tomu rozmohlo se na venkově z nedostatku právní pomoci pokoutnictví, které vyssává nezkušené lidi a žene je do zbytečných sporů. Těmto nezdravým poměrům hleděla odpomoci již rakouská vláda, která dne 10. prosince r. 1911 podala v poslanecké sněmovně předlohu proti pokoutnictví. V oné, dosud neprojednané předloze, stanoví se: Čl. 1. Trestní zákon z r. 1852 budiž doplněn osnovou nového paragrafu s nadpisem p o k o u t n i c t v í, jehož obsah je tento: § 339. a) Kdo neoprávněně po živnostensku sepisuje podání nebo listiny pro řízení soudní anebo pro řízení před úřady správními anebo kdo neoprávněně po živnostensku zastupuje před úřady těmi strany, trestá se pro přestupek vězením od 3 dnů do 3 měsíců, se kterýmžto trestem může býti spojena pokuta do 1000 K. Čl. 2. Podání, pocházející očividně od pokoutníků, buďtež soudně odmítána, bylo-li nutno při odevzdání podání takového zachovati lhůtu, budiž stanovena lhůta pro opětné podání stranou nebo zástupcem oprávněným. Při zachování lhůty té budiž řádně dodané podání nebo prohlášení zapsáno do protokolu a tak projednáváno, jakoby se bylo podalo v den, kdy došlo podání zamítnuté. Čl. 3. Zákon ten nabývá platnosti prvního dne měsíce, který následuje po vyhlášení. — Stejný cíl a to měrou vydatnější, než tento zákon, splnily by bezplatné právní poradny.

Konečně budiž ještě učiněna zmínka o dvou druzích činnosti bezplatných právních poraden. V některých městech cizích prostředkují totiž poradny dlužníkům s p l á c e n í d l u h ů tím způsobem, že buď samy přijímají splátky nebo jejich zakročením činí tak obchodní komory (pro živnostníky) a banky (pro úředníky a pod.). Poradna na žádost dlužníka smluví totiž s jeho věřiteli dohodu o pravidelném splácení dluhů: úředník svolí, aby část jeho

platu byla odevzdána přímo bance, která dle smluveného plánu postupně zasílá splátky věřitelům. Tím způsobem zabrání se, aby se věřitelé neshrnuli najednou na dlužníka, nepůsobí mu zbytečných útrat intervencí advokátů a žalobami, majíce jistotu, že své pohledávky v určitou dobu dostanou.

Právní poradna ve Frankfurtě n. M. zřídila r. 1913 dobrovolný rozhodčí soud ve sporech právních. Podnět byl tu stejný, usnadniti nezámožným smírnou dohodu bez soudního zakročení a bez výloh. Chudý člověk bývá často předstíranými nesprávnostmi formálními nebo co do lhůt úřady zkracován ve svém právu, kromě toho nezná prostředků obhajoby a nedovede svou při slovně zastávat, čímž podléhá odpůrci, který má advokáta. Rozhodčí soud pak má jednoduchým zprostředkováním lépe dopomoci k právu. Sporné strany podepíší prohlášení, jímž jmenují si rozhodčího soudce a podrobují se řádu rozhodčího soudu. Tento řád stanoví, že spory mohou býti urovnávány rozhodčím soudem, je-li jedna strana chudá, dovolují-li to stanovy, a není-li tu podmínek řádného soudu; tím je řečeno, že rozhodčí soud nezasahuje do práv živnostenských a obchodních soudů. Rozhodčí soud působí bezplatně; toliko skutečné výdaje na př. za kolky přisuzují se z části neb zcela. Tento soud má právo ustanoviti náhradního soudce v těch případech, kdy rozhodnutí závisí na posudku znalců. Protokoly píší se jen dle volného rozvážení soudcova. Sporné strany jsou pozvány k líčení ústně nebo písemně, jednání je ústní, obecenstvo nemá k němu přístupu, rovněž advokáti i soukromí zástupci jsou vyloučeni. Je-li sporný případ jasný, může býti rozsudek prohlášen také jen v přítomnosti jedné strany, totiž bez ústního projednání. Soudce má právo vyslechnouti svědky a jmenovati znalce. V rozsudku, který je vždy písemný, musí býti naznačeny důvody, jestliže se toho strany předem nevzdaly; rozsudek má právní moc, jakoby byl vydán řádným soudem.

Na tento rozhodčí soud obracejí se strany také v těch sporech, které vznikají ze smluv, jež byly sepsány v právních poradnách.

Rozhodčí soud ve Frankfurtu n. M. je příznačným výsledkem oněch snah, jež usilují, aby sudivost byla omezena na nejmenší míru, a aby menší spory byly urovnávány smírně nebo rozsudkem rozhodčích soudů.

IV.

Závěr.

Shrnuji. Bezplatná právní porada zakládá se na poznání, že při mnohotvárnosti našich životních i právních poměrů, při složitosti i množství zákonů není širším vrstvám možno vyznati se bez cizí pomoci. Vzrůstem právních řádů uvolnil se úzký vztah mezi zákony a vědomostmi lidu, k čemuž dále přistupuje, že porada u advokátů je drahá. Cílem veřejné právní péče zajisté jest, aby každý dosáhl toho, co mu patří, a proto aby se každému dostalo také pomoci, aby svého práva nabyl řádným způsobem. Stát nebyl by však právním státem v ideálním významu slova, a jeho právní péče byla by jen formálním zařízením, kdyby tisíce nezámožných občanů byly jen proto vyloučeny z výhod zaručených právními řády, že nemají prostředků, aby si opatřili právní pomoc advokátů. Zejmena účelu ochranného zákonodárství může býti jedině tehdy dosaženo, rozšíří-li se právní poučování nejširších vrstev na zásadách snadné přístupnosti a bezplatnosti. Tento úkol — býti nestranným a spolehlivým prostředníkem mezi zákonodárcem a občanstvem — plní veřejné a bezplatné právní poradny.

Poradny tohoto druhu jsou výtvorem nové doby, s níž souvisí netoliko svým časovým vznikem, nýbrž i vnitřní spojitostí. Ochrana slabších a nezámožných vrstev stala se zásadou přítomné doby, a odtud vyvinula se řada sociálně politických opatření, jejichž přirozeným doplňkem jsou bezplatné právní poradny. Právní poradny vyrostly však brzy z úzkého rámce programu, který jejich název naznačuje, přestaly býti pouhými vykladači platného práva a staly se namnoze ústřednami veškeré sociální péče, která plyne z ducha současného zákonodárství.

V tomto vývoji možno rozeznávati čtyři období: Činnost prvních poraden omezovala se pouze na výklad platného práva nemajetným třídám a na informace, jakými prostředky lze tohoto práva dosíci. Rozvojem sociálně politického zákonodárství rozšířila se tato činnost zvláště na opatření určená k ochraně dělnictva, na pracovní, služební a nájemní smlouvy, různé druhy pojišťování, právo nemanželských dětí atd. Se změnou programu prohloubila se také metoda, a pouhá poradní činnost změnila se v ochrannou péči, neboť lidé, kterým dostalo se toliko informací, nedovedli domáhati se svého práva; právní poradny počaly sesta-

vovati potřebné listiny, dopisovati v zájmu svých klientů a v četných případech i zastupovali je před soudy a správními úřady. Nabyté zkušenosti vedly pak dále k vědomí, že mnohému prospěje se více tím, zabrání-li se jeho procesu dříve než vznikne; proto právní poradny kladou nyní velkou váhu na smírčí činnost, hledíce výslechem sblížiti strany a smírnou dohodou odstraniti příčinu sporu.

Činnost právních poraden zejména v těchto posledních dvou bodech prospěla značnou měrou také soudům a státním i samosprávným úřadům, neboť jednak ubylo procesů, jednak zjednodušilo se úřední jednání, jelikož žaloby, žádosti, rekursy a podobné písemnosti mají žádoucí formu. Účast v poradnách poskytuje pak právníkům příležitosti, aby z vlastního názoru seznali potřeby lidu. Kromě toho mají však právní poradny ten důležitý mravní význam, že sílí právní vědomí a důvěru v právo. Lidé poznávají, jakou cenu má pro ně platné právo, učí se domáhati se výhod, jež jim z něho plynou a nabývají důvěry v zákony, ve spravedlnost i v úřady.

Není pochyby, že činnost právních poraden není vyčerpána oněmi čtyřmi body, napřed naznačenými, nýbrž rozšíří a prohloubí se v budoucnosti stejnou měrou, s jakou množí se veřejná péče ochranná a sílí sociální vědomí. Právní poradny nejsou vázány omezeným rozsahem kodifikovaného práva, jako je tomu u soudů a správních úřadů, nýbrž přizpůsobují se potřebám, jež vyplývají ze skutečného života a dovedou proto zasáhnouti daleko dříve, než zákony a různá jiná státní opatření. Z přímého styku s lidem seznávají nedostatky platných právních norem a nové potřeby, jež posud nedošly výrazu v zákonodárství; proto mohou v mnohých případech působiti iniciativně na vydání nových zákonů a nařízení.

Pokud pak jde o vlastní činnost právních poraden, je třeba usilovati, aby jejich poměr k soudům a úřadům byl upraven, aby jim bylo přiznáno právo zastupovati chudé klienty; toto zastupování může se vztahovati jednak na procesní právo alespoň u nižších soudů, neboť chudí lidé nemohou se obrátiti na právní zástupce, a kromě toho advokáti sami pokládají za obtíž zastupování »ex offo« vyplývající z práva chudých; jednak — a tu nemůže býti podstatných námitek — měly by právní poradny zastupovati nezámožné klienty v nesporných záležito-

s t e c h. Správcové poraden měli by býti voleni za úřední poručníky a býti členy soudů pro mladistvé provinilce; kromě toho mohly by bezplatné poradny značně prospěti sirotkům, svěřeným péči ojedinělých poručníků, kteří velmi zhusta svou funkci povrchně konají a z neznalosti právních cest zanedbávají často prospěchu svých svěřenců. Tato úspěšná činnost stupňovala by se ještě při péči o nemanželské a opuštěné děti.

Vedle těchto všeobecných směrnic příštího rozvoje bezplatných právních poraden je to zvláště nynější válka, která pro nejbližší budoucnost klade jejich činnosti nové úkoly. V době války byla vydána řada nařízení ve prospěch poškozených přímých účastníků války a jejich rodin, a po válce přibudou nová opatření; již nyní vznikly v Praze i ve venkovských městech spolky a kanceláře, namnoze přičleněné obecním úřadům, které poskytují informace v příčině vyživovacích příspěvků a jiných nároků těch, kterých se válka dotkla, a později bude poraden tím více třeba, až vyživovací příspěvky zaniknou, a na obce nalehne povinnost pečovati o invalidy, vdovy a sirotky.

Nemůže býti lepší instituce nad bezplatné právní poradny, ve kterých by se soustředila netoliko právní ochrana poškozených, nýbrž i veškerá sociální péče v obcích, zejména pokud se týká chudinství, poručenství a nemanželských dětí. Nároky účastníků války, plynoucí ze služebních smluv, dědické právo pozůstalých, poručenství, dohled na nalezence svěřené pěstounům, ochrana pustnoucí mládeže, opatření práce invalidům a vdovám, adoptování sirotků, prostřednictví při zaopatření sirotků ve vychovávacích ústavech a při volbě jejich povolání, nároky plynoucí z pojistných smluv atd. — vše to poskytne množství důležitých otázek, s nimiž se většina poškozených nebude míti na koho obrátiti. Neboť — a o tom není pochyby — v četných obcích venkovských není ochotných a obeznalých osob, které by dovedly poradit, obecní úřady pak nebývají vždy nestranné, jde-li o nároky příslušníků, které obci působí výdaje. Proto je třeba také na venkově poraden nebo alespoň jejich zástupců, kteří by měli spojení s ústřednami ve městech, bránili činnosti pokoutních advokátů a zamezovali sudivost.

Bezplatné právní porady šíří dále znalost práva přednáškami, spisky i články v novinách a sílí v občanech právní sebevědomí.

Jak z předchozího nárysu vysvítá, je význam veřejné a bezplatné právní porady veliký, a její činnost zasahá hluboko do ve-

řejného života. Užívám v tomto pojednání ustáleného názvu »poradny«, ač vím, že nevystihuje plně obsahu této instituce, která kromě informací poskytuje svým klientům účinnou ochranu, vymáhajíc jim jejich právo a je důležitým střediskem sociální péče v obcích.

Účel této stati je vzbuditi zájem pro otázku veřejné a bezplatné právní porady i ochrany, jejíž potřeba je dána sociálním vývojem přítomné doby; jde o to, aby větší města anebo, pokud se jim k tomu nedostává potřebné iniciativy, spolky k tomu přispěly, aby v místech jejich působnosti byly zakládány za podpory obce, okresu, peněžních ústavů atd. veřejné právní úřadovny, v nichž by se každému nezámožnému bez ohledu na jeho příslušnost k určité politické straně nebo třídní organisaci dostalo zdarma, po případě za skrovnou náhradu skutečných výloh poučení v právních otázkách a to po stránce práva formálního i materiálního zároveň s účinným přispěním při sestavování různých písemností úřadům. Tyto úřadovny buďtež přístupny v určité hodiny denní, zvláště večer, a vedeny praktickým právníkem, který by tuto funkci konal třeba jen jako vedlejší zaměstnání za smluvený honorář; k ruce budiž mu dán písař. Tato úřadovna podléhá dozoru obce nebo spolku, který ji zřídil. Potřebné místnosti (čekárnu, úřadovnu) poskytne zdarma obec. O veškerých poradách ústních i písemných budiž veden přesný záznam, nikoli však dle jmen tazatelů, nýbrž dle jejich povolání, pohlaví, předmětu atd. Úřadovna dává pouze žádoucí vysvětlení a koná výhradně přípravné práce, nemísíc se do zastupování stran. Kde toho žádají místní poměry, buďtež potřebné informace získávány od skupin zaměstnavatelů a dělnictva nebo od příslušných úřadův a ústavů, do jejichž působnosti dotázaný předmět náleží.

Roční výlohy skromně zařízené úřadovny nepřesahovaly by 4000—6000 korun, kteroužto částku lze bez obtíží získati v každém větším městě. Veřejná a bezplatná právní ochrana náleží k sociálně politickým úkolům obcí, proto přísluší Svazu českých měst a Poradnímu sboru českých okresů, aby vybízely obce zakládati tyto poradny, které by byly důležitou složkou naší národní organisace.

Co bylo svrchu uvedeno, je při dobré vůli snadno proveditelno; příklad je dán cizinou, u nás pak potřeby současné doby vynutily si alespoň první pokusy v tomto směru.

Úřadovny pro veřejnou a bezplatnou právní poradu mohou se státi pomocným orgánem obcí, neboť jim může býti předána část obecní agendy na př. různé informační práce v oboru chudinství, domovského práva, sprostředkování práce, péče o nemanželské děti, sirotky, péče plynoucí z válečných poměrů atd.

Svým bezprostředním stykem s nejširšími vrstvami lidu mohou dále poznati v praksi dobré i špatné stránky zákonů a jiných právních řádů, mohou zpozorovati v čas nové proudy v hospodářském a sociálním životě lidu a státi se tak pramenem poznatků, z nichž vyplynou nové podněty k zákonodárné a sociálně politické činnosti.

Konečně je třeba předem čeliti možné námitce, že by bezplatné právní poradny poškozovaly advokáty nebo že by snadnou přístupností právního poučení rostla sudivost. Nikoli; námitka v příčině advokátů byla již předem vyvrácena, neboť bezplatná právní porada obírá se pouze činností informativní a je určena pro nemajetné; dále tato porada svou smírčí činností zabraňuje zbytečným procesům, pečuje však zároveň o to, aby jednotlivec neobětoval svého práva z neznalosti, pohodlí nebo lhostejnosti.

Jde konečně o uhájení osoby a jejího právního situčili v širším smyslu o výchovu charakteru, neboť stupeň energie, s níž hájíme svého práva, je školou politické výchovy národa a zřídlem jeho síly.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Racionální eklekticismus v hospodářské politice.

Uvažuje dr. Frant. Müller, sekční šéf býv. ministerstva obchodu ve Vídni.

I. Část prodromatická.

Zastával jsem a pro dosah hospodářství ve státech stabilisovaných zastávám i dále názor, že měna není primárním faktorem. Nesouhlasil jsem nikdy s pokusy finanční a obchodní politiky, které násilně podřizovaly veškeren život hospodářský jenom kategorickému inperativu, ozdravit měnu, stůj co stůj, třebas i na úkor výživy a ostatního lidového konsumu. Pokládám takový režim za národohospodářský fetišism, za monomanii obětující zlatému mamonu vlastní život a zdraví.

Peníze nejsou statek potřeby neb spotřeby, nýbrž jen prostředek — ovšem universální fungibility — pro nabývání a záměnu statků. Universální fungibilita peněz a za normálních poměrů neomezená možnost nabývání statků zásobních a výrobních zaměnila v kapitalistickém hospodářství záhy jak v praksi tak v pojmu fungibilitu prostředků a jsoucnost ceny jako výrazu tržního významu statků a jich hodnot. Takové ztotožňování podstatně různých pojmů způsobilo téměř nerozlučnou konfusi v národním hospodářství i v jeho kritické analysi — jak vulgární tak doktrinární. Peníze staly se kapitálem katexochen, cílem hospodářství, bohatstvím, z relativa se stala absolutnost, kterou na peněžním kapitalismu založený světový ruch až k abstraktnosti vystupňoval.

To platí o penězích bez rozdílu jich podstaty a hodnoty, pokud jsou vůbec penězi, to jest pokud representují státní autoritou daná, tedy právní platidla a nejsou jenom předmětem výměny jako zboží.

Zmatky svrchu zmíněného druhu zračily se zásadně a ještě více prakticky již v režimu starého merkantilismu, s jeho vírou v hospodářskou samospasitelnost zlata, stříbra a peněz, jako bohatství sama, v držbě a v mezinárodní tržbě a neutuchly ani po A. Smithsovi ve finanční a obchodní politice států nesoucí se jenom za postuláty »bilance«. Diktát bilance ovládal skupinu tak zvaných západoevropských obchodních smluv (Cobden) zrovna jako obchodní smlouvy tak zvaného systému středoevropského. A přece není ani

aktivní bilance neomylným výrazem a nejsou zlato a peníze pravou podstatou stabilního blahobytu států a národů. Při aktivní bilanci může národní hospodářství chudnout a nadbytek peněz přivádí (najmě zdražením cen zboží a tím celého životní obyvatelstva) kalamity národohospodářské. Cílem národního hospodářství není a nemá být jenom nabývání prostředků k vůli jich hromadné držbě — to by byla metoda lakomce hladovícího na nastřádaných pokladech — nýbrž racionální užívání těchto prostředků k účelu, jemuž slouží.

Vůdčí školy sociální ekonomie, fysiokratismus a merkantilismus byly programaticky jednostranny a v argumentacích sofistické.

Ne mnohem lépe se vedlo teorii po A. Smithovi. Cíle národního hospodářství nestanoví ekonomie, nýbrž příroda (člověk a vnější svět), hybná moc národního hospodářství jsou subjektivně pud, rozum a práce a objektivně fysická podstatnost a organická životnost vnější přírody.

Správné poznatky národního hospodářství neplynou ze spekulativního doktrinarismu, nýbrž se zakládají na přírodních fenoménech, jichž souvislost a kausálnost se vyjadřuje v přírodních zákonech. Ve skutečnosti se uplatňovaly jen tyto přírodní zákony, korigujíce dogmatismus té které doby. Ekonomie znamená modus.

Příroda obdařila člověka fysického a intelektuálního řadou potřeb a obdařila vnější svět řadou fysických a kinetických možností potřeby člověka ukájet.

Ekonomie, která nedodává lidské potřebě účelné možnosti přírody, vybíjí svoje tendence a energie na plano.

Potřeba člověka jako dočasného pána přírody jest moment absolutní. Pud, rozum a práce člověka podřizují podle hesla »vivere necesse est« tomuto absolutnímu momentu ukájecí možnosti vnějšího světa, čímž stanoví relaci, jejíž modus jest právě ekonomie, a to v životě jednotlivce i v životě společnosti všech řádů a stupňů a reflektivně i ve finančním životě hospodářských státních celků.

Hedonismus filosofických a hedonismus náboženských systémů těchto, pokud jsou z antimaterialismu prodchnuty askesí, alespoň ve víře v lepší život posmrtný, jsou snad metafysický odlesk naší fysicky pojaté teorie o naturalisticko-sociálním racionalismu ekonomie.

Člověka jako intelektuální vrchol fysické přírody, Goethe ve svém Faustu právem označil »malým bohem světa«; člověk má vůči přírodě postavení, dle něhož jsou jeho životní potřeby naturalisticky absolutní, což ukládá přírodě vůči těmto životním potřebám člověka servitutnost. V této naturalistické účelnosti tkví moment racionalismu.

Člověk ukájí svou absolutní potřebu z fondu přírodní servitutnosti prací, která jest stěžejným momentem naší teorie, tím k socialismu vyvrcholující.

Potřeba lidská a korespondující servitutnost přírody jsou momenty naturalistické, most, který tyto dva momenty spojuje — práce jest ve své, s oblastí lidského sespolčování stoupající metodičnosti momentem sociálním — byť i po stránce virtuální (síla a energitické zákony) zůstávala blíže naturalismu.

Ku práci přistupuje ekonomie, modus, a ten musí být racionální.

Práce v celém jejím pojmovém dosahu jest karakteristikou hospodářského organismu, eksponent v jeho funkčnosti. My hodnotíme práci podstatně jinak než státní filosofové klasického starověku, ku příkladu aristokraticky eksklusivní Aristoteles. Ale i práce není absolutností cílovou, nýbrž prostředkem k dosažení cíle, tedy logicky hodnota relativní a tudíž i s toho hlediska nutnost, aby byla racionální.

V postulátech racionalismu práce spočívají podle našich názorů kardinální momenty sociální ekonomie. Účelem hospodářství není nabývání a hromadění zboží a peněz bez ohledu na potřebu. Přebytek zboží i peněz by byl stejně východiskem hospodářských kalamit. Práce budiž konána v mezích potřeby, neboť jinak by svým efektem poškozovala číselní standard nebo kupní sílu výnosu (mzdy), (»laciné zboží — drahé peníze — číselně nižší mzda« anebo »laciné peníze — drahé zboží — pokleslá síla mzdy«). Míru nutné práce ve službách potřeby ovšem neurčuje absolutní číselná výše výroby a zisku, nýbrž jen balance mezi produkcí a potřebou.

Národní blahobyt hospodářský nespočívá v bohatství ladem ležících zásob (statků, zboží a peněz), nýbrž ve vlastní silou zaručené stálé možnosti veškeré potřeby z výtěžku hospodářství plně uspokojit.

Práce musí z kapitálu vytěžit tolik výnosu, kolik ho potřeba vyžaduje, jinak trpí potřeba anebo kapitál. Potřeby stále přibývá, tudíž musí se v ý n o s stupňováním práce (intensivní hospodářství) zvyšovat anebo fond kapitálový doplňovat (ekstensivní hospodářství), což však není totožná práce se svrchu zmíněným nehospodárným tesaurováním. Takto má práce potencovaný význam, jednak jako tvůrce kapitálu a pak jako vyvolavatel jeho periodického výnosu.

Tím, že označujeme potřebu jako moment absolutní a práci v naznačeném rozsahu jako karakteristický element, orientujeme svoje zásadní stanovisko i po jiné stránce socialismem, dospívajíce k požadavku, aby tendence ekonomie nebyla p r o t e k c i o n i s m e m jedině kapitálu a podnikatele jako majetkového representanta jeho (dosavadní historický vývoj), nýbrž aby se řídila imperativem, — racionálního konsumu — ovšem nejen dočasného, nýbrž kontinuitou populace podmíněného, to jest, aby nebyla mechanicky p r o t e k č n í, nýbrž organicky p r o v i d e n č n í, tedy v nejlepším slova smyslu d e m o k r a t i c k á.

Takto orientovaná sociální ekonomie se vybaví z pout scholastického apriorismu, který ji v teorii diskreditoval a v praksi poškozoval, a půjde uvolněna cestou přirozeného eklekticismu, který jest jedině racionální systém praktického hospodářství.

Absolutnost potřeby (racionální konsum) racionalisuje výrobní sílu (práci) ukládajíc jí míru a tempo, a racionalisuje podstatu a trvalou výnosnost (výtěžnost) kapitálu.

Tak protkává racionalismus veškerou sociální ekonomii. Praktický eklekticismus najde v ní možnost i nutnost pravdivé momenty všech systémů účelně použit a přide tak na stopu oněm svrchu zmíněným základním zákonům přírodním, které samy ekonomii oživovaly a vedou. Potom se budeme moci syntesí fenoménů a utřídněním jich typů podle kausálního koneksu dodělat správných norem.

II. Část pragmatická.

Nad jiné vyžaduje naše poválečná doba postup doktrinám aprio-rismem a jeho zrůdou, byrokratickým šablonismem v kritice a v praksi neprejudikovaný. Tento postup nám zaručuje jedině racionální eklekticismus.

Naše národní hospodářství probřídá elementární krisí, jejíž sanace jest ještě znesnadněna refleksem interkurentních převratů politických. Nebývalý nedostatek statků a zboží, které neproduktivní řemeslo válečné a nehospodárnost válečné správy zničily neb rozplýtvaly, a ochromenost všech dopravních možností na jedné a přímo katastrofální záplava znehodnocenými papírovými penězi na druhé straně jsou osudové stigma tohoto stavu, jejž starý režim jako dědičný hřích všem po sobě zanechal.

Co to znamená pro hospodářství soukromé, národní a státní, jest na bíledni.

Obchodní bilance,která v poslední době měla téměř už ráz nekrotický, vykazovala pasiva na válkou omezený obchod přes celní hranice číselně až zarážející: za rok 1915: 2.425,756.000 K (proti pasivu 521,166.000 K v roce 1913 a 735.731.000 K v roce 1914), v roce 1916: 3.051,085.000 K, v roce 1917: 2.889,464.000 K a za dobu až do konce srpna roku 1918: 1.632,603.000 K.

K tomu přistupují *státní dluhy* (a sice *předválečné*, v to počítaje uherský blok všeobecného státního dluhu, dle stavu z 30. června 1914 částkou 13.004,100.000 K, *válečné* dle stavu z 30. června 1918 — tedy před osmou válečnou půjčkou o 5 miliardách — a to válečné půjčky 29.255,000.000 K a jiné úvěrní operace 27.946,500.000 K, dohromady 57.201,500.000 K, úhrnnou částkou veškerých dluhů 70.205,600.000 K), záplava papírových peněz (přes 34 miliardy K, dle posledního výkazu rak. uh. banky koncem r. 1918 už téměř 36 miliard) a nebývalé znehodnocení korunové měny, jak vysvítá ze zoufalých kursů valutárních a devisních.

Mimo to eksistují požadavky objednávek vojenské správy, jichž výše se dle přístupných informací nedá zjistiti, ač podle všeho odpovídá obrovským rozměrům obvyklé negociace, která vedla k zastavení platů likvidujícího ministerstva války.

V širokých kruzích buď omylem aneb z tendence projevovaný názor, že isolace hospodářského území válečnými prohibicemi obchodu přivoděná zabránila dalšímu zadlužování se v cizině, a že konjunkturou válečné industrie a bankovnictví, najmě až do října 1917, přivoděné obrovské obraty znamenaly efektivní vzestup domácího kapitálu, který i ve formě válečných půjček zůstal v domácích rukou, ukázal se bludným, neb zadlužování v cizině již z důvodů valutárních vzrostlo (30. června 1918 činila jen marková půjčka na pokladní směnky 3.124,900.000 korun) a alimentace válečných půjček valutou válečných dodávek se osvědčila při vnuceném kursu isolované a bezcenné měny papírové jako finanční circulus vitiosus.

I v režimu kompensačním, který vojenská diktatura pruské preponderance určovala s krajní bezohledností vůči potřebám starého státního území a jeho obyvatelstva, přišlo k tomu, že suroviny a dokonce i potraviny šly — za nejkrutější tísně aprovisační v tuzemsku — za hranice, a za to přicházely pomůcky a potřeby neproduktivního válečného řemesla. Také zbytky zlatého pokladu rakousko-uherské banky unikly při takovém hospodaření do ciziny

(do Berlína), takže poslední výkaz banky udává efektivní zlato už jen částkou 261,953.660 korun. Příznačné jest hospodaření německého militarismu rakouským petrolejem. U nás vývozem vyvolaný nedostatek sviral nesčetné kategorie produkce, dopravu a domácnosti a dvoutřetinovou sumou celé výroby vyvezený petrolej alimentoval hlavně zločinnou válku ponorkovou, vrchol mezinárodní neumravněnosti.

V důsledcích toho všeho došlo u jednotlivce a finančně u státního celku k notorické podvýživě při ohromných výdajích.

Rozhodně máme před sebou pozůstalost úplně předluženou. Prostý občan by při obyčejné péči hospodářské se uvázal v takovou pozůstalost nanejvýše cum beneficio inventarii — pokud by na ní nebyl uvalen konkurs.

Za takových okolností by byl technicky nejpohodlnějším a snad v zájmu hospodářské produkce ex nunc nejradikálnějším luštěním zmotané situace ovšem bankrot jako formální deklarace daného statu.

Obtížná a zdánlivá beznadějnost praktického úspěchu nám však nemá vadit, pokusit se o akci sanační, jelikož účinek peremtorického bankrotu jest hospodářsky, politicky a morálně i po stránce časové nedozírný, takže by se jedva našel oficiální činitel, který by před světem, jako beránek snímající hříchy světa, vzal na se zodpovědnost za takové formální rozhodnutí.

Dlužno nám tudíž nastoupit trnitou cestu sanace daného stavu národního hospodářství a státního finančnictví. Na tu cestu se musíme podle svých základních zásad vyzbrojit racionálním eklekticismem, abychom dospěli ke kompromisu práce spekulativní a dynamiky poměrů. A tu se především tážeme, jaké hmotné a mravní předpoklady, jaká operační aktiva nám dodávají odvahy, podjati se gigantického úkolu bez risika Sisyfova díla?

Aktivum válečným běsem nezpustošené jest přírodou a historií nám daná domácí půda, která jest sama kapitálem bohatého, vyspělého zemědělství a bezprostředně i prostředně podkladem zemědělského průmyslu velké kapacity, zaručující naši soutěž na světovém trhu. U nás spočívá základ všeho národního hospodářství v nejpevnějším a nejzdravějším momentu — v přírodě samé. Na takových základech se dá budovati, poněvadž tím máme zabezpečené živobytí doma a konkurenci v cizině, i kdyby konkurence byla volností obchodu mírových systémů obchodo-politických zostřena.

My máme možnost sesilovat extensivně a intensivně zemědělské hospodářství — stupňovat jeho podstatu a výnos — a také právním přepořádáním pozemkového majetku a jeho používáním dospějeme k žádoucí agrární reformě největšího slohu, abychom zahájili vnitřní kolonisaci selskou a zabránili vystěhovalectví selského lidu a jinakému unikání jeho ze zemědělství, k čemuž dnešní stav latifundářského, fideikomisně garantovaného majetku neúprosně vede.

Jako cennou výhodu musíme hodnotiti, že ve válce selský stav značným přílivem peněz za podražené zemědělské výrobky nabyl možnosti zaplatit svoje dřívější dluhy, jichž tíha skrývala v sobě stále možnost nové krise agrární. Že si sedláci za války splatili svoje dluhy, znamená pro nás vítané vyřešení jednoho z nejobtížnějších problémů velké politiky agrární.

Z ohledů na fundamentální význam aktivnosti našeho agrarismu chci upozornit, jakou povážlivostí by bylo ukvapené úplné znehodnocení platidel, jimiž sedlák při nastávající reformě majetkové má nabývati přikázané mu

pozemky. Co pro sedláka znamená neprozíravost valutární politiky, o tom nás poučuje podle vývodů profesora K. Mengera historie valutární reformy Německa v létech 1871—1873. Německo stanovilo, zavádějíc zlatou, ovšem v praksi pokulhávající měnu (étalon boiteux) relaci zlata ku stříbru podle stoletého průměru a stavu v roce 1870 počtem 1:15'55, po té ale stříbro až do roku 1891 (rok obnovení obchodních smluv středoevropských) kleslo poměrem 1:20'93, takže selský dlužník za dluh representující v roce 1870 15'55 liber stříbra platil v roce 1891 20'93 liber stříbra. Praktické následky tohoto omylu musilo pak Německo úsilím o různé výhody pro zemědělství odčiňovat.

Jak známo, zmohl se po té i v teorii a ve veřejném mínění Německa přirozeně bimetalismus, v monetární politice Francie a Anglie historicky již překonaný.

Jiný opačný příklad z dějin valutární politiky podává anglická královská proklamace ze dne 22. prosince 1717.

Tato spočívá na proslaveném parlamentárním dobrozdání Newtona, aby se guinea původně 20 sh. ražená v praksi tehdá na 21½ sh. stouplá, brala a dávala za 21 sh. Jelikož ale 21 shillingů podle tehdejší skutečné relace platilo více než 1 guinea, neplatil nikdo dražším stříbrem, které plynulo ze země, kde zůstalo jen zlato, valutární úpravou roku 1816 výlučně adoptované.

Náš průmysl bezprostředně a prostředně v zemědělství zakotvený a nikoliv jen uměle založený a udržovaný má možnost technickým zdokonalováním výrobních a komerčních pomůcek svojích kapacitu pro domácí potřebu a pro mezinárodní soutěž racionálně zvyšovat, poněvadž má suroviny doma, jako na příklad cukrovary, lihovary, pivovary a sladovny, mlýny, škrobárny, pily atd. a také o nejdůležitější výrobní materiál uhlí a železo domácí hospodářství s dostatek postarati se může, což platí též o vodních silách jako zdrojích výrobní energie.

Že nebudeme přehlížeti významu i onoho našeho p r ů m y s l u, který technologicky nekoření v domácí půdě, jako na příklad převážnou částí průmysl tekstilní, vyvěrá již z poznatku jeho faktického postavení v našich vlastech, jako zdomácnělého činitele kvantitativně i kvalitativně svrchované zdatnosti.

I naše ž i v n o s t i m a l o p r ů m y s l o v é, najmě v oboru kvalitativní produkce, jako na příklad konfekce, kožní, metalurgické, sklářské a knihařské galanterie a j. přispějí platně ku zvelebení naší soutěžnosti za hranicemi a převezmou doma řemeslnou výrobou a obchodem značnou část starostí a zásobování lidu, čímž se stupňují peněžní obraty a stoupá úroveň všehospodářské prosperity, takže péči o tyto nesmíme šmahem odbývat lichými frázemi o romantickém sentimentalismu pro historicky překonané útvary národního hospodářství.

Předpokladem při veškeré produkci ovšem jest, že element práce, podle našich názorů čelná složka produkčního procesu, zplna dodrží svou součinnost, začež ovšem musí najíti spravedlivý podíl na cenách jeho prací vytvořených.

Že naše banky, tento osvědčený mentor průmyslu a obchodu a bursy, dodržujíce meze svého racionálního poslání, dostojí veškerým sebe komplikovanějším úkolům našeho hospodářského obrození a bohdá zdravého silného

rozmachu, o tom po stránce technické netřeba pochybovat. Banky a bursy se budou muset přičinit jako kupec a trh, jako činitelé informace a disposice, aby jednotlivé naše položky aktivní, jako na př. valuta plynoucí z eksportu a z pohledávek v cizině, peníze jež vystěhovalci zasílají domů a valutární příliv z cizineckého ruchu i úvěr domácí a zahraniční byly finančně nejracionelněji fruktifikovány.

Banky musejí přesně zachovati na paměti, že jest nepřípustno, financovat z lidových vkladů kartely a podniky, jež lid svými cenami utiskují, a bursy nesmějí zapomínat, že jsou kvalifikovaným trhem a ne rejdištěm nezřízených spekulací a útulnou finančních dobrodruhů.

Než vedle aktiv objektivního rázu dlužno dbáti i aktiv subjektivního rázu — nedocenitelných imponderabilií veškeré racionální životnosti. Za takové pokládám technickou vyspělost všech představitelů a nosičů domácí práce národohospodářské a pak poctivost veškerého ruchu a obratu ekonomického. Nepoctivost svádí i nejvyšší technickou dokonalost do kalu neúspěšnosti a zvrací ekonomii i konjunktury v ruinosní lichvu. Myslím, že právě tímto poznatkem se dotýkáme bolavého místa na vysíleném těle národního a finančního hospodářství.

Nepoctivost zavinila ve válečném hospodářství vojenském a občanském v mnohém ohledu sama o sobě katastrofální vrcholnost nehospodárnosti a ohrozila svojí bezměrností leckde dokonce i možnost nápravy.

Zde dlužno nasaditi páky bez odkladu a bez ohledu; záškodnictví nepoctivé spekulace musí být všemi prostředky umělými (zákonodárství, administrace) a přirozenými (reakce ekonomických vztahů) vymýtěno z hospodářského tělesa.

Do jisté míry se tento ozdravující proces již uplatňuje automaticky — ovšem zvolna — následkem změny poměrů; vyloučenat už leckterá příčina a příležitost dalšího poškozování. (Dokončení.)

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Duch osvobozené školy československé. Občanská práva a povinnosti studentstva. Náboženské úkony. Koedukace. Zakončení válečné školy. Škola ve službách výchovy lidové a tělesné. Rostoucí samospráva sborů učitelských. Poradní sbory. Slovanské uvědomění. Střední školy slovenské. Sjezd středoškolského studentstva československého.

Jsme svědky přerodu školství československého, zahajuje se reformní dílo velikého slohu. Projevy školních úřadů jsou neseny svobodným, pokrokovým duchem. Pokud paměť naše sáhá, poprvé můžeme citovati úřední výnosy jako historické programové dokumenty památné doby, jako výtvory vysoké hodnoty ideové:

Bude úkolem nejbližších dní — praví první ministerský projev — aby nařízení hrubě byrokratická byla odstraněna, celá pak veřejná správa nově, republikánsky upravena. Ale už dnes je nutno, aby duch příštích zákonů ovládal české školství Bylo by nenahraditelnou ztrátou, kdyby našeho politického osvobození nebylo vychovatelsky využito. Budiž vykořeněn jed, který

nalévala do duše české mládeže bývalá vídeňská a maďarská správa. Naše osvobození buď základem pro výchovu občana československé republiky. Vychovatelské působení učitelstva, vedené velikými ideály lidstva, nebuď omezováno. Právo politického nazírání a svoboda svědomí se zabezpečuje. Blízká budoucnost má vybudovati československé školství na nových základech ve smyslu demokratického a sociálního pokroku.

Ministerstvo upozorňuje na výchovný význam naší doby: Jest nemyslitelno, aby škola nesnažila se využiti nynější vzácné příležitosti ve prospěch vzdělání mládeže ji svěřené. Zjevy nesmírné důležitosti, o jakých dříve žák se dovídal jen z knih a učitelova výkladu, odehrávají se před jeho očima. Učitel má obrátiti k nim pozornost žáků a vyložiti jejich význam a dosah. Z přítomných událostí škola může vytěžiti řadu poznatků po stránce dějepisné, zeměpisné, hlavně poučením v oboru nauky občanské, a může jich užíti výhodně ve smyslu výchovném, když zdůrazní jejich stránku mravní a sociální. Vhodným poučením lze zabrániti hrozícímu znepokojení žactva a lze doufati, že prostřednictvím žáků se přenese věcné chápání událostí a plynoucí z toho uklidnění také do jejich rodin a tím po př. i do širší veřejnosti. Včasné věcné poučení ve mnohých případech zabrání vzniku názorů zvrácených, jež mohou mládež zavésti na scestí. Sbory učitelské mají se poraditi, jak možno na ústavě zaříditi poučování toho druhu.

Když pak po převratu školy trpěly uvolněnou kázní a nepravidelnostmi, vznikajícími z nesprávně pochopených zásad demokracie a občanské svobody, školní úřady opět doporučovaly místo dřívějších prostředků disciplinárních umírněný postup, vlastní moderním vychovatelům. Jest požadavkem nové doby a nových poměrů, v nichž se octl náš národ, — praví oběžník — aby vychovatelé měli plné pochopení pro potřeby a požadavky žactva. Oprávněná touha studentstva po sebevzdělání, po osamostatnění a po uplatnění vlastních sil nechť nalezne především u učitelů podpory, které by studentstvo nenalezající pochopení ve škole, vyhledávalo jinde. V blízké době bude poměr mezi školou a žactvem upraven novým školským řádem, při jehož sestavení bude přihlíženo k místním poměrům a jenž má vzejíti ze součinnosti školských úřadů se sbory učitelskými po slyšení přání studentstva. Tento nový kázeňský řád, prodchnutý novým duchem, bude prvním zákonem, na němž bude mladá a malá žákovská demokracie b r o u s i t i s v ů j o b č a n s k ý c i t, jakož vůbec učitelé mají použíti všeho, co může výchovně působiti na ú s t a v n í s m y s l p ř í š t í c h o b č a n ů. Pokud se na ústavech již nyní zavádí samospráva žákovská, nechť se tak děje za blahovolné součinnosti a hlavně rady učitelů, rovněž jest třeba, aby učitelé správně a bez úzkoprsosti oceňovali jiné zjevy, jimiž dospívající mládež touží projeviti občanskou zralost a duševní samostatnost (spolčování, vydávání časopisů, literární projevy, přednášky a jiné).

Když ministerstvo vyslovilo se pro nejpokrokovější úpravu poměrů mezi žákem a učitelem, vynasnažuje se kázeň školskou zdůvodniti analogií života veřejného. Žáci nesmějí nabýti dojmu, — praví oběžník dále — že změnou ducha školy, jež nastala a jež se stále více bude projevovati, je odstraněna základní podmínka zdaru ve vyučování: kázeň, spočívající na úctě a na poslušnosti k učiteli; poslušnosti nikoli slepé, ale založené na plném pochopení povinnosti, jež škola jakožto ústav sloužící vzdělání a pokroku národa ukládá

svým příslušníkům; poslušnosti, která má býti v malém obrazem toho, jaký je poměr svobodného občana k zákonu státnímu. Žák budiž si stále vědom, že, plní-li své povinnosti školské, činí nejlépe zadost svým povinnostem občanským. Je nepřípustno, aby se žactvo organisovalo na školách podle politických stran, ale příležitost k odbornému poučení o zjevech politických buď dána.

Hned po převratu ozvaly se hlasy, že nelze zachovati nucené návštěvy bohoslužeb žákovských a p. Úředně prohlášeno, že náboženské úkony nejsou integrující částí náboženské výchovy na školách středních a že tedy účast neb neúčast při nich nemá vlivu ani na známku z mravů ani na známku prospěchovou z náboženství. Účastniti se jich ponechává se náboženskému citu žáků, po případě vůli rodičů; přestává také povinnost dozoru profesorského při úkonech náboženských. Cvičení náboženská, pokud nepřipadají na neděle nebo zasvěcené svátky a dny feriální, mohou se konati jen bez zkrácení času ustanoveného na vyučování. Místo zrušených svátků dynastických zavedeny sváteční dny republikánské: »den svobody« (28. říjen) a 1. květen. V den Komenského 28. března a v den Husův 6. července konají se prvé dvě hodiny vyučovací slavnosti školní, věnované památce těchto velikých mužů a jejich dějinnému významu.

Zároveň zrušena klatba, do níž úřední pedagogové rakouští uvrhli studentky na chlapeckých ústavech. Slabým dívkám byly ukládány zkoušky z učiva probíraného za celé pololetí, kdežto při vyučování byly odsouzeny trpně poslouchati a mlčeti. Koedukaci na střední škole dává se nyní volnost: dívky na chlapeckých ústavech stávají se veřejnými žákyněmi a nabývají stejných práv jako spolužáci jejich.

Po převratu hromadně přecházeli žáci z učelišť německých (na př. vídeňských nebo vojenských) na ústavy české. Bylo nutno přechod usnadniti, zejména chovancům zrušených škol kadetních. Kadeti mohou býti přijímáni do té třídy reálky, která odpovídá ročníku kadetní školy dosud navštěvovanému. Dodatečnými zkouškami z předmětů jazykových a deskriptivní geometrie se zjistí, zda takoví žáci dohonili učivo předepsané pro vyšší reálky.

Za to znenáhla pozbývají platnosti válečné úlevy narukovaným studujícím středoškolským. Kdo z nich byli trvale sproštěni služby vojenské, hromadně se vracejí do škol. Má se jim podle možnosti usnadniti další studium; kde sejde se mnoho takových žáků, mohou jim býti zřizovány zvláštní pobočky, na nichž po případě zvýší se počet týdenních hodin učebných v předmětech jazykových, matematice a deskriptivní geometrii. T. zv. válečné maturity, povolované narukovaným mezi školním rokem, jsou nyní nepřípustny.

Školní budovy otvírají se znenáhla výchově lidové. Mohutnící demokracií — praví ministerský výnos — mění se pojem školy. Škola má sloužiti nejen mládeži, nýbrž vůbec každému, kdo její pomoci vyžaduje, aby rozšířil své vědomosti. Proto stává se sídlem všech osvětných snah obce. Vzdělávacím spolkům a korporacím budou bezplatně propůjčovány školní místnosti na poučné přednášky, hudební a literární večery, knihovny, besídky mládeže, pohádkové hodiny, loutková představení a p., kdekoliv není pro tyto účely jiných místností vhodnějších. V posluchárnách škol středních a odborných zejména mohou se konati přednášky přírodovědecko-technické,

provázené pokusy nebo světelnými obrazy, jakož i praktická cvičení všeho druhu v laboratořích a dílnách. Budovy školní, především novostavby, mají býti zařizovány se zřetelem na své úkoly lidovýchovné. Změnil se také poměr školských úřadů k tělocvičným jednotám. Sokol a Dělnické tělocvičné jednoty pečují o důležitou část národní výchovy, proto v zájmu veřejném mají býti snahy jejich co nejvydatněji podporovány. Spolkům těmto dovoluje se používati tělocvičen školních, kdekoliv o to požádají.

Učitelstvo vyzváno, aby věnovalo své síly mimoškolské činnosti mezi mládeží i dospělými, za přímé a vydatné pomoci školních rad, které neustanou jenom na svých úkolech správních, nýbrž chopí se také iniciativy, aby základy vzdělání, které dala mládeži škola, rozvíjely se prospěšně i v životě dalším.

Postavení učitelstva vůči úřadům ústředním podstatně se mění v mladé republice naší. Ukazují se první příznaky zdravé decentralisace, s čímž souvisí rostoucí samospráva sborů učitelských. Na středních školách sbory profesorské rozhodují o věcech, pro něž dříve vyžadovaly si svolení zemské školní rady. Usnášejí se, které učebné pomůcky, jakož i knihy pro knihovnu učitelskou a žákovskou zakupovati — tím zároveň padá pověstná úzkostlivá censura školních knihoven. Rozdělení učebných předmětů mezi profesory ústavu a úpravu rozvrhu hodin provádí ředitel se sborem profesorským, bez vyššího schválení. Přihlíží se, aby učitelé postupovali podle možnosti se svou třídou a měnili se jen, když je toho naléhavě třeba. V zájmu jednotné výchovy počet učitelů zaměstnaných ve třídě, bude co nejmenší. Tím splnil se rozumný požadavek, tlumočený opětovně i Naší Dobou. Sbory učitelské již nebudou předkládati konferenčních protokolů vyšší instanci. Konference samy zbaveny formalit a náležitě zkráceny.

Učitelským sborům dostalo se důležitého práva spolurozhodovati při obsazování uprázdněných míst na vlastním ústavu. Na každé místo ředitelské neb učitelské bude vypsán konkurs, z došlých žádostí pak sbory profesorské sestaví terno; terno s návrhem zemské školní rady předloží se ministerstvu na rozhodnutí.

Při všech odděleních ministerstva školství a národní osvěty byly zřízeny poradní sbory a odborné komise, od nichž referenti vyžádají si dobrozdání o předložených věcech. Pro střední školství utvořil se poradní sbor 24členný. Zasedají v něm zástupci politických stran, Slovenska a stavovských organisací profesorských. Z plena zvolen tříčlenný stálý výbor, který jest přímým prostředníkem mezi poradním sborem a ministerstvem. Mimo jiné radí se také o věcech osobních, jmenování a pensionování, jakož i disciplinárních; intervenuje ve věcech jednotlivců a organisace, projednává s ministrem neb jeho zástupci ty spěšné věci, jež nesnesou odkladu, přejímá též speciální práce, které mu ministerstvo svěří z vlastní vůle.

*

Při pracovním výboru Ústředního spolku českých profesorů ustavila se slovanská sekce, jež vypracovala pozoruhodný pamětní spis, jak zavésti slovanské věci do středních škol českých. Žádá především, aby ministerstvo školství ihned zavádělo slovanské jazyky na těch středních školách, kde se přihlásí schopní učitelé, jako předměty nepovinné. Pro budoucnost mají býti

zřízeny v Záhřebě a Varšavě prázdninové kursy pro naše profesory. Mimo to ve všem učivu více než dosud nutno přihlížeti k poměrům v zemích slovanských. Pamětní list vypočítává, jak dbáti statistiky zemí slovanských, fauny, flory, geologických útvarů a nerostů krajů slovanských, slovanských badatelů a vynálezců; stejně nutno si všímati obchodu, průmyslu a veřejného života slovanského. Slovanské dějiny mají býti zužitkovány zejména národně výchovně, kulturním a mravním obsahem svým. V definitivních osnovách učebných má býti slovanským jazykům věnováno po 2 hodinách týdenních, aspoň od třetí třídy. Volba jednoho z těchto jazyků řídila by se přáním místního obyvatelstva a pohotovostí schopného učitele na ústavě. Ve velikých městech možno povinným kursům přiřaditi nepovinné kursy ostatních jazyků slovanských.

Při češtině nutno všechny žáky naučiti azbuce a vykládati v hodinách mluvnických o příbuznosti jazyků slovanských a hlavních znacích jejich. Do čítanek jest zařaditi básně slovansky vlastenecké i články o Slovanech, souvisle pak čísti (povinně) díla jako Čechovu Slavii, Kollárovu Slávy dceru, Jiráskova Gerona, jakož i doporučovati všechna vrcholná díla slovanských literatur.

*

Rychlým tempem vznikají střední školy slovenské. Dosud jsou to: reál. gymnasia v Uherské Skalici, Trenčíně, Ružomberku, Lipt. sv. Mikuláši, gymnasia v Báňské Bystrici a Prešově, reálky v Žilině a Kremnici, dívčí lyceum v Báňské Bystrici; mimo to pedagogia v Modře a Levici, obchodní škola v Báňské Bystrici. Až na několik výjimek jsou povoláváni z ústavů českých správci a profesoři, kteří se mají naučiti slovenskému jazyku vyučovacímu. O poměrech na prvním ústavě rozepsal se velmi poučně V. Přerovský ve „Věstníku českých profesorů (leden 1919, str. 110). Budovy školní bývají nádherné, pomůcky chudé. Žáci zápasí namnoze se slovenčinou, zřídka jsou uvědomělí Slováci, profesory zdraví slovy: Ponížený služebník«. Na gymnasiu slovenčině učí se v prvých dvou třídách po 5 hodinách, v ostatních po dvou, češtině od třetí třídy po 2 nebo 1 hodině. Řečtina, předmět fakultativní, počíná se pátou třídou; kdo si nezvolí řečtinu, má kreslení a řeckou literaturu (této po 3—2 hodinách od páté třídy).

*

Středoškolské studentstvo československé konalo 3.—5. ledna první sjezd svůj v Praze. Bylo radostno pozorovati, jak vážně chápali se mladiství republikáni organisačních úkolů svých a jak dalekosáhlé cíle si vytýčili. Na sjezdu usneseno vydávati časopis a jiné pomůcky sebevýchovné. Mimo to vypracován organisační řád pro středoškolské organisace na jednotlivých ústavech, v župách, v ústředí. Ministerstvu školství podáno memorandum, jímž se žádá jednotná střední škola šestitřídní s dvouletou přípravkou, koedukace, škola nezávislá na církvi, změněný řád kázeňský, povolující účast na veřejném životě i politickém, podpora sebevzdělavacím snahám studentstva, samospráva žákovská a volný vstup do konferencí, pokud jednají o žactvu, výchova povahy, tělesná výchova, moderní osnovy vyučovací, zrušení zkoušky maturitní, státní péče o sociální poměry studentstva, postátnění škol soukromých. Nyní jest na studentstvu, aby činností slibně započatou dokázalo, že dovede uskutečňovati svůj program. *K. V.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Žákovské dílny.

Žákovské dílny byly by významným činitelem v organisaci péče o mládež a jistě vlivným zřízením nápravným. Dnes mnoho lidí se křižuje a naříká nad spuštěním mezi mládeží, zejména velkoměstskou. Nuže, v dílnách pro hochy naskytá se prostředek, kterým by se tomu dalo účinně čeliti. Neboť hmotná práce již od nepaměti osvědčuje se jako prostředek ozdravný a platí za činitele umravňujícího. Dílny takové uchránily by hochy potulky a zahálky. Nejevily by se žákům jako vnucené opatření, nýbrž hnedle by se staly střediskem vyhledávaným a milým. Najde-li se však mezi množstvím naříkajícím dosti lidí, kteří by aspoň svým počtem podepřeli případnou akci pro zřizování žákovských dílen? A přijde aspoň hrstka lidí pomoci skutkem, aby se takové zřízení uskutečnilo? Skutečně je zle: mládež velice tělesně i mravně upadla — je co napravovati a zachraňovati. Ale dá se ještě napraviti a zachrániti mnoho. Jen začíti jest třeba záhy a skutkem. A nutno si uvědomiti, že prvým krokem k záchraně jest ozdravovati. Najdete-li k tomu účinnějšího prostředku nad hmotnou práci? Náprava, kterou by u hochů přivodily žákovské dílny, i v ohledu mravním byla by nápravou od základu a jistě trvalou. Protože to, co mohou poskytnouti, budou-li správně vedeny, upoutá jistě jeden z nejživějších, nejhlubších zájmů, ukojí základní pud dětské přirozenosti, převede energii, kterou jinak dětství a mládí z přebytku plýtvá, na dobrou dráhu a obrátí ji k tvoření. Zájem o pohyb, činnost, nástroj, výrobu jest u většiny chlapců význačný a jest nutno využíti ho rozumně. Ukojení pudu po zaměstnání, jako každého pudu, provází radost a ve tvoření sebe primitivnějším jest štěstí. Není-li rozumnější využíti těchto pohnutek kladných a život stupňujících, jistě mocných a účinných, nežli vyčerpávati se marnými zákazy a držeti mládež na uzdě omezováním a potlačováním výstřelků bujnosti? A vizte, že práce v dílně, která napíná svaly, namáhá a tuží tělo, vyžaduje úsilí a vytrvalosti, přirozeně nejlépe rozvíjí vůli. Tím již má znamenitý účinek povahotvorný. Ale tato práce vedle toho i tím, že podmínkou zdárného výsledku jest při ní pozornost, pořádek, přesnost, pečlivost, že při ní nejlépe učí se hoch oceňovati vzájemnou pomoc, prakticky chápe cenu a nezbytnost součinnosti při jistých úkolech, podřizování sebe společnému účelu, jest činitelem mravní výchovy ničím jiným nenahraditelným.

Každá škola měla by míti dílnu a dle potřeby dílny. Naše škola budoucnosti zajisté bez nich nebude. Zatím školních dílen není. A proto jest nutno, aby se zřizovaly zvláštní dílny mimo školu, společné pro žáky určitého obvodu nebo pro žactvo všech škol v menších městech. Jsouc rozděleno v menší skupiny, používalo by dílny střídavě. Stačilo by pracovati v dílně pravidelně jen v zimě, na podzim a na jaře toliko za špatné pohody, jinak vystřídati, kde je to možno, práci v dílně prací v zahradě.

Tyto dílny měly by ještě i další význam: tam by se zkoušely a vytvářely metody, tam by se lépe nežli jakýmikoli jinými důkazy názorně ukázal význam a prospěch vyučování ručním pracím, jichž všeobecné zavedení do škol jest z předních a svrchovaně oprávněných požadavků opravy školské. Takové dílny hodlá zakládati a ze svých prostředků pomáhá zřizovati »Sdružení pro praktickou výchovu v Praze« (jednatel Dr. K. Velemínský). Při-

spěním českých průmyslníků umožněno bylo loni otevříti v Praze I. u Kříže většího žákovskou dílnu, kterou vede osvědčený pracovník v oboru rukodělného vyučování řed. Fr. Tuhý. Další dílny projektovány jsou v Praze VII., v Říčanech, v Mělnice, v Poděbradech a j., dle prostředků, kterými sdružení bude vládnouti. *J. Mauer.*

LITERATURA.

Krásná

Jan z Wojkowicz: Tmy a světla. Hovory básníků sv. V. Nákladem F. Topiče v Praze. — *Jaroslav Haasz:* Jeřabiny. Verše. Tamtéž sv. VII. — *Fr. S. Procházka:* Mistr Jan Hus. Dramatická báseň o třech oddílech. V Praze 1918. Nákladem České grafické akc. spol. Unie. — *Růžena Jesenská:* Tajemství srdcí. Román. 1918. Nakladatel F. Topič v Praze. — *Jaroslav Nauman:* Válečné glossy. Prosy 1914—1918. Nákladem Sokolských Besed.

Nová básnická kniha Jana z Wojkowicz zajímá nejen jako nový projev vnitřního lyrického a ideového vývoje významného básníka, nýbrž i svým rázem programovým, jsouc jakousi antologií, výběrem z připravených posledních dílů velkého básníkova cyklu. Jan z Wojkowicz, který v prvních svých knihách prosaických i veršovaných obíral se největší měrou subjektivní psychologií a byl ceněn jako náladový impresionista i analytik křehkých, těžce vyslovitelných stavů duševních, prchavých nálad, půltonů sexualních a přírodních záchvěvů, obrátil se v určitém stadiu vývojovém dosti náhle a přímo k poesii ideové. Jejím vyvrcholením jest básníkův cyklus Elegie a nostalgie, rozvržený na čtyři díla. Dva svazky básnické: Sny a touhy, jakož i Bolesti života, jež vyšly před několika lety, jsou úvodní, průpravnou částí básníkovy stavby. Z připravených závěrných knih cyklu: Ballady a paraboly a Moje evangelium podává básník v této knize veršů znamenitý výbor, z něhož můžeme již učiniti si obraz o myšlenkové stavbě celého cyklu. Rádi čteme také v závěrné poznámce autorově k balladě Noční milenec jakýsi úvod do celého ideového dramatu; rádi vidíme tento komentář spisovatelův — ač jinak bychom byli vždy toho mínění, že básnické dílo má samo úplně vysloviti symboly a plány spisovatelovy — proto, že nemáme dosud v rukou celého cyklu, a tak můžeme na základě básníkových výkladů i ve výboru sledovati a hodnotiti ideové prvky, rozhodné pro celou myšlenkovou stavbu básníkova díla.

A tato stavba jest úctyhodná, opravdu mohutná. Jak již patrno, vyspěl nám ve Wojkowiczovi básnický duch silné, pevně učleněné, dokonale zkomponované, jednotné a obsáhlé filosofické reflexe. Tam, kde v starších mladistvých básníkových knihách vadila čtenáři mnohoslovná a přece mlhavá lyrika, těžký boj o formální vyhranění a zjasnění, ustupují tyto nedostatky v nových cyklických dílech, a zvláště v tomto výboru téměř úplně a poznáváme novou, mužnější tvář objektivního myslitele, úspěšného vítěze, čím více se blíží k závěrečným hymnickým odám monistického plného života, smíření a sloučení tvorstva s bohem, posledního cíle odvěké lidské epopeje.

Wojkowiczovy Elegie a nostalgie jsou jakousi zkrácenou, převážně lyrickou epopejí lidstva, a mluvíme-li o koncepci a provedení myšlenkového základu, smíme srovnávati s grandiosními cykly francouzských romantiků (Viktora Huga), s epopejí Jaroslava Vrchlického, s Macharovým cyklem soudu dějinného, s duchovou stavbou díla Březinova. Březinova katedrála lidského společného vykoupení nejspíše nám ještě připadne, čteme-li zvláště ukázky z posledních jásavých dithyrambů slavného cíle a vykoupení. Ovšem, kde je Březina romantičtější, nádhernější, výmluvnější, procítěnější, pozorujeme u Wojkowicze prostší jednotu filosofického postupu, logický, ale mnohdy i šedivě abstraktní chod dialektický, objektivnější ráz, mythologické a biblické reminiscence, úmyslné názvuky ideově přehodnocené písně lidové i staré české tradice (srv. zvláště nejobšírnější úvodní baladu Noční milenec s Erbenovými Svatebními košilemi).

Jednota ideová, jak ji snad žádný český básník v takové důslednosti nezachoval, jest ovšem patrná v programovém výboru tím více. A jest to myšlenková spekulace, kontemplace moderní, rozumějící životu a přece tíhnoucí k velikému jednotnému ideálu. Je to dramatické vyřešení starého dualismu, světa Noci a Dne, v plný, radostný monism, konečné splynutí monad v tělo a vůli, radost a slávu jediného boha-člověka. Vycházeje z principu dualistického vidí básník ve věčné Noci propastný klín věčna, bytí ve způsobu prazákladním, slepý osud, určení, nicotu a prázdnou chaotickou skutečnost. A postupem dramatického děje stává se i negativním pólem život smyslový a jevový, bezúčelná, neplodná, netvůrčí touha, život bez kladné, cílevědomé práce; i ten jest druhem věčné Noci. Toto přiřazení, které si básník a myslitel těžce a krásně vybojoval (viz hluboké rozřešení otázky v básni Poslední pokušení Syna božího-člověka) jest i hlubokým filosofickým obohacením starých názorů dualistických, i pevným mravním základem, z něhož lze tak umělecky a přirozeně přejíti k jednoticímu monistickému pantheismu posledních sbírek, jest však též významné a plodné právě pro básníka metafysických sklonů, jako jest Wojkowicz. Přál bych si, až budou poslední dvě knihy vydány, čísti v nich mnoho básní, které by zkoušely sílu tohoto dramatického motivu na živém člověku, živém lidstvu. Neboť tato dialektika může oživotniti, umělecky zesmysliti, tvarově obohatiti velkolepý ideový plán, pro nějž bylo by opravdovou škodou, kdyby měl zůstati více myšlenkovým abstraktním výkladem nežli životnou básní.

Nelze v literárním přehledu pouštěti se do bohatých aplikací, kterých se básník tak jednotně a harmonicky dotýká. Aspoň jen několik nadpisů: jak spojena jest bolestná stránka subjektivní (ze sbírky Bolesti života) s objektivními hymny konečného vykoupení; jak nově pojaty a zhodnoceny jsou starořecké mythy v duchu myslitelova pojetí (Persefone), motivy starozákonní (Plod poznání) i křesťanské (Poslední pokušení); jak laskavě dívá se básník na hmotu, prostý život animální, plození a rozmnožování se lidstva jako na živnou prst, nutná stadia grandiosního vývoje; jak hluboce formuluje poměr muže k ženě (Moudrost Goethova Fausta); jak přirozeně zapadá hymnická oslava umělců, nejzdatnějších dělníků na veliké roli člověčenstva, do celého myšlenkového základu!

Wojkowicz je básník, jehož vnitřní život, názor na poslání lidstva a umění, zesílel, zmohutněl měrou podivuhodnou. A ruku v ruce s utvrzením

a rozšířením básnických výhledů jde pevná, někdy ještě příliš abstraktní, těžká forma, verše tu zhlazené v měkké strofy a lahodné rýmy, tu kypící v přísných organických volných rytmech, tak stilově nesených rytmem slovním i rytmem vnitřním, myšlenkovým. Malá kniha výběru básní, ale ukazuje již velikost a mohutnost celého cyklu básnického, tak významného mezníku v naší poesii ideové. Budiž jen ještě zmíněno, že pevná architektura celku krásně se obráží též v učleněné a promyšlené komposici jednotlivých básní; po této stránce nejvýše kladu hymnus »Umělci«.

Drobné verše Jaroslava Haasze čítali jsme roztroušené v starších i novějších beletristických časopisech; otiskovány byly již v studentských almanaších z let sedmdesátých; významné byly autorovy překlady z francouzštiny, italštiny a polštiny, které charakterisují záliby našeho básníka. K své pozdní a první sbírce připsal si autor Horácovo heslo: Nonum prematur in annum. Ale čteme tu řadu veršů, otištěných takto souborně ne v devátém roce po napsání jejich, nýbrž mnohé tyto drobné básničky vznikly již v letech sedmdesátých a osmdesátých. Básník nazývá své verše, obsahující tak ve výboru žeň čtyřiceti let, jeřabinami, trpkými plody, které dozrály v chladném podzimu. Nejsou to však zatrpklé, pesimistické verše, které jsou tu sladěny v jedinou knihu, spíše prosvítá vzácná harmonie klidného a pracovitého života, jehož obrazem a doprovodem jest většina lyrických čísel.

Sbírka jest rozdělena na odstavce: Zašlé obrazy, Láska, Moudrost dědů, Adrie. V největší části básní, které pocházejí z let sedmdesátých až devadesátých, pozorujeme ohlasy doby, v níž verše Haaszovy vznikaly. Tak jako mnohé z těchto lyrických obrázků krajinných, měkkých elegických pastelů ze starých parků, skromných a cudných písní milostných otiskovány byly v Lumíru Sládkově a Vrchlického, tak i vlivy největších básníků, zvláště Vrchlického, patrny jsou na těchto drobných náladových číslech, která od kosmopolitického veleducha přimykají se spíše ještě k mladší generaci lumírovské, Kučerovi, Klášterskému a Boreckému. Verše třetího oddílu jsou rázu rozjímavého. Ve všech skupinách čteme ovšem i čísla novější, vyzrálého a klidně resignovaného básníka, ale bylo by tuším nevhodné, kdybychom v této skromné ratolesti červených plodů jeřabinových chtěli pracně shledávati a konstruovati vnitřní vývoj autorův, nevýbojného a spíše jen příležitostného básníka, který doprovázel svými lahodnými verši významné chvíle slunného a ušlechtilého života. Knížečka, zajímavá jako pietní květ pro autora a vkusný harmonický dárek čtenáři.

»Dramatická báseň« F. S. Procházky Mistr Jan Hus, zhudebněná Jar. Jeremiášem, vydaná v úhledné archaisující úpravě Jos. Weniga, jest spíše oratoriem, tekstem k hudbě než literárním dramatickým útvarem. Partie úvahové a skrovné části epické oživeny jsou výkřiky a hlasy, jež nezapadají do sebe dialogicky, nýbrž mají jen vyzdvihnouti scénu, zesíliti dojem. Tak již do reflexivního předzpěvu, přemítajícího o úpadku středověkého křesťanství a moci papežské, o věčné touze lidské po volném žití a vlastní pravdě, zaznívají »hlasy světla« hlásající, že přišla chvíle spásy. V prvním zpěvu vylíčen velmi stručně sen Husův v poslední noci ve vězení gotliebenském, podána cesta Husova k hranici, živě znějí hlasy kněží, zjitřeného lidu, trpké stesky a žaloby českých pánů, velebně se nese poslední modlitba Husova a pevná víra, že labuť vzlétne záhy z jeho prachu, která bude zpívati jeho

osvobozující píseň. V pevných nerýmovaných daktylech a trochejích napsána tu za doby posledních záchvěvů rakouského nevolnictví mnohá slova širšího národního povzbuzení. S Husovou zjasněnou postavou setkáváme se ještě ve zpěvu druhém, kde Mistrův přízrak zjevuje se vracejícím se českým pánům v nočním táboře, kdežto třetí dějství se odehrává v Praze před králem Václavem a Žofií a má ukázati hluboký dojem ze smrti Husovy i odhodlanost národa bíti se za pravdu boží.

Básník omezil se vhodně na historické základy a vyhnul se rozvleklým líčením a narážkám. Jadrnost pádného výrazu bývala nejsilnější stránkou Procházkova verše, k tomu přistupuje zde vznešené tema prostě a účinně podané i tragické pozadí dokonávající se světové války, do níž zvučí slova Husova s hranice pronášená.

Růžena Jesenská vydává v poslední době rychle za sebou básně i prosu. Její romány z poslední doby vyznačují se bohatým, až rafinovaně přeplněným dějem, jímž si asi získají větší počet čtenářů, ale jehož plnost nemůže býti vyřešena a vykoupena kvalitami literárními. I v posledním románu jejím jde ovšem zase v první řadě o historie srdcí a spisovatelka-básnířka dochází nejsilnějších účinů v partiích lyrických, ve vonných andantech intimního oddání milostného, pro jehož odstíny, něhu má nejbohatší zdroje lyrické. Jako v starších románových pracích (vzpomínám na př. Ivany Javanové, o níž bylo na tomto místě referováno) jest středem zájmu vnitřní drama dívčí, inteligentní, čestné, slovansky pravdivé duše ženské (zde je to Radana Zátvorníková). Hrdinka je dívka spíše trpná, tělesnou krásou ovšem vynikající, zrazená a odpouštějící. Její šablona nerekne nám mnoho nového a neliší se příliš od celé galerie svých sester ze spisovatelčiny starší produkce. Děj stupňován a zmnožen je historií dvou generací, osudně se opakující v dětech, podivuhodně rodičům podobných, tělesně i duševně. Tento nenový způsob románové techniky mohl by při autorčiných nepopíratelných fabulačních schopnostech znamenitě prohloubiti děj a býti výhodně vyřešen v komposici, ale Růžena Jesenská nechává tyto umělecké možnosti celkem neužity. Zato bohužel blíží se poslední její románová produkce spíše cituplným, larmoyantním starým historiím, a zachraňují ji vedle čistých partií lyrických některé silné dramatické momenty. Spisovatelka dovede oživiti, zesmysliti prostředí, objemouti detail vzdušnou vibrující atmosférou ale na řešení velikých konfliktů života jedinců a zvláště rodin nestačí.

Její postavy — jak už bylo konstatováno ve starších referátech — jsou vysněné fantastické modely daleké jakékoliv (i umělecké) reality. Její romantický výstřední zájem svádí ji, aby věnovala tolik pozornosti těm dobrodruhům života a lásky, moderním Oněginům bez tragického pathosu, bez stínu velikosti. Jak uboze a šedivě vypadnou postavy celých, »šlechetných« mužů práce, ať je to Dr. Zátvorník, nebo Dr. Svoboda, proti hýřivé a amotratnosti, s níž vyličeni jsou hejskové a příživníci, cynikové a vrazi, jako jsou Julius Krotošín a Miloš Zátvorník! Pro vznešenost práce nemají románové prosy spisovatelčiny porozumění. O práci v laboratořích, knihovnách, na klinikách se mluví a mluví, ale spisovatelka nedovede vykresliti bohatýra práce, muže ani ženu, veliké srdce, lačnící a strádající, zaplní tak životy a stránky románu, že na prach posvátného všedního, pracovního dne nezbude místa. Jsou to veselé svátky bez krušných týdnů.

Eksotický živel vystupuje zase v tomto románu silně do popředí. Zaujala-li v Ivaně Javanové větší část knihy svatá Rus s mystickou slavjanofilskou láskou podaná, pouti novgorodské a vily na Krymu, doléhají v novém románě vlny oceánu od Ameriky a z Londýna. Ale bohužel zase jen tak romanticky povrchně, bez střízlivého pohledu, veliký svět bohatství, snadno, z cizího přičinění nabytého, a cesty do dalekého Orientu jsou zase pouhou pohodlnou vyjížďkou za uměním, klidem a novým životem. Román aristokratický a plutokratický, který nechce rozuměti práci, otázkám dneška a dlouhého zítřka.

Válečné glossy Jaroslava Naumana jsou opravdu jen aforistické poznámky napsané na okraj velikých dní. Sokolské, demokratické přesvědčení srdečně se z nich sice hlásí, dokumentárně ukazují náladu z válečných let v jihočeských vesnických chatách i v pražské domácnosti a kancelářích, ale nad význam dokladu dějinného nikde se literární cenou nepovznášejí.

K. H.

Poučná.

Frant. Krejčí, Filosofie posledních let před válkou. Laichterův Výbor nejlep. spisů poučných. Kniha XLV. V Praze 1918. 8°. Stran 464. Cena 15 K. — *Karel Velemínský:* Americká výchova. Studie ze školské cesty po Spojených státech severoamerických. I. Část všeobecná. Nakladatel Fr. Borový v Praze, 1918, 231 str. — *Michael Hruševskij,* Ukrajina a Ukrajinci. Přeložil F. S. Frabša. Nákladem Fr. Švejdy v Praze. Cena 3 K. — *Jaromír Nečas:* Ukrajinská otázka. Nákladem vlastním. Brno 1918.

Frant. Krejčí, Filosofie posledních let před válkou. Laichterův Výbor nejlep. spisů poučných. Kniha XLV. V Praze 1918. 8°. Stran 464. Cena 15 K.

Krejčí vydal r. 1904 knihu »O filosofii přítomnosti«, rozhled po filosofii tehdejší doby. Spis, o kterém referujeme, podává jednak pokračování tehdejších výkladů, jednak jejich revisi. Nový spis jest objemnější, mnohem propracovanější, systematičtější a odbornější než »Filosofie přítomnosti«, která, nemýlím-li se, vzešla z populárních přednášek.

Zabírajíc dobu přibližně posledního patnáctiletí (do války) kniha Krejčího formuluje napřed autorovo positivistické stanovisko a konstatuje, že směry nepositivistické nabývají většího a většího vlivu, ale, jak Krejčí doufá, jen na čas. Vykládá pak o positivismu, zvláště německém, analysuje pragmatism. Jamesův a zase zvláště pragmatistické pojetí pravdy. Jednu kapitolu věnoval autor Bergsonovi a Croceovi, jednu ruským realistům, ke kterým přiřaďuje i Masaryka, píše pak o německých kantovcích, a konečně o mystice. Výklady jsou veskrze klidné, objektivní, začínajíce rozborem hlavních názorů filosofa, o němž jest řeč, a končíce jeho kritikou.

Filosofické stanovisko Krejčího jest známo. Jest positivistą svého druhu, rozeznávaje vůbec dvojí filosofii, idealismus a positivismus. »Idealism charakterisovaný snahou dopátrati se poznání transcendentna; positivism zříkající se poznání transcendentna a budující názor na svět na tom a z toho, co můžeme s jistotou poznati, čili na základě vědeckém s vyloučením metafysiky.« (Str. 9.) Tohoto stanoviska se Krejčí přísně drží, všude je uplat-

ňuje, každého filosofa jím měří, takže by mohl jeho spis nésti také jméno: Kritika moderních soustav filosofických se stanoviska positivistického. Positivismus dává spisu směr, barvu, jednotnost: není to kompilace, není to učebnice, jest to filosofické kredo autorovo, pronášené u příležitosti výkladu o jednotlivých filosofech, a jest to dokazování, že positivismus jest lepší než každá jiná filosofie.

Positivismus Krejčího není ovšem jen formule shora uvedená; jest to víra v definovanou, jasnou a přímou pravdu. Z této víry plynou přednosti i vady. U Krejčího není chytání za slova, není koketování, není potouchlosti, není klepů a to jest ohromná přednost: i dobří spisovatelé si polibují v zlomyslnůstce nějaké a rádi nějakým, třebas neškodným klípkem podmalovávají filosofické spády myslitelů, na př. tím, že Bergsona rády poslouchají dámy, že Nietzsche sešílel, že Ernst Mach byl Moravan, ale proti Čechům, Husserl že je prostějovský žid atp. Krejčí jest nad takovou formu podání povznesen a zajímá jej jen pravda a omyl v učení filosofů. Jest to přednost, ale ve své krajnosti jest to i chyba: trpí tím plastičnost podání, nehledě ani k zásadní věci, že filosofie netkví jen ve formulovaných naukách. Tu Krejčí jest až příliš gentlemanem, věře jen proneseným zásadám filosofů, nevyhledávaje osob a netroufaje si jim sáhnouti do svědomí. Jenže filosofové, byt i chtěli mluviti pravdu, nemluvívají ji: kdo se na př. u německé filosofie spokojí s formulovanými jejími pravdami, nikdy jí plně nepochopí. Krejčí na př. svědomitě analysuje učení W. Ostwalda (str. 73 a násl.) o energetice, o dissipaci energie, o cíli kultury atd. Myslím však, že snad spíše než tyto jeho pomůcky patří k podstatě filosofie Ostwaldovy jeho touha všechno systematisovati a uniformovati, která není jeho filosofickou zásadou, a že výklad o jeho etice není úplný bez rozboru jeho pojetí mezinárodnosti, pojetí k nám Čechům tak nepřívětivého. Anebo Krejčí vykládá na str. 77—79 o t. zv. Keplerově svazu; analysuje jeho zásady, ale čtenář leda jen nepřímo uhodne, že zásady tohoto reakcionářského spolku jsou vypočteny jen na klamání veřejnosti. Nejde přece jen o to, s jakým agitačním heslem jde kdo do boje, nýbrž s jakým cílem; filosofický kritik si musí troufat podívati se do srdce — tolik nediskretnosti si dovoliti smí a má. S tím souvisí, že Krejčí skoro vůbec nedbá prostředí, ani vnějšího ani myšlenkového, z něhož jednotlivé nauky rostou, nedbá tedy na př. rozdílu mezi myšlením francouzským, anglickým, americkým, nýbrž klasifikuje nauky pouze logicky. Bylo by však třeba dlouhého článku, abych objasnil tuto vlastnost filosofie Krejčího, souvisící s principem, z něhož vychází; zde jen čtenáře díla Krejčího na ni upozorňuji; filosof, který by se držel jiné metody, by vyložil německé filosofy jinak, a zvláště by jim přidělil méně místa, ve výkladech o pragmatismu by nesoustředil pozornost jen na pragmatické pojetí »pravdy«, dbal by také vztahů filosofie k poesii, právnictví, přírodovědě atp. Krejčí patrně cítí tuto slabou stránku svého stanoviska a zápasí s ní, jakož vůbec opravdovost, s jakou svůj positivism béře, jest vskutku masarykovská; naučil se sice označovati slovem filosofie uznávané »systémy« slavných i neslavných učenců, ale poznává, že toto německé chápání nestačí a proto proti tradici, v níž vyrostl, jedná v tomto spise i o spiritistech a theosofech, o Marxovi, Merežkovském atd. Jedná sice zatím jen o jejich programech a většinou je zavrhuje, ale alsi; prokazuje jim čest, že se jimi filosoficky zabývá, a prá-

vem; brzo si na tento demokratismus filosofický zvykneme a díla filosofická budou pak snad méně učená, ale praktičtější a konkrétnější. Jest vůbec zajímavo pozorovati, jak Krejčí, zdánlivě dřevěný dogmatik, se snaží býti práv filosofům jiného vyznání, jak na př. uznává přednosti Bergsonovy. Jest viděti, jak se Krejčí brání býti pedantem a jak opravdu se v ě d o m ě snaží učiniti svoji filosofii aktuální, pružnou, praktickou. Prof. Krejčí patří době naší filosofie charakterisované jmény Čáda, Drtina, Krejčí; jejich filosofické přesvědčení Krejčí nejdůsledněji a nejpregnantněji vyjádřil. Čáda a Drtina nehledali příležitost, tak zřetelně odlišiti své filosofické názory od cizích, rozvinouti s v ů j filosofický systém; Krejčí právě na tento úkol položil důraz, hledaje pořád vymezovati prakticky i teoreticky svůj poměr k veřejným otázkám. Společné mají všichni tři jmenovaní mužové, že se nad počátky jejich filosofování vznáší klasická filologie a duch Herbartův; Krejčí se od těchto počátků nejvíce vzdálil. Společné mají i to, že všichni tři sice prošli školou Masarykovou, ale žádný není jeho filosofickým přívržencem v tom smyslu, aby hleděl pochopiti specifický ráz filosofie Masarykovy a studoval ji asi tak, jako studujeme Kanta nebo Descarta. Krejčí se o to pokusil aspoň z části v díle, o němž referujeme; zajímavo jest (pro dějiny české filosofie), že ve Filosofii přítomnosti ještě Masaryka jako filosofa sui generis neznal. Než poměr Masarykovy filosofie k české filosofii patří do zvláštní kapitoly. Všechny tři, Čádu, Drtinu i Krejčího lze nazývati positivisty v tom smyslu, jak Krejčí positivismus definuje, třebas ovšem byly mezi nimi i programové rozdíly; všichni tři také chodili do školy k německým filosofům. Krejčí tyto vlastnosti, přednosti i nedostatky nejpregnantněji svojí filosofií vyjádřil; on také positivismu v české literatuře vybojoval zvláštní kapitolu. Spis, o kterém referujeme, jest důležitým článkem v tomto boji; Krejčí v něm pokročil nad své starší názory; z filosofických spisů Krejčího jest to dílo nejdůležitější.

Opravme na konec některé drobnosti. H. Driesch není stoupencem Keplerova svazu (str. 77); Berthelot dávno umřel (113); výrok, že já se shoduji se Šaldou v názoru na vědu (273) by bylo třeba odůvodniti — já totiž, upřímně řečeno, nevím sám, v které k o n k r é t n í v ě c i se se Šaldou shoduji nebo neshoduji. Intuice není, myslím, správně definována na str. 31; ani se tato definice nehodí k dalším výkladům o intuici u Bergsona a Croceho. Není pravda, že Mareš jest blízek Drieschově filosofii (365); (Mareše Krejčí vůbec nepochopil; tu Krejčího spoléhání na hesla zvlášť zmátlo). Když Krejčí popřál tolik místa filosofům à la Verworn, měl dbáti více i žáků Bergsonových; analysuje-li podobně názory pragmatisty Jacobyho a Vaihingera (Němců), měl věnovati také slušné místo Dewey-ovi (Američanu) a Schillerovi (Angličanu), kteří jsou pro pragmatismus důležitější. *Em. Rádl.*

Karel Velemínský: A m e r i c k á v ý c h o v a. Studie ze školské cesty po Spojených státech severoamerických. I. Část všeobecná. Nakladatel Fr. Borový v Praze, 1918, 231 str.

Již nejméně dvě, snad již tři desetiletí jest školství Spojených států u nás předmětem živého zájmu rostoucího tou měrou, jak se vybavujeme z jednostranného vlivu pedagogiky německé. Ale až potud, vyjma to, co víme o kreslení v amerických školách, byli jsme v této věci odkázáni na zprávy nejméně z druhé ruky. Dr. Velemínský poprvé nám podal v Pedag. Rozhle-

dech, v tomto časopise a j. a podává nyní ve knize svrchu titulem uvedené výsledky bezprostředního názoru a osobního pozorování. Zároveň podrobně pojednává o americkém školství všech kategorií dle zpráv na místě získaných, opíraje se mimo to o hojnou literaturu týkající se organisace školství ve Spojených státech, u nás většinou neznámou a jinak téměř nepřístupnou. Podává zevrubný a pečlivě vypracovaný obraz amerického školství, plný a oživený řadou význačných postřehů, dat a dokladů velmi zajímavých. Případně počíná svoje líčení nástinem společenských poměrů ve Spojených státech (kap. I). Nelze si dobře mysliti moderní studii o organisaci školské, která by neměla svůj sociologický podklad. Zachycuje především základní rysy sociálního prostředí, hlavní tendence politické a význaky kulturní atmosfery, ze které americké školství vyrůstalo a jimiž se utvářelo svérázně, autor nejen dostál náležitě požadavku líčiti rozvoj osvětových institucí v těsné souvislosti s nástinem základních rysů společenského prostředí, ve kterém vznikly a rostou, nýbrž vychází tím správně vstříc i potřebě českého čtenáře. Neboť v lecčems zajisté zůstala by jednotlivá zřízení a mnohé zvláštnosti amerického školství nejasny, kdyby právě čtenář nebyl předem orientován o tom, které jsou základní tendence amerického ducha, americké školské politiky. Výchova ve Spojených státech jest ovládána zdravým rozumem, vychází ze životních zkušeností a bystře těží z denní prakse. Škola vítá vše, co podporuje samočinnost žákovu. Školství jest prosto všech vlivů konfesijních; duch demokratický proniká veškerá zřízení školská. O těch pojednává Velemínský ve II. kapitole. Tam m. j. ukazuje, jaké jsou finanční základy školství, podává přehled hlavních směrů školské politiky v jednotlivých státech, vyličuje činnost pedagogické kanceláře (Bureau of education) ve Washingtoně a obírá se podrobněji jednotlivými otázkami školské organisace a jich řešením. V části kapitoly jim věnované zvláště pozoruhodno jest čísti, co tam uvedeno o učebnicích, o sjednocování škol v obvodové, o dopravě žactva do škol takových, o zdravotním dozoru, jak jest organisován ve velkých městech, zprávy o činnosti »Národní rady výchovné« a p. spolků pro zvelebení školství. Také jsou připojena hlavní zákonná ustanovení o docházce školní (str. 69). Neutěšená jest kapitola III. o učitelstvu. Spisovatel srovnává tam postavení učitelstva s postavením jiných stavů a poznamenává, že ve Spoj. státech »školníci, také obecní strážníci a zametači mívají lepší příjmy než mnozí učitelé«. To provází četnými doklady číselnými. Učitelstvo jest skrovně placeno, také právní jistota učitele v jeho postavení byla a dosud jest nepatrná. Ani úroveň učitelského vzdělání není na výši moderních požadavků. Tedy stíny hodně temné i v této zaslíbené zemi školských reforem! Kalí i v četbě účast, se kterou jinak jistě budete sledovati další kapitoly o mateřských a obecných školách. Zejména tato (V.) kapitola, o sobě malá monografie vynikající obsažností a bohatstvím snesené látky i cenných postřehů, upoutá snad z celé knihy nejvíce čtenáře zajímající se o reformní pedagogický ruch. Velemínský všímal si bedlivě staveb školních, zařízení školních budov a tříd. Popisuje je zevrubněji, také líčí pěkně život v americké škole. Ukazuje, kterak uplatňuje se tam zřetel k rozličnému nadání žáků zavedením pololetních oddělení a pololetního postupu pro žactvo vynikajících schopností, pro které se také někde zřizují zvláštní třídy, jako naopak zase se školy přizpůsobují vhodným učleněním obtížím vznikajícím

nepravidelným příchodem dětí přistěhovaleckých; pamatuje se na děti opozdilé a ovšem na žactvo zanedbané, duševně úchylné a tělesně slabé zřizováním zvláštních tříd. Dotknuv se poměrů národnostních, jak jeví se ve školách, seznamuje Velemínský se zvláštnostmi vyučování ve školách amerických, jako jest tiché učení, poznávání nové látky vlastní četbou, diskusní metoda, vnitřní soustřeďování učiva, dramatisace příběhů a dějů, samočinné osvojování učebné látky a j. Případně poznamenává, že »činnou školu«, o které se u nás mluví jako o typu budoucnosti, nelze uskutečniti bez příkladu amerického; co k nám v tom směru vniklo z Německa, jest jen nuzným zkomolením výtvorů amerických. Pojednav ještě o tom, kterak se utvářilo rukodělné vyučování, které jest součástí osnovy amerických škol, seznamuje autor dále s osnovami učebnými a připojuje hojné poznámky o tom, jak jest vyučování v jednotlivých předmětech upraveno. Na konec čteme zajímavou partii o samosprávě žákovské a přehlednou stať o speciálních třídách pro mládež tělesně slabou, zmrzačelou nebo duševně úchylnou, o večerních a prázdninových školách, o pokusných školách soukromých. V obecné škole americké spatřuje Velemínský typ, ke kterému se v nejbližších desetiletích budeme blížiti. Z kapitoly o střední škole, která ze stř. školy jednotné znenáhla se diferencuje v typy obdobné evropským, ale vedle toho přibráním zvláštních oddělení nabývá i rázu školy odborné; zvláště pozoruhodno jest to, co uvádí spisovatel o výběrné soustavě a o středoškolských laboratořích přírodovědných a p. Metodami učebnými nevykazují střední školy tolik novot jako školy obecné. Poslední kapitola spisu věnována jest školám vysokým, jichž jádrem jsou koleje; funkce jejich namnoze jsou spíše středoškolské než vysokoškolské. University v našem smyslu vyvinuly se teprve v XIX. století, a jejich přerod dosud není ukončen.

Pro poznání školství Spojených států jest spis Dra. Velemínského svým založením, rozsahem a podrobností pramenem bohatým a důležitým. Jeho význam pro naši literaturu odbornou zajisté jest nesporný. I není pochyby, že učitelstvo všech kategorií školských věnuje mu zaslouženou pozornost. Co dílo toto přináší, již samo o sobě jest velmi zajímavo a pozoruhodno. Nad to však kromobyčejného významu dodává mu, že dostává se jím do rukou našeho čtenářstva nejenom velmi cenná monografie o organisaci školské, nýbrž že přináší i řadu reformních námětů a podnětů k úvahám, že vyvolává srovnáním a určitě formuluje mnohé otázky i našich poměrů se týkající a to právě, když chystáme se i my v naší republice provésti rozsáhlé, jistě žádoucí a časové opravy ve školství našem. V tom zejména jest aktuálnost tohoto díla, které proniknuto jest veskrze snahou přispěti všemožně k řešení tohoto nad jiné vážného úkolu. A tím obrací se nejen k čtenářstvu z kruhů školských, nýbrž k zájmu kruhů nejširších, jimž zcela přístupno jest podáním prostým, názorným a svěžím. jm.

Michael Hruševskij, Ukrajina a Ukrajinci. Přeložil F. S. Frabša. Nákladem Fr. Švejdy v Praze. Cena 3 K.

Téměř současně vyšly dvě neveliké, ale obsažné publikace o národě ukrajinském, o němž do nedávna vskutku průměrný inteligent český věděl pramálo, ba na který se díval namnoze docela falešně, ač přece Ukrajina prošla v minulých dobách osudem velmi podobným dějinám českého národa — obrození Ukrajinců z poroby polské spadá do téže doby co obrození

české! — a ač sám jazyk ukrajinský je nám tak blízký a srozumitelný, že bylo by lze literární plody ukrajinské čísti jen s nevelikým diferenciačním slovníčkem. Není bez viny na tomto přezírání Ukrajiny ani naše politika, která na celé Rusko dívala se stále jen očima Velkorusů a ve snahách Ukrajinců po sebeurčení viděla jen oslabení carského kolosu, na nějž kdysi jsme upírali bláhové své naděje. Konečně nesmíme zapomínati, že zástupci ukrajinského národa v bývalém vídeňském parlamentu stejně jako poslanci polští až na čestné výjimky vedli si tak, že k nim Čechové nemohli přilnouti sympaticky. Vítáme proto s upřímným potěšením, že také v této věci dějí se nyní vážné pokusy, abychom nabyli obrazu správného a nepředpojatého. Spisek Hruševského, jenž dlouhá leta byl profesorem v Halíči a v době válečné, jako jiní Slované, teprv nalezl sama sebe, je populárně psaná kronika ukrajinského národa se všemi přednostmi a vadami podobných podniků: čte se snadno a ehce, má hojnost zajímavých partií, ale není zpracována souměrně ani všude dost hluboce. Nejvíce místa, jak je ostatně pochopitelno, zabralo líčení doby kozácké a vlády Chmelnického; za to jmenovitě o století XIX. byli bychom si přáli poučení podrobnějšího (originál vyšel ostatně již 1907 v Petrohradě).

Jaromír Nečas, Ukrajinská otázka. Nákladem vlastním. Brno 1918.

Rozhodně hlubší a důkladnější než kniha Hruševského je spisek Nečasův, žel ještě na několika místech zprzněný rak. censurou, která vybílila tu i celý list; je charakteristické, že autor sám k nápisu projektované kapitoly: Ukrajinci a Rakousko, politika Ukrajinců ve Vídni a vděčnost vlády za války — netroufal si přidati více než řadu pomlček místo všeho obsahu. Pěkně je tu pověděno, jak všecka politická a národohospodářská budoucnost Ukrajiny tkví v tom, aby záhy a správně vyřešena byla agrární reforma (dosud většinu půdy mělo velkostatkářstvo, notabene pravidelně cizorodé!); pěkně také probrán poměr Ukrajinců k Němcům, Rusům, Polákům, Čechům a Maďarům: pěkně konečně ilustrován vývoj ukrajinské literatury a jazyka vybranými ukázkami ze starších i novějších spisovatelů, zvláště Kotljarevského, Ševčenka a Franka. Vidíme vskutku odtud, že Ukrajinci mají svůj krásný samostatný jazyk, bohatou literaturu a svéráznou kulturu, že sice má národní povaha jejich mnoho styčných bodů s povahou Velkorusů, nicméně však podstatně se od nich liší a jde cestami svými, které ve své demokracii jsou přímo diametrálně odchylné od vývoje národa polského, dosud dalekou převahou ovládaného tradicemi aristokracie a katolicismu. Chápeme, proč tedy autor, který s ukrajinskými dělníky prožil tři svízelná leta válečná, přál by si horoucně, abychom také Ukrajinu pojali do sféry svých zájmů, resp. aby naše politická orientace česko-polsko-jihoslovanská byla doplněna a rozšířena v orientaci česko-polsko-jihoslovansko-ukrajinskou. *K.*

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Jak žijeme: Filosoficky. — Politicky.

V době války byli jsme všichni hrdiny. Vzepřeli jsme se silou vůle tlaku habsburské monarchie, která hrála o naše nebytí. Věřili jsme v naši

budoucnost, v sebe a v lepší, pravdivější, spravedlivější život, a víra nás sílila. Tlak se uvolnil, vydechli jsme, osvobodili se, zajásali a stali se opět lidmi. Ale tlak byl příliš dlouhý a tíživý. Všechna nastřádaná trpkost, nerovnost, utlačenost vybuchuje a všechny zájmy soustřeďují se především na materiální podmínky života, jež byly v sázce. Vlna materialismu sesíleného jde celým světem a v ní mizí naše ideály a jen s velkou námahou je udržujeme vytýčené. To způsobuje tísnivou náladu, zdá se, jakobychom se byli zklamali, přepočetli, jakoby toho, zač jsme stáli, nebylo, a nechce se nám takřka do tohoto dění zasáhnout. Ale to by byl omyl. Také tato vlna materialismu jest důsledkem válečného rozvratu a zase se uklidní, čím méně se vzedme, tím rychleji. Záleží mnoho na nás všech i na ženách, aby se příliš vysoko nevzedmula. Naslouchámе, sledujeme události, tu a tam zasáhneme, ale jako bychom vyčkávali, až přijde ta pravá chvíle, až zavzní ten pravý kovový, nám srozumitelný zvuk.

Povolaní vyslovili velkými, krásnými slovy zázrak našeho převratu. Vypadalo to jako krásná pohádka, jichž tolik symbolických žije v našem lidu jako pohádky a pověsti národní. Zázrakem jmenujeme zjev, jehož vznikání a vývoj nesledujeme, pohádkou jsou nám děje, jichž vnitřní souvislost vycitujeme, ale nevyslovujeme. A přece víme, že není na světě zázraků, není pohádek, vše jde svou přirozenou cestou, jakou bral se i náš zázrak. Jest to život ideje — ducha, jehož vidíme výsledky. Co pro život ideje je chvíli, pro nás bylo staletími. Když národ náš upadl, když stavové čeští pustili se v zápasy o ideály národa bez lidu, který těmi ideály žil a byl jich nositelem, když po Husitech a Českých bratřích rozhodovali a postupovali bez lidu, byli poraženi v zástupu najatých žoldáků. Ale nebyl poražen národ. Byl decimován, byl rozstříknut do celého světa, byl spoután a utlačen, ale žil. Idea, duch národa počal svou práci. Přišli jednotlivci, kteří pracovali, křísili, budili, povzbuzovali, věřili a šli za ideálem znovuzrození národa duchem. Našli pochopení, jejich řady rostly, až národ opět povstával. Národně, politicky, kulturně, sociálně. Všechny složky se účastnily probuzení. A když byl národ silný a přišla vhodná chvíle, nalezli praví lidé svou cestu a svou věc. Pracovali, budili, uvědomovali, věřili a šli za znovuvybudováním naší samostatnosti. Tak dosáhli jsme opět své svobody, protože jsme žili a pracovali. Tak stal se zázrak, že uskutečnila se krásná pohádka, jejíž původ můžeme postřehovat v daleké době. Vše to je výsledkem práce ducha národa, který ve své činnosti nikdy neustal. Jeho projevovali naši buditelé, jím byli posilováni, z něho čerpali vědomí, víru, sílu i nadšení a jeho musíme uznávat. Jest na nás, abychom si to uvědomili a uvědomivše si, abychom pokračovali dále. Co jmenujeme krásným zázrakem, se stalo, na nás jest, abychom pracovali dále, rozvíjeli, uskutečňovali. My všichni musíme naplňovat toho ducha, který nás nikdy neopustil a projevoval se v činech velikánů i v životě těch nejmenších složek národa. My všichni musíme budovati onu stavbu naší mladé republiky a my musíme ji uskutečňovat, tvořit, spolupůsobit, aby byla krásná, jasná, zářící pravdou, dobrem a spravedlností, aby byla jakou ji chceme, jakou ji vylíčili ti pracovníci, kteří za hranicemi i v nich pro ni v pravé chvíli povstali a konali svou povinnost, naplnili své poslání. My musíme činit, co oni činili dnes i před roky — pracovat. My žijem. Život, to je pohyb, činnost, práce. Život vyvolán a veden

jest duchem. Do služeb toho ducha dáme svůj život a svou práci cílevědomou, uvědomělou a budeme spoluřídit své osudy sami v duchu našem. Na tom musíme stát pevně a potom také budeme vidět, že jsme se nezklamali v našich ideálech, ale že je nutno ještě projít některou vlnou vzedmutou válkou, že nutno ji překonat, abychom dostali se dále k cíli, našeho šťastného, svérázného, svobodného a dobrého života.

*

Jedním z nejpodivuhodnějších důsledků války jest, že ženy octly se rázem v popředí veřejného života. Před válkou bojovaly jsme za právo, aby ženy mohly se uplatňovat veřejně a účastnit se politického života plnoprávně. Říkaly jsme, že žena život veřejný spolutvoří všemi svými poměry, ano již svou eksistencí, svými snahami, tužbami, jednáním a tedy má na veřejný život míti vliv a rozhodovati o něm. O to zápasily jsme a krok za krokem těžce dobývaly porozumění. Nechtělo se nám rozuměti, nemohlo se pochopiti, aby se připustila účast ženy na veřejném životě. Kde se tak stalo, bylo to jen na papíře, ve skutečnosti nebylo k ženě důvěry, nebyla rovnoprávnost prováděna v praksi. Byly projevovány obavy o rodinu, o ženu, o její ženství, jemnou mysl atd. Kdežto právě ženy chtěly jemnost, zkušenost a ženský prvek vnést do veřejného života. Při tom nebylo obav o ženy těžce pracující, domkářky, havířky, dělnice, prostitutky. Teprve když bylo plno konduktérek, portýrky v biografech, zkrátka ženy na místech, kde do té doby byli viděni jen hrubí muži, stala se práce žen zřejmou. Švadleny, vysílené, domácké dělnice neviděl nikdo, kterak hynou při své úmorné ženské práci. Neviděl nikdo tu ohromnou sociální bídu, která vehnala ženy hromadně do zaměstnání mužů a vypudila je z rodiny. A nyní dosáhly jsme najednou svých práv, všech práv, i těch, o něž jsme tuze nestály, práva býti povolávány ke každé mužské práci.

Těchto práv dosáhly jsme rázem, protože vypukla válka. Rozvrátila veškerý kulturní život té doby. Rozvrátila státy, rodiny, jednotlivce, celý názor na život, náboženství, charaktery, vše, čím jsme do té doby žili.

Muž byl vyhnán do vřavy bitevní. Žena zůstala osamocena, vedla jeho zaměstnání, konala práci jeho i svou, vedla rodinu, živila ji a vychovávala děti. Šťastna, která mohla se opříti o některou tuto povinnost a šťastný muž, který věděl, že může se doma na ženu spolehnout. Ale byli mnozí a mnohé, které této opory neměly, v sobě ji nenalezly, stály tu opuštěné a rozvrácené a ty se ztratily. Většina ale byla oddaných, věrných, pracovitých, zachraňovaly doma život hospodářský, kulturní, zatím co muž v poli týž život rušil, sám zdivočil neb si zoufal. Ženy inteligentní ukázaly co dovedou, dovedly zachovat co bylo lze a dokázaly vše, co o nich jsme tvrdili, když jsme se domahaly politických práv. Leč to není jediná příčina, proč vstoupily dnes rázem do popředí veřejného života.

Byly a jsou také ženy nepevné, lehkovážné, smyslné, požívačné, nezodpovědné, které projevily ženu, jakou býti nemá, ženy, které všude vidíme, na ulici, ve veřejných zábavních místnostech, které potřebují ulice, aby byly viděny, takže se zdá, že udávají našemu společenskému životu ráz, a zdá se pak, že všechny ženy jsou takové. Je to důsledkem minulého života předválečného, názoru na život, na vzájemnost muže a ženy. Poměr muže a ženy

ztroskotal, panuje nekázeň, hýřivost, požívačnost. Vina z těchto poměrů jest na mužích. Muži učinili ženu požívačnou, aby hověla jejich pudům a choutkám a to, čemu ji za své přítomnosti učili, vybíjelo se i za jejich nepřítomnosti. A jako byla vina z těchto poměrů na mužích, protože oni uchopili se vedení všech věcí a vzali na sebe zodpovědnost, tak také zavinili jiné poměry, jež přivodily válku: názor na život, náboženství, bezbožnost, materialism, upřílišené snahy po hospodářské moci, blahobytu, politické moci, panovačnosti.

Státy a vlády usilovaly o rozšíření moci, o nová území, o hospodářské zisky. Tajná diplomacie pracovala na prospěch panovnických rodů, uspokojovala jich panstvíchtivost, rozpínavost na úkor blahobytu národů. Pro rozšíření této moci pracovala diplomacie lstí, úskokem, nepravdivými prostředky, na pomoc těmto rodům vyvolala válku a shroutila se ve vřavě válečné i s trůny, jimž takto nepoctivě sloužila.

Dynastické choutky a rejdy vybudovaly na svou oporu militarismus, kterému byli podrobeni všichni národové a kterým byli štváni proti sobě bratří, lidé téhož kmene, v celém světě. Militarismus, překročiv takto hranice lidské možnosti, sám sebe zahubil.

Tomu nemálo se podobá politika uvnitř států, kde štvány národnosti proti sobě, i politika uvnitř národů, kde rvavě a dravě uplatňoval se egoism stran a vrstev. Do nemožnosti kalily si vodu navzájem, kálely blátem osoby veřejně pracující a štvaly se nemírně. Takovému politickému štvaní odpovídala výchova školská, náboženská, celá civilisace se projevovala jako pakultura. To musilo se shroutit a shroutilo se válkou. Válka nebyla věcí jen panovníků a politické velmoci, byla důsledkem celého pochybeného systému života, který se shroutil. Panovníci, diplomaté, politikové, vojáci, ti všichni byli výronem, ztělesněním úsilí celých národů, vrstev, stavů, jako Vilém byl personifikací Němectví. V každém Němci je kus Viléma, kterého nelze převychovat. Neboť to, co se děje v Německu, v Deutschböhmen, v Rakousku není nic jiného než nepokořený, vždy oživující, záštiplný Vilém — němectví — rasa. Duch německého národa, který není mrtev, s kterým budeme mít stále co činit.

Obdobně v Rusku jest mně Tolstoj do jisté míry personifikací Ruska, lidu pasivního, oddaného. Není to nadarmo, že se velká vina na porážce Rusů a na bolševictví připisuje učení Tolstého, učení o nebránění se zlu. To co se nám jeví jako bolševictví, je rozpoutané zlo. Tolstého učení lásky je činorodé. Pasivnost ruského lidu je nehybnost. Lid nedospěl výše Tolstého, výše své vlastní, nenašel ještě sám sebe, proto se jeho nehybnost zvrhla ve výstřelky. Ale přece jest budoucnost Ruska budoucností božího národa. Budeme míti s Rusken: ještě mnoho společenství, až národ sám sebe nalezne.

Také u ostatních národů byla politika výsledkem života a všeobecného snažení a nazírání a dnes vidíme, kde byla dobrá a opravdově poctivá, podle toho, jak se který národ udržel a projevil.

My vyšli jsme dosud dobře. Měli jsme v sobě opravdovou sílu a musíme se snažit, abychom si ji uchovali i dále. Není u nás vše dosud v pořádku, stojíme na sopce, musíme být prozíraví, ale hlavně poctiví sami k sobě a k svým. Ti, kdož bažili po hospodářském blahobytu, nedomysleli, kam může vésti jejich úsilí; kdož upřílišeně usilovali národnostně, nevěděli kam dojdou,

kdo propagovali beznáboženskost, nechtěli dojít k těmto koncům. Tak všechno naše živobytí směřovalo ve svých koncích ke konci evropské kultury a vše se shroutilo. To byla vláda mužů. Na tom neměly ženy činného, přímého podílu. A přece i na ženách je ztoho vina. Ženy byly nečinny a tím se prohřešovaly. Ničeho nečinily, aby se válce předešlo, aby byla zamezena, nemožna. Žily rodině, domácnosti, sobě, snažily se, aby byly krásné, vtipné, líbily se, vyhověly mužům, rozuměly jim, aby mužové z nich učinili své manželky, družky, matky svých dětí, hospodyně svého majetku. Pravda, úkoly krásné, práce velká, zodpovědná, nenahraditelná. Ale na tom zůstaly. Byly pouhými ženami, ne občankami, ne dosti lidmi. Muž také je milencem, manželem, otcem, ale je občanem, je veřejně činným. Pravda, ženy neměly práv, vzdělání, svobody hospodářské, sociální, právní. Ale o to vše jsme začaly usilovat, a na pomoc nám přišla hrozná katastrofa lidstva. Naše požadavky byly takové, že i proto musila přijít taková zkáza, aby otřásla lidskou společností, aby se vzpamatovala. Všechny pojmy, vjemy, názory zakořeněné, nevyvratitelné musily být otřeseny, vyvráceny, aby v té půdě mohly vzklíčit nové ideje a pravdy. Strašná válka zkypřila mysli lidí a učinila je způsobilými k novým pojmům. Žeň vzroste tak veliká, jak hluboko válka zaorala. Ale žeň nepřijde sama, bez práce.

Pro to vše musí žena do politického života. Tak jak jsme to říkaly už před válkou. Musí se postavit vedle muže, ne proto, aby zmnožila jeho početnost, ale aby vnesla své prvky, svou potenci, svou bytost, své snahy, tužby, kulturu do společného života, obohatila, zkrášlila jej.

Četní velcí muži pochopili, že ke zkáze přivedla svět mužská, brutální ruka, egoism, panství a mocichtivost, dobývačnost a přesila. A tito velcí lidé uchýlili se k mírnosti, pozvedli na výsost snahy kulturní, ideje sbratření, věčného míru a uznali, že je třeba zrušit vládu rodů, moc velmocí, poddanství národů, že je třeba postavit život národů na vzájemné dorozumění, že je třeba postavit lidi sobě na roveň a ponechat jim možnost sebeuplatnění na základě práce, tvůrčích schopností, že je třeba pravé demokracie, spravedlnosti pro všechny. To vše odpovídá duši ženy, našim touhám a snům uskutečňuje život tak, jak bychom si ho vždy byly přály, že mohu říci, že nastává doba ženy, kdy bude moci uplatnit a vytvářet kulturu ženy. Ne kulturu jednostrannou, jen ženskou, opak mužské, která by snad mohla vésti k citlivosti a seslabení člověka, ale kulturu síly a dobra, krásy a vznešenosti, zvnitřnění, zušlechtění, produchovnění. K tomu musí pracovat žena, aby nikdy nemohla vypuknout již válka. Mnohé ženy naleznou v politickém životě své naplnění, uplatnění a zaměstnání.

Pohleďme, jak dravá a rvavá jest doba volební. Nezapírejme si, že chvějeme se před tím, co nás ještě očekává, než budou vykonány volby, před nimiž stojíme. My víme, co je dravosti a vůle k moci mezi politickými stranami, že volební lístky v rukou lidu budou dnes znamenat, jak utváří se život v nejbližší budoucnosti, voláme k práci kde koho, burcujeme kde koho, aby přišel vykonat svoji povinnost zodpovědně a uvědoměle, voláme všechny, aby se přišli poučit o tom, čeho je jim třeba a čeho chtějí v budoucnosti dosáhnout, to musí podporovat, chceme poučovat, ukazovat, osvětlovat, ale celý ten boj o každou duši s volebním lístkem je trudný, protože je to

boj a ne jen poučování, že tolik duší lidských je kořisti a půjde k volebnímu osudí ne z přesvědčení, ale z obalamucení. Takovýto boj je zbytek předválečné doby. Něco, co se dosud u nás neshroutilo, co nebylo překonáno. Jest třeba, aby i po této stránce musila přijít očista z rozvratu? Bude se i u nás muset veškerý život politický a vnitřní shroutit, aby vzešel život nový, nové pochopování, nové ideje mohly vzrůst v půdě větším ještě utrpením zkypřené? Budeme i my všichni muset trpět dále, protože mnozí nepochopili dobu a její potřeby, že zasévají símě nesváru, bojů a závisti, aby oddálen byl nový život, veškera obroda naše? To jsou otázky, před kterými stojíme a které ukazují závažnost chvíle, význam volebního lístku a zodpovědnost za to, komu bude odevzdán.

Před námi jest boj a my chceme pracovat. Kolem nás visí vášně a my chceme pomahat potřebným. (Dokončení.)

BESEDA.

Rudolf Jedlička.

(* 20. II. 1869.)

Náčrt psychografický.

Dovršených padesát let života bývalo dříve chápáno jako mezník životní, kdy již překročen zenit. Dnes, kdy Masaryk teprve v 65 letech začal bořiti Rakousko, padesátka není nijak známkou blížícího se stáří, jen připomínkou nejlepších mužných let, kdy vlastně poprvé máme právo poohlédnouti se po životní práci člověkově.

*

Zvláštní kouzlo patricijsky rodinného tepla ovanulo mne před 24 lety, když jsem poprvé přijel za Rudolfem Jedličkou do jeho rodiště, do Lysé nad Labem a vkročil do malého rodinného domu na náměstí, kde bydlil otec Jedličkův Michal, vážený a oblíbený praktický lékař. Kdo poznal vážného otce Jedličkova, chápajícího své povolání jako přísnou povinnost životní, kdo zná vzácně ušlechtilé, jemně cítící a dobročinné srdce Jedličkovy matky, kdo pocítil soulad jejich rodinného života, ví hned, kde jsou kořeny všech těchto vlastností Jedličkových.

Čtyři synové všichni studovali a všichni si obrali povolání blízké: nejstarší — dnes již zemřelý — byl lékárníkem, třetí je zvěrolékař, ve dvou, druhorozeném Rudolfovi a nejmladším Michalovi dorostli českému světu lékařskému vynikající chirurgové.

Rudolfova léta studentská byla léta veselá, mladý student kučeravé hlavy vášnivě miloval hudbu, a často zaznívala z jeho studentského pokojíku v starém domě v Měšťanské besedě pražské hudba, kdy Rudolf doprovázel na klavíru svého nejmladšího bratříka, který hrál výborně na housle. Ale studentská léta byla i léty pilného studia; na čas umlkalo vždy v studentském pokojíku všecko veselí i hudba, zvláště když mladý medik počal tráviti většinu času ve vědeckých ústavech, jako »fiškus« na klinikách a před zkouškami i v nalezinci.

Velmi brzo po doktorátě Jedlička zakotvil na české chirurgické klinice, a bystré oko jemného Maydla, s jehož jménem se začíná ve vývoji naší chirurgie nové období a nová škola, postřehlo ihned veliké nadání Jedličkovo, a mladý operační chovanec byl jmenován záhy klinickým asistentem, za těžké choroby Maydlovy i jeho zástupcem, a když Maydl r. 1903 zemřel, čtyřiatřicetiletý docent chirurgie řídil po celý rok osiřelou kliniku. Stopy, které Jedlička po sobě zůstavil na české chirurgické klinice, docení jednou nestranný posuzovatel-odborník, ale i laikovy budou vždy ukazovati Jedličku jako chirurga, toužícího zavésti u nás pokroky novodobé chirurgie a přispěti k nim i pokusy a výzkumy vlastními. Jedlička byl první, který u nás počal užívati Roentgenových paprsků v chirurgii a oddal se rentgenologii se zápalem nadšeného pracovníka vědeckého v době, kdy ještě nebyl znám mocný účinek rentgenových paprsků na kožní tkáň. Se stejným zápalem konal později pokusy se spinální analgesií, a usiloval o zřízení aseptického sálu operačního na české klinice chirurgické.

Když klinika potom obsazena profesorem Kukulou a Jedlička odkázán na operace v soukromých sanatořích, osobní neúspěch Jedličkův byl vlastně pro Prahu požehnáním, poněvadž z něho se zrodilo — sanatorium pražských lékařů v Podolí. Velkolepá myšlenka zdála se zprvu ve svých odvážných důsledcích finančních nemožnou; ale neochabující horlivostí Jedličkovou a několika jeho přátel vybudován v Praze nádherný ústav, jaký mohou nám záviděti i národové větší a zámožnější, nežli jsme my. Jiní národové mají ovšem zařízení jiná, kterých jsme my Čechové za starého Rakouska neměli, mají několik klinik, Jedlička byl však nucen vytvořiti si toto nezbytné prostředí sám pracným úsilím spolkové svépomoci. Mně se vtírá otázka, co času zbytečně ztráveno a často i ubito, co energie vyplýtváno a promarněno na nesčetných schůzích, úradách a komisích, než takové veliké dílo mohlo býti vybudováno. Veliké překážky a obtíže, o nichž by se jinému pracovníku mohlo zdáti, že jich nelze překonati, Jedličku nikdy nezaleknou, spíše ještě podráždí k většímu úsilí. Chirurg se vůbec dívá na své úkoly jinak než ostatní lidé; nevzdává se naděje, kde jiní již zoufají, a začíná pracovat, kde jiní skládají již ruce v klín a nechají věci, jak samy se vyvinou. Kromě toho již od let svého pobytu na chirurgické klinice Jedlička navykl horečnému shonu práce, který sevře do klepet každého hledaného chirurga: návštěvy u nemocných střídají se s operacemi a převazy, návštěvy nových nemocných v ordinaci s novými operacemi a pozdě večer po operacích a po schůzích, kdy jiní spokojeně uléhají ke spánku, bývá teprve možno usednouti ke studiu, ke knize, k záznamům o operacích, k popisům rentgenových ploten, rovnati zkušenosti z prakse, z vlastních pokusů a z vlastního badání a řaditi je k vědeckým poznatkům z literatury, k výsledkům práce cizí. A při veškeré této obrovské práci nepopřávající téměř ani oddechu a vyžadující neustálého napětí nervového nezaslechl jsem nikdy z Jedličkových úst, že by měl mnoho práce. Vím naopak, že Jedlička nemá rád lidí, kteří naříkají, že mají mnoho práce. Často si ovšem zasteskl, že by potřeboval, aby jeho den měl 48 hodin a nebylo by pro něho většího utrpení a trestu, než kdyby se zákon o nucené osmihodinové době pracovní měl vztahovati i na něho.

V chirurgii Jedlička je žákem Maydlovým; byl srdci svého mistra žákem nejbližším a nejmilejším, který také svému učiteli byl hluboce oddán,

jak vycítíte na př. v posmrtném vydání poslední práce Maydlovy, upravené do tisku Jedličkou (v Sborníku klinickém 1903). Viděl jsem Jedličku operovati několikráte, ale nebudu psáti o eleganci jeho operativních výkonů, na kterou mne upozorňovávali známí. Já viděl vždy jenom jeho ledový klid, z něhož se nedal vyrušiti ani překvapiti ničím, čeho by nebyl mohl předvídati; cítil jsem vždy jen jeho ocelovou vůli, soustředěnou pouze na případ na operačním stole. Při rozkazech, kterými úsečně si poroučel nástroje nebo látky obvazové, zněl mi však jeho hlas, jindy k nemocným měkce lahodný, nějak suše a ostře. Při těch operacích se oči naše setkaly jen málokdy a když, vycítil jsem, že té chvíle neexistuje pro Jedličku nic jiného než nemocný před ním. Po operaci nebo mezi operacemi si však Jedlička dal rád zapáliti papirosu a rád si v lékařském pokoji pohovořil o věcech, které mne k němu přivedly. Rozhovor o něčem jiném než o lékařských otázkách byl mu zřejmě oddechem mezi dvojím napětím nervů i vůle.

Jedlička — rozumím-li dobře tomu, co jsem častěji postřehl — vědomě chce býti více než jen specialistou-chirurgem; chápe své lékařské poslání s hledisek vyšších. Je chirurg, který nechce jen odborně léčiti ochuravělý úd, nýbrž který dobře věda, z kolika nesčetných složek se skládá tajemný celek, který zoveme životem, chce ve spletí všech nitek nejen odborným, ale celkovým léčením vyhledávati a posilovati ty, jež v nás udržují chut a vůli k životu. Alespoň jenom tímto výkladem mohl jsem porozuměti tajemství kouzla, kterým jeho osobnost působila na pacienty. Když mi potom jeho pacienti říkali, že se v pokoji rozlilo jakési tajemné jasno, když on vkročil do pokoje, viděl jsem, že tajemství podmanivého účinku jeho osobnosti není v ničem jiném nežli v jeho duševním vztahu k nemocnému, a že základním tónem v tomto vzájemném poměru je naprostá a nezvratná důvěra, kterou vynikající lékařská i krásně a úměrně zladěná lidská osobnost Jedličkova probouzí v podvědomí nemocného. O tom, jak by nemocní jednou jím operovaní dali se jím ochotně operovat po druhé i po třetí, mohly by se vypravovati neuvěřitelné historky. Oddaná láska jeho pacientů, která se rodí z jeho oddané lásky k nim, tu je klíč k tajemství jeho úspěchů.

Nestačí proto říci, že Jedlička je výborný chirurg, proniknuvší taje lékařských věd a ovládající umění léčitelské měrou vynikající, nestačí proto říci, že je výborný lékař, který z přirozeného nadání ví, v čem je podstata krásného a účinného poměru lékařova k nemocnému, Jedlička je vynikající lékař tím, že je vzácný člověk svým velikým lidským soucitem, svým vzácně obětavým srdcem.

Jak se Jedlička umí obětovati, dokázal celým svým životem. Na sta lidí čekalo a čeká na jeho dovednou ruku; neváhal jim obětovati čas, který by jej byl jinak v klidu pracovny dovedl k vědecké slávě světové; takto mu zbývaly a zbývají na vědeckou práci jen chvíle v noci, kdy jen železná vůle dovede přemáhati únavu vyčerpaných sil tělesných. Neváhal nikdy obětovati svým nemocným všecko pohodlí neznaje jiného osvěžení než občas výlet do přírody. I oblíbený sport honební má vlastně největší přitažlivost tím, že jej vede do přírody. A i cesty do světa — jediná jeho vášeň — nebývají mu jen oddechem pro jeho unavené nervy, poněvadž se při nich pravidelně účastní vědeckých sjezdů nebo sbírá nové poznatky a zkušenosti.

Jedlička se nerozmýšlí nikdy ani na okamžik, kdykoliv někdo — ať je kdokoliv — potřebuje jeho pomoci. Nerad bych ztratil Jedličkovo přátelství a proto nesmím veřejně mnoho mluvit o tom, s jakým jemným taktem umí nabídnouti pomoc těm, kdo k němu přišli bez úmyslu žádat za podporu, ale u nichž Jedlička postřehl, v čem tkví pravá a hluboká příčina jejich utrpení. A ježto ví dobře, že ojedinělá podpora nebývá mnoho platna, dovede nezapomínat na své chráněnce ve svém měsíčním rozpočtu. Nesmím ani připomínati sta operací, za které nevzal nejen honoráře, ale při nichž nezřídka platil i ošetřovací taksy za svého pacienta, ale chci tu vystihnouti alespoň jeden — jistě obecně známý — jeho čin. Když za války balkánské byla v Srbsku nouze o lékaře, a bylo nebezpečí, že ranění budou tam umírati bez ošetření, vypravil se bez váhání s celou družinou na svůj náklad do Bělehradu a tam od 24. října 1912 do 20. ledna 1913 na 2000 raněných vojáků srbských, tureckých i albánských bylo zachráněno jeho obětavým uměním. Vznikají-li dosud na Balkáně zpěvy junácké, jsem přesvědčen, že kdesi v zapadlé kuči zpívá se o něm píseň jako o novodobém bohatýru bratrské lásky přinášejícímu raněným bojovníkům pomoc a úlevu.

Vypravoval jsem již jednou*), jak si před válkou Jedlička našel nový předmět své lásky v ústavě mrzáčků.

V útulném domečku ústavním většinou také Jedličkovým nákladem zařízeném Jedlička připravil prvnímu učiteli ústavnímu tak ideálné prostředí a tolik svobody učitelské, kolik jí snad v žádném jiném ústavě výchovném nebylo do té doby přáno českému učiteli a vychovateli. Jen pod ochrannou přízní Jedličkovou mohla vzniknouti vychovatelská pohádka Jedličkova ústavu, na niž budou vzpomínati všichni, kdo ji poznali, na niž bude vzpomínáno i v dějinách české výchovy s hlubokým vděčným uznáním jejímu zakladateli. V ústavě Jedličkově dán u nás pojmu mrzák dříve potupnému nový, jiný význam, že mrzáci mohou na výsluní hřejivé lásky výchovného tepla stejně radostně, ba často ještě radostněji žít a pracovat a ruční prací účelně volenou se i lépe duševně rozvíjet, než děti tělesně bezúhonné, kterým se nedostává takovéto výchovy. (Dokončení.)

---

*) V článku Výchova mrzáků, zvláště vojínů invalidů ku práci výdělečné v Naší době, roč. XXIII. 1916.

ZPRÁVY.

Za † Oktavianem Wagnerem. Již po několik let jsme tušili, že se nad jeho životem vznáší Damoklův meč zákeřné choroby, proti níž se mohutný organismus jeho bránil dlouho, ale nakonec přece jen marně: 25. února náhle jej zasáhla smrtící rána ne zcela padesátiletého (nar. 4. července 1869). V pohnutých dnech, které prožíváme a kdy mysli jsou zaujaty událostmi časovějšími, úmrtí Wagnerovo zůstalo veřejností téměř nepovšimnuto, ale s Oktávem Wagnerem odešel z našeho života veřejného tak nadšený a neúnavný pracovník školský a lidovýchovný, že si nezaslouží, aby zemřel neoceněn a zapomenut.

*

Sblížili jsme se na fakultě. On vracel se do Prahy z vídeňské university — před tím pobyl již jeden letní semestr také v Krakově — já před odjezdem do Vídně šel k němu jako k staršímu a ochotnému kolegovi pro některé pokyny. Od té doby svedly nás životní osudy několikráte, zejména v l. 1907—1910 byl mi na blízku jako soused, ředitel dívčího lycea v Hradci Králové, v době, kdy se lyceím u nás dobře nerozumělo a kdy bylo třeba buditi porozumění pro tento druh dívčích škol středních neprávem podceňovaný. Spojovaly nás proto velmi mnohé zájmy a tužby osobní i veřejné.

Po dvouletém suplování na malostranské reálce byl jmenován r. 1897 na státní průmyslovou školu v Plzni, odkud po roce přešel na vyšší průmyslovou školu do Prahy. Do těchto mladších let spadají Wagnerovy první práce literární z literární historie české, zejména ze styčných oblastí literatur české, německé a polské. Ale již do těchto látek záhy zaznívá zájem o literaturu lidovou a kulturní povznášení nejširších vrstev lidových, které čím dále, tím více upoutávalo a naplňovalo jeho snahy. Probouzí se v něm touha pokračovati vědomě a uvědoměle v buditelské práci XIX. století. Sám o tom vypravuje, jak buditelé byli již na gymnasiu jeho miláčky, jak Rybičkova kniha Přední křisitelé byla mu četbou nad jiné drahou, jak na něho později působily buditelské epopeje Jiráskovy »F. L. Věk« a zvláště »U nás«, v nichž poznal, čím by mohli býti inteligenti venkovu, kdyby našli smysl života v práci pro lid. Romantický gymnasista snil o vlastenecké idyle krásný sen, z něhož v mužných letech vyrostla snaha v šlépějích Krameriusových vychovávati a organisovati nové, horlivé a občtavé pracovníky, nové přátele lidové literatury a lidové osvěty. A z této snahy vznikaly nadšené kapitolky jednak v krajinském tisku, zvláště v »Žďáru«, v krajinském listě jeho rodiště,

řízeném tehdy mladičkým Karlem Horkým, jednak v Naší Době, Věstníku českých profesorů i v některých jiných listech odborných. Stati tyto podpisoval nejčastěji pseudonymy Prokop z Bohutína nebo O. Mirov a sebral z nich r. 1907 knížku »Ve šlépějích Kramériusových« (Volné kapitolky přátelům lidové osvěty na venkově), vydanou jako 1. svazek sbírky Česká expedice XX. století, která však brzy zanikla. Z literárního historika stal se novodobý buditel — žurnalista v nejušlechtilejším, kulturním slova smyslu, který se chápal také každé příležitosti, aby mohl uskutečňovati své podněty a návrhy. V prvním předsednictvu Osvětového svazu spolupracuje na organisaci práce osvětové a lidovýchovné, dává podnět k soustavnému organisování ekstense středoškolské, v niž sám potom vykonal více než 100 přednášek, jedním slovem není jen podněcovatelem, ale také sám neumdlévajícím pracovníkem, který vlastním příkladem ukazuje, jak tužby lidovýchovné naplniti životem. A druhá kniha úvah a námětů lidovýchovných »Za lidovou osvětou«, vydaná již za války 1915 (nákladem V. Machače v Berouně za 4 K) vykazuje ještě větší bohatství podnětů a příkladů k osvětové práci mezi lidem nežli knížka první; obě zůstanou v chudé naší literatuře o lidové výchově přes všecko osobité zabarvení či právě pro upřímné vylíčení osobních prožitků příspěvky velmi cennými.

Ale při vší sklonnosti k lidové výchově Wagner nezapomínal na své vlastní povolání a celý rozsáhlý soubor školských otázek, zvláště školské organisace a administrativy měl v něm pilného pracovníka, který byl stále bedlivě na stráži, kdykoli se ukazovala možnost zlepšiti jakýmkoli směrem stav našeho školství. Šestnáct žurnalistických črt a studií sebraných v knížku »Z oboru školství« (vydanou r. 1912 jako 44. svazek Knihovny Komenského v Zábřeze na Mor.) ukazuje Wagnera jako školského odborníka z té starší generace, pro niž Němci mají slovo Schulmann, jehož Wagner rád užíval o sobě i o jiných, z té generace, které soustava a organisace školství byly víc než jiné vztahy a úkoly, která v osudném, začarovaném kruhu intelektualismu cenila školy ještě více podle učebných osnov, podle množství podávané látky učebné nežli podle jejich výchovných výsledků. Wagner se však nikdy nedíval na školskou organisaci samu o sobě, nýbrž chápal ji vždy se širších a povýšenějších hledisek jako část velikého kulturního programu národního, jehož politické účinky dobře postřehoval. S těchto hledisek Wagner projevoval ve svých statěch velmi mnoho smyslu pro časovosti, bylo v nich mnoho zdravých návrhů, které zapadly neprávem. Právem přece na př. horlil, aby se síť našeho středního školství rozšiřovala zvláště na pomezí jazykovém ne náhodně, ale rozmyslně; právem volal, aby byly zřizovány dívčí školy střední, jakož vůbec dívčímu školství střednímu i odbornému věnoval mnoho času, píle i práce literární. Rozšíření dívčích lyceí po Čechách bylo z valné části ovocem jeho poctivého úsilí. Spolupracoval s prof. Drtinou na novém typu dívčího reálného gymnasia, jaké 1908 uskutečnila »Dívčí akademie« v Brně. Literárně shrnul a zpracoval tyto své plány a návrhy v knize »K reformě dívčího vzdělání« (Volné kapitoly přátelům dobré věci) vydané nákladem Dědictví Komenského 1908 (za 4 K). Spis rázu více agitačního než přísně vědeckého ukazuje dobře povahu jeho práce: nadšený v myšlenkách a plánech zapomíná v tomto zanícení mnohdy na střízlivou skutečnost, co bude lze uskutečniti v době nejbližší nebo alespoň dohledné. Ale tím

všim Wagner platil jenom daň své průkopnické činnosti. Jak se zabíral do všech těchto otázek, jak se rozhlížel a viděl u nás tolik nezoraných lánů kulturního úhoru, jež na všech stranách volaly po pracovnících, byl věčně hnán do nových a nových podnětů i podniků. Není pochyby, že se těmi stále novými návrhy rozptyloval, zatím co jiní se již dávno našli a soustředili na jediné práci, v níž potom lze vykonati dílo veliké a trvalé. Tím, že Wagner věnoval své pero časovým otázkám více jako žurnalista než jako pracovník vědecký, určil sám svým črtám osud pomíjivý. Ale dnes, kdy lze přehlédnouti jeho práci všecku, kdy ke čtyřem dotčeným knihám připravuje se do tisku i posmrtné vydání jeho přednášek »Z extensí středoškolských«, v nichž se teprve objeví žeň jeho práce lidovýchovné, dnes vystupuje před námi celek jeho životního díla jako veliká práce poctivé snahy, hodná všeho uznání a trvalé paměti. A i když se výsledky jeho snah — jako v lidové výchově vůbec — nezdají úměrnými nadšení jim věnovanému, každý, kdo bude u nás pracovati v oborech, v nichž on se mnohdy první pustil do díla, a poohlédne se po minulosti, po práci již vykonané, narazí na stopy jeho podnětů a úsilí a vzdá jistě úctu velikému ryzímu nadšení a svědomité horlivosti tohoto neúmorného pracovníka, kterému stačilo, aby jeho knížky budily lásku ke škole a ke kulturní práci národní.

Člověk srdcem skoro až dítě, názory důvěřivý a nenapravitelný optimista, platil svými vlastnostmi nejen daň své generaci, ale trpěl také osobně, že v plánech životních nedocházel toho, po čem toužil. On, který tolik poctivé a beznáročné práce přinesl dívčímu školství našemu, nenašel tolik porozumění, aby mu bylo svěřeno řízení některé dívčí školy střední v Praze. Zakotvil tedy alespoň poblíž Prahy, po které tolik toužil, a zároveň poblíž rodnému kraji podbrdskému, který tolik miloval. V Berouně věnoval od r. 1910 vybudování a zabezpečení městského reálného gymnasia všecky své mužné síly.

Snil o tom, aby své schopnosti mohl uplatniti v studijním oddělení ministerstva vyučování, jehož osnovu stále spřádal a propracovával. Vzpomínám živě, jak tento svůj zamilovaný projekt vykládal mi r. 1911 ve Vídni večer před anketou o reorganisaci rakouských lycei a potom druhého dne v ministerstvu při anketě samé. Dnes, kdy máme vlastní ministerstvo školství a v něm úmysl zříditi studijní kancelář, nebylo mu již dáno, aby se vyplnil sen jeho života.

Pochován byl ve svém rodišti v Mirošově 28. února 1919.

V Potštýně, 28. února 1919. *Jiří V. Klima.*

Zprávy knižní a literární. Rabindranath Tagore: Nationalism. New York, The Macmillan Company, 1917. S. 159. (Vyšlo také nyní v překladu německém od Heleny Meyer-Franckové v nakladatelství »Der Neue Geist« v Lipsku.) Spisek jest obžalobou imperialistického nacionalismu. Rabindranath Tagore miluje nesmírně Angličany, poněvadž je to národ mužů velkoduchých, velikých myslitelů i mužů činu, již milují spravedlnost a svobodu a nenávidí lež. Praví: »Cítili jsme velikost tohoto lidu, jako cítíme slunce.« Jeho odpor obrací se však proti tomu, co on nazývá »Nation« Toto slovo značí mu zjev záležející v tom, že národ jest organisován za mechanickým účelem, jenž jest něco nad lidmi, něco studeně

a tvrdě abstraktního. Vzniká tak společenský stroj, jenž automaticky s železnou důsledností vyrábí politickou moc, účel to, jenž jest cizím lidské společnosti, neboť ona jest si sama sobě účelem a jest přirozeným pořádkem lidských vztahů, jenž umožňuje lidem, aby společným úsilím spěli za svými životními ideály. Stránka politická, již má, slouží pouze sebezachování, a nemá nic co činiti s životním ideálem. Ale když pomocí vědy a vždy dokonalejší organisace tato stránka počne nadměrně síliti, překročí záhy hranice původně sobě vytčené. Její úspěšné žně podnítí chtivost hmotného zisku i u sousedův a tudíž vzájemnou žárlivost. A poněvadž každý musí se báti druhého, jest každý nucen rozmnožovati svou moc. Pak přijde doba, kdy není již žádného »zpět«, neboť soutěž stala se zavilejší a zavilejší, organisace vždy rozvětvenější a egoismus přemocným. Tak politika těžíc ze ziskuchtivosti a bázně člověkovy, zaujímá v lidské společnosti vždy většího místa a stává se mocí ji ovládající. »Nation«, tato abstraktní bytost takto definovaná, spravuje Indii. Jest lhostejno, že jest to stroj anglický, neboť z národů evropských každý by za nynějších poměrů přistoupil k Indii pomocí tohoto prostředníka. Pravděpodobně jest anglický relativně ještě nejlepší. Ale jest nutno, aby národ mluvil k národu bez tohoto prostředníka. Pak by Indie mohla uskutečniti ono žádoucí spojení kultury východní a západní. To jest v krátkosti obsahem kapitoly první, nazvané »Nationalism in the West«. V druhé, nazvané »Nationalism in Japan«, varuje Japonce před snahou, již prozrazuji svými nynějšími politickými činy, státi se »Nation« v osudném západním slova smyslu. Ve třetí »Nationalism in India«, ukazuje, jak nacionalism od let byl neštěstím Indie, země to, jak praví »of no nation«. — Hans Blüher: Gesammelte Aufsätze. Jena 1919. S. 110. M. 4·20. Statě, jež byly vyšly po různu na př. v časopisech »Der Aufbruch«, »Das neue Deutschland«, »Jungwandervogel«, »Ziel-Jahrbücher«, vydává nyní autor jednotně v knize. V otázkách, jako jest národ, volební reforma, panská sněmovna, německý imperialismus nebo zase filosofie buržoásní, feminismus, zaujímá stanovisko od průměrné německé moudrosti profesorské odlišné. — Bertrand Russell: Political Ideals. New York, The Century Company 1917. S. 172. Tvrdí-li německá státní teorie, že stát jest něco nekonečně cennějšího nežli souhrn individuí, nalézajících se v území jeho pravomoci, pak jest přesvědčení vinoucí se jako červená nit spisem, že věci nesporně cennou jest pouze jednotlivec, a že stát jest oprávněn eksistovati jen za tím účelem, aby jednotlivci pomáhal býti svobodným a šťastným, stanoviskem právě opačným. Autor, líče způsob stavby státu, klade důraz na různá, hlavně průmyslová sdružení, jež spontánně mají vznikati a mají od státu převzíti co možná největší podíl jeho pravomoci, jsouce při tom spravovány co možná nejdemokratičtěji a nejnezávisleji. Stát sám má se omeziti na stanovení práv majetkových a na opatření preventivní. Hlavní jeho úlohou positivní jest podporování tvořivé energie. — M. Erzberger: Der Völkerbund, der Weg zum Weltfrieden. Berlin 1918. S. 150. M 3·30. Kniha známého politika centra a státního sekretáře rozvrhuje se na dvě části. V první podána jest historie snah směřujících k tomu, aby trvale zajištěn byl mír mezi národy. Zásluhy papežů o to se tu velmi zdůrazňují. Papež Urban II. na církevním sněmě v Clermontu (1095) poprvé vyhlásil t. zv. mír boží (Treuga Dei) pro celé křesťanstvo. V nynější době papež Leo

XIII. zabránil prý svým vystoupením konfliktu mezi Amerikou a Anglií v případu Venezuely. Za války světové papež Benedikt XV. vystoupil s programem míru bez aneksí a odškodnění, svobody moří, odzbrojení a obligatorního rozhodčího mezinárodního soudu. Němcům myšlenka svazu národů také prý není cizí. Byli k ní vychováni svými Landfriedensbundy a v době nové svým Bundem. Jejich filosofové Schlegel, Schelling, Herder a především Kant, byli hlasateli světového míru. V druhé části knihy autor, když byl pojednal o všeobecných předpokladech svazu národů, o otázce obligatorního mezinárodního rozhodčího soudu, o otázce odzbrojení, svobodě světového obchodu, zásadě otevřených dveří a konečně otázce koloniální, předkládá návrh ústavy svazu národů. *K. R.*

ČESKÁ STÁTNÍ REÁLKA V PRAZE- HOLEŠOVICÍCH-BUBNECH.

T. G. Masaryk.

Na slavnostní schůzi universitní dne 7. března 1919 přednesl V. Novotný.

Bylo 1. prosince 1421, když do Prahy vjížděl po skvělých vítězstvích nad nepřítelem slepý hrdina Jan Žižka z Trocnova. Vjížděl za hlaholů zvonů na radnici i na všech kostelích, a veškeré obyvatelstvo všeho pohlaví a věku vyšlo mu vstříc s jásotem a plesáním, vítajíc ho jakoby knížete svého.

Nebyl jsem asi sám, jemuž tato suchá a přece významná slova kronikářova zatanula na mysli, když jsme o 20 dní a bezmála pět set let později se stejným nadšením a nemenší upřímností opravdu jakoby knížete svého vítali nynějšího presidenta a vlastního tvůrce svojí republiky T. G. Masaryka.

Zdálo by se snad na první pohled, že jen [illegible]evní okolnosti dovolují srovnání, jinak však ze týkají se dvou j[illegible]n, jichž ne[illegible] srovnávati vůbec. A přece bližší přihlédnutí ukazuje, že shoda [illegible]platí jenom vnějšku, anebo, platí-li také vnějšku, ihned se rozšiřu[illegible] na hlubší, vnitřní. Vítěznému vůdci bratrských rot platilo v[illegible] r. 1421 — a také Masaryk vracel se jako vítěz v plném slov[illegible] slu. Byl to Žižka, jenž duchem bratrské lásky a bratrské k[illegible] vedl z fanatických mas vychovati nadšené bojovníky bož[illegible] svým uměním základy moderního válečnictví, zjed[illegible] skému jménu. A dnešní legionáři, k jejichž obět[illegible] vzhlížíme s úctou, před jejichž nadšením, pro s[illegible] životů nevážícím skláníme se s obdivem v ně[illegible] zápal snad nedovedeme ani míti dosti u[illegible] kteří svými rekovnými činy vrátili jmé[illegible] službách se ztrácející, dějinám světovým a způsobili, že svobody, jíž jsme nabyli, nedostává se nám jako dobrodiní, nýbrž naši, vlastně jejich zásluhou, tito legionáři vzhlížejí radostně k Masarykovi, svému zakladateli, jenž je pro obrovský úkol sjednotil a vychoval duchem husitského bratrství. A smíme-li věřiti výsledkům odborného badání, že Žižka sám, muž jistě skvělého na-

dání válečnického a vojevůdce, jakých dějiny neznají mnoho, nebyl přítelem válčení jen pro válčení, ač ho jako prostředku k vyšším cílům tak znamenitě dovedl užívati, nelze tu nevzpomenouti, že Masaryk, upřímný a přesvědčený hlasatel míru, tak upřímný a tak přesvědčený, že právem směl býti navrhován pro Nobelovu cenu míru, že týž Masaryk bez rozpaků, ale také bez ujmy svého přesvědčení rozhodl se pro válku, když poznal její nezbytnost, když si uvědomil, že vznešená myšlenka, jíž válka má sloužiti, zjednává jí hlubokého oprávnění vnitřního a mravního, neboť i jeho humanita, vrcholíc v potírání zla, konec konců nevylučuje ani železa. To však přece potřebuje vysvětlení.

Nebylo to po prvé, co Masaryk před podobný problém byl postaven. Aspoň v teorii setkal se s ním již dříve, a čtenáři »České otázky« i »Naší nynější krise« vzpomenou asi kapitol, v nichž tato otázka vystupuje, a v nichž také ozývá se jméno toho, na něhož vzpomínkou jsem svoji řeč začal. Tenkrát, v teorii, odpověď Masarykova vyzněla jinak, nebo aspoň poněkud jinak, tenkrát Masaryk nebyl na rozpacích jak voliti, kdyby bylo třeba rozhodovati se mezi Žižkou a Chelčickým ... A přece není tu vlastně rozporu a zejména není tu zpronevěření vlastním zásadám. Nebyl to vždy souhlas všeobecný, co provázelo vývody Masarykovy — i myšlenky právě dotčené byly proneseny v polemice, — a byla to snad někdy nejasnost a neurčitost, snad jen zdánlivá, s níž byly proneseny, co budilo pochybnosti. Tak hned ono navazování na minulost, na humanitní ideu dějin českých. Dnes vidíme jasně a chápeme, co toho bylo vlastní příčinou. Masaryk své myšlenky nejen hlásal, on je skutečně prožíval, a život nejen žádá, nýbrž přímo ukládá zvláštní povinnosti. Jich si býti vědom, ve shodě s nimi zařizovati své jednání, to jest ten pravý realismus, jehož Masaryk byl vždy hlasatelem, jenž nám teď také činí srozumitelným, čeho jsme nechápali, a v němž se vrací podoba mezi válečníkem nepřejícím válce jen pro válku a mezi přesvědčeným hlasatelem míru, rozhodujícím se pro zakročení válečné, posvěcené a povznesené mravní váhou vyšší idee.

Než také po stránce negativní bylo by lze srovnání, z něhož jsem vyšel, rozváděti dále, a jest snad něco symbolického ve shodách a rozdílech, s nimiž se tu setkáváme. Jako kníže vítán byl Žižka Pražany r. 1421, a minulo málo víc než 30 let, a již směl obraz jeho k neuvěření býti zkreslen v díle, které znamená naši největší pohromu, poněvadž poutalo čtenáře svojí formou, již

s naší strany nikdo nedovedl čeliti, ano — a to jest, co nejméně lze chápati — uchvacovalo i české čtenáře, poněvadž našim kacířským předkům lichotilo, že o naší historii psal — Římský papež. A po Eneáši Sylviovi přichází Hájek, po Římském papeži, katolický od kalicha odpadlý kněz, nejhanebnější jméno v české literatuře, největší škůdce naší historie, třebas na čas téměř samojediný znalost její udržoval. Co potom následuje, jest jen stupňování těchto začátků, a byla-li ovšem v nich předzvěst našeho úpadku, lze dalším vývojem měřiti jeho hloubku. Jistě nelze si představiti ponížení většího, než směl-li náš opravdový národní hrdina a bojovník boží býti líčen téměř jako krvežíznivá příšera, jako pustý loupežník, leda by ještě větší ponížení bylo v tom, že tomuto líčení mohlo či musilo býti věřeno. Jistě se nemýlím, pravím-li, že začátek našeho probuzení národního spadá v jedno s datem Puchmayerovy »ódy na Žižku«.

A Masaryk? Neprozrazuji žádného tajemství, vzpomínám-li, že byla doba, kdy jméno jeho náleželo ne-li mezi nejnenáviděnější přímo, jistě aspoň mezi nejneoblíbenější, že byla doba, kdy bylo zásluhou pověděti o něm, co kdo nejhoršího mohl si vymysliti. Netřeba zdržovati se tím déle, stačí letmo tato vzpomínka a blažiti může vědomí, že ta doba náleží již minulosti. A je-li návrat lepšího poznání o Žižkovi známkou našeho probuzení k novému životu, jistě bychom byli šťastni, kdybychom v nynější lásce všech k Masarykovi směli záruku své lepší budoucnosti spatřovati.

Budiž mi však dovoleno ještě jednou poznámkou vrátiti se k srovnání, z něhož jsem vyšel, ještě slovem dotknouti se jeho stránky kladné. Kdyby bylo nutno jediným slovem vyjádřiti, co oběma mužům, u nichž jsme se zastavili, bylo společného, bylo by to slovo: boj. Také Masarykův život u nás jest vlastně, jako Žižkův, jediný veliký boj, třeba jinými prostředky vedený. Masaryk přichází do Prahy r. 1882 na universitu národu našemu vrácenou, přichází s rozhledem evropským do uzoučkých, starovlasteneckých poměrů, přichází s hrdým vědomím svého češství mezi vlastence zakřiknuté a úzkostlivé přes všecku upřímnost a lásku, mezi národovce, spokojující se daným stavem a jeho pozvolným, ba téměř nahodilým zlepšováním, přichází s vypiatým sebevědomím vědeckým do ovzduší malosti stísněného, v němž nebylo snad ani možno užívati náležitého měřítka pro vědeckou práci, v němž začasté veliké, nepopíratelné a nepopírané zásluhy zneužíváno ku krytí prostřednosti a neschopnosti.

Masaryk nebyl první, který tyto vady našeho vědeckého života postřehl, a nebyl ani první, který se pokusil o odpomoc. Již před ním dochází k pokusům o vymanění z těchto tísnivých poměrů, již před ním dochází k pokusům o průlom do té vysoké zdi, oddělující nás od světa, o průlom, jímž by k nám mohl vnikati světový vzduch. Ale dovedl-li a — měl bych vlastně říci, mohl-li Masaryk, poněvadž přicházel odjinud, nevyrostl v našich poměrech a nebyl jimi tak vázán, — dovedl-li Masaryk také v tyto pokusy vnésti soustavu, tím spíše vyniká tím, co jsem řekl, že jeho život u nás musil býti boj, stálý, veliký, jediný boj, když jen jeho jednotlivé součásti jsou vzrušenější a bouřlivější.

Záhy po svém příchodu Masaryk sdružuje kolem sebe řadu stejně smýšlejících vědeckých pracovníků, aby dali české vědě to, čeho dosud téměř neměla — kritiku. Vzniká nezapomenutelné Athenaeum, jehož založení samo znamená vědecký čin, kterého ani dnes ještě nedovedeme v plném dosahu oceniti. Ale sám program jeho zní jako vypovědění války naší zaostalosti. A vědecká kritika odtud vycházející, musí se nutně rozšiřovati dále. Dochází za nedlouho k velikému boji rukopisnému, při němž Masarykovi nesmí býti upřeno nejen vynikající účastenství, ale přímo ohromná zásluha. Nešlo v boji tomto jenom o staré — a bylo toho za jeho trvání od účastníků dobře dotčeno — nebo domněle staré rukopisy, nýbrž o mnohem více. O to šlo, je-li u nás dovolena volnost projevu, je-li dovoleno vědeckému pracovníku dotýkati se kriticky každé otázky, s níž se obírati ukládá mu za povinnost jeho odborná znalost, je-li mu dovoleno vysloviti odchylné od většiny přesvědčení, když k němu dospěl. A o to šlo dále, je-li čestné a možné zakládati své snažení na podvodu, opírati své tužby o lež, či je-li nutno odříci se i toho, co nám bylo nejdražší, v zájmu pravdy.

A v tomto znamení stojí i všecka další činnost Masarykova, všechen jeho další boj, ať již jeho vzrušenější episody týkají se zjevů literárních nebo společenských, ať jejich účelem jest odstranění pověry rituální nebo předsudků jiných, ať platí potírání klerikalismu nebo prázdného vlastenčení.

A zase se mi vrací přirovnání, z něhož jsem vyšel. I zde jest to boj nikoli pro boj, nýbrž posvěcený ideí vyšší, boj ve službách vlasti a pravdy, boj nikoliv bořivý, nýbrž zároveň tvořivý, boj, který netoliko kácí, nýbrž zároveň buduje. Není to jistě pouhá náhoda, že skoro v touž dobu, kdy dochází k rukopisnému boji, za součinnosti Masarykovy sestupuje se vědecká společnost, jež

činí si úkolem vědecké vydání literárních památek hnutí husitského. Jest v tom hluboká souvislost vnitřní. Nehledě k tomu, že teprve odstraněním rukopisného bludu odvržena byla pouta, jež vědecké proniknutí naší minulosti svírala na každém kroku, teprve pádem domnělé slávy, na podvrhu založené, bylo lze vrátiti se k správnému nalezení pravé slávy naší v době husitské, jak to pověděl Palacký.

Bylo by možno tímto způsobem a se stejným výsledkem probírati dále jednotlivé zjevy tohoto ušlechtilého zápasu, ale jistě netřeba vykládati, co jest jasné. Než jedné věci bych se přece ještě rád dotkl. Opakuji: celý život Masarykův jest vlastně veliký boj, ovšem boj, který není sám sobě účelem, nýbrž slouží věci vyšší a vznešenější, jest to boj za pravdu, za poznání pravdy a její vítězství. Vše to, co jsem dosud uvedl, jsou ony vzrušenější, pohnutější scény tohoto zápasu. Jimi zápas sám dochází okamžitého vzepětí, ale nikoliv celkového vyvrcholení, ony jsou toliko průvodními zjevy jeho, nikoliv jeho podstatou, jsou jeho součástkami, nikoliv jen základem. Neboť boj za účely tak vznešenými, jest, ač nepřestává býti bojem, zároveň také ohromnou prací, z níž to, čeho dosud dotčeno, spíše vyrušuje, ač ji neruší zcela, spíše v ní zdržuje, i když snad někdy ji i podporuje. A o této práci dovolte mi ještě několik slov.

Sedm let po svém příchodu do Prahy, r. 1889 Masaryk vydal první část svých »Slovanských studií« o slavjanofilství ruského spisovatele Kireževského, r. 1914, po dvacetipěti letech začíná vycházeti jeho epochální »Rusko«. Čtvrtstoletí, jež odděluje obě tyto práce, věnované rozboru ruského myšlení, vyplňují »Jan Hus«, »Česká otázka« a »Naše nynější krise«, »Karel Havlíček«. »Otázka sociální«, práce, ani poslední nevyjímaje, o nás a pro nás, práce, z nichž každá znamená celý bohatý svět myšlenkový, z nichž každá, i když v něčem lze nesouhlasiti, nedovede nezaujmouti, z nichž každá, i když nepřisvědčíme všude, přináší množství popudů a podnětů. Snad by se mohlo zdáti, že pouhá náhoda učinila dvojí studii o ruské duši zevním rámcem, jehož vnitřní obraz vyplněn jest rozborem duše české. A přece při bližším přihlédnutí neujde nám těsná souvislost, která jistě není a nemůže býti nahodilá, i když snad původně nebyla do detailů tak zamýšlena.

Bylo-li postižení myšlenkového proudění ruského, stejně důležitého, jako zajímavého, v jednom jeho zástupci vůdčí myšlenkou studie první, a je-li jí v poslední práci snaha zachytiti celý

myšlenkový vývoj do tehdejšího Ruska v jeho nejvíce vynikajícím zjevu, Dostojevském, jest ovšem základem a vodítkem jeho prací nám zvláště věnovaným problém český, jeho uvědomění, vymezení, řešení. Široký rozhled, vlastní všem projevům Masarykovým, jest ovšem společnou známkou i těchto prací, ale jest jí také ono — tak dojemné a ušlechtilé — hledání pravdy, úctyhodné, i když se mýlí a podmaňující, i když vybízí k nesouhlasu. A pozorujeme-li, jak hluboce a široce zároveň jest v díle Masarykově pojata česká otázka, jak se autor snaží při studiu našeho obrození také význam vědomí slovanského zachytiti, a jak zase na druhé straně v pohledech do duševního vývoje ruského vzpomínky na obdoby českého vývoje, na myšlenky při řešení českého problému nadhozené vracejí se znovu a znovu, vždy stejně hluboce, ale přece zase nově a nově procítěné, pochopíme tu vnitřní souvislost, tu duševní jednotu celé této veliké práce, z jejíchž částí jedna předpokládá druhou, dodávajíc celku rázu díla jednotného, který mu zaručuje ovšem také jednotící idea veškeré činnosti Masarykovy a její vznešený účel: poznati a podati pravdu.

Masaryk sám v předmluvě k svému »Rusku« činí si výtku, že nebyl stylisticky tak obratný, aby do původního plánu dovedl vtěsnati vše, co pro porozumění bylo nutné. Zde však nemusím se obávati nesouhlasu, pravím-li, že výtka není oprávněna. Vyvrací ji samo literární dílo Masarykovo nejlépe, nejen jeho kniha o Rusku, nýbrž jeho činnost, jíž jsem se letem dotkl, vůbec. Kdo takovým způsobem, jako dovedl Masaryk, chápe a provádí úkoly, jichž se podjal, ten zajisté nemusí se obávati výtky neobratnosti slohové, tomu již jeho snaha sama pomáhá vytvářeti dílo jednotné pojetím i provedením, i když postupně vznikající, dílo úměrné velikým cílům ušlechtilého jeho snažení.

Zde však dostáváme se také dále. Vzpomněl jsem již toho, že Masaryk své myšlenky vždy netoliko hlásal, nýbrž také žil. Potřebují-li slova tato důkazu, podal nejpádnější Masaryk sám.

Z oněch vzrušenějších chvil jeho celkového boje poslední týkala se sporu o smysl našich dějin. Nevyhýbám se tomu, ač věci nemíním rozpřádati, své stanovisko naznačil jsem již jindy, a myslím, že v teorii dá se hájiti podnes, i když vývodů Masarykových, ač jest jim blízké, nepřijímá ve všem. Ale na tom dnes již příliš nezáleží. Masaryk zatím pochybnosti jiných zodpověděl svojí praksí, a řekl-li jsem svrchu, že teprve tím mnohé z jeho

myšlenek, jimž jsme nerozuměli, stávají se nám jasnými, platí to v tomto případě jistě měrou největší.

Zde jsme u jádra věci. Nelze si představiti mohutnějšího, úchvatnějšího a při tom celému životnímu úsilí úměrnějšího vyvrcholení jeho, nežli jest to, na něž smí poukázati Masaryk. On jistě smí opakovati hrdé heslo našich husitských předků, jež zdobilo jejich prapory cestou do Basileje: Pravda vše přemáhá, jeho životní boj jest zakončen velikolepým vítězstvím.

Byl to Masaryk sám, který častěji se vyslovil, že naše národní probuzení není ještě dokončeno. Nebylo snad nikoho, kdo by těmto slovům byl nerozuměl, kdo by jejich pravdivosti nebyl uznával. Ve chvíli, kdy je pronášel, v dobách, kdy je opakoval, nikdo, ani Masaryk sám, ač si toho již tenkrát jistě přál, nemohl tušiti, že naše osvobození dostaví se v těch rozměrech, jako se dostavilo a jak se o to zasloužil nejvíce on sám. Ale tím, že výsledek předstihl i nejsmělejší očekávání, že dostalo se nám plné svobody, že stali jsme se svými pány, kteří sami o sobě mohou rozhodovati, ona slova nepozbyla platnosti. Naše obrození opravdu není dokonáno, a více než kdy jindy právě dnes doléhá poznání toto v plné své tíži, neboť naše postavení právě nynější svobodou a volností naší stalo se také obtížnějším a zodpovědnějším. Oči celého světa, lze říci, obráceny jsou k nám, jsme svými pány, ale právě proto nejsme zodpovědni jen sobě samým, nýbrž i celému světu a zvláště své budoucnosti, jež jest v našich rukách. A bylo-li dosažením svobody dovršení našeho probuzení na jedné straně usnadněno, na druhé stalo se i nesnadnějším, musí se státi urychleněji a bude se také díti pod nejširší kontrolou. A bylo by opravdu běda, kdybychom ve zkoušce neobstáli. Smíme býti hrdi na to, že jsme k dosažení své svobody i sami přispěli, tím větší však nastává nám povinnost zachovati ji. A toho nelze dosíci bez dovršení toho, co chybí k našemu skutečnému obrození. Máme před sebou skvělý vzor životního úsilí našeho presidenta o poznání a proniknutí pravdy, bylo by nevděkem nechtít jíti cestou, již nám ukázal, a jež jediná vede k cíli.

Vavřinec z Březové, z něhož citát uvedl jsem v úvodě, dodává, že tehdejší vítání Žižkovo provázeno bylo i přáním, aby byl nápomocen »ukrutného krále z země k vyhnání«. Návrat Masarykův tímto přáním provázen býti nemusil, o to přičinil se Masaryk již dříve. Zbývá mu nyní provésti to, čemu někdejší dy-

nastie bývala neposlední překážkou, ale v té práci musíme za ním jíti všickni.

Ne neprávem smí býti Masaryk nazván naším posledním buditelem. Velmi mnoho jest toho, co jeho snahy se snahami jejich spojuje a zvláště touhy největšího z nich, Palackého, jsou také životním dílem Masarykovým vyvrcholeny. I Palacký učinil si životním pravidlem heslo: Svoji k svému a vždy dle pravdy. Jeho první část jest nyní uskutečněna zásluhou Masarykovou, nechtějme však zapomínati části druhé. Vedle vlastního prospěchu našeho žádá toho i vděčnost k zásluhám a zásadám Masarykovým a jeho životnímu úsilí. Veliké úkoly a těžké povinnosti čekají nás, ale ukládá nám je doba veliká, v níž žíti jest radostí, jejíhož hlasu poslechnouti jest ctí a rozkoší.

Doufejme, že veliká doba neshledá nás malými.

Politický útisk Slováků v 19. století.

Etika a politika.

Napsal Vojtěch Čížek.

»Istem álld meg a Magyart« — »Bůh žehnej Maďarovi«. Začáteční slova národní hymny maďarské, jež musí býti vyvěšena v každé učebně, tištěna na bílém papíře zelenými notami v černé ovrubě.

»Hic argumenta nihil opitulantur« — »Zde důvody nic neplatí«. Výrok hraběte Karla Zaye, v letech čtyřicátých minulého století gen. ispektora církve luterské v Uhrách.

Světová válka postavila lidstvo s nebývalým důrazem před starou otázku, aby se rozhodlo, má-li v politice všemi silami uplatňovati mravní cítění anebo přidržovati se staré zvyklosti a provozovati s ním obchod. Až dosud nalézala etika útulek skoro jen v politice teoretické. Politika praktická, počítajíc takřka jen s hmotnými silami, jako by byla měla v sobě něco z mravní slepoty dění přírodního, která je staví »jenseits von Gut und Böse«. Ale člověk je bytost mravní, a co je v přírodě silou, stává se u člověka snadno násilím, jež pro politiku některých národů má zvláštní přitažlivost: takovou, že jsme na rozpacích, smíme-li jejich politiku označiti i jen jakožto mravně neutrální, neboť se nám zdá, že měla vždycky blíže k zlému než k dobrému. Tolik je jisto: všichni myslitelé, kteří přenášeli v politice těžiště na stránku mravní, byli vždy pokládáni za utopisty, Macchiavelli nebyl pokládán za utopistu nikdy. Kdežto však myšlenky Macchiavelliovy patří k těm, které opravňují pojmenovati svět slzavým údolím, myšlenky utopistů patří do říše představ o lidském štěstí. Kde je to štěstí? Staří kladli je do minulosti. Ráj a Ovidiův »Zlatý věk« byly někdy na počátku světa. Moderní lidé kladou je do budoucnosti. Měli bychom vlastně říci kladli, kladou a budou

klásti, neboť — ať o nich mluvíme v čase minulém, přítomném nebo budoucím — na přídomek modernosti mají nárok všichni, kdož vidí daleko za přítomnost do života pokolení budoucích a zařizují svůj vlastní život podle toho. Kdo má budoucnost: Macchiavelli či Tomáš More? Myslíme, že tento! Macchiavelli měl vždycky vyhlídky státi se překonaným stanoviskem. Světová válka rozmnožila je povážlivě, neboť její zásluhou se stalo, že mravní jakost státních celků pokládá se dnes za otázku bytí celého člověčenstva.

My ve své úvaze přidržíme se metody »facta loquuntur« — skutky mluví, a uvedeme tato fakta, ponechávajíce čtenářům, aby si utvořili závěr, státníkům pak, jimž teprve pátý rok světové války přinesl poznání, že míti smysl pro právo znamená míti smysl pro budoucnost, aby zalomili rukama. Prosíme, aby nás nikdo nevinil ze stranictví, jestliže bude míti dojem, že uvádíme jen samé špatnosti, a nic dobrého. Rádi bychom uvedli i opak, nic takového však nenalézáme.

*

Teresiánské a Josefinské snahy poněmčovací spěly k tomu, aby »stát stal se ponenáhlu jediným národem«. Jaká neznalost dějin, jaká nepřesnost myšlení! Usuzuje se takto: jsou veliké státy, které čerpají svoji moc, svoje bohatství, svoji duchovní pokročilost u národní homogenity svých poddaných. Stvoříme tedy předpoklad, jenž nám schází: z Čechů, Poláků, Srbů, Chorvatů, Slovinců, Rusínů, Italů, Rumunů, Maďarů a Němců učiníme pomocí němčiny (»Nationalsprache«) »národ« jeden. Je politováníhodno, že nebylo tou dobou v Rakousku muže stejně vzdělaného jako vlivného, jenž by byl ukázal správcům státu nesprávnost tohoto závěru, neboť ponechá-li se opravení logické chyby samotnému běhu věcí, nelze nikdy odhadnouti následků.

Maďaři, Poláci a Italové měli národní šlechtu, politickou tradici a vlastenecké nadšení, jež za bojů s Napoleonem zaplavovalo celou Evropu. Jejich odpor byl tedy důsledný a odhodlaný. Ale Maďaři, sotva se začali brániti proti germanisaci, začnou sami ohrožovati nemaďarské národy uherské. Prostředky, jichž použijí, budou se velmi podobati těm, proti nimž protestovali, když jich mělo býti použito z Vídně proti nim samotným. Německá »Nationalsprache« tam, maďarská »lingua nationalis« zde, úsilí učiniti z několika národů skutečných jeden umělý tu i tam. Kdežto však Josef II. dal se unésti opravdovými ideami, dají se Maďaři

během času strhnout sobectvím, které nezná mezí. Pokusíme se nastíniti tento rychlý přechod z obrany k útisku, z vlastenectví ke zpupnosti.

Roku 1791: němčina v Uhrách prohlášena za jazyk cizí (»lingua peregrina«; zákl. čl. 16.).

1792 usneseno zavésti vyučování maďarštině jakožto předmětu povinnému, aby její znalost mohla se časem státi podmínkou přijetí do státní služby (zákl. čl. 7). Chorvati, těšící se větší autonomii než kterýkoli jiný národ uherský, zavedou maďarštinu jakožto předmět mimořádný.

1805 usneseno, aby byla maďarština úředním jazykem uherské dvorské kanceláře (zákl. čl. 14).

1825 po dlouhé přestávce svolaný sněm žádá korunu, aby se maďarština stala jediným a všeobecným úředním a vyučovacím jazykem ve všech zemích koruny sv. Štěpána.

1826 sněm chorvatský usnáší se na zavedení maďarštiny jakožto předmětu povinného.

1827. V Lájoš-Komárně, ve stolici vesprimské uvězněni a biti, kdož nechtěli upustiti od slovenské řeči při službách božích. (Martin Bartoš dostal 64 rány a měsíc žaláře, Juro Janáček 50 ran, Pavel Rus 40 a Štěpán Vrabec pro vysoký věk jen 24 rány. Arcibiskup kaločský Patacsics, původem Srb, rozkazoval dáti před svým zámkem po 12 ranách každému poddanému, který se opováží mluviti slovensky.)

1830: zákl. čl. 8. obsahuje řadu usnesení o postavení »národního«, rozuměj maďarského jazyka (»lingua nationalis«). Usneseno, aby veřejné úřady v království uherském nebyly napříště přístupny nikomu, kdo nebude znalý maďarštiny, a aby od 1. ledna 1834 osoby maďarštiny neznalé nebyly připouštěny ke zkouškám advokátským.

1836 zákl. čl. 3.: usneseno, aby maďarský tekst zákona byl považován za původní a v případech sporných za rozhodující proti znění latinskému. V obcích, kde se káže maďarsky, budou vedeny matriky po maďarsku.

1840 zákl. čl. 6.: matriky budou vedeny maďarsky i v obcích, kde se káže jiným národním jazykem. Za faráře, kazatele, kaplany a kooperátory mohou býti ustanoveny jen osoby znalé maďarštiny.

1841 přinese časopis Hirnök tento návrh na úpravu národnostních poměrů v uherském státě: třeba přeložiti 60.000 maďar-

ských vojáků do krajů, kde lid nemluví maďarsky. Tito vojáci pomaďarští za 3 léta 60.000 rodin s 300.000 dušemi. Za pomaďarštění jedné rodiny dostane každý voják 15 zl. konvenční měny. Tímto způsobem získá maďarský »národ« za 12 let 1,200.000 duší, aniž by to stálo více než 3,600.000 zl. Peníz tento nutno položiti na oltář vlasti, a aby se sehnal, nebude se po 16 let konati žádný sněm. Za svolení k provedení tohoto návrhu nechť je podána žádost k císaři. Tato myšlenka najde po 60 létech důstojný protějšek v knize Gustava Beksicse, »Budoucnost maďarská na základě novějšího národnostního rozložení« (»Magyarország jövöje az ujabb nemzetti elhelyezkedés alapján« v Pešti, r. 1900), jejíž spisovatel se domnívá, že prvenství Maďarů v Uhrách nebude zabezpečeno dříve, dokud krajiny pomezné nebudou alespoň z 65—70% obydleny Maďary. Toho nelze dosíci ani osídlováním, ani vyvlastňováním. Bude nutno zakládati pro Maďary fideikomisy v krajinách obývaných národy nemaďarskými, zvláště Slováky a Rumuny, po případě přenášeti fideikomisy z území ryze maďarských do území obývaných národnostmi. Rozparcelují se fideikomisy v Alföldu a v zadunají a odevzdají se nezámožným sedlákům maďarským. Za stržený peníz založí se fideikomisy nové v krajinách slovenských a rumunských. Až se to provede v Uhrách, začnou se zakládat maďarské fideikomisy v Chorvatsku. Tímto způsobem zmizí národnostní otázka sama sebou. Rakousko pozbude své dosavadní převahy, a Maďaři budou moci dostáti svým mocenským úkolům i tenkrát, postihne-li Rakousko nějaký neočekávaný osud. Tyto ušlechtilé záměry nebyly sice uskutečněny, ale myšlenka visela ve vzduchu a přinášela Slovákům mnohá utrpení. V létech 1874, 87, 88, 92 a 1900 rozjeli se do různých stolic slovenských maďarští agenti, aby vymámili na rodičích a pěstounech slovenské děti. Slibovali, že se děti naučí maďarsky a stanou se pány. V trenčanské stolici sebrali takto roku 1874 400 dětí, dali každému tabulku na krk, naložili do vagonů a odvezli do jižních Uher. Notář a četníci donutili rodiče, kteří litovali své ukvapenosti, aby stáli agentům v slovu. Roku 1887 byly děti v městě Senteši vystaveny na tržišti, lidé přicházeli a vybírali si dle krásy a síly, třeba sestru od bratra rozlučujíce. Roku 1888, v Rajci, skrýval otec děvče dva dny a dvě noci v jámě na brambory, až »odvodní komise« odešla. Vláda přispívala na tyto výpravy penězi, děti upadaly v bídu fysickou i mravní.

1842 napíše Kossuth: »Ano, ano, pravím Vám, nikdy nebývalo slovenského národa ani ve snu« (úvodník časopisu »Pesti Hirlap« č. 155.).

Roku 1844 vymizí latina, dosavadní diplomatický a státní jazyk v Uhrách, ze sněmovních zápisů nadobro. Sněm se usnese na zákl. čl. 2., jenž je vrcholem jazykových a národnostních snah maďarských. Všechny jeho odstavce jsou sepsány na motto »jen maďarsky«. »Hungaria«, dosavadní úřední název pro země koruny sv. Štěpána nahrazen označením »magyarország«. Téhož roku vydá baron Wesselényi v Lipsku spis »Eine Stimme über die ungarische und slavische Nationalität«. Slované v Uhrách neeksistují jako národ. Poněvadž tedy nemají a nemohou míti zvláštních národních práv, jsou zavázáni ke všemu, čeho vyžaduje trvání maďarského státu a rozkvět maďarského národa. Nikdo jim nebrání, aby v rodinném a soukromém životě užívali jazyka mateřského, avšak »weiter und über dies hinaus ist jede Bestrebung und Forderung, ich sage es neuerdings, die Ausgeburt eines fieberischen Gehirns oder sündhaften Verlangens«. Zdálo by se, že nelze jíti dále v nestoudnosti, ale baron Wesselényi potřebuje jen několika řádek, aby překonal očekávání. »Slovem i písmem i skutkem, každým způsobem musíme otevřeně prohlašovati a dokazovati, a snažiti se každého našeho slovenského spoluobčana přesvědčiti, že Slovany nemáme ani v nenávisti ani jimi neopovrhujeme, nýbrž spíše je jako bratry obejmouti chceme, že nemáme dokonce úmyslu oloupiti je o jejich jazyk, že blaho ústavní národní eksistence pro Chorvatsko a Slavonsko jedině úzkým spojením s Uhrami a výhodami uherské ústavy je možno, ostatní v naší vlasti bydlící Slované však svou spásu a jistou naději ve všeliké dobro a velikost jen z pozvolného splývání s námi mohou očekávati.« Z jara roku 1848 odpoví Kossuth deputaci Jihoslovanů: »Mezi námi může rozhodnouti jen meč.« Je to odpověď daná všem nemaďarským národům v Uhrách. Najde v maďarské politice tradici. Roku 1878 oznámí Béla Grünwald, sám rodem Slovák, ve spise »Felvidék« (»Nová země«) maďarské veřejnosti tyto myšlenky: probuzení nemaďarských národů v Uhrách je nebezpečné pro stát maďarský. Je vlasteneckou nutností, aby eksistovala v Uhrách výhradně maďarská kultura. Získat Slováky, nebo vyrovnat se s nimi je vyloučeno. Zbývá jediný prostředek:

vyhubit! Géza Kostenzki zvolá roku 1893 v brožuře »Nemzeti Politika a felvidéken«: »Pryč s konvenční lží, že je (totiž nemaďarské národy) nechceme oloupiti o národnost. Ano, chceme to, musíme to chtít!« 11. července 1906 prohlásí baron Bánffy: »Zájmy země uherské toho žádají, aby se národní stát vybudoval na základech krajně šovinistických« a o rok později: »Pokojně se tento úkol rozřešiti nedá. My se s nimi dorozuměti a porovnati nemůžeme, neboť my si přejeme jednotný maďarský stát, oni chtějí stát mnohojazyčný a v něm stejné právo pro všechny národnosti.« Když tato slova byla pronesena, uplynulo sotva 8 let od té doby, co tento cynik byl min. předsedou. Jestliže taková a podobná mravní zkaženost po ¾ století určovala názor Maďarů na to, co je a co není v politice dovoleno, kdo může býti překvapen, domnívají-li se, že je dovoleno všecko?

Zatím se přiblížil bouřlivý rok 1848. 10. května roku 1848 sejdou se Slováci v Lipt. Sv. Mikuláši a sepíší za předsednictví Miloslava Hurbana svoje »žádosti«.[1] Jest to manifest zároveň sebevědomý i ušlechtilý. Obracejíce se ku »králi, sněmu, palatinovi, uherskému ministerstvu a všem přátelům lidskosti a národnosti« ujišťují, že »nechtějí žádnou národnost v uherské vlasti ukřivditi, uraziti, zmenšiti a tím méně vykořeniti« a žádají, aby i ostatní uherští národové »se své strany takovýmto uherským vlastenectvím naplněni byli«; zapomínají však, že je docela marné a bezúčelné předpokládati u některých lidí a společnosti smysl pro spravedlnost. Kossuthův »Pesti Hirlap« odpoví: »Chtějí-li míti v Uhrách národní práva, ať si jich dobudou« a vláda přidá k tomu pronásledování. Sáhnou tedy ku zbraním a bojujíce za věc svoji, bojují zároveň i za věc dynastie. Boje roku 1848 postaví Slováky před rozhodnutí: buď pro Maďary nebo pro dynastii. Slováci rozhodnou se pro dynastii; neboť od Pešti neměli k očekávání pranic, od Vídně měli alespoň nějaké záruky. Oktroyovaná ústava Pillersdorfova ze dne 25. dubna 1848 (par. 4.) zaručovala všem »národním kmenům« neporušenost jejich jazyka

[1] Hlavní požadavky v nich vyjádřené jsou: 1. všeobecný sněm pro bratrské národy uherské, v němž by každý poslanec mluvil jazykem mateřským; 2. zvláštní sněmy zemské dle národností; 3. právo užívati mateřštiny při všech veřejných poradách a při soudech; 4. zavedení jazyka slovenského do škol obecných, středních, do seminářů kněžských a učitelských; založení slovenské university; 5. slovenská národní stráž se slovenským velením; 6. všeobecné právo volební; 7. svoboda tisková bez tiskového zákona; 8. úplná svoboda shromažďovací a spolčovací.

a národnosti. Císařský manifest ze dne 2. prosince 1848 mluvil o rovném právu národů. Slováci tedy zorganisují od září 1848 do ledna 1849 3 vojenské výpravy proti Maďarům. Jejich význam není v úspěchu — toho nebylo — nýbrž v ideální odhodlanosti slovenské inteligence nasaditi krev i život. Maďaři odpovědí na povstání šibenicemi, Vídeň, s počátku nerozhodná jako vždy, použivši pomoci, jež se jí od Chorvatů a Slováků nabízela, zachová se k nim podle Schillerovy sentence o mouřenínu, jenž vykonav svou povinnost může jít. Ústava ze dne 4. března 1849 prohlásila sice všechny »národní kmeny« za rovnoprávné, a zaručila každému z nich neporušitelné právo na šíření i pěstování národnosti a mateřského jazyka, ale za dvě neděle na to (20. března 1849) marně domáhá se Hurban slyšení u císaře v Olomouci, kamž přišel s deputací požádat za splnění základních slovenských požadavků. »Prosbopis« předložený 17. září téhož roku ministru Bachovi, mohl zůstati nepodán. 31. prosince 1851 zruší císařský patent ústavu ze dne 4. března 1849 a o národní rovnoprávnosti není již ani slechu. Období maďarisace vystřídáno obdobím germanisace. Slova Bachova, že Uhersko bude do 25 let proměněno v německo-slovenskou provincii, znamenají sice, že ruka vítězů spočinula těžce na Maďarech, ale nikterak, že by byla bývala odhodlána podporovati nemaďarské národnosti v Uhrách. Jediné co Slováci získali, bylo, že vláda připustila hojněji slovenských žadatelů k úřadům, nejspíše proto, že Slováci dodávali poddajnější úřednický materiál než ostatní uherští národové. Mohlo by se sice říci, že branná pomoc slovenská nebyla vydatná, nepostavilit v celku více než asi 8000 mužů, ale Chorvatům, kteří bojovali v síle armádního sboru, nevedlo se lépe. Trpká slova, že čeho se dostalo Maďarům jako trestu, dostali Nemaďaři jako odměnu, byla oprávněna. Maďaři se namáhali, aby chorvatskou autonomii omezili, centralistická vláda Bachova ji zrušila. Obratem ruky zaveden jazyk německý do administrativy, k soudům, do škol. Vnitřní politika říše vrátila se na několik let k josefinské snaze poněmčiti celé mocnářství. (Dokončení.)

Ruské trecento a quattrocento.

Napsal Fr. Táborský.

(Pokračování.)

VIII.

Na břehu nevelikého jezera, mezi měkkými písečnými pahorky a hustými lesy, 24 verst na severovýchod od města Kirillova v Novgorodské gubernii, stojí klášter založený od blahoslaveného Feraponta. V nevelkém jeho chrámě zachovala se nejvýznamnější a nejkrásnější památka staroruského malířství ze všech dosud známých — jeho fresky. Tvůrcem jich byl, jak dosvědčuje nápis, Dionisij, malíř ikon, se svými syny Feodosiem a Vladimírem v r. 1500 a 1501. Jimi představa o veliké ikonomalebné škole v XV. věku nabyla určitosti a utvrdila se; jimi napověděny byly umělecké projevy XVI. věku až do školy Stroganovské; ony odkryly tak vysoký stupeň nadanosti a takovou ohromnou uměleckou energii, jaké nikdo před tím nepředpokládal o ruském malířství; ony dosvědčují, že Dionisij byl umělec, jehož se dotkl genij, že se rovnal mnohým z těch mistrů, kteří jsou slávou ranní renaissance. Muratov vzpomíná při něm na Giotta a jeho malby v paduanském chrámě na Areně, ačkoliv téměř dvě století oddělují Dionisia od velikého Giotta.

Mají-li však fresky Dionisiovy jaký vztah k italskému malířství, tedy prý jen v tom předpokladě, že Giotto jest Byzancii Paleologů zavázán nejen mnohými svými komposicemi, ale i svou barvou. V Giottovi jest prý klasičnost, která se nedá vysvětliti bez dlouhé byzantské umělecké nauky. Ferapontské fresky jako by prý poodkrývaly uměleckou »akademii« byzantskou, jejíž učení Evropa dílem přejala, dílem překonala ve své ranní renaissanci. Dionisij jest jedním z posledních článků tradice byzantské.

V jeho freskách překvapuje plná dokonalost slohová. Krajní umírněnost v pohybech. Líbezný, čistě ženský půvab a světlá výzdoba jejich byly schválně hledány umělcem pro tento chrám — chrám Narození Bohorodičky, kde obraz její vyskytuje se mnohokrát. Ony jsou radostnou oslavou Matky Boží. Nejlepší z nich jsou ty, kde slavnostnost témata slívá se se slavnostností provedení, jako ve »Svatbě v Kani Galilejské«, v »Posledním soudě« (Spravedliví ubírají se do ráje), v »Podobenství o svatebčanu nemajícím roucha svatebního«, nebo ve vyobrazeních svatých vojínů mučeníků nebo andělů. Se stěnou jsou slity ideálně.

V. T. Georgievskij vydal všecky ty fresky v reprodukci »Fresky Ferapontova monastyrja« (nákl. Komitétu ochrany ruské ikonomalby, Petrohrad 1911), asi 100 reprodukcí, a velmi pečlivě snesl také všecka data o životě Dionisiově. Podle něho narodil se on okolo r. 1440. V sedmdesátých letech XV. věku vymalován byl chrám Borovského Pafnutjeva kláštera »od malíře Mitrofana a Dionisia a jejich pomocníků, tehdy nade všecky v takovém díle slavných«, připomíná arcibiskup Rostovský Vassian. K r. 1482 poznamenává zas »Ruský Vremennik« (letopis), že »malíři ikon Dionisij a pop Timofej a Jarec a Konja« byli pozváni od Ivana III. do Moskvy, aby namalovali Deisus s proroky a svátky pro chrám Uspenský, právě vystavěný. A téhož roku, podle zápisu »Sofijského Vremennika« — týmž malířům ikon dal »vladyka Rostovský Vassian sto rublů, aby namalovali Deisusy do nového chrámu sv. Bohorodičky, kteří to také namalovali na divy veliké i se svátky i s proroky.« A již při Rublevu bylo řečeno, když u blahosl. Josefa Volockého vzniklo jakési nedorozumění s údělným Volokolamským knížetem Feodorem Borisovičem, že blahosl. Josef pokusil se smířiti se s ním a poslal mu »ikony malby Rublevovy a Dionisiovy.« V té také někdy době Dionisij namaloval Deisus pro klášter na Kubenském jezeře a r. 1484 zároveň s malířem ikon starcem Paisiem a se svými syny dal se do výzdoby Josefova Volokolamského kláštera. Namaloval tam, podle starého popisu z r. 1545, asi 100 ikon s velikým Deisusem a několik malých ikonostasů; stařec Paisij asi 20 ikon a tolik asi tak každý z Dionisiových synů. Z toho všeho nezachovalo se téměř nic. Ikony byly buď do neznáma vyneseny a zamalovány; jenom dvě jsou tam, jež zaznamenává řečený popis, z ikon Dionisiových: Odigitrija (průvodkyně na cestách, ochránkyně, t. j. původně obraz Bohorodičky, jejž namaloval sv. Lukáš) a Nanebevzetí, a od Paisije

sv. Trojice; ale všecky jsou přemalovány od nešťastníka Safonova r. 1896. Poslední záznamy letopisů o Dionisiovi mluví o jeho freskách v klášteře Ferapontově r. 1500—1502. Šest let později mluví už letopis jenom o jeho synu Feodosiovi. Dionisij sám v tu dobu již buď odpočívá od práce své veliké a mnohočetné anebo odpočívá již v hrobě.

Písemné památky současné nazývají ho »vynalézavým a převzácným«; byl prý »nejenom ikonopisec, spíš že dá se říci malíř«, t. j. umělec; ba nazývají ho i »moudrým«, t. j. umělcem míry, umírněnosti, harmonie, slohovosti, jichž také po něm už nikdy v takové výši ve staroruském malířství nebylo.

IX.

V e v ě k u XVI. přemísťuje se umělecké středisko z Novgorodu do Moskvy. Novgorod padl koncem XV. věku a již tehdy nastala v Moskvě skvělá stavební a umělecká činnost Ivana III. Ale Novgorod byl dosti mocný, aby snesl na čas následky politického pádu. Umělecky živil Moskvu a moskevský dvůr v první polovici XVI. věku. Z něho povolala si Moskva malíře ikon, ze Pskova povolala si zase stavitele.

V Moskvě vystupovali ikonopisci ne tak v rozmanitosti místních škol, jako v rozmanitosti individualit. To jest druhá tendence v malířství ruském toho věku. Jmen nových malířů přibývá: Michail Elin, Feodor Novgorodcev, Tučkov, Misail Konin, Andrejev Lavrentěv, Derma Jarcev a j.; patnáct jich vystupuje v krátké době. Děl jejich však dosud dějiny ruského umění neznají s naprostou určitostí.

Dosud neznáma také žádná památka malířství světského. Jest však řada ikon, patrně z první polovice XVI. věku, v nichž nové motivy vyjádřeny, světské a literární. Věk XVI. byl nepoměrně bohatší literaturou, než věk XV., a z literatury mohla proniknout do ikonomalby taková témata, jako »Podobenství o chromém a slepém« ve výborné ikoně sbírky Lichačeva. Již fresky v klášteře Ferapontově ukazují zálibu umělcovu v takových tématech, pro ranní ikonomalbu navgorodskou neobyčejných, jako akathist (chvalozpěv) Matky Boží, zázraky a podobenství Kristovy, církevní sněmy oekumenické, učení otců církevních. Věk XVI. přinesl celou vlnu ikon, namalovaných na témata známá jen vzdělancům duchovní literatury, na př. »Vidění sv. Eulogia«, »Vidění

sv. Jana Lěstvičnika« (igumen sinajský, napsal »Lěstvicu«, t. j. »Schody o 30 stupních«, obraz mravního zdokonalení) nebo ikony zobrazující chvalozpěvy nebo i »Historii o Longinu Setníkovi«. (Mus. Alex. III.), kde »živého toku vypravování dostiženo neméně zdařile, jako v italských praedellách«. Tento duch života, záliba vypravování přešly i do jiných ikon první polovice XVI. věku, přidržujících se starých komposic, na př. v »Narození Kristově« (Tretjakovská gal.) nezdržel se umělec, aby nenamaloval kozy škubající trávu a pobíhající tu a tam. Věk XVI. vůbec opustil leccos ze slohových vymožeností věku předešlého. Na výši dřívější zůstala jenom krása barvy. Zato vznešená prostota a klasická přesnost komposice mizí, jakož i krása postav. Proti umění Rublevovu a Dionisiovu bývají nyní postavy kratší, sraženější. Tradice byzantská, jež držela se pevně po dvě století, nyní slábne. Čím výše se vzmáhal nyní význam umění Moskvy, tím více se umění odtrhovalo od starých kořenů. Znárodnění jeho rozprostranilo se na samé motivy a na témata ikonomalby.

Tato snaha působila silně i na architekturní pozadí ikon. Objevují se fantastická dvoupatrová atria, vyrůstají divné pyramidální věže, jako barokní obelisky — fantastický byzantský barok. Jindy se k tomu přiměšují neméně fantastické motivy ruské architektury. Častěji a častěji zjevují se v pozadí ruské chrámy s těmito fantastickými přízdobami, celý děj se často odehrává před pozadím typicky ruských chrámů, teremů a paláců.

Ze zachovaných památek na prvém místě stojí tu krásné a ku podivu šťastně zachované ikonostasy v pobočních kaplích chrámu Zvěstování v Moskvě (Blagověščenskij sobor). Car Ivan Hrozný dal je vystavěti v r. 1563—1564, ikony však patrně vyvezl z Novgorodu, dav jej zpustošiti r. 1570, kdy, jak letopis z tohoto roku vypravuje, »dvoreckému (hofmistru) svému Lvu Andrejeviči Saltykovu a protopopu Evstafiovi ... káže hosudar po celém Velikém Novgorodě ve všech svatých božích chrámech sbírati chrámové poklady a svaté, vysoceváženě, boží, drahé, zázračné ikony a řízy a zvony a okolo celého Velikého Novgorodu ve všech klášteřích rozkázal hosudar posbírati v chrámech rovněž chrámové poklady a ikony drahé řecké, totiž korsunské, řízy drahé, posvátné chrámové věci a zvony.« To všecko veliký car dal posbírati zajisté na slávu Boží, jako to na západě prováděli ad majorem Dei gloriam ... Sloh těchto ikonostasů Blagověščenských odpovídá ikonám novgorodské školy prvních desítiletí XVI. věku. Celkový

dojem z nich jest skoro nejúplnější ze všech dojmů, které vzbuzují památky staroruského malířství.

X.

Dlouhá vláda Ivana Hrozného byla dobou velmi vážných proměn v osudech ruských dějin umění. Veliká novgorodská škola, vzniklá v XIV. a rozkvetlá v XV. věku, přestala v druhé polovici XVI. věku trvat. Vystřídala ji činnost moskevských malířů ikon, mnohem méně slohově jednotná a harmonická. Koncem XVI. věku malíři ikon v samém Novgorodě napodobovali ikony moskevské a Novgorod objednával pak z Moskvy ikony a Moskva posílala své mistry do Novgorodu, jako předtím z něho povolávala umělce a vyvážela umělecká díla. Pokoření východních carstev jakoby orientovalo ruský život novým směrem. K východu obrátily se obchodní cesty a životní střediska a samy mravy moskevské říše, úplně již ustálené, nabyly trochu východního odstínu více od toho vítězství nad Východem, než od předchozích porážek. Příslušnost Rusů k západní kultuře, vyrostší ze zrna antického, jak o ní svědčilo umění Novgorodu, se přetrhla.

Ale Moskva Ivana Hrozného nebyla s to, aby vlila tolik nových a svěžích sil do upadajícího umění novgorodského, aby se mohlo přerodit; ona si je toliko upravila podle záliby své. Horlivou činnost vyvíjel tu mitropolit Makarij. Předtím řídil jako arcibiskup novgorodskou eparchii po šestnáct let, dal obnoviti fresky v Sofijském chrámě a novými ikonami ozdobiti hlavní ikonostas. »Tento žárlivý ctitel a kodifikator velikoruské národní kultury byl ještě v Novgorodě obklopen družinou písařů, miniaturistů, malířů ikon,« píše Ščepkin. R. 1540 přenesl svou činnost do Moskvy. Náhoda ještě zesílila ji. Dne 21. června 1547 byla Moskva strašným požárem zničena. Hořely paláce na Kremlu, mitropolitův dvůr, kláštery, chrámy. V Uspenském chrámě jako divem zachráněn ikonostas, v Blagověščenském shořel Rublevův »Deisus«. Sám Makarij sotva že stihl ujíti z Uspenského chrámu, nesa v rukou obraz Bohorodičky. Ihned po této pohromě dali se mladý car s Makarijem a s protojerejem Blagověščenským Silvestrem, také Novgoroďanem, do obnovy moskevských chrámů. Pro ikony poslali do Novgorodu, Smolenska, Dmitrova a Zvenigorodu; malíře ikon povolali z Novgorodu a Pskova a zajisté i odjinud sešli se nejlepší umělci v Moskvě.

»Dobu tuto nijak nelze nazvati šťastnou dobou pro ruské malířství. Malířské tradice novgorodské nepronikly vůbec do moskevské ikonomalby; v nejlepším případě vystřídaly se s tradicemi literaturními, ilustrativními, »Makarijevskými«. Přísnost kompoziční, částečně již ztracená v novgorodských ikonách XVI. věku, zmizela vůbec v moskevské ikonomalbě. Zvlášť zaráží změna v barvě. V ohromném množství případů barva jak by vůbec přestala zajímat moskevského malíře ikon. Místo dřívějších lehkých, světlých barev zjevily se husté, zemité odstíny. Ikony přestaly zářit a svítit. Výzdoba jich mnohem raději, než bývalo v novgorodské ikonomalbě, svěřuje se nyní zlatu.

Z uměleckých cyklů doby Hrozného nezachovalo se téměř nic. Po požáru car především se staral obnoviti Blagověščenský chrám a zříditi nové carské paláce místo shořelých. Jak byly vymalovány, o tom podává zprávu žaloba, kterou podal Ďjak Viskovatyj synodu na tyto malby. »V paláci carském podobenství jsou malována ne jak náleží: namalován jest obraz Spasitelův a tu hned blízko něho namalovaná žínka, která jakoby nic, tančí, a napsáno pod ní: pobloužení, a jinde horlivost a jiné posměšnosti.« Ještě podrobněji popsal onu výzdobu Simon Ušakov, jenž na rozkaz cara Alexěje Michajloviče restauroval r. 1672. Z jeho popisu vidno, že to byl rozsáhlý alegorický cyklus. Vchod do komnat vymalován poučnými obrazy, jak připraviti mladého cara na carstvo, na př. »Moudrý syn rozveseluje otce i matku«, »Počátek moudrosti — bázeň Boží«, »Srdce carovo v ruce Boží«. V komnatách, v obloucích klenby, namalována historie Mojžíšova a království Israelského, na stěnách v desíti obrazech bitvy a vítězství, uprostřed klenby Spasitel se symboly evangelistů. Kolem něho pak byly alegorické postavy: Rozum, Bláznovství, Pobloužení, Pravda, Vzduch, Oheň, Větry, Vesna, Léto, Jeseň, Zima, Smrt. Tyto nahé nebo polonahé postavy pobouřily tak kdysi Ďjaka Viskovatého.

(Dokončení.)

Bibliografie cizí i česká.

(Příspěvek k otázce českého ústavu knihopisného.*)

Napsal Lad. J. Živný.

Úkol bibliografie do nedávna byl celkem jednostranně vymezen. Bylať pracovní pomůckou poměrně úzkému kruhu osob vědecky činných a mimo obor práce vědecké se uplatňovala toliko ve formě obchodního soupisu literatury, běžné na trhu knihkupeckém. Její univerzální význam objevily teprve jednak mezinárodní snahy encyklopédistické, usilující o všeobecnou, všecky literatury zahrnující organizaci činnosti vědecké, jednak netušený rozvoj literatury a s ním spiatý rozsah badatelské práce samé; jednak posléze hnutí lidově osvětové, jež jak přednáškami, tak veřejně přístupnými knihovnami snaží se pozdvihnouti kulturní úroveň nejširších vrstev lidových a rozšířiti co nejvíce výtěžky novodobé osvěty. V té příčině k ocenění bibliografie přispěly zejména veřejné knihovny, jež z pouhých půjčoven organizují se stále víc a více v instituce studijní, se školstvím rovnocenné, poskytujíce neškoleným vrstvám lidovým vítané náhrady za soustavně řízené studium školské.

Úsilí čelící k popularizování moderních vymožeností na poli věd a umění došlo živého ohlasu i u nás, kde Svaz Osvětový vedle populárních přednášek univerzitních dobývá si stále víc a více půdy jako vůdčí a směrodatný činitel lidovýchovný. Snahy po organizaci práce studijní i vědecké, pokud jich předpokladem jest účelné a soustavné pěstování bibliografie, jež v cizině učinily již velmi pozoruhodné pokroky, u nás doposud setrvávají ve starých kolejích, spokojujíce se, jak ještě uvidíme, nanmoze prostředky zastaralými a pomůckami ne vždy nejdokonalejšími. Kdežto v cizině totiž bibliografie vynucuje si leckde již i vstup jak do škol

---

* Předneseno (ve formě poněkud zkrácené) na anketě pořádané Svazem Osvětovým v Praze dne 6. ledna 1917.

středních, tak i národních, jakožto předmět náležející ku všeobecné intelektuální výzbroji každého vzdělance, pěstuje se vědecky a jako samostatný obor přednáší nejenom na školách knihovnických, nýbrž i na školách vysokých: u nás všecka iniciativa ponechává se namnoze kruhům teprve ve druhé řadě interesovaným, nebo i když se pracuje, děje se to bez jednotného vůdčího hlediska, bezplánovitě, separatisticky a roztříštěně.

Pokus o povšechný, třeba ne ve všem úplný přehled snah v oboru moderní bibliografie světové jeví se tudíž žádoucím, tím spíše, že můžeme se opříti již i o popud a počin původní, vyšlý ze Svazu Osvětového a hodný, aby došel pozornosti v kruzích co nejširších.[1]

I.

(Historický nástin.)

Bibliografie jako nástroj činnosti badatelské vzniká, jak povědomo, teprve tehdy, kdy v duchovním tvoření lidstva zahajuje se pravidelná a účelná práce vědecká. Sice mnohem dříve ještě, a to o celou řadu století, narážíme již na velmi vyspělé prvopočátky knihopisné práce s o u p i s n é v bibliotékách egyptských a babylonskoasyrských, než tyto soupisy mnohem spíše jsou předchůdci a prototypy pozdějších katalogů bibliotečních, neboť účel, za jakým byly pořizovány, od vlastních bibliografií liší se pod-

[1] Byly to právě tyto snahy osvětové, jež přiměly Osvětový Svaz, aby kromě přímé činnosti lidovýchovné se obíral také organizací p r o s t ř e d k ů sebevýchovných a vzdělavacích vůbec, aby lidem, po širším vzdělání a vědomostech toužícím mohl také ukázati na prameny za nejlepší uznané, z nichž bylo by jim čerpati, a poskytnouti jim výběru pomůcek, v české literatuře nejdokonalejších. Tato snaha vedla k tomu, aby se vše, co v české literatuře bylo kdy publikováno, podrobilo kritickému ocenění, aby pak soupis, s jednotného hlediska předsevzatý, sloužil jak ústředí samému, tak jednotlivým sborům Svazu, které pořádajíce přednášky a kurzy lidovýchovné měly by v něm spolehlivé v o d í t k o i n f o r m a č n í. Ježto pak úkol takový vyžaduje nejenom součinnosti spolků lidovou výchovou se obírajících, nýbrž předpokládá také součinnost kruhův odborných, literárních a vědeckých, rozhodl se výbor Svazu Osvětového pokusiti se řešiti jej na podkladě co nejširším. A tak došlo k tomu, že za nejpřiměřenější modalitu uznána byla v e ř e j n á a n k e t a jednotlivců, kteří jednak na knihopis jako prostředek k šíření snah lidově osvětových jsou odkázáni, jednak přímo a z povolání práce bibliografické jako pomocný obor své činnosti vědecké a literární sledují a pěstují. — Zmíněná anketa konala se v Praze dne 6. ledna za předsednictví prof. Dr. Frant. Pastrnka a za hojné účasti nejpřednějších kruhů vědeckých a nakladatelských. Průběh a usnesení ankety obsaženy stručně v lednovém čísle České Osvěty, (roč. XIII.), kam čtenáře odkazuji.

statně.[1] Proto, třeba nemáme přímých dokladů, počátek bibliografie ve smyslu pomůcky, sloužící jednak historii literární, jednak tvorbě vědecké vůbec, sluší položiti do doby Aristotelovy, rozhodně však do doby alexandrijské, která první projektuje a uskutečňuje velkolepý soupis vší antické literatury za energického a osvícenského vedení Kallimachova. Toto bibliografické dílo vyrůstá z autopsie jako přímý soupis knih, v alexandrijských knihovnách chovaných, i byla by tudíž nanejvýš autentickou literární historií vší vědecké i krásné literatury klasické, pramenem prvého řádu, kdyby se byla dochovala. O jejím rázu a povaze máme, jak známo, zprávy toliko z druhé ruky. Na celou řadu století zůstává zjevem význačným, leč také, bohužel, osamoceným.

Ve středověku a v době přechodní bibliotečí práce soupisné analogicky opět předcházejí. Teprve Konrádem Gesnerem r. 1545 a jeho »Bibliotékou universální čili katalogem všech spisů nejúplnějším«[2] počíná moderní vědecká bibliografie, která u nás ve století XVI. má jakýsi doklad v katalogizátoru bibliotéky lobkovické, jejž uveřejnil Tomáš z Limuz,[3] ve století XVII. pak zastoupena jest znamenitou prací Březanovou,[4] založenou na knihovně rožmberské, a Balbínem, jehož práce vydali Candidus a Ungar.

Sledovati podrobně další vývoj vědecké bibliografie přesahovalo by meze tohoto článku, neboť významu Denisova u nás, zásluh Peignotových a de Bureových ve Francii, Hornerových a Dibdinových v Anglii, Panzerových, Hainových, Petzholdtových v Německu nelze odbýti několika povšechnými větami.[5]

Pozdní středověk je také kolébkou bibliografie obchodní, t. j. nakladatelské, již zahájil slavný tiskař Aldo Manuzzi svým seznamem knih řeckých, dle Denise ve 12° r. 1490, dle jiných ve foliu r. 1498 poprve, o knihy latinské rozšířený r. 1503 po druhé vydaným pod titulem »Serie dell' edizioni Aldine«. Vynikající se-

---

[1] Srv. můj čl. O katalogisaci v České Osvětě, 1915, s. 3 nn.

[2] Tit. úplný. Conr. Gesneri Bibliotheca Universalis siue Catalogus omnium Scriptorum locuplentissimus, in tribus linguis, Latina, Graeca et Hebraica, extantium, et non extantium, veterum, et recentiorum, in hunc vsque diem, doctorum, et indoctorum, publicatorum, et in Bibliothecis latentium, etc. Tiguri, ap. Cph. Froschouerum, 1545, fol.

[3] Catalogus Hasisteniae bibliothecae post circiter 70 voluminum conflagrationem in arce Chomutoviensi. Pragae 1570, 8°. Sign. 52. G. 16. [Otištěn v Append. Poemat. Hassist. a u Balbína, Boh. doeta, vyd. Ungarovo.]

[4] Srv. O katalogisaci, Česká Osvěta, 1915, s. 82, 102 nn.

[5] Tamtéž, 80 nn.

známy tohoto druhu vydávaly potom zejména proslavené firmy tiskařské jako Stephanus, Elzevir a j., v době moderní zvláště přečetné knihkupecké firmy lipské.

Vědecké práce bibliografické v Čechách zahájil Josef Jungmann svou Historií literatury české r. 1825, po druhé r. 1849 vydanou, a v jeho sběrací činnosti pokračovali jednak Josef Justin Michl,[1] jednak František Doucha.[2]

II.

(Druhy bibliografie.)

Polyhistor *Gesner* ve svém katalogu registroval publikace samostatné, latinské, řecké a hebrejské, seřadiv je podle autorů. Teprve r. 1548 v díle Pandectarum, siue Partitionum vniversalium, Libri XXI,[3] řadí spisy podle oborů, zahajuje tak uspořádání soustavné a svým tříděním věd podav první bibliografický systém nového věku. Vzoru Gesnerova přidrželi se jeho pokračovatelé a následovníci. Podobně podle oborů registruje knihy Denis;[4] Schrettinger, jenž jest znám svým vystoupením proti vší klasifikaci v bibliotékách, zakládá bibliografický soupis svůj dle předmětů, jež řadí abecedně (katalog reální), a přihlíží již důsledně také k literatuře periodické.[5] Bibliografii periodik pojal do své bibliografie i prozíravý Jungmann, zaznamenav v příslušných oborech také význačnější stati časopisecké. Ve stol. XIX. registruje se již literatura knižní i periodická více méně pravidelně a všeobecně.

Co do druhů pěstují se nyní:

1. bibliografie universální, registrující spisy všech dob a národů;

2. bioliografie obecná, jinak též národní, jež má obsahovati nejenom všecku národní literaturu knižní i periodickou, ale také spisy o národě pojednávající, nechť v kterékoli řeči byly publikovány;

---

[1] Ouplný literární létopis, čili Obraz slovesnosti Slovanův nářečí českého v Čechách, na Moravě, v Uhřích, atd. od léta 1825 až do léta 1837¼ ... Praha 1839, v. 8°, VI., 353 s.

[2] Knihopisný slovník česko-slovenský ... Praha 1863, v. 8°, VI., 320 s.

[3] Tiguri, exc. Cph. Froschoverus, 1548, fol.

[4] Mich. Denis, Einleitung in die Bücherkunde: I. Theil, Bibliographie. II. Theil, Literaturgeschichte. Wien 1795-6, 4°, 2. sv.

[5] Srv. O katalogisaci. S. 104 nn.

3. bibliografie odborné, speciální, jež se týkají toliko jednotlivých oborů vědních, nebo dokonce i jednotlivin samých. K těmto se řadí:

a) bibliografie kolektivní, registrující literaturu omezenou časem, na př. bibliografie spisů vyšlých ve stol. XVII.; nebo r. 1915; místem, na př. bibliografie spisů týkajících se Prahy; řečí, na př. bibliografie spisů ruských, tištěných v Čechách; nebo bibliografie překladů z jazyka francouzského; formou a druhem, na př. bibl. časopisů; písní; letáků; knih zakázaných; nebo přihlížející k autorům samým, a to: jako skupině osob, na př. bibliografie spisů českých exulantů; bibl. anonymů; pseudonymů; nebo posléze bibliografie všímající si firem nakladatelských, tiskařů atd.;

b) bibliografie individuální, týkající se jediné osoby, na př. bibliografie Vrchlického.

Co do formy jsou bibliografie knižní (svazkové), na př. Tobolkova Česká bibliografie; nebo lístkové, na př. Český katalog bibliografický.

Dle toho, jak látku pořádají, jsou

1. bibliografie abecední, a to autorské i věcné;

2. soustavné (systematické), dle některé soustavy bibliografické;

3. chronologické, dle vročení.

Všecky tyto druhy lze arci zase dle rozmanitých potřeb a účelů dále kombinovati, sestaviti na př. bibliografii systematickou a v ní řaditi spisy dle abecedního pořádku autorů, nebo chronologicky atp.

III.

(Přehled národních bibliografií evropských [kromě slovanských] *a mimoevropských.)*

Při posuzování stavu bibliografie v jednotlivých zemích padá na váhu zvláště, jak v té oné literatuře opatřena jest všeobecná bibliografie národní. V té příčině Velké Britanii, Německu, Francii a Spojeným Obcím náleží prvenství. Mají nejenom úplnou bibliografii všeobecnou od nálezu knihtisku do doby nejnovější, ale i nejbohatší literaturu bibliografie odborné i individuální.

K zemím, jež mají rovněž úplnou bibliografii národní, náležejí ještě: Belgie, Dánsko, Finsko, Nizozemí, Norsko, Portugalsko, Rumunsko, Španělsko, Uhry i Wales (bibl. literatury keltické); ze zemí mimoevropských patří sem: Arménie, Brasilie, Chile, Kanada, Kuba; úplnou bibliografii albánskou (a o Albánii) pořídil Legrand, islandskou Lidderdale, litevskou Pludons.

Celkem úplnou bibliografii národní má dnes již na 24 států a zemí. Italie, Řecko, Švédsko, Turecko, z mimoevropských zemí Argentina, Australie, Birma, Bolivie, Cyprus, Čína, Equador, Indie, Japonsko, Kapsko, Mexiko, Persie a j. mají bibliografii národní dílem neúplnou, dílem pěstují ji pravidelně teprve v době novější. Celkem asi 20 států a zemí.[1]

IV.

(Národní bibliografie slovanská.)

Nejúplnější národní bibliografii mají Rusové a Poláci. O knihopisu českém promluvíme později, v následujícím budiž

---

[1] O národní bibliografii světové poučují zejména: R. A. Peddie, National bibliographies. Library World 1910, strana 301 a nn. (Též samostatně.) — New York State Library, Selected national bibliographies. Albany 1915. 58 str. — Zde buďtež uvedena toliko díla nejvýznačnější, u výběru kryjícím období novější. *Anglie:* The Publishers' Circular. S. Low, Marston & Co. Od r. 1837 pravidelně. The English Catalogue. Nakl. týž, od r. 1837. The Reference catalogue of current literature. J. Whitaker, od r. 1874 pravidelně. — *Francie:* Querard, J. M. La France littéraire. 12 sv. Paris 1827—64. Lorenz O. Catalogue général... Paris: od r. 1840 pravidelně. Lorenz O. Bibliographie de la France. Vychází co rok. — *Německo:* Heinsius W. Allg. Bücher-Lexikon. 5 sv. Leipzig 1812—17. Kayser, C. G. Vollständiges Bücher-Lexikon... 1750—1906. 34 díly. Leipzig, 1834—1908. Hinrichs, J. C. Repertorium über die nach den halbjährl. Verzeichnissen... erschienenen Bücher etc. Leipzig 1877 a nn. Hinrichs' Halbjahrs-Katalog... Leipzig. — *Spojené Obce severoamerické:* The Publishers' Weekly. N. York. Pravidelně. The American Catalogue. N. York 1885 a n. — *Belgie:* Bibliographie de Belgique. Bruxelles, 1875 a nn. — *Dánsko:* Dansk bogfortegnelse... Kjöbenhavn 1859 a nn. — *Finsko:* Vassenius, La litterature finnoise. Helsingissa 1878 a nn. — *Nizozemí:* Meulen, R. v. d. Brinkman's Catalogus het boeken... Amsterdam 1884 a nn. Catalogus von boeken.../s-Gravenhage, M. Nijhoff. — *Norsko:* Norsk Bog-fortegnelse. Kristiania 1848 a nn. Aarskatalog over Norsk litteratur. Kristiania, pravidelně. — *Portugalsko:* Silva, I. F. Diccionario bibliografico Portuguez... Lisboa 1858 a nn. — *Rumunsko:* Bianu J. a Hodos N. Bibliografia Românésca... Bucuresci 1878 a nn. — *Španělsko:* Hidalgo D., Diccionario general de bibliografia Española. Madrid 1862—81. 7 sv. Romo E. Annuario della libreria Española... Madrid. — *Uhry:* Szabo K. Regi Magyar könyvtar. Budapest 1879—98. Petrik G. Bibliographia Hungariae... Budapest 1888 a nn. Magyar Könyvkereskedök Évkönyve. Budapest. Vychází pravidelně co rok.

uveden pokud možno úplný přehled slovanských bibliografií jednotlivých.

Bulharsko.

Zonev V. Opis na rukopisit i staropečatnit knigi na Narodnata Biblioteka. Sofija 1910, v. 8°. 555 s.

Jireček Josef. Bibliographie de la littérature bulgare moderne, 1806—1870. Vienne 1872, 8°. 48 s.

Teodorov-Balan A. Bъlgarski knigopis za sto godini, 1805—1905. Sofija 1909, v. 8°. 1667 s.

Načov N. Opravki i dobavki kъm »Bъlgarski knigopis za sto godini«. Sofija 1912. [Sbornik za narodni umotvorenija, kn. XXVI.]

Bibliografičeski Bjuletin na knigitě, spisanijata i věstnicitě, koito są postąpili v Sofijskata Narodnata Biblioteka ... Sofija, Dъržavna Pečatnica. God. I, 1897. (Vychází pravidelně.)

Chorvatsko, Srbsko a Černá Hora.

Kukuljević Sakcinski Ivan. Bibliografia Hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige. U Zagrebu 1860. 8°. 234 s.

— —. Dodatek k prvomu dielu. U Zagrebu 1863. 8°. 31 s.

Hrvatska književnost. Záhřeb. Vychází pravidelně.

Valentinelli Giuseppe. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Con 3 supplementi. Zagabria 1855 a 1862. 339, 132 s.

Jagić Vatroslav. Der erste Cetinjer Kirchendruck (Oktoëchos) v. J. 1494. Wien 1894. 4°.

Stojanović L. [Katalog rukopisů a starších tisků.] Bělehrad, Akademie 1901. 8°. 267 s.

Novaković S. Srpska biblijografija za noviju književnost, 1741 až 1867. U Beogradu 1869. 8°.

Catalogue général de toute la littérature serbe. 4 éd. Librairie de la cour, Mita Staitch Belgrade. 1912, VII, 507 s. (Text srbský.)

Bibliothéque National. Catalogue. Bělehrad, od r. 1894. (Text srbský.)

Jagić Vatroslav. 5 Beiträge zur südslavische Bibliographie. Wien 1895—1899.

Poláci.

Wisłocki W. Incunabula typographica bibliothecae universitatis Jagellonicae Cracoviensis. Cracoviae 1900.

Wierzbowski T. Bibliographia Polonica. 15 ac 16 ss. T. 1—3. Varsoviae 1889—94. 8°.

Jocher A. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polscie, od wprowadzenia do niej druki po rok 1830 włącznie. T. 1—3. Wilno 1840—44. 8°.

Estrejcher K. Spis abecadłowy do dzieła A. Jochera: Obraz literatury i nauk w Polscie. Tomów III. Kraków 1873. 8°.

Estrejcher K. Bibliografia polska. Kraków 1870 a n. 8°, sv. 1 a n.

Estrejcher K. Bibliografia polska 19. stulecia... Kraków 1906 a n. 8°.

Katalog literatury naukowej polskiej wydany przez Komisję Bibliograficzną. Kraków 1901 a n. 8°. (Vychází co rok pravidelně.)

Rusíni.

Levickij. [Haličsko-ruská bibliografie 19. století.] Lvov 1887—90.

Rusko.

Sopikov, V. S. Opyt rossijskoj bibliografiji. Petrohrad 1813—21. 8°. 5 svazků. (Registruje spisy do r. 1813.)

Morozov, P. O. Alfavitnyj ukazatel' imen avtorov, perevodčikov, izdatělej i drugich lic, upominajemych v Opytě rossijskoj bibliografiji V. S. Sopikova. Petrohrad 1876. 8°.

Rogožin, V. N. Ukazatel' k Opytu rossijskoj bibliografiji V. Sopikova. Moskva 1900. 8°.

Sopikov, V. S. Opyt rossijskoj bilbliografiji. Redakcija, primečanija, dopolněnija i ukazatel' V. N. Rogožina. Petrohrad 1904—06. 8°. 5 svazků.

Vengerov, S. A. a *Judin*, G. V. Russkija knigi 1708—1893. Petrohrad 1897. D. I.—II.

Olchin, M. D. Sistematičeskij katalog russkim knigam, 1831—46. Petrohrad 1846. 8°, 474 s.

Smirdin A. Rospis' rossijskim knigam. Petrohrad 1828—56. 8°. 8 dílů ve 3 sv.

Mežov, V. J. Sistematičeskij katalog russkim knigam, prodajuščimsja v knižnom magazině A. F. Bazunova. Petrohrad 1869. [Za l. 1825—1869.]

— —. Pervoje pribavlenije... Petrohrad 1870. [Za r. 1869.]

— —. Vtoroje pribavlenije... Petrohrad 1871. [Za r. 1870.]

— —. Treťe i četvertoje pribavlenije. Petrohrad 1873. [Za l. 1871—73.]

Mežov, V. J. Treťe pribavlenije k sistematičeskoj rospisi knigam, prodajuščimsja v knižnych magazinach J. J. Glazunova. Petrohrad 1882. [Za l. 1873—81.]

— —. Četvertoje pribavlenije k nej. Petrohrad 1884. [Za l. 1881—82.]

— —. Pjatoje pribavlenije k nej. Petrohrad 1889. [Za l. 1883—7.]

Spisok izdanij vyšedšich v Rossiji v 1888, 1889 i poslědujuščich godach, do 1902 goda vključitel'no... ottiski iz... »Pravitel'stvennago Věstnika«. Petrohrad.

Knigi, postupivšija v Glavnoe Upravlenije po dělam pečati... Ežeměsjačnoje izdanije, vychodivšeje pri »Pravitel'stvennom Věstnikě« s 1903g. po 1906g. vklj. Petrohrad.

Spisok knig, vyšedšich v Rossiji s 1 janvarja po 30 ijunja 1907 goda. Petrohrad 1908.

Knižnaja lětopis' Glavnago Upravlenija po dělam pečati. [Vychází od 1. července 1907 pravidelně.]

Sabanin, V. V. Rospis' knigam za 1899 g. Petrohrad 1901 a n. 4°.

Bezgin, J. G. Opisanije vsěch russkich knig i povremennych izdanij. Petrohrad 1905 a n. 8°.

Vladislavlev, J. V. Sistematičeskij katalog knig, vyšedšich v 1910 godu, s prilož. ukaz. rec. Klassificirovan po desjatičnoj sistemě. Moskva, izdanie Nauka 1911. 8°. 110 s.

— —. Sistematičeskij ukazatel' literatury za 1911 god. Klassificirovan po desjatičnoj sistemě. Moskva, Nauka 1912. 8°. 207, XXXII s.

— —. Za 1912 god..... Moskva, Nauka 1913. 8°. 312, XXXII s.

— —. Za 1913 god.... Moskva, Nauka 1914. 8°.

Neustrojev, A. N. [Repertorium k ruským periodickým publikacím a sbírkám za l. 1703—1802.] Petrohrad 1898. 8°. 805 s. Knihkupeckým účelům slouží bibliografický Knižnij Věstnik, jenž vychází týdně od r. 1884 v Petrohradě.

Slovinci.

Simonić Fr. Slovenska bibliografija. Del 1. knjige. (1550—1900.) V Lubljani 1903—1905. 8° 627 s.

Srbové lužičtí.

Kukovski, J. B. [Literatura lužických Srbů na poč. 20. stol.] Petrohrad, Akademie 1904. 4°. 63 s.

Černý Adolf. Basnistwo hornjolužiskich Serbow. Budyšin 1910. 8°.

V.

(Bibliografické společnosti.)

Národní bibliografie jest jednou, a to menší složkou vší dnešní činnosti knihopisné. Široce rozvinutá práce badatelská učinila nezbytným pěstění bibliografií speciálních. Dnes stěží najdeme již obor, jenž by nebyl bibliograficky zpracováván. Na druhé straně však stále vzrůstající styky mezinárodní uvádějí vědecké organisace v souvislost vždy užší a tím i v užší, vzájemnou závislost a staví je před nové, nebývalé úkoly. Spolupráce na rozvoji věd a s tím spojené bdělé sledování pokroků jinde docílených, stalo se kategorickou nutností, neprominutelným příkazem. Ukázalo se však také brzy, že i jen částečné bibliografické zpracování některých významnějších oborů vědních při dnešní ohromné produkci literární vymyká se již silám jednotlivcovým, a že má-li předsevzatá práce přinésti reálný prospěch, musí se prováděti kooperací a kolektivně. Tak vznikají bibliografické společnosti, obírající se nejprve pěstováním vědeckých oborů speciálních, na př. Společnost pro sociální bibliografii v Chicagu, nebo společnost pro discipliny přírodovědecké v Curychu, technické v Berlíně, pro vědy fysikální v Londýně, pro zemědělství v Římě atd.; zakládají se bibliografické ústavy s programem rozšířeným, jako na př. bibliografická společnost americká, londýnská, ruská, Bureau bibliographique de Paris; a vzniká posléze ústav, jenž všecky tyto jednotky soustřeďuje a dovršuje a jehož program jest věcně již neomezený — mezinárodní knihopisný institut bruselský. (Pokračování.)

Likvidace.

Píše dr. František Müller.

(Dokončení.)

Do této kategorie spadá veškerý movitý i nemovitý (aktivní i pasivní) majetek bývalého c. k. eráru, který však má býti podle našich názorů pojat do likvidace jen potud, pokud jest v detenci centrál (státních centrálních úřadů, jich pobočných centrálních institucí, ústavů a podniků).

Jako takový majetek uvádím:

1. běžné příjmy a výdaje podle státních rozpočtů a závěrečných účtů (až do 28. října po př. 11. listopadu 1918, účetně až do 31. října 1918);

2. pokladní hotovosti a kurentní závazky;

3. stálý majetek (veřejný statek a jmění státu) c. k. eráru, centrálních úřadů a ústavů, státních fondů (ku př. ministerstvem vnitra spravovaný vídeňský »Stadterweiterungsfond«, který utržil za prodej fortifikačních pozemků 128 milionů korun, z nichž v roce 1897 měl ovšem už pouze 30 milionů korun), nadací, monopolů, centrálních podniků státních (drah, pošt, telegrafů, telefonů, paroplavby na moři a na mezinárodních vodách ku př. na Dunaji a na Bodamském jezeře, včetně státních podílů na jmění — akciích — různých dopravních ústavů, jako rakouského Lloydu, Austro-Amerikány, Dunajské paroplavební společnosti a Jihoněmecké dunajské paroplavební společnosti (jejíž akcie za 4·6 milionu korun nabyl stát), civilních arsenálů, loděnic, skladišť, státní tiskárny, mincovny atd., poštovní spořitelny, ústředních státních muzeí a učilišť (ku př. konsulární a eksportní akademie) atd. a ústředních knihoven a sbírek; vše s veškerým zařízením a pomůckami technickými a administrativními;

4. státní dluhy všech kategorií (předválečné a válečné bez rozdílu druhu úvěrních operací, v Rakousku 84 miliardy, v Uhrách 43 miliardy) a emise papírových peněz (36 miliard korun). Uvedené sumy ovšem nevyčerpávají celé pasivum;

5. pensijní fond s nárokem na pensijní příspěvky, jež námi převzatí úředníci kdysi zapravili;

6. podíl z likvidace Rakousko-Uherské banky.

Úkolem české komise likvidační při různých centrálách bývalého soustátí jest dozírati k tomu, aby likvidační masa projednané kategorie byla spolehlivě v plném rozsahu jednotlivých resortů zjištěna a v likvidační inventarisaci pojata.

Druhá kategorie objektu majetkové rozluky jest zahrnuta v tak zvané věcné demobilisaci.

Zde se jedná o statky a hodnoty, jichž majitelem byla vojenská správa a sice společná a samostatná zemská obrana; statky tyto sloužily válečnictví a jsou nyní — pokud fakticky ještě eksistují — převahou k disposici pro jiné neválečné účely aneb pro zpeněžení na účet likvidace.

Dotyčná akce jest v celém technickém a administrativním rozsahu i v likvidaci předmětem vojenských kompetencí a vojenskými orgány vedena, pro něž platí zvláštní předpisy, na nichž se v nejvyšší instanci zásadně usnáší vyslanecká konference a pod dozorem této mezinárodní komise likvidační.

Proti této zvláštní vojenské komisi není s hlediska technického celkem námitek, jelikož dotyčné agendy vyžadují odborné znalosti a hlavně zkušenosti. Předpokladem jest však, aby dotyční funkcionáři na čelných místech demobilisační likvidace byli vskutku úplně objektivní vůči novým státům, a aby za veškeré válečné hospodářství vojenské položen byl spolehlivě správný přehled a účet, jelikož se v prvním stadiu demobilisace děly notoricky nepřístojnosti na úkor majetkových zájmů všech likvidujících nových států.

Zvláštní ostražitosti vyžaduje na zastáncích neněmeckých zájmů v demobilisační akci kontrola gesce a vztahů mezi válečnou správou a ústavem, jejž Německo-Rakousko pro demobilisaci sobě zřídilo (Hauptanstalt für Angelegenheiten der Sachdemobilierung Wien, II.) v rámci organisace válečného a přechodného hospodářství. Německo-Rakousko si odhaduje demobilisační statky ve svém území na 700 milionů korun.

S vojenskými agendami věcné demobilisace jako specifické stati velké akce likvidační nesmí být stotožňována likvidace bývalého společného ministerstva války pro svůj vlastní organisační dosah; tu vede toto ministerstvo sebe sama likvidujíc.

Po stránce majetkově-právní jsou statky válečné demobilisace aktivně a pasivně statky společných ústředí a tudíž v celém dosahu předmětem likvidace podle dotyčných dílčích klíčů.

Výlohy vojenské likvidace jsou ohromné, páčí se ku př. na 70 milionů korun za měsíc únor 1919. Zdá se nám, že tento likvidační aparát jest přes potřebu rozsáhlý, a že národové nemohou z titulu likvidace vydržovat celé nezaměstnané armády.

Jako třetí kategorii objektu likvidace pojímáme podle svého systemu masu plynoucí po případě z tak zvaného válečného a přechodného hospodářství jako zvláštní organisace všerakouské a v začátcích dokonce společné (rakousko-uherské).

V mezích tohoto válkou daného výminečného režimu národního hospodářství zasahoval stát ne jako subjekt ekonomický, nýbrž jako subjekt ústavní svrchovanosti podle časové a věcné potřeby do veškerých vztahů tuzemského hospodářství imperativně, aby předem zabezpečil vůči omezenosti zásobovacích možností technickou výkonnost válčicího vojska (výzbroj, náboj, proviant), eksistenci hospodářského aparátu a výživu svého obyvatelstva, a pak aby připravil a usnadnil přechod veškerého hospodářství ve státě z výminečných forem válečných k normálnímu statu dob mírových po válce.

Jest na snadě, že organisace a funkce takového režimu výminečných reglementací jsou složity a choulostivy, any se dotýkají bezprostředně a prostředně celého ústrojí státní a národní ekonomie.

Jelikož však ingerence státního imperativu nedospěla až ku postátnění výroby a obchodu a ku vyvlastnění prostředků a pomůcek těchto, zůstaly zásadně soukromý majetek a zisk soukromého podnikatelstva majetkově-právně nedotčeny.

V těsných mezích reglementované výroby a obchodu byl zachován princip soukromého majetku i tam, kde stát podnikatelstvo podle svého soudu nuceně sdružoval.

Nucená sdružení jsou po stránce subjektivní nejznámější karakteristikou válečného a přechodného hospodářství. Stát sdružoval podnikatelstvo tractu temporis v různých asociačních útvarech, jež nejsou nikterak homogenními. Povstala celá řada centrál, válečných svazů, hospodářských svazů a komisí hospodářských a odborných výborů a funkcemi hospodářských svazů pověřených (už stávajících) odborných organisací. V pestré směsi výjimečných organisací mají pro dosah majetkové likvidace pouze tak zvané centrály význam, jelikož jen tyto vládly vlastním provozovacím jměním jako kupec, kdežto ostatní svazy na svůj zvláštní účet vůbec nehospodařily a vlastního provozovacího kapitálu neměly.

Centrály válečného a přechodného hospodářství třídíme ve dvě hlavní kategorie, a to

a) v centrály průmyslové a obchodní — resortující v bývalém ministerstvu obchodu (generální komisariát pro válečné a přechodní hospodářství), nyní — pro území Německo-Rakouska — ve zvláštním státním úřadě, v jehož čele stojí formálně státní sekretář pro živnosti, průmysl a obchod, fakticky státní podtajemník Riedl, bývalý generální komisař v ministerstvu obchodu — a

b) centrály resortující v úřadě pro výživu lidu.

Centrály těchto dvou skupin jsou úplně různým způsobem založeny a organisovány, rovněž se jeví ta která centrála v jedné každé obou skupin jako právní a hospodářská varianta individuálního nátěru, takže se tu nesmí nikterak generalisovat a jednotně posuzovat.

Centrály průmyslové a obchodní byly kupeckými pomocnými orgány státní správy, zprvu hlavně pro dovoz zboží jen v cizině produkovaného a byly organisovány ponejvíce jako akciové společnosti (některé jako společnosti s omezeným ručením) obchodující s vlastním soukromým kapitálem (na rozdíl od obdobných institucí v Německu, které pracovaly s veřejnými prostředky). Výminku tvoří po stránce asociační z prvních centrál (pro bavlnu, vlnu a kovy) centrála pro bavlnu, která vzešla ze spolkové organisace tehdy už eksistentního spolku bavlnových přádelen a používala i jmění tohoto spolku.

Ze 17 centrál tohoto druhu, jež jsou v úředních seznamech sepsány, chci ilustrativně uvésti obchodní data několika nejčelnějších. Tak na př. činil kapitál centrály pro vlnu původně čtyři miliony korun a byl později rozmnožen na osm milionů, obrat činil v létech 1915 a 1916 dohromady 147 milionů korun, náklad činil 635.000 korun, tedy 0·43% obratu. Čistý výtěžek činil roku 1914/15 488.000 K, roku 1915/16 913.000 K, tedy 0·9% obratu. Z výtěžku bylo použito ministerstvem války k účelům válečné péče 350.000 K; zbytek jest reservován.

Centrála pro bavlnu má kapitál pět milionů korun a obrat 545 milionů, konto nákladu činilo 616.600 K = 0·11% obratu. Čistý výtěžek činil 5·25 milionů = 1% obratu. Z toho bylo použito částky 4 milionů na podporu nezaměstnaných dělníků zastavených přádelen.

Centrála pro oleje a tuky měla původně kapitál půl milionu korun, který byl později zvýšen na pět milionů korun. Obrat v roce 1915/16 činil 107 milionů korun, náklad 311.000 K = 0·29% obratu. Čistý výtěžek byl 420.000 K = 0·39% obratu. Rozděleno nebylo nic. Tato centrála se 15. únorem 1919 likviduje, podle poslední bilance měla čistého, žádnému reservnímu fondu připsaného výtěžku 645.025 K.

Centrála pro kože měla při kapitálu 2 milionů korun v roce 1915 obrat 59 milionů, v roce 1916 obrat 187 milionů korun. Náklady vyžadovaly v roce 1915 137.000 K, v roce 1916 511.000 K = 0·27% obratu. Čistý výtěžek vykázán částkou 484.000 K, než vedle tohoto tu běží o částku 8 milionů, která při likvidaci jako reserva se zjistí a bude vládě k disposici.

Centrála pro kovy měla při kapitálu 4 milionů K obrat 308 milionů K, náklad vyžadoval 420.000 K = 0·39% obratu. Čistý výtěžek činil v roce 1914/15 632.000 K a v roce 1915/16 1,774.000 K, k čemuž se druží 4 miliony tiché reservy.

Centrálám uložila vláda ve formě jich statutu na podkladě veřejnohospodářských jich funkcí tak dalece meze, že ziskové přebytky přesahující 5 až 6% zúročení kapitálu, musí být dán vládě k disposici na účele blahodárné. Vláda disponuje též ostatními přebytky jmění central v pádě jich likvidace.

Jedině tyto hodnoty z hospodářství central plynoucí, jimiž vláda po právu disponuje, spadají do majetkové likvidace státní, nikoliv však jmění central samých, jako na př. jich movitý a nemovitý inventář (suroviny, polotovary a tovary atd.). Výminku tvoří ony centrály, kde, jako na př. u centrály pro kovy, erár vojenský skoupil materiálie a dal je jako svůj majetek zpracovat v centrále sdruženým industriím jako komisionářům. Tu spadá i ten majetek materiálu do likvidační masy.

Podstatně jinak jsou upraveny s hlediska právního a hospodářského poměry u central v oboru lidové výživy. Zde se uplatňovala myšlenka státního socialismu pronikavěji. Centrály této kategorie jsou ještě méně homogení v jich konstrukci a funkci než centrály průmyslové a obchodní shora projednané. Jedny mají právní povahu kupce s modifikacemi plynoucími z jich účelů veřejně hospodářských, druhé jsou takřka čistě veřejněhospodářské ústavy, a některé jsou téměř jen eksekutivními orgány státní správy. Pokud obchodují kupecky s vlastním kapitálem, podléhají zásadně témuž omezení jako centrály

průmyslové co do přebytků ziskových (přes 5—6% kapitálu). Jinak dlužno každou z těchto central, jichž vznik a ráz podle času a potřeby byl určován vždy jinými aktuálnostmi, posuzovat zcela isolovaně.

Markantní centrály tohoto systému jsou válečný ústav obilní a centrála pro krmiva; obě jsou založeny jako státní ústavy, majíce svoji právní osobitost a vlastnost kupce. Obchodují podle kupeckých pravidel, aby výdaje byly kryty příjmy. Eventuální schodek v hospodářství obilního ústavu má hradit stát, kdežto centrála pro krmiva případné schodky má hradit sama. (V Německu byla akcemi obilního ústavu s počátku pověřena společnost s omezeným ručením a v Uhrách akciová společnost.) Důsledky monopolistického hospodářství vedly k tomu, že celá řada industrií na dotyčné suroviny odkázaná byla nucena přikročit rovněž ku zvláštním organisacím, aby si zajistily suroviny a po té později i distribuci hotového produktu. Tak povstaly centrály pro pivovarní, sladovnický průmysl, pro lisované droždí, škrobárny, melasu, cukr a lih. Centrála pro cukr má svou zvláštní historii co do vzniku a hospodářského účelu a hrála v eksportních kompensacích lukrativním cukrem konaných důležitou úlohu, ze které spravuje zvláštní značný fond (tak zvaný Mehrerlösfond) na účet státu.

Uvedené centrály přimykaly se více méně dotyčným kartelům z dřívějších dob, nejsouce s nimi ovšem úplně totožny. V této stati dlužno uvésti ještě centrálu pro kávu, která byla zbudována jako společnost s omezeným ručením a jejíž kapitál činil 1½ milionu korun (obrat činil roku 1916 25 milionů korun). Tato centrála rozprodávala také tak zvanou valorisační kávu, již vláda dříve byla koupila.

Jiný druh centrálních organisací v rámci lidové výživy za války tvoří různé ústřední nákupny známé pod kupeckými názvy »Zeg« (Centraleinkaufsgenossenschaft), již předcházela »Miles« (Vom Ministerium des Innern legitimierte Einkaufsstelle m. b. H.), »Oezeg« (jejíž bilance budou pro likvidaci státní aktuální) a »Geos« a pak centrály pro zpeněžení dobytka a velkojatečnictví.

Jako centrála sui generis v celkovém rámci válečného a přechodního hospodářství vzniklá jeví se centrála devisová, která slouží valutárně politickým požadavkům z titulu importu a eksportu a dotyčných platidel, kdežto zvláštní válečné ústavy měly péči o tuzemský úvěr obchodní.

Ony ústavy, které vláda přímo anebo podporami za války udržovala jako blahodárná opatření pro strádající obyvatelstvo, zde pro jejich čistě karitativně-liberální povahu neuvádíme. Celá řada označených podniků a svazů doznala nastalým převratem pronikavých změn tím, že byly buď přizpůsobeny potřebám a politice nových států, v těchto jako zvláštní instituce setrvávajíce, anebo že likvidují. V stadiu likvidace jednotlivých central, která se obírá jměním té které centrály, vyjde hlavně na jevo, jakými položkami jsou aktivními pro dosah rozluky státního jmění na podkladě statutárních nároků státu.

Do likvidace přicházejí podle dosavadních usnesení následující centrály: centrála pro kovy, pro kože, společnost pro opatřování koží, centrála pro oleje a tuky, centrála pro vlnu, centrála pro hadry a centrála pro bavlnu.

Označivše v předchozí stati objektivní oblast majetkové likvidace, chceme ku konci shruba načrtnout i organisaci likvidujícího aparátu.

Tento aparát jest podle tří stupňů rozčleněn. Prvý stupeň tvoří česká likvidační komise (civilní a vojenská) sestávající ze zástupců veškerých bývalých c. a k. a c. k. ústředních úřadů a jich ústředních ústavů ve Vídni. Komise pracuje podle jednacího řádu a akčního programu, o nichž se sama usnesla, za předsednictví zmocněnce československé republiky neb jeho náměstka. Komise má ráz poradní a usnáší se pro dosah autonomních svých agend.

Funkce výkonné spočívají bezprostředně v rukou těch kterých zástupců jednotlivých ústředí. Vykonávajíce svoje úlohy, stýkají se tito zástupcové se zástupci ostatních nových států pověřenými obdobnými výkony pro dosah téhož ústředního úřadu. Tím se dociluje už při prvních počinech shody. V některých bývalých ústředních úřadech, a to v ministerstvu války, v námořní sekci jeho, v ministerstvě zemědělství, ve společném a rakouském ministerstvu financí, tvoří zástupcové různých likvidujících států formálně organisovaná k o l e g i a z m o c n ě n c ů, jimž střídavě jeden z členů předsedá.

Druhý vyšší stupeň tvoří zvláštní m e z i n á r o d n í k o m i s e l i k v i d a č n í, jako orgán vyslanecké konference. Členy komise jsou zástupcové a náhradníci (po jednom) národních států a národů na vyslanecké konferenci representované. Komisi předsedá střídavě jeden ze zástupců. Ku komisi mohou býti přibíráni odborníci na poradu. Komise bude míti zvláštní sekre-

tariát a úřaduje ve Vídni. Komise jest oprávněna spisy, týkající se likvidace na všech národních státech požadovati.

Úkolem komise jest za vzájemné shody provésti rozluku veškeré likvidační masy aktivní i pasivní. Za tím účelem má řečená komise zjistiti: Veškerá aktiva a pasiva likvidační masy (hlavně inventarisací, které rakouský stát dosud pohříchu neměl), zásady, podle nichž aktiva a pasiva se budou děliti a směrnice pro vyřízení ještě pendentních záležitostí. Komise má ráz mezinárodní, usnášení většinou hlasů tedy nepřípustno.

Uvedené zásady pro organisaci a úřadování mezinárodní komise likvidační, na nichž se vyslanecká konference usnesla, zavdaly nám podnět k vážným obavám, že by z této organisace mohly být do budoucna po stránce státoprávní odvozeny důsledky zřízením jakési společné ústřední instance na vídeňské půdě, což snad i odpovídalo ambicím těch kterých faktorů. Z toho důvodu podal podle usnesení české komise likvidační náš zmocněnec na vyslanecké konferenci dne 21. ledna 1919 formální ohrazení v tom smyslu, že trváme co se týče likvidace, na stanovisku, že tato jest a k c í súčastněných států, kterou dlužno jedině d o h o d o u těchto států jako rovnoprávných subjektů prováděti, a že nesmí dávat podnětu ku zřizování jakéhokoli společného úřadu s vlastní na vyslanecké konferenci nezávislou iniciativou. Moment dohody má býti dán jenom konferencí vyslanců, kteří se řídí direktivami jich vládami jim uloženými.

Toto osvědčení bylo všeobecně přijato, a jsme tudíž opásáni proti případným dalším konsekvencím.

Třetím nejvyšším stupněm organisace likvidačního aparátu jest vyslanecká konference, jíž náleží dozor a principiální vedení celé složité akce rozluky veškerého jmění bývalého soustátí.

Likvidace administrativy dík odbornému věhlasu a neochabujícímu úsilí členů naší komise již značně pokročila a bude, jakmile se právoplatně určí území našeho státu, přes tu a tam nahodile neb snad úmyslně se vynořující obtíže v brzce provedena, čímž našim vlastním ústředním úřadům se zumožní práce v plném rozsahu státního a lidového zájmu .

Jest našim horlivým přáním, aby i druhá stať likvidační akce, rozluka majetková, byla bez neodůvodněných průtahů a bez nepřiměřených obětí materiálních a politických provedena, jak tomu nezadatelná práva našeho státu velí.

Na podkladě všech rozpřádaných úvah a vývodů chci závěr-

kem resumovat principiální otázky, na něž se má dostati likvidatorům a veškeré naší veřejnosti autoritativní odpovědi buď naší zodpovědnou vládou anebo podle povahy předmětu mírovou konferencí samou.

Otázky zní:

1. Má se vůbec provádět technická likvidace majetková či nebylo-li by účelnější, jednoduchou formulí per analogiam válečné náhrady neb odškodného paušálu nám přiřknout, přibližně odpovídající částku, ovšem v dobré měně, — a jinak ponechat každému dílu, co se v jeho území a moci nalézá?

2. Neměla-li býti eventuálně eliminována vůči pasivum likvidační masy alespoň naše povinnost, převzíti část specificky válečných břemen, to jest válečných půjček a ostatních válečných operací úvěrných? (Po případě s resignací na aktiva masy centrální.)

3. Bude-li se provádět technická likvidace majetková, co má tvořit likvidační masu; veškerý erární majetek bývalého soustátí nebo jen majetek central a centrálních ústavů, tedy nikoli erární hodnoty teritoriální a lokální?

4. Co smíme z likvidační masy na základě historických a právních titulů požadovat jako své praecipuum revindikační?

5. Klíč, podle kterého se má masa děliti a na jakém zásadním podkladě a s jakou číselnou proporcí má být klíč stanoven? (K tomu účelu má poskytnout přibližná informační data urychlená předběžná inventarisace.)

6. Datum kritický den (Stichtag) pro rozluku a úpravu důsledků plynoucích dosud z vacua mezi diskrepantními daty (28./X. — 31./X. — 11./XI. 1918) ústavoprávními pro dosah likvidace?

7. Zásadní direktivy pro metodu odhadovací a otázku valutárního ocenění (ohled na pokles měny)?

8. Kdy má být principiálně děleno in natura a kdy relutem peněžním?

9. Záruky pro faktické vydání a dopravu likvidačních statků tomu kterému percipientovi?

10. Jaké dozorčí forum mezinárodní má být pro sporné otázky z likvidačních akcí mezistátních vyplývající stanoveno, jeho organisace, kompetence, procesuální pravidla a náklad na ni?

11. Klausule loyality, že bude hodnotami dodatečně jako do likvidační masy náleževšími zjištěnými podle klíče naloženo.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Racionální eklekticismus v hospodářské politice.

Uvažuje dr. Frant. Müller, sekční šéf býv. ministerstva obchodu ve Vídni.

(Dokončení.)

Klesají-li ceny pustou spekulací do výše vyhnané více méně povlovně na úroveň vnitřní hodnotě odpovídající, nesmíme se dát másti nářkem potrefených spekulantů, kteří požadují na státu a národním hospodářství, aby jim záchrannou akcí kapitalisovaly nezdravou pletoru. Takové poklesy nejsou derutou, nýbrž gravitací po restitutio in integrum, kterou stát a společnost musí racionálně vystihnout a podporovat. Alespoň přibližná restituce po tomto rozumu musí nadejít, nežli se načnou další akce ozdravovací.

Systém prostředků, kterými stát a společnost mohou v naznačeném směru zasáhnout, jest značný a hlavně v mezích singulárních opatření správy přechodného hospodářství bez velkých obtíží pohotový. I zde bude racionální eklekticismus nejlepší zárukou konkretní účinnosti, a lze očekávat, že se o účelnosti žádoucích akcí názory nebudou zásadně rozcházeti, ba že i mezistátní dohody v tomto bodě docílíme. Musím ovšem konstatovati, že všude, kde státní moc bývalého Rakouska v řečeném směru veřejnohospodářsky zasahovala, vyvolala skoro pokaždé účinek svým úmyslům protichůdný, takže vlastně lichvě a nekalé spekulaci nadržovala, místo aby jim učinila přítrž. Musíme tudíž postupovat racionálněji, než správa bývalého soustátí.

Cizopasové a jich zhoubné řemeslo buďtež nejradikálnějšími prostředky mezistátními a státními učiněni neškodnými.

Tyto elementy loupeží na vraku státního a národního hospodářství s příšernou metodičností: v cizině kazí svými machinacemi na bursách (Berlín, Curych, Amsterodam atd., naší bohužel dosud společnou měnu jejím dalším znehodnocováním, a doma vykořisťují důsledky znehodnocených platidel a aprovisační tíseň krajním přeháněním cen zboží a umělým zadržováním zásob.

Automatické a naznačeným způsobem umělé ozdravení hospodářské morálky vrátí už do jisté míry všem vrstvám obyvatelstva relativní klid a důvěru v poměry a v autoritu státu. Tím se prakticky zahájí korektura věcně nezaložených vysokých cen zboží, statků a spekulačních předmětů a nízkých hodnot měny na míru objektivní.

Ovšem bude i potom hospodářský status ještě velmi žalostný, ale bude alespoň pravý, a jeho znalost jest nevyhnutelná.

Jakmile se manifestuje naznačená restituce úrovně cen, posoudíme pravou tíhu břemena a srovnáme ji se chancemi sanace.

Passiva jsou z minulosti, z dob naší státní nesamostatnosti, a aktivnost jest budoucnost národního a finančního hospodářství našeho samostatného státu. Jest samozřejmo, že nechceme a nesmíme obětovat celou svou hospodářskou budoucnost minulosti. Tento elementární poznatek budiž vodítkem dalších našich úvah věcných a taktických. Myslím, že již z toho vyplývá nutnost, abychom předem separovali celou akci, jak co do předmětu, tak co do postupu, a to v hospodářství z pozůstalosti staré monarchie (hospodářství likvidační, a hospodářství běžné v našem novém vlastním státu.

Formálně praktikoval tuto separovací metodu právem již rozpočet bývalého Rakouska, třídě vydání státu v trvalé (běžné, normální), na př. na hospodářský rok 1918—19 částkou 6.439,306.760 K a v přechodné (mimořádné, válkou způsobené) na týž rok částkou 17.881,833.705 K.

Rozumí se samo sebou, že pud politického a hospodářského sebezachování nám káže, abychom zdroje své ekonomické aktivnosti věnovali předem zajištění a trvalému udržení rovnováhy ve svém vlastním hospodářství běžném, normálním.

Veškeří činitelé veřejného a soukromého hospodářství musí napnout dělnost, seč jest jejich produkční kapacita, aby kvantita a kvalita očekávané práce vyhovovala imperativu naší potřeby.

Vůči likvidačnímu hospodářství zaujmeme po rozumu základní zásady ekonomické stanovisko, zmírnit kvotový náklad na toto hospodářství, jež vlastně vzešlo z potřeb jiného, cizího subjektu právního, jehož potřeba nám není absolutní, jako potřeba vlastní.

Mluvíme v této stati jen o kvotě, jelikož náš stát a naše národní hospodářství vedle ostatních států národních na území bývalého Rakousko-Uherska povstalých participuje na pozůstalostní mase jenom kvotou, v kterou se stát sám uváže, a dále uvažujeme v této stati jen o kvotě při pasivu, jelikož aktivní kvota, kterou z pozůstalosti vylikvidujeme pomocí zahájené obsáhlé akce úřední, nebude podle zkušeností, při věcné demobilisaci nabytých, takového významu, aby podstatně zlepšila celkový obraz.

Břímě, jehož díl má být uložen našemu národnímu hospodářství na bedra, tvoří hlavně státní dluhy a papírové peníze.

Státní dluhy rozeznáváme předválečné a válečné.

Mezinárodní právo a mezinárodní zájmy, neméně ohledy na vlastní zájmy a na vlastní autoritu vyžadují, abychom odpovídající díl státních dluhů předválečných převzali. V této otázce bude předmětem negociací pouze kvotový klíč a základ, na němž tento klíč má být stanoven. Spravedlivá kvota, hlavně bude-li stanovena podle míry prospěchu, jejž ten který nový stát svého času z valuty dlužní na př. investicemi atd. měl, nebude taková, aby ji naše národní hospodářství neuneslo. Ostatně se dá tíha dotyčné kvoty dle stavu peněžního trhu a úvěru transakcemi co do nominálu nebo co do úroku ulevit.

Choulostivější jest problém válečných dluhů státních (půjček a ostatních operací válečného úvěru).

Válečné dluhy a papírová inflace jsou rozhodující položky přetřásané akce sanační.

Zásadně neexistuje vůči nám ani právního ani politického závazku, abychom státní dluhy válečné převzali. Byly tyto dluhy kontrahovány absolutistickým režimem — na př. prvních pět půjček válečných vůbec bez souhlasu parlamentu, veškeré pak proti našemu politickému zájmu.

Valuty dotyčných úvěrů bylo použito k válce, ve které náš národ byl ententou uznán jako po jejím boku válčící moc, a jelikož naši spojenci zvítězili, nedá se konstruovat titul, z něhož by plynula povinnost převzíti část břemen strany poražené.

My musíme naopak doufat, že nám mírová konference přiřkne přímou nebo nepřímou náhradu za náklady a oběti, které na nás střední moci za války vynutily a tím naše celkové hospodářství ochudily.

Nestane-li se otázka převzetí kvoty válečných dluhů pro nás válečnou náhradou bezpředmětnou, pak ji můžeme řešiti jenom na základě faktické naší finanční aktivnosti a jenom s hlediska zájmové a politické účelnosti. Rozhodně budeme zde muset konstruovat přesné iunctim s aktivem, jehož se nám dostane z válečné demobilisace a z civilní likvidace. Podle toho jest tato otázka momentálně rovnicí s dvěma neznámými, t. j. zda vůbec převezmeme něčeho z válečných dluhů státních a po případě podle jakého klíče.

Ale za všech okolností jest na místě, aby se všemi možnými prostředky zmírnila celková tíha válečných dluhů a najmě válečných půjček, které nezřízeně vysokou mírou úrokovou, při emisích na lehkověrnost balamuceného lidu vypočítanou status a jeho sanaci zatěžují. Na podobnou akci mohou a musí přistoupit všechny nové státy, jelikož úleva tohoto břemena má nedozírný význam pro osud společné měny a pro solventnost celého peněžního hospodářství ve všech státech jednotlivě, vzájemně a přes hranice dosud společného celního území.

První krok udaným směrem by bylo konvertování průměrně 5½% míry úrokové na 3, 2½ a 2 procenta, a to podle nominální výše jednotlivých titrů, takže by na př. titry do 20.000 korun — pravděpodobně majetek malých střadatelů — se zúrokovaly 3 procenty, tedy mírou přibližně odpovídající zúrokování vkladů v lidových spořitelnách a záložnách, titry do 100.000 kor. 2½% a u titrů vyšších, majetku to zámožných jednotlivců a velkých ústavů a podniků, by se omezil úrok na míru 2%.

Dále by se mohlo nařídit, že dluhující stát vyplatí za splatné úpisy nikoliv jich hodnotu nominální, nýbrž cenu kursovní. Ještě rozhodnější počin by znamenalo překolkování nominální hodnoty na částku její vnitřní peněžní hodnotě podle valutárních a devisních kursů v určitou dobu odpovídající.

Jsme si vědomi bolestných rozruch, jež každý z těchto kroků bezprostředně a prostředně způsobí, ale zoufalá situace se nedá léčiti krotkými domácími léky — on ne fait pas d' omeletetes sans casser les oeufs.

Radikální zlevnění úroků a redukce dlužné jistiny usnadní valně závěrečnou akci umořovací a restringuje kvoty, jež konečně na ty které nové státy eventuálně přece připadnou.

K vůli technické homogenitě by mohla umořovací akci likvidačního hospodářství provádět na společný účet všemi státy podle kvotového klíče tím pověřená jediná banka, na př. rakouskouherská banka v likvidaci. Přizpůsobení privilegia, jehož termin koncem 1919 vyprší, a statutu banky této sin-

gulární agendě není obtížno. Legitimaci by banka k tomu měla, jako dosavadní společná cedulová banka, jejíž noty, rovněž objekt likvidace, jsou založeny (kryty!?) válečnou půjčkou, problematickou to náhradou zlata a zlatých hodnot a hotovostí.

Jinak by tuto transakci mohly provádět banky jednotlivých států v kartelu.

A nyní k nejbolavější stránce nutného finančního a národohospodářského obrození — k papírovým penězům. Papírová inflace nás tísní nejvíce, její zhoubný účinek jest universálnější než účinek pletory válečných půjček, jelikož se mu nemůže nikdo vymknouti, pokud na nás lpí jako kletba hospodářských zlořádů minulosti společná korunová měna.

Heslo by bylo na snadě: chutě k nové zvláštní měně našeho státu! — Ale provedení vede trnitou cestou obětí a obtíží. Zlato se třpytí v báchorkách a v ilusích našich optimistů a nikoli v našich kapsách. Cesta ku zlatu vývozem zboží, přílivem dobrých peněz z cizineckého ruchu a zásilkami úspor našich vystěhovalců jest daleká. Už při vyrovnání r. 1867 se mluvilo o zavedení zlaté měny v bývalé monarchii, a kdy jsme se k prvním její praktickým počátkům teprve dostali, ač poměry byly proti nynějším idylické? Zbývala by tedy jediná schůdná cesta, cesta valutárních půjček v cizině, ačkoliv půjčky toho druhu bývají v kursu a v obvyklých anekčních podmínkách hospodářských, tu a tam i politických, onerosní.

Tradice nás asi nepřivedou r y c h l e k cíli zvláštní, na kovovém základě uspořádané měny ani pro dosah od společného hospodářství likvidačního separovaného hospodářství vlastního. Ostatně bychom si, kdyby se nám jednostrannou benevolencí dostalo žádoucího základu, v daném konneksu lepší měny v zemi v oběhu neudrželi, neboť již podle zákonu Tomáše Greshama špatné peníze zatlačují vždy dobré peníze.

Uvědomměž si tudíž povinnosti, které nám nabytá státní a hospodářská samostatnost ukládá a uvažujmež, kterak vlastní silou z dusné situace vyváznout. Musíme se nynějších bankovek co možná s nejmenší škodou a co možná nejdříve zbavit. Bankovky, jejichž suma činila v původním režimu absolutního kontingentu 200 milionů zlatých, byly na počátku války přibližnou částkou 2200 milionů korun v oběhu, během války vzrostl oběh bankovek na více než 34 (36) miliard. Můžeme tedy bankovky za války (částkou kol 34 miliard) v oběh dané technicky a účetně zařadit mezi válečné půjčky. Základ jejich jest dán státními dluhopisy a válečnou půjčkou, tedy fiduciární, nechceme-li říci imaginární.

Operační objekt jest ohromný, a jest otázkou, zmůžeme-li ho operačními metodami, které nám skýtá jednak h i s t o r i e finanční politiky, jednak eksperiment nových konstrukcí. Nepřeceňuji historismu po stránce dogmatismu, nesnášelo by se to s mou zásadou racionálního eklekticismu, ale čerpám informační synthesí i z něho, jako badatel v runách petrefaktu seznává životnost pradob. Je-li metoda kvalitativně správná, nesmí před větším operačním kvantem zásadně selhat.

Historie finanční politiky má, nehledě ku pověstným eksperimentům Lawa, eklatantní příklad v hospodářství asignatů za dob velké francouzské revoluce. Roku 1796 bylo asignatů v nominální výši 45 a ½ miliardy v oběhu. Kurs asignatů, který roku 1791 ještě činil 90%, klesl roku 1796 na ⅓% (!).

Konec byl — úplná devalvace těchto platidel.

Finančnictví soustátí bývalého mocnářství se ocitalo v podobné situaci — si licet parva componere magnis — na prahu mírového období po skončených válkách napoleonských. V oné situaci deklarované finančním patentem ze dne 20. února 1811, byla zřízena za účelem sanace, naší akci obdobné r. 1816, národní banka, předchůdkyně rakousko-uherské banky. Státní dluh skládal se tehdy z 1.350 milionů zlatých (zúročitelný dluh) a z 675,272.100 zlatých (nezúročitelný dluh v státních papírových penězích s nuceným kursem, tak zv. vídeňská měna).

Karakteristika operační metody se zračila v mezích prvního bankovního privilegia hlavně v tak zvaném umořovacím fondu (Staatsschulden-Tilgungsfond). Banka vydala 100.000 akcií po 1000 zlatých vídeňské měny a 100 zl. konvenční mince (stříbra), akcie se splácely $^1/_{11}$ ve stříbře a $^{10}/_{11}$ ve vídeňské měně, papírové peníze vídeňské měny na akcie splacené se zničily, a stát dal bance obligace 2½% zúročitelné, které se měly časem umořovat poměrem 200 zl. v. m. ku 100 zl. konvenční mince.

Umořovací akce účinkovala paliativně, ale per saldo se osvědčil celý Tilgungsfond jako omyl, jelikož se stát u banky pořád více zadlužoval.

Paradigmatem tedy ani tato metoda celkově není. Povšimnutí zasluhuje okolnost, že tíha číselné masy státovek v. m. (vedle kterých banka vydávala po rozumu svého monopolistického privilegia bankovky), se redukovala na částku úroků obligacemi kapitalisovaných not a že státovky v. m. efektivně mizely, což má pro státní budgetování formálně a pro národní hospodářství meritorně značný význam.

Hospodářství národní resp. rakousko-uherské banky trpělo i později politickými a vojenskými neúspěchy monarchie takřka periodicky, takže banka několikráte musila zastavit výplatu bankovek, ano bylo jí bojovati i s konkurenčními s t á t o v k a m i, které až do poslední regulace měny byly proti výslovnému privilegiatnímu právu banky emitovány.

Objektivně dlužno s čistě odborného hlediska uznati, že banka si vedla kupecky správně, čemuž také děkovala, že v roce všeobecné krise (1873) zůstala úplně nedotčena. Její politickou neprozíravost, najmě v ohledu národnostním, kde její exponenti stáli na stanovisku přímo malicherném, a její neochotu při popularisování bankovního úvěru ovšem pardonovat nechceme.

Resumujeme toto extempore v ten smysl, že historie finanční politiky, najmě pokud vysvítá z hospodářství privilegované cedulové banky bývalého soustátí, nám vlastně — až na svrchu zmíněný moment kapitalisování papírových peněz — postačujícího vodítka nedává.

Musíme tedy konstruovat a obezřetně eksperimentovat.

Abychom ani po té ani po oné stránce nevybředli, musíme podržet na paměti, že absolutní potřeba — tento kategorický imperativ veškeré ekonomie — vyžaduje postačujícího množství platidel. Překotná restrikce platidel vede i v inflaci k hospodářským stagnacím, jak jsme je za války několikráte přechodně zažili. Tuze vzácné a přebytečné peníze jsou stejným zlem, to platí »ni trop, ni trop peu.«

Až po rozhraní dočasné potřeby můžeme a musíme rozsah papírové záplavy kvantitativně se vší energií redukovat. Kvalitativně můžeme v plném rozsahu záplavy působit a to nikoliv rázným jejím znehodnocením, tou meto-

dou bychom uvedli nejenom platidla ad absurdum. To tedy nesmíme: Valorisování zbědované masy jest bezvýhledné, to zase nemůžeme, tak nezbývá než kvantitativně redukovanou masu papírových peněz udělat korespondujícími opatřeními zbytečnou.

Především se nesmí v dalších emisích papírových peněz pokračovat, o tom se musí závazně dohodnout veškeré nové státy staré korunové měny, neboť každý přehmat neb omyl jednoho z těch států se mstí na měně všem společné a na národním hospodářství jednoho každého z nich. Rovněž by věcně účelné úsilí toho neb onoho z nových států o nápravu měny se paralysovala nehospodárností neb pasivností druhých států společné měny.

Státy se musí dohodnout, že nepovolí nových a zastaví veškeré další platy a podpory, které za války a po válce byly bez ekvivalentu jakékoli práce se strany percipientů přímo rozhazovány. Tyto sumy činily daleko přes tři miliardy korun.

Prací nezasloužené příjmy znemravňují ochabujíce chuť percipientovu ku práci a ztenčujíce při tak ohromných celkových sumách nákupnost fiksních příjmů skutečně pracujících zdražením cen.

Státu přísluší péče o to, aby byla práce jak pro podnikatele (účelnost obchodní, finanční, produkční a dopravní politiky) tak pro dělníka (účelnost sociální politiky v nejširším slova smyslu). Pouhé dary z veřejných prostředků jsou sinekury feudální zaostalosti neb politické úplatky.

V důsledcích značné redukce poklesnou povšechně ceny zboží, a budou najmě i majitelé pouhou spekulací předražených starých zásob nuceni přiměřeně snížiti ceny jinak neodbytného zboží.

Další možností a v mezistátním obchodě nových států staré společné měny nutností jest, aby obchod — který se sám sebou omezuje na nejnutnější objem — se dál v přechodní době zásadně kompensacemi, jinak by spekulace, dirigujíc obchod, zaplavila stát dodávající plnocenné zboží znehodnocenými penězi papírovými. Kompensační obchod jest také účinným regulátorem, neprodávat, čeho sami nutně potřebujeme, a nekupovat zbytečných věcí. Tak se udělá další množství not zbytečným a stoupne prozatím alespoň relativně množství zboží.

Veliký fond následkem navržených akcí přebytečných not usnadní finančně a technicky a m o r t i s a č n í akci, jako formální závěr možné sanace, kapitalisováním jich ve formě nízce zúročitelných státních obligací, jejichž nákupní korunová valuta (papír) by se musila zničit. Tím by se vyňaly přebytečné masy platidel z oběhu, a zbývající skutečné potřebě odpovídající blok not by se dal pomocí výhodné valutární půjčky nás podporujících velmocí — když ne zrovna definitivní regulací — alespoň nějakým interimním regulačním aranžemêntem upravit.

Podpůrnou a doplňovací akcí bude i v tomto ohledu pronikavá, sociálně spravedlivá reforma celého systému daňového, která odčiní mnohou křivdu na lidovém a státním hospodářství za války páchanou. Válečné zisky a za války nadešlý vzrůst hodnot a cen, pokud je nevyrovná svrchu zmíněná restituční akce, budou vydatným a vítaným objektem této reformy. To by byl přechod od společné likvidační měny k naší národní zvláštní měně. Minulost vystavila krutou směnku na naši hospodářskou budoucnost. Jenom naše produktivní práce umožní, abychom právem na nás připadající část dluhu splnili.

Peníze jsou měřítkem a sprostředkovatelem hodnot, nikoliv hodnotou samou, špatná měna jest výpotkem churavého hospodářství, jedině práce a její produkt, zboží jsou pravé ceny národního hospodářství a reální zárukou konečného ozdravení.

Pokud nemáme s dostatek zboží, zůstane každá akce ozdravování torso. Měna jest refleksním účinkem národního hospodářství, se kterým se ozdravuje a povznáší. V národním hospodářství, jehož naturalistická gravitace tíhne k potřebě lidské, jako jedinému faktoru absolutnosti, jest vše ostatní relativní.

Obchodní a platební bilance jsou jen jedním s indikatorů na složitém orloji sociální ekonomie a ani ne hlavním. Podle našich názorů o účelu národního hospodářství jest *čelným indikátorem vnitřní hospodářská bilance*. Jiné teorie a tendence vedou na scestí nezdravého kapitalismu, v jehož službách národní a mezinárodní ruch hospodářský by podřizoval člověka hospodářským *prostředkům* jako venkonci a nikoliv hospodářské prostředky člověku jako dočasnému pánu přírody.

Reální kritik nebude zajisté na př. podceňovat významu zlatého pokladu měny, jako měřítka likvidnosti finančního hospodářství toho kterého státu, a uzná, že dokud stát ve službách svého peněžnictví používá akciových bank, tyto musejí pracovat jako kupec na základech konvenční jistoty.

Že ale národní hospodářství a z toho reflektivní finanční hospodářství státní má širší a pevnější podklad než zlaté podklady měny a že tento podklad se zračí v celé produkční kapacitě státního území a jeho obyvatelstva, a že tudíž jistota a prosperita národního a finančního hospodářství neďřímá jenom v penězích a ve zlatě bankovních sklepů, jest aksiom nad pouhou akademickou útěchu praktičtější.

Z té úvahy plynou právě pro nás v československém státě do budoucna nedozírné chance ekonomického evolucionismu. Eklektický racionalismus je postřehne a bohdá prakticky zhodnotí energiemi práce a intelligence.

VĚCI SOCIÁLNÍ.

První sociálně politická opatření naší republiky. — Stoupání mezd. — Bytová politika.

Vstupujeme pomalu a s jakousi nejistotou do nového míru. Vidíme svůj stát i jednotlivá jeho území a vrstvy ještě v revolučním kvasu. Věci veřejné ve státě, zemích, četných obcích, některých obchodních komorách a j. zastupitelských sborech vedou nezvolené sbory. Vidíme v nich zástupce vrstev dosud ze správy veřejných věcí vylučovaných, a duch doby působí, že nastává rychlá změna politických směrnic. Je velmi často slyšet stížnosti na to, že tato politická změna »kursu« děje se rychleji, nežli může stačit administrativní aparát (osoby i věci). Platí to o úřadech veřejných ne méně než o podnicích soukromých Není divu, že první zásahy zákonodárné moci do poměru pracovního uskutečnily starý požadavek dělnický: osmihodinový den pracovní (19. XII. 1918); zabezpečena podpora nezaměstnaným (10. XII. 1918, 12. II. a 27. III. 1919), upraveno zrušení určitých služebních poměrů (9. I. a 28. II.

1919), poskytnuta ochrana nájemcům (17. XII. 1918 a 9. II. 1919), zřízen státní bytový fond (20. II. 1919) a obnoven nedělní a sváteční klid 21. III. 1919. Připomeňme si, že sotva Národní výbor vyhlásil zřízení státu československého, v zápětí zrušil militarisaci a vojenský dozor závodů (30. X. 1918, viz sbírku zákonů a nař. částka II., kde oba dekrety jdou bezprostředně za sebou).

Vedle zákonodárství pracuje správa na zlepšení výživy lidu hlavně za pomoci spřátelené ciziny, jež oficielně i neoficielně (různými komitety a missemi) podporuje náš stát úvěrem, dary potravin, oděvů, léčiv atd. Sem patří též zřízení Československého Červeného kříže. Správa soudní energičtěji odhaluje a potírá zlořády lichevní. Ve vojsku se zlepšila kázeň, nepochybně dík novému duchu, který k nám přinesli legionáři.

Politická přemoc vrstev dosud privilegovaných odstraněna jednak via facti — složením správních komisí v správě země a četných obcí, jednak zákonodárně přijetím demokratického volebního řádu do obcí (zákon z 31. I. 1919). Bylo by ovšem už nejvýš na čase, aby Národní shromáždění vypracovalo řád pro volby do ústavodárného shromáždění, aby mohly býti provedeny volby s největším urychlením, jakmile budou stanoveny hranice našeho státu. Je pravda, že do těchto voleb se snad žádné ze směrodatných politických stran — nechce. Ale čím dále se to volební »vítězství« odkládá, tím hůř vypadá naše veřejné mínění, a hlavně jeho vyjadřovatel: denní tisk. Volby — prozatím jen obecní — vrhají svůj stín na všechny politické akce v našem státě. Nepouštějme také se zřetele indukční elektřinu, která se u nás ve veřejném životě objevuje, vzbuzena jsouc poměry v Rusku, Německu a Uhrách. Nelze tyto věci přehlížet, dokud aspoň volbami do obcí se nesezná politická skladba našeho národa po válce.

*

Co zvlášť v dnešních poměrech sociálních u nás zasluhuje úvahy? Jedna věc, kterou sice tisk téměř denně zaznamenává, ale o níž zřejmě se vyhýbá uvažovati z důvodu právě uvedeného, totiž volebního. Je to neustálý vzrůst nominálních důchodů pracovních (národohospodářsky zvaných mzda; sem patří též služné, honoráře a p.). Vzpomeňme si na počátek války, na onen rychlý vzestup cen zejména potravin a na dlouhou stagnaci mezd (kdypak se teprv počaly dávat první malé přídavky drahotní!). Dnes jde o opačný proces: úroveň cenová má tendenci klesající, ale mzdy stoupají. Jen tak od oka možno říci, že ještě pořád všeobecně mzdy nestouply tolikrát, kolikrát stoupla »cena živobytí«, ale běží o to, že tato cena klesá a udržíme-li svoje národní hospodářství v nerušeném rozvoji, musí klesnout. Budou mzdy také klesat?

Z toho, že mzdy stoupají ještě teď (ač měly více stoupnouti dříve), můžeme souditi že tlak k zlepšení mezd směřující je teď silnější než tlak na zvýšení cen. Námezdní pracovníci poznali význam početní své převahy a podporováni duchem doby prosazují zvýšení svých důchodů na účet dosavadního důchodu podnikatelova. Podnikatel pohlíží na zvýšení mzdy jako na zvýšení výrobních nákladů, a má dnes ne méně než za války chuť přesunouti je v cenách výrobků na konsumenty. To se mu dnes tak lehce nedaří nejen proto, že počíná pomalu oživovat nabídka (konkurence), ale také proto, že

duch doby je proti zdražování. Velká část podnikatelů je dnes opravdu donucena dělit se o válečné zisky aspoň dodatečně se zaměstnanci; někteří podnikatelé pracují dnes už se ztrátou — aby udrželi chod závodu. A je zajímavo, že se vyskytují případy, že podnikatelé (na př. i na velkostatku) na požadavky dělnictva o zvýšení mzdy odpovídají nabídkou — podílu na zisku. Je jisto, že dostoupí-li výlohy na mzdu té výše, že podnikateli kyne jen nepatrné zúročení kapitálu, jest pro něho výhodné přibrati námezdné pracovníky k účasti na zisku podniku tím, že se s nimi rozdělí o to, co zbude z výnosu po přiměřeném (smluveném) zúročení kapitálu.

Dělníci k tomu nemohou zaujmouti stanovisko odmítavé, poněvadž nikdo nedonutí podnikatele, aby pracoval s trvalým prodělkem. Nějaké odhlasování vyšší mzdy, než jakou podnik unese, nemá smyslu. (Při hlasování by vždycky byla většina na straně námezdných pracovníků.) A tak vidíme už dnes, že zavádění demokratismu do zřízení společenských vede v hospodářském ohledu k soustavě, zvané podílnictví na zisku, dále k dělnickému spolupodnikatelství (k dělnickému akcionariatu) a v dalším vývoji k družstevnímu podniku, zkrátka k socialismu. Změna principu vládního (politického) vedla vždy k změně zřízení pracovního. Pád despocie vedl k odstranění otroctví, pád feudalismu k zrušení nevolnictví, pád privilegií politických, jež dosud drželi zaměstnavatelé a bohatí interesenti na dosavadní soustavě, vede — jak se zdá — k odstranění námezdné soustavy (salariatu). Bude záležeti na obou stranách — podnikatelích i námezdných pracovnících — aby tuto tendenci pochopili a dle ní své požadavky a naděje řídili.

*

Bylo-li za války nejhůř o potravu a oděv, je teď nejhůř o byt. Zejména ve velkých městech a zvlášť v Praze. Příčiny jsou na bíledni, a netřeba je vypočítávat. Jak té nouzi čelit? Dosud se v té věci dělá zásadně ta politika, jaká se za války dělala s potravinami: stanoví se ceny, kasuisticky se vypočítávají případy a obnosy o něž se smí zdražit nájem, kdy se smí vypovědět atd. — vidíte maksimální ceny, přirážky pro překupníky, vypočítávání výrobních nákladů pro producenty, zákazy prodeje, rekvisice (srv. zabírání bytů obcemi dle nařízení z 22. I. 1919), racionování atd. Věru do podrobností by se dalo jésti přirovnání těchto opatření, jež nepomohla nic při mouce a nepomohou nic při bytech. Proti nouzi je jediná pomoc: výroba. Stát ani obce si dnes nemohou troufati veškeru výrobu bytů obstarati sami, ale co mohou a mají dělat, je podnícení výroby soukromé, ať jednotlivecké ať družstevní. Tato politika ovšem zase musí být reelní a nikoli »volební«. (Do volební dlužno zařadit pražský projekt řemeslnického domu v Praze I. — za 1 milion kor.!) Reelní politika zase nemusí být přímá, když více úspěchu slibuje nepřímá. Při politice bytové uznaně nejúčinnějším zásahem je rozšíření a zlevnění komunikací. V tomto bodě zase na př. Praha dělá pravý opak: zdražuje a nerozšiřuje (aby to stálo za řeč!) komunikace. Oč nejvíc dlužno u všech našich větších měst usilovati, jest vlaková doprava do okolí. Zejména v největších městech nepomáhá v bytové nouzi tramway — to je doprava drahá, pomalá a málo vydatná. Menší města — ale také Velká Praha! — postavením dlážděných ulic za obvod města, rozšířením kanalisace, plynovodů a elektrického vedení udělají pro řešení otázky bytové víc než postavením

několika drahých vzorkových domečků pro nějaké procento svých zaměstnanců. Jedním z nejnalehavějších předpokladů k řešení bytové otázky je změna stavebních řádů v tom směru, aby obcím se uložilo víc povinnosti v ohledu dopravy a veřejné hygieny, stavebníkům pak aby se neukládala přílišná vydání z přehnané péče o bezpečnost požární a pod. Lze doufati, že také plány polohy v mnohých městech budou po volbách předělány. *J. M.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Komenského oslava na školách. — Demokratický ideál výchovný našeho velkého vychovatelského reformatora a důsledky jeho ve společenském zřízení. — Spis R. E. Hughesův »Demokratický ideál u výchově«. — Vybudování národního školství našeho v duchu demokratickém.

Před dvaceti sedmi lety zapověděla bývalá rakouská vláda, aby ve školách bylo slavnostně vzpomínáno třistaletých narozenin Komenského. Zpátečnický svět český tehdy rozhlásil, že slavný reformator vychovatelský byl nepřítelem rodu habsburského.

Letos ministerstvo školství a národní osvěty obnoveného československého státu nařídilo, aby každoročně byl 28. březen, den narozenin Komenského, na všech školách přiměřeně oslaven. Národní škola se svým učitelstvem učiní tak s pocity nejradostnějšími. Činila tak již v minulých letech samovolně a potají, neboť kdo mohl učitele uvědomělého v každé hodině vyučování i za nejtužších období národnostního útlaku stopovati? Přes veškerý byrokratický a zpátečnický útlak ve školství učitelstvo vychovalo mládež sobě svěřenou skvěle v národním uvědomění, takže v rozhodné chvíli světového zápolení věděla po většině, co má činiti, aby z válečné litice vyšel národ volný a samostatný.

S národní školou vzpomíná letos i široký demokratický svět československý největšího demokrata své doby, který svojí zásadou všeobecného vzdělávání všech lidí bez rozdílu tříd společenských i pohlaví položil vlastně duchovní základy pro vládu lidu, lidem a pro lid.

Zásada všeobecnosti vzdělávání byla logickým důsledkem českobratrského nazírání na svět, podle kterého v každém člověku, i v tom nejmenším a nejubožejším viděti a cítiti máme svého bratra, hodného naší péče a lásky. Největší český bratr byl do duše přesvědčen, že »všichni lidé, kteří se narodili lidmi, narodili se k tomu hlavně účelu, aby byli lidmi, t. j. tvorem rozumným« a že nemůže-li se jim odpírati potrava tělesná, nesmí se také duše jejich, lačné po pokrmu duševním, nechat hladověti.

Komenský byl takovým demokratem, že ani tupé, hloupé a zlé neodháněl od zdroje vzdělávání. »A nic nevadí, že někdo se zdá od přirození tupý a hloupý; nebo to ještě více doporučuje a naléhá na obecné vzdělávání duší. Neboť čím je kdo povahy zdlouhavější nebo zlomyslnější, tím více potřebuje pomoci, aby byl co možná zbaven zvířecí tuposti a ztrnu-

losti. A nelze nalézti člověka takové neplodnosti duševní, aby mu vzdělávání nepřineslo vůbec žádného zlepšení; neboť jako děravá nádoba, často vymývaná, třeba nepotřebuje žádné vody, přece se čistí a stává se jemnější: tak i tupí a hloupí, třeba pranic neprospívali ve vědění, přece budou zjemněni ve svých mravích, aby uměli poslouchati státního úřadu a služebníků církve. Nicméně je známo ze zkušenosti, že někteří lidé, ač byli od přirozenosti ku podivu zdlouhaví, přece došli takového vědeckého vzdělání, že předstihli i lidi nadané.«

Myšlenka jednou vyslovená a odůvodněná může po několik věků sice dřímati, ale neumře. Přijde její čas, kdy oživí, vzkřísí se, vtělí a přinese lidstvu požehnání.

A tak také bylo s Komenského myšlenkou všeobecného vzdělávání všech lidí. Válečný věk, v němž byla poprvé vyslovena, nebyl jí příznivý. Nebyly pro ni zralá období druhé poloviny XVII. a celé století XVIII. Ani velká revoluce francouzská, ačkoli znamenala veliký krok k demokratisaci člověčenstva, nenapsala ji na svůj štít. Přinesla sice trochu světla vzdělání a politického zrovnoprávnění měšťáctvu, ale slovo všeobecnosti vzdělávání neučinila tělem.

Teprvé devatenáctému věku bylo souzeno, aby se spasné myšlenky Komenského chytil a ovoce z jejího provedení sklízel. A od té doby možno sledovati velkolepý společenský zjev: K d e k o l i b y l l i d v e v š e c h s v ý c h v r s t v á c h v e š k o l á c h v z d ě l á v á n, t a m d o s p ě l t a k é j i s t ě, d ř í v n e b o p o z d ě j i, k v š e o b e c n é m u z r o v n o p r á v n ě n í p o l i t i c k é m u.

Od všeobecnosti vzdělávání k všeobecnému hlasovacímu právu do zákonodárných sborů a na konec i do obecních zastupitelstev byl již jen kratší nebo delší krok.

Ani bývalé staré zpátečnické Rakousko po svých neúspěších hospodářských a vojenských myšlence Komenského neodolalo. Uskutečnilo ji základním říš. zák. školským z r. 1869. Všeobecnému občanskému zrovnoprávnění se sice ještě potom několik desítiletí houževnatě bránilo, ale na konec, po krátkém trvání všeobecné páté kurie voličské, neubránilo se již mocnému tlaku svého občanstva, požívajícího před tím již delší dobu ovoce všeobecného vzdělávání ve školách národních a zrovnoprávnilo své občanstvo, byť ještě ne plně a nezáludně a ve všech směrech.

V š e o b e c n o s t v z d ě l á n í j e n e z b y t n o u p o d m i n k o u v š e o b e c n é d e m o k r a t i s a c e, v e d o u c í n u t n ě k u v l á d ě l i d u, l i d e m a p r o l i d. Tou měrou, jakou se uskutečňuje, stoupá také význam Jana Amose Komenského, který ji v temnotách svého věku prohlásil a zapsal se tak v pamět všeho lidstva písmem nesmazatelným.

Prozkoumati, do jaké míry se vtělil demokratický ideál všeobecného vzdělávání při výchově různých národů a států obral si za úkol anglický spisovatel R. E. Hughes[1].

Vidí, jak v Německu a v menší míře ve Francii je ideál občanský sociální. Výchovná soustava je v těchto státech tak ustrojena, aby uschopnila

[1] Ve spisku »Demokratický ideál u výchově«, jejž přeložil Lad. J. Živný a vydalo Ústřední nakladatelství učit. československého v Praze VII.

všecku mládež pro zvláštní její místa v státním ústrojí. V jiných státech však a zvláště ve Spojených státech severoamerických kladou se naproti tomu práva individua k plnému rozvoji jak mravnímu tak rozumovému za první princip školského vzdělávání. Společenským ideálem není tu obecnost, ale osobnost. Vše směřuje tu k výchově svobodného občana. Úkolem výchovy tu je, aby učinila z mládeže vládce a nikoli producenty. Vypěstovati povahu v žácích je tu úkolem nejpřednějším.

Hughes ukazuje, jak ve Francii a v Německu lze národ pokládati za pyramidu úředníků, jež počíná a spočívá na venkovském lidu a dělnictvu a postupujíc hierarchií veřejných funkcionářů, vrcholí presidentem. V Americe naproti tomu není pyramidy, president je prostě vzplanuvší hvězdou, meteorem, jenž proti mrtvé jednotvárnosti azurové modři na okamžik zazáří, aby, jakmile jeho úkol je u konce, zase klesl k normální úrovni občanství. V Americe není třídy úřednické: úředníkem může býti kdokoli dnes či zítra, vždy však je občanem.

Ve většině evropských států je každý jednotlivec považován za součástku státního mechanismu. Úkolem školy je tu, aby svým chovancům poskytovala výchovy ad hoc. Není v nich svobodné výchovy, jak se jí rozumí v Americe. Zde je prvním úkolem státu, aby uzpůsobil děti k dokonalému občanství, především k vůli dítěti samému a teprve potom k prospěchu státu.

Úkolem výchovy v pravé demokracii jest vyvolávati z jednotlivce, co je v něm nejšlechetnějšího a nejlepšího, nikoli do něho vkládati. V každém dítěti tají se jiskra věčného, záblesk nekonečna, a úkolem školy jest, aby tuto jiskru, tento záblesk učinila zřejmými. Výchovný ideál v ryze demokratickém státě znamená organisovati a zdokonalovati školu národní, aby bylo lze zjednati každému dítěti ve společnosti všech prostředků k plnému rozvoji duchovnímu, tělesnému a mravnímu.

Učebné osnovy v demokratické škole musí býti pružné, aby připouštěly úplnou volnost v rozvíjení individuality. Učebná osnova musí býti přizpůsobena dítěti, ne dítě osnově.

Evropské školy proměňovaly dosud vzácné zlato individuality a osobní samorostlosti v hrubý a nízký kov uniformity. Staly se kletbou dětství.

Ve státě demokratickém není žádných škol pro společenské třídy, je tu jediná škola, škola v duchu a pravdě národní. Všecky děti státu procházejí tu bez rozdílu nižší i vyšší školu národní. Do vyšší postupují ty děti, které celým svým školním životem na základě pozorování učitelových prokázaly zvláštní schopnosti a nadání. Takové děti jsou skutečným národním kapitálem. Demokratická škola nemá právě jiného úkolu než aby dodávala státu občany i armádu dobře vycvičených vojínů prostých a sbory pečlivě vybraných a vysoce vzdělaných důstojníků, vzdělaných v občany, nikoli pro to ono zaměstnání. Národní škole jest se spokojiti výchovou svobodnou. Specialisace jakéhokoli druhu musí následovati tuto svobodnou výchovu, nikoli provázeti ji. Národní škola musí vychovávati své chovance pro sdružené žití

společenské, nikoli pro život v účtárně nebo poptavárně: Škola, na niž se hledí prostě jenom jako na přípravku pro školu jinou, nevyhnutelně trpí.

Školní vzdělávání má dítěti vše, co je obklopuje, učiniti mu reálným, má je uzpůsobiti, aby sama sebe chápalo. Pak bude i věděti, co znamená povinnost, spravedlnost, úcta, pravda.

Demokratický ideál výchovný vidí Hughes vtělený v praksi jedině v Americe. V amerických obecných školách prodlévá všechna mládež od šestého do čtrnáctého roku, a ti, kdo se ukáží dostatečně nadaní, postupují do veřejných škol, kde prodlí do osmnácti let, v mnohých státech jsou také všem přístupny university národní. Každému, kdo má jen schopnosti, jest volno, vzíti si z národního pokladu osvěty, kolik jen dovede. Veliká národní pokladnice osvěty jest otevřena každému, kdo se může vykázati jediným průkazem, t. j. touhou po vzdělání a schopností, aby využil příležitosti, jež se mu nabízí. Postup z jedné kategorie do druhé, z jedné školy do druhé — jedním slovem: pedagogický žebřík — jest tak nepřetržitý a snadný, že jest zcela možno ho dosíci.

Mezi rozmanitými kategoriemi národních škol amerických (mateřskou, elementární, střední) není nijakého oficiálního rozdílu. Všem přísluší jediný název »školy obecné«. Také v učitelstvu není rozdílu mezi jednou a druhou kategorií. Všichni jsou stejně kvalifikovaní, všichni jsou »učiteli školy obecné«. Stavovská solidarita učitelstva od nejnižší školy mateřské až po ředitele školy nejvyšší jest naprostá. Není tu nijaké hierarchické řevnivosti, jaká buji ve většině evropských zemí.

Hughes ukazuje ještě na nesnáze, jež se stavějí v cestu důslednému uskutečňování demokratického ideálu výchovného. Jsou to nesnáze sociální, spočívající v různosti společenských tříd i nesnáze konfesionální. Nejsou však nepřekonatelné.

I naše národní školství je ve vlastním dobytém státě před velikým úkolem svého zdemokratisování, odpovídajícího demokratickým ideálům naší národní minulosti vůbec a českobratrským velikého Komenského zvlášť. Také u nás jde v přední řadě o to, aby se vybudoval s nekonečnou trpělivostí chrám národní osvěty, školství opravdu všem bez výminky přístupné a pro všechny bez výminky povinné, školství, jehož »věže a štíty mířily by věrně ke hvězdám a aby základy jeho položeny byly hluboko a pevně na spolehlivé skále národního karakteru«. Chrám ten vybudují naše zákonodárná shromáždění — na základě uvědomění si našich národních demokratických ideálů — vzájemnou součinností a obětavostí.

Pro vzory nepůjdou si do Německa, v jehož odvislosti naše školství po dlouhá období žilo, ale do Nového světa, kde demokratické ideály výchovné jsou nejlépe v soustavu školskou vtěleny. Dobrou poučenou podá nejen spisek Hughesův, ale i obsáhleji založený spis našeho prof. dra. K. Velemínského »Americká výchova«, jehož I. díl právě vyšel[1] a na nějž tuto povolané kruhy upozorňujeme.

---

[1] Nákladem Fr. Borového v Praze.

LIDOVÁ VÝCHOVA.

První lidovýchovný zákon československé republiky. — Organisace povinných kursů občanské výchovy. — Ostatní úkoly lidovýchovného oddělení ministerstva školství a národní osvěty. — Poradní sbor pro lidovou výchovu při ministerstvu. — Návrh zákona o povinných knihovnách lidových. — Lidovýchovná práce na Slovensku. — Ministerské výnosy o podpoře lidové výchovy. — Lidová výchova ve vojsku. — Jubileum universitních ekstensí pražských.

Přítomné rozhledy lze počíti velmi radostnou zprávou o prvním lidovýchovném zákoně, který byl v naší republice Národním shromážděním přijat a vyhlášen, a který tu proto pro paměť otiskujeme doslovně:

Zákon ze dne 7. února 1919 o organisaci lidových kursů občanské výchovy.

Na základě usnesení Národního shromáždění se nařizuje:

§ 1. V celé oblasti státu československého budtež pořádány kursy občanské výchovy, v nichž by se všemu občanstvu dostávalo odborného lidového výkladu o ústrojí státu, o působnosti jeho ve všech oborech jeho činnosti a o právech a povinnostech občanů státních.

§ 2. K tomu cíli zřizují se v každém městě, které je sídlem dosavadního okresního zastupitelstva, resp. sídlem župním, s náležitým zřetelem na politické strany zvláštní sbory, složené z osob věci znalých a z delegátů vzdělavacích spolků a jednot místních a okolních. Sbory tyto mají pořádati ve všech obcích svého okrsku tyto kursy a jsou oprávněny zřizovati v jednotlivých místech své odbory.

§ 3. Náklad na pořádání těchto kursů se hradí z příspěvků měst, obcí, okresní resp. župní samosprávy a ze subvencí státních. Obce jsou povinny se postarati o vhodnou místnost (vyloučeny jsou hostince) a nesou náklad věcný.

§ 4. Organisace i správa těchto kursů a dohled na ně náleží příslušnému oddělení ministerstva školství a národní osvěty.

§ 5. Zákon tento nabývá působnosti dnem vyhlášení.

§ 6. Provedení zákona svěřuje se ministru školství a národní osvěty.

T. G. Masaryk v. r., Švehla v. r. v zast. minist. předsedy, Habrman v. r.

Prováděcí nařízení k tomuto zákonu nejsou sice ještě vydána, ale podle zprávy přednesené při ustavující schůzi poradního sboru pro lidovou výchovu bude zřízen asi v každém soudním okrese (na Slovensku snad jen v každé župě) povinný osvětový sbor skládající se ze zástupců politických stran, osvětových a vzdělavacích korporací, okresních školních rad i z jednotlivých odborníků a lidovýchovných pracovníků. Sbor tento bude pečovati o organisaci těchto povinných lidových kursů občanské výchovy jakožto podniků nestranických, jakož i přehlížeti práci již vykonanou. V každé větší obci zřídí se místní osvětová komise složená obdobně, které vlastně připadne nejdůležitější úkol, pečovati o provádění přednášek a kursů v každém místě. Jednatel místní komise bude důvěrníkem okresního osvětového sboru, jednatel sboru bude důvěrníkem ministerstva národní osvěty a těmito důvěrníky může býti naráz zřízena pevná organisace lidovýchovná, zasahující z ústředí ministerského až do nejzapadlejší obce naší

republiky. Jistě i jinou okolnost lze vysoce ceniti, že — podle dosavadních zkušeností jedině správně — práce i odpovědnost bude soustředěna v jedněch rukou jednatelových, čímž i celé organisaci bude lze dodati větší hybnosti. Každý, kdo zná z vlastní zkušenosti potíže naší lidové výchovy na venkově, jest si vědom, že i při nejlepší organisaci nebude lze kursy provésti naráz, poněvadž nebude všude dost zkušených a zapracovaných řečníků a přednašečů, kteří by dovedli posluchačstvo zaujmouti a byli jaksi zárukou úspěšnosti veškerého podnikání. Proto ministerstvo chce zřizovati v krajských městech školy pro řečníky těchto lidových kursů. Na těchto školách přednášela by se přihlášeným řečníkům látka z občanské nauky, dějin, vychovatelství, sociální etiky a p., tedy vesměs vědomosti, které mají býti řešeny zamýšlenými kursy. Poučení toto má býti přístupno také v knihovně dvouarchových brožur o všech těchto nejpotřebnějších vědomostech občanských.

K úmyslu zřizovati školy pro lidovýchovné řečníky třeba připojiti několik poznámek. Potřeba jejich se pociťuje obecně a výbor universitní ekstense počal již připravovati praktické jejich řešení. Ale třeba tuším připomenouti, že stejně, ne-li více než věcného poučení, které lze šířiti i tiskem, jest venkovským řečníkům potřebí návodu o svérázné technice lidovýchovné přednášky. Pro ni nestačí stará zásada ‚Rem tene, verba sequentur'; jak jsem již před rokem v těchto rozhledech zdůraznil, nejvíce záleží na tom, aby přednášející dovedl podle slov dánského zakladatele lidového vzdělání Kristena Kolda látku svým posluchačům oživiti a přiblížiti. I když snad tato lidovýchovná cesta vyvěrá ze zvláštního nadání a nelze se jí — jako vychovatelskému taktu vůbec — úplně naučiti, přece jenom příkladem i návodem její prostředky mohou býti objasněny a nahrazen takto nedostatek, který — vedle nesoustavnosti lidové výchovy na venkově — nejvíce u nás zaviňoval dosavadní, poměrně nepatrné výsledky lidového vzdělávání.

Zřízením povinných osvětových sborů v každém soudním okrese bude zřízena organisace lidovýchovné práce, po které dosavadní ústředí lidovýchovné Osvětový svaz marně toužilo a marně se namáhalo. Není pochyby, že organisace této nebude jen používáno k pořádání kursů občanské výchovy, nýbrž že osvětových sborů dotčených bude časem využito i k dalším pracím lidovýchovným, které ministerstvo národní osvěty má ve svém programu. Tím brzy nastane povinnost Osvětovému svazu, aby zrevidoval program své činnosti i organisace. Ubude-li mu úřední organisací na jedné straně vyšlapaných cestiček, na nichž se činnost svazová i vzdělavacích sborů na venkově ustálila a které přejalo nyní lidovýchovné oddělení ministerstva osvěty, bude na vůdcích Osvětového svazu, aby hledali nových cest, zabírali nová pole působnosti a hlavně zkoušeli nové způsoby práce lidovýchovné, na která dosud při obtížích organisačních i při snaze prohlubovati dosavadní dvě hlavní cesty lidovýchovné: knihovnickou a přednáškovou, nebylo ani času ani pracovníků. Úředním úkolem ministerského oddělení pro lidovou výchovu jest, jak sděluje Česká Osvěta: 1. organisace veřejných knihoven a čítáren, 2. školy knihovnické, 3. reforma knihovnictví školního, 4. organisace lidových přednášek, vzdělavacích kursů, vysokoškolských ekstensí a lidových škol, 5. lidová výchova poesií, hudbou, výtvarným a dramatickým uměním, 6. lidová četba (levné publikace, časopisy lidovýchovné), 7. osvětová péče o dorost: besídky a kluby mládeže, dětské čítárny, loutkové divadlo.

V této péči o dorost se lidovýchovné oddělení ministerstva národní osvěty stýká s dorostovým oddělením ministerstva sociální péče a jeho oddělení pro péči o mládež a bude jistě třeba dohodou pole působnosti obou ministerstev vymeziti.

Vedle vylíčené organisace kursů občanské výchovy ministerstvo připravilo již nebo připravuje řadu podnětů ku další práci, která podle slov duševního vůdce a přednosty osvětového odděl. ministerského Jar. Kvapila má a chce obsáhnouti všecko, co patří k národní osvětě, i všecky prostředky výchovy mimoškolní, které k pokroku, vzrůstu a rozšíření této národní osvěty mohou přispívati. Plán této soustavné péče o národní osvětu jest jistě velikolepý a zejména šťastným lze nazvati, že s celým souborem nejvyšších osvětových snah vědeckých i uměleckých spojena péče o lidovou výchovu, aby všemi prostředky mimoškolské výchovy šířila všechen tento proud národní osvěty do vrstev nejširších. Obdobně jako pro jednotlivé obory vědecké a umělecké zřízen i pro lidovou výchovu při ministerstvu p o r a d n í s b o r o 24 členech, který se dne 7. dubna t. r. autonomně ustavil zvoliv za svého předsedu člena Nár. shromáždění Malypetra, za místopředsedu Slováka Andreje Devečku, evang. faráře v Jasenovej, rovněž člena Nár. shrom. a za zapisovatele taj. Dělnické akademie Šebla. Ve schůzi ohlášeny některé chystané podniky, na př. s oddělením literárním vydání spisu Masaryk-osvoboditel, s oddělením hudebním zřizování lidových knihoven hudebních, přičleňovaných k veřejným knihovnám, v přednáškové práci úmysl zříditi na podporu přednášek přírodovědeckých a technických, dosud poměrně zanedbávaných, ústřednu světelných obrázků i vzdělavacích filmů. Největší a nejdůležitější podnět přichystán v práci knihovnické. Zvláštní komise knihovnická propracovala návrh zákona o povinných knihovnách lidových, který již r. 1908 podle osnovy uveřejněné rok před tím v České osvětě byl navržen dr. E. Koernerem na českém sněmě, tehdy již ovšem neplodném a který dnes v pozměněné podobě má býti nezbytným zákonným základem nové soustavné péče o veřejné knihovnictví naše. Při tom uznána potřeba vzdělávati praktické knihovníky zvláštními kursy, jaké v posledních letech již po dvakráte zřídil Osvětový svaz a které nyní budou pořádány ve správě státní. Pro soustavnou práci knihovnickou bude arcit především třeba zjistiti pokud možno přesně dnešní stav veřejných knihoven. V Čechách tento stav byl zjišťován již třikráte zemským statistickým úřadem, v ostatní oblasti republiky československé má býti zjištěn nyní pomocí okresních školních rad. Největší obtíže — v tomto i ve všech jiných úkolech lidovýchovných — budou na Slovensku. Tu bude třeba nejdříve odmaďarštovat, tedy v knihovnictví nejdříve odstraňovat všecky knihovny, kterými pracovala maďarisace. Lidovýchovné úsilí na Slovensku bude míti úkol tím větší, čím v kterých vrstvách i krajích vzdělanostní úroveň Slovenska jest nižší. Lidové výchově připadne úkol urychliti kulturní rozvoj Slovenska. Tím nemíní se jen značný počet analfabetů (ve východních stolicích slovenských až 40%), kterým se nyní zatíží kulturní úroveň našeho celého kmene a celé republiky, a který se podaří snížiti teprve v několika letech řádně vybudovaným školstvím. Lidovýchovná práce na Slovensku bude míti současně úkoly několikeré, s povznášením osvětným probouzeti vědomí národní i politické, tu zejména vzbuzovat u Slováka v obojím vědomí buď potlačeného nebo již pomaďarštělého důvěru ve vlastní stát. Proti těmto

odlišným a novým úkolům naše obvyklé cíle lidovýchovné, kterými se snažíme jen doplniti vzdělání lidí dospělých, jeví se úkoly velmi snadnými, a bude třeba rozvinouti veliké a soustavné úsilí, aby lidová výchova na Slovensku zmohla úkol, který se tu ukazuje. Naši učitelé i úředníci, kteří přijali místa na Slovensku, mají tu v lidovýchovných úkolech nesmírně vděčné pole činnosti, na němž mohou vykonati vedle své zdatné práce vlastní veliké poslání národních a politických buditelů, na něž jednou národ bude vzpomínati s hlubokým a opravdovým uznáním. Aby však organisace této práce vycházela zdola, z místních osobitých potřeb, ministerstvo chce vybudovati nejprve síť důvěrníků, kterými bude možno nejdříve vyšetřiti úkoly a možnosti lidovýchovné práce na Slovensku.

Ministerstvo spoléhá při této i při všech ostatních pracích lidovýchovných nejvíce na učitelstvo všech stupňů a kategorií. Zvláštním výnosem ze dne 6. března 1919 č. 9581 vyzvalo nejen učitelstvo, ale i školské úřady k usilovné práci lidovýchovné a druhým výnosem ze dne 11. března 1919 čís. 9673 vyhlásilo, že očekává, aby činnost lidovýchovná byla usnadněna a zlevněna, že všude, kdekoli není pro podniky lidovýchovné jiných místností vhodnějších, budou i školské místnosti i potřebné pomůcky propůjčovány bezplatně. Sbory profesorské na státních ústavech (středních i odborných) propůjčují místnosti školní nyní z vlastního usnesení, není tedy již třeba svolení vyšších školních úřadů, jak tomu bývalo dříve.

Oběma těmito výnosy dostalo se u nás lidové výchově uznání a schválení, které plně pochopí jenom ten, kdo sám o lidové výchově pracoval za starého rakouského režimu. Výnos první sám se zmiňuje o tom, že bývaly doby, kdy vzdělavací mimoškolní práce našeho učitelstva bývala nejen nedoceňována, ale přímo podezřívána. Plným právem, poněvadž tu bylo možno i třeba nasazovati páky, abychom si zachovali kulturní ideály národní, které nám rakouská vláda v našich školách zakazovala a podlamovala. Výnos právem oceňuje vzácný idealismus, s nímž tato práce byla konána. Nyní tato práce učitelstva má býti úřady nejen uznávána a oceňována, ale i od úřadů, zejména okresních a místních školních rad, se očekává přímo činnost iniciativní, aby tyto korporace nestranné a na sociálním a politickém zápolení stranickém nezávislé naklonily k lidovýchovné práci též inteligenci mimoškolskou. Základy vzdělání, které dala mládeži škola, mají býti rozvíjeny prospěšně i v životě dalším. Pravdivý a vroucí poměr mezi učitelem a dítětem, který se dnes za změněných okolností politických může vytvářeti ve škole, má přecházeti i do života občanského, aby nebylo hranic mezi školou a školou lidovou. Škola má sloužiti nejen mládeži, nýbrž vůbec každému, kdo její pomoci vyžaduje, aby rozšířil své vědomosti. Škola stává se tím v demokratickém státě sídlem všech osvětných snah obecních, do ní přicházejí ve dne žáci, večer dospělí, stejně užívajíce pomůcek a zařízení jejích za krásným cílem kulturního a mravního zdokonalení.

Doufejme, že slova obou výnosů budou pobídkou všem, k nimž byla promluvena, aby všech možností lidovýchovných, jež se tím nabízejí, bylo plně využito na opravdový prospěch lidový. Že výnosů bylo potřebí, že bylo třeba výzvy, abychom se i na poli lidové výchovy odrakouštili a přestali se bát volně používat školy pro lidovou výchovu, dokázaly nedávné článečky v Národních Listech, které i když se zakládaly na nedorozumění, v podstatě

přece jen poodhalily duši rakouským systémem dosud zakřiknutou. Výzva ministerská, žádající od učitelstva novou velikou a odpovědnou práci dala však přátelům učitelstva do ruky mocný důvod, že učitelstvo — očekává-li se od něho nyní větší práce, nesmí býti ve svých hmotných požadavcích tak odstrkováno, jako nejbídnější stav v republice, jako se dělo až dosud.

*

Nová pole pro lidovýchovnou a vzdělavací činnost otevřela se zásluhou ministerstva Národní Obrany výchovnými kursy a přednáškami pro mužstvo v posádkách i nemocnicích. Pisatel těchto řádků byl v poslední době při několika přednáškách konaných invalidům záložní nemocnice č. 3 radostně překvapen neočekávaným zájmem, svědčícím o tom, že se tu otvírají nové netušené možnosti práce osvětové. Na podnět sociální komise Národního výboru v Jičíně ministerstvo Národní obrany vyžádalo si od Svazu osvětového podrobný plán trvalých soustavných výchovných kursů pro vojíny a nepochybujeme, že tím bude zase učiněn krok, aby pobyt u vojska nebyl lidem na škodu, ale přinesl jim naopak i vzdělanostní prospěch i mravní zušlechtění.

*

Alespoň poznámkou budiž tu ještě vzpomenuto jubilea, které neprávem ve shonu časovějších zájmů zůstalo širší veřejností nepovšimnuto. Dne 15. dubna t. r. bylo dvacet let, co profesor T. G. Masaryk zahajoval v Praze první přednášky universitní ekstense pražské. Až výbor lidových přednášek obou vysokých škol pražských vydá přehled své činosti za druhé desetiletí, jako byl vydán za desetiletí první, objeví se veliká práce universitních ekstensí v plném světle. Objeví se nejen veliká ochota pražských profesorů vysokoškolských při přednáškách lidovýchovných, ale i veliký vliv, kterým naše vysoké školy přispěly povznášením nejširších vrstev lidových ke kulturní práci národní.

13. IV. 1919. *Jiří V. Klíma.*

LITERATURA.

Krásná.

František Taufer: Zhudebněný život. Básně. 1918. Moravské kolo spisovatelů v Brně. — *Alois Zábranský:* Břehule čili Poslední hastrmanna Hané. Trilogie. V Praze. Nákladem České grafické akc. spol. Unie. 1919. — *Pavel Sula:* Úsměvy v slzách. Lidová knihovna sv. 113. Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství v Praze 1918.

Posmrtné vydání básní Františka Taufera béřeme do rukou s elegickými pocity. Mladý básník, který tragicky skončil svůj život ve světové válce, rozlétal se právě v posledních verších k plnosti výrazové a citové, silně překonal nesmělé a zmatené počátky své básnické dráhy, a jak jest z mnohých čísel patrno, byl na vítězném pochodu k uměleckým cílům a činům. V řadě důvěřivých, sebevědomých hymnů znějí nám ironicky básníkova slova:

Ne, ještě nemohu dát uspati se mdlobou,
mně posud nezvonil klekání pozdní zvon —

Zvon klekání zazněl důvěřivému pěvci předčasně a my pietně, jak i opravdová vnitřní práce básníkova zasluhuje, pročítáme paralipomena a oceňujeme torso díla, jež nemělo dojíti ukončení.

František Taufer, syn horského kraje moravského, vynikal v nové naší poesii zvlněnou sensitivností, bohatstvím lyrických obrazů a vypěstěnou, strofícky učleněnou formou. Jeho mladé sbírky byly příliš roztěkány; osobnost nevyhranila se v ideové osy, v krystaly jednoduchých a jedinečných lyrických výrazů. Byl epigonem s počátku Březinovým, později učil se náladové impressi u Sovy a jiných básníků své generace. Jeho těkavost a roztříštěnost byla patrna v mnohoslovném a neurčitém vyjadřování duševních pocitů, které neměly osobitého jednotného zbarvení. Měl chyby velikých svých vzorů, tak Vrchlického, od něhož naučil se zvučnému parnasistnímu verši, i Sovy, jehož lyrické krajiny duše, symbolické výpravy za odvahou a plností života byly mu nejbližší. Nedospěl k velikým kladným stránkám svých básnických vzorů, ale jako oni v slabší části své produkce často se utápěl v mlhách nápovědí, pro verš a rým nevyhránil ideu ani náladu. Ale bohatství tvarových obrazů, odvaha nových výprav, melodie náladových tesknych tónů slibovaly, že básník vyzraje a se oprostí.

Z h u d e b n ě n ý ž i v o t ukazuje rozhodný krok na této cestě. Ačkoli sbírka není jednotná, ač čteme tu vedle čísel výbojných a sebevědomých, kypících mládím a podnikavostí, vedle rozjásaných hymnů a poeticky zesmyslněných, zživotnělých stavů duševních i elegie, modlitby a idyly, přece základní tón celé sbírky jest jednotný a jasný. Po bouřích, v nichž zocelilo se srdce, po odříkáních a bolestech, v nichž rozvily se skryté krásy tajemného smyslu věcí i života, nastává básníkovi období titanského sebevědomí, prometheovského zápasu, jenž je rozkoší a ctí. Tak hned vstupní invokace vzdorně odmítá »Neznámou«, inspiraci bezděčnou a náhodnou: Jen skryj svou tvář a odmítavě kyň mi rukou! Chci tebe dobýt bojem, vítěznou kořist vzdorně se rtů sejmu ti! Tě nechci něžným věnem, buď mi sudbou, krutou bolestí, o tebe bojuje chci zvítěziti.

Tyto bohatýrské tóny znějí pak v celé řadě básní. Svým synům, nenarozeným, jejichž lačné hlasy plní ho pýchou tvůrčí, nepřeje měkkého losu. Chce, aby život jak hřmění je vyburcoval z dětských snění, ať nebezpečí je jim lázní, ať třeba vůz jejich uchvácen větru vzlety vzdálí se zdlouhavějšího vozu otcova. Jen ať rostou v bouři a nepohodě, ať dorostou k pouti zasvěcenců! Síla, opojení života, ruch vesmíru, koloběh práce opájí básníka, a třebas i nezněly tu vždy nové myšlenky, nebyly zcela neznámé postřehy, přece ve zpěněných daktylech čistých strof a rýmů (charakteristické jsou pro Taufera pětiveršové sloky s dvojím rýmem nebo se závěrnými refrény asonancemi navzájem spojenými), zpívá a bojuje, vítězí odvaha mládí.

Nejlepší básně tohoto druhu jsou Formani z hor, Polnice a Zhudebněný život. V první sovovskými tahy kreslí mohutné siluety horských pralesů, úžlabin a divoké bystřice, zkosené duby, hrůzu bouřlivých nocí, němé prázdno lesních záhadných tišin, do něhož zapadají rytmické kroky silných formanských koní a hlaholí odvážné zpěvy vozků. Čisté a silné dílo! A v básni, podle níž nazval celou sbírku a již tedy dává vynikající místo mezi ostatními, opíjí se světovou a kosmickou hudbou. Sám básník vzpomíná několika charakteristickými verši zmatené nejistoty mládí, žehná bolestem, jež ho posílily,

vítězným bleskům a hřmění divých hromů. »Mne bolest obdařila poznáním jak klíči!« A básník naslouchá: slyší zvuk píšťal, rachot bubnů, neklidné chvění plechových nástrojů, kvil větrů, třesk zbraní, závratnou žízeň slok, rytmus pracovních kolosů, hrůzy katastrof i sladké hlasy zvonů, šumění ulity i věčné vlnění moře. V tom nesmírném kosmickém orchestru, on, tesař neklidný, zvedá krovy své stavby. — A zase jinde představuje sebe jako polnici, již větry bouřlivé si k ústům nasadily, do čtyř stran světa volá na poplach.

Gesto vítěze, uchvatitele patrno jest z největší části hymnů a ód, které se neutápějí v šedých mlžinách, kde jasný a přilehavý obraz podtrhne, zvýší intensitu básníkova cítění a rozpiatý verš, k pathetické výmluvnosti tíhnoucí, nebývá prázdný obsahu a lyrických hodnot. Ale Taufer projevil ve sbírce i jiné stránky svého lyrického nadání. K melodickým číslům prvních sbírek přimykají se měkké flétnové tóny náladové a takové básně, jako jsou Květnová noc, Tesknota v samotě, Návrat, ukazují ryzí lyrické srdce, kouzelné tóny zaznívají tu opravdu jednotně, jednoduše i jedinečně. Snad ani básník, jenž tak jásavě pozdravil svůj lyrický gigantismus, netušil, že v těchto číslech jsou skryty nejvzácnější a nejosobitější složky jeho potence.

A ještě třetí část knihy. V posledním oddíle čteme několik básní z doby válečné, několik, jež vznikly přímo v poli, patrně na výšinách alpských sněžníků za bojů proti Italii. Pozoruhodno: v nich není vítězná píseň odboje a revoluce, jakou čteme nyní v poesii našich legií, v nich nerozlétá se silný uchvatitel života a dobrodruh odvahy k výbojům. Je to těžká a beznadějná, vzácná a drahá poesie, výkřik bolesti těch, kteří trpěli a umírali v rakouských řadách, kteří mezi raby položili krásné životy nemohouce z plných prsou zazpívati píseň slavné nenávisti, kteří neměli se dočkati vítězství. A tady je druhá, bolestnější stránka tragedie mladého básníka. Těch několik čísel (Podzim hrůzy, Zbloudilý jezdec, Válečná modlitba otců, Vzpomínka na Dobrovského, Piráti, Prosba, Zpěv ve výšinách) budou snad náležeti k těm nemnohým číslům naší válečné poesie, která přetrvají generaci. Melancholický stesk, hořká beznaděj, záchrana života, alegorie odboje, důvěra — velmi plachá a přece vzácná, protože osobitá, vyrostlá na frontě, odlišná od laciné velkomluvnosti pohodlných chvalořečníků, posvěcují typickým a tragickým kouzlem bolesti a naděje řadového vojáka-básníka, mluví za tisíce bezejmenných jeho bratří, kteří padli v rakouských řadách. — Je ticho na pokraji našich hor, zkad zástupy se zvedly. A zbloudilý jezdec cítí v noci v dalekých krajinách vůni domova. Válečná modlitba otců dnešních, kteří se modlí za syny, za budoucí generace, je zoufale beznadějná; pro její těžký závěr: ó božstvo, přeruš již krvavý hodokvas, máme snad my dnes více porozumění, než ho budou míti synové. A zase naděje i odboj chvílemi se hlásí v skrytých alegoriích. V hodinách úzkosti vidí básník veliký zjev Dobrovského, jenž sám pochyboval a přece rozdával, budoval naděje.

Pro tíhu doby, kdy zas jenom písní jsme žili v osiřelých zdech, kdy lid zrazený podobal se opuštěné stráži, jež v poli krvácí kdes a hyne marnou obětí, nachází mohutná slova, nezapomenutelná.

Moravské kolo spisovatelů pietně vydalo poslední sbírku neštastného druha. Jen korektura tisková měla býti pečlivější, mnohé chyby tiskové mohou u čtenáře méně pozorného i měniti smysl veršů.

Vážným pokusem o veliký román hanácký je trilogie Aloisa Zábranského: Břehule. V moravské regionalistické literatuře nenalezla rázovitá a bohaté kulturní možnosti skrývající Haná dosud svého plného zpodobitele. Bystřinovy obrázky a povídky nemohly již pro svou drobnou stavbu obejmouti celý svět generací, osob, půdy a rázu lidové podstaty a kultury, kdežto Jiří Sumín veden byl ve svých románech zájmy a sklony jinými, nežli aby se snažil vystihnouti kraj a jeho živé prostředí. Tím milejší je tato kniha moravského autora, napsaná svěže a hluboce opravdu zasahující do kořenů hanáckého temperamentu, dědičných zvyklostí a tradičních kmenových rázovitostí.

Zábranského trilogie skládá se ze tří epických rapsodií, v nichž do živlu realistického podivuhodně je vmíšen prvek báchorkový, lyrický. Hanácká vesnice Opolí zobrazena jest ve třech historických rámcích. Ponejprv v oddíle Břehule, v 17. věku, krátce po válce třicetileté; podruhé v části Polednice, v letech šedesátých devatenáctého věku; potřetí v díle Hastrman, na počátku našeho století. Přirozeno, že báchorkové motivy, svět lesních a vodních ženek, Břehul, Jezernic, Bahnic, Jehněd, starých matek, hastrmanů, má v dobách starších, kdy žírnou rovinou netáhly se ještě lány zlaté pšenice a bohaté řepy, kdy v hustých lesních porostech a bažinách bylo dosti úkrytu těm divoženkám a vodním bytostem, nalezl většího místa v partiích ze starších dob nežli v části moderní, s realistickou přesností a ironickou důkladností namnoze popisované. Není to román jednotný, spíše řada idyl, obrázků humoristických, povahopisů. Ovšem místo zůstává a tím i dána možnost pozorovati, jak se Haná měnila, zesedlačila, zagrárněla (jak by posměšně řekl náš spisovatel); zůstávají jména rodová a tak pozorujeme do jisté míry i životy vnuků a pravnuků, nezakotvené nikterak na síle rodového vývoje; zůstávají i jména a potomci domácích zvířat (pes Šohaj), jen dlouhověcí obyvatelé lesních tůní a rybníků, hastrmani a jejich čeládka, jsou svědky převratů kraje a lidí, cítí na svém těle rostoucí moc kultury a potřeby lidu, když jsou regulacemi, odvodňováním vyháněni ze svých skrýší.

První dvě části, v nichž, jak řečeno, převládá ještě rozkošný živel pohádkový, jsou namnoze půvabné idyly, humoristické obrázky. Autor je silná, zkušená, obratná osobnost a dovede s jarým a jadrným humorem předvésti své osoby mluvící širokým hanáckým dialektem. Ta jistota epické šíře, ktera se ovšem někdy snižuje až k prostořekosti a nestilovým výpadům a narážkám, jeho jadrný humor, hutný sloh, měkké lyrické scény, které jsou prosty sladkosti a sentimentality, tvoří nejlahodnější stránky knihy. Ovšem již v starších částech přistupují k pohádkovým lyrickým partiím osudy lidské, spražené intensivněji ještě s tajemnými mocnostmi nežli liberální obyvatelé novodobí, z nichž však nejvýznamnější, Jóža Omasta, svému osudu od hastrmana přece neujde. Toto bizarní spětí staré mytologie s realistickými, a později až výsměšně dokumentárně důkladnými motivy zdálo by se na první pohled nebezpečné a nejapné; jest svědectvím umělecké zdatnosti spisovatelovy, že dovedl tyto dva tak odlehlé světy, tyto dvě románové techniky tak odlišné sjednotiti v plné a zralé dílo.

Mají-li pohádkové motivy ráz lyrický, krajinně rázovitý, půvabný a nejednou lidsky symbolický, jeví se v reálních dramatech osudů jednotlivých postav románová vlastní epická část. Jsou tu předně idyly, neboť proti veške-

rému tvrzení o rozumovosti, praktičnosti a střízlivosti hanáckého lidu, jak i sám autor nalézá a rozbírá v první řadě tyto vlastnosti svého kmene, vábí umělce přirozeně více postavy odlišné od celkového průměru, romantičtí snílkové, ideální milovnice, rozšafní a spravedliví hospodáři, jichž všech je bohužel tak málo. Tu kreslí nám láskyplně a měkce Ondru Nebrdu, mladého hanáckého hocha, zasněného do krásy hlubokých rovinatých hvozdů a slatin, jeho stesk při plném měsíci a zrádná objímání divé ženky. Takovou rozkošnou, něžnou postavou je Poluška, z doby našich matek, jejíž milenec odchází roku 1866 proti Prusům. Takovým je starý hospodář Grmela i pastýř koní strýc Bartoň, který rozumí lidem i zvířatům a za teplých letních nocí rozmlouvá se strýčkem hastrmanem. Nebot tito vodní a lesní mužíci, ty ženky a víly nejsou eterické cizokrajné bytosti, jsou to domácí bytosti, které milují své vody a háje, které srostly s Hanou a nedovedou se od ní odloučiti.

Zato poslední oddíl je výsměšně realistický, ironicky naturalistický, kde autor neváhá sestoupiti ke grotesce a karikatuře, prvkům, které jsou zrovna tak příznačné pro jiného hanáckého romanopisce, Jiřího Sumína. S tuhou konservativností venkovského člověka dívá se nedůvěřivě na »slovanské« spolky, kabáty a přednášky, odkrývá hltavost a prázdnotu politických vůdců, z nichž obzvláště agrární poslanec a místní velikán, velkohlavý Jóža Omasta, jest mu osou a terčem výsměšných a humoristických pozorování. Tu je živo a rušno: povaha Hanákova jeví se na statku, v hospodě, při volbách, na železnici i ve Vídni, scény naplněny jsou temperamentní energií, která vystupuje z těžkého klidu, tu suchý humor hanácký objevuje se často a nejšťastněji.

Zábranského trilogie není románovou kronikou kraje ve smyslu Holečkově nebo Herbenově. Spíše blíží se pojetí Holečkovu, ale nemá velebné patriarchální jednoty, prostoty a kořenné lidové básnivé podstaty, je však psána zralým i básnickým temperamentem a znamenitě osvětluje mnohé výrazné rysy zajímavého a bohatého kmene moravského. Obsáhlý, třeba několikasvazkový román podobného tematu, ukázal by asi přednosti autorovy ještě příznivěji.

Povídky Pavla Suly jsou drobné obrázky z ovzduší války, ze vřavy bitevní, z nemocnic a domácího pozadí. Jak již nadpis ukazuje, zachycují okamžiky radosti, tepla lásky a rodiny, prchavé zákmity úsměvu v trudných dobách vraždění. Umělecky vysloveného citu ani osobitého plastického tvaru nemají. *K. H.*

Poučná.

T. Trnka: Cesty filosofie a vědy. V Praze, Hejda a Tuček, 1919. 16° str. 166. Cena 6 K. — *Ing. Stanislav Špaček:* Práce a hospodářství. Úvahy o lidské a pracovní ekonomii. Naklad. Fr. Borový v Praze 1918.

T. Trnka. Cesty filosofie a vědy. V Praze, Hejda a Tuček 1919. 16° str. 166. Cena 6 K.

Mladý filosof náš, velice pilný, vykládá v této knížce o podstatě vědy. Dosud se prý podstata vědy viděla v hledání pravdy a v metodách jak ji

najíti; byl to druhdy mytus, pak rozumový výklad světa, kladoucí důraz na logickou jasnost, pak empirismus a konečně moderní intuitivismus. Místo těchto obvyklých jmen Trnka zavádí jména (nemyslím, že šťastná): metoda logiky ve fantasii. fantasie v logice, metoda eksegeticko-vývojová, metoda dynamismu a intuice. Tyto metody Trnka prohlašuje za překonané a doporučuje svoji novou metodu, mystiku, kterou jmenuje, nechápu zcela dobře proč, »cestou paradoksu a antitese«. Smysl její leží v tom, že se dosud viděla podstata vědy budto v obsahu vědním anebo v (logické) formě, kterou se tento obsah podával anebo konečně v samém h l e d á n í pravdy, kdežto Trnka učí, že věda jest slepým řícením se ku předu čehosi, co možno nazvati Galilei, anebo i duch lidský, anebo i země anebo patrně i prapodstata všeho, řícení, jakým jest i umění. »Myslíte, že řečištěm díla Haydnova proudí jenom nepřebrané bohatství krásy a Laplaceova tese že jest pouze formulováním pravdy? Haydn sám o sobě není ani umělcem ani vědcem... Je stejně krásy a dobra ve vědecké tesi Laplaceově jako stejně pravdy je v tesi bible a v oratoriu Haydnově«. Slyšíte z těchto slov, smazávajících všechny rozdíly věcí, staré ἓν καὶ πᾶν? Proto také Trnka, vzdávaje se přesných pojmů, které jsou nástrojem myšlení jiných lidí, tak lehce nachází slova, kterými by v alegoriích naznačoval nevyslovitelný obsah svého myšlení; množství alegorií a metafor jest předností jeho spisu, bojím se, že jedinou.

Mám totiž vážné námitky proti Cestám filosofie a vědy. Trnka jest snaživý filosof; zarazil mne však už dřívější jeho spis »Problém války« lehkomyslností, v tom se jevící, že autor, stojící uprostřed válečných hrůz mohl napsati knížku sestavující o válce všeliké duchaplnosti, a vůbec nepocítil potřeby vážně se k faktu této války postaviti. Trnka několikrát si pochvaluje slova Aristotelova, že se myšlení počíná úžasem. Zajisté, opravdovým ú ž a s e m lidí, kteří vidí věci jednou hrozné, podruhé krásné, kteří se hrozí anebo zas mají radost — ale nepočíná se myšlení ř e č n ě n í m o ú ž a s u! I filosofie a věda jest vážná věc, těžká a potřebuje důkladného studia. Místo výsledků studia Trnka podává nápady, rád uznávám že duchaplné ale jen nápady, za které sám neručí. Takovým způsobem jen sám znehodnocuje tu lásku k moudrosti, která na dně jeho srdce trvá.

Hle příklady. Na str. 24 píše, že prý předmět zkoumání přírodozpytcova se pořád mění, i skála, kterou studuje geolog, se rozpadá — kdežto kulturní »problémy« (jako socha Michelangelova) »zůstávají stále týmiž, nemění se«. Tento nápad se opírá o autory »filosofii norem a hodnot, jak ji rozvíjí Windelband, Richert, Eucken, Simmel, Münsterberg a j.« Mám za to, že Trnka došel takto k tomuto výkladu. Mluví o proměnlivé přírodě, a napadlo mu, co četl v Euckenovi (Erkennen und Leben str. 60 a násl.), že vývojový biolog nám ukazuje, jak se celá příroda pořád mění, ale že se tím naše touha neuspokojuje, že si žádáme něčeho věčně platného, že chceme posuzovati věci sub specie aeternitatis. Eucken se při té příležitosti zmiňuje o umění a z nejasné vzpomínky na tento výklad vznikl u Trnky podivný nápad, že se skála mění, ne však socha. Pak se Trnka letmo dotkl »filosofie hodnot«, podle níž prý »podstatou kulturních problémů byl by stabilní klid, mlčelivá ztrnulost«; rozvážiti, čemu opravdu tato filosofie učí, nepokládal za vhodno. Jmenovaní filosofové (nemluvím o Münsterbergovi, jehož názorů neznám) učí, že jest podstatný metodický rozdíl mezi vědou přírodní studující abstraktní, vše-

obecně platné zákony a dějepisem, popisujícím události, které se jednou jedinkrát staly. V důsledcích toho Rickert pak rozeznává vědy přírodní a »kulturní« a dochází k závěru, že tyto vztahují své poznatky na »hodnoty«, jakými jsou na př politika, umění, národní hospodářství. Jakou cenu mají za těchto okolností autority a fakta, která Trnka uvádí?

At si čtenář sám rozebéře jiná místa u Trnky, uvidí, s jakou nemožnou povrchností jsou podána. Většinou jsou autority podávány ve spisu zbytečně, protože neobjasňují výkladu, nýbrž jen naznačují, že ten a ten filosof patří do té a té skupiny, zcela neurčitě vymezené. Co si vyberu ze slov, že renesance a Hegel jsou směsí fantasie v logice a logiky ve fantasii, neřekne-li se mi o této renesanci a o tomto Heglovi než právě tato mimochodem prohozená slova? Jest snad tak všeobecně známo, v čem záleží filosofie renesanční a jest tato filosofie jednotným zjevem? Jinde zase se vypočítávají se strašnou učeností doklady pro triviality. Že se věda v Řecku počíná Thaletem a jinými filosofy přírodními, se učí kvintáni; v dějepise pro střední školy se o tom dosti podrobně vypravuje; Trnka však k této věci uvádí pod čarou devatenáct autorit, mezi nimi Whewella, Cantora, Berthelota, Ramsaye, samo sebou se rozumí, bez udání stránky spisů těchto učenců.

Touto zvyklostí, která se u něho stále opakuje a činí dojem povrchnosti, Trnka znehodnocuje své výklady. Nepovažuji jeho mystiku za správnou, ba ani za zvlášť originální, ale bylo by lze o ní jednati, bylo by lze ji míti za interesantní projev, přemýšleti o tom, jak povstala z Bergsona, bylo by lze shánětí proti ní důvody — ale to by znamenalo, vážiti si projevů Trnkových více než on si jich váží sám.

Napsal jsem delší rozbor Trnkova spisu; prosím čtenáře, aby uvěřil, že mám důvěru v talent Trnkův, a že jest mi líto, že jej takto ubíjí. Ne duchaplnost, nýbrž opravdovost, ne parádní učenost, nýbrž svědomitost, ne překotná psavost, nýbrž myšlení! *Dr. Em. Rádl.*

Ing. Stanislav Špaček: Práce a hospodářství. Úvahy o lidské pracovní ekonomii. Nakladatel Fr. Borový v Praze 1918.

Veliké hospodářské povinnosti přejímá mladý náš stát s dědictvím po Rakousko-Uhersku. Abychom položili pevné a spolehlivé základy k budoucnosti československého státu, musíme netoliko povolati všechny schopné jednotlivce k intensivní práci, ale bedlivě též pečovati o prostředky k hospodářskému povznesení, sesílení a osamostatnění. V době, kdy u nás zavádíme osmihodinovou dobu pracovní, jest neodkladným úkolem, aby i naše pracovní metody byly studovány a pozměněny tak, abychom nezůstávali ve výkonnosti za cizinou.

Známý národohospodářský pracovník inženýr Stanislav Špaček vydal u Fr. Borového brožuru, která stručně, ale přehledně a výstižně informuje čtenáře o zásadách pracovní ekonomie. Pracovní ekonomii definuje jako »nauku jednající o zdárném vypracování a umístění člověka v životě na základě zjištěných schopností a sklonů, kde každý výkon pracovní jest dokonale prostudován a jeho individualitě přizpůsoben, takže se cítí v životě ve svém povolání zcela šťasten a na základě toho může úspěšně pracovati pro svoje i všeobecné blaho.« Žádá, aby byly vůdčí zásady zavedeny všeobecně ve všech povoláních, ve výchově rodinné, školní a zvláště ve veřejné správě státní. Pečlivé hospodaření s časem znamená mu »zvětšenou radost ze života.

neboť možno času použiti buď na zotavenou nebo na práci sebevzdělání«. Na počátku úvahy pojednává autor o osmihodinové době pracovní a o jejím vlivu na výkonnost pracovní; zkrácení doby pracovní jest mu požadavkem etickým a tam, kde byla proto výroba snížena, vidí hlavní příčinu v nedostatečné technice a špatné organisaci práce. Seznamuje čtenáře s názory sociologa R. Goldscheida o lidské ekonomii, který zvláště žádá »zlepšení národního školství, obohacení a kvalifikování organického kapitálu, což bude nejsilnější hybnou silou, aby se zvýšila výroba. Goldscheid jest přesvědčen, že »kulturního maksima musíme dosíci všude, když nejmenším pracovním nákladem docílíme největšího užitkového účinku.« Větší část spisu jest věnována nauce o vědeckém vedení práce (Scientific Management) T. W. Taylora. Inž Špaček již před válkou žádal, aby byla i u nás věnována organisaci a hodnocení práce náležitá péče. Jeho názory vyvolaly polemiky, ale věcně nebylo podniknuto ničeho. Vůdčí myšlenka Taylorova systému, hospodářské využití lidských sil, ať již se stanoviska technického nebo sociálního, jest myšlenka šťastná a zdravá a proto soudím, že právě nyní u nás, v době hospodářské krise, měly by jí věnovati vůdčí osobnosti bedlivou péči. Navrhuji, aby svolalo ministerstvo sociální péče a veřejných prací anketu, ku které by byli pozváni pracovníci teoretičtí, zástupcové průmyslu, obchodu a dělnických organisací, aby byla prostudována tato velmi důležitá otázka i u nás a se zřetelem na naše poměry. Získalo by se zajisté velmi mnoho poznatků a cenných zkušeností nejen pro praksi technickou, ale i pro připravovanou reformu našeho školství, zvláště však veřejné správy. Studii o Taylorově systému doplňuje popisem studií pohybových, prováděných Frankem Gilbrethem a podrobnou úvahou o psychotechnice a jejím významu pro pracovní ekonomii. V závěrečné kapitole uvažuje o sociálním, etickém a hospodářském významu úsporného vedení práce; znalost pracovní a lidské ekonomie jest mu požadavkem nejen hospodářským, nýbrž z nejdůležitějších požadavků národních a všelidských.

Studii, která jest doložena bohatým seznamem odborné literatury, doporučuji s přáním, aby četné a cenné podněty byly též u nás realisovány. Úprava knížky jest vkusná. —*vžk*—

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Palestina. — Reforma manželského práva. — Československá strana lidová. — Sjezd Zemské Jednoty katolického duchovenstva a jeho požadavky.

Ve dvou rozhledech po našem revolučním převratu zaměstnávaly nás symptomy a symboly nového kvasu a rašení. Byly to vesměs začátky anebo předzvěsti bouře jako projevy smýšlení rozhodně proticírkevního a z části přímo protináboženského. Tyto zjevy byly nejnápadnější, naznačovaly linii, křivku budoucího vývoje, kryly v sobě leccos plodného vedle mnohých planých květů a divokých výhonů, vlků, proto jsme si jich přirozeně všímali předem. Vybrali jsme ve dvou řadách nejnápadnější z nich, ale nevyčerpali jsme všech. Jako ukázky nálady z doby převratu a na začátku přerodu to stačí. Teď jsme povinni věnovati pozornost tomu, jak stávající beati possidentes reagovali na

nové bouřlivé a bořivé podněty, tedy jak se chovala, jaké stanovisko zaujala církev, zaujaly církve.

Máme na zřeteli církev římskokatolickou a církve evangelické. Pokud jde o Židy, tedy lze krátce říci, že pro ně nábožensky nenastala nutnost nějaké nové orientace. Mají po válce u nás a bezpochyby i jinde své naléhavé a vážné problémy národnostní a politické, sociální, ale nábožensky a nábožensky-organisačně, tedy jaksi »církevně« se pro ně nezměnilo nic. Válka přivodila jednu událost, která by pro Židy mohla a vlastně i měla míti daleký dosah právě po stránce náboženské a nábožensky-organisační: dobytí Jeruzaléma z moci Turků a budoucí následek toho, samostatnost Palestiny, která jistě v nějaké formě se uskuteční, i když dosud není jasno, v jaké. Bude-li toto osvobození »vlasti« míti vliv na náboženské cítění a náboženský život Židů, na to bude potřebí čekati. Ještě není ani stopy, ze které by se mohl uhodnouti aspoň přibližně další vývoj. Ale tolik jest přece jen možno říci předem s malou pravděpodobností veliké chyby, že na celek ten vliv nebude rozhodující. Vždyť pro ohromnou většinu Židů Palestina není vlastí a nikdy nebude. Ovšem vybuduje-li se Palestina skutečně v ideové, kulturní a náboženské centrum rozptýleného národa, nemohlo by to zůstati bez účinku na Židovstvo jako celek. I když i v budoucnosti Židé dají přednost universitám svých adoptovaných vlastí před vlastní universitou zakládanou v Jeruzalémě, a když budou těžit z knihoven a muzeí, akademií a literatury západu, přece takové centrum v místě historicky jedinečném, nezapomenutelném, drahém, centrum vlastní kultury, historie, folkloru, archeologie a na místě ne posledním také i náboženství by mohlo pro jistou aspoň intelektuální část uvědomělého Židovstva míti obdobný hluboký vliv, jako v současnosti Ježíšově mívaly »školy« Gamalielova a Hillelova, vábíce své Sauly ze všech konců diaspory. Než — to jsou věci budoucího vývoje, a snad i jen fantasie.

Positivně lze stopovati důsledky nových poměrů na církevní život a církevní snahy římskokatolické.

Že na přípravné návrhy o reformě manželského práva reagovaly kruhy církevní živou agitací mezi lidem a protestní akcí podpisovou, o tom jsme se zmínili hned, když jsme si všimli onoho návrhu jakožto symptomu nových změn. Byl-li přímým nebo nepřímým následkem a tudíž úspěchem oné agitační a protestní akce několikerý odklad celé věci v Národním shromáždění a v příslušných výborech, nelze dobře posouditi. Pro veřejnost se uváděly důvody rázu formálně právního, ale sotva kdo uvěří, že pravou příčinou byly skutečně jen zevnější formálnosti. Proslechlo se, že vláda vyčkává, jaké stanovisko zaujme konsistoř ku plánu obligatorního civilního sňatku, a v jistých kruzích vzbudilo pravou bouři rozhořčení, že by konsistoř měla rozhodovati meritorně o opravách zákonů v republice. Mluvilo se o ústupcích, jež se budou musit učinit katolickému cítění v otázce rozluky a vůbec zásadní rozlučitelnosti manželství církevně katolicky uzavřeného. Uváděly se možnosti dvou modalit sňatkových podle sklonnosti toho kterého páru: buď oddavky civilní, nebo církevní, eventuálně obojí. Při tom se skoro zapomínalo, že nejjednodušší východisko z nesnází by bylo, aby si stát ponechal výlučné rozhodování v otázce podmínek sňatkových, co se týče překážek atd., tedy aby stát a jedině stát uděloval sňatkovou licenci nebo konsens, a pak aby na základě státní licence měli snoubenci volnost dáti se oddati buď civilně nebo cír-

kevně. Tento způsob je vyzkoušený a osvědčený a spojuje v sobě výhody obou možností. Také Slovenska se dovolávali v tomto bodu reformy manželského práva jenže skoro stejným právem s obou stran: přívrženci civilního sňatku ukazovali, že na Slovensku jest lid již zvyklý na civilní sňatek a civilní matriky, odpůrcové upozorňovali, že maďarský civilní sňatek se nevžil na Slovensku, nýbrž zůstal nesympatickým jakožto jeden prostředek maďarisace.

Ukázal se v Praze jakýsi papežský nuncius, vyjednával jaksi tajemně, a jeho přítomnost se uváděla v souvislost s otázkou reformy manželského práva, ano zavzněl i název K o n k o r d á t, — již dříve ho užil doktor Kramář.

Co je příčina odkladu, jisto není, ale jest patrno dnes asi každému, i navrhovateli, že celá otázka není tak jednoduchá, aby mohla býti roztata jediným bezohledným gestem.

Na nové poměry reagovaly církevní kruhy katolické politicky organisačně: jestliže se již dříve mluvilo o spojení několika stran katolických, brzy po převratu se spojení provedlo a sloučená strana se jmenuje: »Československá strana l i d o v á« Pod názvem strany »lidové« byla klerikální organisace známa v Uhrách, na Slovensku mezi Maďary i Slováky — Andrej Hlinka, — a naši politicky organisovaní katolíci se vší určitostí počítají na značné sesílení svých řad při brzkých volbách právě ze Slovenska. V nynějším složení Národního shromáždění se netajili nespokojeností se svým početným zastoupením, které prý neodpovídá skutečnému stavu organisovaných stran i neorganisovaných směrů. Jest jisto, že volby na základě všeobecného hlasovacího práva provedené vyšlou do Národního shromáždění jiné muže: pro jmenování, z něhož dnešní prozatímní sněm vzešel, bylo rozhodujícím politické působení a národní uvědomění, při volbách bude platit příslušnost k politické straně a snad agitační schopnost.

Jak po stránce politické moci dopadnou církevní kruhy při volbách, to je pro ně stejně nejisto, jako pro všecky ostatní strany. Tolik však, myslím, lze předvídati s naprostou určitostí, že jakýmkoli výsledkem volebním nebude nic změněno podstatně na celkovém »kulturním« rázu budoucího sněmu, a že nedojde k nějakému kulturnímu boji, jakým se s obou stran strašívá.

Zatím však odehrává se uvnitř církve katolické vývoj nebo boj dvou směrů, reformního a konservativního. Koncem ledna konal se v Praze velký sjezd duchovenstva, aby manifestoval a demonstroval pro některé podle mínění vůdců naléhavé požadavky nápravy. Podle novinářských zpráv bylo na sjezdu přítomno asi 475 kněží, ale s projektovanými změnami prý písemně projevilo souhlas přes 1700 kněží. Jde tedy patrně o akci širokého rozsahu a hlubokých kořenů.

Čeho se týkají požadované reformy?

Některé z požadavků se opakují stereotypně ve všech návrzích a byly i v těch, o kterých jsme se zmínili ještě před koncem války. Jsou to: zrušení patronátu a spravedlivé obsazování všech míst volnou konkurencí, volení biskupové, úprava hmotných poměrů kněžských, rozšíření místa pro mateřský jazyk v bohoslužbě a v obřadech, odstranění celibátu, zlidovění konsistoří, zrušení předpisu, podle něhož se kněz musí lišiti od nekněží holenou tváří a kolárkem.

Desideria jsou různého dosahu a obsahu. Některá z nich by při dobré vůli se strany církevní správy mohla býti provedena pouhým trhnutím péra

bez nejmenší závady a škody pro kohokoli ze zúčastněných, jiná však jsou tak principiální, že jest buďto naivností nebo neupřímností hlásati je. Naivní lidé šíří zprávy prý zcela zaručené, že papež dá do vínku naší mladé republice splnění skoro všech těchto základních požadavků, a položí tak základ k církvi skutečně národní. Jsou však skeptikové, kteří tvrdí, že splněno nebude nic nebo skoro nic, a dodávají, že na tom ani mnoho nezáleží, a vše zůstane při starém.

Rozhodnutí nebude snadným již proto, že vedle set kněží stojících za požadavky jsou jiná sta duchovenstva, která na schůzích vikariátních a podobných velice energicky protestují proti jakýmkoli změnám v dosavadních předpisech a praksi, a jmenovitě ostře se vyslovují proti útokům na celibát. Musíme si zjistiti, kolik kněží stojí zase za touto konservativní stranou. Pouhý odhad se zdá nasvědčovati, že obě strany si drží skoro rovnováhu.

Z jednání sjezdového byly nejzajímavější dva body: výchova kněží a náladový návrh na revisi Husova procesu. O výchově bohoslovců se vyslovil referent, že tak jak byla prováděna v posledních desetiletích, »připravila kněze o respekt vzdělané veřejnosti, bylo to cosi pro nás ostudného, když bohoslovci jako příští kněží měli vynikati všestrannou inteligencí, ale nesměli v seminářích čísti časopisy, knihy, zkrátka doplňovati své vědomosti. Proto také kněžstvo nemohlo konkurovati s ostatními vzdělanci a stávalo se předmětem útrpného pohrdání. Jen všestrannou vzdělaností stane se kněžstvo opět důležitou složkou společnosti a bude moci obhájiti důležité postavení církve na veřejnosti. Jen hlupáky se pohrdá, a hlupáky přece býti nechceme!«

Nadhozený požadavek revise Husova procesu není než agitační heslo bez podstaty.

BESEDA.

Rudolf Jedlička.

(* 20. II. 1869.)

Náčrt psychografický. (Dokončení.)

Do slibného rozvoje mladičkého ústavu zasáhla po 16 měsících světová válka, a ústav otevřel se i pro nešťastné oběti války. A nastal nový horečný shon: vydupán téměř ze země nový ústav »škola pro vojíny-invalidy«, kouzelným proutkem nikdy neumdlévajícího Jedličky vyrůstaly cvičné dílny, ortopedické dílny na výrobu protes i jiných ortopedických aparátů, zřizovány kursy pro analfabety haličské, škola pro levoruké, na podnět doc. Rybáka zřízena přírodovědecká laboratoř (výrobna přírodnických preparátů a jiných učebných pomůcek), přibylo i bio invalidů. Rostl ústav v spolkových domech v »Polsku« i na Pankráci, rozrůstala se i záložní nemocnice čís. 3, v níž se znenáhla soustřeďovala vojenská péče invalidní pražského armádního sboru spojená nyní se spolkovými podniky společnou osobou nemocničního velitele a spolkového předsedy Jedličky. Tomu sice přibývalo pracovníků vojensky přikázaných i ochotných spolupracovníků dobrovolných, ale přesto všecka tíha odpovědnosti ležela na jeho bedrech.

K dřívějším jeho hojným povinnostem přibývalo nových, stále větších a obtížnějších: zdolat drobnou, ubíjející administrativu; obeplouvat při tom nesčetná úskalí několikerých a velmi často protichůdných zájmů vojenských a spolkových, rakouských i českých; chránit v ústavě dobré pracovníky — Čechy a odmítat zchytralé počtáře vtírající se do vojenského závětří ústavu a nabízející najednou lidumilnou pomoc; bojovat s nepřízní a nedůvěrou vídeňských vedoucích činitelů, zaujatých hned s počátku proti českému podniku a — což nejhoršího — bojovat s nepřítelem opravdu nepřemožitelným, s rakouským vojenským nepořádkem. A při tom všem upravovat invalidní péči na podkladě vědeckém, sledovat a zkoumat všecky nové, u této zanedbávané vědy nyní překotně se po světě rodící poznatky, ale přijímat z nich, když není času na dlouhé a drahé pokusy, jen ty, jež slibují úspěch. Při péči invalidní Jedlička neomezoval se nijak na jednostranná hlediska chirurgická nebo ortopedická, ale zase snažil se dáti jí podklad co nejširší. Jeho touhou bylo spojiti k společné práci za jediným cílem všecky, kdož mohli invalidovi pomoci: lékaře-chirurga i ortopéda s technikem vymýšlejícím a zkoušejícím nejlepší konstrukce protes, vychovatele učitele nahrazujícího zvýšenou úrovní duševní zmenšenou schopnost pracovní s mistrem řemeslným a s národním hospodářem, který by invalidovi sprostředkoval nejlepší a nejpřiměřenější místo výdělečné.

Spojiti a stmeliti všecky tyto složky invalidní péče u nás za války byla i pro Jedličku úloha nadlidská, ježto spojiti snahy vojenské správy a centralisující péči vídeňskou s tužbami domácí naší svépomoci byl úkol nemožný. Ale i když se Jedličkovi nepodařilo všecko, oč neunavně usiloval, zásluha jeho není menší.

A při této obrovské práci, či vlastně snad za všecku jeho poctivou snahu, několikráte za války stahovaly se černé mraky nad Jedličkou..

Poprvé, když se po něm vztahovaly zlověstné ruce rakouské vojenské justice. Přijel si pro něho pověstný pan Preminger a pražský vojenský velitel Kestranek podepsal již zatýkací rozkaz. V ty dva horké dni několik dobrých českých lidí z pražského místodržitelství i z pražské státní policie nasadilo za Jedličku svá postavení. V jeho pracovně stála a stojí v stříbrném rámu podobizna srbského krále Petra s vlastnoručním podpisem jako královský dík za služby, jež Jedlička nezištně přinesl srbským raněným bojovníkům.

»Jen aby se mne na nic neptali«, byla Jedličkova slova večer před prohlídkou. »Zapírat nebudu«. Věřil jsem mu doslova a znaje jeho hlubokou nenávist k starému Rakousku, nemohl jsem v noci spáti.

Zapírat však nebylo třeba. Obvinění bezhlavého rakouského generála v Bělehradě prokázalo se jako omyl.

Podruhé vztahovaly se rakouské drápy ne na Jedličku, ale na ústav, vlastně na jeho dílny, když se vojenské správě začalo zdáti, že by jich mohla potřebovati. Jedlička pustil se bez bázně do nerovného zápasu. Věděl, oč bojuje, že zápasí o ovoce své životní práce. Toužil, aby dílny zůstaly po válce jako podstatná část výchovného oddělení ústavního mrzáčkům, jejichž prospěch byl jeho radostí. A nyní mu zlé ruce chtěly vzíti, co připravoval dětem. Úmysl vojenské správy byl zmařen, když se celý výbor spolkový svorně postavil za svého předsedu a vojenské správě dokázal, že na ústav vynaloženo

již více než půl milionu korun, na něž vláda přispěla subvencí poměrně jen nepatrnou, a že dary dobročinné veřejnosti, z nichž vlastně ústav vybudován, nebyly dány na úkoly, jež jsou a zůstanou i po válce povinností státu, nýbrž že byly věnovány především a často výslovně jen dětem-mrzáčkům.

Vlastně tehdy Jedlička již předsedou nebyl, poněvadž byl nucen na »přání« či pokyn rakouské vojenské správy resignovati na funkci spolkového předsedy. Spolek přinucený podrobiti se tomuto nátlaku byl a pracoval až do převratu formálně bez předsedy, který byl zván do schůzí jen — »jako host«.

Kdo zná Jedličkovu ryzí lásku, s jakou lne ke svým mrzáčkům, kdo ho pozoroval na př. při vánoční nadílce radovat se z radostí dětí mrzáčků, kdo si vzpomene, že i veliká pocta 1000 K, kterou Jedličkovi přisoudila Česká akademie z Riegrova fondu pro pocty zásluh za jeho výpravu do Bělehradu i za zřízení ústavu mrzáčků, octla se také hned v spolkové pokladně ústavní, nemůže mu do nové padesátky přáti opravdu nic lepšího, než aby se mu co nejdříve podařilo uskutečniti plán, který se v něm vyhranil v posledních letech, na stavbu nového, velikého moderního ústavu pro mrzáky.

Plán tento není malý. Jedlička nemá nikdy plánů malých nebo malicherných. Jedlička je z těch našich velikých lidí, kteří nejen sami snesou měřítko světové, ale stejná světová měřítka mají na všecky své podniky a plány, kterými by nás chtěli z tísně našich malých a malicherných obzorů životních pozvedati k velikým kulturním hlediskům světovým. Snahu tuto můžete postřehnouti již u mladého asistenta klinického zaníceného pro všecky pokroky v jeho zamilované chirurgii, o stejné snaze mluví řečí velmi výmluvnou sanatorní budova i všecko její vnitřní zařízení, a stejný rozhled dosvědčuje i jeho práce v péči invalidní, které dává nejširší a nejrozsáhlejší úkoly sociálně-lékařské a vychovatelské. Vzpomínám, jak za války v dílnách ústavních stále a neústupně žádal, aby výrobky mající značku dílen Jedličkova ústavu byly bezvadné a mohly býti postaveny vedle nejlepších výrobků cizozemských. Ale co Jedlička žádá od jiných, nejdřív a nejpřísněji žádá sám od sebe. Jeho rentgenogramy budily oprávněný obdiv i v cizině.

Kdybych měl hledati kořenů těchto Jedličkových směrnic životních, řekl bych, že jest v nich jen vzestupňovaná nadprůměrnost, s níž se rodinný život Jedličkových rodičů, netísněný nedostatkem povznášel nad všednost svého maloměstského okolí. U Jedličky křídla jeho schopností se také rozpiala nad průměr k mocnějším rozletům do světa, k volnějšímu a vyššímu životu kulturnímu, a tyto touhy staly se takřka jeho druhou přirozeností. Potřebuje dýchat světový vzduch, potřebuje se ve světě osvěžit dalekými obzory krajin, horských velikánů a moří, potřebuje pookřát v světovém vzduchu volnějšího života. Kdo ví, jak na cestách hledal oddechu po vysilujících námahách tělesných, jak se k nové práci doma posiloval v cizině novými dojmy přírodními, stykem s lidmi bohatšího života, zkušenostmi z jejich práce, domyslí se sám, jak Jedlička u nás trpěl za války. Nejen tím, že mu byla uzavřena cesta do světa, ale jako kámen ležel na celém jeho životě — jako na životě mnohého z nás — útlak veškeré té násilnické soustavy rozmnožující lidské utrpení a bídu, jež on potom viděl z blízka v celé jejich nahotě a ve všech nedozírných následcích sociálních.

Vzpomínám, s jakým nadšením vypravoval mi, když se vrátil z cesty po Spojených státech severoamerických o nádherné přírodě Yellowstonského

parku národního a potom hned o návštěvě u proslulých chirurgů bratří Mayo. V jeho ordinačním pokoji visí obraz Yellowstonských gejsirů a podobizna těchto chirurgů s celou družinou jejich asistentů a pomocníků. »Představ si«, končilo jednou dojemně líčení jejich života a obdivuhodně soustavné práce, »mohou celý den operovat a nepotřebují se starat o peníze!« Dnes, kdy se Jedličkův bratr asi trvale vrátí z nehostinného Lvova, obdobná otázka bratří Jedličků v Čechách nebyla by zhola nemožná. Máme k ní ovšem stejně daleko, jako naše mladá republika československá má ke svému velikému vzoru severoamerickému. Jak patrno, nechybí nám na zdatných pracovnících, zdá se jen, že nám někdy chybělo veliké umění režisérské postavit nejlepšího člověka na pravé místo. Na které místo Jedlička náleží, netřeba snad připojovat. Když byl ministrem Klofáčem jmenován inspektorem veškeré invalidní péče u nás, byl tímto jmenováním splacen pouze jeden účet. Ale zbývá ještě jiný a zdá se, že by bylo opravdu na čase, aby Jedlička byl postaven konečně tam, kam náleží.

Ale ať bude Jedlička v jakémkoli postavení, nepřestane se starati o jiné. Příliš navykl mysliti na ty, kteří jeho pomoci potřebují. A v této péči Jedlička našel pomoc jistě neočekávanou u svých pacientů, kteří mu projevují oddanou lásku a vděčnost dobrými skutky na prospěch jeho chráněnců. Sta jeho ctitelů a ctitelek svěřují své dary do rukou Jedličkových, dobře vědouce, že se jeho rukama dostanou tam, kde jich jest nejvíce potřebí. Jeho neodolatelný příklad a jeho ještě neodolatelnější slovo přímluvné budí tyto soucitné struny u těch, kdo sami žijíce v nadbytku mohou mírniti lidskou bolest.

Kdyby peníze nebyly prostředkem, kterým lze bojovati proti lidské bídě, i — za které lze cestovati, Jedlička by jich nijak necenil. A necení jich také proto, že ví až příliš dobře, že v lidumilných snahách nejsou vším. Lze jimi — pravda — umenšiti lidskou bídu, lze jimi odstraňovati nepříznivé podmínky životní, ale možno jimi připraviti pouze vnější prostředí, které je teprve třeba prohřáti lidským soucitem. Jeho jemně cítící srdce ucítíte všude, kam vkročí, na všem, čeho se jeho moc chopí. A chtěl by se chápati všeho, kde tuší lidskou bolest a lidské utrpení. Jenže má již asi stejné zkušenosti, jako kdysi L. N. Tolstoj, když chtěl hromadnými sbírkami a almužnou bojovati proti chudobě. Vzpomínám alespoň na jeho povzdech, když kteréhosi dne viděl lidského utrpení snad až příliš mnoho: »Bože, Jurko, té bídy je na světě víc, než jí člověk může přemoci!« Povzdych tento odhaluje, z jakých hlubokých zdrojů lidského soucitu a účinné lásky k bližnímu pramení nezměrná lidumilnost této krásné lidské osobnosti, v níž spojeny nejvyšší vědecké snahy dnešního člověka s našimi novodobými ideály humanitními, a jež na sobě ukazuje pravdu slov Spencerových, že nejvyšší ctižádostí člověka dobročinného jest přispívati k tomu, aby z bližního činil člověka.

*

Na štíhlé Jedličkově postavě atletických svalů, křepké, mladicky svěží chůze a bujaré kštice nepostřehnete padesátníka. Přejme jeho srdci, aby dlouho bylo zdrávo! Bude jistě rozžehati i nadále světélka lidské lásky všude, čeho se dotkne: bude zachraňovat životy, tišit bolesti a vnášet svůj jas a úsměv do lidského utrpení.

V Potštýně 19. února 1919. *Jiří V. Klíma.*

DIVADLO.

Činohra.

Postátnit, nepostátnit, — that is the question, taková jest otázka a ustupují před ní všechny ostatní. Jde při tom zatím jen o Národní divadlo, pro jehož postátnění hlavní důvod je ten, že musí přestat vláda soukromé podnikatelské společnosti a nastat vláda celého sjednoceného národa. Vláda soukromé podnikatelské společnosti se neosvědčila a zejména válka ukázala její naprostou nemožnost. Herectvo Národního divadla uvedeno bezohledným snížením platů ve hmotnou tíseň, jejíž křivda podnes není dostatečně napravena. Repertoar, zvlášť činoherní, poklesl ve výběru a uspořádání na úroveň, na které se nemůže ani zdaleka měřit s lepšími předměstskými divadly, natož aby nad nimi vynikal a byl jim vzorem. Práce umělecká, nemajíc jasných, pevných cílů ani uvědomělého řízení, uvykla potácet se nazdařbůh, případ od případu, dle pokynu náhody a okamžitého popudu: nevědělo se nikdy dnes, co bude zítra, a zítřek rušil, co včerejšek chystal nebo hodlal. Příprava jednotlivých představení omezena dávno na nejmenší míru, takže se v tom Národní divadlo liší od horších a nejhorších divadel jenom potud, pokud má lepší, vzdělanější, cvičenější, a, částečně, dbalejší herce. Na veškeré výpravě přes rostoucí příjmy šetřeno tak, že se hraje vůbec ve starých, ošumělých dekoracích beze zření k tomu, čeho by snad který kus pro sebe a k svému účinu potřeboval. Čehokoli bychom se v Národním divadle dotkli, na všem bychom viděli úpadek, nesprávnost, zmrtvění, neschopnost, nedostatek vzpruhy, nejistotu cesty. Návaly chtivého obecenstva, zabezpečenost úspěchu, plné pokladny, to vše by bylo mělo povznést uměleckou snaživost divadla na nebývalou výši, ale místo toho rozmohla se zpohodlnělost, liknavost, zběžnost, ledabylost, lhostejnost ke všem pokrokovým povinnostem. Herci vám povědí, jak se v nich podryla chut k práci, důvěra ve vedení, touha po nových povzbuzujících úkolech.

Právě v počátcích naší republiky zjevně a křiklavě vystoupilo, jak Národní divadlo, kde se za války hrály tuctové, urážlivě nízké výrobky německé (Naučný slovník, Bibliotekář, Niobe), nemá ve své nynější správě lidí, kteří by měli živý smysl pro časové potřeby národní. Městské divadlo vinohradské nebálo se proti vší opatrnosti divadelní uvést na jeviště rozsáhlou »Nebožskou komedii« Krasińského s fantastickými obrazy revolučními, s dlouhými, obtížnými dialogy, ve kterých se přetřásají revoluční otázky jakožto otázky filosofické a sociální. — Nár. divadlo hrálo při tom do nekonečna Maškova loutkového »Kašpárka«, ve kterém se naše čelné postavy pohádkové zbavují nejen půvabu, nýbrž i svého původního hlubokého významu a posvícení se oslavuje jako vrchol národního života. V Městském divadle vinohradském dovedli si pro dobové proudění duševního ruchu vynajít Flaubertova »Kandidáta« s jeho satirickým vylíčením demokratických politiků a voleb, Lerberghova »Pana« s jeho burleskní persifláží klerikálního církevnictví, — Národní divadlo častovalo při tom obecenstvo »Attilou« Růženy Jesenské, vybájeným a pošetilým dramatickým románem, v němž zrůdná, osobivá, zahálčivá žena činí dějinné řeky i události pouhou pastvou a kořistí své dekadentní smyslnosti. »Žárlivost« Arcybaševa, kterou si přibralo Městské divadlo vinohradské, je

kusá, mezerovitá a mělká studie moderního rozháraného ženství jdoucí jen za vydrážděním a sensací, ale přece aspoň se úzce stýká s dneškem, s jeho palčivými bolestmi, omyly, bludy a pochybnostmi, kdežto v Národním divadle jsme pořád mimo přítomnost, jakoby jí nebylo a jakoby nenalehala sterými svými podněty. Vytáhne se ze starých zásob kypivý a šumný Rostandův »Cyrano z Bergeracu«, zopakuje se na upomínku odplavených dojmů Vojnovičova kosovská »Smrt matky Jugovičů« a je to samá překonaná minulost, jež nemá pomalu nikomu už čeho poskytnout a zbytečně nás kdesi vzadu zdržuje. To i Švandovo divadlo smíchovské vyrovnává lépe krok s dobou, hledí promluvit k tomu, co hýbe a zmítá jejím nitrem. Zakládá se velká světová říše shody a míru a na Smíchově hrají Ibsenův »Rosmersholm«, vypravují se tajné odbojné válečné podniky našich vlastenců a na Smíchově hrají Ibsenovu »Paní Inger na Östrotě«.

Mohlo by se dle toho zdát, že by pro nápravu v Národním divadle stačila nějaká změna osobní, na př. v intendanci, nebo že by pomohlo, kdyby se jedna podnikatelská společnost, ochablá, opozdilá, věci neznalá, nahradila jinou, lepší, probudilejší, čilejší, zběhlejší v nové tvorbě dramatické, ochotnou k předělání celé divadelní soustavy. Ale považme, čím kdy bylo a jest Národní divadlo v našich představách a touhách! Pokládáme za důstojno tohoto svého důstojného Národního divadla, aby bylo ustáleně vydáváno do rukou soukromých podnikatelů, u kterých konec konců mimo finanční rovnováhu rozhodují vždycky nejvíc osobní záliby a výhody, ctižádost, marnivost, potřeba společenského vlivu? Je dvojí možnost. Buď Národní divadlo nenese tolik, aby samo své výdaje zaplatilo, a pak by bylo jistě národní hanbou, kdyby národ náklad na své divadelní umění svaloval na bedra soukromé ochoty, která chce za to v divadle vládnout dle své vůle. Nebo se může z Národního divadla vytěžit tolik, kolik se v něm spotřebuje, a pak se tím méně pochopí, proč má být svěřováno jakémusi soukromému družstvu náhodně utvořenému z osobních popudů a k osobním účelům. Správa družstevní nebo společnostní znamená vždycky cosi nestálého, přechodného: společnost dnes jest a zítra se rozpouští, — kdykoli by se jí zamanulo, mohla by prohlásit, že se divadla nabažila a že se ho vzdává. Správa družstevní nebo společnostní znamená vždycky také něco jednostranného nebo přímo stranického, poněvadž tak či onak lidé spojují se ve společnost nezbytně jen jako strana, politická, literární, třídní. Měli jsme družstvo staročeské a repertoar naplňoval se kusy staročeskými. Měli jsme společnost mladočeskou a výběr repertoarní i herecký dál se v duchu mladočeském. Může to jít dramatické tvorbě a dramatickému umění k duhu? Může Národní divadlo konat při tom plně ten úkol, jenž mu připadá?

To však není ještě vše ani nejdůležitější. Už za války a tím více po založení naší republiky jsme cítili, že nadchází konečně čas naší pravé literatury a naší pravé dramatické tvorby. Naše minulost mohla plodit jen věci stísněné už ve svých zárodcích, obmezené ve svém rozpětí, zdržované a stlačované malostí a úzkým, kalným obzorem domácího života; i největší naše díla prozrazují na některých místech a některými rysy nalomená, pochroumaná, přistřižená křídla, která donesou jenom na určitou, vyměřenou vzdálenost a nikdy přes uzavírající ohradu. Voláme-li po velké literatuře, po velké dramatické tvorbě, — tu velkost čekáme až v nastávající budoucnosti a ne-

dosáhneme jí, pokud nebudeme velkým jednotným, svobodným národem, jehož každý člen bude se vidět částí vzrostlého, rozšířeného, zmohutněného celku; o tolik, o kolik se rozpneme národně, rozpneme se také ve tvůrčím rozletu. Jinak tvořil Francouz a jinak Němec nežli dosud Čech, poněvadž se ujímal slova jako mluvčí četnějších milionů, ve větších dálkách, do větších, lidnatějších prostorů. A k tomu musíme dospět se svým Národním divadlem. Naše čelné divadlo nesmí zůstat jen tak pouhým ústavem zemským, musí se stát majetkem, středem, pýchou a péčí veškerého republikánského národa československého, aby všichni, kdož vkročí na jeho jeviště, věděli, že přikvačila nová doba s novými, rozsáhlejšími povinnostmi a s novými, netušené vyššími a úchvatnějšími možnostmi. Ano, divadlo republiky musíme mít, hmotný význak svého národního sjednocení a rozšíření. Takové divadlo, aby nezáviselo na účetních závěrkách denní pokladny. Takové divadlo, aby ti, kdož v něm pracují a tvoří, byli jisti, že slouží celému národu a ne pouhému libovolnému jeho zlomku. A takové divadlo, aby jeho dramatikové a umělci mohli pracovat a tvořit neskličeni hmotnými starostmi, nesráženi trapnou otázkou, co s nimi bude, až síly ochabnou a umělecká, tvůrčí zdatnost věkem poklesne. Mladá republika, sotva zřízená, má okamžitě pohotově dvanáct milionů na policejní budovu a v té policejní budově i o posledního policajta bude náležitě postaráno. Chceme, aby v naší republice osvěta byla zase podružnější nežli policie?

Arci, postátněné Národní divadlo naprosto se neobejde bez druhé aspoň budovy, aby se činohra mohla oddělit od převládající opery. Bolest, o které se léta a léta důtklivě jedná, aniž se dociluje žádoucího výsledku. Stavěl by se nový skvělý dům, kdyby — kdyby se mohlo stavět, a poněvadž se nemůže stavět, navrhuje se zatímná výpomoc, brzy ta a brzy ona: Žofín, Variété, bývalé Stavovské divadlo, které je dnes německým zemským. Na obsazení Stavovského divadla tlačí činoherní solisté Národního a směřuje k němu návrh zákona předložený Národnímu shromáždění. Jsou mnozí, kteří se toho bojí, strachují se, aby se tím neublížilo Němcům a aby se Němci příliš nebouřili. Ale je na první pohled zřejmo, že tu vůbec neběží o protivu mezi Němci a Čechy, nýbrž o právo větší potřebnosti nad menší. Jakmile Češi potřebují Stavovského divadla víc nežli Němci, pro větší počet obecenstva, herců, představení, nemůže jim být odpíráno. Německá tvorba dramatická a německé umění dramatické nejsou na Stavovské divadlo vázány, pokvetou stojně bez něho, ale česká tvorba dramatická a české umění dramatické trpí nenahraditelnou újmu, chybí-li Národnímu divadlu zvláštní dům pro činohru. V německém držení Stavovské divadlo svede sotva čtveré, pateré představení za týden, a to ještě nesmí spolehat na vyprodané hlediště, v českém držení se počet týdenních představení více než zdvojnásobí a obecenstva bude, že se tam ani nevejde: divadla se mnohem lépe využije. Jaké tedy váhání? Kde na světě by mohlo působit nesnáz, komu přiříknout sporný bochník chleba, zda najedenému či hladovícímu? Hladovějící by měl být smělejší a dlouho se neptat, nerozhoduje tu jeho národnost, rozhoduje tu jeho hladovění. A smělost je s dramatičností tak nerozlučně spiata, že nesmíme od našeho dramatu mnoho očekávat, selže-li naše smělost u Stavovského divadla. Je třeba jednou činu a činem musíme změřit svou zralost k dramatu budoucnosti. jv

ZPRÁVY.

Poznámky k stavu školství na Slovensku. Uherské statistiky odlišují severozápadní hornatý díl Uher na několik skupin, z nichž část na levém břehu Dunaje (západní) a na pravém břehu řeky Tisy (východní) kryjí se asi zhruba pod pojmem Slovenska. Slováci mají i dle falešné maďarské statistiky z r. 1910 většinu v komitátech trenčínském (91·8% Slováků), liptovském (89·9), zvoleňském (84·8), oravském (75·1), nitranském (71), turčanském (96), těkovském (54·8), prešpurském (49·5), ve východních stolicích v šaryšském (58·3), spišském (56·2). Stolice berežská má silné menšiny rusínské (42·6), podobně šaryšská (22), užhorodská (38·1), zemplínská (11·4), spišská (7·1), takže slovanské obyvatelstvo tvoří zde oproti Maďarům, př. Němcům (nejvíc je jich ve Spiši, 22·2%) většinu.

Země jest prostoupena vysokými horami, prorvanými koryty řek. Pouze jižnější stolice leží na mírném svahu horském či v rovině, přilehlé k Dunaji a Moravě. Přirozeně, že tyto části jsou hustěji zalidněné (na 1 km² připadalo v stolici ostřihomské 84·3 obyvatel, nitranské 82·8, prešpurské 72·5, hevešské 74·4 a p., kdežto v stolici oravské jen 39, liptovské 38·7, hontanské 46·1, turčanské 49·6 atd.) a také úrodnější, obyvatelé zámožnější a pokročilejší v technice zemědělské, hlavním jich to zaměstnání.

Nehledíme-li k politickému útlaku Slováků, jenž se tak nepříznivě obráží v jich školském vzdělání, jest tu terén, jakost půdy a nepříznivé rozvržení pozemkového majetku, které zaviňují opozdilost kulturní.

A přece bylo Slovensko známo už starým Feničanům, vedla tudy jich obchodní cesta k Baltu. Ve středověku i později bylo Slovensko jevištěm mnohých bojů, zejména i mongolské nájezdy způsobily jižním částem mnoho škod, a častý útěk obyvatel do nepřístupných hor. Náboženská hnutí taktéž měla vliv na Slovensko. Němečtí osadníci (zvl. ve Spiši) — horníci přinášeli prvky své kultury do mnohých hornických a obchodních měst. Podobně i studující, navštěvující německé university. Za časů tureckého panství byly to horské kraje slovenské, jež zůstaly celkem uchráněny, a z té doby pochází i sláva Prešpurku a Trnavy, sídel politického a církevního života (v Trnavě bývala jesuitská universita, později přenesená do Pešti), Levčany vynikaly knihtiskařstvím, Košice politickým životem, vysokými školami Šaryš. Potok (působiště J. A. Komenského) a Prešov, Spiš malířstvím. O rušném životě na Slovensku nesvědčí pouze četné ruiny hradů a zachovalé paláce či zámky šlechty, ale i celý vzhled starobylých měst slovenských, s cennými stavitel-

ským i památkami a uměleckými předměty ze všech dob a všech slohů. Česká veřejnost po vlastním poznání těchto skvostů podiví se kulturnímu bohatství Slovenska z dob minulých, z dob zašlé slávy, nemluvě o dochovaném, starobylém rázu, vzhledu vesnic, krojů a p. lidu slováckého.

Byl-li rušný, kulturní život v nečetných městech slovenských, nepříznivý terén horský projevoval svůj vliv v životě lidu venkovského. Vsi celkem řídké jsou rozloženy buď po kopcích (často velice rozlehlé vsi, tvořené »kopanicemi«) aneb někde v údolích říčních stlačeny. K tomu přistoupilo špatné dopravní spojení, takže části země jednotlivé byly od sebe odříznuty a žily svým životem. Chudoba půdy nutila k pracnému, vysilujícímu jejímu vzdělávání, a ježto výtěžky její nemohly obyvatelstvo uživiti, bylo toto nuceno hledati vedlejší výdělek v domácím průmyslu (zej. dřevařském) či v dočasném či trvalém vystěhovalectví z rodného kraje. Dobrá vlastnost Slováků, láska k vlasti, působila zde v kulturním směru příznivě, neboť vracející se vystěhovalci přicházeli zpět duševně i majetkově bohatší. Konečně stejný vliv jako malá plodnost půdy má špatné rozdělení půdy, jež většinou patří velkostatku, a Slováci drží jen drobné parcely, jež nutí jich majetníky putovati za prací, zvl. zemědělskou buď do jižních krajin, kde jest dříve sklizeň, či až do Čech, Rakous a p., případně ponechávají obdělání půdy ženě, a sami jdou do světa za výdělkem jiným.

Spojíme-li tyto vlivy s útlakem politickým Maďarů, kteří bránili rozvoji duševnímu Slováků, dospějeme k odpovědi, proč jest tak málo rozšířena známost psaní a čtení na Slovensku, jak ukazuje tato tabulka (gramotných bylo v jednotlivých stolicích[1]):

stolice	hontaňská	70·9%	stolice	oravská	57·7%
»	ostřihomská	70·6%	»	trenčínská	54·3%
»	komárenská	68·9%	»	gemerská	68·6%
»	prešpurská	67·6%	»	boršovská	63·5%
»	zvoleňská	65·9%	»	abaujská	61·8%
»	liptovská	65·9%	»	spišská	58·2%
»	turčanská	64·1%	»	zemplinská	51·4%
»	n. hradská	64·1%	»	šaryšská	48·6%
»	stěkovská	63·4%	»	berežská	46·7%
»	nitranská	62·8%	»	užhorodská	43·9%

uvážíme-li průměr, pak v západních stolicích jest gramotných 63·6%, ve východních jen 56·1%. Poněvadž v stolicích jsou četné menšiny, aneb v některých i většiny neslovanského obyvatelstva (zejm. i židů), kulturně pokročilejších, vypadnou zmíněná čísla pro Slováky a Rusíny ještě nepříznivěji. Chudoba, horstvo, nepříznivé spojení s místy se školou, zanedbávání školství na Slovensku, to vše spůsobilo zde tyto spousty kulturní, jež budeme musiti sami co nejrychleji napraviti.

O počtu jednotlivých ústavů vyučovacích poučuje nás následující tabulka:

---

[1]) Dle ročenky uh. stát. kanceláře z r. 1913 (tištěné 1915).

	Lidové vyučování							Pěstounské a učitelské ústavy pro			Střední školy			Vysoké školy			Odborné školy	
	elementární		hospodářské		obchod.	řemesln.												
	denní	opakovací	s odbornými silami	bez odborných sil	učenické školy		vyšší lidové a měšťanské školy	pěstounky	učitele	učitelky	gymnasia	reálky	dívčí	university a techniky	právní akademie	theologické	zemědělské a hornické	obchodní a řemeslnické
Stolice komárenská	170	106	61	1	3		1				1						1	
Město Komárno	7	3	1	—	1	1	2				1						2	
Stolice oravská	110	94	7		1		3				1					—	—	1
» těkovská	221	168	34	1	6	1	3		1		1	1				—		2
» ostřihomská	83	65	8		4	1	1	1	1		1	1				1		1
» hontaňská	170	152	14		4		3											1
Město Štávnice	14	13	—		1	1	2		1		2	—	—	—	—	—	3**	
Stolice liptovská	98	75	9		4		3	—	—	—	2						1	
» novohradská	322	233	82		6	1	4		1		2							
» nitranská	485	290	141	2	15	1	18				4	1	1			1		
» prešpurská	301	263	9		8		9		1	1	2							
Město Prešpurk	24	10	1		3	1	8			2	2	1	1	1*	1	3	1	5
Stolice trenčínská	357	282	16		11		6				1	1						1
» turčanská	71	44	17		3		4		1									2
» zvoleňská	140	127	5		4	2	6				2		1			1	1	2
	2396	1816	343	3	70	8	70	1	6	3	20	5	3	1	1	6	6	15
Stolice abau-torňanská	276	209	58		7		—		—	—	—			—	—	—	—	—
Město Košice	9	—	—		1	1	4		1	1	1	1	1	—	1	1	3	4
Stolice berešská	279	152	81	2	4		2				2						1	1
» boršovská	274	245	11		7		2				1							
Město Miškovec	16	1	1		2	1	3				2		1					4
Stolice gemerská	303	284	6		14	2	7				3					1	1	1
» saryšská	267	234	19	1	3	1	4		2	1	4		1		1	2	1	
» spišská	234	213	4	1	8	2	12		2	1	4	1	1			1		5
» užhorodská	247	164	54	—	1	1	3		1		1	1				1		1
» zemplínská	462	371	41		11	1	11		1		2				1	1	1	5
	2367	1873	275	4	58	9	48	—	7	3	20	3	4	—	3	7	7	21

*) V Prešpurce jest lékařs. a filosof. fakulta od r. 1914.
**) Též lesnická Akademie.

Z krátkého přehledu zřejmo, jaké četné školy ještě na Slovensku chybí a co odborných sil bude vyžadovati poslovenčení těchto skoro šmahem maďarských škol. Ke konci uvádíme jak nepatrnou účast mělo na vzdělávání lidu slovenské časopisectvo. R. 1913 vycházelo na Slovensku 12 politických, 1 místní, 9 zábavných, 18 odborných a 1 humoristický časopis. Do země přicházelo ovšem hojně českých časopisů z Čech a Moravy, ale v celku ono množství bylo nepatrné. Působila zde zajisté i různost spisovného jazyka, jež rovněž zavinila menší znalost slovenského písemnictví u nás. Rozkvět školství půjde nyní zajisté ruku v ruce s rozvojem časopisectva na Slovensku, zejména odborného, abychom své nové spoluobčany seznámili s výsledky své práce i činnosti kulturní. *Ing. Ant. Prokeš.*

Literatura o T. G. Masarykovi: prosinec 1918—duben 1919

A) Brožurky: 1. Bláha J. A.: T. G. Masaryk. Od osvobození mravního k osvobození politickému (N. Město na Mor.): nabádavý a vřelý lidovýchovný spisek o hlavních etických intencích Masarykových.*) — 2. Česká Stráž: Masaryk, o jeho životě a práci (Č. Stráž v Praze): sborník cenných úvah, namnoze osobního posvěcení, hodnotné příspěvky E. Rádla, J. Vodáka, Fr. Veselého a C. Duška.*) — 3. Herben Jan: T. G. Masaryk (České hlavy I. Fr. Topič v Praze): volná a zanícená rozprava o Masarykově významu; obrací se propagačně k vrstvám nejširším. — 4. Pražák Frant.: T. G. Masaryk, jako spolutvůrce české výchovy a školy (J. Rašín v Praze VII.): soustavný přehled Masarykových vychovatelských zásad a výroků, ale genetický výklad a celkové zařazení chybí.*) — 5. Rádl Em: T. G. Masaryk (přednáška; B. Kočí v Praze), nejosobitější a nejplastičtější obraz myslitelské individuality Masarykovy, šťastný v pojetí i ve výraze.*) — 6. Rádl Em. a Jar. Hloušek, T. G. Masaryk, první president (Bohatýrstvo I., Unie v Praze) určeno mládeži, vřelé a povzbudivé, ale není vždy šťastně formulováno. — 7. Stern Evžen, Názory T. G. Masaryka (G. Dubský, Praha) II. vyd. velmi praktického spisu schematického poněkud doplněno vůči prvnímu znění a zdůrazněno socialist. hledisko autorovo.*) — 8. Štech Karel: T. G. Masaryk, význam jeho v československ. životě (Unie, Praha): filosoficky prohloubená přednáška osvětluje pěkně celou osobnost a všímá si též M. pedagoga.*) — 9. Veselý Frant.: T. G. Masaryk, jeho život a dílo (G. Dubský, Praha): vedle informace životopisné vítaný přehled Masarykova působení politického. — 10. Veselý Vít.: T. G. Masaryk, myšlenky a tendence jeho díla (Tiskové družstvo Československ. socialistů) spisek lidovýchovný, tendence sociálně reformní jasně vysvětleny. — 11. Váša Pavel: T. G. Masaryk, jeho život a práce (Barvič v Brně): šťastný lidový tón podání, jež si zvláště všímá M. s hlediska filologova a filosofova; vyšlo již v 2. vydání.*) — *B) Letáky.* 12. Dorazil Ot.: První president naší republiky (Kyjov): vedle běžných dat osobní vzpomínky na M. z hnutí protialkoholního.*) — 13. Melka Kr.: T. G. Masaryk, první president Čsl. R. (Tribuna v Plzni): věcné chyby, dobře zdůrazněna M. náboženskost. — 14. Mácha R. B.: T. G. Masaryk, první president (Holešov na Moravě) bezcenné. — 15. Opočenský G.: T. G. Masaryk, jeho život a práce

*) Práce pozoruhodné.

(K. Ločák v Praze) obratná, neosobní kompilace. — 16. Politické čtení místní organisace č. str. pokrokové v Ml. Boleslavi. T. G. Masaryk: na jednotlivých listech vypráví se dle Herbena život M. lidovým tónem (nedokonč.). — 17. Žemla Josef: T. G. Masaryk, život a dílo. (V. Rytíř v Praze) zcela bezcenné.

Zprávy knižní a literární. Dr. Wilhelm Hasbach: Die parlamentarische Kabinettsregierung. Stuttgart und Berlin 1919. S. XVI.-314. M. 16. Autor, profesor kielské university, známý již svým spisem Die moderne Demokratie, nazývá svůj nový spis »eine politische Beschreibung«, poněvadž, jak sám v úvodě praví, snažil se sebrati skutečnosti o dnešním stavu a hodnotě parlamentární vlády kabinetní co možná nejúplněji a předložiti je čtenáři ku vlastnímu posouzení. Nepřestává však pouze na tomto objektivním sebrání materiálu, nýbrž i sám hodnoti. A tu nesoudí příznivě o parlamentární vládě kabinetní, ježto zásadně obsazujíc ministerská křesla parlamentárními předáky a vůdci strany, jež nabyla převahy (předpokládají se dvě strany), stává se vládou strany a nikoliv národu. Při tom častá změna kabinetní a rozpouštění parlamentu způsobují silnější poruchy v státním životě, nežli tomu tak jest v representativní (Amerika) a v nepřímé demokratické republice (Švýcarsko) nebo dokonce v konstituční monarchii. Vláda stran bývá také přístupna svodům ciziny a zejména mezinárodní kapitál nabývá vlivu na vedení vnitřní politiky. Autor proti jiným politickým spisovatelům (na př. Max Webrovi, na jehož spis o parlamentě v Německu bylo zde rovněž upozorněno) zastává názor, že zavedení parlamentární vlády kabinetní není pokrokem. Vznikla v Anglii v dobách nepatrných nároků na správu a vyvolala velké zklamání a korupci tam, kde větší rozšíření státní správy spojeno bylo se silnějším vzrůstem úřednictva: její časové stáří jest mnohem větší, nežli monarchie konstituční, která se vlastně datuje teprve od charty Ludvíka XVIII. Srovnávají-li se různé formy ústavní, tu dle autora nelze ani říci, že by ve prospěch parlamentární vlády kabinetní mluvil větší její demokratismus. Demokracie znamená činné účastenství lidu na zákonodárství, správě a soudnictví. Z toho vyplývá také jeho zodpovědnost. Taková demokracie byla v Athénách a jest v přítomné době ve Švýcarsku a některých státech unie severoamerické, kde jest referendem a právem iniciativy účastenství lidu zajištěno. Ve vládě kabinetní však jest zodpovědným pouze kabinet, a to se s charakterem demokracie nesnáší. Autor lituje pádu konstituční monarchie v Německu, doufá však, že bude zase obnovena, poněvadž nezanikla pro mravní nedostatky a poněvadž se ukáže, že byla velmi schopná činorodé práce. Konstituční monarchie má prý více rysů demokratických nežli parlamentární vláda. Menšiny jsou lépe chráněny nežli za vlády určité strany politické, a kontrolní moc parlamentu lze prý také lépe uskutečňovati. Z těchto důvodů, jakož i proto, že kamkoliv nyní pohlédneme, vnucuje nynější vývoj státu dvě negativní podmínky eksistence, totiž že strana nesmí býti jeho základem, a že jeho vůdci nesmí býti diletanty, dospívá autor k přesvědčení, že konstituční monarchie jest vedle nepřímé demokracie nejmodernější formou státní. — Karl Heyer: Der Machiavellismus. Berlin 1918. S. VII—67. M 3·50. Machiavelli spisuje svůj proslulý spis »Principe« čerpal ze svého bezprostředního okolí a tak přeměnil v teorii tehdejší italské politické poměry, zejména

politiku florentskou. Co zachovalo jeho spisu stálou aktuálnost jest učení morálku z politiky naprosto vylučující za předpokladu, že lidská přirozenost jest a bude špatná a znemožňuje proto jakýkoliv vývoj ve směru zdokonalování. Podle toho stát nemá jiného účelu nežli moc pro moc a k dosažení toho používá všech prostředků sebe nemorálnějších. Heyer tvrdí, že na moderní vývoj státní měl machiavelismus značný vliv. Novodobý stát v protivě ku středověku, kde věrnost byla mravním základem státu, jest naplněn nedůvěrou k jednotlivci a vylučuje ze života státního to, co vlastně člověku propůjčuje jeho hodnotu, totiž mravnost. — Leon Dominian: The Frontiers of Language and Nationality in Europe. New York 1917. S. 375. V Evropě jest dvojí problém národnostní dle toho, zdali celý národ žije v hranicích cizího státu, jako na př. Čechové nebo Irčané, nebo zdali národ jest rozdělen mezi několik států. V posledním případě může tu býti nezávislá národnostní base s mnohými částmi ještě neosvobozenými (Rumuni n. Srbové) nebo národ, jehož ani jedna část není nezávislá, jako byli Poláci. Ačkoliv autor věří, že princip národnostní jest základem politické organisace, přece projevuje mnoho porozumění pro případy, kdy příčiny zeměpisné, hospodářské nebo strategické vyžadují si toho, aby politický svazek nespadal přesně v jedno s jazykovou hranicí. — Israel Zangwill: The Principle of Nationalities. New York 1917. — S. 116. Autor, známý anglickožidovský spisovatel, ujasňuje si pojem vědomí národního a jeho různé obměny. Tvrdí, že reální potřebou národností není nezávislost, nýbrž osvobození od potlačování. Neměly by se proto trhati bez rozvahy historické svazky (výslovně jmenuje svazek of Bohemia and Austria). Jako další stupeň ku federaci Evropy byla by mu přijatelná i »Mitteleuropa«, kdyby nebyla vojenským ohrožením. — Alice Stone Blackwell: The little Grand mother of the Russian Revolution. Boston 1917. S. 348. Kniha líčí život a myšlenky Kateřiny Breškovské na podkladě jejích vlastních dopisů, psaných různým americkým přátelům ze sibiřského vyhnanství a později po vypuknutí revoluce z Ruska samotného. *K. R.*

Nové naděje Vídně.

Ve Vídni byl proveden pokus o násilný převrat státní formy. Členové rady námořníků (Matrosenrat) vyslaní do Budapešti se vrátili, vrátili se dobře oblečení a vyzbrojení, plné kapsy peněz. Na velikonoční čtvrtek zahájena činnost. Rada námořníků nevystoupila sama, nastrčila jinou organisaci, totiž invalidy. Ti jmenovali řadu požadavků, mimo jiné žádali také, aby budova námořní sekce bývalého ministerstva války, která má strategicky důležitou polohu, byla jim vydána do 3 hodin odpoledne, jinak že bude vzata útokem. Na odpoledne byly zároveň svolány komunistické schůze, na nichž mluvily i Maďarky. Ve vládě nastal zmatek a bezradnost. Když se množství demonstrantů dostalo až před parlament, byla lidová obrana (Volkswehr) tam umístěna bez vedení a bez přesných rozkazů. President republiky Seitz, i oba nejvýznačnější členové vlády, doktoři Bauer a Renner ztratili hlavu. Vyhověti — nevyhověti, zakročiti — nezakročiti? Jen vídeňská policie stála pevně a odnesla to největším počtem mrtvých. Není snad pochyby o tom, že kdyby se bylo demonstrantům podařilo vniknouti do parlamentu, že by se byla Volkswehr tam umístěná z neschopnosti vlády přidala na stranu komunistů. Situace mohla pak býti značně vážnou. Demonstranti se však dík houževnatosti vídeňské policie a snad i nepřipravenosti celého revolučního podniku do parlamentu nedostali, a tak skončila celá věc zcela vídeňsky. Celá situace nabyla pojednou takového rázu, že ti, kteří akci počali, nevěděli dobře, co vlastně konkretně chtějí a kde přestati, a vláda, když nebezpečí bez její zásluhy a přes její neschopnost minulo, stala se statečnou a byla přesvědčena, že od počátku nebylo vůbec nebezpečí převratu a jejího svržení. Tvrdí-li někdo, že množství počalo prchati teprve, když se rozlehl planý poplach, že přichází vojsko italské, jest to jen zlomyslnost podrývající důvěru ve vlastní sílu vlády. Věrnost a pevnost policie byla odměněna tím, že se vláda zavázala, že při

demonstracích nebude jí ve zbrani použito. Bude se příště opírati o »Volkswehr«. Jsou to oddaní strážci nynější vlády a republiky, alespoň patrně dle názoru rozhodujících činitelů jejích. Volkswehr vzala také hned celý parlament v ochranu. V noci ze čtvrtka na velký pátek bylo však v parlamentu několik místností vyloupeno; byl tak dobře hlídán členy »Volkswehr«, že tam nikdo jiný nemohl proniknouti. Šťastná vláda, která má tak bdělé strážce, šťastná republika! Druhý den Dr. Renner přijímal slib věrnosti od každého z těchto obránců republiky jednotlivě. Byl po překonaném nebezpečí velmi statečný. Vůbec celá vláda, zejména čtveřice, Seitz, Bauer, Deutsch, Renner tvářila se velmi sebevědomě a velmi nadějně, a s jistotou se vyjadřovala o pevnosti nynějšího pořádku. Zatím se hloučky davu kupily kolem vládních vyhlášek, v nichž se upozorňuje, že anglický vojenský komisař lord Cunningham pohrozil okamžitým zastavením potravinových dodávek Ententy, vznikncu-li nové nepokoje. Nelze z toho však souditi, že by vídeňští sociálně-demokratičtí předáci a členové vlády byli schopni opírati se o autoritu Ententy, jak to činí českoslovenští imperialisté! Také další odvoláváni se vlády na prohlášení francouzského plnomocníka Alizé-a, jímž hrozí zastavením dodávky potravin v případě nepokojů, nesmíme si tak vykládati. Mohl by se dáti svésti k takovému soudu jen ten, kdo by pochyboval o přímočarosti jmenovaných sloupů německo-rakouské sociální demokracie.

Křesťanští sociálové s radostí jen s tiší zatajovanou pozorují vývoj událostí a jsou přesvědčeni, že jejich hodina se blíží. Snad také císař Karel ve Švýcarech jest plna nadějí. Neschopnost a bezradnost dnešní vlády podporuje rozklad německo-rakouské republiky, za nímž již číhá r e a k c e.

Podobně zdá se, že se i v Uhrách chystají události, kterých si ani nemůžeme přáti. Také tam se připravuje reakce, která není vítanější než nynější poměry. Jména, jež stojí za hnutím směřujícím tam k převratu, nejsou a nemohou nám býti o nic milejší než jméno Bela Kuhna a jiných představitelů dnešního režimu v Budapešti. Nemá býti toto hnutí odměněno na náš účet nebo na účet Jihoslovanů? To jest otázka, která se nám vtírá mimoděk, stejně jako otázka, jaká bude cena za to, aby Německé Rakousko bylo odvedeno od spojení s Německem. V tomto směru koná se dnes ve Vídni přímo již licitace o přízeň Německého Rakouska. Již z novinářských zpráv jsme se dočtli o tom, že francouzský

plnomocník Alizé při hostině pořádané Němci v radničním sklepě učinil shromážděným některá prohlášení o zájmech Francie v tom směru a úmyslu vyjíti Německému Rakousku vstříc v některých směrech, nepřipojí-li se k Německu. Při těchto hostinách — zejména druhá byla zvláště skvělá, patrně na důkaz potravinové nouze ve Vídni, — předstihovali se účastníci v tom, že líčili zástupci Francie výhody spojení s Německem v nejrůžovějších barvách pro Německé Rakousko. Činili tak i ti, kteří jsou proti připojení. Zřejmě v úmyslu, aby od Francie vylicitovali co nejvíce, dají-li se pohnouti, aby od Německa upustili. Aby si zajistili to, co snad pouze jako svůj názor pronesl Alizé, dali to rychle do novin. Zdá se však, že Alizé nebyl tím nadšen.

Zástupci dohody předstihují se nyní ve Vídni v ochotě a laskavostech k německorakouské vládě i obyvatelstvu. Starají se jim o potraviny — chléb jest zde mnohem lepší než u nás doma, — o uhlí, o nerušenou a výhodnou dopravu, o uklizení finančních nesnází. Posléze na př. převzali Američané bezplatné stravování třiceti tisíc vídeňských dítek. Co to znamená, dovede si každý představiti. Tradicionální styky diplomatů z povolání počínají opět silně působiti. Naše úloha není a nebude snadná; toho si musíme býti vědomi. Celá vídeňská aristokracie i plutokracie byly zmobilisovány, aby do svých sítí zapřádaly členy zde dlících, cizích misí. Jeden z jejích členů si ulehčil povzdechem, proč měsíc nemá více dnů, aby mohl všem pozváním, která jej z těchto vídeňských kruhů došla, vyhověti. Socialistická většina vlády se pranic neostýchá použíti pomoci tříd stojících od socialismu velmi daleko, má-li býti posloužено německému nacionalismu.

Máme-li na paměti, čím byla Vídeň, čím byl vídeňský lid, a čím zůstal, — jest nám velmi hořko, vidíme-li tuto zvláštní péči o ochranu. Ne snad ze závisti, jest to spíše pocit, že se zde děje něco nespravedlivého. Vždyť duch vídeňského lidu se nezměnil, alespoň podstatně nezměnil válkou. Není možno míti k němu úctu. Při nedělních demonstracích před Lobkovickým palácem, kde úřaduje plnomocník Československé republiky, bylo spíláno i Štefanikovi, který tak tragicky zahynul, a mezi jinými zdvořilostmi, jimiž byl československý lid obmyšlen, opakovalo se nejčastěji slovo »Hochverräter« (velezrádci). Duch rakouský nepominul, i když říše zanikla! A demonstranti byli vedeni kulérovými studenty a důstojníky s velkoněmeckými od-

znaky, tedy dle představ jinde obvyklých, inteligenty! K tomu si představme, že toto město má se po přání vědeckých a uměleckých kruhů vídeňských státi jakýmsi uměleckým a vědeckým ústředím bývalých rakousko-uherských území. Tímto způsobem chtěla by totiž Vídeň pro sebe zachrániti archivalie a umělecké poklady, jež patří větším dílem jiným národům a do Vídně byly zavlečeny teprve, když tyto byly od Habsburků porobeny. Doufejme však pevně, že se úsilí naší delegace v Paříži podaří tyto plány zmařiti, a že takovým střediskem stane se spíše Praha, která také svými dějinami a svým významem kulturním jest k tomu přímo předurčena.

V pondělí 12. května odjela německo-rakouská mírová delegace do Paříže. Vzala s sebou také zástupce t. zv. sporných území jako eksperty pro otázku hranic. Odjela plna naději, že zájem, jaký zejména Francie jeví na tom, aby nedošlo ke spojení Německo-rakouské republiky s Německem, dopomůže jim k významným ústupkům územním na úkor republiky Československé, na úkor Jihoslovanů, zejména v Korutanech i na úkor Italie v jižním Tyrolsku. Všechny stranické spory byly na dobu mírového jednání zastaveny. Naše delegace v Paříži nebude míti asi práci snadnou. Musíme však očekávati, že mírová konference uzná, že oslabení republiky Československé a Jugoslavie nedalo by se vyvážiti snad okamžitým přikloněním se německého Rakouska k státům Ententy. Dříve nebo později zde duch německé jednoty zvítězí, a pak státy sousední (t. j. i naše republika) budou zde jedinými strážci myšlenek, za které v této válce bylo bojováno. Chceme pevně věřiti, že národ československý, jenž v této válce obětoval mnoho, nebude zklamán ve své víře a důvěře ve spravedlivost!

—*er.*

Český nárok na Těšínsko po právu sebeurčení.

Napsal L. Stěhule.

I.

Ve stati uveřejněné v »Národě« č. 11. pokusil jsem se stručně narýsovati tituly práva sebeurčení a vyslovil postulát, že pomocí jich jest určiti také příslušnost i jednotlivých částí národů teritorium ideové tvořících, zejména pak jde-li o území sporná, na která činí nárok po právu sebeurčení národ-stát jiný. Chci po řadě probrati jednotlivá sporná území našeho státu a dokázati použitím stanovených již principů jich příslušnost po právu sebeurčení. Začínám Těšínskem, jehož spornost je tyto dny právě nejaktuálnější.

II.

Ve hlavu titulů sebeurčovacích položil jsem titul ideově historický, záležející v tom, že národ (gens) pojal ze svého ducha ideu všelidství a prováděl ji prostředkem moci státní, kterou za tím účelem povýšil na pravou idejnou moc státní. Národ ten na svém území státním stvořil dějiny světové a stal se národem ideovým (natio). Teritorium, na které národ-idea mocí ideového titulu má nárok sebeurčovací, je teritorium, na kterém světová idea jím zastávaná v době, kdy národem vládla, se rozžila, život dle sebe přeměnila. Je to teritorium idey, teritorium ideové. Teritorium takové tvoří tedy jednotu ideovou, a kam tato jednota dosahuje, resp. v době vlády idey nad národem dosahovala, tam sahá teritoriální právo národu z tohoto titulu sebeurčovacího, který je titulus aeternus národu, takže možno vždy z něho právo to dedukovati.

Pokusíme se určiti, zda Těšínsko je částí takového ideového teritoria českého, zda tvořilo v době reformace, jež je tvůrčím dnem pojetí všelidství v duch národu, ideovou jednotu s teritoriem českým tím, že na něm žila náboženská jakožto světohistorická idea česká, že také tam své sice zvláštní, ale u kořeni identické plody duchovní vytvářela, i že národní život tohoto teritoria i jeho život právní v té době z idey té tam vznikl a se utvářel. Tyto momenty tvoří zajisté znaky našeho důkazu.

J. L. Mikoláš, resp. Prok. Mohyla ve své stati »Těšínsko historické a jazykové« praví na str. 19.: »Husitství jako v celém království vítězilo, nezastavilo se ani před hranicemi knížectví Těšínského.« Hejret praví ve svém spisku »Těšínsko« str. 9: »Byl to postup a vývoj klidný. Lid a zemanstvo s knížetem Václavem II. (1545—1579) oddali se nové víře a bibli. Později kancionál Třanovského a postila Zámerského pronikl od Frýdku přes Těšín k Bílsku a k horalům slezským a uhersko-slovenským i dále do Slovenska. Nezůstal bez vlivu také pobyt Komenského ve Fulneku, v sousední Moravě. Následovavší německá reformace zakořenila se na Těšínsku již jako odnárodňující nástroj.« P. Mohyla uvádí pak str. 21, že poručník knížete Václava Jan z Pernštýna a na Helfenštýně »štědře podporoval víru pod obojí na Těšínsku«. Těšínsko konsolidovalo se tedy s ostatním územím národu českého v originární idei jeho a přijímalo aktivní účast v duchovní tvorbě této. Symbolem této jednoty a spolutvorby o základní idei národu na Těšínsku je postava Jiřího Třanovského, jenž narodil se r. 1591 v Těšíně a působil mezi jiným i v Bílsku. »Zpěvník jeho Cithara Sanctorum byl po Bibli nejvzácnější knihou evangelíkům Těšínským a Slovákům v radosti a žalosti,« praví Hejret (str. 9.), význam její však je nejen místní, nýbrž všeobecný, je to jeden z úhelných kamenů české zbožnosti reformační, jeden z nejsubjektivnějších výrazů jejich v subjektivní periodě kolem r. 1620 panující. V Těšíně narozen dále 1701 Jan Liberda, jedna z nejvýznačnějších postav českého protestantismu v době protireformační, organisator rozptýleného »ukrytého semene« v Čechách i emigrace jeho za hranicemi. Nikdo druhý jako on nedovedl ztělesniti ideu pobělohorského protestantismu, jeho tužby a jeho eschatologii i zachovati tak kontinuitu českého ducha v době nejhroznějšího nátisku duchovního. Také na Těšínsku samém působil Liberda. (Kapras: Těšínsko 14.). Těšínsko tak podstatně přispělo do všeobecné pokladnice

národního ducha českého, bez této spoluúčasti Těšínska stavba české reformace a tedy i českého duchu byla by neúplná, duchovní teritorium národu českého ochuzeno by bylo o podstatnou součást, která vydala ze sebe nepostradatelné pro duchovní celek český plody. Ta okolnost, že v tvůrčí době českého duchu, v době reformační, Těšínsko spolutvořilo dobu tu a to podstatně, základními, osnovnými hodnotami duchovními, t. j. ideovými, a že území jeho bylo tedy nezbytným jevištěm duchu českého, je nejzávažnější materiál pro důkaz, že právem sebeurčení — jež je sebeurčení ideové — sounáleží Těšínsko v základě k duchovnímu masivu českému, a tak jak tento je základem útvaru politickému, sounáleží Těšínsko i k tomuto.

Postavy jako Liberda, Třanovský a současně s ním působící »druhý Třanovský« nazývaný Jiří Joannides Frýdecký na tak malém teritoriu vzniklé, svědčí o intensitě náboženského života na Těšínsku i intensitě identity jeho duchovní s ostatním územím českým, ano československým. Žal, že brožury o Těšínsku vydané tento moment nerozvádějí. Měly by k této, důvodově rozhodující době, býti získány další doklady duchovní soužití Těšínska s Čechami konkretně znázorňující.

V důsledku této spolutvorby i identity idejné účastnilo se Těšínsko i revoluce z r. 1618 i následků jeho. Mikoláš resp. Mohyla praví str. 19: »Slezáci bojovali též do posledního na Bílé Hoře a statečně snášeli všecky důsledky a následky bitvy této.« Hejret praví str. 10.: »Za katolické protireformace v druhé polovici 17. století protestanté těšínští tajně se scházeli k bohoslužbám nebo utíkali na uherské Slovensko, zvláště do Čače, takže vojsko střežilo jablunkovský průsmyk. Misionáři katolicko-jesuitští stihali i v bytech evangelíky, konfiskovali jim »kacířské« knihy a násilně obraceli na katolickou víru luterány. Kdo chtěl míti pokoj, musil odpřísáhnout víru svých otců. R. 1668 zůstali v Těšíně již jen tři protestanté měšťané. Jedině v pohorských obvodech tvrdošíjně setrvali na své víře. Četní obyvatelé těšínští se raději vystěhovali ze země, až do Lužice.« Kapras str. 13. uvádí, že Kryštof Bernhart Skrbenský na Šenově kol 1680 přepsal řadu českých náboženských traktátů. Jak se žilo na Těšínsku ještě v prvé polovici XVIII. věku duchem i slovem české Reformace, jak česká protestantská šlechta píše ještě tehdá ve stilu Budovcově a Harantově, o tom podal plastický obraz Dr. Herben ve stati vyšlé v Besedách Času tuším k jubileu Altrauštetského míru

nebo Těšínského gymnasia asi v l. 1910—12. Tedy stále kontinuita s českou reformací. Souvislost tato objevuje se ještě u věku XIX., kdy r. 1848 objevuje se mezi protestanty i katolíky těšínskými náboženské hnutí českobratrské, kdy svědomí českobratrské »bylo tak veliké, že lid žádal seskupení se v „sbory českobratrské Beránkovy víry".« (Mikoláš-Šajavský str. 3.) »V lidu totiž žily ještě živě českobratrské tradice« (ibid.), jež »živeny byly českobratrskými knihami.«[1] »Po roce 1848 rozmohly se takových »Českých bratrů« celé malé houfce. Kde polský farář zaváděl polštinu, vznikali »Čeští bratři a Sestry víry Beránkovy«. Vypovídali poslušnost polským protestantským farářům, vyhýbali se kostelům, ale shromažďovali se ve svých »sborech« čili soukromých shromážděních po domech. A vedle protestantů začali tak ještě daleko četněji činiti katolíci. Zejména na Frýdecku vystoupilo několik set duší z římsko-katolických farností, tvoříce s protestanty — českobratrské sbory.« Ještě po r. 1865 bránili si oproti polským farářům svou »bibličtinu« (str. 4). Až po nejnovější dobu tedy vědomí duchovní identity s celkem českým, vědomí duchovní součásti s ním a spolutvorbu o něm.

Tak jak česká Reformace hned s původu českou moc státní vzala ve své služby a naplnila státní formy a funkce české svým životem, takže idea česká našla i výraz právní, tak i na Těšínsku shledávám spolu s náboženským převratem i převrat politický a národní. Kapras praví str. 7: »Těšínsko stalo se po válkách husitských nejen územím českého jazyka, nýbrž i součástí oblasti české kultury.« Těšínsko (viz Kapras 6) spojeno jsouc s Čechami od 1291 svazkem, jenž by dnes nazývati se mohl vojenskou konvencí, od r. 1327 tvoříc české feudum oblatum, od 1348 a 1355 pak jsouc přesně státoprávně inkorporováno státu českému jako feudum Coronae Regni Bohemiae, recipuje právě z dob husitských veškerá zřízení a práva česká, což završuje se r. 1573 vydáním Zřízení Zemského pro knížectví Těšínské, jež pod názvem »Práva a zřízení knížectví Těšínského« vydáno r. 1592 tiskem. Tak naplněn státoprávní poměr Těšínska ke koruně české právním obsahem odpovídajícím právní idei, kterou jako důsledkem své idey historicko-náboženské žil celý národ

[1] Již zdůrazněním názvu »víry Beránkovy«, symbolu to všech pobělohorských zvláštností české zbožnosti protestantské, znamená živou duchovní jednotu protestantismu na Těšínsku s celkem ducha reformačního a tím i českého vůbec.

český a to nejen v právu veřejném, nýbrž i soukromém a provedena identita českého ducha na území Těšínském také v oboru právním, nejpřesnějším to indeksu vědomí národního. Vědomí této státoprávní identity Těšínska s celkem koruny české potrvalo pak nepřetržitě až na dobu nejnovější. To shledáváme zejména v případě nápadu léna na českou korunu r. 1653 (vymření Piastovců Těšínských), kdy král. úřad Vratislavský oznamuje stavům knížectví Těšínského, že země tato náleží bezprostředně koruně České (Mikol. Mohyla 23.) a kdy stavové čeští bděli nad celistvostí koruny (Kapr. 8.). K zamýšlené zástavě Těšínska 1689 vyžádán souhlas českého sněmu. R. 1722, 1766, 1822, 1858 uděleno Těšínsko jako léno netoliko od krále, nýbrž i od koruny České, jíž vyhrazen i zpětný nápad. Rovněž když Bílsko povýšeno 1752 na knížectví, udíleno je jako léno české. Zápis o lénech Těšínských veden od 1828 u českých dvorských desk. V desideriích stavů Slezských 1790 praví se, že »vévodství Slezské jest zemí koruny České.« V korunovačním ceremonielu z r. 1792 uvádí se Slezsko v počtu »zemí král. Českému inkorporovaných«. Rovněž ve formuli holdovací uvádí se Slezsko. »Ve velkém znaku zemí Habsburských 1806 jsou české znaky pohromadě v pravém horním poli, tak že jest tam vedle znaku slezského ještě také znak těšínský zvláště a podobně při úpravě 1836 znak král. Českého a zemí ke koruně té přivtělených.« (Kapras 8, 9.). V revolučním r. 1848 byl sice již stavovský sněm slezský proti připojení Slezska k obnovenému státu českému, poněvadž však jsou to stavové již duchu a vůli národu odcizení a jsme v době té již na půdě revoluční, není tento projev výrazem vůle národu, nýbrž rozhodnými jsou projevy národu samého, jenž sám za sebe již vystupuje. Tu jest to první schůze v Svatováclavských lázních v Praze, jež žádá spojení všech zemí českých. Rovněž Češi na Těšínsku státoprávní vědomí to tehdá projevili (provolání Těšínské z 23. března [Kapr. 9.]); ano i Poláci uznávali státoprávní sounáležitost Těšínska s korunou Českou. Tito ještě r. 1866, jak svědčí jich časopis Těšínský Swiazdka; rovněž r. 1898 polští poslanci na sněmu Slezském, Michejda i Swiězy (Kapras 10.).

Náboženská revoluce byvši samostatně prožita na Těšínsku jako přerod národního ducha přivedla v zápětí také počeštění veškeré správy veřejné i soukromoprávního obchodu vůbec. Kapras praví (str. 12): »V starší době užívalo se také na Těšínsku latiny. S kolonisací přišla němčina ... že nepohltilo němectví také

Těšínsko, to jest pouze výsledkem národní ekspanse české v dobách válek husitských, kdy celé Horní Slezsko a s ním i Těšínsko přijalo českou úřední řeč.« Kapras uvádí, že »od sedmdesátých let XV. věku stává se čeština na Těšínsku řečí výhradnou. Od té doby knížata vydávala jen české listy a králové čeští psali na Těšínsko jen česky. I Matyáš Korvín, když ve Slezsku vládl, zásadu tu zachovával... Způsob ten v XVI. století utvrzen a ve zřízeních zemských 1573 a 1592 slavnostně uzákoněn.« Kapras uvádí, že knihy zemského soudu těšínského, jsou po celé XVI. a XVII. století psány česky a stejně že tomu i v matrikách kanceláře knížecí či knihách zámeckých (na způsob našich knih pozemkových). V té době stává se jazyk český úředním jazykem měst, především Těšína, kde před tím převládal německý živel. Rovněž tak ve Frýdku, Fryštátě, Bohumíně, Jablunkově, Strumni (zde již od jejího založení 1452), ano v létech 1475—1560, t. j. do přijetí reformace Lutherovy, i v Bílsku. V městech stal se jazyk český též úředním jazykem Čechů. Také »sněm knížectví Těšínského jedná jen v českém jazyku«. (Mik. Šajavský str. 1.).

»Na českém úřadování nezměnila na Těšínsku ničeho ani katastrofa bělohorská. Stará Piastovská knížata zůstávala i na dále Čechy« . . . »Poměry se změnily teprve, když knížectví po r. 1653 stalo se bezprostředním a rokem 1722 dostalo se do rukou vévodů Lotrinských. Tehdy Ferdinand IV. i Leopold I. začali vydávati do Těšínska německá privilegia, ačkoliv ustanovení o výhradnosti českého jazyka i se zřízením zemským roku 1639 a 1653 slavně stvrzeno. Také v knížecí kanceláři, zvláště v komorní správě, začala se němčina vzmáhati, a pro potřebu tohoto úřednictva pořízeny i německé překlady hlavních privilegií zemských. Šlechta však byla i nadále česká, nejen podle jména, nýbrž i smýšlením a psala česky... Proto ve styku se stavy i knížecí kancelář musila užívati češtiny. České jsou tedy knihy zemského soudu i protokol zámeckých roků, české i knihy zámkové. Protože však pouze poslední zachovaly se v nepřetržité řadě, můžeme pouze v nich sledovati, jak v XVIII. století zvolna vnikala do nich němčina. První německý zápis jest z roku 1731, avšak až do doby Marie Terezie jest patrna veliká česká převaha. V městech udržela se čeština beze změny v Skočově, Strumeni, Frýdku, Jablunkově a Bohumíně. Bílsko úřadovalo německy. Těšínské úřadování bylo tehdy úplně české jak ve správě městské, tak ve všech Češích.« Gruntovní registra pro vsi Těšínské jsou pro

celou zemi jak v XVII. tak i v XVIII. století veskrze česká, stejně na západě jako na východě, na severu i jihu země« (Kapras 14.), což svědčí tomu, že »češtiny užívala patrimoniální správa ve styku s venkovským lidem na celém Těšínsku až do první polovice 19. století.« (Hejret 8.) Kapras (str. 15.) uvádí jmenovitě řadu vesnic na samém východu a jihovýchodu Těšínska, kde jako ku př. v Brenné a Javořince registra ta jsou česká.

Všechen tento právní dosah náboženské revoluce české možno shrnouti jak vyslovuje Mik. Šajavský (str. 1.): »Od husitských dob nese knížetství Těšínské ráz výlučně český. Tento český charakter nese Těšínsko až do dob císaře Josefa II., ba ještě dále.« »Čeština se tak vžila během staletí na Těšínsku, že nezpomohly germanisační pokusy od josefinských dob. Za roboty musily vrchnosti česky jednat se starosty, soudy a správa komorní vyhotovovala listiny v češtině. Když r. 1848 přislíbila vláda Polákům ústupek v úřadech, nezměnil se stav, soudy zavedly opět češtinu, říkajíce, že polština není mluvou slezskou.« (Hejr. 8.).

S tímto uvědoměním náboženským i politickým ruka v ruce jde uvědomění národní a jednota národní Těšínska s celým národem českým. »Knížecí dvůr hlásí se k Čechům, šlechta, měšťanstvo rovněž, stejně i lid,« praví Mik.-Mohyla o době reformační. »Z této doby, kdy česká kultura rozkvetla nejkrásněji a česká reformace šířila se celým královstvím, i národní uvědomění jak mezi šlechtou, tak lidem obecným se šířilo a zbavovalo cizího nátěru.« (Mogila 19.). »Na Těšínsku však také cítili se Čechy, jak ukazuje podíl jich na literatuře české,« praví Kapras (str. 13.) a vypočítává řadu protestantských (Frýdecký, Třanovský, Skočovský, Liberda) a katolických (Šíp, Kohut, Šeršník) spisovatelů na Těšínsku se rodivších, jakož i teologická díla česká, jež na Těšínsku vznikla (str. 14.). Vědomí toto udrželo se zvláště v náboženských obcích protestantských, což se ukázalo při zavádění polštiny v agendu, kázání a zpěv. Tu vzplanulo naposled vědomí české jednoty duchovní na bibli založené. Toto vědomí české jednoty duchovní bylo rozprostraněno po celém t. j. i východním Těšínsku, netoliko v nynější české části jeho. Protestantský časopis Ročník z r. 1850 praví: »Bratři naši evangelického vyznání a i v cís. Slezsku, kteří slovanským jazykem mluví, jsou potomci Husitů, Českých a Moravských

Bratří; kteří jsou jazyka německého, od pozdějších protestantu Aug. a Helv. vyznání pocházejí.« (Hejr. 10.) Bylo tedy okolo 1848 vědomí, že na celém Těšínsku slovansky mluvící protestanté mají svůj původ z české reformace. Ještě r. 1862 píše Jan Sliwka, učitel na evang. škole v Těšíně: »Hus nasz początek« (Hejr. 15.). Když pak po r. 1860, české zbory popolšťovány, byli polští faráři nuceni ponechati někde i české kancionály jako na Návsi u Jablunkova, kde »ještě v létech 1890 užívali českého kancionálu« a ve Visle (vých. Těš.), kde »do nedávna při pohřbech starší lidé ještě zpívali z českého kancionálu« (Hejr. 16), aneb ponechati aspoň české nápěvy a toliko tekst přeměniti v polský (Hejr. 15.). Ale ani takového nechtěli přijímati, jako v Bludovicích (Hejr. 16.). Teprve mladé pokolení popolštěno, jako v Šenově, Ratimovské (Hejr. 16.). V kom. Lhotce kancionál Třanovského udržel se do 1886, v Třanovicích žádal lid jeho opětné zavedení. V Těvlicku u Těšína »škola a kostel popolštěny, lid však mluví dosud „moravsky"«. (Hejr. 41.). »Dosud staří lidé mají staré české kancionály a rádi jich užívají, tak na Visle i na Karvínsku a říkají staří evangelíci, že v československé republice opět oživnou a »po našemu« se bude dále mluvit a zpívat.« (Hejr. 41.). »V dolní Javoři u Bílska až do let 1870 »moravsky« mluvil kněz k lidu v kostele.« (Hejr. 41.). »V Čechovicích na Bílsku zněla v kostele a ve škole ještě před 35 lety čeština.« (Hejr. 41.). O Skočově píše Matěj Procházka r. 1861, že »tam a okolo Skočova zhusta ještě zaznívá vedle polštiny též moravština.« (Hejr. 43.). V Jablunkově lid zpíval ještě 1890 v kostele česky. (Hejr. 45.).

Polský publicist, Jarosz praví: »Ludnośc wiejska na Šląsku cieszyńskim nie czuję sią polską. (Hejr. 44.). »Polští Slezáci nebyli si vědomi, že jsou Poláky. A haličtí Poláci neuznávali jich za Poláky. Polák Svimm praví: »Na Šląsku nie są Polacy« (Hejr. 11.). Dle Stahlmacha ještě v šedesátých létech říkala polská inteligence: »Nam na Šląsku nie zależy (Hejr. 14.). Lid četl jen českomoravské kalendáře do let 1860. Poláci neměli svých. Kalendářů polských z Haliče nekupovali, bylo jim to z ruky, jazykově namnoze odchylné, evangelikům nábožensky protichůdné« (Hejr. 13.). V r. 1848 vzdělanější občané říkali si »Slované«, slovo Polák bylo urážkou pro Slezáka. Také slovo »Čech« bylo neobvyklé, říkali si naši — Moravci a řeč — píseň atd. nazývali »moravskou« na Těšínsku. A mluvili »po našemu«, jak se dosud říká (Hejr.

13., 14.). Neobvyklým slovo »Čech« na Těšínsku stalo se teprve v době novější, od doby císaře Josefa II., kdy nastala úsilná germanisace i na Těšínsku (Šajavský 1.) a kdy Těšínsko spojeno administrativně s Moravou (Kapras 8.). Název »Moravci« substituuje tedy toliko název »Čech« a znamená pro obyvatele Těšínska ideově a politicky totéž co Čech. Polský spisovatel Fr. Popiolek praví: Można powiedzieć z całą świadomością, że ruchu literackiego polskiego przed drugą połową 19. wieku na Śląsku austryackiem nie było.« (Hejr. 14.). »Literatury polské tu v podstatě nebylo. Londzin nenašel z doby před r. 1848 při pilném hledání ani 20 knih polských na Těšínsku vvšlých. Polsky se vyučovalo jen na několika evangelických školách na hranicích Haliče. V kostele se neužívalo polštiny nikde. Tu a tam v dědinných registrech najdeme v českých zápisech polonizmy« (Kapras 15.). Ani Polácí nepopírají, že v 16., 17. a 18. století až do r. 1848 na obecných školách na Těšínsku vyučovalo se česky« (Hejr. 22.). »Katolické školy mimo těšínskou a bilskou jsou — mluví se tu o době germanisační od Josefa II. — utrakvistické, tak že vedle němčiny se napořád učí také »moravsky«, tedy česky. Evangelické školy mimo několik málo na pomezí haličském jsou české«. (Kapras 14.). »České školy před 1848 byly v osadách až za Vislou, ba někde až u hranic osvětimských.« (Šajavský 2.). »R. 1843 mělo Těšínsko 128 škol: z nich jen 17 německých, 84 českých a 27 smíšených (Hejr. 23.). — To vše tvoří systém, t. j. totalitu a kontinuitu materiálu pro argumentaci národním vědomím českým na Těšínsku jako důsledkem proniknutí české idey na území toto a jeho touto ideou politického zformování. Dle zprávy o visitaci kostelů na Těšínsku, kterou vykonal r. 1688 opolský archidiakon Stephetius, kázalo se moravsky mezi středním tokem Olzy a horním tokem Stonadky (Hejr. 42.) To jest důkaz historické kontinuity panství českého jazyka na středním a tedy i východním Těšínsku z dob reformačních přes protireformaci až do let sedmdesátých. (Dokončení.)

Vnitřní vývoj Ruska od smrti Alexandra II. do revoluce r. 1917.[1]

Napsal Dr. Jaroslav Bidlo.

Poslední desítiletí vlády Alexandra II. vyplněno jest napjatým a bezohledným zápasem vlády se silným a široce rozvětveným hnutím revolučním, které si postavilo cíl provésti v Rusku sociální převrat ve smyslu socialistických snah Karla Marxe a jiných teoretiků jeho směru. Značná část ruské inteligence sympatisovala s tímto hnutím a více méně je podporovala. To mělo ten účinek, že cář a jeho okolí uznali za potřebné získati vyšší kruhy obyvatelstva k součinnosti s vládou a jmenovitě k účastenství v zákonodárství. Za tím účelem povolal cář Alexandr II. 18. srpna 1880 za ministra vnitra hraběte Lorise-Melikova, který zároveň s různými kroky směřujícími k udušení hnutí revolučního měl připravovati přiměřené reformy. Podle návrhu Lorise-Melikova, který cář podepsal tři hodiny před svou násilnou smrtí, mělo se vyjíti vstříc konstitučním požadavkům představitelů místní samosprávy, r. 1864 zavedené, čili členům (poslancům) zemstev (tolik asi, co naše zemské sněmy a zemské výbory a okresní zastupitelstva), jimiž byli valnou většinou šlechtičtí statkáři, tím, že z nich, ze zástupců měst a ze zástupců vlády měla býti utvořena komise k sestavování nevy-

[1] Článek tento jest (poněkud rozšířená) závěrečná přednáška kursu o dějinách ruských, který spisovatel měl v Husově škole Svazu osvětového od 3. října do 19. prosince 1918. Jest to příspěvek ku poznání příčin ruské revoluce, která monarchické, autokratické Rusko proměnila v republiku, v níž se posléze vlády uchopila nejkrajnější strana socialistická, bolševici. Spisovatel jest sobě sice dobře vědom, že na základě nedostatečných a kusých zpráv, které o událostech ruských z doby světové války k nám došly, není možno úplně a všestranně pochopiti příčiny tohoto převratu, má však za to, že nebude zbytečno projeviti o tom své mínění, které si utvořil hlavně na základě svých dřívějších studií o dějinách ruských, konaných jmenovitě za účelem sepsání svých »Dějin Ruska v XIX. století«, jež vyšly ve »Světové knihovně« č. 601—603 a 655—657 (1907 a 1908).

hnutelných zákonů. Členové těchto komisí měli býti jmenováni vládou, ne voleni od obyvatelstva. Ale tato t. zv. konstituce Lorise-Melikova nevešla nikdy v život, poněvadž syn a nástupce zavražděného Alexandra II. († 13. března 1881), Alexandr III. zavrhl směr Lorise-Melikova a k radě svého někdejšího učitele Konstantina Pobědonosceva, teď Oberprokuratora sv. synody, rozhodl pro politiku silné ruky, potlačující bezohledně nejen proudy revoluční, nýbrž i liberální a demokratické.

Vláda nedotazujíc se obyvatelstva na jeho mínění a nepřibírajíc ho k součinnosti, dělala jen to, co sama uznávala za potřebné pouze za pomoci byrokracie, opatřované podle potřeby zesílenou nebo výjimečnou pravomocí. Nevylučujíc zásadně oprav povahy demokratické a pokrokové, pokud jich bylo potřebí k udržení vnější moci a vážnosti státu, měla na zřeteli především zesílení a utužení panovnického absolutismu čili samoděržaví, jmenovitě pak obnovení nebo aspoň udržení jeho posvátné vážnosti v těch vrstvách obyvatelstva, kde dosud revoluční agitací nebyla otřesena. To znamenalo ovšem zesílení a utužení převahy byrokracie nebo činovnictva ve státě, třeba že cář sám osobně chtěl o všem vědět, všecko kontrolovati, všude zasahovati a o všem rozhodovati. Alexandr III. chtěl, jak patrno, na Rusi vládnouti na způsob osvícených západoevropských absolutistů z 2. polovice století 18. nebo spíše ještě na způsob bachovského absolutismu rakouského, jenž po zdolané revoluci r. 1848 staré feudální Rakousko proměňoval rychle ve stát s moderním ústrojím, novějícím z části požadavkům demokratickým.

Na rozdíl od absolutismu dřívějších ruských panovníků, absolutism Alexandra III. pociťoval potřebu opírati se o sympatie národa. Svědčí to o značné obratnosti a prozíravosti jeho rádců, že dovedli spostřehnouti náladu národ ovládající a využitkovati ji pro účele vlády. Učitel nového cáře Konstantin Pobědonoscev, který jej vychoval mnohem národněji než byli vychováni jeho předchůdcové, dovedl jej přiměti, aby snahy a cíle vlády sloučil těsně s proudem ruského nacionalismu, který právě nedlouho před nastolením Alexandra III. prožíval největší svůj rozkvět. Ruský nacionalism jest téhož romantického původu jako nacionalism západoevropský, ale stísněné poměry politické a hospodářské byly příčinou, že se dlouho nemohl náležitě rozvinouti. Po válce krymské rozproudil se stejně jako jiné proudy sociálněpolitické a nabyl zvláštní posily polským povstáním z r. 1863,

které ruské národní vědomí a ješitnost velice pobouřilo. Neobyčejného vzedmutí dosáhly vlny ruského nacionalismu před válkou rusko-tureckou z r. 1877, kdy se projevil v typické formě pravoslavných sympatií ruského obyvatelstva pro slovanské i neslovanské souvěrce balkánské. Pod vlivem tohoto a národního proudu ruská společnost a inteligence, která dosud více méně lhostejně přihlížela ku podmaňovacím snahám ruského státu, uvědomila si znenáhla a jmenovitě v době Alexandrově, že ruský stát jest dílo ruského národa, a že jeho dílo národní má všude a ve všem takovým se jeviti, jmenovitě pak ve svém nejvyšším představiteli, v jeho okolí, rádcích, zmocněncích a ve všech svých součástech, ve všech zemích k říši ruské náležících. Těmto myšlenkám, představám a snahám vycházel také vstříc Alexandr III. a přední jeho rádcové, provádějíce heslo »Rusko Rusům«. Cářský manifest z 11. května 1881 prohlásil za základ nové vlády vedle samoděržaví a pravoslaví těsný spolek cáře s národem a Alexandr III. řídě se podle toho, stal se nejnárodnějším ruským panovníkem z celé své dynastie, založené Němcem, Petrem III. holštýnsko-gottorpským. Tento národní směr a nátěr vlády Alexandra III. přispěl nejvíce k tomu, že Rusko šťastně překonalo nebezpečnou krisi revoluční po smrti Alexandra II., že »elektrický proud nihilismu sveden byl do národního drátu«.

Národní směr vlády Alexandrovy jevil se mimo jiné zvláště tím, že z předních vlivných míst, jmenovitě ze dvora císařského odstraňováni byli cizinci, hlavně Němci. Jinak projevoval se snahou dopomoci ruskému živlu k vlivu co největšímu a k upevnění jeho převahy v jinojazyčných krajinách říše ruské. To dělo se především v království polském a na Litvě. V Polsku neblaze proslul zvláště generální gubernátor Gurko svým porušťovacím úsilím a bezohledným pronásledováním národních snah polských, jakož i tlakem, vykonávaným na církev katolickou, jakožto polskou. Na Litvě prováděny zejména přísně zákony, zabraňující Polákům nabývati půdy; užívání jazyka polského ve veřejnosti (na př. na poště a železnicích) bylo stíháno jako politický zločin. Také Finsko, které od r. 1809 bylo s Ruskem spojeno pouze personální unií, vláda ruská se snažila (od r. 1890) těsněji přičleniti k Rusku a začala tam zaváděti ruské úřady (poštovní). V t. zv. baltických provinciích, kde dosud měla převahu němčina, jakožto jazyk obyvatelstva nejzámožnějšího a

kulturně nejpokročilejšího (velkostatkářů, průmyslníků a měšťanů), zaváděna ruština jako jazyk úřední a vyučovací. Německá universita v Dorpatě poruštěna a město samo přezváno Jurevem. Porušťovací snahy vlády ruské uplatňovaly se i v Kavkazsku proti Gruzincům a zvláště proti Arménům.

Ostře bylo postupováno též proti Malorusům čili Ukrajincům. V této věci vláda Alexandra III. nezačínala nic nového, neboť pronásledování Ukrajinců pro jejich snahy zjednati svému mateřskému jazyku náležitou platnost ve veřejném životě prováděla už vláda Alexandra II. Ale i tato už jen pokračovala v tom, co bylo dávnou snahou vlády ruské, aby Ukrajinci úplně splynuli s Velikorusy. Již Petr Veliký nařídil maloruskému duchovenstvu, aby mši čtlo s velikoruským přízvukem. Samostatné postavení Malé Rusi, smluvené mezi kozáky a cářem moskevským r. 1653, zrušeno r. 1722 a r. 1783 zavedeno nevolnictví, dosud tam neobvyklé. Za vlády Alexandra II. Ukrajinci byli podezříváni, že jsou ve spojení s polským povstáním z r. 1863. Ministr vnitra Valuev postaviv se na stanovisko, že ukrajinské národnosti nikdy nebylo, není a býti nemůže, potlačoval literaturu ukrajinskou tak, že dovoloval tisknouti pouze spisy beletristické, populárně-vědecké a náboženské — a to jen na základě dorozumění ministerstva vnitra s jinými úřady. Na základě udání Michala Juzefoviče, předsedy kijevské archeografické komise, že hnutí ukrajinské jest dílo rakousko-polské intriky, ohrožující celistvost ruského státu, bylo r. 1876 vydáno velmi přísné nařízení (»zákon Juzefovičův«), jímž se zapovídalo přivážeti ukrajinské spisy z ciziny, omezovalo se vydávání ukrajinské literatury v Rusku na historické památky a beletristiku, zakazovalo se užívati jazyka ukrajinského na divadle, při veřejných přednáškách a tisknouti maloruské texty pod hudebními notami. Provádění nařízení bylo spojeno se šikanami censury, jež nezřídka si dovolovala libovolné zostřování jeho.

Poněvadž veliká část Ukrajinců náležela k církvi uniatské, t. j. k církvi, která podržujíc vnější řády a povahu církve pravoslavné, uznávala od konce 16. století papeže za svou nejvyšší hlavu, a poněvadž tato církev uniatská tudíž byla jakousi národní církví maloruskou, proto vláda ruská snažila se přiměti uniatské biskupy a duchovenstvo, aby se sjednotili opět s církví pravoslavnou, a když to nešlo všude po dobrém, užívala násilí.

To se začalo již po druhém rozdělení Polska (r. 1793). R. 1839 k nátlaku vlády ruské synoda polská prohlásila úplné odstranění církve uniatské, načež následovalo kruté pronásledování těch, kdo nechtěli se připojiti k církvi pravoslavné. Pronásledováním tímto zasaženi byli i Bělorusové, kteří také z veliké části náleželi k církvi uniatské. Potlačení církve uniatské na Bílé Rusi znamenalo též potlačování běloruského jazyka, ponévadž tento byl z veliké části jazykem církve a duchovenstva na Bílé Rusi. Místo běloruštiny zavedena velkoruština.

Náboženské pronásledování zasahovalo ode dávna již i četné ruské sekty, jejichž vývoj souvisí s rozkolem v církvi ruské v polovici 17. století nastavším. V době Alexandra III. bylo zesíleno podle zásady »samoděržaví, pravoslaví a národnost« — v říši ruské jedním neomezeným panovníkem ovládané, měla zavládnouti jen jedna víra a jeden národ.

Značné pronásledování bylo trpěti též Židům, kteří se ze zemí polských byli silně rozšířili do vlastní Rusi, zvláště za vlády Alexandra II., která prováděla s nimi jakousi asimilační politiku a dovolovala jim usazovati se na Rusi a najímati průmyslové závody a zvláště mlýny. Vláda Alexandra III. hovíc asi národnímu proudu, projevivšímu se r. 1881 násilnostmi lidu (pogromy) na Židech, nařídila jim r. 1882 a 1884 vrátiti se do svých rodišť, což znamenalo pro většinu z nich zničení jejich hmotného postavení. Zákony v následujících letech (1886—1892) vydanými Židé (počtem asi 5 milionů obyvatelstva) vůbec postaveni byli z veliké části mimo zákon, a jejich občanská práva silně omezena, vstup do služby státní a veřejné vůbec zakázán.

Všecky tyto a podobné národní činy vlády ruské byly většinou obyvatelstva ruského, jmenovitě pak inteligencí přijímány s uspokojením, takže vláda požívala v celku značné jeho důvěry. Proto také neobjevoval se dlouho nesouhlas nebo odpor proti zpátečnickým opatřením jejím, jimiž reformy Alexandra II. namnoze byly zhoršovány v duchu protidemokratickém a ve směru hovícím snahám šlechty a byrokracie.

Zpátečnické kroky vlády ruské týkaly se především školství. Universitv (vlivem publicisty Katkova, který dovozoval, že profesoři studenty kazí) zbaveny r. 1884 své samosprávy, takže od té doby akademické hodnostáře (rektora a děkany) a profesory jmenovala vláda. Pomocí inspektorů podřízených guberniálním

kurátorům podrobeny přísnému vládnímu dozoru, takže ani studenti, ani profesoři nemohli se svobodně téměř ani hnouti. Jak v universitách, tak i v nižších školách snižována stále více úroveň vzdělání, omezován počet studujících a zamezováno studium nemajetných. Některé profesury (na př. všeobecného státního práva) byly vůbec zrušeny, jiným vláda předpisovala program a rozsah jejich oboru. Profesoru státního práva ruského se nařizovalo »dívati se na svět očima ruského lidu«. Řada profesorů propuštěna pro jejich »nebezpečnost státu« nebo vůbec bez udání důvodů. Ve školství nižším jako protiváha světských škol zemských zaváděny školy církevní.

Poněvadž neutěšené hmotné poměry lidu selského čím dále, tím více obracely k sobě pozornost vlády, provedla tato sice v jeho prospěch několik nových oprav a opatření, ale na kořen zla sáhnouti nechtěla nebo se neodvážila. Zrušila selskou daň z hlavy připomínající nevolnictví, vydala zákon, že sedláci jsou povinni si vykoupiti své pozemky od vrchností (neboť podle zákona z r. 1861 výkup byl dobrovolný a mnozí nevzdělaní sedláci věci nerozumějíce, dobrodiní tohoto zákona nepoužívali) a snížila platy výkupné, založila selskou banku, jež měla půjčkami podporovati zlepšení hmotných poměrů sedláků, podporovala a organisovala hromadnou kolonisaci Sibiře, aby sedlákům zjednala více potřebné půdy, ale všecko to sedlákům valně neprospívalo, poněvadž se nedotýkalo hlavních příčin jejich neutěšeného a čím dále tím více se zhoršujícího stavu. Základní příčinou selské bídy byl nedostatek půdy a zvláště daňové přetížení, neboť selská reforma z r. 1861 tolik oslavovaná na Rusi i mimo Rus, neposkytla sedlákům tolik půdy, kolik jí skutečně potřebovali, poněvadž vláda hleděla vyhověti přání šlechtického statkářstva, aby sedláci byli nuceni u něho pracovati jako dříve. Mimo to šlechta a statkáři vůbec dali si velmi draze zaplatiti půdu sedlákům odstoupenou. K velikým výkupným platům (na 49½ let rozpočteným) družily se rostoucí státní daně a rozličné jiné dávky, neboť vláda skoro celé státní hospodářství založila na platech, které sedláci byli povinni platiti. Ale vedle daní státních spočívala na sedlácích tíha daní samosprávných, jmenovitě samosprávy zemské a vlastní selské; zejména tato poslední stávala se čím dále tím obtížnější, poněvadž se brzy proměnila vlastně v nižší instanci státní správy, která vládu nic nestála, ale sedlákům pohlcovala asi 70% samosprávných výloh.

Nízká úroveň vzdělání byla příčinou, že sedláci setrvávali při starém, málo výnosném způsobu vzdělávání půdy. Obcové vlastnictví pozemků, jejich občasné rozdělování mezi jednotlivce a nebezpečí, že dočasný držitel při novém dělení ztratí kapitál i práci, který by věnoval na zlepšení svých pozemků — nemohlo zajisté podporovati snahy o zdokonalování zemědělství a hospodaření. Ručení selských obcí (»u mirů«) za správné odvádění daní ztěžovalo sedlákům svobodnou volbu zaměstnání výnosnějšího. Sibiřská kolonisace brzy vyčerpala půdu příhodnou k zemědělství, když sedlák neznaje umělého zúrodňování, ku provádění svého zemědělství potřeboval příliš velikého množství půdy. Z prostředků, jimiž si sedláci pomáhali, byla jednak zemědělská práce na pozemcích statkářů, jednak najímání statkářských pozemků, jednak výdělek z průmyslových závodů, ale vše to nestačilo. Práce u statkářů a v továrnách byla v celku špatně placena, a cena najímané půdy silně stoupala následkem veliké poptávky. Největší část všeho selského výdělku pohlcovaly veřejné daně a platy, a výnosnost půdy nestoupala se vzrůstem obyvatelstva. Hlavním prostředkem, jímž sedláci si pomáhali k penězům potřebným na daně, byl prodej obilí, které, čím více ho sedláci nabízeli, tím více klesalo v ceně. Sedláci tudíž byli nuceni prodávati čím dále, tím více i svůj dobytek, k vzdělávání půdy potřebný. To mělo za následek úpadek úrodnosti a plodnosti půdy, takže, když ještě přírodní příčiny k tomu přistoupily, vznikla r. 1891 na Rusi všeobecná neúroda a veliký hlad během r. 1891—2, což v následujících letech, zvláště však od počátku 20. století se stalo pravidelným zjevem. Mimo to veliká část sedláků upadla v hospodářskou závislost na šlechtických statkářích, u nichž se musela zadlužiti a stala se jejich zemědělskými dělníky. Také obcové vlastnictví selské půdy, které reforma z r. 1861 zachovala (mimo jiné i proto, že rozdělení pozemků mezi jednotlivé sedláky by bylo vyžadovalo ohromnou práci), jevilo se škodlivým zvláště proto, že zcizitelnost selské půdy jen sedlákům činí její stavovskost snižovala její cenu. Mimo to ti sedláci, jimž obec dovolila hledati si jinde výdělek (v průmyslu), byli pořád ještě pokládáni za její členy a byli povinni platiti k daním příspěvky, které jim obce vyměřovaly značně vysoko. Příslušnost k obcím překážela vůbec značně rozvoji samostatných živností těch příslušníků, kteří se buď k zemědělství nehodili nebo toužili po jiném zaměstnání.

V celku a v podstatě selská reforma z r. 1861 nic nezměnila

v postavení sedláků, neboť platy, které dříve sedláci platili svým vrchnostem (obrok), zůstaly v podobě platů výkupných a nájemného z panských pozemků, a robota v podobě nájemné dělnické práce sedláků na pozemcích statkářů, jmenovitě šlechty.

Ač vady a nesnáze selského zemědělství a selského stavu vůbec se stávaly čím dále tím patrnější, vláda přece nic základního a rozhodného provésti nechtěla, aby nepoškodila zájmů statkářsko-šlechtických.

Vláda, místo aby sedláky hleděla vychovávati k samostatnosti společenské a hospodářské rozšiřováním jejich volnosti, spoutala je naopak svojí t. zv. ochranou, jmenovitě pak zavedením zemských náčelníků (r. 1889), kteří měli dohlížeti na selskou samosprávu a zamezovati usnesení selských »mirů« (obcí), která by se jim zdála protizákonná nebo blahu sedláků odporující. Mohli selské hodnostáře a sedláky pro menší přestupky (opilství a nepořádky) sami trestati. Zemské náčelníky jmenovali gubernátoři z místní šlechty — tak že se tím obnovovalo nadpráví šlechty, jako stavu privilegovaného nad sedláky.

Podle nového zákona o zemstvech (z r. 1890) sedláci uvedeni v závislost na vládě tím, že do zemstev směli voliti pouze kandidáty, z nichž gubernátor vybíral skutečné členy zemstev. Ovšem nový zákon o zemstvech byl toho rázu, že tato se stala takřka neschopnými života, poněvadž byla úplně podřízena dozoru gubernátorů. Těmto m. j. dáno právo vylučovati ze zemstev poslance, kteří by se jim nelíbili a nahrazovati je náhradníky. Také městská samospráva podřízena r. 1892 zesílenému dozoru státní správy.

V soudnictví přirozeně za vlády Alexandra III. se zašlo ještě mnohem dále nežli za jeho předchůdce, takže v Rusku zavládla naprostá bezprávnost a právní nejistota a čirá libovůle orgánů vládních a policejních. Vzhledem k zápasu s nihilismem a revolucí vláda spojila rozmanitá výjimečná starší i novější opatření v jakousi soustavu mimořádných zákonů, které nazvány »zesílenou« a »mimořádnou ochranou«; tato nabyla hrozné podoby tím, že úřady a zvláště policie svou beztoho rozsáhlou pravomoc zpravidla překračovaly. Krátká vyšetřovací vazba často pouhým nedopatřením nebo nedbalostí se změnila v dlouholetý těžký žalář, vypovědění nebo vyhnanství, jež ničilo eksistenci a život tisíců rodin.

Zároveň svoboda veřejného mínění stlačována na nejmenší míru, takže nějaký slušný, mírně a věcně kritisující směr v ruské žurnalistice za takových okolností se ani vyvinouti nemohl; valná část veřejného mínění byla nucena se živiti publikacemi tajnými nebo zahraničními, podloudně přiváženými. V publicistice veřejné vyvinul se zvláštní způsob psaní a čtení »mezi řádky«. Veřejná činnost obyvatelstva umrtvována potlačováním nebo omezováním života spolkového.

S národním směrem vlády Alexandra III., jmenovitě s jeho heslem »Rusko Rusům« souhlasila hospodářská a finanční politika Ruska, která vysokými cly a zakládáním průmyslových podniků (ovšem cizími kapitalisty) podporovala rozvoj domácího průmyslu, aby se Rusko vymanilo co nejvíce z hospodářské závislosti na cizině. Vysoká cla měla také ten účel, aby jimi posílena byla ruská valuta, jmenovitě státní zásoba zlata. Proto také usnadňován byl železničními tarify vývoz ruského obilí a cukru, ač Rusko obojího nemělo s dostatek samo pro sebe. Domácí zásoby obilí, které sedláci čím dále tím více prodávali, aby mohli platiti daně, vyčerpány byly za příliš nízké ceny, což pak mělo velmi nepříznivé následky, když během 1891—1892 z příčin výše již vyložených vypukl veliký hlad.

Tento hlad způsobil vládě a soustavě Alexandra III. veliký otřes, poněvadž pátrání po příčinách a prostředcích k odvrácení této chronické zhouby obrátilo pozornost veřejného mínění k nezodpovědné vládě a jejím orgánům. Kritika byla sice přirozeně prováděna mírně, nesměle a opatrně, ale přes to se všech stran se ozývaly stížnosti na nízkou úroveň vší vzdělanosti a na opožděnost Ruska za pokrokem osvěty a vzdělanosti západní. Poukazováno na neblahé následky přílišné centralisace státní správy a na nedostupnost a uzavřenost institucí, jímž příslušelo právo připravovati zákonodárná opatření — což se týkalo jmenovitě říšské rady (gosudarstvennyj sovět), jejíž členové byli jmenováni výhradně od panovníka. Národní směr vlády pozbýval své obliby a opory ve společnosti ruské, tato vracela se k liberalismu a demokratismu prvních let Alexandra II., obracejíc své zraky k synu a nástupci panujícího cáře, carevici Mikulášovi. Avšak naděje v tohoto kladené ukázaly se záhy klamnými, poněvadž Mikuláš II. ujav se trůnu r. 1894 podržel (jak se zdá, podle slibu svého, který učinil svému otci na smrtelném loži) směr vlády otcovy. Soustava Alexandra III. byla sice v celku po-

někud zmírněna, ale na druhé straně zesílila se převaha policie, špehounství a udavačství. Na venek stoupla vážnost její utužením spolku s Francií, zbudováním sibiřské železnice a velikou východoasijskou politikou, jakož i ozdravením státních financí, které r. 1897 bylo dokonáno zavedením zlaté měny: ale vnitřní poměry ruské stávaly se rok od roku neklidnější, poněvadž všecky takřka vrstvy obyvatelstva čím dále tím hlasitěji a naléhavěji kritisovaly řády a zořády absolutismu, domáhaly se jeho odstranění a zavedení konstituce.

Z jednotlivých vrstev, které zvedaly svůj protest proti vládní soustavě, mezi prvními bylo universitní studentstvo, znechucené zvláště přemrštěnou horlivostí dozorčích orgánů universitních (inspektorů a jejich pomocníků), kteří pronásledovali jako tajné spolky (ve smyslu ruských zákonů všeobecných i akademických), sdružení studentská, která měla za účel hmotnou podporu nemajetných, sebevzdělání a pěstění kolegiálních styků i zábavy. Nemožnost projevovati veřejně své mínění a snahy a vzájemně se dorozumívati na studentských schůzích, vedla studenty k tomu, že používali každé příležitosti (na př. universitních slavností), kdy větší počet studetstva se shromažďoval, k improvisovaným shromážděním a řečem proti vládě. Následek toho bylo ovšem stoupající pronásledování studentů se strany vlády, na které studenti odpovídali občasnými stávkami, z nichž nejvýznačnější byla všeobecná stávka r. 1899, jejíž příčinou bylo, že petrohradská policie neurvale zbila studenty, kteří v klidu se rozcházeli z výroční slavnosti universitní.

Z jiných vrstev jest velice příznačné zvláště hnutí liberální šlechty, které se projevilo zejména tajným sjezdem členů zemstev v létě r. 1901, jehož se zúčastnila veliká část zemských poslanců (»zemců«). Sjezd tento vyslovil řadu požadavků směřujících ke změně vládní soustavy ruské ve směru demokratickém. Rok na to (1902) začali představitelé této vrstvy vydávati ve Stuttgartě časopis »Osvoboždenie«. Poněvadž značná část t. zv. zemců jednak se dala získati sliby ministra Pleveho, jednak se dala zastrašiti jeho persekucí, zbývající část neobložná přiklonila se a spojila se s demokratickou městskou inteligencí, která přijímajíc do svého programu všeobecné hlasovací právo i radikální reformu agrární, sblížila se a sloučila své politické zájmy s »krajními« stranami, připouštějíc dobývání politické svobody i prostředky nezákonnými (násilnými). Vůdce

této strany P. Struve prohlásil r. 1902 v »Osvoboždenii«, že pro ruský liberalism není ještě pozdě zaujmouti správné postavení — ne proti sociální demokracii, nýbrž vedle ní a ve spolku s ní. Týž Struve pojednávaje r. 1906 v publikaci »Russen über Russland« (vydané ve Frankfurtě n. Moh.) o vyhlídkách ruské revoluce praví, že ruská liberální buržoasie stojí na základě toho politického programu, který svého času postavil Ferd. Lassalle.

Struve a s ním celá strana liberální spatřovali úspěch revoluce pouze v získání mas, a to jednak selských, jednak dělnických. S počátku, a ještě r. 1906 spoléháno hlavně na sedláky, jak patrno zvláště ze Struveových výroků v publikaci výše dotčené: »Jakmile konstitučně-demokratická myšlenka se zmocní i velikých selských mas, musí absolutism kapitulovati.« (Str. 12.). Za předběžný úkol ruské revoluce poládá Struve politické osvícení, probuzení a mobilisování lidových mas, a to v první řadě sedláků. Od koalice sedláků, dělníků a venkovské šlechty očekává reformy ve prospěch dělnictva.

Toto stanovisko a tyto názory liberální šlechty a demokratické inteligence tvoří základ pozdější skutečné politické a parlamentární součinnosti středních vrstev a jmenovitě ruské inteligence s revolučními sedláky a dělníky.

(Dokončení.)

Politický útisk Slováků v 19. století.

Etika a politika.

Napsal Vojtěch Čížek.

(Dokončení.)

Předsevzal jsem si psáti o Slovácích a o Maďarech a zmiňuji se o Chorvatech. Budiž mi prominuto toto odbočení. Nadepsav tuto kapitolu »Etika a politika«, nemohl jsem přejíti mlčením tato fakta: manifestem ze dne 13. prosince 1848 prohlásí Maďaři náčelníka habsbursko-lotrinské dynastie za revolucionáře a nepřítele země. Manifestem ze dne 14. dubna 1849 prohlásí týž národ celou dynastii za zbavenou všech práv a vypoví ji na věčné časy ze země. Chorvati a Slováci pozdvihli se branně, spojujíce svůj osud s osudem rodu panujícího. Štěstí válečné rozhodlo proti Maďarům, ale nikoli pro spravedlnost.

Změny, jimiž během těchto několika bouřlivých měsíců prošlo stanovisko Maďarů k ostatním uherským národům, poskytují žalostnou podívanou. Zopakujme si krátce, kterak se jeví vývoj maďarské národní myšlenky až do roku 1848: nejdříve protesty proti němčině, pak výnosy, nařízení a zákony ve prospěch maďarštiny. Ale maďarský program jazykový a program Magyarországu je jedno a totéž. Magyarország musí býti národnostně jednotný, pročež neuherské národy musejí v něm zmizeti. Nechtějí po dobrém? Tím hůře pro ně. Hrozby, žaláře, rány, šibenice, mučení! Ale Maďarsko v roce 1848 je Kossuth. A tento muž, jehož ústy mluvilo až dosud jenom násilí, dá v červenci roku 1849 rokovati o zákonu, jenž má zabezpečiti všem národům uherským svobodný rozvoj. Toto odhodlání bylo úplně bezcenné, neboť tou dobou všichni nemaďarští národové uherští stáli ve zbrani proti Maďarům, nad to vojska císařská a 130.000 Rusů pod Paskevičem, jenž v červnu překročil hranice. Kdo může věnovati i jen špetku víry slovům tohoto muže, jenž maje v rukou moc, neznal jiných politických prostředků kromě útisku, když po 10 letech, — sám ve vyhnanství — promluví před celou Evropou o smířlivosti a smyslu pro právo? »Prohlašuji zde před

tváří národa svobodného.« píše ve své brožuře »Evropa, Rakousko a Uhersko« .....»že jsme pohřbili v minulosti vzpomínky na dávná příkoří. Nechť bratří v našem utrpení a útisku, Chorvati, Slováci, Srbové, Rumuni pohřbí s námi omyly, jichž jsme se snad dopustili. Nevyčítejme si, jací jsme byli, hleďme spíše, jací bychom mohli býti. Nabízíme jim poctivou pravici, abychom jim pomohli znovudobýti jejich svobody. Nechť nám navzájem nabídnou svoji, abychom znovudobyli své. Každý z nás musí něco zapomenouti a něčemu se přiučiti.«

»Chyby, jichž jsme se snad dopustili, svoboda, které pomůžeme znovudobýti!« Po všem tom, co se stalo, může takto mluviti jen člověk prostý všeho studu.

Zatím však změnil se kurs i ve Vídni. Za návštěvy císaře v Uhrách v létě 1857 prohlášena všeobecná amnestie a amnestovaným odsouzencům vráceny zkonfiskované statky. V listě ze dne 9. září téhož roku, adresovaném generálnímu gubernátorovi uherskému arciknížeti Albrechtovi, vyslovil císař vůli, aby všichni »kmenové národní« ve svých národních rázech byli zachováni a aby se jim dostávalo náležitého ohledu při pěstování jejich mateřských jazyků. Současně i maďarské časopisy samy, pod dojmem nezdaru, jejž utrpěla radikální politika Kossuthova a pod vlivem umírněných politiků Deáka a Eötvöse, přimlouvají se za národnostní smír. Smířlivě mluvil i hrabě Tisza, záhy Kossuthův důstojný nástupce.

Tato nálada projeví se na sněmu, svolaném na den 6. dubna 1861. 2 měsíce na to revidují Slováci v Turč. Sv. Martině svůj politický program a 26. června odevzdají sněmovně memorandum, co do odhodlanosti a dosahu hluboko pod manifestem z roku 1848. Téhož dne zvolí sněmovna k návrhu barona Eötvöse 27tičlenný výbor pro národnostní otázku. Také král vyzve obě sněmovny, aby přikročily k jejímu projednání. Avšak 22. srpna 1861 je sněm rozpuštěn.

12. prosince 1861 přijme král milostivě slovenskou deputaci, vedenou biskupem Štěpánem Moysesem. 27. července 1862 uloží reskriptem uherskému kancléři hraběti Forgáchovi, aby v dorozumění s ministerskou radou dal vypracovati a předložil návrh zákona, kterým by byla jasně a určitě stanovena práva nemaďarských národů uherských co do jejich jazyka i národního vývoje. 21. srpna téhož roku potvrdí stanovy Matice Slovenské a přistoupí za člena s příspěvkem 1000 zl. V listopadu 1866 od-

poví deputaci, vedené Vilémem Pauliny-Tótem: »Těší mne v těchto těžkých dnech, které jsem prožil, že mohu přijati tento projev věrnosti svého slovenského národa, o níž jsem nikdy nepochyboval. Buďte ubezpečeni, že na své slovenské poddané nezapomenu nikdy.« Ale tyto »těžké dny« (rozuměj zahraniční porážky) přinesly kromě laskavého přijetí slovenské deputace i jiné ovoce: dualism, to jest rozhodující vliv Němců před Litavou, Maďarů za Litavou. Co o tom předpovídal Palacký, je všeobecně známo a není třeba to opakovat.

Roku 1868 vydán národnostní zákon. Je dítětem dualismu, ale dualismu v počátcích, nepostrádajícího jakési liberálnosti, dualismu, v němž je ještě místo pro názory Deákovy a Eötvösovy. Obyvatelé Uherska tvoří bez ohledu na národnost jednotný politický národ maďarský. Ministr vyučování je povinen starati se, aby občané jakékoli národnosti, bydlí-li ve větším počtu pospolu, mohli se vzdělávati ve svém jazyku mateřském až po vzdělání akademické. Na středních a vyšších státních školách, kde se užívá několika jazyků, má se pro každý z nich zříditi stolice řeči a literatury. Soukromníci a církve mohou zakládati školy a jiné kulturní ústavy. Národnost nemá býti překážkou dosíci úřadu. Vláda se postará, aby při soudech a politických úřadech byly ustanovovány osoby všech národností, znalé národních jazyků. Státním a úředním jazykem v Magyarországu je maďarština.

Ačkoliv tento t. zv. národnostní zákon je všemu bližší než rovnoprávnosti národů, nebyl by sám o sobě stačil přivésti Slováky do tak zoufalého postavení, v jakém se ocitli několik let později, kdyby byl býval prováděn a dodržován. Události však ukáží, že nebyl ničím jiným leč almužnou, hozenou někomu, koho sice nelze ještě té chvíle jen tak zhola odmítnouti, kdo však bude zcela jistě odmítnut později, jakmile to okolnosti dovolí. Hrabě Koloman Tisza, budoucí ministerský předseda, prohlásí již 23. listopadu téhož roku, že nemaďarské národnosti musí se říditi maďarským příslovím »mlč a plať« (csit, hallgás és fizés) a doplní svůj ušlechtilý názor výrokem, že nemaďarské národnosti se nesmějí vypínat jako by měly takovou věc, které se říká »národní dějiny«. A syn tohoto státníka hrabě Štěpán Tisza, později ministerský předseda, prohlásí po 40 letech o témž národnostním zákonu: »Maďarský národ se nezavázal, že bude zachovávati zákon tento po všechny časy a že ho nezmění . . . změní-li se

poměry a přesvědčí-li se, že tímto zákonem dává práva svým odpůrcům a jedná takto proti sobě« (řeč při veřejné hostině v Pešti, 16. ledna 1905). A tak maďarisace začíná takřka současně s prohlášením zákona národnostního. Roku 1874 zruší ministerská nařízení ze dne 20. srpna a 30. prosince slovenská gymnasia v Revúci, Turč. Sv. Martině a v Kláštere pod Zniovem. Od té doby jsou Slováci bez středních škol. V březnu roku 1875 stane se ministerským předsedou hr. Koloman Tisza. 6. dubna 1875 zastaví činnost Slovenské Matice prozatím, 12. listopadu téhož roku ji rozpustí. Jmění, kolem 200.000 K zabaví i s darem císařovým, budovu promění v úřední. Sbírek a knihovny, jež nejprve ležela řadu let na půdě nějakého dozorce, dostane se na konec kterémusi maďarskému gymnasiu. Když 15. prosince téhož roku srbský poslanec Polit interpeluje Tiszu pro tuto konfiskaci a dokazuje, že podle stanov mělo by se zkonfiskované jmění vrátiti původním dárcům, ozve se ústy Tiszovými ozvěna z roku 1842: »Není slovenského národu«. Tiszovo jednadvacetileté ministrpresidentství znamená návrat k bezmeznému národnímu sobectví Kossuthovu a Wesselényiho. Nikdo si nedá práci, aby je zakrýval. Prohlašuje se bez obalu, že národnostní zákon z roku 1868 ohrožuje eksistenci Magyarországu, která nebude zajištěna, dokud ostatní národnosti s Maďary nesplynou, po dobrém nebo po zlém.

Ukážeme hned, kterak se toto splynutí čili »asimilace« provádí. Roku 1881 sníží se poplatek za změnu osobního jména na 50 krejcarů a lesní úřady uherské dostanou tento oběžník: ». . . snadno se dá ospravedlniti úsilí rozhodujících lidí, aby tou měrou, jak se rozvíjí maďarská literatura a sesiluje vlastenecké cítění, úředníci lesních obvodů seznamem jmen dobrého maďarského zvuku (»jé hangzatos magyar névsorral«) korunovali budovu, jejíž zakládání potřebovalo tolik sebezapření, starostí a práce. Je však hodno politování, že sotva kde je po všech Uhrách sbor, jehož správné cítění je sice zaručeno, ve kterém se však proto přece nalézají tak mnohá jména cizozvučná, jako mezi lesními úředníky. Jednak abych obnovil porušenou rovnováhu, *jednak jako Váš blahovolný přednosta, jenž vím, že za stejných okolností pomaďaršténí jmen Vám bude na prospěch*, považuji s ohledem na Vaše dobré za svoji povinnost vyzvati Vás a povzbuditi k všeobecnému hnutí. A le zároveň Vám

přísně rozkazuji, abyste vytrvale vštěpovali podobného ducha svým podřízeným lesníkům. Pomaďarštění jmen je nyní tak usnadněno, že třeba jen abyste podali stoličnímu podžupanu žádost s kolkem za 50 krejcarů a k tomu přidali křestní listy svých dětí a doklady o služební hodnosti. V těchto dokladech se poznamená rodiště, bydliště, hodnost a mravní zachovalost.

V Kluži, 1881. Girsik m. p.«

Magyarország je úrodná půda pro podobné ušlechtilosti a není jediné, která by se nebyla vyvinula v systém. A tak dne 25. ledna roku 1898 rozešle Urban Sipos, školní dozorce v biharské stolici, všem podřízeným učitelům tento dopis:[1]

»Upozorňuji Vás, že s přivolením ministerstva vyučování Váš druh Mikuláš Radovich, učitel na státní škole v Közepeši, změnil své jméno na »Keti«, August Bruckenthal, učitel na státní škole v Haimagi, na »Bihari«, a konečně Jan Modora, učitel na státní škole v Olesigu, na »Tinedi«. Proto Vás žádám, abyste jim dávali, budete-li jim psáti, tato pomaďarštěná jména. *Při tom zároveň vyslovuji naději a očekávání, že se podle těchto vlasteneckých příkladů,* jež se nedotýkají náboženského přesvědčení, *ani se neprohřešují proti mateřskému jazyku, nýbrž jsou především nepochybným důkazem vlasteneckého cítění,* brzy zachovají všichni učitelé, *kteří dosud nemají jmen, jež znějí maďarsky; jinak bych byl nucen, ač bych toho velmi litoval, domnívati se, že takoví učitelé nemají potřebné vůle a odvahy podati nepochybný důkaz o své věrné oddanosti k maďarské otčině, nebo chtějí dokazovati, že tento vznešený cíl podřazují zájmům všedním.* Napomínaje Vás, abyste podporovali toto vlastenecké hnutí, jsem Vám s úctou oddaný

Urban Sipos m. p.,
královský dozorce školní.«

a 5. února téhož roku obdrží všechny stolice od ministerstva vnitra tento oběžník:

»Čís. 13211.

Posílám Vám tímto v 10ti výtiscích spisek Alexandra Telkesa, *starosty ústřední jednoty pro pomaďarštování příjmení,* jenž má název: »*Kterak máme pomaďarštovati svá rodová*

[1] Tento výnos, jakož i následující, uvádím podle »Národnostní otázky v Uhrách« Scota Viktora, jehož spisy o bývalé rakouskouherské monarchii mají tak vysokou mravní hodnotu, že jich nelze dosti naléhavě doporučiti k opětovnému studiu.

jména«, abyste tento spisek lidem ve své stolici vhodně rozdal a zároveň Vás vyzývám, abyste poučil všecky úředníky, že mají podporovati *toto blahodějné hnutí, jehož cílem je všemožné pomaďaršťování veškerých jmen*«.

Za ministra
Josef Latkoczy, státní tajemník.«

Bylo nutno uvésti tyto přípisy doslova, měl-li si čtenář učiniti představu o tom, co je to podlost. Ostatně k pomaďaršťování jmen není ani zapotřebí korunového kolku, úřady to obstarají zadarmo. Začne to záznamem v matrice při křtu a končí záznamem úmrtním. Komise volební poslouží si touto zvůlí při každé příležitosti, zapisujíce slovenské voliče jmény zpotvořenými a odnímajíce jim votum, když se při volbě hlásí správně. To vše je dovoleno, je vlastenecké, je mravné, neboť se to děje ve službách maďarské státní myšlenky a maďarská státní myšlenka je Magyar ur — Maďar pán, Tót nem ember — Slovák není člověk.

Ale toto všechno násilí správcům Magyarországu nestačí, neboť i kdyby kde kdo zapřel své jméno, ještě tu budou obce, řeky, hory, jichž jména jsou nemaďarská, a tedy nevlastenecká, pobuřující, státu nebezpečná. Aby byl Magyarország zachráněn, bude vydán roku 1898 zákl. čl. 4. o jménech míst a obcí a k němu nařízení ministerstva vnitra čís. 125000 z 28. listopadu téhož roku. Podle tohoto zákona smí míti každá obec jen jedno úřední jméno, to jest maďarské, jež vynalézti náleží do působnosti min. vnitra. Tento zákon vzbudil ohromný odpor u všech nemaďarských národů v Uhrách, ale všechny protesty byly marné.

Se jmény rodinnými a se jmény obcí se tedy Magyarország vypořádal a Maďaři celému světu dokáží, že zákonitě — udělalit si na to zákon. Bude nutno, aby se vypořádal se jmény národů právě tak jako s jejich eksistencí. Bude se prostě tvrditi, že není Slovenska, že není Slováků. »Slovenské noviny« se sice ještě tak jmenují, ale je to podvod. V tekstu píše se místo »Slovensko«, »Horní Uhry« nebo »Horňáky«, místo »Slovák« »Horňák«. — Co chcete ostatně od deníku, který je vydáván z peněz zabraných Slovenské Matici? Avšak to ještě není to nejhorší. Dne 23. července roku 1899 koná se veřejné shromáždění v Liptovském Sv. Mikuláši. Mluviti má K. Salva o slovenském školství. Slúžný Jóob nedovolí mu pronésti slov »Slovák« a »slovenský«. Řečník pokouší se říkati místo »Slovák« »člověk«, ale poněvadž

mu přece jen »Slovák« a »slovenský« vklouzne mimoděk do řeči, odejme mu slůžný slovo. Následující řečník, evangelický farář Kutlík, říká tedy místo »Slovák« »Lipták«, nebo »našinec« a místo »slovenský jazyk« »naše mateřská řeč španělská, naše mateřská řeč italská.« Spisovatel brožury »Vyhubit« stál při tom vedle samého řečniště a zaznamenal to na str. 28.

Ale staré stromy těžko se ohýbají, třeba začíti záhy a pokračovati soustavně. Vypracuje se tedy systém. Zákl. čl. 15. z roku 1891 nařídí zakládání opatroven, jichž návštěva jest povinná pro všechny děti od 3 do 6 let, pokud jejich rodiče nejsou s to sami na ně řádně dohlédati. Představte si, že o možnosti řádného dozoru rozhoduje slůžný a pokuty od 10 do 50 korun a že pěstounky jsou maďarské. Potřebujeme tu ještě něco vysvětlovati? Od 6. do 12. roku jest dítě povinno choditi do školy obecné. Jaký je plán vyučovací v těchto školách, o tom nás poučí nařízení ministra Wlassicse (Vlašiće) z června 1902: 9 hodin v týdnu bude se vyučovati maďarské konversaci, 8 hodin maďarskému psaní a čtení. Těchto 17 hodin rozmnoží se v případě potřeby na 24. Všech vyučovacích hodin na školách obecných je 26 v týdnu.[1] Od 12. do 15. roku je třeba buď školy opakovací nebo hospodářské školy opakovací, jichž vyučovací řečí jest maďarština. Aby pak maďarský patriotický duch a znalost maďarštiny nebraly u mládeže ujmy, když dokončila svoji školní povinnost, nařídí roku 1892 a 94 ministr Albín Czáky dozorcům škol, »důrazně«, aby zakládali spolky mládeže jakožto korunu organicky souvislých článků národní výchovy. Řádným údem těchto spolků má býti mládež do svého 21. roku.

Tedy nikoliv učit a vychovávat, nýbrž vtloukat maďarštinu! Státní zákony na to ustanovují odměny a tresty. Učitel, který se takto vyznamená chvályhodnou snahou o obranu státních národních zájmů« má naději na 2 stovky ročního přídavku (zákon z roku 1907), ale učitel, který nevyučuje maďarštině se zdarem, dopouští se přestupku (řád disciplinární). Tak zvaný národnostní zákon z roku 1868 dovoluje církvím zakládati školy, v nichž by snad mohlo býti trochu působeno v duchu národním.

[1] Roku 1904 dokazoval dramatický spisovatel a vydavatel »Budapesti Hirlap« Rákosi ve školském výboru, že je potřebí přinutit nemaďarské národnosti k tomu, aby po 3 léta na svých školách neučily než mluviti, psáti a přednášeti maďarsky. V témž výboru prohlásí biskup Firczák za první požadavek školského zřízení, aby bylo venkoncem maďarské, za druhé, aby spočívalo na základě mravním a náboženském.

Ale běda škole, dokáže-li se jí neúspěch ve vyučování jazyku maďarskému. Je-li tím vinen farář, má ministr právo odníti mu — na čas nebo na vždy — státní kongruu (doplněk platu). Nezaručí-li církevní vrchnost do 6 měsíců úspěšné vyučování, má ministr právo školu zavříti a místo ní založiti státní. A pozbude-li církev školy, nemá již nikdy práva zříditi novou.

Soustava pomaďarštění, jak vidno, byla promyšlena dokonale. K vyučování dějepisnému užívalo se pramenů, pro jichž šovinistickou nespolehlivost vážní dějepisci jako Heřman Vámbery (dříve Wamberger), Pavel Hunfalvy dříve Hunsdorfer) a Ignác Aczády nemohli nalézti dosti slov ostrého odsouzení. Tenorem všech těch bajek bylo: Maďaři nade všechno, Maďaři nade všemi. Maďaři mají nadání, mají stát, mají kulturu, jsou tedy povolanými držiteli státu a šiřiteli kultury. Mají k nadvládě historické důvody a kdyby jich nebylo, mají nadvládu a to je nejlepší důvod. Dr. Vacovský, spisovatel politicko-historické úvahy »Slováci a Maďaři« (Slovenská čítanka str. 175 a násl.), sám slyšel pešťského universitního profesora dějin Dra Aladára Ballagiho (jeho otec jmenoval se Bloch) tvrditi, že povinností jeho je přednášet i na universitě historii »v duchu maďarském« i kdyby to bylo na úkor vědecké objektivnosti.

*

Co třeba ještě podotknouti, o čem psáti? O volbách v Senici a ve Vrbovém (v červnu 1906), o volbách r. 1910, kdy ze 413 volebních okresů ve 380 bylo použito vojska a to — dle vládního dementi ze dne 15. června — v síle »jenom« 194 praporů pěchoty a 114 škadron jízdy? Či spíše o krveprolití v Černové (27. října 1907)? O nespravedlivosti u soudů, o útisku v církvích, o žalostném nedostatku vzdělání, o způsobech jednání sněmovního, o jakých nikdy na celém světě nebylo slýcháno? Bůh požehnej Maďarovi! Hic argumenta nihil opitulantur, zde důvody nic neplatí. Mně vynoří se v mysli v celém světě smutně proslulý výrok o nutnosti býti tvrdým a o ranách do českých lebek, rozumovým důvodům nepřístupných.

Převrat je tu — rány dopadají.

O čichže to lebkách mluvil Mommsen?

Střední škola a náboženství.

Napsal Jan Zachoval.

Z celého životního díla našeho prvního presidenta T. G. Masaryka vane jako slavný, očistný, vše nepravdivé, zlé, nízké spalující, vše pravdivé, dobré, touhou po věčnu nesené s sebou nezdolně uchvacující proud ohňový, ústřední síla jeho velikého ducha, živá, hluboká zbožnost, rozumově jako lesní studánka čistá, citově objímající i nejhlubší, nejskrytější zákoutí novodobé duše. Až k samému dnu lidské bytosti sahá, zabírá hloubky, o nichž věky minulé neměly tušení, hloubky všech úzkostí a záhad dnešních. A při tom až do těch hloubek nejspodnějších jasná je tak, že nevidíme vlastně ji, nýbrž jen prostory, namnoze dosud neznámé, jež vyplňuje, poklady a bohatství, které tam svým prismatem odhaluje, činy a díla, jež odtud vyvažuje. Není v ní přišeřelých zákoutí mystiky, neupřímné mnohoznačnosti symbolů, zadních dvířek kasuistiky. Není v ní ani smetíčka, ani prášku z oblastí zájmů a prospěchů cizích ústřednímu poměru člověka k věčnu. Lidská duše, přísným, pilným, poctivým rozumem a pevnou, nekompromisní vůlí ukázněná, usouladěná, obzírající jsoucno i dění minula, současna i budoucna, čistým, svěžím, nevysychajícím a věčně omlazujícím pramenem tryskající přede tváří boží.

Nad dílem profesora a presidenta Masaryka je jasno: Veliký náš osvoboditel a vůdce vykoná jistě mnoho ještě, víc než tušíme, pro naši volnou, svobodnou vlast. Vybuduje jistě zákony její tak, aby se jimi prakticky uskutečňovalo evangelium Ježíšovo. Bude usilovati vší silou své velké, živým, činorodým náboženstvím hořící bytosti, aby nebylo chudých a bídných, odstrčených a potlačených v naší republice, aby pravdy každému bylo přáno, aby vládla tu spravedlnost, právo, dobro a láska účinná. Veliké dary přijme ještě národ z jeho ducha a jeho rukou. Ale darem

největším, který jediný zabezpečí naši svobodu na všecky věky, který nás postaví do prvních řad lidstva a povede vždy po cestách spravedlivých, výšinami, jimiž celý život kráčel a kráčí náš první president, je národu — jeho z b o ž n o s t. Nic jiného nepoloží naší budoucnosti základu pevnějšího. Nic jiného národ lépe a bezpečněji nesjednotí. Nic jiného mu očí pro přítomno i budoucno lépe neotevře. Neboť hleděti s výše věčna na jsoucno i dění, hledati a nalézati v něm cesty Prozřetelnosti a dle nich přísně a poctivě říditi kroky své, svých bližních i státního celku, je zabezpečení jednotlivce i národa jediné naprosto spolehlivé.

Zbožnosti, náboženskosti sice v obyčejném slova smyslu dáti nelze. Béře-li se, přejímá, napodobí prostě, pak vysýchá a většinou se zvrhá. Všechny cesty vedou, jsou-li poctivé a upřímné, k Bohu, ale každou poctivě může jíti jen jednotlivec jediný. Prosté pohodlné stoupání do náboženských stop cizích je pokus, svézti se do nebe »na rozvoře«, pokus chytráctví tam, kde platí bezvýhradně jen ryze poctivá práce.

A přece trvám na svých slovech o největším daru našeho prvního presidenta osvobozenému národu. Jako biblický sloup zářící jde před lidem svým, cestu mu ukazuje. Jen ve směru, jímž on celým životem šel a jde, je štěstí našeho svobodného národa. Svým životem, dílem literárním, všemi svými činy i tím posledním, vrcholovým ukázal, co je to náboženství pravé, jak člověk novodobý náboženství má a může chápati, jak je uskutečňovati a osvědčovati, a čím je mu pro život náboženství opravdové.

Teď, po 28. říjnu, malí i velcí, přátelé i nepřátelé, oddaní i nedůvěřiví vidí, co to vše znamená. Jeť jasno, že president T. G. Masaryk v neoblomné víře v právo, dobro, spravedlnost, ve vítězství ducha nad hmotou, šel tam a působil směrem, kde tyto hodnoty se uplatňovaly proti zlu, bezpráví, násilí. To je směr boží. Kdyby na té cestě byl i padl, byl by v historii lidstva stejně veliký jako je dnes. Věky příští byly by ho uctívaly zrovna tak, jako ho teď, po vítězství, uctíváme my. Neboť lidstvo se vždy po čase rozpomene na ty, kdo je vedli cestou věčna. A celý život presidenta T. G. Masaryka i jeho čin největší vzrůstaly, kvetly a zrály na rovné, přímé, neklikaté cestě pevné, nezlomné víry, že osudy jednotlivcovy, národů i lidstva celého řídí věčná Prozřetelnost dle neměnitelných zákonů pravdy, dobra, spravedlnosti. Pro národ náš není k šťastné budoucnosti jiné cesty, než tato

cesta jeho. Budoucnost naše není zabezpečena, dokud národ nepochopí hodnoty a ceny jeho daru, nepřijme, nevyužije ho celého, nepřetvoří života svého v jeho duchu.

Málo národů dostalo při svém vstupu do svobody za vůdce takového muže jako my. Málo mužů, vedoucích národy a státy, tak upřímně, opravdově a důsledně jde životem s tak úsilovně napiatou, pozornou snahou, hledati směr vůle vyšší ve všem dění a jím se říditi, jako president T. G. Masaryk. Němci nemohli se v posledních letech před válkou dost nachlubiti zbožností svého Bismarcka. Srovnejme v té věci právě Bismarcka s naším prvým presidentem. Jaký rozdíl ve zbožnosti obou, když už jsme tak benevolentní a připustíme jakousi nábožnost v Bismarckovi! Jeho víra je víra v moc, jeho Bůh Bůh všeobecné branné povinnosti, Kruppových děl, vojenské školenosti a válečného barbarství, politické a kulturní zpupnosti, Bůh našeho presidenta je Bůh uražených a ponížených, Bůh výsostné spravedlnosti a nesmlouvavého, v ničí prospěch, ani vlastní, nezkřivovaného práva, víra jeho víra v jasný, čistý, pravdymilovný rozum, hluboký, ale uvědomělý cit, v nejvyšší mravní hodnoty, její síla v oddanosti, věrnosti a vytrvalosti k nim.

Náboženství víc než cokoli jiného potřebuje vzorů, vůdčích a podnětných příkladů. Tu právě teorie je nejšedivější, prakse rozhoduje skoro úplně. Nám dostalo se štěstí, že v čele vzkříšeného svého státu máme vzor náboženského života, jenž vyrovnal se s vědou na všech jejích polích, povznesl se na nejvyšší vrcholy lidského usilování mravního a citově při vší vzácné diskretnosti je tak bohatý, jemný a opravdový, že objímá a proniká všecku bohatou citovou náplň duše novodobé.

To je největší dar presidenta T. G. Masaryka národu. Úkol náš je tudíž jasný. Nemůžeme a nesmíme mechanicky pouze napodobiti, to by bylo v ohledu náboženském naprosto bezcenné, nebylo by nám silou a vzpruhou životní, nýbrž jeho umrtvováním. Ale jde-li nám opravdově a poctivě o pevnou a bezpečnou vlastní naši národní budoucnost, musíme o to usilovati, aby zbožnost po vzoru našeho osvoboditele a vůdce, život ve znamení věčna, přede tváří boží, stal se životem každého z nás i národa celého.

Nežijeme tak. Ano většina ani tak nechápala a nechápe dříve profesora, teď presidenta T. G. Masaryka. I dnes ještě pokládá se jeho náboženskost za něco, bez čeho by byl také vykonal svůj zázrak.

Je třeba výchovy v tom směru, pronikavé, důsledné. Výchovy všech vrstev, všech tříd, lidu jako vzdělanců.

Škola střední vychovává naši inteligenci všechnu. Jen část její doplňuje svoje vzdělání školou vysokou, většina jde přímo do života. Význam střední školy, nanejvýš důležitý v každém směru, je tudíž rozhodný i v ohledu výchovy náboženské.

Té platí několik mých poznámek.

I.

Jaký vliv má dnešní střední škola na náboženský růst, náboženské nazírání a cítění našeho inteligentního dorostu?

Zbožnost je ústředím lidské bytosti. Působí na ni, vytvářejí ji, zdokonalují, prohlubují, pročišťují nebo ničí všechny složky životní. Věda jako zkušenosti životní, osudy vlastní i cizí, umění jako mravnost vrhají do tohoto ústředí svoje paprsky a odtud zas dostávají popudy pro směr a ráz vlastní.

Na škole střední všechny tyto složky působí sedm, osm let na duši lidskou v době, kdy je nejvnímavější, nejtvárnější, ale také v době, kdy se v ní nejprudčeji ozve kritičnost.

V jednotlivých vědách podává se tu žactvu celá soustava poznatků. Absolvent střední školy má míti slušný, přehledný rozhled, obzor skoro po všech vědách. Ale tyto poznatky podávají se na střední škole jako hotové výtěžky vědní většinou beze zření ke klopotným cestám, na nichž byly získány, ale i beze zřetele k svým důsledkům a vzájemným vztahům. Žactvo středoškolské nemá příležitosti, aby nabylo správnou představu o klopotnosti, heroismu, velikosti práce vědecké. Pokusy, jež se tu konají, jsou jen demonstracemi přednesených a naučených zákonů a pouček, jich použití, naprosto neposkytují obrazu o tom, jakým úsilovným myšlením, jakou neúmornou, ukázněnou, odříkavou prací zákonů a pouček těch bylo dobyto. Poznatky pak kupí se prostě vedle sebe s apodiktickou platností, bez výhledu na velkou, harmonickou syntesi všeho vědění a poznání a její důsledky pro světový názor i život jednotlivcův, národů i lidstva celého.

Mizí takto na střední škole skoro úplně nevyužit výchovný vliv samé práce vědecké, málo jen tu výchovně působí vědecké úsilí o pravdu, ta věčná pružina všeho lidského hledání a badání. Pod spoustou zákonů, poznatků, pouček, jež mladé duše přímo zahrnují, ustupuje do pozadí snaha a možnost, chápati a roz-

uměti síle, jež člověka přivedla ke všem těm zákonům, poznatkům a poučkám. Nevypěstí se dobře úcta před prací samou, trpělivou, obětavou, poctivou, byť i nebyla korunována nápadnými úspěchy.

Na střední škole nedospívá se k celkovému vědnímu přehledu, k syntesi, jež by jednotlivé vědy a jednotlivé poznatky soustavně učlenila a hodnotně umístila. Ale odchovancům jejím nedostává se ani měřítka, návodu a příkladu, jak z nabytých poznatků a pouček zákonně budovati si názor světový, názor na jsoucno a dění vůbec i na život vlastní.

Přirozeně pak převážným vlivem působí na žactvo ty vědy, jejichž výtěžky chápavost a myslivost jeho nejlépe a nejbezpečněji může si ověřovati, jež jsou jí nejevidentnější a jejichž metoda je nejprůzračnější. A to jsou ovšem vědy matematické a přírodní. Působivost jejich sesiluje nad to okolnost, že právě učitelé těchto předmětů sami často jsou pod výlučným vlivem svých vědeckých disciplin a formují světový názor žactva, třeba neúmyslně a s vůlí co nejlepší, jednostranně, bez výhledů na výtěžky, poznatky, metody věd ostatních, beze zřetele k místu a významu své disciplíny v souboru vědním a názoru světovém.

Vědy t. zv. duchové, historie, jazyky, nikdy u žactva nedostoupí přesvědčivé působivosti matematiky a věd přírodních a při vší oblibě nemají z daleka toho vlivu na utváření se vlastního názoru světového jako ony.

Historie v dosavadním způsobu pojetí a podání neposkytovala žactvu pro světový a životní názor ničeho. Snůška dat o panovnících, válkách, bitvách, mírech a změnách hranic zapomínala po většině naprosto na pravé, vlastní dějinné hnutí, na zápas ideový, na zlatou nit dějin lidstva, pomalý vzestup jeho krůček za krůčkem výš k dobru, pravdě, spravedlnosti. Jazyky klasické mohly by býti vstupem ku pokladům jedinečným. Jsou učitelé, kteří je žactvu pootevrou. Ale většinou zemdlí oni a žactvo na klopotné cestě k nim přes tvary, vazby a p. a výtěžek je — cenný ovšem, ale přece jenom — pouze formální.

Dle osnov posledních jazyk mateřský, u nás tedy čeština, má býti středem vší práce na střední škole. Má se tedy v jejích hodinách nejen podati učivo mluvnické a literární, nýbrž i při výkladě uměleckých děl, básní, románů, dramat otvírati mají se tu výhledy do filosofie, estetiky, etiky a všech nejrůznějších oborů lidské práce i lidského přemyšlování. Kdo se o to z učitelů češtiny pokouší, ví, jaká je to práce nadlidská. Co vše musí sto-

povati, čísti, aby se poctivě, ne jen frasemi udržel v kroku s vývojem myšlení, vědy, literatury, umění. Kde na to na vše na př. v malých městech bez knihoven a čítáren vzíti jenom peníze a jak při jiné nutné práci, jmenovitě opravách úloh, najíti pokdy a udržeti potřebnou k tomu duševní svěžest a sílu? Při dobré vůli je však přece možno aspoň poněkud ideálu se přiblížiti. Ale nikdy nevyváží tato práce náhodná, nesoustavná, tříštěná, vyvolávaná četbou, divadelními představeními, koncerty, výstavami a p. působení přísně učleněných a usoustavněných věd. Vždy tato práce, sebe lepší a poctivější, hlubší a širší zůstává jakousi náhražkou, jejíž hodnota nad to od základu mění se osobností učitelovou a je úplně na ní závislá.

Učitelé češtiny mohou ovšem z úloh, zajímají-li se o tyto otázky a usilují-li nahlédnouti v duši žactva, nejlépe poznati, jak se vytvářejí a formují názory žactva na veškerenstvo jsoucna a bytí, na život vůbec, jeho smysl a cíl, i na život vlastní.

Nebylo by neštěstím největším, kdyby žactvo středoškolské nespěchalo ustalovati svého nazírání na poslední záhady lidského myšlení a vyčkávalo, toužíc po dalším vzdělání, rozšíření, prohloubení a usoustavnění svých vědomostí. Leč to není možno, ani myslitelno. Na dospívající mládež útočí čím dál tím naléhavěji, soustavněji než v dobách minulých se všech stran určité názorové systémy, vtělené v nazírání sociální, politické, mravní, náboženské, literární, že je nemožno nezaujímati k nim stanoviska svého, neusilovati o přehled v nich na podkladě toho, co poskytla škola a sebevzdělání, četba. Není jeden z kořenů neobliby střední školy u žactva v tom, že ho školní práce nevyzbrojila pro tuto orientaci, že její výtěžky zdánlivě leží docela mimo okruh otázek, mladou duši do hloubi vzrušujících, že žactvo nenabylo schopnosti jich používati, protože nedostalo se mu závěrné všeobecné orientace, soustavného přehledu a ohodnocení výsledků vědních pod zorným úhlem posledních otázek člověkových?

Horší je, že žáci středních škol, na něž výchovně nezapůsobila práce vědecká sama, kteří lehce a rychle osvojili si jen její výsledky, nedostavše, nenabyvše širého rozhledu po jejích důsledcích a vzájemných vztazích i významu pro život, budují si snadno a rychle pohodlný názor světový a životní, v němž materialismus, hmotařství, má podíl největší a jenž snadno a rychle

dá se přizpůsobovati osobním zálibám a hříškům, protože je to domeček z karet, bez základů a lehounce přestavitelný.

S takovým názorem většina jde do života, ano podržuje jej i velký díl inteligence akademické. Na vysokých školách část studentstva užívá svobody leností a hospodováním, část se výlučně věnuje určitému oboru, málo jen je těch, kdo udrží si zájem a touhu po rozhledu povšechném, po propracování a vybudování solidního vlastního nazírání na svět a život. A ti, nepřipraveni školou střední v tomto směru, buď dlouho tápají, než najdou a upraví si správný postup, nebo strženi jsou tím oním proudem dříve, než se po ostatních kriticky porozhlédli.

Čím v této mnohosti složek, na mladou duši působících, bylo t. zv. vyučování náboženství a jak působilo?

Nutno tu rozlišovati náboženský vliv tohoto »učebního« předmětu a vliv mravní, jakým na žactvo působilo jeho zneužívání katechety a katecheti sami.

Je obecně známo, že právě vyučování náboženství (mluvím o katolickém, neboť jiné církve jsou na našich středních školách v mizivé menšině) nejbezpečněji ubíjelo a rdousilo semínko náboženské, zaseté v dětskou duši rodinou, matkou. Bylo by zajímavé zjistiti, kolik žáků středních škol právě středoškolští katecheti posilnili a upevnili nábožensky! Obecný, pravidelný zjev byl, že žactvo právě jejich působením ztrácelo poslední špetku náboženského myšlení a citu i jakékoli úcty k náboženství.

Proč? Většina katechetů nedovedla přizpůsobiti svého učiva duši žákovské. Probírala, vykládala, zkoušela je v duchu, který čpěl plísní staletí a oproti všemu novodobému stavěl se předem nepřátelsky a odsudivě. Na střední škole anatemata měla v hodinách náboženských ještě plnou, svěží platnost. Bolesti a útrapy mladé duše, úzkostmi zmítané, všechny byly před většinou katechetů a jejich náboženstvím hříchem, pobloužením, zvrhlostí. Její dychtivě překotné hledání pravdy a pravé cesty k Bohu zpupností ďáblem posedlého rozumu. Křižové cesty vývoje mravního a pády na nich smrtelnými hříchy, jež na soucit a porozumění nároku nemají. Mladé duše proto co nejrychleji odpoutávaly se od ovzduší, jež jim nerozumělo, nic jim nedávalo, nijak jim nepomáhalo.

Toto vědomí a poznání žactva sesilovala a zpevňovala okolnost, že ani církevní činitelé nejvyšší ani výkonní si neuvědomili, že nábožensky nelze nikoho a nijak vyučiti, nýbrž pouze a jedině

vychovati. Náboženství není přece soustava dat a pouček, nýbrž živé a činorodé vědomí poměru člověkova k veškerenstvu, k nekonečnu prostorovému i časovému a k tomu, co zoveme jeho prapůvodem, prapříčinou, zachovávající a řídící silou. Tomuto poměru dával člověk přirozeně jistý výraz i formální, církve tyto formy ustálily a zposvátnily. Vyučování jim a zásadám, na nichž jsou vybudovány, není ještě výchovou náboženskou, ač může k ní býti výbornou příležitostí a úvodem, vstupem. Naprosto se zkrátka nedbalo rozdílu mezi teologií, církevním učením o náboženství, jehož základům možno ovšem naučiti i na střední škole, a mezi náboženstvím samým. A nejen nedbalo, nýbrž teologie ztotožňována s náboženstvím, vědomosti teologické pokládány a vydávány za projev a důkaz cítění a myšlení náboženského.

Středoškolští učitelé náboženství šmahem skoro omezovali svůj úkol na to, aby naučili základním poučkám své církevní teologie, to bylo jim cílem samo o sobě. Jen bílé vrány mezi nimi měli totiž to, čeho je k výchově náboženské naprosto nezbytně potřeba: vroucí, živý, tvůrčí náboženský život vlastní. Neupírám jim zbožnosti vůbec. Byli mnozí jistě upřímně zbožní. Ale zbožností, jež byla vpravena do přesných, předepsaných, nařízených forem, v nichž se stala prostě mechanickou, zvykovou, vnější a ztratila schopnost najíti si svůj, osobitý, rázovitý výraz. A srdce mládeže získá vždy jen to, co jde z horoucího nitra, z duše a bytosti tvořivě vzrušené, co vlastním tvůrčím žárem dovede podpáliti nitro její. Vše to musí býti nepadělané, opravdové, upřímné. Mládí neomylně vycítí i to farisejství, jehož stáří neprohlédne.

V ohledu mravním katechetové také přečasto až příliš špatně ukazovali dobrou účinnost náboženství. I tu jen potvrzovali cit studentů, že náboženství, jehož vzory, zástupci a strážci měli býti, je mimo ně, je jim čímsi lhostejným, vnějším, jako každý jiný naukový předmět většině učitelů, ano snad ještě více. Různé a všelijaké historky katechetů nejpodivnějších druhů pronikaly z obecenstva a šířily se s jedné vrstvy studentské na druhou. Katecheta, jenž se něčím takovým zapletl, mohl býti jist, že jiskry náboženské nevzkřísí už v žádné duši studentské a uhasí ji ve většině.

Je podivné, jak hierarchie k tomu ke všemu byla naprosto netečná, ač kněžstvo upřímné a nepředpojaté dobře vědělo, že otázka katechetů na středních školách je rozhodující pro poměr

inteligence k církvi. Marně bylo žehráno na to, aby aprobace katechetické dostávalo se jen dle schopností, mravních kvalit, rozhledu, zkušeností, vědomostí, a nikoli dle stupně obliby na místech, u osob rozhodujících, marně i z řad kněžstva poukazováno na to, že katechety na školách středních měli by býti pouze kněží nejlepší z nejlepších.

Hierarchie však i katecheti sami úsilí všechno obrátili jinam. Ponechávajíce stranou výchovu náboženskou, udržovali si prospěch ve svém předmětě a respekt před ním jednoduše důrazem známek. Student mohl si mysliti, co chtěl, ale musil se učiti, nechtěl-li si vysvědčení pokaziti špatnou známkou prospěchovou i z chování. Katecheti osobovali si totiž zvláštní vliv při stanovení známek z mravů, a to studentstvo vědělo a ví.

Ale význam svůj a váhu svého slova sesilovali ještě tím, že se pravidelně zmocňovali vedení všech školních akcí podpůrných, budíce u žactva dojem, že poskytnutí podpory peněžité, obědu, půjčení knihy atd. je závislo především na nich. To byly však pouze normální a ještě slušné způsoby, jimiž katecheti svůj vliv a význam udržovali, sesilovali a zvyšovali. Ale byly i cesty jiné, postranní, méně slušné a méně výchovné.

K čemu však vedly i ty nejslušnější a nejméně závadné? Lze to říci stručně: ku přetvářce, pokrytectví. Středoškolský žák byl jimi soustavně donucován, aby si s katechetou za každou cenu udržel dobrou vůli. Jeho poměr k náboženství samému, jeho úzkosti, tápání, pochybnosti, náboženské zápasy a boje duševní — to všechno musilo buď zůstati utajeno vůbec, nebo se mohlo vybíjeti pouze nepřímo, potají, po straně. Vůči katechetovi musil žák býti věřící a všechny úkony a povinnosti náboženské, vlastně církevní, přesně plnící.

Tím žactvo mravně trpělo, a zrovna žáci nejnadanější nejtěžší boje prodělávali v tomto směru. Byli ponecháni sami sobě, přes to, že pro každý předmět měli odborníka i — pro náboženství. Právě ke katechetovi žádný takový pochybovač snad nikdy ještě o radu nešel. I kdyby nebyl tím upadl v nemilost, kdyby se tím nebyl vystavil zvýšené pozornosti, byl by dostal pouze dobře míněné a s dojetím udělené napomenutí, jež by ovšem bouře v jeho nitru nebylo utišilo. Jiné učitele buď takové věci nezajímaly, neměli pro ně smyslu, nebo pokrčili rameny, že nutno se podrobiti — do maturity, pak že je volno. Většina zápasících dle tohoto pokynu řešila své záhady. Nejprve odkladem

na dobu po maturitě, a pak, když už jednou se tahle stezička ukázala pohodlnou, odkladem vůbec. Kolik inteligentů se v životě usmívá vlastním útrapám náboženským za let studentských, nevěří sice v nic, ale rádo hraje karty a pije pivo v katolických domech, protože tato »náboženství dosvědčující činnost« plně stačí nástupcům katechetů, jako těm stačívala odříkaná lekce a pokrytecky odbytá zpověď. Konec konců pochvalují si, že život sám je méně přísný než škola, že to v něm jde v tomto ohledu snáze a pohodlněji.

Pro orientaci v těžkých otázkách jsoucna, života a bytí, pro vybudování vlastního názoru na všechno jsoucno a dění, na smysl života vůbec a vlastního zvlášť, poskytovalo tedy vyučování náboženství žactvu hrozně málo. Naprosto nebylo tak působivé, aby tvořícímu se životnímu názoru žactva dávalo ráz a směr. Svou závažností a působivostí nerovnalo se jedinkému jinému předmětu středoškolskému, neřku aby v souboru jejich působivosti stávalo se silou ústřední, bodem krystalisačním. Poněvadž však náboženský názor člověka moderního musí obstáti v příboji všech složek a činitelů kulturních, není divu, že žactvo, pociťujíc slabost a neúčinnost středoškolského vyučování náboženského, šmahem propadalo proudům nenáboženským. Pokud učitelé náboženství měli vůbec vliv na žactvo, domáhali se ho, nabývali ho a vykonávali jej onou mnohostrannou a ne vždy bezúhonnou činností vedlejší. Toho si jistě netají ani katecheti sami, ani rozhodující činitelé církevní, jsou-li sami k sobě upřímní.

Vyučování náboženství na středních školách mělo však i uvedenou už stránku druhou, která mravně příliš často působila na žactvo neblaze a proti níž byl a je vlastně namířen všechen prudký odpor.

II.

Z toho odporu tuším vyplývá hlavně i většina návrhů, podaných v těchto otázkách v Národním shromáždění, i znepovinění náboženských úkonů na školách.

Tímto nařízením, nedotýkajícím se samého vyučování náboženství, není výchova náboženská nijak zasažena. Pouze přesunuta část její z okruhu vlivu školního, katechetů, v okruh vlivu rodičů, po případě, u žactva vyspělejšího, u něhož nábo-

ženský úkon má a musí míti už cenu jako výraz, projev vlastního přesvědčení, názoru, na toto pole. Ukáže se bez nucení účinek opravdové náboženské výchovy, ať rodinné, ať školní, nebo mimoškolní. Náboženský výchovný význam těchto úkonů může získati a jistě jen získá u žactva vyspělejšího, poněvadž nucenost, povinnost účasti na těchto úkonech rozhodně nepůsobila nábožensky dobře, neboť nedbala u něho přesvědčení, byť tápavého a bouřlivého, nýbrž spokojovala se mechanickým výkonem, snižujíc a oslabujíc tím výchovný vliv náboženství jako učebného předmětu, kde přece teoreticky kladen důraz na svobodné rozhodnutí, lítost, vděčnost, pocit lidské malomoci a jiná vnitřní hnutí náboženská, jež jediné posvěcují úkony jakékoli v úkony náboženské. Teď budou moci učitelé náboženství lépe a věrněji stopovati přesvědčivost své výchovy a dosavadní školský příkaz nahrazovati duchovým náboženským vlivem svého předmětu i své osobnosti. Úbytek donucovacího tlaku státního ať nahradí zvýšenou prací duševní, svojí vlastní opravdovou, živou zbožností, čistší, vzornou mravností, což vše je jediné vlastní oblasti náboženské. Jistě získají sami, a získá i věc, za níž stojí. Ve výchově každé, i náboženské, je ovšem zvyk a cvik činitelem mocným. Ale ve věcech náboženských musí působiti živý, osobní vliv rodičů a náboženských vychovatelů, nikoli školní mechanismus. Přirozeně musí pak církev dbáti, aby především rodiče a náboženští vychovatelé byli náboženští náboženstvím opravdu živým.

Na naší nové střední škole nebudou rozhodně moci ani směti katechetové, i když zůstanou, vyvíjeti všechnu tu vedlejší činnost, kterou vyvíjeli za poměrů starých. Postavení jejich na školách, ve sborech, bude jiné. Nebudeť za nimi státem kryté a tvrdě chráněné vlády vedlejší. Zůstanou-li, zůstanou jim k působnosti pouze ty prostředky, které mají učitelé ostatní: láska k žactvu, věrná oddanost cíli, pro který je vychovávají, zanícenost předmětem, jemuž učí, možnost a touha, dosvědčovati svou vlastní osobností, čím jejich nauka je pro život lidský a karakter člověkův.

Ať už se však otázka církevního vyučování náboženství na školách středních rozřeší tím nebo oním způsobem, ať církevní vyučování náboženství zůstane povinnou složkou výchovy středoškolské, nebo stane se nepovinným úplně či částečně, nutno si položiti otázku, můžeme-li my při příštím budování své střední

školy nedbati výchovy a vzdělání filosofického a náboženského, ne církevního, tak naprosto a úplně jak tomu bylo dosud.

Na nynějších gymnasiích zavedena je filosofická propedeutika, logika a psychologie. Jistě tím gymnasia předčí reálky. Ale ani důležitá a nezbytná tato průprava filosofická nepodává, neposkytuje žactvu toho, čeho tolik potřebuje a po čem především dychtí.

Ukázal jsem již, jak žactvu středoškolskému nedostává se závěrného, souborného přehledu po celku lidského vědění a odtud plynoucích odvěkých stěžejných otázkách lidského myšlení a hlavních jejich řešeních. Je nezbytně nutno, aby nová naše škola tomu odpomohla. A to je v rámci střední školy dobře možno. Ve dvou nejvyšších třídách ať se žactvo seznamuje ve zvláštních povinných hodinách s hlavními mysliteli, jejich otázkami, problémy i řešeními. Dnes přece i tyto otázky možno žactvu přístupně vyložiti a objasniti. My pak máme už zrovna klasické dílo pro takové vyučování v »Myšlenkovém vývoji evropského lidstva« prof. dra F. Drtiny, jež by pro účely školní potřebovalo jen nepatrné, snadno proveditelné úpravy.

Střední škola je nyní i příště bude posledním stupněm vzdělání většiny inteligence. Bude jistě větší návštěva škol vysokých, ale bude i větší návštěva škol středních, takže poměr se mnoho nezmění. Při návštěvě škol vysokých většina zas věnovati se bude studiu jen odbornému, o vzdělání filosofické zavadí leda mimochodem. Tam by ovšem také bylo možno upraviti řád studijní tak, aby všemu posluchačstvu dostalo se přehledného zavrcholení vzdělání výklady o vývoji filosofického myšlení lidstva. Ale zůstávala by pak přece bez něho ta část inteligence, která ze školy střední odchází přímo do života. A to je neobyčejně důležitý činitel kulturního života národního, protože působí vesměs v nejširších vrstvách lidových a je mezi nimi jediným průbojníkem lepšího, hlubšího názoru na svět a život. Proto třeba už na střední škole všemu žactvu podati elementární přehled vývoje lidského přemýšlení o posledních a stěžejních otázkách jsoucna a lidského bytí i dění veškerého. Školy vysoké dobře pak by mohly se už o tento základ opírati, jej prohlubovati.

Stejně důležitý, ne-li ještě důležitější je takový přehled v otázkách a názorech náboženských. Není dnes jistě sporu o tom, že v náboženství jsou hodnoty, nenahraditelné úplně a rovnomocně žádnou jinou složkou kulturní, ani jich souborem,

že náboženství je důležitým činitelem života soukromého i veřejného. Našemu presidentu prof. T. G. Masarykovi po celý život bylo a je činitelem ústředním.

Je možno tedy, abychom my při své nutné převýchově, již nám náš první president ve svém prvém poselství učinil hlavním úkolem, nedbali náboženství, nechávali dále většinu své inteligence bez správného, hlubšího názoru o jeho podstatě a hodnotách?

Životu náboženskému nelze ovšem ve škole naučiti. Pokusů o to jistě zůstaneme daleci. Ale je možno rozhledem po náboženském vývoji lidstva ukázati, jak člověk od prvních zásvitů svého myšlení řeší si svůj poměr k světu a životu, k věčnu, jak náboženští geniové všech dob a všech národů tento poměr si uvědomují, procitují, promyšlují, prožívají, jak jej krůček za krůčkem povznášejí, pročišťují, vedouce člověka vždy výš a výše po dráze zbožnění, jeho jediném pravém úkolu a poslání. Řada těchto světlonošů lidstva ujasní žactvu, co je věčným pramenem náboženství, k jakým otázkám člověkovým a jak k nim odpovídá, v čem po této obojí stránce tkví jeho jedinečnost a nenahraditelnost, čím jsou lidstvu náboženští průkopníci a čím církve, náboženský odkaz jejich pěstující, chránící, věkům příštím předávající, ale také, z různých příčin a pohnutek, jej kalící, zatemňující a ve ztrnulé, umrtvující formy ukouvající.

Tu by také bylo možno soustavně ukázati linii náboženského vývoje našeho, českého, tu by jediné mohlo žactvo plně, ve velikém vývoji náboženského života světového, pochopiti naše vlastní poslání náboženské, uvědomiti si ráz a smysl českých dějin, jak nám jej poprvé před oči postavil, dle něho celý svůj život žil, působil a v jeho duchu chápaje největší zápas světa národu našemu svobody dobyl president prof. T. G. Masaryk.

Inteligence seznámená se světovým a životním názorem velikých myslitelů náboženských, Zoroastra, Buddhy, Konfucia, proroků starozákonních, Ježíše, Mohameda a všech velikých myslitelů a věštců od vzniku křesťanství přes Husa, Chelčického, Komenského až po našeho prvního presidenta, nemohla by nikdy nevážně a neupřímně souditi a jednati ve věcech náboženských. Nepřezírala by náboženských hodnot a netápajíc v těchto otázkách, nestávala by se hmotou, jež se poddává dovedným rukám, cestou zdánlivě náboženskou sledujícím účely docela jiné. Do-

vedla by pak také zbožnost každou i našeho lidu nejen chápati, nýbrž ji též — a to je věcí hlavní — prohlubovati, povznášeti.

Přese všechny námitky, opravy a doplňky odpůrců jsme dnes, trvám, hluboce přesvědčeni, že president T. G. Masaryk dobře a jediné správně vystihl smysl našich dějin. Ale smysl naší minulosti musí nám býti přirozeně i ukazatelem naší budoucnosti. Prošli jsme dobou nesvobody politické a pasivity náboženské. Od Bílé Hory nábožensky jsme netvůrčí, buď dožíváme z pokladu minula nebo přejímáme náboženské hodnoty a myšlenky odjinud. President prof. T. G. Masaryk je první náš novodobý tvůrčí duch náboženský. Ani si nejsme ještě dobře vědomi, jak tvůrčí. A právě on v čele velkých spolupracovníků dal nám svobodu politickou. Nepůjdeme za jeho vzorem i nábožensky? Nenavážeme v těchto věcech na svoji minulost? Neopřeme své svobody do budoucna o ústřední poměr každinkého jedince i celého národu k věčnu? Necháme svou inteligenci i ve svobodném svém státě bez správného, opravdového pochopení, porozumění náboženství, jeho podstatě, jeho hodnotám?

Kroky dějin bývají podivné. Zřídka národové chápou podstatu velikosti svých současníků. Až po utrpení, bloudění, krutých ranách a neštěstích k nim se vracejí, aby pro spásu svoji a lepší své příští navázali na jejich dílo, jím obrozeni nastoupili na nové životní dráhy.

Abychom této trnité bludné pouti zůstali ušetřeni, je v moci naší. V moci naší národní výchovy především.

I tu máme dobrý základ ve jmenovaném už díle prof. dra F. Drtiny. Stačí jen rozšířiti je po této stránce a upraviti pro potřebu školy střední.

Jedné potíže nelze ovšem přehlížeti při předmětě, jenž seznamovati měl by žactvo nejen s filosofickým myšlením, ale i s náboženstvím, jeho podstatou, hodnotami a vývojem. Té právě, která z dosavadního církevního vyučování náboženství dělala namnoze paskvil. Osobnost učitelova, jeho vlastní poměr k náboženství, jeho vlastní náboženský mravní život bude zas činitelem rozhodujícím. Neboť rozhodně nebudeme k tomu cíliti, aby náboženství a jeho hodnoty byly znevažovány, aby pravé a správné jeho chápání klesalo. Naopak, při vší kritičnosti o to budeme jistě usilovati, aby opravdové a poctivé náboženství docházelo u nás i opravdového, poctivého, upřímného pochopení,

ocenění a v našem národním životě zaujalo místo, které v lidském životě má míti náboženství pravé. Tato potíž je tedy jistě nemalá.

Ale — nenašlo by se v národě Husově, Chelčického, Českých Bratří, Komenského a nyní presidenta prof. T. G. Masaryka dosti dorostu učitelského, který by byl si vědom významu náboženství, měl pochopení hluboké pro jeho podstatu a hodnoty a svým životem byl kvalifikován, aby žactvo poučoval o filosoficko-náboženském vývoji lidstva, učil je vážnosti myšlení vůbec, o věcech náboženských zvlášť, učil je vážnosti života a získával, rozněcoval pro myšlení, cítění, jednání, pro život sub specie aeterni?

Ruské trecento a quattrocento.

Napsal Fr. Táborský.

(Dokončení.)

A jinde v obloucích klenby namalovány tam činy Gedeonovy, rozmluva Ioasafa Careviče s poustevníkem Varlaamem, podobenství o zabloudilé ovci a o ztracené hřivně. Níže na stěnách šly obrazy z ruských dějin: Křest sv. Vladimíra, jak káci on modly, rozličné skutky Monomachovy, historie Borisa a Gléba. Na žebrech klenby a v oknech byla zobrazena ruská veliká knížata. Ráz maleb byl čistě programový, literaturní. Malířství bylo ve službách u literatury a u carské vlády. Alegorická výzdoba svědčí o jakýchsi německých a italsko-flámských rytinách, že nastoupilo období tištěných listů a knih po rozkvětu rukopisů a miniatur. Vliv západní rytiny v Moskvě se teď ustaluje a podporuje v malířství tendence literaturní a ilustrativní. Předtím bylo malířství v rukou soukromých osob: objednavatelů, dárců, malířů ikon, obcí městských a klášterních, teď ujímá se ho carská moc. Ďjak Viskovatyj vystoupil první proti dosavadní svobodě umělců novgorodských. Stohlavý sbor církevní usnesl se o nutnosti vyššího dozoru nad malbou ikon a svěřil jej mitropolitům, arcibiskupům a biskupům. Malba ikon stávala se víc a více pouhou církevní potřebou a přestávala býti uměleckým dílem.

XI.

V XVI. věku v dějinách severovýchodního Ruska objevují se hlavními činiteli vážení kupci Stroganovové a zároveň s nimi i Stroganovská škola. S počátku byl to Anika Stroganov (Ioannikij), syn Fedora Lukiče Stroganova, váženého a bohatého měšťana Velikého Novgoroda, jenž se okolo 1470 přestěhoval do Solvyčegodska. Tu se narodil Anika Fedorovič, zakla-

datel a stavitel permských měst, klášterů, solného průmyslu. Umřel u vysokém věku a synové jeho Jakub a Grigorij přežili ho jen krátce. Samostatnější činnost připadla nejmladšímu jeho synu Semenu Anikijeviči, jenž se súčastnil se syny svých bratří Maksimem Jakovlevičem a Nikitou Grigorjevičem pokoření Sibiře. Maksim a Nikita byli nejváženějšími a nejznamenitějšími představiteli svého rodu. R. 1610 dostali od cara Vasilije Šujského název »imenitych« (vznešených) lidí Stroganových. K nim obracel se nejednou car v těžkých chvílích s prosbou, aby mu půjčili »ne malých peněz« (deset tisíc rublů). Maksim i Nikita byli velikými milovníky ikonomalby; většina Stroganovských ikon podepsaných byla namalována pro ně a od jejich lidí. Založili-li Stroganovi opravdu zvláštní školu, byli to zejména Maksim Jakovlevič a Nikita Grigorjevič. Tento zemřel r. 1619, onen r. 1623.

Rok 1580 možno míti počátkem činnosti Stroganovských malířů ikon. Ovšem předkové Maksima a Nikity neobešli se bez ikon. Se Stroganovými přesídlilo se z Novgorodu do Solvyčegodska ještě devět bohatých rodin a jiné novgorodské rodiny přestěhovaly se do Ustjuga. S nimi přešla tam i novgorodská ikona. Novgorodské umění přeneslo se v XVI. věku na břehy Dviny a Vyčegdy. Jsouc tu téměř svobodno od vlivů daleké Moskvy, vytvořilo zde místní umění za doby Ivana Hrozného onen variant pozdního novgorodského malířství, jejž malíři a milovníci ikon nazývají Ustjužskými malbami. Byla tedy tato Stroganovská malba prodloužením a rozvojem umění podle vlasti umělecké novgorodského a podle vlasti zeměpisné severního.

Není nemožno a nebylo by ani divno, že Maksim a Nikita Stroganovové, lidé bohatí a milující nádheru a při tom milovníci umění, založili vlastní ikonopisnou dílnu. Pečlivost v provedení byla znakem prací mistrů Stroganovských; oduševnění v nich není. Mistrů, jako Rublev a Dionisij, tak instiktivních, v ní nebylo. Ale za to se mistři ti podepisovali velmi často. »Ale ta jména a ty práce povídají nám málo o rozmanitosti uměleckých individualit, mnohem méně, než linie a barvy bezejmenných novgorodských ikon XV. věku«.

Panování Michala Feodoroviče uzavírá dějiny ruské umělecké ikonopisi. Malířům ikon dostávalo se podpory na jeho dvoře; zvláště to byli Prokopij Čirin a Nazarij Savin. Moskevská škola žila za něho dále beze zvláštních změn. Ikony doby té mají

všecky typické rysy její; jsou příliš grafické a suché v malbě; ale lepší z nich, třeba ztratily z malebnosti své, nepozbyly ještě jisté své krásy.

Za Michala Feodoroviče i Feodora Alexějeviče ikonomalba chýlí se k úpadku. »Moskevská ikonomalba byla nezpůsobilá, aby se rozvila nebo přerodila, . . . stroganovská pak podle svého sklonu k virtuosnosti, podle výlučné a trochu »exotické« povahy svého sloužení vybranému kruhu ctitelů byla předurčena k trvání krátkodobému«.

Obě ty školy »byly zjevy v podstatě úpadkovými — posledními varianty umění scházejícího, kdysi silného a krásného, jež nazýváme novgorodskou školou malířskou, . . . jediným projevem vysokého umění v celé historii staroruského malířství«.

Veliká konečně změna vkusu, jaká nastala za Petra Velikého, ty náhlé záplavy nových slohů a nových způsobů a nálad, které se převalily ze západu, počínajíc jeho vládou, přervaly vůbec veškeren další rozvoj ruské ikonomalby.

XII.

Století XVIII. a XIX. až na několik ctihodných učenců a milovníků sběratelů zapomnělo na ni.

Když r. 1896 uspořádali v Nižním Novgorodě všeruskou výstavu, nepochlubili se ani svou starou architekturou, ani svou ikonomalbou. Ani stopy po ní jsem tam nezahlédl. Jenom v paviloně kustarného průmyslu stařec jeden, čiperný a vlídný, s prošedivělou hlavou i bradou, se světlemodrými brejlemi a světlemodrýma očima, Ivan Chrustačev ze Sergievského předměstí, vyřezával tam menší ikony z dřeva »kiparisnago« (cypřišového) a měl na ně čilý odbyt . . . To byla jediná tradice, ale již ne čistě staroruská; neboť chtěl-li kdo — a chtěli to venkovští inteligenti — »Večeři Páně« dle Leonarda da Vinci, stařiček se nezarazil.

— Možno i dle Leonarda da Vinci, vlídně podotkl a ochotně slíbil, že za tolik a tolik dní dodá. A zcela dovedně vyřezal, s kaligrafickou zrovna miniaturností, a ne šablonovitě, než s jistým vnitřním životem.

Také mně vyřezal z »kiparisnago dereva« ikonu »Sv. apostola Andreja Pervozvannago« podle západní rytiny s touž kaligrafickou pečlivostí, ale také s láskou.

V Moskvě toho roku viděl jsem na známém lidovém trhu u Sucharevovy věže staré ikony malované i bronzové. Zcela pěkný starý miniaturní triptych koupil jsem tam za — 5 rublů!

— Mívám pěknější, ale dnes jich není, promiňte! — omlouval se venkovan prodavač.

Roku 1910 už jsem tam ani jediné nenašel, snad náhodou, ale za to vešly do dražších obchodů. V Petrohradě pak, v museu Alexandra III., celý veliký sál byl jimi už pokryt. Bylo to zatím ještě skladiště, ale podívaná zcela nová . . . Málo kdo tam však zašel a trochu déle tam pobyl.

Po moskevské výstavě nálada se už měnila. Obecenstvo bylo připravováno. Rusové dlouho se rozmýšlejí, ale jakmile se dají do díla, chtějí je mít hotovo hned. Brzy po moskevské výstavě car věnoval 300.000 rublů na zakoupení sbírky vynikajícího učence N. P. Lichačeva, sestávající z více než 1000 ikon a jiných církevních památek vysoce cenných, pro museum Alexandra III. Jiné dary — při známé velkomyslnosti ruských sběratelů — budou jistě následovati. Činnost pak publikační nastala zrovna horečná. Vedle citovaných už obou předních uměleckých měsíčníků monumentální Istorija russkago iskusstva (umění) věnovala celý VI. díl tomuto starému umění malířskému a zahájila jej krásným a širokorozhledným výkladem a rozborem P. Muratova s množstvím černých reprodukcí a s několika barevnými. A r. 1914 začal vycházeti nový dvouměsíčník Russkaja ikona, jenž chtěl se vesměs věnovati jen staroruské ikonomalbě a v každém sešitě chtěl přinášeti vedle části tekstové 30—35 černých reprodukcí a 4—5 barevných. Vydával jej redaktor-vydavatel »Apollona«, Sergěj Makovskij, se sborem umělců a znalců. Došel do Prahy však jen první svazek, pečlivě a nákladně vypravený, vědecky založený. Válka vypukla, veliká světová válka, přetala všecky styky s námi, zarazila i radostný ruch umělecký na Rusi, nejčistší, nejpokrokovější, cíle svého nejvědomější a s nejdůkladnější přípravou k němu kráčející z veškerého kulturního ruchu na Rusi. Zatím zaraženo je v tom směru všecko a nejen zaraženo, mnoho také rozrušeno, zničeno... Musíme počkati, kdo jsme s živým zájmem sledovali umělecký rozvoj Ruska. Počkáme s vírou, že ono povstane zase, že povstane očištěno velikou bolestí, jež mu jeho hrozný pád způsobil, a s protřenýma očima dá se do díla obrození svého.

Bibliografie cizí i česká.

(Příspěvek k otázce českého ústavu knihopisného.)

Napsal Lad. J. Živný.

(Pokračování.)

Jakou enormní práci jest takovým ústavům konati, vysvitne z následujícího příkladu. Zmíněný londýnský ústav pro bibliografii věd přírodních, jenž pokračuje v pracích r. 1855 anglickou Royal Society zahájených, registruje a co rok tiskem vydává veškeru světovou literární produkci zmíněného oboru v katalogu International Catalogue of Scientific Literature nazvaném. Bibliografický materiál v jednotlivých zemích sbírají zvláštní bureaux, jakým jest na př. bureau berlínské, ministerstvu vnitra přičleněné, jež jediné dodává ročně 3—4000 záznamů, vyňatých z literatury periodické, k čemuž přistupují ovšem ještě záznamy děl samostatných. Všecky tyto záznamy jsou pořízeny na základě autopsie, a jen takové v londýnské bibliografii mají místo. Mezinárodní bureau bibliografické v Petrohradě jest součástkou carské akademie věd a přírodovědecký materiál pro londýnský katalog sebraný vydává též v samostatném spise »Ruská bibliografie přírodních věd a matematiky«, jehož r. 1915 vyšel již svazek 8. Prací londýnských súčastnila se též universita pražská.

U příležitosti mezinárodního sjezdu bibliotékářů a archivářů r. 1910 vydal bruselský institut publikaci, v níž zaznamenává již na 125 rozmanitých bibliografických ústavů a komitétů po všem vzdělaném světě rozesetých.

VI.

(Mezinárodní knihopisný ústav bruselský.)

Mezinárodní bibliografický ústav bruselský zaujímá mezi těmito institucemi místo nejpřednější a jako ústav typický dobře se hodí, abychom jeho organisaci věnovali bližší pozornost. Založen byl r. 1895, a jest zajímavo, že téměř bez vyjímky setkal se tehdy se všeobecnou nedůvěrou. Položil si cíl, jehož dosažení

na poměry tehdejší zdálo se prostě nemožným, sepsati totiž ve formě velikého abecedního a soustavného repertoáru bibliografického veškeru literární produkci od vynalezení tisku do doby přítomné bez rozdílu jazyka a země, v nichž byla publikována. S počátku nalézal se v poměrech velmi stísněných. Nebylo ani dostatek pracovníků, ani peněz, jeho zakladatelé přinášeli si však s sebou pro první nejobtížnější kroky výzbroj, které i nejtěžší překážky konec konců podléhají, nezlomnou odvahu pracovní a vytrvalost, důvěry plné a všechen pesimism a všecku hořkost zklamání vítězně překonávající nadšení.

Budoucnost dala jim za pravdu. Známý pařížský učenec, bibliotékář F. Funck-Brentano, jenž v Revue encyclopédique r. 1896 proti plánu dle jeho mínění zcela neuskutečnitelnému velmi ostře vystoupil, o půl druhého roku později, r. 1897 v téže revui napsal: »Praktickou hodnotu bruselského lístkového katalogu měli jsme nedávno příležitost sami vyzkoušeti. Šlo nám o to, abychom pro jistý účel, jenž nesnesl odkladu, opatřili si co možná nejrychleji literaturu o průmyslu krajkářském. Uchýlili jsme se o radu k bruselskému bibliografickému ústavu a téměř obratem pošty obdrželi jsme 87 titulů, což naše nejkrajnější očekávání překonalo... Není pochybnosti, že ve vší Evropě není jediného knihopisného ústavu, jenž by tomuto se vyrovnal. Bruselský institut zaznamenává nyní takové pokroky a úspěchy, že ho již nelze dostihnouti, a vskutku stal se tím, oč usiloval: centrálou prací čelících ku zřízení mezinárodního knihopisného repertoáru světového.«

Prakticky snaží se velikolepý program tento realizovati bruselský institut jednak tím, že zakládá v zemích ostatních sesterské ústavy a sekce národní; že zdokonalil a šíří známost desetinné soustavy Deweyovské, již učinil podkladem svého třídění paralelního repertoáru soustavného; vydává oficielní orgán, v němž své zásady a snahy propaguje, provádí přímou propagandu v kruzích bibliografů a bibliotékářů, účastní se bibliologických kongresů atd.

Buduje bibliografii universální, t. j. světový katalog lístkový všecku knižní a časopiseckou produkci zabírající a věcně utříděný dle soustavy desetinné, a to tím, že

zjednává si opisy katalogů všech velikých bibliotek;

katalogizuje všecky novinky literární přímo.

Tento katalog také za účelem praktického používání publikuje, a to tím, že vydává tištěné bibliografie jednotlivých oborů vědních ve formě knižní i lístkové, především literaturu soudobou; vyhotovuje opisy záznamů svých každému, kdo za ně požádá; a posléze rozmnožuje své katalografické sbírky výměnou s ústavy příbuznými.

Do té chvíle vydal bruselský ústav tyto speciální publikace bibliografické, a to jednak vlastními prostředky, jednak za pomoci jiných ústavů příbuzných:

* 1. Bibliographia bibliographica universalis. Répertoire annuel des travaux de bibliographie, par Henri La Fontaine. — Bruxelles, 1898 a n.

2. Bibliographica philosophica. Sommaire idéologique des ouvrages et des revues de Philosophie de l' Université de Louvain. Louvain, 1895 a n.

* 3. *La Fontain* Henri. Bibliographie de la Paix et de l' Arbitrage international. Bruxelles, 1904 a n.

4. Bibliographia economica universalis. Répertoire des travaux relatifs aux sciences économiques et sociales, publié par Jules Mandellò, Henri La Fontaine, Paul Otlet, L. Masure, rédigé par L. Pollacsek. Bruxelles, 1902 a n.

* 5a. *Alves de Sà* Eduardo. Bibliographia juridica portugalensis. Lisbonne, 1898 a n. — 5b. B. juridica belgica. Bruxelles.

6a. Bibliographie mensuelle des Chemins de fer, publiée sous la direction de L. Weissenbruch. Bruxelles, 1897 a n. — 6b. Brevet d' inventions belge. Bruxelles.

7. Notices bibliographiques relatives à l' électrobiologie et aux rayons X, publiées en annexe aux Annales d' Électrobiologie du Dr. E. Doumer. Paris, 1899 a n.

8. Bibliographia geologica. Répertoire des travaux concernant les sciences géologiques. Bruxelles, 1898 a n.

* 9. Bibliographia zoologica. Répertoire périodique des travaux de zoologie, publié par le Concilium

Bibliographicum de Zurich et par le Zoologischer Anzeiger, sous la direction de M. H.-H. Field. Zurich, 1896 a n.

10. Bibliographia Technica universalis. Répertoire bibliographique des travaux relatifs aux sciences techniques en toutes langues. Bruxelles, 1903 a n.

11. *Debove* G.-M., *Richet* Ch., *Baudoin* Marcel. Bibliographica medica universalis. Paris, 1900 a n.

* 12. Bibliographia anatomica. Répertoire périodique des travaux d' anatomie, publié par le Concilium Bibliographicum de Zurich. Zurich, 1897 a n.

* 13. Bibliographia physiologica. Répertoire périodique des travaux de physiologie, publié par le Concilium Bibliographicum de Zurich. Zurich, 1893 a n.

* 14. *Ottavi* E. a *Marescalchi* A. Bibliographia agronomica universalis. Bruxelles, 1903 a n.

* 15. *Langlois* M. l' Abbé. Bibliographie d' Eure-et-Loir. Revue paraisant le 10 de chaque mois, sur fiches et en fascicules. Directeur, M. l' Abbé Langlois. Chartres, 1898 a n.

16. Bibliographie de Belgique. Journal officiel de la librarie ... Directeur E. Vandeveld. Bruxelles, 1897 a n.

Všecka tato díla bibliografická vycházejí ve formě svazkové, čís. 1, 2, 3, 4, 5a, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13 a 14 ve svazcích s tiskem po jedné toliko straně; publikace * označené též ve formě lístkové. Do r. 1913 tím způsobem vydáno bylo 877.235 záznamů bibliografických.

Tyto kolekce spolu s tištěnými katalogy velikých světových bibliotek tvoří tištěnou součást katalogu všeobecného, Bibliographia Universalis; všecky záznamy ostatní jsou po výtce rukopisné.

V přítomné chvíli práce bibliografické vpádem německého vojska byly arci na čas přerušeny; dočasná ochrana bibliografických sbírek svěřena byla vyslanectvu severoamerickému a španělskému. R. 1913 obsahoval univerzální bibliografický repertoár více než 11 milionů záznamů, pořízených vesměs na stejném formátě mezinárodním, jednak tištěných, jednak psaných, uložených

v 18.000 zásuvkách ve dvou paralelních řadách, z nichž řada soustavná vykazuje již 35.000 vědeckých oborů samostatných. Kromě těchto dvou soupisů založeny byly ještě katalog titulový, speciální katalog na podkladě zeměpisném (na př. zvířena v Sibiři, v Asii; průmysl textilní v Belgii, Italii, Německu a pod.), katalog časopisecký, katalog ikonografický, t. zv. encyklopedickou sbírku informační, kolekci to časopiseckých výstřižků o všech aktuálních otázkách, a mimo to veliký abecední index vědeckých oborů v repertoárech zavedených a obsáhlý inventář. Má vlastní odbornou bibliotéku 75.000 svazků čítající a vede bibliografické muzeum.

Bruselský ústav knihopisný záhy přetvořil se v bibliografickou společnost, jež před vypuknutím války r. 1913 čítala na 700 členů. Členstvo jest rozděleno ve tři kategorie: 1. Členové činní, jimiž mohou býti jednotlivci, spolky i jednotky státně politické, jež se obírají bibliografií nebo knihovnictvím; 2. členové přispívající, kteří mají zájem o práce knihopisné a 3. členové čestní. Členové platí ročně minimální příspěvek 10 fr. a dalších 5 fr. za používání jednoho oboru repertoáru; poplatek 25 fr. ročně umožňuje používání oborů všech. Všichni členové dostávají spolkový věstník zdarma.

Institut spravuje komise, volená z členů činných na 6 let, a složená z ředitele, generálního sekretáře a pokladníka. Každé shromáždní členstva znovu se ustavuje, a předsedá mu prezident volený. Rozpočet institutu a některé volby podléhají schválení ministra vyučování.

Podobně, v menším ovšem rozsahu, pracují bibliografické ústavy výše vzpomenuté, z nichž bibliografické oddělení kongresní bibliotéky washingtonské vydává katalog vší americké literatury, ve Spoj. Obcích publikované, na lístcích. Lístkový katalog vydává též berlínské bureau poradní, jež katalogisuje knihy nalézající se v univerzitních a státních bibliotékách německých. R. 1913 zorganizováno tu ku společné práci již na 300 knihoven německých a 9 institucí cizích a vyřízeno rozmanitých poptávek 5207.

VII.

(Bibliografie ve službách lidové osvěty.)

Doposud obírali jsme se bibliografických snah stránkou vědeckou, jejíž organizace v zájmu práce vědecké stala se nutností.

Vedle toho však, jak na počátku jsem se zmínil, pomáhaly rozvoji bibliografie snahy lidově osvětové, jimž pro úplnost zmínku třeba rovněž věnovati.

Jaksi na přechodu mezi stránkou ryze vědeckou a stránkou popularizační jsou nedávno vzniklé bibliografické kanceláře, zřizované při komunálních bibliotékách ve Spojených Obcích, jichž úkolem jest sbírati všelikou, modernímu hospodaření samosprávnému svědčící literaturu, a to jak tištěnou tak i rukopisnou, již lze získati buď pomocí dotazníků nebo jaká se nahromadí za nejrozmanitějších příležitostí v rukou obecní správy, na př. při řešení všelikých úkolů z oboru veřejného zdravotnictví, péče sociální nebo při provádění podniků stavebních, komunikačních, osvětlovacích a pod. Soubor dat a zkušeností, jež se způsobem tím od jiných obcí nebo korporací i jednotlivců sejdou, slouží jako informační pomůcky v přední řadě členům sborů samosprávných, jako obdobně sborům zákonodárným slouží bibliotéky a poradní bureaux parlamentní; v druhé řadě však jsou přístupny také všem místním příslušníkům obce.

Jak patrno, zde již nejde o otázky vědecké, zde jde spíše o samu praksi životní, o denní, běžné, všední, ba nejprostší zájmy. Tyto a podobné zájmy vedou ku knihám ovšem také, neboť zkušenost životní a tradice, po případě i školské vědomosti, nejsou daleko dnes již jediným zdrojem, odkud se čerpá odborné vzdělání a odborná prakse. Těmto potřebám věnovaly zvýšenou pozornost velmi záhy také knihovny veřejné, jež pro vrstvy dělnické, průmyslnické a obchodní vydávaly seznamy, speciálním jich zájmům zvlášť upravené. Byly zřizovány i zvláštní poptavárny, jenom těmto informačním úkolům určené; jich vůdčí zásadou jest usnadniti co nejvíce hledání a ušetřiti co nejvíce času těm, kdo žádají si poučení a rady z pramenů literárních.

(Dokončení.)

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Mír a jeho problémy.

»Hlavní překážky míru jsou v duchu lidském«, napsal význačný Angličan Clutton Brock mluvě o spolku národů v Manchester Quardian letos na jaře. Tato slova mi utkvěla v paměti a stále se k nim vracím, kdykoliv přemýšlím o bolestech současné doby. Tedy v hlavách lidí tkví nejvlastnější zlo a z ducha lidského vychází nejvíce zmatků.

Každý oceniž sám, kolik pravdy je v tomto výroku. Mně zdá se, že osvětluje všecky zápasy války i míru. Srdcem problému poválečného je, aby válka byla zlikvidována, aby zajištěn byl triumf práva, organisace světového společenství, aby trpícím národům byly dodány potraviny k životu a suroviny k práci. K tomu má sloužiti mírová smlouva, jejíž obsah dnes známe. —

Podrobný rozbor mírového díla bude předmětem mnoha studií. Ač jsme učinili od skončení války nesmírný pokrok na cestě uklidnění mysli, přece jen nepřekročili jsme dosud období přechodného úplně, v němž se kladou základy nových dějin. Z té příčiny není žádný soud o mírové smlouvě definitivní, není jím ani tato úvaha, omezující se na všeobecnou karakteristiku.

Mohl bych nejprve vznésti otázku, jaké t e r i t o r i á l n í z m ě n y nastanou po vyhlášení míru? Už se konstruují mapy nové Evropy a pohled na ně nám praví, že největší přeměny stihne pásmo mezi Baltem a Adrií a pak blízký Orient. Na této linii poválečná Evropa nebude k poznání: Polsko, Československý stát, Jihoslavie, tři slovanské státy vcházejí v život. Německo ztrácí as 8 mil. bývalých svých obyvatel, ztrácí třetinu svých uhelných polí; ono ztrácí Elsasko-Lotrinsko, území Malmédy, Saarský revír, Poznaň, Gdansko, kus Slezska, a plebiscitem se rozhodne o Šlesviku a ve východním Prusku. Německé hranice budou na západě i na východě úplně nové. Dělící čarou Francie na východě je zase Rýn, ona geologická prohlubeň, o jejíž překročení a držení teklo již tolik krve. Pohled diváka nového útvaru naší pevniny spočine také na Rusku a oblasti kolem Černého moře. Na severu samostatné Finsko, Estonsko, nová Ukrajina, veliké Rumunsko hraničící s naší republikou a sahající hluboko do bývalých Uher. Všecko nové. A v této konstrukci nových států uvolněné proudy velkých toků Labe, Visly, Odry, Dunaje.

Zachytíme-li smysl této revoluce tak, že bylo jí dosaženo — aspoň v hlavních kusech — vítězství práva a zásady národnostní, pak je stav 1919 nesmírným pokrokem proti r. 1914.

Německá otázka byla rozřešena; ona otázka totiž, bude-li Německo vládnout nad Slovany a na světě. Zápas a dějiny daly na srozuměnou, že nikoliv. To je poučení, jež stálo 10 mil. životů, to je obět, jíž je vykoupen omyl v lidských hlavách, plných nebezpečných bludů.

Současně byla dána také odpověď na jiné učení, čerpané z téhož ducha: jak se bude vládnout novým světem? Amerika navrhla, aby se vládlo Ligou, spolkem národů. A tato nezištná myšlenka uchvátila svět a byla vtělena už v novou ústavu. Sen českého krále Jiřího a tak mnoha jiných šlechetných mužů se naplnil. Budeme míti jakýsi světový parlament. Jeho orgán bude sídliti v Ženevě, v onom tichém městě, jež má v dějinách neporušený štít svobody politické; v Ženevě reformace.

Je známo, jaká je nejpodstatnější funkce této nové organisace. Je, řečeno jedním slovem, pacifistickou. Má bdít nad tím, aby mírové dílo bylo plněno, zachováváno a prohlubováno. Myšlenka odzbrojení je východiskem, a právní rozhodování ve příchu státních bez meče a války je vyvrcholením této politické soustavy. Je to triumf práva.

V prvé chvíli vyhlášení mírové smlouvy vzdáváme se ještě kritiky některých bodů v tomto směru. Ale i méně znalý čtenář postřehne, jakou odpovědnost a úlohu měla zvláště Amerika, aby základní idee Wilsonova programu byly opravdu uplatněny.

Hledí-li zrak do budoucnosti a vidí-li záruky mírového vývoje v právní konsolidaci Evropy, musí býti unokojeno i svědomí jako svědek bezpráví válečných let. A proto dílo mírové stanovilo také vinu za spáchané neštěstí: soud nad pachateli. Smlouva určuje přesně organisaci soudního řízení; je jisto, že Vilém II. bude vydán a s ním i všichni ostatní provinilci němečtí; a bylo by slušno i rakouští. Teprve výrok o vině za válku vyhladí z lidského nitra hořkost a lítost nade vším, čeho jsme byli svědky.

Sociální choroba zmocnila se celých oblastí rozvrácené Evropy. Veliká města jako Petrohrad, Moskva, Berlín, Budapešť, Mnichov a Lipsko zachvácena byla paralysmem duševním, který dostal politický název bolševism. Ti, kdož byli na pochybách, je-li to cesta dobrá či špatná, jichž víra v společenské řády byla tolik otřesena, že dávali přednost anarchii, dnes, tuším, po zkušenostech mnoha měsíců, po událostech tak výmluvných, jakými byly zjevy v Rusku, v Německu a v Uhrách, po této koupeli vášně vrátí se k sobě, k lidem, k národu, společnosti. Revoluce byla by opravdu nesmyslem za nových poměrů. Bolševism není ani politikou, ani socialismem, leda ovšem politikou va banque, ale žádný hráč nevydrží takové plýtvání dlouho.

Vyslovujeme přesvědčení, že bolševism je už dnes vnitřně zlomen, překonán. Brzy nebude po něm, leč neblahá vzpomínka.

Dílo míru nebylo by úplné, kdyby provedlo toliko nové rozdělení zemí, osvobození národů, spořádalo finance, potrestalo viníky a zavedlo nový právní řád: ono musí také pacifikovat společnost uvnitř, regulovat nově vztah největších sil novověku, kterými jsou práce a kapitalism.

Dosažení tohoto požadavku zdálo se až dosud nemožným. Jak řídit hnutí sociální ve světě tak různorodém, v tolika státech, odlišných podmín-

kách výroby? Odpověď byla těžká. Ale mírem byl učiněn aspoň nový krok ku předu. Bude dosazen mezinárodní úřad práce, orgán společného styku a dozoru a ten bude pořádat všechen materiál s daleko větším úspěchem, nežli tomu bylo možno dosud v Basileji. Minima, jako normální den práce, normální mzda, ochrana a pojištění budou vtělena ve skutek. Organisace odborové i politické, tedy uvědomělé dělnictvo bude s to, aby i touto cestou působilo na vlády, parlamenty, na země a veřejné mínění. Dosud takové instituce nebylo. Mezinárodní organisace práce, průmyslu a podnikání bude zlepšena. Blížíme se novému zjevu, novému pojmu, tak zv. ekonomické spravedlnosti.

Teprve rozřešením této záhady záhad dospějeme k zabezpečení celé společnosti. Revoluce ve vzduchu, drah, řek, moře, celé dopravy vytváří stále nová a nová hlediska. Evropské společenství je na postupu, překážek ubývá a bludů v lidských hlavách také.

A kdo chce vidět, ten vidí, že rytmus našeho vývoje dostal nový tvar a vzruch. Jsou to teprve začátky, stopy lepší budoucnosti jsou ještě slabé, pod povrchem a dostižitelné jen lidem nejsilnějším. Ale už je to zcela něco jiného, žít v 1919 a 1914. —

Jsme ve veliké jednotě světa. Už nejsme sami. A do celého světa jde naše dráha. —

Praha, 15. května. *Alois Šašek.*

ŠKOLSTVÍ VYSOKÉ.

(Nové školy vysoké u nás a další projekty. — Z cizích universit.)

Úplné osamostatnění republiky československé přineslo nám po desetiletích strádání a marných bojů konečně vyplnění našich tužeb a potřeb také v oboru školství vysokého. Především zjednána spravedlnost těžce zkoušené Moravě a zákonem ze dne 28. ledna t. r. otevřena v Brně druhá československá universita, jež ponese na vždy jméno našeho prvého presidenta a bude míti sice jako pražská čtyři fakulty, ale jinak uspořádané: teologické fakulty při ní nebude vůbec, za to fakulta filosofická rozdělena na dvě tím, že disciplíny matematicko-přírodovědecké, jak v cizině je pravidlem, vyřazeny z celku filosofické fakulty a ustaveny ve fakultu zvláštní. Studia právnická a lékařská mají se zahájiti již počátkem studijního roku 1919—20, kdežto fakulty filosofická a přírodovědecká počnou fungovati nejpozději počátkem roku 1921—22. K tomu ze zpráv denních časopisů nutno připojiti, že fakulta lékařská a právnická budou zatím umístěny v zemčbraneckých kasárnách v Údolní ulici a že pro studenty budou zřízeny internáty v budově vojenské nemocnice a byty ve vojenských barácích. Tak stalo se skutkem, oč vlastenci moravští usilovali již v letech čtyřicátých a co ještě před několika měsíci, kdy rakouská vláda dokonce odmítla dar arcib. Kolina ve prospěch moravské university, zdálo se být odsunuto do nedozírných dálek. Konečně bude také na poli universit umožněno u nás vědecké zápolení a bude lze pomýšleti na soustavné opatření vědeckého dorostu, jenž v dosavadních poměrech byl vůbec jen v rukou náhody a dočasné konjuktury.

Rozhodnuto dále, aby v Brně již letos na podzim otevřeny byly první dva ročníky vysoké školy zvěrolékařské a pro dobu přechodní, než škola bude zřízena, povolena státní stipendia pro československé posluchače na cizích školách veterinářských. Je známo, že jsme dosud vůbec neměli vysoké školy toho druhu a že naši lidé byli nuceni studovati na německé škole vídeňské neb polské ve Lvově, ač ministerstvo vyučování jednalo o potřebě zvěrolékařského studia v Praze již r. 1855, místodržitelství svolalo r. 1878 znovu o téže věci anketu, příslušné návrhy opět a opět odhlasovány na sněmě českém i říšské radě (Srv. článek Th. Kašpárka Dějiny požadavku české vysoké školy zvěrolékařské v Praze ve Věstníku účitelů vysokoškolských IV. 72). Když po odluce československé republiky němečtí chauvinisté ve Vídni dokonce násilím zabránili našim studujícím v další návštěvě vysoké školy tamější, bylo nutno, abychom otázku tuto řešili ihned a radikálně. Že pak škola ta otevřena v Brně, bude míti jistě i značný dosah politický a národnostní, o němž netřeba se tu šířiti.

Také vysoké studium lesnické dosud se poskytovalo jen na škole vídeňské a to v lesnickém oddělení známé »Bodnkulturky«. Počátkem března stala se tu aspoň předběžná náprava potud, že ministerstvo školství a národní osvěty schválilo návrh sboru profesorského české vysoké školy technické v Praze, aby zřízeno bylo při jejím odboru zemědělském oddělení lesnické a aby ihned zahájeny byly přednášky pro I. i II. ročník.

Ježto učitelé fakult světských a všecka pokroková veřejnost od let již usiluje o to, aby z celku universitního vyřazeny byly fakulty teologické, protože de facto nemohou míti svobody učení a badání a slouží jen určitě vymezeným úkolům konfesijním, bude v dohledné době jistě také pražská teologická fakulta ustavena samostatně, asi tedy tak, jak dosud byla olomoucká fakulta toho druhu, jediný to zbytek bývalé tamější university. Národní Shromáždění dokázalo i v té věci vzácnou nestrannost potud, že olomoucká fakulta tato, jež má odtud nésti jméno Cyrilometodějské, bude rozšířena novými stolicemi; s druhé strany usneseno, aby pro vzdělání duchovních evangelických, kteří rovněž musili konati studia ve Vídni neb cizině, zřízena byla česká teologická fakulta Husova v Praze (mimo to zůstane Slovákům evangelická akademie teologická v Bratislavě). Debata o této záležitosti v Národním Shromáždění dne 8. dubna byla živá, ježto se strany socialistické protestováno proti zřizování fakult toho druhu nákladem státu vůbec; není vskutku pochyby, že také u nás, až dojde k odluce státu od církve, připadne péče o vzdělání duchovních jednotlivým konfesím samým, ale dokud se tak nestane, nemůže přece ani naše republika stavěti se na stanovisko výlučné a odpírati evangelíkům to, co dříve povoleno katolíkům a oč by se konečně mohli hlásiti i židé.

Tím není ovšem vyčerpán úkol státu v tomto oboru školství. Bude nutno především dozajista v dohledné době postarati se o třetí universitu a to v Bratislavě, tedy pro studující slovenské; je zajímavo, že se u nás opětně ozval hlas prof. Frinty (zvl. v článku Národních Listů 29. pros. m. r.), aby v městě tom, kde eksistuje nedávno otevřená universita maďarská, byla ihned zřízena naše vysoká škola a ještě dříve než v Brně, ale přes všecku svůdnost tohoto návrhu nesmí se přece zapomínati, že školství slovenské nelze přece budovati od střechy, nýbrž že dříve nutno v dostatečném počtu

míti školy střední, aby tak zajištěn byl vydatný počet posluchačů nové university. Bude nutno dále postarati se také o vysokou školu obchodní — ani té jsme dosud neměli vůbec — a vyšší školství tekstilní; nutno řešit prekérní postavení vysoké školy montanistické v Příbrami, kde většina posluchačů je mateřské řeči české, ale většina sboru profesorského jsou Němci, a kde je sice úřední řeč nyní česká, ale přednáší se dosud německy (Srv. články prof. dra. Jos. Theurera v Nár. Listech 10. a 11. dubna t. r.). Konečně vyžádá si ještě důkladných reforem sama pražská universita, která jest dosud neprávem zkracována proti své sousedce německé; bohužel dosud nedošlo se k pokračování o návrzích prof. F. Mareše a soudruhů v té věci, když prvotní jejich návrhy snesením NS vráceny byly školskému výboru k dalšímu doplnění. Mimochodem upozorňujeme, že tehdy sám ministr vyučování projevil přání, aby návštěva vysoké školy nebyla tak příliš vázána předběžným vzděláním středoškolským a aby brány našich vysokých škol byly otevřeny pro každého schopného a nadaného občana. Není pochyby, že tu ministru tane na mysli příklad universit amerických, jež však mají docela jiné složení a úkoly než university naše, které pro svou práci nesměji sestupovati pod jisté niveau průměrného vzdělání; je otázka, bude-li tedy co platno, zjedná-li se přístup i širšímu obecenstvu k výkladům vědecky odborným.

Dalekosáhlá opatření stala se nyní také v úpravě platů vysokoškolských profesorů, jež byla rakouskými vládami opět a opět slibována, ale opět a opět oddalována. Řádní profesoři budou nyní začínati příjmem 8000 K, a postupovati po 4 letech vždy o 2000 K, až do maksima 16.000 K, mimořádní podobně z příjmu 6400 K osmistovými kvadrienálkami do maksima 8800 K; vedle toho budou ovšem dostávati i aktivní přídavky V., resp. VI. hodnostní třídy, zvláštní přídavky místní i odměny za řízení seminářů a ústavů. Současně upraveny i služební poměry a zvláště řízení disciplinární, pro něž odtud budou zvláštní disciplinární komise místní a vrchní odvolací instance při ministerstvě v Praze. Je více než výmluvné, že Svaz neaktivních lékařů v schůzi své dne 8. února veřejně prohlásil mimo jiné požadavek, aby při habilitaci docentů rozhodovala jen vědecká kvalifikace, nikoli osobní styky, protekce, přízeň či nepřízeň profesorova; po té stránce (a ovšem i v dalším postupu služebním), byly již před válkou pronášeny také u nás mnohé stížnosti.

* * *

Také z ciziny a bývalého Rakouska objevily se nové zprávy o potěšujícím ruchu vysokoškolském.[1] Tak prý bude otevřena ještě letos na podzim slovinská universita v Lublani, na níž budou spočátku přednášeti profesoři srbští (Mladá generace II. 151). Dobře se daří technice polské ve Varšavě, do níž v tomto semestru zapsáno celkem 2600 posluchačů (Museum XXXII. 445.). Vláda polská chce ji doplniti fakultou hornickou; vedle toho má v Krakově býti otevřena samostatná vysoká škola montanistická, na niž pro

[1] Při té příležitosti upozorňuji, že v článcích časopiseckých (na př. Obrtelově ve Venkově 19. února t. r.), ba i v řečech parlamentních opětně u nás se tvrdilo, že svého času byla Němci zničena italská právnická fakulta v Tridentě, kdežto stalo se tak po pravdě ve Wilten, předměstí innsbruckém.

tento rok preliminováno v státním rozpočtu přes 150.000 K, ale jež zatím pro časové překážky nemůže býti aktivována (tamže 446).

Bohužel cele bolševickým rejdům propadla aspoň na ten čas universita v Pešti, kde zkrátka lidový komisař pro vyučování zastavil přednášky profesorů, jichž činnost prý ohrožuje zájmy republiky neb vážnost vědy a oznámil, že budou směti čísti jen profesoři »ověření«, t. j. bolševičtí (Nár. Polit. 3. dub. 1919). Nelze také souhlasit s ustanovením, aby nově zřízená universita ve Vilně o třech fakultách (teologické, právnické a lékařské) měla vyučovací jazyk — německý (Muzeum 292 a 451) ani s ustanovením, že se na universitu v Lublíně mohou přijímati za posluchače jen židé vyznání katolického, evangelického a kalvinského (!), ne však židé vyznání mojžíšského (tamže 446.).

Velmi radikální návrhy opravné projevují se i v Německu. Ministerstvu vyučování v Drážďanech předložil memorandum »Akademický kulturní svaz« na universitě v Lipsku s řadou požadavků. Svaz chce jmenovitě, aby instituce přednášek ustoupila vůbec do pozadí a místo ní zavedena byla všude cvičení seminární, v která by bylo rozděleno posluchačstvo v skupinách po 15—25 účastnících: vedením cvičení nechť jsou pověřeni asistenti a docenti, kterým proto musí býti dáno i místo ve sboru. Pro širší obecenstvo budtež pořádány »elementární« přednášky. Universita budiž dle obsahu nově rozdělena na fakulty, při čemž teologie bude vůbec vypuštěna. Všude ať se zdůrazní především potřeby praktické a pro ryzí vědu proto ať se doplní university vědeckými i badatelskými ústavy. Brány německých universit ať se do široka otevrou všem občanům, kteří se jim blíží s vážností a vědomím povinnosti, cizinci ať mají všude táž práva jako posluchači domácí, ovšem s předpokladem, že podobně budou Němci mít úplnou rovnoprávnost na ústavech zahraničních. Všecky poplatky, taksy, kolejné atd. ať jsou zrušeny; posluchač ať přestane býti jen poddaným úřadů universitních, tak že by všichni měli svobodné účastenství na všech záležitostech vysokoškolských a přestupky by spadaly jen pod kompetenci občanských soudů. Úplná rovnost životosprávy a zvlášť žádné poručníkování ve věcech pohlavních! Úplná volnost přístupu ke všem cvičením a seminářům! Naprostá svoboda spolčování! Výbor studentstva ať zasedá v akademickém senátě, má účast v povolávání docentů a volbě rektora i všech projevech university, ovšem i správě universitní knihovny. Posluchači mají právo svobodně si voliti eksaminatory státních a doktorských zkoušek, jež budtež usnadněny všem vojínům a invalidům. Ve vědeckých záležitostech ať má universita úplnou autonomii atd. — Jiné požadavky vyložil berlínský profesor Ludvík Geiger; jsou rázu především materiálního (lepší plat mimořádným profesorům, úplné sestátnění kolejného, zavedení zkušebního roku pro soukromé docenty, přičlenění vysokých škol lidových k universitám).

Protože rychlé politické převraty v Německu zasahují pronikavě i do úpravy vysokých škol a jest nebezpečenství, že nastane nepoměr v cenění práce duševní proti tělesné, akademicky vzdělané stavy tvoří si ochranná sdružení na jednotlivých universitách a slučují se dokonce ve Svaz pro ochranu společných zájmů (dosud přes 200.000 členů!). Vedle politických vlivů uplatňují se, jak je pochopitelno, i obtíže finanční a národohospodářské, neboť proletarisace studovaných lidí úžasně roste (bavorské ministerstvo spravedlnosti mělo na začátku války zapsáno 1500 čekatelů soudní kariéry, v níž

se uprázdnilo průměrem ročně jen — 35 míst). Obavy jsou sesíleny i rychlým vzrůstem studia ženského: tak v letním semestru 1916 bylo jen na pruských universitách zapsáno 3897 žen (z toho 3077 na filosofii, 739 na medicině, 63 na právech a 18 na protestantské teologii); rok potom byla analogická čísla již 4203 (3298 + 825 + 66 + 14), v zimě 1917—8 dokonce již 4294 (3498 + 916 + 75 + 25). Ač není pochyby, že také v této příčině uplatnily se vlivy války (byly jmenovitě ženské síly ustanovovány i na nižších školách středních pro chlapce) a že tedy s ukončením války také tu se asi dostaví úbytek, jsou přece čísla ta rozhodně vysoká.

Také na německé techniky dolehá zvýšená konkurence škol průmyslových, jichž absolventi mohou vstupovati do prakse mnohem dříve a se vzděláním daleko praktičtějším tak, že dle slov Alex. Langa (Akademische Rundschau VII. 1918, 2) techniky mají volbu buď pozvolna odumříti nebo své vědecké niveau podstatně snížit. Pro německého ducha jest charakteristické, že jedinou ochranou proti tomu vidí — v titule: nechť jest název inženýra vyhrazen pouze studovaným technikům a nechť jest jim umožněno po příkladě jiných stavů, aby se mohli ustaviti v komory s funkcemi veřejně právními. Tak vykládá aspoň prof. berlínské techniky Dr. Riedler ve spise Berufsschutz und Freie Bahn dem Tüchtigen. Nebylo by účinnější, kdyby se techniky hleděly bez újmy vědeckého vzdělání více přiblížiti potřebám skutečného života a tak paralysovati vzdělání průmyslovek? Táž bolest přece jest i u nás, kde však, pokud vím, správně hledá se odpomoc ve vnitřní reformě technik samých.

(15. dubna 1919.) *Kd.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Pomocné školy.

Pomocné školy, ve skutečnosti jen třídy při obecných školách, živoří u nás od r. 1896; od r. 1909, kdy byl v Praze prvý český sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné, počínají se zřizovati čileji, do r. 1913 zřízeno bylo 14 nových tříd, r. 1914 bylo celkem českých pomocných tříd 22 v Čechách, 1 na Moravě. Tři sjezdy (1909, 1911, 1913) věnovány byly m. j. propagaci myšlenky, že pro děti, které v obecné škole pro slabost duševní neprospívají, jest nutno zřizovati školy nebo aspoň třídy zvláštní.

Pomocné třídy naše, ač většinou vyvíjely se za poměrů nevalně příznivých, vykazují výsledky dobré. Ale přes to zápasily s mnohými předsudky, ba »těšily« se někde i postavení trpěné zbytečnosti, zřízené leda proto, aby byl pokoj s novotáři a nezrušené ještě, že nehodilo se dobře vystoupiti proti proudu, který zatím vznikl v jejich prospěch, vzbudil jistou pozornost a veden významnými osobnostmi, šířil se v pětiletí před válkou slibně pro stoupence myšlenky pomocných škol, považlivě pro ty, kdož vzdychali, co takový nápad stojí peněz. Kterak ukrátiti život zřízení, pro něž získán jakýsi zájem, pokud nové heslo neovládlo kolektivní mysl veřejnosti? Neodporovalo se, nebrojilo se zjevně proti pomocným třídám, šlo se s »duchem doby« na oko, přitakovalo se dobrým výsledkům dosaženým v těchto třídách. Ale za

zády přimluvců pomocných tříd krčilo se rameny. Soukromé mínění, to, jak o pomocném školství v srdci srdce svého smýšleli leckdo vlivní činitelé, působilo v jeho neprospěch, byť názory zjevně pronášené, zněly pro ně příznivě. Nastal čas uplatniti je úplně. R. 1914 nastaly jiné starosti, začala se honosně rozhlašovati hesla válečné péče, jíž všecko jiné musilo ustoupiti. Tehdy zdálo se, že se o nebytí pomocných škol rozhodne docela. Dobrým příkladem předcházela zemská školní rada, zrušivši již udělené dovolené učitelům k zastávání míst v pomocných třídách. Některé pomocné třídy se zavřely, ostatní uboze dožívaly svoje bytí... Nezašly však a nyní se křísí, obnovují. V nejbližších letech lze očekávati s velikou pravděpodobností mezi mládeží školní značný přírůstek dětí v rozličném směru a stupni duševně abnormálních následkem vlivů dědičných i škodlivých vlivů, které za válečných let v útlém věku působily na děti, jež škole dorůstají. Smutná vyhlídka, tvrdá skutečnost. Dnes mluví pro pomocné školy hlas mocnější, slovo důraznější nežli všecky někdejší petice, resoluce a nejvýmluvnější výklady, docela stručně: nezapomeňte souvislosti mezi duševní abnormálností a zločinností, která jest skutečností nyní již pevně dokázanou, pomněte, že z dětí abnormálních bez včasné ochranné péče vyrostou povaleči, žebráci, tuláci a prostitutky.

Pomocné školy musí se rozšířiti, musí se jejich počet rozmnožiti, sice nestane-li se to, připadne časem neobyčejné břímě péči chudinské a vzroste nesmírně počet jednotlivců, kteří nejen zatíží, nýbrž i svými protispolečenskými tendencemi vážně ohrozí zdraví organismu národa. Ostatně chcete opravdu všeobecnou, povinnou docházku školní a chcete skutečně usilovati o pronikavou opravu našeho školství především obecného? Důsledkem všeobecné povinnosti školní jest však hned požadavek, odstraniti ze školy žactvo, které postup v učení zdržuje, svým chováním školu a kázeň školní ruší, povahou svou kazí mravní ovzduší školy. Zbaviti školu takovýchto živlů, které maří její dílo jest prvou a nezbytnou podmínkou možnosti skutečně provésti ve výchově a ve školství opravné snahy pedagogické a didaktické. Ale mládež rozumově nebo i mravně úchylnou nelze prostě jen ze školy vyloučiti a potom ji ponechati osudu. To by znamenalo skutečně vydati ji zkáze k tomu na škodu společnosti. Tedy jest nutno opatřiti, zajistiti mládeži takové výchovu a výuku zvláštní. Nejkratší cestou, celkem nejsnažším řešením otázky, jak ji opatřiti, jest zřizovati pomocné školy nebo aspoň třídy, které nevyžadují velkého nákladu a dobře hoví účelu aspoň v jistém rozsahu.

To už všecko se u nás také mnohokráte řeklo a napsalo. Nyní by se mělo postoupiti v úvahách o pomocném školství o krůček dále: nejen pořád znovu dokazovati zásadní oprávněnost, potřebu a důležitost tohoto odvětví školského, nýbrž bylo by na čase přihlédnouti k jednotlivostem zřízení pomocných škol.

Především jest nutno rozmnožiti počet pomocných tříd, zřizovati ve větších městech samostatné školy pomocné. Ale nejen to. Jest zapotřebí rozšířiti působnost pomocné školy, vlastně vrátiti se k původnímu českému pojetí, které z velké části se krylo s pojmem tohoto zřízení, jak potom utvářel se v Anglii a které u nás teprve později bylo zúženo ve smyslu pomocné školy německé: zřizovati a ovšem dle úkolů rozlišiti, arcit také rozděliti pomocné školy nejen jako dosud, pro vzdělatelné děti slabomyslné, nýbrž učiniti je

také zřízením, které slouží výchově a výuce dětí tělesně slabých, zakrslých a dětí, které pro chabost zdraví a z toho plynoucí umenšenou výkonnost duševní nemohou dočasně nebo trvale dostáti požadavkům školy obecné, ač jinak jsou způsobilé učiti se, arcit přizpůsobí-li se učivo i vyučování co do postupu i rozsahu a metodickým podáním (vedeným zřetelem k individualitě) jejich umenšeným schopnostem a často i úchylné povaze jejich ducha. Potřebujeme pomocných škol pro děti duševně slabé i pro děti slabé tělesně. Jedny i druhé školy jest nutno zařídit také pro vyučování na volném vzduchu a v příznivém okolí přírodním. Budeme-li míti školu a třídy takové, ve kterých může a bude se hleděti patřičně k jednotlivcům a kde obzvláštní zřetel se věnuje péči tělesné a práci hmotné jako prostředku výchovnému a léčebnému, máme dobré a bezpečné zřízení pro tělesné ozdravení mládeže i pro nápravu nebo aspoň zlepšení duševních úchylek mládeže a máme i školy, které svým praktickým rázem a tím, že všecky metody svoje z vnitřní potřeby a z nutnosti musí stavěti na podkladě zkusném, i jinak prospějí našemu školství ostatnímu.

Úkol pomocných škol českých, ať v dosavadním pojetí nebo v pojetí rozšířeném, jak právě bylo naznačeno, jest rozsáhlejší a hlubší nežli úkol pomocných škol v zemích, kde rozvito jest ústavnictví. Potřebujeme ústavů. Ale vybudovati je rázem není možno. Za to jest možno brzy a celkem bez velkých překážek vybudovati školství pomocné dle rozličných potřeb rozrůzněné. Pomocné školy nebo aspoň třídy s vhodnými útulky mohly by býti v každém větším městě. Nenahradí ústavů, ale budou krokem k jich zřízení a hlavně pomůže se jimi hned. Pomocná škola s útulkem bude základem, na kterém vybudovati ústav bude vždy snáze, nežli usilovati o jeho zřízení zcela po novu bez takovéhoto počátku, třeba ve mnohém i nedokonalého. Arcit připadne pomocné škole naší za daných poměrů úkolů více a rozličných. Jest tedy nutno zříditi ji tak, aby tyto úkoly mohla plniti. Především jest nutno pomocné školy náležitě vypraviti (po té stránce vyhovuje toliko menšina našich pomocných škol), potom učleniti je tak, aby vyhovělo se různým stupňům schopností, pokud nelze zřizovati vícetřídní pomocné školy, odpomoci nesnázi učiti nesourodé, věkem, povahou i schopnostmi velice odlišné žactvo tím, že zřídí se při mateřských školách pozorovací a přípravná oddělení pro úchylné děti a v pomocných třídách zavede se vyučování po skupinách (místo v oddělení, jako dosud), konečně celé vyučování v pomocné škole orientovati s hlavním zřetelem k hmotné práci jako nejúčinnějšímu prostředku ozdravnému, nápravnému a výchovnému. Takto zorganisovanými školami a třídami pro děti tělesně nebo duševně slabé dalo by se skutečně pomoci do značné míry slušnému počtu úchylného žactva. Bude-li náležitě organisovaným pomocným školstvím postaráno o žactvo s lehčími úchylkami, zmenší se o hodně obor péče ústavní a bude snáze možno náležitě je zříditi.

Podle dosavadní prakse povoluje se zříditi pomocnou třídu jen tehdy, když věcný i osobní náklad uvolí se hraditi obec, ve které jest pomocná třída. Tím arcit, mimo jiné okolnosti, jest rozšíření pomocného školství značně stíženo. Jest mnoho obcí, ve kterých bylo by zapotřebí pomocné školy nebo aspoň třídy, ale snahy zříditi ji tříští se právě o tuto otázku vydržování. Rozvoji pomocného školství po stránce vnitřní zase vadí okolnost, že učitel pomocné třídy má právní i hmotné postavení nejen velmi neurčité, ale za

časté také nejisté. K zastávání místa v pomocné třídě musí si učitel každoročně vyžádati dovolenou se svého definitivního místa na obecné škole. Postavení učitele pomocné třídy jest stále jen provisorní: může býti s místa tohoto kdykoli odvolán (jakož učinila zemská školní rada některým učitelům pomocných tříd r. 1914), ale může býti také prostě bez nároku na jakékoli odškodné s tohoto místa propuštěn, neboť jest ustanoven jen na dobu trvání pomocné třídy, a bude propuštěn, jestliže v obci nabudou vrchu proudy nepříznivé tomuto zřízení. Potom učitel, který nejhorlivěji pracoval v pomocné škole nebo třídě, hodlaje se jí věnovati zcela a předpokládaje, že bude se jí moci věnovati trvale, nepomýšlel vůbec přejíti jinam, na př. na školu měšťanskou, nečiní kroků, aby se v tom směru zajistil, bude nejhůře a nejcitelněji postižen: maje řadu let služebních a pokročiv věkem, uchytí se v příznivém případě jako začátečník na obecné škole v místě pomocné školy, ale možná, že se bude musit vrátiti na svoje původní místo někde snad v zapadlé vsi, propásl příležitost na př. získati vedoucí místo na venkově a může teď čekati, brzo-li či pozdě se podobné místo zase uprázdní. Třetí stinnou stránkou nynější prakse při zřizování pomocných tříd netrpí sice učitelé těchto škol samých, ale zkracuje se v postupu učitelstvo okresu, ve kterém pomocná třída jest a škola, na které má definitivu učitel pomocné třídy. Přirozeně nemůže se vypsati a obsaditi definitivně místo, které náleží učiteli, jenž působí na pomocné škole. Tedy jest na tom místě zástupce, arcit jen tak dlouho, dokud nedosáhne jiného, příznivějšího postavení, potom přijde druhý, třetí — každý pobude jako substitut jen tak dlouho, pokud musí; střídání tím jest časté, někdy příliš časté, a to škole nijak nesvědčí.

Tedy jest nezbytno — učitelstvo pomocných škol dávno již na to poukazuje a žádá si nápravy — aby zřizování a vydržování pomocných tříd a škol a tím postavení učitele upraveno bylo zákonem v tom smyslu, aby stanoveno bylo, že pomocné školy jsou školy veřejné a zřizují se na témž právním podkladě jako školy obecné. K tomu nyní snad dojde. *J. Mauer.*

LITERATURA.

Krásná

Karel Scheinpflug: Pouta soužití. (Symbiosa.) Vilímkova knihovna, roč. XIX., svazek 4. a 5. — *Marie Majerová:* Dcery země. Vilímkova knihovna, roč. XIX., svazek 3.

Pouta soužití ve dvojdílném, obsáhlém románě Scheinpflugově znamenají pouta manželství, a ovšem čekáme, že muž nebo žena budou usilovat je zlomit, z nich se vymanit, že se nám znova připomene záhadnost duše ženiny neb osudu mužova. Román Scheinpflugův však není problémový. Naopak, od první chvíle, která jeho dva lidi sblíží k budoucímu manželskému soužití, nabýváme přesvědčení, že to bude manželství špatné. Toník Dvořák, filosof, později právník, vyučuje v rodině magistrátního rady Velebila, ta v něm vidí dobrou reservu pro sňatek své dcery, a Magda už zařídí všechno

ostatní. Je bezcitná, smyslná, ješitná, rafinovaná; láska jí není ničím než touhou po určité rozkoši, osoba, k níž se odnáší, není jejím cílem, nýbrž pouhým prostředkem. Hlásí se k tomu názoru otevřeně a když se stane Toníkovou ženou, potřebuje ho jen pro chvíli smyslného opojení, mateřství se štítí; hned o svatební noci pravila mu přísně: »Jen žádnou lehkomyslnost! Nechci mít dětí. Chci užít svého mládí a zachovat svou krásu... A kdybych tebou obtěžkala dříve, než svolím, považovala bych to za hrubé znásilnění, to by přivodilo mezi námi konec na vždy.« Vzdává se jiným, utrácí věno. Toník chopí se naděje, že snad, kdyby se stala matkou, přece se změní, proto »v milostných hrách nejbližších večerů využitkuje její nepozornosti« pro svůj účel; ale velmi se zmýlil, žena splní svou výhružku: »Usmyslil jsi si vhodit mi na krk chomout mateřství. Podařilo se to.... Budeš mít tedy dítě — ale ženy jsi pozbyl.« Pro dítě ovšem nemá špetky lásky, vše vynakládá jen na to, aby obnovila svou bývalou ztepilost, a začne znova; připouští k sobě dokonce vlastního bratra. Dojde konečně ke chvíli, kdy muž se zatatými pěstmi spílá jí ničemnic, podvodnic, zlodějek, a ona na obranu se chopí bronzového svícnu. A oba proklínají den, kdy poprvé se setkali.

Za takového stavu věcí by se mohlo zdát, že nás osud mladého muže, brzy zemřelého naplní opravdovou účastí, a spisovatel sám toho chtěl asi docílit. Vyličuje jeho život od dětství, chudobu, ve které rostl; stěží vyvázl z nebezpečné nemoci, organismus jeho vůbec nebyl pevný, a hlavně: otec byl alkoholik, matka tuberkulosní; zejména tím má se vysvětliti jeho chabost vůle, fysická slabost, a on sám si vliv dědičnosti uvědomuje, když si posléze doznává, že se nevyvíjel, nýbrž bloudil a byl proto jen ozvěnou dojmů, hříčkou vln, v ničem svůj a samostatný. Takový degenerační vliv je ovšem nepochybný, vědecky i literárně není ničím novým a svými variacemi vždy bude poskytovati hojnost námětů. Učinil-li jej však základem svého románu také Karel Scheinpflug, pak bylo nutno, aby se celým dílem degenerační vliv jevil jakožto básnický důkaz kausálního neksu, a nikoli jako — omluva. Neboť jen jako omluvu lze pojímati ten konečný poukaz k vědecké tesi, nic více. Ve všem, co předchází, jest život mladého muže líčen takovým způsobem, že s a m i si jí nepřipomeneme, ačkoli o otci alkoholikovi a jeho surovém jednání k nemocné ženě a dítěti zvíme hned z počátku a právem usuzujeme, že ta věc nemá býti jen tak mimo průběh románu jako pouhý vstupní přívěšek, a jsme správně nakloněni k tomu, abychom posuzovali, jak a pokud vývoj Toníkův bude příčinně podmiňován těmi předpoklady. Ale při způsobu, jakým vývoj ten líčí román, na ty předpoklady prostě zapomeneme. Až do svého soužití s Magdou i potom jeví se Toník ve svém poměru k ženě právě takovým, jako Magda ve svém poměru k muži. V mysli si maluje dráždivé chvíle smyslného opojení, lačný pud zaplavuje mu mozek horkými sny a vnucuje jeho fantasii do služeb chtíče. Nedovede pohlednouti na ženu čistě a smyslnému požitku oddává se s velkou sobeckostí. Vystřídává děvče za děvčetem, jeho počátečná ostýchavost a zejména nešikovnost vede jej k vypočítavosti, vyvolává si podrobnosti nahého ženského těla, kochá se vzpomínkami na jednotlivosti smyslného opojení; a když jde o jeho chtíč, dovede mít nejen velmi rozhodnou vůli, ale je schopen i brutálnosti: nečiní si svědomí z toho, že v pokojíku předměstského hotelu vylichotí si vzdání

se chudé sestry svého jediného přítele, téže noci ji opustí, nezaplativ ani útraty a má jen pocit strachu, aby nebyla těhotnou. Nečiní rozdílu mezi ženami nevěstkářskými a jemnějšími, jde mu jen o to tělo a svůj chtíč; když Magda pohlavně mu vzdoruje, bez všeho hledá si náhradu u služky i u jiných, neboť jde o to, »koho to dříve omrzí«. Je tu nějaký rozdíl mezi ním a Magdou? A není-li, k čemu se dovolávati degenerační teorie u něho, když v rodině Magdině otec alkoholikem není, tělnatá matka kypí zdravím a ona sama přes to je taková jako on?

V tom je základní pochybení románu, které podlamuje účast a zájem tak, že při té mravní otrlosti vzbuzuje až lhostejnost. Ne že by takových lidí nebylo, jsou, ale nesmím z nich dělati víc, nežli skutečně jsou. Z toho, jak Toník je vylíčen v románě, je vidět, že by to všechno byl dovedl i b e z alkoholistických a tuberkulosních předpokladů. K čemu pak u něho mluviti o radostech mládí, o tuchách a nadějích, o radostném vzrušení? Nevěřím jim. Je na příklad možno tvrdit, že po všem tom truchlil nad ztrátou ženy-milenky a ženy-přítelkyně, když mimo to před chvílí schvalovala domácí prostituci svého bratra slovy: »Je jistě lépe, má-li to doma, než aby to hledal jinde. Jinde by to stálo víc, a ještě by si mohl ulovit nějakou nemoc?« A když on sám si doznal, že pokud takové mravní zásady projevovala dříve jako svůdná krasavice, dráždily ho pikantní příchutí, imponovaly mu dokonce smělou originálností, kdežto »teď, když vycházely z úst této tělnaté, neforemné ženy, viděl prostě jejich špinavou nemravnost«? Je dovoleno při takovém mravním niveau bráti jméno ženy, milenky, přítelkyně nadarmo? Nemůže jeho nízkosti vyvážit několik tklivých pocitů k tetě, vzpomínka na matku, občasná trocha vlastních výčitek; i ty mají pouze význam snahy nějak to omluvit. Proto také všechno ostatní, co Toník podniká mimo záležitosti pohlavní, jeho účast ve studentském životě, rozdvojeném sporem rukopisným, debaty ve společnosti literátů, diskuse o realismu, politice, umění, vůbec o moderním hnutí v českém životě, má bohužel význam pouze epizodní a vybízí jen k srovnání s Laichterem, Dykem, Mahenem.

A epizodním zůstalo, nikoli na prospěch díla, také to, co mělo patrně tvořiti druhou složku románu, jakožto ostrý protějšek k Tonikovi a Magdě: vývoj jeho přítele ze studií Oldřicha Havla, který v život vstupuje s názory protichůdnými. Tento vážný mladý muž dovede se uplatnit a svému soužití s ženou připraví pevnou půdu s vědomím cti, osobní statečnosti, s realistickým pojímáním svého životního úkolu; svádí boj mezi svým přesvědčením a láskyplnou povinností k chorobné matce, po jejímž přání vstoupí do semináře, s radostnou chutí chopí se práce pro život, když smrt matčina jej závazku sprostí, a ženu, která od počátku sdílí jeho osud, učitelku Olgu, volá za sebou do ciziny k životu lásky a práce: tu by nám všelijaké ty podrobnosti, věnované Tonikovi, byly stokrát vítanějšími; místo nich musíme se však spokojiti jen s jakýmsi výkladem z nouze, z listu náhodou zachyceného dovídáme se o splnění jeho uvědomělých snah; podrobnost u něho byla by nám vítanější tím spíše, protože je patrno, jak spisovatel má pro mladé lidi jeho rázu opravdové pochopení, stejně jako pro přehořký osud staropanenství, který jest údělem bezpříkladně obětavé tety Anny, v níž Toník nalezl druhou matku. Tito lidé nezasloužili, aby proti oněm musili ustoupiti do pozadí.

Přes to však jest to dílo pozoruhodné, nabádavé. Formálně je v románě Scheinpflugově hodně naturalismu, a nebylo ho leckdy ani třeba.

V povídkách Marie Majerové »Dcery země« jde také o případy a situace erotické, ale autorka se k nim staví s diskrétností, s jakousi rokokovou galantností, a s jakýmsi, lze říci, shovívavým úsměvem. Místo holého fakta nastupují věty a odstavce skládané s literární vyškolenosti, správné postřehy rády se kryjí vnějším leskem, automobilovým ruchem, zákulisím přepychových dekorací. Projevují nespornou znalost dívčí a ženské bytosti. Nejprvnější záchvěvy dívčích smyslů upínajících se k hraběcímu lokajovi zákonem klíčení, nabývají v muži opory, »po níž svlačcovité dušičky šplhaly k citovému uvědomění«. Muž, jejž žena »opájí sladkým souladem citů, kterými hebce ovinula útočné hrany jeho výbojnosti«, usmívá se »jako drak, kterého hladí princezna po šupinaté hlavě a nenápadně spoutává nepozorné jeho údy«, a přivádí jej k poznání, že smyslová rozkoš, která se mu kdysi zjevila jako »pitka končící zhnusením«, nyní »v zázračné pročištěnosti vylétala v motýlích barvách, křehce a vzácně podobna duchovní ferii i ve své nejhmotnější podstatě«. Panovačná milostnice chtěla by muže rozpálit do běla jako kov a sama se v něm pak zastkvíti krásou ohněm pročištěnou, mámiti tisíce a miliony mužů, rdousiti jejich plamenná a živá srdce a šlapati po rukách, které by se po ní vzpínaly. Jsou to však pouhé erotické momentky, které se neostýchají náhlých skoků, pravděpodobných nahodilostí i nenadálostí, a jdou rychlým tempem, které svádí k sensačnímu teatrálnostem. Zdají se skrývati hlubší smysl; je tu apostrofa »dcer země«, jejichž city se plazí nízko, jež vášně táhnou do hlubin a jež hmota a země poutá více nežli duch a osamělé výšiny; »s vámi býti nemožno, ale (— dodává týž muž —) bez vás býti rovněž nemožno«. Takový povzdech se však jen kmitne a i tam, kde povídka zdá se býti výstrahou (»Zpozdilá«), tato stránka její jest podřízená.

Božena Němcová pronesla krásné slovo: »Žena má lidstvu vrátiti ztracený ráj«; — neměla by se naše literatura chopiti také této hluboké myšlenky? — *ejč* —

Poučná.

Památník Moravsko-slezské besedy. Napsal *Dr. Josef Folprecht*. V Praze 1919. Nákladem Moravsko-slezské besedy. — Ročenka pedagogická a školská. Ročník čtvrtý, 1912. V Praze, nákladem Dědictví Komenského. — Sborník prací věnovaných Prof. Dr. Polívkovi. (Nákladem Společnosti Národopisného musea československého.)

Památník Moravsko-slezské besedy. Napsal *Dr. Josef Folprecht*. V Praze 1919. Nákladem Moravsko-slezské besedy.

Moravsko-slezská beseda právem vydává památník své padesátileté činnosti. Může-li některý spolek se odvážiti vystoupiti před kritickou veřejnost s jubilejním obsáhlým a obsažným přehledem své práce, jest to již jistě svědectvím, že se smí pochlubiti úrodnou a pronikavou prací, která nezůstala omezena na čtyři stěny spolkové místnosti, na úzký obor krajinných nebo odborných zájmů, nýbrž že jeho činnost zasáhla šíře do obecného kulturního

života. A takovou byla činnost Besedy po celé půlstoletí jejího trvání, tu intensivnější, vyšší a významnější, jindy zase rázu užšího a omezenějšího.

Pro historii kulturního a národního života na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku podává Památník, pečlivě vypisující práci besední, dokument platný a významný. Mohli bychom nazvati památník dějinami moravského vysokoškolského studentstva nejenom v Praze, nýbrž i jeho prázdninové osvětové a kulturní činnosti na Moravě. Radhošť a Moravská beseda byly spolky, které dovedly soustředit a vnitřním zájmem poutat i nabádat mladou moravskou inteligenci, nadané a pracovité jinochy, z nichž vyrostli zdatní pracovníci, oba spolky byly výbornou přípravou k vytříbení názorů, společenskému sdružování, sjednocené práci mnohých pozdějších pracovníků. Rozhlédneme-li se dnes po vynikajících spisovatelích, vědcích, politicích a národních pracovnících moravských vůbec, poznáme, že valná část jich dobyla si prvních zkušeností a zásluh v těchto studentských spolcích. Dnes již není pochyby, že proti neživotné, umělecky bezcenné kněžské a poutnické literatuře moravské, jaká byla pěstována od let padesátých do konce let osmdesátých právě tak jako knihovní a přednášková činnost odborů nejvíce prospěla k nás[illegible] byl v literárním snažení členů Besedy pokrok a jediný stupeň vývoje, rodnímu uvědomění v moravských oblastech, právě nejvíce vystavených nebezpečí germanisace. Jest tedy studie Folprechtova cenným doplňkem literárně historických prací Kabelíkových, Fr. Bílého, Hýskových atp. Až vyjde Sesterský památník padesátin Radhoště, bude teprve možno úplně přehlédnouti kulturní a národní práci moravských studentů. Památník Besedy vyšel v prvním roce české samostatnosti; má dnes tím větší význam a časovou důležitost, že právě dnes upínáme s většími nadějemi oči k našemu východu, moravskému, slezskému i slovenskému, čekajíce od něho omlazení po mnohých stránkách. Tu jest činnost Besedy důležitým přechodem, a ten, kdo chce sledovati tradici, oceňovati práci starších generací konanou namnoze v těžkých a nepřátelských poměrech, v první řadě sáhne k takovým historickým dokumentům.

Dříve, než se zmíním o obsahu a hodnotě jednotlivých kapitol, dotknu se některých bodů, které při studiu nutí čtenáře k zamyšlení. Předně o moravské literatuře a kultuře. Z vypsání padesátileté historie moravského studentstva v Praze objevuje se nám na konec syntesa, která přispívá k ujasnění pojmu. Zdá se mi, že nelze mluviti o moravské literatuře (aspoň do konce minulého století) jako o zjevu jen a jen krajinném, regionalistickém. At byly důvody samostatného politického, národního a kulturního vývoje na Moravě jakékoli, třebas všeobecnému prospěchu národnímu nepřátelské, byly tu a byly tak silné, že moravský národní a kulturní život šel svou cestou. Právě v Besedě, pražském ohnisku mladé moravské inteligence, bijí tyto speciální moravské starosti tím více do očí, ačkoli ani Radhošti ani Besedě nelze vytýkati ani stín separatismu. Zajímavá jest také analogie se studentskými literárními kroužky českými: moravští studenti jsou daleko více vázáni buditelskou osvětovou prací, nežli jejich mladí přátelé z Čech. Pozoruhodné jsou náměty debatní a témata přednášek, poměr k politickým stranám, vnitřní spory a vrstvení; bohužel tu byly prameny skoupé, ale i z nadpisů a několika poznámek může literární historik konstruovati, jaké ideje vřely v mladých hlavách a jak byly řešeny. Dr. Folprecht vyčerpal zevrubně archiv, moravské

listy z příslušných desitiletí, pracoval na základě odborných studií a tak jest jeho Památník pěkným příspěvkem k poznání zajímavého oddílu našeho písemnictví, dosud neúplně popsaného.

Autor postupuje ve svém díle chronologicky a začíná již rokem 1869, kdy ze studentského sdružení »Blaničtí rytíři« vznikl Radhošt; Moravská beseda založena byla až 1874. Pro historii Blanických rytířů, jejichž psané časopisy uloženy jsou v archivu Radhoště a obsahují nejeden zajímavý dokument k osvětlení literární součinnosti studentů moravských a českých, řídil se studií Cejnkovou a Hýskovou; obšírnější obraz o Blaníku bude podán v památníku Radhoště. Pro první léta Radhoště před založením Besedy osvěžují dokumentární materiál některé barvité vzpomínkové črty, tak zvláště Jos. Klvani. Vlastní historii Besedy popisuje autor podle výročních zpráv, spolkových knih, vzpomínek účastníků na širokém základě zájmů obecně národních a kulturních. Přece však bylo by vítanější, kdyby materiál byl více seřazen a zpracován podle některých hlavních otázek (poměr k českým studentům, otázky politické, třídění duchů za hnutí pokrokového, práce feriální na moravském venkově, literatury slovanské u Moravanů atp.). Ovšem podle rejstříku a při pilném listování zpracuje si čtenář potřebná vysvětlení sám.

V historii besední pozorujeme, jak se střídaly vlny vzestupu s obdobím ochablosti, jejíž příčiny autor kriticky vysvětluje. Stálý antagonism dvou různých směrů — světa starších členů, Moravanů v Praze usedlých a prudšího živlu akademické mládeže — oslaboval někdy činnost, jindy byl zase pobídkou k zvýšené práci. A jest opravdu podivuhodné, jakým bohatstvím, nejenom kvantitativním, nejrozmanitějších oborů kulturní práce mohl se spolek za padesát let svého trvání pochlubiti. Přednášky a debaty, recitace a divadlo, zájem o Slovensko a Slezsko, literární almanachy, cyklické publikace (zvláště Moravská a Slovenská čítanka), mají tu svou platnost právě tak jako zakládání knihoven na Moravě, organisace feriální práce studentské, výpravy Moravanů do Prahy (divadelní vlaky, dětské výpravy), informace moravských časopisů. Zvláště léta sedmdesátá a osmdesátá, kdy ve výboru byla řada iniciativních a nadšených pracovníků, mají svůj význam pro celou naši národní literaturu. Spisovatel dovede z úlomkové spolkové činnosti několika větami narýsovati výrazný portrét mnohého z těch pracovníků, jejichž jméno srostlo nerozlučně s dějinami Besedy (Fr. Bílý, Jan Kabelík, Jan Herben, Fr. Táborský a mnozí jiní). Jako starší generace z let šedesátých měla svého zesnulého miláčka Aleše Balcárka, vracejí se mladší často pietně k zesnulým přátelům Jos. Večeřovi a Frant. Vrat. Vahalíkovi. Léta ztrávená v čilém ovzduší besedním stala se pro mnohé spisovatele, kteří později vyzráli a nabyli širokého významu národního, památná a literární historik nalezne v nich mnoho zárodků a motivů k pozdější široké činnosti oněch mužů.

Nelze jíti do dalších podrobností v tomto přehledu. I z toho, co bylo řečeno, přesvědčí se čtenář, že Moravská beseda nebyla spolkem tuctovým, a že její Památník má bohatou cenu pro kulturní a literární život české Moravy, Slovenska a Slezska. Činnost záslužného spolku není skončena; ač minuly idylické doby srdečných debat, almanachů, lze i z poslední činnosti očekávati, že v druhé půli století dovede spolek ve svobodné vlasti přinésti nové

podněty a prostředkovati v centru pražském mezi východem a českým západem. Čestná minulost jej k tomu opravňuje a vybízí. *K. H.*

Ročenka pedagogická a školská. Ročník čtvrtý, 1912. V Praze, nákladem Dědictví Komenského.

Potřeba ročenky, která by soustavně zachycovala výsledky odborné práce literární na poli výchovy a podávala zároveň přehled hlavních událostí školních, cítila se také u nás již před válkou světovou nepochybně. Třebas valná část produkce, zvlášť časopisecké, v tomto oboru u nás vždy trpěla prázdnotou i jalovostí a omílala jen do únavy věci dávno odbyté, s druhé strany bylo i u nás dost podnětů a návrhů pozoruhodných, jež měly býti registrovány a oceňovány pravidelně a netranně. Literárnímu sdružení českého učitelstva Dědictví Komenského, jež pro vývoj pedagogické literatury české vykonalo bez odporu úctyhodný kus práce, patří zásluha, že také v této příčině snaží se informovati učitelstvo a vydávati pro jeho potřeby pravidelné roční přehledy. Sice se podnik ten, již před léty zahájený, nezdařil hned na ráz — první dva ročníky ročenky měly ostatně uspořádání značně odchylné od ročníku III. a IV. — ale po letech zdá se, že zatím již půda je pro podobný podnik dokonale zajištěna: aspoň tento čtvrtý ročník se představuje v úctyhodné tloušťce 535 stran, úhledně vypravených.

Mám za nepochybné, že pořadatelstvu jako vzor tanula na mysli jmenovitě známá německá ročenka Clausnitzerova Pädagogische Jahresschau, jež teprve za války splynula s podobným starším podnikem konkurenčním, ale zatím však uvázla jako jiné periodické publikace německé. Obsahuje pravidelně úvodem všeobecný přehled otázek pedagogických, jimiž se badání odborné v uplynulém roce zvlášť obíralo, jakož i stručný přehled pokroků ve vědách »pomocných«, zvláště psychologii a etice, načež následují obvyklým pořadem obsažné přehledy produkce literární v jednotlivých předmětech učebných, rozdělené pravidelně dle obsahu na několik pododdělení; přehled hlavních událostí školních a stavovských býval dříve zahrnován do úvodní partie obecné, kdežto v posledním vyšlém svazku (za leta 1914—15) tvoří zvláštní oddíl ku konci knihy. Dobré jest, že v některých disciplinách, zvl. zeměpisu, dějepisu a vědách přírodních, ročenka německá podávala vždy též stručný, ale velmi obsažný přehled nových vědeckých výsledků v příslušné disciplině i v těch partiích ovšem bylo nutno přihlédnouti i k literatuře cizí, kdežto jinak celá ročenka probírala jen a jen produkci německou.

Ročenka česká, upravená redakčním kruhem, v jehož čele byl učitel Jos. Černý, bohužel ani ve svém čtvrtém svazku nedostihuje ani z daleka svého vzoru, ba lze jí činit právem závažné výtky. Je především zbytečně rozsáhlá, ne-li rozvleklá, neboť naše odborná literatura rozhodně není tak obsáhlá, aby její přehled musil býti tak objemný: hlavní důvod rozvleklosti je v tom, že mnozí přispěvatelé nešetřili náležité ekonomie, probírali zbytečně detaily, překročovali vytčený rámec časový, příliš mnoho pozornosti věnovali věcem nečeským. Jmenovitě výtahy z článků odborných v některých oborech jsou až příliš rozsáhlé, takže jsou vlastně zase novými články pro sebe; nadto se pravidelně ještě zas registrují v sumárním přehledě literárním, který je připojen koncem oddílu! Překročování daného období jest patrno hned na prvním příspěvku prof. Ot. Chlupa, ostatně rozhodně velmi pozoru-

hodném a obsažném; je sice podepsán: Česká pedagogika v r. 1911—12, ale de facto probírá hlavní směry české pedagogiky v posledních letech v ů b e c. Program ročenky je dále rozhodně vytčen příliš široce, takže leccos je tu obdařeno docela zvláštním oddílem, co mohlo býti docela dobře zahrnuto ve zhuštěné formě pod jiným titulem. Konečně je nutno vytknouti i rozhodnou nesouměrnost mezi jednotlivými partiemi: zeměpisu na př. je věnováno na 38 stránek, v kreslení je podána jen bibliografie, která spolu s literaturou psaní, těsnopisu a umělecké výchovy (!) odbyta je na osmi stránkách, ač právě v kreslení byl v posledních letech u nás velmi čilý ruch reformní atd.

Bude nutno pro příští ročníky, nemají-li se rozvlekloství a nesouměrnosti obsahu minouti s účinkem, aby si redakce vypracovala předem nepřekročitelný rozvrh, upustila ode všech partií méně cenných a látku co nejvíce sestručnila; konečně bych důtklivě radil, aby se přispěvatelé co možná nejméně střídali, neboť jen tehdy, když o témže oboru referuje týž autor po delší období, jest zajištěna kontinuita a stejnoměrnost práce Tyto požadavky, jež tu pronáším jen ze zájmu o věc a beze všeho osobního momentu, nejsou rozhodně tak přehnané, aby jim nebylo lze vyhověti při trochu dobré vůle: raději knihu menší, ale obsažnou a ucelenou, než »kufr« nesouměrných a rozbředlých výkladů. Ovšem přiznávám: i u nás je právě v kruzích pedagogických málo, velmi málo lidí, kteří dovedou podati věc stručně a jasně, kteří zkrátka dovedou psát. *Kd.*

S b o r n í k p r a c í v ě n o v a n ý c h P r o f. D r u. J. P o l í v k o v i.

Společnost Národopisného musea československého vydala 1918 k šedesátým narozeninám svého člena a dlouholetého redaktora »Národopisného sborníku« i »Národopisného věstníku československého« »S b o r n í k p r a c í v ě n o v a n ý c h p r o f. d r. J i ř. P o l í v k o v i« redakcí Jiř. Horáka. Širší veřejnost česká sotva má jasné ponětí o veliké důležité odborné práci našeho skromného tichého učence. Jest většinou roztroušena po nejrozmanitějších časopisech a rozličných publikacích českých, německých, v odborných časopisech všech národů slovanských; práce tolika odborů vědních, z jazykozpytu, národopisu a lidových podání, z literární historie české i z literatur slovanských a jiných. Práce, při nichž čtenář žasne z nesmírného rozhledu a odborné znalosti.

Čtenáři Sborníku tuto plodnou práci Polívkovu objasní velmi pilná zevrubná studie J. Horáka, oddaného a nejbližšího žáka Polívkova, »S o u p i s p r a c í p r o f. J. P o l í v k y«, soupis podaný na 36 petitových sloupcích jubilantových prací původních i referátů — všech shledal na 600. Do netušené šíře (216 stran!) vzrostla odborná rozprava V. Tille »Polívkovy studie ze srovnávací literatury«. Sestavena tu a rozebrána četná témata hlavně z Polívkových studií pohádkoslovných, ve kterých si autor dobyl jména světového. J. Máchal rozbírá podrobně »Literárně historické práce Polívkovy«. Stručnější, ale výstižná je stať Mil. Weingarta »Jiří Polívka a slovanská lidověda«. Jiné práce již dodané nebo přislíbené pro nedostatek místa, vzniklý nepředvídaným rozsahem rozpravy o Polívkových studiích ze srovnávací literatury, musily býti vypuštěny. Tiskové nesnáze za války nedovolily Společnosti Národopisného musea, aby úctu ke svému zasloužilému a obětavému členu projevila plnou měrou. *Jc.*

DIVADLO.

Činohra.

Nutno se vrátit ještě trochu do zadu a říci slovo o »Panovi«, tříaktové satirické komedii, jíž byl francouzsko-belgický básník Charles van Lerberghe uveden na jeviště Městského divadla vinohradského. Nebylo nikde pověděno, že komedie úzce souvisí s oním směrem, jejž v poesii francouzské zastupuje modernistický rousseauovec Francis Jammes, zbožný opěvatel oráčů a pastýřů. Je význačným rysem Jammesovým, jak nadšeně vzýval panenskou nahotu, »jadrný půvab mladých svěžích těl«, a vlhké, růžové vřesy byly mu jen proto milé, že na nich mohly lehat nebo se po nich vznášet křepké postavy svlečených dívek. Vznícená povznesenost, se kterou Lerberghe dává pozdravovat svou pastýřskou Panisku, když se chystá odejít s Panem k úkonům lásky, má leda kostelnější zvuk nežli faunovské verše Jammesovy o mladých nymfách. Ale ovšem jammesovští pokorní pastýři, tak odlišní od pravých přírodních pastýřů, drsných, lupičských, nehodili se svou nemluvností a uzavřeností dobře k tomu, aby se rozehráli a rozproudili k nějakému dramatickému ději, a tak se všechna dramatičnost Lerberghova svezla na bojovné klerikální kohouty, kteří s družinou venkovských notáblů a jich zřízenců podniknou výpravu proti vpádu Panova pohanství: porada, zaklínání, nabídka smírné smlouvy. Že by se takovými satirickými komediemi vykonalo mnoho proti klerikalismu, nesmí se očekávat. Čím více se u Lerbergha nadsazuje klerikální nevědomost, nevzdělanost a panovačné chytráctví, tím bezpečnější musí se cítit vzdělaný, osvícený a salonní klerikalism proti útokům: nu ano, někde ve flanderské vesnici, kde lišky dávají dobrou noc —! Nemohl Lerberghe své věci (myslil-li ji upřímně) hůře ublížit, nežli když obhajovací dlouhou řeč za Pana, o moudrosti antické, vložil do úst kostelníkových; nepravdivost ubíjí její úmysly.

Vedle světlých, hymnických nadějí Lerberghových, jež si jsou tak jisty vítězstvím, vedle jeho veselé odvahy, která se nebojí žádné překážky, velmi šeře, smutně a tíživě se staví »Čejka« Ant. P. Čechova, také z Městského divadla vinohradského, obraz, na kterém všecko vybíhá v neutěšenost, pustotu a zoufalství. Ale neutěšenost nevězí v tom, že se mladý dekadentní spisovatel Kosta Treplev na konec zastřelí, ani v tom, že tolik toužících duší nemá se na koho upnout, aby nebyly odmítnuty nebo zrazeny, nýbrž v nedostatku vší pravé tvořivé vzpruhy. Zástupce staršího pokolení spisovatelského Boris Trigorin líčí v dramatě své povolání jako břímě, s kterým se trudně vleče a kterého se nemůže zhostit, a Čechov jakoby také jenom nátlakem vrozeného zvyku a nutnosti únavně se prodíral ku předu. Vše se mu rozpadá od sebe, scény a postavy žijí každá pro sebe na svou chvíli. Trigorin musí napovídat sám o sobě dlouhanánské odstavce, aby jeho zjev nabyl zajímavosti. Nina musí obšírně vypravovat svůj příběh, aby její zvědavé a dychtivé dívčí vzrušení vyznělo v nějaký určitý děj. Treplev musí mluvit zádumčivý vykládací a rozjímavý monolog, aby se směr a způsob jeho vývoje před námi odestřel. Symbol zastřelené jezerní čejky podobá se Ibsenovu symbolu divoké kachny, ale co z něho udělal Ibsen a jak málo jej uměl skutečně provést Čechov! Ninina dráha herecká připomíná Magdinu ze Sudermannova »Domova«, ale

jak dobře věděl Sudermann proti Čechovu, že se věc nevyřídí jedinou rychlou scénou posledního aktu! Čechov měl před sebou šeř, temno, jezerní mlhu a z šeři, temna, mlhy vynořovaly se mu úryvky, okamžiky, zákmity, náznačky, spíš tuchy, nápovědi a ozvěny událostí, nežli události samy. Odůvodňovat? Vyvozovat? Krutá, truchlá, úmorná hra života odůvodňovala a vyvozovala se mu prostě tím, že jest — nelogická, nepochopitelná, podivná, nesouvislá, vymýkající se našemu ovládnutí.

To třicet let před tím Ostrovskij v »Bouři«, která se dostala do Národního divadla, přece aspoň ještě věřil v ozdravující, napravující mocnosti životní. Syn jiné doby, naplněný jiným duchem, nacházel v nejodlehlejším městečku povolžském probudilé, čilé, horlivé Kaliginy, bedlivé pozorovatele, zapálené pro obecné dobro, štědré radami, jak co polepšit a zachránit. Obcházeli jako francouzští rezonéři všemi pěti akty, pořád na stráži a vždycky hotovi, vysvětlit, zakročit, varovat. A i kdyby nebylo Kuliginů, — dramatik sám sociální kritik a psycholog, hleděl rozeznávat příčiny a původce zla, ukazovat špatný, zhoubný řád, který musí být zvrácen a změněn. Udělal scénu, kde stará despotická kupcová Kabanová provozuje svou urputnou rodinnou nadvládu mezi synem, snachou a dcerou; scénu, kde poutnická klerikálka Fekluša rozbírá s Kabanovou vzrůstající zmatek velkoměstského světa; scénu, kde ve vášnivě důvěrném rozhovoru děvčat vyvstává minulost Katěrinina, výchova obmezená na ruční práce ženské a bohosluţební mystiku; a každou tou scénou, klasickou v postihování lidských povah a duší, každou se něco rozjasňuje a přibližuje našemu porozumění, každou se ulehčuje nějaký strach a nějaká tíseň, jež nevěděla co počít proti útisku a znásilňování. Proto mohl Ostrovskij nad tragickým zmatkem a koncem Katěrininým zachovat jasnou důvěru, plnou měkké, soucitné něhy k nešťastné mladé bytosti, která podlehla záchvatu lásky. Vše, co se s ní stane, jest Ostrovskému bouří, krásným a zvláštním zjevem přírodním, z něhož každá travička a každý kvítek se raduje a jenž přináší požehnání. Nemáme se hrozit a chvět, nýbrž dívat a kochat se, těšit se, jak se vzduch osvěží a jak vše volněji, bujněji poroste, podivovat se velké moudrosti boží, jež dává vzcházet mrakům, kometám a severní záři.

U Ostrovského však symbol byl jako u Čechova pouhým přirovnáním, a nikdo neuměl se symboly dramaticky tak zacházet jako Ibsen, v jehož dramatech jsou nejlepšími psychologickými význaky, nejúplnějším vysvětlením toho, co se tají ve hlubinách nitra a čeho člověk sám sobě neumí dost vyslovit. V »Paní z námoří«, kterou Švandovo divadlo zařadilo do svého cyklu, symbol ztělesnil se přímo v osobu záhadného, světoběžného cizince, postavu obestřenou kouzlem čarovné mystiky, jež vábí a spolu děsí: démonický milenec přitažlivých, omamujících očí přichází vypravovat o zvířatech a ptácích, bouřích a tišinách dalekého, nespoutaného moře, nosí na čele zvěsti odvážných, hroznýchčinů, jež skrytě vykonal, a zasnubuje se prsteny navlečenými na kroužek, jejž prudce vrhá do propasti mořské. Bludný Holanďan? Nikdy nebyla mocněji, věrněji a úžasněji zpodobena románová romantika, jíž propadala žena ve své nesvobodě volby a ve svém porobení. Snila o neobyčejných, vzrušujících dobrodružstvích lásky, rozechvívala se šálivými představami tajemného, podivuhodného hrdiny, jenž si ji podmání, nevěděla čím ukojit své bezmezné toužení, dávala se svádět k výstřednostem a blouzni-

vostem, byla Annou Kareninou, byla Emou Bovaryovou. A všechno, co jí zmítalo a co ji znepokojovalo, co ji pudilo od vrtochu k vrtochu a od omylu k omylu, mohlo se rozřešit jediným způsobem, darem naprosté vlastní odpovědnosti, — tak, jak to rozřeší Wangel: »Nyní můžeš volit svobodně. A na svou vlastní odpovědnost, Ellido.« Stálo mnoho boje, hledání, proseb a sebepřemáhání, nežli se našlo spásné rozhodnutí, a mohlo se najít jen v dlouhých společných rozhovorech manželských, trpělivých, svědomitých, čestných, nad něž v dnešní literatuře dramatické nemáme památnějších: je-li »Nora« emancipačním dramatem Ibsenovým, jest jím »Paní z námoří« ještě mnohem víc a pokročileji.

Když se v jejím sousedství náhodou octne česká veselohra, taková, jako jest čtyřaktový »Dědic« F. V. Krejčího, přijatý a nastudovaný Městským divadlem vinohradským, nestane se to na prospěch české veselohry, která je veselohrou chudých lidí; a chudí lidé, jak známo německým pořekadlem, vaří z vody. F. V. Krejčí nemá při své velké, namáhavé zaměstnanosti mnoho pokdy na dobývání životních zkušeností a není tedy divu, že uvízl na jedné, poněkud všední, od níž se nemůže odtrhnout, na té totiž, že roztomilé nevinné, přitulné, nevědomě koketní žabky, rozpukávající poupátka, zvítězí nad každým zralým mužem ducha sebe povznesenějšího a vyrvou ho sokyním, jež jsou znamenitě vyzbrojeny vzděláním nebo vnadami a cvičenou smělostí. Hned jak tatínek Havránek přivede k Lukešovům baculatou Albínku, je zpečetěno, že pan Adolf, při všech svých vysokoměrných vzletech, bude jejím, a F. V. Krejčí je přesvědčen, že se to může odbýt velmi krátce, aniž se příliš napíná dialogický a situační vtip s dialogickou a situační fantasií. Ale ochudil-li takto svou veselohru a učinil-li ji, zejména od třetího dějství, hubenější a suchopárnější, nežli měla být, zůstane mu aspoň ta zásluha, že ve veselohře důrazně a revolučně promluvil hlasem odporu proti bohatství namamoněnému válečnými podvody a válečným vyděračstvím. Ani náhlá smrt otcova, zaviněná synem nezdála se mu v tom případě tak smutnou a bolestnou, aby vadila jarosti revolučního útoku: nechť se vidí, jak mladé, osvícené pokolení dovede odhazovat zděděné miliony, aby je odevzdalo trpící, ošizené části lidstva! Musila k těm revolučním výzvám veseloherním být opravdu Ruska Věra Solomínová? Nemáme k nim, proti ruměným, blahobytným Albínám dost Češek stejně probudilých, stejně toužících po sociální očistě a spravedlnosti, stejně výmluvných, srdnatých a neústupných v obrodném díle, jež si předsevzaly?

Kdybychom k té otázce chtěli odpověď od Rudolfa Krupičky a jeho sedmiaktových »Vršovců«, k nimž se ochotně propůjčilo Národní divadlo, nebyla by to odpověď v našem smyslu. Krupička vybral si do své rozsáhlé, veršované a rýmované tragédie krvavou, černou a bratrovražednou chvíli našich dějin, Svatoplukovo běsné vybití rodu Vršovského, aby mohl na historické půdě naší vlasti navršit temna, neřesti, zloby, nenávisti, krutosti, sprostoty a slabosti bez nadějného, povzbuzujícího zásvitu. Z žen Krupičkových jedna, stará vršovská Zbyslava, divoká a štvavá hlasatelka rodového záští, má za sebou minulost záletné cizoložnice, která se slézala s pasáky a kováři a mísila krev svého rodu s krví svých sluhů. Druhá, její dcera Runa, baví se vydražďováním popleteného, zamilovaného chlapce, bouří smyslnost chlípného starce Božeje, svého otce, a svou dramatickou pýchu vidí v tom,

aby dostala do vleku zpupného knížete, ochromila jeho mužství a předělala ho v potulného zpěváka vymýšlejícího písně a básně na její okouzlení. Třetí, knížecí milostnice Judita, je »křižácká běhna«, »pelešnice« chtivá jen zlata, usilující, aby na potupu paličatých Čechů stala se jejich vládkyní a zničila v nich poslední čisté hnutí. Čtvrtá, komorná Radka, běhá po bílé Libici se stálým vzpomínáním nocí, jež strávila na loži s Pavlíkem, a se starostí o nové, budoucí, ještě opojnější. Všecky dohromady nejsou k ničemu jinému, nežli aby zbavovaly drama všeho lepšího dramatického obsahu a nachylovaly je k dojmu zbahnělosti. Podobá se však, že právě tak to chtěl Krupička mít: hodně mnoho hrubosti, urputnosti, nízkosti, chabosti, zaslepenosti a zběsilosti, aby se tím víc zaskvělo básnické umění jako jediná životní krása. Lidé mohou být jacíkoli, jen když verš může kypře hlaholit a rým zvonit a jen když básník může zkoušet svou moc všelijakými sestavami vět, různými účinky jejich tepů a zvuků. V té věci bylo by lze »Vršovce« srovnávat s Rostandovým »Cyranem«, s jeho dramatikou parádních čísel, a rozdíl je ten, že při parádních číslech Krupičkových zcela mizí zření k dramatické logice a k psychologické i historické pravdě. Umění básnické tváří se tu samovládně jako svrchovanost, jež si nedá od nikoho a ničeho poroučet. *jv.*

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Houston Stewart Chamberlain: Lebenswege meines Denkens. München 1919 S. VIII.—413. M. 14. Autor líčí svůj duševní růst a vývoj v dlouhých dopisech přátelům. Proč zvolil tuto formu, vykládá v úvodě. Jest samotářem a měl vždy nechuť vypisovati svoji životní dráhu, ale přátelé na něj naléhali v dopisech se ho vyptávajíce. Jim tedy odpovídá, při čemž však přec odhaluje roušku jen z té části své bytosti, jež patří veřejnosti, jež tvořila a psala, kdežto část druhá, tichý to průvodce prvé, zůstává nadále v pozadí a v zášeří. Chamberlain jest původem sice Angličan, ale od samého věku studoval ve Švýcarsku a Německu. Jeho přilnutí k německému systému, jak sám to nazývá, dělo se po etapách. Jsou to zažitky vyznačené jmény jako Schiller a Goethe, ale rozhodující obrat jeho života jest dán poznáním díla Richarda Wagnera. Zažití Wagnera učinilo Chamberlaina teprve úplným Němcem, což našlo i vnějšího výrazu v tom, že se stal, ač teprve v 60. roce věku svého, občanem bayreuthským a tudíž německým. Chamberlain zůstává i dnes po válce věren své víře, že národ německý jest nejzpůsobilejší splňovati ve svých představitelích germánsko-arijský ideál. — Dr. Max Adler: Klassenkampf gegen Völkerkampf. Marxistische Betrachtungen zum Weltkriege. München 1919. S. V-174. M 6·90. Autor uveřejňoval během války četné stati, jimiž potíral socialisty většiny, poněvadž jsouce zachváceni, jak praví, s jistým druhem národní romantiky, podřadili zájem proletariátu zájmu státu a války jím vedené. Spis jmenovaný jest sebráním třetí části těchto statí, jichž prvé dvě vyšly pod tituly »Prinzip oder Romantik« a »Zwei Jahre...« Tato třetí část hájíc výlučnou orientaci marxistického socialismu mezinárodním třídním zájmem proletariátu, zabývá se konkretním jejím použitím na problémy, jež se staly během války žhavými a to státu a politiky, demokracie a revoluce, internacionalismu a míru. — Dr. Ferdinand Runkel: Die deutsche Revolution. Leipzig 1919. M. 6. S. 232. Autor chce podati hlavní myšlenky a hlavní události světodějného převratu. Sebral hojně tištěných dokumentů, hlavně takových, jež, jak tvrdí, budou později těžko dosažitelnými. Německá revoluce dle jeho názoru končí 6. únorem (počátek Národního shromáždění ve Výmaru) a znovuvýstavba říše německé může započíti. — Fr. W. Foerster: Weltpolitik und Weltgewissen. München 1919. Základní myšlenku tohoto posledního spisu profesora Foerstra, jenž po celou dobu války hájil proti politice moci oficielního Německa stanovisko dorozumění a práva,

jest, že světová válka znamená v poměru států k sobě navzájem překonání úzkého státního egoismu a jednostranného individualismu v pojímání státu. Na místo nich nastoupí pravý individualismus, který v úctě před právem a svobodou jiné státní individuality nalezne svoje hlubší odůvodnění, oprávnění a také svoji bezpečnost. — Gustav Schmoller: Die soziale Frage. Klassenbildung, Arbeiterfrage, Klassenkampf. München und Leipzig 1918. S. 673. Dílo toto vyšlo již po smrti tohoto proslulého berlínského národohospodáře. Opatřeno jest předmluvou jeho manželky, datovanou z 1. října 1918, tedy z posledních dnů pruské monarchie. Sociálně politická část Schmollerova »Grundrissu« jest tu podána v tvárnosti přepracované a bere zřetel k událostem nejmladším, skoro až po samý konec války. Ze spisu zříme, jak velký podíl měl Schmoller na sociálním zákonodárství doby Viléma II. Ač konservativec a sloup myšlenky monarchické, blížil se stanovisku sociální demokracie v otázce požadavků mzdových i v otázce socialisace velikých podniků. V těchto posledních zřel orgány společnosti, jež ze soukromých musí se státi podniky spravovanými také z hlediska veřejného zájmu. Na konci svého spisu projevuje Schmoller přesvědčení, že sloučení úřednického a vojenského státu se sociální demokracií nebylo by zjevem o nic nepochopitelnějším, nežli bylo zasednutí proletářského učení křesťanského na trůn římských caesarů.

Husův kult v osvobozeném národě.

Napsal Vlastimil Kybal.

Bude vděčnou úlohou dějepisectví národního osvobození československého vyšetřiti podíl, jaký měla na této světodějné události husitská myšlenka a husitský duch. Husitská pojmenování vojenských jednotek (ku př. 1. československá střelecká divise M. J. Husi, 2. pluk Jiřího z Poděbrad, 3. pluk Prokopa Velikého), husitské znaky a prapory, názvosloví vojenské, přísaha našeho zahraničního vojska a jiné okolnosti zevnější i vnitřní nasvědčují, že husitský duch vznášel se nad předními zápasníky za naši svobodu a pronikal jejich myšlení i skutky.[1]) Arnošt Denis vycítil sílu tohoto ducha, Masarykem vyvolaného, a vysvětlil její tajemství těmito lapidárními slovy: »Českým vojákům předčítá se přísaha, ve které slibují, že zůstanou věrnými památce Žižky a Táborů; byl by veliký omyl viděti v těchto historických vzpomínkách toliko hledané krasořečnictví. Pro Čechy nepřestala žíti minulost, poněvadž tato jest slibem budoucnosti«.[2]) President Masaryk dopověděl tuto poslední větu, prohlásiv ve svém prvním poselství ze dne 21. prosince m. r., že celá naše minulost, její obsah a smysl, vede nás k západním mocnostem demokratickým, jejichž pomocí podnikli jsme boj proti teokratické autokracii a militaristickému

[1]) Uvedu příklad. Po Masarykově přehlídce první československé střelecké divise M. J. Husi v Ukrajině v srpnu 1917 velitel Mamontov vybídl vojáky ke svornosti a slibu, že všichni, věrni jsouce starým husitským tradicím, posíleni duchem starých božích bojovníků, půjdou za prapory husitskými, a strašni jsouce nepříteli jako praví bojovníci 20. století, neustanou dříve, dokud vrah nebude pokořen a prapory husitské nezavlají nad osvobozenou českou vlastí. »Přislibte našemu diktátoru (volal velitel), milovanému prof. Masarykovi, že donesete husitské znaky v svobodnou Čechii!« Hromové »Na zdar!« je odpovědi na slova plukovníkova. Celé shromáždění obnažuje hlavu a pěje: »Kde domov můj...« Čechoslovák 1917, č. 107, otišt. v Masarykových projevech a řečích za války, vyd. P. Maxa, I, 1919, str. 20. — Po českém vítězství u Zborova v červnu 1917 T. G. Masaryk telegrafoval vojsku m. j.: »Potomci Husitů vyplnili i vyplní své povinnosti vůči národu, demokracii a lidstvu.« Viz O. Vaněk, Čechoslováci v Rusku, 1919, str. 30.

[2]) A. Denis, čl. Le drapeau tchèque, v La Nation Tchèque, srpen 1918, čes. překlad pisatelův v Šaldově Kmeni 1918—19.

imperialismu prusko-rakousko-tureckému. Tedy husitská demokracie jest jedním z předpokladů naší demokracie moderní. Týž vůdce prohlásil v Ženevě r. 1915, že smysl naší reformace dává smysl našemu národnímu životu a že v dějinách naší reformace má každý uvědomělý Čech svůj národní ideál, jímž jest na jedné straně emancipace z církevní a státní teokracie a na druhé straně idea lidství a bratrství.[1])

Osvobozovací boj za novou demokracii byl v l. 1914—18 veden nejen za hranicemi, nýbrž i uvnitř, a bude druhou úlohou dějepiscovou vyzkoumati, pokud a jak domácí pracovníci sílili husitským duchem vědomí našeho lidu a živili jeho státotvornou víru a naději v oné době policejně-vojenského a klerikálního špehounství, udavačství a potlačování. Bude třeba přihlédnouti ke všem oněm čtyřem rokům, ale zvláště k jubilejnímu roku husovskému 1915 a oceniti v něm různé akordy, světové i národní, náboženské i politické, které na nádherné harfě bohaté psychy Husovy hlasatelé jeho jména byli rozezvučili a jimi dojímali i posilovali duši širokého lidu. Nemluvili tehdy všichni, kdož mluviti mohli a měli, a mezi těmi, kdož mluvili, nechybělo, abych užil slov Písma, oněch, kteří otevřeli ústa svá k rouhání se bohu pravdy i stánku jeho . . . Nicméně hlas Husův zněl »jako hlas vod mnohých«, a to se scény divadelní, s tribuny řečnické, z novin, z časopisů, z knih i z intimních hovorů, a duchovní přítomnost betlémského reformátora a kostnického mučedníka oživovala nás tím mocněji, čím zevnější útisk činil nás duchovně citlivějšími a sociálně jednotnějšími.

Byl vzácný souzvuk mezi Čechy zahraničními a domácími, který při nynějším procitnutí mnohým zdá se krásným snem . . . Jako bratři polem pracující v Rusku, v Sibiři, ve Francii a v Italii budou zajisté na vždy vzpomínati tajemného fluida duchovního spříznění, jež je, boží bojovníky 20. století, spojovalo s jejich předky 15. století a naplňovalo je oním bratrstvím a demokracií, onou odhodlaností a poslušností, onou vážností a prostotou, onou obětavostí a naprostou oddaností vlasti a státu, které byly vlastním pramenem jejich hrdinných činů, tak i domácí bojovníci snažili se posilovati a očisťovati se Husovým bojem a utrpením, utvrzovati se husovskou vírou v spravedlivost a »božskost« jejich pře, vzpřimovati se husovským protestem proti znásilňování svědomí a

[1]) Řeč T. G. Masaryka v Ženevě 6. července 1915. Autogr. franc. koncept v ANO v Praze.

věřiti, pevně věřiti v obnovené prvenství samostatného národa, jakož žádal Hus a prorokoval Komenský.

Toto drahé dědictví velkého v č e r e j š k a musí býti uchováno i p r o z í t ř k y, jichž osud máme ve svých rukou! Myslíme-li na obnovení a prohloubení kultu Husova v osvobozeném národě, nesmíme slepě navazovati na stranické předsudky a agitační cíle, jimiž byly oslavy Husovy namnoze řízeny v době předválečné, nýbrž musíme navazovati na d u c h a v í t ě z n é h o č e š s t v í, obrozeného dechem slavné minulosti a slibem neméně slavné budoucnosti. Z toho vycházejíce, musíme dbáti toho, aby slavnosti Husovy byly skutečně (jak žádal přípravný výbor letošních slavností) povzbuzením, podnětem a upozorněním na vlastní v n i t ř n í ú k o l a n a m r a v n í o b r o d u i zopravdovění života, n a v z k ř í š e n í č e s k é h o s v ě d o m í a n a d u c h o v n í p o s v ě c e n í velkým příkladem Mistrovým. Určitěji řečeno, jest třeba při oslavách Husových pečovati o to, co by bylo p r á v o H u s o v u d u c h u (právo vědecky i morálně) a co by zároveň nás, republikány bez rozdílu stran, vyznání a přesvědčení, s y t i l o chlebem Husova slova, příkladu a odkazu. Bylo by tu možno rozeznávati čtveru stránku, kterou v následujícím stručně proberu: stránku náboženskou, národně-politickou, vědeckou a kulturní.

1. Po stránce n á b o ž e n s k é učinil svého času opět T. G. Masaryk Husa otázkou přítomnosti. Vycházeje z názoru, že naše národní obrození, posud neukončené, bylo přirozeným a čím dále, tím vědomějším pokračováním v reformních ideách a snahách Husových, žádal provádění této reformace i od naší generace, a to ve směru záporném i kladném. Záporně třeba se osvoboditi od vnější autority církevní a kladně dlužno uskutečňovati obrodní ideu humanitní čili ideu bratrství sociálního i národního a touto ideou překonávati moderní liberalistický indiferentism a panovačnost. V polemice s Kalouskem Masaryk zdůraznil »největší životní čin« Husův, totiž že položil život za své přesvědčení, jež v odporu proti autoritě církevní opřel o Písmo a rozum a tudíž na konec o vlastní svědomí. Důsledně M. žádal »duchovního činu« i od moderních oslavovatelů Husových a tímto činem, jenž by byl podmínkou duchovního spojení s Husem, mělo by býti osvobození od církevní autority . . .[1])

[1]) T. G. Masaryk, Jan Hus. Naše obrození a naše reformace, 3. vyd. 1903, passim.

Stoje v náboženství na stanovisku ryzího učení Kristova, zmnoženého kritickým, byť v mnohém překonaným stanoviskem našich předků husitských a českobratrských a přihlédaje zároveň k dnešním skutečnostem a duchovním potřebám našeho lidu, ohromnou většinou katolického (de facto však pohanského), mám za to, že v novém státě n e m ů ž e m e kult Husův činiti východiskem odcírkevnění a snad přicírkevnění v tom nebo v onom směru, nýbrž že musíme právně šetřiti všech církví a morálně snažiti se o to, aby všecky obce náboženské a v š i c h n i j e d n o t l i v c i naplnili se především čistým křesťanstvím lásky, zbožnosti a bratrství — čili oním duchem husovské »víry milovné«, »víry láskou obživené«, jehož záblesky procházely dušemi »božích bojovníků« 15. i 20. století. Tohoto p o s i t i v n í h o k ř e s t a n s t v í je v Husovi neméně než reformačních principů Písma a rozumu, ono jest v ý c h o d i š t ě m těchto a ono jest, čeho nejvíce dnes potřebujeme! Jest pravda, že Hus může býti vzorem náboženské opravdivosti a vytrvalosti v poznané pravdě, avšak dříve nutno tuto pravdu mít, než v ní stát. Buďme dříve a více křesťany než katolíky a evangelíky, a především snažme se své k ř e s t a n s t v í ž í t a š í ř i t je jako duchový a věčný princip, jenž — jak praví A. Sabatier — přináší klid v duši a jenž jediný může ve světě uskutečniti soulad a jednotu. Co se Husa týče, lze se s ním spojovat myšlenkou a smyslem jejím neméně než činem, jejž vykonal hrdina v poměrech zcela jiných. Lze i vědecky dovoditi, že Husovo náboženství, t. j. jeho učení o víře, Písmu, církvi, bohu, Kristovi, člověku, bylo tak vroucně žito a tak prakticky rozváženo, že může skutečně přispěti k náboženskému a mravnímu obrození všech moderních »husitů«, kteří jsou nábožensky živi a dovedou oceniti význam křesťanství pro duchovní renesanci lidstva a speciálně našeho lidu, válkou povážlivě pokleslého. Hus neměl by dnes rozdělovat konfesijně, nýbrž měl by nábožensky a mravně podněcovat a silit, očisťovat a ustálovat, také však kriticky rozeznávat, jako činil Kristus (jehož »knězem a sluhou v naději« měl se náš mučedník až do konce) a ostatní reformátoři náboženští.

II. Po stránce n á r o d n ě - p o l i t i c k é věc je prostší. I ortodoksní katolíci spravedlivě uznávají, jak prohlásili (srov. ku př. »Čech« z 6. července 1915), Husovy zásluhy o obhájení práv našeho národa a povznesení i zdokonalení českého jazyka. Při plném kultu Husovu jde však ještě o něco vyššího. Husovou

slávou je nejen dekret kutnohorský a opravení pravopisu, nýbrž i hrdé češství a vědomé státoobčanství. Právě na tomto místě byl před 4 roky vyložen (ač s nemalými škrty censurními) Husův program politické vlády české na podkladě národně-státní suverénnosti českého plemene jako přirozeného a jediného dědice této země. Hus žádal primátu českého v české zemi, a to tak, aby, jak praví, »Čechové měli v Čechách právo a prerogativu nad cizozemci a byli hlavou, nikoli ocasem v radách, soudech i v ostatních činnostech dotýkajících se dobra a cti království Českého«, »tak jako jsou Francouzové v království francouzském a Němci v zemích svých . . .« Vládní država Němců v Čechách jest podle Husa založena pouze na okupaci a zvyku, i má ustoupiti přirozenému a historickému právu Čechů . . .[1]) Víme, že tento program byl východiskem osvobozovacího hnutí českého v 15. stol., a právě vzpomínka na tento nejzajímavější projev národních dějin českých může dnešní státoobčanství české nemálo prohloubiti a upevniti, ačkoliv musí býti uvedena v soulad s prohlášenou, nehku-li uloženou zásadou o rovnoprávnosti všech občanů státu bez rozdílu národnosti i náboženství.

III. Přesvědčení o Husovi, náboženské a národně-politické, musí býti vědecky odůvodněno a proto v ě d e c k ý k u l t H u s ů v musí u nás stále doprovázeti, resp. předcházeti šíření vědomostí o něm. Ve věci té bylo u nás mnoho vykonáno, a vřelé cenění Husa i husitství jest vůbec skvělou tradicí v dějinách našeho obrození od Dobrovského, Šafaříka a Palackého až po naši dobu.[2]) Co věda má dělat dále, nelze předpisovat ani vyslovovat jen jako přání, nemají-li tato zůstat zbožnými. Věda má své povinnosti, ale má také své omezené možnosti, a všecek pokrok v ní záleží na osobních talentech, jež nelze vyrábět, a na organisaci, k níž třeba dobré vůle, sebekázně a jistého smyslu pro společné cíle a potřeby. O talenty vědeckého diapasonu nebude trvám u nás nouze a o jakousi organisaci husovského studia pokouší se právě se ustavující »Společnost musea Husova«. V programu této Společnosti[3]) (apelující na součinnost všech milovníků husitských dějin) jest

[1] Srov. Kybal, Filius regni, v Naší Době 22, 1915, 481—511, a téhož články: Vůdce lidu, v Nár. Politice ze dne 5. a 10. července 1917.

[2] Srov. Masaryk, Jan Hus, l. c., a J. Hanuš, M. Jan Hus a husitství za pobělohorské protireformace, ve sborníku Českého Čtenáře: M. J. Hus v životě a památkách českého lidu, 1915, 31—57. Přehledy vědecké práce novější a nejnovější podali V. Novotný v ČČH 5, 1899 a K. Kroíta tamže 21, 1915.

[3] Srov. mé články v Čase ze dne 27. až 30. července, 4., 5. a 6. srpna 1909.

nejprve shromažďování význačných památek české reformace v originálech nebo reprodukcích. První počátek byl učiněn výstavou Husových a husovských písemností a ikonografik, kterou česká universita uspořádala r. 1915 v Českém Museu. V husitském museu má býti obrazově předveden veškerý obsah husitských Čech v jejich historickém vývoji a v jejich hlavních činitelích od Miliče, Janova a Štítného přes Husa, revoluci husitskou, Jiřího z Poděbrad až po Korandu a České bratry. Druhým velkým úkolem Společnosti musea Husova jest soustavné pěstování dějin husitských, a to shromážděním odborné knihovny husitské a sbírky faksimilí rukopisův základních děl našich reformátorů, dále vydáváním pramenů písemných (ve spojení s husovskou komisí při České Akademii) i pramenů obrazných, a konečně detailním i souhrnným zpracováním otázek, jež historie doby husitské přináší. K těmto dvěma základním úkolům nové Společnosti má přistoupiti ještě činnost kulturně propagační. Takto Společnost Husova Musea mohla by býti v naší republice chrámem husitské piety a zároveň zjevným — nám i cizině zjevným — památníkem vnitřní síly a světové velikosti české reformace.

IV. Zbývá stránka k u l t u r n í. Nejšíře formuloval otázku zase T. G. Masaryk, jenž ve své ženevské řeči o Husovi roku 1915 pravil mezi jiným: »Hus, Žižka, Chelčický, Komenský jsou nám programem zcela živým. Naše reformace, jako každá reformace, nebyla a není ukončena; reformace, toť stálá reforma, stálé obnovování, usilování o lepší, zdokonalování a pokrok«. Tento pokrok záleží podle Masaryka v osvobození národa od autority teokratické církve a utlačujícího státu a v založení národní demokracie na ideji bratrství a lidství schopného obrany proti násilí. Pravil jsem výše, že ve svobodné republice, v níž stát jest nebo má býti odloučen od církve, neměl by kult Husův utkvíti na osvobozovacím procesu církevně-státním, nýbrž obrátiti se p o s i t i v n ě na zmnožení, zvroucnění a utvrzení života náboženského ve smyslu Husova křesťanství a na hájení českého primátu politického v duchu Husova státoobčanství. Není pochyby, že toto zvnitřnění povede samo sebou k dalšímu boji osvobozovacímu a obrannému, jenž jest skutečně absolutní mravní stránkou husitství a jeho všelidského významu, avšak zvnitřnění musí předcházet, tak jako předcházelo v době husovské. »Bylať to idea života křesťanského, praví hluboce Palacký, ve sporu a zápasu s protivou života skutečného, která nedajíc ukojení hluboce náboženskému

srdci starých Čechu, vedla je vždy ku pokusům novým o uskutečnění její ve společnosti lidské.«

Že bez vnitřního posvěcení a mravně náboženského tvoření nelze kult Husův prohloubiti a učiniti z něho tvárnou složku duchovního vývoje osvobozeného národa, ukazuje také literární a umělecká tvorba, ve které až posud není díla, jež by Husův problém rozřešilo. Bylo-li řečeno, že »vývoj výtvarného podání mistra Jana není ukončen«,[1] můžeme dodati, že nebyl učiněn ani rovnomocný počátek. K negativnímu výsledku došlo i kritické přehlížení literární tvorby husovské.[2] Teprve poslední dílo Fr. Táborského (»Alleluja«) přináší klad hlubokého proniknutí v Husovu zbožnost, lidskost a věčnost. Jinak platí slova A. Nováka, že Hus zůstává vznešenou a hrdou otázkou našeho umění v budoucnosti a že On — mučedník a vítěz v jedné osobě — má dále vésti naše básníky a umělce po cestě velikosti, síly a zahloubání se do otázek věčnosti a zároveň vychovati je k mravní rozhodnosti a umělecké vážnosti.

Totéž lze říci o významu Husova kultu pro celý náš život kulturní. Ctíme-li Husa, ctíme nejen jeho osobu, vznešenou a svatou, nýbrž i jeho slovo, jeho gesto a jeho obět. Hus je ovšem okrasa, chlouba a argument svobodného národa, avšak také výzva, povinnost a příklad: výzva k »duchovenství« a pravdě života, povinnost státi v této pravdě a příklad vítězství ducha nad hmotou a ideje nad násilím. Prostě, ale jadrně po slovensku napsal to Slovenský Denník r. 1915: »V duši každý Čechoslovák, kterému na srdci leží osud viac než desať milionového národa, bude z pamiatky Husovej brať posilu k vytrvaniu, z kostnickej hranice ako symbolu naučí sa a bude si opakovať, že telo možno ubiť a zničiť, ale duch zostane pri tom i ďalej živým, a že v prospech národa život jednotlivca ztráca všetku subjektivnu cenu.«

---

[1] V. V. Štech, Jan Hus ve výtvarném umění, v uv. publikaci Českého Čtenáře, str. 97.

[2] Srov. F. X. Šalda, M. Jan Hus a doba jeho v moderní poesii české, ibid., 101—120. Srov. též Arne Novák, Hus v české literatuře současné, výtah v Kostn. Jiskrách z 1. července 1915.

Z politických myšlenek a úvah JUDra. Josefa Želízka.

Podává Vlastimil Kybal.

Když jsem v počátcích svých studií historických obrátil svou pozornost k Matěji z Janova jako původnímu náboženskému mysliteli jihočeského původu, netušil jsem, že i při studiu politickém, jehož si přítomná doba vyžaduje téměř na každém uvědomělém historikovi, narazím opět na jihočeskou hlavu, velice svéráznou, světově orientovanou a proto i širší pozornosti hodnou. Stalo se to, jako obyčejně, čirou náhodou. Dr. Josef Želízko, jenž jest oním druhým Jihočechem mého zájmu a studia, prodlel skorem celý život ve svém rodném městě, Českých Budějovicích, a teprve v pokročilém věku uchýlil se na odpočinek po jiných zastávkách do mého rodného kraje ve středních Čechách, totiž do Peruce, kde také zemřel dne 6. února 1918. Po jeho smrti svěřila mně jeho pietní chot celou literární pozůstalost nebožtíkovu v opatrování za účelem vydání oněch prací, které jsou významny jak pro osobnost, až dosud téměř naprosto neznámou, tak také pro dějiny politické kultury české v posledním padesátiletí. Dr. Želízko byla osobnost velice dobře známá v společenském životě česko-budějovickém a místní časopis »Budivoj« přinesl od něho v l. 1864—75 hojné články příležitostné, které spolu s rukopisným materiálem, jejž tvoří především obsáhlá autobiografie »Nevolníci« a dlouhá řada francouzských Zápisků, budou důležitým pramenem novodobých dějin česko-budějovických za éry Grünwaldovy a Zátkovy. Za hranice rodného kraje proniklo jméno Želízkovo toliko, pokud vím, jako překladatele Macchiavelliho Knížete a Úvah (ve sbírce: Sborník spisů politických a národohospodářských, 1900) a jako autora zapadlého článku o politických spisovatelích vlašských ve středověku a na počátku nové doby (v Nové České Revui, roč. II., 1905, str. 703—713).

Rukopisná pozůstalost Želízkova přináší nekonečně více, odhalujíc ducha velice vzdělaného a výjimečně bystrého, jehož plody jsou nepopěrným obohacením politické filosofie české v době tak chudé, jakou jest období mladočeské a realistické, ze kterého po stránce myšlenkové vyniká toliko olbřímí zjev Masarykův. Dr. Želízka nelze ovšem ani z daleka srovnávati s Masarykem, neboť chyběla mu vědecká vyškolenost, soustředěnost, universálnost a skutečná světovost, nemluvě ani o organisačním talentu prvního řádu, avšak na druhé straně měříme-li tohoto Jihočecha správným horoskopem českým a srovnáváme-li jej s jinými politiky českými, objevíme v něm muže hlubokého, původního a vynikajícího nad průměr českého politika na konci minulého a počátku tohoto století. K vysvětlení jeho zjevu přispívá několik okolností týkajících se jeho života, jichž se tuto dotknu, připojuje k nim karakteristické projevy jeho mysli.

I.

Josef Želízko narodil se v Čes. Budějovicích dne 18. července r. 1843 ze zámožné rodiny krupařské, která odvozovala svůj původ z jihočeského rodu rytířů Želízků z Tourova. Toto vědomí staročeského původu šlechtického bylo v našem autorovi velice živé a mělo stránky dobré i špatné; působilo k zocelení jeho neochvějného a idealistního češství, přispívalo k vypěstování jeho »aristokratické duše«, jeho elegantního chování a jeho dlouholetého, finančně nezávislého a harmonického sebevychování, avšak také nadnášelo jej nad lid, vedlo k věčné oposici proti drobné politice místních vůdců a činilo z něho na konec muže nezřídka nesnášelivého, panovačného, podivínského a nemírné sebechvále oddaného. Doklady toho přináší zejména jeho autobiografie, jejíž název »Nevolnici«, t. j. moderní Čechové pocházející prý z °/₀ z venkovských nevolníků, jest sám sebou karakteristický pro autorův netajený aristokratism, stále se štířící s »bizarním charakterem národním«.

Želízko studoval v l. 1852—1860 německé gymnasium v Čes. Budějovicích, maje za spolužáka mimo jiné Josefa Truhláře. Gymnasium bylo piaristické a náš autor zcela otevřeně chválí piaristy jako vychovatele mládeže, a to proto, že se věnovali škole tělem i duší, že učili své žáky kázni a křesťanskému názoru na svět (»totiž zdravému optimismu a podstatně společenské

vespolné snášelivosti«) a také že byli samostatni vůči rakouskému státu. Naproti tomu autor ostře vytýká nedostatky novodobých gymnasií českých i německých po stránce politické i pedagogické. Kdežto na starých gymnasiích byli prý všichni žáci Čechy, jedni německými, druzí slovanskými, »nyní na ústavech německých vraždí se v pravém slova smyslu duše české, jazyk český šlape se nohama a na ústavech rozdělených jazykem vyrůstají generace, úplně cizé jedna druhé. Češi přestávají znát Němce, stýkati se s nimi, a myslím-li (praví autor Nevolníků psaných v l. 1909—1910) na události nedávné, dělají dojem, jako by se báli Němců. A Němci se své strany jsou plni předsudků vůči Čechům«. Českým gymnasiím vadí jednak jejich příliš snadný postup z gymnasia nižšího do vyššího a nezdravé přeceňování důležitosti maturitních zkoušek, jednak jejich nadbytek. »Nynější školství, praví náš autor doslova, skládá se z množství gymnasií a reálek. Stačila by jich polovička. University a techniky jsou přeplněny a absolventi se musí spokojiti často s postavením nedůstojným, aby nezahynuli hlady. Místo vzdělanosti a zámožné neodvislosti máme velký hladový a odvislý proletariát studovaný. Za druhé: pouhé vzdělání nestačí. Opice se naučí znamenitě mnohému a zůstane přece jen opicí. Školy nemají toliko vzdělávat; mají také vychovávat. Mají vychovávat tím důkladněji, čím více u nás výchova v tak mnohých rodinách se úplně zanedbává; mají vychovávat tím pečlivěji, čím více klesá vliv náboženství a duchovenstva na lid, jenž ztotožňuje vzdělanost s nevěrou a nevázaností. Za třetí: Máme školy odborné, školy hospodářské, obchodní, školy pro jednotlivá řemesla. Ale zda vycházejí z těch škol vesměs budoucí šéfové, vzdělaní technicky a všeobecně, množící jádro národa, jež skládá se jedině z lidí vzdělaných a hospodářsky samostatných? Nikoli! Z těchto škol odborných, které mají zaručovati národu základy politické samostatnosti, vycházejí často opět byrokrati, úředníci obchodů, továren, bank, zkrátka lidé opět odvislí«. A přece, volá Želízko, »národ neskládá se z hladových učenců, nýbrž z rolníků, řemeslníků, obchodníků a továrníků. Tyto třídy mají projít intensivní a stejnou výchovu národní a tvořit žulový základ národa. Národ úředníků, advokátů, lékařů je neduživou, tuberkulosní anomalií. Jádro národa, jeho žulový podklad, vyrábí, prodává, kupuje, zakládá a množí bohatství národní. Třídy vyšší, řídicí, nejsou četné a mají býti přístupny pouze duševní, morální a intelektuální elitě«.

Elitu tu má tvořit nejprve střední škola, ovšem reformovaná hlavně v tom smyslu, že by do vyššího gymnasia nebo reálky postupovala toliko elita žactva, která by pak universitou doplňovala úřady státní, církevní, školské a živnosti liberální, učené, totiž advokacii a lékařství. Pro tuto elitu jest pak maturitní zkouška zbytečná a ke kontrole studentů stačí úplně přísné zkoušky semestrální, které mají také tu výhodu, že žák, který bude nucen učit se stále a pravidelně, bude také něco umět, ztráví to dobře a bude mít radost ze svých vědomostí.

Po věcné stránce kladl Želízko velikou váhu na výchovu národně-občanskou, a opět zde setkáváme se se zdravými myšlenkami, které předbíhaly jeho dobu a teprve dnes mohou býti plně uskutečněny. »Národ, praví autor Nevolníků na jiném místě, má býti jako z jednoho kovu. Všichni jeho členové bez rozdílu mají a musí ve školách i v rodině dostat intensivní výchovu národní. Jen tím se vzbudí a udrží neodolatelný zájem jednotlivců v společné věci národní, které v podstatě jsou osobní zájmy jednoho každého. Tím se také utvoří nevyhnutelná jednota duchovní v celém národě a zamezí se tvoření rozličných maffií a koterií, t. j. stran sloužících hmotnému prospěchu některých Katilinů. Sedlák, řemeslník, továrník, velký i malý obchodník a dělník postaví se potom jeden vedle druhého, kdykoli jde o zájmy národní, t. j. o zájmy všech a jednoho každého. Tak tomu má být! Ale co nemá být a co dělá z národa karikaturu s ohromnou hlavou, slabým trupem a tenkýma nohama, jest, když každý, kdo nabyl nějakého vzdělání povšechného nebo odborného, myslí, že musí sedět v kanceláři. Tomu právě má zabrániti metodický výběr pro vyšší kariéry«.

Nadbytek gymnasií má neblahé následky nejen hospodářsko-sociální, tím že působí vedle prostředního materiálu úřednického přímo inteligentní proletariát, nýbrž i neblahé následky sociologické a etické. »Nával do vyšších škol nepřestává, praví Želízko, poněvadž nový národ český, pocházející většinou z emancipovaných nevolníků nebo jejich potomků a nemající správného názoru životního ani praktického vědomí o národní organisaci česko-státní, nechce a neumí záviseti na sobě, nésti risiko života samostatného, neodvislého a svobodného, nýbrž touží po menších, ale jistých příjmech služebníků. Slouží opět! Není v něm kontinuity, každá generace začíná znova. Národ se stává hromadou písku. Školy nepři-

měřené potřebám národu vyšinuly jej z jeho přirozených kolejí a ohrožují jeho kontinuitu«. Základem národa jsou producenti. Nadbytkem středních škol nevychovává se národ jako synthesa rolníků, řemeslníků, živnostníků, průmyslníků a obchodníků. Dorost český se vychovává pro kanceláře. Národ se vyvlastňuje sám, ztrácí půdu pod nohama a jiný národ, vlastně dva národové (německý a židovský) šilhají po místech, která Čechové uprazdňují . . . Nikde není tolik chudých studentů jako mezi Čechy. Opustili místa producentů, ale stavše se »inteligenty«, nezměnili často ani své povahy, kterou vypěstoval nedostatek, nouze, někdy i bída a kterou zdokonaliia pýcha. Nyní se jim vede dobře a nemusí se obávati, že nebudou míti na oběd nebo na šaty. Mohli by žíti bezstarostně, vesele a míti rádi celý svět. Tomu však tak není. Nezapomínají na svůj dřívější nedostatek, nedovedou se smířiti s bohatějšími, pohlížejí na své okolí a na svět se svého omezeného hlediště osobního, posuzují všechny a všecko podle toho, jak jsou jim vhod osobně. Bývá to živel sobecký, obmezený a nespolečenský.

(Dokončení.)

Český nárok na Těšínsko po právu sebeurčení.

Napsal L. Stěhule.

(Dokončení.)

To jsou znaky a stopy českého vědomí národního na Těšínsku, které zanechala v lidu česká Reformace. Při českém znovuzrození koncem XVIII. věku nepodařilo se znovuobroditi české vědomí náboženské. Reformací ve věku XV. zrozené a znovuobrozen byl toliko částečně mravní rigorizm český, který panoval kdysi v plnosti své v duchu českém jako plod Reformace, života náboženského. Výrazem tohoto novodobého rigorizmu českého je česká literatura, která nahrazuje jaksi českému člověku jeho Reformaci, jeho to náboženství. Tu jest zkoumati, zda také, jako Reformace stmelila duchovně Těšínsko s vlastním českým masivem v úplnou totožnost a jednotu, učinila tak na Těšínsku i novodobá literatura. Symbol oné jednoty náboženské viděli jsme v Třanovském a Liberdovi. Pro novočeskou literaturu je symbolem duchovní jednoty Těšínska s Čechami Petr Bezruč, který svým uměním stvořil opětně duchovní identitu Těšínska s Čechami a pojav téma zdánlivě partikulárně čistě lidsky, t. j. všeobecně, obohatil český obsah o problém, jenž se takto ukázal nezbytným, takže bez P. Bezruče česká literaura není více myslitelna. V Těšínských syžetech Bezručových nemluví jen Těšínsko, nýbrž celé Slezsko, všechny ty duchovní možnosti českého ducha, které by byly vzešly, kdyby nám nebylo poněmčeno a urváno. Bez tohoto x slezské modifikace českého ducha nejsou Čechy myslitelny — bez něho nezní akord český úplný, bez pilíře Slezského stavba česká nemůže být provedena. Dnes tuto část stavby představuje vlastně jediné Těšínsko, v něm utajena nekonečná možnost vzkříšení domněle ztraceného nenávratně Slezska, a proto duchovní znovuvzbuzení Těšínska uměním Bezručovým, kterým Těšínsko stalo se opět jako v době Reformace spolutvořícím údem orga-

nizmu českého, má pro duchovní život český význam absolutný, a Těšínsko stává se tak opět nezbytnou součástí českého bytu národního, bez něhož i sám výraz české ideje právní, český stát, nebyl by totalitou, organizmem, nýbrž torsem, útvarem znetvořeným. Poesie Bezručova způsobila mezi Čechami a Těšínskem duchovní vztah a stav, který má určité konsekvence právní, neboť on je tou ideovou substancí, která právě tvoří důkaz také právní sounáležnosti Těšínska s Čechami jako celkem.[1]

III.

Tak dostali jsme se z idei k etnografickému nositeli jejímu. Poněvadž však v oblasti důkazu ideově historického začínáme národ teprve z momentu ideje jím ovládnuvší, jest nám ostanoviti se v hledání českého živlu na Těšínsku při době reformace české. Stačí, nacházíme-li v době té tam živel český, který z vlastní iniciativy i tam stává se nositelem idey české reformace jako idey všesvětové. To jsme dokázali. K tomu přistupuje ještě ta okolnost, že Těšínsko západní, válkami husitskými těžce stižené (Kapras 11), doplňovalo úbytek obyvatelstva z Moravy, také již husitské, z čehož vidno, jak tehda Těšínsko celé konsolidovalo se nositelem české idey a jak tak »dostalo se do oblasti české kultury a jazyka«. (Kapras 11.)

Chceme-li sledovati etnograficky český živel na Těšínsku k vůli důkazu našeho práva sebeurčení na tento kraj do doby předhusitské, jest nám uchýliti se k důkazu i d e á l n ě-e t h n o g r a f i c k é m u, pojímajícímu právo národa na takové teritorium, které by byl národ zaujal v p ř i r o z e n ý c h hranicích území svého původního, kdyby vnějším násilím mu v tom zabráněno nebylo.[2] Takovým přirozeným územím jazyka českého je Těšínsko jako část horního Slezska (Kapras 11), které od původu zasídleno kmeny, činícími přechod od českého jazyka na polský, takže rozhodnutí konečné orientace mohl přivodit toliko moment kulturní, ideový. To byla již literární a politická převaha Čech ve století XIII., která přivedla Slezsko k Čechám politicky a náboženská revoluce česká, která stmelila je s Čechami ideově, vnitřně. Na organickou souvislost území Těšínského s Čechami,

[1] Vedle Bezruče spolutvorbu Těšínska znamenají básníci Č. Ostravický a Totěr (Hejr. 20, 21), dokazující, jak společný duch český na více místech Těšínské půdy vyvěrá.

[2] Dvorský: Území československého národa str. 70.

která opravňuje k přirozenému šíření českého živlu na teritoriu tom, ukázal Dvorský (str. 30). »Český živel je tu zastoupen Lachy, kteří nabyli geograficky československého charakteru tím, že se drží v podhoří, ale mizí směrem do souvislých rovin. Přijetí českého jazyka spisovného bylo zákonitým důsledkem jich sídel. Český živel ve Slezsku nevybočuje nikde ze sběrné kotliny odersko-viselské i sedí na svém území. Polské osídlení na horní Visle je pak dáno i polohou i otevřeným charakterem kotliny.«

Pro tuto etnografickou souvislost Těšínska s ostatním územím českým máme celou řadu dokladů lidopisných ještě z doby nejnovější, dokazujících — při starobylosti všech lidových forem — svým uchováním až po dny naše, že etnograficky toto území již od dob nejdávnějších klonilo se na stranu českou více než na polskou. Tak o samém jihovýchodním úhlu Těšínska obydleném t. zv. »horaly« praví Polák Malinowski: »W Istebnéj, w Gródku, w Nawsiu, w Milikowie chodzą z marzanką, przyczém śpiévają piešń morawską (Hejr. 46). Uvádí také jiné zvyky, písně a tance, jež ukazují se totožnými téměř s moravsko-slovenskými. Užívají i slov česko-slovenských, odchylných od polštiny. Též přizvuk je český (Hejr. 16). Tance mají ráz český, lidové polské tance v jv. Těšínsku jsou neznámy (Hejr. 47). Malinowski uvádí, že v Jablunkově a Jistebné zvuk ł zní jako české l (Hejr. 47). »České listiny z kraje horalů (jv. Těšínsko), československá jména místopisná a obyvatelů, tamní zvyky a obyčeje svědčí nejlíp o rázu a příslušnosti lidu toho« (Hejr. 46). Mezi horaly zachovala se posud jména přicházející na začátku věku XVII. Jsou to jména česká (Hejr. 47). Vypravování o pohraničních zbojnících, zvláště o Janošíkovi, o studnici Těšínské — jsou vesměs z duchovního pokladu československého (Hejr. 46). »Také dřevěné kostelíky na Těšínsku poukazují na stejný původ moravsko (valašsko)-slovenský« (Hejr. 47). Kroj u Morávky shoduje se v názvosloví i střihu s krojem Valachů moravských. Sám lid v horní Ostravici nazývá kroj svůj valašským (Hejr. 47—48). — Časopis Ślązak (pros. 1918) praví: »...před nějakými 30—40 lety mluvilo se na Slezsku vždy moravsko-slezským nářečím, podobným českému čili moravskému jazyku... Ještě nyní každý ve východním Slezsku rozumí dobře Čechu i Moravanu a může s ním rozprávěti o tom nebo onom, protože rozumějí si po stránce kulturní a osvětové jakoby odedávna náleželi sobě. Ještě nyní mladší generace ve Slezsku vychovaná v duchu polském neroz-

umí rodilému Poláku z Haliče nebo ruského Polska. Ještě dnes, obdrží-li mladší hospodáři polskou listinu, nerozumějí obsahu jejímu (Hejr. 70).

IV.

Zbývá ještě dokázati, že Těšínsko potřebuje státu československého ve své f u n k c i mezinárodní i ku plnosti svých hospodářských podmínek (důkaz funkční, ekonomický). Přehled faktů zde rozhodných podává Hejret str. 53 sq. Z nich rozhodující jsou: nezbytnost Těšínské pánve uhelné pro nás a postradatelnost její pro Poláky a jediné spojení se Slovenskem ze severu přes Jablunkov, nezbytné pro zásobování Slovenska uhlím a strategické spojení s ním, kde opět pro Poláky průsmyk Jablunkovský nemá nijakého významu. Vůbec pak ukazuje Hejret, jak Těšínsko hospodářsky rostlo s československým územím.

Tím je v podstatě vyčerpán průkazní materiál přivedený ve zmíněných svrchu publikacích a srovnán dle jednotných hledisek.

V.

Zbývá nám ještě — z téhož materiálu — ukázati na příčiny popolštění částí Těšínska od let šedesátých i na následky procesu toho, jevící se jako zmenšení resistence slovanského obyvatelstva na Těšínsku oproti postupu germanisačnímu, vůbec pak poukázati na různou výdržnost živlu českého a polského oproti germanisaci.

Popolštění východního a středního Těšínska není v prvé řadě připlýváním polského dělnického živlu z Haliče, nýbrž především výsledkem systematické polonisace ve škole, kostele a na obecním úřadě. Tak v Karviné teprve r. 1880 škola česká přeměněna v polsko-německou a 1902 v německou (Hejret 34). V Dombrové přeměněna česká škola úskokem a násilím v polskou (Hejr. 34). 1905 v polsko-německou. Učitel Kasperlik odnárodnil českou obec v Komorní Lhotce (Hejr. 36). V Něm. Lutyni zpolštěna škola r. 1880 zároveň s kostelem a obecní správou (Hejr. 36). R. 1910 přešlo 200 dětí z polské školy do německé (Hejr. 37). V Rychvaldě zaváděna politika do školy od 1855. V Dětmarovicích chtěli Poláci školu odnárodnit už 1850, taktéž v Polské Lutyni a Skřečoni. Kostelem a školou odnárodněny po r. 1880 Petrovice, Horní

Suchá, Šumbark, Dolní Dalyně, Dolní Bludovice (Hejr. 39). V Čechovicích na Bílsku zněla čeština v kostele a škole ještě kolem 1883. Polonisace měla za následek germanisaci: r. 1911 zřízena šulferajnská škola (Hejr. 41). V létech 1870—80 zpolštěny Hnojník, Rychvald, Něm. Lutyně faráři katolickými Horní Suchá, Šumbark i Bludovice, evangelickými (Hejr. 43). Jak uvádí Dr. Sláma, uvedena byla v létech 1880 polština mezi Olzou a Stonavkou do škol v Řece, Tříteži, H. Suché, Stonavě, D. Bludovicích, Šumbarku, Hnojníku (Hejr. 40). Nedávno popolštěny Třanovice a Hradiště (Šajavský-Mik. 11), ev. sbor v Orlové (Šaj.-Mik. 8). V publikacích uvedených popsán je houževnatý a dojemný odpor, který v jedněkaždé obci kladli »Moravci« proti zavádění polštiny zejména do kostela. »Většina nyní polských evangelíků byla ještě do r. 1865—80. úplně českou. Ale působením přistěhovalých polských farářů z Haliče se popolštili, neboť tito neuměli česky a proto zaváděli do chrámu i církevní správy polštinu. Tak se nám na Těšínsku ve zmíněných létech popolštilo mnoho obcí« (Mikuláš: »Z minulosti a přítomnosti Těšínska«, str. 4).

Závažný mravní důvod proti polským nárokům na Těšínsko vidíme v tom, že polonisace obecních správ, škol a kostelů není důsledkem národního uvědomovacího procesu polského, nevznikla autonomně z dřímající snad posud živelní síly polského elementu — neboť toho tam nebylo — nýbrž byla po r. 1848 a zejména po r. 1860 uměle vyvolána germanisační politikou světskou i církevní, která používala hesla polonisace ku vytlačení živlu českého, počítajíc správně, že uměle vyvolaný živel polský bude lze snadněji poněmčiti, než autochtonní ideový živel český. Polonisace Těšínska je vlastně předstupeň germanisace, byla tak předumyšlena a měla také očekávané tyto následky. Polonisace na Těšínsku byla prostředkem germanisace, udržení českého živlu na Těšínsku bylo závorou germanisace. To je důležitý moment pro posouzení nároků českých a polských na toto území.

»Protislovanští pastoři vytlačovali češtinu z chrámu, ale báli se zároveň, že by polsko-národně uvědomělý lid cítil se pak více Polákem než evangelíkem a mohl se pokatoličit. Volili menší zlo, Čechům nepovolili, aby se z nich nestali Husité a neodpadli od luteránství. A tak oddělili lid od češtiny, udělali ústupek polštině, ale šířili němectví a německého ducha« (Hejr. 15). »V Češích — i katolických — vidí polští kněží katoličtí stále Husity

a nebezpečí pro Řím, proto povolali na pomoc také jesuity polské na Těšínsko (Hejr. 18). Tedy bázeň před duchovně obrodnou silou Husitství t. j. české Reformace uvedla v pohyb celé hnutí směřující ku odtržení části českého národa od spisovního jazyka českého. Analogický zjev jako tou dobou na Slovensku. Hnutí to vedeno mocí státní v poslední instanci. »Od let 1860 promyšleně, za přispění kostela, školy a Poláků zatlačuje se čeština. Úředně se hlásá, že vedle Němce jsou na Těšínsku jen Poláci« (Hejr. 22). K vyloučení českého jazyka ze škol směřuje Zeynkovo nařízení z r. 1873 o utrakvisaci škol. Školy polsko-německé ano i polské postupně se přeměňují na německo-polské neb i německé,[1] ale i jinak přímo děti polské plní školy německé« (Hejr. 25),[2] v obcích popolštěných vznikají školy šulferajnské, které plní děti polské.[3] »Češi udržují svoje školy a doplňují je soukromými. Polské školy jsou průměrem jednotřídní, české čtyřtřídní. Češi zřídili před převratem na Těšínsku 4 měšťanské školy, Poláci jen jedinou« (Hejr. 24). Mezi polskými učiteli a pastory častý zjev t. zv. deutschfreundlišství. Odnárodňují se Poláci z Haliče přibyvší (Hejr. 26). »Ukazuje se, že přistěhovalci ti jsou nejméně spolehlivý živel a že z nich právě tvoří se největší část Slezáků »deutschfreundlichů« (Kapras 17). To se jeví také při sčítání lidu. V městě Těšíně přibylo mezi 1900—1910 Poláků 9%, Němců 29%, v Skočově Poláků 3%, Němců 28%, v Jasenici u Bílska Poláků 10%, Němců 462%, v Mazanovicích u Bílska polské procento kleslo z 94 na 90. V Třinci Poláků 18%, Němců 47%, v Koňské Poláků 4%, Němců 135%, v H. Meziříčí Poláků ubylo o 3%, Němců přibylo o 10%. Na Těšínsku je 215 obcí, z nich 51 českých, vesměs s českou úřední řečí, 149 kde většina polská, ale z nich jen 53 má polskou úřední řeč, 96 německou! (Hejr. 22.)

Za války Češi na Těšínsku zaujali a celou dobu vydrželi stanovisko jako celý národ a bylo jim snésti za to nejhorší persekuci. Poláci na Těšínsku stáli naopak za ústředními mocnostmi a propagovali tvoření legií proti Rusku (Hejr. 19, 69). Methodě národní práce na Těšínsku naučili se Poláci u Čechů, počínaje prvním pracovníkem polským Stalmachem. Prvý časopis pro lid vydával Stalmach na podnět Štúrův a nářečím slezským, ne jazykem polským (Hejr. 12).

[1] Jako v Srbiově, Karviné, Dombrové, Třinci, Jablunkově, Bohumíně.
[2] V Německé Lutyni.
[3] V Něm. Lutyni, v Šibici.

VI.

Shledali jsme tedy, že Těšínsko v celosti své v době reformační tvořilo nezbytnou součást ideového bytu národa českého, že území jeho v celosti své tvořilo nezbytnou součást území národu českého sloužícího dějištěm všesvětové idey české, že státoprávně přináleželo Koruně České, že vědomí této soubytnosti vládlo jako vědomý kulturní i politické po celém území tom nepřetržitě od dob reformačních až po dny naše, že toliko umělým způsobem a násilným na části tohoto území bylo vyhubeno, že Těšínsko podstatně přispělo k totalitě české ideje, že bez této spolutvorby by idea ta zůstala neúplnou. Shledali jsme dále, že Těšínsko jako celek přináleží též etnograficky k bytu českého národa, že území to ve svém celku je nezbytnou součástí pro funkci českého státu na poli mezinárodním.

Všechny tituly práva sebeurčení, které lze z pojmu tohoto dobýti, vztahují se tedy plným dosahem na území toto jako celek, dokazujíce takto, že tvoří nezbytnou — duchovně i materiálně — součást státu československého, bez níž by netvořil plně osobnosti práva mezinárodního.

Poněvadž Těšínsko jako celek je nerozdílnou částí československého státu jako tvorby ducha českého, nelze vzdáti se ani částky jeho. Právo sebeurčení, jež v poslední instanci je historické právo národu (Národ č. 11), nedovoluje mechanického oddělení organických částí.

Bude-li přiřčena Polsce část Těšínska, bude to bezpráví, kterému nutno se fakticky podrobiti, nikdy však nelze právně uznati, t. j. nelze ohledně něho na smír vejíti, neboť to by znamenalo odříci se do budoucna práva žádati rektifikace.

Postavení titulu ideově historického dává teprve možnost náležitě juristicky rozsoudit kolisi různých historických nároků na určité teritorium. Slezsko incl. Těšínsko patřilo nejprve k říši Velkomoravské, pak od Bol. Chrabrého k Polsce, od konce XIII. resp. zač. XIV. věku k Čechám. Pouze však doba této přináležitosti je pro svůj ideový obsah rozhodující.

Vnitřní vývoj Ruska od smrti Alexandra II. do revoluce r. 1917.

Napsal Dr. Jaroslav Bidlo.

(Dokončení.)

Povalení absolutisticko-činovnicko-šlechtické soustavy ukázalo se skutečně nemožné bez součinnosti mas, ale tato okolnost právě dodala masám těmto rozhodující převahy v revoluci. Nebyli to ovšem sedláci, jimž připadla rozhodující úloha v konečném převratu, jímž odstraněna byla autokratická monarchie, jak soudil P. Struve, nýbrž dělnictvo, lépe zorganisované a mohoucí ve velkých městech svůj vliv a tlak lépe uplatňovati nežli sedláci po venkově rozptýlení. Pro dělnictvo však bylo velmi důležitou podporou, že sedláci s nimi byli nerozlučně spojeni v boji proti stávajícímu státnímu řádu, a to jednak proto, že byli skutečným proletariátem, jednak proto, že proletariát dělnický pocházel hlavně z kruhu zproletarisovaného rolnictva.

Dělnictvo ze všech vrstev ruských vystoupilo na jeviště politického zápasu nejpozději — proto liberálové dlouho (a ještě v t. zv. revoluci 1905) si nedovedli uvědomiti jeho vliv a význam. Příčina, proč dělnictvo dosti pozdě, teprve v r. 1903 se objevuje na jevišti politického zápasu, jmenovitě v řadách nepřátel absolutistické monarchie, jest především ta, že teprve ke konci století 19. nabylo takového počtu, že svým snahám mohlo dodati náležitého důrazu.

Do té doby průmysl ruský, ač rozvoj jeho vykazoval neustálé rozmnožování továren a jiných závodů průmyslových, byl slabý u porovnání s průmyslem zemí západních a ve velikém Rusku ztrácelo se jaksi dělnictvo v řadách obyvatelstva nedělnického, jmenovitě pak selského. Ale v posledním desítiletí stol. 19. ruský velkoprůmysl počal rychle dohánětí průmysl západní a počet dělnictva rychle vzrostl. Vývoj tento nebyl ovšem organický, nýbrž

vyvolán byl uměle vládou, která přesvědčivši se v době hladu r. 1891—92 a v letech následujících, že ze selského lidu nelze vytěžiti tolik daní, kolik by stát potřeboval k udržení svého velmocenského postavení a ku provádění veliké politiky zahraniční, spatřovala (hlavně to byl ministr Vitte) v rozvoji velkoprůmyslu jedinou náhradu za svůj hlavní, teď již vyčerpaný pramen státních příjmů — za daně vybírané od sedláků.

S pomocí vlády a přenesením cizího kapitálu do Ruska, který tam zakládal své závody, poněvadž ruská cla zamezovala přívoz výrobků z ciziny, vyrostl v posledním desítiletí 19. století rozsáhlý velkoprůmysl, jímž počet továrního dělnictva rozmnožil se nad míru.

Jako jinde, i v Rusku objevovaly se už okolo r. 1894 (a již dříve) dělnické stávky, ale příznivá průmyslová konjunktura odnímala jim větší důležitost. V prvních letech však století 20. (zvláště r. 1902) zachvátila ruský průmysl, uměle vypěstovaný (gründerstvím) značná krise, způsobená jednak vlnou všeobecné průmyslové krise, jednak vnitřní soutěží nových průmyslových závodů (zaviněnou vládou, která se sice starala o to, aby z průmyslu rychle kořistila, ne však aby trvale jeho rozvoj zabezpečila), jednak nedostatečným odbytem u obyvatelstva hmotně strádajícího. Následkem této průmyslové krise a z ní vyplývající nezaměstnanosti začalo se dělnické hnutí rozvíjeti povážlivěji. Ale až do r. 1903 měl v něm převahu zájem stavovský, a teprve tehdy zvítězil u dělnictva směr, který k řešení otázky sociální chtěl dospěti bojem p o l i t i c k ý m, a to jedním rozhodným útokem, převratem, který by provedla jednotná ústřední organisace a nikoliv nenáhlým a postupným zápasem jmenovitě parlamentárním na půdě stávajícího státního ústrojí a soustavy. První způsob politického boje zastávali přívrženci Leninovi čili bol'ševici, nazvaní tak proto, že roku 1903 na sjezdu ruské sociální demokracie v Londýně nabyli náhodou většiny; druhý způsob hájili men'ševici, t. j. přívrženci směru, jehož zastánci na sjezdě londýnském byli v menšině. Bol'ševici jsou ruští maximalisté socialističtí, kdežto men'ševici jsou revisionisté nebo bernsteinovci.

Zhoršení průmyslové krise a nezaměstnanosti následkem války s Japonskem, v lednu r. 1904 vypuklé, vyvolalo na počátku r. 1905 veliké hnutí dělnické, které se projevilo nejprve 22. ledna demonstračním průvodem vedeným knězem Gaponem k zimnímu paláci v Petrohradě, řadou dělnických táborů, demonstrací a stá-

vek pozdějších a zvláště pak krvavým povstáním dělníků v Moskvě ke konci prosince r. 1905, které tam, jako v mnoha jiných místech, bylo podniknuto pod heslem »posledního zápasu«, kterým stávající státní řády a ústrojí mělo býti vyvráceno.

Mezi sedláky, jejichž neutěšený stav se velice zhoršil následkem vládní politiky, podporující vzrůst velkoprůmyslu, od r. 1898 čím dále tím více rostly snahy dociliti násilnými prostředky zlepšení svých poměrů. Sedláci namnoze (zvláště r. 1902) přepadali hospodářství statkářů a plenili je všemožně, vynucovali si propůjčování půdy jejich ve vlastní užívání, zabírali jejich dobytek, poráželi jejich lesy, bojkotovali je odpíráním nájemné práce na jejich pozemcích, vypalovali jejich sídla a konečně demonstrovali i proti vládě odpíráním daní. Všeobecně razil si mezi nimi cestu názor, že co nejdříve musí dojíti k majetkovému převratu, kterým sedlákům se dostane potřebné jim půdy statkářské.

K rostoucímu hnutí všech vrstev ruských, usilujícímu o zavedení vládní soustavy ve směru politické svobody, přidružilo se čím dále tím silnější a bouřlivější hnutí národností neruských, domáhajících se od mnoha let již upravení snesitelného poměru podmaněných národů k vládě, jež představovala politickou převahu a nadpráví panujícího národa velikoruského. Vedle Poláků a Ukrajinců za Mikuláše II. zvláště Finy velice pobuřovalo úsilí vlády ruské zbaviti Finsko jeho státní samostatnosti a nakládat s ním jako se zemí podmaněnou. V souvislosti s otázkou národnostní také otázka náboženská stávala se čím dále tím palčivější. Otázka židovská velmi silně byla spletena se socialismem, poněvadž Židé jsouce jako vyznavači náboženství nenáviděného pronásledování, trpěli z veliké části hmotně tou měrou, že z 90% byli nemajetným proletariátem, který se družil k dělnictvu a vynikaje nad ruské dělníky vzděláním a pružnou činností, zaujal mezi ruskými socialisty brzy vůdčí postavení. Židovští dělníci byli z prvních, kteří se organisovali; r. 1897 již založili »všeobecný židovský dělnický svaz v Rusku, Polsku a Litvě«. Židé vůbec byli v popředí revolučního hnutí, když toto v době války s Japonskem se objevilo. Zámožnější Židé šli ruku v ruce se stranami měšťanskými, jmenovitě s konstitučními demokraty, jejichž žurnalistiku ovládli a mezi nimiž získali i řadu poslaneckých mandátů, když zavedena byla konstituce. Vláda ač uznávala, že není možno udržeti dosa-

vadní pronásledovací politiku proti Židům, přece se nedovedla zhostiti předsudků a neučinila ve prospěch jejich nic.

Pro vnitřní situaci Ruska, kde namnoze, jmenovitě v oboru světového názoru, vládly dosud poměry středověké, jest zajisté příznačné, že první svobodomyslně-pokrokové nebo demokratické ústupky, které držitelé moci učinili pod tlakem nešťastné války s Japonskem veřejnému mínění, týkaly se náboženské a národní snášenlivosti. Dne 30. dubna 1905 vydal cář ukaz, obsahující úlevy a uvolnění starověrců a vyzvání nepravoslavných, podle kterých odpadnutí od pravoslaví k jinému křesťanskému vyznání nemělo býti pronásledováno a trestáno a nemělo míti nepříznivých následků pro práva osobní a občanská. Proč vláda ruská náboženskou otázku pokládala za jednu z nejdůležitějších, není sice dosti jasno (možná, že tu padala na váhu zvláště osobní nálada cářova), zdá se však, že ústupky v tomto směru učiněné měly za účel asi totéž, čeho se chtělo docíliti zmírněním národnostní politiky hledě jmenovitě k Polákům. V tomto ohledu největší důležitost má ukaz ze 14. května 1905 týkající se 9 západních gubernií, obydlených Litevci a Poláky, kterým se dovoluje m. j., že polští sedláci smějí nabývati opět půdy nebo si ji najímati a dovoluje se vyučovati polštině a litevštině tam, kde většina žáků náleží k polské nebo litevské národnosti. Účelem těchto ústupků bylo získati Poláky a Litevce zmíněných gubernií ku potlačování »zhoubných nauk, směřujících k sociálnímu vyrovnání osob všech stavů a k výstřední demokracii«. Zajímavo a příznačno jest, že ústupky učiněné Polákům v království polském byly poměrně mnohem menší a záležely hlavně v tom, že jednotlivým ministrům bylo nařízeno vypracovati přiměřené reformy, k jejichž uskutečnění však nedocházelo — slíbeno na př. zavedení samosprávy (zemstev) v Polsku.

Tato a jiná opatření, k nimž ruská vláda se odhodlala (jsouc tísněna čím dále tím hrozivějším tlakem rostoucího hnutí revolučního, které v průběhu nešťastné války s Japonskem nabývalo stále více hloubky a šířky a jevilo se m. j. také množícími se atentáty na význačné představitele vlády i dynastie),[1] nasvědčují tomu, že vládě běželo hlavně o to, aby absolutistický stroj státní soustavy zůstal v podstatě nezměněn a pouze se přizpůsobil potřebám kapitalistického rozvoje státu, jak to chtělo ministerstvo financí

[1] Nejvíce poplachu způsobilo zavraždění ministr. předsedy Pleveho (28. července 1904) a velkoknížete Sergěje, strýce cářova (17. února 1905).

(Vitte) a jak to bylo vyjádřeno proslulým ukazem z 25. prosince 1904, který přese všechen náběh k pokrokovým reformám (jmenovitě v selské otázce) kladl důraz na udržení »neochvějných základních zákonů císařství«.

Za jeden z nejdůležitějších těchto základních zákonů pokládali držitelé státní moci zásadu, nedopustiti přímého a všeobecného účastenství obyvatelstva v řešení státních záležitostí, jmenovitě v zákonodárství. Ale patrná neschopnost státních orgánů řešiti úspěšně četné a složité otázky státního života, jejich kolísání (na př. mezi zájmy šlechtických statkářů a sedláků, mezi velkoprůmyslem a velkostatkáři) a zvláště pak provalení neslýchaných zlořádů státní správy válkou, nemohly vzbuzovati důvěry v pouhou byrokracii. Vzdálený pozorovatel tehdejší ruské krise nemohl sice očekávati rychlého a skutečného ozdravení ani od ruské společnosti, nevalně vzdělané a prozíravé, rozdělené na vrstvy vzájemně na sebe nevražící a hluboce od sebe oddělené, jakož i uchvacované nejnovějšími a nejkrajnějšími radikálními proudy sociálními a politickými a musel silně skepticky se dívati na otázku parlamentarismu Ruska,[1] ale v tehdejší situaci byl přece jen parlament jediným prostředkem,[2] kterým Rusko mohlo (ovšem po delší době a při dobré vůli vlády k němu) dospěti ku vnitřnímu uklidnění. Úporné vzpírání držitelů moci nátlaku veřejného mínění, domáhajícího se čím dále tím bouřlivěji zřízení říšského sněmu (dumy), situaci vlády velice zhoršovalo. Vláda, která už od r. 1900 ztratila iniciativu a reagovala jen obranně a pasivně na rostoucí hnutí revoluční a konstituční, dávala si své ústupky jen vynucovati. Za veliký ústupek pokládali držitelé moci cářský reskript ministru vnitra z 3. března 1905, jímž se slibovalo povolávati k účastenství v zákonodárství osoby mající důvěru obyvatelstva a ukaz k senátu (téhož dne) povolující právo podávati petice, hledící k státním reformám.

V nejtěžší chvíli rozpoutaného již hnutí revolučního, když o násilném jeho potlačení vláda již pochybovala, vydán byl

---

[1] Srov. Kramář, Ruské problémy v Č. Revui II. (1905).

[2] Kramář se na uv. místě vyslovuje pro osvícený absolutism, jako jediný prostředek záchrany Ruska — ale ten již tenkrát se ukazoval zhola nemožným, poněvadž osvíceným nebyl ani cár (kterého dovedl ovládati Jan Kronštatský a později Rasputin), ani byrokracie, bez které ani nejosvícenější panovník nemohl nic dělat. Všem dobrým radám, které tam Kramář dává, ruští držitelé moci nebyli by mohli rozuměti, poněvadž vyrostli v prostředí ruského státu.

po návrhu někdejšího ministra Vitteho proslulý manifest z 30. října 1905, kterým konečně zavedena byla na Rusi konstituce a obyvatelstvu propůjčeny »neochvějné základy občanské svobody podle zásad skutečné nedotknutelnosti osoby, svobody svědomí, slova, shromažďování a spolčování«, slíbeno co největší rozšíření práva volebního tak, aby časem mohlo přejíti ve všeobecné právo volební a vysloveno pevné pravidlo, že žádný zákon nesmí nabýti platnosti bez schválení sněmem a že poslanci mají míti možnost skutečně se účastniti dozoru nad úřednictvem, zdali se řídí ve svých výkonech podle zákonů. Když však šťastně byly překonány kritické dny prosincového povstání r. 1905, ve kterých po velikém boji zvláště v Moskvě bylo revoluční dělnictvo poraženo, nabyli stoupenci zpátečnického proudu a odpůrci reforem nové odvahy klásti odpor — a v březnu 1906 před zahájením říšského sněmu (dumy) proměněna v horní (panskou) sněmovnu dosavadní říšská rada (poradní to sbor vysloužilých úředníků a jiných hodnostářů, již od počátku století 19. stávající, jehož úkolem bylo připravovati zákony), aby tím zjednána byla protiváha byrokracie proti sněmu z voleb lidu vyšlému. Čtyři dny pak před zahájením sněmu (dumy) vydány *základní státní zákony*, čímž sněmu bylo zamezeno, aby se, jak se všeobecně očekávalo, této věci neujal sám.

Stanovisko, zásady a názory vládních kruhů osvětlují jasně dějiny státního sněmu ruského čili dumy. Po ostrých potýčkách se sněmovní většinou, vládě a staré státní soustavě zásadně nepřátelskou, vláda láme oposici nezákonnitými a násilnými změnami volebního řádu, kterými porušuje ty základní zákony, které cář k jejímu návrhu nedlouho před tím vydal. Devítiletá konstituční éra ruská od říjnového manifestu r. 1905 do vypuknutí světové války (1914) jest nepřetržitým řetězem pronásledování a potlačování všech přívrženců a pracovníků pro reformy — i směrů nejmírnějších. Vládnoucí kruhy ruské nedovedly se smířiti s poměry, nedovedly naladiti tónu pro veřejné mínění snesitelnou, nedovedly a nechtěly postavit v čelo státu takové ředitele, kteří by požívali důvěry širších vrstev t. j. ředitele, kteří by byli opravdu chtěli se rozloučiti se starou soustavou theokratického absolutismu ne tak cářova, jako jeho dvora a byrokracie, absolutismu, který se z veliké části stotožňoval se zájmy statkářské šlechty a do jisté míry i velkoprůmyslu, a který nechtěl býti tudíž absolutismem osvíceným, opírajícím se o proudy demokratické.

Když po rozpuštění 1. dumy (21. čna 1908) ministerský předseda Stolypin chtěl vládnouti tak, že potlačuje sice hnutí revoluční snažil se zároveň energicky prováděti nutné demokratické reformy, vyhovující náladě a tužbám veřejného mínění, stal se (1911) obětí atentátu, který byrokracie a policie, chránící zájmy šlechty a své, buď sama připravila nebo aspoň nezamezila. Po smrti Stolypinově, zvláště za vlády Goremykinovy (od 19. března 1914), zavládla zcela patrná reakce, takže ani vláda, ani říšská rada (= panská sněmovna) nejevily dobré vůle v reformách Stolypinových pokračovati.

Pro smýšlení vlád, které stály v čele Ruska za jeho krátké éry konstituční, jsou příznační zvláště ministři osvěty Švarc a Kasso, kteří ze strachu, aby universitní svoboda vyučování se nestala základem politické agitace, t. j. aby se z universit nešířilo politické uvědomění a osvěta, obmezili působení universit tak, že tyto pro nízkou úroveň a obmezený program vzdělání zely prázdnotou a tisíce studentů odcházelo raději do ciziny na studie, jmenovitě do Německa. Řada vynikajících profesorů buď dobrovolně nebo z donucení opustila Rusko a zřídila si ve Francii jakousi svobodnou ruskou universitu. Poněvadž vladaření Švarcovo způsobilo docela patrný úpadek vědy, proto Kasso, aby zjednal universitám vědecký dorost, zamýšlel zříditi v cizině řadu vysokoškolských seminářů, na nichž by se měli vzdělávati budoucí profesoři. O plánu tomto vyslovila se ruská akademie věd, že tím ministerstvo doznává bezmocnost ruské školy a slabost ruského státu, jenž vypadá, jako by postrádal pramene života, jakým je samostatnost školy, že uskutečnění tohoto plánu podvrátí víru v moc a význam ruské vědy, bez níž mohutný stát nemůže existovati.

Hlavní snahou ruských držitelů státní moci, jejichž exponentem byly jednotlivé vlády, bylo, když již nebylo možno zameziti zahájení éry konstituční, nedopustiti, aby říšský sněm nabyl většího významu, než pouhého ventilu, pouhé řečnické tribuny, na které by se vybila energie demokratické opposice a revoluce. Dlužno ovšem podotknouti, že politické a sociální hnutí národa dospělo již k takovým požadavkům a nabylo takového rozšíření a síly, že při zahájení prvního sněmu kompromis mezi starým režimem a novými proudy byl vyloučen. Stály proti sobě dva směry vzájemně se vylučující, jmenovitě monarchický a protimonarchický i feudální a socialistický. Držitelé moci nemohli v této si-

traci, leč hledat prostředky, aby se při moci udrželi co nejdéle. Ostatně i sebe osvícenější politik starého režimu, nakloněný demokraticko-sociálním reformám byl by rozhodný boj mezi starým a novým proudem hleděl odložiti, až by příliš žhavé snahy nedávno narozených politických stran poněkud ochladly. Jaký rozpor vládl mezi oběma stranami, jest viděti nejlépe z radikálního způsobu, jakým sněmovní většina chtěla řešiti otázku agrární, žádajíc, aby za účelem získání potřebné půdy pro sedláky bylo sáhnuto k vyvlastňování soukromého majetku.

Jako kdysi za vlády Alexandra III., tak i teď za éry konstituční kruhy zpátečnických držitelů moci pokusily se utlumiti liberálně-demokratické proudění protiproudem národním. Šlechta, byrokracie a kruhy dvorské postřehly brzy, že veliká část ruské společnosti není nakloněna svobodomyslnému řešení národnostní otázky ve směru národního sebeurčení. Byrokracie byla zásadním odpůrcem takového řešení, poněvadž znamenalo pro ni ztrátu velikého počtu velmi výnosných míst, z nichž vládla zcela neobmezeně — a která by byla musela vydati příslušníkům dotyčných národností. Šlechta a dvorské kruhy žily ve starém moskevsko-ruském imperialismu. Široké vrstvy společnosti ruské teprve nedávno k plnému národnímu uvědomění probuzené byly dosud více méně šovinisticky naladěny a nesly nelibě osvobozovací hnutí národností neruských. Protizákonné rozpuštění druhé dumy (16./6. 1907) a zavedení nového volebního řádu § 87. učiněno ruskému veřejnému mínění přijatelnějším tím, že značně byl obmezen počet zástupců neruských národností, jmenovitě Poláků (z království polského místo 34 pouze 12), kteří v druhé dumě byli jazýčkem na váze stran a podali jí své národní požadavky vrcholící v úplné samosprávě. Cářský manifest ohlašoval, že duma, která byla zřízena k upevnění ruského státu, musí býti také svým duchem ruská, tak aby jiné národnosti v otázkách čistě ruských nemohly rozhodovati. Třetí duma byla také ve své většině nacionalistická a zároveň ovšem zpátečnická, protireformní a byla tudíž více nakloněna k smíru a kompromisu demokratických požadavků s dosavadní soustavou politickou, neboť t. zv. oktjabristé a nacionalisté tam zaujali postavení nejvýznačnější (též ve čtvrté dumě). Zdálo se tudíž, že v názoru na otázku národnostní bude nalezena společná půda pro sněmovní většinu i pro vládu. Třetí a čtvrtá duma učinily několik usnesení nepříznivých neruským národnostem. Tak proti Polákům obracelo se

utvoření nové gubernie cholmské, která odtržena byla od král. polského — z toho důvodu, aby tamější pravoslavné obyvatelstvo bylo uchráněno od vlivu katolického duchovenstva polského, které je snadno získávalo katolictví a tím i polské národnosti. Proti Ukrajincům obracelo se zamítnutí jejich návrhu, aby jazyk ukrajinský byl zaveden jako jazyk vyučovací na školách území ukrajinského. Proti Finům schválil říšský sněm v červnu 1910 zákony, jimiž se Rusům ve Finsku přiznávala rovnoprávnost s Finy a Finům uloženo zaplatit 20 milionů rublů do ruské státní pokladny za to, že neslouží v ruském vojsku. Poněvadž finský sněm o těchto usneseních odepřel vůbec jednati, byl 8. října 1910 rozpuštěn.

Tyto a jiné šovinistické kroky říšského sněmu ruského provázeny byly od vlády řadou opatření nepřátelských neruským národnostem, jako bylo na př. rozpuštění polské matice školské (v prosinci 1907).

Ministerský předseda Kokovcev prohlásil v řeči, kterou měl při zahájení čtvrté dumy (18. prosince 1912), že jest potřebí zachovati jednotu a nedílnost říše čili nadvládu ruské národnosti a pravoslaví nad jinými národy a vyznáními, a jmenovitě pak podříditi finské zákonodárství ruskému v otázkách týkajících se národních zájmů ruských.

Dlužno říci, že nacionalistický směr vlády ruské měl značný úspěch, takže doba 3. a 4. dumy od r. 1907 míjela poměrně dosti klidně a šťastně pro říši ruskou. Avšak pro rostoucí zpátečnictví vlády vzmáhalo se ve 4. dumě opět hnutí opoziční projevující se i obstrukcí a hnutím revolučním mimo ni.

V takovémto stavu věcí vypukla světová válka. Při naprostém nedostatku spolehlivých zpráv o vnitřních poměrech ruských za války nelze říci, jak dalece vnitřní poměry ruské přispěly k tomu, že nabyla ve společnosti a ve veřejném mínění převahy strana válečná s velkoknížetem Nikolajem Nikolajevičem v čele. Příznačné však jest, že ministerští předsedové Stolypin a Kokovcev, kteří chtěli reformy prováděti, válce nepřáli; Kokovcev ještě 16./6. 1913 napomínal balkánské Slovany a prohlašoval, že vláda ruská musí všecka svá rozhodnutí pečlivě rozvažovati, aby nebyla prolita ani kapka ruské krve jinak než to zájmy vlasti vyžadují. Nikolaj Nikolajevič, hlava strany válečné, náležel k straně protireformní.

Že strana válečná nabyla převahy na dvoře i ve vládě ruské a že její názory a snahy zmocnily se i veliké části ruské společnosti, k tomu nejvíce přispěla, tuším, okolnost, že Německo v říjnu r. 1913 si u Porty turecké vymohlo svolení, že vojenské velení v Cařihradě a na Bosporu bylo odevzdáno německému generálovi, neboť to znamenalo vlastně německou okupaci Bosporu a přímou provokaci Ruska, pro které Cařihrad a Bospor vždycky byly nejdůležitějším cílem jeho evropské politiky.

Než ať se má věc jakkoliv, tolik zdá se jisto, že válka, jmenovitě pak porážky a ústup ruského vojska způsobily nebývalý dotud otřes staré státní a vládní soustavy, zvláště když přehmaty a zlořády úřednictva a vůbec nedostatečnou výkonností státního ústrojí obyvatelstvo velkých měst počalo trpěti nedostatek všech životních potřeb. Následkem toho utužen dávno už eksistující spolek stran liberálně-demokratických se sociální demokracií, která do té doby byla učinila ohromný pokrok v získávání mas a zvláště pak vojska. Když pak držitelé státní moci chtěli uzavříti velmi nevýhodný mír s Německem, podnikli představitelé stran měšťanských společně se sociální demokracií rozhodný útok na starý režim a přivedli jej ku pádu (15. března 1917).

Jak se stalo, že z této katastrofy dosud hlavně těžila sociální demokracie, a to nejkrajnější její směr, bolševictví, naznačil jsem již shora. Střední vrstvy, representované liberální menší šlechtou čili statkáři a městskou inteligencí, které od války krymské se domáhaly konstituce a vůbec politické volnosti, pokládaly za nezbytnou součinnost proletariátu, selského a dělnického. Dělnický proletariát opírající se o dobře učleněnou, z veliké míry tajnou organisaci, která zvláště za pronásledování se utužila, položil na váhu politického vlivu závaží svých mas. Vůdcové těchto mas stali se diktátory ve smyslu marxistické myšlenky, že sociální otázka má býti řešena diktaturou proletariátu. Shora bylo vyloženo, že bezprávné postavení Židů v říši ruské učinilo z nich proletářské revolucionáře. Převaha jejich vzdělání v masách nevzdělaného ruského dělnictva, pocházejícího ze zubožené selského lidu, učinila ze Židů přirozené vůdce jeho. A jako za staré soustavy vládní nedostatek vzdělaného ruského úřednictva a důstojnictva byl příčinou, že vůdčí místa úřednická a důstojnická zaujímali cizinci, zvláště Němci, tak po jeho pádu nedostatek ruských vzdělaných vůdců dělnických postavil v čelo dělnické proletářské vlády lidi neruského původu.

To je pro národ ruský nejvíce ponižující následek přežilé absolutisticko-šlechticko-byrokratické státní a vládní soustavy. Záhada, proč bolševický komunism v Rusku měl tak překvapující a tak dlouho trvající úspěchy, má příčiny několikeré — a bližší zkoumání teprve bude moci zjistiti, které z nich váží nejvíce. Jednou z nejdůležitějších, jest jistě skutečnost, že ruský selský »mir« byl jeho přípravou a že již ruští reformisté po válce krymské (»narodovolci«) v značné části své spatřovali v něm základ pro zesocialisování ruské společnosti. Jinou jest skutečnost, že selský lid od pradávna (ne teprve od reformy r. 1861) byl zproletarisován a že tento selský proletariát svým »mirem« byl nerozlučně spoután s proletariátem dělnickým, jakožto dodavatel materiálu. Na rozhraní století 19. a 20. doplňuje se a mění dosavadní zápas sedláka s velkostatkářem v zápas dělníka s velkokapitalistou. Sociálně-revoluční vření bylo v Rusku, abych tak řekl, endemické, a propukalo občasně na různých místech jako sopky takřka nepřetržitě buď ve větších nebo menších rozměrech. Jedním z nejpovážlivějších výbuchů bylo povstání kozáka Pugačeva v prvních letech Kateřiny II. (souběžec našich selských bouří století 18.), které již tehdy hrozilo ovládnouti celé Rusko, jako dnešní revoluce bolševická. Jeho potlačením nevzaly místní sociální vzpoury a bouře za své a znepokojovaly zejména »neoblomného« Mikuláše I. tak, že začal připravovati selskou reformu.

Houževnatý odpor staré šlechticko-byrokratické soustavy (čili t. zv. absolutní monarchie) s proudem demokraticko a sociálně konstitučním způsobil vůbec rozbití státního ústrojí. Tím nabyli volnosti podrobení národové, kteří stát velikoruského národa pokládali za svůj žalář. Tak veliká idea národní, která jinde nové státy tvořila, dokonala na Rusi nejsouc náležitě pochopena od ruských držitelů moci státní rozbití ruského státu, který byl státem národnostním právě tak, jako Rakousko-Uhersko.

Nechť se v budoucnosti vytváří vnitřní poměry ruské jakkoliv, tolik jest jisto, že staré státní ústrojí, stát autokratickonebo theokraticko-feudální, šlechticko-byrokratický, s nadvládou velkostatkářské šlechty, v jejíž prospěch hlavně a téměř jedině pracovala absolutní monarchie a její byrokracie, obnoven už nebude. Toto staré Rusko jest nenávratně pohřbeno — a to jest největší dějinná událost světové války, neboť teokratické Rusko bylo (vedle Německa a Rakouska) největší překážkou demokratismu, jehož pokrok a normální vývoj zadrželo o celé století, neboť bylo

hlavní oporou obnoveného starého režimu po pádu Napoleona I. a až do války krymské potlačovalo všecky demokratické revoluce západoevropské. V novější době projevilo své staré zpátečnické snahy zvláště v poměru k Bulharsku, kde po r. 1878 všemožně překáželo ustálení vlády demokratické a v poměru k Číně, kde r. 1898 zamezilo zahájení pokrokové éry mladým císařem Kuan-Su. Jisto jest také, že nebude už vzkříšeno Rusko takové, které by jiné národnosti ovládalo a deptalo. Ti, kdo chtí obnoviti bývalé veliké Rusko, musí se smířiti s myšlenkou národního sebeurčení a rovnoprávnosti. Tato vedle myšlenky demokratickosociální má budoucnost největší a rozbije každý imperialism, ať slovanský či neslovanský. Kdo chce vytvořiti nové federalistické Rusko, musí začíti zabezpečením úplné politické samostatnosti všem těm národům, kteří bývali Ruskem ovládáni. Na tomto základě pak lze bezpečně očekávati, že reální zájmy hospodářské i politické přinutí samostatné národy k sjednocení — na rovných právech!

Bibliografie cizí i česká.

(Příspěvek k otázce českého ústavu knihopisného.)

Napsal Lad. J. Živný.

(Dokončení.)

Z institucí toho druhu nejstarší a nejznamenitější jest bostonské Information Bureau, jež položilo si úkolem, sebrati veškeren materiál rázu informačního v Bostonu a okolí, nejen tištěný, i psaný, ba dokonce zjistiti i zdroje poučení, tkvící doposud jen v mysli a zkušenostech odborníkův, a vše to učiniti přístupným nejširší veřejnosti. Bostonské bureau soustředilo do r. 1912 družinu neméně než 200 odborníků čítající, kteří rozdělivše mezi sebou všecky hlavní obory vědní pracují na zbudování velikého bibliografického katalogu či indexu, zabírajícího všecka odvětví vědy, všecka životní povolání, aby nikdo, kdo se k bureau o radu uchýlí, s prázdnem neodešel.

VIII.

(Přehled české bibliografie.)

Ve všech těchto a analogických podnicích má bibliografie úkol hlavní, a záleží tudíž na tom, aby vše, co po stránce informativní, a to jak k účelům vědeckým, tak praktickým může býti zužitkováno, bylo také do nejmenších podrobností sebráno a bibliograficky zpracováno. Jest jisto, že úkolům tak obsáhlým možno vyhověti jenom tam, kde je po ruce materiál již zpracovaný, nebo do jisté míry také tam, kde se práce sběrací již provádí, provádí účelně a soustavně. Že u nás tomu tak není, jest všeobecně známo. Přece však nejsme jen tak beze všech přípravných prací, pokusů a pomůcek, jen že naše přípravy konány byly dosud jaksi příliš jednostranně a bez jakéhokoli jednotícího hlediska. Nad to v našich bibliografických pomůckách jsou takové vážné mezery, že jest s podivením, jak zejména nejblíže interesované kruhy vědecké těchto, řekl bych zahanbujících nedo-

statků tak dlouho trpělivě snášely. Zarmucující zjev ten lze vysvětliti jenom tak, že naši vědečtí pracovníci, aby čelili tomuto zlu, chtěj nechtěj každý sám o sobě, neodvisle a pro každý obor opět a opět všecku česky publikovanou literaturu svého oboru pracně a s neobyčejnou ztrátou času shledávati musil, aby si vyšetřil a sebral předběžný pracovní materiál a zjednal si tak nutný předpoklad pro svou činnost studijní a badatelskou. Jaká to nehospodárnost, kterou mezi sebou trpíme, dopouštějíce, aby silami, jichž by naše kolegium vědecké ku práci produktivní s prospěchem využíti mohlo, tak marnotratně plýtváno bylo na práci v podstatě jen podřízenou!

Naše bibliografické pomůcky pracovní jsou vskutku doposud velmi nedokonalé, neboť nemáme bibliografie n e p ř e t r ž i t é, náš knihopis vykazuje řadu povážlivých mezer. Naše bibliografie jest dále n e ú p l n á, omezujíc se většinou toliko na produkci knižní a spokojujíc se toliko soupisem knih, občas i časopisů, jich obsahu však se nedotýkajíc. Naše bibliografické podnikání jest r o z t ř í š t ě n é, odkud pramení zase řada nedostatků dalších, dobře známých těm, kdož na bibliografii českou denně jsou odkázáni.

Na důkaz toho, co jsme právě vytkli, sestavme si přehled všeobecných našich publikací bibliografických, samostatně od doby Jungmannovy do dnes vydaných.

Od prvopočátků literárních do roku 1846 (včetně):	J. Jungmann, Historie literatury české. 2. v. Praha 1849.
1774—1864 (resp. 1863):	Fr. Doucha, Knihopisný slovník. Praha [1864].
1825—1837:	Josef J. V. Michl. Praha 1837.
1865—1868:	N e z p r a c o v á n o.
1869:	Fr. A. Urbánek, Obraz činnosti v literatuře národu českého. Praha 1870.
1869—1876:	Urbánkův Věstník bibliografický. Roč. I.—V. resp. VI. a n.
1877—1881:	Slovanský katalog bibliografický. Sv. I.—V.[1]

[1] Vycházel redakcí A. Michálka a Jar. Kloučka (roč. I.—II.), Jos. M. Hovorky a Kloučka (roč. III.), Hovorky a Jos. Záruby (roč. IV.) a Jos. M. Hovorky (r. V.)

1880—1883:	Urbánkův Věstník bibliografický. Roč. I.—IV.
1884—1888:	Nezpracováno.
1889—1903:	Český katalog bibliografický. Nové řady roč. I.—XV.[1]
1902—1911:	Zd. V. Tobolka. Česká bibliografie. Sv. I.—X.
1912—1913:	Nezpracováno.
1889(?)—1914:	Neúplný obchodní seznam Schmittův.
1914—1916:	Český katalog bibliografický (lístkový).[2]

Od doby Jungmannovy tedy do dnes jsou v naší bibliografii tři mezery úhrnem 12 let. Vyloučíme-li pak obě řady Urbánkova Věstníku, což není katalog, nýbrž časopis, rozšíří se mezera na plných jedenadvacet let. Kdybychom počítali roční produkci průměrně jenom 1000 spisů, zmizel nám z naší literární pokladny dvacetjeden tisíc jednotek, jež — abychom setrvali v obrazné mluvě — ani sobě ani před cizím forem kulturním ničím nemůžeme doložiti. Podivné bylo by to hospodaření s takovým národním jměním prvého řádu!

Než to není ještě všecko, neboť ani to, jak jsme s literární svou minulostí účtovali, není bezvadné. Důkazem toho jsou nejenom Tobolkovy České prvotisky a Hanušovy Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české — Hanuš sám v neúplném svém díle zaznamenal 778 dodatků! — nýbrž i přečetné doplňky Paterovy, Podlahovy, Flajšhansovy, Volfovy, Šimákovy, Strakovy, Truhlářovy a j., co rok v Časopise Musea král. Českého uveřejňované. A to jsou po výtce dodatky k literatuře starší. Novější literatura není rovněž vad těch prosta, jak řadou případů bylo by lze doložiti. Vážnější jest, že jsme v bibliografiích těchto téměř nadobro vypouštěli velmi rozvětvenou domácí literaturu periodickou. Podotkl jsem, že na tento důležitý obor literární produkce pamatoval Jungmann, leč jeho světlého příkladu nebylo následováno. Co se po něm objevilo, jsou zase jenom nahodilosti a zlomky, nic pravidelného, nic soustavného. Steinichr. 1882 vydal bibliografii

[1] Bibliografických prací nové této řady se zúčastnili: L. K. Žižka, Boh. Foit, Jos. Springer, Jos. Jirman, L. Veitová, dr. Jar. Borecký, Ludvík Rizner, Fr. Čermák, L. Hrázký, Ferd. Chaura, Z. Matzenauer, Fr. Řivnáč, Ad. Štěrba, Jan Hladký; Vojtěch Kudlata (sv. X.—XV.) a K. Nosovský.

[2] Sestavují K. Nosovský, Jaroslav Máj a Lad. J. Živný.

článku pedagogických. Klára Specingrová v separátu ze Zeměpisného Sborníku podala r. 1891 seznam článků z vlastivědy Čech, Moravy a Slezska, index, pořízený toliko na principu věcném, kde k autorům vůbec přihlédnuto nebylo. Teprve zase až r. 1904 zahajují dr. Pekař a Jos. Kazimour svou bibliografii české historie, v níž pilně si všímají periodické literatury, snažíce se svým, jistě vydatným byť i jednostranným podílem odstraniti všeobecně cítěný nedostatek časopiseckých rejstříků. V době nejnovější vznikají analogické soupisy v hlavních odborných revuích, jako na př. Zíbrtovy, Pátkovy a Zítkovy přehledy literatury kulturně historické a etnografické v Českém Lidu, Zubatého ve Filologickém Sborníku přehledy literatury filologické, ve Sborníku české společnosti zeměvědné V. Švamberovy a A. Baslovy soupisy literatury geografické, Podlahovy prehistorické v Památkách archeologických atd. Než to vše svým rázem patří spíše v obor bibliografie speciální, i kdyby šlo výhradně o literaturu časopiseckou, čemuž ve skutečnosti vždy tak není. Všeobecnou novější[1] literaturu periodickou zastupují u nás toliko dvě práce, bibliografie Učitelského Přehledu, jež přinášela (ne úplný ovšem) soupis článků v českých časopisech, a pisatelův Index českých časopisů, jenž u nás usiloval o totéž, čím je v angloamerické literatuře Pooleův známý index nebo podobný londýnský Index to the periodicals (od r. 1890).

IX.

(Bibliografie speciální.)

Práci vědecké i praktické stránce informativní záleží především na dokonalé bibliografii speciální. Bibliografie všeobecná jest jako slovník encyklopedický, jehož jednotlivá hesla poskytují toliko povšechný, elementární rozhled po jednotlivých oborech vědních; jejich zpracování detailní se zdarem provésti může toliko bibliografie speciální. Důraz, jaký nová doba klade na tento druh knihopisu, jest opodstatněn nebývalým rozmachem do detailů jdoucí činnosti badatelské, založené na hluboce učleněné a organizované dělbě práce. Bez podrobné znalosti historie svého oboru dnes žádný badatel se neobejde a jeho

[1] K časopiseckým článkům přihlížel v době starší Urbánkův Věstník bibliografický.

úspěchy namnoze rostou v poměru, v jakém ovládl znalost vymožeností svých předchůdců.

Význam moderních snah v oboru bibliografie dlužno měřiti a hodnotiti tudíž především dle toho, jak intenzivně zasahují do speciálních odvětví vědeckých. Než jako při knihopisu všeobecném platí i tu požadavek, aby bibliografická práce byla účelná, nepřetržitá, soustavná, nemá-li se minouti úspěchem.

Posuďme tedy, jak v tomto oboru speciálním jest o vědecké i praktické potřeby naše asi dnes postaráno.[1]

Nehledíc k nedostatku bibliografie bibliologické *nemáme ve své řeči doposud*:

speciální bibliografie českých prací filosofických, české etiky, psychologie a logiky (kromě starších bibliografických přehledů *Krecarových*); nemáme bibliografie české sociologie, věd finančních, národohospodářských, obchodních a správních; není bibliografie otázky ženské, novějších bibliografií věd přírodních a technických; chybí detailní (časopisecká) bibliografie krásného písemnictví vůbec, není bibliografie estetiky, umění a archeologie. Nepřihlížejíc k řadě odvětví podřízenějších, stejně tak opomenutých, *je to více než dobrá polovina hlavních vědních oborů*, jež naše speciální bibliografie zcela anebo téměř zcela zanedbala.

I při tom ovšem náš výčet toho, co již *máme*, nebude na první pohled zdáti se chudým, bezvýznamným. Nikoli; v mnohých důležitých oborech pracovalo se i u nás svědomitě a ne beze zdaru. Abychom však nepředbíhali, pokusme se napřed o přibližně úplný přehled svých bibliografických aktiv.

Jsou to tedy v oboru novější, cizí literatury filosofické přehledy České Mysli, v teologii práce Tumpachovy a Podlahovy, jejž se blíží svému ukončení, dílo Slavorum litterae theologicae a příslušné partie Skalského v Loescheově, Skalského a Volkerově bibliografii náboženské, vycházející ve Vídni; v oboru právních věd novější (1914) bibliografie Kadlecova, hospodářská Opočenského, pedagogická Frumarova, nověji registrovaná v pedagogických Ročenkách (J. V. Novák, Josef Černý), sem náleží Nosovského soupis učebnic; lidovědná a etnografická Zíbrtova, Pátkova, Zítkova a Horákova. Bibliografii filologickou zpracovali F. Pastrnek, Vlček, Polívka a Niederle, novější s řadou spolu-

[1] Pro stručnost upouštím od přesného citování jednotlivých prací. Výčet je uspořádán dle desetinné soustavy.

pracovníků vydává J. Zubatý (ve Sborníku Filologickém od r. 1909), přírodovědeckou, resp. technickou pořídil Jindra (s doplňky Nosovského), lékařskou (slovanskou) najdeme v příl. k Časopisu Českých Lékařů (Semerád),[1] geologickou V. J. Procházka. V oboru bibliografie beletristické máme toliko práce Paedlovu (Stručný přehled operní liter. v Čechách). Menšíkovu (Soupis současné české literatury dramatické, 1909) s pokračováním Nosovského, a Kloučkův a Žižkův přehled překladů z jazyka francouzského (1888).

Literaturu cestopisnou a místopisnou sebrala Slavíková (Časopis Turistů 1911 a n.), zeměpisnou bibliografii pořádá Švambera ve Sborníku České Spol. Zeměvědné (1906 a n.): přehled české kartografie podal Erben v Památkách Archaeologických (1861).

Největší práce speciální vznikly v oboru české historie. Jsou to známé dvě Bibliografie české historie Zíbrtova, jež široce založená sleduje postup dějin českých; zůstala torzem a zasluhovala lepšího osudu než ji potkal; a Kazimourova, jež registruje všecku historickou literaturu a literaturu tak zvaných historických věd pomocných (i »kulturních«: umění a p.) vycházející v době současné.

K bibliografii speciální náleží také výroční i hromadné víceleté indexy, jež se tu a tam publikují. Ani tam ani tu nejde nám o soupis knihopisu českého úplný, proto uvedeme jenom několik dokladů. Nejznámější jsou kumulativní rejstříky Časopisu musejního, Listů Filologických, Českého Časopisu Historického, Živy, Pedagogických Rozhledů a j. Speciálním knihopisem jest i Wegnerův generální rejstřík publikací král. české společnosti nauk, ale také práce jako Adámkova bibliografie kraje chrudimského nebo Leonierova kraje hradeckého, Mathesiova česká shakespeariana a j.

X.

(Povšechné ocenění českých prací knihopisných.)

Zevrubné ocenění těchto speciálních prací bibliografických v mezích referátu ménu vytčených je mi, bohužel, nemožno, ač bylo by žádoucí. Charakteristika, která jest odkázána na genera-

[1] Cizí bibliografii fysikální registruje pravidelně Věstník České Akademie.

lizace, zříká se výhody, poukázati na jednotlivosti, které svou příznačností vydají nezřídka za celé řady promyšlených vývodů.

Z výčtu odborných bibliografií, jež jsem uvedl, plyne především, že řada oborů, stejně potřebných a významných, bibliograficky vůbec zpracována nebyla. Nemáme tedy — abych zase příkladem věc dotvrdil — speciální bibliografii českých prací filozofických, psychologických, estetických, bibliografii české etiky, soupis českých prací sociologických, národohospodářských, soupis české právovědy a vědy finanční a p. Není soupisů české práce literárně historické a kritické. Stejně pochodily vědy t. zv. exaktní, podíl českých matematiků, přírodozpytců a přírodopisců na vědách těch jsme si rovněž ještě nezjistili.

Ale i to, co máme, jest druhdy ceny dosti pochybné. Práce, jinak dobré, nemají pokračovatelů, a co tu vykonáno, jest tudíž jen nepříjemným svědkem naší polovičatosti. Přemnoho zmíněných prací vyšlo po nejrozmanitějších časopisech, a následek toho jest, že většina bibliografické literatury naší stala se všeobecně nepřístupnou, nehledíc zatím ani k tomu, že zpracována a vydána byla ve formě pro pohodlné a rychlé užívání namnoze zcela nezpůsobilé. Posléze — a to padá na vrub rozhodně nepraktické organizace vší naší knihopisné činnosti — výroční naše bibliografie nesmí, jak tomu je napořád, zůstati jedinou knihopisnou formou pro soupis naší literární produkce, nýbrž občas, po pěti, desíti letech doplňována býti musí soupisy hromadnými, byť i jen bibliograficky vhodně zkrácenými. Pokusme se jen vyhledati ve vydaných dosud 11 svazcích Bibliografie české historie, co v české literatuře publikováno bylo na př. o historii některého města. Bibliografie tato nemá věcného indexu a proto chtěj nechtěj budeme nuceni pročítati všech jedenáct svazků stránku za stránkou, což není zajisté prací nepatrnou, i kdyby byla sebe příjemnější odborníku.

K této kapitole náleží také stará již naše bolest, jak totiž nakládáme s literaturou publikovanou mimo hranice zemí koruny české. Jde tu hlavně o velikou větev slovenskou a o Čechy americké. Nejaktuálnější nedostatky odstranili sice T. Čapek r. 1911, ne zúplna arci a dokonale, a L. Rízner, jehož dílo snad záhy vyjde nákladem České Akademie. Než tím není vykonáno ještě daleko vše, co vykonati je třeba. V práci obou autorů dlužno dále pravidelně pokračovati a pro dobu starší i pří-

tomnou doplniti ji nezbytným soupisem detailní bibliografie časopiseckých článků, úvah a kritického i běžného zpravodajského materiálu, v časopisech uloženého, t. j. doposud vlastně pohřbeného. Jak americkou, tak slovenskou literaturu, jednu i druhou dnes velmi již rozvětvenou a naše kulturní snažení jistě svérázně charakterizující, nutno stopovati bedlivě a nepřetržitě, abychom samochtíc neochuzovali pracně a jenom svépomocí a nasazením nejvzácnější energie získané své statky duchovní.

K české bibliografii náleží posléze jednak soupis všech překladů z češtiny do jazyků cizích, jednak nepřímo také úplný knihopis všech publikací knižních a periodických, v kterémkoli cizím jazyce sepsaných, jež pojednávají o Čechách a českém národě, líčíce jak přírodní poměry země samé, tak i duchovní projevy a snahy lidu ji obývajícího. Tato stránka národní bibliografie s nepatrnými výjimkami je polem dnes nadobro opuštěným.

Hodnotu bibliografických prací českých ještě jiný zjev činí pochybnou. Nedostatky, jichž výčtem tuto kapitolu ukončím, tkví stejně ve věci samé jako v osobách, a pramení odtud, že kompilace tak mnohých těch bibliografických soupisů se ujímají jednotlivci, jimž sice nechybí dobré vůle, kteří však přistupují ku své práci bez odborných znalostí. Jejich soupisy nesou tak všecky stopy práce amatérské, metodicky i věcně. Věcně proto, že nám podávají zpravidla soupisy neúplné. Metodicky pak dlužno vytknouti zejména:

1. že tyto bibliografické pokusy jsou kusé, v tom smyslu totiž, že chybí buď index věcný, nebo autorský, nezřídka i oba;

2. že nejsou soupisy kritickými, což arci nesluší zaměňovati s bibliografií prací vybraných, na hodnotě registrovaných spisů založenou. Kritická činnost bibliografova záleží v tom, aby neopisoval prostě a mechanicky titulů literárních prací, nýbrž aby nahodilé chyby věcné i tiskové hleděl zjistiti a odstraniti, záznamy neúplné dle možnosti doplniti, pseudonymy a kryptonymy za pomoci všech přístupných pramenů objasniti a tím vším literárnímu historiku a badateli připraviti materiál bibliograficky bezvadný; posléze

3. jsou nesprávny, nedbajíce a nezřídka ani neznajíce bibliografické teorie, jež zbudovala a ustálila již pevný soubor pravidel a zvyklostí, bibliografům směrodatných a závazných.

Na tento moment třeba zvlášť upozorniti, neboť v bibliografické praksi české vládne taková čirá libovůle, že bylo by již na čase, aby všecky pochybné ty pokusy co nejdůrazněji byly odmítnuty.

XI.

(Nástin příští organisace.)

Vylíčený stav dnešní bibliografické práce české vzbuzuje nepopíratelnou svojí nesoustavností, nesjednoceností a rozháraností vskutku již vážné obavy. Takovou cestou nikdy nedospějeme k žádoucímu pořádku v oboru, jenž z našich kulturních statků jistě není nejposlednějším. Třeba pomýšleti v čas na odpomoc, tím spíše, že jiní nám správnou cestu již ukázali.

Nejsme první, kdo na tyto nedostatky musí veřejně ukázati. Kde kdo cítí, že takový chaotický stav stupňovati dále již nelze.

Již roku 1901 pokoušel se spolek československých knihkupeckých účetních zříditi bibliografickou kancelář, leč náklady udržovací byly nad síly spolku, jenom na členské příspěvky odkázaného. Spolek rozhodl se tudíž obrátiti se peticí prostřednictvím posl. Ign. Hořicy na sněm král. Českého, v níž navrhoval zřízení stálé bibliografické kanceláře z prostředků zemských. Petice podaná v letním zasedání r. 1901 projednána a vyřízena nebyla.[1]

Po více než desíti letech ve Hlídce Času ze dne 1. ledna 1912 autor, jenž se podepsal šifrou a jenž trvám nebyl nikdo jiný než dr. Albert Pražák, trpce si postěžoval: »... v universitní a musejní knihovně máme knižní seznamy jen jmenné, ne látkové; není nikde seznamu článků časopiseckých; jen některé listy pořizují je po desítiletích; jak se tím práce úžasně stěžuje, co času vyplýtvá, jaká neúplnost dat přivádí, jaká možnost sil promarní, když tato mechanická hladová práce neustále při každém zjevu [je] každému nutná!« Navrhuje, aby se při České Akademii zřídila literární kancelář, jež by řídila bibliografické práce tím způsobem, že by se postarala nejprve o detailní soupis literatury časopisecké a postupovala vůbec jako si počíná dnešní komise lexikografická. »Za krátko,« praví, »měli bychom bezpečné indexy literárních prací, článků, poznámek, referátů, pojmenovaných, šifrovaných i nepojmenovaných, jež by uspořily nejenom práci vlastním ba-

[1] Srv. Český Katalog Bibliografický za rok 1896 a 1897. Praha 1901, str. (III.).

datelům, nýbrž i upozornily na ohromné bohatství látkové, v časopisech i novinách zapadlé, a mimo to skytly i nové podněty literárně dějepisné práci vůbec.«

Návrh jeho ovšem, jak už bývá, zapadl. Než tak, jak byl formulován, neměl naději na uskutečnění, neboť byl projektován s hlediska příliš úzkého. Nejde jenom o literární dějepisectví, jde o všechnu práci vědeckou bez rozdílu a jde i o úkoly, jimž moderní bibliografie bude čím dále tím více povolána sloužiti, o úkoly informační v nejširším slova smyslu. Všecky úkoly tyto jsou takového rozsahu a významu, že může je s úspěchem prováděti toliko samostatná instituce, požívající úplné samosprávy, nadaná přiměřenými prostředky hmotnými a disponující pravidelně pracujícím, odborně vzdělaným, třeba s počátku jen nečetným sborem úřednickým.

Myšlenka zřízení ústavu knihopisného v tomto novém širokém pojetí došla vážné pozornosti v knihovním odboru Svazu Osvětového koncem r. 1913. Než jiné úkoly, podniky publikační a rozsáhlá činnost organizační, hlavně však vzplanutí války evropské zabránily tehdy, aby za prostou, nezávaznou výměnu názorů a návrhů se dále dospělo. Přesto knihovní odbor za předsednictví prof. F. Stýbla snah těch nepouštěl se zřetele, připravuje, co za daných poměrů bylo možno, aby ve vhodné chvíli české veřejnosti předložiti mohl promyšlený, třeba s danými malými poměry domácími počítající a tudíž jak jenom lze prostý, střízlivý program nově chystané instituce. Pro informaci veřejnosti uchystán a v České Osvětě otištěn byl stručný soubor důvodů, jež Svaz Osvětový k založení ústavu knihopisného vedou, a přehledně poukázáno tam k obdobným pokusům cizím, pokusům, jež se plnou měrou zdařily a osvědčily.

Novým vážným podnětem k přípravné činnosti další byl velikomyslný dar 5000 K nejmenovaného dárce v září 1915, jenž činem svým velmi vhod potřebu knihopisného ústavu českého zdůraznil a podepřel.

Rozmanitost úkolů, jež ústavu bude plniti, a zájmu, jímž bude sloužiti, učiní nezbytným, aby i na dále trvale podepřen byl morálně i finančně nejpřednějšími našimi kulturními korporacemi. Česká Akademie nebude jediná, jež měla by míti zájem o jeho práce. Tyto spadají v rámec vědeckých a literárních interesů kulturních našich společností všech, Svatobor, král. Společnost nauk, Máj, společnosti vědecké z kruhů vysokoškolských,

Dědictví Komenského, Muzea a knihovny, spolek nakladatelů a knihkupců, Svaz Osvětový atd., každá tato instituce svým podílem a dle svých možností měla by přispěti k založení a udržení našeho ústavu. Jemu samozřejmě nebude moci býti odpírána posléze ani pomoc z prostředků zemských a státních.

Program, jejž chystaný bibliografický ústav pro dobu nejbližší měl by sledovati a prováděti, v podstatě byl již naznačen. Jako mezinárodní ústav bruselský i chystaný ústav náš:

1. zpracuje ve dvou paralelních řadách (ve formě soustavné i abecedně) úplný soupis vší české literatury od dob nejstarších. Ve své bibliotéce shromáždí jednak všecky bibliografické pomůcky vydané do té chvíle jazykem českým, jednak bude hleděti, aby získal co nejúplnější sbírku bibliografických děl cizích.

2. Zjistí dále, jak který obor literární jest zastoupen v jednotlivých velkých knihovnách českých a na základě toho zpracuje generální společný katalog vědeckých biblioték, aby z něho bylo patrno, kde kterého spisu, k práci vědecké potřebného, bylo by hledati.

3. Neposledním úkolem bude také zpracování veškerého sebraného materiálu ve formě abecedního repertoáru věcného, aby kterékoli otázky kteréhokoli oboru bez nesnází ihned k informaci byly pohotově.

4. Důležitým momentem bude dále činnost ústavu publikační. Český katalog bibliografický lístkový bude činnosti této základem a bude ve formě nemnoho pozměněné vydáván dále. Samozřejmou objeví se potřeba věstníku, zpravujícího o stavu a postupu prací knihopisných. Jich soustředěním posavadní roztříštěnost odpadne sama sebou. Dnešní odborné práce bibliografické, ukládané v nejpřednějších našich revuích, budou mít volnost, aby vedeny byly způsobem posavadním; leč i tu mohlo by záhy dojíti k žádoucí dohodě a k sjednocení. Kdyby náklad, věnovaný dnes na tisk těchto podniků separátních, se soustředil v jedněch rukou, mohli bychom buď každoročně nebo v delších obdobích časových vydávati jediný všeobecný repertoár veškeré původní literatury, a to ve formě lístkové, čímž by byla usnadněna ústřední práce pořádací a umožněna v míře neomezené výměna mezinárodní; ale také ve formě knižní, obé současně, neboť sazba by byla táž a toliko pro formu knižní bylo by třeba sestaviti potřebné abecední a věcné indexy.

5. O ostatních úkolech, jež bibliografický náš ústav by konal v mezích národního svého poslání, nebudu se šířiti. Jen k jedné věci třeba zvláště již nyní poukázati. Jde totiž o to, abychom již jednou přikročili k pořízení vzorného katalogu vybraných spisů všech oborů pro potřeby veřejných knihoven. Katalog takový mají v Evropě již i nejmenší státy, mají jej Dánové, Norové, Maďaři. Znamenitě zastoupen jest tento druh bibliografií pro sebevzdělání u Rusů, kteří mají nejenom dobré výbory všeobecné (N. A. Rubakin, K. N. Děrunov, A. V. Mezier, A. J. Lebeděv a j.), nýbrž i řadu výborů speciálných, pro zvláštní třídy lidové nebo povolání určených. Naše literatura jest již tolik všestranně rozvinuta, že pořízení aspoň všeobecného, všecky obory vědní zahrnujícího výboru nebude činiti nijakých obtíží. Tím vykonáme zase jen jednu povinnost, již déle odkládati bylo by neodpustitelné.

Pro nejbližší budoucnost tedy, abych shrnul ještě jednou předcházející vývody, soustředí se činnost zamýšleného bibliografického ústavu v následující aktuální program. 1. Ústav bude pořádati a vydávati spolu s předními korporacemi literárními a pracovníky knihkupeckými českou bibliografii; 2. bude pracovati na doplnění mezer v bibliografii starší; 3. bude poskytovati knihovnám, ústavům i jednotlivcům informace bibliografické, a 4. postará se o vzorný výběr knih pro lidové knihovny.

XII.

(Výhled.)

Budiž mi dovoleno na konec, abych své návrhy doplnil povšechným výhledem do budoucnosti.

Nastíněná organizace našeho ústavu knihopisného nebyla by úplná, kdyby již nyní se nepomýšlelo na možnost, z instituce, sloužící zatím zájmům omezeným, třeba všemu národnímu celku prospěšným, svým časem vybudovati ústav na podkladě daleko širším a s ambicemi mnohem vyššími.

Postupem svrchu vylíčeným totiž docílíme poměrně dosti záhy, že ústav náš, požívaje přízně nejpřednějších korporací domácích, učiní se známým i za hranicemi. Bude-li vliv jeho a význam vzrůstati, budeme se moci pokusiti o to, abychom program národní nahradili postupně programem slovanským a tak učinili z Prahy, sídlo ústavu, středisko bibliografických snah všeslovanských. Nebude zajisté nikoho, kdo by

dosah takového kroku popíral, kdo by neuznal, že styky naše s ostatními národy slovanskými by tím vzrůstaly a se utužovaly, nehledíc ani k tomu, že by ústav náš byl potom středem pozornosti, ano žádoucím cílem hojných návštěv i ostatních badatelů cizích.

Jako takový byl by mimo to nutným doplněním mezinárodního ústavu bruselského, jehož slavica nejsou dosud z daleka tolik zastoupena, jak by mělo být; než ani to, co tam již jest, není zpracováno, jak každý z vlastní zkušenosti může potvrditi, ve formě nejpřesnější.

A jako institut bruselský těší se dnes právem pověsti vynikajícího ústavu mezinárodního, není důvodu pochybovati, že by i ústav náš, vykonávaje funkci zprostředkovatele mezi cizí kulturou západní, germánskou a románskou, a mezi velikou východní kulturou slovanskou, téhož významu nedosáhl. Může-li malá Belgie býti sídlem četných institucí mezinárodních, proč by týž úkol, v míře snad omezenější, nicméně se stejným úspěchem nemohla plniti Praha pro národy slovanské? K tomuto mnohoslibnému úkolu náš mezislovanský ústav bibliografický byl by prvním a jistě pozoruhodným krokem.[1]

---

[1] Český bibliografický ústav vešel dříve v život než tento článek, jenž v rukopise rakouskou cenzurou byl zabaven, dostal se do tisku. Zahájiv 1. listopadu 1917 svou činnost, vydává tiskem Český (lístkový) katalog bibliografický a excerpuje čelnější české publikace periodické, jež jako rukopis aranžuje v katalog autorský a systematický. Žádoucí rozvoj ústavu umožní toliko, bude-li převzat státem, jenž opatří mu jak dostatek pracovních sil tak i prostředků, aby zmohl úkol, jenž mu byl uložen. — Srv. t. Lad. J. Živný, Český bibliografický ústav. V Praze 1918.

ROZHLEDY.

ZAHRANIČNÍ.

Nesnáze míru.

V celém veřejném životě Evropy je patrna tíseň, jíž působí jednání míru. Rokování s Němci se vleče a prodlužuje; vznikají nové a nové komplikace. Také v jiných otázkách staví se četné překážky v cestu jasnému, určitému rozhodnutí. Rada čtyř, nyní s Japoncem Makinou rada pěti, pracuje tuze zvolna, neboť musí se opírat o výbory, podniká šetření a studia některých problémů; zhusta mění se rozhodnutí už učiněná. Jak pravím: potíže mírové způsobují tíseň politickou i hospodářskou na všech stranách.

Nejednou bylo proto vzneseno heslo: urychlete mír! Budiž konec dnešnímu, nejistému stavu!

Je v paměti, jak se věci vyvíjely:

Dne 7. května byla dodána Němcům ve Versailles osnova mírové smlouvy se lhůtou 14 dní na odpověď. Ale Němci pracovali tak důkladně na své obraně, že stanovené doby nedodrželi; žádali o prodloužení termínu a vskutku bylo jim povoleno 7 dní k replice. Teprve 29. května hr. Brockdorff-Rantzau odevzdal obsáhlé »Observationes de la délégation allemande sur les conditiones de la paix«, prvou část o 88 stranách, druhou o 55 stranách. Jak si Němci počínali, čeho chtěli dosíci, to je patrno z jejich četných not i ze všech jejich projevů této doby. Obranu svou založili na předpokladu, že se jim snad zdaří diskreditovati, podkopati mírovou smlouvu; zbaviti ji totiž svými námitkami právního a morálního základu. Apely k veřejnosti pak doufali otřásti důvěrou v dohodové vlády a státníky. Nejsilnějším důvodem na př. bylo tvrzení: vítězi ukládají Němcům mír násilí; oni chtějí Německo zničit. Toho německý národ nepřipustí a proto nepodepíše. At si dohoda vymůže své požadavky na Německu sama.

Taktika německé obrany byla, to třeba vyznati, neobyčejně důmyslná. Němci si vybrali řadu jednotlivých problémů a ke každému z nich podali své námitky a návrhy. Šlo jim o to, způsobiti změnu, zmírnění článků mírové osnovy. Bylo vzpomenuto, že chtějí napodobiti Thierse v jeho žalobě Bismarkovi 24. února 1871. Ale vykořistění tohoto příkladu nemohlo působiti žádným dojmem, tím méně, když během rokování přistižen byl Erzberger v piklech proti spojencům, když o provinění Němců není nejmenší pochybnosti a když zvláště prokázala se některá jejich tvrzení jako úplně lživá.

Od 29. května zabývala se dohoda německými návrhy. A ještě dříve nežli dostali poražení odpověď na ně v plném znění, vyslovil Lloyd George stručně, co se stane. V jedné své řeči děl: Pánové, vy podepíšete. Neučiníte-li

tak ve Versailles, pak vás k tomu donutíme v Berlíně! Dne 16. června dostali Němci vyřízení na své protinávrhy. Odpověď spojenců je podrobnou revisí všech otázek míru s Německem. V podstatě zachován byl rámec nezměněn z první osnovy, jen zdůvodnění bylo místy prohloubeno v souvislosti s německými námitkami; pozměňovací řešení bylo vedeno jen ve věcech nepatrných, podřadných. Lhůta k rozhodnutí, zdali chtějí podepsati či ne, byla dána Němcům sedmidenní. Dne 21. června končilo řízení poválečného procesu. Praví se výslovně, že mír bude diktován! Vina za válku zůstává — na Německu, je prokázáno dále, že z Berlína podporovali ruské sověty bolševické v propagandě; Německu se ukládá, aby platilo Francii na pense a jiné závazky 3—4 miliardy ročně kromě náhrad za zničený majetek. Německo se sice připustí do Svazu národů, ale teprve, až prokáže skutkem svou dobrou vůli. Levý břeh Rýna bude spravován administrativou občanskou, ne vojenskou. O Saarské pánvi a Gdansku platí požadavek první ze dne 7. května. Jedině o Slezsku se provede hlasování lidu a dle jeho výsledků upraví pak hranice vůči Polsku.

Co to všecko znamená, jaké pozadí má toto dramatické řízení, to praví tři významná slova: F o c h n a R ý n ě! Po celém toku Rýna stojí armády belgická, anglická, francouzská a americká pohotově. Nepodřídí-li se Němci do dne a hodiny, odepřou-li podepsat, vojska spojenců se dají na pochod. Pak bude provedena okupace celého Německa. A spojenci sevřou Němce znovu přísnou blokádou. Jaké vyhlídky skýtá tudíž vzdorná politika Němců? Ještě horší dnešních. Dnes dá se zachrániti ještě mnoho; potom však nic. Z této úvahy plynou názory těch, kteří tvrdí, že je líp, ano jedině rozumné, podepsat, přijmouti mír z rukou dohody jak se nabízí.

Postup mírového jednání s R a k o u s k e m je obdobný. Dne 2. června byla odevzdána smlouva mírová delegátům v St. Germain se stejnou lhůtou na odpověď. Také Dr. Renner a jeho společníci pracují notami a odpovídají vlastním elaborátem na obranu. Jestliže české věci nehrály ve smlouvě s Německem větší úlohu, nyní jsme dotčeni v hádání Vídeňáků v otázkách přímo životních. A sice dvojího druhu: územních, neboť Rakušané usilují o změnu jižních hranic Československé republiky a pak finančních, ježto z Vídně se podniká vše, aby Čechové, Jihoslované, snad i Rumuni a Poláci rozdělili se také o dluhy rakouské, nejen staré, ale i válečné. —

Smýšlení české se projevilo jedrnomyslně, jakmile zvěst o tomto úmyslu dospěla k našemu sluchu. Se vší rozhodností byla odmítnuta možnost placení válečných závazků po Habsburcích. Toto stanovisko nebude změněno. I kdyby nám bylo uloženo už mírovou konferencí, abychom část těch dluhů přece jen převzali na svá bedra, stane se tak jistě proti vůli celého národa. V této otázce není zatím jasno a nebezpečí není nijak zažehnáno. Méně starostí působí už úprava hranic; tu zkráceni nebudeme, jak lze ubezpečiti již napřed. Jedině ohraničení Slovenska bylo nyní poněkud korigováno nežli jak vedla zprvu čára demarkační; definitivní hranice to však nejsou.

Želeti však sluší konfliktu s M a ď a r y. Příčiny jeho tkví nade vší pochybnost ve váhavosti dohody. Bylo neprozíravé, nechati v Maďarii tolik zbraní a střeliva, a ještě neprozíravější, že Budapešť nebyla ihned řádně obsazena, třeba za pomoci Rumunů a ostatních spojenců. Tažení Maďarů na Slovensko bylo tím přímo umožněno. Nařízení dohody z 7. června zastaviti

nepřátelství proti nám Bela Kun vyřídil lživou odpovědí z 9. června, ale válčení nezastavil. Ano 16. června je otevřeně odepřel. Vpád na Slovensko zatáhl celý náš národ do války, jejíž konců nelze dohlédnouti.

Radostné dny československé svobody byly zakaleny. A jak už bývá, vrhne-li se jeden na slabého, ihned hotoví se na ohroženou oběť všichni staří nepřátelé, tak i v našem případě: válka s Maďary měla odezvu všade kolem nás mezi Němci. Zase vzrostla agitace proti naší republice v některých krajích severu, zase bylo pozorovati ve Vídni i v Drážďanech větší podrážděnost. Jen příležitost a možnost, a republika sotva zrozená byla by bývala napadena se všech stran. —

Pak ovšem bylo voláno v pařížských novinách: Československá republika je ohrožena! Ano, byla ohrožena! Než toto nebezpečí ji naučí spoléhati více na vlastní síly. — —

Rozhlédněme se však po vzdálenějších krajích.

S potěšením česká veřejnost přijala zprávu o uznání našeho státu Polskem. Přípis Dr. Beneše Paderewskému je datován 28. května, odpověď presidenta polské republiky je z 31. května (publikováno teprve 16. června). Poměr československý bude takto přece jen udržen v kolejích přátelství, ač spor o území Těšínska hrozil zkaliti vzájemné vztahy obou slovanských národů. Opravdu bychom rádi viděli, aby Poláci chápali, kdo je jejich vlastním nepřítelem a hledali spíše s námi spojenectví a v něm zajištění budoucnosti naší i své. —

Hůře je s Ruskem. Naděje na brzký pád bolševické vlády, jak se ukázalo, předbíhaly příliš skutečnost. Kolčak a jeho vojsko nedosáhl dosud pronikavého vítězství. Sovětový režim čerpá stále z bohatých zdrojů země všecky potřeby: lidi i materiál. A co zájmů protiruských tu spolupůsobí. Proč není na př. už dobyt Petrohrad? Proč nepostupují Finové na hlavní město, a proč došlo až k tomu, že musela býti vyklizena Oděsa? Zápas na ruské půdě je plný záhad a nesrozumitelných tajemností. Akce anglická směřuje k tomu, aby moc bolševické vlády byla zlomena. Lze s tím dojista souhlasiti. Bez Ruska není míru ani v Evropě, ani v Asii. Ale ruský problém — obnova ruského státního života na podkladě demokratickém — je tak veliký, tak dalekosáhlý, že uplyne jistě mnoho vody v Seině i ve Volze, nežli bude jasno i na Východě.

Projdeme-li jednotlivými částmi mírového díla, nabýváme aspoň někde už pevných rysů a půdy, jak budou věci vypadat v novém řádu: nová Belgie (zbývá úprava hranic s Holandskem, dále nároky Belgie v Africe), Rýn a Porýní (Saarská pánev, Rýnská republika, vyhlášená 1. června), internacionální správa tohoto proudu, úprava hranic mezi Švýcarskem a Francií, nové Lucembursko. Západní oblast zdá se býti jakž takž srovnána. Ale na východě: nejsou stanoveny hranice Německa ve Slezsku, je spor o ostatní díl hranic vůči Polsku. Nevíme, jak bude vypadat Litva, co se stane s Estonskem. Zbývá vésti dělicí čáru mezi Finskem a Ruskem. A což Ukrajina, Kavkaz! Jaká odpovědnost za osudy milionů tamních lidí, kteří všichni čekají netrpělivě na výrok z Paříže! Celý evropský východ je dosud v rozkladu. Není s ním spojení, není odtamtud zpráv, co se tam děje.

A což teprve východ vzdálenější, maloasijský a vlastní Orient daleko v Číně a v Africe! Anglické vojsko obsadilo Syrii, na níž činí si nároky

Francie a jak se má za to, také dostane protektorát nad tímto územím. Anglie obsadila dále celou Mezopotamii a pod její ochranou se organisuje samostatná Arabie. Mírová smlouva vyřkla už veřejně, co se stane s Egyptem: připadne Angličanům ve formě protektorátu. V dělení Turecka dostalo se nemalého podílu také Řecku, jehož hranice byly posunuty až na maloasijské břehy. Idea velkohelenská zvítězila. Řekové dostanou Soluň, kus předválečného pásma bulharského, velké ostrovy egejské, Dodekanos, Smyrnu s okolím, Kypr. To je více než dosti, aby byli úplně spokojeni.

Válka a její následky přivodily tedy ve východní oblasti Středozemí úplnou revoluci. Už nebudeme jezditi do tureckého Cařihradu, neboť nad Bosporem bude sultán už jen hostem; úžiny a město budou spravovány buď Ligou národů, nebo mandátem Ameriky.

Mír má přinésti také nové řešení k o l o n i á l n í c h sporů. Je tu veliká kořist na rozdělení: dobyté německé osady v Africe a v Tichém oceáně. Komu se dostane tohoto dědictví? Na něco činí nároky Italové, na něco Belgičané; to budou však jen nepatrné ústupky územní. Hlavní, ano lví podíl na tomto bohatství budou míti Angličané. — Britské imperium, už tak veliké před válkou, se zvětší ještě o nesmírné lány země a o miliony obyvatelstva. —

Velká Britanie měla sice ztráty velké na životech a velké také na hmotných statcích. Ale všecky tyto oběti budou nyní vyváženy hojnou měrou v zisku koloniálním. Světová říše britská vychází z války upevněna, ještě silnější.

A tak, rozhlížíme-li se kolem sebe v novém tom tvoření a zápasu po válce, hledáme pro sebe smysl života: jak a co počít, abychom se uplatnili a neztratili ve světě?

Na toto zdánlivé tajemství je odpověď neklamného úspěchu, stejně prostá, jako pravdivá:

Československý národe pracuj! Jako v životě jednotlivce rozhoduje píle a práce, tak v osudech národa je cesta k slávě trnitá. Obstojí-li česká práce ve světovém zápasu, domůže se celý národ pevného postavení mezi ostatními lidmi.

Teď je k tomu příležitost!

Skončeno 16. června. *Alois Sašek.*

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Finanční mírové podmínky pro státy na území bývalého Rakousko-Uherska.

Ke konci května a počátkem června t. r. mírová konference v Paříži jala se konečně pořádati strašně neblahé hospodářské a finanční dědictví po bývalém Rakousko-Uhersku. Rozpadlá říše ta zničila rozlehlé kraje v Italii, v Srbsku, v Rumunsku, v (ruském) Polsku i na Ukrajině, zbídačila všecky své národy a vyčerpala do dna všecky své vlastní zásoby i hmotné zdroje, pokud byly dostupny bezohlednému vyssávání vlád rakouských a uherských. Zbylo jen to, co nebylo možno zrekvirovati, co buď z přírodních bohatství se nijak nedalo vymrskati, nebo co se dalo ukrýti a zatajiti

lidivým zrakům nelitostných úřadů. Státní hospodářství obou států Rakouska i Uherska skončilo úplným úpadkem: všechny státní podniky byly znehodnoceny a státní dluhy vzrostly na šesteronásobnou sumu dluhů předválečných. Státní aktiva zmizela, státní pasiva se několikrát znásobila.

Vítězným spojencům, hlavně těm, kteří byli přímo Rakousko-Uherskem napadeni a jimž byly ohromné pohromy způsobeny, přísluší zajisté náhrada aspoň nejhorších škod. Ale odkud náhradu tu je možno žádati a dostati? Škody ty sice nebyly zaviněny pouze Rakousko-Uherskem, nýbrž Německo, nebylo-li zrovna jejich hlavním původcem, jistě mělo velmi značnou účast na nich. Jistě za zločiny spáchané Rakousko-Uherskem Německo by mělo solidárně ručiti jakožto vedoucí ve »Spolku ústředních mocností«. Ale samo Německo zničilo úplně severní Francii, vyplenilo Belgii, potopilo miliony tun lodního prostoru, ubilo a zmrzačilo na miliony lidí. K nápravě všech těchto nevyslovitelných křivd hmotné prostředky německé, pokud samou válkou nebyly dotčeny, daleko nepostačují. Proto Francouzi, Angličané, Spojené Státy i Japonci v radě »Desíti« odmítli požadavek italský, aby Německo solidárně ručilo také za škody, které Rakousko-Uhersko natropilo.

Když Italie se svými požadavky byla takto odmítnuta a nemohla se za své hmotné ztráty hojiti na Německu, usilovala, aby aspoň všichni národové (či jejich státy) z rozpadlého Rakousko-Uherska solidárně byli povinni dáti náhradu za nejtěžší škody, které válkou jí byly způsobeny. Ale z osvobozených států — zvláště Československá republika — nejen že s Italií neválčila, nýbrž byla jejím uznaným spojencem. Není tedy možno, aby spojenec ručil a hradil škody za svého vlastního úhlavního nepřítele, třebas jeho území bylo za války v rukou tohoto nepřítele, i když jeho prostředků bylo použito proti němu samému a proti jeho spojencům. To musila uznati také sama Italie a naše mírová delegace — (zástupci její Kramář a Beneš) — odmítla jakoukoli náhradu škod za bývalou rakouskouherskou říši.

Z těchže důvodů Československá republika nemohla uznati ani válečných dluhů rakouskouherských, vždyť to byly dluhy jejího poraženého nepřítele, — a také v tom směru úplně zvítězila. Válečné dluhy arci Československou republiku naprosto neminou jako neodvratný důsledek řádění rakouskouherského. Ohromná záplava znehodnocených bankovek zůstala v rukou československých občanů jakožto jediná náhrada za vyděračství rakouskouherských vlád a podobně dobré hodnoty domácí byly *násilně* vyměněny za válečné půjčky. Náhradu za tyto neblahé následky válečného dlužení rakouskouherského by sice měly dáti zbylé nepřátelské republiky z Rakousko-Uherska, totiž republika rakouská a maďarská. Ale tyto republiky, pokud jim co zbylo způsobilého k náhradě škod, nestačí naprosto na to, aby nahradily jen poměrně skrovnou část škod v Italii, v Srbsku a v Rumunsku spáchaných, neřku-li aby mohly hraditi pohromy, které utrpěli osvobození národové. Proto neodvratné následky válečných dluhů si ovšem každý stát musí vytrpěti sám, ale aspoň neručí a nemůže ručiti nikomu jinému za ty dluhy válečné, kterými postiženy byly ostatní části rozpadlé říše habsburskolotrinské.

Každý stát na území rakouskouherské říše převezme tedy své bankovky v hranicích jeho kolující na svůj účet a naloží si také s válečnými půjčkami

svých příslušníků podle svého vlastního uznání; proti ostatním vlastníkům bankovek, válečných půjček a jiných válečných pohledávek nebude míti vůbec žádných závazků. Bankovky v jednotlivých těchto státech kolující budou navzájem od sebe odpoutány, budou označeny za vlastní papírové peníze nebo budou vyměněny za vlastní nové peníze. Bylo tedy úplně uznáno stanovisko naší finanční správy, která opatřila bankovky v našem oběhu československým kolkem a jen takto okolkované bankovky uznala za československé peníze. Všechny ostatní rakousko-uherské bankovky jsou u nás neplatné a nebudeme nikomu za ně povinni nijakou náhradou! — Podobně s válečnými půjčkami u nás okolkovanými republika Československá si může naložiti podle svého uznání a svobodného rozhodnutí a neuznává žádných jiných úpisů válečných půjček, které nebyly přihlášeny a opatřeny znakem československým. Majitelé těchto půjček takto u nás přihlášených nemají ovšem také žádných nároků proti ostatním státům — (ani proti rakouské a madarské republice) — a náš stát jim též smí vyplatiti jejich pohledávku úplně dle svého volného uznání, mohl by tuto pohledávku třebas i úplně odmítnouti. To si ovšem zařídí dle svých vlastních potřeb a dle spravedlivých a vhodných zřetelů k postiženým vlastníkům. Ti, kteří válečných půjček nabyli ze své vlastní horlivosti a s nadějí na zvláště výhodné uložení svého jmění po vítězné válce, nesmějí býti překvapeni, když tato jejich důvěra ve zločinné vítězství bude úplně zklamána a když nedostanou za svou podporu a prodlužování hanebné války vůbec nic! Jinak tomu bude, kde buď bezbranným bylo dobré jejich jmění násilně proměněno v bezcenné úpisy válečné (jmění sirotčí nebo nadační spravované úřady státními), nebo kde jmění veřejné, nebo jmění svěřené bylo takřka zpronevěřeno k válečnému úvěru atd. O těchto zvláštních restitucích válečných půjček bude se arci musiti důkladně ještě uvažovati.

Konečně by možno bylo nějakou částečnou nepatrnou náhradu dáti snad i všem majitelům válečných půjček, pokud je přihlásili při soupisu v březnu nařízeném, jestliže by se tím státní rozpočet příliš neobtížil.

Ale naši spojenci velmocenští (Ententa) když i uznali, že nejsme poraženým národem, nýbrž že jsme mezi vítězi a že tedy nemůžeme platit náhradu škod způsobených naším vlastním nepřítelem bývalým Rakousko-uherskem, poukazovali a poukazují přece k tomu, že oni sami se válkou děsně zadlužili. Že zvláště Francie udělala přes 300 miliard fr. válečných dluhů, že byla hrůzně zpustošena, že každý francouzský obyvatel nese průměrně 8000 fr. dluhů! Proti tomu, že my osvobození z jařma rakousko-uherského jsme odmítli z větší části válečné zadlužení a že při vší nynější své bídě za krátký čas se můžeme zotaviti a rozhodně že budeme méně dluhy a následky války zatíženi, nežli naši osvoboditelé. Je prý tedy spravedlivé, abychom za své osvobození také přinesli určitou oběť a přispěli jistou sumou k náhradě válečných těžkých následků. Nebyla by to tedy náhrada válečných škod, kterých jsme nezpůsobili, nýbrž jako spravedlivý příspěvek ke společným nákladům z války vzniklým.

Tomuto požadavku nebylo možno se zásadně vyhnouti, jednalo se však o určité sumy, kterých naši Spojenci žádali a které pro nás byly příliš veliké. Ministr Beneš musil napřed Spojencům dokázati, že naše finanční situace je

velice obtížná, rozhodně nijak zvláště výhodnější, nežli v nejtíže postižené Francii. Tím se mu podařilo odvrátiti těžké požadavky, které doufali Spojenci vymoci od nás. Mluvilo se přímo o několika miliardách franků ve zlaté, kterými bychom mohli přispěti ke společným náhradám válečných škod, které by nutno bylo mezi spojence rozvrhnouti. Konečně se spokojili Spojenci, že příspěvek ten bude se říditi podle množství válečných půjček rakouskouherských v jednotlivých státech kolujících. Válečné půjčky proto byly vzaty za základ, že jimi se válka prodlužovala a, že podle jejich výše dá se souditi poněkud výška zodpovědnosti občanstva za válečné škody. Každý stát z toho, co míní vyplatit majitelům válečných půjček na svém území zjištěných, polovinu musí odvésti mezispojenecké komisi na reparaci válečných škod. Tato suma reparační komisi odvedená nesmí však býti menší nežli čtvrtina válečných půjček na území státu zjištěných.

Tedy kdyby na území Československé republiky bylo na př. 8 miliard K válečných půjček, musily by se z toho odvésti nejméně 2 miliardy K na účet reparační komise i kdyby se snad na ony válečné půjčky vyplatilo méně než polovina, tedy méně než 4 miliardy K. Stát ovšem by mohl vlastníkům půjčky nevyplatit vůbec nic, ale komise reparační by vždy dostala svou čtvrtinu, totiž dvě miliardy K. Kdyby však stát chtěl majitelům půjček válečných zaplatit více na př. 3 miliardy K, musil by rovnou sumu aspoň 3 miliardy K odvésti reparační komisi. Z toho je vidět, že státy budou hledět vypláceti majitelům válečných půjček co nejméně, že jim v nejlepším případě vyplatí jen 25% jich úpisů, sice by jinak musili reparační komisi platiti také vyšší sumu. Tak sama čtyřdohoda postarala se v každém směru o citelné potrestání upisovatelů válečných půjček. — Protože Spojenci právem se domnívají, že v Českosl. republice válečných půjček je dosti málo, bude asi stanoveno, že jistá minimální výše jejich oběhu bude přece vzata za základ, tak že suma od Českosl. republiky reparační komisi odvedená nesměla by klesnouti pod minimum (snad asi jedné sedminy) toho obnosu, který by v Československé republice podle poplatnosti jejího občanstva měl býti. — Při tom asi bude koruna přepočítávána na franky dle určitého kursu bez ohledu na to, jaký skutečný kurs její na trhu právě bude.

Tímto způsobem Československá republika nebude obtížena příliš válečnými reparacemi. (Nedostihne to jistě ani jedné miliardy fr. ve zlatě.) Za to těžší břemena se musí převzíti z dluhů předválečných. Rakouskouherské dluhy předválečné rozvrhnou se na všechny jednotlivé státy z bývalé rakouskouherské monarchie přiměřeným podílem, ať si jsou to státy spojenecké či nepřátelské. Podíl ten určí pro každý stát reparační mezispojenecká komise asi podle průměru přímých daní, jak byly vyměřeny v letech předválečných 1911, 1912 a 1913; to by pro Českoslov. republiku z rakouských předválečných dluhů dělalo méně než třetinu, z uherských méně než šestinu. Celkem by z předválečných dluhů přišlo na republiku Československou méně než 6 miliard K. Ale dluhy ty nebudou se napořád spláceti a úrokovati pouze v korunách znehodnocených, nýbrž pokud byly vydány na koruny (nebo na franky, na zlaté ve zlatě atd.)) výslovně ve zlatě splatitelné, musí se také úrokovati a spláceti skutečně ve zlatě. Tím význam a tíha těch dluhů značně vzroste, jelikož dosti velká část rakouských a uherských půjček byla vyměněna ve zlatě.

Podotknouti ještě dlužno, že předválečné státní dluhy rakouské a uherské se rozlišují na dluhy, které jsou vtěleny na určitém státním jmění (hlavně na železnicích »dettes gagées«) a na dluhy, které nejsou takto vtěleny (»dettes non gagées«). Dluhy vtělené se budou děliti podle objektů, na které byly určeny. Tím náš podíl na předválečných státních dluzích rakouských se poněkud zvýší, jelikož poměrná délka státních drah a výše dluhů na nich váznoucí byla v českých zemích větší. Celkem však cifra státních dluhů se tím pro naši republiku příliš patrně nezvětší.

Proti státním dluhům převezmou jednotlivé státy všechen bývalý státní, panovnický a dvorský majetek na svém území. Pokud by po jeho dluhovém zatížení objevil se z něho čistý přebytek, musily by jednotlivé státy přebytek ten odvésti reparační komisi. Prakticky toto ustanovení pro náš stát nebude znamenati další zatížení, jelikož z bývalých státních a dvorských statků velikých aktiv po srážce převzatých dluhů nezbude. Kromě toho bylo uznáno velmi cenné právo zemí koruny České, že všecek jejich prokázatelný korunní majetek nejde na účet bývalého Rakouska, nýbrž je vyloučen z jakékoli jeho pozůstalosti a Československá republika jej může revindikovati (prohlásiti za nezabavitelné vlastnictví), ať si je kdekoli, třebas i mimo území našeho státu.

*

Čtenáři tohoto časopisu poznají, že tyto finanční mírové podmínky, které sice dosud nebyly ještě prohlášeny, ale které téměř jistě budou v této podstatě stanoveny, jsou skoro v úplné shodě se zásadami, které jsem tu vždy již loňského roku a v prvních dnech letošního hájil a které jsem i jinde dříve publikoval (na př. ve »Venkově«). To svědčí o tom, že pouze logika událostí byla ode mne již dříve správně vycítěna proti všem obavám a náhledům opačným.

V Praze 16. června 1919. *Jan Koloušek.*

NÁRODNÍ ŠKOLA.

Národní škola v prvním roce národní svobody a samostatnosti. — Odrakouštění a odřímštění národní školy. — Nový duch v osvobozené škole. Československá republika splňuje základní požadavky učitelské: dává učitelstvu plná občanská práva. — Zrovnoprávňuje je ve směru hmotném se státním úřednictvem s rovnocenným vzděláním. — Otázka učitelského vzdělání. — Počátky zodborňování školních úřadů.

Národní škola ukončuje v těchto dnech první školní rok za národní svobody. Může se pohlédnouti zpět, jaká přeměna se s ní za to krátké období stala, jakou výchovnou a převýchovnou práci vykonala.

Dvě nepřátelské moci svíraly a vázaly národní školu před 28. říjnem m. r.: Vídeň a Řím, rakouský byrokratismus a římský klerikalismus. Na úsvitě národní svobody došlo ke súčtování s oběma.

Po vnější stránce bylo účtování krátké a snadné. Přes noc zmizely ze škol vnější odznaky bývalé státní příslušnosti a jejich nejvyšších předsta-

vitelu. Množství čítankových článků, jimiž za války měla býti česká mládež převychována na černožluto a na byzantinsko devotní ctitele a nadšence přesmutné v národních dějinách dynastie habsbursko-lotrinské byly vymazány, vytrhány a vyplenčny. Do srdcí a duší české mládeže nenašly ovšem ani za doby největšího válečného útlaku cestu.

Školní sešity přestaly se hemžiti odpornými loyálními náměty. Místo nich děti s chutí psali o prvních dnech národní svobody, o osvoboditeli národa, o československých legionářích. Místo bývalých loyálních slavností pozdravili zvláštní slavností červánky národní svobody a samostatnosti, vymazávaly z nařízení ministerstva školství a národní osvěty zvláštní slavností ze své paměti Bílou horu, oslavily důstojně narozeniny osvoboditele národa presidenta Masaryka, vzpomenuly poprvé narozenin pobělohorského představitele národních a osvětově-výchovných snah J. A. Komenského a ukončily školní práci oslavou reformatora náboženství a mravů, zakladatele spisovného jazyka M. Jana Husa.

Do ryze národních služeb přešla ve škole národní libozvučná mateřština v plném svém obsahu a rozsahu. V duchu ministerského výnosu byla věnována pozornost ve školách také její odnoži slovenštině. Na nižším stupni byli dětem předčítány slovenským nářečím aspoň rázovité slovenské pohádky, ve vyšších třídách nastoupily místo již výklady o slovenštině a jejích zvláštnostech.

A také ovšem jiné učebné předměty vpluly plnou parou na moře národní svobody a politické samostatnosti. Zejména ve vlastivědě, v zeměpise, dějepise, přírodopise a přírodozpytě mohlo býti mnoho dobrého vykonáno. Zeměpisné učivo bylo prohloubeno a rozšířeno o podrobnější poznání spojeného s námi navždy Slovenska.

V dějepise, z něhož za války byla vykleštěna doba husitská, mohly býti školní děti poučeny o smyslu českých dějin, o jejich středu a vrcholu. Ustaly tu lži o blahodárnosti habsbursko-lotrinského období českých dějin. Mohla býti mládeži pověděna plná pravda o nejstrašnější pobělohorské pohromě národa, o jeho tuhém prosekávání se k výšinám vzdělání, mravů a hospodářskému povznášení se od úsvitu národního probuzení až k dobytí politické samostatnosti.

V duchu presidentova přání, aby se přestalo již ve školách lhát, odmítla již letos řada škol světiti svátek českého lžipatrona mlčenlivosti, náhražkový svátek za památku M. Jana Husa, který ovšem nemlčel a směle pravdu všem od papežů až do posledních kostelníků hlásal. Lze očekávati, že v příštím roce nebude již nejednoty v otázce 16. května a že ministerstvo národní osvěty příslušným nařízením uloží, aby český vymyšlený lžipatron jako poslední článek pobělohorského násilí nad národem byl také vymazán z paměti mládeže. Vychovatel ve službě národní pravdy nemůže a nesmí již nasazovati hlavu mládeže na obě ramena, na rameno české a římské, ale uprostřed, vztýčeně a hrdě jako se vztýčeně a hrdě vypíná Husova hlava z pomníku Šalounova.

V osvobozené škole národní znějí již jásavě národní hymny a zpěvy osvobozeného národa. Velebně hlaholí tu mohutný chorál husitský »Kdož jste boží bojovníci« i znárodnělá píseň na slova Karla Tůmy »Hranice vzplály, tam na břehu Rýna«. Jásavě zní tu z mladičkých hrdel mládeže

marseillaisa i hymny ostatních spojenců, kterým jsme pažemi legionářů pomáhali a kteří na konec pomohli našemu národu ku právu. Rázovité písně slovenské zpívány jsou ve škole nářečím a nikoli v převodu do spisovného jazyka.

I v kreslení již nejmenší žáčkové položí si barvou trojbarevný praporeček, vykreslí si rázovitý slovanský ornament, ozdobí si barevně přinesenou krabičku, děvčátka pak vyšijí si svérázem přinesené součástky oděvu.

Místo dřívějších nucených sbírek na rakouský červený kříž, sbírá školní mládež ochotně na červený kříž Československý, na pozůstalé po legionářích. Veliké množství zlata a stříbra snesla školní mládež na kovový poklad Československé republiky. Pozoruhodná byla její účast na státní půjčce valutové.

Rušněji je v národní škole, než za bývalé rakouské vlády. Mládež čte tu řadu nových svých časopisů, naplněných novým duchem svobodné vlasti. Žákovské knihovny jsou vyčištěny od rakouského i klerikálního balastu.

Národní škola vstupuje v těsnější styk s rušným životem republiky, který kolem ní kypí. Učitelé neostýchají se přinésti do školy i noviny, přečísti pozoruhodnou denní zprávu, užiti příležitosti k výkladu o současných událostech denního života, poučiti politicky i občansky o volbách, jich způsobu atd. Vyhýbají se při tom ovšem v duchu ministerského výnosu všem politickým i strannickým agitacím. Varují před nepěknými zjevy ulice. Vybízejí školní mládež, aby ničím nehyzdila krásy své vlasti, kterou ve své národní hymně opěvuje, aby hrubými a nízkými slovy ulice neposkvrňovala svých úst a neporušovala »útlé duše« národa.

*

S úsvitem národní svobody zasvitly také učitelstvu národních škol lepší časy. Dne 28. dubna zemřel horlivý bojovník za učitelská práva, neumorný pracovník na poli české lidovýchovy Václav Beneš, starší bratr ministra zahraničních záležitostí dra Edv. Beneše a tajemníka severoamerického národního výboru československého uč. Vojty Beneše, nejhorlivějších a nejoddanějších spolupracovníků presidentových při jeho skvělém osvobozovacím díle. Správně a s krásným sebezapřením napsal o Václavu Benešovi pedagogický spisovatel Josef Černý, že byl svědomím jeho činnosti. V. Beneš byl však i svědomím všech členů učitelských organisací. Ve skvělé jeho novinářské a řečnické činnosti mělo učitelstvo zrcadlo, jestli se neuchyluje v ničem od ideálů a požadavků, které si v zájmu pokroku postavilo.

Před čtvrtstoletím přijalo československé učitelstvo Benešem navržené čtyři základní požadavky: plná práva občanská, lidský řád disciplinární, služné dle tříd státního úřednictva s rovnocenným vzděláním, akademické vzdělání. —

Čeho se nedomohlo učitelstvo po úporných bojích za čtvrt století v padlém soustátí, domáhá se snadno v Československé republice. První československé ministerstvo školství a národní osvěty zrušuje hned v prvních dnech svého trvání pověstné místodržitelské výnosy, jimiž byla občanská práva učitelská přes čtvrt století suspendována. Zrušuje povinný dozor učitelský při církevních úkonech bývalé státní církve římské a ustanovení,

kterým právo k nabytí místa správce školy činilo se odvislým od jeho náboženského vyznání a od toho, je-li zkoušen pro výpomocné vyučování náboženství většiny žáků v příslušné škole. Učitelstvo přichází tak v prvních dnech svobody k plným svým občanským právům. Lidský řád disciplinární stává se již pouhou přeměnou státní formy z učitelského snu krásnou skutečností.

Dne 22. května přijímá Národní shromáždění po vřelém doporučení zpravodaje Josefa Smrtky bez rozhovoru třetí učitelský požadavek. Zrovnoprávňuje totiž učitelstvo po stránce hmotné se státním úřednictvem. Industriální učitelky, tyto bývalé nejubožejší proletářky, zařazuje do skupiny D, učitelstvo obecných škol do skupiny C, učitelstvu škol měšťanských poskytuje hmotně všechny výhody skupiny B, ač právně mu té skupiny nepřiznává.

Industriální učitelka po čtyřech létech adjuta s 600, 800 a 1200 K zařazuje se v 5. služebním roce do XI. třídy dietní se služným 1600 K, v 11. do X. s 2.000 K, v 18. do IX. s 2.800 K, v 27. do VIII. se 3.600 K služného. V 35. služebním roce dosáhne nejvyššího služného 4.400 K.

Učitel obecné školy po třech letech adjuta s 600 a 800 K vstoupí ve 4. roce služebním do XI. třídy hodnostní, v 10. do X., v 16. do IX., ve 23. do VIII. V 35. roce služebním dostoupí nejvyššího základního služného v obnosu 4.800 K.

Učitel školy měšťanské po třech letech adjuta se 600 a 800 K ročně vstoupí ve 4. roce služebním do XI., v 7. do X., ve 12. do IX., v 19. do VIII., ve 29. do VII. třídy dietní. Ve 37. služebním roce nabude 6000 K konečného základního služného.

Všemu učitelstvu národních škol přiznávají se aktivní přídavky, z nichž část započítává se do pense a pro dobu válečnou drahotní a nákupní přídavky. První dva druhy přídavků jsou již učitelstvu vypláceny. Nákupních přídavků se učitelstvu národních škol dle normy státních úředníků dosud nedostalo.

Funkční přídavky a příbytečné správců škol, řídících učitelův a ředitelů zůstávají ve výši onovy zákona z r. 1913. Ředitelé škol dostávají za to však pouze tři čtvrtiny přídavků aktivních.

Pense vdovské jsou vyměřovány v XI. třídě hodnostní částkou 800 K se 160 K na dítě, v X. tř. 1000 K s příplatkem po 200 K, v IX. 1200 K se 240 K, v VIII. 1400 K s 280 K, v VII. 1800 K s 360 K.

Celkem získávají úpravou proti dosavadnímu stavu nejvíce učitelky industriální, z nichž ty, které působí na školách měšťanských, zařazují se do skupiny učitelstva obecných škol. Však také dosud nejvíce hmotně strádaly. Budoucí učitelé měšťanských škol v prvních 15 letech služebních proti stavu z r. 1912 něco ztrácejí. Teprve od 19. služebního roku získávají. Nejvyššího základního služného dosahují teprve v 37. roce služebním, kdy mají již nárok na pensi, dosáhnou-li 60. roku věku.

V celku však učitelstvo národních škol dostihlo ve směru hospodářském veliké mety. Budoucí jeho boje o zlepšení budou bojovány již v jednom šiku se státním úřednictvem. Tím budou značně usnadněny a ulehčeny. Učitelstvo bude moci věnovati energii, kterou mnohaletý jeho boj za zrovnoprávnění se státním úřednictvem vyžadoval, ideálnějším svým snahám školským a kulturním.

Zbývá k řešení poslední z Benešových čtyř základních požadavků: akademické vzdělání. Ústřední učitelské organisace rozřešily je před léty plánem učitelských akademií, vypracovaným v základech st. tajemníkem univ. prof. dr. Fr. Drtinou. Šestičlenné komité pražského »Komenského« zpracovalo zvláštní »návrh rámcového zákona o zřízení školských fakult a studijního a zkušebního řádu pro učitelství na školách národních« na universitách. Je přesvědčeno, že v dohledné době, kdy bude zřízena universita v Brně, v Bratislavě a snad také v Plzni otázka akademického vzdělání učitelstva stane se uskutečnitelnější.

Ministerstvo školství mohlo by však již v nastávajícím školním roce učiniti pro učitelské vzdělání jednu velikou věc. Přizpůsobením učebného plánu na pedagogiích učebnému plánu vyšších středních škol mohlo by snadno docíliti rovnocennosti všeobecného vzdělání podávaného na obou uvedených typech škol. Abiturientům pedagogií pak by mohlo dáti právo k zápisu na universitě za řádné posluchače. Pro řešení otázky akademického vzdělání učitelstva byl by to veliký krok ku předu.

Učitelstvo po léta marně volalo po žádoucím zodbornění školních úřadů, po tom, aby do školních úřadů byli povoláváni vedle právníků a účetních úředníků také schopní znalci školství ze řad učitelských. Ministerstvo školství a národní osvěty také v tomto směru učitelstvu vyhovělo. Vedle odborníků ze řad učitelstva středoškolského a vysokoškolského povolalo do ministerstva učitele škol národních, a možno říci, že při výběru jich mělo šťastnou ruku. Lze očekávati, že v cestě zodborňování školních úřadů bude pokračováno, a že zodborňovati se počne ke svému vlastnímu prospěchu také zemská školní rada i úřady jí podřízené.

Může tedy národní škola se svým učitelstvem pohlížeti na svůj vývoj v prvním roce svobody s uspokojením a s důvěrou hleděti vstříc své budoucnosti.

STŘEDNÍ ŠKOLA.

Střední školy slovenské. — Národní humanismus.

Střední školství slovenské vyrostlo za poměrů zcela mimořádných. Na území nynějšího Slovenska působilo dosud maďarských 24 gymnasií úplných, 7 neúplných, reálky 2 a několik vyšších škol dívčích. Mnohé tyto ústavy, zejména 8 evangelických, vydržovaly církve za štědré podpory státu. Maďaři pečovali o školství v krajích národnostních nepoměrně více, než v území ryze maďarském. Bratislava, Košice, Prešov jsou školská města, jakých málo u nás nalezneme. Předstihovaly se také církevní instituce, pročež vznikl místy ústav katolický a evangelický vedle postačující školy státní. Odborník, přicházející s našimi měřítky na Slovensko neví si rady, jak zmírniti tuto nehospodárnost bez zbytečných konfliktů. Střední škola jako škola panská těšila se okázalé přízni dřívějších držitelů moci. Na místech význačných stavěli školní paláce každému nápadné: V městečku Liptovském Sv. Mikuláši gymnasijní budova státní zdá se býti spíše residencí malého vládce, v Báňské Bystřici stačilo by množství síní školních ústředního úřadu.

Za vnějším leskem objeví se ovšem často neúčelné řešení vnitřní. Representace zdá se býti hlavní věcí: především jde o skvělou úpravu ředitelny a rozsáhlý byt ředitelův, při němž místy dokonale zařízen pokoj pro — inspektora. Kabinety oplývají pomůckami drahými, i exotickými, ale téměř vždy zanedbanosti svou nebo zase dokonalou novotou prozrazují, že byly maďarským profesorům kulturní parádou, nutnou výzdobou »vědeckého« ústavu, která s vlastním vyučováním nesouvisela. Rovněž maďarská správa nešetřila na obrazech, zvláště historických, z nichž nápadné množství ovšem oslavovalo dějiny uherské. Knihy více než obsahem vynikají bohatými vazbami, málo opotřebovanými. Při všem bohatství (jakého nám přízeň rakouská nikdy nedopřávala) školní budovy zarážejí svým chladem, nedostatkem intimity, vnitřního života. Bude úkolem nových učitelů, aby překonali nehostinnou prázdnotu chodeb a učeben, spolu se žactvem upravovali je v místnosti společensky útulné, milé svým obyvatelům.

Slovenské školství vyšší bylo nutno vybudovati téměř přes noc, bez jakýchkoliv přechodů. Dřívější profesoři, až na malé výjimky byli propuštěni, do gymnasijních budov nastěhovali se čeští pracovníci s několika druhy slovenskými. Při dobré vůli Čechů naučiti se rychle slovensky poměrně snadno byla řešena otázka jazyková ve sborech učitelských. Hůře vedlo se domácím žákům: leckdo uměl slovensky málo nebo neuměl vůbec, znalost spisovného jazyka a jeho pravopisu bylo možno předpokládati jen u (nečetných) absolventů církevních škol slovenských, terminologie vědecká, hlavně z češtiny přejímaná, stala se novým úkolem jazykovým. Tyto obtíže se ještě stupňovaly na východě, kde nářečí šarišské prvky polsko-rusínskými odchyluje se od spisovné mluvy a kde mezi žáky přichází značné procento karpatských Rusů, nemluvě o Maďarech a j. Přes to mládež, povahou i společenskou úrovní připomínající zdravé studentstvo naše, rychle překonává počáteční obtíže. Ve škole vzniká bezděky jazyková směs, žertovně nazývaná československou. Již dnes lze nazvati poměr mezi slovenskou mládeží a českým učitelstvem veskrze zdravým, ač nezmizely ještě všechny přirozené překážky dorozumění. Rčení česká, písně a jiné zvláštnosti přicházejí do mody i u dospělých — dorůstající generace dnešního Slovenska za nějaké desetiletí patrně sama přetvoří pojem vzájemnosti československé, dá mu obsah, který uspokojí obě strany. Čeština zavedena do všech tříd středních škol jako jeden z předmětů učebných, stejně jako my budeme — již z důvodů praktických — věnovati slovenčině větší pozornost než »pouhému« nářečí.

Ostatně ani na Slovensku se nemohli dokonale postarati o vědecké pěstování slovenčiny. Mezi Slováky není vůbec slovanských filologů z povolání, slovenčině vyučují profesoři slovenského původu, maďarsky školení v jiných oborech vědeckých, nebo vlastenečtí kněží. Tito dobrovolníci ovšem zápasí s metodikou moderního jazyka, ba někdy dokonce i s mluvnickými pravidly. Tím spíše je žádoucno, aby naši češtináři, jdoucí na Slovensko, rychle se specialisovali pro slovenčinu; zároveň pak nutno zříditi universitní stolici slovenčiny pro rodilé Slováky, kteří se chtějí věnovati vědeckému studiu nebo vyučování rodného jazyka. Rovněž bude nutno definitivně řešiti otázku terminologie školské, zejména pro vědy přírodní.

Změna systému na Slovensku netýká se však jen jazyka vyučovacího. Významno na př., jaké se vytvoří povahové vztahy mezi Slováky a Čechy.

Slováci sami pokládají Čechy za ráznější, nelibě však nesou, vystupují-li noví úředníci společensky nevybroušeně; mimo to příčí se slovenským tradicím úzkoprsý, nehybný byrokratismus. Naši učitelé a profesoři, odcházející na Slovensko, *měli by se pečlivě orientovati i ve směru společenském*. Způsob soukromého života městské inteligence na Slovensku mnohdy výhodně se liší od našeho; zejména ženy povznášejí jej na vyšší úroveň. Kulturní prostředí slovenské se teprve znenáhla tvoří — v tom směru Čechovi se stýskává po dřívějším domovu. Ale právě proto jest naléhavě třeba, aby na Slovensko šli obětaví průkopníci, kteří mají živý smysl pro veřejnou činnost a organisaci všeho druhu. Kdo jen hledá »štěstí«, t. j. hmotné výhody v zemi nově otevřené, kdo spokojí se odpracovanými hodinami úředními, aby pak nečinně vysedal po hospodách a kavárnách, proviňuje se proti republice a měl by býti předem vyloučen.

Při veřejné práci na Slovensku je třeba mnoho taktu, aby domácí lidé necítili se zbytečně majorisováni a poručníkováni. Dosavadní závady se zmírní, jakmile my lépe poznáme Slovensko a Slováci budou zajížděti mezi nás, aby se orientovali v prostředí českém. Nutno přiznati, že nepatrný zlomek Slováků skutečně poznal české poměry. V jednom směru vůdčí osoby slovenské slibují si obrodu od vlivu českého: že se slovenská inteligence společensky odmaďarští a zvykne teprve pravé demokracii. Panský mrav, nehospodárnost, povýšenost vůči lidu a nedostatek přímé péče o něj je dědictvím po dřívějších držitelích moci.

Studující sami vypravují, že se dříve vyučovalo jen na oko, že maďarisační tendence stály všude v popředí a že nesolidně pracovali žáci i profesoři, profesoři za hmotné výhody u nás neslýchané. Žactvo je tedy nápadně uvolněno, nezvyklo soustavně a důkladně pracovati. Proti demoralisaci toho druhu není boj snadný. Přimysleme si nesnáz, vznikající tím, že zejména žáci nejstarší, maďarsky myslící, slovensky reprodukují látku dříve mezerovitě získanou. Úroveň vyučování hrozí tedy hluboko klesnouti a je třeba zdvojené energie učitelovy, aby ji znenáhla povznášel.

Na štěstí noví profesoři téměř napořád dobývají si srdcí žáků i rodičů demokratickým, družným vystupováním; zastiňují své předchůdce vědomostmi a pracovitostí. O českém učitelstvu mluví se na Slovensku s opravdovým uznáním. Bohužel nedostávají se naši průkopníci nyní obyčejně do poměrů urovnaných.[1] Nedostatek bytů a drahota doléhá na Slovensku ještě citelněji než u nás. Úředníci a učitelé nově přišlí nenalézají úředních pomocníků, kteří by jim předem opatřili nejnutnější zařízení; zanechávají rodiny ve starém domově a žijí po způsobu pravých vystěhovalců improvisovaně, často i bez žádoucího styku s místním obyvatelstvem. Jakmile srostou s novým prostředím, jakmile zamilují si nádhernou přírodu a lid, rozpoznávají lákavé úkoly veřejné a jsou trvale získáni. Města slovenská bývají nepoměrně úpravnější než naše, zvláště na východě Košice nebo Prešov vynikají širokými, asfaltovanými ulicemi a pěknými stavbami. Přichozí důkladně opravuje představy o »zanedbanosti« nebo »chudobě« slovenské.

Slovensko potřebuje učitelů svého druhu, pracovníků, nežádajících osobního pohodlí, lidí vytrvalých a energických. Vyučování nutno krajně

[1] Psáno začátkem června. Pozn. autorova.

zjednodušiti, aby žáci překonávali potíže jazykové, nutno stavěti do popředí význačná fakta, zvláště taková, jimiž se posiluje národní vědomí žáků. A hlavně jest pečlivě upraviti výchovnou činnost, aby posilovaly se trpné povahy, čelilo nedůslednosti, přeletavosti, budila se podnikavost, zájem o praktické úkoly a o blaho lidu.

Dosud téměř neviděti ve slovenských školách českých obrazů, ba udržují se ještě i maďarské. Názornými pomůckami měli bychom zemi zaplaviti, především měli bychom buditi úctu k dějinám domácím a přírodním krásám republiky. Slovensko trvale vejde teprve do škol českých, až znalci napíší příručky dějepisné a zeměpisné, až horské scenerie slovenské budou známy každému dítěti. Prozatím vyučování slovenské trpí nedostatkem učebnic a vědeckých pomůcek o Slovensku. Ještě méně jsme bohužel připraveni na kulturní práci mezi karpatskými Rusy.

Začátkem května byly uzavřeny školy s vyučovacím jazykem maďarským. Jakmile pominou válečné překážky nynější, bude otevřen plný počet středních škol slovenských.

*

Válkou nesporně se posílilo vědomí národní v celé Evropě. Ve školství všude zvítězil názor, že při vyučování přísluší jazyku mateřskému vůdčí místo, že nauka o vlastním národu stává se středem vyučování. Heslem doby jest: prohloubiti poznání národních dějin, národní kultury, národní povahy a jazyka mateřského. Proto má býti češtině vyhrazen mnohem větší počet hodin vyučovacích, aby učitel stačil na soustavnou výchovu národní. Prof. V. Ertl jenž důmyslně vytvořil program novému směru (v letošním Věstníku českých profesorů str. 1.—15.), vymezuje úkoly vyučovací takto: »Na budoucí, opravdu české střední škole má se dostati všemu žactvu jednotného vzdělání ve věcech národních a v jazyce mateřském, a to v takovém rozsahu a hloubce, v jakém toho na každém uvědomělém a vzdělaném Čechu slušno a dlužno žádati. Vzdělání toto má sledovati vedle cílů čistě naukových a formálních i cíle výchovné, směřujíc zároveň k vypěstování charakterů, jak národně uvědomělých, tak lidsky ušlechtilých: má býti v ý c h o v o u k h u m a n i t ě n a p o d k l a d ě n á r o d n í m. Toto vzdělání ve věcech národních přejímá tedy na sebe ve svých konečných a nejvyšších cílech tytéž úkoly a závazky, pro něž až dosud na t. zv. humanitních školách tak význačné místo bylo vykazováno filologii klasické, a vindikuje ovšem pro sebe, má-li svých cílů obecně i národně tak důležitých dosíci, táž práva a totéž postavení, jaké dosud zaujímala na části středního školství filologie klasická, a to přirozeně na všech typech středních škol bez rozdílu. Požadavek ten není namířen proti ceně dosavadní výchovy humanistické na podkladě řecko-latinském, nýbrž jest absolutní, v tom smyslu, že je diktován svou nutností, odůvodněn svou možností a že v něm vidíme plus a pokrok: neboť národní humanismus znamená návrat od mrtvé litery k životu, od minulosti v přítomnost, z ciziny ke krbu domácímu.« Ertl rozvrhuje budoucí učebnou látku v poznatky věcné a formální. Věcné poznatky člení v nauku o národě, o kultuře lidové a kultuře národní. V nauce o národu chce podati katechismus národních vlastností, přehledné dějiny národnosti a jazyka, dějiny státoprávní, náboženské a sociální, dějiny české práce. Při tom neběží

o získávání a rozšiřování vědomostí, jako spíše o zužitkování vědomostí již získaných (v dějepise a j.) k účelům národně výchovným.

Nauka o kultuře lidové má přihlížeti k dějinám selského lidu, vytvořiti obraz kultury lidové poznáním typických zjevů jeho života, umění výtvarného, slovesného a hudebního, jakož i lidové filosofie. Nauka o kultuře národní zahrnuje uměleckou výchovu literární, výtvarnou, hudební a výchovu filosofickou. Při studiu vývoje kultury národní mládež má poznávati hlavní etapy vývoje české literatury, umění a filosofie, směry a idee, které se v něm projevují, tvůrce a díla, jež udávají směr a vtiskují ráz své době. Úvodem do jednotlivých kapitol nárysu má se podávati také ideový přehled hlavních směrů světových, zvláště takových, které působily na kulturu českou.

Při praktickém výcviku jazykovém Ertl nedoporučuje užívati mluvnic a mluvnických úkolů podle vzoru učebnic cizojazyčných. Výcvikem teoretickým má se prohlubovati znalost mateřského jazyka a zároveň šířiti vzdělání obecně jazykové. Ertl přeje si také studium historického vývoje mateřského jazyka, poznání hlavních nářečí, zejména spisovné slovenštiny, jakož i poučení o spojitosti a rozdílech jazyků slovanských. Vedle výcviku stylistického zdůrazňuje výcvik mluvní i orientaci fonetickou.

Jde nyní o to, aby látka Ertlem vyznačená byla prakticky upravena pro vyučování na všech stupních střední školy. *K. T.*

LITERATURA.

Krásná

Dílo *Ludvíka Lošťáka:* Sebrané spisy. B. Kočí. — *Jan Rokyta:* Zpěvník pozdního Husity. Praha. B. M. Klika. 1918. — *B. Knoesl:* Ozvěny a nápěvy. Praha. 1919. J. Otto. — *O. Fischer:* Hořicí keř. Z hlubin. I. Praha. 1918. B. M. Klika.

Ještě než zemřel *Ludvík Lošťák,* začaly vycházeti jeho sebrané spisy. Je příznačné, že mezi prvními svazky je jeho poslední knížka »Evangelium nového člověka«. Trojím údobím prošla jeho činnost básnická. Nejprve to byly silně sensitivní, nadnesené verše, které útočily strhujícími obrazy na čtenáře, básně to zvláštních a výlučných sensací hrdého i samorostlého srdce, které jistě nikdy nepadne v prach všednosti; to údobí je vyznačeno »Básněmi«, »Písní vítěznou« a verši »Tři dni u mrtvoly«, zoufalým výkřikem nad zemřelou láskou. Po letech se ozval Lošťák hudební reformátor a jeho nové tři sbírky záhy doprovázejí kritické stati o české hudbě, které v pateru svazečků »Chromatického hromobití« tlumočí zásadní odpor proti moderní polyfonii, usilují o průkaz, že nad ni je krásnější i silnější jednoduchá, melodická linie hudební, a obracejí se proto nejen proti skladatelům, nýbrž i theoretikům. Nezdar, který tu stihl básnícího hudebníka, způsobil, že toto údobí doznělo ostrou dohrou ironicko-satirickou v »Písni bohatýrské« a básni »Na věčnosti«. Když pak znechucení z poměrů i pro nepochopení ideálních snah přenesl na pozorování a uvědomění si nízkosti ve společnosti národní i v jiných odvětvích, už toto údobí dalo základ poslednímu, údobí všelidských úvah o pravé povaze mravní, arci nejdříve v negaci

satirickými prosami »Ve vlasti tichošlápků«. Celý výrazný temperament bojovníka za nezdolnost povahovou, mravní ryzost, čistotu úmyslů a neutuchajícího úsilí v postupu za člověkem jasným, otevřeným, pevným, mravním nikoli mravností tradiční, která bývá ošidná a vnějšková, nýbrž mravností vnitřní, osobní poctivostí, která se nespokojí nikdy utištěným štěstím raba, nýbrž za podstatný svůj přívlastek má vzlet a duchovní rozmach vlastní individuality, jeví se už v trojím svazku prosaických komentářů filosofických k drobným faktům života autorova »A tak jsem žil«. Ty a takové myšlenky naplňují i dvě sbírky veršů, z nichž »Požáry krve« hlavně se vracejí stále k nejrozmanitějším obrazům o vnitřní svobodě mravně silného člověka, a »Ranní soumrak« předpovídá. Přišly dvě dramatické básně, z nichž »Gustav Jor« je tlumočením této naprosté mravní nezávislosti jakožto jediné hodnoty životní, které se třeba přese vše dopracovati pravému muži, ač tu není ovšem bez satirických míst, které míří do našich poměrů, »Demokracie vítězná« pak alegorií konečného vítězství svobodných duchů jakožto nositelů myšlenky demokratického spořádání společnosti. A přes tyto dvě básně dramatické završholují dílo a soustřeďují se tyto ideje v nerozměrné knížce poslední, v »Evangeliu nového člověka«. Všechny přirozené vztahy muže, žijícího ve společnosti, od dítěte a jeho poměrů přes boj o denní chléb, přes šatstvo, volbu povolání, smrt až k stavům, které mocně zasahují dnes v obvyklý proud života jednotlivcova, vše probráno, zváženo je tu, aby vynesen byl soud, jak jest tu věc, ten vztah či poměr přijímati a hodnotiti modernímu člověku. Není tu filosofických essají, není básnických meditací v prose, ale krásná kázání, objevení, utvrzení nebo povzbuzení v životě. Ať jako hlasatel volá k duším o velikosti vezdejšího života, jenž je, správně-li jej a hluboce prožíváš, krása, bohatství, radost a veleba sama, ať touží po svébytnosti každého, odhaluje přirozené zdroje velkých plesů životních v dítěti, dítětem a pro dítě, ať vybízí k důslednosti ideové a odhodlání neodkladnému, ať přesvědčuje o hrůze, v níž trpí i nevědouc lež a dvojakost, ať se přimlouvá za silnou prostotu a vznešenou jednoduchost vnějšku jako vnitra, ať zpívá chválu a věčnou velkost každé práce v poctivé oddanosti konané, ať nechává nazříti v hloubku života doma zakořeněného, ať vykládá boj o živobytí či smrt, jak se musí jeviti v pojetí moderního člověka, jdoucího za životem herojským, či o čemkoli jiném, vždy musí se mu vrátiti ústřední myšlenka knihy, že jen život svobodný, určovaný mravními silami, které mají kořen i vlastní bytí v nitru člověka samém, jest hoden, abychom jej žili — vždy vrátí se k těmto zdrojům a poslání nového člověka. Právě hlásá vskutku »evangelium nového člověka«. Je proň výmluvné, že každý z těchto devatenácti kusů hlasatelských a věšteckých, aby naznačil, že objevuje zrakům čtenářstva nové učení, zakončen je stereotypně odstavcem, jehož smysl vrcholí v slovích »evangelium nového člověka«. Hlasatelská myšlenka unesla jej, aby stilisoval. Neboť jindy Lošťák, jsa z těch, jichž tvorba vyvěrá ze střízlivé práce intellektuální, není básníkem opojeným závratí, jaká ho jala, když nazřel v propast věcí, ani umělcem, který odhaluje tajemství, aby je přiblížil udiveným zrakům a nepolekal duše. Jeho krásné myšlenky, byť sebe hlouběji básníkem procítěny a prožity, nejsou tlumočeny tak, aby osvětlovaly hlubiny nebo mlhavé dálky, nemají někdy ani daleko k povrchnosti opakovaných hesel. Svoboda, vnitřní síla a (na nich založené) bratrství (volnost, rovnost,

bratrství), tři ohromné ideje, jichž všechny modality a vztahy dávají tolik možnosti básnicky je zhodnotit a jimi unést, tu stojí, že až překvapuje nedostatek básnické síly u našeho autora. Nejednou zdá se jeho výlev hieraticky prázdným postojem, v němž není vnitřní nutnosti zpívat, a bylo-li opravdového básnického napětí, že jistě daleko nedosahoval zrak, když se vybilo tak prostince, a přece bez síly! Jen kde aplikuje své ideje na denní život svůj a svého okolí, tu dýše vše s opravdovostí, odvahou a vědomou přímostí, spolu i jakousi mocnější silou básnickou; náš básník bývá nejčastěji satirikem přímým, bezohledným, ač ponekud toporným a bez duchaplnosti, která satiře tak svědčívá. Ale čím dále k poslednímu dílu, závěru, k Evangeliu, je patrno, že běží Loštákovi o nejprostší pravdy, jichž se dobral moderní člověk; jeho úvahy tu někdy zdají se jednostrannými ve svém zahrocení hlasatelském, a přece stojí na dobrém podkladě, jindy podivínskými, ale tu nutno jen přihlédnout blíže, abychom viděli k jejich poctivému dnu. Tak přes nedorozumění o ethických základech (neodpírati zlu), přes úskalí, jakým v tlumočení svých idejí vždy jde každý samorostlý filosof, Lošťák přece došel někdy neobyčejně šťastného výrazu pro myšlenky dnes obecněji známé, na př.: »Kdo se na zemi ničeho neodváží, nezíská ničeho ani na zemi ani na nebi. Ale kdo se všeho odváží, dobude všeho na zemi i na nebi.« »Jediným důkazem o Bohu jest cítit božství ve své vlastní mysli jasné a ve své vlastní duši čisté« (A tak jsem žil. II. 24, 25). Takových lapidárních vět by se dalo vybrat k posílení mladých duší do života velká řada a byla by to pěkná knížečka pro ně na cestu životem. Víra, která nese jeho dílo, při jasném myšlení, bez pochyb, dovede hlasatelsky prostě, bez odstínů, formulovat, ale také druhdy filosoficky domýšlet i dovodit bezděky tak, jak učinili před ním neznámí mu filosofové. Jeť v jádře Lošťák právě hlasatel, moralista, který veršoval satiry jen z osobní roztrpčenosti. Od počátku jeho dílo idealistické spělo k odhalení jasného slunce radostného života v práci, oddaní a vzestupu vnitřního osvobození. Kdyby byl subtilní rhetor, strhoval by snad více, takhle dovede lépe přesvědčovat, neboť básnicky zaujmout nemůže nikdy. Tak cena jeho díla stoupá, až když z užší oblasti odborných nebo i osobních zájmů v lůně národa, vychází a stavě se na základ všelidský, myšlenkový obzor rozšiřuje a tytéž zásady uplatňuje v posuzování vztahů a hodnot lidských vůbec! Jakoby k svému středu a vrcholu, jeho dílo organicky vyústilo Evangeliem! Tu knihu je třeba číst!

Jemu příbuzný zjev je Jan Rokyta, jak svědčí právě jeho Zpěvník. Evangelický člověk zabořený ve vzpomínky husitské, jimiž křísí a budí národ k novému a silnějšímu životu. I když sebe nadšeněji souhlasíš s tendencí veršovcovou, co krok cítíš nedostatek pravého posvěcení básnického a mimi vzpomínáš básníka Jitřních písní a Nových písní i jeho bohaté dialektiky poetické. Ta i když zveršovávala program strany, měla vzruch, nadšení, uchvacovala, také protože dovedla se postaviti při tom na ideový základ co nejširší. Arcit Rokytovi nechybí, ale básnicky se tu neuplatňuje, neprojevuje, aspoň z jeho veršů nehledíš dále v široké obzory. Přímo vadí, že své ideály vidí jednosměrně, nepovznáší se v nich výš nad boj za pravdu strany, byť byla sebe spravedlivější; kusy zůstávají, zvláště proti Čechovi, beze vzletu a suché, ač někdy myšlenkově pádné; srovnejte jen, co je úvod k Václavu z Michalovic, s básní »Nad starou českou knihou«, nemluvím-li o jiných

kusech, které by vybízely k přirovnání i s Macharem z Tristium! To spíše, jako stejně u Lošťáka, dostane se vzruchu satirickým obrázkům, které jdou úplně stopami básnického realismu let devadesátých, neboť politickou báseň meditativní Rokyta nepovznesl za své předchůdce dál a výš. Ovšem do veršů uvedl nejeden náš ideál jasně a přístupně pro širší obec čtenářskou.

S Knoeslovou sbírkou, která dlouho nešla a s níž měly by vyjít společně jeho drobné prosy meditativní, stojíme před poesií, která stejně chce vyhraniti myšlenku jako vytříbiti její podání. Harmonie myšlenky i formy, to jest její péče a v tom jakýsi příznak klasicismu. Nerozbíhá se do nesmírných dálek, nevyčerpává do posledních hloubek nějaký tenký pramínek poznání, avšak zasněný milenec Muzy, spiritualista pevně věřící v soběstačnost a povýšenost v nitro vlastní uzavřeného života duševního, ten tu vzpomíná tesknĕ mládí, komentuje denní příhody duše, nebo se rozjásává nad drobným zjevením krásy, šťasten z každého poznání o bezpodmínečné radostnosti, k jaké uzpůsobuje umělce oddaná láska k vlnobití myšlenek a citů jeho nitra. Řekl bys, že jde tato poesie cestou kdysi vyznačenou Vrchlickým a jeho školou, jistě jí není daleka, ale tak ryze epigonská není, milujíc zhuštěnou myšlenku a sevřený výraz dost hospodárně volený.

Pro básně Fischerovy (které přebírají starý titul Vrchlického) je příznačné, že většina jich zahrocuje myšlenku v pointu posledního verše, a kde toho není, bývá báseň celĕ nebo částečně allegorisací, která duchaplně rozvádívá pointu celou básní. Za formální obratností jich skrývá se skvělá hra pojmy a hodnotami, která proto nikdy nestrhne, nikdy nechytí duše v hlubinách, leda kde osobní akcent dodá básni něco síly a jemných odstínů psychologických. Ty odstíny jsou tu se zálibou vyhledávány, odstíny psychologie duše moderní složité, vrtkavé, bez pevného základu, ale chtivé, hořící i znuděné, toužící i znechucené, bez pevného bodu, ale v základě žíznící rosu s nebe, aby se mohla plně oddat tomu, kdo by zjevil jedinou velkou pravdu, odhalil tvář boží. Tuto dvojí povahu básní hezky ukazuje diptych Nevěrný — Nevěrná, kde první báseň hluboce zkoumá povahu moderního srdce přeletavého, druhá je spíše směsí obrazů bez ideového hlubšího stmelení. V intonacích básní tu se ti zdá, že slyšíš ohlasy (Sovovy — Setkání, Dykovy z G. Mora — Prorok), tu ti zavzní názvuky starší literatury (Sládkův ton ve Švandovi dudákovi); ještě nenašla svého soustředění a vlastního, ryze osobního výrazu. *M. P.*

Poučná.

Josefa Jungmanna Vybrané spisy původní i přeložené. Vydal Karel Hikl. V Praze 1918. Nakladatelství J. Otty. V »České knihovně zábavy a poučení«. Vydává Ústřední spolek českých profesorů. Pořádá Jan Satranský. Č. 36. — *E. Denis:* La grande Serbie. Paris, Librairie Delagrave. — Dr. *Otakar Kádner:* Náboženství a škola. Knihovny »Pedagogických Rozhledů« svazek III. Spisů »Dědictví Komenského« číslo 102. 1918. Stran 23 za 3 K. — *Gamma:* Rembrandt. O jeho grafice několik nápovědí. Vydal Jan Štenc, Praha. 1918.

Josefa Jungmanna Vybrané spisy původní i přeložené. Vydal Karel Hikl. V Praze 1918. Nakladatelství J. Otty. V »České

knihovně zábavy a poučení«. Vydává Ústřední spolek českých profesorů — pořádá Jan Satranský — č. 36.

Na spise Hiklově je nejlépe viděti, jak je důležito, aby starší spisovatele vydával odborník. Vydavatel věci neznalý byl by prostě sáhl k vlastnímu vydání Jungmannovu, k »Sebraným spisům veršem i prosou« v mateřiční »Novočeské bibliotece« a práce Jungmannovy odtud otiskl. Nebyl by to však postup správný, nebylo by to kritické a nebyl by to ani projev piety k Jungmannovi samému. O tom se přesvědčil za svých dlouhých studií o Jungmannovi také K. Hikl. On podal zevrubný, vyčerpávající rozbor »Jungmannova Slovesnost a její předlohy« do Listů Filologických 1911. psal o Jungmannovi do »Literatury české XIX. století« (II. díl, 2. vydání) a jinde, chystá Jungmannovu korespondenci i kritické vydání spisů jeho. Výsledek těchto studií jeví se i v jeho »Vybraných spisech Jos. Jungmanna«. Použil na př. svého badání v pozůstalosti Jungmannově, uložené v knihovně Českého musea (str. 22 n.) a tak i jinde. Brał pro své vydání za základ první znění Jungmannovo. Svůj postup odůvodňuje na několika místech (na str. 9., 14., 15., v »Připomenutí« na str. 323. a j.). Důvody vydavatelovy zajisté nenarazí na odpor: »Právě mladý Jungmann psal své první stati slohem tak pevným, mluvou tak čistou a lahodnou, že pozdější recense jeho spisů nebývají tak čisté a líbezné«. (První Jungmannova znění knižní a časopisecká) »jsou jak pro obrozující se českou mluvu památná, tak pro osvětlení jazykového úsilí Jungmannova charakteristická«. Jungmann při poslední úpravě svých spisů pro souborné vydání měnil někde dosti značně. Uvedu klasický doklad. On uvedl do nové české spisovné řeči na př. slovo příroda; rozšířilo se z jeho překladu Miltonova »Ztraceného ráje« (1811). Ve druhé recensi však, kdy Jungmann své novotaření jazykové v nejedné věci pokládal za upřílišené, nahrazoval toto slovo starším výrazem běžným v obecné řeči, »nátura«. Ale slovo »příroda« se zatím úplně ujalo v české řeči spisovné. A takových příkladů bylo by lze uvésti více. Nebo v památném »Dvojím rozmlouvání o jazyku českém« Jungmann pro »Sebrané spisy« »nevhodně vypustil z přílišné opatrnosti i místa rázu politického a kulturně slovanského« (str. 14.). Později dal jinou podobu poslední úpravě významné stati »O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české« (str. 15.). Metodou, volenou vydavatelem při »Vybraných spisech« Jungmannových, ke které jsem se u Jungmanna vždy také hlásil, vrací se tedy Jungmann sobě i literatuře české. Takto se čtenářstvu dostává do rukou článek »Slézská povodeň«, jejž Jungmann do »Sebraných spisů« nepojal.

O výbor z Jungmannových prací mohou býti spory — jako u všech spisovatelů, z nichž možná podati jen výbor. Hiklovým výborem je Jungmann básník a publicista — o Jungmanna vědce tu nešlo — charakterisován výrazně a úplně. Za velmi zdařilý čin pokládám zejména vybrané části z Miltonova »Ztraceného ráje« a z Chateaubriandovy »Ataly«, výbory, které v této podobě mohly vzniknouti jen po podrobném studiu obou epochálních výtvorů uměleckých a při osvědčeném školeném estetickém smyslu vydavatelově.

V obsáhlém »Úvodě« podává Hikl propracovaný, výstižný obraz Jungmannovy činnosti literární, pokud byla pojata do jeho výboru. Se znalostí a širokým rozhledem také po jiných literaturách osvětluje vznik a význam

prací Jungmannových. Charakteristiky jeho jsou výrazné, svižné a vřele psané. Uvedl bych za doklad zejména oddíl o Miltonovi a Chateaubriandovi a o jejich českém překladě. Přes své nadšení k buditelskému dílu Jungmannovu spisovatel dovede o něm souditi přece střízlivě a objektivně. Hledí vystihnouti ráz básnického nadání Jungmannova, uznává vynikající přednosti jeho, přes to však prohlašuje o původních básních, že se v nich Jungmann nejeví básníkem svérázným a originálním. Význam Jungmanna jako básníka spatřuje v jeho překladech. Ale nad Jungmanna básníka klade jeho činnost vědeckou a publicistickou (str. 19 n.). Je to zásluha tím větší, že i v novější době lze o Jungmannovi básníku čísti nabubřelé hyperboly, jako je v Chalupného biografii pověstná charakteristika Jungmannovy znělky »Létavi mravenci«. Metodicky zdálo by se mi účelnější podrobné obsahy, jako je na př. o Dvojím rozmlouvání (str. 10 n.), ponechati žákům — jim přece hlavně je »Česká knihovna zábavy a poučení« určena.

»Poznámky« podávají nejen výklady věcné, literárně historické a jazykové, nýbrž pokoušejí se často znovu o charakteristiku prací samých. Není tu však nic zbytečného: čtenáři přijde vhod stručný, výstižný výklad i o spisovateli, kterého zná; jde-li o poučení, které má vztah právě k Jungmannovi.

Některé nepřesnosti rád bych, aby byly v knize opraveny. V »Úvodě« (str. 10.) při výkladě o »Dvojím rozmlouvání o jazyku českém« uvádí se mezi obranami v době osvícenské »sešitek« Fr. hr. Kinského, ale jeho »Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand« je kniha o 278 stránkách; v ní ovšem obraně českého jazyka jsou věnovány více než čtyři stránky. V dialogu »Rozepře mezi písmeny« (na str. 88.) chválí si písmeno *i*, že rozumnější Čechové Jan a p o n ě m Beneš a Petr mně upějící k starému právu aspoň poněkud dopomohli«; vydavatel v poznámkách na str. 304. Jana vykládá za Jana Blahoslava — »věta Jungmannova není úplně přesná, neboť Beneš Optát a Petr Gzel napsali svou orthografii 1530« — vytištěna 1533 — a Blahoslav sepsal svou Gramatiku teprve později na základě jejich prací«. Tento výklad nepokládám za správný. O Blahoslavově Gramatice Jungmann — jako jeho vrstevníci — jen věděl, že se podle ní přednášelo na školách bratrských. Rukopis její byl objeven až v letech padesátých 19. století od Ign. Hradila. Nemohl tedy Jungmann také věděti, co v ní auktor učil o *i*. Janem má se tu rozuměti Jan Hus, jenž ve své orthografii učil rozeznávati *y* od *i* a také správně v vyslovovati. Jungmann v době reakce asi z opatrnosti Husa nechtěl jmenovati a důsledně později dva gramatiky jmenuje také jen křestním jménem. Tiskova chyba *modlánky* (m. moldánky str. 55.) jest opakována také v »Poznámkách« (295).

Širším čtenářstvu myslím, že by bylo bývalo třeba stejně pečlivého výkladu také o věcech filologických, jako byl poučen po stránce literárně historické a estetické. Bývá u nás často i u filologů běžný zjev, že jazyk spisovatelů podceňují. V úvodní stati Hiklově byl by zajisté čtenáři dobře prospěl odstavec o řeči Jungmannově, jež není tak jednoduchá a čtenáři vesměs přístupna. Za doklad uvádím několik příkladů, volených z jediné stati »Plivník« — kritiku textu nevytkl jsem si za svůj úkol, protože se vymyká z programového rámce tohoto časopisu. Z článku »Plivnik« na př. vydavatel nevysvětluje tyto archaismy a zvláštnosti, jimž čtenáři sotva porozumějí: š a n t r o k (= podvodník, str. 104.), p l i v n é obilí (= zrnité,

103.), hledí, aby ho (žebráka) ujebal (= vyplísniti, 106.), vyobroči koně (106.), šrekněteses těmi (= smluvte se, 102.), spustse na čeled (= spolehni, 106.), stěhnise (= stáhni se, 105).

Někde bychom si přáli větší přesnosti nebo důkladnosti ve výkladu, zvláště mámeli na mysli, že knížku budou čísti hlavně žáci. Slovo hyběti (vše, druhdy jare, síly hybějí, str. 111) objasňuje se na str. 308.: »všecky síly mládí chybí (m. chybějí), opouštějí mne«. Čtenář může býti výkladem snadno uveden v omyl, že Jungmann místo chyběti psal nesprávně: hyběti. Zatím Jungmann sám ve svém Slovníku vykládá je jako iterativum od hynu (hybnu) = pojíti, zu grunde gehen. Na str. 319. Jungmannův výraz: sladkost brová jest prý = ambrová. Týž Jungmannův Slovník, který přece o mluvě Jungmannově podává nejlepší poučení, nám vysvětlí, že brový jest od slova bér, bru (setaria, panicum), »pokolení rostlin z řádu trav«, a má asi na mysli proso; uvádíť »brovou kaši« a k tomu hned připojuje uvedený příklad ze svého Ráje. Slovo Tasan (Radamas Tasanům hroznýmu nevydá v pohybel tebe) nemůže se přesně vykládati = nepřátelé. Jungmann je přejal z Rosy a podle něho je v Slovníku vykládá jako = zlý duch, čert (má doklad i z Hájka). Tvar »na obě straně« nelze bráti za duál = na obou stranách: na akkusativ tu přece nelze mysliti (u bran na obě straně sedí dvě obludy). Překladatel patrně utvořil nesprávný analogický tvar obě (lokál jmenný) podle straně m. na obojí straně. Takové poklesky jsou jako malé skvrny na pěkném šatě. Proč nezabránit, aby se na něj vůbec nedostaly? *Ic.*

E. Denis: La grande Serbie. (Paris, Librarie Delagrave.)

Veliký dějepisec francouzský Arnošt Denis vyvinul za války podivuhodnou činnost publicistickou na prospěch malých slovanských národů, na západě velmi málo známých. Zvláště my jsme mu neskonale dlužni. Skutečně jakoby »samou Prozřetelností poslán byl našemu národu« (Jindřich Vančura): Bez jeho »Konce samostatnosti české« a »Čech po Bílé Hoře« nelze si dobře mysliti naše osvobození duchovní, bez jeho knih z doby válečné nelze si představiti naše osvobození politické.

»La grande Serbie« jest první z Denisových spisů válečných. Vyšel r. 1915 ve sbírce »Bibliothèque d'histoire et de politiques«, Denisem založené, jako prvý její svazek. V Předmluvě (I—XIII) vykládá spisovatel, proč prvý svazek sbírky zasvěcuje právě Srbsku: Spoléhá na popularitu, jíž si Srbsko získalo prvními vítězstvími, a chce dokázati, že si ji také zaslouží. V kapitole I. (str. 1—18), nadepsané »Zeměpis«, autor mistrovsky načrtává zeměpisný charakter Balkánu a uvádí jej ve vztah k dějinám srbským. Srbsko, vysazené mezi Turky a Němce, hrálo mezi jižními Slovany úlohu, analogickou úloze nás Čechů. V druhé části této kapitoly zmiňuje se autor o Černé Hoře a o Jihoslovanech na území bývalého Rakouska a vyslovuje tu přesvědčení, že otázka Velkého Srbska je otázkou zájmu evropského. Kapitola II. (str. 19—40) líčí »Srbsko až po Karadordě«, starou a střední dobu dějin srbských. Obrozenskou dobu srbskou (1804—1867) předvádí kapitola III. (41—71), »Neodvislost«, v mistrných portrétech Jiřího Černého (Karadordě), slavného vůdce a politika, a Dositije Obradoviće, slavného myslitele a buditele, kolem nichž kupí se děje a události kvasících oněch let. Další kapitola (str. 72—93), »Mladé Srbsko«, počíná se svěžím líčením života v Bělehradě před půl stoletím a popisem

jihoslovanské »zádruhy«: V takovém idylicky barbarském ovzduší žil a vládl Miloš Obrenović s Ljubicí a se svými sedláky, když zůstal vítězem v zápase s rodinou Karađorđů. Srbsko se za pokojné doby utěšeně vzmáhá. Kulturní dílo Dositije Obradoviće nalézá pokračovatele ve Vukovi Karadžići, oprávci pravopisu a zakladateli nové literatury srbské. Nový panovník Michal Obrenović slibuje nový vzrůst: Procestoval a poznal Evropu, bystrý jeho duch přiklání se k novým proudům. Spojence chce hledati na Černé Hoře. Avšak již r. 1868 hyne vražednou rukou anarchistickou. Činem tímto spěje nešťastné Srbsko na radost habsburského souseda k »Úpadku dynastickému« (kap. V., str. 94—122) v osobě krále Milana a Aleksandra. R. 1875 vypukla v Bosně a Hercegovině selská vzpoura, jež podnítila válku rusko-tureckou. Bosna, jež je srdcem Srbska, okupována Rakouskem. Mnoho zavinila Milanova neschopnost a nepoctivost právě tak jako r. 1855 za války s Bulharskem. Když se r. 1889 vzdal trůnu, celá země si oddychla. Syn jeho Aleksander, kterého r. 1903 vraždí spiklenci, pyká vlastně za hříchy otcovy, a Milan Obrenović prokazuje tak Rakousku nejlepší službu: Uvrhl Srbsko do klatby lidskosti a poskytl snadnou výmluvu všem podnikům nepřátelským.

Kapitola VI. (123—165) nese nadpis »Petr I. Karađorđević. Srbové a Hrvaté.« Králi Petrovi věnuje Denis vřelé řádky. Vždyť byl vychován ve Francii, r. 1870 se za ni bil, přeložil Millovu »Svobodu« do srbštiny. Hospodářská situace království, když se Karađorđević vracel domů, byla téměř zoufalá, politické poměry rozhárané, nepříznivé, nejisté. Rakousko číhalo. Na štěstí neplatilo slovo Napoleonovo, že Rakousko je stále pozadu o rok, o armádu, o myšlenku, nikdy tak plně jako o Františkovi Josefovi, o jeho Němcích a Maďarech. První zásluha nového krále byla, že obnovil ustavu a že ji respektoval. Volby přinesly vítězství radikálům, v ministerstvu zasedli vynikající odborníci Pašić a Stojanović. R. 1906 dochází k prvnímu konfliktu s Rakouskem ve věci obchodní: srbskou odpovědí je objednávka děl u Creusota. — Nyní se zabývá Denis zevrubně poměry Srbů mimo království. Nejprve věnuje pozornost Srbům v Banátě a jejich utrpení pod hrůzovládou maďarskou, přechází k věcem hrvatským, slovinským (illyrism) a uzavírá kapitolu výkladem resoluce řecké, jež jest mezníkem v dějinách hrvatských.

Kapitola VII. (166—182), »Svindle Achrenthalovy«, zabývá se procesem záhřebským. Denis vřele tu oceňuje »odvážnou pronikavost« prof. Masaryka, který na rozdíl od svých kolegů z Německa věřil ještě, že morálka jest odvětvím filosofie, a který nepřipustil, aby mu byly rozmetány nejvznešenější a nejvzácnější záruky, jichž lidskost těžce vydobyla v zápase proti barbarství. (Str. 175.) Kapitola VIII. (183—206) zabývá se »Bosnou a Hercegovinou« od r. 1878. Rakousko pronásleduje pravoslavné Srby a jejich školy. Nesmí se mluviti ani o jazyce srbském, nýbrž o bosenském nebo o »našem jazyce«. Baron Kallay zapisuje na indeks své vlastní dějiny Bosny, poněvadž se tam mluvilo o srbském kmeni. R. 1908 František Josef, »vždy poražený«, zatonul po odvetě, než umře: Podrobil si národ bezbranný Bosňáky. Srbsko přinuceno velmocemi, aby se podvolilo a ponížilo. »Války balkánské« zabírají kapitolu následující (str. 207—250). Nejprve osvětluje Denis poměry v Makedonii a v Albanii. Otázka makedonská je podle něho vlastně neřešitelná, právě tak jako by

bylo nemožno říci, která část ve sklenici vody, načerpané ze Seiny, pochází z Auby, z Marny či z Oisy. (Str. 213.) Před válkou s Tureckem Rakousko nebránilo Srbsku, ba podněcovalo je k útoku, poněvadž bylo přesvědčeno, že Turci zvítězí. Výsledek války byl ovšem jiný, a Denis pečlivě sonduje všecky složky srbských úspěchů v prvé i druhé válce. Vítězství srbské na Bregalnici Rakousko již tolik nemrzelo, připravovalo mu totiž pro budoucnost spojence. »Válka s Rakouskem« (kap. X, str. 260—297) se blížila. Denis líčí tu intriky rakouské, ničeho se neštítící, charakterisuje Berchtholda a Tiszu; zmiňuje se však také o vážných hlasech, jež se v monarchii samotné zdvihly proti této politice a cituje varovná slova Kramářova (str. 270). Ultimatum rakouské podrobuje zevrubnému rozboru, když byl dříve ukázal (mimo jiné také obšírným citátem ze socialistické revue »Akademie« ze srpna 1914), že sarajevský atentát byl záminkou až nevážnou. Kapitola končí se vylíčením slavných vítězství srbských na Drině a u Rudníku v prosinci 1914.

Závěr Denisova spisu tvoří staf »Srbský program«, kde leží politické těžisko tohoto díla. Denis mluví tu (již vlastně r. 1914!) o království jihoslovanském, při čemž počítá i s Dalmacií a se Slovinci. »Toto rozpětí Srbska jest nezbytností evropského pořádku a jednou z podmínek naší bezpečnosti. Bylo by dokonce žádoucí, máme-li hleděti vstříc novým útokům germánským bez přílišných obav, aby Srbsko prodloužilo ještě svou frontu severněji, zabralo území mezi Litavou a Rábem až k Dunaji, a podalo tak ruku osvobozeným Čechům.« (Str. 305.) Nás Čechy nazývá tu Denis »nejvěrnějšími zápasníky za myšlenku slovanské vzájemnosti« (str. 304). Myšlenku »fronty česko-srbské«, jak sám praví v indeksu závěru, rozvádí Denis dále. Jedním z nejpřirozenějších prostředků obranných zdá se mu (str. 307) utvoření států slovanských, jež budou strážci rovnováhy. »První podmínkou trvání nové Evropy jest zničení Rakouska.« (Str. 307.) Denis dospívá takto k závěru, k němuž současně dospěl Masaryk. *František Tichý.*

Dr. Otakar Kádner: Náboženství a škola. Knihovny »Pedagogických Rozhledů« svazek III. Spisů »Dědictví Komenského« číslo 102. 1918. Stran 23 za 3 K.

Jedno z prvních hesel, která se ozvala v české škole po převratu říjnovém, volalo po nové úpravě naší školy k náboženství.

Když převratem odstraněna vynucená přetvářka rakouského vlastenectví, bylo jen přirozeno, že se ozvaly hlasy, aby zmizela ze školy i z veřejného života každá neupřímnost náboženská. Volání toto mělo ve škole ihned úspěch: ministerským nařízením odstraněn alespoň jeden nátlak a náboženské úkony církevnické prohlášeny pro žáka i pro učitele za dobrovolné. Ale jinak řešení náboženské otázky nebude jednoduché. Náboženství není jen učebný předmět ve škole, ani se nevyčerpává matrikovou příslušností, jež poutá dnes většinu národa k církvi římské: náboženství bylo a je dosud z nejvýznačnějších složek lidské kultury, příznačný pokus o světový názor, kterým člověk vkládá svůj lidský smysl do té částečky nekonečného děni nesmírného, již chápeme svým omezeným vnímáním. Správnost tohoto pojetí se nijak nevyvrací tím, že dnešní náboženské cítění a náboženský život vůbec jsou v nepochybném rozvratu.

Jako na zavolanou přichází proto knížka Kádnerova, aby osvětlila podstatu a jádro celé této složité otázky. Že Kádner ovládá příslušnou literaturu pedagogickou, jest nanovo dotvrzeno i touto knížkou, ukazující také, že Kádner, který býval a zůstal vždy svůj, neváhá nikdy vysloviti své přesvědčení, i když se odchyluje od mínění obecně přijímaného.

Kádner vychází ze skutečnosti, že u nás i v cizině trvá náboženská krise, a není jisto, kdy a jak se skončí. Krise tato není jen otázkou všecvropskou, nýbrž všesvětovou. Nejpříznačnějším jejím znakem jest rozpor mezi náboženstvím a vědeckým názorem světovým, rozpor čím dále, tím větší, ježto — jak tvrdí Kádner — mezi ztrnulými a neměnnými dogmaty a rozvíjející se vědou moderní nemůže vůbec býti upřímného smíru. Nejvíce se tento rozpor jeví ve škole, kde za reformace nejprve ve školách evangelických a po nich, zásluhou Jesuitů, i v katolických zavedeno bylo vyučování náboženství jako oddělenému předmětu zvláštnímu. Tím se vysvětluje, proč dnešní krise náboženská zachvátila i školu, proč z otázky kulturní, nebo chceme-li sociální a politické, stala se bolestná otázka školní, s níž se spojuje i otázka druhá, má-li škola býti postavena na základ konfesijní pro určité vyznání náboženské, či býti světskou, laickou, interkonfesijní, společnou dětem všech vyznání. Na papíře naše škola byla interkonfesijní, ve skutečnosti však katecheta nezřídka překračoval ve škole meze náboženské výchovy, osoboval si rozhodné slovo i ve věcech, jež se netýkaly jeho předmětu a církevní úřady zasahovaly i do osobních osudů nepohodlných jim učitelů pokrokových. Ve škole vznikaly věcné rozpory mezi výklady katechetovými a výklady, jež učitel podával podle výsledků badání vědeckého, a dětem se objevovala o mnohých věcech dvojí pravda, katechetova a učitelova. Všecky tyto palčivé spory a nesrovnalosti těžce poškozovaly výchovné působení školy a nutily a nutí všecky, komu škola a výchova budoucích pokolení není věcí lhostejnou, aby pomýšleli na nápravu. V opravných těchto snahách Kádner vidí trojí směr: r a d i k á l n í, žádající vůbec vyloučení náboženství ze škol, poněvadž prý mu jako věci citové nelze vůbec učiti, k o n s e r v a t i v n í, hájící stavu dosavadního a r e f o r m n ě k o m p r o m i s n í, který nechce pomíjeti náboženství jakožto podstatné složky moderní kultury a vidí v hesle politických stran, že náboženství je soukromou věcí jednotlivcovou, směr vedoucí k náboženské lhostejnosti. Z reformních návrhů Kádner má za nejpozoruhodnější a nejlubší ten, aby místo konfesijního náboženství byl ve škole žákům předváděn pouze náboženský problém správnou cestou historického výkladu a náboženství vylíčeno — pokud možno na podkladě dokladů — jako složka kulturního vývoje lidstva. Pouze na takové neutrální půdě historicky objektivního výkladu o náboženství jakožto jevu kulturního mohly by se podle Kádnera sejíti všecky strany.

Za to se Kádner staví rozhodně proti návrhu, aby »náhradou« za náboženství bylo vyučováno morálce a to pro zkušenosti, jež s tímto vyučováním byly učiněny v cizině, zvláště ve Francii.[1] Morálka nemůže již proto býti

[1] V Komenském vychází (čís. 12. počínaje) článek Fr. Merty »Mravní výchova ve školách francouzských«. Ukazuje, jak první neúspěchy zaviněny byly bezradností při náhlém zavedení výchovy mravní na podkladě mimonáboženském v národě, vychovaném v starém duchu církevnickém. Právem však zdůrazňuje, že vítězství Francie ve světové válce není z nejmenších

náhradou za náboženství, ježto je naprosto samostatným světem pro sebe, vědou světskou, na náboženství nezávislou. Morálku a náboženství třeba přesně rozlišovati: utíkají se sice k sobě navzájem o pomoc a podporu, ale jinak jdou vedle sebe samostatně. Při tom Kádner důrazně vytýká, že v oboru mravní výchovy mnohem více než výklad zmůže sama praksc, příležitost osvědčiti své mravní zásady skutkem, gymnastique morale. Pouhé učení moreálce podle mínění Kádnerova nestačí. *Jiří V. Klima.*

Gamma: Rembrandt. O jeho grafice několik nápovědí. Vydal Jan Štenc. Praha. 1918.

Dle Gammy (Gustava Jaroše), autora této zajímavé a nevšední knížky o Rembrandtovi, nelze vniknout do díla uměleckého bez poznání člověka. A poněvadž Gamma svou studií chce nám podat pokud možno pravdivý obraz umělce Rembrandta, vystihuje především síly, které formovaly duševní skladbu Rembrandtovu: vliv půdy, vliv dějin, vliv hospodářského a politického rozkvětu, vliv rodiště a rodiny, zejména i náboženské výchovy rodinné, vliv erotického smyslu, vliv slávy atd., tedy převážně vlivy vnější. Tyto vlivy — řekl bych vlivy známého Taineovského prostředí — Gamma nazývá silami, tíhnoucími ke kladu života a staví proti nim síly záporu bytí, které prý působily na formování bytosti Rembrandtovy spíše skrytě a podvědomě. Tu především snaží se vystihnouti vlastní osobní utrpení Rembrandtovo, osobní bolest, učitelku nového smyslu života, bolest, která proti obvyklému chápání a cenění krásy učí Rembrandta vidět jinou krásu než krásu kladu, zdraví, síly, svobody, radosti, plnokvětého vyžití všech možností, t. j. krásu dosud skrytou, dosud málo viděnou, novou a vlivem bolesti duchovější. Rembrandt prý sice miluje antické výtvory sochařské, italskou renaisanci, sbírá je, obklopuje se uměním radosti a slunce, ale svým vlastním dílem ubírá se stále po stopě neradosti, zármutku a hoře. Ale ačkoli dílo Rembrandtovo ostře zdůrazňuje strast jako nositelku nové krásy, tím silněji toto umění Rembrandtovo prý vnuká mysli divákově její korrelát: protipol zdraví, svobody, štěstí, radosti. Mluví prý sice o bolesti, ale dychtí nabádat srdce, aby vší silou chtělo radost, nechce usmiřovat lidi s bědami jejich žití, nýbrž vést je ku proměně žití z vlastního nitra a úsilí, mluví neúnavně o velké povinnosti krásy, o mravním závazku člověka žít krásně. To ovšem, jak Gamma sám přiznává, je jeho vlastní slovní přepis maleb a grafiky Rembrandtovy, jak k němu tyto malby a grafiky hovoří, t. j. jsme tam, že dílo umělcovo můžeme vykládat a vystihovat vnějšími i vnitřními vlivy, ale zároveň z díla umělcova dohadovat se i smyslu a obsahu vlastního jeho života. Ale i svého života, neboť hledáme stejně i sebe v umění, jak di Gamma, a čteme-li literaturu, čteme prý konec konců sebe a o sobě. Proto i z té malé, ale myšlenkově bohaté knížky Gammovy o Rembrandtovi mluví k nám netoliko dílo Rembrandtovo, nýbrž i životní a umělecké názory Gammovy a úsilí Gammovo o poznání a povznesení života. /.

---

výsledků této mravní výchovy, která nechce býti náhradou za výchovu náboženskou, nýbrž — jak vytýkají úřední osnovy z r. 1886 a 1887 — chce vyvíjeti v člověku člověka sama, t. j. jeho srdce, rozum, svědomí. Chce nashromážditi v duchu a srdci dítěte dosti krásných příkladů, dobrých dojmů, zdravých myšlenek, zdárných zvyklostí a ušlechtilých tužeb, aby si dítě odnášelo ze školy se svým majetečkem základních vědomostí poklad ještě cennější: zdravé svědomí. Článek měl by býti přístupen i knižně.

PO ŽIVOTĚ NÁBOŽENSKÉM A CÍRKEVNÍM.

Návrhy na novou úpravu církevních poměrů v Německu se strany sněmu a se strany církve protestantské. — Reforma manželského práva u nás, civilní a církevní sňatek.

Několiv ostatní poměry jsou v bývalé říši německé celkem asi méně zkonsolidovány než u nás, zdá se přece, že vnitřní i zevnější úprava věcí církevních postupuje rychleji. I tam se po převratu začalo hodně překotně a dosti negativně, ale praktické okolnosti ukázaly nutnost zrevidovati počátečné činy a zredukovati jejich dosah. To se vztahuje jmenovitě na úpravu tak řečených náboženských cvičení, zvláště účasti na bohoslužbách; ministerstvo kultu zavedlo a nařídilo zprvu úplnou dobrovolnost, což prakticky znamenalo naprostou volnost, později omezilo své vlastní nařízení tím, že provádění svěřilo činitelům místním a konečně výměr úplně zrušilo, když se proti němu ozval silný protest obou konfesí.

Zatím práce ústavního odboru národního shromáždění pokročila positivně mnohem dále, tak, že koncem dubna byl se svým návrhem v celku hotov a mohl jej předložiti sněmu.

Vůdčí myšlenky tohoto návrhu jsou zajímavé a budou jistě směrodatné pro konečnou úpravu, proto je u výtahu a podle smyslu uvedeme. Jsou to ovšem ustanovení r á m c o v á. Podle nich všichni obyvatelé říše požívají plné svobody víry, svědomí, vyznání a smýšlení, a státní ochrany pro nerušené vykonávání svého náboženství. Nikdo nebude povinen projevovati své náboženské přesvědčení, kde jde o jakékoli právo občanské. Úřady mají právo zjišťovati příslušnost k náboženské společnosti jen potud, pokud toho žádají statistická šetření nařízená zákonem. Nikdo nesmí býti nucen k církevnímu úkonu nebo slavnosti, nebo k účasti na náboženských cvičeních, nebo k náboženské přísežní formuli. Požívání práv občanských a státoobčanských, jakož i připuštění k veřejným úřadům bude nezávislé na náboženském vyznání, a státoobčanská práva a povinnosti nejsou ani podmíněny ani omezeny vykonáváním osobní náboženské svobody.

Nová ústava nebude znáti a uznávati státní církve, ale zaručuje volnost a možnost tvořiti náboženské společnosti, a takové sdružování uvnitř říše nepodléhá dozoru ani nějakému omezení.

Náboženské společnosti budou autonomní, mohou uspořádati a spravovati své vnitřní záležitosti svobodně, ovšem v mezích zákona platného pro všecky občany. Církevní úřady a hodnosti může církev propůjčovati bez součinnosti státu a politických obcí. Náboženské společnosti jsou právnickými osobami a mají jejich práva podle všeobecných předpisů občanského zákona. Pokud náboženské společnosti dosud měly práva veřejných korporací, budou jim příslušet i dále. Jiným, novým náboženským společnostem jest propůjčiti stejná práva, jestliže dávají záruku stability svým trváním a počtem svých údů. Církve mají právo ukládati svým členům církevní daň, ale uvnitř nesmějí práva členská činiti závislými ani je odstupňovati podle výše příspěvků.

Neděle a ostatní uznané svátky zůstanou v platnosti a budou zachovávány.

Náboženské společnosti jsou připuštěny k vykonávání duchovní správy a péče o duše i k bohoslužbám ve veřejných ústavech, v nemocnicích, trestnicích atd., pokud se jich ukáže potřeba, ale vyloučeno jest každé nucení k nim.

Důležité jest ustanovení o církevním majetku: Majetek náboženských společností a spolků i analogických organisací, záležející v ústavech, nadacích a fondech určených pro účely kultu a dobročinnosti, zůstane nedotčeným vlastnictvím církví. Státní příspěvky finanční náboženským společnostem, pokud se zakládají na zákonech nebo spočívají na smlouvách a zvláštních právních titulech, budou nahrazeny »abgelöst« — podle zásad, jež ustanoví zákonodárství říšské, zákony zemskými.

Náboženské vyučování zůstane ve škole řádným učebným předmětem a bude na ně vzat zřetel v odborném zákonodárství školském. Vyučovati mohou duchovní i učitelé, ale ovšem učitel nesmí býti v žádném případě nucen k tomu, aby náboženské vyučování převzal, ani k tomu, aby předsevzal nějaký církevní úkon. Proti vůli těch, kteří mají zákonné právo a povinnost pečovati o výchovu dětí školou povinných, nesmí býti žák nucen k návštěvě náboženského vyučování nebo k účasti na církevních úkonech a slavnostech. Na vyučování náboženství ve školách mají náboženské společnosti vliv tak, že se musí diti v souhlasu s jejich učením a jejich zásadami.

Theologické fakulty zůstanou jako státní ústavy plnoprávnými součástkami universit.

Co se týče soukromých konfesijních škol, platí všeobecné ustanovení, že veškeré školství podléhá státnímu dozoru a tento dozor bude vykonáván odbornými úředníky, jejichž to bude hlavním povoláním. To znamená prakticky, že odpadne vedlejší školdozorství farářů. Církev může zřizovati své soukromé školy, ale jen se schválením státu a tak, že budou také podléhati státnímu, odborně školskému dozoru a nesmějí míti nižší úroveň než školy veřejné. To se vztahuje na školství obecné.

Veškeré podrobnosti a praktické provedení tohoto rámcového ustanovení spadají do kompetence zemských sněmů a jejich zákonodárné moci.

Nové jest ustanovení, že na roveň náboženským společnostem se stavějí sdružení — Vereinigungen —, která mají za účel společné pěstování světového názoru. Tím se dává možnost sdružením etické kultury, na příklad monistickým spolkům, organisacím Volné myšlenky a pod., aby se sdružovaly ve formě jakési církevní v širším smyslu a požívaly následkem toho výhod náboženské organisace.

Osnovné myšlenky toho návrhu nejsou nikterak nové a ani revoluční: že nebude státní církve ani státních církví, to snad nepřekvapí nikoho, a všecko ostatní jest pouhý důsledek tohoto prvního kroku.

Jest přirozeno, že se v církevních a nábožensky orientovaných kruzích nečeká, až co učiní stát. Pracuje se předem již zdola velice horlivě na vybudování církve v nových poměrech, aby nenastalo překvapení. Proti dosavadnímu heslu »Landeskirche« nebo »Staatskirche«, kterými se ještě dlouho do války zrovna opájeli mnozí, byl brzy po převratu postaven cíl nový pod jménem: »Volkskirche« Jméno napovídá obsah: v naší řeči nelze jedním slovem vystihnouti to dvojí, co jest obsaženo v německém originále, jednak

národnost, jednak lidovost. Se starou monarchickou, skoro absolutní vládou vzal za své také dávný německý Kirchenregiment, Summepiskopat a podobné přežitky středověku. Církev chce být samostatná, svéprávná, soběstačná, a jako nejvhodnější formu svého budoucího pracovního úkolu si dá ráz svobodné lidové a národní církve s určitým jednoduchým výrazem své víry sic, ale bez právnického a právnicky formulovaného a závazného »vyznání víry«. Správa a organisace církve se navrhuje synodální ve vzestupných stále širších kruzích správních, s hlasovacím právem všech dospělých mužův i žen při poměrném zastoupení. Jednotlivé zemské církve mají zůstati zachovány, ale má jim býti dána možnost sdružovati se v širší volné celky, representující ve své vrcholné organisaci církev skutečně národní.

Věcně, i nábožensky, nový jest při tomto návrhu i při celém hnutí pokus obejíti potřebu formulované dogmatiky pro praktickou církevní potřebu a pro příslušnost k církvi. Jediným vyznáním, jakýmsi nejen dogmatickým, ale spíše náboženským heslem církve má býti: Ježíš Pánem. Jinak stojí církev na stanovisku svobody svědomí, chce dáti volnost a rovnoprávnost menšinám odchylně smýšlejícím, slibuje přesně děliti příslušnost k církvi od příslušnosti k politickému směru. Celé hnutí jest silné a zdá se dobře organisováno a vedeno.

*

Co by stálo za zmínku jen letmou z našich bližších poměrů, jest ukončení oprav starého rakouského manželského práva, a z celého jeho souboru zase nejdále sahá uznání rozlučitelnosti všech manželství, i římskokatolických z určitých, zákonem stanovených důvodů. Toto ustanovení se týká hluboce i dogmatu římskokatolické církve, a posud není na určito postaveno, jaké stanovisko k tomu zaujme církev. Co známe, jsou jen projevy katolickopolitických stran, jejich novin, jejich poslanců, ale církev se oficiálně nevyjádřila. Civilní sňatek není nic nového. Věcně jest vadou a nedostatkem nové osnovy, že vedle civilního sňatku ponechává rovnoprávnou možnost sňatku církevního, tak že v praksi a ve skutečnosti budeme míti dvojí manželství. Chápeme ovšem plně a vysvětlujeme si z psychologie davu i jeho představitelů poslanců, že trvali na možnosti církevního sňatku. Ale posvátnost manželství a přípustnost církevního sňatku by nijak nebyla utrpěla závažností sňatku občanského. A když již snad musí býti rovnoprávná možnost obojího druhu oddavek, neměl si stát pouštěti z ruky předoddavkové formality a souhlas ke sňatku.

ŽENSKÉ HNUTÍ.

Jak žijeme: Mravně. — Sociálně.

(Dokončení.)

Když se president Masaryk vrátil do Prahy, pozastavil prý se nad tím, jak naše ženy se chovají, hýří a konří. Masaryk byl filosof, mravokárce, mohlo jej počínání si žen zarážet a nemile se dotknout.

Italští důstojníci, kteří v Praze dleli po svém zajetí, prohlásili prý, že Praha je krásná, žije se tu pěkně, ale ženy prý jsou hrozné. Nelze rozeznat ženu počestnou od lehkomyslné, všechny se stejně oblékají, chovají a kouří. Tito důstojníci navazovali na určitý případ, který stal se v jednom hotelu.

Anglický hodnostář prý přišel do společnosti a nechtěl vejíti, domnívaje se, že není v té pravé místnosti, tak ho překvapilo počínání si žen. Tak Francouzi prý se o českých ženách podobně vyjádřili a stejně Rusové, kteří pozastavovali se nad dívčí studující mládeží.

My sami víme, že je na tom mnoho pravdy. Ale je možno jen tak šmahem usuzovat o české ženě? Je pravdou, že česká žena, vždy počestná, věrná, oddaná družka mužova, sloup rodiny, její ochrana a opora, v literatuře, v dějinách tolik ctěná tak poklesla, že cizinci, kteří zavítají do Prahy, takto mohou se vyjadřovat o Češkách, které dosud hrdě nesly čelo vzhůru a vždy byly si vědomy své důstojnosti ženské a lidské? Je to úsudek povrchní či opravdový? Není poněkud ukvapený? Je tomu tak, že může každý cizinec pronášeti o nás úsudek tak ponižující, odsuzující a zavrhující?

Byli to muži a důstojníci. Když přijížděli cizinci, když plnili a oslňovali Prahu svým postavením vyslanců, jimž representovali zahraničí, mezi jehož členy národ náš, dosud v ústraní jen sobě žijící, rázem stoupnul, připravili jsme jim co pěkného jsme měli, paláce, které cizí šlechta zanechala a otevřela se jim naše duše, naše srdce, naše domácnosti. Tehdy ptala jsem se kam asi budou uvedeni, kam půjdou, aby poznali českou ženu, které rodiny uvedou je ve svůj kruh, kde vytvoří se jejich společnost? Vidím, že nepočítala jsem s jejich neinformovaností a že neměli pravé průvodce a zpravodaje. Českou ženu hledali a nalezli v klubech, ve veřejných místnostech, kabaretech, chantanech, varietéch, divadlech, kavárnách, hostincích, na ulici. Ale jenom zde jest česká žena? Byli v rodinách, viděli českou ženu v její pravé společnosti, při práci veřejné i soukromé, tam kde skutečně se pracuje, viděli ženu vedoucí dům, obchod, hospodářství, živnost, nahlédli do tváří a duší těch žen, které tvoří nákupní fronty v obecních prodejnách? Jistě ne, sice by byli museli mluvit a usuzovat jinak, jiné věci poznat. Byli by pochopili hloubku věrnosti a počestnosti českých žen, velikost utrpení a oddanosti, nesmírnou odvahu k životu, svépomoc, sebevědomí a ducha české ženy, to vše, co jest skutečně v jejím nitru. Tam by se česká žena obhájila.

Již za války hrozily jsme se samy zpuštění žen, které hýřily, flirtovaly, kouřily, fintily se, zatím co jiné k smrti strádaly a nadlidsky pracovaly. Stav ten bylo lze přičítati všeobecnému uvolnění mravů, jaké dostavuje se u lidí širokého davu v době všeobecného nebezpečí, nejistoty. Lidé takoví snaží se užít ze života co se dá, vše hmotné vystupuje do popředí, ničeho nechtějí zameškat. Je to plochost a bývá všeobecná v duších malých. Druhým momentem důležitým pro posuzování této požívačnosti žen je předválečný názor na život vůbec, na jeho účel, na poměr muže a ženy, na pohlavní život vůbec. Názoru tomu učil ženu muž, který ji vedl jen k tomu, aby se mu líbila, jemu hověla, viděla cíl pohlavního života jen v požívačnosti, ve vyhovování jeho choutkám. »Vyžíti se« bylo heslem mužů i žen před válkou a uplatňovalo se i v době války u obou pohlaví a vyvrcholilo nyní, kdy se

tisně uvolnila v pravé orgie. Avšak to jen u těch, kteří se za tělesným požitkem honí, jsou líbivi, požívačni a bezohlední ve svém egoismu. Ti potřebují ulice, vyhledávají veřejnost a tvoří zdání, že jsou většinou, protože jich všude vidět. Chceme-li po této stránce rozumět bytosti lidské vůbec, musíme otázku sledovat hodně prohloubeně.

Ještě na jedno nutno poukázati těm, kdož tak povrchně by chtěli posuzovat ženu národa, kterého dosud neznali, který teprv poznávají, obdivují se mu, jeho síle, lásce k svobodě, odvaze a obětavosti. Nechť nezapomínají, že ženu nelze vyjmouti z národa. Žena je polovina národa a je-li národ silný, mravný, uvědomělý, musí mít i takové ženy. Bez dobré ženy by národ takovým nebyl. Ale jsme národem demokratickým, kde vládne skutečná rovnost. U nás není šlechty a jest málo boháčů, u nás není vrstev odlišných, není tu kastovnictví, ani pýchy stavovské. Jsme jeden národ. Jsou mezi námi hlupáci, nadutci, zbohatlici, ale ne kasty. Co se tomu podobá, kluby a podobné společnosti, je opičení se po cizině. Proto není dosti vyvinut společenský život český, který by vedly ženy určité třídy. Jsou společenské kroužky v rodinách, a ty jsou jistě důstojné, ale to není co hledají cizinci — salon. My teprve společenský život tvořit musíme a jistě utvoříme, jakmile se poměry uvolní a uklidní. Proto za to, že u nás shledána na ulici a ve veřejnosti jistá rovnost v jednání; se ani nestydíme, ani jí nepopíráme, pokud chování nepřekročuje meze slušnosti a ženské důstojnosti. Jest nám to přednostní, sesterstvím. Ovšem hrubosti, prázdnotou duše, jalovosti srdce, bezcharakternosti a nízkostí se nostotožňujeme. I toho je u nás dosti a k odstranění toho se budeme přičiňovati výchovou. Tedy ženy na ulici nejsou všechny ženy české, které jsou důstojné ve své povinnosti. -

*

Kdybychom viděli armádu našich invalidů pohromadě, zděsili bychom se. Vždy budí úžas, vidíme-li ojediněle ty zdravé muže bez končetiny, slepce, zjizvené tváře, nervově postižené, tuberkulosní a jinak vnitřně postižené neb šílené a představíme-li si ty, kteří jsou připoutáni na jedno místo, ty nehybně sedící a ležící. Co bychom řekli, kdybychom viděli všechny pohromadě, to moře lidského utrpení. Děs nás jímá a zdálo by se, že není možno se již ve světě zasmát, být veselým, aby tito všichni necítili do hloubi duše naší veselost jako prohřešení se proti jejich utrpení. Ale život chce jinak. Také tito invalidé chtějí ještě žít, být veseli a mít něco ze života pro svou duši. Tak velí zákon životní síly a naší povinností jest umožňovat jim život klidný, spokojený, šťastný. Nemají-li volnost užívání všech zážitků těla, duše je vždy volná a nalezne své štěstí v sobě, jen jsou-li životní podmínky možny. S tou vírou jsme nápomocni k tomu, abychom upravili invalidům snesitelný život.

Hůře jest těm nemocným, kteří nemohou se zabojit a vlečou svou nemoc, bezmocnost a utrpení stále sebou k nedalekému konci. Těm posloužíme, zmírníme naši účastí jich utrpení a zaručíme jim, že ti, jež jednou opustí, mají budoucnost zabezpečenu.

To jest utrpení invalidů a nemocných, které vidíme. Ale jest kolem nás utrpení, které jsme již uvykli vidět a to jest bída lidská. Chodíme kolem ní a veselíme se a zatím je jí tolik mezi námi, že jí nevidíme a často

jsou jí i ti veselí postižení. My se s ní často bijeme, odstraňujeme ji, je-li příliš křiklavou, pomáháme kde možno, ale ona je stále mezi námi jako příšera lidského osudu, lidské bezmocnosti a stále nám připomíná, že je třeba srdce plné citu, velkého srdce, které nikdy nesmí se zastaviti ve svém tlukotu a vůli pomáhati žíti bezmocným, jako chceme žíti sami. Neboť bída je bezmocnost, bezradnost člověka.

Viděli jsme utrpení otců, ale málo jsme viděli, neznáme-li utrpení matek a nic jsme neviděli, neznáme-li utrpení dětí. Matky ochrániti v době, kdy tvoří novou bytost, oblíti ji štěstím a radostí v době, kdy jí mateřství prozařuje její bytostí, působiti s ní, aby dítě bylo zdatné, krásné a šťastné, to jest velkým, krásným úkolem péče o matky. Jak naproti tomu utváří se poměry žen v této době? Jaké utrpení těla i duše prožívají matky chudé, které nevědí, jak sebe a své děti uživí, jak a kde je zrodí, jak je vychovají. Jaké utrpení stíhá matky svobodné, ženy zhýralců, opilců, nezaměstnaných, ženy těžce pracující. Jaké má býti dítě, které rodí se z takové matky a z takových poměrů a zmatků duše i citu? Nese na sobě znak svého početí, znak hříchu i utrpení rodičů, znak místa svého narození ať v nečistotě těsného, nezdravého bytu nebo nemravného pelechu a trpí za viny a nerozum svých rodičů. Pamatat matkám jest dáti spravedlnost ženě a pečovat o dítě. Nésti péči o dítě od jeho zrození až do vyspělosti jest samozřejmou povinností člověka a občana. Trneme, vidíme-li bídu maličkých, jež hynou, když ještě ani fysicky nedovedou se odpoutat od matky, své strážkyně. Ještě větší dojem působí, vidíme-li, že tito maličcí nesou si svou slabost, neduživost, dědičnost do života a vidíme před sebou jejich strastiplný život chorých, mrzáků bezmocných, slabých, vždy pomoci potřebujících lidských bytostí, jež byly předurčeny ke svému krutému osudu svými roditeli, ale nikdy ne přírodou, jež chce míti bytosti zdravé a zdatné a dává jim k tomu všechny podmínky. Jest věcí lidí tyto podmínky naplnit rozumnou životosprávou. Co ale říci, když dítě všechny tyto nesnáze překoná, je zdravé, zdatné, vnímavé a jest přeneseno do prostředí, jež ničí tyto slibné předpoklady po stránce těla i duše. Dítě, jež mohlo být člověkem zdatným a platným členem lidské společnosti, stává se mrzákem po těle i mravech vykořistěním, zvrhlostí, příkladem. Utrpení čisté duše dětské, která musí se vláčet v kalu a blátě mravním, je snad největším zlem a hříchem spáchaným společností lidskou, která tuto zvrhlost připouští. Proto dobrý občan, mající péči o blaho státu, pečuje o děti, aby umírnil bídu a utrpení, ale také aby stát nebyl zatížen dorostem zločinným, nezdravým, neschopným práce a krásného života. Péče a náklad, vynaložený na dítě, ušetří náklady na trestnice a nemocnice.

Proti tomu všemu, proti bídě invalidů, nemocných, chudých, matek a dětí pracujeme u nás. V největší bídě těla, zdraví, mravů vytváříme nejkrásnější pomocnou činnost k zamezení zla, k odstranění zla. To je náš život sociální. Pohybuje se mezi dvěma poly, největší bídou, utrpením a blahobytem a zdravím a jest překlenut vysokým sociálním cítěním a pochopováním, jež se nad vším životem klene a soustřeďuje se v jediné snaze: pomoci všem trpícím a slabším. Péče o invalidy a nemocné, České srdce, Zemské komise pro péči o mládež, Ochrana matek a kojenců, to jsou instituce, které blahodárně působí. Vykonávají svou péči neunavně, budují své dílo dobře,

zdokonalují je, vyplňují mezery a uvědoměle pracují ke svému sjednocení. Tvoří pevnou základnu pro veškerou činnost sociální. K tomuto podnikání přikročilo budování Československého Červeného kříže. Připojen k mezinárodnímu svazu, nalezaje v něm mocnou oporu, stává se Č. Č. K. u nás střediskem veškeré sociální péče. Veškeré činnosti dosavadní jsou tu soustředěny a nalezaji ochranu a oporu v tomto středisku. Budou pracovat dále samostatně, jako dosud, budou se zdokonalovat, vyplňovat mezery za pomoci Č. Č. K. a budou se vzájemně doplňovat a své úkoly naplňovat. V souhlase s touto snahou směřuje i ministerstvo sociální péče k tomu, aby tyto sociální péče, které po venkově vykonávají titíž pracovníci, aby tyto organisace, spolky, odbory, dosud založené na dobrovolné práci, byly pozvolna, ne překotně, ale postupně přeměňovány na úřadovny sociální péče, státem řádně dotované, vzorně zařízené, které by za součinnosti občanstva veškerou sociální péči vykonávaly.

Uskuteční-li se činnost tato tak, jak ji má v mysli předsedkyně a budovatelka Č. Č. K., Dr. Alice Masaryková, bude to ideální zřízení, působivé a organisované jako nikde jinde podobného není. Nemůžeme si představiti nic krásnějšího a záslužnějšího, než takovýmto způsobem napomáhati slabším. Jest v nich týž život jako v nás, pouze ve slabší míře, žijí touže jiskrou ducha, jenže si ji nemohou přisvojit ve větší míře. Sociální péče jest uplatňováním rovnosti lidí, jednotnosti ducha, jest umožňování života, umožňováním zachytiti z něho aspoň trochu lásky, krásy, dobra a hlavně víry. To co má býti a při porozumění vedoucích i pracujících bude náš Č. Č. K., bude naše dílo, bude snad ojedinělým zjevem v kulturním světě a bude nejcennějším darem národa republice. A tu jest pole, kde ženy československé naleznou naplnění své občanské práce a povinnosti. Každý muž koná nějakou veřejnou povinnost jako občan, každá občanka musí takovou na sebe vziti. Nebudou všechny ženy se uplatňovat politicky, vědecky, veřejně a v zaměstnání výdělečném. Ale každá musí své občanství projevit prací, k níž volá Dr. Masaryková, kapitán Voska a všichni ti, jež viděli před sebou práci a dosud neměli dosti lidí dobré vůle. »České srdce«, »Ochrana matek a kojenců« ukázaly, co dovede dobrá vůle a uvědomělá organisace. Na té cestě přijdeme dále a jistě při našich schopnostech všichni dohromady dosáhneme že nebude u nás vyděděných a chudých, nebohých, neošetřených a opuštěných. K tomu jest třeba vůle, organisace a lásky, kterou plnit musí ženy republikánky.

Poněkud odchylný způsob řešení sociální péče jeví se v návrhu, který podala Národnímu shromáždění v první polovici listopadu 1918 poslanec, paní B. Viková-Kunětická. Návrh zní na zřízení úřadovny pro péči o ženy pomocí státu.

Autorka návrhu vycházela z daných poměrů, že ženy ocitnou se návratem vojínů bez zaměstnání a jest třeba řídit jejich další eksistenci, aby neupadaly v nouzi. Mnohá povolání se přeplňují, je třeba nalézat nové cesty zaměstnání žen a regulovat tento příliv a odliv. To může jen instituce, mající vyšší oprávnění a moc.

Jest třeba neopouštět ony ženy, které vylákány za válečnými úkony, byly strženy a zneužity k prostituci a chtějí se vrátit k spořádanému životu.

Jest třeba péče o dělnice živnostenské, tovární, domácké řádně upraveným a vedeným dozorem.

Do toho spadá péče o matku, dívku, o dítě.

Proto bylo doporučeno zříditi státní úřad, který by nad touto péčí bděl, vybaviti ho dostatečnou mocí a právem, aby zakročoval a budoval zřízení, jež za nutné uzná, jako poradna pro ženy. Bylo žádáno, aby úřad takový vedly kvalifikované ženy.

Autorka byla vedena k podání tohoto návrhu tím, že žádná dobrovolná a svépomocná instituce nebude míti onu žádoucí svrchovanost a vybavení, jako úřad státní, neb aspoň úřad, chráněný státní mocí, aby bylo možno naplniti všechna uvedená odvětví tak, aby jednotně v sebe zasahovala a se doplňovala.

Zatím přikročily ženy samy k dílu a budují »Sdružení na ochranu zájmů žen«, jehož základnou a těžiskem jest poradna pro ženy. Sdružení jest založeno na dobrovolné práci, pracovnice se zavazují svědomitě, zodpovědně plnit své povinnosti. Jsou povinny vzdělávat se a osvojovat si potřebné znalosti. Sdružení jest rozděleno na 16 odborů. V čele každého odboru stojí vedoucí, která o svůj odbor pečuje, svolává družky, radí se a sbírá zatím materiál. Vedoucí dohromady a vynikající pracovnice utvoří výbor. Základem práce jest poradna ještě nehotová. Pracovnice se zatím samy připravují na svůj obtížný úkol. Sbírají materiál, zjišťují pomocné instituce, zabezpečují součinnost úřadů a pomocných zřízení i ústavů a budují širokou teoretickou základnu pro další praktickou práci. Sdružení práce chce být dobrým svépomocným sdružením na ochranu ženy bezradné, nepoučené a slabé.

ZPRÁVY.

Zprávy knižní a literární. Hans Wehberg: Neue Weltprobleme. München u. Leipzig 1919. S. XII—255. M. 8. Spis německého pacifisty, jenž pojednává o otázce mezinárodního dorozumění. Byl dokončen sice právě před válkou, než autor jej vydává přece nyní, poněvadž věří, že zůstaly neotřeseny základy díla, jež pacifisté narýsovali již před válkou. Autor rozepisuje se o potřebách světoobchodu a mezinárodního práva a o významu rozhodčího soudu pro světový obchod. Cení vysoko práci, vykonanou na konferencích v Haagu a věří, že by se zde bylo podařilo cestou mirumilovného vývoje překonati dosavadní politiku států. — Malleterre, Général: La bonne frontière militaire de la France contre l'Allemagne. Paris 1918. S. 108. Fr. 1·25. Souborné vydání článků, uveřejňovaných původně v »Revue des Deux-Mondes«. Pojednávaje o budoucích hranicích Francie, autor láme kopí za požadavek, aby území saarské, spojeno jsouc s Alsaskem-Lotrinskem, připadlo Francii. Spis líčí také v krátkosti válečné události prvého roku války. — Franz Oppenheimer: Die soziale Frage und der Sozialismus. Jena 1919. S. XII—192. M. 3. Známý profesor university frankfurtské tímto spisem pokouší se podnikatelům, dělníkům a zemědělcům ukázati společnou cestu k rozřešení otázky sociální. — Borgese, G. A.: La nuova Germania. Milán 1917. S. XI—378. Autor, profesor germanistiky římské university, snaží se podati obraz přítomného Německa, jak je zná na základě vlastní zkušenosti, v řadě kulturně-politických obrázků se satirickým zabarvením. — Hermann Oncken: Über die Zusammenhänge zwischen äusserer und innerer Politik. Leipzig u. Dresden 1919. S. 40. M. 1. Spis známého profesora university v Heidelbergu jest vydáním řady přednášek, konaných v Drážďanech. Autor přidržuje se sice theorie Rankeovy o příčinné souvislosti mezi vnější a vnitřní politikou státu, nesdílí však mínění, že by vnitřní zřízení Německa, jež jest v postavení zeměpisně ohroženém, vyžadovalo autoritativní centrální moci. Vnitřní demokratická politika nebude na újmu rozvinutí moci v politice zahraniční. — Friedrich Zahn: Bayern und die Reichseinheit. München 1919. S. 77. M. 2·50. Autor jest presidentem zemského statistického úřadu v Bavorsku a dokazuje statistickými daty politický, hospodářský a kulturní zájem Bavorska na tom, aby jeho jednota s ostatní říší německou byla zachována. — F. Sauvaire-Jourdan: La vitalité économique de la France avant et après la guerre. Paris 1918. S. 276. Fr. 3·50. Spis podává přehled reforem pro

dobu poválečnou, když byl napřed nakreslil obraz francouzského průmyslu, zemědělství, zahraničního obchodu, bankovnictví a úvěru. — Edward Saunders: A selfsupporting Empire. London 1918. S. 203. Již z toho, že předmluvu ke spisu napsal lord Edward Carson, jest vidno, že psán jest se stanoviska imperialismu anglického. Ostří jeho namířeno jest proti Německu. Tomuto bude lze nejlépe čeliti hospodářským sjednocením celé britské říše. — Biard D'Aunet: La politique et les affaires. Paris 1918 S. 250. Fr. 4. Autor zabývá se v tomto spise hospodářskými otázkami, jež nutno po válce řešiti. Pojednává tudíž o mezinárodním obchodě, o organisaci práce, o zastoupení lidových zájmů v parlamentě i o společných cílech dohody v politice ekonomické. — Carl von Tyszka: Die Sozialisierung des Wirtschaftslebens. Jena 1919. S. V—70. M 3·50. Spis, když byl pojednal o hospodářské svobodě a socialismu, zabývá se podmínkami a hranicemi socialisace. Snaží se odpověděti na otázku, pokud jest socialisace možná, aniž by zničila celou stavbu hospodářského života. — J. A. Hobson: Den ɔeracy after the War. London 1917. S. 215. Autor v tomto spise dovozuje, že otázka demokracie a internacionalismu jest od sebe neodlučitelná. Ze spojení vzrůstá teprve moc, jež pojišťuje svobodu a to osobní, politickou a hospodářskou i svobodu duchovní. — Karl Kautsky: Demokratie oder Diktatur. Berlin 1918. S. 57. M. 2. Tato brožůra hájí státní formu demokracie proti diktatuře proletariátu. Bude-li zřízena tato a zavrhne-li proletariát demokratickou republiku, bude stát kráčet vstříc hospodářskému zničení a tudíž konečnému vítězství protirevoluce. — Karl Kautsky: Habsburgs Glück und Ende. Berlin 1918. S. 81. M. 3. Autor dokazuje, že Rakousko bylo útvarem zcela umělým. Nebyly to hospodářské nutnosti, jež spojovaly v celek odporující si zájmy národnostní a sociální, nýbrž pouze armáda a katolická církev, o které se dynastie opírala. — Fr. W. Foerster: Politische Ethik und politische Pädagogik. München 1918. S. XVI—525. M. 16·80. Spis známého profesora university mnichovské zabývá se etickými podmínkami zdárné výchovy pravého a uvědomělého občana státu.

Jan Evang. Purkyně jako reformator školství a české pedagogiky.

(Památce výročí padesátiletého úmrtí. 28. VI. 1869.)

Napsal Frant. Pražák.

Aby někdo uchoval lásku k dítěti a porozumění pro jeho výchovu, je třeba, aby sám zažil dětství tak, že z něho může vytěžiti třeba jednu i jen bolestnou upomínku. Purkyně dlouho kochá se reminiscencemi na své mládí, zejména na první svou školu libochovickou, již navštěvoval do desátého roku a kde prý naučil se »poměrně nejvíce.« Dětská léta jeho byla velikým oddáním se přírodě. Podobně jako u Kollára. Zná každou rostlinku a motýle svého kraje, kameny sbírá a určuje, o slunci zmiňuje se jako o příteli. Vše změnilo se později v Mikulově na Moravě. Žehrá tu předem na německé učení u otců Piaristů, na heksametry a rýmované strofy, které bylo nutno dříti, ač »všecko za nic a k ničemu.« Zapřel tu nejkrásnější svá léta. Ale jsou doby ve stáří člověka, vlastně v každé periodě života, kdy dětství alespoň na čas, neb jen na okamžik se vrací. Tak zejména tomu bylo u Purkyně. ve dvacátém třetím roce. Tu opět jako za chlapeckých let lezl po skalách, chytal brouky, mouchy, hmyz a určoval jej při knížce. »Opět jsem se musel státi chlapcem« píše ve svých vzpomínkách.[1]

A tyto dětské upomínky vedly jej také k pozdější zálibě pro výchovu dítěte a pozorování jeho života, která konal i již jako sešedivělý stařec. Vymýšlíval pro svá vnoučata přepodivné zábavy a hračky, hlavně modelovací hlínou učil je hráti, v zimě přinášel jim ke hraní i sněhové koule a kusy ledu, rád s nimi zkoušel pitvu nejrůznějších věcí, starého klobouku, cylindru, roztavoval s nimi cínové vojáčky, jen aby děti učily se zkoumat a pozorovat každou věc. Vodíval k nim dvakráte týdně malého žebráčka a dráteníky z celé Prahy, aby je nabádal k sociálnímu cítění pro druhé.[2]

[1] Zřízení sirotčinců chlapeckých směru přírodovědeckého. Živa 1861, str. 343 a d.

[2] Marie šl. z Purkyní: Vzpomínky na J. Ev. Purkyni. Praha. Pestrá knihovna.

Purkyně nejen pozoroval, ale i uvědoměle studoval psychologii dětství a v článku O způsobu učení se přírodním vědám bez velikých učených a učebných prostředků[1] se o ni zmiňuje. Líčí v něm činnost dětí, přirozenost, smysl pro přírodu, tvořivost, poměr biologický k okolí. Partie tato čte se zrovna jako by napsána byla samotným pedopsychologem Hallem. Dítěti je z přírody prý nejznámější zajíc. Liška, medvěd a vlk známy mu z pohádek. Méně příchylny jsou děti k ptactvu, plazům, rybám, netopýrů se přímo štítí a zle s nimi nakládají. Ptáky raději prý pronásledují, než by se s nimi stýkali (vybírají hnízda, plaší drůbež). Jen kukačka je vábí. Dívky mají rády slepici, holuba, křepelku, čížka, stehlíka. Ze žab jen rosnička je dětem sympatická. Líbí se jim zejména mráz na květinách, plamen v kamnech, vločky sněhové, rybníčky z vody, kaménky vržené na vodu, mýdlové bubliny, větrné korouhvičky, vše co není tak běžným, řekl bych, co jest ve vzniku. Dívky milují květiny, rády sázejí semena, pozorují klíčení, sbírají jahody, barvy je vábí. Chlapci opět touží po životě v křovinách, mají vášeň pro koně, baví se motýly, chrousty, chrobáky, včeličkami a čmeláky, raky. Ovšem, možno krajově u dětí nasbírati i jiné zkušenosti, než zaznamenává Purkyně, ale práce tato je u nás z prvních pozorování duše dětské a vztahu jejímu k okolí.

Pozorování jiných a sebe jest Purkyňovi jako psychologovi i přední podmínkou výchovy. Zejména zabývá se psychologickou fysiologií a koná pokusy i na sobě. On vlastně vytvořil novou experimentální psychologii. Má se zejména pozorovati: obor pocitů smyslových, zraku, sluchu, hmatu, čichu, chuti; pátrati po slučování pocitů v názory předmětné; studovati přechod názorů v pojmy všeobecné; stopovati nakládání s pojmy v činnosti myšlenkové; stopovati činnost rozumu, jak tento se jeví v prvních počátcích smyslů; pozorovati city, vášně, náruživosti, pudy a instinkty v proudu obecného života; pozorovati činy volné a automatické.[2] Jak známo, Purkyně 1839 ve Vratislavi otevřel první fysiologický ústav v Německu, a podobný chtěl zříditi i v Praze v Klementinu, klášteře Františkánském neb ve Spálené ulici (tu založen), kde chtěl i děti zkoumati. Ve vlastenecké společnosti vratislavské (Schlesische

[1] Živa II. 1854; str. 128.

[2] Dr. K. Amerling: Jan Evangelista Purkyně. F. Topič, Praha. Duch a svět. (20.)

Gesellschaft zur Beförderung der vaterländischen Cultur), k tomu cíli založil i sekci pedagogickou a měl v ní sám přednášky.[3] Přátelé chtěli na Purkyňovi, aby napsal »nejdokonalejší« učebnici fysiologie, která by i řešila vztah k vychovatelství, a byla dle Purkyně totéž, »jako Kollarova Slávy dcera, Šafaříkovy Starožitnosti, Palackého Historie.[1] Nenapsal však, poněvadž nebylo ani přípravných věd tenkráte ani obecenstvo pro knihu vědeckou u nás, jak opět sám praví.

U piaristů naučil se Purkyně znáti nedostatky všech tehdejších škol a pedagogiky, ale i všechny jejich přednosti ve výchově, zejména laskavý poměr k mládeži. Byl jako klerik řádu tohoto dvě léta na normálce a gymnasiu ve Strážnici a v Litomyšli a zejména v posledním městě, městě starých tradic literárních, ponuknut byl ke studiu myslitelů německých, kteří stali se později i podkladem jeho prací pedagogických. Přímo revolučně zasáhli v život Purkyňův Saiští učenníci německého básníka Novalise, tolik odpovídající reminiscencím jeho dětství a ideálu výchovy, jak si ho v mladé mysli vytvořil. Sám naléhal později na Čelakovského, aby přeložil tuto báseň,[2] v níž učitel se svými žáky snaží se proniknouti až na dno přírodu a odtud založiti celou osnovu pedagogickou. Napodobí s dětmi v písku chůzi hvězd, jejich postavení, bez únavy hodiny s nimi pozoruje vzdušné moře, snaží se porozuměti lidem i zvířatům, i kamenům. Báseň Novalisova působila i na myšlenku Purkyňovu zříditi zvláštní školy přírodovědecké. K novému názoru na výchovu člověka přivedlo Purkyni i studium filosofických spisů Fichteových, které měly v sobě mnoho prvků pedagogiky Pestalozziovy. Od Fichte převzal Purkyně mnohé názory o výchově národní, i o výchově individua nadaného.

Důležité bylo pro Purkyni seznámení se s baronem Hildprantem, jehož syna vyučoval od 1810 až 1813 matematice a přírodovědě. Pomocí jeho chtěl v Blatné zříditi zvláštní vychovávací ústav pro přírodovědu, k němuž nadchla ho i četba spisů Pestalozziových. I ještě roku 1818, kdy trávil poslední prázdniny v Blatné, rozmlouval denně s Hildprantem o svých plánech vychovávacích, chtěl i za tím cílem do Švýcar k Fellenbergovi a Pestalozzimu,

---

[3] Blíže o tom: Živa 1858 (VI. r.). Článek Purkyňův: Podrobné zprávy o mojich starších i novějších literárních, zvláště přírodnických pracích.

[1] Živa 1855. Purkyně: Přírodoslovná poučení a zábavy. 131.

[2] Překlad L. Čelakovského v Živě 1855. Str. 29 a d. Učedlníci Saičtí

aby se prakticky seznámil s jejich vyučovací metodou. Ještě s Presslem dlouho, i když již věnoval se medicině, dopisoval si o plánu výchovném a didaktickém pro nový ústav vzdělavací. I Pogodinovi radil k zřízení výchovného institutu dle svých zásad a ten skutečně referoval o Purkyňovu plánu ruskému ministru osvěty Uvarovu, který s pochvalou se o něm zmínil. Pestalozzi tu nejvíce na Purkyni ideově působil a i v korespondenci s přáteli se k němu často dovolával a chtěl, aby též na středních školách užívalo se Pestalozziových metod.[3]

Purkyňův ústav měl býti pro děti »tělesně i duševně nadané«. Purkyně chtěl vybrati po vších z okolí Blatné, nebo Libochovic z tříd chudších s počátku asi pět dětí, školou ještě nedotknutých. Dle Pestalozziho mělo tu býti pěstováno »vyvinování tělesných sil a zručností, smyslů, citů, vůle a rozumu«, vše mělo se konati způsobem praktickým, názorným, »až do nejkrajnějšího vědeckého vývinu«. Zvlášť v oboru matematiky a přírodnictví. Posledním účelem všeho měla býti virtuosita, mistrovství, jak je viděl 1810 na konservatoři u dvanáctiletých hochů. Při všech chtěl však vzdělání mnoho, a stejnoměrné, nejenom jednostrannou výtečnost. Učit měli jen učitelé nejlepší. Čas od času do ústavu měly se přijímati nové děti, a odrostlejší a dobře vycvičené měly se znenáhla stávati jejich učiteli. V ústavě mělo se vyučovati kreslení, psaní, čtení, řečnění, spisování, poznávání přírodnin (nerostů, bylin, zvířat v okolí), přísnému a důslednému výcviku v matematice, fysice, chemii, ale i práci rukodělné, řemeslnické, eksperimentální, totiž zacházeti s nástroji. Žáci sami měli si zhotovovati pomůcky i některé školní nářadí. Ústav sám měl se prodejem svých výrobků později udržovati (provedeno nyní v Jedličkově ústavě) a vysílati kolonie na venek, do jiných míst. Největší potíž spatřoval Purkyně v tom, že nebylo tehdy vhodných učebnic, jen populární spisy Šimka, Hýbla a Tomsy. I později přimlouval se za školy geniů a přímo praví o vychovatelství: »Neníť to pouze řemeslo, jež by nám podávalo dostatečných nástrojů k zapravení našich potřeb životních, jest to i vysoké umění k vytvoření mistrovských kusů — geniů.«[1]

Purkyně představoval si myšlení budoucího lidstva založené na vnitřním míru, který vychová k samosprávě a k samozáko-

[3] Dr. Purkyně: O opravě gymnasií. Časopis k prospěchu času přiměřených oprav na gymnasiích. 205.

[1] Živa 1861, str. 348.

nitosti, takže i oktrojované zákony budou sloužiti vůli lidu, a víra, která byla přikazována z venčí, bude vycházeti z vnitřních duševních potřeb a vybuduje novou církev. Výchova příští generace založena bude na třech ideálech: pravdě, vědě a kráse s láskou, právem a svobodou a na třech tvarech: universitě, církvi a státu, kteréžto útvary vytvoří vzdělání lidu, školy. Nosiči vědy budou učňové a učitelé, sám výkon učení, předmět, nauka. Učencům bude náležeti podávání věd, opatrování vnitřních ideí školy a dozorství nad školami. Budou tudíž zřízena i ministerstva školská a to zemská, národní a říšská.[2] Načrtává ideálný stát[3] s královstvím a lidovým sněmem, svobodou tisku. Sněm radí se s nejučenějšími muži, má své odbory finanční, hospodářský, pro soudnictví, zahraniční záležitosti, ale ze všech nejdůležitější u Purkyni je odbor pro školství, který staral by se o školy elementární, o vzdělání učitelstva, slušné jeho zaopatření a pokrok vědy a lidstva.

Veškeré v z d ě l á n í u Purkyně závisí na třech činnostech duševních, které byly zřejmy již u prvních přírodních lidí: na poznání, citu a vůli. Tradice pamětí a zkušeností lidských, to jest vlastně počátek vědy, city a poměr člověka k přírodě, to jest prvkem základním jeho náboženství. A odtud i vědecká organisace školy. Školy mají vyvinovati, totiž pořádati přirozené lidské jak duševní, tak tělesné síly v mládeži skrze kázeň. Veškeré vzdělání ve škole potom dle Purkyně musí býti nábožensko-mravné, estetické a vědecké. Neboť »třemi poměry vyvyšuje se člověčenstvo k vyššímu zdokonalení. První je mystický, vplyvem nám skrytého, jen víře přístupného vyššího světa duchů; druhý je historicko-pragmatický, a umělecký, působením člověčenstva na sebe samo; třetí poměr je k materialní přírodě.« Všechny potom vyvinují naše »názorné a vyobrazné« vlohy, jsou podkladem i vzdělání školního.

Purkyně jako dříve J. E. Vocel zmiňuje se předem o organisování š k o l m a t e ř s k ý c h. Četl Pěstounku Mošnerovu, jednu z našich nejlepších knih pedagogických, a mnoho jistě naň působila. Ve školce pěstoun má vedle představ a pomyslův mravních a náboženských učiti smyslu pro přírodu, neboť mládež právě přírodu pojímá »praktickým a estetickým způsobem.« Školka jest

[2] Akademie. Živa 1861 (101 a d.).
[3] Živa 1862, str. 337.

Purkyňovi velkým dobrodiním národa, snaží-li se v ní pěstoun opravdu dítě znáti. Totiž: pozoruje-li hru mládeže, vyptává se, zkouší, seznamuje se s vědomostmi dětí, »aby na tomto dosti skromném základě, prostředkem té samé okolní přírody, bez užívání všelikých učených a školských návodů, tím samým hravým, zábavným a samočinným způsobem, jako prvé o vlastní vůli dále se rozšiřovaly a vyvinovaly.«

Ve školce doporučuje zejména hry pískem a s dutými mírami, na čemž dítě bezděky učí se o rovnováze a tíži. Je třeba, aby dítě seznámilo se se vzduchem, učilo pozorovati oblaka, slunce, hvězdy, měsíc, v zimě fysikální a chemické výjevy, známost o kamenech a zeminách (i tvoření hlíny, pálení cihel, stavění domků, vyřezávání řemeslnických a hospodářských nástrojů). Purkyně jako J. Svoboda ve Školce nemá ještě ujasněn náležitě rozdíl mezi školou a školkou, avšak přece na rozdíl od něho praví: »Školka docela by neměla učiti literním umění, velikou zásluhu však by sobě získala tím, kdyby získala touhu v mládeži po jiných vědomostech, než jen trivia.«

Školka je mu přechodem ku vlastní škole elementární. Jest jí vlastně u Purkyně až do sedmého roku, poněvadž tu stále jest jenom přípravou na vyučování. Účelem jejím jest pěstovati duševní i tělesné vědy. Máme v ní býti věrni přírodě zevnější, duchu lidskému, jak vyšel z přirozenosti národa určitého, poměrům rodinným a dbáti budoucnosti dítěte, jeho zdraví; chce proto v ní i tělocvik, chce ale již rozvíjení všech duševních vloh. Má v ní býti cvičen pohyb, veškeré smysly, názornost, paměť, mluva (rozebírati slova onomatopoická, znázorňující klepání, bouchání, hlasy zvířat), učit pořádku časovému a prostorovému, pěstovati správnost vyslovování, tvoření vět na základě mateřštiny, učení se jazyku druhému. Chce i, aby se tu pěstovalo počítání z paměti, jak viděl jemu učiti v berlínském ústavě pod vedením Zenne. Chce i rejsování a kreslení dle nástrojů i volnou rukou dle vzorků, předloh, nebo z paměti. (Upozorňuje na důležitost kreslení pamětného, kterého se dovolává na základě zkušeností francouzských pedagogů). Žáci sami ku kreslení mají si zhotoviti jakýsi encyklopedický Orbis Pictus. Psaní má následovati až po kreslení (dle Graverovy metody). Konečně zpěv a hudba na foukací nástroje.

Elementárka vlastní má dvě oddělení. V šesti a sedmi

létech děti baví se pouhým hraním s cviky sil tělesných i duševních, ještě stále se připravují na učení. V druhém oddělení, jež trvá tři léta (od 8—10), je učení opravdové. Žák zejména přírodu pozoruje, prozkumuje, opisuje, okresluje, připravuje do sbírek (jen domácí, z okolí), třídí na zvířata, rostliny, nerosty. Seznává domácí závody průmyslové. Ze zeměpisu cestuje po nejbližším okolí, vlasti (»co možná na vlastní oči«) koná výlety se vším turistickým opatřením. V zimě teprve ve škole nastupuje čtení, psaní, kreslení, počty, rýsování, všeliké písemnosti, dějepis vlastenecký, historie povšechná, náboženství, učení křesťanské (zvláště jmenováno), politické ústrojí své vlasti, zákony občanské (volá po politickém katechismu). Pro každou nauku chce příhodnou knížku. Na vesnicích o vedení hospodářství, řízení obce, ve městech knihy o řemeslnictví, živnostech, z technologie, o poměrech sociálních. Národní školy mají býti pro všecky a přísně vědecké. Učení v nich má býti po skupinách a ne časem omezeno.

Veškerá škola má býti životní. Nevzdalovati se suchopárným literárním učením života, sám učitel nesmí sobě dávati pohled učenosti, z knih a vyšších škol získané, ale učení jeho plynouti má dle Purkyně samovolně jako přirozená vlastnost. Má učit jen naukám, které v duši jeho uzrály, zvláště u venkovského kantora nesmí býti polovičatostí. Škola bude jinak vychovávati mládež velkoměsta, maloměsta, vesnic. Švec se tu naučí nauce o lidském těle, horník o půdě, mlynář o vzduchu atd. Nic z obrazů, jen z věcí a událostí. Učitel musí býti i rukodělně zručný, zběhlý v krasovědě a slovesnosti, aby vše učil prakticky. Purkyně udává i vzor postupu mění. Začíná vyučování zevnější smyslnou zkušeností, podává potom rozbor, »příbor«, nový sbor představ odtažených a konečně zbudování a sestrojení všech pojmů v soustavu myslní (vědu). (Příklad: v o d a, styk s vodou doma, voda jako hračka, užitkovost její kolem, význam v geologii, užití vody).

D o z o r n a d š k o l a m i míní svěřiti Purkyně zvláštním jednatelům školským, kteří musí býti předem uznaného vlasteneckého smýšlení (v létech šedesátých, třeba ještě v Praze byly školy elementární německé), věhlasní vychovatelé a školníci, každý z nich dříve učitelem a potom rok v přípravě školního dozorství, kde se seznámí se školskou kasuistikou. Mají býti mnoho scestovaní a zdraví lidé, ne mladší třicíti, ne starší čtyřicíti let. Služba každého dozorce potrvá pět až deset let, potom by šel do přípravny,

kde by písemně složil své zkušenosti a kandidátům ústně sděloval a postupoval dle schopnosti dál. Konečně tedy byl by vzorným učitelem budoucích učitelů. Návrh jistě pozoruhodný a naprosto moderní.[1]

Velmi mnoho se Purkyně zabýval reformou gymnasií. Léta osmačtyřicátá minulého století, léta vzruchu, nových, obrodných idei přímo k tomu sváděla. Profesor Jan Jungmann vydával přímo dvojjazyčný časopis k prospěchu času přiměřených oprav na gymnasiích a sem vedle řady přispívatelů (dr. Pečírky, J. F. Šumavského, T. Matouška, rozumí se i J. Jungmanna a j.) do druhého ročníku napsal i Purkyně stať O opravě gymnasií, ohledem na přírodovědecké studium, s krátkým předložením cyklické soustavy učebné. Pojednání toto vyšlo původně ve výroční zprávě slezské vlastenecké společnosti na rok 1847 (Über Reform der Gymnasien).[2] Ale o škole střední má zejména i v Živě (1854—1862) mnoho poznámek.

Gymnasia dle Purkyně mají stejný účel jako veškeré jiné školy. To jest: vyvinování a pořádání přirozených lidských jak duševních tak i tělesných sil v mládeži skrze kázeň a vyučování. Úlohou jejich jest celistvé vzdělání člověka i vzdělání humanitní, každému vzdělanci potřebné. Gymnasium je ústav připravující na universitu a její fakulty. Je v něm potřebí sice klasických jazyků, ale ony oproti středověku ztrácejí v něm váhu, protože ztratily svou všeobecnost a patří k vědám speciálním, nejblíže k filologicko-estetickým a historickým, a zaujímají místo (ač první), ale jen mezi nimi. Metoda vyučování gymnasijního má míti všude praktický charakter, jako na ústavech odborných. Proto je Purkyně pro gymnasia reálná, kde by sloučeno bylo všecko vědění v teorii i praksi. Ony musí »dle podstatného jich účelu docíliti totiž všeobecnou vzdělanost přítomného vždy pokolení, představují ony takřka obraz vzdělaného lidstva v menším pohledu, a musejí tak barvu a základní výraz každého času dříve neb později na se vzíti.« (Č. p. rg. 192.). Se všemi formami kulturními a sociálními se musí Purkyňovi gymnasium spojiti a s nimi postupovati, postupně zaváděti do kultury náboženské,

[1] Živa 1862. Akademia.

[2] Uibersicht d. Arbeiten u. Veränderungen d. schlesischen Gesellschaft f. vaterl. Cultur für das Jahr 1847 p. 87: Uib. Ref. d. gym. mit Rücks. auf Nat.-Studium nebst kurzer Darleg. eines cyclischen Unterrichtssystems.

umělecké, vědecké, jak se po sobě vyvíjely. Gymnasium od university nemělo by býti oddělováno, protože na obou třeba rovnou měrou ukázati, jak věd upotřebiti. V ústavě Purkyňově mělo celé gymnasium poskytovati od rána do večera obraz volného a veselého života, stálého tělesného a duševního růstu (Akademie 389), mělo býti v krásných budovách s parkem na severní straně, na volném prostranství, se zvěřincem, geologickým seskupením skal, s tělocvičnou pro každou třídu zvláště. Byly by to síně bez škamen, s pohyblivými sedadly a stolky, tabulemi, skříněmi na knihy. Každý okres čítající 300.000 obyvatel měl by jedno gymnasium.

Prvním cyklem vzdělání nazývá Purkyně školu elementární. Gymnasium dělí se ve dva cykly. První sahá do třídy třetí (od 11 do 16 let), druhý jsou ostatní třídy. Universita u něho zabírá zvláštní cyklus. Poslední třídu každého cyklu rozděluje tak, že by jedno oddělení s těmi žáky se zabývalo, kteří z dolejšího gymnasia do vyššího postoupiti chtějí, druhé s těmi, jež jdou do obyčejného života. V prvém by se dbalo více na odůvodnění znalostí, v druhém na praktické vědomosti: obchodní sloh, počtářství, stavitelství, hospodářství, technologie, nehledě k učeným studiím a řečem. Cyklus ukončila by vždy zkouška před státní a učitelskou komisí. Při každé třídě radí Purkyně zříditi odstupek jedno až dvouročný, výhradně praktický. Před přijetím do gymnasia jest zkouška.

Vyšší obsahovalo by tři až čtyři léta. Předměty byly by stejny jako na nižším gymnasiu, jen látka rozšířena. Tu učila by se dle Purkyně vyšší mluvnice (srovnávací), synonymika, samovolná pojednání z matematiky, začátky počtů integrálních a diferenciálních, věd fysikálně-chemických, přírodopisu ve formě systematické. Na základě všeobecné historie přednášely by se dějiny dle oddílů časových a zejména životopisy dějepisně znamenitých osob. Byla by i cvičení umělecká. Oproti tomu v nižším gymnasiu učí se vše na základě literatury národní, žák pořizuje si sám i slovník obecných pojmův, výklady předmětů činí i schopnější žáci zároveň se svými učiteli. Studium historie provádí se na studium kultury a literatury, náboženství. Učí se i cizím jazykům, hlavně slovanským.

Všude ve škole jsou d í l n y, v nichž se skutečně pracuje. Učebné knihy nezůstávají na své strnulosti, ale mají každoročně opravy dle pokroku věd. Pro každou zemi chce stejné knihy, vy-

dávané zvláštní komisí. Pro neschopné požaduje již Purkyně zvláštní ústavy patologické nebo alespoň zvláštní třídy opakovací se specifikací předmětů a cvičení, aby se opakováním nemařil čas a chuť k učení. Jsou to požadavky i doby dnešní a i na dnešní dobu novum.

Purkyně vytýká podobně jako v Anglii Bain a Spencer a u nás Masaryk postupnost věd. V historických vědách přípravnými vědami budou dle něho klasické jazyky, k nim se řadí mluvověda. (Vše hlavně pro právníky, teology, filology). Úvodem ku všemu bude encyklopedie věd, z níž přejde se k logice a dialektice, vůbec filosofickým cvičením. Z matematiky postoupí se k vědám přírodním. Psychologie a antropologie s dějepisem, národopisem a životopisem bude uzavírati vzdělání. Purkyně zařazuje sem i tělocvik a dává k němu všechny druhy technických cvičení.

Velikou váhu klade Purkyně na učitele gymnasijního. »Jestliže kdo, tedy jistě učitel gymnasijní, má tu krásnou úlohu, harmonickým vzděláním všech lidských vloh co světlo kráčejícímu za ním mladému pokolení svítiti, a nejen slovy pohnouti, nýbrž příkladem za sebou táhnouti.«[1] Sám k tomu svým působením na žáky a posluchače ukázal cesty.

Universita musí míti dle Purkyně svou suverenitu na státu a církvi nezávislou, aby věda její byla svobodná. Jako gymnasium cvičí a vyvinuje síly na předmětech vzdělavacích, universita je má úplně chápati a upotřebovati a postarati se o další jejich zpytování. I ona tak jako gymnasium též musí býti na podkladě reálném budována. Universitní cyklus studijní obsahovati má, jak praví Purkyně, tytéž předměty všeobecného vzdělání jako na gymnasiu. Účelem jich je dosáhnutí vědecké samostatnosti. Všeobecným vědám vyhražena býti mají dvě léta. I zde musí býti přísné disciplinování učení a vyučování; »neb svoboda ducha záleží jen v zákonnosti, především ale v samostatném pokroku na dráze vědecké.« Tak zvaná akademická svoboda má pro Purkyni jen význam společenský (což správno není). Po ukončení cyklu koná posluchač zkoušku zralosti opět a přechází do vlastních fakult. Chce zvláštní didaskální fakultu, která by se blížila akademii se stálými a přecházejícími profesory. Byla by to universita všeobecná, mající pod sebou řadu ústavů seminár-

[1] Beilagen. (226 II. Č. ř. rg.)

ních (pro učitele nižších a i vyšších škol, kněze, úřednictvo, právníky, lékaře, lékárníky, hospodáře, stavitele, technické kupce, vojíny, lodníky, propagandy a j.). K dnešním fakultám university chce přiřaditi Purkyně i nové, jako kupeckou, technologickou, hospodářskou, horní, zkrátka spojiti vlastně po dnešním universitu s technikou, jak tomu ve většině menších měst v Anglii. Na konec opět chce vysvědčení způsobilosti a zkoušku.

Chce prohloubení vědecké znalosti posluchačstva, ne aby umělo, ale s a m o znalo. Stěžuje si sám, že při zkoušce filosofické neznali pojmenovati mnohé byliny, které zná hoch venkovský v dvanácti létech, že lebku bobra měli za kočičí, což i dnes mnohdy dalo by se žel doložiti! Chce, aby povrch učenosti z vysokých škol zmizel, ale opanovala je opravdová výzkumná, ne učenci diktovaná věda. Potom pozvedne se i úroveň zkoušek při doktorátech.

Vrchol školy Purkyně vidí v A k a d e m i í c h. Mnoho v ní prvků starých škol Ptolemaiovských, i ze základních ideí Leibnicových vzato. Pokusy o takovou školu škol děly se i u nás několikráte, Budeč Amerlingova nejlepším toho dokladem, i prof. dr. Fr. Čupr rád by byl z Kolčavky, svého statečku, podobnou instituci vytvořil, jak o tom zmiňuje se nepřímo v korespondenci. Akademie Purkyňova měla se přesně řaditi v organisaci škol ostatních. Totiž: z elementárky mělo se vytvořiti gymnasium, z něho dílny vědecké a odtud veliká akademie přírodovědecká. Nejbližší Purkyňovu návrhu Akademie byl návrh Akademie slovanské v Záhřebě. Jméno Akademia bere proto, že prý universita »ztrativši slavné své někdejší u nás postavení, bezmála na pouhou německou fabriku úřednictva rakouského snížena jest.«[1]

Purkyně snaží se, aby byla zorganisována společnost vědeckých výtečníků pro duchovní potřeby celého národa a akademie aby byla vskutku národní, v duchu českých tradic. Vzorem k organisování jejímu dle vlastních jeho slov byla mu akademie francouzská. Ale Purkyně zná i ostatní cizí ústavy, pojednává o akademii v Anglii, Spojených státech, v Rusku a v Německu.

Základy naší akademii mělo dáti č e s k é m u s e u m. Postavena bude na Karlově náměstí (i plán do Živy narýsoval) se všemi potřebnými budovami. Museum bude zbudováno na skále, základní zdi jeho budou velmi silné, aby se dalo patro přistaviti, bude míti dobré sklepy pro listiny, věci, dvě patra, vchod proti novoměstské

[1] Živa 1861 (100).

radnici, tři východy po obou stranách, závitkovité schody do pater, vysoká, polookrouhlá okna. Střecha bude plochá. Budova půjde přes celé Karlovo náměstí, v středu jejím bude hvězdárna s bytem direktora a pomocníků, v prostřed rotunda zároveň se studovnou. Kustodi i sluzi tu budou míti zvláštní byty. V druhém oddělení bude zahrada s ústavy studijními: fysikálním, zoologicko- fysiologickým, botanickým (tu byt pro zahradníka), mineralogickým, geologickým, chemickým a skleníky pro pěstování rostlin.

Purkyně načrtává i podrobně účel a vypravení jednotlivých ústavů. Předem ústav linguistický. Pěstoval by indoevropské jazyky, řecký a latinský (s nářečími románskými), germánské, slovanské i jiné. Obíral by se srovnávací gramatikou, fysiologií mluvy, měl by péči o sepsání mluvnic atd. Každý, kdo by přišel, obdržel by tu radu. Byla by v něm velká knihovna linguistická, světová korespondence (hlavně jako výpomoc pro cestovatele). Akademikové byli by povinni přednášeti na žádost alespoň třiceti lidí a honorář platil by se jim dle vzácnosti přednášky. Ústav obstarával by i prostředkování styků s národy příbuznými, vydával zprávy, pečoval o vynalezení všemluvy (Komenský, Leibniz), všepísma (pasigrafie), zaznamenával pozoruhodné myšlenky i lidí prostých a pořizoval slovníky.

Druhý institut by byl literární a filologický. Tu pěstován by byl jazyk, literatura, starožitnosti zjišťovány, mravy, zvyky života národního, stav dnešní kultury, obchodu, státních ústav, vojenství, občanského života, krásných umění, náboženství atd. Odtud podporovaly by se cesty do ciziny a řídily, prostředkoval delší pobyt u jednotlivých národů, pořizovaly překlady cizích děl, byla by tu shromážděna bibliotéka klasických autorů, autorská korespondence, sbírky modelů a výkresů.

Ústav historický pečoval by o znalost zřízení společenských moderního života a na přítomnosti učil by znalosti minula. Měl by dvě oddělení: vlastní ústav historický a geologicko-statistický. Čtvrtý institut je mineralogicko-geognostický. Má svou vlastní dílnu, kde kusy se připravují k vystavení, kde se zhotovují modely slují i vrstev a dělají odlitky.

Ústav botanický má zahradu se zahradníkem a dělníky, svůj vlastní archiv a bibliotéku. Botanikové jsou vždy na cestách po různých krajích vlasti i v cizině, mluví všemi zemskými jazyky, znají latinu a řečtinu, studují a zjišťují všecky značnější sbírky privátníků, určují nové druhy, obchodují jimi, dávají lidem i od-

borníkům rady, suší rostliny, jsou k úsluze turistům a přednášejí. Vedle jest institut zoologický. Obsahuje živočichopis, srovnávací anatomii, vývoj zárodků, srovnávací fysiologii, geografii zoologickou, zoologickou paleontologii, dějepis a knihopis nauk zoologických. Má svůj zvěřinec, pracuje zejména i pomocí fotografie. Akademikové jsou zároveň cestovateli, lovci, rybáři.

Sedmý ústav jest zřízen pro nauky čistě matematické. Tu nutno založit úplný kodex matematický s literaturou a vydávati i zvláštní časopis. Osmý ústav fysikální má své těžiště v eksperimentaci a fysik, toť vlastně umělec. Základem jeho jsou dílny. A to: akustické, optické, magnetické, kalorické, elektrické, chemické, astronomie s hvězdárnou a korespondencí. 9. Ú. astronomicko-meterologický. — 10. Ú. lučební. — 11. Ú. pro fysikální geografii.

Institut pro fysiologii obsahuje encyklopedii veškerých věd přírodních. Na zvláštním místě chová rostliny a zvířata k pokusům. Vedle něho antropologický má zvláštní oddělení pro sociální vědy, jejich výzkum (umění psychologické, vychovatelské a organisatorské) a badá v dušesloví vůbec. Druhé oddělení jeho je empirické a praktické. Akademikové tito mají bydlit v městě, míti časté hovory akademické, a pedagogiku utvořiti základem »v umění sociálním.«

Třináctý ústav filosofický má učit filosofii dle metod, a propravou jest mu matematika. Konají se tu práce filosofické, a to diskursní, logické a spekulativní. Zejména v něm ukazuje Purkyně ku Kantovi, Fichteovi, Schellingovi a Hegelovi. Ku všem institutům druží se knihovna, archiv a sbírky. Ale i telegraf, tiskárna, umělecké dílny, knihkupectví, vodovod, plynárna. I kuchyně, kde akademikové dostávají silnou stravu, a zvláštní tělocvična »cvičírna« pro ně. V čele akademie jest direktor s dvaceti členy sboru a patnácti poradníky.

Akademie má pěstovati vlastně všecky vědy, ale zejména vědy sociální, které dělí Purkyně na přírodní a historické. Přírodní jsou: matematika, fysika, chemie, morfologie, fysiologie, mineralogie, botanika, zoologie, geologie, paleontologie, fysikální geografie, srovnávací anatomie. Historické a to intelektuální: sociální filosofické vědy (etika) antropologie, psychologie, politika a jiné vědy státnické, všeobecná historie, historie kultury, filosofie mluvy, estetika. Empirické: linguistika, etnografie, specialní historie, knihovnictví, archeologie, statistika, vědy vojenské, ob-

chodní, průmyslové. Celý ústav rozvrstvil dle věd na tři části: 1. akademii věd o sobě, 2. věd jako potřeb života společenského, 3. věd uměleckých.

Akademie Purkyňova je práce veliká a pozoruhodná, ať byla brána z prvků cizích a snad přední popud k ní daly ideje Leibnizovy. Ale právě důmyslný plán Purkyňův ve značné části svých detailů může ještě dnes býti podkladem pro českou lidovou universitu v Praze.

J. E. Purkyně má veliké zásluhy též o školy odborné. Sám chtěl již gymnasia přiblížiti dnešním reálkám, případně i dle sociálního postavení žactva zodborniti. Byl ze spoluzakladatelů průmyslové školy v Praze a taktéž jejím prvým ředitelem. Chtěl založiti i zvláštní vysokou odbornou školu přírodovědeckou, na níž by se i hospodáři vzdělávali. Usiloval i o popularisaci věd (chtěl sám napsati celou vědeckou encyklopedii) a samotna jeho Živa založena byla za tím cílem, totiž, aby ve vědy populárně uváděla. Také ji nejvíc odebíralo učitelů (přes 200). Napsal v ní i pojednání O způsobu učení se přírodním vědám bez velikých učených prostředků a podával sem krátké populární noticky z oboru věd, jak později pro učitele činil Úlehla ve svém Sborníku. I v Časopise Českého musea má článek (1853) O zprostonárodňování věd, zvláště přírodních, kde doporučuje popularisaci vědy prý »jen z nouze« (odporuje si). Věda dle něho dá se tím snadněji zprostonárodniti, čím více v sobě má empirické látky a čím jednodušší jsou kombinační formy jejích elementů. Proto chemie je nejvíce schopna popularisace. Věda, jak praví Purkyně, sice nemůže naprosto zobecněti, ale každý člověk má býti alespoň vědecky vzdělán a vycvičen. Usiluje i o mezinárodní výbor pro vzdělání, za týmž cílem.

Školy chtěl Purkyně pro všechny, i pro ženy. Neboť ony jsou rovny mužům, a ač jejich hlavním úkolem je vytvoření života rodinného, mají se jim otevříti všecky školy v oboru nižším i vyšším, ano ony mohly by říditi i určité ústavy akademické.

Purkyně často vyslovil se o národní, umělecké a tělesné výchově. Sám byl spoluzakladatelem Sokola a velmi blízký ideám Tyršovým. Národ byl mu »průvodištěm státu, církve, akademie i všech ideí společenských a národnost stane se stromem života celého lidstva, vydávající větve: náboženství, právo a vědu«. »Ku konci ve veškerém lidstvu spatříme vtělení ducha božího, zářícího světlem pravdy, spravedlnosti, síly, krásy a svatosti a

v budoucnosti stát — bude národem.« Purkyně věřil i v českou samostatnost. »Národové jsou jako jednotlivci,« píše v Živě 1862, »ba jako děti jistými vlohami nadané, každý ať dle své vlastní povahy se vypěstuje, každému staň se podle práva národního. Každý národ vládni sám sebou.« Proto i Purkyně usiloval tolik o samostatnost české vědy a zavedení českých přednášek na fakultě lékařské. Podal petici českému sněmu o připuštění české řeči na universitu a zřízení českých profesur (1864), polemisoval s Rokytanským, který chce Rakouské university zuniformovati dle vídeňské, v dobách největšího útisku předpovídal založení nové české university a českých škol vůbec, přednáší česky na německé fakultě a u něho skládá se první české rigorosum z fysiologie.

Je jen s podivem, že Purkyňovy zásady vychovávací byly dosud tolik zapomínány, jako jeho práce vůbec. Teprve (1918) Spolek českých mediků ku oslavě výročí doktorátu Purkyňova zvířil zájem o Purkyni v kruzích vědeckých[1] a snad jeho Sebrané spisy, které začali čeští lékaři vydávati, splní dluh dosud Purkyňovi dlužný. O Purkyňovi jako pedagogu celkem bylo psáno povšechně. Největší stať uveřejnil J. Klika v Pedagogium,[2] ač je to z velké části výtah z Akademie Purkyňovy, a krátký článek J. Mauer Jana Ev. Purkyně názory pedagogické.[3] I spisek Amerlingův na několika místech, ale velmi vnějšně dotýká se pedagogické činnosti tohoto badatele českého.

---

[1] Viz Časopis lékařův českých č. 27—31 roč. 57. 1918.

[2] J. Purkyně jako pedagog. 1881, str. 289 a d. — Též zmínky v Klikově »Studii o školství obecném« a spisku »Vzděláním k osvětě a svobodě«.

[3] Hlídka Času 1910 č. 2. Roč. V. — Viz též pěkný článek ve Světozoru I. 166. a Prof. Jana Purkyně činnost literární a vědecká (str. 193).

Z politických myšlenek a úvah JUDra. Josefa Želízka.

Podává Vlastimil Kybal.

(Dokončení.)

Než problém školský a vzdělanostní má ještě hlubší význam morálně-sociální. V Čechách se podle Želízka studuje velmi mnoho, a přece povaha česká, to jest povaha průměru obyvatelstva českého zůstává neurčitá a nespolehlivá. Vzdělanost nevnikla do útrob národa, není dostatečně trávena a ještě méně jest asimilována. Máme sice úplnou rovnost před zákony, avšak ve skutečnosti máme samou nerovnost. Šlechta ztratila svou jurisdikci a je podrobena se svými bývalými poddanými týmž soudům státním. Ale neztratila svou vůli zůstat nebo státi se opět privilegovanou kastou a neztratila své stavovské předsudky, svou pánovitost a výlučnost feudální. Měšťák je aristokrat vůči sedláku, tento je aristokrat vůči chalupníkovi a domkáři. Měšťák a zámožný sedlák byli by rádi šlechtici. Sedlákem vůbec nikdo nechce býti. Sedláci se stali rolníky a tito na svých navštívenkách vydávají se za statkáře. Venkov chce žíti po městsku a osvojuje si vady a neřesti městské. Nikdo nechce být tím, čím je. Nejraději každý by měl zaručené příjmy. Kdo není dost bohatý, aby se mohl míti za šlechtice, chce míti něco jistého a žene se do služby státní, samosprávné nebo soukromé. Tyto poměry jsou ještě zajímavější s historicko-politického hlediska. Pobělohorská šlechta je dvorská; není národní ani zemská. Počítá se dvorem a s byrokracií, na nichž je závislá politicky i sociálně. Děkuje dynastii za své panství a byrokracii vojenské a civilní děkuje za zaopatřování mladších synů. V této šlechtě udržuje se pro potřebu vysoké politiky proud čistě německý a proud německo-český. Oba tyto směry výtečně rozumějí daným pokynům, a ustupují si jako při nějaké kadryle. — Totéž rozdvojení národní udržuje se v kruzích městských, rolnických i dělnických. Tyto velké strany národní drobí se ve svém lůně konservatismem, liberalismem a socialismem.

Tak obyvatelstvo, které má totožné zájmy státní a hmotné, obyvatelstvo koruny české, jemuž samospráva této země jedině zaručuje svobodu, blahobyt a moc, je roztrženo na strany, tyto se rozpadávají ve frakce a v těchto frakcích jeden odměřuje druhému na lékárnických vážkách úctu a zdvořilost. — Němcům tato rozdrobenost neškodí aspoň národně. Jsou inspirováni a vedeni shůry, a táž ruka, která je řídí, nedá jim ublížit. U Čechů je tomu jinak. Jsou odkázáni sami na sebe. Nemají na světě nikoho, kdo by jim pomáhal a radil. Rozdrobenost národní, politická a sociální má u nich žalostné účinky. Neobcují spolu jako Češi, jako vojáci téže věci, nýbrž jako členové stavů a představitelé jmění. Kdo má přiměřený dekret a tučnou tobolku, nepotřebuje dokazovati svou způsobilost politickou: je schopný ipso facto. A tak politice nerozumí nikdo vůbec! Ani dříve nebylo tomu lépe a proto také účinky rovnaly se příčinám. Vyvlastněná a vyhnaná šlechta a měšťanstvo po Bílé Hoře přispěly s francouzskými hugenoty k ušlechtění německého plemene. Sedláci po bitvě u Lipan upadli v porobu šlechty a rozuměli politice ještě méně než jejich páni: nebyli činitelem politickým v zemi. Tedy i v době své samostatnosti byli Čechové politicky velmi nedostateční. Uměli se výborně bíti, ale neuměli držeti své vášně na uzdě: neuměli předvídat a jednati podle potřeb své situace. Velká většina nynějšího obyvatelstva českého je tedy atavisticky velmi málo disponována pro politiku. Pochází celkem z nevolníků a některých trosek šlechtických a městských. A počínají si opět jako jejich předchůdcové. Neoddělují opět věci celého národa od svých věcí osobních. Nevědí opět, že síla a zdar celku zajišťuje blahobyt jednotlivců. Věci veřejné jsou jim jenom záminkou nebo služebníkem jejich zájmů osobních. Nejsou vůbec schopni myslit jako osoby česko-státní a ne pouze jako osoby soukromé. Každý chce býti velkým pánem a míti mnoho peněz. Pro to mají smysl a pro nic jiného. To je jejich politika, té rozumějí, tu provozují. Podobají se rakům v košíku: jeden vylézá nad druhého, jeden odstrkuje druhého. Je to vojsko, které nedělá frontu proti nepříteli, nýbrž proti sobě. Čechové překážejí sami sobě mnohem více, než Němci překážejí jim.

Sobecká vypínavost jest takto kořenem politické mizerie české a česká otázka s toho hlediska jest otázka českého

individua jako bytosti politické. Čech z lidu — čteme jinde v »Nevolnících« — má na své lyře jen dvě struny: vypínavost a ponížení. Nezná jemné, zdvořilé, vřelé, upřímné rovnosti. Buď se vypíná nebo podlézá. Buď se klaní sám nebo žádá, aby se někdo klaněl jemu. V Čechách chybí kordialita, pravá zdvořilost. Čechové neváží si jeden druhého, jsou zaujati proti sobě, nevědouce proč, ale je to ze sobectví a z instinktivní manie bourací. Zákony bývají výronem mravů: u nás předstihují mravy. Čech myslí, že je demokrat, socialista, ale svou povahou a životem dokazuje, že uznává toliko aristokracii moci a peněz. Této moci se klaní, když se cítí slabším. Cítí-li se silnějším, žádá, aby slabší klaněl se jemu. Šlechta je v oblacích. Měšťák hledí přes rameno na sedláka, sedlák pohrdá chalupníkem, tento si neváží domkáře. Samá aristokracie. I dělník je aristokrat. Myslí, že dělníci representují sílu, převahu fysickou, a vypíná se nade všemi. A ženy těchto vrstev vypínají se ještě více nad sebou. Nahoru poníženost, dolů nafouklost. A ti nejnižší odškodňují se na zvířatech. Netýrat zvířat, zvláště psů, dát jim, co jim patří, zvláště přiměřené žrádlo a k piti čistou vodu — to se považuje často za zadání své důstojnosti! — V teorii naši demokraté a naši socialisté chtějí udělati z národa stádo, zapomínajíce, že národ jest organism, a nikoli pouhý agregát. Ale v praksi trhají národ na kasty, ruší jeho souvislost a jeho jednolitost morální. Každá kasta má svou duši, své vlastní zájmy. Kasty slouží toliko sobě a někdy jenom svým vůdcům viditelným nebo neviditelným. — Je-li zločinem velezrády proti českému státu zasazovati se o to, aby země česká byla rozdělena na dvoje národní území, je rovněž velezradou proti státu českému a proti říši, drobit jeden a nedílný národ český v malé státy jednotlivých kast. — Je to otázka nejen formy státu a ústavy, nýbrž otázka samé eksistence národa. Čemu se říká nyní národ český, jsou potomci zbytku ožebračené šlechty pobělohorské a decimovaných rolníků čili nevolníků; jsou to většinou potomci tříd obyvatelstva, které sloužily a nikdy nevládly, neporoučely; které se staraly toliko o své potřeby osobní, a nestaraly se, nesměly se starat o věci národní. Češi jsou odkázáni sami na sebe, jsou zůstaveni své vlastní způsobilosti a své vlastní síle. Musí se proto vystříhat chyb, nesmí se dáti voditi za nos frázemi filantropickými, humanitárními, musí býti bdělí a svorní, musí doufat a nesmějí nikdy zoufat. Musí míti neustále

zřetel obrácený na to, co jim všem škodí a co jim všem prospívá. Musí odstraňovat všecky příčiny nedorozumění, sporů, nesvornosti a strannictví mezi sebou. A jedna z hlavních příčin jejich rozervanosti je špinavý, pošmourný a výlučný egoism, jsou mafie stranické a koterie.

Dr. Želízko nebyl příslušníkem žádné strany politické, nebyl, jak praví ve své autobiografii, ani Staro- ani Mlado-Čechem, nýbrž pouhým Čechem »sans phrase«, a proto posuzoval všecky naše strany s hlediska jednotně národního, odhaluje dosti trefně jejich sobeckost a škodlivost. V Čechách, praví, každá strana hledí se státi vládní hlavně proto, aby udolala strany druhé a zůstala navždy v sedle. Raison d'être každé české strany dlužno měřiti blahem celého národa, jež jest také blahem všech vrstev národa. Politika kastovní ruší homogenitu morální jednotu národu, rozkládá jej a ničí. Národní strana může býti jen jedna, starajíc se o zájmy a potřeby všech tříd národa; její politika, jsouc nezměnná ve svých konečných cílech, musí pěstovati všecky stránky národního života, jak kulturní, tak i hmotné; musí býti všestranná, a ne jednostranná. Provozují-li sedláci, dělníci nebo řemeslníci svou politiku, mohou sebe více volati, že jsou stranami národními, — nejsou již národními! Zájmy chalupníků a domkářů nejsou zájmy sedláků. Jednotlivá řemesla mezi sebou, obchod a průmysl dělí se opět podle zájmů. Ochranné clo obohacuje některé výrobce a ochuzuje ostatní velké obyvatelstvo konsumující. Budou-li hmotné zájmy kast, tříd a skupin zaujímati první místo, budeme mít tolik stran, kolik zemědělských skupin, kolik živnostenstev, a národ se rozplyne v mlhu bezvýznamné abstrakce. Naproti tomu třeba konstatovat, že zájmy lidu dělnického, malého živnostnictva, průmyslu, obchodu a orby, svobody politické, znovuzřízení českého státu, zájmy náboženství a osvěty jsou podstatně, principiálně, zásadně zájmy národa a státu českého, a státní strana česká nutně, pod následky felonie k svému povolání, jest povinna starati se o všecky vrstvy, které tvoří národ, a o všecky jejich zájmy. Negativně musí potírat vyděračné maffie stranické, jež zamezuji vytvoření neodvislého mínění veřejného, a speciálně musí usilovat o zákonné ustanovení, podle něhož nikdo by nesměl býti volen dvakrát po sobě, nýbrž teprve po uplynutí dvou nebo tří let; jedině tím možno ozdravět veřejné finance, probudit veřejnou důvěru a morálku, učit národ správě vlastních věcí a vychovávat Čechy politicky.

II.

Po absolvování gymnasia oddal se Josef Želízko studiu práv na universitě vídeňské, odkud přešel na universitu pražskou. Jsa dostatečně zámožný, studoval velice zvolna, a to většinou doma, v Budějovicích, kde se věnoval životu veřejnému (ve spolcích, v novinách i v divadle) a kde také oddával se svému zamilovanému studiu jazyků francouzského a italského, ve kterých dosáhl mistrovství u nás posud nevídaného. Práva absolvoval teprve v 41. roce svého života (ve Štýrském Hradci), načež po soudní praksi, konané v Budějovicích, Králové Hradci, Klatovech a na Moravě, usadil se trvale jako advokát v rodném městě (r. 1893) a setrval tam až do večera svého života r. 1901.

Můžeme říci, že Dr. Želízko svým původem i životem byl čistý Budějovičan, t. j. obyvatel městský, který si český problém uvědomil a řešil na kuse české půdy, s níž byl srostlý a s níž se cítil srostlý dlouhou řadou svých předků sahajících až do 14. stol. (1373), kdy se první měšťan Želízko vyskytuje. Již to jest moment, který jej odlišuje od mnohých buditelů českých pocházejících zpravidla ze vsi a uvědomujících si svoje poslání toliko na vzdušné duze klenoucí se mezi rodnou vsí a Prahou. Želízko narodil se, vyrostl a žil na jednom místě, v jednom z největších měst českých, v hlavním městě jižních Čech, a tam svoje češství procítil a prožil; nebylo v něm proto vesnické omezenosti a těžkopádnosti, drsnosti a inkoherence a také nebyl nasycen pražským idealistním velikášstvím s jedné a pražskou těsností a mezičeskou rvavostí se strany druhé.

České Budějovice je staré město česko-německé; ve 13. a 14. stol. vládli v něm Němci, držící s Rožmberky, a ve stol. 15. a 16. a v první třetině stol. 17. vládli Čechové, držící s králem a spravující město jako svrchovaný stav, toliko formálně podřízený králi, tak jako Praha a Plzeň. Od r. 1633 stalo se město opět německým, a to správou i obyvatelstvem, jež bylo prosyceno Němci z říše a z německých zemí rakouských a utvořilo si dokonce zvláštní dialekt německý trvající až do 19. stol. Je známo, jak německá nadvláda, posilovaná Vídní i Berlínem, udržela se v této jihočeské kapitále až do doby nejnovější. Dr. Želízko byl Čech upřímný a přímo vášnivý, avšak nikoliv jednostranný a výlučný: jeho babička a prababička byly Němkyně, které však rodu neponěmčily, jeho vlastní bratr se poněmčil, on sám prošel německou

výchovou a po celý život s Němci se stýkal, zkrátka náš autor znal a stále viděl druhou částku českého globu a českou otázku neodlučoval násilně od otázky českoněmecké, nýbrž pojímal ji v její plnosti, dané vývojem minulosti a daným stavem přítomnosti. V základě, jak se mi zdá, odmítal německou kolonisaci s husovskou hrdostí syna tohoto království, avšak přes to s Němci žil a počítal s nimi jako s důležitým faktorem místním i zemským, říšským i světovým.

Soužití s Němci v českém městě a stálý boj dvou národů pod rodným krovem zbystřily ducha Želízkova tím jemněji, čím více byl tento od přirozenosti nadán pozorovacím talentem a zájmem vysloveně politickým. Želízko uvědomoval si, že studuje správně poměry budějovické, pozná zároveň poměry české vůbec, ano vzhledem k spletitosti české otázky se světovou otázkou německou, že povznese se ke studiu i velké politiky evropské. A je vskutku ku podivu, jak tento Budějovičan, namnoze autodidakt, dovedl postihnouti světovost české otázky v rámci politiky všeněmecké a jak trefně dovedl posuzovati všeněmecký »Drang nach Osten« v zálivu českém i rakouském. Máme-li na mysli, jak naše předválečná žurnalistika a naši politikové, až na vzácné výjimky, představovali a řešili nám českou otázku úzkou skulinou vídeňského bahna, nevycházíme z údivu, čteme-li v zápiscích Želízkových, objímajících čtyřicet let novodobé historie, namnoze břitké a teprve dnes ověřené poznámky a rozbory o politice berlínské vzhledem k Čechám, Rakousku i k ostatnímu světu.

Kromě uvedených osobních a místních předpokladů, poskytujících stálou vzpruhu a správný zor mysli, působily tuto světovost politického pozorování ještě dvě okolnosti: předně politická vyškolenost Želízkova pomocí spisů Macchiavelliových (Želízko kromě Knížete a Úvah přeložil a v rukopise zanechal i jiné spisy Macchiavelliovy) a za druhé bedlivé sledování soudobé politiky pomocí novin nejen českých, nýbrž i francouzských, italských a j. Není mi známo, zda v oné době zabýval by se kdo u nás tak hluboce Macchiavellim, jako Dr. Želízko, a rovněž nevím, kdo z našich politiků studoval by světové žurnály po 40 let tak důkladně a tak kriticky, jako týž Dr. Želízko. V každém případě nikdo mimo něho — pokud vím — nezanechal po sobě tolik kritického, bystrého a někdy až prorockého soudu ze soudobé historie česko-budějovické,

české, německé, rakouské a světové, jak mnoho ho nacházíme ve více než dvaceti svazečcích Zápisků Želízkových, vesměs výbornou francouzštinou psaných. Nelze ovšem hledati historie tam, kde jsou pouhé poznámky, někdy prostě zaznamenávající, někdy stručně kritisující karakteristický fakt denní žurnalistiky. Také nelze přehlížeti a autorovi nevytýkati, že se omezoval příliš na noviny a že zanedbával historii soudobých, knih a brožur. Želízkovým neštěstím vůbec bylo, že neprošel v mládí nějakou politickou školou pařížskou nebo londýnskou, že v mužném věku nemohl býti užit ve službě diplomatické, k níž byl výborně kvalifikován, a že, když všecko to padlo, nemohl aspoň večer svého života stráviti v pražském ústředí českého života intellektuálního a politického. Byl mu sice nabízen poslanecký mandát, ale Želízko »nebažil nikdy po popularitě a tím méně pomýšlel na nějakou činnost veřejnou mimo Budějovice«, kde však politikou Dr. Zátky, svého rivala od mládí, byl puzen k věčné opposici.

Svým solidním vzděláním, svým skvělým nadáním, svým uhlazeným chováním a naprostou oddaností věci české Dr. Želízko přesahoval nesmírně budějovický mikrokosmos, a světovost jeho zájmův a zálib intelektuálních i čistě osobních předurčovala jej k zahraniční politice, neméně než kritická hloubka jeho ducha a stilistická vyškolenost mohly z něho učiniti politického žurnalistu nádherného typu. Nebyl a nechtěl býti učencem, poněvadž »chtěl pozorovat sám lidi a věci«. V mládí velmi rád čítal, kromě Rukopisu Kralodvorského a Kornelia ze Všehrd, Komenského Labyrint světa a ráj srdce; zamlouval se mu sloh tohoto klassického díla, avšak »jeho resignace byla mu nepolitická, odporující nutnosti, užitku a slávě života činného a bojovného«; také »přílišné rozjímání náboženské odvrací od povinností pozemských a otvírá cestu podnikavým zlosynům«. Želízko nechtěl být ani literátem, ačkoliv čítal Scribea, Dumasa otce, Victora Huga, Schillera, Wielanda, Uhlanda, W. Scotta, Tennysona, Carducciho, Vrchlického, Sv. Čecha a Čelakovského; v mládí na německém gymnasiu první jeho českou knihou byl český překlad Herlošova Žižky, jenž probudil jeho češství. Přes to Želízko nebyl »bel esprit«. »Nezajímalo ho — jak vyznává — rozebírati city a sledovati chvění strun v srdcích básníků lyrických, nezajímalo ho hledati nebo oceňovati toiletu myšlenek. Svou povahou byl puzen k jednání, k pohybu, a ne k nehybnosti kontemplativní a sensitivní. Svou živou obrazotvorností, svým vřelým srdcem byl také básníkem epickým,

dramatickým. Miloval ruch, život, zodpovědnost, byl chladný rozum a logika ve službě vášně, která nejvíce šlechtí člověka a stává se duší jeho duše; byl rozumným sluhou své lásky k vlasti, mocné, neodolatelné, zatlačující všecky jeho ostatní city a zájmy do pozadí. Tato zdravá, mužná, hrdinná a rozumná láska ozařovala a zahřívala celý jeho život.«

Kromě krásné literatury, jež zajímala Želízka jen »mimochodem«, a kromě politiky, jež vyplňovala celý jeho život, věnoval se náš autor s obzvláštní zálibou studiím linguistickým. Znal dokonale německy a oceňoval důležitost němčiny pro nás ze dvou důvodů: předně jako prostředek poznávací, abychom »důkladně věděli, co Německo zamýšlí pro budoucnost a co kuje v přítomnosti«, a za druhé jako prostředek studijní, pomocí něhož poznáváme, jak se Němci vymanili z duševního područí francouzského a jak si přizpůsobili staré a moderní literatury za tím účelem, aby si stvořili novou literaturu národní.[1] Jinak němčinu brzo zavrhl »s celou minulostí gymnasiální a její kulturou« a vymanil se obdivuhodným elanem ducha a vůle »z jakéhosi duševního poručenství německého« studiem cizích jazyků. Z těchto pěstoval nejprve polštinu (Poláci se mu líbili uhlazenými mravy, ale odpuzovali jej nestálostí a měnlivostí svého naturelu), načež zaměniv »kováříčka za kováře«, vrhl se na francouzštinu.

Francouzštinu studoval Dr. Želízko 43 roků (od r. 1869), a to s takovou minuciosností, že si do zvláštních denníků zaznamenával s filologickou trpělivostí z denní četby francouzských novin nové výrazy a fráse a nahromadil za onu dlouho dobu tolik jazykozpytného materiálu, že by se na jeho základě mohl sestaviti — jak sám praví — samostatný slovník francouzský a důkladná srovnávací gramatika francouzsko-česká. Jak již řečeno, ovládl brzo francouzštinu způsobem u nás nevídaným a vyjadřoval se jí slovem i písmem, téměř jako rozený Francouz. Kulturně a speciálně na poli ideí měl se vůbec za Francouze. Francouzský jazyk imponoval mu jako jazyk jasný a konkrétní a dále jako jazyk čistě lidový. Želízko praví, že »byl okouzlen jedno-

[1] Na jiném místě svých „Nevolníků“ praví Dr. Želízko: „Francina jest nezbytná Čechům a Slovanům kulturně a politicky, lépe řečeno diplomaticky. Ale proto zvláště Čechové, nemají opovrhovati němčinou. To by zahazovali výtečný a přímý prostředek pozorovat a studovat svého nepřítele ve všech oborech jeho vědy, literatury, umění, průmyslu, zemědělství a obchodu, jeho politiky vnitřní i zevnější, jeho vojenství i jeho námořnictví.“

duchostí, logičností a určitostí tohoto jazyka. Každé slovo francouzské má svůj vyměřený význam nebo určitý odstín toho významu. Francouzská skladba je jasná. Za podmětem následuje výrok a za tímto, co s ním souvisí. Tímto slovosledem logickým, přiměřeným lidskému mozku vůbec, tedy čistě lidským, je tato řeč přístupna každému. První pravidlo skladby francouzské jest, že co není jasné, srozumitelné, není francouzské. Nejen však způsobem výrazu je francouzština jazyk čistě lidový, nýbrž také obsah literatury francouzské je věrný odlesk čistě lidských dějin francouzského národa. Národ ten sloužil vždycky nějaké ideji, nějakému ideálu dobra a spravedlnosti; myslil a jednal vždy za ostatní člověčenstvo. Proto mnozí národové lnou k jeho jazyku, jakoby to byl jejich druhý jazyk mateřský.« Želízko otevřeně radil — a činil tak dlouho před válkou, netuše, že právě válka dá mu úplně za pravdu! —, aby si Čechové osvojili francouzštinu jako druhou svou mateřštinu, a to z důvodů kulturních i politických. »Čech francouzský, abych tak řekl (praví v »Nevolnících«), projde snáze světem, nežli dosavadní Čech německý, totiž znající vedle svého jazyka toliko němčinu. Čech se smluví francouzštinou takořka se všemi národy a stává se členem jejich koncertu. Čechové, umějící francouzsky, mají mezi sebou větší vzájemnost, vyjadřujíce se jasně a logicky. Čeští spisovatelé, sběhlí ve francouzštině, píší průměrně lépe nežli ostatní. Francouzštinou mohou Čechové také vstoupiti v přímý a bezprostřední styk s jinými národy, které mohou poučovati o svém postavení, jež se týká i jich a rovnováhy evropské . . .« Francouzština má výchovnou cenu pro všecky Slovany. »Rozumová a estetická kultura Francouzů je nezbytnou vůdkyní sentimentálních Slovanů, nakloněných k nejasnému a neurčitému dumání. Slovanům nesvědčí německé abstrakce. Slovan má potřebu konkrétního myšlení . . .« »Francouzština má pro Slovany také nesmírnou cenu jako jejich jazyk dorozumívací. Přirozeným všeslovanským jazykem je ruština. Ale uteče ještě mnoho vody, než Rusové a jejich dynastie budou způsobilí hráti svou slovanskou roli, tak jako Prušáci a Hohenzolleři hrají svou roli německou a Vlaši se svým domem savojským svou roli vlašskou.«

Naučiv se francouzštině, věnoval se Dr. Želízko studiu italštiny. Byla to věc osobní záliby, ale také rozumové úvahy. Dr. Želízko prohlašoval se »Romanem výchovou i naturelem« (též zove se »Italien d'ingegno, Français de forme«), a skutečně

k italské řeči vedla jej sourodá povaha, jež s českou hloubavostí spojovala ve vzácném exempláři živou a vřelou obrazotvornost, pružný temperament, duchaplný a břitký vtip, jakož i veselost, eleganci, společenskost a požívačnost »jihorodců«. Pod budějovickým sluncem nabývaly snad tyto vlastnosti, zvláště v pokročilejším věku, barev jisté výstřednosti a podivínství, avšak v podstatě jeho »logická a pragmatická povaha«, která ideově se vyjadřovala po francouzsku, sytila se italskou kulturou docela přirozeně. Jako »ssál do sebe s největší vděčností a pýchou kompliment, že je Francouzem«, tak »měl Vlachy za své krajany a byl mezi nimi (totiž v Štýrském Hradci, kde promoval) více doma než v Praze mezi svými studenty moravskými«. Italové poutali a uspokojovali jej svým společenským naturelem a také svým velkým uměním politickým, jež nabylo klassického výrazu slovního v Macchiavellim.

Dr. Želízko přeložil spisy florenského sekretáře do češtiny a měl za jednu ze svých životních zásluh, že Čechům »objevil Macchiavelliho«. Tato zásluha není posud dosti patrná, ale jisto je, že překladatel Knížek studoval tohoto »krásného démona« s důkladností učelivého učně a oddaného ctitele a že jej chápal velice správně i rozumně. Začal »Úvahami« (Discorsi), jež poprve dostal náhodou do ruky v 5. semestru práv v knihovně akademického čtenářského spolku v Praze. »Sloh jasný, věcný, výrazy těsně přiléhající k tomu, co naznačují, pragmatičnost spisovatelova, prostá vší deklamace, vší rhetoriky podmanily jej na dobro. Co se týče obsahu, byl naplněn dílem obdivem, dílem hrůzou.« Tehdy byl ovšem ještě příliš mlád, aby rozuměl »spisovateli tak vážnému, tak bezohlednému a tak tragickému«. Uvědomil si jej hlouběji, srovnávaje jej s Montesquieuem, jenž dlouho u něho zápasil o primát s Macchiavellim, ale na konec prohrál. »Duch zákonů« a »Listy perské« nejsou pdle Želízka než »rokokové kudrlinky vysokého a literárního úředníka soudního, který přemítal o lidských věcech za klidných dnů odpočinku u vodotrysků krásného parku osmnáctého století, aby mu ušel příjemně čas«. Toliko ve »Zrůstu a úpadku Říma« Montesquieu vyniká jak klassickou formou, tak i státnickým důmyslem. Macchiavelliho jako pokračovatele Aristotela vážil si však Želízko nejvýše, poněvadž v něm poznával politiku, »která se skutečně provozuje a o které se nemluví«. Bylo to ovšem teprve po dlouhé době, kdy německý a francouzský překlad

nahradil originálem a kdy sám byl mužem; teprve tehdy »přišel mu na pravou chuť«. Poznal Macchiavelliho nejen jako stilistu, nýbrž jako výborného státníka, který psal pro výkonné státníky; proto Macchiavelli často prý jen napovídá, a projednává vesměs velké záležitosti státní, totiž jak se zakládají státy, jak se opravují jejich ústavy, jakých potřebují zákonů, vojska a zevnější politiky. Knížete učí, jak má založiti nebo upevniti nový stát nebo stát smíšený ze starého a nového vlastní silou, cizí pomocí, štěstím nebo přízní občanstva a jak si má vésti oproti lidu, šlechtě a sousedům. Vším tím jest Macchiavelli — podle Želízka — pro našeho sebe vzdělanějšího čtenáře příliš složitý a často nesrozumitelný. Teprve dlouhou zkušeností světa a politiky a jeho stálou a pozornou četbou vnikne se do tajností politiky, nad jejíž branou mohlo by být napsáno plamennými písmeny: »Zanechejte vší naděje v lásku, kdož sem vstupujete!« Tak také praktická a světová politika byla a bude »scritta con lettere di sangue sopra un fondo di tenebre« (psána krvavými literami na tmavém papíru). Zkrátka Macchiavelli je podle Želízka vůdce jedině bezpečný, ale má-li někoho vésti, musí tento už umět choditi«. — Macchiavelli naučil Želízka nejen chápat Italii renaissanční a moderní, nýbrž také vysoce si vážit římské historie a tak s obou stran pohlížet na stát jako na konkrétní organism politický, vojenský, kulturní, sociální a hospodářský. I domníval se, že »kráčel mezi Čechy cestou, kterou nikdo dosud nešel, jak praví Macchiavelli o sobě...« Dlužno poznamenati, že ve svém autodidaktství Želízko příliš ustrnul na jednom vzoru a že znalostí moderních státovědců a politiků francouzských, anglických a amerických (u nás pak znalostí aspoň spisů Masarykových) byl by znamenitě rozšířil svůj obzor a zúrodnil svůj nepopěrný talent politický. Jako mu chybělo hlubší studium historie, tak lze cítit v jeho projevech nedostatek filosofické reflekse a znalosti moderních otázek hospodářských a sociálních. Sám ovšem praví, že byl puzen k jednání, že nechtěl být učencem, nýbrž jen pozorovatelem, a že měl v sobě »lásku diktatora a reformátora«. Nehledě k vytčenému již nedostatku metodického vzdělání vědeckého na školách, není v tomto sklonu kus jihočeského kriticismu a »pragmatismu«?

Hlavní předností Želízkova ducha byl skutečně bystrý a kritický dar pozorovací a karakterisační. Želízko měl o všem svůj názor pronikající až ke kořenu věci a svou dlouholetou praksí do-

vedl svému názoru dáti výraz stejně plný, jako jasnovidný. Ve své autobiografii analysuje především svou osobnost a v jednom francouzském skicáři, jejž patrně si psal před složením »Nevolníků« jako jejich kostru, rozložil svůj popis ve tři části. I. (v mládí). Romantique, chevaleresque, religieux, gai, spirituel, sans esprit de suite, sans esprit d'observation développé. Présence d'esprit. — II. (v druhém stadiu). Rationaliste. Observateur — sceptique, railleur. Méthodique, mais ignorant totalement ‚it soggeto boemo e slavo'. S' occupant seulement de l' adversaire. — III. (v třetím stadiu). Retour à la chevalerie, à la religion, à la foi, aux sentiments généraux. Esprit de suite. Grand observateur. Enfin appreciateur sévère ‚dell' suggetto', ancien serf et Slave par-dessus le marché. A fini par comprendre l'essence du système de son Florentin bien aimé (Macchiavelli), à se pénétrer de la relativité de toutes choses, à apprende à faire et à ne pas faire, à voir le côté pratique des idées, des paroles, des doctrines, des sentiments, des passions, des préjugès.

Mimo nepřekonatelné karakteristiky jednotlivých povah lidských, z nichž většina náleží Českým Budějovicům a jež posud je těžko uveřejňovati, čteme v pozůstalosti Želízkově časté karakteristiky národů, českého, německého, francouzského, italského. Z těchto spokojím se tuto jedinou karakteristikou Němců, jež pisatel znal z dlouholetého soužití a jež stopoval s neochvějnou bedlivostí potomka jihočeského rytíře potírajícího kdysi pod Žižkou Němce a panstvo (chevalier ami du peuple, à l'instar de ses ancêtres, combattans sous Žižka les Allemands et la grande noblesse). Želízko předbíhá tu Denise, který teprve ve svých válečných publikacích odhalil útroby Germánstva.

»L'Allemagne (píše Želízko) fait tout ce qui lui est utile et ce qui nuit à ses voisines... C'est une nation belliqueuse, envieuse, avare et orgueilleuse. Elle dépouille sans compliments le plus faible de sa liberté, de sa langue et de la terre de ses ancêtres. Elle ne médite pas de guerres proprement dites, politiques, elle médite la ruine politique, cultu(r)elle et économique du vaincu, elle médite des guerres d'extermination.[1] En présence d'un tel ennemi, il faut être plus fort, plus avisé, plus ruse, plus implacable. — L'Allemagne procède officiellement et officieusement au moyen de journaux, des so-

[1] Psáno v l. 1909—1910.

ciétés indigènes et étrangeres, se servant des juifs (socialisme, anarchisme, libéralisme, athéisme, des libres-penseurs, areligion, liberté, égalité) et se servant de l' Islam. En Autriche elle exploite le germanisme de la dynastie, de la cour, de la noblesse, des généraux, de hauts dignitaires, des étudiants, des ouvriers, etc. Elle gouverne en France, en Turquie, en Russie, en Autriche, etc. Elle dupe les Français par la république, les Tchèques par l'hussitisme et le libéralisme, les Russes par la philosophie athée et socialiste. Elle dupe les mahométans, les juifs. Elle vient de créer la nation des Ruthènes, pour enfoncer un coin dans le corps russe, cherchant à ajouter une nouvelle cause à sa faiblesse, causée par l'antagonisme polonais, par les écarts d'un peuple qu'elle empoisonne par ses émissaires. — Le patriotisme allemand est envahisseur, haineux, hypocrite. Comme il est foncièrement antifrançais, le patriotisme slave ne saurait être qu'antiallemand. — La force de l'Allemagne réside dans son esprit d'association, d'organisation, qui met une abstraction, une colectivité à la place de l'individu. — Les Latins sont individualistes et rationalistes les Slaves sont atomistes, anarchisant. Sous peine de périr, d'être exapplantés (?) par les Allemands, ils doivent aller à leur école (zde mluví macchiavelista z předválečné doby mocenského státu). Ils ont tout à apprendre d'eux: commencer par l'unité et la constance de direction qui subordonne au but de conquête toutes les forces vives de la nation. Cette direction trempée aux sources de l'antiquité romaine, sans préjugés, avec sérénité, dirige les vues et les aspirations du peuple au dehors, le levant uni par l'espoir de la grandeur et du butin. La politique allemande est foncièrement positive, pratique . . . Les Slaves barbares et ignorants sont réduits à leurs propres forces. Ils ont tout à apprende. En auront-ils le temps?«

O průměru českého lidu vyslovil se Želízko před válkou stejně ostře, a čtenář pozná sám, v čem má pravdu a v čem přestřeluje až do paradoksnosti a blasfemie.

»Les Tchèques, — píše Želízko — en Slaves et en affranchis (t. j. z bývalých nevolníků pobělohorských), ont le goût des choses présentes. Ils manquent d'esprit de suite. Ils raisonnent seulement, lorsqu'il va de leurs intérets personnels. Pas d'idées, de sentiments généraux. Leur moralité ne vaut guère mieux. Ils sont des vilains, au point de vue intellectuel, moral et sentimental

et esthétique. Point d'initiatives, d'individualités. Un sable mouvant, incohérents, envieux, violents pour détruire, singes. Infidèles. Intéressés. Vaniteux. Touchès de ce qui est du présent et de l'apparence des choses. Méfiants, sans cohésion politique, sociale, sociable, esthétique. Sans religion. Les dilettantes en tout. Dehors grossier, rude, — fond mou. Braves en tropeau seulement. Esclaves de celui qu'il crie fort, c'est-à-dire, riche. Effleurés seulement par l'instruction et la civilisation. Lourds. Ne sachant se plier aux circonstances, tout en ne perdant de vue le but final. Se piquant en politiques d'honnêteté, de la vérité, et etant, dans la vie privée, fourbes, voleurs, malhonnêtes. La politique, à leurs yeux, n'est pas une affaire de tous, publique, pour eux, c'est une affaire d'ordre privé. — Voila, pourquoi il (y) a parmi eux tant de partis. Chaque chef a son journal. Des journaux nationaux, patriotiques sans phrase, n'existent pas chez eux. Mais tous visent les intérêts de leur ambition et de leurs bourses. — Les femmes, encore plus incohérentes, vaniteuses, envieuses, sensuelles, mais froides de tempérament, exercent une influence desastreuse sur leurs fils, maris, fréres ... Cette nation n'a pas d'idéal politique, humain, de cohésion, de discipline. Tout es laissé au hasard et au bon plaisir et à l'habilité des Allemands flairant une proie facile.« — Ještě ostřeji vyslovuje se v náčrtu datovaném 9/XI 1910, kde se také vytýká, jak Habsburkové ovládají zemi, dobytou lstí a násilím, pomocí hierarchie, šlechty, židů, byrokracie, vojska a také rozervanosti národa, dále jak Čechy jsou »virtuellement une province allemande.« a také se naznačuje, čeho třeba k nápravě: »Il faudrait, soudí autor, commencer par créer et façonner la raison de ce peuple, à refaire l'homme depravé. Il faudrait d é g e r m a n i s e r et d é v a l g a r i s e r ce peuple par la littérature, la famille, l'école, la vie publique, l'exemple, le journalisme. Mais comment sortir du cercle vicieux autrement que par une sorte de d i c t a t u r e m o r a l e et i n t e l l e c t u e l l e? La nation du devoir, de la nécessité est à refaire sur tous les degrés de l'échelle sociale.«

Dr. Želízko zemřel před dosažením samostatnosti národa, jehož tak mužně miloval a tak ostře kritisoval, a nevím, zda tušil vyplnění našeho snu o české svobodě a českém státu. Načrtl však svůj i d e á l č e s k é h o s t á t u v písemném projevu, jejž vlastnoručně podepsal a jenž pochází tuším z posledních dob jeho života. Otiskuji jej zde s malými změnami stilistickými doslova.

klada jej zároveň jako skromný věnec na hrob muži, jehož neobyčejné vlastnosti a mohutnosti intelektuální i morální mohly tolik prospěti politické a státní formaci nových Čech.

O státu.

I. — Bez ohledu na věno pojmeš za manželku osobu sličnou a zdravou, výtečnou hospodyni a kuchařku. Tato bude ti nejen manželkou, spojencem a společnicí, nýbrž také milenkou. Ona dovede, když toho bude třeba, ošetřovati ochuravělé nebo poraněné členy rodiny, znajíc základy lékařství a chirurgie. — Rodina, ve které budou nejméně tři děti, bude školou zbožnosti, lásky k vlasti, kázně, pořádku, čistotnosti a spořivosti. — Pornografie a alkoholismu nebude trpěno.

II. — Postátněné lesy, zalesněné hory, regulované a splavné řeky, vysušené močály budou přispívati k čistotě vzduchu. Střediska obydlí lidských budou míti netoliko široké ulice a prostranné, světlé a vzdušné byty, nýbrž také budou dobře kanalisována a opatřena dobrou pitnou vodou, která po případě bude přiváděna vodovody. — Potraviny budou nefalšované a laciné. Stát se o to postará případně dobrými smlouvami obchodními. Překupníci budou podrobeni přísnému dozoru. Pokusy zdražení potravin a tvoření trustů budou nemilosrdně rozdrceny. — Tělocvik, zvláště silné pochody budou povinné. Občané budou otužilí proti všem nepohodám povětrnosti, budou uměti plovati, jezditi na koni a zacházeti zbraní bodnou, sečnou a střelnou. Budou výtečnými střelci. — Občané povolaní ke službě vojenské budou se k ní ubírati výtečnými silnicemi a strategickými drahami, které budou projížděti státním územím; nebudou však potřebovati, než aby doplnili svůj výcvik v pohybech větších jednotek taktických.

III. — Stát bude hleděti k tomu, aby občané viděli a posuzovali věci, jak jsou, a ne jak si je kdo představuje. Občané dovedou jednati z vlastního popudu, svérázně, samostatně, rozhodně, důsledně, ale při všem klidně. Naučí se přesnosti a nabudou smyslu pro dokonalost a krásu.

IV. — Výchova bude náboženská a národní, vlastenecká. Náboženství vštípí občanům ideální názor světový, naučí je držeti na uzdě jejich náruživosti a učiní je dobrými, poctivými, společenskými a snášelivými. Vlastenectví naučí je dávati první místo

eksistenci a blahu státu, a teprve druhé místo jejich náklonnostem, názorům a zájmům. Naučí je býti udatnými, obětavými, bezpodmínečně oddanými a poslušnými, ale také jim ukáže dvojí stránku každé věci: stránku užitečnou a stránku škodlivou. — Občané vystihnou vůbec snadno příčiny a účinky všeho. Budou jednati podle okolností, poněvadž táž věc jednou nebo někde jest užitečná, jindy a jinde může býti škodlivá. Budou se vyhýbati všemu absolutnímu a doktrinářské logice, nezapomínajíce, že všecko je toliko relativní.

V. — Stát nebude trpěti funkcionářství a byrokratické škrabáctví. Vychová občany samosprávou k dobře pochopené svobodě, tak aby se stali individualitami, které samostatně myslí a jednají. Stát, chtěje zameziti utvoření volebních držav a administrativních i politických maffií, nedovolí obnovu administrativního nebo politického mandátu po dvě volební období po sobě následující. Na ten způsob vytvoří se čelný personál, který dovede říditi veřejné věci a kontrolovati ty, kdož právě moc vykonávají.

VI. — Občané kromě svých dovedností odborných, jež mají jako zemědělci, průmyslníci a obchodníci, nabudou také vědomostí geologických, geografických a jazykových. Osvojí si hlavně jazyk francouzský pro jeho jasnost a přesnost, a jazyk latinský, aby mohli čísti v originálu římské dějiny Tita Livia. Z dějin proniknou se nejvíce dějinami římskými.

Stát bude neúprosně stihati krádež a pomluvu, a to zvláštním soudem složeným z četných soudců a rohodujícím o žalobě veřejného žalobce. Zvláštní soud nad mravy a ctí bude stihati provinění proti bezpečnosti státu, ústavy a solidárnosti občanů. Kdyby tento soud byl nedostatečný, stát sáhne k diktatuře a v nejhorším případě k opravě ústavy třeba státním převratem. — Výborně mu také poslouží skutečné nebo domnělé nebezpečí z venku, které udrží občany dobrými a svornými.

VII. — Ústava státu bude smíšená. Bude se skládati z monarchie, aristokracie a demokracie. Čisté formy státní stávají se snadno škodlivými, monarchie snadno sevrkne se v absolutism, aristokracie v oligarchii a demokracie v nevázanost a vládu lůzy. Napravování těchto nedostatků činí stát slabým vůči cizozemsku, a proto jest nutno hleděti k tomu, aby ony tři formy ústavní zachovaly se neporušené a udržovaly se v rovnováze.

Stát nespustí se zřetele, že převaha náboženství snadno se zvrhne v teokracii a s druhé strany racionalism že plodívá bez-

náboženství. — Liberalismus špatně pochopený a prováděný ruší všecka pouta kázně, uvolňuje manželství a úmyslnou neplodností ohrožuje budoucnost státu a národa. Socialismem a zrušením osobního vlastnictví přechází se a tone se v anarchismu politickém, mravním, sociálním a hospodářském, který není pak nic jiného než vědecký návrat k barbarství a divošství. Rovněž špatně pochopené a prováděné bratrství a útrpnost vedou k antimilitarismu, který vydává stát, národ i plemeno v šanc moudřejším a lépe organisovaným cizozemcům.

Všecky projevy života, mluva, oblek, způsoby, mravy a život společenský budou krásné. Bude to národ výbojný, zdravý, silný, udatný, obratný, opatrný, pružný a sympatický, který svými zbraněmi a svou kulturou bude šířiti štěstí a blaho mezi lidstvem.

O příštích úkolech dějin a historiků umění v československém státě.[1]

Napsal Dr. Karel Chytil.

Veřejnost, zajímající se o jmenování v našich ministerstvech, byla překvapena faktem, že do ministerstva školství a národní osvěty dostali se tři, respektive čtyři, historikové umění. Neuvádím to proto, že bych považoval za hlavní z příštích úkolů historiků umění úřednickou dráhu v ministerstvech, ale vidím v tom symptom, a to příznivý symptom, že s historiky umění se počítá, že se uplatňují v různém směru a že tím i historie umění, jakožto dosavadní hlavní obor jich činnosti, nabývá váhy.

Úkolem historiků umění, pokud obor ten si volili jako životní povolání, jest a zůstane v první řadě práce badatelská, vědecká. Ta může býti pěstěna jmenovitě: 1. při činnosti učitelské na vysokých školách, 2. v postavení musejním a knihovnickém, 3. v úřadu památkovém, 4. v jiném úředním zaměstnání umění se týkajícím, jako v úřadech osvětových, konečně 5. při zaměstnání svobodném, volném, jako je stav literáta, žurnalisty, uměleckého kritika, a, jak v cizině často bývá, soukromého učence.

Minulost neposkytovala tolik možností; činnost byla při menším objemu poznatků universálnější a nešla tou měrou za specialisací, jako v další fási vývoje a teprve nejnovější dobou hledí se báse opět rozšířiti.

U nás pro zabývání se uměním, výtvarným a hudebním, historicky i teoreticky, byly ode dávna příznivé disposice, vždy bylo dosti rozených talentů. Ze staré generace možno uvésti jména: A. Ambros, Josef Bayer, Ed. Hanslik, Robert Zimmermann, Ant. Springer, J. E. Wessely; to byli estétové a historikové umění, kteří spolupracovali o vývoji německé vědy. Z Čechů v Čechách

[1] Přednáška, konaná v »Kruhu pro pěstování dějin umění« dne 20. února 1919.

působivších zabýval se dějinami umění a estetikou Wocel, Mikovec, později Tyrš, Hostinský. Dnes jest dosti značný počet těch, kteří se již za universitního studia oddali dějinám umění, a řada jich ještě roste a poroste.

Čím se zabývá historik umění? Termín vznikl, jak známo, jistou brachylogií, neboť dějinami umění rozumějí se nyní speciálně dějiny umění výtvarného, vedle dějin hudby a dějin literatury.

Při studiu památek výtvarného umění obracíme zřetel svůj v první řadě k naší vlasti, našemu státu a probádati jej, jest první naší povinností. Oblast bude nyní větší, než dřívější, ve které jsme navykli pracovati. Byli jsme nuceni omezovati se na Čechy a Moravu, ale s historického stanoviska přibírali jsme do svých úvah i země někdejšího teritoria koruny české.

Čechy a zvláště Praha jsou dosti podrobně zpracovány, byly vždy lákavým objektem zkoumání i zpracování. Leželo vše po ruce, bylo dosti předběžných prací. Pro mladší německé, vídeňské badatele Praha byla oblíbeným pokusným políčkem, jež si zpestřili nákladnými reprodukcemi. Vídeň se sic nezmohla dosud na monografii dómu svatoštěpánského, neb na propracování některých fasí (barok vyjímaje), ale Praze věnovala vždy svou pozornost. Staré »Mittheilungen« centrální komise pro výzkum a zachování památek, i novější její »Jahrbuch« a články v »Jahrbuchu« dvorních museí jsou toho dokladem. Smetana v Praze jest namnoze sebrána, ale ještě zbývá mnoho na práci; vlastně schází ještě základ, kterého bude lze docíliti podrobnou prací soupisnou.

Jako Čechy i Morava jest v celku známa, ale podrobnějších a soupisných prací jest zde mnohem méně.

Již od několika decenií se ujalo hlouběji přesvědčení, že o dějinách výtvarného umění v Čechách dlužno jednati se stálým zřetelem k zemím, kteréž přináležely jednak k oblasti jazyka českého jednak k říši české, tedy na širší teritoriální bási než se to před tím dělo. Nebylo a není to ovšem snadné. Oč snazší postavení má historie literatury, ježto společnou páskou a známkou, kterou vzájemná souvislost se zračí, jest jazyk, kdežto vyjadřovací prostředky výtvarnictva jsou tak rozmanité, tak proměnlivé a zase někdy tak povšechného rázu, že spojitosti se dobereme jen tehdy, stopujeme-li bedlivě historický a znatelný charakter všech takových příbuzných zjevů, jež tvoří určitou

skupinu dobovou nebo lokální. Ale k tomu je třeba řady předběžných prací, ať výzkumných studií, ať monografií, hojnost pomocných reprodukcí a znalost jednotlivých výtvorů, kterou alespoň při vynikajících neb záhadných památkách nutno utvrditi autopsií. I zde pak ve značnější výhodě jest literární historik, jenž ve velkých knihovnách má po ruce namnoze originály neb alespoň edice. Nechť nikdo se nediví, že v dějinách umění jest otázek sporných a nerozřešených více, než v kterémkoliv oboru historického badání; i subjektivnost v nazírání, míra citlivosti, různé náklonnosti a osobní záliby mají zde širší pole než kde jinde. Momentem velmi rozhodným bývají též názory politické a snahy národnostní. Jmenovitě otázka národního rázu jest na poli výtvarnictví velice komplikovaná, dnes i v minulosti, a nelze jí řešiti dle jedné šablony.

Stanovisko české se zde často střetlo s německým. Wocel v domácím umění hledal a nacházel charakter národní, Lehner — po vzoru Palackého — nazval svou knihu: »Dějiny umění národa českého«. Naproti tomu Grueber vyhledával závislost na Německu, a Woltmann a Neuwirth staví se na výlučné stanovisko, mluvíce o německém umění v Praze, v Čechách. Z jakéhosi kompromisu vyplynul termin: »dějiny umění v Čechách«. Mluví se též o »smyslu země«. Jest jisto, že neběží zde o otázku jazykovou, a jest nepřípustno, aby dnešní a nedávné poměry politické, národnostní a jazykové se promítaly na tomto poli do minulosti.

Způsob obírati se po stránce umělecké s jednotlivou zemí vznikl z postupu starších historiků, nejen lokálních, ale i těch, kteří materiál pohotový zpracovali souborně v knihách všeobecných a příručních. Když vydávány první německé spisy toho druhu, přináleželo Rakousko ještě k německému »buntu«, a Čechy zahrnuty jednoduše do zemí německých. Při tom isolovány od zemí, s nimiž tvořívaly jedno státní těleso. Morava přibrána namnoze k Podunají, a o Slezsku jednáno při zemích severoněmeckých.

Tak rozrušena spojitost četných zjevů uměleckých, k sobě náležejících, ať již vyšly z domácího obyvatelstva slovanského, nebo z německé kolonisace, nebo ze smíšené společnosti, anebo posléze i z umělectva cizího, odjinud přivolaného a hledajícího zaměstnání za hranicemi vlastní otčiny.

Pokud Moravy se týče, tu souvislost četných stavitelských památek se stavitelstvím českým byla tak zřejma, že alespoň po té

stránce i němečtí badatelé ji uznávali. Jinak bylo se Slezskem, jehož hlavní část přináleží přes půldruhého století jinému státnímu útvaru. Ač ještě v první polovině minulého století styky českých kruhů vědeckých s pruským Slezskem, jmenovitě Vratislaví (— Čelakovský, Purkyně —) byly velmi čilé, ztrácelo se Slezsko znenáhla s obzoru. Jest to nepopíratelnou zásluhou učenců slezských, jednak praehistoriků, jednak kulturních historiků, že si té minulé souvislosti byli stále vědomi, že nepřestávali k ní poukazovati. Některé partie, jako periodu románskou a ranní gotiky, dlužno v tom směru ještě probádati, poměry malířství za doby Karlovy jsou celkem známy, a rovněž vztahy v době barokní, kdy Slezsko je s Čechami v užším styku, než se samou Moravou. Slezáci Wilmann, Liška, Heintsch působí v Praze, Brandl, Brokoff ve Slezích. Vzájemný poměr jeví se i v Kladsku a v Lužicích.

Z novějších publikací měly teritorium zemí českých na zřeteli »Poklady«, za to dostalo se jim výčitky z Vídně, jako kdys výstavě keramiky a skla v Umělecko-průmyslovém museu, která pojala do programu též Moravu, Slezsko a — dokonce Holič. Dnes se to rozumí samo sebou, a se stanoviska národopisného bylo aplikování takového programu částečně provedeno ve sbírkách »Národopisného musea československého« i musea zemského.

Slovenskem se naše historie umění tak nezabývala jako kruhy národopisné, v tom ohledu jest Slovensko novou zemí, třeba že ne ve smyslu okřídleného slova »Neuland«, jež, vysloveno o Malé Asii, opakováno dokonce o Dalmacii, která byla dobře známá, jen že systematicky nebyla probádána. Také Slovensko není terra incognita; jeho vynikající památky stavitelské a sošnické doby gotické — v Košicích, Levoči, Bardějově — nalezneme i v příručních knihách. Badatelé starého Rakouska, Uher i Polska si jich všímali a novější odborníci němečtí, jako Daun, zabývali se i speciálními jich partiemi.

Posunutím a zdělšením hranic nabude stát československý nového, širšího sousedství, k němuž přirozeně se bude obraceti i vědecký zájem. Polsku věnován byl zřetel ode dávna pro vzájemné styky v době románské, jež dokumentují rukopisy s miniaturami doby Vratislavovy, i v dobách posledních Přemyslovců, Lucemburků a Jagelonců. V době gotické v popředí stojí otázka Parléřovská, vůči níž někteří němečtí badatelé (Dehio, Kaemmerer) nezamítají již zhola polský původ rodu Jindřicha de Polonia.

Na straně druhé ještě bližšími se nám stávají Uhry, Chorvatsko a Dalmacie, s nimiž pojí nás doba Přemyslovců a patnáctý věk s fasí Sigmundovskou. Slovensko se stává novým spojujícím článkem.

V území našeho státu přímým úkolem se stává soupis, inventarisace památek. Archeologická komise při České Akademii dosud byla nucena při pořádání a vydávání »Soupisu« omeziti se na království české, nyní bude hleděti rozšířiti práce soupisné na Moravu, Slezsko a Slovensko. S tím v souvislosti dojde ku výzkumům, výkopům, i monografickým pracím v celé oblasti československé, na niž rozšíří se péče o památky, která bude nyní úplně v našich rukách.

Větší rozsah oblasti vynutí si také větší míru v pěstování všeobecných dějin umění. Zabývání se domácím uměním bylo pochopitelno, vedlyť k tomu tradice, dosavadní literatura, ale v mnoha případech byl příčinou i jistý úzký obzor a nemožnost delšího pobytu za hranicemi. Nebylo pro historiky umění cestovních podpor, jako tomu je pro filology klasické i moderní. Řím, Athény, Paříž, Cařihrad a tamní ústavy budou snaživému našinci při štědřejších prostředcích dosažitelnějšími cíli než před tím.

K některým periodám a okrskům obrátí se samozřejmě zvláštní pozornost. Budeme povoláni jíti po stopách slovanského umění, zabývati se památkami Srbska, Bulharska a Rusi, periodou starokřesťanského a byzantského umění. Vídeň nepřála studiu umění byzantského a pravoslavného, obávala se styků s Ruskem a ve všem větřila Panslavismus. Teprve v novější době za jiných tendencí vymohlo si studium orientu, i nejzazšího, náležitého respektu. Podnikány do Asie výpravy vědecké, organisované Německem, s nimiž nanmoze se pojily cíle politické. Snad nyní ujmou se výzkumných prací v Asii opět Francouzi a Angličané, kteří druhdy docílili zde i v Africe tak velkolepých výsledků. A tu není vyloučena i naše účast na vědeckých výpravách. Že i k tomu máme talenty, o tom svědčí činnost bratří Škorpilů v Bulharsku a na Krymu.

S pěstováním všeobecných dějin umění pojí se poměr k jiným příbuzným oborům. Jest to na jedné straně kulturní historie, která u nás již od dob Wocelových stála v těsném spojení s dějinami výtvarnictví, a na druhé straně estetika. Obé, dějiny umění a estetika byly často slučovány, ba zaměňovány, až nastala úplná rozluka. Starší estetika byla vlastně estetikou jednotlivých umění

a byla bližší dějinám umění, než nyní. Čerpala z nich příklady, a zůstavila jim mnoho pojmů a termínů. Novější estetika jest abstraktní, někdy jakési filosofování do modra oblohy. Čím více se estetika sama odvracela od reality umělecké produkce, tím více se vrací do kruhů historiků umění nálada k estetisování a filosofování. Příkladem jest Schmarsov ve svém hledání zákonitosti v uměleckých výtvorech, nebWölflin v pěstění jakési deskriptivní estetiky. Mnohé snahy nejsou daleky přímého konstruování historie podle výsledků, hledají-li a nalezají-li se zárodky a budiči pro umělecké chtění, či vůli k umění celých period, směřující z utajených počátků ku rozvoji a určitému cíli. Při zabývání se uměním po těchto stránkách hraje na jedné straně i móda ve vědeckých kruzích jistou úlohu, ale zároveň rozhodují zde schopnosti a náklonnosti individua. Zde nemohou platiti žádné předpisy, a nejlépe ponechati každému volnost, chceli se pustiti na cesty spekulace, rozumování neb estetisování, či omeziti se na badání, zjišťování fakt a sledování kausální souvislosti. Prozatím u nás nutno ještě mnoho zkoumati, snášeti i tak zvaný surový materiál, objevovati a hledati autorství a spojitosti, které nejsou zcela zřejmé. V tom spočívá ještě velký kus vědeckého úkolu.

To jsou úkoly vědecké, badatelské. K povšechně vědeckým úkolům patří i pěstování odborné literatury, která nemusí býti výzkumnou a která třeba neopírá se ve všem o samostatné zkoumání. Jest to literatura, která má zároveň výchovný účel. Jsou to příruční knihy, objemnější i menší, jako katechismy, jsou to serie monografické. I zde jest nutno pěstovati více všeobecné dějiny, než dosud. V poslední době sloužily na výpomoc překlady — byly to podniky nakladatelské. Překládalo se hojně, nechci tvrditi bez výběru a vkusu, ale bez systematiky. Byly to hlavně knihy mrtvých autorů, i dosti vzdálených, jichž díla byla odúmrtí přenechána všeobecnosti, na př. Ruskin, Taine, Fromentin a j. anebo aktuality, jež vzbudily pozornost i sensaci, jako na př. Muther, jehož dějiny malířství přeloženy dokonce, zbytečně, dvakrát. Bylo by žádoucno, aby došlo větší měrou na knihy české, českými autory napsané, se speciálním zřetelem k potřebám českým. Jest pochopitelno, že na př. německé umění jest v německých příručkách obšírněji zpracováno, než jiné, — pro nás nebude toho třeba.

K požadavkům literatury patří terminologie. Archeologická komise při České Akademii pomýšlí na zpracování a vydání ter-

minologického slovníku archeologického. Ale na tom není dosti; běží také o doplnění názvosloví řekl bych estetického, o vhodné obraty a celý způsob vyjadřování. Již Springer, i co se německé literatury týče, stěžoval si do chudosti výrazů, za to poslední doba byla neúnavnou v hledání nových pojmů i slov. U nás při tom namnoze nedbáno vytříbení jazyka — před lety některé úvahy o umění byly tak přeplněny cizími výrazy, že se stávaly i vzdělanci nesrozumitelnými. Snad také přestává a přestane záliba v silných, přepepřených výrazech a obratech, někdy vulgárních a šroubovaných. Přišla k nám z Němec, kde pěstována v domnění, že jest to výraz originality rasové, ba duchaplnosti. Silné, zkreslené a nehorázné charakteristiky Mutherovy způsobily zrovna spousty. Podobizna Liechtensteinské galerie jest problémem démonické ženy, »myslíme na vražednici, na Lady Macbeth, před touto bledou ženou s krutýma očima, čínsky rozříznutýma«; antika Rubense jest veliký masný krám; Mutherův Rembrandt, alkoholik, potácející se po ulicích Amsterodámu straší i u nás. Zbytečno sbírati další květy. Ostatně květnatá mluva a duchaplnost není jedno a totéž.

O umění, které je v podstatě projev duševní aristokracie, dlužno mluviti ušlechtile; výsledky jeho jsou však pro každého, a učiniti je přístupnými širším vrstvám, jest požadavek demokratismu, všeobecné kultury. Jest znám požadavek, aby dětem a lidu dalo se do ruky to nejlepší. V popularisaci působí vedle knihy živé slovo, přednáška, výklad, vedení. Přednášky o výtvarnictví se poslední dobou množí a systemisují; i zde dosud málo zastoupeny jsou všeobecné dějiny umění. Na poli šíření vědomostí a znalostí působí již zdárně musea a různé korporace. Pojednati o úkolech museí vůbec, o umělecké výchově a jiných podobných snahách osvětových, při této příležitosti nehodlám, vedlo by nás to příliš daleko.

Když úkoly se množí, jest nutnou i racionální organisace. Hlavní princip při práci vědecké — v demokratickém a svobodném státě tím spíše — jest volnost badání. To znamená, že dlužno otevříti vážnému badateli všechny dvéře, umožniti přístup ke všem objektům i pramenům, ať jsou v majetku státním, či jiném. Dosud mnoho bylo uzavíráno. Pro vědeckého, vpravdě vědeckého pracovníka, nesmí se uzavírati nic, nesmí býti, ať tak dím, kutacích revírů, někomu vyhrazených, nesmí býti objektů reservovaných. Němečtí učenci často si hledívali určité látky neb okrsky

zajistiti, a již předem kladli na ně ruku pro budoucnost. Ona volnost badání má ovšem v určitých směrech také jisté meze, které jsou spíše kladeny jakousi dohodou na základě organisačním a ekonomickém.

Obé, organisace i ekonomie, vyžaduje přímo podniky společné, různé výzkumné práce, snášení materiálu dle programu, postupné badání v určitých teritoriích, neb periodách. V tom vynikali Němci, ale klasické příklady nalezli u Francouzů a Angličanů. Sem patří vše, co spadá pod titul »provozování vědy«, inventarisování, katalogisování, »soupisy«, monografie, vydávání pramenů, jako jsou Eitelbergerovy Quellenschriften, Regesta »Jahrbuchu« atd. Jistá mechanisace práce, trochu továrenská, jest při tom nutna, a k tomu se každý neodhodlá; jest to i práce nevděčná, ale podmínky, vlastnosti, mohou se pro ni docíliti školením a návody, tak že vždy se najde dosti pracovníků připravených, vhodných, snad ve větším počtu, než pro samostatné badání.

To jsou podniky vědecké, kde je třeba počítati s financováním i s ústrojím dělných sil, a již to vylučuje možnost, aby podobné podniky se založily dvakráte, neb vícekráte, v jakési konkurenci. Nutno vyvarovati se tříštění sil, finančních i pracovních. A konečně jest záhodno vyhnouti se tříštění sil i při spracování resultátů. To již jest věc dohody a ohledu. Vím-li, že někdo po řadu let zabývá se určitým problémem, položím si otázku, jeli pravděpodobno, že bude v dohledné době hotov? Má tolik látky sneseno, že by bylo plýtváním sil, aby se někdo současně touže otázkou zabýval? Byli lidé, o kterých se tvrdilo, že po celý život na něčem pracovali, a nezbylo po nich ničeho, a jsou lidé i mladí, o nichž možno s pravděpodobností říci, že nebudou nikdy se svou látkou hotovi, protože ani nezačali, neb nad projekt a počátky se nedostali. Tu přestává všechno respektování.

Aby docílen byl přehled projektovaných prací, od toho jsou Akademie, učené společnosti, sbory, komise. Podnikají práci výzkumnou a regulují ji a i práci individuální mohou míti v evidenci. Obé mohou říditi povzbuzovati i vypisováním cen a odměn, též stanovením určí ích úkolů. Myslím však, že tematické konkurence v našem oboru, kde pracovníků není mnoho, ale za to mnoho nespracované látky, nebyly by na místě. Objevují se častěji v právnictví, i v historii v určitých případech, jako kon-

kurs týkající se spisu o Husovi, ale zde již výjimkou. V technických odvětvích sledují ovšem i jiný účel, praktický.

Dnes častěji se ventiluje otázka, jakou posici zaujmouti k německé vědě, literatuře a organisaci vědy v Německu. Některých momentů jsem se již dotkl. Všeobecně se uznává, že připouštěli jsme příliš velký vliv němectví na sebe, často až příliš jednostranně, zvláště v poslední době před válkou. Slyšíme hesla: »Odněmčeme se!«, »Musíme se odrakouštit!«, a myslím, že především se musíme »odvídenštit«, v tom jest zahrnuto obé předešlé. Ve vienismu jsme vězeli nejhlouběji, působil na nás svojí mocí, svou blízkostí, svou lichotností a leskem.

Obrovský vývoj Německa a německého národa za posledních dvacet, třicet let, způsobil v něm přesvědčení, že jest prvním na světě a dokonalost sama. To působilo sugestivně, a naši mnohdy této sugesci podléhali. Výkonnost Němců, jejich organisace, jejich přesvědčivost byly toho druhu, že povzneseni byli nad vší kritiku, hors concours; v mnohých věcech věřilo se jim, šlo se za nimi téměř slepě. Německo leželo mezi námi a jinými národy a utvořilo si bariéru, jakousi celní hranici, na niž jsme musili zaplatit duchovní poplatek. A ovzduší kaváren, vídeňských a berlínských bylo tak omamné a k tomu tak pohodlně blízké! Velká centra se svými výhodami a prostředky, svým ruchem, svými styky stala se mnohému ideálem a nedostižným vzorem. Také v našem oboru. Od několika desítiletí byli jsme přesvědčováni, že historie umění jest vědou německou par excellence, že ostatní národové jsou v ní druhořadí, slovo »glänzend«, jež si reklamně neb v opojení někteří přikládali, ozývalo se i u nás. Jen Němci měli pravou metodu a jejich metoda se stala spasitelným slovem.

O tom není pochyby, že vybudovali Němci v dějinách umění, jako ve všech oborech, velikou, soustavnou organisací. Především svými universitami a jich vědeckými ústavy a semináři, ale i jinými prostředky působnosti, podpírajícími je a sebe navzájem. Mají knihovny, v nichž snesen nejpodrobnější materiál literární, jejich musea úžasně vzrostla za posledních desítiletí v mohutnou síť a provedla velký kus positivní práce, a jim stojí po bok rozvětvená administrativa památková. Tomu všemu slouží hojnost školených pracovníků, kteří materiálně jsou namnoze zajištěni, buď z domu neb umístěním. Jich nakladatelstva a korporace vydávají četné odborné časopisy, v nichž se referuje o zjevech literárních, domácích i cizích, speciálních i všeobecných; sestavují

se přehledy, repertoria, bibliografie. Vycházejí celé knihovny, poměrně levné, serie monografické o umělcích, městech, krajích, nepřehledné řady speciálních spisův a spiskův o různých tematech. Příkaz uveřejňovati doktorské disertace tiskem způsobuje další příliv do moře pojednání. V této hyperprodukci vězí již nevýhoda: jest to přímá nemožnost ovládnouti tento materiál do podrobna, míti jej v stálé evidenci, odděliti závažné od podružného, usouditi, komu a čemu věřiti neb ne. Již dříve stálé měnění názorů, překřtívání, působilo nesnáze při souborném díle, jako jest Burckhardtův Cicerone.

Nutno míti na paměti, že slovo poslední není ještě nadobro rozhodující a zakončující. Řekne se »jak nejnověji dokázal p. X. Y.« a při kritickém rozboru se shledá, že tomu není tak. Mezi pracovníky samými jest plno půtek, polemik, které u Němců více než v kterémkoli národě zabíhají v osobní nepřátelství a někdy až nepřeklenutelná záští. Tvoří se strany, kliky, koterie, intrikuje se, svádějí se boje o místa, a vyhledává se někdy přízeň těch, kteří jimi disponují. Pak již neběží o pouhou vědeckou pravdu. Jest zbytečno míti podíl na těch sporech, pokud nejsou čistě vědeckými, neb přímo se jich účastniti.

Občas hledí se vyrovnati protivy, a k tomu slouží kongresy, velké i malé. Vědecké a zásadní spory vyřizují se při tom nezřídka jakýmsi hlasováním, kde rozhoduje síla autorit. Většina vynikajících odborníků jest toho a toho názoru! Docházíme k pravděpodobnosti a nikoli k pravdě samotné. Na hypotesách, na pravděpodobnostech staví se pak dále a po létech mnohá pyšná budova se opětně rozboural. I u nás hypotesy přijímaly se v některých případech za hotová fakta. »Autos efa«, platí nejen o mistrech, ale přenáší se i na žáky.

Není divu, že při vypjatém nacionalismu německém posledních desítiletí se množily tendence pojímati vývoj středověkého a částečně i novodobého umění s hlediska čistě německého, a že se hledaly nové důkazy pro stanovisko pangermánské, jaké zaujímali někteří spisovatelé první poloviny XIX. století. Zavládla tendence reklamovat pro německého ducha, německé umění, vše, kam vstoupila noha Germána, ať za stěhování národů, výbojů a vpádů neb kolonisace. K jakým důsledkům se přichází, příkladem jest Worringer »Formprobleme der Gothik«, spis pozdravený mladší generací německou s nadšením. Hlasy podobné se-

tkaly se s odezvou, jakou dal na př. Mâle, jenž obrátil kopí proti Němcům.

Měřiti vše měřítkem německým, s mnohými předsudky, stalo se pochopitelně zvykem německé kritiky zejména vůči modernímu umění slovanskému, zvláště českému. Jevilo se to i u posuzovatelů, kteří snad nesledují zřejmě tendence politické a šovinisticky nacionální, jako druhdy Woltmann a jiní. Pro zjevy naše nemůžeme žádati plné, vřelé pochopení u cizího, ale to stálé srovnávání jich s německými i nepatrnějšími osobnostmi má cosi pedantického a mentorského. Na př. v názorech, pronášených o Manesovi, jenž ovšem za svého pobytu v Mnichově měl příležitost seznati mnohé. Je dosti na tom, uvede-li se Manes ve spojení s Genellim, ale přirovnávati jej, a dokonce i Aleše, k Ludvíkovi Richtrovi a učiniti jej na něm závislým, to jde trochu příliš daleko a svědčí o naprostém nepochopení. A takové názory tradují se v naší umělecké kritice, v našem časopisectvu s nepochopitelnou setrvačností.

Uznati sluší, že vůči modernímu umění francouzskému německé vlivné kruhy umělecké a galerijní vedly si tak uznale, že vzbudily i odpor kompatriotů, jenž propukl již za války.

Válka přiostřila rozpory a vrhla na Němce stín barbarství. Události v Belgii, Champagni a Benátsku jsou toho nepopíratelným dokladem. Avšak výpravám svým snažili se Němci dáti průvod vědecký a rys kulturní. Německá organisace umělecko-historická osvědčovala se i ve vřavě válečné a tím zároveň manifestoval se význam, přikládaný dějinám a historikům umění. Prováděny soupisy a měření památek, kopání a jiné práce výzkumné. Pokud architektury se týče, pojednal o nich v »Ročence« na r. 1916 Dr. Herain. Kdežto na jedné straně badatelé němečtí tímto úsilím, zajisté chvály hodným, nás hleděli přesvědčiti, jak je postaráno o zachování památek v zemích dobytých a obsazených alespoň slovem a obrazem, jati jsme byli obavami o originály, o města belgická a jich architektury, kterým hrozil osud Lovan, Yprů a Champagne. Tázali jsme se s ouzkostí, co se s nimi stane, až německé vojsko bude donuceno k předvídanému ústupu. Dík geniálnímu plánu Fochovu ostala Belgie ušetřena těchto očekávaných hrůz, a veliký vojevůdce, a s ním vítězný voj, přinesl nebývalou a nyní neuznávanou oběť lidstvu, humanitě i kultuře, když zastavil boj a nepřenesl jej do nepřátelské země, spokojiv se s úplnou porážkou vojenskou. Největší a nejpyšnější těleso, orga-

nisace německé, jeho vojsko podlehlo, a již od první porážky na Marně ztracena víra v jeho nepřemožitelnost.

A tak nutno podrobiti nové orientaci i jiné organisace Německa. K tomu patří i víra v neomylnost německé vědy, jejího základu a vlastní podstaty. Jestliže svoje národní vojsko přizpůsobujeme vzoru francouzskému neb italskému, přijímá-li jinou uniformu i jiný výcvik, nesmíme se omeziti toliko na tento případ. Bylo by anomalií, kdybychom ostali nadále vězeti po krk v organisačních principech německých na poli jiných oborů.

Tak právě v otázkách péče o památky stáli jsme pod silným vlivem vývoje názorů v Německu. Mnozí se příliš interesovali o tamní boj, který v počátcích měl osobní zájmy a otázky za pozadí. Spojitost mezi projekty restaurace dómu míšenského a jménem Gurlitt jest známa. Méně osobní a více principiální ráz měl rozvoj v lůně centrální komise vídeňské, kde alespoň přihlédnuto k zásadám, jež vyvinuly a aplikovaly se jinde — v Anglii. Ale i tam zavládl duch doktrinarismu a Vídeň na konec podlehla proudům Německa. Bylo by žádoucno chladně, kriticky probrati zásady i dosavadní organisaci péče o památky, prozkoumati zevrubně, jak uplatnila se ve Francii, Italii, Anglii. V otázkách zákonodárství bude nevyhnutelně nutno opatřiti si veškerý materiál přímo od pramenů. Dosud, pokud mohu věc sledovati, organisace vídeňské centrální komise zůstala v plné platnosti, sic bez Vídně, ale ve vídeňském duchu.

Vybaviti se ve vědě a její aplikaci a praksi ze šablony a uniformy německé, zejména vídeňské, zdá se mi býti těžším problémem a úkolem, než proměna uniformy, výcviku a vojenského ducha našich legionářů. Snad i to půjde.

Pojednal jsem povšechně o tom, jaké úkoly u nás čekají historii umění, a bylo by snadno, to co uvedeno, ještě doplniti a rozvésti.

Táženie-li se potom také, jaké jsou vyhlídky dějin a historiků umění, tu možno odvětiti: příznivé. Rozmnožením universit rozmnoží se stolice. Budou tři university, a stará universita pražská snesla, ba vyžadovala by i stolice dvě, jako tomu tak bylo nějaký čas na zdejší německé universitě a jako jest ve Vídni. O otázkách speciálních oborů dějin na universitách budiž pomlčeno, to jsou ovšem zároveň také otázky personalií. Jsou zde také dvě techniky, pražská a brněnská, a k profesurám dějin umění i zde v budoucnosti mělo by dojíti. Krom toho jest docentura

na umělecké akademii a konají se přednášky o dějinách umění na umělecko-průmyslové škole. Na středních školách bývalo druhdy několik pracovníků lokálních a budou snad opět. Voláno po zavedení zkoušky z dějin umění pro profesory středních škol, ale nedošlo k tomu.

Musea historická budou vždy útočištěm archeologie a historiků umění. Připadne jim velký podíl na práci. Přeji museím a úřednictvu musejnímu volný rozvoj, leč nezatajuji jisté obavy před šněrovačkou při akci postátňovací, o které se tolik mluví.

Památkové úřady poslouží vědě i osobám. Při volbě povolání před nedávnem pojilo se k nim mnoho nesplněných ilusí; snad v novém státě, při novém kursu bude lépe. Také doufejme, že pro průpravu adeptů vědy nastane zlepšení. Jeť bezpečná naděje na větší míru možnosti dosažení cestovních stipendií a i pro vyšší aspirace budou kynouti vyhlídky do budoucnosti.

Průprava v našem oboru jest delší, ale cesta jest radostná, poskytuje mnoho požitků. V našem oboru nejde vpadnouti in medias res, každý musí vše začít od elementárky, projíti několikerým procesem, musí nabýti opravdových zkušeností, pevného základu vědomostí a znalectví.

Není, nemůže býti dnes zázračných dětí v historii umění, takových jako jsou pianisté, houslisté, počtářské neb linguistické fenomény. Klaviatura jest zde příliš obsáhlá, a není zacházení s uměním věcí paměti neb zručnosti, nýbrž především citu, smyslu pro umělecké tvoření. Snad adept ze zámožných kruhů, smyslem tím obdařený, jenž i od mládí má možnost cestovati, může uspíšiti přípravu, ale získá nejvýše krátký předskok. Velké objevy nejsou snadné a rychlé, co ještě před 20, 30 lety patřilo ku možnostem, dnes jest nesnadné. Tak vyloučen jest v dráze historika umění chvat. Mnozí by rádi spurtovali, avšak to se nevyplácí, nebezpečí sklouznutí může být osudné.

Situace jest taková, že budoucnost historikovi umění kyne, třeba že kariéry nepůjdou rychle. Poctivý pracovník dospěje vždy k cíli, leda že by byl zvláštním osudem pronásledován, že by měl náhodou a nezaviněně tak zvanou smůlu. Ale snad nahrazen mu bude nezdar vnitřním uspokojením nad vlastní snahou a svědomitou prací. Neboť hlavní podmínkou zůstane vždy — opravdovost a intensivnost práce.

Jedno si třeba říci hned na počátku: úkolů jest mnoho a nás, pracovníků, jest málo. A tu jest příkazem přibírati síly ku práci,

neomezovati je, neb dokonce vylučovati. Bude třeba k oficiálním organisacím i družnosti. Právě pro pěstování družnosti, pospolitosti všech generací navzájem, založen byl »Kruh«, jehož počet členů utěšeně roste. I on bude míti nové, širší úkoly. Nové programy se budou obrážeti v jeho přednáškách. Od skromné »Ročenky« postoupí bohdá dále. Publikační činnost se rozšíří, uveřejňováním přednášek, vydáním přehledu českého umění v monografiích neb po periodách. Náběh učiněn, ale doba válečná bránila dosud provedení úmyslu. »Kruhu« a pěstování dějin i historikům umění přán buď do budoucnosti plný zdar.

Cesty filosofie a vědy.

(Odpověď mým kritikům.)

Napsal Dr. Tomáš Trnka.

I.

Záhada, jaký smysl má život, co jsem, proč žiji, trýzní více méně všechny lidi. Ale filosofa tyto otázky drásají strašlivěji. Odpočíváš kdesi na kraji lesa a díváš se k nebi: A náhle uvědomíš si, že se díváš v děsné, úděsné nekonečno beze dna, v němž kolotá prach naší země. Co je člověk vůči němu? I přemýšlíš, a myšlenky tvé se zastaví: zdá se ti, vžiješ se v okamžik, že umíráš, že ležíš na smrtelné posteli, že za chvíli tě nebude. Mráz zděšení, ledová a hned pálící jiskra proběhne ti tělem. Smrt! Co je člověk a co jeho dílo? Co je proti této nejstrašlivější z nejstrašlivějších záhad — žízeň na poušti? Nemáš odpovědi a musíš si ji nalézti, musíš se napíti. — Tak rodí se filosof. A nač se podívá, má od té chvíle jinou barvu, jiný smysl, na všem zří strašidelný otazník.

Tak zachvěla se i má bytost. I počal jsem studovati filosofy, jichž řady zahájil: Tolstoj, Schopenhauer, Kant, Bergson. —

Na přírodu, život člověkův, celou eksistenci můžete se dívati se tří hledisek: 1. Co jest váš život, co jsou věci kolem? Tedy jaksi staticky. K této otázce, zdá se vám, že odpovídá nejlépe přírodní věda: popíše nejlépe pochody přírodní a události. Tak se biologicky narodíš za určitých podmínek dědičnosti, tak žiješ, tráví tvůj žaludek, stárnou tvé nervy, umíráš, vyčerpává se energie. Právě tak popisují vám filosofické vědy, jak myslíte, podle logických zákonů, jak asociačně nabýváš zkušeností, jak logicky myslíš a máš mysliti. Nejsi-li filosof, netrýzní-li tě příliš záhady, stačí ti, že víš, že odesíláš-li telegram, telegram dojde, poněvadž elektřina si nesplete zákony fysiky a nikam nezabloudí; stačí ti, že víš, že myslíš-li logicky a opatrně vědecky, nedojdeš nikdy k hrůzným nesmyslům. — Uvažujeme-li takto, musíme dospěti k mínění, že filosofie jest jakási věda věd, je věda, která na podkladě výzkumů vědeckých přírodních i du-

chových podává ucelený názor na svět. Současně filosofie byla by noetikou věd: pátrala by po cestách, jak uskutečňují se myšlenky a zákony vědecké, co je pravda, a jaká jest její hodnota pro život.

Avšak jsi-li filosofem, nestačí ti tyto odpovědi a přicházíš k další otázce: 2. Jaký smysl má tvůj život a vše kolem tebe? Co je smrt? Proč nežiješ věčně? Je relativita světa a života žebrácký dar nebo oprávněnost? A tyto otázky vedou k dynamickému pojetí světa. Počneš se tázati, jak se uskutečňují události ve svém vlastním nitru. Ne jak nese elektřina telegram, nýbrž co se děje uvnitř jejího proudu, co jest podstata elektřiny, proč atom radia je kosmos v malém, v němž odehrávají se arrheniovské katastrofy. I ve vědách duchových pátráš po smyslu vnitřních pochodů, po dynamice duševního života jedince i sociálního soužití. Vynoří se ti vitalismus v biologii, energetism proti statickému atomismu, v noetice voluntaristické teorie. Filosofie pak buduje sice i tu na poznatcích vědeckých, ale volně je zpracovává, vycházejíc z onoho dynamismu snaží se pochopiti svět v jeho celku a současně jeho mnohosti. (Bergson). Pohlížíš-li takto na svět, objeviš, že věda mnohdy postupuje pomocí fikcí, konvence, hypotés pracovních (Poincaré).

Toto pojetí světa také z vědy vyplývající, přinese ti mnohdy na chvíli uklidnění. Ale znovu-li se ponoříš do záhady života a dospěješ-li náhle k otázce dobra a zla, otázce bolesti, otázce smyslu smrti a p., jsi v koncích. To vystihl nesrovnatelně Tolstoj.

A jsi-li filosofem opravdu, nestačí ti ani dynamický názor světový a musíš jíti dále. A přijdeš k otázce nejstrašlivější: 3. Svět eksistuje, hýří barvami i katastrofami. Jaké odůvodnění má eksistence? Je-li bůh, jakou eksistenční oprávněnost má onicelý svět? Jaké eksistenční právo mám žíti? Nemyslete, že je to otázka nesmyslná. Je to nejstrašlivější otázka, kterou si položil Tolstoj, Dostojevskij, Merežkovskij a — James, veliký zakladatel pragmatismu, otázku, kterou již formuloval Platon ve větě: Bůh, poněvadž nemohl stvořiti svět věčný, daroval mu čas, pohyblivý to obraz věčnosti. Otázku tuto ve středověku formulovali: Je-li bůh, odkud povstalo zlo? Také James se tázal, co je bůh, i dospěl k závěru, že bůh je pouze nepatrnou částí universa, že i nad bohem je cosi vyššího, snad ono řecké Fatum, před nímž třásl se bázní Zeus i Olymp. Zde ocitáme se u záhady oprávněnosti skutečna, ceny

skutečna, vnitřního zdůvodnění veškeré eksistence. Zde ocitáme se u paradoksu a křižovatky, v níž sbíhají se protiklady, antitese. Zde vrcholí filosofi. Kol vrcholu této vlastní otázky po smyslu našeho života a všeho kolem nás hřmí cosi *tragického,* co můžeme tušiti z dramat antických, tragedie historie lidstva, katastrof kosmických i revolucí sociálních.

I dospěl jsem k přesvědčení, že příroda kolem nás i náš život není něco prostého, prostě daného, co nám řeší věda, a může řešiti a chce pouze řešiti, je cosi záhadnějšího, plného eksistenční tragiky, cosi tragického, plného paradoksu a antitesí. —

Materialista-chemik ti řekne, že jsi přeměnou energie a umřeš-li, že se změníš v jinou energii. Ale tento materialista si neuvědomí, že zákon energie a energetický je pouhý postulát a že nemá filosoficky pražádného významu, poněvadž pravděpodobně kosmos je bez hranic a energetický zákon je vybudován na postulátu uzavřeného pole. I přijde dynamik-vitalista a namlouvá ti, že život je cosi vedle energie a je věčný. A neuvědomí si, že záhada smrti přestala by eksistovati, že záhada smrti trčí tu dále a dále v kosmu šklebí se ďábelsky otazník zániku oproti vznikání, bůh oproti ďáblu, věčnost oproti okamžiku, světlo oproti tmě, dobro oproti zlu, absolutno oproti relativitě. A ať chceš, či nechceš, drtící tíže skutečna přinutí tě uvědomiti si otázku a záhadu: Eksistence není prostý vědecký fakt. Musí v ní býti smysl. Jinak nemohla by bývala tu býti. Což netušíte, že chmurný pesimism Schopenhauerův (nesprávně nalezený a vyřešený) vznikl ze správné premisy? Eksistence musí míti odůvodnění! —

A tato filosofická žízeň, zžírající a drásavě palčivá přivedla mne, že vybudoval jsem si obrysy filosofického systému, vyšed z pojetí světa jako čehosi tragického.

Abych však odůvodnil tento svůj názor, k němuž jsem dospěl, jda ve stopách řady filosofů, rozhodl jsem se načrtnouti tuto cestu, historicky odůvodniti to, co by (u nás!!) mohlo býti vykládáno jako duchaplný nesmysl. Načrtl jsem v knize »Proudy v současné filosofii« vývoj myšlení od let padesátých minulého století a snažil jsem se dopátrati se smyslu a cíle moderních proudů filosofických. A za druhé v jakémsi doplňku snažil jsem se dopátrati se cest, řečiště, kudy se tyto proudy valily a valí. A to je má kniha »Cesty filosofie a vědy.« Zatím co proudy filosofických směrů snažil jsem se

narýsovati klidně, objektivně, musil jsem naproti tomu v Cestách filosofie a vědy odvážně, nebojácně, vášnivě drtiti poměr filosofie a vědy. Při tom musil jsem dotýkati se vlivu věd přírodních i duchových na filosofii, do jaké míry může býti filosofie v magnetickém poli vědeckého působení. Ovšem nejsa odborníkem ve fysice a p., snad jsem užil nepřesných pojmů a někde i klopýtl na cestě za odvážným cílem. Jaký však to má význam pro celek a cíl cesty?

II.

Až asi do r. 1850 vládl ve filosofii racionalism, a to proto, že filosofie nebyla postavena proti vědě nebo vedle vědy. Filosofie považovala rozum člověkův za samospasitelný. V druhé polovici 19. století rozkvetla netušeným rozmachem věda přírodní a rozmohlo se velkopanské mínění, že věda nám sejme se všech záhad roucho a rozřeší všechny hádanky — totéž stanovisko, které až dosud pro sebe přivlastňovala si filosofie. I je pochopitelno, že metodou i této staré filosofie i velkopansky naduté vědy byla metoda logismu, metoda racionalistická, že myslíš-li správně logicky, doděláš se poznání.

Ale čím dále se věda rozvíjela, tím docházela k přesvědčení, že rozum člověkův je velmi nedokonalý, i počala důvěřivě věřiti ve vývoj, vykonstruovala si metodu empirickou a vývojovou. Ale i tu vývoj ztroskotal, když se ukázalo, že zákony vědecké i pokrok jsou pouze móda času, konvence.

Když se počala rozvíjeti věda, zahynula racionalistická filosofie. i zdálo se, že zahynula filosofie vůbec a že ji nahradí resultáty přírodních věd (Moleschott, Büchner, Haeckel). Později tento anarchism ve filosofii ustoupil mínění, že filosofii nutno vybudovati jako vědu, která sestrojována jest jako mosaikový obrazec slepený z positivních a konečných výsledků věd jednotlivých. Sem patří nejrůznější přírodní filosofie počínaje Haecklem a konče Ostwaldem, Machem, Arrheniem atd. Tato víra a důvěra ve vědeckou filosofii posílena byla i do jisté míry jakýmsi zvnitřněním vědy metodou intuitivní, dynamickou. Ať astronomie, ať chemie ať fysika a p. velmi pokročila od statického skládání předmětů přírodních k přesvědčení, že vším na světě protéká dynamický, energetický proud, což souhrně za moderní vědu ať Arrheniovu, ať Planckovu, ať Machovu, ať Nernstovu (byť si

namital kdo chtěl, co chtěl), vyjádřil lapidárně Stallo: »Neexistuje potenciální energie; každá energie je ve skutečnosti kinetická.«

A zde stojíme na přelomu filosofie. Zde vrcholí názor, že filosofie jest věda (majíc ve středu svém a za základ noetiku), věda, která opírajíc se o bezpečné poznatky přírodních věd podává ucelený názor na svět. Noetika pak majíc za zásadu sensualism a jeho definici pravdy (poznání, pravda je souhlas představy s předmětem vnímaným) nahražuje do jisté míry filosofii. Toto stanovisko je u nás nyní v Čechách na vrcholu a jím také kritisovány jsou mé knihy a snahy.

Avšak zde jsme pouze na přelomu filosofie. Zde se filosofie obrozuje, zvedá k novému životu po době jejího zániku v letech padesátých, a kdy později nahražována byla vědou přírodní. Nyní však se definice filosofie jako vědy počíná bortiti a počíná se stavěti *vedle* vědy jako je umění vedle vědy. Přičinil se o to pragmatism. Koncem minulého století rozvinula se netušenou měrou technika a shroutil se názor, že věda pátrá po racionalistické suverení pravdě. Pravda pro život. Pravda se nedefinuje již jako souhlas představy s vnímaným předmětem, nýbrž otázkou vztahu, účelnosti. Abych užil příkladu radikálního: Cestovatel narazí na tygra i zarazí se a marně se táže: jak si mám nyní počínati? Touto otázkou řídí se veškeré vnímání i poznání. A zde počíná se filosofie odlučovati od vědy, ač vychází z téhož poznávacího, noetického základu. Filosofie počíná hledati smysl života a počíná se stávati moudrostí životní. Abych užil příkladu. Filosofie vycházející jako věda z přírodovědeckých poznatků musí za základ přijmouti zákon o zachování energie, zákon, jenž jest společný všem vědám přírodním. Ale filosofie, pravá filosofie — pranic se nedotýkajíc významu tohoto zákona pro přírodovědu, táže se, zda tento zákon má nějaký význam pro filosofii. I vylíčil jsem ve své knize, čemuž nechtělo býti rozuměno, jak filosofie, dotýkajíc se vědy (na př. Bergson), dochází k přesvědčení, že zákon energetický nemá pro filosofii významu a pro universum světové neplatí. A to podle mého mínění vrhá zvláštní

odlesk i na nejnovější badání chemická a fysikální tím, že hledají se nové a nové doplňky a korektury k energetickému zákonu. Nic více jsem ukázati nechtěl, jak stará metoda empirická přibírá živly intuitivní a snaží se zkoumání svá doplniti intuitivně nejrůznějšími pracovními metodami, obraty, předpoklady.

Ale osamostatňování filosofie od vědy pokračuje dále. Také babylonská domýšlivost technicky doznala neúspěchů a vedla k dalšímu proudu filosofickému, intuitivnímu novokriticismu, kde protipragmatickým způsobem řeší se nově záhada pravdy, poznání, myšlení na záhadě *vědomí*. Stará noetika, ba i pragmatická (o naší noetice: filosofie jako věda získaná z poznatků věd přírodních ani nemluvě) předpokládá vědomí jako mohutnost nebo aspoň vlastnost, stav. Nová noetika počíná popírati vědomí jako stav úplně a tím dospíváme *k nové definici pravdy jako hodnoty životního jednání*. A tato noetická vlna filosofická vede k nové filosofii, filosofii, která vychází z otázky po smysle, odůvodnění skutečna.

A nyní, za našich dní filosofie ocitá se na novém přelomu. Filosofie není prostá věda. Jako je umění něco jiného než věda, než náboženství, tak jest i filosofie něco jiného než věda, radikálně jiného a také jiného než umění a než náboženství. Kdyby filosofie byla věda, vyplývající a opírající se o vědy, pak klidně vědec mohl by býti filosofem a filosof vědcem, mohl by se Darwin státi hudebníkem, Beethovenem, Beethoven Spinozou, Spinoza Newtonem. Filosofie stává se jedinečným květem, vyrostlým z nejhlubšího jádra bytosti filosofovy jako věda vědcovy a umění umělcovy. A proto jsem ukázal, jak po pragmatismu filosofie nyní hledá nové cesty, řešíc záhadu vědomí a snažíc se vybudovati novou noetiku. A jsouc strhována celkovým proudem rostoucí civilisace a kultury, přiklání se prozatím tu v osobě Bergsonově a jeho školy k umění, tu zase v osobách myslitelů východních jako Tolstého, Merežkovského, Thákura k náboženství. Ale vidím v tom snahu nalézti filosofii jako filosofii, která táže se po nejhlubších otázkách smyslu a odůvodnění našeho života, filosofii jako splynutí s tímto smyslem. Zamyslíme-li se nad smyslem životů, jakými byli Komenský, Chelčický, Tóma ze Štítného, Dostojevskij, Tolstoj, pochopíme, oč asi běží.

ROZHLEDY.

VEŘEJNÉ HOSPODÁŘSTVÍ.

Nynější drahota je z části zdánlivá i vysvětluje se malou kupní silou papírových peněz. — Nepatrnost úřednických a zřízeneckých důchodů. — Skrovnost mzdy. — Ceny obilí. — Letošní rozpočet a deficit. — Nutnost odstraniti centrály. — Jak potříti lichvu.

V Brasilii počítají na peněžní jednotku r e ï s, která je velmi nepatrná. Má-li tam někdo ročního důchodu celý milion reïs, není proto nikterak boháčem; neboť tento milion reïs má ceny jen asi 1600 frs ve zlatě. Teprve při důchodech několika milonů reïs mohli by se lidé tam zváti zámožnými, sotva bohatými. Proto nás nesmějí zarážeti vysoká čísla brasilských peněz a zajisté bychom neshledali ani příliš drahým metr látky po několika tisících reïs.

Nelze tedy hned beze všeho mluviti o drahotě, když slyšíme vysoká čísla peněz, které kde dávají za zboží nebo za práci. Napřed musíme se přesvědčiti, jakou ty peníze mají skutečnou cenu. Když kupujeme něco za rakouské koruny, bude se nám to zdáti snad drahé, ale přepočteme-li si rakouskou korunu na švýcarské franky nebo snad až na španělské pesety, ukáže se nám možná, že věc ta není ani příliš drahá, nýbrž že je spíše laciná. A podobně to bude s platy za práce nebo se služným; poměrně vysoký důchod v rakouských korunách objeví se hned skrovným, když ho převedeme na švýcarské franky.

V tom směru dlužno také naše pojmy o cenách, o drahotě a důchodech trochu objasniti. U nás jistě je draho, u nás také se mzdy velmi silně zvýšily. Ale nesmíme zapomínati, že není vše stejně drahé, že sice mnohé naše ceny jsou příliš vysoké i když se přepočtou na švýcarské franky, ale že přes to mnohé ceny nejsou přemrštěné ani že největší část důchodů nejsou důchody příliš vysokými, třeba by se zdály v československých korunách značnými. Má-li náš ministr 60.000 korun ročně, znamená to podle nynějšího kursu naší koruny (dne 9. září) pouze 10.500 frs švýcarských, co jistě není panským důchodem ani při švýcarských drahotních poměrech (Podle kursů dne 10. září scvrkl by se onen ministrův důchod na 9000 frs.) Namítá-li někdo, že nelze beze všeho podle kursů přepočítávati koruny na franky, aby se z toho soudilo na výši důchodů, lze to připustiti v tom směru, že spíše ještě za 60.000 korun československých nejpotřebnějšího zboží se u nás méně koupí nežli ve Švýcarsku za 10.500 frs. (Stojí-li 1 kg másla u nás přes 50 korun, jistě není ve Švýcarsku za 9 frs. jak by to dle kursu československé koruny vycházelo; nebo je-li 1 kg vepřového masa za 32 koruny, jistě ve Švýcarsku nestojí 5½ frs! atd.)

A jakými se jeví důchody úředníků a zřízenců se stálými platy? Tak nuznými, že se je diviti, kterak mohou býti vůbec lidé ti živi se svými rodinami. Úředník VII. dietní třídy — tedy již úředník vyšší — měl dosud se všemi drahotními přídavky asi 12.000 korun, tedy ve švýcarských penězích 2100 frs! Mohla by býti rodina ve Švýcarsku za to sebe skrovněji živa? Zajisté že ne! A jak má býti živo nesčetné úřednictvo v VIII. až v XI. dietní třídě při důchodech daleko skrovnějších nežli jaké jsou v VII. dietní třídě? A tu ještě se řeklo státnímu úřednictvu, když žádalo o zlepšení svých platů, že chce vyžírati republiku! Je možná, že je u nás úředníků příliš mnoho, ale důchody jejich jsou při tom pramizerné. Vždyt vysoký úředník IV. dietní třídy má nejvýše 25.000 K platu (i s drahotními příspěvky) a to podle kursu je sotva 4400 frs, což byl za míru plat XI. dietní třídy při cenách životních potřeb nepoměrně nižších nežli jsou ceny nynější, již dle kursů na franky přepočtené (másla 1 kg = 9 frs, masa vepřového 1 kg = 5½ frs na př. — Ceny toho zboží v míru dosahovaly sotva třetiny). Vždyt za oněch 4400 frs by se sotva ve Švýcarsku rodina pořádně najedla, nehledě ke všem ostatním nezbytnostem životním. Může-li tedy rodina úředníka IV. dietní třídy (při svém důchodu ročním 25.000 K), býti pořádně živa, je z toho viděti, že u nás celkem přece není ani příliš draho.

Lépe o něco než úředníkům vede se dělníkům, ačkoli ani jejich živobytí není závidění hodné. Má-li u nás tesařský dělník 21 K denně, zdá se to býti mzdou dosti vysokou, ale přepočte-li se to na švýcarské franky, vyjde tu pouze $3^2/_3$ frs denně! Za to by se jistě ani příliš ve Švýcarsku nenasytil. Jestliže popelář u obce pražské dostává denní mzdy 31 K, byl by jeho roční důchod téměř takový jako úředníka VII. dietní třídy dosud, ale ve švýcarských penězích by to bylo sotva $5^1/_3$ frs denně, co jistě by se zdálo švýcarskému dělníkovi mzdou velmi nepatrnou. Tedy ani mzdy u nás nejsou veliké, třeba v korunách vypadaly jako by byly vysoké. V brasilských reisech by se zdály jistě ještě vyššími!

A tak se nám i všelico jiného nebude zdáti drahým. Když zvýšila nynější vláda ceny pšenice a žita na 80 K za 100 kg, volalo se všeobecně, že je to příliš mnoho při letošní výtečné úrodě. Ale přepočtěme si cenu tu na franky i uvidíme, že by stálo 100 kg chlebového obilí pouze 14 švýcarských frs! (Ba podle kursů dné 10. září by stálo jen 12 frs!) Za tu cenu se obilí nedostávalo ani v míru před světovou válkou za nejúrodnějších let. Jestliže se namítalo, že se naše ceny beze všeho nesmějí přepočítávati na cizozemská platidla, námitka ta u obilí těžko by obstála; neboť obilí je zboží zastupitelné, které má mezinárodní ceny! U nás pak by tím méně tato námitka platila, jelikož my prý si ani letošním svým obilím nepostačíme a budeme musiti v cizině kupovati obilí několikanásob dráže nežli doma je platíme.

Naše papírové peníze jako hodnoty beze všeho hmotného základu tvořené začínají býti konečně oceňovány dle své pravé podstaty. Snad nynější cena československé koruny, která 10. září v Curychu stála jen 15 centimes, je přes míru nízká, snad cena ta zavinčna jest dle názorů nynějšího ministra financí také tím, že koluje příliš mnoho bankovek, opatřených falešnými kolky. Ale dřívější vyšší ceny byly rozhodně umělé, naprosto neshodovaly se se skutečným stavem věci. Při ohromném přebytku papírových peněz, nesměly se peníze ty vůbec do ciziny vyvážeti a vyvezlo-li se něco,

bylo to hned skupováno agenty naší finanční správy a placeny za to v cizích penězích ceny přemrštěné. Tak se uměle působilo na stoupání kursu naší koruny. Doma pak se tresty vynucovalo odvádění cizozemských platidel devisové ústředně, která za ně dávala ceny směšně nízké. Tím se ovšem přímo cizí platidla buď vyháněla ze země (potají ovšem proti zákonu) nebo se uschovávala. V důsledku toho byl jak dovoz tak vývoz i vůbec obchodní a dopravní styky se zahraničními zeměmi znemožněn. Seděli jsme na ostrově, ke kterému podle příkazů naší vlády nebylo přístupu a z něhož nebylo uniknutí, ačkoli by tomu ostrovu byla ráda cizina aspoň nějakou pomoc poskytla. Ze strachu, aby smyšlená a úplně bezpodstatná cena koruny neklesla, omezili jsme se úplně na svou vlastní bídu a nouzi; při tom jsme měli dětinskou radost ze svého papírového bohatství. Hleďte, jak naše koruna se zotavuje, křičelo se chlubně do světa. Jenom že ta velkolepá budova z karet sesula se prvním trochu volnějším závanem větříku, když jsme konečně své zabedněné okenice do světa okolního pootevřeli.

A jak se jeví podle ceny koruny náš rozpočet i náš deficit z něho pro letošní rok? Podle výkladů ministra financí musíme se připraviti na schodek roční až 6 miliard korun, při celkovém ročním vydání asi 8½ miliard korun. Podle dřívější nepřirozeně vysoké a uměle udržované ceny československé koruny bylo by ono roční vydání přesahovalo 2¾ miliardy frs a schodek by se páčil skoro na 2 miliardy frs. Podle nynějších kursů (ze dne 9. září)) by roční státní vydání nedosahovalo ani 1½ miliardy frs a deficit byl by něco přes 1 miliardu frs. Takovýto výsledek pro válečný rok při všeobecné nouzi a při všech svízelných i bolestných počátcích republiky není naprosto nijak zoufalý. Ba může to oprávňovati k jistému optimismu. Když při vší skrovnosti důchodů a mezd i při úžasné drahotě plynoucí z úplného vyčerpání republika za válečných útoků v pořádku a klidu obstála s poměrně nepatrným deficitem jediné miliardy franků, můžeme z toho čerpati slibnou naději, že se zotavíme, jakmile jen se budeme moci s plnou silou pustiti do práce, abychom těžili ze svých jistě bohatých zdrojů přírodních. Jenom pro bůh nechtějme nějak uměle zvedati československou korunu, která jest jen zakuklenou korunou rakousko-uherskou a je úplně červotočivá. Kdyby ta koruna se měla přiblížiti franku, měli bychom jenom z letošní státní bilance schodků a nových dluhů 6 miliard frs, kdežto dle její nynější ceny schodek ten se scvrkne na jedinou miliardu frs!

A jako se chystá snad finanční správa odkliditi devisovou centrálu, která nám z potištěného papíru chtěla vyčarovati zlato, tak vyhoďme i všechny ostatní centrály, které často na př. místo chleba a mouky dodávaly jen chlebenky a moučenky, místo mléka a masa pomazané špinavé papírky atd. A tím ponenáhlu budeme také hotovi s lichvou. Lichva je možna jen při naprostém nedostatku, kdy lichvář ví, že jeho zásoby jsou nezbytné a nijaké konkurence že tu není. Jakmile se uvolní trh a učiní se opatření, aby zboží k němu mělo přístup, vyjdou lichváři se svými tajenými zásobami na venek ze strachu, aby se jim nezkazily nebo aby na nich nepozbyli. Ve středověku každého dopadeného zloděje hned věšeli, ale myslím, že bylo krádeží poměrně více než nyní. Tak nijakými tresty lichvu nevypleníte, lichva zanikne však okamžitě, jakmile se okáže riskantní a nevýnosnou!

V Praze, 11. září 1919. *Jan Koloušek.*

VĚCI SOCIÁLNÍ.

Otázka sociální spravedlnosti v praksi: Doklady ze zákonů zemědělských. — Zákonodárství ochranné: Zákon o práci dětské. — Snahy o sociální rovnováhu.

Sociální spravedlnost jest takové uspořádání zájmů ať jednotliveckých ať skupinových v dané společnosti, jaké vyhovuje mravnímu přesvědčení jejích členů. »Všech? Benthamské většiny — či »zdravější« menšiny?« — »Současnému mravnímu přesvědčení — není-liž pravda; pak ale — při notorické měně mravních názorů je pojem sociální spravedlnosti zrovna tak uměle konstruovaný jako matematický okamžik »přítomnosti«? — —

Ale dnes nechceme rozbírati abstraktní pojem sociální spravedlnosti, nýbrž konkrétní úkoly, jež naše doba po spravedlnosti tak žíznící má řešiti — jak se říká — »v duchu sociální spravedlnosti«. Jak to v praksi vypadá, toho zrovna školním příkladem je několik posledních zákonů naší republiky v oboru zemědělském. Tak především zákon z 27. května 1919 č. 382 sb. z. a n. o náhradě majitelům půdy, kteří válkou byli poškozeni. Běží v něm o náhradu pronajímatelům půdy prostředních a menších usedlostí a pozemků, kteří před válkou za malé poměrně nájemné pronajali své nemovitosti zemědělské, za války však musili platiti třeba svému vlastnímu pachtýři za pár kilogramů potravin »válečné ceny«, které byly v příkrém nepoměru s předválečným pachtem, který dostávali. Zákon tento výslovně neměl odškodňovati vlastníky větších statků (nad 100 ha) a neměl postihnouti naprosto trpasličí nájemce (pod 1 korec). Odškodné bylo v něm odstupňováno procenty ze smluveného pachtovného, a různilo se dle roku uzavření smlouvy, a dle postupu válečných let. — Myšlenka tohoto zákona byla nepochybně spravedlivá, její provedení bylo dost arbitrární (správněji: libovolné) a pokud se týče zákonodárné techniky: špatné. — Ale co se nestalo? Zákon tento byl »změněn« — ve skutečnosti zrušen zákonem z 24. července 1919 č. 452, (mimochodem řečeno zrušení bylo uveřejněno 7. srpna, když už od 26. července platil zákon prvý, z něhož mnoho tisíc lidí nabylo jistá práva!) Zákon nový ruší právo žádati onu percentuelně vypočtenou přirážku k pachtovnému a ponechává jen pronajímateli právo žádati válečnou přirážku k dani pozemkové (též v prvém zákoně povolenou).

Příznačné je, že jak prvý, tak i druhý zákon vyšel z podnětu republikánské strany venkova, a oba byly jednohlasně přijaty Národním shromážděním, v němž má pilně a bedlivě o spravedlnosti uvažovati 270 vybraných politiků. — Prostý občan takovým »stanoviskem« je ovšem zmaten, nemá-li lepšího kompasu nežli zákonodárci, u nichž pro důkladnou změnu původního stanoviska rozhodla úvaha, že šťastných nájemců je víc než nešťastných pronajímatelů; tak tu tedy také rozhodlo, že »ti mají pravdu, kterých je víc«.

Neméně poučným je zákon ze 17. července 1919 č. 421, kterým se mění obecní statek v kmenové jmění obecní. Zákon tento účtuje s pověstnou institucí práv starousedlíků, singularistů a pod. nazývaných skupin v našich obcích. Obecní statek vznikl nemravným uzavřením kruhu osob, které v době

uzavření tvořily »obec« (odtud »obecní statek«, jméno, jež je kainovým znamením těchto práv).

Ale křivda způsobená zřízením obecního statku v mnohých obcích je stará několik století, a zvykli si na ni jako na »právo« nejen požívatelé, nýbrž i někde dokonce i odstrčení! Někde z výnosu obecního statku (n. jmění singularistů) se poskytují podpory zchudlým starousedlíkům. Po citelném zásahu uvedeného zákona, který odčiňuje starou křivdu, zvedla se agitace za jeho zrušení (to se ví, zase jen »změnu«), aby se »odčinila křivda«, spáchaná starousedlíkům... Mohli bychom vzít i zákon z 27. V. 1919 č. 318 sb. z. a n. o zajištění půdy drobným pachtýřům a zas bychom shledali, jak prudce na sebe narážejí zájmy, z nichž jeden má oporu v dosavadním právním řádě, druhý v nově pronikajícím právním přesvědčení o dosavadní — křivdě! A když mluvíte s lidmi, pozorujete, jak málokterý povznášíme se na nové pojetí spravedlnosti tam, kde nám majetkově škodí. Nesmírně pyšně mluvíme o své spravedlnosti in abstracto, ale často se urazíme spravedlností in concreto. Zdá se, že ta propast mezi abstraktem a konkretem je zvláštním neštěstím Slovanů. Najdeme myšlenkovou podobu mezi abstrakty a konkrety bolševiků ruských a abstrakty a konkrety našich denních problémů, ať vezmete tragicky veliké jako jsou otázky ústavy a vlády, nebo komicky malé — jako jsou programy našich »slavností«.

*

Po velmi důležité reformě nemocenského pojištění dělnického (zák. z 15. května 1919 č. 268 sb. z. a n.), jež byla v denním tisku dosti široce probírána, došlo v našem zákonodárství ochranném k zákonu o práci dětí (ze 17. července 1919 č. 420 sb. z. a n.). Zákon tento omezuje práci dětskou dle několika zásad, »vlastní« děti zaměstnavatelovy chrání méně než cizí, práci dětskou v zemědělství a v domácnosti omezuje méně než v ostatních oborech výdělkových, v dlouhém seznamu jsou uvedeny provozovny, v nichž je dětská práce zakázána, a vedle toho jest ještě seznam zakázaných zaměstnání (naprosto nevyhovuje mlhavé označení jako »zaměstnání u řezaček slámy a píce«, »při pecích a ohni«, »práce, při nichž se vyvíjí prach a plyn«). Mezi zakázanými zaměstnáními je též stavění kuželek a štípání dřeva (!). Dětem se zakazuje dávati za práci nebo »z podnětu práce« tabák neb lihové nápoje. Za to zneužívání dětské práce v domáckém průmyslu tento zákon si zvlášť nevšímá. O tomto předmětě totiž obsahuje § 8. pouze předpis, že pro místnosti, ve kterých se užívá dětí ku práci domácké (tím chceme rozumět domácký průmysl, právem?), platí předpisy § 74. živn. řádu. (V tomto § jest nařízeno zaměstnavateli, aby udržoval dílny, stroje a náčiní v stavu, který neohrožuje zdraví, bezpečnost a mravnost zaměstnanců.) — Jestliže praktický politik posuzuje tento zákon, nespokojí se pouze jeho tekstem, t. j. slovy, ale odhaduje také pravděpodobný jeho výsledek. A tu si nezatajujme, že mnoho z těch zásad a předpisů zůstane mrtvou literou. Situace pracujících dětí »vlastních« (§ 3.) se prakticky vůbec nezlepší. Práce vydělávajících dětí cizích bude regulována dle toho, jak bdělými budou především obecní úřady. Teď se jejich složení změnilo — uvidíme, zda od nich možno v tomto ohledu čekat víc nežli od bývalých. Od těch totiž nebylo lze očekávati v tomto

směru — nic! — V ministerstvu sociální péče chystá se předloha o domáckém průmyslu. Snad v ní se shledáme s pronikavějšími a slibnějšími předpisy na ochranu dětí.

*

Veřejný život český se vyznačuje v poslední době stupňovaným vřením, či zmítáním neb jak bychom nazvali hnutí, patrné ve všech oborech národní kultury: v oboru ústavním, osvětovém a uměleckém, náboženském a církevním a ovšem nejdravěji se projevující na poli sociálně-hospodářském. Není odboru výdělečného, v kterém by nebylo mzdového hnutí. Naše zastupitelské sbory — ať obecní ať státní — nemohou být hotovy s řešením otázek zaměstnaneckých, v pražských bankách vypukla docela i několikadenní stávka. Počíná hlubší nespokojenost s drahotou (a ovšem lichvou) nežli byla ta, která se vybila 23. května v rabování oděvních krámů. Jeví se nespokojenost s postupem demobilisace a řešení nezaměstnanosti. Zásobování uhlím vázne a s tím vznikají nesnáze výrobní v zemědělství (mlácení), v průmyslu i dopravě. — Ale v tomto vření jsou příznačny určité zjevy: Na poli ústavním vidíme projevy v novinách i na schůzích proti vládě — ale pro silnou vládu! Proti »bolševismu z leva i z prava«! Pro poctivost a pořádek v hlavách i údech! Na poli hospodářském: Organisace dělnické vyslovují se stejně rozhodně proti kapitalismu jako »proti překotné socialisaci«, dělnictvo odsuzuje zneužívání »podpor nezaměstnaných«, v zastupitelských sborech socialisté i nesocialisté vyslovují se proti přemrštěným požadavkům mzdovým, ač jsou stejně jednomyslně pro přiměřenou úpravu pracovních poměrů státních, obecních atd. zaměstnanců. Organisace 1700 železničních zřízenců v Lounech 5. IX. se vyslovila pro to, aby dobrodiní nové úpravy platové se nedostalo těm zaměstnancům státním, kteří za války a po převratu dokázaně poskvrnili svou stavovskou, občanskou a národní čest. — — V tom je právě to zmítání, že v každém tom hnutí pozorujeme vedle síly též její protiváhu, korektiv. A pozorovatelé nejednou se prou o to, jde-li vývoj na levo či na pravo. Nám se zdá, že v celém českém životě počíná se projevovat cosi jako snaha po rovnováze, vyvážení protiv, t o u h a p o n o v é m, l e p š í m p o ř á d k u! Zdá se, že zmítání republikou přestává těšit ty, pro jejichž domnělý prospěch bylo pořádáno. Začínáme si, jak se zdá, všichni uvědomovat, co to značí, že je republika naše; že to znamená: Bude taková, jakou si ji uděláme. Každou svou chybu sami odnášíme a odneseme. A tak se dostavuje odpor k pokusům, do nichž jsme měli větší chuť, dokud jsme nebyli poučeni nezdary. Začíná ostřejší (a dobře tak!) kritika úřadů a úředníků, začíná být veřejnou záležitostí i jejich soukromý život; neběhá se se vším na stát, množí se podniky svépomocné. Přestává se brát z hotova — ať už peníze, ať potraviny, ať místnosti, začíná se vyrábět, vydělávat (objevují se inserty prodavačů), začíná se stavět na kvap — před zimou. Noviny přinášejí zprávu, že němečtí dělníci na severu Čech chtějí pracovat hodinu denně pro republiku československou; naše družstevnictví se tak rozrůstá, že dlužno rozčlenit jejich známou ústřední organisaci. Horníci a železniční zřízenci pronášejí stížnosti, že se uhlí v čas neodváží, vagony nevyprazdňují a nevracejí. A takových symptomů najdete v ranních novinách řadu. Jen houšť! Blíží se 28. říjen 1919. Ať k těm mnohým a mnohým passivům naší první státní bilance přibude ještě v čas trochu aktiv. *J. M.*

VÝCHOVNÁ PÉČE O MLÁDEŽ.

Péče o hluchoněmé.

Vzdělání hluchoněmých v Čechách, jež velmi bylo zanedbáno, počíná se nyní slibně rozvíjet přičiněním Zemského spolku pro péči o hluchoněmé, v jehož čele stojí univ. prof. Dr. Karel Výmola.

O důležitém tomto odvětví vyučování mládeže nepInosmyslné starala se doposud u nás jenom veřejná dobročinnost, která pro všecky jeho potřeby nijak nedostačovala.

V celých Čechách žije přes 1200 českých, školou povinných dítek hluchoněmých. Pro všecky tyto dítky zřízeny byly pouze 3 vzdělavací ústavy a to: na Smíchově, v Čes. Budějovicích a v Hradci Králové. Čtvrtý ústav, v Litoměřicích, vyhrazen jest v nejnovější době jenom dětem německým. Ještě před několika léty přijímány byly do ústavu tohoto i dítky české. Nepřátelství, jež i úřadové církevní v severních Čechách ke školám českým jevili, bylo příčinou, že i z tohoto ústavu byly české dítky vypuzeny a oboujazyčný ústav byl přeměněn na ryze německý. Ostatní tři ústavy nejsou však ryze české, neboť přijímají dítky českých i německých rodičů. Tím ubírá se českým dětem mnoho míst i v ústavech těchto, proto možno vyhověti jenom nepatrné části četných žadatelů. Celkem nevzdělává se ve všech těchto třech ústavech ani úplných tři sta českých dětí hluchoněmých. Ostatních devět set těchto ubožáků zůstává beze všeho vzdělání.

Než i výchova a vyučování chovanců v těchto ústavech trpí mnohými vadami a nedostatky, takže nevyhovuje nikterak požadavkům, jakých nová doba po každém jednotlivci lidské společnosti vyžaduje.

Největší vadou ústavů na Smíchově, v Č. Budějovicích a v Hradci Král. jest jejich utrakvismus. Školy v těchto ústavech zřízené mají sice samostatná oddělení česká a německá, avšak chovanci, žijící v ústavě v těsném styku společenském, nemohou se jinak dorozuměti nežli umělou řečí známkovou, která nemá pro jejich praktický život valné ceny, jelikož je ze společnosti lidí slyšících vylučuje. Umělé této řeči známkové užívá se po většině i při vyučování na úkor řeči artikulované, která se pěstuje ve školách těchto jenom podřadně.

Aby se vyhovělo pokud možno největšímu počtu žadatelů, jsou nuceny správy těchto ústavů přijímati do jednotlivých tříd příliš mnoho chovanců. Je-li veliký počet žáků ve třídě závadou prospěchu u plnosmyslných, stává se tato vada příčinou, která zdárný prospěch u hluchoněmých takřka vylučuje a vyučovací metodu hláskovací naprosto znemožňuje.

Nemenší vadou dosavadního vzdělání hluchoněmých byla i krátká doba vyučovací. Chovanci zůstávají v ústavu pouze 4—5 roků, ačkoliv by vyučování školní u nich mělo trvati mnohem déle nežli u plnosmyslných. Žádá-li se, aby normální děti chodily osm roků do školy, tím více jest toho třeba hluchoněmým, kteří sledují za podmínek mnohem nepříznivějších týž cíl, ke kterému škola obecná vede dítky plnosmyslné.

Ke všem těmto nedostatkům druží se i veliký nedostatek odborně vzdělaných učitelů. Na ústavech pro hluchoněmé v Čechách vyučují po většině

jeptišky, na ústavu pražském pak i dva učitelé hluchoněmí. Druží-li se k vadám dříve uvedeným ještě nedostatek tento, pak nelze se diviti, že vzdělání hluchoněmých v Čechách potřebuje mnohého zdokonalení a doplnění.

Aby se alespoň největším nedostatkům odpomohlo, zřízen byl v roce 1913 »Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Čechách«. Účelem tohoto spolku jest soustavně organisovati výchovu, vzdělání a léčbu hluchoněmých v Čechách a pečovati o jejich blaho mravní i hmotné, pokud není o ně dostatečně postaráno dosavadními ústavy a zařízeními.

Hned v prvním roce svého působení zřídil spolek pro vojíny ve válce ohluchlé školu, v níž učili se tito ranění odzírati, t. j. sledovati zrakem řeč na ústech a tvářivosti mluvících lidí a tak beze sluchu se dorozuměti s lidmi slyšícími řečí hláskovou. Tím umožněno bylo vojínům ve válce ohluchlým vrátiti se ke svému dřívějšímu zaměstnání, anebo zříditi si novou samostatnou eksistenci, třeba se jim sluchu nedostávalo. Že při správném vedení a delším výcviku lze docíliti výsledků až překvapujících, dokázali mnozí účastníci, neboť se naučili tak zručně odzírati, že činili dojem lidí slyšících.

V roce 1916 zřídil spolek »Český ústav pro hluchoněmé« v Praze (v Kateřinské ulici č. 36). Do ústavu tohoto přijímají se jenom dítky české, vyučuje se čistou metodou hláskovací učiteli světskými. Ústav má přípravku pro děti šestileté a k ní přidružuje se škola obecná, která postupem času rozšířena bude na osmitřídní. K ní pak pojiti se bude škola pokračovací pro chovance ze školy vystouplé. Zmíněná přípravka byla první školou tohoto druhu v celém bývalém Rakousku.

Na popud jmenovaného spolku otevřena byla počátkem školního roku 1917—18 první pomocná škola pro hluchoněmé při obecné škole ve Štěpánské ulici. Zřídila a vydržuje ji obec pražská pro dítky z policejního obvodu pražského. Podobná škola zřízena byla letošního roku pro děti hluchoněmé v Plzni.

Spolek stará se však i o hluchoněmé dospělejší, z ústavu vystouplé. V roce 1918 zřídil pro ně zvláštní časopis »Obzor hluchoněmých«, který vychází každý druhý měsíc a bude co nejdříve přeměněn v měsíčník. Podobného časopisu až do r. 1918 vůbec čeští hluchoněmí neměli, ač v jiných kulturních státech již dávno podobné časopisy existují. Mravní jeho význam jest veliký. Poučuje krátkými, prostými větami dospělé, školsky vzdělané hluchoněmé o běžných událostech a vzdělává je tak dále i po jejich vystoupení z ústavu, kdy často, odkázáni jsouce sami na sebe, zapomínají z velké části to, čemu se naučili pracně v ústavu.

V letošním roce hodlá spolek pořádati kurs ku vzdělání učitelů hluchoněmých, jakož i přednášky, určené pro široké obecenstvo, jimiž by se zájem o hluchoněmé ve veřejnosti vzbudil a udržoval.

Činnost tato podporována jest značně nejvyššími úřady nové naší republiky, zejména ministerstvem školství a národní osvěty, jakož i ministerstvem sociální péče.

Zemský spolek pověřen byl ministerstvem školství a národní osvěty úkolem vypracovati podrobný plán, jak by se mělo upraviti vzdělání hlucho-

němých v celé naší republice. Za tou příčinou svolal za účasti jmenovaného ministerstva anketu odborníků a zástupců všech ústavů, která konala se v Praze dne 9. června. Po delší poradě usnesena byla jednomyslně resoluce, v níž navrhuje se upraviti vyučování a péči o hluchoněmé v republice Československé takto:

1. Budiž zavedena zákonem všeobecná, osmiletá povinnost školní pro hluchoněmé ve školách anebo v ústavech pro dítky tyto zvláště zřízených.

2. Vyučování uděleno budiž u dítek normálně nadaných metodou hláskovací, u dítek pak s nadáním slabším, metodou kombinovanou, jak toho duševní stav jejich vyžaduje.

3. Z této příčiny rozděleny budtež dítky hluchoněmé dle různého stupně duševního nadání ve 3 oddělení: A, B, C. Skupiny A, B vyučovány budtež v jedné škole pohromadě, skupina C pak budiž od ostatních chovanců oddělena a ve zvláštním ústavu vychovávána.

4. Osm let trvající vzdělání školní připravováno budiž vhodně zřízenými školkami mateřskými a doplněno náležitě vypravenými školami pokračovacími.

5. Jednomu učiteli nebudiž přidělováno ve třídách artikulačních více než 10 žáků, ve třídách pak vyšších více než 10—12 chovanců.

6. Maksimální počet týdenních hodin vyučovacích pro učitele budiž ve třídách hláskovacích 16, ve třídách vyšších pak 22.

7. Odbornému vzdělání učitelů věnována budiž zvláštní péče zřízením samostatného, nejméně dva roky trvajícího ústavu ke vzdělání učitelů hluchoněmých.

8. Budiž zřízeno tolik ústavů a škol, kolik jich bude potřeba, aby se dostalo všem dětem sluchu postrádajícím potřebného vzdělání pro život praktický.

9. Výchova hluchoněmých budiž převzata do správy veřejné a postavena pod dohled úřadů školních, jak děje se u dětí plnosmyslných. Pro přímý dozor na vyučování budiž ustanoven zkušený odborník.

10. Pro hluchoněmé méně nadané zřízeny budtež ústavy ve formě útulků (asylů), v nichž by se mohli uživiti svou vlastní tělesnou prací.

Doufáme pevně, že zanedbané dosud školství pro hluchoněmé v Čechách utěšeně bude se rozvíjeti podle zásad tuto uvedených a že za pomoci povolaných úřadů dostoupí brzy úrovně, na níž nalézá se školství toto v ostatních státech evropských. Vřelá slova, která při anketě zmíněné promluvil o školství hluchoněmých státní tajemník ministerstva školství, prof. Dr. Drtina, zdůrazniv, že úpravu školství tohoto považuje za úkol sociální spravedlnosti ve státě demokratickém, jsou nám radostnou zvěstí a přípovědí lepší budoucnosti tohoto školství a osudu hluchoněmých. Učitelé těchto škol a přátelé hluchoněmých se své strany zajisté všemožně se přičiní, aby dokonale splnili výzvu, kterou p. státní tajemník skončil tehdy svoji řeč: nejlepší síly své rádi věnují blahu mládeže hluchoněmé, aby vraceli ji lásku k životu radostnému a pracovitému a aby činili ji schopnou k činnosti v duchu ušlechtilé lidskosti.

Jos. Kolář.

LITERATURA.

Krásná

Antonín Matula: V začarovaném kruhu. Nakladatel Fr. Švejda v Praze. — *Emanuel J. Šarapatka:* Šla duší láska. Zemědělské knihkupectví A. Neubert v Praze. — *Ignát Herrmann:* Vánoční koledy. Knihy Zvonu 13. Nákladem Čes. graf. spol. Unie v Praze. — *Jan Lier:* Román Lutnových. Nákladem týmž. — *A. P. Čechov:* Děti. Laichterova Sbírka krásného písemnictví. 1919.

Úvodem k dnešnímu referátu několik slov o konvenci v naší beletrii. Rozmáhá se měrou povážlivou a jest zvláště v erotické stránce nebezpečná mladým autorům, svádějíc k laciné líbivosti a pohodlné psavosti. Novelista, románopisec, který chce býti umělcem, musí být v první řadě svůj; musí svou osobitostí prohlédat a tvořit, musí prolnouti své osoby a děje odlišnosti, fluidem prýštícím z bohatého, myslivého niterného základu. Příběhy se nesmějí rozpadnouti v jalové a tuctové obrazy, třeba jakkoli výmluvně a citupIně kreslené, láska v umění musí přinášet něco nového, pozoruhodného. Jinak náleží všecky ty historie jen nekritickému čtenářstvu a kritika nejlépe odsoudí je mlčením.

Mladý a myslivý Antonín Matula je ze sympatických zjevů, které bojují proti prostřednosti. Známe autora i jako syntetického budovatele národního a kmenového prvku v naší moravské literatuře; o jeho studii, sem náležející, psal jsem na tomto místě nedávno. Na otázku, provedl-li spisovatel své teoretické postuláty v tomto svazku prós, lze odpovědět spíše negativně. Ač děj nejobsáhlejší první práce (V začarovaném kruhu) odehrává se na rodném autorově Valašsku, ač jest i hojně místa věnováno popisným partiím z Radhoště a jeho lesů, nevidím v psychologickém pojetí celkovém té atmosféry, toho bezprostředního základu, jenž by dával prosám Matulovým pečeti originální, rasově odlišné. Patrně v první řadě proto, že tu nejde o lid v primitivních poměrech hmotných i duševních žijící, nýbrž o jeho vyspělou, inteligentní vrstvu.

Co však mile působí mezi mnohými erotickými skladbami dnešními, je autorova seriosnost, myslivost, odpor proti ztrnulosti. Každá jeho prosa má svou páteř, cíl a problém, jehož řešení nedělá si náš spisovatel lehkým. Tak v první nejvýznamnější práci jde o problém smyslných vztahů mezi pracovitým ucelením mužem a vášnivými ženami. Kazimír Maloch, jenž se vypracoval selskou houževnatostí ke značné výši intelektuální a radostnému pracovitému životu, prožívá těžké krise vášně a smyslnosti, osvobozuje se na čas, aby na konec přece upadl po boku všední ženy, když byl ztratil odvahu vybudovat si čistý spirituelní vztah s drahou milovanou bytostí. V postavě Malochově je mnoho české, lépe východomoravské, horské přímosti a poctivosti, přísný selský názor mravní, který vytýčil chmurnou povinnost tam, kde byla možná náprava. Celý děj prostoupen jest mladistvým smyslným zachvíváním, od tragických konfliktů vášně až k tichým akkordům duševní harmonie. Maloch je živá postava, blízká našemu cítění, jeho historie lásky a vášně dotýkají se vždy našeho nitra. Ilie, tot svědectví opravdovosti, nekonvenčnosti literární.

Jinou sympatickou stránkou prosy Matulovy jest odvaha, s níž mladý spisovatel nevyhýbá se plastickému předvedení těžkých konfliktů a tragických

výstupů. Zajde až na hranice brutálnosti, chladnýma očima vzdálenějšího umělce dovede sledovati gesta, stavěti přidušené výkřiky; má klid a postřeh dramatického básníka. K těmto vzrušeným momentům nalezneme pendant ve všech prosách. S nimi pak pojí se oživotnělé lahodné partie lyrické, na nichž bych zase pozoroval schopnost svérázného postřehu, oživotnění a stilového přebásnění.

V drobných číslech své knihy přechází Matula nejednou z epického děje do prosté reflexe, v níž ukončuje nedořešený děj. Nevadí to těmto drobnůstkám, z nichž každá dosvědčuje autorovu poctivou, myslivou osobnost. Otázky, jichž se autor dotýká, jsou hlubokého národního i lidského dosahu a nejsou řešeny povrchně a nedbale. Ukázal bych jen na pozoruhodný hovor sedláků (Mezi sousedy) o selském rodinném životě, postavení venkovské ženy k mužovi, jen zdánlivém nedostatku něhy a lásky, připomenul bych, jak přímo a nesentimentálně dívá se do očí »starým zlatým časům«. Kniha není dokonalá; ale nevypočítávám nedostatků (v komposici, v kresbě vedlejších figur, v jednostranném zdůrazňování rozumového života, v příkré podvojnosti rozumu a citu), abych knihu zlehčil; jde o práci vážnou a autora nadějného, jenž by měl široce rozvésti některý palčivý problém (a kolik jich dnes máme!) ve veliké práci románové. Věřím, že by pohled byl hluboký, pojetí a zpracování opravdu hodnotné.

Proti opravdovým snahám Matulovým jsou nasládlé milostné povídky Em. J. Šarapatky dokonalým příkladem konvenční literatury. Jsou lehce a svěže vypravovány, učesané a decentní, hodní milenci se na konec dostanou za sebe a netušené věno jest odměnou věrnosti, jež vytrvala ve zkoušce. Spisovatel po staroctihodném způsobu rozlišuje svět dobrých a svět zlých lidí a s tendencí rozdává odměnu či trest již na tomto světě. Jenže jeho dobří, věrní, charakterní lidé jsou tak nám lhostejní, nedojmou nás, neuchvátí. A kde by autor rád ukázal jejich nadprůměrnost, osobitost, vyšší ušlechtilost, ukazuje spíše jen svou bezmocnost a neschopnost. Přesvědčuje nás o kvalitách svých hrdinů slovy a slovy, a zájem náš přece není vzbuzen: jsou to mrtvé figurky, příklad nudného konvenčního pokusu.

O literárních kvalitách Ignáta Herrmanna rozpisovati se na tomto místě bylo by zbytečno. Vynikající a rázovitý spisovatel má své pevné a určité místo v naší literatuře a každá nová kniha spíše podtrhne, zdůrazní známé, sympatické a drahé prvky jeho produkce. Tak i »Vánoční koledy«. Ačkoli jsou to stati z novinové přílohy, ačkoli neušel autor některým nebezpečím, jež nutně plynou z mnohonásobného opakování a obměňování téhož motivu v témž celkem stilu, nalezneme přece řadu typicky osobních, teplých a svěžích momentů Herrmannových. Je tu jeho intimní srdečný tón bystrého vypravěče, jakých je u nás pořídku, jeho plastické a důvěrné vylíčení prostředí, prohřáté něhou a vyspělým porozuměním, jsou tu živé, pevně prokreslené figurky, ozývá se tu místy zahořklý a vyrovnaný nerudovský humor (srv. »Štědrý den starého Švejdy Václava«). Zvláště celým rázem knihy — motivy štědrovečerními — veden jest spisovatel k líčení bujného shonu, chvatu posledních slavnostních příprav a osvědčený malíř a zobrazitel pražských ulic, krámů, pisáren obchodních, měšťanských interieurů nalezl hojně příležitosi, aby dokonale uplatnil svoje umění živého postřehu a svižné reliefní reprodukce.

Rovněž není třeba dlouhých rozborů literárních o Janu Lierovi, jenž více náleží již historii nežli Herrmann. Známý jest Lierův temperamentní postřeh, útočné gesto proti maloměstské pruderii, jež po letech neztratilo svého půvabu, jeho bystré dialogy, scény ze života umělecké bohémy a řízné satiry na bezduché šosáky. Jen bych při zmínce o prvním svazku Lierových Sebraných spisů (»Román Lutnových«) připomenul, že v tomto ironikovi a duchaplném causeurovi leželo mnoho, velmi mnoho hlubokého citu a ve vykreslení ženských postav dovedl podati partie zcela odpovídající našemu mínění o živelní prudkosti, osudové hloubce, jedinečné nesmírné lásky. Láska Edvardova a Zdenčina, kde hlavně postava dívčí jest z překrásných českých a slovanských typů, jimž obdobu můžeme nalézti u Turgeněva a Růženy Svobodové, jest dramatickým prvkem románu; a chápeme-li motiv tak, že hlubokou láskou vyléčen jest mladý muž ze světáckého donjuanství, oceníme vkus a lyrickou sílu, s jakou jsou tyto partie předvedeny. Takové scény mění poněkud ustálený soud o duchaplném feuilletonistovi Lierovi ve prospěch mrtvého umělce.

»Unie« koná pietní a záslužný čin, vydávajíc soubor spisů Lierových a svěřivši redakci odborným rukám. O postupu a dokonalosti Brtníkovy ediční práce bude možný soud později; zatím bych nesouhlasil nikterak s vydavatelovými opravami autorova jazyka, zvláště když vydání není kritické a čtenář, nechce-li pracně srovnávati teksty, neví dobře, které rčení je autorovo a které vydavatelovo! Lier byl tak vyspělý stilista a vyhraněná osobnost, že si zaslouží, aby jeho řeč nebyla přebrušována a »zlepšována«. A poněvadž není pro vydavatelovy opravy vysvětlujících poznámek, sáhne kritický čtenář raději k prvním otiskům a tak důležitý úkol nového souboru zůstane nevykonán.

Připojuji k referátu o domácích novinkách a starších přetiscích zmínku o krásné, hluboké knize ruského A. P. Čechova. Pesimista, hořký ironik obrací se v této knize k slunnému, radostnému životu dětí. Sám prožil chmurné a nevlídné mládí, s větším porozuměním, s něhou a soucitem kreslí své postavičky, jejich rozkošně ohraničený zájem a dosah vnímání, jejich veliké radosti původu tak ideálního a řekněme i uměleckého, jejich hluboké cítění s živou přírodou, se zvířaty a dětmi ostatními, nedůvěru k nízkým pudům a radostem dospělých. Kniha dětské radosti a dětského smutku, svět malých lidiček, kreslený pod zorným úhlem veliké bolestné individuality, za jejímž osobním hořem skryt jest hluboký smutek národní a lidský.

K. H.

Poučná.

Dr. Friedrich Jodl: Problém mravní výchovy ve škole. Přeložil Frant. Merta. V Zábřeze, 44 stránek za 1 K. — *Dr. Jan Krejčí:* Siegfried Kapper. Vydala »Jednota« pro péči kulturní a hospodářskou v Praze. 29 stránek za 2 K 20 h. — *Zdeněk Kobza:* Potraviny. Nákladem F. Topiče v Praze. Sbírky Duch a Svět sv. 28. — *Vladimír List:* Elektrisace po válce. Nákladem F. Topiče v Praze. Sbírky Duch a Svět sv. 30. a 31.

Dr. Friedrich Jodl: Problém mravní výchovy ve škole. Přeložil Frant. Merta. V Zábřeze, 44 stránek za 1 K.

Spisek, který tu chci doporučiti, doplňuje určitým směrem bohaté výklady Kádnerovy knížky »Náboženství a škola«, o níž promluveno na tomto místě v sešitě předchozím.

Úvahy Jodlovy rozpadají se ve dvě části. V první, osvětlující otázku s hlediska kulturně politického, známý myšlenkový vůdce hnutí pro etickou kulturu, nedávno zesnulý, zdůrazňuje, že běží o mravní vyučování, nespojené s vyučováním náboženským, které se sice nazývá výchovou mravněnáboženskou (se slovem mravní na místě prvním), v němž však dogmatický prvek převládá a obtěžuje dítě přemírou pomyslů, jichž dítě nemůže chápati. Náboženské představy dnešního dítěte, píše Jodl, jsou-li vůbec nějaké, jsou rozhodně zcela jiné a rozhodně jednodušší, než je křesťanská dogmatika. Kromě toho křesťanský život, jak ho požaduje etika evangelií, může se uskutečňovati jen výjimečně (u Českých bratří). Křesťanská společnost jest možná jen tím, že se etika evangelií znetvořuje nebo že se důsledně nezachovává. Jodl upozorňuje zejména na nebezpečí, je-li etika založena na náboženství a náboženství se rozkolísá, že se rozkolísá i mravnost. Tisíce mladých lidí ztrácí takto vnitřní rovnováhu. Kněží mají proti tomu jen dva prostředky, větší dávku náboženství a zostřenou policejní soustavu, oba neúčinné. Selhává-li proto náboženská etika, Jodl má za správnější založiti mravouku na látce světské bez božského zjevení, která nepodává dítěti jeho povinnosti jako příkazy božské, nýbrž jako naučení nejmoudřejších lidí, založená na praktických zkušenostech. Chce dítě přesvědčiti, že musí žíti, jak si toho přeje lidská společnost. Proto chce probuditi jeho city sympatické, soucit, cit pro pravdu a právo, smysl pro práci pro všeobecné dobro, smysl pro odpovědnost jedince vůči společenskému celku. Tyto vůdčí myšlenky světské etiky vyrůstají z pojmu lidské společnosti a její solidarity, z pojmu kulturního souručenství a jsou dítěti srozumitelné i bez představ náboženských.

Aby však učitel mohl býti takovýmto vůdcem duší, je třeba pro něho jak hmotného zajištění, tak zejména vyššího vzdělání. Jodl žádá i podmínku další: odluku církve od státu, aby nastala větší poctivost a pravdivost našeho vnitřního života.

V druhé části Jodl mluví o svém tématě se stránky pedagogicko-technické. Zakládá své výklady na přesvědčení Řeků, že ctnosti lze učiti, i na přesvědčení vlastním, že nikdo není ve společnosti zlý a že kořeny mravouky jsou velmi hluboko zakotveny v lidské přirozenosti. Zevrubně dokazuje, že mravouce nutno i »možno učiti, pokud tento umělecký výrobek kultury jest uložen a připraven v lidské přirozenosti a čím lépe učitel morálky dovede nalézti pravé jádro a přiměti je k vzrůstu.« Obrací se však proti učení jen nepřímému. Mravní výchovou vychováváme vůli, ale požaduje i vyučování mravouce, aby dítě porozumělo tomu, co se může nazvati dobrým a poznalo základy, které určují oceňování lidského jednání.

V dnešních opravných hnutích vychovatelských knížka Jodlova bude jistě hojně čtena a jistě na prospěch naší školy. *Jiří V. Klíma.*

Dr. Jan Krejčí: Siegfried Kapper. Vydala »Jednota« pro péči kulturní a hospodářskou v Praze. 29 stránek za 2 K 20 h.

Literárně-historický náčrtek líčící na pozadí soudobých snah literárních a kulturních práci a literární význam prvního českožidovského básníka Sieg-

frieda Kappera. Krejčí vychází ze známého zjevu v německém písemnictví doby předbřeznové, v němž se objevuje řada námětů z českých dějin, a ukazuje, jak si Kapper vyřešil osobní problém svého života tím, že spojil toto česko-německé stanovisko s druhou otázkou své rasy, se svým židovstvím a stal se českým Židem. Krejčí vyličuje podrobně počátky hnutí českožidovského, k němuž podnět vyšel se strany židovské r. 1844 úvahami, na něž Nebeský odpověděl téhož roku v Květech. V těch pak roku příštího na půdě takto připravené vystoupil Kapper třemi básněmi vydanými potom r. 1846 v knize »České listy«. Proti Českým listům vystoupil ještě téhož roku v České Včele Havlíček, který zásadně a nekompromisně odmítá nejen Kapperovo češství (»musí, kdo chce býti Čechem, přestati být Židem«), ale odmítá jej přísně i jako básníka. Přes toto odmítnutí Kapper vytrval při české národnosti a jeho práce — jak Krejčí ukazuje — zprvu převody, později volnější, samostatnější i formálně vyspělejší ohlasy slovanské poesie národní (Zpěvy lidu srbského a Gusle) jsou pro českou literaturu opravdovým ziskem. Knížka Krejčího vyznívá v ten smysl, že Kapper dokázal i svou opravdovost i nezištnost, s nimiž při vzniku otázky českožidovské pojímal své češství a pro něž může i dnes při změněných poměrech býti pro řešení otázky českožidovské vzorem neomylným.

Knížku vydala »Jednota« pro péči kulturní a hospodářskou ve dnech 40. výročí Kapperovy smrti, kterého i Politická jednota českožidovská v Praze vzpomněla 28. května přednáškami red. Sekaniny a JUDra. Heřmana Růžičky v Měšťanské besedě pražské. *Jiří V. Klíma.*

Zdeněk Kobza: Potraviny. Nákladem F. Topiče v Praze. Sbírky Duch a Svět sv. 28.

Také tato knížka zůstane dokumentem doby: když jsme ve válce světové byli nadobro zbaveni dovozu potravin z ciziny a když laskavá a svrchovaně spravedlivá vláda vídeňská z českých zemí odvážela systematicky, co vůbec jísti se mohlo, utěšovali jsme se aspoň různými projekty, jak tyto ztráty nahradit, abychom zachovali svou energii tělesnou neztenčenou. V tu dobu se objevili u nás — a ještě více v Německu — spasitelé, kteří o překot nabízeli nové a nové náhražky, zapomínajíce, že bohudík či bohužel žaludek a střeva člověka nejsou chemickou retortou, která pracuje dle formulek předem stanovených, nýbrž že mají své zákony a procesy jiného druhu, kterých marně se namáháme měnit a opravovat. A že tomu je tak, že se nehodí k výživě člověka různé preparáty výživné, jejichž hodnota bývá ve srovnání s cenou nepoměrně nižší, že sice k normální výživě člověka nejlépe se hodí strava jednoduchá, při níž množství jídla má býti omezeno na nejnutnější míru, ale že při tom tělu našemu musí se dostat nicméně určitého kvanta potravin v přiměřeném střídání a náležité úpravě, to ukazují výklady a rozbory Kobzovy zcela nepochybně. Způsobem srozumitelným každému laikovi probírají se tu hlavní druhy potravin, zvláště mléko, máslo a sýry, vejce, maso, obilí, mouka a chléb, brambory, luštěniny a zelenina, houby, cukr a ovoce a všude se vykládá, v čem jejich výživnost, jak je pro žaludek člověka nejlépe upraviti a odkud jich získáme. Škoda jen, že četba knížky v době, kdy vyšla, byla do jisté míry dojista torturou, ježto nám zbytečně malovala věci nepřístupné; dnes můžeme i na tento spisek hledět s klidnějším uspokojením.

Vladimír List: Elektrisace po válce. Nákladem F. Topiče v Praze. Sbírky Duch a Svět, sv. 30. a 31.

Autor přednášel o úkolech elektrisace po válce světové již r. 1916 v Brně ve prospěch Válečné pomocné akce pro české vysokoškolské studentstvo a vydal tuto svou přednášku rozšířenou a pozdějším poměrům přizpůsobenou, ponechav jinak její formu beze změny. Základní myšlenkou je, že dlouhá a nesmírně drahá válka uplatnila zcela nové hospodářské síly a směry, vytvořila nové hospodářské a kulturní úkoly a že proto následkem velikých ztrát na životech, zdraví a majetku občanstva nevzniknou hned uzavřením míru poměry předválečné, nýbrž poměry zcela nové, s novými úkoly a s novými snahami, při čemž zvlášť využití elektřiny v zemědělství, živnostech a průmyslu bude mnohem intensivnější než dosud. Rolnici budou musit elektrickým pohonem hradit úbytek pracovních sil a nedostatek tažného dobytka, podobně u živnostníků venkovských i městských dostaví se přímo hlad po elektromotoru, dokonce průmysl, aby nahradil ohromné škody válečné, na kvap právě pomocí elektřiny musí se hledět předělati a specialisovati pro různé zboží vývozné. Rozumí se, že pro elektrisaci hospodářství a průmyslu rozhodovati bude především sama cena proudu a to zase že bude souviseti s celkovou měrou spotřeby v jednotlivých krajích země: vznikne řada nových problémů a otázek finančních, správních i politických, k nimž nutno zaujmouti stanovisko v čas a rozhodně. Hlavní věcí — jak List přesvědčivě ukazuje — tu bude, aby dnešní rozvoj elektrisace stát svým reglementováním a daňovým systémem nepodvazoval a nechtěl snad udělati z elektrisace novou daňovou základnu, ať ve způsobu nových daní neb zakukleného monopolu státního. Česká většina moravského zemského sněmu předložila proto již v únoru 1914 vlastní návrh zákona na elektrisaci Moravy, proti němuž však všechen německý tisk se vyslovil velmi ostře, patrně z příčin politických. Doufejme, že také tuto záležitost dalekosáhlou budeme ve svém státě řešit nyní samostatně; spisek Listův bude k tomu dobrou pomůckou.

ZPRÁVY.

Anketa o národní eugenice byla pořádána minulé zimy českou eugenickou společností v Praze. Anketa, jíž účastnili se vedle lékařů též vynikající naši filosofové, sociální politikové, právníci a kulturní pracovníci, osvětlila vážnost hnutí eugenického s hlediska biologického, sociálně politického, právního a národohospodářského a projednala i speciální úkoly zřetelem k tuberkulose, pohlavním nemocem, péči o dítě, matku, dítě slabomyslné a zločinné, výchově tělesné a mravní. Vzbudila zájem i v širších kruzích pro otázky zdravotní a smysl pro zodpovědnost vůči zdraví potomstva. Osvětlila důležitost přihlédati nejen k tělesnému, ale i duševnímu, mravnímu zdraví potomstva, tak důležitého v dnešním vření a rodících se nových poměrech. Ukázkou, že nejen dědičností chorob duševních a nervových, ale i vlivem lidových morů: tuberkulosy, alkoholismu a pohlavních chorob rodičů šíří se disposice k choromyslnosti a zárodky zločinné v potomstvu, naznačila nové úkoly osvěty lidové a veřejného zdravotnictví. Eugenického (z řeckého eu a genos = dobře zrozený) potomstva potřebuje zvlášť naše mladá republika. Jest zájmem státním, podporovati hnutí eugenické. V rozpravách a přednáškách hodlá společnost na podzim pokračovati. Zatím upozorňujeme na tuto anketu, jež vychází v orgánu spolkovém a doporučujeme též bedlivé pozornosti všeho lidu jednání a práce I. zdravotnicko-sociálního lékařského sjezdu, jež vyjdou souborně ve Věstníku sjezdovém, který by neměl scházeti v žádné veřejné a obecní knihovně, jakožto důležitá studnice poučení pro orgány zdravotní, samosprávné a kulturní pracovníky všech oborů. Nezapomínej nikdo ve víru opětujících se slavností a oslav příležitostných, v úkoji a touze po požitku uměleckém, v ryku sportovním, v chvatu obchodním, ve shonu politickém a volebním, neklidu výrobním a sociálním — že jedinou podmínkou radosti, práce, štěstí, bohatství a zdaru všelikého jest d o k o n a l é t ě l e s n é a d u š e v n í z d r a v í, bez něhož není radosti, není zábavy, potěšení, bohatství, síly ani moci. B e z z d r a v í n i č e h o, s e z d r a v í m v š e h o. —

Zdraví a příroda. V čísle únorovém (sešit 5.) t. r. shledáváme stať, věnovanou »Ženskému hnutí«, stať o »Mateřství a ochraně matek«, kde pravděpodobně neodborník pojednává o problémech lékařských a trochu zachází na scestí asi z pohnutek sice dobrých, než jistě věc trochu i pravdu

přesahujících. Jde tu hlavně o problémy dědičnosti, kde autor hrozí hříšníkům podobně jak jesuité ve svých postilách »trestem, jemuž neujdeme a neseme s sebou (!) až do třetího a čtvrtého pokolení«. Hříchy, o kterých autor píše, přiházejí se bohužel až příliš často, a kdyby tresty ony skutečně následovaly vždycky a tak dlouho trvaly, snad by již veškeré pokolení lidské vyhynulo, nebo aspoň úplně degenerovalo. Příroda však jest milosrdnější než autor, a napravuje po zrození již při malé pomoci mnoho, velice mnoho. Jen když člověk k oné přírodě se vrátí a podle jejích zákonů žije. Zákony ty nejsou však ani tak přísné ani tak těžké, jak autor mysli, než bývají překračovány zhusta jinde než autor uvádí. Jest to především život v městech, v kancelářích, továrnách, zavřených místnostech bez vzduchu čistého a bez sluuce, život i v blahobytu a nadbytku, ale bez práce fysické, který daleko více potomků slabých a neduživých dodává, než nějaký ne vždy ještě vysvětlený poklesek pohlavní. Že přijice, alkoholismus přímo mladý život otravuji a ničí, jest samozřejmé, jde tu o prudké jedy. Než ostatní poklesky nemají takového významu — jen když dítě dostane toho, čeho třeba pro další vývoj: vzduchu, světla a výživy a to v takové míře, jak organismus vymáhá. Rodiny velikých měst mizejí; již druhá, třetí generace vymírá zpravidla ne snad pro život prostopášný, ale proto, že opouští přírodu, že žije uměle — abychom to po zahradnicku řekli. Přesaďte ji na venkov, donuťte ji k práci fysické na slunci a dobrém vzduchu, okřeje a poroste dále. Proto venkov jest studnou a dodavatelem lidského materiálu — ač venkov ten není vždy vzorem ani střídmosti ani jiných ctností občanských. Tu příroda milostivým okem přehlédne občasný přestupek a napraví; tu potomek nepotřebuje se tak báti hříchův předcházejících generací a oddávati se resignaci, jak by měl, když by si přečetl článek autora »Ženského hnutí«. A čí ony arthritismy, arteriosklerosy a konečně i tuberkulosy, jež snad nejvíce a nejčastěji degeneraci potomstva vyvolávají, či nemoci ty jsou skutečně tak často následky prostopášností, hříchů, anebo nějakých neřestí? Nikoliv — toliko život proti pravidlům přírody je přináší a to i lidem vzornými, podle autora »Ženského hnutí« jistě nejčastěji bezúhonným, kteří toliko v onu chybu upadají, že žijí a pracují jednostranně, životem obyvatele měst, kanceláří, továren, že požívají spousty bílkovin a látek vysoce výživných, jichž produkty však tělo za daných poměrův ani dobře zpracovati ani dobře vyloučiti nemůže; chybí tu blahodárný pohyb na čistém vzduchu, který vytiská ze svalů a cev věci nepotřebné, chybí tu i onen — budiž mi to dovoleno — uzdravující a zdravý pot, jak i písmo svaté žádá: »v potu tváří svých budeš jísti chléb svůj.«

Pro světový mír? Mezinárodní mírová kancelář v Bernu, která ohrožena jest ve své eksistenci, uveřejňuje ve všech zemích dojemné provolání, v němž líčí své snahy v době míru i za války. K těm patří na příklad nákladná a rozvětvená činnost ve prospěch obětí války, sprostředkování korespondence civilních i válečných zajatců, vyhledávání nezvěstných, péče o děti z vyklizených území atd. Ke konci roku 1918 činil počet obdržených a odeslaných dopisů celkem 760.000, a kromě toho i na různé telegramy vydala kancelář 300.000 fr. Celý svět vzhlíží s obdivem nejen na mírovou kancelář, ale na celé Švýcarsko a činnost tato plní duši jeho vděčností.

Výlohy kryty byly buď osobami, které se pomocí kanceláře dovolávaly, buď dobrovolnými dary, takže kancelář neutrpěla značné finanční škody. Přes to přese vše jest nyní následkem válečné situace v eksistenci své vážně ohrožena, což vyličuje v připojeném dojemném projevu, který se právě uveřejňuje ve všech zemích a který proto i »Jednota mírová pro Moravu« naší veřejnosti předkládá. K projevu připojeny jsou: výzva komitétu mírové kanceláře k pařížské mírové konferenci, zásady mezinárodního práva a pravidla Svazu národů, jež konferenci navrhuje. *Jednota Mírová pro Moravu.*

Osud chrámu Sv. Moudrosti v Cařihradě. Čtenáře naše bude zajisté zajímati otázka, jak se utváří po světové válce osud cařihradské mešity Hagia Sophia (Aja Sofia). Třebaže problém tento není dosud rozřešen, přece lze již z událostí posledních měsíců učiniti si o věci alespoň přibližný úsudek. Nejvíce zabývají se záležitostí touto Angličané. V únoru konala se v Londýně veliká schůze, na níž bylo žádáno, aby konferenci mírovou chrám tento vrácen byl zase křesťanstvu. Této schůze, jíž předsedal lord Bryce, zúčastnily se především církevní kruhy anglické, tak na př. biskup oxfordský, biskup Bury a j. Ale také vědecké kruhy anglické byly tam zúčastněny na př. egyptologem prof. Flinders-Petriem a j. Než schůze tato vyvolala značnou opposici v kruzích politických, jež se obávají velikého odporu kruhů mohamedánských, zvláště indických, pro něž má Aja Sofia týž význam jako pro katolíky chrám Petrův v Římě. Indičtí mohamedáni opírají se, jak známo, i přeložení kalifátu z Cařihradu do Mekky. Na každý případ se zdá, že otázka mešity Aja Sofia bude řešena souhlasně s otázkou tureckého kalifátu a politického osudu Cařihradu vůbec.

B. Hrozný.

Zprávy knižní a literární. Dr. Karl Schmitt-Dorotič: Politische Romantik. München 1919. S. 162. M. 5. Spis strasburského docenta filosofie analysuje teoretickofilosofické myšlenky období romantického, pokud zvláště na politiku od r. 1815 měly vliv. Hlavními představiteli romantismu byli Schlegel, Haller a Adam Müller, i jest přirozeno, že se s jejich názory ve spise stále setkáváme. Autor shledává, že hlavním rysem politické romantiky jest její pasivismus, jenž sice kriticky sleduje politické myšlení a konání protichůdného směru, ale sám nemůže se rozhodnouti převzíti na sebe část politické zodpovědnosti. — Dimitrij Gawronský, Die Bilanz des russischen Bolschewismus, auf Grund authentischer Quellen dargestellt. Berlin 1919. S. 88. Autor jest příslušníkem ruské strany sociálněrevoluční a jest jejím delegátem na mezinárodní socialistické konferenci. Jest protivníkem bolševismu, ale právě proto, aby ušel výtce stranickosti, užívá při vylíčení jednotlivých případů jako dokladu pramenů bolševických. Přes to obraz, jenž se nám tu před očima skládá, jest hrůzný. Jakmile bolševici dosáhli moci, ihned užívali teroru, poněvadž viděli, že se jinak neudrží. Všude zřizovali mimořádné komise s neomezenou plnou mocí. Účinkem jich byly hromadné popravy nejenom snad inteligence, nýbrž i sedláků a dělníků. Příslušníci stran socialistických byli střílení nebo dopravováni jako rukojmí do koncentračních táborů. Podle vlastních slov autorových zaplavila krvavá vlna nešťastnou zemi, která úpěla bezmocně v poutech hospodářské des-

organisace, anarchie a hladu. Spisovatel tvrdí, že Lenin, Trocky a ostatní v čele bolševiků stojící mužové jsou lidé poctiví, věřící pevně ve svou ideu a hotovi ke každé oběti; i táže se, jak to přijde, že tito ideologové, že tito poctivci obklopeni jsou tak pevným kruhem zlodějů a lupičů. Odpověď nalézá v jejich zaslepenosti a samolibosti. Postačí, aby kdokoli k nim přišel a prohlásil, že s nimi úplně souhlasí, že dílo jejich jest skvělé a že jim chce při něm pomáhati. Jim se samo sebou rozumí, že tento člověk jest také schopným, poctivým a chytrým, neb jak jinak by je mohl pochopiti a uznávati? — Karl Bücher, Die Sozialisierung. Tübingen 1919. S. 128. Proslulý lipský profesor národního hospodářství odpovídá především k otázce, co jest podstata socialisace a zkoumá možnost jejího uskutečnění v jednotlivých oborech. Zajímá jej zejména otázka agrární, její souvislost s politikou populační při náležitém použití zásad o sestátnění půdy. Vlivy socialisace na výrobu, obchod, tvoření kapitálu, mezinárodní styk a rozvrstvení obyvatelstva probírá v kapitole čtvrté. Své zkoumání o socialisaci shrnuje v přesvědčení, že tuto nelze uskutečniti úřadním nařízením, nýbrž dlouhotrvajícím vývojem, jenž jest pro žijící takřka neznatelný. Ke konci spisu zabývá se autor zakotvením rad v ústavě německé říše. Shledává v tom reakci proti systému parlamentární vlády. V dodatku jsou podány texty zákonů a nařízení, vztahujících se na socialisaci, pak ujednání a vyjádření se jednotlivců nebo korporací a také projekty, které by snadno upadly v zapomenutí, ale jichž uchování pro budoucnost jest si přec jen přáti. — Artur Liebert: Vom Geist der Revolutionen. Berlin 1919. S. 74. — Autor výslovně nechce se zabývati jednotlivou historickou revolucí, nýbrž pouze podrobit zkoumání všeobecný pojem revoluce, její obsah do metafysiky zahíhající a jejího ducha jako »takového« a tudíž napsati jakýsi druh metafysiky revoluce. Běh historie pojímá autor zcela ideologicky se stanoviska Rankeových idei a proto pomíjí hospodářský a sociální podklad politických revolucí. O sklonu autorově ku spekulativní metafysice svědčí nám jiný jeho spis většího rozsahu, nazvaný: Wie ist kritische Philosophie überhaupt möglich? Leipzig 1919. S. 228. M. 11·50. Podrobuje v něm zkoumání smysl a pojem kantovského kriticismu. Kriticismus jest filosofií přírodní, kulturní a v nejzazším smyslu i filosofií dějin. Zdůraznil důležitost otázky formy obsah vytvořující, antitetiky a dialektiky rozumu a mnoho jiných znaků kritické filosofie. — Thomas Barclay: Le président Wilson et l'évolution de la politique étrangère des États-Unis. Préface de M. Paul Painlevé. Paris 1918. S. 289. Fr. 3·50. Údaje biografické proplétají se tu se všeobecnými problémy americké zahraniční politiky. Přiložena jest ústava Spojených států a poselství presidentovo ze 26. února a 2. a 15. dubna 1917 v doslovném překladě. — Karl Helfferich: Die Vorgeschichte des Weltkrieges. Berlin 1919. S. 230. M. 5. Spis obsahuje nové údaje zejména o smlouvě o dráze bagdadské a o jednání mezi autorem samotným a presidentem direktoria ruské banky pro zahraniční obchod, Davidovem. Vina na válce jest na straně Německa prý jen v tom, že zneuznávalo nebezpečí celkové situace. — President Wilson's Foreign Policy. Messages, Addresses, Papers. Edited with Introduction and Notes by James Brown Scott.

New York 1918. S. 424. Sbírka poselství k senátu a kongresu, jakož i řečí a aktů, vztahujících se k zahraniční politice od srpna r. 1913 až do dubna 1918. — Gustaf F. Steffen: Das Problem der Demokratie. Jena 1919. S. 151. M. 4. Autor zkoumá se stanoviska revisionistického význam sociální politiky pro socialismus a demokratický princip sociální demokracie. Dochází k závěru, že radikalismus socialistický má začíti výchovou lidu ku pravé politické a hospodářské demokracii.

AP
52
N35
roč.26

Naše doba

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY